

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

1.CİLT

**HADİSLERLE
KURAN-I KERİM
TEFSİRİ**

İBN-İ KESİR

Çeviren :

PROF.DR.BEKİR KARLIĞA - PROF.DR. BEDRİDDİN ÇETİNER

Çağrı Yayınları

İÇİNDEKİLER

- 1.Fatiha Suresi ve Tefsiri
- 2.Bakara Suresi ve Tefsiri 1.bölüm
- 3.Bakara Suresi ve Tefsiri 2.bölüm
- 4.Bakara Suresi ve Tefsiri 3.bölüm
- 5.Bakara Suresi ve Tefsiri 4.bölüm

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

HADİSLERLE KURAN-I KERİM TEFSİRİ

FATIHA SURESİ

FATİHA SÛRESİ

Fatiha Sûresinin Önemi:

İstiâzenin Mâhiyyeti:

Şeytân Kelimesi

Racim Kelimesi:

Besmele:

Besmele'nin önemi:

Allah Lafza-i Celâlinin Anlamı:

Lafza-i Celâl'in Etymolojisi:

Rahman ve Rahim:

Hamd:

Hamd Konusunda Geçmişlerin Görüşleri:

Rabb:

Âlemler:

Din Günü:

İbâdet:

Gerçek Kulluk:

Sırât-ı Müstakim:

Îlâhî Nimet:

Gazaba Uğrayanlar:

Kur'an'ın Başlangıcı:

Âmin ne demektir?:

FATİHA SÛRESİ

(Mekke'de nazil olmuştur, yedi âyettir)

- 1- Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
- 2- Hamd; âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur.
- 3- Rahmân'dır, Rahîm'dir.
- 4- Din gününün mâlikidir.
- 5- Yalnız Sana ibâdet ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz.
- 6- Bizi dosdoğru yola ilet.
- 7- Nimete erdirdiklerinin yoluna, Gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerinkine değil.

Fatiha sûresi, Mekki (Mekke'de nazil olmuş) bir sûredir. İbn Ab-bâs, Katâde ve Ebu'l - Âliye böyle zikrederler. Medine'de indiği de söylenir. Bunu Ebu Hüreyre, Mücâhid, Ata İbn Yessâr ve Zührî nakle-derler. İki kerre nazil olduğunu, birinin Medîne dönemine, diğeri Mekke dönemine rastladığını söyleyenler de vardır. Birinci görüş daha doğrudur. Çünkü Allah Teâlâ «Sana Seba' el-Mesânî'yi verdik» buyurmuştur. Şüphesiz ki en iyisini Allah bilir.

Bu sûrenin yedi âyet olduğunda ihtilâf yoktur. (Amr İbn Übeyd sekiz, Hüseyin el-Ca'fî ise altı âyettir)

der. Her iki kavil de şâz'dır). Ancak besmelenin başlı başına bir âyet olup olmadığı tartışmalıdır. Kûfe'li Kurrâ'nın tümü ile sahabe ve tabiînden bir topluluğun görüşü böyledir. Daha sonra gelen bilginlerden de bir grup bu görüşe katılmıştır. Âyetin bir kısmıdır veya başlangıçta âyet değildir diyenler ise Medîne'li Kurra'dır. Yeri gelince belirtileceği gibi bu konuda fakîhler üç ayrı görüşe sahiptirler.

Müfessirler dediler ki; bu sûrenin kelimeleri yirmibeştir, harfleri ise yüz onüçtür. İmam Buhârî, Tefsir kitabının başında der ki (Fatıha sûresine) «Ümmü'l - Kitâb = kitabın anası» adı verilmiştir; çünkü Mushafların yazılışına onunla başlanır ve namazda Kur'an okumaya Fatıha ile başlanır. Denildi ki, bu adın verilmesinin sebebi; Kur'an'ın bütün muhtevasının bu sûredeki mânâya râci' olmasındandır.

İbn Cerîr der ki: Araplar her işin bütününe veya başlangıcına —ardından gelen bölümler varsa— bu hepsinin önderi veya anası hükmünde olduğu için ona «ana» adını verirler. Nitekim beyni kaplayan «leriye başın anası adı verilir. Askerlerin altında

toplandıkları sancağa da ana adı verilir. Bu konuda şâir Zürrimme'den de bir şâhid getirilir.

İbn Cerîr der ki: Mekke'ye «Ümmü'l - Kura = kasabaların anası» adının verilmesi hepsinin önümle yer almasındandır. Diğerleri ondan sonra gelmektedir. Çünkü yeryüzü onun altında yuvarlanmıştır, denilir.

Bu sûreye Fatiha adı da verilir, çünkü Kur'an okunmaya onunla başlanır. Sahâbe-i Güzîn Mushaf-ı Şerifi yazmaya onunla başlamışlardır. «Seb'al - Mesânî» adı verilmesi de doğrudur. Çünkü namazda iki kerre tekrarlanır ve her rek'âtta okunur. Kaldı ki, Mesânî kelimesinin daha başka anlamları da vardır ki biz yeri gelince İnşâallah onlardan bahsedeceğiz.

İmâm Ahmed der ki; bize Yezîd İbn Hârûn... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) Kur'an'ın anası hakkında şöyle buyurmuştur : «Fatiha Kur'an'ın anasıdır, o iki kerre tekrarlanan yedidir ve ö yüce Kur'an'ın kendisidir.» imâm Ahmed ayrıca bu hadisi İsmail ibn Ömer ibn Ebu Zi'b'den rivayet eder. Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerîr el-Taberî der ki;

bana Yûnus... Ebu Hüreyre (r.a.)'dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

«O (Fatiha) Kur'an'ın anasıdır. O kitabın fâtiha'sıdır ve iki kerre tekrarlanan yedidir...»

Hafız Ebu Bekr Ahmed İbn Mûsâ İbn Merdûveyh tefsirinde der ki, Ahmed İbn Muhammed İbn Ziyâd... Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Elhamdülillahi Rab-bi'l - Âlemîn, yedi âyettir. Bunlardan birisi Bismillâhirrahmânirrahîm'dir. O iki kerre tekrarlanan yedi ve yüce Kur'an'dır. O kitabın anası ve fâtiha'sıdır.» Darekutnî de aynı şekilde bu hadîsi Ebu Hüreyre'den merfû olarak rivayet eder ve râvîlerinin hepsinin de sika olduğunu söyler.

Beyhakî de Hz. Ali, İbn Abbâs ve Ebu Hüreyre'den rivayet eder ki, onlar «Seb'al - mesânî» iki kerre tekrarlanan yedi tabirini fatiha olarak tefsir etmişler ve Bismelenin de bunun yedincisi olduğunu belirtmişlerdir. Besmeleden bahsedince bu konunun devamı gelecektir. [\[1\]](#)

Fatiha Sûresinin Önemi:

İmâm Ahmed İbn Hanbel (r.a.) «Müsned» adlı eserinde der ki; Yahya İbn Saîd... Ebu Said İbn el-Muallâ'dan nakleder ki o şöyle demiş : Ben namaz kılıyordum, Resûlullah (s.a.) beni çağırdı, ben namazımı kıldım sonra Resûlullah'a icabet ettim. Yanına geldiğimde buyurdu ki: «Bana gelmekten seni alıkoyan nedir?» «Ey Allah'ın Rasûlü ben namaz kılıyordum,» dedim. Buyurdu ki; Allah Teâlâ :

«Ey iman edenler, sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman; Allah'a ve Rasûlüne icabet edin. Hem bilin ki, Allah şüphesiz kişi ile kalbi arasına girer. Ve muhakkak ona dönüp toplanacaksınız.» (En-fâl, 24) buyurmadı mı? Sonra devam etti; «Ben sana Mescid'den çıkmazdan önce Kur'an'ın en büyük sûresini öğreteceğim» dedi ve elimden tuttu. Mescidden çıkmak isteyince dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü, «Mescidden çıkmazdan önce Kur'an'ın en büyük sûresini öğreteceğim buyurmuştunuz» dedim. O, «evet Elhamdülillahi Rabbi'l - Âlemîn,» İşte o, iki kerre tekrarlanan yedi ve bana verilen yüce Kur'an'm kendisidir» buyurdu. Bu hadîsi Buhârî de rivayet

eder. Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce de Şu'be kanalıyla muhtelif yollardan rivayet ederler. Vâkidî ise Muhammed İbn Muâz el-Ensârî yoluyla Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder.

İmam Mâlik İbn Enes'in «el-Muvatta» adlı eserinde, dikkat edilmesi gereken bir husus yer alır: Mâlik'in, A'lâ İbn Abdurrahman İbn Ya'kûb'tan rivayetine göre; İbn Âmir'in kölesi Ebu Saîd onlara şu bilgiyi aktarmış: Rasûlullah (s.a.) Übeyy İbn Kâ'b'ı namaz kılarken çağırmıştı, o namazını bitirince Peygamberin yanma vardı. (Râvî der ki) Rasûlullah (s.a.) elini elimin içine koydu, mescidin kapısından çıkmak istiyordu ve şöyle buyurdu : «İsterim ki mescidin kapısından çıkmadan önce Tevrat'ta, İncil'de, Kur'an'da benzeri nazil olmamış bir sûreyi öğrenesin.» Übeyy İbn Kâ'b (r.a.). diyor ki: Ben ya-raş yavaş yürümeye başladım. Onu bekliyordum, sonra dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bana vadettiğin sûre hangisidir? Buyurdu ki: «Na-saaaa başladığın zaman ne okuyorsun?» Ben de Elhamdülillahi Rabbi'lÂlemîn» sonuna kadar okudum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte o bu sûredir, o, iki kerre

tekrarlanan yedi ve bana verilen yüce Kur'an'-ın kendisidir.»

Burada nakledilen Ebu Saîd, İbn el-Muallâ değildir. Ancak İbn el-Esîr «Cami el-Usul» adlı eserinde böyle sanmıştır. Ondan sonra gelenler de bu zanna tâbi olmuşlardır. Zira Ebu Saîd tbn el Muâllâ En-sâr'dan bir sahabedir. Buradaki Ebu Saîd ise Huzâa kabilesinden bir tâbiîndir. O hadîs sahîh ve muttasıldır. Bu hadîs ise eğer bu Ebu Saîd. Übeyy İbn Kâ'b'tan onu işitmemişse münkatı'dır. Şayet ondan işit-misse —Müslim'in şartına göre— yine münkatı'dır. Doğrusunu Allah bilir. Kaldı ki, Übeyy İbn Kâ'b'tan başka bir şekilde rivayet edilmiştir. Nitekim İmâm Ahmed der ki, bize Affân... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet etti ve dedi ki; Rasûlullah Übeyy İbn Kâ'b'ın yanına gitti, o namaz kılıyordu. Ey Übeyy, dedi fakat o, Rasûlullah'a icabet etmedi. Sonra ey Übeyy dedi, Übeyy yavaş davrandı. Sonra Rasûlullah (s.a.)'in yanına vardı ve dedi ki: «Allah'ın selâmı üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü.» Allah'ın Rasûlü de : «Şana da Allah'ın selâmı olsun ey Übeyy, ben seni çağırdığım zaman gelmen gerekmez miydi?

Seni bundan alıkoyan nedir?» Übeyy dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü namazda idim. Hz. Peygamber dedi ki: «Allah Teâlâ'nın vahyettiği âyette şöyle buyurulduğunu görmedin mi?»

«Ey iman edenler, sizi hayat verecek şeylere çağırıldığı zaman; Allah'a ve Rasûlüne icabet edin. Hem bilin ki, Allah şüphesiz kişi ile kalbi arasına girer. Ve muhakak ona dönüp toplanacaksınız.» (EnfâU 241.

Evet ey Allah'ın Rasûlü dedi, bir daha tekrarlamam diye ekledi. Rasûlullah buyurdu ki: «Sana ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ve ne de Kur'an'da benzeri olmayan bir sûreyi öğretmemi ister misin? Ben evet ya Rasûlullah dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Umarım ki sen onu öğreninceye kadar ben bu kapıdan dışarı çıkmayayım. Sonra Rasûlullah (s.a.) elimi eline aldı, benimle konuşuyordu, söz bitmeden önce kapıdan dışarı çıkmasından korkarak yavaş davra-myordum. Kapıya yaklaştığımızda dedim ki: «Ey Allah'ın Rasûlü bana vaad ettiğin sûre hangisiydi?» Buyurdu ki: «Namazda ne okursun?» (Übeyy İbn Kâ'b) diyor ki, ona Kur'an'ın

anasını okudum, O da buyurdu ki nefsim yed-i Kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki, Allah ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ye ne de Kur'an'da onun gibisini indirmemiştir, o iki kerre tekrarlanan yedidir.»

Tirmizî, Kuteybe yoluyla Ebu Hüreyre (r.a.)'den bu hadîsi naklettikten sonra ilâve olarak, «O, iki kerre tekrarlanan yedi ve bana verilen Yüce Kur'andır buyurmuştur» der, sonra da bu hadîsin sahîh ve hasen olduğunu belirtir. Aynı konuda Enes İbn Mâlik'ten de bir rivayet nakledilir. Abdullah İbn İmâm Ahmed, İsmail'den... O da Ebu Hüreyre'den, o da Übeyy İbn Kâ'b'tan bu hadîsi benzer şekilde veya yaklaşık olarak uzun uzadıya rivayet eder.

Tirmizî ve Neseî ikisi de Ebu Ammâr yoluyla... Ebu Hüreyre ve Übeyy İbn Kâ'b'tan Rasûlullah (s.a.)'m şöyle buyurduğunu naklederler : «Allah ne Tevrat'ta, ne İncil'de Kur'an'ın anasına benzer bir (sûre) indirdi, o iki kerre tekrarlanan yedidir. O benimle kulum arasında iki parçaya bölünmüştür.» Neseî'nin ifâdesi budur. Tirmizî de bu hadîs, hasen ve garîbtir der.

İmâm Ahmed der ki; bize Muhammed... Câbir'den rivayet eder ki o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.)'in yanına vardığımda su-taşıyordu. Allah'ın selâmı üzerine olsun dedim. O, bana karşılık vermedi. (Câbir diyor ki:) Allah'ın selâmı üzerine olsun dedim yine bana karşılık vermedi. (Câbir diyor ki:) Allah'ın selâmı üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü dedim o bana karşılık vermedi. (Câbir diyor ki:) Rasûlullah (s.a.) yürümeye başladı, ben arkasında idim, nihayet o bineğinin olduğu yere vardı. Ben de mescide girdim ve üzüntülü olarak oturdum. Rasûlullah (s.a.) yanıma geldi, temizlenmişti senin de üzerine Allah'ın selamı rahmeti ve bereketi olsun dedi, senin de üzerine Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi olsun, senin de üzerine Allah'ın selâmı rahmeti ve bereketi olsun dedi. Sonra buyurdu : Ey Câbir'in oğlu Abdullah, sana Kur'an'daki sûrelerin en hayırlısını haber vereyim mi? Evet ya Rasûlullah dedim. Elhamdülillâhi Rabbi'l Âlemîn'i sonuna kadaroku, buyurdu. Bu isnâd sağlamdır. Bu isnâdda sözü edilen İbn Aidi büyük imamlar tarafından hüccet olarak kabul edilir. Abdullah ibn Câbir ise

sahabedir. İbn'el-Cevzî'nin zikrettiğine göre bu zât, Abdidir. Doğrusunu Allah bilir. Denilir ki bu Abdullah İbn Câbir el-Ensarel-Beyazîdir. Hafız İbn Asâkir böyle zikretmiştir.

Bu hadîsi ve benzerlerini delil getirerek bazı âyet ve sûrelerin diğer bazılarından üstün olduğu belirtilmiştir. Nitekim İshâk İbn Râheveyh Ebu Bekr İbn el-Arabî ve Malikîlerden İbn'el Ğaffar'ın aralarında bulunduğ u bilginlerden çoğunun naklettiğ i budur. Diğer bir gruba göre sûrelerin arasında hiç bir üstünlük yoktur. Hepsi Allah'ın kelimidir, üstünlük atfetmenin üstün sayılmayanın küçüklüğüne sebep olması ihtimâli vardır. Kurtubî'nin Eş'arî'den, Ezu Bekir el-Bâkılânî'den, Ebu Hakîm İbn Hibbân el Büstî'den, Ebu Hayyân'dan ve Yahya İbn Yahya'dan naklettikleri bunlardır. İmam Mâlik'ten de böyle rivayet edilmiştir.

Buharî Kur'an'ın faziletleri babında der ki; Muhammed İbn el nr-a... Ebu Saîd el Hudrî'den nakletti ki, o şöyle demiş : Biz bir bir yerde konaklamıştık. Bir genç kız geldi ve dedi ki: «Kabilenin efendisini yılan soktu (iyiye yorumlamak

için yılan sokana selîm deniyordu) erlerimiz de yoktur, aranızda rukye yapan var mıdır? Aramızdan bir erkek kalktı —ki biz onun rukye yaptığını bilmezdik— rukye yaptı ve adam iyileşti, ona otuz koyun emretti, bize de süt içirdi. Dönünce dedik ki; güzel rukye yapar mıydın? Yoksa rukye yapmaya mı çalıştın? Dedi ki hayır, ben sadece Ümmü'l - Kitab (fatıha sûresi) ile rukye yaptım. Dedik ki hiçbir şey söylemeyin ta ki Rasûlullah'a gidelim ve suâl edelim. Medine'ye geldiğimizde durumu Hz. Peygambere anlattık dedi ki, rukye olduğunu nereden bilecek, koyunları taksim edin ve bana da bir pay ayırın.»

Ebu Ma'mer der ki; bize Abdü'l Vâris... Ebu Saîd el Hudrî'den böylece rivayet etti. Müslim ve Ebu Dâvûd, Hişâm tarikiyle bu hadîsi rivayet ettiler. Müslim'in bazı rivayetlerinde de Ebu Saîd el-Hudrî'nin kendisi o selîmi (yani yılan sokmuşu) rukye yapmıştır. (Yılan sokmuşa selîm demelerinin sebebi tefâül idi.)

Müslim Sahîh'inde, Neseî sünen'inde, Ebu'l Ahvas Sellâm İbn Selîm İbn Abbâs'tan rivayet eder ki; o şöyle demiş ; Biz Resûlullah (s.a.) ile beraberdik,

onun katında Cebrail de vardı. O sırada yukardan bir ses işitti. Cebrail gözünü semâya dikti ve dedi ki, bu gökte açılmış öyle bir kapıdır ki hiç bir zaman açılmamıştır. Ve devam etti; ordan bir delik açıldı, bir melek indi ve Hz. Peygambere gelerek dedi ki: «Sana verilen iki ışıkla müjdelerim ki senden önce hiçbir peygambere onlar verilmemişti. (Bunlar) Fatiha sûresi ve Bakara sûresinin sonudur. Ondan hiç bir harf okunmamıştır ki sana verilmiş olmasın;» Bu, eseî'nin ifadesidir.

Müslim'de de buna benzer bir başka hadîs vardır - Müslim der ki; bize İshâk İbn İbrâhîm el-Hanzâlî... Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakleder ki Rasûlullah (s.a.) «Her kim ki içinde Kur'an'ın anası okunmayan bir namaz kılsa eksiktir, tamamlanmamıştır» demiş ve üç kerre tekrarlamıştır. Ebu Hüreyre (r.a.)'ye biz, imamın arkasında duruyoruz denildiğinde, o içinden oku dedi. Çünkü ben Rasûlullah (s.a.) dan şöyle dediğini duydum : Allah Azze ve Celle buyurmuş ki namazı benim ile kulum arasında ikiye ayırdım kulumun istediği kendinindir. O, “Elhamdulillahi Rabbi'l-alemin” deyince, Allah der ki kulum bana

hamdetti. “Er-Rahmani’r-Rahim” deyince, kulum bana sena etti buyurur. “Maliki yevmiddin” deyince, kulum beni övdü buyurur. (Bir başka seferinde de kulum bana her işini havale etti buyurur.) “İyyake na’budu ve iyyake nestain” deyince Allah Teâlâ; «bu, benimle kulum arasındadır ve kulumun istediği kendisinindir buyurur. “İhdina’s-Sırata’l-Mustakim. Sıratallezine en’amte aleyhim. Ğayri’l-Mağdubi aleyhim veledallin.” deyince, Allah Teâlâ; «bu, kulum içindir ve kulumun istediği kendisinindir.» buyurur. Neseî bu hadîsi İshâk İbn Râhûyeh'ten böylece rivayet etmiştir. Aynı şekilde Kuteybe'-nin... Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayetleri de vardır. Buradaki yarısı benim, yarısı da kulumundur ve kulumun istediği kendinindir, metnini İbn İshâk A'lâ'dan da rivayet etmiştir. Müslim de İbn Cüreyc'in A'lâ'dan ve Ebu Saîd'den böyle bir rivayetini nakleder. Keza İbn Ebu Üveys'in A'lâ'dan, onun da babasından ve Ebu Saîd'den, onların da Ebu Hüreyre'den bu hadîsi naklettiklerini rivayet eder. Tirmizî ise bu hadîs hasendir der. Ben Ebu Zür'a'ya sorduğumda, gerek A'lâ'nın babasından ve gerekse Ebu Saîd'den nakli

sahihtir dedi. Bu hadîsi Abdullah İbn İmâm Anmed de, A'lâ'dan ve Ebu Hüreyre'den uzun uza-dıya nakleder.

İbn Cerîr der ki bize Salih İbn Mismâr el-Mervazî... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ve dedi ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyururdu : Allah Teâlâ buyurdu ki: Ben namazı kulumla kendi aramda ikiye ayırdım. Onda kulumun kendisi için istediği vardır. Kulum “Elhamdulillahi Rabbi'l-alemin” dediğinde, Allah Teâlâ, kulum bana hamdetti der, “Er-Rahmani'r-Rahim” dediğinde, kulum bana sena etti der. Sonra, bu benim, serisi onun der. Bu hadîs bu şekliyle garîbtir.

Evvelâ, bu hadîste Fatiha için salât (namaz) lafzı kullanılmıştır, maksat kırâettir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîmede şöyle buyurur:

«Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma, ikisi ortasını faul.» (İsrâ, 110)'«Namaz kılarken»'den maksad; namazda okurken demektir. Bu husus İbn Abbas'tan. nakledilen sahîh bir hadîste tasrih edilmiştir. Keza bu hadîste de «namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım, yarısı benim, yarısı

kulumun ve kulumun istediği kendinin-ür.» buyurulmuştur. Sonra bu taksimın tafsilâtı anlatılmış ve Fâti-ba'mn okunuşu zikredilmiştir. Bu da namazda kırâetin yüceliğine de-ület eder. Namazın en büyük rükünlerinden birisi olduğunu gösterir. Çünkü Fâtiha'ya ibâdet ve namaz terimleri ıtlak olunup bununla ibâdetin bir bölümü yani kıraet kasdedilmiştir. Tıpkı kırâet lafzı ile na-r-.ai kasdedildiği gibi. Burada maksat sabah namazıdır. Nitekim bu İBSUS Buhârî ve Müslim'de sarahaten vârid olmuştur. Allah Teâlâ gece jaeiekleriyle gündüz meleklerini ona şâhid kılar denmiştir. Bütün bcnlar gösteriyor ki namazda kırâet gerekir ve bu hususta ulemânın ic^ifakı vardır. Lâkin ihtilâf ikinci bir husustadır ki bunu aşağıda be-İmeceğiz. Buna göre namazda Fâtiha'dan başka bir şey gerekir mi, *joksa*. Fatiha veya bir diğer âyet yeterli midir? Bu konuda iki meş-r.ir görüş vardır. Ebu Hanîfe'ye ve onun arkadaşlarından kendisine uyanlara göre; Fatiha şart değildir. Kur'an'dan ne okunursa yeterlidir. Bu görüşlerine delil olarak şu âyet-i celîleyi gösterirler.

«Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun.»
(Müzzemmil, 20)

Ayrıca Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hüreyre'den nakledilen hadîste Rasûlullah (s.a.)'ın, «Namaza kalktığın zaman, tekbîr al, sonra kolayına geleni oku» buyurduğunu delil gösterirler ve derler ki; «Rasûlullah, kolay gelenin okunmasını emretmiş, Fâtiha'yı tayin etmemiştir.» Bu da bizim görüşümüzü destekler.

İkinci görüş uyarınca namazda Fatiha okumak belirlenmiştir. Fatiha olmadan namaz tamamlanmaz. Bu (Ebu Hanîfe'nin dışında kalan) diğer imamlardan İmam Mâlik, Şafiî, Ahmed İbn Hanbel ve arkadaşlarıyla Cumhur-u Ulemânın görüşüdür. Onlar şu Hadîs-i şerifi delil gösterirler. Rasûlullah (s.a.) : «Kur'an'ın anasını okumadan namaz kılan kimsenin namazı eksiktir» buyurur. Hadîs'in metninde geçen “”El-Hidac” kelimesi hadîsin devamının da tefsir ettiği gibi eksiklikler. Keza bu imamlar Buhârî ve Müslim'de Zühri'den nakledilen şu hadîsi delil göstermektedirler : Zühri... Ubeyde İbn Sâmit'ten nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

«Fâtiha'yı okumayan kişinin namazı tamâm olmaz.» İbn Hüzeyme, İbn Hıbbân Ebu Hüreyre (r.a.)'den naklederler ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «İçinde Kur'an'ın anası okunmayan namaz tamâm değildir.»

Bu konuda hadîsler pek çoktur. Münazara şekli çeşitlidir. Bizim burada onları zikretmemiz uzun olur. Me'hazlarına işaret ettik. Allah cümlesine rahmet eylesin.

Şafîî mezhebine ve ilim ehlinden bir topluluğa göre; Fâtiha'nın her rek'atta okunması vaciptir. Diğer bir kısmı ise rek'atların çoğunda okunması gerekir derler. Hasan el-Basrî ve Basralıların çoğunluğu ise «Fatiha okumayanın namazı yoktur.» hadîsini mutlak olarak alırlar ve namazda her rek'atta Fatiha okumanın vacip olduğunu belirtirler. Ebu Hanîfe ve arkadaşlarıyla, Sevrî ve Evzaî ise Fatiha okumanın belirtilmediğini, onun dışında herhangi bir âyet okunsa da Allah Teâlâ'nın : «Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun» (Müzzemmil, 20) âyetine dayanarak yeterli olduğunu belirtirler. Doğruyu Allah bilir.

İbn Mâce, Ebu Süfyân el-Sa'dî'nin hadîsinde Ebu Nadre ve Ebu Saîd'den merfû' olarak nakleder ki: Rasûlullah (s.a.) «farz veya başj. ka (namazda), her rek'atta fatiha ve bir sûre okumayan kişinin namaza yoktur.» buyurmuştur. Bu hadîsin sıhhati şüphelidir. Bu konuların yeri ise büyük ahkâm kitabıdır. Şüphesiz ki Allah en doğruyu bilendir.

Üçüncü bir husus ise, imâma uyan kimseye Fatiha okumanın vacip olup olmaması konusudur. Bu konuda bilginlerin üç görüşü vardır:

a) İmâma vacip olduğu gibi (yukardaki hadîslerin umûmuna binâen) imâma uyana da Fatihayı okumakvaciptir.

b) İmâma uyan kimseye, ne Fatiha, ne de başka bir âyet okumak vacip değildir. İster cehrî ister gizli okunan namazda olsun hiçbir şey okumak gerekmez. İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde, Câbir İbn Abdullah'ın Rasûlullah (s.a.)'dan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: «İmâmı olan kişiye imâmın okuması kırâettir.» Ancak bu hadîsin isnadı zayıftır. Mâlik, Vehb İbn Keysân'dan o da Câbir'den bu hadîsi rivayet etmiştir. Bu hadîs başka

yollarla da rivayet edilmiştir ki bunlardan hiçbirisinin Rasûlullah'a isna dı sahîh değildir. Allah en doğrusunu bilendir.

c) Yukarda geçtiği gibi, gizli okunan namazlarda imâma uyanın kırâeti vaciptir, ancak cehrî namazlarda vacip değildir. Nitekim Müslim'in sahihinde Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «İmâm, imâma uyulmak için öngörülmüştür. Binâenaleyh tekbîr aldığı zaman tekbîr alın, okuduğu zaman dinleyin» ve hadîsin devamı da zikredilir. Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî, ibn Mâce gibi Sünen sahibi imamlar da böylece rivayet etmişler ve Rasûlullah (s.a.)'in «Kur'an okunduğu zaman susun» kavlini nakletmişlerdir. Müslim İbn Haccâc da aynı şekilde bunu sağlam saymıştır. Bu iki hadîs, bu görüşün sıhhatına delâlet eder ki Şafiî merhûm'un eski görüşüdür. Doğrusunu ancak Allah bilir. İmâm Ahmed İbn Hanbel merhûm'dan da bu görüş nakledilir.

Bu mes'elenin burada zikredilmesinin sebebi; Fatiha sûresinin diğer sûreleri ilgilendirmeyen bazı

özel hükümlerini açıklamaktan ibarettir. Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr... Enes (r.a.)'den Rasûlullah (s.a.) :n şöyle buyurduğunu nakleder,: «Yanını yatağa koyduğunda; Fatihayı ve İhlâs'ı okuduğunda ölümden başka her şeyden emîn olmuşsun-iur.» [\[2\]](#)

İstiâzenin Mâhiyyeti:

Allah Teâlâ buyuruyor ki:

“Sen af yolunu tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüz çevir. Şeytan seni dürtecek olursa Allah'a sığın. Şüphesiz ki O, Semî'dir, Alîm'dir.” (A'râf, 199-200)

“Sen kötülüğü en güzelle defet. Onların nitelendirmekte olduk-jinm biz çok daha iyi biliriz. Ve de ki: "Rabbim şeytânların kışkırtsana sığınırım.” (Mü'minûn, 96 - 97)

İyilikle kötülük bir olmaz. Sen fenalığı en iyi bir şekilde sav. Ö *SJI* gereceksin ki; seninle arasında düşmanlık bulunan kişi, yakın

bir dost gibi oluvermiştir. Bu, ancak sabredenlere vergidir. Ve bu, ancak o büyük hazzı tadanlara vergidir. Şeytân seni bir vesvese ile dürtecek olursa, Allah'a sığın. Doğrusu O; Semî', Alîm olanın kendisidir.» (Fussilet, 34-36)

Bu üç âyet —ki aynı konuda bir dördüncüsü yoktur— Allah Teâlâ insan cinsinden olan düşmanlara iyi davranarak, onların aslen iyi olan tabiatlarına dönerek arınmalarını sağlamaya çalışmayı emretmektedir. Buna karşılık şeytân cinsinden olan düşmandan Allah'a sığınmayı buyurmaktadır. Çünkü o, iyi davranmayı ve ihsanı kabul etmez. Şeytân; insanlığın atası Hz. Âdem ile aralarındaki şiddetli düşmanlıktan dolayı, onun evladının helakini ister. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyuruyor :

«Muhakkak ki şeytân sizin düşmanınızdır. Öyleyse siz de onu düşman edininiz. O, taraftarlarını ancak çılgın ateşli alevin yârânı olmaya çağırır.» (Fâtır, 6)

Şeytân, atamız Âdem (a.s.)'e yemin ederek kendisine öğüt verenlerden olduğunu belirtmiş ve yalan söylemiştir. Ona karşı muamelesi böyle olduğuna göre bize karşı nasıl olacaktır?

«Hani meleklerle : "Âdem'e secde edin" demiştik de İblîs'ten başka hepsi secde etmişti. Oysa, cinlerden olduğu için Rabbinin emrinden dışarı

çıkılmıştır. Şimdi siz beni bırakıp ta size düşman olan, onu ve soyunu mu dost ediniyorsunuz? Zâlimler için ne kötü bedeldir bu.» (Kehf, 50)

«Kur'an okuyacağın zaman önce, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Doğrusu inananlar ve yalnız Rablarına güvenenler üzerinde onun bir nüfuzu yoktur.» (Nahl, 98-99)

«Ancak içlerinden senin samimi kulların müstesna.» (Sâd, 83)

Kurrâ'dan bir grub ve diğerleri dediler ki; kırâetten sonra istiâze gerekir. Onlar âyetin zahirî siyakına bağlandılar ve İbâdetten fariğ olduktan sonra hayreti defetmek için böyle dediler. Bu görüşte olanlar İbn Kalûka'nın ifâdesine göre Hamza ve Ebu'l - Kasım Yûsuf İbn Ali de «el-Kâmil» isimli eserinde bunu nakleder. Bu husus Ebu Hü-reyre'den de nakledilir. Ancak bu nakil garîbtir.

Cumhûr'un üzerinde birleştiği meşhur görüş, tilâvetten önce istiâze çekilmesidir. Böylece vesvese verenin (şeytânın) defi sağlanır. Onlara göre :

«Kur'an okuyacağın zaman önce, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.» (Nahl, 98) âyetinin mânâsı Kur'an okumak istediğin zaman şeklindedir. Nitekim:

«Namaza kalktığınız zaman, yüzlerinizi, dirseklere kadar, ellerinizi yıkayın. Başınızı da meshedin» (Mâide, 6) âyeti «kalkmak istedi-ğiniz» zaman diye tefsir edilmiştir. Bu konuda Rasûlullah (s.a.)'dan pek çok hadîs delil getirilmiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel (Rahmetullahi Aleyh) der ki: Bize Mu-hammed İbn el-Hasan İbn Enes... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etti. (Ebu Sâid dedi ki) Rasûlullah (s.a.) gece kalkınca namaza başlar ve tekbîr getirir sonra (Sübhanেকে)yi okur üç kerre «La ilahe illallah" derdi. Sonra «Şeytanın aldatmacasından, üfürmesinden ve okumasından Alîm ve Semî olan Allah'a sığınırım» derdi. Dört sünen sahibi muhaddisler bu hadîsi Ca'fer İbn Süleyman tarîkıyla Ali İbn Ali'den naklederler. Tirmizî de bu hadîs, bu konuda en meşhur olan hadîstir der. Hadîsin metninde geçen «hemz» ölüm ve boğulmayla «nefti» kelimesi kibirle «nefs» kelimesi şiirle tefsir edilmiştir.

Ebu Dâvûd ve İbn Mâce... Nâfi' İbn Cübeyr'in babasından nakleder ki o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.)'in namaza başlarken üç kerre Allahü Ekber Kebiran üç kerre Elhamdülillâhi kesîran, üç kerre Subhanallahi bükraten ve asîlen dediğini sonra, «Allah'ım, şeytânın hemzinden, nefhinden ve nefesinden Sana sığınırım buyurduğunu gör-Jüm.» Amr der ki, hemz ölümdür, nefh kibirdir, nefis ise şiidir.

İbn Mâce der ki; bize Ali İbn el Münzir... İbn Mes'ûd'dan Hz. Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğunu haber verdi: «Allahım kovulmuş şeytândan Sana sığınırım, onun hemzinden, nefesinden ve ilhamından da.» Sonra buyurdu ki, «hemz ölümdür, nefh (üfürme) kibir, ilham ise şiidir.»

İmâm Ahmed der ki, bize İshâk İbn Yûsuf kendisine anlatan bir adamdan nakleder ki o adam Ebu Ümâme el-Bâhilî'nin şöyle dediğini işitmiş: Rasûlullah (s.a.) namaza kalktığında üç kerre tekbîr getirirdi, sonra üç kerre Lâ ilahe illallah der ve sonra üç kerre Subhanallahi ve bihamdihi derdi. Sonra

kovulmuş şeytânın hemzinden, üfürmesinden ve ilhamından Allah'a sığınırım buyururdu.»

Hafız Ebu Ya'lâ Ahmed İbn Ali İbn el Müsennâ el Mevsılî Müs-ned'inde der ki; bize Abdullah İbn Ömer İbn Ebân el-Kûfî... Ubeyy İbn Kâ'b (r.a.)'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.)'m hu-nirunda iki kişi birbiriyle çekişti, içlerinden birisinin kızgınlıktan burnu kızardı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben öyle bir şey biliyorum ki eğer onu söyleseydi içinde bulunduğu hâl giderdi. Sonra devam etti ve «kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım» dedi.

Neseî de aynı hadîsi Yûsuf İbn İsâ el-Merzevî'den nakleder... Ah-med İbn Hanbel ise aynı hadîsi Ebu Saîd kanaliyle Cerîr İbn Abdül-hamîd'den nakleder. Tirmizî ve Neseî de Bûndâr İbn Mehdî kanaliyle Sevrî'den naklederler. Abdülmelik İbn Ümeyr, Muâz İbn Cebel'-den nakleder ki: İki kişi Rasûlullah'ın huzurunda birbirine küfretti, birisi diğerine hiddetle öylesine kızdı ki, öyle sanıyorum kızgınlığından burnu kıpkırmızı olmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu : «Ben öyle bir kelime biliyorum ki onu söyleseydi kızgınlığı giderdi. Adam:

«Ey Allah'ın Rasûlü, o nedir?» dediğinde, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Allah'ım kovulmuş şeytândan Sana sığınırım desin.»

Ebu Leylâ diyor ki: Muâz, adama böyle demesini emrediyordu, o ise kaçınıyordu ve gittikçe de kızgınlığı artıyordu. Ebu Davud'un rivayet ettiği lâfız budur. Tirmizî der ki, bu hadîs mürseldir. Yani Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ, Muâz İbn Cebel ile karşılaşmamıştır. Çünkü Muâz hicrî 20'den önce vefat etmişti. Ben derim ki; Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ —daha önce de geçtiği gibi— Übeyy İbn Kâ'b'dan işitmiştir, o da Muâz İbn Cebel'den nakletmiştir. Çünkü bu vak'a-ya sahabeden birden fazla kişi şâhid olmuştur.

İmâm Buhârî der ki; bize Osman İbn Ebu Şeybe... Süleyman İbn Şart (r.a.)'dan nakletti ki; iki kişi Rasûlullah (s.a.)'m yanında birbirine küfretmişti, biz de onun yanında oturuyorduk. Diğer -arkadaşına kızarak küfrediyordu ve kızgınlığından yüzü kıpkırmızı olmuştu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : «Ben öyle bir kelime biliyorum ki onu söylese kızgınlığı geçer, eğer "kovulmuş şeytandan Allah'a

sığınırım." deseydi kızgınlığı giderdi.» Orda bulunanlar adama Rasûlullah'ın ne dediğini duymuyor musun? dediklerinde, ben deli değilim diye karşılık vermişti. Bu hadîsi Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî müteaddit yollarla A'meş'ten naklederler.

İstiâze konusunda pek çok hadîs vârid olmuştur ki biz burada onları zikretmiş olsak konu uzar. Bu konu el-Ezkâr ve Fadâil el-A'mâl kitabında yer alır. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Rivayete göre Rasûlullah (s.a.)'a ilk Kur'an nazil olduğunda Cib-rîl (a.s.) «Euzü Besmele» çekmesini emretmiştir. Nitekim İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki Hz. Cibril'in Hz. Peygambere indirdiği ilk buyruk : «Ya Muhammed is-tiaze et»'dir. Bunun üzerine Hz. Peygamber «Koğulmuş şeytandan, Semî' ve Alîm olan (Allah) a sığmırım» demiştir. Sonra «Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla» demiş, «Yaratan Rabbının adıyla oku» buyurmuştur. Abdullah İbn Ab-bâs der ki Allah'ın Cibril lisâniyle Hz. Muhammed'e indirmiş olduğu ilk sûre budur. Bu hadîs gariptir, ancak biz

bilinmesi için zikrettik. Çünkü isnadında zaaf ve inkıta' vardır. Şüphesiz ki en iyi bilen Allah'tır.

İstiâzenin mânâsı şudur: Ben koğulmuş olan şeytânın dinim ve dünyam konusunda bana zarar vermemesi, emrolunduğum bir fiilden beni alıkoymaması, yasaklandığım bir fiili yapmaya teşvik etmemesi için Allah'ın huzuruna sığınyorum. Şeytândan insanı ancak Allah korur. Bunun için Allah Teâlâ insan türünden şeytanlara iyi davranıp, onun tabiatındaki kötülüğü geri döndürmeyi emretmiştir. Aslında (insandan olan şeytânın) tabiatında iyilik vardır, kötülük onu rahatsız eder, Allah Teâlâ cin (türünden olan) şeytandan kendisine sığınmayı emretmiştir. Çünkü o rüşvet kabul etmez ve ona iyilik tesîr etmez. Zira onun tabiatı kötüdür. Onu senden ancak onu yaratan alıkoyabilir, Bu anlam Kur'an'ın üç âyetinde bahis mevzuu edilmektedir ki bir dördüncüsünü ben bilmiyorum. Nitekim A'râf sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır :

«Sen af yolunu tut, ma'rufu emret ve câhillerden yüz çevir.» (A'râf, 199)

Bu âyet insan türünden düşmanlarla alâkalı davranışları belirtmektedir. Sonra şöyle buyurulmuştur :

«Şeytân seni dürtecek olursa şüphesiz ki O, Semî'dir, Âlîm'dir.» (Fussilet, 36)

Mü'minûn sûi asinde ise şöyle buyurulmuştur :

«Sen kötülüğü en güzelle def et. Onların nitelendirmekte olduklarını biz çok daha iyi biliriz. Ve de ki: "Rabbim, şeytânların kışkırtmalarından sana sığınırım."» (Mü'minûn, 96-97)

Fussilet sûresinde ise şöyle buyuruluyor:

»İyilikle kötülük bir olmaz. Sen fenalığı en iyi şekilde sav. O zaman göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kişi, yakın bir dost gibi oluvermiştir. Bu, ancak sabredenlere vergidir. Ve bu, ancak o büyük hazzı tadanlara vergidir. Şeytân seni bir vesvese ile dürtecek olursa Allah'a sığın doğrusu O; Semî', Âlîm olanın kendisidir.» Fussilet 34-36) [3]

Şeytân Kelimesi

Arap dilinde şeytân kelimesi “Şatane”kökünden türemiş olup uzaklaşma anlamınadır. Şeytân, tabiatı itibariyle beşer tabiatından fâsıklığı itibariyle de her

türlü hayırdan uzak olduğundan uzaklaşma anlamına şeytân denmiştir. Bazıları ise “Şâte” kelimesinden türetilmiş olduğunu ve onun ateşten yaratıldığı için bu ismi aldığını sözlü şâhidleri bulunduğunu belirtiyorlar. (...)

Bazı bilginler ise anlam bakımından her iki ifadenin de doğru, ancak birincinin daha sahîh olduğunu ve arapların buna benzer sözlü şâhidleri bulunduğunu belirtiyorlar. (...)

Şu halde jeytân kelimesi en doğru rivayete göre, uzaklaşma anlamından türetilmiştir. Bunun için de insanlardan, cinlerden ve hay- , yanlardan isyan eden herkese şeytân adı verilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

«Böylece bizi .her peygambere cinlerin ve insanların şeytânlarından düşmanlar Kıldık. Birbirlerini aldatmak için sözün parlağım söylerler.» (En'âm, 112)

İmâm Ahmed'in Müsned'inde Ebu Zerr (r.a.)'den nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : «Ey Ebu Zerr insan ve cinlerin şeytânlarından Allah'a

sığın.» Ebu Zerr diyor : Dedim ki insanlardan da şeytânlar var mıdır? Evet, buyurdu.

Müslim'in Sahîh'inde de Ebu Zerr (r.a.)'den aynı şekilde rivayet edilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Namazı, kadm, merkep ve kara köpek keser.» (Ebu Zerr diyor ki) Ey Allah'ın Rasûlü kara köpekle san veya kırmızı köpek arasında ne fark vardır? dedim. Allah'ın Rasûlü buyurdu ki:

«Kara köpek şeytândır.»

İbn Vehb der ki, bana Hişâm İbn Sa'd, Zeyd İbn Eslem'den o da babasından nakletti ki Ömer İbn Hattâb (r.a.) bir katıra binmiş yavaş yavaş yürüyormuş. Hz. Ömer ona vurduğu halde o daha yavaş yürümekten başka bir şey yapmazmış. Nihayet üstünden inip demiş ki beni bir şeytânın sırtına bindirdiniz, kendimi bed görünceye kadar ondan inmedim. Bu hadîsin isnadı sahihtir. [\[4\]](#)

Racim Kelimesi:

“Racim” İsmi mef’ûl mânâsında ve faîl veznindedir. Hayırdan tamamen kovulmuş tard edilmiş demektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

«Andolsun ki; biz yere en yakın göğü kandillerle donattık. Onlarla şeytânların taşlanması sağladık ve onlara çılgın cehennem azâ-ia hazırladık.» (Mülk, 5)

«Doğrusu biz, dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik. Ve cem inatçı her şeytandan koruduk. Onlar Mele-i alâ'yı dinleyemezler. Ve her yönden sürölüp atılırlar. Kovularak. Ve onlar için sürekli bir îzâb vardır. Ancak içlerinden biri, bir söz kapacak olursa onu da herden delip geçen bir alev takip eder. Onlara sor, yaratış bakımından «endileri mi daha zordur, yoksa bizim yaratmış olduklarımız mı? Doğrusu biz onları özlü bir çamurdan yarattık.» (Sâffât, 6-11)

«Andolsun ki, Biz gökte burçlar yaptık ve onları bakanlar için rccattık. Ve onları koğulmuş her şeytândan koruduk. Ancak kulak arszlığı yapan olursa, apaçık görülen bir ateş onu kovalar.» (Hicr, 16-18)

baha buna benzer birçok âyetler vardır. [\[5\]](#)

Besmele:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Sahabe-i Güzin Allah'ın kitabına besmele ile başlamışlardır ve bilginler Besmele'nin Neml sûresinin bir âyeti olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak her sûrenin başlangıcında veyabaşında yazılan besmelenin; sûrelerin başlangıcında, başlı başına bir âyet olup olmadığı, ya da her sûreden bir âyet olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Veya besmelenin sadece Fâtiha'da âyet sayılacağı konusu ihtilaflıdır. Selef ve halef bilginlerince besmelenin âyet mi olduğu, yoksa sûrelerin arasını ayırmak için mi yazıldığı konusu ihtilaflıdır. Bu ihtilâflar başka yerlerde dercedilmiştir.

Ebu Dâvûd Sünen'inde sahih bir isnâdla Abdullah İbn Abbâs (r.a.)'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) sûreleri ayırmayı bilmezdi, nihayet besmele nazil oldu ve öğrendi. Bu hadîsi Abdullah İbn Hakîm el-Nisâbûrî Müstedrek'inde mürsel olarak Saîd İbn Cübeyr'den rivayet eder.

İbn Huzeyme'nin sahihinde Ümmü Seleme (r.a.)'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) namazda

fâtiha'nın başındaki besmeleyi okumuş ve onu âyet saymıştır. Lâkin bu rivayet Ömer İbn Hârûn el-Bel-hî'den İbn Cüreyc, İbn Ebu Mûleyke tankıyla menkûldür ki; onda zaaf olduğu kabul edilir. Dârekutnî de Ebu Hüreyre'den merfû' olarak bu hadîsi nakleder. Benzer bir rivayet Hz. Ali ve İbn Abbâs'tan da menkûldür.

Besmelenin Tevbe sûresinin dışında, sûrelerin başında yer alan bir âyet olduğunu nakledenler arasında İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebu Hüreyre ve Hz. Ali de, tabiînden Atâ, Tâvûs, Saîd İbn Cübeyr, Mekhûl ve Zührî de bulunmaktadır. Abdullah İbn el-Mübârek, Şafîî, Ahmed İbn Hanbel de bu görüştedirler. Bir rivayete göre İshâk İbn Râhuveyh, Ebu Übeyd Kasım İbn Sellâm da bu görüştedirler.

İmâm Mâlik ve Hanefîler,. besmeleyi fâtiha'dan bir âyet saymadıkları gibi, diğer sûrelerde de âyet olarak kabul etmezler. Şafîî'den nakledilen bir kavle göre besmele fâtiha'da âyettir, diğer sûrelerde ise âyet değildir. Diğer bir rivayete göre İmâm Şafîî her sûrenin başında besmeleyi âyet olarak kabul etmiştir ki bu iki görüş te ğarîbtir.

Dâvûd der ki; her sûrenin başında besmele müstakil bir âyettir, ancak sûreden değildir. Bu rivayet Ahmed İbn Hanbel'den de nakledilmiştir. Ebu Bekr er-Râzî, Ebu'l-Hasen el-Kerhî'den bu rivayeti nakleder ki her iki zât Hanefî mezhebinin önde gelen büyüklerinden-dirler. (Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun.) Basmelenin fâtiha'dan bir âyet olup olmadığı konusu böylece ortaya konulmuştur.

Basmelenin namazda açıktan okunup okunmayacağı konusu da bu şekilde teferruatlıdır. Basmelenin Fâtiha'dan olmadığını kabul edenler, onu açıktan okumazlar. Onun Fatihanın başında bir âyet olduğunu söyleyenler de aynı görüştedirler.

Sûrelerin başında bir âyet olduğunu kabul edenler de değişikgörüşler serdetmişlerdir. Şafiî merhum, bismelenin Fatiha ile ve zammı sûre ile açıktan okunmasını öngörür. Bu görüş sahabeden, tabiinden ve müslümanların selef ve halef imamlarından bir grubun mezhebidir. Sahâbe'den Ebu Hüreyre, İbn Ömer, İbn Abbâs, Muâviye; Fatiha'-dan ve zammı sûreden önce besmeleyi açıktan okumuşlardır. İbn Abd el-Berr ve Beyhakî de Hz.

Ali'den böyle naklederler. Hatîb ise dört Halife (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali (r.a.))'den bunu naklederse de bu nakil ġarîbtir. Besmeleyi açıktan okuyanlar arasında Saîd İbn Cü-beyr, İkrime, Ebu Kılâbe, Zührî, Ali İbn'el-Hasen, onun oğlu Muham-med, Saîd İbn'l - Müseyyeb, Atâ, Tâvûs, Mücâhid, Salim ve Muham-med İbn Kâ'b el-Kurazî, Ebubekir İbn Muhammed İbn Arar İbn Hazm, Ebu Vâil, İbn Şîrîn, Muhammed İbn el-Münkedir, Ali İbn Abdullah İbn Abbâs, onun oğlu Muhammed İbn Ömer'in kölesi Nâfi', Zeyd İbn Eşlem, Ömer İbn Abdülazîz, Ezvak İbn Kays, Habîb İbn Ebu Saîd, Ebu Şa'sa, Mekhûl, Abdullah İbn Ma'kil İbn Mukarrin bulunmaktadır. Beyhakî bunlara ilâve olarak Abdullah İbn Safvân, Muhammed İbn Hanefî'yi ekler. İbn Abdülberr ise Amr İbn Dinar'ı ilâve eder. Bunların hücceti, besmelenin Fâtîha'mn bir kısmı olmasıdır. Diğer kısımları gibi onun da açıktan okunması gerekir.

Neseî Sünen'inde ve İbn Hüzeyme ile İbn Hibbân sahihlerinde, Hâkim Müstedrek'inde Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakleder ki; o namaz kılmış ve açıktan besmeleyi okumuştur. Namazdan sonra, ben sizin

içinizde namazı Rasûlullah'ın namazına en çok benzeyen kişiyim demiştir. Darekutnî, Hatîb, Beyhakî ve diğerleri de bunu sahîh kabul etmişlerdir.

Ebu Dâvûd, Tirmizî, İbn Abbâs'tan naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) namaza besmele ile başlarmış, sonra Tirmizî der ki, —onun isnadı böyle değildir— Nitekim Hâkim Müstedrek'inde İbn Abbâs'tan naklederek der ki ;Rasûlullah (s.a.) besmeleyi açıktan okurdu. Ardından bu hadisin sahîh olduğunu söyler.

Buhârî'nin sahihinde Enes İbn Mâlik'e Rasûlullah (s.a.)'in okuyuşu sorulmuştur. O demiştir ki Rasûlullah (s.a.) tilâveti med idi.

Sonra besmeleyi okudu “Bismillah” çekiyordu “Er-Rahman” ve “Er-Rahim” med ediyordu. İmâm Ahmed'in Müsned'inde, Ebu Davud'un Sünen'inde, İbn Hüzeymi'n Sahihinde ve Hâkim'in Müstedrek'inde Üm-r.iü Seleme (r.a.)'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) kırâetini keserek okurdu.

“Elhamdulillahi Rabbi'l-Alemin. Er-Rahmani'r-Rahim. Maliki Yevmi'd-din.”

gibi. Darekutnî der ki : bunun isnadı sahihtir.

İmâm Şafî ve Hâkim de Müstedrek'inde Enes'ten nakleder ki«Muâviye Medine'de namaz kılmış ve besmeleyi terketmiştir. Muhacirlerden orada bulunanlar bu duruma karşı çıkmışlar. İkinci defa namaz kılınca besmele çekmiştir.»

Bizim zikrettiğimiz bu hadîslerde ve eserlerde yeterli ve ikna edici deliller mevcuttur. Gerisine lüzum yoktur. Taâruzlar garîb rivayetler ve bunların yolları, ta'lîlleri, tazyîfleri, takrirleri ise başka bir yerin (kitabın) konusudur.

Diğer fakîhler ise namazda besmelenin açıktan okunmayacağı görüşündedirler. Bu görüş dört halife'den (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali (r.a.)) Abdullah İbn Muğaffil, tabîinin selefinden bir taife ile haleften bir taifeden nakledilen görüştür. Ebu Hanîfe'nin, Sevrî'nin ve Ah-med İbn Hanbel'in de mezhebi bu görüştedir. İmâm Mâlik'e göre; besmele ne gizli, ne de açık olarak hiçbir şekilde okunmaz. Mâlikîler delil olarak Müslim'in Sahihinde Hz. Âişe (r.a.)'den nakledilen şu hadîse dayanırlar. (Hz. Âişe (r.a.) diyor ki:) Rasûlullah (s.a.) namaza tekbîr ile başlar ve okumaya elhamdü ile devam ederdi.»

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde nakledildiğine göre; Enes İbn Mâlik der ki, «Ben Hz. Peygamberin, Ebubekir'in, Ömer'in ve Osman'ın arkasında namaz kıldım. Bunlar namaza Elhamdü ile başlıyorlardı.» Müslim'in ifâdesine göre kırâetin başında ve sonunda besmeleyi hiç zikretmiyorlardı. Buna benzer rivayetler Sünen kitaplarında Abdullah İbn Muğaffil'den nakledilir. Bu görüş merhum ve mezkûr imamların da esas dayanağıdır. Ancak görüşler birbirlerine yakındır çünkü hepsinin icmâına göre namazda besmeleyi açıktan veya gizlice okuyan kişinin namazı sahihtir, şüphesiz ki hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. [\[6\]](#)

Medine, Basra ve Şam, kurrâ ve fukahâsı besmele'nin, hem Fâti-ha'dan hem de diğer sûrelerden bir âyet olmadığı kanâatindedirler. Onlara göre, sırf sûreleri ayırmak ve değerli bir işte Allah'ın adının anılmasıyla başlanması gibi, sûreleri okumaya da teberrûken besmele ile başlanması için yazılmıştır. Ebu Hanîfe —Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun— ve ona uyanların mezhebi budur. Bu sebeple onlar namazda Fâtiha'yı açıktan okumazlar.

Mekke ve Küfe kurrâ ve fu-kahâsına göre, besmele hem Fâtiha'dan bir âyettir, hem de her sûreden bir âyettir. Şafiî ve arkadaşları da —Allah onlara rahmet etsin— aynı görüştedirler. Bunun için de açıktan besmeleyi okurlar ve derler ki selef-i sâlihîn besmeleyi mushafa yazmışlardır. Halbuki onlar Kur'an'dan olmayanı Kur'an'dan çıkarmakla emrolunmuşlardır. Bunun için de Amîn'i fatihanın sonuna yazmamışlardır. Eğer besmele Kur'an'dan olmasaydı onu da yazmazlardı. İbn Abbâs'dan nakledilir ki, kim besmeleyi terk ederse Allah'ın kitabından 114 âyeti terketmiş olur.^[7]

Bizim arkadaşlarımız (Şîa) besmelenin fatihada olduğu gibi, her sûreden bir âyet olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Namazda besmeleyi terk edenin —ister nafile ve ister farz namaz olsun— namazının bâtil olacağını da ittifakla kabul etmişlerdir. Besmelenin açıktan okunan namazlarda Fatiha ve Zâmm-ı sûre ile birlikte açıktan okunması gerektiğini kabul etmişlerdir. Gizli okunan namazlarda ise besmelenin açıktan okunması müstehâbtır. Bu zikrettiğimiz konuların hepsinde ümmetin fukahâsı

arasında ihtilâf vardır. Ancak bismelenin Nemi sûresinde bir âyet olduğu konusunda ihtilâf yoktur. Besmeleyi âyet sayanlar “Sıratallezine” âyetinden, sûrenin sonuna kadar hepsini bir tek âyet olarak kabul ederler. Besmeleyi âyet saymayanlar ise “Sıratallezine” âyetini bir âyet kabul ederler. Ve derler ki; besmele teyemmüm ve teberrük için bir başlangıçtan ibarettir. Kurrâ'ya gelince Hamza, Halef, Ya'kûb ve Yezidî besmele ile sûrelerin arasını ayırmayı terketmişlerdir. Diğerleri Enfâl ve Tevbe sûresinin dışında sûrelerin arasını besmele ile ayırırlar.

Ali İbn Mûsâ el-Rızâ'dan rivayet edilir ki, o şöyle demiş : Besmele Allah'ın ism-i a'zamına; gözün siyahının beyazına yakınlığından daha çok yakındır. (...) [\[8\]](#)

«Ben derim ki; isim, zâtın kendisine ıtlak olunur. Hakikat, vücûd ve ayn müteradif isimlerdir. Nitekim İmam Ebubekir İbn Pûrek isimler ve sıfatlar konusundaki büyük kitabında böyle nakletmiştir. Üstâd Ebu Kasım el-Süheylî de «şerh el-İrşâd» adlı eserinde böyle belirtmiştir. Bunlar topuğuna

erişilecek kimseler değildirler. Keza Allah Teâlâ : «Rabbımn adıyla tesbîh et» buyuruyor. Tesbîh bilindiği gibi en yüce zâta yöneltilir. Onun; lafzî tenzih -konusuna hamli, mecaz ve kinaye konusuna hamli gibidir. Çünkü bu sabit olduktan sonra Allah bunlara muhtaç olmaz... Putlar için isimler tabîrinin kullanılıp putların kastedilmiş olması da bunun bir delilidir. Çünkü kâfirler ^putların zâtının haMkatına ibâdet etmişlerdi, lafızlarına değil(...) İsim aynı şekilde delâlet edene de ıtlak olunur. Bu ise iki kısımdır. Birisi kadîmdir ki bu Allah Teâlâ'nın kadîm kelâmında kendi nefsinin tesmiyesidir. Bu isim konusundaki söz diğer kelâm konusundaki söz gibidir. Kelâm onun, ne ayn, ne de gayr olması bakımından bir sıfatıdır. İkincisi ise hadistir. Bu ise Allah Teâlâ'nın diğer şeylerle isimlendirilmesi gibidir, ayn değil, gayrıdır. Mu'tezile ancak bu iki tür isim ıtlâkından ikincisini kabul ederler, onlara göre birincisi sabit değildir çünkü onlar kadîm kelâmı reddederler.»^[9]

İbn Kesîr'in Mısır baskısında ayrıca şu ek bilgi verilmektedir:

«Müslümanlar bismelenin Kur'an'dan ve Nemi sûresinden bir âyet olduğu konusunda iema' etmişlerdir. Ancak diğer sûrelerdeki yeri konusunda ihtilaflıdır. Selef bilginlerinden Mekke'li fakîhler ve kurra —ki bunların arasında İbn Kesîr de bulunmaktadır— Kûfell bilginler —ki bunların arasında Âsim ve Kurrâ'dan Kisâî yer almaktadır— Medine halkından bazı sahabe ve tabiîn ile Şafiî ve onun tâ-bîleri, Sevri ve İmam Ahmed —iki görüşünden birisinde— imâmiye mezhebinden, keza sahabenin bilginlerinden— Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, Ebu Hüreyre ile tâbiîn'in bilginlerinden Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Zühri, İbn el-Mübârek yer almaktadır, bunlar besmele'nin her sûreden bir âyet olduğu kanaatmdadırlar. Hüccetlerinin en kuvvetlisi de sahabenin icmâi ile Berâe(Tevbe) sûresinin dışında her sûrenin başında yer alan Mushaf'ın diğer fukahâ tarafından kabul görmesidir. Onlar Kur'an'ı onda bulunmayan her şeyden tecrîd etmişlerdir. Bunun için de Fâtfa'nın sonuna «âmîn» kelimesini yazmamışlardır. Halbuki besmeleyi yazmışlardır.[\[10\]](#)

«Besmele, bütün milletlerin alışageldiği tabirlerdendir. Nitekim araplar herhangi bir şeyi devlet adamı veya kabile reîsi için yapmak isteyince ve kendini bütününüle ona nisbet edince falanın adına bu işi yapıyorum der ve o emîrin yahut devlet reisinin adını zikrederlerdi. Çünkü bir şeyin ismi onun delili ve unvanıdır. Şayet ben bir işi yapıyorsam ve bu yaptığım iş, onu emreden hükümdar olmadığı takdirde gerçekleşmesi mümkün olmayan bir iş ise; derim ki bu iş falanca sultânın adına yapılmaktadır, onun unvanını taşımaktadır ve eğer o olmasaydı ben bu işi yapamazdım. İşte Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla işime başlarım demekle onun adına iş yaparım demek isterim. Yaptığım iş kendi adıma başlıbaşına yapılmış değildir, iş onun işidir. Sanki ben şöyle demekteyim; bu iş Allah içindir, benim onda hiçbir payım yoktur. Bir başka şekil de şöyledir : Bu işi meydana getiren kudret Allah Teâlâ'dır. Allah o kudreti bana vermemiş olsaydı ben bir şey yapamazdım ve bu iş benden sâdır olmazdı. Yaptığım iş ancak ve ancak Allah adınadır, kendi adıma değildir. Eğer o bana bu işi yapma gücünü vermemiş

olsaydı ben de onu yapamazdım. Nitekim besmele'deki bu mânâ Rahman ve Rahim lafzı ile tamamlanmaktadır. Ben, öyle bir iş yapıyorum ki, o iş kendi adıma olmayıp Allah Teâlâ adınadır. Çünkü ben güç ve yardımını ondan isti-yorum ve onun bana lütfederek yardımcı olmasını diliyorum. Eğer onun yardımını bulunmasaydı, ben bu işi yapamaz ve yerine' getiremezdim.»[\[11\]](#)

Besmele'nin önemi:

Bilgin Ebu Muhammed Abdullah Abdurrahman İbn Ebu Hatim (r.a.) tefsirinde der ki: Bana babam... Tâvûs İbn Abbâs'tan nakletti ki Osman İbn Affân (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'a “Bismillahi'r-Rahmani'r-Rahim” i sorduğunda, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «O Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Allah'ın en büyük ismiyle onun arasında sadece iki gözün karasıyla akı arasındaki yakınlık kadar yakınlık vardır.» Bu hadîsi Ebubekr İbn Merdüveyh de... Zeyd el-Mübarek'ten böylece rivayet eder. Hafız İbn Merdüveyh, iki ayrı yolla... Ebu Saîd el Hudrî'-den rivayet eder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Meryem oğlu îsâ'yı annesi yazıcıya teslim etti ki ona yazmayı

öğretsin. Öğretmen ona yaz deyince o ne yazayım dedi, öğretmen de “Bismillahi” “Allah'ın adıyla» diye karşılık verdi. Hz. îsâ öğretmen'e «Allah'ın adıyla ne?» deyince, öğretmen bilmiyorum karşılığını verdi. Hz. îsâ ona dedi ki: «Be; Allah'ın bahâsı, sîn; senası mîm; de memleketidir. "Allah", ilâhların ilâhıdır. "Rahman" dünya ve âhirette son derece esirgeyicidir. "Rahîm" ise âhirette esirgeyicidir.»

İbn Cerîr de bunu İbrâhîm İbn Alâ'nın hadîsinde İbn Mes'ûd ve Ebu Saîd'den rivayet eder ve der ki, Rasûlullah (s.a.) böyle demiştir Fakat bu cidden garîb bir hadîstir. Rasûlullah'tan sonra gelen birisi tarafından nakledilmiş sahih bir hadîs de olabilir merfû olmayıpİsrâiliyattan da olabilir. En doğruyu Allah bilir.

Cüveybir de Dehhâk'tan benzer bir şekilde rivayet etmiştir. İbn Merdûyeh, Yezîd İbn Hâlid'in hadîsinden o, da Süleyman İbn Bürey-de'den bunu nakletmiştir. Bir rivayete göre Abdülkerîm Ebu Ümeyye, Ebu Büreyde'den o da babasından rivayet etmiştir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Bana öyle bir âyet indirildi ki Dâvûd oğlu Sü-

leyman'la benden başka kimseye indirilmemiştir. Bu «Bismillâhirrah-mânirrahîm'dir.» Keza İbn Merdûyeh kendi işnâdıyla Abdülkerîm'-den... O da Câbir İbn Abdullah'tan rivayet eder, der ki: «Besmele nazil olunca, bulut doğuya gitti, rüzgâr durdu, deniz dalgalandı, hayvanlar kulak verdiler, şeytânlar gökten koğuldular. Allah Teâlâ İzzet ve Celâline yemin etti ki; kendisinin adı neyin üzerine anılırsa muhakkak onu kutlu kılar.»

İmâm Ahmed İbn Hanbel «Müsned» inde der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer Âsım'dan rivayet ediyor. (Âsım diyor ki) Ebu Temîme'nin Hz. Peygamber (s.a.)'in terkisinden şöyle bahsettiğini işittim. O dedi ki, Hz. Peygamber (s.a.)'in ayağı kaydı, ben şeytan kör olsun (taise) dedim. Rasûlullah (s.a.) şeytân kör olsun deme, çünkü sen şeytân kör olsun dediğinde, o böbürlenir ve oen gücümle onu yıktım der. Ancak “Bismillahi” dediğinde o küçülür bir sinek gibi olur.» İmâm Ahmed'in rivayetinde böylece geçti.

Neseî gece ve gündüz bahsinde, İbn Merdûveyh de tefsirinde; Hâlid'in hadîsinde, nakleder ki.: İbn Üsâme babasından duymuş ve demiş ki, «Ben

Rasûlullâh'ın terkisinde idim...» ve yukardaki olayı zikretmiş sonra şöyle demiş; Rasûlullah; «Sen böyle deme, çünkü o bü-yüklenir ve bir ev gibi olur. Bismillah de, o küçülür ve bir sinek gibi olur.» buyurmuş. İşte bu Allah'ın adının bereketi ve te'sîriyledir ki onunla her işe ve söze başlamak müstehaptır. Söze besmele ile başlamak : «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlanmayan her şey eksiktir.» buyruğu uyarınca müstehaptır. İmâm Ahmed'in Müsned'inde ve diğer Sünen kitaplarında Ebu Hüreyre'nin Saîd İbn Zeyd'-den ve Ebu Saîd'den merfû' olarak : «Allah'ın adını zikretmeyen kişinin abdesti yoktur» buyruğuna binâen abdeste başlarken besmele çekmek müstehaptır. Ki bu hadîs hasen bir hadîstir. Ulemâdan bir kısmı abdeste başlarken besmele çekmeyi vâcib kabul ederken, bir kısmı da mutlak mânâda vacib kabul etmektedirler. Şafîî mezhebinde kurban kesilirken besmele çekmek müstehaptır. Diğer bir cemaat mutlak mânâda zikir anında besmele çekmeyi vâcib kabul eder. İnşâallah ilerde yeri gelince açıklanacaktır.

Müslim'in Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.)'in Ömer İbn Seleme'ye : «Allah'ın adıyla de, sağınla ye ve önünden ye.» buyruğu uyarınca yemek yerken besmele çekmek müstehaptır. Bazı bilginler bu halde besmeleyi vâcib saymışlardır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbâs'dan rivâyet edilen Rasûlullah (s.a.)'in «sizlerden biriniz ehline yaklaşmak isterse "Allah'ın adıyla, Allah'ım sizi şeytân'dan uzak tut, şeytânı rızıkettiğinden uzak tut" derse ve bir çocukları olur-sa şeytân ona ebediyyen zarar vermez.» buyruğu mucibince cima' anında ^3a besmele çekmek müstehaptır.

Besmeledeki «ba»nın müteallakının takdiri konusunda nahivci--ler arasında iki görüş vardır. Bir kısmı onun isim, bir kısmı da fili , olduğunu zikrederler. Her ikisi de Kur'an'da vârid olmuştur. İsim takdir edenler başlamam Allah'ın adıyladır, diye takdir etmektedirler. Ni-cekim bu mânâda Yüce Allah Kur'an-ı Kerîm'inde şöyle buyurur:

«Nuh; ona binin» dedi, yürümesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabbin muhakkak ki Ğafûr ve Rahîm'dir» dedi.» (Hûd, 41)

Fiil takdir edenler ise, Allah'ın adıyla başlarım veya Allah'ın adıyla başladım şeklinde emir veya haber kipini takdir etmektedirler. Nitekim Yüce Allah'ın şu âyet-i kerîme'si bu takdirdedir.

«Yaratan Rabbinin adıyla oku.» (A'lak, 1)

Her iki takdir de sahihtir, çünkü fiilin mutlaka bir masdarı olması gerekir. Sen istersen fiili ve masdarını takdir edebilirsin, bu da önce besmele çektiğin fiile göre değişir. Eğer oturmak, kalkmak, yemek, içmek, okumak, abdest almak veya namaz kılmak gibi bir fiil ise meşru' kılınan, bunların hepsine başlarken Allah'ın adını zikretmektir. Bu tamamlanması ve kabul kılınması için Allah'tan yardım dileme, teberrük ve teyemmün içindir. En iyisini Allah bilir.

Bunun için İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in İbn Abbâs'tan naklettikleri hadîste buyrulur ki; Cebrail'in Hz. Muhammed (s.a.)'e indirdiği ilk söz «Ya Muhammed (s.a.) koğulmuş şeytândan bilen ve işiten Allah'a sığınırım» de sözüdür. Sonra «Ya Muhammed Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla de» dedi. (İbn Abbâs der ki) Cebrail (a.s.) dedi ki: «Ey Muhammed

(s.a.) Allah'ın adıyla oku, Rabbını zikret, O'nun zikri ile kalk ve otur.» Bu hadîsin lafzı İbn Cerîr Taberî'nin rivayetidir. [\[12\]](#)

Allah Lafza-i Celâlinin Anlamı:

Allah lâfzı yüce ve mübarek Rabbin a'lemidir. Onun ismi A'zam olduğu söylenir. Çünkü Allah'ın bütün isimlerini içine almaktadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

«O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka İlâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O Rahmân'dır, Rahîm'dir. O, öyle Allah'tır ki, Ondan başka İlâh yoktur. Melik, Kuddüs, Selâm, Mü'min, Mühey-min. Aziz, Cebbar, Mütekebbirdir. Allah onların koştukları eşlerden münezzehdir. O, yaratan, var eden, yarattıklarına şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde bulunanlar O'nu tesbîh eder. Ve O, Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Haşr, 22-24)

Diğer isimler sıfat olarak kullanılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

«En güzel isimler Allah'ındır. Öyleyse ona bunlarla dua edin. Onun isimleri konusunda eğriliğe

sapanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını görecektir.» (A'râf, 180)

«De ki: "İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini derseniz deyin en güzel isimler O'nun içindir. Namazında sesini yükseltme de gizleme de. İkisi arasında bir yol bul."» (İsrâj 110)

Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Ebu" Hüreyre rivayet eder ve der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: «Allah Teâlâ'nın doksan-dokuz ismi vardır, yüzden bir eksiktir. Kim onları sayarsa Cennet'e girer.» Bu isimlerin sayısı Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivayetinde de vâ-rid olmuştur. İki rivayet arasında eksiklik veya fazlalık bakımından farklılık vardır.

Allah ism-i Celâli O'ndan başka hiçbir kimseye verilmeyen isimdir. O Yüce ve Münezzektir. Bunun için Arap dilinde onun ıstikakı söz konusu olmamıştır. Nahivcilerden onun câmid isim olduğunu ve ıstikakı bulunmadığını söyleyen bilginler vardır. Müştak olduğunu söyleyenler de vardır. Bunlar ünlü şâir Rû'be el Accâc'in bir şiirini örnek gösterirler. Bu şiirde şâir masdar olarak «teellûh» kelimesini

kullanmıştır. “”âyetini İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre o “”diye okumuştur. Yani İlâh kelimesine ibadet mânâsını vermiştir. Yani o kendisine ibadet edilir fakat o ibadet etmez diye okumuştur. Mücâhid ve diğerleri de böyle demişlerdir. Kelimenin aslı el-İlâh idi. Kelimenin ilk harfi olan hemze hazfedilmiş, zâid olan lâm ile kelimenin aslında olan (aynel fiili ve ortasındaki lâm) birleşerek bir diğerine idğâm edilmiş ve ikisi birlikte şeddeli tek lâm haline gelmiş ve ta'zîm için tefhim edilerek «Allah» denilmiştir. [\[13\]](#)

İbn Kesîr'in Mısır baskısında ayrıca şu malûmat bulunmaktadır :

«Kurtubî; aralarında Hattâbî'nin bulunduğu bir topluluktan bunu nakletmiştir. İmâm Halîl ve Sîbeveyh'ten elif ve lam'ın lafza-i celâldan olduğunu rivayet eder. Nitekim Hattâbî der ki; sen Ya Allah derken

elif lâm'ı kullanıyorsun da, Ya Rahman derken elif lâm'ı kullanım-yorsun. Eğer elif lâm kelimenin aslında olmasaydı nida edatının elif ile lâm'ın üzerine gelmesi caiz olmazdı.

Lafza-i Celâl'in müştak olduğu da söylenmiştir.

Sîbeveyh, İmâm Halil'den nakleder ki, Lafza-i Celâl'in aslı fiâl vezninde ilâhtır. Hemzeye bedel olarak elif ve lâm getirilmiştir. Sîbeveyh der ki bunun benzeri en-Nas kelimesidir. Çünkü onun aslı nastır.

Lafza-i Celâl'in aslının lâhe olduğu ve elif ve lâm'ın tazim için getirildiği belirtilir. Sîbeveyh'in tercihi de bu görüştür.[\[14\]](#)

Lafza-i Celâl'in Etymolojisi:

Besmele'de 'ism'den sonra «Allah» kelimesi gelmektedir. Lafza-i Celâl adı verilen bu kelimenin etimolojisi, muhtelif dillerdeki kullanılışı, ifâde ettiği anlam üzerinde tefsir bilginleri çok dururlar. İslâm'a hâs özel bir isim olan Allah lafz-ı celâli, yalnızca İslâm'ın sâf tevhîd akidesini ifâde etmektedir. Şöyle ki;

İslâm'ın getirmiş olduğu sâf tevhîd akidesi, kâinatın ve eşyanın-yaratıcısı ve yoktan varedicisi olarak Allah (c.c.)'ı kabul eder. Allah lafzı celâli sadece İslâm'ın kabul ettiği tanrı inancının a'lemi (özel ismi)'dir. Ancak Allah lafzının aslı ve nereden geldiği konusu tartışılmış ve bu konuda değişik görüşler serdedilmiştir. Dil bakımından kelimeyi

tahlil edenler, Allah kelimesinin aslının Lah olduğunu ve başına tarîf harfi olan el edatının getirilmesiyle el-Lâh isminin elde edilmiş olduğunu bildirirler. Arap dilindeki el-Ayyuk ve el-Necm kelimelerinin başındaki tarîf harfini kelimedenden ayırmak nasıl mümkün değilse el-Lâh kelimesinin başındaki tarîf harfini de kelimedenden ayırmak aynı şekilde mümkün değildir. Bu gibi kelimelerde harf-i tarîf olan el, kelimenin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu görüşün doğruluğuna delil olarak da vallah billah gibi kelimelerde hemzenin yalnızca tearuzda, bazan da hem telaffuzda, hem de yazıda hazfedilmesi gösterilmektedir. Ancak Ya Allah gibi bazı kelimelerde hamzenin hazfedilmemesini, kelimenin başında bir tarîf harfinin bulunmadığına ielil getirenler de vardır.

Lâh kelimesi, arapça lâhe, yelîhu kelimesinden masdar olup gizli olma, irtifa ve ihticâb mânâlarına gelir. «Tesettür» eylemek manasınadır. Sîbeveyh (aleyhi'r - rahme) lâfzâ-i celâlenin bu maddeden iştikakını tecvîz eyledi. Ve bülend ve âli olmak manasınadır.»^[15] Aynı zamanda ma'bûd, ilâh mânâsına gelir. Arapçada ilâh karşılığı kullanılan;

lâhüm, Lâhüm-me ve el-Lâhümme isimleri de buradan gelmektedir. «Ülûhiyyet; ubû-diyyet vezninde, kulluk eylemek, ibâdet manasınadır. Müstecma-i cemî-i sıfat olan ism-i celâlde bu maddeden me'hûzdur ki aslı ilâh idi (...) Laf-za-i celâle hakkında ulemâ-i kiramın yirmi akvâl-i muhtelifeleri vardır. Ve ilâh, vech-i mezkûr üzere ma'bûd mânâsına olmakla putperestlerin ma'bûd ittihâz eyledikleri asnâm-ı bâtile kendi ind ve i'tikadlarında ilâh olur(...) Şârih der ki; Hazret-i Vâcib'ül - Vücûd Celle Şânühü, zât-ı Eceli ve â'lâsında ukûl ve efhâm ve evham mütehayyir olduğu gibi, zât-ı A'zamma dâll olan ism-i şerifinde dahi mütehayyir oldular. Lâkin esahh-i akvâl; a'lem ve ğayr-i müştak olmasındır. Mütercim-i hakîr der ki; Allahümme lafzında bazı ehl-i tahkik demişler ki, ind el-Basriyyîn aslı, ya Allah olup kesret-i isti'mâlinden nâşi harf-i nida hazf ve âhirine iki mim ta'vîz ve idğâm olundu. Mimin ta'vîzinin vechi budur ki, mim, hurûf-i gütmedendir. Ve ya harfi iskân olundukta mim gibi mahreci hayşûme karîb olur. Zira mimden ve ya'dan hayşûmda bir savt hâsıl olur ki ana ğunne derler. Pes

beynlerinde münâsebet olmuş olur. Ve mahzûf ya ile elif olmakla, anlardan iki mim ta'vîz olundu ve teberrüken bi ismihi Teâlâ min ahire ilhak olundu.(...)» [\[16\]](#)

Îlâh kelimesi lügatte, ısınmak, alışmak, korkulan bir işin başa gelmesi, birisini korumak, kurtarmak, birisine aşırı sevgi ile yönelmek, deve yavrusunun anasına düşkün olması, kulluk etmek, örtünmek, gizlenmek mânâlarına gelir. [\[17\]](#)

Allah Lafza-i Celâlinin başındaki eliflâm harf-i ta'rîf olarak alınacak olursa, Lâh kelimesinin, önceleri başka bir anlamda kullanılırken, sonradan Cenâb-ı Hakk'ın zâtı için kullanılmak üzere vaz'olunmuş menkûl bir kelime olması gerekir. Nitekim Basriy-yûn'a göre (Basra'lı dil bilginleri) Allah ism-i Celâli menkûldür. Kû-fiyyûn'a (kûfe'li lisan bilginleri) göre de bu kelime menkûldür. Ancak Basra'lıların kabul ettiği gibi Lâheden değil, ilâh anlamına gelen el-Îlâh dan menkûldür. Îlâh kelimesinin hemzesi hazfedilmiştir, ona bedel olarak harf-i ta'rîfteki eliflâm konmuş ve böylece harf-i ta'rif, kelimenin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Lâh

kelimesinin Süryanca (Lâha) kelimesinden arapçalaştırıldığını söyleyenler bulunduğu gibi, Aramcadaki «Alâhâ» kelimesinde bozulmuş bir şekli olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. İbran-cadaki «Elohim» kelimesi ile arapçadaki «Lâhüm» kelimesi arasında irtibat bulunduğu da belirtilir. Lâh kelimesi ile eâhiliyet devri arap-larının tapındığı bir put olan «Lât» kelimesi arasında ilgi kuranlar da vardır. [\[18\]](#)

Allah lafzının yabancı dilden arapçalaştırılmış olmayacağını söyleyenler ise kelimenin mu'rab ve munsarîf olmasını delil gösterirler.

İslâm, terminolojiye özel bir önem verir. Başka dinler ve inançlarla alâkası bulunan kelimeleri kullanmamaya itinâ gösterir. Bunun için Lafza-i Celâl, yalnızca İslama mahsus bir isimdir. Hem başka bir kelimedenden türetilmemiş, hem de önce başka bir anlama kullanılırken sonra bugünkü anlamına kullanılmamıştır. O, doğrudan doğruya hakîkî ma'bûdun a'lemi olarak vaz'edilmiştir. Allah lafzı, ülü-hiyyet ve ma'bûdiyyet sıfatlarından değil, bu sıfatlar Cenab-ı Allah'ın zâtından alınmıştır. Binaenaleyh onun zâtı, her şeyden öncedir ve ilktir.

Allah, ibâdete müstahak olduğu için Allah değil, bizatihi (kendiliğinden) ve lizâtihi (kendisi için) Allah olduğundan ibâdete lâyıktır. Dolayısıyla ibâdet, onun zâtından sonra gelir. Bütün varlıklar bilerek veya bilmeyerek Allah'a ibâdet ederler. Mü'minler bu ibâdeti irâde ve şuûrlarıyla ifâ ederken, mü'min olmayanlar zorla, istemeyerek ve farkında olmaksızın Allah'a kulluk ederler.

Gerek Lafza-i Celâlin, gerekse onun türetildiği söylenen İlâh veya Lâh lafzının lûgat anlamlarından şu hususlar ortaya çıkıyor :

Kulluk ve ibâdet için, kendisinin dışındaki bir güce doğru yönelen insanın zihninde, yaptığı şeyin kendisinden daha üstün, kuvvetli ve kendisinin ihtiyâçlarını giderecek birisine karşı itaat ve bağlılık olduğu gerçeği yer eder. Bu güç, onun ıstırap ve acılarını dindirmeye muktedir olduğu gibi, gerekirse onu koruyup emniyet ve selâmete de çıkarır. Dolayısıyla insan, kendisinden daha zayıf ve daha güçsüz bir varlığa karşı saygı ile yönelme gereği duymaz.

Diğer milletlerin dilinde Allah Lafza-i Celâlini karşılayacak aynı anlam ve muhteva genişliğine sahip bir kelime yoktur. Zira İslâm'ın dışındaki dinlerin ilâh telâkkisi İslâm'dan tamamen farklıdır. Bu sebeple, diğer dinlerdeki ilâhlara, ancak ilâh, tanrı, Rab, Huda Çalab • s ismi verilebilir. Allah ismi ise asla verilemez. Bunun sebebini anlayabilmek için, İslâm dışı dinlerin ilâh telâkkisine göz atmak gere-inr Bilindiği gibi eski kavimlerden herbirisi kendi milletine has ilâh-i.r ediniyorlardı. Bu ilâhlar çoğunlukla beşerî ihtirasların zebûnu varlıklar olarak kabul ediliyordu. Sözelimi eski Mısır'ın mitolojik dinlerine göre zaman ilâhı Keb ile gök tanrıçası Nut'un evlenmesinden meydana gelen Osiris kıskançlık yüzünden Seth tarafından öldürülerek, oniki parçaya bölünmüştü. Eski Çin dini olan Sinizm'e göre tanrı Çang - Ti'nin soyundan gelen Çin hükümdarı göğün oğludur. Hind dinlerindeki İlâhlar her türlü beşerî eksikliklerle ma'lûl bulunuyorlardı. Gök gürültüsü, fırtına ve yağmur gibi olayların ilâhı olan İndra,' çok zâlim ve gaddâr bir ilâhtır. Keza Sümerlerin ilâhı olan

Marduk, ulûhiyyeti diğerk tanrılarla savaşarak —tıpkı krallar gibi—elde etmişti. İran dini olan Mecusîlikte ise iyilik tanrısı olan Hürmüz ile kötölük tanrısı Ehrimen devamlı savaşmaktadırlar. Hangisi ğâlip gelirse ona bağılı olarak yeryüzünde iyilik veya kötölük ğâlip gelmektedir. Bugünkü Avrupalıların ataları olan Kelt'lerin dininde, insanlar vahşice ilâhlara kurban edilirdi. Aztek'lerin harb ilâhı olarak kabul ettikleri Viçli-Puçli, insan yüreğı yemekten hoşlanan zâlim ve savaşçı bir ilâhtı.

Batı dillerinde ilâh mukabili kullanılan (Fransızca, «Dieu», İngilizce, «God»; Almanca «Gott»; İtalyanca «Dio») kelimeler temelde Yunanca Theos ve Latince Deivos kelimelerine dayanmaktadır. Bu kelimeler de bilindiğı gibi Yunan mitolojisinin insan şeklindeki tanrı anlayışına (antropomorfik) dayanmaktadır. Çoğunlukla beşerî zaaf lar ve eksiklerle ma'lûl olan bu Yunan menşeli ulûhiyet inancı önce Roma'ya, ordan da Hristiyanlığa geçmiştir. Yunan politeizmi Roma'nın hristiyanlığı kabul etmesiyle tamamen Hristiyan dinini is-tîla etmiştir. Ve bundan sonra Hristiyan ma'bedlerine

Hız. İsa'nın ve Meryem'in heykelleri konmuştur. Bugünkü Batı dünyası Yunan ve Roma politeizmini, isminin dışında her şeyi ile almıştır. Dolayısıyla onların ulûhiyyet fikri, bir türlü saf tevhide ve tevhîddeki her şeyden tecrîd edilmiş Allah anlayışına yaklaşmamaktadır.

Yahudi milletin millî ilâhı olan Yahova, kendi kavmi olan İsrailoğullarının dışında kalan kavimlere karşı son derece zâlim ve gaddardır.

İslâm'ın Allah'ı yalnız müslümanların değil tüm âlemlerin Rabbi'dir. Bütün varlıklar isteyerek istemeyerek, bilerek bilmeyerek ona boyun eğerek ve ibâdet ederler. O'nun zâtı, her türlü tavsif ve temsilden münezzehtir. İnsan kendi idrâk ve duyu vasıtalarıyla Allah'ın zâtını neye benzetirse Allah onun gayridir. Dolayısıyla şirk hiçbir yer yoktur. İslâm'ın ilk şartı, Allah'ı her türlü şirk unsurlarından tenzih etmektir.

Binâenaleyh, İslâm'ın Allah akîdesiyle öbür dinlerdeki ilâh fikri arasında mukayese kabul etmez büyük farklar vardır. Ve bu, ancak İslâm çerçevesi içerisine girildiği takdirde kavranır. Dışardan sırf

baş-ka ilâhlarla irtibat kurularak kavranamaz. İslâmın tamamen mücer-red bir vasfı hâiz olan vahdâniyyet görüşünün ifâdesi olan Allah, sadece İslâm'a hâs özel bir isimdir. Onu başka hiçbir terimle karşılamak veya başka dinlerin ilâhlarıyla kıyaslamak mümkün değildir.^[19]

Rahman ve Rahim:

Rahman ve Rahim ismi rahmet kökünden mübalağa vezninde türemiştir. Rahman ismi Rahîm isminden daha mübalağalıdır. İbn Ce-rîr Taberî bu konuda ittifak edilen görüşü şöylece özetlemektedir : Seleften gelen bazı tefsirde îsâ (a.s.)ya dayanan ve yukardaki şekle de* lâlet eden bir rivayet vardır. Şöyle ki: îsâ (a.s.), «Rahman; dünya ve âhirette fazla esirgeyici, Rahîm 13e yalnızca âhirette esirgeyici anlamı-nadır» demiştir. Bazıları ise bu' isimlerin türetilmemiş olduğu kanaa-tındadırlar. Zira türemiş olsaydı rahmet edilenin zikriyle birleştiril-mezdi. Nitekim âyet-i Kerîme'de «O mü'minler için Rahîm'dir» buyurulmuştur.

İbn Cerîr der ki, bize Şerri İbn Yahya el-Temimî, Azremî'nin söyle dediğini bildirir. Rahman ve Rahîm

derken; Rahman tüm yaratıklara Rahîm ise mü'minlere merhamet eden anlamınadır. Denilir ki bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur :

«Gökleri yeri ve ikisinin arasındaküeri altı günde yaratan, sonra da arşa hükmeden Rahmân'dır. Bunu, haberdâr olana sor» (Fürkan, 59)

«O Rahman arşı istilâ etti.» (Tâhâ, 5).

İstiva kelimesinin Rahman ismiyle zikri, rahmetini bütün yaratıklarına yaygınlaştırmak içindir. Yine : «Ve o mü'minler için Rahîm olandır». (Ahzâb, 43) buyurmuştur ki burada Rahîm ismini mü'minlere tahsis etmiştir. Derler ki, bu da gösteriyor ki Rahman rahmet bakımından daha çok mübalâğadır. Çünkü her iki dünyada tüm mahlûkâta rahmet eden anlamına gelir. Rahîm ise, mü'minlere hâstır. Lâkin me'sûr olan duada dünya ve âhiretin Rahmanı ve Râhîmi diye zikredilmiştir.

Allah Teâlâ'mn Rahman ismi yalnız O'na mahsûstur ve O'nunla başkası isimlendirilmemiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«De ki: «İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini dersiniz deyin en güzel isimler O'nun

içindir. Namazında sesini yükseltme de gizleme de. İkisi arasında bir yol bul.» (İsrâ, 110).

Bazıları derler ki; Rahîm, Rahmân'dan daha çok mübalağa ifade eder. Çünkü o Rahman lafzını te'kîd için gelmiştir. Te'kîd eden te'kîd edilenden daha kuvvetli olmalıdır. Ona cevap olarak denilir ki, burada te'kîd babında değil sıfat babında zikredilmiştir. Binâenaleyh zikredilen husus söz konusu değildir. Şu halde Allah'ın başka hiçbir kimseye verilmeyen ismi celâlinin önce söylenip ardından Rahman sıfatıyla tavsif edilmesi onun Rahman sıfatıyla başkasına isim olarak verilmesini önler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«De ki ister Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini dersiniz deyin en güzel isimler O'nun içindir.» (İsrâ, 110).

Yemâme'li Müseyleme bu konuda azgınlık yapınca kendisine sapıklardan başka kimse uymamış ve o haddi aşmıştır.

Râhîm sıfatına gelince, Allah bu sıfatı kendinden başkaları için de kullanmıştır :

«Andolsun ki, size kendinizden bir peygamber gelmiştir ki, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir, sizin üzerinize düşkündür, mü'min-lere Rauf ve Rahîm'dir.» (Tevbe, 128).

Kendinden başkalarını diğer isimlerinden bir kısmıyla tevsif ettiği de vâridir. Nitekim şöyle buyurur:

«Biz insanı katışık bir damla sudan yaratmışızdır. Onu deneriz. Bu yüzden onu işitici ve görücü yaptık.» (İnsan, 2).

Hâsılı kelâm, Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir kısmı başkalarına verilebilir, bir kısmı verilemez. Bu verilemeyenler arasında Allah, Rahman, Halik, Râzık (...) Ve benzeri isimler yer alır. Bunun için her şeye Allah'ın adıyla başlanır ve Rahman sıfatıyla devam edilir. Zira Rahman Rahîm'den daha özel ve daha çok bilinenidir. Çünkü isim önce en saygıya değer isimlerle başlar ve bu yüzden en özel olan isimler kullanılmıştır.

Denilirse ki: Rahman ismi mübalağa bakımından, Rahîm'den daha fazla olduğuna göre, sadece Rahmân'la yetinilip Rahîm söylenmezse olmaz mıydı?

Horasanlı Atâ'dan (aşağı yukarı) şu anlamda bir ifâde rivayet edilir : Eğer Rahman lafzıyla Allah'tan başkası da adlandırılacak olursa, bunun Allah olması vehmini bütününüyle ortadan kaldırmak için Rahîm lafzı da getirilmiştir. Çünkü Allah'dan başkası Rahman ve Rahîm lafzıyla nitelendirilemez. İbn Cerîr de Atâ'dan aynı şekilde rivayet eder. Şüphesiz ki, en doğruyu Allah bilir.

Bazılarının kanâatına göre araplar Rahman lafzını bilmezlerdi. Onun için Allah Teâlâ onlara reddiye makamında şöyle buyurmuştur :

«De ki: «İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini dersiniz deyin en güzel isimler O'nun içindir. Namazında sesini yükseltme de gizleme de. İkisi arasında Dir yol bul.» (İsrâ, 110).

Bu sebeple Kureyşli kâfirler Hudeybiye Muahedesinin imzalandığı gün Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali (r.a.) ye «Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla» şeklinde yazmasını buyurunca; müşrikler «biz ne Rahman'ı ve ne de Rahîm'i tanırız» dediler. Bu olayı Buhârî de nakleder. Bazı rivâyetlerde ise şöyle dediler: «Biz

Rahman diye bir şey tanımıyoruz, sadece Yemâme'nin Rahmân'ını tanıyoruz. Allah Teâlâ buna karşılık şöyle buyurdu :

«Onlara : «Rahmân'a secde edin» denildiği zaman, Rahman da nedir? Senin bize emredegeldiğine mi secde edeceğiz» derler. Ve bu onların nefretini artırır.» (Furkân 60).

Anlaşılan odur ki müşriklerin bu inkârı inâd, direnme ve küfürde ısrardan başka bir şey değildir. Zira câhiliyet devri Arap şiirinde Allah Teâlâ'ya Rahman adının verildiği görülmektedir.

İbn Cerîr Taberî der ki; bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Abbâs'-

tan nakletti ki şöyle demiş : Rahman fa'lân vezninde olup rahmet kökünden gelmektedir. Bu Arapların kullandıkları sözler arasında vardır. Ve dedi ki, “Er-Rahmani'r-Rahim” sevdiğine yumuşaklık, sevgi ve rıfk ile muamele ederek rahmet eder. Kızdığı kimseye karşı da rahmetten uzak davranır. O'nun bütün isimleri bu şekildedir. Yine İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr... Hasan'dan nakletti ki

o şöyle demiş : «Rahman ismi başkası için memnû'dur.»

İbn Ebû Hatim Hasan'dan nakletti ki o şöyle demiş: Rahman insanların edinebilecekleri bir isim değildir. Çünkü o Yüce ve Mübarek zât'ın adıdır. [\[20\]](#)

Rahman ve Rahîm sıfatları ile Fatiha konusunda merhum Reşid Rızâ der ki:

Ümmü Seleme'nin hadîsinde zikredilir ki Rasûlullah (s.a.) Fatiha sûresini okurken her harfi keserek okumuş. Bu sebeple bazıları aynı şekilde okumuşlardır ki bunlar bir gruptur. Bir kısmı ise vaslederek okumuşlardır. Rahîm'in mîmi, iki sakini birleştirdiği için kesre olarak okunmuştur ki bunlar cumhuru teşkil ederler. Kisâî ise Kûfe'lilerden naklederek mîmi üstün ve hemzeyi vaslederek okuduklarını söylemiştir. Hemzenin harekesini teslîm ettikten sonra mîme nakletmişlerdir.

İbn Atâ der ki, bu benim bildiğim hiçbir kırâette yoktur.

İbn el-Enbârî, Zahîre'de Müberrad'den nakleder ki Rahman Arapça değil İbranca bir isimdir.

Ebu İshâk el-Zeccâc «Maânî el-Kur'an» adlı eserinde (der ki) Ahmed İbn Yahya, Rahman kelimesinin arapça, Rahîm kelimesinin ibranca olduğunu söylemiştir. Bunun için de ikisi birleştirilmiştir der. Ebu İshâk bu sözün, rağbet edilmeyen bir görüş olduğunu belirtir. Kurtubî der ki; Rahman kelimesinin türetilmiş olduğunun delili Tirmizî'nin tahrîc ettiği ve sahîh kabul ettiği Abdurrahmân İbn Avf (r.a.)'dan nakledilen hadîs-i şeriftir. O, Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu işitmiştir: «Allah Teâlâ der ki; Ben Rahmân'ım, Rahîm'i yarattım ve ona kendi adımdan bir ad eşleştirdim. Binâenaleyh sıla-i Rahîm yapanlara Ben de sıla yaparım, sıla-i rahmi kesenleri Ben de keserim.»

Kurtubî diyor ki; Arapların Rahman ismini reddetmeleri; Allah'ı bilmemeleri ve O'na gereken saygıyı duymamalarındandır. Sonra şöyle

devam ediyor: Denilir ki Rahman ve Rahîm «Fa'lan ve Fail» şeklinde aynı mânâyadır. Bunu söyleyen Ebu Übeyd'dir. Denilir ki, Fa'lân vez-niyle fail vezninin yapısı aym değildir. Çünkü fa'lân vezni

fiilin mübalağası için kullanılır. Fail vezni ise bazan fail bazan da mef'ul mânâsına gelir.

Ebu Ali el-Fârisî der ki: Rahman Teâlâ'ya mahsûs olup, tüm rahmet türlerini içine alan umûmî bir addır. Rahîm ise mü'minler için sözkonusu olur. Nitekim Allah Teâlâ : «Ve o mü'minler için rahîm olandır» buyurur.

İbn Abbâs der ki: Rahman ve Rahîm birbirine çok yakın iki isimdir. Biri diğerinden daha çok rahmet sahibi anlamına gelir. Sonra Hattâbî'den ve diğerlerinden nakledilir ki onlar bü sıfat konusunda müşkilpesend olmuşlardır ve öyle sanıyoruz ki daha çok yumuşaklık anlamına gelir demişlerdir. Nitekim hadîste : «Allah yumuşaktır, bütün işlerde yumuşaklığı sever. Ve o baskı ile vermeyeceğini yumuşaklıkla verir.» buyurulmuştur.

İbn el-Mübârek ise, Rahman isteyince veren, Rahîm ise, istenmeyince kızan anlamınadır, der.

İşte, Allah Teâlâ Rahman ve Rahîm olduğunu bize öğreterek kalbimizi kendine çekmektedir. Ancak kullarından hepsi bu lûtfun şuuruna ermekte midirler ki istenilen şekilde kendilerini cezbeyle teslim

edebilsinler. İçinizden doğru ve eğri demeden istediği gibi yola gidenler yok mu? İşte bunun için Hakk Te    rahmetini zikrettikten sonra ceza ve din gününü zikretmektedir ve bize kullarının amellerine göre cezalandırılıp değerlendirileceğini öğretmektedir. Kullarına rahmetinin sonucu olarak O insanları teşvik ve korkutma gibi iki eğitim metoduyla terbiye etmektedir.» [\[21\]](#)

  Rahman  ve   Rah m   kelimelerinin aynı man ya geldiklerini belirten Şeyh Muhammed Abduh der ki:

  Ben, bir m sl mamn gerek kendi kendine, gerekse diliyle   Kur'an' da. kendisinin müstakil bir mânâsı olmaksızın başka bir kelimeyi te'kid sadedinde gelen bir kelime olduğunu   söylemesinin dahi doğru olma-dığı kanaatindeyim. Belirli bir mânâsı olmayan bir harf dahi Kur'an' da vârid.olmamıştır.  

Cumhûr'a göre Rahman   B y k nimetler veren  , Rahim ise   İnce, dakîk nimetler veren   anlamındadır.

Bazıları da Şöyle demişlerdir :

«Rahman, hem kâfirlere hem de başkalarına — umumî olarak— nîmet veren Rahim ise sadece mü'minlere nimetler veren anlamlarına gelmektedir.»

Bütün bunlar, filolojide yeralan «kelimenin yapısındaki harf fazlalığı, mânâdaki fazlalığa işarettir.» kaidesine dayanmaktadır. Ancak kelimedeki harf sayısının fazlalığı sıfatta bir ziyadeliği gerektirir. Meselâ, «Rahman» kelimesinin sîgası verilen ihsandaki fazlalığa işaret etmektedir. İhsan ister büyük, isterse dakîk olsun. Ama bunda «harfi çok olan lafzın delâlet ettiği ihsanın bölümleri - fertlerinin- harf sayısı daha az olan lâfzın delâlet ettiği ihsanın bölümlerinin daha büyük olması kastedilmemektedir. «Rahman» kelimesi «genel ihsanları, nimetleri veren» mânâsındadır diyen doğru anlama yaklaşmışsa da sefer «Ra-hîm» kelimesinin medlulünü mü'minlere tahsis etmek suretiyle hatâ etmiştir. (...)

Sonra kendi görüşünü şöyle açıklar :

«Biz de diyoruz ki: «Rahman» lâfzı fiilî bir sıfat olup «fa'âl» kelimesinde olduğu gibi mübalâğa mânâsı vardır.

Kur'an, insanların sıfatlarına benzemekten münezzeh olan Allah'ın sıfatlarını anlatırken dahi Arap dilinin belâğatlı üslûbunu bırakmamıştır. «Rahman» lâfzı fiilen rahmet izleri —ki bu da ihsan ve nimetleri bol bol vermektir— kendisinden sâdır olan kimseye delâlet etmektedir. «Rahîm» kelimesi ise bu ihsan ve rahmetin kaynağına —menşesine— işaret etmektedir. Bu mânâda ve her ikisinin de Allah'ın sıfatlarından olması hasebiyle birisi diğerinden bizi müstağni kılamaz ve ikincisi birinciyi kuvvetlendirme —te'kid— için de gelmiş olamaz. Zira Arap Allah'ın «Rahman» sıfatını duyduğu zaman; bundan Allah'ın, bilfiil nimetleri veren olduğunu anlar. Ancak «Rahmet» in onun dâimi ve zâtına vâcib sıfatlardan olduğuna itikâd etmez. Zira fiil —nîmet verme işi— bazan kesilebilir. Arızî olduğuna göre de lâzım ve sabit bir sıfattan neş'et etmiş olamaz. Ancak «Rahîm» lafzını —sıfatını— işittiği zaman Allah'ın zâtına uygun düşecek ve O'nun razı olacağı bir şekilde inancı kemâle ermiş olur.^[22]

Hamd:

- Hamd, âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî derki; «hamd» in mânâsı, şükrün sadece Allah'a mahsûs olması ve Onun dışında tapınılan hiçbir şeye, yaratıklarından hiç birisine şükredilmemesidir. Çünkü Allah, kullarına sayıya gelmeyecek ve sayısı kavranılamıyacak kadar nimetler ihsan etmiştir. Bu nimetleri O'ndan başka kimse bilmez. Kendisine itaat etmeleri için âletleri düzeltmiş, farzlarını yerine getirmeleri için mükelleflerin vücûd ve organlarını takviye etmiş, kendilerine dünyada geniş rızıklar ihsan etmiş, hak etmedikleri halde dünya hayatını nîmet ve gıdalarla gıdalandırmış, ebedî nimetler yurdunda sürekli olarak karâr kılmalarını sağlayacak sebepleri önlerine sererek onları uyarmıştır. Bütün bunlardan dolayı başta da sonda da hamd Rabbımıza mahsûstur.

İbn Cerîr : «Elhamdülillah» sözü Allah'ın, güzel isimleriyle ve yüce sıfatlarıyla övülmesidir. Allah'a şükür ise nîmet ve ihsanlarıyla övül-mesidir. Sonra bu görüşü reddederek hülâsatan şöyle der : Arap dilini silenlerin tümü hamd ve şükür kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığını görürler. İbn Cerîr'in

iddiası üzerinde düşünülmesi gerekir. Çünkü daha sonraki bilginlerden birçoğu tarafından meşhur olan ka-nâata göre hamd; hamd edilene lâzım ve müteaddî olan sıfatlarla övgüdür. Şükür ise ancak müteaddî sıfatlarla olabilen bir sözdür ve bu; dille, gönülle ve erkânla olur. Lâkin bilginler hamd veya şükür sözlelerinden hangisinin daha genel olduğunda ihtilaflıdır. Gerçek odur ki aralarında umumiyet ve hususiyet bakımından iki görüş vardır. Şöyleki; hamd, şükürden daha geneldir. Çünkü o, hem lâzım, hem de müteaddî sıfatlarla kullanılır. Siz, bir kişinin biniciliğine hamdettim, cömertliğine hamdettim diyebilirsiniz, şükür ise daha özeldir çünkü o ancak sözle olabilir. Şükür; kaville, fiille ve niyetle olması hasebiyle daha geneldir. Daha önce de geçtiği gibi müteaddî sıfatlarla olması nedeniyle de daha özeldir, çünkü bir kişiye biniciliğinden dolayı şükrettim denmez de cömertliğinden ve ihsanından dolayı şükrettim denir. Bu da müteahhirîn bilginlerinden bir kısmının görüşüdür. En doğruyu şüphesiz Allah bilir.

Ebu Nasr İsmâil Hammâd el-Cevheri der ki; Hamd zemm'in tersidir. Hamd; şükürden daha geneldir. Şükür; ihsan eden kişiye iyiliklerinden dolayı övgüdür. Medh ise hamd'den daha geneldir, çünkü hem canlı, hem ölü, hem de cansız varlıklar için kullanılır. Keza yemek gibi şeyler ile de medh edilir. Ayrıca ihsandan önce ve sonra da medh edilebilir. Keza müteaddi ve lâzım sıfatlarla da medh irad edilir bu yüzden o daha geneldir. [\[23\]](#)

Hamd Konusunda Geçmişlerin Görüşleri:

. "İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... İbn Abbâs (r.a.)'dan nakletti., O demiş ki Hz. Ömer (r.a.) şöyle dedi: «Biz Sübhânallah ve lâ ilahe illallahın ne demek olduğunu biliyoruz. Elhamdülillah ne demektir?» Hz. Ali buyurmuş ki: «Elhamdülillah kelimesi Allah'ın kendi nefsi için seçtiği bir sözdür.» Başkaları ise Hafs'tan naklen derler ki Hz. Ömer arkadaşlarının yanında Hz. Ali (r.a.)'ye şöyle dedi: «Biz, Lâ ilahe illallah, Sübhânallah ve Allahü Ekber lafızlarının mânâsını biliyoruz, Elhamdülillah ne mânâyâ gelir?» Hz. Ali şöyle buyurdu: «Elhamdülil

lah Allah'ın kendi nefsi için seçtiği, hoşlandığı ve söylenmesini istediği sözdür.»

Ali ibn Zeyd... Yûsuf İbn Mihrân'dan nakleder ki; İbn Abbâs şöyle demiş : «Elhamdülillah şükür kelimesidir: Kul elhamdülillah deyince, Allah kulum bana şükretti der.» İbn Ebu Hatim de bu rivayeti nakleder. İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr, Bişr İbn İmâre'den naklen... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet ederler. «Elhamdülillah, Allah'a şükürdür, ona boyun eğmektir. O'nun nimetini ikrar ve hidâyetini kabuldür ve buna başlangıçtır.»

Kâ'b el-Ahbâr der ki: Elhamdülillah Allah'a senadır. . Dahhâk der ki: Elhamdülillah, Rahmân'm örtüşüdür. Hadîste de bu şekilde vârid olmuştur. . - '

İbn Cerîr der ki: Bize Saîd İbn Amr... Hakem İbn Ümeyr'den nakletti ki Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Elhamdülillâhi Rabbi'l Âlemîn» denildiği zaman Allah'a şükretmiş olursun, O da sana (nimetini) artırır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel, Esved İbn Serî'den rivayet eder ki o şöyle demiş : Ey Allah'ın Resulü, Rabbin Tebâreke ve Teâlâ'yı hamd edeceğin

hamdlerle beni ihya eder misin? diye söylediğinde, buyurdu ki: «Bilmez misin Rabbin hamd'i sever.» Bu hadîsi Neseî Ali İbn Hacer ka-naliyle Esved İbn Serî'den nakleder.

Hafız Ebu İsa el-Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce, Musa İbn İbrahim'den... Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini nakleder : Resûlulah (s.a.) buyurdu ki; zikrin efdali «Lâ İlahe İllallah»tır. Duânın efdali ise «El-hamdülillah» tır. Tirmizî bu hadîs'in garîb ve hasen olduğunu söyler.

Elhamdü'deki eliflâm istiğrak içindir. Çünkü bütün hamd türlerini ve sınıflarını içine alır. Nitekim hadîste şöyle buyurulur : «Allah'ım, bütün hamd sana mahsûstur, bütün mülk senindir, bütün hayırlar senindir ve bütün işler sonunda Sana döndürülür.» [\[24\]](#)

İZAHİ

İbn Kesîr'in Mısır baskısında ayrıca şu bilgiler bulunmaktadır:

Kırâet-i Seb'aya göre «elhamdü»nün dal'ı ötre dir. Çünkü mübtedâdır.

Süfyân İbn Uyeyne ile Ru'be İbn el-Haccâc derler ki «elhamdü»nün dalı ötre değil üstündür ve bunun başında bir fiil gizlenir. İbn Ebu Leylâ ise lâ'm'ın ve dâl'in ötre olduğunu söyler. Bu konuda birçok delil gösterirlerse de delilleri şazdır. Hasan ve Zeyd İbn Ali ise «elham-dü»nün dâl'ını esre olarak okurlar.

İbn Mâce, Enes İbn Mâlik (r.a.)'den nakleder ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Allah bir kula bir nîmet lütfedince kul «elhamdülillah» derse, muhakkak ki veren alandan daha üstün olmuş olur.» Kur-tubî tefsirinde ve Nevâdir el-Usûl'de, Enes İbn Mâlik'in Rasûlullah (s.a.)'dan şöyle duyduğunu nakleder: «Eğer bütün dünya pislikleriyle ümmetimden bir kişinin elinde bulunsa, sonra o elhamdülillah dese muhakkak ki o Elhamdülillah sözü bunların hepsinden daha üstün olurdu.» Kurtubî ve diğerleri derlerki «O'na Allah'a hamdolsun» ifâdesinin ilham edilmesi; verilen bütün dünya nimetlerinden daha çok olurdu. Çünkü hamd'in sevabı yok olmaz, dünyanın nimetleri ise yok olur. İbn Mâce'nin Sünen'inde İbn Ömer'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

«Allah'm kullarından bir kul demiş ki: Ey Rab-bim hamd Sanadır, vechinin celâline, saltanatının azametine lââyık olduğu şekilde hamd Sanadır. Kirâmeyn kâtibin adı verilen melekler bunu nasıl yazacaklarını bilememişler, Allah'ın huzuruna çıkarak Ey Rab-bimiz bir kulun öyle bir söz söyledi ki onu nasıl yazacağımızı bilmiyoruz demişler. Allah (c.c.) buyurmuş ki «(O, kulunun ne söylediğini en iyi bilendir.) Kulum ne dedi? Melekler demişler ki: Ey Rabbimiz o şöyle dedi: Ey Rabbim vechinin celâline, saltanatının azametine yaraşan şekilde hamd Sanadır. Allah (c.c.) buyurmuş ki; onu kulumun dediği gibi yazın, kulumun dediği bana öylece ulaşsın ki ben de kulumu onunla mükâfatlandırayım.»

Kurtubî bir gruptan nakleder ki; onlar şöyle demişler: Kulun «Elhamdülillâhi Rabbi'l Âlemin» demesi «Lâ İlahe İllallah» demesinden daha efdaldır. Çünkü birincisi hamd ile beraber tevhidi içerir. Diğer bir grup da «La ilahe illallah»in daha efdal olduğunu söylemiştir. Çünkü o îman ve küfrün arasını ayırır ve insanlar «Lâ İlahe İllallah» deyinceye kadar savaşmak emri vardır. Ve üzerinde ittifak edilen bir hadîste

Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur : «Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediği en efdal söz «lâ ilahe illallâhu lâ şerîke lehû» sözüdür.»

«Âlemlerin Rabbı...»

Rabb, Mutasamf ve mâlik anlamına gelir. Lüğatta ise efendi demektir. Bir şeyi düzeltmekle görevlendirilen kimseye de Rabb denir. Allah Teâlâ hakkında bütün bunlar sahihtir. Rabb Allah'tan başkası için kullanılamaz sadece izafet yapılarak kullanılır. Evin sahibi anlamına “Rabû'd-Dâr” kullanılır. [\[25\]](#)

Rabb:

Terbiye edici ve yetiştirici anlamlarına gelen Rabb kelimesi, muhteva ve bu anlayışın hayattaki fonksiyonu bakımından çok önem ifâde eder. İnsanların çeşitli Rabblara kul olduğu günümüzde bu kavramın İslâmın pratiği bakımından önemi inkâr edilemez. Bu konuda müfes-sirlerin görüşlerini şöylece özetleyebiliriz :

Reşid Rızâ der ki:

«Rubûbiyet ve Rahmet sıfatları, Allah Teâlâ'nın bütün işleri bilip irâdesine mâlik yegâne güç

olduğuna delâlet eden iki sıfattır. Allah'ın rahmeti gazabını altetmiştir. Rahmetinin eseri olan lûtfu intikamını mağlup etmiştir... Kullarının mâliki olan Rabb'in kullarının işlerini idare edip yöneltmesi ve herkesi davranışına göre cezalandırması şiarıdır. Mazlumun zâlimden intikamını almak onun özelliğidir. Adaletli cezasıyla insanlığı korkutur. Çünkü bütün kullar; Rablarına, nefislerine, ailelerine ve çocuklarına karşı görevlerinde kusur edebilirler. Hattâ kendilerinden daha aşağıda ve daha düşük mevkide bulunanların haklarını vermekte eksik davranabilirler. Bunların kalplerindeki korku ve ümid duygularını mağlup etmeleri gerekir. Bunun için Allah rahmet sıfatıyla rubûbiyet sıfatını birleştirerek onu tek lafızla değil iki lafızla ifâde etmiştir. Rubûbiyet ve rahmet sıfatının bütün ilâhî fiillerin niteliklerini ve anlamlarını taşıması açıktır. Çünkü kulların Rabbi, kulların yaratılması rızıklandırılması işlerinin idaresi gibi esmâ-i hüsnâ'nın delâlet ettiği fiillerin hepsiyle ilgili konularda onlara yardımcı olur (...) Biz bu gerçeği bilince, Allah Teâlâ'nın yüce kitabının başlangıcında,

Fâtiha'nın başında, bütün fiillerinin taşıdığı sıfatlara delâlet eden rubûbiyet ve rahmet sıfatlarını belirtmesinin hikmeti ortaya çıkar. Allah neyi mu-râd ettiğini en iyi bilendir. Ancak Fatiha, iki bakımdan dikkatleri cel-betmektedir. Birincisi Kur'an'ın başlangıcı ve ilk sûresi olması bakımından isminin delâlet ettiği hususta, ikincisi de hergün edâ edilen namazda okunmasıdır. Her ikisinde de Allah'ın rubûbiyet ve rahmet sıfatlarının zikri ve belirtilmesi belli bir anlam taşır.»[\[26\]](#)

Âlemler:

Âlemler kelimesi; âlem'in çoğuludur. Âlem, Allah Azze ve Celle'nin dışındaki tüm varlıklardır. Âlem cemi'dir tekili yoktur. Avalimşeklindeki cem'i ise göklerde, karalarda ve denizlerdeki çeşitli yaratıklar sınıfı için kullanılır. Bunlardan her birinin grub veya nesline alem adı verilir.

Bişr İbn İmâre... İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur.» âyetinin mânâsı; hamd o Allah'a mahsûstur ki; göklerde yerde ve onların ikisinde ve ikisinin arasında bildiğimiz ve bilmediğimiz tüm yaratıklar

O'nundur» demektir. Saîd İbn Cübeyr'in ve İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivayetinde ise «Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur» âyetinin mânâsı; cinlerin ve insanların Rabbi demektir. Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, İbn Cüreyc de bu şekilde demişlerdir. Hz. Ali'den de bu şekilde tefsir rivayet edilir. Bunu İbn Ebu Hâtîm zayıf bir isnâd ile nakleder.

Katâde der ki; «âlemlerin Rabbi» demek, âlemin bir sınıfının Rabbi demektir.

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten o da Ebu'l-Âliye'den rivayet eder ki; o, «âlemlerin Rabbi» kavli celîli hakkında şöyle demiştir : İnsanlar bir âlemdir, cinler bir âlemdir. Bunun dışında kalanlar onse-kiz bin âlem veya ondört bin âlemdir —ki o bu rakamda şüphe etmiştir— Melekler dünyanın üzerindedir ve dünyanın dört zaviyesi vardır. Her zaviyesinde üçbin beşyüz âlem vardır ki Allah onları kendisine ibâdet için yaratmıştır. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim de bunu rivayet ederler. Bu garîb bir sözdür ve böyle sözlerin sağlam bir delile dayanması icab eder.

İbn Ebu Hatim der ki: Babam... Tübey" el-Himyerî'den nakletti ki, Allah Teâlâ'nın «âlemlerin

Rabbı» kavli celîlindeki «âlemlerden» mu-râd, bin ümmettir. Bundan altıyüzü denizde, dörtyüzü karada yaşar. Benzeri bir ifâde Saîd İbn Müseyyeb'den nakledilir. Buna benzer bir diğer ifâde de merfu' olarak rivayet edilmiştir. Nitekim Hafız İbn Ebu Ya'lâ, Ahmed İbn Ali İbn el-Müsennâ, Müsned'inde der ki: Bize Mu-hammed İbn el Müsennâ... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki, o şöyle demiş. Hz. Ömer'in hilâfeti yıllarından bir yıl, çekirge azaldı, bunun sebebini araştırdı, hiçbir haber bildirilemedi. Bunun üzerine (Ömer) üzüldü. Bir atlıyı Yemen'e diğerini Şam'a, öbürünü de Irak'a yolladı, çekirgenin görülüp görülmediğini araştırmalarını istedi. —Câbir der ki— Yemen yönüne giden atlı Ömer'e geldi, bir avuç çekirge getirdi ve huzû-i-una döktü. O bunu görünce tekbîr getirdi ve sonra şöyle dedi: «Ra-sûlullah (s.a.)'dan duydum ki şöyle diyordu : «Allah bin ümmet yaratmıştır. Altıyüzü denizde, dörtyüzü karadadır. Bu ümmetlerden ilk helak olanı çekirge ümmetidir, O helak olunca ipi kırılmış dizi gibi diğerleri de ardarda gelir.» Bu hadîs râvîleri arasında yer

alan Muhammed İbn İsâ —ki ona Hilâli lakabı verilir— zayıf bir râvidir. [\[27\]](#)

İbn Kesîr'in Mısır baskısında ayrıca şu bilgiler bulunmaktadır :

Beğavî, Saîd İbn el-Müseyyeb'ten nakleder ki o şöyle demiştir : «Allah Teâlâ'nın bin âlemi vardır, altıyüzü denizde, dörtyüzü karadadır.»

Vehb İbn Münebbih der ki; Allah Teâlâ'nın onsekiz bin âlemi vardır, dünya bunlardan bir âlemdir.

Mukâtil der ki: Âlemler seksen bindir.

Kâ'b el-Ahbâr der ki; âlemlerin sayısını Allah Azze ve Celle'den başka kimse bilemez. Bütün bunları Beğavî nakleder.

İmâm Kurtubî, Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki o şöyle demiştir. Allah Teâlâ'nın kırkbin âlemi vardır, doğusundan batısına kadar dünya bu âlemden biridir.

Zeccâc der ki; Âlem Allah Teâlâ'nın dünya ve âhirette yarattığı bütün şeylerdir. Kurtubî bunun doğru "olduğunu ve âlemin her iki evrene şâmil olduğunu belirtir. Âlem kelimesi alâmet masdarından

türetilmiştir. Ben derim ki; bu masdardan türetilmesinin sebebi, yaratıcısına, yapıcısına ve onun birliğine delâlet eden bir işaret olmasından dolayıdır. [\[28\]](#)

Âlemlerin mahiyyeti ve sayısı konusunda ortaçağlarda pek çok spekülasyon yapılmıştır. Daha çok Aristotelesi felsefe ile ptolemius (Batlamyûs)'çu kozmoloji'nin üzerine dayanan bu fikirler müslümân müelliflerce tekrarlanmış, hatta tefsir kitaplarına kadar girdirilmiştir. Günümüze kadar felekler nazariyesi, onsekizbin âlem telakkisi- İslâmî eserlerde tekerrür etmiştir. [\[29\]](#)

Reşîd Rızâ da diyor ki :

Âlem; yaratıcının kendisiyle bilindiği şeyin adıdır ve o yaratıcının dışında cevher ve a'razîların hepsidir. Âlem; mümkün olduğu ve kendiliğinden vâcib bir müessire muhtaç olduğu için O'nun varlığına delâlet eder. (Âlemler denilerek) cemi' sığasının kullanılması muhtelif cinslerin kapsam içerisine alınması içindir. Bu cinsler arasında akıl sahipleri gâlib olduğundan, diğer vasıfları gibi ye ve nun ile cemi' ol- muştur. Denilir ki (âlem); melekler, cinler ve insanlardan bilgi

sahipleri için konulmuş addır. Diğerlerini içermesi onlara bağlı olması tarî-kiyledir. Yine denildi ki; burada (âlemler lafzı ile) insanlar kasdolun-muştur. Çünkü insanlardan her birisi bir âlemdir. O büyük evrendeki cevher ve a'razlarla, âlemde Tanrının yarattığı şeyler sayesinde yaratıcıyı belirten cevher ve a'razlarla büyük evrenin bir benzeridir. Bunun için ikisi arasında musâvât gösterilerek Allah Teâlâ : «Ve kendi nefislerinize bakmaz mısınız?» buyurmuştur.

Bazıları ise âlemleri; meleklerden, insanlardan ve cinlerden ilim sahiplerine tahsis etmişlerdir. (...) Allah'ın zâtını düşünüp sıfatlarını tefekkür edenler için, yüce zâtın azameti zahir ve âyetleri besbelli olur: «Yeryüzünde de yakînen inananlar için deliller vardır. Kendi nefislerinizde de görmez misiniz?» Hattâ kendi nefisini bilen, Rabbını bilmiş olur. Burada uygun düşen mânâ âleme şâmil olmasıdır. Âlemler rakamlarla sayılamıyacak kadar çoktur... Yeryüzünde bulunan zerrelere her bir zerre terbiyecisinin sınırlan içindedir, onun tarafından yöneltir, onun ihata ettiği her şey imkân sâhâsı içinde ve varlık

alanında bulunan ulvî ve süflî, mücerred ve maddî, ruhanî ve cismânî bütün varlıklar vardır. (...) [\[30\]](#)

Tefsirinde pozitif ilimlere geniş yer veren Tantâvî Cevheri ise konuyu kendi zamanındaki astronomi açısından değerlendiriyor :

Âlem; ulvî ve süflî olmak üzere ikiye ayrılır. Allah, her ikisinin de Rabbidir. İnsanlar; yeryüzünde halk arasında adaletle davranmak ilim ve bilgi kaynaklarını araştırmak konusunda Allah'ın halifeleridir. Nasıl atalarımız insanlar arasında adaletle hüküm verme konusunda eşsiz başarılar göstermişlerse, biz de aynı şekilde hüküm verelim. Dînimizin bize emrettiği tarzda bütün âlemlerin bilgisini öğrenelim. Aksi takdirde «De ki bakınız, göklerde ve yerde ne vardır?» âyet-i kerîmesiyle «Emrolunduğun gibi dosdoğru istikâmette yürü» âyeti arasında ne fark kalır? Her ikisi de emirdir. Emir, vücûb ifâde eder. Biz şer'î hükümleri okuyup onunla hükmettiğimiz gibi kâinattaki hârikaları da okuyup onunla amel edelim, tarımda ticarete ve sanayide gelişelim.

Ben, yeryüzünün doğusunda ve batısında yaşayan tüm müslumanlara sesleniyorum. Sözüme kulak versinler. Bunları yapmayınca Allahü-Teâlâ'nın «Dinini bütün dinlere üstün kılmak için» âyeti nasıl gerçekleşir? Bu meziyet olmadan islâmiyet tüm dinlere nasıl üstün gelir? Dinler, kâinat ilimlerine hiç temas etmezlerken İslâm; bu ilimlere davet ediyor ve bunları emrediyor. Bu özelliği bakımından dinlerden hiç birisi İslâm'a benzemiyor. Bilginler ve hükümdarlar İslâm ümmetinin bütün ilimleri bilmesi gerektiğini belirtmelidirler. Müslümanlar, bu söylediklerimden uzaklaşırlarsa ben onların başına Âd ve Semûd kavminin başına gelmiş olan felâketlerin gelmesinden kendilerini uyarırım. Köylüleri, yaşlıları ve çocukları öldürüp mahveden uçakların felâketleri görülmüştür. Müslümanlardan bu ilimlere karşı tembel davrananlar, sadece kendi kendilerini kınasınlar. Çünkü «Doğrusu bir kavim kendini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez. Allah bir kavim için de kötülük murâd ederse, onu geri çevirecek hiç kimse yoktur.» Dikkat edin! Şiî, Sünnî, Hanbelî, Hanefî, Şafiî ve Zeydî, tüm mezhep mensûb-

larının ihtilâfları temiz şariat mes'elelerinde idi. Kur'an-ı Kerîm'in gösterdiği objektif konulara gelince bu hususta aralarında bir ihtilâf yoktur. Çünkü bunlar apaçık görölüyordu. Müslümanları buna Allah teşvik etmişti. Doğuda ve batıda bulunan müslümanlar frenklerin başardıkları bu ilimlerin hepsini okusunlar. Bu ilimler enfüsî ve âfâkî ilimlerdir. O zaman görecektir ki; müslümanların şer'i konularda aralarındaki ihtilâf, müttefik olduklarına nisbetle çok azdır. Ben tüm müslümanları buna çağırıyorum. Doğru yola hidâyet eden ise Allah'tır. Geçmiş bilginlerimiz bu hususu kitaplarında açıklamışlardır. Ama müslümanlar gaflet içerisinde gerçekleri unutmuşlardır. İçlerinden bir bilgin çıksın ve kendilerine çiçekteki güzelliği, aydaki parlaklığı, bitkideki hârikayı, tıptaki garîplikleri ve madendeki fevkalâdelikleri göstere, anlatsın ve bunu devamlı yapsın. Sünnî, şîî, zeydî ve diğer islâm fırkalarına mensûb bilginler her şeyden önce mahlûkâta dâir bilgilerin ulvî ve süflî âlemlere ait ma'lûmâtın insan için gıda olduğunu, fikhî hükümlerden ibaret olan şer'i ilimlerin de —ki

ömürlerini bu uğurda harcamışlardır— deva olduğunu görürler. Gıda olmadan insan nasıl yaşayabilir, anlarlar. İnsana yalnız başına deva verilirse insan mahvolur. Gıdayı her zaman arar, devayı ise ancak sakat olup sıhhatini yitirdiği zaman arar.

Ey Müslümanlar, gıda ilimlerini öğreniri. Kur'an, her ikisini de teşvik ediyor. Kur'an, gıda ilimlerine deva ilimlerinden daha çok ehemmiyet veriyor. Ama ne oluyor ki, sizlerin Allah'ın buyruğundan kaçınmakta olduğunuzu görüyorum. Allah'ın daha sonra emrettiği şeylere, siz daha önce dalmış duruyorsunuz. Nitekim Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de, âlemleri terbiye etmesini ve yaratıklarına rahmetini ibâdetten önce beyân ediyor, dosdoğru yol olan Sırât-ı Müstakîm'i hidâyetten önce belirtiyor. Ve sanki bu âyet, sizi Allah'ın rahmetlerini etüd etmeye teşvik ediyor. Size kâinattaki sözlerini bilmeyi, Rahmânî âyetlerini öğrenmeyi, hikmet dolu hârikalarını bellemeyi, fitratın eşsizliklerini izlemeyi, kâinattaki güzellikleri görmeyi, yaptığı şeylerdeki zevkleri tatmayı emrediyor. Allah'a yemîn ederim ki

bazı din bilginlerinin, yaratık-1 ardaki hârikaları görmekten kaçınmaları beni çok üzüyor. Ben isterdim ki; gençler, Avrupa'mn tabiat ilimlerine dalsınlar, yaratıklardaki hârikayı çabucak kavrayıversinler. Ne var ki onların geçici görevlere koştuklarını, idarî işlerde çalıştıklarını görüyorum da din âlimlerinden birisinin de kâinat ilimlerine daldığım göremiyorum. Ülkemizde din âlimleri ile kâinat ilimlerini araştıran gençlerin birbirine benzediğini görüyorum. Birinciler fıkhi hükümlerle yetiniyorlar, ikinciler de resmî vazifelerle yetiniyorlar. «Ve her grup kendi yanındakiyle sevinmektedir.» Bu iki gruptan az bir kitle bu söylediğim hususta büyük bir merhale kat etmiştir, ama bunlar çok azdır. «Kullarımdan şükredenler çok azdırlar.»

Müslümanlar zikrettiğimiz hususu iyice düşünür ve ona göre davranırlarsa hamdleri gerçek mânâda hamd olur.^[31] (...) «Ey İslâm ümmeti nasıl oluyor da biz namazımızda Allah'ın âlemlerin Rabbi olduğunu okuyor ve büyük küçük her işte Allah'ın bu Rabb oluşunu ve terbiye edişini bilmiyoruz?... Allah'ın inayeti bir buğday tanesinde nasıl apaçık ortaya

çıkıyor? Nice habbeler var ki insan onlarda ilâhî inayeti görüyor. Dikkat edin, insanla hayvan arasındaki fark bu ilimler iledir. Eğer insanlık ekmek yemekten, su içmekten, elbise giymekten ve süslenmekten ibaret olsaydı biz «Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur» demezdik de bizi doyuran, içiren giydiren veya bize mal ve çocuk veren Allah'a mahsûstur derdik. Hattâ Allah'ın âlemlerin terbiye edicisi olduğunun söylenmesiyle, sanki bizden her birimizin de düşünen bilginler olması istenmiş gibidir. Yoksa hayvanlar gibi yememiz, böcekler gibi ölmemiz istenmiş değildir. Keza eğer buradaki maksad, Allah'ın sevap verdiği ve iyiliklerle kötülükleri cezalandıran kudret sahibi olduğu belirtilmiş olsaydı, biz de iyiliklerin ve kötülüklerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun derdik. Halbuki Allah, rahmeti geniş, »lûtfu bol olandır. Lütuf ve ihsanları eşsizdir. Allah'ım, ben çabamı islâm ümmetini uyarmaya verdim ve görevimi yerine çetirdim. Senden dileğim bu tefsiri tamamlamakta bana yardım etmendir.» [\[32\]](#)

«Allah'ın mantık ilmi yoluyla bütün bilgileri kavrama konusunda büyük akıl sahiplerini terbiye

edişinin örneği : Biz deriz ki beş duyudan her birisi kendisine yansıyan konularda hüküm verme imkânına sahip değildir. Hüküm veren akıldır. Sözelimi insan, gün ortasında bir serâb görse bu görüşte yanılan bölge sadece hüküm çıkaran müfekkiredir. Göz onu su sanmıştır,' ancak müfekkire gücünün, araştırıp duyu, dokunma ve diğer güçlerle mukayese yaptıktan sonra bir hüküm çıkarması gerekir. Tatma duyusu veya dokunma duyusuyla onu tadıp, elleyip su tadı verdiğini anlayınca onun su olduğuna hüküm verir. Aksi takdirde hüküm veremez. Aynı şekilde insan görme gücüyle elma rengine boyanmış kâfurdan yapılmış bir elmaya baksın. Bu bilgi müfekkireye aktarıldığında müfekkire onun tadı, kokusu hakkında elbet-teki hüküm veremez. Hüküm vermesi için tatma koklama ve dokunma duyusuyla onu yoklar ve böylece o elma hakkında elmadır veya değildir diye hüküm verebilir. İşte bu Allah'ın akıl sahiplerini terbiye etmesinin bir numûnesidir. (...)

Dikkat edin, hamd eden kişi, hamd edilenin sıfatlarını daha iyi bilirse, hamdinde daha doğru bir

yol takib eder. Hamd edilenin sıfatlarını daha az bildiği takdirde hamdinde daha çok yanlış yapar. Bunun için görüyoruz ki, insanlar bir ölüyü anmak istedikleri veya bir diriye övmek istedikleri zaman kitaplarda onun için yazılan övgü ifâdelerini toplarlar ve zikrederler. Kötülemek istedikleri zaman da o kişinin fena davranışlarını incelerler. İşte burada da durum aynıdır. Müslümanlar Allah'ın tabiattaki nizâmını anlayıncaya kadar Allah'a gerçek mânâda hamdetmesini bilemezler. Tabiat Allah'ın ilimlerinin, eserlerinin, hârika san'atlarının meşheridir. Ebedî zaman sicilinin kaydedildiği tarih kitabıdır. Müslümanlar Allah'a gerçek mânâda hamdetmek ister iseler bilginleri tabiat nizamını incelesinler, düşünsünler, kâinattaki incelikleri görsünler ve bu hususta okumadık bir ilim, öğrenmedik bir fen bırakmasınlar. İşte o zaman-nasıl milletler kahramanlarını överken, onların faydalandıkları eserlerini zikrederlerse, müslümanlar da gerçek şekliyle o zaman hamd ederler Allah'a. Ve işte o zaman «hamd Allah'a mahsûstur» dediklerinde bu ifâdeleri gerçek olur ve gerçeğe uyar, bir söz

olmaktan ibaret kalmaz. Diyebilirsiniz ki, ben şimdi anladım ki Allah'a gerçek mânâda hamdedebilmek için beşerî takatim ölçüsünde Allah'ın nimetlerini bilmem gerekiyormuş. (...) Öyleyse bu nimetleri toplayan şey nedir? Derim ki, bütün ilimler, Allah'a hamdin bir toplamıdır. Sana bunları bu tefsirde açıklayacağım. Kur'anın işaret ettiği gerçeklerin hepsi hamdi gerektiren âlemlerin Rabbinin eseridir.

Âlemlerin Rabbi.(...) İyi bil ki âlemin, âlem'in cem'i olup Allah'tan başka her şeydir. Âlem iki kısımdır; biri ulvî âlem, diğeri süflî âlem. Ulvî âlem yıldızlar, güneş, ay, gezegenler ve bunların uydularıdır. Bilindiği gibi cevzâ burcundaki güneşlerden birisi bizim güneşimizin 25 milyon katıdır. Onun bizim ışığımıza nisbetle ışığı bir kıvılcımın ışığı gibidir. Biliyorsunuz ki güneş yeryüzünden 1 milyon 300 bin kere daha büyüktür. Ondaki parlaklık ve güzellik akılları çeलेcek şekildedir. Güneş yeryüzüne gönderdiği ışıqla yolları aydınlatır, gözleri açar, canlı resimler onun sayesinde hava üzerinde çizilen biçimde görünür. Güneş ısı yayar, sular akar, bitki biter, canlı ve insan hayat

bulur. Yeryüzü su ve güneş sayesinde yemyeşil olur. (...) Güneş bir başka güneşin etrafında döner. İçice daireler aklı durdurup fikri biktırmcaya kadar döner durur. Bunları sadece frenklerin ilminden öğreniyoruz. Onlar diyorlar ki; öbür güneşler bizim güneşimizden çok daha büyük. İşte ulvî âlemle ilgili sözümüzün özeti bunlar.

Süflî âlem ise; denizde bulunan canlılar, yeryüzünde bulunan maden, bitki, hayvan ve insanlardır. Bugün bilginler denizler âlemi için onun gizliliklerini öğrenmek üzere apayrı bir ilim kurmuşlardır. Okuduğumuza göre onlar millerce derinliklerde yaşayan, karanlıklarda' yüzen deniz hayvanlarını keşfetmişler. Gittiği zaman çevresini aydınlatan, ı ışık saçan canlıları ortaya çıkarmışlardır. (...) Bitkiler âlemi de süflî âlemin bir parçasıdır. Botanik adı verilen bir ilim sayesinde onun da çeşitleri, değişiklikleri, şekilleri, renkleri ve tatları öğrenilir. Hayvanlar âlemi de süflî âlemin bir parçasıdır, onunla ilgilenen Zooloji adını taşıyan bir ilim vardır. Bu sayede hayvanların çeşitleri, türleri, cinsleri, karada yaşayanları, havada uçanları,

denizde yüzenleri tesbît edilir. (...) İşte âlemler lâfzının ihtiva ettiği ulvî ve süflî âlem bunlardır. Bunların hepsini yetiştiren, eğiten, tamamlayan Allah'tır. Şunu müslümanlar iyi bilsinler ki; ilimlerin hepsini öğrenip teferruatını bilmedikçe, insanların ondan faydalandıkları gibi bu ilimlerden faydalanmadıkça, doğuda batıda müslümanlar hiç bir şekilde Allah'a hakkıyla hamd edemezler ve hakkıyla şükredemezler. Ama bu âlemleri ve bu âlemlerdeki güzelliği bilmeden «elhamdülillah» dedikleri takdirde bilsinler ki; hamdleri sözden ibarettir, şükürleri görüntüden öteye geçmez.»^[33]

Din Günü:

«Din gününün mâlikidir.»

Kurrâ'nın bir kısmı “Meliki Yevmiddin” şeklinde okumuş, bir kısmı da “Mâliki” şeklinde okumuştur. Ebubekr İbn Ebu Dâvûd bü konuda garîb bir şey nakleder ve şöyle der: Biz Abdurrahmân el-Azremî. ... İbn Şihâb'dan nakleder ki ona şu haber ulaşmıştır: «Resûlullah (s.a.), Ebubekir, Osman, Muâviye, onun oğlu Yezîd bu âyet-i kerîmeyi “Mâliki Yevmiddin” şeklinde okumaktaydılar. İbn Şihâb der ki; melik

şeklini ilk ihdas eden Mervân'dır. Ben de/im ki, (İbn Kesîr) Mer- vân'ın yanında, okuduğunun doğruluğunu gösterecek bir bilgi olmalıdır ki İbn Şihâb buna muttali olmamıştır. Şüphesiz ki en doğrusunu Allah bilir.

Müteaddit tarîklerle vârid olduğuna göre İbn Merdûyeh Rasûlullah (s.a.) 'in “Mâlikî Yevmiddin” şeklinde okuduğunu nakletmiştir. Buradaki mâlik milk kelimesinden alınmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

«Şüphe yok ki bütün yeryüzüne ve üzerinde bulunanlara biz vâris olacağız. Ve onlar bize döndürüleceklerdir.» (Meryem, 40).

«De ki: «İnsanların Rabbına sığınırım. İnsanların mâlikine.» (Nâs, 1-2).

Melik kelimesi ise, mülk kelimesinden alınmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«O gün onlar ortaya çıkarlar. Hiçbir şeyleri Allah'a gizli kalmaz. «Kimindir bugün mülk? Vahîd, Kahhâr olan Allah'ındır.» (Gafir, 16).

«O'dur, gökleri ve yeri hak ile yaratan, O'nun «ol» dediği gün hemen olur. O'nun sözü haktır. Sûr'a

üfürüleceği günde mülk O'nundur. Görülmeyeni de görüleni de bilir. Ve O, Hakîm'dir. Habîrdir.»

«O günde mülk ve tasarruf, Hakk olan Allah Teâlâ'ya mahsûstur. Kâfirler için ise çok güç bir gündür.» (Furkân, 26).

Mülkün kıyamet gününe tahsisi; diğer günlerden onu nefyetmez. Zira daha önce Allah'ın âlemlerin Rabbi olduğu haberi geçmişti ve bu, dünya ve âhirete şâmil idi. Mülkün kıyamet gününe izafe edilmesinin sebebi o gün hiç bir kimsenin bir şey söyleyememesi ve Allah'ın izin verdiklerinden başkasının konuşamamasından dolayıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«O gün rûh ve melekler saf halinde duracaklardır. Rahmân'ın izin verdiğinden başkaları konuşamazlar. O da ancak doğruyu söyler. İşte bu, hak gündür. Dileyen Rabbine (götürülecek) bir yol edinsin.» (Ne-be', 38-39).

«O gün hiç bir tarafa sapmadan o davetçiye uyacaklardır. Sesler Rahmân'ın heybetinden kısılmıştır ve sen fısıltıdan başka bir şey işitmezsin. (Tâhâ, 108).

«O gün gelince Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyardır.» (Hûd, 105).

Dahhâk der ki; İbn Abbâs «Din gününün mâliki» ifadesinin o günde Allah'tan başka hiç kimse mülk sahibi değildir, dünyadaki gibi mülk-ier bulunmayacaktır, demek olduğunu nakleder. Din günü mahlûkâtın hesâb verdiği gündür ki bu kıyamet günüdür. Kıyamet gününde amelî-nyle insanlar cezalandırılırlar. Eğer amelleri hayır ise, o gün de hayır^ dır, eğer şer ise o gün de serdir. Ancak Allah'ın o gün affettikleri müstesnadır. İbn Abbâs'tan başka, sahabe, tabiîn ve selef-i sâlihîn'den başka birçokları da bu şekilde, söylemişlerdir ki zahir olan da budur.

İbn Cerîr geçmişlerin bazılarından nakleder ki onlar; din gününün mâliki ifâdesini tefsir ederken kıyamet gününü ikâme etmeye kadirdir şeklinde tefsir etmişlerdir. Zahir bakılacak olursa bu sözde bir çelişki yoktur. Her iki kavil de birbirini kabul ve itiraf eder. Ancak birinci ifâde bundan daha çok

gerçeğe delâlet etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«O günde mülk ve tasarruf, hakk olan Allah Teâlâ'ya mahsûstur. Kâfirler için ise çok güç bir gündür.» (Furkân, 26).

İkinci söz ise şu âyetteki kavl-i celîl'e benzer : «O'nun emri bir şeyi murâd ettiği zaman, sadece o'na «ol» demektir. O da oluverir.» (Yasın, 82). [\[34\]](#)

İbn Kesîr Tefsîr'inin Mısır baskısında ayrıca şu ilâve görülüyor : Bazı kurrâ “Mâlikî Yevmiddin” şeklinde okurken diğer bazıları “Melikî Yevmiddin” şeklinde okurlar. Her iki okuyuş da sahihtir ve kırâet-i seb'a'da mevcuttur. Lâm'ın kesresi ve sükûnuyla melk ve melik şeklinde okunduğu gibi uzatılarak mâlik şeklinde de okunur. Nâfî, kâfin kesresini işba ederek okumuştur. Kırâetlerin her ikisini de mânâ bakımından tercih edenler bulunmuştur ve her iki şekil de sahihtir. Zâ-mahşerî Melikî şeklinde okumayı Haremeyn-i Şerîfeyn'in kırâeti olması nedeniyle tercih etmiştir.

Ebu Hanîfe'den nakledildiğine göre, O da melk şeklinde okumuştur. Fail ve mef'ûl şekli mevcûd ise bu cidden garîb ve şazdır.

Din günü konusunda Reşid Rızâ diyor ki:

«Bir kişi sorabilir ki : Bütün günler ceza günü değil midir ve insanların bu hayatta karşılaştıkları acı ve sıkıntılar, hakların yerine getirilmesinde ve görevlerin îfâsındaki aşırılıkların sonucu değil midir? Cevap olarak denilir ki : Biz hayatta bazan yaptıklarımızın cezasını görürüz, bazan da görmeyiz. Bazan ceza topluma nisbet ile tam olarak ortaya çıkar, ancak fertlerin hayatına nisbetle tam olarak ortaya çıkmaz. Şüphesiz ki bir millet Allah'ın dosdoğru yolundan sapacak olur ve Allah'ın yaratıkları için koyduğu İlâhî kanunlara uymayacak olursa muhakkak o millet hak ettiği cezaya çarptırılır. Bu ceza fakirlik, zillet, güç ve kudretin, şeref ve haysiyetin yitirilmesi şeklinde olabilir. Fertlere gelince biz ömürlerini şehvet ve lezzetlere boğularak geçiren pek çok

azgın zâlimleri görürüz. Evet onların da vicdanları zaman zaman kendilerini uyarır. Bazı

musibetlerden emîn olamazlar, mallarına ve mülklerine eksiklikler isabet eder, vücûdları cezalara düçâr olur, aklî dengelerini kaybedebilirler. Ancak bütün bunlar onların bazı çirkin amellerini karşılayacak derecede olmaz. Özellikle hükümdarlar ve yöneticilerin kötülüklerinin, fena davranışlarının sıkıntı ve zorluklarını milletler çeker. Keza kendilerine ve başkalarına iyi davranan kişiler görürüz ki, bunların hakları çiğnenir ve davranışlarının karşılığını elde edemezler. Her ne kadar ahlaken dürüst ve yetenekleri bakımından sağlam olurlarsa da hak ettikleri şeyi elde edemezler. İşte kıyamet gününde her fert yaptığıının karşılığını tam olarak elde eder. Ve orda kendisine hiçbir şekilde zulmedilmez : «Kim zerre miktarı hayr işlerse onu görür, kim de zerre kadar şer işlerse onu görür.»^[35]

Allah Teâlâ'nın Rahman ve Rahîm oluşunun zikrini müteakip, der-hal O'nun «Din gününün sahibi» olduğu ilâve edilerek, böylece Rahman ve Rahîm sıfatları, önünde herkesin fiillerinin hesabını vereceği günün unutulmasına yol açmıyacaktır. Her müslüman bilmelidir ki: Allah Te-âlâ sadece Rahman

ve Rahîm değil, aynı zamanda Âdildir de. Her şey üzerinde mutlak kudrete sahip bulunması dolayısıyla dilediğini affetmek, dilediğini cezalandırmak, tam olarak O'nun elindedir. Bu sebepten, âkibetimizi hüsrân veya saadete kavuşturmanın tamamıyla O'nun kudretinde bulunduğu tam olarak itikâd mecburiyeti vardır. [\[36\]](#)

İbâdet:

Yalnız sana ibâdet ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz.

İbâdet; lüğatta zillet mânâsına gelir. Nitekim Arapçada “”cümleleri zelîl kılınmış, horlanmış anlamlarındadır. Şer'i ıstılahta ise, sevginin, bağlılığın ve korkunun kemâlini birleştiren bir ifâdedir. “İyyâke” kelimesi mef'ûl olduğu halde öne alınıp fiil olan “Ne'budu”nün sona alınması,-ayrıca “İyyâke” kelimesinin iki kez tekrarlanması; itinâ ve hasr maksadına mebnîdir. Böylece mânâ; hiçbir itimseye ibâdet etmeyiz, ancak sana ibâdet ederiz, hiçbir kimseye da-nmayız ancak Sana dayanırız şeklinde olmaktadır ki bu, bağlılığın

son derecesini ifâde eder. Dinin bütünü de bu iki anlamın içinde toplanmaktadır. Nitekim bazı selef bilginleri de Fatiha Kur'an'm sırrıdır,

Fâtiha'nın sırrı da “İyyâke na’budu ve iyyâke nestain” âyetidir derler. Birinci cümle şirkten uzaklaştırmakta, ikinci cümle her türlü kuvvet ve güçten ayrılarak her şeyi Allah Azze ve Celle'ye dayandırmaktadır. Bu anlam Kur'an'm çeşitli âyet-i celîlelerinde yer alır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

«Göklerin ve yerin bilinmezlikleri Allah'a aittir. Bütün işler O'na döndürülür. Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na güven. Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.» (Hûd, 123).

«De ki: «Suyunuz yerin dibine batarsa, söyleyin; size kim temiz bir su kaynağı getirebilir?» De ki O, Rahmân'dır, O'na inandık ve O'na tevekkül ettik.» (Mülk, 29 - 30).

«Doğunun ve batının Rabbi'dir. O'ndan başka İlâh yoktur. Öyleyse O'nu Vekîl edin.» (Müzzemmil, 9).

Bu âyet-i kerîmede sözün gâib ifâdesinden muhatap şekline dönüşmesi ve «yalnız Sana» denilmesi konuya son derece uygundur. Çünkü başlangıçta Allah'a medh-ü senâ'da bulununca, sanki o kişi Allah'ın huzuruna yaklaşmış ve onun önünde : «Yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz» demektedir. Bu da gösteriyor ki; sûrenin baş tarafı Allah Teâlâ'nın bütün güzel sıfatlarıyla kendi yüce nefsini övgüyle haber verdiğine delâlettir. Kullarını da kendisini böylece ögmeleri konusunda irşâd etmektedir.

Onun için (Şafiî mezhebine göre) böyle demeyen kişinin namazı sahîh olmaz. Buhârî ve Müslim'de, Ubâde İbn Sâmit'ten nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Fâtiha'yı okumayanın namazı caiz değildir.» (Bu Şafiî mezhebine göredir.)

Müslim'in Sahihinde A'lâ İbn Abdurrahman tarikiyle... Ebu Hü-reyre (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'dan nakleder ki: «Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : Ben namazı kulumla kendi aramda ikiye ayırdım, yarısı bana yarısı kulumadır. Kul : «Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur» deyince ona her istediği

verilir ve Allah buyurur ki kulum bana hamdetti. (Kul) «Rahman ve Râhîm'dir» deyince kulum beni öğdü. Kul «Din gününün sahibidir» deyince, Allah buyurur ki; kulum beni ta'zîm etti. «Yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz» deyince bu, benimle kulumun arasındadır. Kuluma istediği verilmiştir. «Bizi doğru yola, kendilerine nîmet vermiş olduklarının yoluna hidâyet et. Gazaba uğramışların, sapıkların yoluna değil» deyince Allah buyurur ki; bu, kulumun isteğidir ve kulumun istediği kendisinindir.»

Dahhâk, İbn Abbâs (r.a.)'dan nakleder ki: «Yalnız Sana ibâdet ederiz» âyetinin tefsiri, «Yalnız Seni bir sayar, Şenden korkar ve yalnız Senden isteriz ey Rabbimiz, başkalarından değil.» «Ve yalnız Senden yardım dileriz» âyetinin tefsiri de, «Sana ibâdet ve bizim kendi işimizde yalnız Senden yardım isteriz» demektir.

Katâde der ki: «Yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz» âyetinin tefsiri şöyledir: Allah Teâlâ size yalnız Ona ihlâsla ibâdet etmenizi ve her işte kendisinden yardım dilemenizi emretmektedir.

Önce «yalnız sana ibâdet eder» buyurulup da «yalnız senden yardım dileriz» cümlesinin sonra zikredilmesi şu sebeptendir. İbâdetde asıl maksad; Allah Teâlâ'dır. Yardım dileme ise O'na tevessül etme, saygı göstermedir. Bunun için önemli olan, daha az önemli olana takdim edilir. Burada mühim olan Allah'tır. En doğrusunu Allah bilir. [\[37\]](#)

İZAHİ

İbn Kesir tefsirinin Mısır baskısında ayrıca şöyle bir ilâve bulunmaktadır :

Denilirse ki, “İyyâke na’budu ve iyyâke nestain” deki nûn'ların anlamı nedir?

Eğer cem' içinse sebep aynıdır, eğer ta'zîb içinse buraya uygun düşmez.

Buna şöyle cevap verilmiştir : Burada kasdolunan kullar cinsinin haber verilmesidir. Namaz kılan kişi kullardan bir ferddir, özellikle toplu namazda ise veya cemaatin imâmı durumunda ise o kendi nefsinin ve mü'min kardeşlerinin yaradılış gayelerini teşkil eden ibâdetlerini haber vermektedir. Ve İmâm, mü'min kardeşlerine tavassut etmektedir. Bazıları da derler ki nûnun ta'zîm için olması caizdir.

Sanki kul., şöyle denilmektedir. Sen ibâdetin çerçevesi içerisine girdiğin için yüce bir kişisin, mevkiin geniştir onun için: «Yalnız sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz» de. Eğer ibâdetin dışında ise biz cümlesini kullanma, istersen yüzbinlerce kişi arasında ol, çünkü hepsi de Allah Azze ve Celle'ye muhtaçtır ve O'na dayanmak zorundadırlar.

Kimileri de derler ki, «yalnız sana ibâdet ederiz» ifâdesi tevazu bakımından «yalnız sana ibâdet ettik» ifadesinden daha lalıftır. Çünkü ikinci ifâdede kişinin yalnız kendisinin hakkıyla ona ibâdet edemiyece-ği ve hiçbir kimsenin lâayık olduğu şekilde kendisini övemeyeceğı, Allah'a ibâdet için yalnız kendini ehil kılmak durumu söz konusu olduğundan, kişinin kendi nefesine ta'zîmi bahis mevzudur. İbâdet yüce bir makamdır. Kul, Allah Teâlâ'nın huzuruna intisabı nedeniyle ibâdet makamında en üstün şerefe nail olur. Nitekim Allah Teâlâ Peygamberini; kitabını indirdiğı, dâvası için harekete geçtiğı ve kendi katına yücelterek mi' râcına nail kıldığı zamanda dahi kendi kulu olarak nitelendirmiştir. Peygamberin muhalifleri

O'nu yalanladıklarında Peygamberin üzülməsi halinde O'na ibâdete kalkmasını öğütlemektedir.

Râzî tefsirinde, bazı kimselerden naklederek der ki: Ubudiyet makamı, risâlet makamından daha üstündür. Çünkü ibâdet halktan hakka doğru çıkar risâlet ise Hakktan halka doğru iner. (Râzî der ki) Hem Allah, kullarının menfaatini gözetler, Rasûl ise ümmetinin menfaatini gözetir. Bu söz yanlıştır. Sözün yöneltildiği husus ta zayıftır. Râzî tefsirinde bu söze karşı çıkmamış veya zayıf olduğunu belirtmemiştir.

Bazı sûfiler de derler ki: İbâdet; ya bir sevabın elde edilmesi veya bir cezanın durdurulması için yapılır. Bu önemli değildir. Çünkü maksad kasdedilenin elde edilmesidir. Ya da Allah Teâlâ'nın emirlerinin yüceltilmesi için ibâdet edilir ki bu da zayıf bir tarzdır. En yüce olan kemâl sıfatıyla muttasıf Allah'ın mukaddes zâtına ibâdet edilmesi şeklidir. Bunun için namaz kılan kişi, Allah için namaz kılıyorum der. Eğer maksadı sevâb elde etmek ve cezayı durdurmak olsaydı, namaz bâtil olurdu. Ancak bu görüşe başkaları şöyle karşılık vermişlerdir : İbâ-

detin Allah Azze ve Celle için olması O'nun beraberinde sevabı getirmesi veya azabı defetmesiyle çelişik değildir. Nitekim aynı şekilde bir bedevî arap şöyle der : «Ben ne senin dediğin gibi güzel söyleyebiliyorum ne de Muâz'ın. Sadece Allah'ın Cennet'ini istiyorum ve Cehennem'inden O'na sığmıyorum. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu : «İşte biz de bunun etrafında konuşuyoruz.»

Hak Teâlâ hamde müstahak olduğunu belirttikten ve kendisini diğer zâtlardan ayıran büyük nitelikleriyle tavsif ettikten ve bu sıfatın belirli bir malûma taalluk eden bir ilim olduğunu zikrettikten sonra, bunun ile muhâtab kılmıyor: «Ey sâni bu olan Allah, ibâdet ve yardım dilemeyi yalnız sana tahsis ederiz» deniyor. Böylece tahsisin en ince delâleti ifâde ediliyor. Görülmiyenden görülene intikâl ediliyor ve bilinen; gözle görülür oluyor, düşünülen müşahade edilir hale geliyor, gâib hâzıra dönüşüyor. Sözün başlangıcı; arifin, zikir, fikir ve esmâ-i ilâhiye-yi düşünüp onun âyetlerini görmek, yaptıklarından şanın yüceliğine, saltanatının parlaklığına delil getirmek konusundaki halinin başlangıcına bina

edilmektedir. Sonra da arifin hâlinin neticesine bağlanmaktadır. Bu merhalede o, vuslat denizine dalmakta, müşâhade ehlinden olmakta, ayan beyân onu görmekte ve kendisine yalvarmaktadır. Dudaklarıyla ondan yardım istemektedir. Allah'ım bizi eserini duyanlardan değil, gözle vâsıl olanlardan kıl. Araplarda söz sanatı olarak bu tür davranmak bir gelenektir. Bu üslûptan diğerine geçmek onu bırakarak işiteni güçlendirmek gayesine mebnîdir. Bu yüzden hitâb hâzırdan gaibe, gâibten hâzıra döndürülür.»

İstiâne yardım dilemedir. Bu ya zarurî olur, ya da olmaz. Zarurî yardım dileme fiilinin kendisi olmadan gerçekleşmeyenidir. Failin düşü- nüp güç yetirmesi gibi. Bir âlet ve o âletin işlediği maddenin hâsıl olması gibi. Bu ikisi birleştğinde kişi güç yetirme niteliğine sahip olur ve bir fiil ile mükellef olması sahih olur. Zarurî olmayan yardım dileme ise mümkün olan fiilin elde edilmesidir. Seferde yürüyebilen kişinin hayvana binmesi gibi. Veya failin fiile yaklaştırılması ve bu konuda teşvik edilmesidir. Bu tür yardım dileme, teklifin sıhhatma dayanak

olmaz. Maksud bütün ihtiyaçlarda veya ibâdetlerin edasında yardım dilemektir. Her iki fiilde gizli bulunan zamîr, okuyucu ve beraberinde bulunan hafaza melekleri ve cemaatla namazda hazır bulunanlar içindir. Başlangıcı onlara sonu da diğer muvahhidleredir. Kul, ibâdetini derece derece katlandırarak onların ibadetiyle karıştırmakta ve ihtiyâçlarını onların ihtiyaçlarıyla birleştirmektedir ki onun bereketi sayesinde kabul olup icabet edilsin. Cemaatla namaz bunun için zaten meşru' kılınmıştır (...)

Önce ibâdetin sonra yardım dilemenin zikredilmesi âyet başlarının uygun düşmesi içindir. Burdan da öğreniliyor ki vâsıtanın ihtiyâç ve istekten öne alınması icabete daha uygun düşer. Ben derim ki; konuşan kişi ibâdeti kendi nefesine nisbet edince bu onda bir hazırlık ve taaccübü vehmettirdiği için ardından «yalnız senden yardım dileriz» diyerek ibâdetin ancak Allah'ın yardımını ve tevfiğiyle gerçekleşip tamamlanabileceğini göstermektedir.

İbâdet, Kur'an'ın üzerinde hassasiyetle durduğu bir konudur. İbâdet edilecek kimse ve şey elbette ki

kişilerin ve toplumların hayatında önemli bir yer işgal eder. Çok değişik şekilleri olan putperestlikleri, şirk çeşitlerini ortadan kaldırabilmek için bu terimin detaylı olarak anlaşılması icâbeder.

İbâdet konusunu Mevdûdî bütün yönleriyle ele alarak günümüz, insanının pratik hayatı bakımından değerlendiriyor:

Ubûdiyyet- —kulluk—in bütün mânâlara göre aslı zillet ve eğilmedir. Bu sebeple ayaklar altında çiğnendiği ve yolcular üzerinde yürüdüğü için yola “Tarikun muabbedun” adı verilmiştir. İhtiyâç hallerinde binilen deveye de “Bairun muabbedun” denilmiştir. Yine köleye, efendisine boyun eğdiği için “Abd” ismi verilir.

Burada, İslâm'ın beyân ettiği «Nefislerin sadece Allah için» başka kayıtlardan kurtarılması ve yalnız O'nun ibâdetine tahsis edilmesi ilkesine işaret edilmektedir. Yani insan; sevgisinde, korkusunda, ümit ve tevekkülünde, kendisi için amel (ibadet) de, O'nun için nezir'de, boyun eğme, ta'zîm, secde ve takarrub'da O'na hiç bir şeyle şirk koşmayacaktır.

Zira bunlar sadece semâları ve arzı —dünyayı— yaratan'ın hakkıdır.

«İbâdet» lafzı kemâl derecesinde zilletle beraber yine aynı derece-

de sevgiyi de içine almaktadır. Dolayısıyla kul ibâdet ettiği ilâhı, kemâl derecesinde bir sevgi ile sevmesi, ona kemâl derecesinde boyun eğmesi gerekir. Her ikisi de —sevgi ve zillet— ancak Allah için mümkün olur. O, yegâne ibâdete müstehak ilâhtır. Ubudiyet; yalnız O'na sevgi, boyun eğme, tevekkül ve duâ ile O'nu ta'zîmdir. Mef'ûlün fiilden önce getirilmesi buna işaret etmektedir. Burada, kulun ibâdeti sadece Rabbına hasretmesinin, nefsini ancak Allah'a teslim etmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Hem de gerektiği şekilde. Yoksa Rasûlullah'ın bi'seti esnasında müşriklerin yaptıkları gibi değil. O zamanda müşrikler ibâdetlerinde birbirinden ayrı yollar tutmuşlardı: Onlardan güneşe ve aya, meleklerle, putlara, râhiblere ve hahamlara, ağaç ve taşlara ve bunlara mümasil şeylere tapanlar vardı. Kur'an-ı Kerîm onların bu hâlini şöyle beyân eder: «Gece, gündüz, güneş ay hep O'nun

âyetlerindendir. Siz ne güneşe ne aya secde etmeyin.» (Fussilet,-37).

«Hatırla o günü ki Allah onların hepsini mahşerde toplayacak, sonra meleklerle : «Bunlar mı size tapıyorlardı?» diyecek. Melekler de : Seni tenzih ederiz. Bizim yârimiz onlar değil Sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı ve çoğu onlara îman edicilerdi, diyecekler.» (Sebe' 40-41).

«Allah : Ey Meryem oğlu İsâ, insanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki tanrı edininiz diyen sen misin? dediği zaman O (şöyle) söyledi : Seni Tenzih ederim yârâb...» (Mâide, 116).

«Sizin, melekleri ve peygamberleri tanrılar edinmenizi de emretmez.» (Âl-i İmrân, 80).

«Lât'm, Uzzâ'nın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât (in herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı?) Bize haber verin.» (Necm, 19 - 20).

Ebu Vakıd el-Leysi'nin bu konuda rivayet ettiği hadîs şöyledir :

«Rasûlullah (s.a.) ile beraber Huneyn gazvesine çıkmıştık. Müşriklerin yanında toplandıkları — oturdıkları— ve silâhlarını astıkları «Zât'ül-Envât»

denilen bir ağaçları var idi. O ağacın yanından geçerken : «Ey Allah'ın Rasûlü onların Zât'ül-Envât'ları gibi bize de bir ağaç yapsan» dedi. Rasûlullah şöyle buyurdu : Allahü Ekber! Nefsim Yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki siz İsrail oğullarının Mûsâ (a.s.) ya söylediklerinin aynısını bana söylüyorsunuz. Onlar şöyle demişlerdi : «Ya Mûsâ, onların nasıl tanrıları varsa sen de bize öyle bir tanrı yap. Siz, dedi, cidden ne cahillik eder bir kavimsiniz. Şüphe yok ki bunların içinde bulundukları (din) helake mahkûmdur. (İbâdet diye) yapmakta oldukları nesne de boşunadır. Dedi: Tanrı olarak Allah'dan başkasını mı arayacakmışım -size? Halbuki O, sizi âlemlerin üstüne geçirmiştir.» (A'râf, 138-140).

Hadîsi Tirmizî rivayet edip sahîh hadîstir demiştir. (Tirmizî, 31). Rahip ve hahamlarına ibâdetlerine gelince bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

«Onlar, Allah'ı bırakıp râhiblerini, hahamlarını, Meryem oğlu Me-sîh'i tanrılar edindiler.» (Tevbe, 31).

İmâm Ahmed İbn Hanbel ve Tirmizî, Adıyy İbn Hâtim'den rivayet ediyorlar:

Rasûlullah' «Onlar, Allah'ı bırakıp hahamlarını ve râhiblerini tanrılar edindiler.» âyetini okurken işittim ve dedim ki: «Ey Allah'ın Rasûlü biz onlara ibâdet etmiyorduk ki. Şöyle buyurdu : Onlar Allah'ın helâl kıldığını haram kılınca siz bunları haram kabul etmiyor muydunuz? Allah'ın haram kıldığını helâl kıldıklarında bunları helâl kabul etmiyor muydunuz? Evet yâ Rasûlullah dedim. İşte bu onlara ibâdettir buyurdular.»[\[38\]](#)

Tirmîzî'nin metni şöyledir:

«Adiyy İbn Hâtîm'den : Boynumda altın bir haç'la Rasûlullah'ın yanına geldim. Bana : «O putu boynundan çıkar, at, ey Âdiyy» buyurdular. Rasûlullah'ı «Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını ve rahiplerini tanrılar edindiler» âyetini okurken işittim. Şöyle buyurdular: Elbette, onlar bilgin ve rahiplerine ibâdet etmiyorlardı. Ama kendilerine bir şeyi helâl kıldıklarında onu helâl, haram kıldıklarında da haram kabul ediyorlardı.»

İbâdetin çeşitleri ve sınıfları vardır. İman da ancak yalnız Allah'a ibâdet edilmesiyle tamam olur.

Bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır :

«Bu ümmette şirk bir karıncanın hareketinden — devinmesinden— daha gizlidir»^[39]

Bu hadîs'in metni Müsned'de şöyledir:

«Ebu Mûsâ el-Eş'arî şöyle demiştir : Bir gece Rasûlullah (s.a.) bize hitap ederek dedi ki: Ey Nâs, bu şirkten korkunuz, (korununuz). Muhakkak ki o bir kanncanın devinmesinden daha gizlidir (saklıdır). Orada bulunanlardan birisi sordu : Ey Allah'ın Rasûlü mademki bir ka-nncanm devinmesinden daha gizlidir ondan nasıl korunacağız? Buyurdular : «Ey Allah'ım bildiğimiz bir şeyle sana şirk koştuktan yine Sana sığınır, bilmediğimiz şeylerden dolayı da mağfiretini dileriz, deyiniz.»

Şemseddin İbnü'l-Kayyim şöyle diyor: Bu sebeple kul her namazda «Ancak Sana ibâdet eder ve ancak Senden yardım dileriz.» “İyyâke na’budu ve iyyâke nestain” demekle emrolunmuştur. Şeytân şirk koşturmayı emreder,

nefis de bu konuda ona itaat ederek ya korkusundan, ya ümidinden daima Allah'tan gayrısma yönelir. Dolayısıyla kul dâima şirkten kurtulmaya ve tevhide muhtaçtır. Aynı sebeple

Cenab-ı Hakk Kur'an-ı Kerim' inde üç yerde müşriklerin kendisinin değerini hakkıyla bilmediklerini

haber vermektedir. Zaten sevgisinde, korkusunda, ümidinde, boyun eğmesinde, öfkesinde, korkma ve rızâsını tercih etmede Allah'a denk ve eşler uyduran bir kimse nasıl olur da O'nun değerini hakkıyla bilebilir?»

İbâdet hakkında Mevhûdî, el-Müstalahât el-Erba'a (Dört Terim) isimli eserinde şu bilgiyi veriyor :

«İbâdetin lûgat mânâsı: «İtaat etmek, tevazu göstermek, daha açık bir ifâde ile kişinin bir kimseye isyan etmeden, ondan yüz çevirmeksizin, mukavemet göstermeden itaati ve boyun eğmesidir, o kadar ki kendisine karşı boyun eğilen kişi onu dilediği şekilde hizmetçi kılar

«İşte bundan dolayı araplar, yumuşak huylu yük devesi için “Bairun muabbedun” gidişi gelişi kolay olan yol için de “Tarikun muabbedun” tabirlerini kullanırlar. Bu lûğavî asıldan bu kelimenin yapısında mevcut olan kulluk, itaat, hizmet ve yasak gibi mânâlar çıkmıştır. İbn Fâris, Makâyis'ü'l-Lûğa, V,

205'de “Abede” maddesinde şöyle diyor: “Abede” kelimesindeki A ve B sanki birbirine zıt iki harf gibidirler, bu iki asıldan birincisi yumuşaklık ve tevazûya, ikincisi de şiddet ve kabalığa delâlet eder.

İbn Sîde, el-Muhassıs XIII, 96'da şöyle diyor : «Lügatte ibadetin aslı boyun eğmek. (...) İbâdet, itaat etmek, tevazu göstermek ve meskenet birbirine yakın manâlı olan kelimelerdir. (...) Daha üstünü olmayan her boyun eğme, ibâdettir, ancak ma'bûd için olan itaat ibâdettir, boyun eğme ve mütevâzi olma yönünden Allah'a karşı olan her itaat ibâdettir. İbâdet, itaat etmenin bir çeşididir, ona ancak, görme, işitme, İdrâk ve hayat en yüce nimetlere nail olan zât hak kazanır, şükür ve ibâdet ise ancak nimetle kazanılır. Çünkü ibâdetlerde azın azı, ancak nimetin en yükseğini veren zâta karşı yapılma hakkına sahiptir. Yalnız bu ölçüden Allah hariçtir. İşte bunun için kulluğa müstehak ma'bûd sadece O'dur.^[40]

İbâdet teriminin türetildiği ABD kökü şu anlamlara gelir :

1) Kul, yani hür'ün karşıtı olan köle. “Teabbedu'r-racule” adamı köle edindi. Onu kul

edindi, yahut onu kul muamelesine tabi tuttu. Keza yine aynı mânâyı ifâde etmek için, “” tabirleri kullanılır. Hadîs-i Şerifte bu hususu le'yîd için şöyle buyuruluyor : «Üç kişi vardır ki; ben onların hasmıyım. Bunlardan birincisi hür bir kimseyi köle edinen adamdır.» Başka bir rivayet hür'ü köle edinen, yani hür bir kimseyi kendine köle edinen buyurulmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de Mûsâ (a.s.) Fir'avun'a şöyle der : «Bana karşı minnet ettiğin (başıma kaktığın) o nîmet, İsrail oğullarını kendine kul (köle) edindiğin içindir» (Şuarâ, 22).

2) İbâdet, boyun eğmekle beraber itaat anlamına gelir. Meselâ “Abede't-tağute” «Putlara ibâdet etti» cümlesi «Ona itaat etti demektir.» “İyyâke na'budu” «Ancak Sana ibâdet ederiz» yani eğilmelerimizle itaati yalnız Sana gösteririz.» “Ve'budu Rabbekum” «Rabbınıza ibâdet ediniz» sözü «Rabbınıza itaat ediniz» demektir.

“Kavmehumâ lenâ âbidun” «O ikisinin kavmi bize ibâdet edicilerdir.» Yâni bize itaat edicilerdir, demektir. Ve her kim bir krala boyun eğerse ona itaat etmiş demektir. İbnü'l-Enbârî şöyle diyor : “Fulanun

abidun” «Filanca ibâdet edicidir» yani o Rabbi'na boyun eğmiş ve Rabbi'nin emrine teslimiyet ve bağlılık göstermiş demektir.

3- “” kelimeleri «Ona kulluk etti, Onu ilâh tanıdı» manâlarına gelir. “” kelimesi ise, «kendini ibâdete verdi» demektir. “” kelimesi «kendisine ibâdet edilen» manâsını ifâde eder. Yani kendisine hürmet gösterilen demektir.

4- “” «O'na ibâdet etti», «O'na yapıştı ve O'ndan ayrılmadı» demektir.

5- “” «Senin bana gelmene ne engel oldu?»

Bu filolojik izahlardan da anlaşılıyor ki kelimesinin ifâde etmek istediği esâs mânâ, kişinin, yüksek ve üstün birine karşı baş eğmesi, itaat etmesi, sonra kendi hürriyet ve bağımsızlışındap feragat etmesi, onun karşısında her türlü mukavemet ve isyanı terk etmesi ve tam bir bağlılıkla ona boyun eğmesidir. İşte bu, kulluk ve itaattir. Bundan dolayı Arap “Abd” ve “İbadet” kelimelerini duyduğu ilk anda zihninde kulluk ve ilâhlık mefhûmları canlanıyordu. Kulun hakîki vazifesi efendisine itaat etmek ve emirlerine sıkı sıkıya bağlanmak olduğu için hemen ardından

itaat tasavvuru geliyordu. Daha sonra kul, itaat've tezellül ile nefsinı efendisine teslim etmekle kalmaz, bununla beraber onun yüceliğine inanır, şanınin yüksekliğini itiraf eder, kalbi efendisinin nimetlerine karşı minnettarlık ve şükür hisleri ile dolup taşarsa; işte o kul efendisine hürmet ve ta'zîmde aşırı davranır, nimetlerine şükretmek için kulluğun gereklerini yerine getirme yollarını arar. (...) Bütün bunlar Allah'a gösterilecek kulluğun kendisidir. Bu düşünce; kulun efendisine sadece başını eğmesi ile değil, bilâkis başı ile beraber kalbini de O'na meylettirdiği takdirde kulluğun mânâlarını ifâde eder. Geride, kalan iki mefhûma gelince, onlar kulluk için esâs değil ikinci derecede düşünülebilir. [\[41\]](#)

Gerçek Kulluk:

Filolojik araştırmalardan sonra Kur'an-ı Kerîm'e müracaat ettiğimizde “İbadet” kelimesinin ekseriyetle ilk üç mânâda kullanıldığını görürüz. Bazı yerlerde “İbadet” kelimesi ile birinci ve ikinci mânâ birarada bir yerde yalnız birinci mânâ bir başka yerde yalnız ikinci mânâ, bir diğer yerde yalnız üçüncü mânâ kastedilmiştir. Bu üç mânânın bir anda kullanıldığı

da görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "İbadet" kelimesinin birinci ve ikinci mânâlarda kullanıldığı yerler:

«Daha sonra Musa'yı ve kardeşi Harun'u bunca mucizelerimizle ve apaçık hüccetlerimizle Fir'avun'a ve onun ileri gelenlerine gönderdik de (îman etmeyi bir türlü) kibirlerine yediremediler. Onlar mütekebbir ve müste'bil adamlardır.» (Mü'minûn, 45-46).

«Onun için dediler ki: «Kavimleri bize kulluk edip dururken bizim gibi iki beşere îmân mı edecekmişiz?» (Mü'min'ûn, 47).

İmâm-ı Taberî diyor ki: «Onlar, onlara itaat ediyorlar, onlara karşı zillet gösteriyorlar, onların emirlerini harfîyyen yerine getiriyorlar ve onlara boyun eğiyorlar. Araplar arasında krala itaat eden herkes için «melikin kulu» ifâdesi kullanılır.» (Tefsir XVIII, 19).

«Bana karşı minnet ettiğin (başıma kaktığın) o nîmet, İsrail oğullarını kendine kul (köle) edindiğin içindi.» (Şuarâ, 22).

Taberî bu âyetin tefsirinde ise şöyle diyor : «Onları kendin için köle edindin» Mücâhid ise bu

hususla şöyle diyor: «Onlara üstün geldin ve istediğini yaptırdın.» İbn Cüreyc de şöyle diyor: «İsrail oğullarını yendin, galip geldin ve onlara dilediğini yaptırdın.» (Tefsir, XIX, 33).

Bu iki âyette (;JLJ\) kelimesinden kastedilen mânâ, kulluk ve itaattir. «Fir'avun dedi: «Mûsâ ve Harun'un kavmi ise ibadet edicilerdir.» Yani onlar bizim kölelerimizdir ve emirlerimize itaat ederler. Musa da dedi: «Sen İsrail oğullarını köle edindin ve onları gönlünün istediği şekilde çalıştırdın.»

Kulluk ve itaat anlamında ibâdet şu âyetlerde yer alır : «Ey îman edenler, size nızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyin, Allah'a şükredin, eğer (hakikaten) O'na kulluk ediyor- Taberî, bu âyetin tefsirinde de diyor ki: Eğer sizler onun emrine boyun eğiyor, dinliyor ve itaat ediyorsanız, o halde size yenmesini mübah ve helâl kıldığı şeyleri yeyin. Onun haramlığı hususunda şeytâna uymaktan vazgeçin. Şeytân; onu yememelerini teşvik ediyor ve haram olduğuna inanmaktan vazgeçmeğe çağırıyor. Çünkü onların onu câhi-liyye devrinde haram kılmaları şeytâna itaatleri ve geçmiş cedlerinden ve

babalarından Allah'ı inkâr etme hususunda ehl-i küfre uymaları içindir. (Tefsir, II, 50).

Bu âyetin getirdiği hüküm ile ilgili münâsebet gelince; İslâm'dan evvel araplar dînî önderlerinin emirlerine bağlanmak ve atalarının takip ettiği yola uymak suretiyle içecekleri ve yiyecekleri şeyleri, yazabilecekleri her türlü vâsıta ile kaydediyorlardı. Müslüman olunca Allah onlara şöyle buyurdu : «Siz bana, bütün bu kayıtları parçalamak ve benim size helâl kıldığım şeyleri dilediğiniz gibi yemek suretiyle ibâdet ediyorsunuz.» Bunun mânâsı; eğer siz, Allah'ın birliğini tasdik ederek âlimlerinize ve liderlerinize kul, köle olmasaydınız ve onlara itâattan vazgeçip Allah'a yönelseydiniz; işte o zaman Allah'ın sizin için helâl ve haram konusunda çizdiği sınırlara uymanız gerekirdi, yoksa onların çizdiği sınırlara değil. İşte bundan dolayı “Te’budun” kelimesi burada «kulluk ve itaat» mânâlarında kullanılmıştır. «De ki, Allah katında bir ceza olmak bakımından bundan daha kötüsünü size haber vereyim mi? (Allah'ın la'net ve aleyhinde gazab ettiği, içlerinden maymunlar, domuzlar yaptığı kimselerle Tâgût'a ibâdet edenlerdir ki

işte bunların mevkii daha kötü ve dümdüz yoldan daha sapıktır.» (Mâide, 60).

Taberî bu âyetin tefsirinde ve Tâğût kelimesi hakkında bazı nakiller yaptıktan sonra şöyle diyor : «Bana göre sözün doğrusu; Allah'a karşı her isyan eden ve ondan başkasına tapandır, gerek onun üstünlüğünden olsun, gerekse hakikaten ona itaatinden dolayı olsun. Ve gerek bu ma'bud; insan yahut şeytân, yahut put veya mevcûd şeylerden birisi olsun. Ben Tâğût kelimesinin aslının şöyle kullanıldığını tesbît ettim : Bir kimse zulmettiği ve haddi aştığı zaman onun hakkında «azdı, tuğyan etti» denir.» (Tefsir, III, 15).

«Andolsun ki biz her ümmete «Allah'a kulluk edin, putlar (a tapmak) dan kaçının» diye (tebligat yapması için) bir peygamber göndermişizdir...» (Nahl, 36).

«Tâğûtta, ona tapmaktan kaçınıp da Allah yoluna yönelenler (e gelince), onlar için müjde vardır. O halde kullarımı müjdele.» (Zümer, **12**).

Bu üç âyette «Tâğût'a ibâdet» sözünden kastedilen mânâ Tâğût'a kulluk ve itaattir. Kur'an-ı

Kerîm'in ıstılahında Tâğût'un mânâsı Allah'a karşı haddi aşan ve zulmeden her türlü hâkimiyet, otorite, başkanlık yahut kumandanlıktır. Kişinin bu türlü otoriteye, başkanlığa, liderliğe boyun eğmesi ve ona tapması Tâğût'a itaattir.

İtâat anlamında ibâdet şu âyetlerde yer alır:

«Ey Âdem oğulları, şeytâna tapmayın. Çünkü o, sizi Rabb'inizden ayıran bir düşmandır.» (Yâsîn, 60).

Açık olan şudur ki; hiç bir kimse bu dünyada şeytânı ilâh tanımaz, bilâkis bütün gücü ile ona la'net eder ve onu ruhundan kovar. Bunun için Allah Teâlâ'nın kıyamet gününde âdem oğullarına yüklediği suç, dünya hayatında şeytâna tapmalarından dolayı değildi, Sadece şeytân' in emrine itaat etmeleri, hükmüne tâbi olmaları ve gösterdiği yollara süratle koşmalarındandı.

«Meleklerle, o zulmedenleri, onlara eş olanları, Allah'ı bırakıp tapmakta isrâr ettikleri şeyleri hep bir araya toplayın da cehennem yoluna götürün.» (dediler») (Sâffât, 22-23).

«Onlardan kimi kimine yönelip birbirini mes'ûl tutmaya kalkışırılar.»

(Metbular da) «Hayır, siz (esasen) îmam ediciler değildiniz» derler.

Ve bizim size karşı bir hâkimiyetimiz de yoktu. Bilâkis siz de bizim gibi azgınlar güruhu idiniz.» (Şaffât, 27-30).

Bu muhaverede Kur'an-ı Kerîm'in hikâye ettiği ibâdet edenlerle ibâdet edilenler arasındaki görüş; en iyi şekilde açıklanıyor. Burada mâ-budlardan maksad, kavmin taptığı ilâhlar ve putlar değildir. Bilakis onlardan maksad, halkı görünüşte istişare adı altında sapıklığa sürükleyen, temiz Hıristiyan azizleri elbisesi ile insanları temsil eden, şerri ve fesadı ıslâh adı altında yayan liderler ve kılavuzlardır. Onları cübbe ve teşbihleri ile aldatıp kendilerine tabî kıldılar. Allah bu âyette onların hilekârları körükürüne taklîd etmelerini ve emirlerine uymalarını “İbadet” kelimesi ile açıklamaktadır.

«Onlar, Allah'ı bırakıp bilginlerini, rahiplerini, Meryem'in oğlu Mesih'i tanrı edindiler. Halbuki bunlar da ancak bir olan Allah'a ibâdet etmelerinden başkası ile emrolunmamışlardır.» (Tevbe, 31).

Allah'ı bırakıp bilginlerini ve âlimlerini tanrı edinmelerinden, Allah'a ve Rasûlüne âit bir delile dayanmaksızın onların hükmüne itâat-larından bu âyette kastedilen mânâ; onların emir ve yasak koyma yetkisine sahip olduklarını kabuldür. Bu mânâyı Rasûlullah (s.a.) sahîh hadîslerinde bizzat açıklamıştır. Rasûlullah (s.a.)'a : «Biz âlimlerimize ve büyüklerimize ibâdet etmedik» dedikleri zaman, o şöyle buyurmuştu: «Onların helâl kıldıklarını helâl, haram kıldıklarını haram saymıyor musunuz?» Kulluk anlamında ibâdet, Kur'an-ı Kerîm'de iki mânâ'da vârid oluyor.

Birincisi; kişinin bir başkası için dinin emirlerinden olan sücûd, rükû', kıyam, tavaf, Kâ'be'ye yüz sürme, adak, kurban gibi rükünleri, tapma ve kurban âdetini kasdederek yerine getirmesidir. Bu kişinin taptığı o şeyi, kendi başına buyruk en yüce ilâh kabul etmesine, bütün bu yaptığı şeyleri, taptığının en yüksek bir ilâhın ortağı bulunduğuna, bu alemin idarede bu en yüce ilâha tâbi olduğuna inanması keyfiyetidir.

İkincisi; kişinin bir kimseyi bu âlemde sebepler nizâmı üzerinde galip zannederek isteği hakkında ona duâ etmesi, zarar ve felâketler karşısında ondan medet umması, korkuların gelişinde, malların ve canların yok oluşunda ona sığınmasıdır.

Bu iki tavır da kulluk mânâsına dâhildir. Bunun delili aşağıdaki âyetlerdir.

«De ki: «Bana Rabbimden apaçık deliller gelince sizin Allah'ı bırakıp taptıklarınıza kulluk etmekden kesin olarak men'edildim. ...» (Mü'min, 66).

«Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı bırakıp çekiliyorum. Rabbi-me duâ ediyorum. İşte (İbrahim) onları ve Allah'tan başka taptıklarını bırakıp çekilince biz ona İshâk'ı ihsan ettik...» (Meryem, 48-49).

«Allah'ı bırakıp da kendisine, kıyamete kadar cevap veremeyecek kişiye tapmakta olan kimseden daha sapık kimdir? Halbuki bunlar, onların tapmalarından da habersizdirler. İnsanlar mahşerde bir araya toplandıkları zaman bunlar, onların düşmanları olurlar. Onların taptıklarını inkâr ediciler olurlar.» (Ahkâf, 5 - 6).

Bu üç âyetin her birinde buradaki ibâdetten maksadın duâ ve medet ummak olduğunu Kur'an-ı Kerîm bizzat açıklamıştır :

«... Belki onlar cinlere tapıyorlardı ve çoğu onlara îman edicilerdi diyecekler.» (Sebe', 41).

Cinlere ibâdet ve onlara îmandan bu âyette kastedilen mânânın ne olduğunu aşağıda gelen Cin sûresi'ndeki âyetler açıklamaktadır :

«Gerçekte şu da var : İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı ki-' silere sığınırılar.» (Cin, 6).

Yukarıdaki âyette açıklanmıştır ki cinlere ibâdetten maksad da, muhafaza ve sığınma hususunda onların kudretine inanmaktır.

«Rabb'in onları da, Allah'tan gayrı taptıklarını da mahşerde bira-rya toplayıp : «Siz mi şu kullarımı saptırdınız, yoksa kendileri mi yollarını sapıttılar?» diyeceği gün. Görürsün ki onlar şöyle derler : «Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yakışmaz...» (el-Furkân, 17-18). Bu âyet-i Kerîme, mâbûdlardan maksadın sâlihler, Peygamberler ve velîler olduğunu açıkça anlatıyor. Onlara ibâdetten maksat ise; kulluk hassaları

bakımından yüksek olduklarına inanmak ilâhlık sıfatı ile muttasıf bulunduklarını kabul etmek, kötülüğü keşf, gaybı ortaya çıkarmak, yardım gibi şeylere güçlerinin yeteceğini zannetmektir.

Taberî bu âyetin tefsirinde şöyle diyor; zikri yüce Allah buyuruyor ki: «Kıyamet gününü inkâr edip putlara tapan yalancıları ve Allah'tan gayri cinlerden, insanlardan ve meleklerden olan şeylere tapanları o günde toplayacağız.» (Tefsir, VIII, 14.1).

«Allah onların hepsini mahşerde toplayacak sonra meleklerle : «Bunlar mı size tapıyorlardı? diyecek.» (Melekler de) : Seni ortaktan ten-zîh ederiz. Bizim dostlarımız onlar değil. Sensin...» (Sebe', 40-41).

Bu âyetlerde meleklerin ibâdetinden kasdedilen mânâ; câhilliyyet halkının yaptığı gibi, onların hayalî resimlerine ve heykellerine karşı gösterilen saygı ve ubûdiyyettir. Bütün bunlardan da öte, onların gayesi, bu dünya hayatına bağlı işlerinde onların atîfetlerini ve yardımlarını kazanmak suretiyle onları hoşnûd etmektir.

«Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda veremeyecek olan şeylere taparlar. Bir de : «Bunlar bu putları Allah yanında bizim şefâatçılarımızdır» derler.» (Yûnus, 18).

«... Kendilerine bir takım dostlar edinenler (derler ki) : «Biz bunlara ancak bizi Allah'a daha fazla yaklaştırsınlar diye tapıyoruz.» (Zümer, 3).

Bu âyette de ibâdetten maksad, kulluk etmektir. Verdiğimiz örneklerden anlaşılıyor ki, Kur'an-ı Kerîm'de “İbadet” kelimesi bazan kulluk ve itaat, bazan sadece itaat, bazan da yalnız «tanrılık iddiasında bulunmak» mânâsında kullanılmıştır. Şimdi ise ibâdet kelimesinin her üç mânâyâ kullanıldığı örnekleri vermeden önce bazı hususları açıklamaya çalışalım :

İbâdet kelimesinin itaat ve kulluk manâları ile zikredildiği âyetlerde mâbûddan maksad; ya şeytandır, yahut Allah'a itaat ve ibâdetten bedel olarak onlara itaat ve ibâdeti teşvik eden ve kendilerini Tâğût kılan azgın kişilerdir, yahut da Allah'ın kitabını hiçe sayarak insanları, îcad ettikleri hayat düstûrları ve yaşayış tarzına sürükleyen lider

ve önderlerdir. İbâdet kelimesinin «tanrılık iddiasında bulunmak» mânâsında vârid olduğu âyetlere gelince; bu âyetlerde ma'bûddan maksad; yol gösterme ve talimlerine rağmen insanların kendilerini ilâh telâkki ettikleri sâlih kişiler, peygamberler ve velîlerden, yahut kötü anlayışları dolayısıyla tabîat kanunu üzerindeki koruyucu güçte ortak saydıkları cin veya meleklerden ibarettir. Veya mücerred şeytânın teşviki ile namazlarının kıblesi ve ibâdetlerinin yönü kesilen heykel ve hayalî kuvvetlerden ibarettir. Kur'an-ı Kerîm, bütün bu ma'bûdları bâtil sayıyor. İnsanların onlara tapmasını, onlara itaat etmelerini, onları ilâh kabul etmelerini de büyük bir hatâ sayıyor. Bu ibâdetin, onlara tapınılması, itaat olunması yahut onların ilâh kabul edilmesi şeklinde olması farksızdır. Âyette deniyor ki; sizin tapmakta olduğunuz bu şeylerin hepsi Allah'ın kulları ve köleleri olup ibâdet olunmaya müstahak değildir ve siz de onlara ibâdet etmekle ümitsizlik, alçaklık ve musibetten başka bir şey elde etmiyorsunuz. Hakikatte onlann da yer ve göklerin de gerçek mâliki bir olan Allah'tır. Bütün işler, bütün otorite ve selâhiyetler O'nun kudreti

çerçevesindedir. İşte bundan dolayı da ibâdet edilmeye lâayık yalnız O'dur.

«Ey kâfirler Allah'ı bırakıp taptığınız putlar da sizin gibi kullardır. Eğer dâvanızda samimi iseniz, haydi onları çağırın da size yardım etsinler.» (A'raf, 194).

«Sizin onu bırakıp taptıklarınız, kendinizin ve atalarınızın takmış oldukları kuru adlardan başkası değildir. Allah bunlara hiç bir burhan indirmemiştir. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. O kendisinden başkasına ibâdet etmemesini emreylemiştir. Doğrusu din işte budur...» (Yûsuf, 40).

«Göklerin ve yerin gaybı Allah'ındır. Her iş O'na döndürölür. Öyle ise O'na ibâdet et, O'na güvenip dayan...» (Hûd, 123).

«... Önünüzde, ardınızda ve her ikisinin arasında ne varsa O'nun-dur. Senin Rabbin unutan değildir.» (Meryem, 64).

«O göklerin, yerin ve onların arasında bulunan şeylerin Rabbidir. O halde sen O'na kulluk et ve kulluğunda da iyice sebat et...» (Meryem, 65).

«... Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa güzel bir amel işlesin ve Rabbine ibâdetle hiç bir kimseyi ve hiçbir şeyi ortak tutmasın.» (Kehf, 110).

İbâdet kelimesinin bu ve buna benzer âyetlerde, yalnız tanrılık iddiası veya sadece itaat ve kulluk mânâlarına tahsis edilişi için herhangi bir gerekçe yoktur. Bilakis doğru olan Kur'an-ı Kerîm'in buna benzer âyetlerde davetini en mükemmel şekilde ortaya koymuş olmasıdır. Daha doğrusu, Kur'an-ı Kerîm'in kulluk, itaat ve ubûdiyyetten başka bir mânâ taşımayan bu daveti sırf Allah rızâsı içindir. Buna göre, ibâdet kelimesinin bu mânâda dondurulması, doğrusunu söylemek gerekirse Kur'an çağrısının çok dar mânâlara sıkıştırılması demektir ve bunun kafi neticesi şudur : Allah'ın dinine inanan herkes bu sınırlı dar düşünceyi Kur'an'ın daveti zannedecek ve böylece Kur'an-ı Kerîm'in öğrettiklerine tâbi olmayacaktır.» [\[42\]](#)

Sırât-ı Müstakim:

Bizi doğru yola ilet.

Başlangıçta Allah Teâlâ'ya hamd edildiğine göre, arkasından isteklerin gelmesi uygundur. Nitekim

hadîste belirtildiği gibi Allah (c,c.) Fâtiha'nın yansı, Bana yarısı kulumdur ve kulumun istediği kendisi-nindir» buyurmuştur. Bu durum isteyenin en iyi halidir ki, isteneni med-hetmekte ve sonra kendi ihtiyacım zikretmektedir. Bunun yanı sıra mü'min kardeşlerinin ihtiyâçlarım dile getirmek üzere «Bizi dosdoğru yola hidâyet et» demektedir. Çünkü bu «dosdoğru yol»: ihtiyâcın en iyi şekilde ifâdesi ve ihtiyaca en iyi şekilde muhteviyat verilmesidir. Bunun için Allah kulunu dosdoğru yola, hidâyete yöneltmektedir. Çünkü O en mükemmeldir. Buradaki istek, isteyenin hâlini ve ihtiyâcını haber verme sadedinde de olabilir. Nitekim Hz. Musa'dan bahsedilirken şöyle buyrulur :

«Bunun üzerine onlannkini suladı. Sonra gölgeye çekildi ve dedi ki: «Rabbim doğrusu bana indireceğin hayra muhtacım.» (Kasas, 24).

Bununla beraber isteyenin nitelikleri daha öncede geçmiş olabilir. Nitekim balık sahibinin sözlerini zikrederken Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«Zünnûn'a da hani o öfkelenerek giderken kendisine güç yetire-miyeceğimizi sanmıştı. Ama

sonunda karanlıklar içinde «Sen'den başka İlâh yoktur. Sen münezzehsin. Doğrusu ben haksızlık edenlerdenim» diye niyaz etmişti.» (Enbiyâ, 87).

Veya istekleri, mürecced övgü şeklinde de olabilir (...)

Bazen hidâyet kelimesi kendiliğinden müteaddi olur ve bize ilham et, bizi muvaffak kıl veya rızıklandır veya ver anlamını kazanır. Nitekim burada bu şekildedir. Keza diğer bir âyette :

«Biz ona iki de yol gösterdik.» (Beled, 10) buyuruluyor.

Burada biz ona hayır ve şerri bildirdik anlamınadır. Hidâyet kelimesi, bazan da “İla” ile müteaddî olur. Bu takdirde irşad ve delâlet anlamına gelir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu âyetlerinde böyledir :

«Rabbinin nimetlerine şükrederdi. Onu beğenip seçmiş, kendisini doğru bir yola iletmişti.» (Nahl, 121).

«Ve onları cehennem yoluna götürün.» (Saffât, 23).

«İşte böylece sana da buyruğumuzdan bir rûh vahyettik. Sen kitap nedir, îman nedir bilmezdin.

Fakat biz onunla kullarımızdan dilediğimizi doğru yola eriştirdiğımız bir nur kıldık. Şüphesiz ki, sen de doğru bir yolu göstermektesin. (Şûra, 52).

Bazan da lâm ile müteaddî olur. Nitekim cennet ehlerinden bahsedilirken şöyle denilmektedir:

«Göğüslerinde kinden ne varsa söküp atmışsızdır. Altlarından ırmaklar akar. Ve derler ki: «Hamd olsun Allah'a ki, bizi hidâyetiyle buna ulaştırdı. Eğer O bizi ulaştırmasaydı biz hidâyete ulaşmazdık. Andol-sun ki, Rabbimizin peygamberleri hakkı getirmiştir.» Onlara : «Yapmakta olduklarınızdan dolayı mirasçısı kılındığınız cennet işte budur» diye seslenilir.» (A'râf, 43).

Bizi muvaffak kıl ve onun için ehil eyle mânâsına gelir.

Sırât-ı Müstakîm'e gelince:

îmam Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî der ki; te'vîl ehlinin hepsi icma' ettiler ki: sırât-ı müstakim, eğriliği büğrülüğü olmayan apaçık yoldur. Bütün araplann lûğatında bu anlama gelir.

Bu noktadaki şevâhid sayılmıyacak kadar çoktur. Sonra araplar sırat kelimesini her türlü söz

ve davranış için kullanırlar. Doğru olana düzgün mânâsında, eğri olana da eğri anlamında sırat tâbirini kullanırlar. Selef ve haleften müfesirler; sırat kelimesinin tefsiri konusunda ihtilâf etmişlerdir. Fakat hepsi birtek noktaya yönelmiştir ki, bu da Allah ve Rasûlüne ittiba'dır. Sıratın Allah'ın kitabı olduğu hususunda rivayetler vardır. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Urfe... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakleder ki o şöyle demiş : Allah'ın Ra-sûlü «sırât-ı müstakim» Allah'ın kitabıdır» buyurdu. İbn Cerîr, Ham-za İbn Habîb el-Zeyyâd'ın rivâyetiyle aynı hadîsi nakleder ki bu hadîs Kur'an'm faziletleri babında geçmişti. İmâm Ahmed ve Tirmizî Hâris'-in rivâyetiyle Hz. Ali'den merfu' olarak nakleder ki, O şöyle demiş: «Kur'an Allah'ın sapasağlam ipidir, o zikr-i hakîm ve sırât-ı müstakimdir.» Bu hadîs mevkuf olarak da Hz. Ali (r.a.) 'den rivayet edilir. Şüphesiz en doğrusunu Allah bilir.

Sevrî, Mansûr'dan... O da Abdullah'dan naklen der ki sırât-ı müstakim Allah'ın kitabıdır. Denildi ki o İslâm'dır.

Abdullah İbn Muhammed İbn Akîl, Câbir'den nakletti ki; sırât-ı müstakim İslâm'ın kendisidir ve gökle yeryüzünün arasından daha geniştir. İbn el-Hanefiye de bu âyetin tefsirine «sırât-ı müstakim» Allah'ın kullarından, ondan başkasını kabul etmediği İslâm dînîdir» der.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Sırât-ı Müstakim İslâm'ın kendisidir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi Müsned'inde nakleder ve der ki; Hasan İbn Süvvâr Ebu'l-A'lâ... Nüvâs İbn Sem'ân'dan nakleder ki o, Rasûlullah (s.a.)'dan şöyle duyduğunu bildirmişti: «Allah (darb-ı

mesel) örnek olarak dosdoğru yolu (sırât-ı müstakîm'i şöyle) göstermiştir. Sırât'ın iki yakasında iki sûr, açık kapılar ve kapıların üzerinde gerilmiş perdeler vardır. Sırât'ın kapısında bir münâdî der ki: Ey insanlar hepiniz birlikte sırata (dosdoğru yola) giriniz ve (yolunuzu) eğip bükmezsiniz. Sıratın üzerinden de bir münâdî aynı şekilde çağırır. İnsan bu kapılardan birisini açmak istediğinde der ki, yazıklar olsun onu açma, çünkü sen onu açarsan içine girersin. Sırat İslâm'dır, iki sûr Allah'ın

hadleridir. Açık kapılar Allah'ın haramlarıdır. Sıratın başındaki bu çağına Allah'ın kitabıdır. Sırât'ın üzerindeki çağına Allah'ın her müslümanın kalbindeki uyarıcısı (vaizi) dir. İbn Ebu Hatim, ve İbn Cerîr, Leys İbn Sa'd'ın rivâyetiyle aynı hadîsi naklederler. Tirmizî ve Neseî de Ali İbn Hacer kanaliyle Nüvâs İbn Sem'ân'dan nakleder;. Bu isnâd, hasen ve sahihtir. En doğrusunu Allah bilir. Mücâhid der ki: sırât-ı müstakim haktır. Bu ifâde daha şümullüdür, ayrıca daha önceki ifâdelerle bunun arasında çelişki yoktur.

İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr, Ebu Nadr Hâşim İbn el-Kâsım'ın hadîsinde Ebu'l-Âliye'den nakleder ki, sırât-ı -müstakim Hz. Peygamber ve arkasından gelen iki ashabıdır. Âsim der ki biz bunu Hasan'a naklettik o da Ebu'l-Âliye doğru söylemiş, dedi.

Bütün bu sözler sahihtir ve uyulması gerekir. Tutarlıdır, çünkü Hz. Peygambere tâbi' olan, ondan sonra gelen Ebubekir ve Ömer (r.a.)'e uyan kimseler hakka uymuş olur. Hakka uymuş olan İslâm'a uymuş olur. İslâm'a uyan Kur'an'a uymuş olur ki o, Allah'ın kitabı, kopmaz ipi ve dosdoğru yoludur.

Bütün bu ifâdeler doğrudur ve birbirlerini tasdik eder. Hamd Allah'a mahsûstur...

Taberânî der ki Muhammed İbn Fadl el-Sakatî... Abdullah'tan nakleder ki o şöyle demiş : Sırât-ı Müstakim Rasûlullah'ın bizi üzerinde terk ettiği yoldur. Bunun için İmâm Ca'fer İbn Cerîr merhum şöyle der : Bu âyetin yani «bizi dosdoğru yola hidâyet et» âyetinin en uygun te'vilî onunla şunun kastedilmiş olmasıdır : Senin hoşnûd olacağın yolda sebat etmeye bizi muvaffak kıl, kullarından söz ve amelleriyle kendilerine nîmet ettiğin sırât-ı müstakîme bizi muvaffak kıl. Çünkü ona muvaffak olan Allah'ın kendilerine nîmet ihsan ettiği peygamberlerin, sâdıkların, şehîdlerin ve sâlihlerin yoluna muvaffak olur. Ona muvaffak olanlar da İslâm'a muvaffak olur. Peygamberleri tasdik etmek, kitaba sanılmak, Allah'ın emrettiğiyle amel edip yasakladığından kaçınmak, peygamberinin yolundan gitmek, dört halîfenin yolunu izlemek ve sâlih kulların yolundan gitmek, sırât-ı müstakim tabirinin içerisine girer.

Denilirse ki, mü'min her vakit namazda ve diğer zamanlarda hidâyeti nasıl isteyebilir, halbuki kendisi bu sıfatla muttasıftır? Bu, acaba mevcudun elde edilmesi babından mıdır, yoksa başka türlü müdür? Bunun cevâbı, hayırdır. Eğer mü'minin gece ve gündüz hidâyet istemeye ihtiyâcı olmasaydı Allah Teâlâ onu buna yöneltmezdi. Zira kul, her an ve her durumda, Allah'ın kendisini hidâyette sabit kılmasına ve bunda başarı kazanıp basiretini açık tutmasına muhtaçtır. Bu ihtiyâcı her an artmakta ve devam etmektedir. Kul, kendi nefsi için Allah'ın istediğinin dışında fayda veya zarara muktedir değildir. Bunun için Allah Teâlâ, kullarını hep yardımını, başarısını ve sebâtıyla destek istemeye yöneltmektedir. Dolayısıyla Allah'ın, istediğinden muvaffak kıldığı kişi mutludur. Allah Teâlâ duâ edenin duasına icabet edeceğini te'mîn etmiştir. Özellikle zor durumda ve muhtaç olan kişi, gece ve gündüz O'na yalvaracak olursa. Nitekim şöyle buyurmaktadır :

«Ey İman edenler, Allah'a peygamberine, indirdiği kitaba inanın. Kim Allah'ı meleklerini, kitaplarını,

peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüştür.» (Nisa, 136).

Burada Allah inananlara imanı emretmektedir. Bu, mevcudun elde edilmesi sadedinde değildir. Çünkü istenen îmana destek sağlayan amellerde sebat edip devam etmek ve bu davranışı sürdürmektedir. Doğruyu en iyi Allah bilir. [\[43\]](#)

İbn Kesîr tefsirinin Mısır baskısında ayrıca şu bilgiler veriliyor: Cumhûr'un kıraetine göre dosdoğru yol anlamına gelen sırat kelimesi sad iledir. Sırât'ı, sin ile “Sirat” ve ze ile “Zirat” okuyanlar da vardır. Ferrâ'nın dediğine göre, bu okuyuşlar Beni U'zer ve Beni Kelb kabilesinin lügatidir.

(...) Allah'ın hidâyeti sayılmayacak kadar çeşitlidir. Nitekim Allah Teâlâ : «Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız.» buyuruyor. (İbrahim, 34).

Ancak bunlar belirli sıralara inhisar etmektedir.

Birincisi kişinin menfaatlerini görebileceği güçleri ifâde etmektedir. Aklî kuvvetler, bâtınî hisler ve zahirî duygular gibi.

İkincisi Hakk ile bâtılı, doğru ile eğriyi ayıran bozukluğun delillerini göstermektedir.

Üçüncüsü Peygamberler göndermek ve kitaplar indirmekteki hidâyettir (...)

... Dördüncüsü mü'minlerin kalblerine sırların açıklanması ve vahiy, ilham ve rü'yay-ı sâdıka gibi hallerle bazı şeylerin kendilerine gösterilmesidir. Bu kısıma ancak nebiler ve velîler nail olabilirler.^[44]

Hidâyet konusunda Reşid Rızâ şöyle diyor:

I- «Allah Teâlâ insanlara dört türlü hidâyet lütfetmiştir ki bununla insanoğlu mutluluğa erişir. Tabîî vicdanın ve fitrî ilhamın (iç güdünün) hidâyeti, yol göstericiliği ve rehberliği. İçgüdü insanın doğuştan sahip olduğu bir kabiliyettir. Çocuk doğduktan hemen sonra gıda alma isteğini duyduğu için, açlık hisseder ve bunu elde etmek için doğuştan bir duyguyla bağırıp ağlar. Ağzına meme konduğu zaman onu yakalayıp emme içgüdüsüne sahiptir.

II- Duyu ve hislerin hidâyeti. Bu biyolojik hayatta bilincin mütemmimi niteliğindedir. Her iki halde bütün canlılar insanlarla müşterektirler. Ancak insanlardaki bu duygu çok daha mükemmeldir. Zira

hayvanların içgüdüğü ve duyuları doğduktan bir süre sonra gelişmeye başlar. İnsanda ise bunun zıddına uzun sürede tedricî olarak bu duygular olgunlaşır. Görmez misiniz doğumdan sonra çocukta ses ve eşyayı idrâk izleri göze çarpmaz. Bir süre sonra görür. Ancak yeterince görme duyusu gelişmediği için mesafeleri tâyin edemez. Uzağı yakın, yakını uzak görür ve uzaktaki bir şeyi elde etmek için elini uzatır. İsterse bu gökyüzündeki ay olsun. Çocuğun duyuları olgunluk merhalelerinde ilerledikçe gelişir.

III- Akıl: Allah insanoğlunu toplum hayatı yaşamak için yaratmıştır. Ve insana bu toplumsal hayat için gerekli duyulan içgüdü ve vicdan şeklinde sunmamıştır. Arıda ve karıncada olduğu gibi, toplum hayatı için insan içgüdüğü yeterli değildir. An ve karıncaya herkesin topluluk içinde görevini yerine getirdiği, herkesin bir işi üslendiği ve böylece çeşitli ve türlü hayat imkânının bulunduğu toplum içerisinde yaşayabilmesi için içgüdü lütfetmiştir. İnsana gelince insan türünde böyle bir içgüdü mevcûd değildir. Bunun için Allah Teâlâ içgüdüden ve duygulardan çok daha büyük bir hidâyet rehberi

vermiş ki bu, akıldır. Duyulann yanılığını düzeltir, hislerin hatâsını tashih eder ve sebeplerini açıklar. Göz uzaktaki büyük bir şeyi küçük, suya uzatılan düzgün çöpü eğri görür. Safralı kişi tatlıyı acı sanır. İşte bu gibi duyumların bozukluğundan doğan eksiklikleri telâfi edip ona rehberlik eden akıldır.

IV- Din: Ne var ki idrâk bakımından duyulann yanılması gibi akıl da yanılır. Ve insan kendi türünün, şahsının mutluluğu için duyularını ve aklını kullanmayı ihmâl eder. Bu vasıtaları sapıklık yollarında yürümek için kullanır, şehvetinin ve egoizminin esîri kılar ve kendini felâketlerin uçurumuna götürür. Duygular kaypaklık çıkmazlarına daldıkça, arzular aklı köleleştirdikçe o da çeşitli hîle yollar bulur. Bu duruma düşen kimse nasıl mutlu hayat sürebilir? Bu arzu ve isteklerin hiçbirisi hudûd tanımaz, kişi tek başına bunlara karşı duramaz. Çoğu kez başkalarının elindekileri almaya çalışır. Bu sebeple toplumdaki fertlerden bir kısmı diğerinin düşmanı haline gelir, menfaatleri çatışır. Çekişirler, savunurlar, mücâdele ederler, diretirler, saldırırlar ve nihayet birbirlerini yok

ederler, İşte bu gibi hallerde yukarda saydığımız üç hidâyet rehberi de onlara kâfi gelmez. Bunun için insanlar arzularının karanlıklarına daldıkları ve hevesleri akıllarını mağlûb ettiği zaman, kendilerine yol gösterecek ve yanında durup geride bıraktıklarından ellerini çekmelerini sağlayacak, işleri için hudûdlar çizecek bir hidâyete, rehber muhtaçtırlar. Ayrıca insan tabiatında yereden gizli bir güç vardır. Bu güç, kâinatta sebebi bilinmeyen her olaya hâkimdir.

Bu güç, varlığın dayanağı olan, tüm mevcudu insana lütfeden güçtür. Bu sınırlı hayatın ötesinde onun bir hayat sahibi olduğunu gösterir. İnsan ilk üç rehberle kendisini yaratan ve kendisine bu hidâyetleri lütfeden yaratıcı gücün sahibine karşı görevlerini tayîn edebilecek güçte midir? Hayır. O'nu tayin edecek rehber dindir, Allah onu insanoğluna lütfetmiştir. İşte Kur'an-ı Kerîm Allah'ın insanoğluna lütfettiği bu çeşitli hidâyet ve rehberlik türlerini muhtelif âyetlerde bize açıklamaktadır.^[45]

İlâhî Nimet:

Nimete erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerinkine değil.

Yukarıda zikrettiğimiz hâdîs-i şerifte belirtildiği gibi kul; «bizi dosdoğru yola hidâyet et» dediği zaman Allah Teâlâ : «Bu kulum içindir ve kulumun istediği kendinindir» buyurur. «Kendilerine nîmet verdiklerinin yoluna» kavli celîli; sırât-ı müstakimi tefsir etmektir ve ona bedeldir. Gramerciler böyle derler. Atf-1 beyân olması da caizdir. Şüphesiz ki en doğruyu Allah bilir.

«Nimete erdirdiklerin» den maksad, Nisa sûresinde zikri geçenlerdir.

«Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimetine eriştiği peygamberler, sıddîklar, şehitler ve sâlihlerle birlikte dirler. Ne iyi arkadaşlardır onlar. Bu büyük lütuf Allah'tandır.» (Nisa, 69-70).

Dahhâk, İbn Abbâs'tan naklen der ki, «nimete erdirdiklerin» ifâdesi ile kendilerini ibâdet ve tâatla nîmetlendirilenlerin, peygamberlerin, sıddîklarm,

şehitlerin ve sâlihlerin doğru yolu kastolunmaktadır. Bu, Rabbimiz Allah Teâlâ'nın şu kavlinin nâzîridir :

«Kim de Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimet verdikleri ile beraberdirler.»

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den naklen der ki; «kendilerine nîmet verdiklerinin» yolundan murâd; peygamberlerdir.

İbn Cüreyc ise İbn Abbâs'ın bunların mü'minler olduğunu söylediğini nakleder. Mücâhit de aynı şekilde söylemiştir. Vekî' ise bunların müslümanlar olduğunu söyler. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem bunların Hz. Peygamber ve beraberindekiler olduğunu söyler. İbn Abbâs'tan nakledilen yukardaki tefsir ise en şümûllüsüdür. Doğruyu Allah bilir. [\[46\]](#)

Gazaba Uğrayanlar:

«Gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerinkine değil.» «Bizi dosdoğru yola hidâyet et, kendilerine nîmet verdiklerinin yoluna.» Bunların vasfı ve nitelikleri yukarda geçmiştir. Bunlar hidâyet ve istikâmet ehlidirler. Allah'a ve Peygamberine itaat ederler, emirlerini dinler, yasaklarını terk ederler. «Gazaba uğrayanların yollarına değil.» Onlar

irâdelerini bozmuşlar, hakkı öğrendikten sonra ondan yüz çevirmişlerdir. «Sapıkların yoluna da değil.» Onlar bilgiyi yitirmişler, sapıklığa dalmışlardır. Hakkı asla bulamazlar. “Velâ'd-dâllin” kelimesinin başındaki lâm ile söze te'kîd verilmiştir. Böylece ortada iki bozuk yol bulunduğu gösterilmektedir; bunlar yahûdî ve hıristiyanların yoludur. Bazı gramer bilginleri buradaki “Ğayra” edatının istisna olduğunu iddia etmişlerdir. ...

Bir kısmı da buradaki lâm'ın zâid olduğunu ve sözün takdirinin, «gazaba uğrayanların ve sapıkların dışında» şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta bir de Accâc'dan delil getirmişlerdir. Doğrusu ise bizim önce zikretmiş olduğumuzdur. Bunun için Ebu Übeyd Kasım ibn Sellâm «Kur'an'm faziletleri» adlı kitabında Ebu Muâviye'nin... Ömer İbn Hattâb'dan naklettiği bir hadîs-i şerîfî rivayet eder ki Hz. Ömer bu âyeti şu şekilde okumakta imiş: “Ğayri'l-mağdubi aleyhim vela'd-dâllin”

Bu isnâd sahihtir. Nitekim Übeyy İbn Kâ'b'm da böyle okuduğu rivayet edilir. Bu okuyuşun her ikisinden de tefsir şeklinde sâdır olduğu bellidir. Bu

da gösteriyor ki; bizim söylediğimiz gibi lâm olumsuzluğun te'kîdi için getirilmiştir. Ta ki kendilerine nimet verilenlerin üzerine atfedilme vehmi kalmasın ve iki yol arasında fark olduğu bilinsin de her ikisinden de uzaklaşsın diye. İmân ehlinin yolu hakkı bilmeye ve hak ile âmel etmeye dâirdir. Yahudiler ameli kaybetmişler, hıristiyan-lar da ilmi yitirmişlerdir. Bunun için yahûdîler gazaba uğramışlar, hi-ristiyanlar da sapıklığa düşmüşlerdir. Çünkü bir şeyi bilip terk edenler gazaba müstahak olurlar. Halbuki onun durumu bilmeyenden farklıdır. Hıristiyanlar ise birşeyi kasdetmiş olmakla beraber doğruyu bulamamaktadırlar. Çünkü işi yerine yerleştirmemektedirler. Asıl mes'ele hakka ittibadır. Onlar bunu yitirmişlerdir. Yahûdî ve hıristiyanların hepsi de gazaba uğramışlar ve sapıklardır. Ancak yahûdîlerin en karakteristik vasfı gazaba uğramalarıdır. Hadîsler ve eserler böyle vârid olmuştur.

Hammâd İbn Seleme Semmâk kanaliyle... Adiyy İbn Hâtim'den nakleder ki; O Rasûlullah (s.a.)'a gazaba uğrayanların kimler olduğunu sorduğunda,

onlar yahûdilerdir dedi, sapıkların ise hıristiyanlar olduğunu buyurdu. Bu hadîsi de Süfyân İbn Üyeyne, İsmâîl İbn Hâlid yoluyla Şâ'bî'den ve Adıyy İbn Hâtim'den nakleder. Adıyy'nin bu hadîsinin birçok rivayet şekilleri ve değişik lafızları vardır ki bunları zikretmek uzun sürer.

Abdürrezzâk der ki, bana Ma'mer... Abdullah İbn Şakîk'ten nakletti ki ona Rasûlullah (s.a.)'dan işiten birisi haber vermiş, Rasûlullah (s.a.) vadî el-Kurâ da ve atının üzerinde imiş, Adamın biri Rasûlullah (s.a.)'a «Ey Allah'ın Rasûlü bunlar kimlerdir?» diye sormuş, O da, gaza- ba uğrayanlar yahûdilerdir, sapıklar da hıristiyanlardır buyurmuş. Bu hadîsi Cüreyrî, Urve, Hâlid el-Hazzâ', Abdullah İbn Şakîk'tan rivayet ederler. Ancak hadîs mürseldir, çünkü Rasûlullah (s.a.)'dan kimin rivayet ettiği zikredilmemektedir. Urve'nin rivayetinde Abdullah İbn Ömer ismi geçer. Şüphesiz doğruyu en iyi Allah bilir.

İbn Merdûyeh... Ebu Zerr (r.a.)'den nakleder ki o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.)'a gazaba uğrayanların kimler olduğunu sordum, yahûdiler

buyurdu, ya sapıklar dedim, hıristiyanlardır buyurdu.

Süddî, Ebu Mâlik'ten, Ebu Salih'ten, İbn Abbâs'tan, Mürre el He-medânî'den ve Abdullah İbn Mes'ûd ile Peygamberin ashabından bir cemaatten nakleder ki, gazaba uğrayanlar yahûdîlerdir, sapıklar da hıristiyanlardır.

Dahhâk ve İbn Cüreyc, İbn Abbâs'tan nakleder ki; gazaba uğrayanlar yahûdîlerdir, sapıklar da hıristiyanlardır.

Rebî' İbn Enes, Abdurrahman İbn Zeyd İbn Eşlem ve bir başkası da böyle demişlerdir. İbn Ebû Hâtim'in de böyle dediği nakledilir. Bu konuda müfessirler arasında ihtilâf olduğunu bilmiyorum.

Bu imamlardan; gazaba uğrayanların yahûdîler, sapıkların da hıristiyanlar olduğunu söyleyenlerin delilleri yukardaki hadîs-i şeriflerle, Allah Teâlâ'nın Bakara sûresinde İsrail oğullarına yönelttiği şu hitabıdır :

«Nefislerini ne kötü şeye değişip sattılar... Allah'ın, kullarından dilediğine fazlından (kitap) indirmesine hased ederek Allah'ın indirdiğini inkâr

ettiler ve gazab üstüne gazaba uğradılar. Küfredenlere hor ve kahr edici azab vardır.» (Bakara, 90).

Mâide sûresinde ise şöyle buyurur :

«De ki: «Allah katında bundan daha kötü bir cezanın bulunduğunu size haber vereyim mi?» O kimse ki, Allah ona la'net etmiş, aleyhine gazab etmiş ve onlardan maymunlar, domuzlar ve Tağut'a kullar kılmıştır. İşte onlar yer bakımından en kötü ve doğru yoldan en 'çok sapmış olanlardır.» (Mâide, 60).

«İsrail oğullarından küfredenler Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle la'netlenmişlerdi. Bu, isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi.» (Mâide, 78).

(İbn Hişâm'ın sîretinde) Zeyd İbn Amr, Nufeyl'den nakleder ki o ve arkadaşlarından bir topluluk Şam'a gidip Hanîf dinini araştırdıklarında yahûdîler ona demişler ki; sen bizimle beraber olabilmek için Allah'ın gazabından payını alman gerekir. O (Amr İbn Nufeyl) der ki, ben Allah'ın gazabından kaçırım. Hıristiyanlar da ona derler ki; sen bizimle birlikte olabilmek için Allah'ın gazabından payını almalısın, o ise buna gücüm yetmez der. Fıtratı üzerine devam

ederek müşriklerin dinine ve putperestlerin putuna tapmaktan kaçır. Yahûdî ve turisti- yanlığa girmez. Arkadaşları ise Hristiyanlığa girerler. Çünkü onlar hı-ristiyanlığı yahûdîlikten kendilerine daha yakın bulmuşlardı. Bunların arasında Varaka İbn Nevfel de bulunuyordu. Nihayet Allah onları yeni bir elçisiyle uyararak hidâyete erdirince, o inen vahye îman etti. Allah ondan razı olsun.[\[47\]](#)

Bu yüce sûre yedi âyetten ibaret olup Allah'a hamd, övgü ve sena ile başlamaktadır. Onun yüce sıfatlarının gerektirdiği yüce isimleri zikretmekte, kıyamet günündeki dönüşü hatırlatmakta ve kulları Allah'a yalvarmaya ve tazarrûa davet etmektedir. Kendi güç ve kuvvetlerinden uzaklaşarak samimiyetle ona kul olmaya ve ulûhiyette ve yüce zâtı bir tanımaya teşvik etmektedir. Onun şeriki ve nazîri veya benzeri olduğunu kabul etmemelerini belirtmektedir. Allah Teâlâ'dan kendilerini Sı-rât-ı Müstakîm'e hidâyet etmesini dilemelerini bildirmektedir ki Sırât-ı Müstakim, sağlam dindir. Yine kıyamet gününde kesinkes gerçekleşebilecek olan hissî sırât-ı bilmeleri ve nimetler yurdu

cennetlerde peygamberlerin, sâdıkların, şehitlerin ve sâlihlerin yanında konuk olabilmeleri için dîn-i islâm üzere sabit olmalarını öğütlemektedir.

Bu sûre sâlih amellere teşvik etmekte ve kıyamet gününde sâlih-lerle beraber olmanın şartlarını belirtmektedir. Ve bâtıl yollardan sa-kındırmakta, kıyamet günü bâtıl yola sülûk edenlerle birlikte haşr olmamalarını bildirmektedir. Bâtıl yolun yolcuları, gazaba uğrayanlar ve sapıklardır.

«Kendilerine nîmet vermiş olduklarının yoluna.» buyurularak nîmet vermenin Allah'a isnadı ne kadar güzeldir. «Gazaba uğrayanların değil» âyetinde de gazabın failini hazfetmiştir. Aslında hakîkî olarak onun faili kendisidir. Nitekim bir başka âyette Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır :

«Bakmaz mısın onlara ki, Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir kavmi dost edinmişlerdir? Onlar ne sizlerdendir, ne de onlardan. Ve bile bile yalan yere yemîn etmektedirler.» (Mücâdele, 14).

Her ne kadar Allah kendi takdiriyle onları sapıklığa sevketmişse de sapıklığın onu yapana

isnadı da fevkalâdedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

«Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kimi hidâyete erdirirse o doğru yola ermiştir, kimi de şaşırtacak olursa artık onu doğru yola erdirecek bir kılavuz bulamazsınız.» (Kehf, 17).

«Kimi Allah saptırırsa; onu doğru yola götürecektir. O, bunları taşkınlıklar içinde serseri bir halde bırakır.» (A'râf, 186).

Bu ve benzeri âyetler; hidâyete ve dalâlete sevketmekte biricik kudret sahibinin Yüce Allah olduğunu göstermektedir. Ancak bu, kaderiye fırkasıyla onların izinde gidenlerin dediği gibi değildir. Onlar kulların hidâyet ve dalâlati seçip kendilerinin bunu gerçekleştirdiklerini söylemekte ve bu bid'atlanna Kur'an-ı Kerîm'de müteşâbih bir âyeti delil getirmektedirler. Bu hususu reddeden sarîh delili kabul etmemektedirler. Bu, ise sapıklık ve dalâlet ehlinin hâlidir.

Sahih bir hadîste; «Müteşâbih görünen âyetlere uyanları gördüğünüz zaman Allah'ın isimlendirdiği kimseler işte onlardır, bu kişilerden sakının.»

buyurulmuştur. Burada Allah'ın isimlendirdiği kimseler tabiriyle Allah Teâlâ'nın şu âyet-i celîlesi kasdolunmaktadır :

«Sana kitabı indiren O'dur. Onun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın esâsıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar fitne çıkarmak ve te'vîline yeltenmek için müteşâbih olanlara uyarlar. Halbuki onun gerçek yorumunu ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar: «Biz O'na inandık, hepsi Rabbimizin katındandır» derler. Bunu ancak akıl sahipleri düşünebilir.» (Âl-i İm-rân, 7).

Allah'a hamdolsun ki bid'at sahibi için Kur'an'da hiçbir sahîh hüccet yoktur.. Çünkü Kur'an; hakkı bâtıldan ayırmak, hidâyetle sapıklığın arasını tefrik etmek için gelmiştir. Onda çelişki ve ihtilâf yoktur. Çünkü o Allah katından indirilmiştir. Çünkü o, Hakim ve Hamîd olan Allah katından gelmiştir. [\[48\]](#)

Kur'an'ın Başlangıcı:

Fatiha sûresinin Kur'ân'ın başlangıcı olarak ifâde ettiği değeri, diğer mukaddes kitapların başlangıç

kısıntılarıyla mukayesesini yapan Tantâvî Cevheri diyor ki:

Bu sûreye Fatiha sûresi adı verilir, bir adı da «eihamdü» süresidir. Kur'an'ın anası, kitabın anası, Seb'al-Mesânî de denir. Çünkü her namazda tekrarlanır. Vâfî ve Kâfî adı da verilmiştir. Okuyucu bu sûreye Kur'an'ın anası, kitabın anası, Kâfî ve Vâfî gibi isimlerin verilmesine şaşabilir. Neden her namazda okunduğunu düşünebilir. Zekâ sahibi bilsin ki; dilde sürekli tekrarlanan bilen ve bilmeyenin açıkça ve gizlice okuduğu sözler, okuyanların zihninde ilerisine geçilmeyen alışılmış laflardan ibaret olur. Tıpkı câhillerin gözü, kulağı, aklı ve bedeni gibi. İnsanlar; kendi bedenlerini, gökleri ve yeri gördükleri halde onlardaki hârika ve eşsizlikleri tahmin edemezler. Her an önlerinde açık oldukları halde bunu farkedemezler. Tıpkı kendi ülkesindeki bilginin ve kendi kasabasındaki peygamberin durumu gibi. Fatiha sûresi de işte böyledir, doğuda ve batıda müslümanlar onu okurlar, ancak çoğunluğu bilgisiz oldukları için onu düşünmezler. İşte bunun için Frenkler «bizi ezmişler,

ço- cıklarımızı öldürmüşler, kadınlarımızı diri bırakmışlardır» ve biz bir gaflet içerisinde yüz geri olup dönmüşüz.

İyi bil ki; eşyanın sırrını bilenler âlimlerdir. Botanik bilgini veya tıp bilgini bitkilerdeki hikmeti, bedendeki hârika sistemi en iyi bilendir. Kur'an'ı düşünerek okuyanlar da böyledir. Eski ve yeni ilimleri inceleyenler Fatiha sûresini düşünüp ondaki hikmeti kavrarlar. İyi bil ki; Fatiha Kur'an'da vârid olan her şeye işaret taşıyan bir sûredir. Gazzalî'nin söylediğine göre; Kur'an'da on çeşit umumî bilgi vardır ve bu her bilginin altında diğer şubeler bulunmaktadır.

1- Allah'ın zâtının bilgisi.

2- Sıfatlarının bilgisi. Zâtının bilgisi, O'nun zâtı gibi hiç bir şey bulunmadığını belirtip tenzih ve takdis etmektir. Sıfatlarının bilgisi ise O' nün Kadîr, Mürîd, Alîm, Hayy, ve Semî' gibi sıfatların sahibi olduğunu bilmektir.

3- Allah'ın âlemin yaratıcı ve ibda' edeni olmasını bilmek. Gökleri direksiz diken, yeryüzünü yayan O'dur.

4- Cennet cehennem, sevap ve ceza gibi âhirete âit halleri bilmek.

5- Sırât-ı Müstakim denilen dosdoğru yolun bilgisi.

6- Kötü huylan terketmek insanı rüsvây edici huyları bırakmak, iyi işler becerip yüce ahlâkı benimsemek ve fazileti yaymak.

7- İnsanlara nîmet veren Allah'ı anıp O' nu hamd ile medh ve sena etmek.

8- Zâlimlerin azgınların ve kâfirlerin bahsi.

9- Kâfirlere karşı delil getirmek.

10- Hükümlerin hududunu tayîn. İşte Kur'an'da vârid olan ilimler —Gazzâlî'ye göre— bunlardır ve bunlardan sekizini Fatiha sûresi ihtiva etmektedir. Besjnele ile Allah'ın zâtı zikredilmekte, sonra Rahman ve Rahîm olduğu belirtilerek sıfatlarına geçilmektedir. Rahmet ve mülk bilindiği gibi kudreti, irâdeyi ve ilmi gerektirir ki bunlîCr Kur'an'da vârid olan sıfatların belli başlılarıdır (...) Âlemlerin rabbi denirken bu ifâdenin içerisinde ilimlerin pek çoğu gizlenmiş bulunmaktadır. Yukarıda buna bir nebze işaret etmiş ve âlemlerin ulvî ve süflî âlem olmak

üzere ikiye ayrıldığını belirtmiştik. İlimlerin çoğunluğu bu ifâdenin içerisinde yer alır çünkü bütün ilimlerin konusu Allah'ın rahmetinin eserleri ve âlemleri terbiye edişinin numuneleri olarak ilâhî fiillerin sonucudur (...) Yine bu sûrede cennet ve cehennemin zikri, nîmet ve azabın, sevab ve cezanın zikri ile dördüncü tür ilimler de yer almaktadır. Kur'an'da pek çok olarak zikredilen bu konu burada «Din gününün sahibi» ifadesiyle belirtilmiştir. Dosdoğru yol anlamına gelen sırât-ı müstakîm'de ise iyi ve kötü fiillerle, bunlara âit davranışlar yer almaktadır. Ve nihayet «kendilerine nîmet verdiklerin» denilirken peygamberlerin, sâlihlerin ve mü'minlerin kıssası sözkonusu edilmektedir. Gazaba uğrayanların ve sapıklığa düşenlerin kıssası Kur'an-ı Kerîm'de pek çok kere yer alır. Kendilerini felâkete ve hüsrana götüren davranışların tarihî seyri anlatılır. İşte Kur'an'm ihtiva ettiği ilimler bunlar ve işte bunların Fatiha sûresinde yer alış şekli. Böylece bu sûreye Kur'an'ın anası, Kâfi veya Vâfi adı verilmesinin gerçekten hakikatm ifâdesi olduğu ortaya çıkmıyor mu?^[49]

Kur'an'ın başlangıcı olan Fatiha ile diğer belagat eserlerinin başlangıçları arasında bir karşılaştırma :

Ey akıl ve zekâ sahibi, iyi düşün; aklınla kavra ve taklidden sakın. Bakışın aklî, anlayışın ruhî olsun, başkalarının ardından gitmekten kaçın. İşte sana Muallaka adı verilen şiir âbidelerinin başlangıçları hakkında birkaç söz söyleyeceğim. Böylece kafanın aydınlığı, akimin nuru, gönlünün samîmiyetiyle onlarla Fatiha sûresi arasında bir mukayese yapmaya çalış ve vahiy sözüyle; Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz panayırlarında üstün seviyede rağbete mazhar olan şâirlerin sözleri arasında nasıl bir fark olduğunu öğren. İmri'ül-Kays, Taraf e, Züheyr, Lebîb ve onlara benzeyen kişilerin zemm ve medh konusunda düşüp kalktıkları, başların huzurunda eğildiği seslerin kendilerine boyun eğdiği, boyunların önünde büküldüğü, toplumların güneşleri, şâirlerin efendileri olan kişilerin eserlerinin başlangıçlarıyla; Kur'an'ın başlangıcı arasında bir mukayese yap. Doğrusu vahyin apaçık bir işareti ve besbelli bir âlemeti vardır. Görmüyor musun o umûmî konuları cüz'î hususlardan uzak, basît maksadlardan sıyrılmış

olarak ele alır. Şâirlerin sözlerine gelince onların şiirlerinin başlangıcına bir bak.

İşte sana İmri'ül-Kays'ın şiiri. İmri'ül-Kays Muallaka adını alan kasidesine başlarken, sevgilisinin hâtırasıyla ağladığını ve ağlattığını söyleyerek başlıyor ve sevgilisinin belirli yerlerdeki konaklarını hatırlatıyor. Tarafe, sevgilisinin izinin hiç bir yerde bulunmadığını belirterek şiirine başlıyor. Züheyr İbn Selmâ ise, yine sevgilisinin durak yerlerinden ve onun konduğu mahallerden sorduğu sorulara cevap alamamaktan dertlenerek başlıyor. Lebîd, sevgilisinin yurdunun yıkıldığını ve orada bulunmadığını belirterek şiirine başlıyor. Amr İbn Külsûm, kasidesine uykusundan uyanmasını ve büyük kâse ile kendisine şarap sunmasını istediği cariyesine hitâbla başlıyor. Antere İbn Şeddât, şâirlerin şiir söylemedikleri hiç bir konu bırakmadıklarını belirterek ben sevgilimin yurdunu bilmiyorum, çünkü uzun süre ondan uzak kaldım ve zorla onu bulabildim diye başlıyor. Nâbiğa Zübyânî ise; ölmüş sevgilisinin evine üzümlere ve acıyarak sesleniyor, sevgilisinden ayrılmanın üzüntüsünü

belirtiyor. Görüyor musun bütün şâirlerin üzerinde durdukları nokta aynı. Hemen hemen hepsinin başlangıç şekli bir tek mânânın etrafında dönüp dolaşıyor. Bu mânâlardan hiçbirinin, ihsanın başını yücelteceğini, ona sırça saraylar ve yüce hâtıralar yaptırabileceğini düşünebiliyor musun? (...) Hayır hepsi, adamın çocukluğu ve gençlik çağını hatırladığı kısır anlamlardan, sınırlı sözlerden, dramatik eğlencelerden öteye geçmeyen arzu dolu hisler. Belki de şâir bunu sevgisinden değil zorla; yaratıcılığından değil, âdete uyarak ilkin değil, sıradan söyle-mistir. Öyle zannediyorum ki Arapları büyüleyen ve gözlerini çelen şey de Fâtiha'yı duyup kendilerine, «Ey insanlar Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla doğru yola gelin» diyen seslenişidir. Kralları övmek gibi küçük şeyleri bırakın, kendinizi böyle şeylerden uzak tutun, gökleri yücelten, yeryüzünü yayan Allah'a hamdedin, hidâyeti O'ndan dileyin, buyruğunu duyduklarında hemen büyülenivermişlerdi.^[50]

Kur'an-ı Kerîm'e bu sûre ile başlandığı için açış, giriş mânâsına gelen «Fatihâ» adı verilmiştir. Kur'an'ın ihtiva ettiği temel prensipleri belirttiği için

Kur'an'ın anası mânâsına gelen «Ümmü'l-Kitab» adı verilmiştir. Namazda yedi defa okunarak tekrarlandığından dolayı da «Seb' al-Mesânî» adı verilmektedir.

Gerek besmelede ve gerekse fatihada geçen «Rahman» sıfatı Allah Teâlâ'nın zâtına mahsûs olan rahmet vasfını ifâde eder. «Rahîm» sıfatı ise başka kullarına rahmetinin ifadesidir. Her iki sıfatla yüce Allah'ın sonsuz lutf ve ihsanı kasedilmektedir. «Hamd» medh ve sena manasınadır. «Rabb» mâlik, efendi ve terbiye eden demektir. «Âlemler», Allah'ın dışında kalan bütün bitki, hayvan ve insan gibi öteki varlıklardır. «Din günü» kıyamet ve mücâzât günüdür. «Sırât-ı Müstakim», dosdoğru yol anlamına gelmekte olup Allah'ın yolu, dini mübîni İslâm kaydolunmaktadır. «Gazaba uğrayanlar», hakikati bildiği halde ondan yüz çevirerek azabların en acısına uğrayan ve Allah'ın rahmetinden uzaklaşanlardır. Bir rivayete göre bunlar yahûdilerdir. «Dalalete düşenler» ise doğru yolu yitirmiş olanlardır. Bunların da Hıristiyanlar olduğu nakledilir. «Âmîn», ey Rabbimiz dualarımızı kabul buyur demek olup âyetin metnine

dâhil değildir. Fakat her fatiha okunduktan sonra «âmîn» demek sünnettir. [\[51\]](#)

Âmin ne demektir?:

Fâtiha'yı okuyanın sonunda «âmîn» demesi müstehaptır. Bazıları da «emin» şeklinde okurlar. Âmîn'in mânâsı; Allah'ım kabul et demektir. Bunun delili İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin Vâil İbn Hacer'den naklettikleri şu hadîs-i şeriftir. Vâil; «Rasûlullah (s.a.) dan “Vela'd-dâllin” dedikten sonra «âmîn dediğini duydum, sesini yükselterek elifi çekerdi.» demiş. Ebu Davud'un rivayetinde ise, sesini bununla yükseltmiştir denir. Tirmizî ise bu hadîsin hasen olduğunu nakleder. Bu hadîs Hz. Ali'den, Abdullah İbn Mes'ûd'dan ve diğerlerinden de nakledilmiştir.

Ebu Hûreyre (r.a.) der ki Rasûlullah (s.a.) “Vela'd-dâllin” denildiğinde âmîn derdi. Öyleki ilk safta kendisinin arkasında duranlar onuduyarlardı. Bunu Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de rivayet etmişlerdir. Da-rekutnî ise bu isnadın hasen olduğunu zikreder.

Hz. Bilâl (r.a.) 'm «Ey Allah'ın Rasûlü, âmîn derken beni geçme» dediği nakledilir. Bunu Ebu

Dâvûd da rivayet eder. Bizim ashabımız (Şafî mezhebi mensupları) ve diğerleri derler ki, âmîn lafzı namazın dışında olanlar için müstehab, namaz kılanlar için müekked sünnettir. İster münferiden kılsın, ister imâm olsun, ister imama uysun, her halükârda müekked sünnettir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «İmam âmîn deyince, siz de âmîn deyin. Çünkü onun âminine uyanlar meleklerin âminine uymuş olurlar. Ve onların geçmiş günahları bağışlanır.» Müslim de der ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Sizden biriniz namazda âmîn derse melekler de gökyüzünde âmîn der, biri diğerine uygun düşerse onun geçmiş günahları bağışlanır.»

Müslîm Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den merfû' olarak nakleder

ki: Hz. Peygamber, «İmam “Vela'd-dâllin” deyince âmîn deyin ki Allah sizi sevsin» buyurmuştur.

Cüveybir, Dahhâk'tan, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki, İbn Abbâs, «Dedim ki ey Allah'ın Rasûlü

âmînin mânâsı nedir? O, Rabbım yap demektir» buyurdu» demiştir.

Mâlikî'ler derler ki: İmâm, âmîn demez, ancak imâma uyanlar âmîn derler. Mâlik'in Sümeyye yoluyla Ebu Hüreyre (r.a.) den naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : «İmâm “Vela’d-dâllin” deyince âmîn deyin.» Malikîler Ebu Musa'nın “Vela’d-dâllin” denilince âmîn deyin» hadîsiyle bu hadisi muâfık kılmışlardır.

Biz müttefekun aleyh olan «İmâm âmîn deyince, siz de âmîn deyin.» hadîsini ve Rasûlullah (s.a.)'m “Vela’d-dâllin” denilince âmîn dediğini yukarda belirtmiştik.

Bizim mezhebin mensûbları (Şafîî) imâma uyanların cehren mi yoksa gizli olarak mı âmîn diyecekleri konusunda ihtilâftadırlar. İhtilâfın özeti şöyledir : Eğer İmâm âmîn demeyi unutursa imâma uyan tek kelime olarak âmîn der ve açıktan söyler. Eğer imâm açıktan âmîn derse imâma uyanların açıktan âmîn dememeleri gerekir. Bu görüş Ebu Hanîfe'nin mezhebi ve imâm Mâlik'ten bir rivayettir. Çünkü onlara göre âmîn bir zikirdir ve namazdaki

diğer zikirler gibi o da açıktan söylenmez. Ahmed îbn Hanbel'in mezhebine ve İmâm Mâlik'ten nakledilen bir diğer rivayete göre açıktan âmîn denir.

Bizim (Şafîî) bir üçüncü görüşümüz daha var ki, buna göre; eğer mescid küçük ise imâma uyan, açıktan âmîn demez. Çünkü onlar imâmın kırâetini duyarlar, eğer mescid büyük ise imâma uyanlar açıktan âmîn derler ki âmîn'i mescidin diğer köşelerinde bulunanlar duysunlar. Doğruyu ancak Allah bilir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde Hz. Âişe (r.a.)'den nakleder ki Rasûlullah (s.a.)'in yanında bir gün yahûdîler anılmış da şöyle buyurmuş : «Onlar (Yahûdîler) Allah'ın bize gösterdiği ve kendilerini sapıttığı cuma konusunda bizi kıskandıkları gibi hiçbir şeyi kıskanmazlar. Allah'ın bizi hidâyet edip onları sapıttığı kible konusunda da, imâmın arkasındaki âmîn sözümüzde de bizi kıskanırlar.»

İbn Mâce de aynı hadîsi rivayet eder. Onunkinin lafzı şöyledir : «Yahûdîler sizin âmîn sözünüzü kıskandıkları kadar hiçbir şeyi kıskanmazlar.»

İbn Abbâs'tan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur. «Yahûdîler sizin âmîn sözünüzü

kıskandıkları kadar hiçbir şeyi kıskanmazlar. Onun için âmîn sözünü çok söyleyin.» İbn Mâce'in isnadında râvî olarak Talha İbn Amr zikredilir ki bu zayıftır.

İbn Merdûyeh, Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakleder ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Âmîn âlemlerin Rabbinin mü'min kullan üzerindeki mührüdür.»

Enes İbn Mâlik nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Bana namazda ve duâ esnasında âmîn verildi ki benden önce hiçbir kimseye verilmemiştir. Ancak Mûsâ müstesnadır. Çünkü Mûsâ duâ ederdi, Hârûn da âmîn derdi. Binâenaleyh siz de duanızı âmîn ile sona erdiriniz, muhakkak ki Allah duanıza icabet eder.»

Ben derim ki; bu âyet-i kerîme'nin delâleti konusunu bazıları tartışmışlardır :

«Mûsâ dedi ki: cRabbimiz, Sen Firavun'a ve adamlarına dünya hayatında zînet ve mallar verdin, Rabbimiz bizi senin yolundan sapıtsınlar diye mi?»

Burada yalnız Musa'nın duası zikredilmiştir, sözün akışından ise Harun'un âmîn dediğine dair delâlet vardır ve o da duâ eden menzilesine

konmuştur. Çünkü Allah Teâlâ : «İkinizin düâsı kabul edilmiştir» buyuruyor. Bu da gösteriyor ki bir duaya âmîn diyen kimse o duayı okumuş gibidir. Bunun içindir ki imâma uyan duâ okumaz, çünkü onun fâtiha'dan sonra âmîn demesi okuması demektir. Bunun için hadîste şöyle buyurulmuştur: «Kimin imâmı varsa, imâmın okuyuşu onun için okumadır.» Bilâl'da şöyle diyordu : «Ey Allah'ın Rasûlü beni âmîn'de geri bırakma.» Bu da gösteriyor ki cehrî namazda imâma uyanların okuması gerekmez. En iyisini Allah bilir.

Bunun için İbn Merdûyeh der ki, bize Ahmed İbn Hasan, Ebu Hüreyre (r.a.)'dan nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İmâm “Ğayri'l-mağdubi aleyhim vela'd-dâllin” deyince cemâat «âmîn» dediklerinde yeryüzü halkının âmîn'i gökyüzü halkının âmîni ile uyuşur ve Allah, kulun geçmiş günahlarını bağışlar. «Âmîn» demeyenin misâli; bir toplulukla birlikte savaşa çıkıpta ganimet için kur"a atıldığında herkesin payı çıkıp onun, payının çıkmaması gibidir. O, benim payım neye çıkmadı dediğinde kendisine, «Sen Âmîn demedin» denilir. [\[52\]](#)

[1] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/15-17.

[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/17-23.

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/23-27.

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/28-29.

[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/35.

[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/35-38.

[7] Zâmahşerî, Keşşaf, I, 24 – 26.

[8] Ebu Ali el-Fakîh İbn el-Hasan el-Tabressî. Mec-mâ'ül - Beyân fi Tefsîr'il - Kur'an, I, 18.

[9] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 53.

[10] İbn Kesir'in Mısır Baskısı.

[11] Reşîd Rızâ, el-Menâr, I, 39 – 43.

[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/49-51.

[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/51-52.

[14] İbn Kesîr'in Mısır baskısı.

[15] Âsim, Kâmûs Tercümesi, IV, 834.

[16] Âsim, Kâmûs Tercümesi, IV, 790-791.

[17] Bkz. İbn Kesîr, Tefsir, I, 19-20, Nisâbûri, Tefsir, 165-66.

[18] Daha geniş bilgi için İslâm Ansiklopedisi, Allah maddesine bakınız.

[19] Bekir Karlığa-Bedreddin çetiner, Hadislerle Kur'anı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/52-57.

[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/64-66.

[21] el-Menâr I, 55.

[22] el-Menâr I, 56-57.

[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/73-74.

[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/74-75.

[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/79.

[26] Reşid Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 74.

[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/81-82.

[28] İbn Kesîr'in Mısır baskısı.

[29] Bekir Karlığa.

[30] Tefsîr el-Menâr, I, 79.

[31] Tantâvî Cevheri, Tefsir el-Cevâhir I, 7 - 8.

[32] Tantâvî Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, I, 9.

[33] Tantâvî Cevheri, Tefsîr el-Cevâhir, I, 12 -15.

[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/90-92.

[35] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 54 - 55.

[36] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/93.

[37] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/93-95.

[38] Tirmizî, K. Tefsir, 9.

[39] Âhmed İbn Hanbel, Müsned, IV, 403.

[40] Bkz. Lisân'ül-Arab, IV, 259 - 269.

[41] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/95-102.

[42] Mevdûdî, Dört Terim, Türkçe cav: İ. Kaya, O. Cilacı. 89-108.

[43] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/108-111.

[44] Mecma' üt-Tefâsîr.

[45] Reşîd Rızâ el-Menâr, I, 62-64.

[46] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/113-114.

[47] İbn Hişâm, el-Sîre, I, 224 - 232.

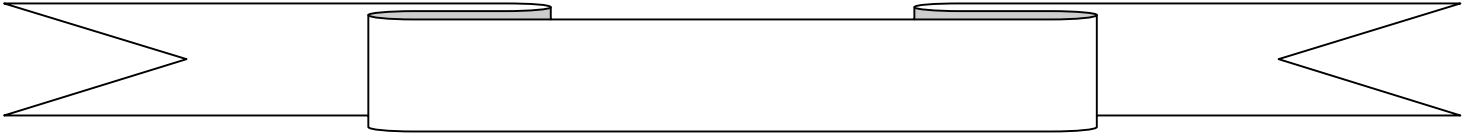
[48] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/115-119.

[49] Tantâvî Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, I, 20-21.

[50] Tantâvî Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, I, 22 - 24.

[51] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/122.

[52] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/122-125.

HADİSLERLE KURAN-I KERİM TEFSİRİ

BAKARA SURESİ 1.BÖLÜM

BAKARA SÜRESİ

Bakara Sûresinin Fazileti:

Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerinin Fazileti

Hakkında Vârid Olan Hadîsler:

Sûrenin Genel Muhtevası:

Alfabetik Harflerin Mâhiyeti:

Bu Kitap:

Müttakîler:

Şek - Şüphe - Reyb :

Gayba İman:

Rızık ve İnfâk:

Âhirete İmân:

Hidâyet:

Küfür ve İnkâr:

Gözleri Kör Olanlar :

Münafıklar

İnkarcıların Misâli:

Şimşek ve Yıldırım'm Mâhiyeti:

İnsanın Döşegi Yeryüzü:

Dünyanın Şekli:

İlim ve Din:
Kur'an Mucizesi:
Kur'an'ın Edebî İ'câzı:
Kur'an'ın Üslûb ve Nazmındaki İ'câzı:
Mü'minler :
Allah'ın Verdiği Bir Örnek:
Allah'ı Nasıl İnkâr Edebilirsiniz? :
Herşeyi Yaratan Allah'tır:
Dünya ve Gezegenler:
Allah'ın Halîfesi Hz. Âdem:
Halîfe :
Hz. Âdem'e Öğretilenler:
Yeryüzünün İlk Sakinleri:
Hz. Âdem ve Cennet:
Cennetin Mâhiyyeti:
Hz. Havva'nın Yaratılması:
Cennetin Yeri Neresiydi? :
İblis Kimdir? :
Hz. Âdem'in Tevbesi :
Yeryüzüne İniş :
İsrâiloğullarına Verilen Nimet:
Başkalarına Emredip Kendileri Unutanlar:

Sabır ve Namaz:
Kıyamet Gününden Korkun:
Buzağıya Tapanlar:
Allah'ı Apâşikâr Görmek İsteyenler:
Bıldırcın Eti ve Kudret Helvası:
Verilen Buyruğu Değiştirenler:
Taştan Kaynayan Oniki Çeşme:
Basit Yemekler İsteyenler:
İmân Edenlerin Mükâfatı:
Haddi Aşan Yahudiler:
Yahudilere Verilen On Nimet:
Sığır Kesme Emri :
Kâtil ve Mucize:
Taş Kalbli Yahudiler:
Kitabı Tahrif Edenler:
Yahudilerin Ham Hayâlleri:
Kurtuluş Salih Ameldedir :
Yahudilerin Dönekliği:
Peygamberler ve Kitaplar:

BAKARA SÜRESİ

(Medine'de nazil olmuştur, 286 âyettir.)

Sûrenin Genel Muhtevası:

Bakara sûresinin bütünü ihtilafsız Medine'de nazil olmuştur. Bazı bilginler dediler ki Kur'an bin adet haber, bin adet emir, bin adet ne-hiy ihtiva etmektedir. Sayanlar dediler ki Bakara sûresinin âyetleri 287'dir, kelimeleri 6121 kelimedir, harfleri ise 25500 adettir. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.

İbn Cüreyc Atâ'dan o da İbn Abbâs'tan nakleder ki Bakara sûresi Medine'de nazil olmuştur. Hasîf Mücâhid'den, o da Abdullah İbn Zü-beyr'den nakleder ki o, Bakara sûresi Medine'de indirildi, demiştir.

Vâkidî der ki; Dahhâk İbn Osman... Zeyd İbn Sâbit'ten nakleder ki o Bakara sûresi Medine'de nazil oldu, demiştir. Bunu pek çok imâm, bilgin ve tefsîrei söylemiştir. Bu konuda ihtilâf yoktur. İbn Mer-dûyeh Muhammed İbn Muammer'den... O da Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki, O Rasûlullah (s.a.)'m şöyle buyurduğunu söylemiştir: Bakara sûresi, Âl-i İmrân sûresi, Nisa sûresi demeyin. Kur'an'ın diğer bütün

sûreleri de böyle. Sadece kendisinde Bakara'nın zikri geçen sûre veya Âl-i İmran'ın zikri geçen sûre deyin. Bütün Kur'an sûreleri de böyle. Bu hadîs garîbtir peygambere kadar uzatılması sahîh değildir. Nitekim râvî zincirinde yer alan îsâ İbn Meymûn Ebu Seleme el Ha-vâs'tır ki onun rivayeti zayıftır, kendisi hüccet sayılmaz.

Buhârî ve Müslim'de sabit olduğuna göre İbn Mes'ûd vâdîrin ortasında Beytullâh'ı soluna, Minâ'yı sağına alarak şeytân taşlama yerinde taş atmış, sonra da bu yer Bakara sûresinin indirildiği yerdir, demiş.

İbn Merdûyeh Şu'be kanaliyle ... Utbe İbn Mirsed'den nakleder ki, o şöyle demiş: Hz. Peygamber (s.a.) ashabının geciktiğini görünce ey Bakara sûresinin ashabı buyurmuş. Zannederim ki Hüneyn günü mü'-minler gerisin geri döndükleri sırada Allah'ın Resulü Abbas'a emretmiş ve o şöyle seslenmiş : Ey şecere (ağaç) ashabı, yani Bîat-ı Rıdvan'a katılan kişiler. Bir başka rivayette ise onları teşvîk ve tahrîk etmek için ey Bakara ashabı diye seslenmiştir. Bunun üzerine Sahabe her taraftan

koşmaya başlamıştır. Yemâme günü de Müseyleme'nin adamlarına karşı sahâbe-i güzîn kaçarken, muhacir ve ensar birbirine ey Bakara sûresinin ashabı diye seslenmişler ve neticede Allah onlara fethi müyesser kılmıştır. Allah; Rasûlünün ashabının hepsinden razı olsun.^[1]

Bu sûre Medine'de nazil olmuştur. Sadece 281. âyeti Minâ'da Veda' Haccı esnasında inmiştir. Mushaftaki sırası itibariyle ikinci ve Kur'an'ı Kerîm'in en uzun sûresidir. Kezâ bu sûrede yer alan borçlarla ilgili 273. ayet Kur'an'ın en uzun ayetidir. 1 - 142. âyete kadar bütün insanlığa hitap etmektedir.

Sûrede evvelâ Kur'an-ı Kerim ile ilgili bazı tesbîtlar yapılarak insanların Kur'an'a karşı tutumları bahis mevzuu edilmektedir. Kur'an karşısında insanlardan bir kısmının mü'min, bir kısmının kâfir, bir kısmının da münafık olduğu belirtilmektedir. Ardından gelen âyetler bütün insanlığa hitap ederek imâna davet etmektedir. Kur'anın icazı ve edebî üstünlüğü dile getirilmekte, Hz. Peygamberin davasındaki doğruluğu ve samimiyeti ifâde olunarak, insanın yaratılışı

hikâyesine geçilmektedir. Bu arada Cenab-ı Hakk'ın meleklerle konuşması ve şeytânın insana karşı tutumu söz konusu edilmekte, ardından da hemen İs-râiloğullanmn kıssası anlatılmaktadır. Allah'ın İsrâiloğullanna verdiği sayısız nimetleri hatırlatılarak, peygamberlere karşı gelişleri dile getirilmektedir. Bu arada Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'den bahsedilmektedir.

Sûrenin ikinci bölümünde, Kur'an'ın hitabı müslümanlara yönelmekte, elh-i kitâb olan Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından üzerinde fazla durulan kıblenin tahvili konusuna geçilmektedir. Bilâhere İslâm toplumunun temel »eğerleri söz konusu edilmekte, Allah'ın birliği anlatıldıktan sonra, kısas, vasiyyet, savaşma ve Allah yolunda infâk gibi hükümler ele alınmaktadır. Sonra hacc ve Ramazan orucu gibi bazı ibâdetler belirtilerek içki konusuna temas edilmektedir. Sonra kadınlara dâir, iddet, îlâ, boşanma, emzirme ve müşrik kadınlarla evlenme konuları anlatılmaktadır. Faizin ve borçlanmanın ahkâmı belirtildikten sonra kısas konusuna

geçilmekte ve nihayet sûre çok samîmi bir duâ ile son bulmaktadır. [2]

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla,

1- Elif, Lâm, Mîm.

Müfessirler sûrelerin başında yer alan hurûf-u mukattaa (alfabetik harfler) konusunda ihtilaflıdırlar. Bazılarına göre, bu harfler, Allah'ın, bilgisini kendi katına sakladığı şeylerdendir. Onlar bu konudaki bilgiyi Allah'a havale ederek bunun tefsirine tevessül etmezler. Bir kısmı ise bu harfleri tefsir etmişlerdir. Ancak tefsir edenler de bunların anlamı konusunda ihtilaflıdırlar. [3]

Alfabetik Harflerin Mâhiyeti:

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; bu harfler, sûrelerin isimlerinden ibarettir ve bu görüşünü Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakledilen bir hadîse dayandırır. Şöyle ki Rasûlul-lah (s.a.) Cuma günü sabah namazında Elif Lâm Mîm; (Secde) ile Hel etâ (inşân) sûresini okurmuş.

Süfyan el-Sevrî... Mücâhid'den nakleder kî, o şöyle demiş : Elif, Lâm, Mîm. Hâ Mîm, Elif, Lâm, Mîm, Sâd, ve Sâd: Allah'ın Kur'an-ı kendileriyle başlattığı başlangıç harfleridir. Başkaları da Mücâhid'in böyle söylediğini naklederler. Ebu Hüzeyfe Mûsâ İbn Mes'ûd'un... Mü-câhid'den naklettiğine göre o, «Elif, Lâm, Mîm, Kur'an'ın isimlerinden bir isimdir.» demiştir. Katâde ve Zeyd İbn Eşlem de böyle demişlerdir. Öyle zannediyoruz ki bu ifâde Abdurrahmân İbn Zeyd'in Elif, Lâm, Mîm, Kur'an sûrelerinin isimlerinden bir isimdir sözüne dayanmaktadır. Çünkü her sûreye Kur'an ismi verilebilir. Yoksa Elif Lâm, Mîm, Sâd'ın tümüyle Kur'an ismi olması uzaktır. Zira ben Elif - Lâm,, Mîm, Sâd'ı okudum, diyen birisinin sözünden karşısındaki, sadece A'râf sûresini okuduğunu anlar. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.

Denildi ki; bu harfler Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir isimdir, Şa' bî dedi ki: Sûrelerin başlangıçları Allah.Teâlâ'nın isimlerindendir. Salih İbn Abdullah, İsmâîl İbn Abdurrahmân da böyle dediler. Şu'be Sûd-dî'den naklen dedi ki: İbn Abbâs

(r.a.)'ın şöyle söylediği bana ulaştı : «Elif, Lâm, Mîm, ADah'ın en büyük isimlerinden birisidir.» İbn Ebu Hatim de Şu'be'nin hadîsinden bunu böylece rivayet eder. İbn Cerîr, Bendâr kanaliyle ... Şu'be'den rivayet eder ki o şöyle demiş : Ben Sûd-dî'ye, «Hâ, Mîm, Tâ,, Sin, ve Elif, Lâm, Mîm, nedir diye sorduğumda o dedi ki; İbn Abbâs'ın söylediğine göre, bunlar Allah'ın yüce ismidir.» İbn Cerîr der ki; Muhammed İbn el-Müsennâ... Mürre el Hemedânî'-den naklen bu hadîsi rivayet etti...

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakletti ki bu harfler Allah'ın and içtiği harflerden olup Allah Teâlâ'nın isimlerindendir. İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr... İkrime'den rivayet ederler ki o şöyle demiş: «Elif, Lâm, Mîm bir kasemdir.» Yine İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir. Elif, Lâm, Mîm; Ben Allah'ım en iyi bilenim demektir. Saîd İbn Cübeyr de böyle dedi.

Süddî Ebu Mâlik, yoluyla... İbn Mes'ûd'dan ve peygamberin ashabından bir gruptan nakletti ki; Elif, Lâm, Mîm, Allah Teâlâ'nın isminin harflerinden meydana gelen başlangıç harfleridir. Ebu Ca'fer el-

Râzî İbn Enes'ten o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki o, Elif, Lâm, Mîm hakkında şöyle demiştir: Bu üç harf bütünüyle dilde kullanılan 29 harften üç tanesidir. Bu yirmi dokuz harften her biri Allah'ın isimlerinden bir ismin anahtarıdır. Bu harflerden her birinde Allah'ın nimet ve musibetleri vardır. Bu harflerden her birinde kavimlerin sûreleri ve ecelleri vardır. Nitekim Meryem oğlu îsâ (a.s.) hayret ederek demiş ki: Ne tuhaf onlar ki, Allah'ın ismini söylüyorlar, rızkı ile yaşıyorlar ve yine de onu inkâr ediyorlar! Elif, Allah isminin anahtarıdır. Lâm, Latîf isminin anahtarıdır. Mîm, Mecîd isminin anahtarıdır. Elif, Allah'ın işareti (âlâ) dır. Lâm, Allah'ın lûtfudur. Mîm, Allah'ın mecdidir. Elif bir sene- dir, Lâm otuz senedir, Mîm kırk senedir. (Bu İbn Ebu Hâtîm'in lafzıdır.) Benzer bir ifâde İbn Cerîr tarafından rivayet edilmiştir. Sonra bu sözlerden her biri muhtelif yollara çekilerek muvafakat sağlanmaya çalışılmıştır. Bu ifâdeler arasında tenakuz ve inkâr yoktur. Bunları birleştirmek mümkündür. Bunlar sûrelerin isimleridir. Sûreler Allah Teâlâ'-nın isimleriyle açılır. Bunlardan her bir harf Allah'ın isimlerinden bir isme,

sıfatlarından bir sıfata delâlet eder. Nitekim pek çok sûreler Allah'a hamd, tesbîh ve ta'zîm ile başlamaktadır. İbn Cerîr der ki: Bu harflerden birinin Allah'ın isimlerinden bir isme veya sıfatlarından bir sıfata veya bir sûreye veya diğerlerine delâlet etmesini engelleyecek hiç bir engel yoktur. Rebî' İbn Enes'in Ebu'l-Âliye'den naklettiği gibi. Çünkü bir kelime pek çok anlamlara kullanılabilir. Sözelimi Ümmet lafzı bazan din anlamında kullanılır : «Doğrusu biz atalarımızı bir din (Ümmet) üzere bulmuştuk.» (Zuhruf, 22). Bazan Allah'a itaat eden kişi anlamına kullanılır : «Doğrusu İbrahim hanîf olarak Allah'a kulluk eden bir kişi idi (Ümmet)». (Nahl, 24). Bazan Cemâat anlamına kullanılır : «Orada insanlardan su dağıtan bir topluluk bulduk.» (Kasas, 23). «Biz her ümmete bir elçi göndermişizdir.» (Nahl, 36). Bazan da onunla devirden bir an kastonulur : «Onlardan kurtulan ve bir süre sonra hatırlayan kişi dedi ki...» (Yusuf, 45). İbn Cerîr der ki; işte bu da (Elif, lâm, Mîm) aynen böyledir. Yönlendirilmiş olarak onun söyledikleri böyledir. Fakat Ebu'l-Âliye'nin zikrettiği gibi değildir. Çünkü

Ebu'l-Âliye harfin üç anlama delâlet ettiğini söylemiştir ki, cennet ve benzeri lafızlar böyle değildir. Onlar Kur'an-ı Kerîm'in her iki yerinde sözün akışına göre bir anlama delâletetmektedir. Bu müşterek lafızların her birini, taşıdıkları anlamın hepsine birlikte hamletmek mümkün ise de bu konuda usûl bilginleri arasında ihtilâf vardır. Burası o konuların tartışılacağı yer değildir. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır. Kaldı ki ümmet lafzı yukardaki anlamların hepsine sözün akışına göre vaz'î delâletle delâlet eder. Fakat bir isme delâlet eden bir harfin, diğerine tercih ettirici bir evleviyyet olmaksızın başka bir isme delâlet etmesi imkânı — takdir, ızmâr veya başka bir yolla— ancak tevkîfî olarak anlaşılabilir. Halbuki mes'ele ihtilaflı bir meseledir, üzerinde hüküm verilebilecek bir icma' yoktur... Allah en iyisini bilendir.

Hasîf, Mücâhid'den nakletti ki o şöyle demiş : Sûrelerin başlangıçlarının tümü Kâf, Sâd, Hâ, Mîm, Tâ, Sîn, Elif, Lâm, Mîm, gibi ve diğer harfler va'z edilmiş hece harfinden ibarettir. Bazı Arap dil bilginleri dediler ki bunlar noktalı harflerden bir

harftir. Sûrelerin başında onların zikredilmiş olmasıyla 29 harften ibaret olan diğer harflerin zikrine gerek kalmamıştır. Sözelimi birisi için elif, be, te, se'yi yazıyor denilince alfabe harflerini yazıyor demek istenir. Bu ilk harfler'in sayılmasıyla geriye kalanların sayılmasına gerek kalmaz. Bunu İbn Cerîr hikâye etmiştir. Ben derim ki; sûrelerin başında zikredilen harflerin toplamı —tekrarlananları bir kenara bırakacak olursak— ondört harftir ve bunlar : Elif, Lâm, Mim, Sâd, Râ, Kâf, He, Yâ, Ayın, Tâ, Sîn, Ha, Kaf, Nûn'dur.

Hepsini şu söz birleştirir. Bu harfler arap alfabe-sinin yarısını teşkil eder. Burada zikredilenler bırakılanlardan daha imemli ve değerli harflerdir. Bunun açıklanması gramerde sarf ilminin konusunu teşkil eder. İşte buradan hareketle bazıları çeşitli yorumlara dalmışlar ve demişlerdir ki; şüphesiz bu harfleri Allah Teâlâ boş ve anlamsız olarak indirmemiştir. Kur'an'da mânâsı olmayan sözler bulunduğunu söyleyenler büyük hatâ işlemişlerdir. Öyleyse bu harflerin kendiliklerinden bir anlamı olması gerekir. Eğer bunlardan söyleyebilece-ğimiz bir

şey olursa söyleriz, olmazsa dururuz ve deriz ki: «Biz ona inandık hepsi Rabbimizin katındandır.»

Bilginler bu konuda muayyen bir kanâat üzerinde icmâ etmemişlerdir. Sözleri delile dayandırarak söyliyene uymak gerekir, aksi takdirde mes'ele açıklanıncaya kadar durmak evlâdır. Bu birinci konu. Son olarak sûrelerin başında yer alan bu harflerin irâd edilmesini gerektiren hikmet nedir? Bu nokta üzerinde durmak gerekir. İfâde ettikleri anlamlardan sarf-ı nazar ederek bunların hikmeti üzerinde durmak icâb eder. Bazıları dediler ki; bu harflerin sûrelerin başında yer almasının sebep-i hikmeti bizim onunla sûrelerin başlangıcını bilmemizdir. İbn Cerîr böyle hikâye etti. Bu ise zayıf bir görüştür. Zira sûreleri ayırmak onların zikredilmediği diğer şeylerle de mümkündür. Gerek okuma olarak gerek yazma olarak Besmele ile sûreler ayırd edilir. Başkaları da dediler ki: Bu harflerle başlanmasının sebep-i hikmeti; müşriklerin kulaklarını onu dinlemeye vermelerini sağlamaktır. Çünkü onlar Kur' an'dan uzak durmayı birbirlerine öğütlüyorlardı. Bu harfleri duyunca bu harflerden

oluşan ifâdeleri dinlemeye kulak verebilirlerdi. Bunu da İbn Cerîr naklediyor ki bu da zayıftır. Zira böyle olsaydı bütün sûrelerde bu harflerin bulunması gerekirdi, bir kısmında değil. Halbuki sûrelerin çoğunluğunda bu harfler yoktur. Öte yandan böyle olsaydı sözün başlangıcında ister sûresinin başı olsun ister başka yer olsun onları, başlamak için aramamız gerekirdi. Halbuki bu sûre yani Bakara ve onun ardından gelen Âl-i İmrân sûreleri Medine'de nazil olmuşlardır ve müşriklere hitap eden sûreler değildirler. Öyleyse onların zikrettikleri husus böylece reddedilmiş oldu.

Başkaları da dediler ki; bu harflerin sûrelerin başlangıcında zikredilmesinin sebebi Kur'an'daki i'câzın açıklanmasıdır. Halkın Kur'an'a benzer ifâdelerle karşı çıkmaktan âciz olduğunun beyân edilmesidir. Kur'an'da onların muhâtab oldukları âyetler; alfabe harflerinden meydana geldiği halde, onlar Kur'an'a eş ve benzer bir âyet getirmektenâciz bulunmaktadır. İşte bunun için bu harfler yer almıştır. Ve bu sebeple alfabetik harflerle başlayan sûrelerin hepsinde Kur'an'ın üstünlüğü söz konusu

edilmekte ve yüceliği açıklanmaktadır. Bu istikra yoluyla malûmdur ve bu husus 29 sûrede yer almıştır. Bunun için Allah Teâlâ bu sûrelerde : «Elif Lâm, Mîm. İşte bu kitap onda hiç bir şüphe yoktur.»... «Elif Lâm Mîm. Allah, O'ndan başka ilah yoktur. O' Hayy, Kayyûm'dur. Sana kitabı hak olarak indirmiştir.»... «Elif, Lâm, Mîm, Sâd... İşte bu kitap sana indirilmiştir. Öyleyse senin göğsünde ondan dolayı bir sıkıntı bulunmasın.»... «Elif, Lâm, Ra,... İşte bu kitap onu sana insanları rablannın izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarasın diye indirdik.»... «Elif, Lâm, Mîm,... Kitabın, âlemlerin rabbmdan indirilişinde hiç bir şüphe yoktur.»... «Hâ, Mîm, Rahman ve Râ-hîm tarafından indirilmedir bu kitap.»... «Hâ, Mîm, Ayn, Sîn,, Kâf. tş-te böylece Azîz ve Hâkim olan Allah sana ve senden öncekilere vahyeder.» Bu ve benzeri âyetler bu görüşlerin doğruluğuna delâlet eden örneklerdir. Dikkatle bakıldığında bu husus görülür. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.

Bu harflerle vakitlerin bilindiği, olayların, fitne ve savaşların zamanlarının çıkarılacağını (istihraç

edileceğini) öne sürenler ise Kur'an' da olmayan şeyler iddia etmekte ve uçulması gerekmeyen yerde uçmaya çalışmaktadırlar. Bu husus, zayıf bir hadîste vârid olmuştur ki bu hadîs bile istihracın doğruluğundan çok bâtıl olduğuna delâlet etmektedir. Bu hadîs, siyer sahibi Muhammed İbn İshâk'ın rivayet ettiği ve İbn Abbâs'a dayanan hadîstir... İbn İshâk Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki o şöyle demiş : Ebu Yâsir İbn- Ahtab yahûdîlerden bazı kişilerle Rasûlullah (s.a.) a uğramış, Rasûlullah Bakara sûresinin baş tarafını okuyormuş «Elif, Lâm, Mîm. Onda hiç bir şüphe yoktur (...)» O sırada kardeşi Hay İbn Ahtab yahûdîlerden bazı kişilerle birlikte gelmiş ve demiş ki; Allah'a yemîn ederim ki Muhammed (a.s.) kendisine indirilen âyetleri okuyordu onu duydum. Ve âyeti okumaya başlamış «Elif, Lâm, Mîm. Onda hiç bir şüphe yoktur»... «Ebu Yâsir demiş ki sen bunu işittin mi? Kardeşi de evet demiş. Câbir diyor ki; Hay İbn Ahtab yahûdîlerden o cemaatla birlikte Rasûlullah (s.a.) in yanına gelip demişler ki; Ey Muhammed sen Allah'ın sana indirdiği «Elif, Lâm, Mîm. İşte bu kitap... âyetini okuduğunu hatırlıyor

musun? Rasûlullah (s.a.) evet demiş. Onlar «bu âyeti sana Cebrâîl Allah katından mı getirdi? demişler. Rasûlullah (s.a.) «evet» demiş. Onlar, Allah senden önce peygamberler göndermişti. Sen onların süresinin ve senin dışında onların ümmetinin süresinin ne kadar olduğunu bilmezsin demişler. Hay İbn Ahtab ayağa kalkmış ve beraberinde bulunanlara doğru yönelerek onlara Elif bir, Lâm, otuz, Mîm kırk, demiş, Bu ise yetmiş bir yıl yapar siz peygamberin dinine girecek misiniz, onun mülkünün ve ümmetininömrünün süresi 71 yıldır. O da Rasûlullah (s.a.) a yönelmiş ve demiş ki: Ya Muhammed, bundan başka âyetler de var mı? Rasûlullah (s.a.) evet deyince, nedir o? diye sormuş. Hz. Peygamber de Elif, Lâm, Mîm, Sâd demiş ve bunun üzerine bu ondan daha ağır ve daha uzun demiş, Elif bir, Lâm otuz, Mîm kırk Sâd da yetmiştir. (Her ne kadar metinde yetmiş geçiyorsa da bunun altmış olması gerekir, çünkü ancak altmış olduğu takdirde söylenilen rakamın toplamı elde edilebilmektedir.) İşte bu da yüz otuz birdir. Sonra ya Muhammed bundan başkası var mı diye sormuş, Hz. Peygamber de evet

demiş. Nedir o? dediğinde, Elif, Lâm, Râ buyurmuş. O da bu daha ağır ve daha uzun demiş, Elif bir, Lâm otuz, Ra da ikiyüz, bu da 231 eder demiş. Sonra Hz. Peygambere daha başkası var mı? diye sormuş, evet deyince, nedir o? demiş, Rasûlullah (s.a.) Elif, Lâm, Mîm, Râ buyurmuş. Bunun üzerine bu daha ağır ve daha uzun demiş. Elif, bir, Lâm otuz, Mîm kırk, Râ ikiyüz bu ise 271 eder demiş. Sonra senin durumun bize karmaşık göründü ya Muhammed, az mı çok mu verildiğini bilmiyoruz» demiş, kalkın gidelim, diye eklemiştir. Sonra Ebû Yâsir kardeşi Hay İbn Ahtab'a ve beraberindeki rahiplere demiş ki ne belli bunların hepsi de Hz. Muhammed için toplanmıştır, 71, 131, 231, 271 bütün bunlar 704 sene yapar. Onlar da demişler ki Onun durumu bize şüpheli göründü. Şu âyetlerin bu kişiler hakkında inzal edildiği iddia edilmiştir: «O'dur sana kitabı gönderen, ondan bir kısmı muhkem âyetlerdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşâbihlerdir. (Âl-i İmrân, 7). Muhammed İbn Sâid el-Kelbi'ye göre bu aşağı yukarı böyledir. Ancak Kelbî delil olarak kabul edilemez. Kaldı ki bu metod uyarınca —eğer usûl doğru ise—

her bir harfin ayrı ayrı hesaplanması gerekir. Bu takdirde rakam çok yükseğe ulaşır. Tekrârlarıyla birlikte hesaplanırsa rakam daha çoğalır. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır. [\[4\]](#)

Sûrelerin başlangıcı konusunda söz çoktur. Ancak ekseriyetin mu tâbık olduğu görüş Sibeveyh'in ve ondan önce başkalarının naklettiği görüştür ki buna göre; bu başlangıçlar sûrelerin isimleridir. Sûrelerin bu şekilde isimlendirilmesi onların terkîb bakımından bilinen kelimelerden müteşekkil olduğunun iş'ârl içindir. Bunlar ilâhî vahyin eseri olmamış olsaydı, onlara karşı muarızlarının güçsüz kalması mümkün olmazdı. Nitekim Araplar, Harise İbn Lâm el-Tâbî'nin anasına «Lâm» ismi vermişlerdi. Bakıra Sâd, dağa da kâf derlerdi.

Bu harfler anlaşılır iseler, ya onlarla başlangıcında bulundukları sûrelerin bu iş'âra dayalı olarak lakabları olması kastedilmiştir veya başka şey. İkincisi bâtıldır, çünkü bunlardan maksad ya Arap dilinde Taz edildiği şeyler olacaktır ki, mes'ele'nin böyle olmadığı açıktır. Veya başka şekilde olacaktır ki, bu da bâtıldır. Zira Kur'an apaçık Arap

diliyle indirilmiştir. Dolayısıyla Arap dilinde olmayan şeylere hamledile-saez. Ayrıca bu hususa birkaç şekilde karşı çıkılmıştır (..) Şeyh el-Ek-ber (Kuddise sırnihü) harflerin tekrarlı ve tekrarsız sayılarının sırrı konusunda bazı şeyler söylemiştir : Bütünü itibariyle bu sözler sûrelere âit olduğu gibi, Sâd, Kâf, Mîm, Yâsîn, Tâhâ ve benzeri tek tek harflere de mahsûstur. Bunların niçin 1,2,3, veya daha çok olarak zikredildiği, sayılarının beş harfi neden ulaştığı, neden bir kısmının birbirine iliştirildiği bir kısmının kesildiği konusunda söz etmiştik. Şeyh (Kuddise sırnihü) Fütûhât'ında der ki; Allah bize lûtuflannın güzelliklerini tekrarlasın. Özet olarak o şöyle lûtfetti: İyi bil ki; bilinmiyen sûrelerin başlangıçlarının hakikatini ancak mâ'kûl suret ehli bilir. Allah, bunu 29 sûre kılmıştır ki bu, suretin kemâlidir. «Biz ay içinde duraklar takrir etmişizdir.» Yirmidokuzuncu ise feleğin dayanağını teşkil eden kutuptur ki o feleğin illeti mesabesindedir ve bu, Âl-i İmrân süresidir. Eğer bu olmasaydı 28 sabit olmazdı ve harflerin tümü 78 harf harf olmazdı. Sekiz bir bütünün hakikatidir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) «İman

yetmiş şu kadar şubedir» buyurmuştur. Bu harfler de yetmişse-kizdir. Dolayısıyla bu harflerdeki hakikatları ve sûrelerdeki gerçek durumu bilmedikçe imânın sim tamamlanamaz. Kaldı ki bunu tekrar etmeksizin bilirse imânın hakikati konusunda Allah'ın uyarısını tek-rârsız olarak bilir (...) İbn Abdüsselâm, Hz. Ali (r.a.)'nin Muâviye vak'-asını Hâ Mîm Ayn Sin Kaftan çıkardığını rivayet eder. Ebu'l-Hakem Abdüsselâm İbn Bürcân tefsirinde Kudüs'ün 583 senesinde fethedilmesini “Elif, Lam, Mim” den çıkarmıştır.^[5]

Reşîd Rızâ ise bu harflerde derin anlamlar aramanın gereksizliğini belirterek şöyle diyor: Ben derim ki:

a- Bu harfler kesik kesik isimleri söylenerek okunur, müsem-mâları değil. Biz, Elif, Lâm, Mîm diyerek okuruz, sonunu sakın yaparız. Çünkü bu kelâmın yapısına dâhil değildir ki hareke ile irâb verilsin.

b- Bu harflerin irâb edilmemesi şu hikmete mebnîdir. Bu harflerle başlanan sûrelerde, Kur'an'ın nitelikleri ve i'câzına işaret konuları yer aldığına dikkat çekilmektedir. Çünkü bu sûrelerden Mekki

olanlarla müşriklerin İslama davet edilmesi kastediliyordu. Bu ve benzeri Medenî sûrelerde ise ehl-i kitabın İslama daveti ve onların aleyhindeki deliller serdediliyordu. Bu husus A'râf sûresinin başında açıklanacaktır.

c- Ferrâ, Kutrub, Müberred, Zâmahşerî gibi bazı lügat ve gramer bilginlerinin delilleriyle Şeyh'ül-İslâm Ahmed Takiyüddîn İbn Teymiye gibi bazı hadîs bilginleri bu harflerle Kur'an'ın i'câzına işaret edildiğini belirtmektedirler. Zâmahşerî bu konunun açıklanması ve belirtilmesinde daha ileri gitmiştir. İsteyen, onun el-Keşşâf isimli tefsirine bakabilir. Kâdî Beydâvî ve diğer tefsirlerde de bu husus açıklanmıştır.

d- Bu harfler konusunda söylenebilecek sözlerin en zayıfı ve en kötüsü, onunla bu ümmetin hayat müddetine veya benzeri konulara işaret eden hesap ve sayıların kastedilmiş olduklarını söylemektir. İbn İshâk bu konuda bazı yahûdilerle peygamberden sözler nakleder ki, peygamberden nakledilen bu hadîsler zayıftır.

e- Bu sonuncu görüşe yakın olan bir diğer görüş de Şia'dan bazı kişilerin kasdettikleri gibi bu harflerden mükerrer olanın atılması ve geriye kalanlarla cümleler kurulması halinde Hz. Ali el-Murtazâ (Ker-remallahüvechehû) 'nın medhine dâir âyetler çıkarılmasıdır. Veya onun üstünlüğüne veya halîf liginin tercih sebebi olmasına dâir hükümler çıkarılmasıdır. Bunu benzer cümlelerle karşılaştırmaktadırlar ki, bu da bizim makalelerimizde belirttiğimiz gibi gerçeğe aykırıdır. Nitekim biz bu hususu «Muslih ve Mukallid» isimli makalemizde açıklamıştık.

f- Tarih ve din bilginlerinden bir kısmı da bu harflerle ilerde zuhur edecek bazı dinî ve tarihî gerçeklere işaret eden semboller kas-dedildiğini belirtmektedirler.^[6]

Kur'an-ı Azîmüşşân'ın bu ikinci sûresi son derece dikkat çekici bir ifâde ile başlamaktadır. Alfabenin harflerinden meydana gelen basit bir terkiplerle kafalan sarsacak bir tesîr icra olunmaktadır. Elif (...) Lâm (...) Mîm (...) Bazı müfessirlere göre, Cenab-ı Allah, bu harflerle muradının ne olduğunu

kullarına açıklamamıştır, bu yüzden onlara bir anlam vermemek gerekir. Birer müteşâbih âyet olarak Allah tarafından geldiğine inanmakla yetinmemiz gerekir. Diğer bazı tefsir âlimlerine göre bu harfler Allah ile, Habîbi arasında birer şifredir. Bir diğer müfessir grubuna göre, bu harflerle Allahü Zülcelâl şunu îmâ etmektedir: Kur'an-ı Kerim bu gibi harflerden meydana geldiği halde hiç kimsenin aynı harflerle böylesine üstün ve icâzlı bir eser meydana getirebilme gücü ve imkânı yoktur. Böylece müşriklere meydan okunmakta ve alfabe harflerinden meydana gelen bu kitâbm benzerini getirememelerinin sebebi sorulmaktadır. Şu halde onun Allah katından gelme bir Kitab-ı Ker'im olduğundan kimsenin şüphesi bulunmamalıdır. Kur'an, her devre ve her şarta hitabeden, bütün zaman ve mekâna intibak eden, azâb-ı elimden kurtulmak isteyenleri doğru yola ve hidâyete sevkeden aydınlık ve nûr kaynağıdır. Kafasını ve gönlünü madde putundan kurtaranlar, madde ötesi «ğayb âlemine» inananlar, bu ilâhî kitaptan faydalanabilirler. [7]

Şiî müfessirlerden Tabressî de diyor ki:

Bilginler sûrelerin başında yer alan hece harfleri konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları bu harflerin bilgisini Allah'ın kendine ayırdığı ve Allah'tan başka kimsenfii bunu te'vîlini bilmediği, müteşabih âyetler olduğunu kabul ederler. Bizim imamlarımızdan (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) rivayet edilen görüş budur. Genellikle, mü'-minlerin emîri Hz. Ali'den rivayet edilir ki o şöyle demiştir: Her kitabın bir özü vardır. Bu kitabın özü de hece harfleridir. Şâ'bî'den nakledilir ki, o şöyle demiştir: Allah'ın her kitapta bir sırrı vardır. Kur'ân'-daki sırrı da sûrelerin başında zikredilen hece harfleridir. Başkaları da bunu değişik şekilde şöyle tefsir etmişlerdir :

Bu harfler sûrelerin isimleri ve anahtarlarıdır. Bu görüşü Hasan ve Zeyd İbn Eslem nakleder.

Bu harflerdeki ana maksad; Allah Teâlâ'nın isimlerine delâlettir. Meselâ, Allah Teâlâ'nın «Elif, Lâm, Mîm» âyetinin mânâsı, ben Allah'ım, en iyisini bilirim, demektir. Elif, Lâm, Râ'nın mânâsı ise, ben Allah'ım bilir ve görürüm, demektir (...) Ebu İshâk el-Şa'lebî tefsirinde Ali İbn Mûsâ el-Rızâ'ya isnâd ederek der ki; Muhammed Sâdık'-ın oğlu Ca'fer, Elif, Lâm,

Mîm kavlinden suâl edildikde o şöyle demiş, Elif de Allah'ın sıfatlarından altı sıfat vardır. Birincisi «İbtidâ»dır. Allah yaratıkların hepsini yaratmaya ilkin başladığı gibi. Elif ise harflerin ilkidir. İkincisi «istiva» dır. Allah zâlim değil, âdildir. Elif de kendiliğinden müstevîdir. (Düzgündür). Üçüncüsü «infiradadır. Allah tektir. Elif'de tekdir. Dördüncüsü halkın Allah ile ittisalidir. Allah halk ile ittisal halinde değildir. Çünkü halkın hepsi Allah'a muhtaçtır. Allah ise onlardan müstağnidir. Elif de öyledir. Harflerle birleşmez. Harfler onunla birleşir. O diğerlerinden ayırdır (...)^[8]

Diğer bazı tefsirlerde de bu görüşler tekrarlanıyor : Denildi ki; sûrelerin başlangıcında yer alan hece harfleri Allah'ın bilgisini kendisine ayırdığı müteşabih âyetlerdendir ve o Allah'ın Kur'an'da ki sırrıdır. Biz zahire inanır, o konudaki bilgiyi Allah Teâlâ'-ya havale ederiz. Bu konunun zikredilmesinin faydası ona inanmayı istemektir. Nitekim Ebu Bekr el-Sıddîk (r.a.) der ki; her kitapta bir sır vardır. Allah'ın Kur'an'da ki sırrı da sûrelerin başlangıcıdır. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.)'de der ki; her kitabın bir özü vardır.

Bu kitabın özü de hece harfleridir. Bu söze karşılık olarak,. Allah'ın kullarına bilmedikleri şeylerle hitâb etmesinin caiz olmayacağı söylenmiştir. Buna cevâp olarak denir ki; Allah'ın kullarına, onların akıllarıyla anlamını kavra-yamayacakları mükellefiyetler vermesi caizdir. Meselâ şeytân taşlamak

böyledir. Bunun mânâsı akılla kavranmaz. Buradaki hikmet, itaat ve bağlılıktaki kemâldir. Bu harfler de aynı şekildedir. Onlara inanmak gerekir, ancak bu konuda derin araştırmalara gerek yoktur. Başka ilim erbabı da dedi ki; bunlar mânâların bilinmesidir. Sonra bu konuda ihtilâfa düştüler. Bir kısmı dedi ki; bu harflerden her biri Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir ismin başlangıcıdır. Meselâ Elif, Allah isminin başlangıcıdır. Lâm, Lâtif isminin başlangıcıdır. Mîm, Mecîd isminin başlangıcıdır. Ve denildi ki; Elif .Allah'ın nimetleri, Lâm, Lûtfu, Mîm de, mülküdür.^[9]

Eğer Rasûlullah (s.a.)'dan sûrelerin başlangıçlarıyla ilgili benim-senebilecek bir şey sabit olmuş mudur? diye sorarsan derim ki; Rasûlullah (s.a.)'m bu harflerin anlamlarıyla ilgili bir şey

söylemiş olduğunu ben bilmiyorum. Ondan nakledilenler sadece harflerinin sayısı ile ilgili rivayetlerdir. Nitekim Buhârî Sahîh'inde, Tirmizî Sünen'inde, Hâkim Müstedrek'inde sahih olarak İbn Mesûd'dan naklederler ki; o, Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle dediğini nakletmiştir : Kim, Allah'ın kitabından bir harf okursa ona bir sevab vardır. Her sevabı 10 misli ile mukabele görür. Ben Elif, Lâm, Mîm, bir harftir demiyorum. Lâkin Elif bir harftir, Lâm bir harftir,, Mîm bir harftir diyorum.» Bu hadîsin İbn Mes'ûd'dan rivayetinin daha başka yolları da vardır (...)[\[10\]](#)

Bu Kitap:

2- İşte bu kitâb, onda hiç bir şüphe yoktur, müt-takîler için hidâyettir.

İbn Cüreyc İbn Abbâs'm «İşte bu kitap» ifâdesinin, «şu kitap» demek olduğunu söylediğini bildirir. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân, Zeyd İbn Eşlem ve İbn Cüreyc bunun şu demek olduğunu belirtirler. Araplar bu iki işaret ismini birbirinin yerine kullanırlar. Bu Arap sözlerinden malûmdur.

Kitap ise Kur'an-ı Kerîm'dir. Bu kitap tabîriyle Tevrat ve İncil'e işaret edilmek istendiğini söyleyenlere gelince —ki bunu İbn Cerir ve diğerleri söylemişlerdir— yolu yitirmiş ve tartışmaya dalmış kimselerdir. Bu bilinmeyen konuda zorlamadan başka bir şey değildir.

Reyb: Şektir. Süddî, İbn Abbâs'tan, Ebu Mürre el-Hemedânî kanalıyla da İbn Mes'ûd ve Rasûlullah (s.a.)'m ashabından daha başka

kişilerden naklen der ki; Hz. Peygamber şöyle buyurdu: «O'nda hiçbir şüphe yoktur» âyetinin mânâsı «onda şek yoktur» demektir. Ebu'd-Derdâ, İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik, Nâfi (Abdullah İbn Ömer'in kölesi), Atâ, Ebu'l-Âliye, Rebî İbn Enes, Mukâtil İbn Hayyân, Süddî, Katâde, İsmâîl İbn Ebu Hâlid'in aynı şeyi söylediklerini nakleder. İbn Ebu Hatim bunun tersini bilmiyorum der. Ayetin mânâsı şöyledir. Bu kitap (yani kur'an'm) Allah katından indirilmiş olduğunda şüphe yoktur. Nitekim Allah Teâlâ secde sûresinde de şöyle buyurur: «Elif, Lâm, Mîm, kitabın âlemlerin Rabbi katından indirilmesinde hiçbir şüphe yoktur...»

Hidâyet; burada müttâkîlere tahsis edilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Biz onu yabancı bir dil ile ortaya koy-saydık diyeceklerdi ki, âyetleri tafsilâtlı olarak açıklanmalı değil miydi? Hem yabancı, hem de araba mı hitâb etmektedir? JDe ki: «Bu îman edenlere hidâyet ve şifâdır. İman etmemiş olanların ise kulakların^ da ağırlık vardır. Ve bu, onlara kapalıdır. Sanki Jbunlara uzak bir mesafeden sesleniyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44).

«Kur'an'da mü'minler için rahmet ve şifâ olan şeyleri indiririz. Zâ-limler için de ancak hüsrânı artırırız.» (İsrâ, 82). Ve daha buna benzer Kur'an'dan faydalanmanın mü'minlere hâs olduğuna delâlet eden âyetler bulunmaktadır. Çünkü Kur'an hidâyetin kendisidir. Fakat ona ancak iyiler vâsıl olabilir. Nitekim Allah Teâlâ da buyurur ki: «Ey insanlar, size Rabbınızdan bir öğüt, göğüslerde olan dertlere bir şifâ, mü'minler için bir hdâyet ve râhmet gelmiştir. »""{Yûnus, 57).

Süddî, Ebu Mâlik'ten ve Ebu Salih kanaliyle İbn Abbâs'dan, Mür-re el-Hemedânî İbn Mes'ûd'dan ve

Rasûlullah'ın ashabından bir topluluktan nakletti ki, Hz. Peygamber şöyle buyurmuş. «Müttakîler için bir hidâyettir, yani nûr demektir.» Şafiî ise der ki: «Sapıklıktan doğru yolu gösteren bir rehberdir.» Saîd İbn Cübeyr de der ki: «Müttakîler için bir açıklayıcı kitaptır.» bunların hepsi de sahihtir.

Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanaliyle İbn Abbâs'tan, Mürre el-Hemedânî kanaliyle İbn Mes'ûd'dan ve Peygamberin ashabından bir topluluktan naklen der ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : «Müttakîler için bir hidâyettir» ayetindeki müttakîler mü'minlerdir.»

Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'dan nakleder ki müttakîlerden maksat bildikleri hidâyeti terk etmenin cezası konusunda Allah'tan sakmanlar ile Allah'ın rahmetini dileyenlerdir. Ebu Revk, Dahhâk kanalıyla... İbn Abbâs'dan nakleder ki; müttakîler «Allah'a şirk koştuktan kaçman ve tâatına uygun işler işleyen mü'minlerdir.» Süfyân el-Sevrî bir adam kanalıyla Hasan el-Basrî'den nakleder ki müttakîler Allah'ın kendilerine haram kıldık-

lanndan kaçınan ve farz kıldıklarını edâ edenlerdir. [\[11\]](#)

Müttakîler:

Ebu Bekr tbn Ayyaş der ki, A'meş bana müttâkilerin kimler olduğunu sordu, ben de cevap verdim: O dedi ki Kelbî'ye bunu sor. Kelbî'ye sorduğumda dedi ki, günahların büyüğünden kaçanlardır. Sonra A'meş'e döndüm, o dedi ki böyle olması gerekir ve bunu inkâr etmedi. Katâde der ki; müttakîler, Allah'ın âyetin devamında niteliklerini bildirdiği; «Onlar ki gayba inanırlar, namazı kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler.» âyetiyle ardındaki âyetin nitelendirdiği kişilerdir. İbn Cerîr âyetin hepsini ihtiva ettiği görüşünü tercih eder.

Nitekim Tirmizî ve İbn Mâce Ebu'Âkil kanaliye... Atiyye el-Sa'biden naklettiği rivayette Rasûlullah (s.a.) der ki:

«Kul hiç bir beis olmayan şeyleri onda bir beis olması endişesiyle terk edinceye kadar müttakîlerden olma şerefine eremez.» Tirmizî bilâ-here bu hadîsin hasen ve garîb olduğunu söylemiştir.

İbn Ebu Hatim... Ebu Hamza'dan nakleder ki; o şöyle demiştir. Ben Ebu Vâil'in yanında oturuyordum, o sırada biri geldi ki ona Ebu Afif derlerdi, Muâz'ın arkadaşlarındandı. Şakîk İbn Seleme, ona, ey Ebu Âfif bize Muâz İbn Cebel'den söz etmez misin? dedi, o, evet söz ederim dedi ve devam etti. Muâz'ın şöyle dediğini duydum : Kıyamet günü insanlar bir yöreye hapsedilirler, bir münâdi müttakîler nerede? diye seslenir. Onlar Rahmân'ın koruyuculuğu altında kalkarlar. Allah kendisini onlardan saklamaz, gizlemez, Ben dedim ki, müttakîler kimlerdir? O da: Şirkten ve putlara tapınmaktan kaçman, sırf Allah rızası için ihlâsla ibâdet eden kişilerdir, topluluklardır, onlar cennete girerler.” dedi. [\[12\]](#)

Şek - Şüphe - Reyb :

Allah'tan korkanlar, madde ötesi âleme inananlar, duyularla kavradıkları dünyanın dışına çıkabilenlerdir. Müttâkîlerin Kur'an'dan faydalanmaları gayet kolaydır. Çünkü kalblerinde yeretmiş bulunan iman nuruyla Allah'ın emrine koşar, ibâdetlerini yaparlar. Namaz, âdâb ve erkânına riâyet

edilerek kılındığında hem bedenî, hem de ruhî temizliği gerçekleştirir. Ayrıca müttakîler, Allah yolunda mallarını harcarlar, zekât ve sadaka vererek muhtâçların yardımına koşarlar. Başka canlılara da merhamet ederler. Allah tarafından indirilen kitaplara imân ederler. Âhiretin varlığından kuşku duymazlar. Bu yüzden onlar Allah katında yüce mertebelere yükselerek hidâyete erer ve her iki cihanda kurtulaşa ve saadete nail olurlar.

Takva, nefsi korkulandan korunağa almaktır. Denildi ki; takva şeriatın örfünde nefsi JrötaJ^ej^kj&den_sj^^

yasakları terketmek ve mubahların bir kısmından kaçmakla olur. İfan Abbâs der ki; müttakî; şirkten, büyük günahlardan ve aşırılıklardan korunandır. Bu kelime, korunmaktan alınmıştır. Aslında iki şeyin ara-sını açmaktır (...) Denildi ki; müttakî kendi nefsinin başkalarından iyi görmeyendir. Ve denildi ki; takva Allah'ın haramlarını terketmek, farzlarını yerine getirmektir. Ve denildi ki; takva gûnahta ısrarı terketmek, itâatla gururlanmayı bırakmaktır. Ve denildi ki; takva Mevlâ'nın seni

yasakladığı şeylerde görmemesidir. Ve denildi ki, takva peygamber (s.a.)'e ve ashabına uymaktır.^[13]

Takva konusu üzerinde Tabressî de şu bilgiyi veriyor :

Hz. Peygamber (s.a.)'den nakledilir ki; o, takvanın toplamı Allah Teâlâ'nın : «Allah, adalet ve ihsanla emreder...» âyetinde zikredilmiş olduğunu söylemiştir. Denildi ki, müttakî o kişidir ki; kendisine haram kılman şeylerden sakınır ve vacip kılınan şeyleri yapar. Denildi ki müttakî o kişidir ki; sâlih amelleriyle Allah'ın azabından kaçınır. Ömer İbn el-Hattâb, Kâ'b el-Ahbâr'a takvayı sorduğunda, o dedi ki; hiç dikenli bir yolda yürüdün mü? Hz. Ömer, evet dedi. O: ne yaptın dediğinde Hz. Ömer, korktum ve paçamı sıvadım dedi. Ka'b el-Ahbâr, işte takva budur dedi (.,.)~lîz7PeygambesFTs^ayîrd^1rrv^yer^dlîlr~kT o şöyle buyurmuştur : Müttâkîlere müttakî adı verilmiştir. Çünkü onlar mahzurlu olabilecek davranışlara düşmekten kaçınmak için bir mahzurlu olmayan davranışları da terketmişlerdir. Ömer İbn Abdüla-ziz der ki; müttakî haremdeki suçlu gibi bağlanmıştır. Bazıları da dediler ki; takva Allah'ın

seni yasakladığı şeyde görmemesi, emrettiği şeyde de aramamasıdır.^[14]

Gayba İman:

3- Onlar ki gayba inanırlar...

Ebu Ca'fer el-Râzî... Abdullah'dan rivayet etti ki; o İmân tasdiktir demişti. Ali İbn Ebu Talha ve diğerleri İbn Abbâs'dan naklettiler ki, «inanırlar» yani «tasdik ederler» demektir. Ma'mer, Zührî'den nakletti ki, İmân ameldir. Ebu Ca'fer el-Râzî İbn Enes'ten nakletti ki, o «inanırlar, korkarlar» demektir şeklinde yorumlamıştır.

İbn Cerîr ve diğerleri dediler ki: En uygun olanı; sözle, inançla ve amelle gayba inanma niteliklerine sahip olmaktır. Sözü amelin tasdik ettiği imânın muhtevası içerisine Allah korkusu da girebilir. İman, Allah'ı, kitabını ve peygamberlerini ikrar ile, bu ikrarın bilfiil tasdikm-dan ibaret olan toplayıcıdır. Ben derim^lugattaTimân~sa-~ de tasdik için kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de de bazan bu anlamda kullanılır. Nitekim Allah~Teâîâ f«Ö ÂlîaFaTlnamFve mü'minlere inanır» buyurmaktadır. Keza Yûsuf peygamberin kardeşleri babalarına «Biz

her ne kadar doğru söyler olsak da sen bize inanacak değilsin» demektedirler. İman, amel ile beraber kullanıldığı zaman bu şekildedir : «Ancak iman edip sâlih amel işleyenler müstesna» kavlinde olduğu gibi. Fakat îman kelimesi mutlak olarak kullanıldığında,, jşer'an aranan_ îman ancak inanç, kavi ve fi'le~birlikte^^lândır. İmâmların ekseriyeti de bîTgorü^edirlerTlîâTtOinlm Şafîî, ÂhmedTifon Harîbel, Ebu Übeyd ve diğerleri (fakîhler ve hadîşçiler) imamnjsöz ve amelden ibaret olduğunu, artı eksildiğini söylemişlerdir. Bu konuda pek çok hadîs vârid olmuştur kTbîz bunlar! Buhârî Şerhi'nin başında zikrettik. Hamd ve minnet Allah'adır.

Bazıları gayba îmânı, Allah korkusuyla tefsir etmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ diğer ayet-i kerîme'lerde şöyle buyurur ^Sen ancak görmedikleri halde Rablarından korkanları ve namazı kılmış olanları uyarırsın.» (Patır, 18). «Görmediği halde Rahmân'dan korkan ve Allah'a yönelik bir kalp ile gelen kimselere yönelikti.» (Kâf, 33). Allah korkusu (haşyet) ilim ve imanın özüdür. Nitekim Allah Teâlâ

şöyle buyurur : «Allah'tan ancak bilgin kulları korkar.» (Fâtır, 28)7)

Burada kasdedilen gayb kelimesine gelince, salef-i sâlihînin bu konudaki ifâdeleri değişiktir. Bu ifâdelerin hepsi de sahihtir ve hepsi de kastedilmiştir. Ebu Ca'fer el-Râzî... Ebu'l-Âliye'den nakleder ki: «Onlar ki gayba inanırlar» âyetinden maksat Allah'a meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, cennetine, cehennemine ve Allah'a kavuşacaklarına iman etmektir. Öldükten sonra dirilmeye ve haş-

re inanmaktır. Bunların hepsi de gaybtır (görülmez.)» Katâde İbn Du-âme de böyle dedi. Süddî... İbn mes'ûd'dan ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakletti ki, gayb cennet ve cehennem konusunda görülmeyen ve Kur'an'da zikredilmeyen şeylerdir. Muhammed İbn İs-hâk... İbn Abbâs'dan nakleder ki, gayb, O'ndan yani Allah'dan gelen şeydir. Süfyân el-Sevrî Âsım'dan ve o da Zir'den nakleder ki gayb, Kur'-an'dır. Atâ İbn Ebu Rebâh der ki; Allah'a inanan gayba inanmış olur. İsmail İbn Hâlid der ki; gayba inananlar, İslâm'ın, görülmeyen

kısmına îman edenler demektir. Seyyid İbn Eşlem der ki; gayba inananlardan maksad, kadere inananlardır. Bütün bu anlamlar aynı noktaya yakın mânâlardır. Zira sözkonusu edilenlerin hepsi inanılması gereken gayb arasındadır.

Saîd İbn Mansûr... Abdurrahmân İbn Yezîd'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Biz Abdullah İbn Mes'ûd'un yanında oturuyorduk, o Allah Rasûlünün ashabını ve onların yaptıklarını bize nakletti ve dedi ki: Hz. Muhammed (s.a.)'m durumu, görenler için apaçıktı. Şüphesiz kendisinden başka İlâh olmayana yemîn ederim ki, gaybtan eser görmeden iman edenin, imanından daha üstün hiç bir kimse îman etmemiştir. Sonra bu âyeti okumuştı «Onlar ki gayba inanırlar...» Bu hadîsi İbn Ebu Hâtîm, Mesrûk ve Hâkim Müstedrek'inde çeşitli yollarla rivayet ederler ki bu yollardan birisi de A'meş tarîkidir. Hâkim der ki; Buhârî ve Müslim'in şartına göre bu hadîs sahihtir.

Bu hadîsin anlamı konusunda İmâm Ahmed... İbn Müheyriz'-den nakletti ki; o şöyle demiş : Ebu Cuma'ya dedim ki; bize Rasûlullah (s.a.)'dan işittiğin

bir hadîsi söyle. O da peki dedi. Ben sana çok güzel bir hadis nakledeyim :

(3 «Biz Rasûlullah (s.a.) ile beraber yemek yiyorduk, beraberimizde Ebu Übeyde İbn Ebu Cerrah da vardı, o dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü biz seninle birlikte müslüman olduk ve cihâd ettik bizden daha hayırlısı var mı? Rasûlullah evet buyurdu. Sizden sonra gelen bir kavim beni görmedikleri halde bana inanırlar. İşte onlar (sizden daha hayırlıdırlar) .» J

Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde der ki; bize Abdullah İbn Ca'fer ... Salih İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, şöyle dedi. Rasûlullah (s.a.)'-ın ashabından Ebu Cum'a el-Ensârî Kudüs'e namaz kılmak üzere geldi. O gün yanımızda Reca İbn Hayat bulunmakta idi. Namazdan sonra onu uğurlamak üzere beraber çıktık. Ayrılmak istediğinde dedi ki; sizin bir mükâfaatınız ve hakkınız olacaktır elbette. Öyleyse size Ra- sûlullah (s.a.)'dan duyduğum bir hadîsi sunayım. Biz, söyle, Allah sa-y na merhamet etsin, dedik. O dedi ki; [biz Rasûlullah (s.a.)'m yanında bulunuyorduk, yanımızda aşere-i mübeşşere'nin onuncusu olan Muâz İbn Cebel de vardı. Dedik ki

bizden mükâfaat bakımından daha üstün bir topluluk var mı? Biz sana inandık ve tâbi olduk, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; «sizi bundan (îmândan) alıkoyan ne var? Allah'ın Rasûlü aranızda bulunuyor, size gökten vahiy indiriyor. Halbuki sizden sonra bir topluluk gelecek, kendilerine iki levha arasında kitap getirilecek, onlar buna inanıp bununla amel edecektir. İşte onlar mükâfaat bakımından sizden daha üstündür» buyurdüTjSonra Ebu Bekr İbn Merdû-yeh aynı hadîsi başka bir yolla rivayet eder. Bu hadis duyarak veya elden ele değil de kitaplarda bularak amel etme konusunda hadîs ehlinin ihtilâf ettiği bir hususa delâlet ediyor ki ben bunu Buhârî Şerhi'nin başlangıcında belirttim. Çünkü Rasûlullah (s.a.) bu şekilde zikretmekte ve bu bakımdan mükâfaatların nasıl olduğunu söylemektedir, yoksa mutlak mânâda değil. Hasen İbn Urfe'nin... Amr İbn Saîd'den onun da babasından, onun da dedesinden naklettiği hadîs de böyledir, ki o v hadiste de^Rasûlullah (s.a.) : Sizin için îmanı garîb olan hangi yaratık vardır? buyurduğunda; bulunanlar, meleklerdir dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki

onlar Rablerinin katında bulunduklarına göre niçin inanmıyacaktırlar? Orada bulunanlar, öyleyse peygamberlerdir dediklerinde Rasûlullah (s.a.) kendilerine vahiy inerken niçin inanmıyacaktırlar? buyurdu. Orada bulunanlar, öyleyse biz deyince, ben sizin aranızda bulunduğum halde neden inanmıyacaktırlar? buyurdu. Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle devam etti: ((Yaratıklar içinde îmanı en garîb olanı sizden sonra gelecek olan bir topluluktur, onlar üzerinde yazı bulunan sayfaları bulacaklar ve o yazılara îman edeceklerdir^ Ebu Hatim el-Râzî der ki Muğîre İbn Kays el-Basrî hadîs bakımından münkerdir. Ben derim ki, fakat Ebu Ya'lâ müsned'inde, İbn Merdûyeh tefsirinde, Hâkim Müstedrek'inde, Muhammed İbn Ebu Hamid'den hadîs nakletmişlerdir ki bu zayıftır. Sonra bu rivayette Zeyd İbn Eşlem babasından, o da Hz. Ömer'den, o da Hz. Peygamberden bu veya benzeri bir hadîs nakletmektedir. Hâkim der ki bu hadîsin isnadı sahihtir. Buhârî ve Müslim de onu tahrîc etmemişlerdir. Benzer bir hadîs Enes İbn Mâ-Jik'ten

merfû' olarak rivayet edilir. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.

İbn Ebu Hatim der ki babam... Nüveyre bint Eşlem'den nakletti ki o şöyle demiş; Harise oğulları mescidinde öğle veya ikindi namazını kılmıştım. Bu namazda Kudüs'e doğru yönelmiştik. İki secde yapmış veya yapmamıştık ki bize bir haber geldi, Rasûlullah (s.a.) 'in Kâ'be'ye Beytü'l-Harâm'a doğru yöneldiğini bildirdi. Bunun üzerine kadınlar erkeklerin erkekler de kadınların yönlerine döndüler. Böylece geri kalan iki secdeyi de edâ ettik ve biz Beytü'l-Harâm'a doğru dönüyorduk. İb-rahim der ki Harise oğullarından bir adam bana anlattı ki; bu haber kendisine geldiğinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Onlar gay-ba inanmış olan bir topluluktur.» Bu hadîs bu şekliyle garîbtir. [\[15\]](#)

Materyalizmin kökten reddettiği duyular üstü âlemler, genellikle bütün dinlerde ana esâs olarak kabul edilir. Diğer dinler bu konuda aşırı giderek, tüm varlığı görülmeyen âleme hasrederler. İslâm ise görülen âlem ile görülmeyen âlem arasında denge kurar. Her iki âlemin varlığını esâs alır. Gayb âlemini

inkâr eden budalaları reddederek mü' minin ana vasfını gayba iman olduğunu bildirir. Gayba iman, kişiyi basit maddi âlemin sınırlarının üstüne çıkarır ve gerçek varlık ile irtibata geçirir. Bu konuda I. cildde yeterli açıklamalar yapılmıştı. (Bkz. I, 8). [\[16\]](#)

Gayb teriminin ifâde ettiği anlam hakkında Âlûsî, şu bilgileri veriyor:

Bunun için denilmiştir ki; gayb, küllün hakk gözüyle müşahede edilmesidir. Kul, nafilelerle Allah'a yaklaşma imkânına nail olur ve Hak Sübhânehü, onun gördüğü gözü, duyduğu kulağı olur ve buradan ilerleyerek farzlara yaklaşır ve bu nûr olur. Böylece gayb onun için şühûd haline dönüşür. Bizim için gayb olan, onun için mevcûd olur. Buna rağmen ben bu makama vasıl olanın gaybı bileceğinin söylenmesini öngörmüyorum. «Allah'tan başka göklerde ve yerde olanlar, gaybı bilmezler de.»

Buradaki gaybtan muradın ne olduğu konusunda değişik görüşler vardır. Hattâ Şîâ onun kâim olduğunu iddia etmişlerdir ve bu konuda hüccet getirmeye çalışmışlardır. Kalbin meylettiği görüş ise, Rasûlullah (s.a.)'ın Cibril hadisinde

naklettiği husustur. Yani gayb; Allah, melekleri, kitaplan, peygamberleri, âhiret günü, kader, hayır ve serdir. Çünkü şer'an gerekli görülen iman bunlardır.^[17]

Rızık ve İnfâk:

Namazı kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler.

İbn Abbâs der ki; namazı kılarlar yani namazı tarzlarıyla yerine getirirler. Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki, namazı kılmak secde ve rükûu ile tilâvet ve huşûu ile namazı bitirmek ve ona yönelmektir. Kâtâde der ki, namazı kılmak vakitlerine, abdestine, rükû ve secdesine riâyet etmektir. Mukâtil İbn Hayyân der ki; namazı kılmak namaz vakitlerine riâyet edip o vakitlerde abdesti yenilemek, rükû ve secdesini tamamlayıp Kur'an tilâvet etmek, teşehhüdde Rasulullah (s.a.)'a sa-lavât getirmektir. Ali İbn Ebu Talha ve diğerleri İbn Abbas'tan naklettiler ki; «rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler» âyetinin mânâsı, mallarının zekâtlarını verirler demektir.

Süddî... İbn Abbas'tan, İbn Mes'ûd'dan ve Rasulullah (s.a.)'m ashabından bir topluluktan nakleder ki; «Ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler.» âyetinin mânâsı, kişinin ailesine harcadığı şeylerdir. Bu, zekât emri inmezden önce geçerli idi. Cüvey-bir, Dahhâk'tan nakleder ki infâklar, önceleri kişinin imkânı ve gayreti nisbetinde kendisini Allah'a yaklaştıran takdimlerden ibaret idi. Nihayet sadaka ve zekât emrini bildiren âyetler nazil oldu. Tevbe süresindeki yedi âyette de sadakaların bir kısmı zikredilmektedir. Bunlar hükmü sabit olup neshedilmemiş olan âyetlerdir. Katâde der ki «Ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler.» âyetinin mânâsı Allah'ın size vermiş olduğu şeylerden infâk ediniz demektir. Ey Ademoğullan bu mülkler sizin yanınızda emânet ve vediadır, kısa bir süre sonra onlar sizden ayrılacaklardır. İbn Cerîr âyetin zekât ve nafakalar konusunda umûmî olduğu görüşünü tercih eder ve der ki, te'villerin en uygunu ve müttakîlerin sıfatına en çok yaraşanı nafaka vermesi gerekenlerin zekât veya nafaka yoluyla ailelerine veya başkalarına mallarından lağımgelen

miktar vermeleridir. Çünkü Allah Teâlâ onların vasfını ümûmîleştirmiş ve bu infâk tabiriyle onları medhetmiş-tir. Gerek infâk olsun, gerekse zekât olsun bunlar kendiliğinden övülmeye değer ve beğenilen şeylerdir.

Ben derim ki; Allah Teâlâ çoğu kere mallardan infâk ile, namazı birlikte zikreder. Çünkü namaz Allah'ın hakkı ve ona ibâdettir. Namaz Allah'ın birliğini ve O'nu hamd ve sena ile övmeyi ihtiva eder. Duâ tevekkül ve yalvarış doludur. İnfâk ise kullara ulaşan faydalarla onlara iyilikte bulunmaktır. İnsanlardan bu vergilere en lâayık olanları,

yakınları ve çevresinde kendi mülkü altında bulunanlardır. Sonra uzakça takiler gelir. Allah Teâlâ'nını_«ye kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de infâk ederler.» âyetinin içersine vacip olan sadaka ile farz olan zekât da girer⁷|Bunun için Buhârî ve Müslinî'in Sahihlerinde İbn Ömer'den nakledflîF ki, Râsûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâ-det etmek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak ve

Allah'ın evini hacetmek.» Bu konuda hadisler pek çoktur. Namaz kelimesinin aslı duâ anlamına gelen salâtıdır...

Bilahare namaz, rükû ve secdesiyle bilinen şartları, nitelikleri ve türleriyle belirli vakitlerde ve özel biçimde edâ edilen ibâdet için kullanılmıştır. İbn Cerîr der ki; farz olan namazlara namaz (salât) adının verilmesi şundandır. Namaz kılan kişi namazından muhtaç olduğu şeyleri dilerken ameliyle de Allah'ın sevabına ermek ister. Zekâta gelince yerinde inşallah bu anlatılacaktır. [\[18\]](#)

Âhirete İmân:

4- Onlar ki sana indirilene de, senden önce indirilmiş olanlara da inanırlar. Ve onlar âhireti de yakînen tanırırlar.

İbn Abbâs der ki bu âyetten maksad onlar senin Allah'tan getirdiğini ve senden önce peygamberlerin getirmiş oldukları şeyleri tasdik ederler, aralarında bir ayırım yapmazlar, kendilerine rabbları katından gelen şeyleri inkâr etmezler. Âhirete de yakînen inanırlar, yani öldükten sonra dirilmeye, kıyamete, cennete, cehenneme, hesaba ve mizana. Ahi-rete;

âhiret isminin verilmesi dünyadan sonra gelmesindendir. Müfes-sirler burada nitelendirilen kişiler konusunda farklı görüşler bildirirler. Bunlar acaba daha önce «Onlar ki gayba inanırlar...» âyetiyle nitelikleri belirtilenler midir? Değilse kimlerdir? İbn Cefîr bu konuda üç farklı görüş serdedir:

A) Birinci âyette nitelendirilenlerle ikinci âyette nitelendirilenlerin her ikisi de mü'minlerdir. Arap mü'minler, ehl-i kitaptan mü'minler ve diğer mü'minler... Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes ve Katâde bu görüştedirler.

B) İkincisine göre; her ikisi de birdir ve bunlar ehl-i kitaptan îman etmiş olanlardır. Her iki halde de vâv, bir sıfatı diğer sıfatlara atfeden atıf edatı olmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ A'lâ sûresinde benzer ifâdelerle şöyle buyurur: «Rabbının o çok yüce adını tesbîh et ki O, yaratıp şekil vermiştir. Ki O, takdir edip doğru yolu göstermiştir. Ki O, yeşil otu çıkarmıştır. Sonra da onu kupkuru siyah bir çöpe çevirendir.» (A'lâ, 1-5)... Sıfatların mevsûfları bir olduğu halde, birbirine atfedilmiştir.

C) Üçüncü kanâata göre de; birinci âyette nitelendirilenler araplardan îman etmiş olanlardır. İkinci âyette nitelendirilenler ise ehl-i kitaptan îman etmiş olanlardır. Süddî tefsirinde İbn Abbâs'tan, İbn Mes'ûd'dan ve sahâbe'den bir topluluktan böyle nakletmiştir. Ve bu nakli İbn Cerîr tercîh ederek Allah Teâlâ'nın şu kavillerinde buyurduklarını buna delîl getirmiştir: «Bundan önce kendilerine kitap verdiklerimiz O'na îman ederler. Kendilerine okunduğunda derler ki, biz O'na inandık. O Rabbimizin katından bir haktır. Biz önceden müslümanlar olduk. İşte onlara mükâfatları; sabrettiklerinden dolayı iki kat verilir. Ve onlar kötülüğü iyilikle defederler ve onlar kendilerine vermiş olduğumuz rızıklardan infâk ederler. « (Muhakkak) ki kitap ehli içerisinde Allah'a ve size indirilmiş olanla kendilerine indirilmiş olana, Allah'a boyun eğerek inanan kullar vardır.»

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Şâ'bî kanaliyle... Ebu Musa'dan nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Üç zümreye mü-kâfaatlan iki

kat verilir: Birisi ehl-i kitaptan olup ta kendi peygamberine ve bana inanmış olan adamdır. Diğer köle olup ta Allah'ı ve sahibinin hakkını ödemiş olan kişidir. Üçüncüsü de cariyesini iyi terbiye ederek sonra âzâd edip evlendiren kişidir.» İbn Cerîr bu âyetleri, söylediklerinin doğruluğuna sırf münâsebet kurması bakımından delil getirmiştir. Şöyle ki, Allah Teâlâ bu sûrenin başında mü'minleri ve kâfirleri nitelemiş ve kâfirleri münafık ve kâfirler olarak iki zümreye ayırdığı gibi mü'minleri de arabî ve kitabî olmak üzere sınıflara ayırmıştır, der.

Ben derim ki; açık olan Mücâhid'in Sevrî'den naklettiği sözdür. Sevrî'nin bu rivayetini birçok kişi Ebu Nüceyh kanaliyle Mücahid'den nakleder ki; o, şöyle demiştir. Bakara sûresinin ilk dört âyeti mü'min-lerin tavsifine dâirdir. İki âyeti ise kâfirlerin tavsifine dâirdir. Onüç âyeti de münafıkların tavsifine dâirdir. Bu ilk dört âyet, arap, acem, kitabî insan ve cinden onunla nitelenen her mü'mine aittir. Bu sıfatlardan birisi diğeri olmadan elverişli olmaz, aksine her biri diğerini gerektirir ve onunla birlikte şarttır. Gayba îmân, zekât vermek ve namaz kılmak

Rasûlullah (s.a.)'ın getirmiş olduğu gerçekler ile bundan önceki peygamberlerin getirmiş oldukları gerçeklere îmanla tamamlanabilir ve ahirete yakînen inanmakla mümkün olabilir. Bunlar da on-larsız olmaz. Allah Teâlâ bu sebeple mü'minlerin şükretmesini emrediyor «Ey îman etmiş olanlar, Allah'a ve Rasûlüne, Rasûlüne indirdiği kitaba ve ondan önce indirilmiş olan kitaba îman edin...», «Ehl-i kitâb ile en güzel biçimde tartışın. Onlardan zulmetmiş olanlar müstesnadır. Ve deyin ki; biz, bize indirilmiş olana ve size indirilmiş olana îman ettik, bizim ilâhımız da sizin ilâhınız da birdir», «Ey kendilerine kitap verilmiş olanlar sizin yanınızda olanı doğrulayıcı olarak bildiğiniz şeylere îman edin.», «De ki ey ehl-i kitâb siz Tevrat'ı İncil'i ve size Rabbiniz katından indirilmiş olanı yerine getirmediğçe siz bir şey üzerinde değilsiniz.» Ve Allah Teâlâ bütün mü'minlere bu hususu haber vermiştir. «Peygamber kendisine Rabbindan indirilmiş olana îman etti. Mü'minler de, hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine îman etti. Biz O'nun peygamberlerinden hiç birisinin arasını tefrik et-

meyiz.», «Allah'a ve peygamberlerine îman edip onlardan hiç birisinin arasını ayırmayanlar, işte onlara ilerde mükâfaatlarını vereceğiz.» Ve buna benzer daha birçok âyet; mü'minlerin Allah'a peygamberlerine ve kitaplarına inanmalarını emretmektedir. Ancak bu emir ehl-i kitâb için apayrı bir özelliğe sahiptir. Çünkü onlar kendi ellerinde bulunan kitaplara mufassal olarak inanmışlardır. Binâenaleyh onlar, İslâm'a girip de mufassal olarak İslâm'a inandıkları takdirde onlar için iki mü-kâfaat vardır. Diğerlerine gelince onlar için sadece mücmel iman söz-konusudur. Nitekim sahîh haberde vârid oldu ki: «Size ehl-i kitâbtan birisi bir şey söylediği zaman onları tasdik de etmeyin yalanlamayın da. Sadece «Biz bize indirilmiş olan ve size indirilmiş olana îman ettik.» deyiniz.» Şu kadar var ki Hz. Peygamberin gönderilmiş olduğu İslâm'a îman eden pek çok arabın İmanı ehl-i kitâbtan islâm'a girenlerin imanımdan daha tam, daha mükemmel, daha geniş ve daha kapsamlıdır. Onlar için her ne kadar bu bakımdan iki mükâfaat söz konusu ise de, diğerleri için ehl-i kitabın elde ettikleri iki mükâfaattan kat

kat fazla mükâfaat değerinde olan mükâfaatı vardır.

[\[19\]](#)

Hidâyet:

5- İşte onlar, rabblarından bir hidâyet üzeredirler ve işte onlar, felaha erenlerdir.

Allah Teâlâ; «onlar için...» buyuruyor. Yani yukarda geçen niteliklere sahip olanlar; gayba inanan, namaz kılan ve Allah'ın kendilerine verdiği nızıktan infâk eden, Hz. Peygambere ve ondan önceki peygamberlere indirilmiş olan gerçeklere (kitaplara) inanan ve âhiret

diyarını yakînen kabul edenler için. Çünkü âhiret, kendiliğinden sâ-lih ameller ve yasaklardan uzak kalarak ona hazırlıklı olmayı gerektirir.

«Hidâyet üzeredirler...» Yani Allah tarafından bir nûr, bir açıklama ve basiret üzeredirler ve onlar dünya ve âhirette felaha erenlerdir.

Muhammed İbn İshâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki, «İşte onlar Rab-lanndan bir hidâyet üzeredirler» âyetinin mânâsı, rabblarından bir nûr ve kendilerine gelen doğru bir istikâmet üzerindedirler demektir. «Ve onlar felaha erenlerdir» âyetinin mânâsı ise

istediklerini elde etmiş, kaçtıkları şeyin şerrinden kurtulmuşlardır demektir. İbn CerİR «hidâyet üzeredirler» kavli-i celîlinin mânâsının şöyle olduğunu söyler; Yani onlar Rablarmdan bir nûr, bir burhan, bir istikâmet ve doğru yol üzerindedirler. Allah'ın tevîki ve te'yîdi ile dirler. «Ve onlar felaha erenlerdir» kavli-i celîlinin te'vîli ise başarmış ve Allah katında istediklerini elde etmişler demektir. Allah'a, kitaplara, peygamberlere îman etmeleri sebebiyle sevâb elde ederek kurtuluşa ermişler, cennetlerde ebedî kalarak ve Allah'ın kendi düşmanlarına hazırladığı azaplardan kurtularak arzularına kavuşmuşlardır. (...)

Ebu Mâlik'in peygamberin ashabından bir topluluktan naklettiğine göre «gaybe inananlar»dan maksad; Araplardan îmân etmiş olanlardır.» Sana indirilene, senden öncekilere indirilmiş olanlara inanan-lar'dan murâd ise ehl-i kitâbtan mü'minlerdir. Sonra âyet-i kerîme her iki grubu birleştirerek onlar için: «İşte onlar Rablarmdan bir hidâyet üzeredirler ve onlar felaha erenlerdir» buyuruyor. Yukardaki tercihlerden bu hususların

bütün mü'minlerin niteliği olduğu ve işaret zamirinin de onlara âit olduğu belirtilmiştir. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır. Ancak bu husus Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes ve Katâde'den nakledilmiştir. Allah onların hepsine rahmet etsin.

İbn Ebu Hatim deki ki: Bana babam... Abdullah İbn Amr'dan nakletti. O da Hz. Peygamber (s.a.)'den nakletti ki; Hz. Peygambere şöyle denilmiş : «Ey Allah'ın Rasûlü, biz Kur'an'dan bazı yerleri okuyctruz öğütleniyoruz. Baza yerleri de okuyoruz nerdeyse ümitsizleniyoruz (veya buna benzer bir şey söylemişler). Rasûlullah (s.a.) ..buyunnuş ki: «Ben size cennet ve cehennem ehli kimdir onu bildireyim mi? Onlar, Tvet ey■"Allah'ın Rasûlü dermişler. OdaJ^kjara^ âyetini okumuş ye işte cennet ehli bunlardır» buyurmuş. Bunun üzerine oradakiler, biz de onlardan olmayı dileriz demişler. Sonra da: «Şüphesiz ki kâfirieri uyarsan da uyarmasan da birdir, inanmazlar. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinin önünde bir perde vardır. Ve onlar için azâb vardır.» âyetini okuyarak işte bunlar da ce-henngm_ghlidix

.teymmuş. Orada bulunanlar biz onlardan değiliz ey Allah'ın Resulü dediklerinde Hz. Peygamber evet demiş.» [\[20\]](#)

Küfür ve İnkâr:

6- Şüphesiz ki o küfretmiş olanları uyarsan da uyar-masan da birdir inanmazlar.

Küfretmiş olanlar; yani hakkı gizleyip saklayanlar. Allah onların hakkında böyle yazmıştır. Senin onları uyarman da uyarmaman da birdir. Çünkü onlar senin kendilerine getirmiş olduğun şeye inanmazlar. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Muhakkak ki üzerlerine Rabbının kelimesi hak olanlar elîm azabı görünceye kadar bütün âyetleri getirsen de inanmazlar.» Yine Allah Teâlâ ehl-i kitâb'tan diretenler hakkında şöyle buyuruyor: «Eğer kitap verilmiş olanlara her âyeti getirmiş olsan yine de senin kıblene uymazlar.» Yani Allah'ın şekâveti yazdığı kişiyi mes'ûd edecek kimse yoktur. Allah'ın sapıttığı kimseyi hidâyete getirecek yoktur. Öyleyse sen kendini bitirerek onların uğrunda heba etme. Kendilerine ri-sâleti tebliğ et. Sana icabet edene büyük bir nimet vardır. Kim de

yüz çevirirse onlar için üzülmeye ve yüz çevirmeleri seni mahvetmesin. «Çünkü senin için sadece tebliğ vardır. Hesap ise bize aittir.» «Ve sen ancak bir uyarıcısın Allah her şeye Vekîl'dir.»

Alî İbn Talha bu âyet-i kerîme konusunda Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki o şöyle demiş : Hz. Peygamber bütün insanların imana gelmesi ve hidâyette kendisine tâbi olmasını hırsıyla istiyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ önceden kendisi için ilk zikirde saadet yazılı olanlardan başkasının inanmayacağını ve yine ilk zikirde önceden kendisi için şekavet yazılı olanlardan başka kimsenin de sapıtmayacağını haber veriyor.

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muham-med... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş: «Şüphesiz ki kâfirleri...» Yani sana indirilenleri inkâr edenleri, isterse onlar senden önce geçenlere îman ettik demiş olsunlar onlar için «uyarsan da uyar-masan da birdir, inanmazlar.» Onlar kendi yanlarında bulunan ve senin bahsinin mevcûd olduğu gerçeği inkâr etmişler ve kendilerinden alınan ahdi reddetmişlerdir.

Dolayısıyla onlar sana gelene, senden başkalarına gelmiş olup kendi yanlarında bulunan gerçeklere de küfretmektedirler. Öyleyse senin uyan ve ihtarına nasıl kulak verebilirler? Kendilerinin yanında bulunan kitapta senin hakkında verilen bilgileri de inkâr etmişlerdir...

Ebu Ca'fer El-Râzî... Ebu'l-Âliye'den nakletti ki bu iki âyet hi-ziblerin önderleri hakkında nazil olmuştur. Nitekim onlar hakkında Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurmuştur: «Allah'ın verdiği nimeti inkâr ile karşılayanlara ve milletleri helak olacak yere yaslanacakları cehenneme götürenleri görmüyor musun? Orası ne kötü karargâhtır?» (İbrahim, 28 - 29).

Bizim daha önce zikrettiğimiz ve İbn Ebu Talha rivâyetiyle İbn Abbâs'tan nakledilen mânâ hem daha açıktır, hem de diğer âyetleri açıklayıcı niteliktedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bu konuda İbn Ebu Hâtîm bu âyetten önceki hadîsi tekrar naklet-miştir. [\[21\]](#)

Bu konuda Reşîd Rızâ diyor ki :

Küfür, lügatta bir şeyi gizlemek, örtmek ve saklamaktır. Bunun için bu kelime ile gece, deniz ve ziraatçılık ifâde edilmiştir (...) Çünkü çiftçiler toprakla taneyi gizlemektedirler (...) Nimete küfretmek ise şükrünü ve zikrini îfâ etmeyerek saklamak mânâsında mecazen kullanılmıştır. Allah'a şükretmemek, Allah'ın vahdaniyetini ve sıfatlarını gizlemek de böyledir. Allah'ın kitaplarını, peygamberlerinin Allah katından getirmiş olduğu gerçekleri gizlemek, onu inkâr etmek ve emirlerine bağlanmamaktır. Özellikle Allah'a itaat konusunda şirk koştur. İşte bütün bunlar bir nevi örtme kapama, gizlemedir. Bunlar manevî bakımdan menfî yönde davranışlardır ki mecazen küfür olarak ıtlak olunmuştur. Şer"î hakikat bakımından da yukarıda işaret edilen mânâyı kullanılmıştır. Burada küfretmiş olanlardan maksat; küfrün kalplerinde kök saldığı için imân isti'dâdını yitirecek noktaya gelmiş olanlardır. Şeyhimiz (Muhammed Abduh) der ki; burada bahsedilen küfür; Allah katından indirilmiş olan kitapta açıklanan hususları inkâr etmek veya

bizzat kitabı ya da o kitabı getiren peygamberi inkâr etmektir.

Özet olarak biz deriz ki; Hz. Peygamberin risâleti açık ve sahih olarak anlatıldıktan ve doğruluğu delilleriyle belirtildikten sonra onu inkâr eden, reddeden, alay veya eğlence konusu yapan kimse görülmemiştir. Yani; biz bu konuya ciddiyetle atf-ı nazar edenlerin, mutlaka inanacaklarını kastediyoruz. Ancak müteahhirinden (son zamanlarda yetişen) bazı kimseler, bir takım zannî konuları te'vîl edenleri veya ic-tihâd yapılmış konulara aykırı düşünenleri, bir takım ihtilaflı mes'e-leleri inkâr edenleri, tekfir etme cesaretini gösterenler olmuştur. Onlar tekfir gibi önemli konuda cür'etli davranarak bazı âdet ve alışkanlıklarına aykırı hareket edenleri —ki bunlar isterse bid'atlardan olsun— tekfir ediyorlardı. Sonra da kendileri kâfirlerin inançları üzeri- ne münafıkların ahlâkı üzerine ve müşriklerin amellerine göre amel ediyor, kendilerini sâdık mü'minlerden sayıyorlardı. Kâfirler iki kısımdır.

a) Bir kısmı, hakta bilir ve inâd ile küfrederek ki bu tür mün kirler çok azdır, kısa sürede yıkılır ve

dayanamazlar. Hz. Peygamber zamanında müşrikler ve yahûdîler arasında bunlardan bir topluluk mevcûd idi, ancak kısa zamanda yok olup gittiler. Üstâd (Muhammed Abduh) ben bu anlamda ezberlenmeye değer bir söz söylemişim der : «Hakkı bilerek onu inkâr etmek, bilerek ikrar etmek gibidir, her ikisi de insanlar arasında çok azdır.»

b) Bir kısmı da hakkı bilmez ve bilmek istemez. İşte Allah Teâlâ'nın «Canlılar içerisinde Allah katında en kötü olan akletmeyen sağır ve dilsizlerdir...» buyurduğu kimseler bunlardır. (...)

c) Bir kısmı da ruhu hastalanmış, vicdanı sakatlanmış, haktan zevk almadan jveçinde hakka karşı bir ajzu^uyjmyan^kimsej^dir (...) Bu son iki kısmı bir kısım altında toplamak ve bunlara inkarcı câhiller ve döneşler demek sahîh olur. Birinci kısım ise büyükenerek inanmayanlar kısmıdır.[\[22\]](#)

Âyetin konusu özetlenecek olursa;

Allah'ı inkâr edip bu mübarek kitabı yalanlayan kâfirleri uyarmakla uyarmamak arasında fark yoktur. Çünkü onlar bu uyarılardan faydalanıp da imâna gelmezler. Kalbleri hakikata kapalı olduğı için

onun nurundan istifâde edemezler. Kulakları sağır olduğundan hak sözü işitmezler. Gözleri kör olduğundan Allah'ın âyetlerini görmezler. Onlar farkına varmadan elîm bir azâb ile azâblandınırlar."

[\[23\]](#)

Gözleri Kör Olanlar :

7- Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde bir perde vardır ve onlar için büyük bir azâb vardır.

Süddî der ki; Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir yani damgalamıştır. Katâde de bu âyet konusunda der ki; şeytân onları doğru yoldan çıkarttı ve onlar da şeytâna itaat ettiler. Bunun üzerine Allah onların kalplerine, kulaklarına ve gözlerine perde koydu. Onlar hidâyeti görmezler, duymazlar, anlamazlar ve düşünmezler. İbn Cüreyc der ki; Mücâhid bu âyet hakkında şöyle dedi. Bildirildi ki günahlar her noktadan kalbin çevresini sarar ve nihayet onun üzerine üşüşür ve işte bu, kalbin mühürlenmesidir.

İbn Cüreyc der ki; bana Abdullah İbn Kesîr nakletti ki o Mücâhid'in şöyle dediğini işitmiş. Perde

(rân) damgadan daha basittir, dam-gajse kilitten daha basittir. Kilit bütün bunlardan daha şiddetlidir. A'meş dedi ki: Mücâhid bize eliyle gösterdi ve şöyle dedi: Onlar kalbin avuç içi gibi olduğunu görüyorlar, kul günah işlediği zaman kalbe eklenir ve baş parmağım göstererek şöylece dedi. Bir daha günah işlerse ona eklenir ve öbür parmağını gösterdi. Bir daha günah işlerse ona eklenir ve diğer parmağım göstererek işte böyle dedi. Neticede bütün parmaklarını üst üste ekledi, sonra onun üzerine bir damga ile damga basılır dedi.

Mücâhid dedi ki; onlar bunun perde olduğunu görüyorlar. İbn Cerîr de Mücâhid kanalıyla buna benzer bir rivayet nakletmiştir.

İbn Cerîr der ki; «Allah onların kalblerini mühürlemiştir.» âyetinin mânâsı; Allah'ın onların gizlenmelerini ve davet edildikleri hakkı dinlemekten kaçınmalarını haber vermesinden ibarettir. Nitekim bir kişi söz dinlemekten kaçınırsa; falanca bu söz için sağır kesilmiştir denir. Maksat böbürlenerek sözü dinlemekten kaçınmasıdır. İbn Cerîr de der ki; bu tefsir doğru olmaz; çünkü Allah Teâlâ onların

kalblerini ve kulaklarını mühürleyenin kendisi olduğunu bizzat haber vermiştir. İbn Cerîr dedi ki bu konuda gerçek, buna benzer Rasûlullah (s.a.) 'dan nakledilen habere uygun olandır. Bu habere göre Muhammed İbn Beşşâr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki o, Rasûlullah (s.a.)'m şöyle dediğini bildirmiş :«Bir mü'min günah işlerse kalbinde siyah bir nokta olur. Eğer tevbe eder, vazgeçer ve bağışlanmasını isterse kalbi arınır. Eğer günahı daha fazla artırırsa kalbinin siyahlığı da artar. Neticede bu siyahlık kalbini sarar. İşte Allah Teâlâ'nın «gayır, kazandık^ lan şey onların kalbini perdelemiştir.» buyurduğu tşybe işte bûdur^ Bu hadîsi bu şekliyle Tirmizî ve Neseî Kuteybe'den, o da Leys İbn Sa'd'dan, İbn Mâcid ise Hişâm İbn Ammâr'dan nakleder, Tirmizî bu hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler.

Sonraİbn Cerîr der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle haber verdi: Günahlar ardarda gelince kalbi kapatır. Günah onu kapatınca Allah tarafından mühürleme ve damgalama gelir. Bu takdirde îman kalbe girecek yol bulamadığı gibi küfürden kurtaracak bir kurtarıcı da bulamaz. İşte bu Allah Teâlâ'nın «Allah onların

kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir.» âyetindeki mühür ve damga gibidir. Gözlerin idrâk ettiği şekilde eşyada ve kaplarda bulunan damga ve mührün benzeridir ki; o kabın içinde bulunan şeye ulaşmak için ancak mührü veya damgayı koparmak veya çıkarmak icâbeder. Allah'ın, kalblerini mühürlemekle nitelendirdiği kişilerin kalbine îmân bu mühür bozulmadan ulaşmaz. Ancak damga bozulup bağ koparılınca ulaşır. İyi bil ki; «Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir.» kavlinde durmak ve «Gözlerinin üzerinde bir perde vardır.» cümlesini de tam okumak gerekir. Çünkü damga kalp ve kulakta olur, perde ise gözde olurTJNite-kim Süddî tefsirinde Ebu Mâlik'ten... O da Resûlullah'ın ashabından bir guruptan nakletti ki, «Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir» âyeti Allah'ın sözünü onlar dinlemez ve anlamazlar demektir. «Gözlerinin üzerinde bir perde vardır.» Yani gözlerinin üzeri örtülüdür, gerçeği göremezler, ona erişemezler demektir. İbn Cerîr der ki; Muhammed İbn Sa'd... İbn Abbâs'tan bu şekilde okuduğunu rivayet etmiştir:

«Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde bir perde vardır.»

Bize Kasım, İbn Cüreyc'ten nakletti ki; mühür kalpte ve kulakta, perde de gözdedir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyetinde de şöyle buyurur: «Allah dilerse sizin kalbinizin üzerine mühür basar.»

ibn Cerîr der ki “Ğışavetun” kelimesini okuyanların üstün okumaları bir fiili gizlemeleri ve takdir etmeleri ihtimâline dayanacağı gibi, önce geçen “Ve ala sem’ihim” âyetini atfederek üstün okumaları da muhtemeldir.

Sûrenin başında mü'minlerin nitelikleri dört âyetle nakledilmiş sonra bu iki âyetle kâfirlerin durumu anlatılmıştı. Şimdi ise Allah Teâlâ, mü'min olduklarını söyleyip de gizlice küfreden münafıkların halini açıklamaya başlıyor:

Bunların durumu birçok inşam şüpheyeye düşüreceği için Allah Teâlâ müteaddit niteliklerle onların zikrini uzatmaktadır. Bu niteliklerin her biri de nifak işaretidir. Nitekim Tevbe sûresini ve Münâfıkûn sûresini bunlar hakkında indirmiş ve gerek Nûr sûresinde gerekse diğer sûrelerde onlann

durumlarını açıklamıştır. Bu açıklamaların sebebi; hem onların bu davranışlardan vazgeçmelerini sağlamak, hem de bu konuyu hiç bilmeyenlerin ondan uzaklaşmalarını temîn etmektir. [\[24\]](#)

Münafıklar

8 — İnsanlardan öyleleri vardır ki inanmadıkları halde Allah'a ve âhiret gününe inandık, derler.

9 — Allah'ı da, îman edenleri de aldatmaya çalışırlar. Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar da, bunun farkında değiller.

Nifak hayrı açıklayıp şerri gizlemektir. Bu çeşit çeşittir. Bir kısmı i'tikadî nifaktır ki bu, sahibini ebediyyen cehennemde bırakır. Bir kısmı amelî nifaktır ki bu da, inşaallah yerinde açıklanacağı gibi günahların en büyüklerinden birisidir. Bu, İbn Cüreyc'in dediği gibidir: «Münâfıkm sözü fiiline aykırı olur. Gizlisi açığına, gireni çıkana, görüleni görülmeyene ters olur.»

Münafıkların nitelikleri medenî sûrelerde nazil olmuştur. Çünkü Mekke'de münafıklar ve münafıklık yoktu. Tersine bir kısım insanlar gerçekten inanmış oldukları halde istemiyerek küfürlerini izhâr ediyor-

lardı. Rasûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde orada ensârdan, Evs ve Hazrec kabilesi bulunmaktaydı. Bu kabileler câhiliyet devrinde Arap müşrikleri gibi putlara taparlardı. Medine'de ayrıca geçmişlerinin yolundan giden kitap ehli yahûdiler vardı. Bunlar Hazrec kabilesinin müttefiki olan Kaynuka oğulları, Evs kabilesinin müttefiki olan Kuraiza ve Nadir oğulları kabileleri idi. Resûlullah (s.a.) Medine'ye teşrif buyurdıklarında Evs ve Hazrec kabilesinden ensâr adını alan bir kısım kişiler müslüman oldular. Yahudilerden müslüman olan sadece Abdullah İbn Selâm (r.a.) idi. Bu dönemlerde henüz nifak ve münafıklık yoktu. Çünkü müslümanların korkulacak bir güçleri yoktu. Hz. Peygamber yahûdilerle de Medine'nin çevresinde bulunan diğer Arap kabileleriyle de sözleşmeler yaptı. Büyük Bedir savaşı olup da Allah kelâmı üstün kıldığında ve müslümanları, İslâmı galip getirdiğinde Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl, Hazrec kabilesinin reisi idi. Câhiliyet devrinde, Evs ve Hazrec'in efendisi sayılıyordu. Hazrec kabilesi onu kendilerine hükümdar yapmak istemişlerdi, ancak hayır haber

gelip de Evs ve Hazrec kabileleri müslüman olunca İslâmiyetle ilgilendiler ve ondan vazgeçtiler.

Bunun üzerine onun içerisinde İslama ve müslümanlara karşı bir nefret ve kin duygusu yeretti. Bedir savaşı olunca, bu iş bitmiştir diyerek İslâm'a girdiğini açıkladı. Onunla beraber kendisinin izinden ve yolundan yürüyen bazı kabileler ile ehl-i kitaptan başkaları da müslüman olduklarını söylediler. İşte böylece o günden itibaren Medine halkı ve çevresinde bulunan bedeviler arasında münafıklık hareketi zuhur etti. Muhacirlere gelince; onların arasında hiç bir münafık yoktu. Çünkü muhacirlerden hiçbirisi zorla İslâmı kabul etmemişti. Herkes malını, çoluk çocuğunu ve toprağını bırakarak Allah katında âhiret yurdunu aralamış ve kendi isteğiyle hicrete koşmuştu! \

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Muhammed, İkrime veya Saîd İbn Cübeyr yoluyla İbn Abbâs'tan nakletti ki «İnsanlardan öyleleri de vardır ki inanmadıkları halde Allah'a ve âhiret gününe inandık derler.» âyeti, E vs ve Hazrec kabilesindeki münafıklarla onların durumunda olanları

kasdetmektedir. Ebu'l-Âliye, Hasan, Katâde ve Süddî de münafıkların kasdedilmiş olduğunu belirtmişlerdir. PBU-nun için Allah Teâlâ münafıkların niteliklerine dikkatleri çekmektedir ki, mü'minler onların dış görünüşlerine aldanıp da onlardan sakınmamaları sonucu büyük bir fitnenin içine düşmesinler. Gerçekten kâfir oldukları halde onları mü'min sanmasınlar. Fâsıkların iyi ve hayırlı olduklarını zannetmek büyük sakıncalar doğurur.] «İnsanlardan öyleleri de vardır ki, inanmadıkları halde Allah ve âhiret gününe inandık derler.» Sadece sözle inandık derler, bunun ötesinde hiç bir şey yapmazlar. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki «biz senin gerçekten Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederiz.» (Münâfikûn, 1). Yani yalnız sana geldiklerinde böyle söylerler, gerçekte ise böyle söylemezler. Bunun için şehâdet ettiklerini ifâde eden te'kîd harfi kullanmaktadırlar. Allah'a ve âhiret gününe inandık derlerken de aynı kuvvetteki ifâdeyi tekrarlamaktadırlar. Ama durum bunların söyledikleri gibi değildir. Nitekim Allah Teâlâ onların

bu şehâdetlerini ve inançlarıyla ilgili durumlarını: «Allah da şehâdet eder ki, muhakkak münafıklar yalan söylerler.» buyuruyor. «İnanmadıkları halde» ifâdesi de bu iddialarını yalanlamaktadır.

Allah'ı da, îman edenleri de aldatmaya çalışırlar. îman gösterisinde bulunarak, kendilerini saklayarak, bilmeden onlar Allah'ı aldattıklarını zannetmektedirler ve bunun kendilerine Allah katında fayda sağlayacağını kabul etmektedirler. Bu gösterişe bazı mü'minlerin rağbet ettikleri gibi Allah'ın da rağbet edeceğini ummaktadırlar. Nitekim Allah Teâlâ Mücâdele sûresinde onlar hakkında şöyle buyuruyor : «Allah onların hepsini tekrar dirilttiği gün size yemîn ettikleri gibi O'na da yemîn ederler, bir esasa dayandıklarını zannederler. Dikkat edin onlar şüphesiz yalancıdırlar.» (Mücâdele, 18). Onların bu iddiasını Allah Teâlâ «Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar, ama bunun farkında değiller» diyerek reddediyor. Bu yaptıkları şeyle kendilerinden başkasını aldatamazlar. Allah Teâlâ'nın «Muhakkak münafıklar Allah'ı aldatmaya kalkışırlar, o ise kendilerini aldatıcıdır.» âyetinde

buyurduğu gibi kendileri bunun farkında bile değillerdir. Kurrâ'dan bir kısmı “Yuhâdiune” yi “Yehdeune” şeklinde okumuştur ki her iki kırâet de aynı anlama gelir.

İbn Cerîr der ki; bir kimse, «münafık; Allah'ı ve mü'mini nasıl aldatıcı olabilir? O, sadece korunmak için dili ile inandığını söylemektedir» derse, denilir ki; Araplar, diliyle içinden sakladığının tersini söyleyen, kendisini korkutan şeyden korunmak üzere aldatıcı demekten kaçınmazlar. Münâfıkın durumu da böyledir. Ona mü'minleri ve Allah'ı aldatan adı verilmiştir; çünkü kendisine ölümden, esirlikten ve dünyadaki azâbdan koruyacağını umduğu için korunmak üzere içinde sakladığının tersini söylemektedir.

Münafık bu davranışlarıyla her ne kadar geçici dünyada müslümanları aldatmaya çalışsa da aslında aldanan bizzat kendisidir. Çünkü bu fiiliyle kendine ümit vermekte, sevinç kasesi sunmaktadır. O kendini felâket noktasına sürüklemekte, azâb kasesini yudumlamakta, dönüşü olmayan bir şekilde Allah'ın gazabına ve elîm azabına sürüklenmektedir. O âhireti

konusunda nefesine kötölük ettiği halde, kendini aldatarak kendi nefesine iyilik ettiğini sanmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar, ama bunun farkında değillerdir.» Allah bununla mü'min kullarına şunu açıklamak istemektedir. Münafıklar, küfürleri, şüphe ve yalanlan nedeniyle Rablarının gazabım üzerlerine çekerek kendi kendilerine kötölük yapmış oldukları halde, mes'elenin farkında ve şuurunda değildirler. Durumlarını bilmeden körü körüne bu davranışa sürüklenmektedirler.

İbn Ebu Hatim der ki; Ali İbn el-Mübârek bana yazdığı yazıda bildirdi ki... İbn Cüreyc «Allah'ı, aldatmaya çalışırlar» âyetini şöyle açıklamıştır. «La İlahe İllallah» diyerek kanlarını, mallarını korumaya çalışmaktadırlar. İçlerinde sakladıkları ise başka bir şeydir. Saîd, Katâde'den nakleder ki; bu iki âyet-i kerîme çoğunluğun yanında münafıkların niteliğidir. Münafık kötü huylu olup diliyle tasdik, kalbi ile inkâr eder, davranışı düşüncesine aykırıdır, sabahleyin bir başka halde, akşamleyin bir başka haldedir. Gece bir hâl üzere yatar, sabahleyin başka bir hâl üzere

kalkar. Geminin salınması gibi salınır, rüzgâr ne taraftan eserse o tarafa gider. [\[25\]](#)

Kâfirler, küfürlerini açıkça söyledikleri halde, münafıklar, Allah'a ve peygamberine inanmadıklarını açıkça söylemezler. Aksine açıktan Allah'a ve âhirete inandıklarını söylerler de kalbleri küfür ile doludur. Fakat Allah onların gerçek durumunu çok iyi bilir. Allah'ı aldattıklarını zannetseler de kendilerinden başkasını aldatmamaktadırlar. Bunun için Allah, onların mü'min olmadıklarını bildirmektedir. Zahiren İslâmı kabul ettiklerinden kendilerine islâmın hükümleri uygulanır. Fakat gerçekte mü'min değildirler. Ve âhirette azapların en ağırını onlardır. Şüphesiz ki, müslümanlar için, münafıklar büyük tehlike teşkil ederler. Nitekim Allah'ın Rasûlü ve onun ashabı, münafıklardan çok kötülük görmüşlerdir. Münafıklar, Yahudilerle her zaman içli dışlı olmuşlardır. Korkak ve âdi bir tînete sahip olduklarından, toplumun içine kolayca sızar ve kâfirler lehine casusluk yaparlar. Kendilerine yaptıkları şeylerin fenalığı söylenince, bunu kabule yanaşmak şöyle dursun, «Biz sadece ıslâh etmek için

çalışmaktayız.» derler. Burada ise Allah Teâlâ onların yalancı olduklarını ve her zaman için bozgunculuk yaptıklarını açıklamaktadır. Herkes gibi, siz de gelin imân edin denildiğinde, «Bir takım güçsüz ve bilgisiz kişiler gibi mi biz de inanacağız?» derler. Halbuki asıl bilgisiz kendileridir. Hakkı ve hakikati gördükten, hayrı ve hidâyeti müşahede ettikten sonra yüz çevirenlerden daha bilgisiz ve beyinsiz kim olabilir?.

[\[26\]](#)

«İbn Sa'd, Huzeyfe'den nakleder ki; ona münafıklık nedir? diye sorulmuş. O da; islâmı söyleyip onunla amel etmemektir demiş. Ah-med İbn Hanbel, Müsned'inde zayıf bir senedle sahabeden bir kişiden nakleder ki, müslümanlardan bir kişi, Ey Allah'ın Rasûlü yarın kurtuluş nasıldır? diye sormuş. Rasûlullah buyurmuş ki; Allah'ı aldatmaya çalışma. O; biz nasıl Allah'ı aldatabiliriz ki demiş. Rasûlullah şöyle buyurmuş; Allah'ın sana emrettiği şeyleri yerine getirirken Allah'tan başkasını kastetmendir. Riyadan kaçının. Çünkü o, Allah'a şirk koştur. Riyakâr kıyamet gününde halkın huzurunda şu dört isimle çağırılır : Ey kâfir, ey fâcir, ey hâsîr, ey gadir, amelin

boşa gitmiş, ücretin heba olmuştur. Bu gün için Allah katında senin yardımcın yoktur. Ücretini kimi aldatmaya çalışıyor idiysen onun yanında ara. Sonra Kur'an' dan, «Kim de Rabbına ulaşmayı ümid ederse sâlih amel işlesin» ve «münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar» âyetini okumuş.»[\[27\]](#)

10- Kalblerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını artırdı. Yalan söylemekte olduklarından dolayı onlara elem verici bir azâb vardır.

Süddî Ebu Mâlik yoluyla... İbn Abbâs'tan ve Mürre kanalıyla da... İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir gruptan bu âyet-i kerîme hakkında nakletti ki: «Kalblerinde hastalık vardır» kavli şüphe demektir. «Allah da hastalıklarını artırdı» yani şüphelerini artırdı demektir. İbn İshâk, Muhammed İbn Ebu Muhammed vasıtasıyla... İbn Abbâs'tan nakleder ki, «kalblerinde hastalık vardır» ifâdesi şüphe vardır demektir. Mücâhid, İkrime, Tâvûs, Hasan el-Basrî, Ebu'l-Âliye Rebî' İbn Enes ve Katâde de böyle dediler. İkrime ve Tâvûs'un «kalp- lerinde hastalık vardır» âyeti ile riyâ'nın kasdedildiğini söyledikleri nakledilir.

Dahhâk, İbn Abbâs'ın «Kalblerinde hastalık vardır» âyetinden mak-sad, münafıklık olduğunu, «Allah da hastalıklarını artırdı» âyetinden maksad nifaklarını artırdı demek olduğunu nakleder. Bu da önceki gibidir.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; «kalblerinde hastalık vardır» yani bu hastalık bedenî değil, dinî hastalıktır ve bunlar münafıklardır. Hastalık onları sahte olarak İslâm'a sokan şüphedir. «Allah da onların hastalığını artırdı» yani pisliklerini. Sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu, «İman etmiş olanlara gelince Allah onların imanlarını artırdı ve onlar bununla birbirlerini müjdelerler. Kalblerinde hastalık olanlara gelince onların pisliklerine pislik ekledim» (Tevbe, 125). Yani serlerine şer, sapıklıklarına sapıklık ekledim. Bu, Abdurrahmân'ın dediği gibidir. Ceza, amelin cinsindendir. Aynı şeyi eskiler de söylemişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu âyeti de buna benzer: «Hidâyete erenlere gelince Allah Teâlâ hidâyetini artırdı ve kendilerine takvalarını verdi.» (Muhammed, 17). [\[28\]](#)

11- Kendilerine «yeryüzünde bozgun çıkarmayın» denildiğinde, biz ancak ıslâh edicileriz, derler.»

12- Bilesin ki onlar fesâdçılann ta kendileridir de, bunun farkında değiller.

Süddî tefsirinde Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbâs'tan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd'dan ve Peygamberin ashabından bir gruptan nakletti ki, yeryüzünde fesâd, küfür ve isyan ile amel etmektir. Ebu Ca'fer, Rebî İbn Enes'ten o da Ebu'l-Âliye'den nakletti ki; «Yeryüzünde bozgun çıkarmayın» âyeti yeryüzünde isyan etmeyin demektir. Onların bozulmalarının sebebi Allah'a isyan etmeleridir. Çünkü kim Allah'a isyan ederse veya Allah'a isyân'ı emrederse yeryüzünde bozgun çıkarmış olur. Çünkü yeryüzünün ve gökyüzünün salâhı Allah'a itaat iledir. Rebî' İbn Enes ve Katâde de böyle demişlerdir.

İbn Cüreyc Mücâhid'den nakleder ki: «Kendilerine yeryüzünde bozgun çıkarmayın denildiğinde» yani Allah'a isyan ettiklerinde kendilerine böyle yapmayın denildiği zaman; biz, hidâyet üzerindeyiz ve ıslâh edicileriz derler. Veki ve İsa İbn Yûnus... Selmân el-Fârisî'den nakleder ki;

«Kendilerine yeryüzünde bozgun çıkarmayın...» âyetinin halkı henüz gelmedi demiştir. İbn Cerîr der ki; bana Ahmet İbn Osman İbn Hâkim... Selmân'dan nakletti ki; o henüz bu âyetin ehli gelmemiştir demiştir. İbn Cerîr der ki: Selmân'ın bu sözüyle şunu kasdetmiş olması muhtemeldir : Bu niteliklerle gelenler peygamber (a.s.) in zamanında olanlardan dinde bozgunculuk bakımından daha ilerdedirler. Yoksa o, bu niteliklere sahip kimselerin henüz gelmemiş olduğunu söylememektedir. İbn Cerîr der ki; nifak ehli yeryüzünde Rablerine isyan etmek ve Allah'ın yapmalarını yasakladığı şeyleri yapmakla, Allah'ın farzlarını yerine getirmemekle, herkesin tasdik edip hakikatine yakînen inanmakla emrolunduğu Allah'ın dîninden şüpheye düşmekle, kendilerinin üzerinde bulundukları şüphe ve kuşkuya düşmemiş olan mü'min-leri yalanlamakla, Allah'ı, kitaplarını, Rasûllerini yalanlayanları, imkân bulurlarsa Allah dostlarına tercih etmekle; yeryüzünü fesada vermiş olmaktadırlar. İşte münafıkların yeryüzünde bozgun çıkarmış olmalarının sebebi budur. Onlar bu davranışlarıyla

yeryüzünü ıslâh ettiklerini sanmışlardır. İbn Cerîr'in söylediği güzeldir; çünkü yeryüzünde bozgunculuk şekillerinden biri de mü'minlerin kâfirleri dost edinmeleridir. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurur: «Küfredenlere gelince, onlar birbirinin dostu sayılırlar, eğer böyle yapmazlarsa yeryüzünde fitne ve büyük bir bozgun olur.» (Enfâl, 73). Böylece Allah, mü'minlerle kâfirler arasındaki dostluğu kesip atmıştır. Ayrıca şöyle buyurmuştur: «Ey imân edenler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Allah'ın sizin üzerinize apaçık bir hüküm kılmasını mı istiyorsunuz?» (Nisa, 144). «Muhakkak ki münafıklar cehennemin en alt basamağındadırlar ve sen onlar için bir yardımcı da bulamazsın.» (Nisa, 145). Münafığın dış görünüşü mü'min şeklinde olduğu için, onun durumu mü'minleri şüpheyeye düşürmektedir. Bu bakımdan bozgun, münafık tarafından meydana çıkarılmıştır. Zira o, hakikat olmayan sözüyle mü'minleri aldatmış ve mü'minlere karşılık kâfirleri dost edinmiştir. Eğer ilk durumunda olduğu gibi devam etseydi kötülüğü daha az olurdu. Diğer yandan ihlâs ile Allah için çalışsaydı, sözü ve

davranışı birbirine uysaydı, kurtulup felaha erişirdi. Bunun için Allah Teâlâ onlar hakkında: «Kendilerine yeryüzünde bozgun çıkarmayın denildiğinde biz ancak ıslâh edicileriz derler.» buyurmuştur. Yani mü'minlerle kâfirler arasında idare etmekteyiz ve her iki grupta da geçinmekteyiz derler. Muhammed İbn Ebu Muhammed'in İkrime veya Saîd İbn Cü-beyr'den onun da İbn Abbâs'tan naklettiği gibi. «Kendilerine yeryüzünde bozgun çıkarmayın denildiğinde biz ancak ıslâh edicileriz derler.» Yani mü'minlerle kitap ehli arasını yapmaya çalışmaktayız derler. Bunun ::in Allah Töâlâ onlar hakkında: «Bilesin ki onlar bozguncuların ta kendileridir ama bunun farkında değildirler.» buyuruyor. Dikkat edin ve bilin ki onların dayandığı esas ve ıslâh edici oldukları iddiası, doğrudan doğruya fesadın kendisidir. .Ama bilgisizlikleri yüzünden onun fesâd olduğunun farkında bile değildirler. [\[29\]](#)

13- Onlar'a, insanların inandıkları gibi siz de ina-nm denilince, O beyinsizlerin inandığı gibi mi biz de inanacağız? derler. Bilesiniz ki asıl beyinsizler onlardır, da bunu bilmezler.

Allah Teâlâ buyuruyor ki, münafıklara, insanların inandıkları gibi siz de inanın denildiğinde, yani herkesin inandığı gibi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye, cennete, cehenneme ve bunun dışında mü'minlere bildirilen gerçeklere îmân edin, Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından vazgeçmek konusunda, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin denildiğinde onlar «Bu beyinsizlerin inandığı gibi biz de mi inanacağız?» derler. Bununla Rasû-lullah (s.a.)'ın ashabını (Allah onlardan razı olsun) kastederler. Allah'ın laneti o münafıkların üzerine olsun. Ebu'l-Âliye ve Süddî tefsirinde kendi senediyle İbn Abbâs'dan ve İbn Mes'ûd'dan ve daha bir çok sahabeden böyle rivayet etmiştir. Rebî' tbn Enes, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ve diğerleri de böyle derler. Münafıklar, «biz ve onlar aynı noktada ve aynı yolda mı olacağız? Onlar beyinsizlerdir, bizimle beraber olamazlar.» derler.

Süfehâ Sefih'in cem'idir. Hukemâ Hâkim'in cem'i olduğu gibi, Sefih ise câhil, dar görüşlü ve-faydalı ile zararlı yerleri az bilen kişidir. Bunun için Allah Teâlâ

kadınları ve çocukları sefihler olarak ifâde etmiştir : «Sefihlere mallarınızı vermeyin.» Selef bilginlerinin hepsi buradaki sefihlerden maksad kadınlar ve çocuklardır derler. Allah Teâlâ onlara cevap vermeyi kendi üzerine almış ve : «Bilesin ki asıl beyinsizler onlardır.» diyerek beyinsizliği onlara hasretmiştir. Ama onlar bunu bilmezler, nasıl tam bir bilgisizlik içinde bulunuyorlar ki, onlar kendi durumlarının sapıklık ve cehalet olduğunun farkında bile değiller. Bu ifâde onların körlüğünü, hidâyetten uzak olduklarını ve aşağılıklarını  n belîğâne şekilde belirtmektedir. [\[30\]](#)

14- Mü'minlere rastlayınca inandık derler. Şeytânları ile başbaşa kalınca da biz sizinle beraberiz, onlarla sadece istihza etmekteyiz derler.

15- Allah da onlarla istihza eder ve azgınlıklarında şaşkın bir halde dolaştırır.

Bu münafıklar, mü'minlerle karşılaşınca «biz inandık» derler. Yani mü'minlere inandıklarını gösterirler, dostluk ve iyilik gösterisinde bulunurlar. Böylece mü'minleri aldatırlar, iki yüzlü davranırlar,

sun'î ve korunma için uydurma davranış içine girerler. Maksadlan, mü'minlere düşecek ganimet ve iyiliğe kendilerinin de ortak olmasıdır. «Şeytânları ile başbaşa kaldıklarında» yani geri dönüp şeytanlarının yanına gittiklerinde demektir.

Süddî Ebu Mâlik'ten nakleder ki; şeytânlarıyla başbaşa kaldıklarında, yani onların yanına gittiklerinde demektir. Şeytânları yani efendileri, büyükleri münâfikların ve müşriklerin reisleriyle ele başları rlan Yahudi hahamlarıyla başbaşa kaldıklarında demektir. Süddî tefsirinde Ebu Mâlik tarikiyle İbn Abbâs'tan ve Mürre kanaliyle de İbn Mes'ûd'dan ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki .Şeytânlarıyla başbaşa kaldıklarında» âyetinden maksad, küfürdeki

reisleridir. Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki «Şeytânlarıyla başbaşa kaldıklarında» âyetinden maksad arkadaşlarıdır.

Muhammed İbn İshâk; Muhammed İbn Ebu Muhammed kanaliyle İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr kanaliyle İbn Abbâs'tan nakleder ki «Şeytânlarıyla başbaşa kaldıklarında» âyetinden

maksad, onlara yalanlamayı emreden ve Rasûlullah'ın getirdiklerine karşı çıkmayı söyleyen Yahûdilerdir.

Mücâhid der ki; «Şeytânlarıyla başbaşa kaldıklarında» âyetinden maksad, münafıklardan ve müşriklerden arkadaşlarıdır. Katâde ise şirk ve serde önderleriyle başkanları olduğunu söyler. Ebu Mâlik, Ebu'l-Âliye, Süddî, Rebî' İbn Enes de bu şekilde tefsir etmişlerdir. İbn Cerîr der ki; her şeyin şeytâm azgınıdır. İnsanlar da, cinler de şeytân olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Böylece biz her peygamber için sözün süslüsünü aldatıcı olarak fısıldayan cinden ve insandan şeytânları düşman kılmışızdır.» (En'âm, 112).

«Biz sizinle beraberiz.» âyetinin mânâsı hakkında Muhammed İbn İshâk, Muhammed İbn Ebu Muhammed yoluyla- İkrime'nin veya Saîd İbr Cübeyr yoluyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder •: «Biz sizin bulunduğunuz şeyin üzerindeyiz.», «Onlarla sadece istihza etmekteyiz.» Biz mü'minlerle sadece alay edip eğlenmekteyiz derler.

Dahhâk; İbn Abbâs'tan nakleder ki: «Onlarla sadece istihza etmekteyiz» âyetinin mânâsı, biz Muhammed (s.a.)'in ashabıyla eğlenip alay etmekteyiz demektir. Rebî İbn Enes ve Katâde de aynı şekilde demişlerdir.

Allah Teâlâ'nın onlara karşı sevabı ve yaptıklarına mukabelesi işte şudur: «Allah da onlarla istihza eder ve azgınlıklarında şaşkın bir halde dolaştırır.»

İbn Cerîr der ki; Allah onlara kıyamet gününde böyle yapacağını: haber vermektedir. Nitekim bu husus bir başka âyet-i Kerîme'de şöyle belirtilmektedir: «Erkek, münafıklarla kadın münafıklar mü'minlere, bizi de gözetin ışığınızdan faydalanalım» dedikleri gün onlara, «ardınıza dönün de ışık arayın» denir. İnananlarla münafıklar arasına kapısının içinde rahmet ve dışında azâb olan bir sûr çekilir.» (Hadîd, 13).

«O küfredenler bizim kendilerine fırsat vermemizin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara günahları daha fazla artsın

diye fırsat veririz ve onlar için horlayıcı azâb vardır.» (Âl-i İmrân, 178).

İbn Cerîr der ki; bu ve benzeri âyet-i Kerîmeler Allah Teâlâ'nın onlarla istihzası,- alayı, mekri ve hîlesidir. Şirk ile te'vil eden ve münafıkların müşrik olduklarını söyleyenler ise «Allah da münafıklar ve şirk ehliyle alay eder.» mânâsını verirler. İbn Cerîr der ki; başkaları da şöyle der: Allah'ın onlarla alayı; kendilerini uyarması, işledikleri günahlardan, küfretmelerinden ötürü onları kmamasıdır.» İbn Cerîr der ki başkaları da dediler ki; bu ve benzeri ifâdeler, «aldatmayı başa nınca, seni aldatan benim» diyenin sözü gibi cevap niteliğindedir. Hal öuki o aldatış değildir. Ama netice ona vardığı için böyle demektedir. Onlara göre Allah Teâlâ'nın : «Onlar hîle yaptılar, Allah da hîle yaptı Allah hîle yapanların hayırlısıdır.» (Âl-i İmrân, 54). Kavli şerifi di böyledir. «Allah da onlarla istihza eder.» Bu cevap sadedindedir. Yoksî Allah Teâlâ'dan ne' hîle, ne de alay sâdır olur. Maksud hîle ve alayı onlara hâkim olduğunu ifâde etmektir.

_ Başkaları da dediler ki; «Biz onlarla sadece istihza etmekteyiz Allah da onlarla istihza eder.», «Allah'ı da, îman edenleri de aldatmayj çalışırlar. Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar.», «Onlar Allah' unuttular, Allah da kendilerini unuttu» ve benzer âyet-i kerîmeler Allah Teâlâ'nın onları, istihza ve aldatma suçunun cezasıyla cezâlandıra çağını haber vermek içindir. Bunun haberini, kendilerinin cezalandırması şeklinde çıkarmıştır. Bu haberin çıkışı, lafız, bakımından onların ceza hak eden fiillerinin haberi olmasındandır. Ancak her iki anlam değişik olmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, «kötülüğün cezası onur gibi bir kötülüktür.» Ve yine «kim de size saldırırsa, siz de ona saldırın» buyurmaktadır. İşte bunlardan birincisi zulüm, ikincisi adalet olmaktadır. Her iki kelime lafızları bakımından bir ise de, anlamları bakımından farklıdır. İbn Cerir Taberî Kur'an'daki benzer âyetlerin hepsinin bu mânâyâ geldiğini söylemektedir. J3

Yine Taberî der ki; başkaları da âyetin mânâsı hakkında şöyle dediler : Allah Teâlâ münafıklara bildirmektedir ki; onlar kendi azgınlarının yanma

gittiklerinde; «Biz sizin dininiz üzerindeyiz derler. Muhammed (s.a.)'in dinini ve getirdiklerini yalanlamakta sizinle beraberiz, bizim Onun doğru olduğu sözümüze gelince bu sadece görüntüden ve istihzadan ibarettir.» Allah Teâlâ da, kendileriyle istihza ettiği,-rû haber vermektedir. Böylece dünyada onlar hakkındaki hükmünü açıklamaktadır. Yani âhiretteki azâb ve cezâmn tersine dünyaca kanlarının ve mallarının masum olduğunu söylemektedir. Sonra) İbn Cerir Taberî bu sözü yönlendirip destekleyerek der ki; mekr, hutTâ, alay ve eğlence lüzumsuzluk şeklinde olduğu için icma' ile Allah Azze ve Celle'den uzaktır. Ama intikam, ceza ve adaletle mukabele şeklinde olunca bu husus mümtenî olmazTl

İbn Cerîr der ki; bizim bu söylediğimize uygun olarak vârid olan Haberde İbn Abbâs'tan «Allah da onlarla istihza eder» âyetinin onlar-ian intikam almak için kendileriyle alay eder anlamına olduğu nakledilir.

«Ve azgınlıklarında şaşkm bir halde dolaştırır» Süddî Ebu Mâlik canaliyle İbn Abbâs'tan ve Mürre

kanaliyle İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakletti ki, «dolaştırır» dan maksad onlara fırsat verir demektir. Mücahid de bunun, artırır anlamına geldiğini söyler. İbn Cerîr ise der ki; doğru olanı, Allah'ın onlara azgınlıklarından ve kötülüklerinde kendi hallerine terkederek fırsat verme şeklinde artırma anlamına gelmesidir. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'-de şöyle buyurmaktadır: «Nasıl onlar ilk defa imân etmemişlerse böylece onların kalplerini ve gözlerini değiştiririz ve kendilerini azgınlıkları içerisinde şaşkın halde bırakırız.» (En'âm, 110). Tuğyan bir şeyde aşırı gitmektir. Nitekim Allah Teâîa buyurur ki: «Su taşığında biz sizi gemide taşıdık.» Burada suyun taşmasını tuğyan fiiliyle ifâde etmiştir. Dahhâk, İbn Abbâs'tah nakleder ki; «Azgınlıklarında şaşkın bir halde dolaştırır» âyetinden maksad, küfürlerinde gezdirir durur demektir. Süddî de sahabeden naklettiği senedle bu âyeti böyle tefsir etmiştir. Ebu'l-Âliye, Katâde, Rebî' İbn Enes, Mücâhid, Ebu Mâlik ve Abdurrahmân İbn Zeyd de bu âyeti küfür ve dalâletleri şeklinde tefsir etmişlerdir.

İbn Cerîr der ki; «Azgınlıklarında şaşkın bir halde dolaştırır.» âyetinin mânâsı sapıklıklarında ve kendilerini pisliğe batıran küfürlerinde demektir. Pisliğin içerisinde yüzüp şaşkın şaşkın gezinirler ve çıkış için bir yol bulamazlar. Çünkü Allah Teâlâ kalplerini mühürleyip damgalamış ve gözlerini hidâyete kapayıp kör etmiştir. Bu sebeple doğru yolu göremez ve hiçbir yol bulamaz olmuşlardır. [\[31\]](#)

16- Onlar; hidâyet karşılığı sapıklığı satın almış kimselerdir. Ticâretleri kendilerine kâr sağlamamıştır. Ve onlar hidâyete ermişlerden değildirler.

Süddî tefsirinde Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanaliyle İbn Abbâs'tan ve Mürre kanaliyle İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; «Onlar hidâyet karşılığı sapıklığı satın almış kimselerdir.» âyeti sapıklığı almış ve hidâyeti terketmiş manasınadır. İbn İshâk Muhammed İbn Ebu Muhammed yoluyla ikrime'den veya Sâid İbn Cübeyr yoluyla İbn Abbâs'dan nakleder ki; bu âyetin mânâsı, imâna karşılık küfrü satın almışlardır. Mücâhid ise der ki; bu ayetin mânâsı imân ettiler

sonra küfrettiler demektir. Katâde der ki; onlar hidâyete karşılık dalâleti beğenip seçmişlerdir. Katâde'nin söylemiş olduğu bu açıklama mânâ bakımından Allah Teâlâ'nın Semûd kavmi hakkında söylediği şu ifâdeye benzemektedir: «Semûd'a gelince biz onlara doğru yolu gösterdik. Onlar ise hidâyete karşılık görmezliği beğendiler.» Yukarıda geçen müfessirlerin söylediklerinin özeti şöyledir: Mü- nâfıklar, hidâyetten dalâlete doğru kaymışlar ve hidâyete karşılık dalâleti seçmişlerdir. Dalâletin bedeli olarak hidâyeti vermişlerdir. Bu konuda ister önce imân etmiş olup sonra küfre dönmüş olsunlar (nitekim Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurur: «Bunun sebebi onların imân etmiş sonra küfretmiş olmalarıdır. Bu yüzden onların kalplerinin üzerine mühür vurulmuştur.») İster hidâyete karşı dalâleti seçmiş olsunlar farksızdır. Nitekim onlardan bir diğer grubun durumu böyledir. Bu, sebeple Allah Teâlâ «Ticâretleri kendilerine kâr sağlamamıştır "ve onlar hidâyete ermişlerden değildirler.» buyuruyor. Yani bu alışverişte ticâretleri kâr getirmemiş ve onlar yaptıklarında doğruyu da bulmuş değildir.

İbn Cerîr der ki bize Bi r... Katâde'den nakleder ki: «Ticâretleri kendilerine k r sağlamamıştır. Ve onlar hidâyete ermi lerden değildirler.» âyeti hakkında şöyle demiştir. Doğrusu, görüyorsunuz ki onlar hidâyetten çıkıp dalâlete d  m  lerdir. Cemaattan çıkıp ayrılığa, emniyetten çıkıp korkuya, sünnetten çıkıp bid'ata gitmişlerdir. Aynı ifâdeyi İbn Ebu Hatim de Katâde'den... benzer şekilde rivayet eder. [\[32\]](#)

İnkarcıların Misâli:

17- Onların misâli; ateş yakan kimsenin misâli gibidir ki, ateş çevresindekileri aydınlatınca, Allah onların ışığını giderdi. Karanlıkların içerisinde görmez halde bırakıverdi.

18- Sağırdırlar, dilsizdirler, k rd rl r. Onlar artık dönmezler.

Bu mis lin belirtilmesi: Allah Te    onların hidâyete karşılık dalâleti satın almalarını, gördükten sonra k r olmalarını; ateş yakan bir kimsenin durumuna benzetmektedir.

Adam ateşi yakıp ateş çevresindekileri aydınlatınca, sağından ve solundan onu görenler ateşten yararlanınca ve çevreye alışınca o adam ateşini söndürmüştü, şiddetli karanlıkta görmez ve bilmez hale gelmiştir. Buna karşılık sağırdır duymaz, laldır konuşmaz, kördür —ateş olsa da— görmez durumdadır. Bu sebeple o daha önce bulunduğu duruma dönememektedir. İşte hidâyete karşılık dalâleti değişen münafıkların, doğru yola karşılık eğriyi seçenlerin durumu böyledir. Bu örnekler onların önce inanıp sonra küfretmiş olduklarını gösteriyor. Nitekim başka âyetlerde de Allah bu durumu haber vermiştir. Şüphesiz ki doğruyu bilen Allah'tır.

İbn Cerîr Taberî burada örnek verilenlerin hiç bir zaman inanmamış olduklarını iddia eder ve bu iddiasına Allah Teâlâ'nın : «İnsanlardan öyleleri de vardır ki inanmadıkları halde Allah ve Âhiret gününe inandık derler.» âyetini göstermektedir. Doğrusu bu durum onların küfür ve nifak hallerini de haber vermektedir. Bu ise onların daha önce iman etmiş sonra imandan çıkıp kalblerinin damgalanmış olması

gerçeğine ters düşmez. İbn Cerîr merhum, burada şu âyet-i celîleyi hatırlamamıştır : «Bunun sebebi onların îman edip sonra küfretmiş olmalarıdır. Bunun üzerine onların kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar anlamazlar.» (A'râf, 10). Bunun için burada verilen örnekle önce aydınlandıkları îman sözünü aşağı vurdukları, sonra kıyamet gününde karanlıkta kaldıkları belirtilmektedir. İbn Cerîr der ki; topluluğa tek ile örnek vermek doğru olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Sen onların sana baktıklarını görürsün ama gözleri, ölümden başı dönen kimsenin gözü gibi döner.» (Ahzâb, 19). Yani ölüme tutulmuş kişinin gözünün dönmesi gibi. Bir başka âyet-i kerîme'-de şöyle buyrulur: «Sizin yaratılmanız da diriltilmeniz de ancak bir canlının ki gibidir.» (Lokman, 28). Ben derim ki, «Onların misâli ateş yakan kimsenin misâli, gibjidir ki...» âyetinde tekten topluluğa dönülmüştür. Bu kelâmın en fasihi, nizâmın en belîgidir.

«Allah onların ışığını giderdi» yani kendilerine fayda veren ışığı yok etti ve zarar veren yakmayı, dumanı bıraktı. «Onları karanlıklar içerisinde görmez

halde bırakıverdi.» Küfür şek ve nifak içerisinde bıraktı da bir hayır yolu görmez ve bilmez oldular. Bununla beraber sağırdılar bir hayrı işitmezler, dilsizdirler kendilerine fayda verecek sözü söylemezler, kördürler sapıklık ve görmezlik içerisindeyler. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Doğrusu gözler kör olmaz, ancak göğüslerdeki kalbler kör olur.» (Hacc, 46). Bu sebeple onlar uzaklaşmış oldukları hidâyete tekrar dönemezler.

Süddî tefsirinde Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd ve Peygamberlerin ashabından bir top-lulukdan nakleder ki, Allah Teâlâ'nın : «Ateş çevresindekileri aydınlatınca» âyeti konusunda, o, şöyle demiştir: Peyyamberin Medîne'ye ilk geldiği sırada bir grup insan İslâm'a girdiler, sonra münafıklığa döndüler. İşte onların misâli, karanlıkta olan bir adamın misâli gibidir, adam ateş yakmış ve çevresini aydınlatmıştır. Çevresinde rahatsız edecek şeyleri görmüş ve ondan korunmasını öğrenmiştir, ancak bu durumda iken ateşi sönmüş artık rahatsız edici şeylerden korunmayı bilemez olmuştur. İşte münafık da

böyledir. O da şirk karanlığında iken müslüman olmuş, helâl ve haramı, hayır ve şerri öğrenmiştir. Bu du rumda iken tekrar inkâra sapmış helâli haramdan, hayrı serden ayırc edemez olmuştur.

Mücâhid der ki; «Ateş çevresindekileri aydınlatınca» âyetindek: ateşin aydınlatmasından maksad; onların imâna ve hidâyete yönelme-leridir. Atâ el-Horasânî de der ki; bu âyetteki örnek bazan görüp bilir sonra kalbi kararan münafık örneğidir. İbn Ebu Hatim, İkrime, Hasan Süddî ve Rebî' İbn Enes de Atâ el-Horasanî gibi düşünmüşlerdir.

Abdurrahmân İbn Zeyd İhtı Eşlem ise der ki; bu âyet münafıkların sıfatıdır. Onlar önce îman etmişlerdi ve ateş yakan kimselerin aydınlandığı gibi imân nuruyla kalpleri aydınlanmıştı. Sonra küfrettiler Allah onların nurunu çekip aldı, tıpkı bu ateşin bitmesi gibi ve böylece onları karanlıkta görmez halde bırakmıştır.

Avfî, İbn Abbâs'dan bu âyet hakkında şöyle nakleder; Nûr'a gelince bu, onların sözünü ettikleri imânlarıdır. Karanlık ise sözünü ettikleri küfür ve sapıklıklarıdır. Onlar önce hidâyet üzerinde bulunan

bir kavimdirler, sonra hidâyetten ayrıldılar ve isyan ettiler.

İbn Cerîr Taberi'nin sözü, Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'dan naklettiği rivayete benzemektedir. O der ki; bu âyet-i kerîme Allah'ın İslâmın izzetinden faydalanan münafıklar için verdiği bir örnektir. Onlar müslüman olduklarını açıklamakla, müslümanlarla evlenmekte, müslümanlara vâris olmakta ve ganimetleri paylaşmaktaydılar, ölünce Allah onlardan bu izzet ve şerefi sıyırıp almıştır.

Tıpkı ateşin sönünce ışığı kaybetmesi gibi. Ebu Ca'fer el-Râzî Enes yoluyla Ebu'l-Alîye'den nakleder ki; «Onların misâli ateş yakar kimsenin misâli gibidir.» Ateşin ışığı, yanmasıyla ortaya çıkar. Ateş sönünce ışığı da yok olup gider, münafık ta böyledir. Her ne zaman cLâ İlahe İllallah» diyerek kelime-i tevhidi söylese önü aydınlanır, şüpheyi düştüğü zaman ise karanlıkta kalır. Dahhâk der ki; «Allah onların ışığını giderdi.» âyetinden maksad, sözünü ettikleri imânlarıdır. Abdürrezzâk, Ma'mer yoluyla Katâde'den nakleder ki, bu âyetten maksat «Lâ İlahe İllallah» tır, o kendilerini aydınlatmış ve bu sayede

dünyada yiyip içerek emniyet içerisinde gezinmişler, kadınlarla evlenmişler, kanlarını korumuşlar; ama öldükleri zaman Allah onların ışığını gidermiş ve karanlıklar içerisinde görmez halde bırakmıştır.

Saîd bu âyet hakkında Katâde'den şunu nakleder : Bu âyetin mânâsı şudur ki; münafık «Lâ İlahe İllallah» deyince onun için dünya aydınlanır. Bu sayede müslümanlarla evlenir ve onlarla birlikte savaşa katılır ve müslümanlara vâris olur, kanını ve malını korur ama ölünce münafıktan bütün bunlar alınır. Zira aslında o kalben buna lâyık değildi ve davranışları da gerçek değildi.«Karanlıklar içerisinde görmez bir halde bırakıverdi.» Ali tbn Ebu Talha, îbn Abbas'dan nakleder ki, «karanlıklar içerisinde bıraktı» âyetinden maksad öldükleri zaman azâb içerisinde kalmalarıdır. Muham-med İbn tshâk... tbn Abbas'dan nakleder ki; «karanlıklar içerisinde bıraktı» âyetinden maksad, onlar hakkı görüyor ve hakikati söylüyorlardı, ama imandan çıkınca küfür karanlığına daldılar, küfür ve münafıklıkla bu ışığı söndürdüler. Allah da onları küfür karanlıkları içerisinde bıraktı, ne doğru yolu görebiliyorlar, ne de hak istikâmette

yürüyebiliyorlar. Süddî, tefsirinde der ki karanlıklardan maksad şudur: Münafık ölünce onun davranışı kendi aleyhinde kötü bir davranış olarak kaydedilir ve o «Lâ İlahe İllallah» sözünü tasdik edecek iyi bir amel bulamaz.

«Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler.» Süddî der ki onlar görmez ve konuşamazlar. Ali İbn Ebû Talha, İbn Abbas'dan nakleder ki onlar hidâyeti işitmezler, görmezler ve düşünemezler. Ebu'l-Âliye, Katâde İbn Duâme de aynı şeyi söylemişlerdir.

«Onlar artık dönmezler.» İbn Abbâs der ki; hidâyete geri dönmezler. Rebî' İbn Enes de böyle demiştir. Süddî ise der ki; Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler artık İslâm'a bir daha dönemezler. Katâde der ki, onlar dönemezler tevbe edemezler, hakikati zikredemezler. [\[33\]](#)

Münafıkların durumu, kısa zamanda ortaya çıktı ve rezîl oldular. Korku ve endîşe içerisinde bocalayıp durmaktadırlar. Tıpkı ısınmak için bir ateş yakan kimsenin durumundadırlar. Ateş yanıp ta çevrelerini aydınlık ve ısı kaplayınca Allah onların ışıklarını söndürerek ateşlerini yok etmektedir. Bu sefer üst

üste binen karanlıklar içerisinde boğulup kalmaktadırlar. Sağır oldukları için hakkı duymamakta, dilsiz oldukları için hakikati söyleyememekte ve kör oldukları için hak ve hidâyet yolunu görememektedirler.

Bir diğer örnek de, Allah'ın kitabı Kur'an-ı Azîmüşşân'da eksiklik ve şüphe arayanlardır. Münafıklar ganimet dağıtıldığı zaman sevinçle müslümanların safında yer almakta, mesuliyet ve vazife terettüb ettiği zaman da ortadan kaybolup gitmektedirler. Bunların durumu, her yandan yağmura tutulan, gecenin karanlığında kasırga, şimşek, yıldırım ve gök gürültüsü içinde sanki kulakları duymazmış gibi, ellerini kulaklarına götüren sağırların durumu gibidir. Bir şimşek çakıp ta gök yüzünü anî bir parıltı sarınca emîn olduklarını sanarak sevinirler. Fakat az sonra gök yüzünü tekrar karanlık sannca ümitsizliğe düşerler.

Aslında Cenab-ı Allah isterse onların görme, işitme duygularını kökten yok eder.

İlk iki âyet tam münafıklar hakkında, son iki âyet ise mütereddit münafıklar hakkındadır. [\[34\]](#)

19- Yahut gökten inen sağanağa tutulmuş gibilerdir ki; onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır.

Yıldırımlardan ölmek korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah kafirleri çepeçevre kuşatıcıdır.

20- Az kalsın şimşek gözlerini alıverecek. Onları aydınlattıkça ışığında yürürler. Üzerlerine karanlık basınca dikilip kalıverirler. Şayet Allah, dileyseydi onların işitmelerini de, görmelerini de giderirdi. Muhakkak ki Allah her şeye Kâdir'dir.

Bu âyet-i kerîme de Allah'ın münafıklara verdiği başka bir örnektir. Bunlar, bir topluluktur ki, bazan hak kendilerine apaçık ayan olmakta, bazan da şüpheyeye düşmektedirler. Şüphe, küfür ve tereddüt halinde kalpleri, gökten inen sağnak gibidir. Âyette yer alan “es-Sayyib” kelimesi yağmur demektir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, ashâb'tan bir topluluk, Ebu'l-Âliye, Mücâhid Saîd İbn Cübeyr, Atâ; Hasan el-Basrî, Ka-tâde, Atiye el-Avfî, Atâ el-Horasânî, Süddî, Rebî' tbn Enes de böyle demişlerdir. Dahhâk ise bu kelimenin bulut olduğunu söyler. Meşhur olan

kanâate göre karanlıklar içerisinde gökten inen yağmur manâsına ge-lir. Karanlıklar, küfür, nifak ve şek karanlığıdır. «Gök gürültüsü ve şimşek vardır.» Bu da korkudan kalbi titreten bir şey. Çünkü korku, şiddet, ürperti ve dehşet münafığın sarımdandır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Onlar her sesi aleyhlerinde zannederler.» (Münâfikûn, 4). Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur: «Sizden olmadıkları halde sizinle beraber olduklarına Allah'a yemîn ederler. Oysa onlar korkak bir topluluktur. Bir sığınak veya mağara yahut girecek bir yer bulmuş olsalardı çarçabuk oraya yönelirlerdi.» (Tevbe, 56-57).

Şimşek, zaman zaman bu münafıkların kalbinde parlayan imân nurunun bir parıltısıdır. Bunun için Allah Teâlâ : «Ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır» buyurmaktadır. Yani onların bu korkuları kendilerine hiç bir fayda vermez, çünkü Allah kudretiyle onları çepeçevre kuşatmıştır/jOnlar Allah'ın irâde ve meşîyyeti altındadırlar. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurur : «Sana askerlerin sözü

geldi mi? Firavun ve Semûd'un. Hayır o küfredenler bir yalanlama içindedirler. Halbuki Allah onları arkalarından kuşatmıştır.» (Bürûc, 17).

«Az kalsın şimşek gözlerini alıverecekti.». Şiddetinden ve kuvvetinden, gözlerinin zayıflığından ve imana karşı sebat edemeyişlerinden. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «Az kalsın şimşek gözlerini alıverecek» âyetini o şöyle açıklamıştır : Az kalsın Kur'an'ın muhkem âyetleri münafıkların gizli noktalarını gösterecekti. İbn İshâk... İbn Abbâs'dan nakleder ki; hakkın ışığının şiddetinden dolayı az kalsın şimşek gözlerini alıverecek. Parlayınca ışığında yürürler. Sönüp de karanlık çökünce dikilip kah verirler.» Ne zaman kendilerine imândan bir şey ayan olsa ona alışır ve uyarlar. Bazan da şüphe arız olur ve kalplerini karartır da hayretler içerisinde dikilip kalırlar.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakletti ki «Parlayınca ışığında yürürler» âyeti hakkında, o şöyle demiştir: Münafıklara İslâmın izzetinden herhangi bir fırsat düşerse O'na güvenirler ve O'nunla emniyete kavuşurlar. İslâm'a bir kötülük isabet edince kalkıp

küfre dönmeye yönelirler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «İnsanlardan bir kısmı da Allah'a çeşitli şekilde ibâdet eder. O'na bir hayır isabet ederse bununla emniyete kavuşur....» (Hacc, 11).

Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'dan nakleder ki, münafıklar hakkı bilir ve hakkı söylerler ve bu söyleyişlerinde doğru istikâmettedirler. Haktan geri dönüp küfre yuvarlanınca hayretler içinde dikilip kalırlar. Ebu'l-Âliye, Hasan el-Basrî, Katâde, Rebî' İbn Enes, Süddî kendi isnadıyla sahabeden böyle dediklerini nakleder ki bu, en doğru ve en açık olanıdır. Şüphesiz ki en iyi Allah bilir.

Kıyamet gününde, insanların imânlarına göre, nûr verildiği gün onlar bu durumda olurlar. Kimisine fersahlarca mesafeyi, aydınlatacak ışık verilirken, kimisine bundan daha fazla veya daha az ışık verilir. Kiminin ışığı bazan söner bazan yanar ve bu sebeple sırat üzerinde bazan yürür, bazan durur. Kiminin de ışığı tamamen söner. İşte apaçık münafıklar onlardır ki Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurur : «O gün erkek münafıklarla kadın münafıklar imân edenlere

derler ki; bize bakın da sizin ışığınızdan faydalanalım. Onlara denir ki arkanızı dönün ve bir ışık araştırın...» (Hadîd, 13) ve Allah Teâlâ mü' minler hakkında da şöyle buyurur : «O gün sen mü'min erkeklerle mü'min kadınların ışıklarının önlerinden ve arkalarından koştuğunu görürsün, «bugün size cennetler müjde olsun» denilir.» (Hadîd, 12). Bir başka âyette de şöyle buyurur: «O gün Allah peygamberi ve onunla birlikte îman etmiş olanları mahcûb etmez. Onların ışıkları önlerinden ve arkalarından koşar ve onlar derler ki; Rabbimiz bizim nurumuzu tamamla ve bizi bağışla. Muhakkak ki sen her şeye Kadirsin.» (Tahrîm, 8).

Saîd İbn Arûbe Katâde'den nakleder ki, O Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle dediğini bize aktardı: «Mü'minlerden bir kısmının nuru, Medîne'den Aden'e veya San'â'ya kadar olan. mesafeyi ya da ondan daha azını aydınlatır. Halbuki mü'minlerden bir kısmının nuru ancak ayaklarının bastığı yeri aydınlatabilir.» Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî nakletmiştir. Bunu İbn Ebu Hatim İmrân yoluyla Katâde'den rivayet eder. Bu hadîs, Minhâl İbn Ebu Amr'ın... Abdullah İbn

Mes'ûd'dan naklettiği şu hadîse benzer. O der ki; mü'minlere ışıkları amelinin miktarına göre verilir. Onlardan bir kısmı kendi nurunu bir hurma ağacı gibi, bir kısmı ayakta duran bir adam gibi görür. Nuru en az, olanlar da baş parmak gibidir, bazan yanar bazan söner.' Bu hadîsi Cerîr Minhâl'den nakletmiştir. İbn Ebu Hatim der ki, bana babam... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki o şöyle demiştir : Herkes amellerinin miktarına göre sıratın üzerinden geçer. Bir kısmının nuru dağ dibidir, bir kısmının nuru hurma ağacı gibidir, nuru en az olan da baş parmağı gibi olup bazan yanar bazan söner. Yine İbn Ebu Hatim der ki, Muhammed İbn İsmâ-îl... İbn Abbâs'dan bize nakletti ki, o şöyle demiş: Tevhîd ehlinde herkese kıyamet gününde bir nûr verilir. Münâfık'ın nuru söner. Mü'min, münâfıkın nurunun söndüğünü gördüğü için titrer ve der ki, Rabbimiz bizim nurumuzu tamamla.

Dahhâk İbn Müzâhim der ki; dünyada açıkça îman etmiş olan herkese kıyamet gününde bir nûr verilir. O sırata ulaşınca münafıkların nuru söner.

Mü'minler bunu görünce titrerler ve Rabbimiz bizim nûrjmiuzu tamamla derler.

Bu kesinleştğine göre, insanlar bölüm bölüm olmaktadır. Bir kısmı saf mü'minlerdir ki, bunlar Bakara sûresinin ilk dört âyetinde nitelendirilmiş olanlardır. Bir kısmı saf kâfirlerdir ki, bunlar da daha sonraki iki âyette nitelendirilmiş olanlardır. Münafıklara gelince bunlar da iki kısımdır. Bir kısmı saf münafıklardır ki; işte ateş örneği verilenler bunlardır, bir kısmı da tereddüt içerisinde kalan münafıklardır ki bazan îman parıltıları ortaya çıkar, bazan da kaybolur. İşte şu örneği verilenler de bunlardır. Bunların durumu kendilerinden öncekilerden daha hafiftir. Burası bazı yönlerde Nûr sûresinde zikredilenlere benzemektedir. Şöyle ki, mü'minlere ve mü'minlerin kalbinde bulunan imâna örnek olarak verilmiş olan «İçinde ışık bulunan bir kandil yuvası ve bu ışık bir cam içinde bulunur» örneği mü'minin kalbinin nu-mûnesidir. Çünkü mü'min kalbi imân fitratı üzerindedir ve her türlü karanlıktan, bulanıklıktan uzak, sâf ve hâlis şeriata ulaştımcı noktalardan yardım diler. İnşâallah yeri

geldiğinde bu huûs açıklanacaktır. Sonra kendileri herhangi bir yol üzere bulunmadıkları, cehl-i mürekkep sahibi oldukları halde bir yol üzere olduklarını sanan kâfirlere örnek verilmektedir. «Küfredenlerin işleri engin çöllerdeki serap gibidir. Susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiç bir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur ve O da hesabını görür. Allah hesabı çabuk görendir.» (Nûr, 39). Daha sonra o sûrede Allah, basit, bilgisizlikle dolu olan câhil kâfirlerin örneğini vermekte ve onlar hakkında şöyle buyurmaktadır : «Veya engin denizin karanlıklarına benzer. Onu üst üste dalgalar ve dalgaların üstünde de bulutlar örter. Karanlıklar üstünde karanlıklar, insan elini uzattığı zaman neredeyse onu bile göremez. Allah'ın nûr vermediği kimsenin nuru olmaz.» (Nûr, 40). Burada kâfirler iki kısma bölünmektedir. Hacc sûresinin başında zikredildiği gibi bu küfredenlerin bir kısmı önderler, bir kısmı da onların peşinden gidenlerdir. «Allah hakkında bilmeden tartışan ve her azılı fesâdçıya uyan insanlar vardır.» (Hacc, 3). Bunun ardından da şöyle buyurmaktadır : «Bilmeden, doğruya götüren bir

rehberi olmadan, aydınlatıcı bir kitabı bulunmadan Allah yolundan saptırmak için büyüklük taslıyarak Allah hakkında tartışan kimseler vardır. Dünyada rezillik onadır, ona kıyamet günü yakıcı azabı tattırırız.» (Hacc, 8 - 9). Allah Teâlâ Vakıa sûresinin başmda ve sonunda ve İnsan sûresinde de mü'minleri ikiye taksim etmiştir. Bir kısmı önde gidenlerdir ki bunlar Allah'a yaklaştırılmış olanlardır, bir kısmı da sağcılardır ki bunlar iyilik sahibidirler.

Bu âyet-i kerîmelerin toplamından özetleyecek olursak, mü'min-ler iki kısımdır : Bir kısmı mukarrebûn, diğer kısmı da ebrâr adını alırlar. Kâfirler de iki kısımdır: Bir kısmı önderler, bir kısmı da onların peşinden gidenlerdir. Keza münafıklar da iki kısımdır: Bir kısmı, hâlis münafıklar, bir kısmı da nifaktan bir şube içerisinde bulunan münafıklardır. Nitekim Buhâri ve Müslim'de vârid olduğuna göre Abdullah tbn Amr Hz. Peygamberden şu hadîsi nakleder :

«Üç şey vardır ki, onlar kimde bulunursa o, hâlis münafık olur. Kimde onlardan birisi bulunursa onda -bu hareketi terkedinceye kadar-münâfıklıktan bir

haslet bulunur. Bunlar konuşunca yalan söyleyen, vaad edince vaadinden dönen, kendisine emânet verilince, hıyanet eden kimsedir.» Bu hadisi delil getirerek insanların îmandan bir şube veya nifaktan bir şube içerisinde bulunabilecekleri belirtilmiştir. Benim bu hadîs karşısında davranışım veya âyetlerin delâlet ettiği konudaki inancım daha önce geçen selef bilginlerinin inancı gibidir. İnşâallah ilerde gelecekler de böyledir.

«Şayet Allah dileseydi onların işitmelerini de, görmelerini de giderirdi. Muhakkak ki Allah her şeye Kâdir'dir.» Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'dan bu âyet hakkında şöyle söylediğini nakleder: Hakkı bildikten sonra terketmelerinden dolayı Allah dileseydi onların işitmelerini de, görmelerini de giderirdi. Muhakkak ki Allah her şeye Kâdir'dir. İbn Abbâs der ki; Allah kullarından dilediğinden intikam almaya veya dilediğini affetmeye Kâdir'dir. İbn Cerîr der ki; Allah Te-âlâ'nın burada her şeyden önce kendisine kudret vasfını izafe etmesinin sebebi, münafıkları intikam ve satvetinden sakındırmak içindir. Onlara kendilerini ihata edici olduğunu ve

gözlerini, kulaklarını gidermeye gücünün yeteceğini haber vermek istemiştir. [\[35\]](#)

İZAHİ

Bu âyet-i kerîmede yeralan yıldırım ve şimşek, klasik tefsirlerde değişik şekillerde yorumlanmıştır. Hatta Ortaçağ, Yahûdî ve Hristiyan kaynakların etkisi hemen sezilen yorumlar da görülmektedir. Âyeti muhtelif yönlerden değerlendiren müfessîrlerin görüşleri ezcümle şöyledir:

Râ'd, bulutları kovalayan meleğin sesinin adıdır. Tirmizî'nin tah-rîcine göre, İbn Abbâs der ki: Yahudiler Hz. Peygambere «Ra'd» i sordular. O, buyurdu ki Râ'd meleklerden bir melektir. Elinde ateşten bir kırbaç vardır ve bulutları Allah'ın istediği yere doğru sürükler. Onlar dediler ki; şu işittiğimiz ses nedir öyleyse? O, bulutları kovalamasıdır. Allah'ın emrettiği yere varıncaya kadar onları kovaladığından böyle ses çıkarır, dedi. Yahudiler doğru söyledin dediler. Bu hadîsin isnadında söylenecek sözler vardır. Kurtubî der ki; ulemânın ekseri bu tefsire uymuşlardır. Denildi ki Râ'd; yağmurun yağması esnasında bulutların cirimlerinin

sarsılmasıdır. Filozoflara ve kelâmcılardan bilgisiz kişilere uyan müfessirlerden büyük bir çoğunluk da bu görüşü söylemiştir. Daha başka şeyler de denmiştir. «Berk» ise bulutları sürükleyen meleğin elinde bulunan demirden kamçıdır. Sahabenin çoğunluğuyla şariat bilginlerinin hepsi yukardaki hadise dayanarak bu görüşü be-nimsemişlerdir. Filozoflara uyan bazı müfessirler ise derler ki; «berk» üst üste birikmiş bulutların cirminin çarpışmasından meydana gelen ve çarpışma anında alevlenen ateş parçalarından oluşan yüksek buhar yükleridir.^[36]

Şimşek ve Yıldırım'ın Mâhiyeti:

Reşîd Rızâ ise diyor ki:

Allah Teâlâ; gökten inen yağmuru nitelendirirken «Onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır» buyuruyor. Karanlıklardan maksad, gecenin, bulutun ve yağmurun karanlığıdır. Gök gürültüsü ise, zaman zaman bulutların toplandığı sırada işitilen ve bilinen sestir. Şimşeğe gelince, bulutların içerisinden parhyan ışıktır. Bazan da bulut olmadan ufukta parlar. Müfessirimiz Celâleddîn el-Süyûtî der ki; «Gök gürültüsü, bir melektir veya meleğin sesidir.

Şimşek ise meleğin kamçısıdır, onunla bulutları sürükler.» Sanki melek maddî bir cisim-miş gibi. Çünkü kulağa gelen ve duyulan sesler cisimlerin özellikleridir. Ona göre, sanki bulutlar tenbel bir merkepmiş de ancak şiddetli gürültü ve ard arda gelen kamçılarla yürütülebiliyormuş gibi. Bizim söylediğimiz husus Arapların ve bugün insanların bu iki lâfızdan anladıkları mânâdır. Sahîh bir delile dayanmadan lâfızları hakikî anlamlarının dışına çekmemek lâzımdır. Bilhassa âyetlerin mânâsının; konuşan ve söyleyenlerin .bildikleri, görülen âlemlerden Allah'ın ve Allah'ın kendilerine vahiy yoluyla bildirdiklerinin dışında, kimsenin bilmediği gayb âlemine çekilmesi asla caiz değildir. Lâkin müfessirlerin çoğunluğu, eserlerini muhaddîslerin, açıkça yalan olduğunu belirttikleri mevzu hadîsler ve İsrail kıssalarıyla doldurup taşırmışlar ve Kur'an'ı açıklamak ve tefsir etmek üzere bu kıssaları Kur'an'a ilâştirmişler, bunu vahye atfetmişlerdir. Tartışma gerektirmeyen hakikat odur ki: Vahyin lâfız ve üslûbunun, ma'sûm olan Peygamberden şüphe götürmeyecek şekilde sabit olan mânâsının dışında,

delilsiz bir noktaya ilhak edilmesi asla caiz değildir.
(...)

Ben derim ki; (Reşîd Rızâ) : Bu mevzu rivayetleri, Kâ'b el-Ahbâr ve Vehb İbn Münebbih müslümânlar arasında yaymışlardı. Sahabe ve Tabiîn de onların görüşüne uymuştur. Gök gürültüsünün, yıldırımın, ve şimşegin hakikati, nasıl meydana geldiği, Kur'an'm araştırma konulan arasında değildir. Çünkü bunlar tabiî ilimlerin yâni yaratılmışların sahasına girer. Atmosfer olaylarını insanlar gayret ederek öğrenebilirler. Bu husus, vahye dayanmaz. Biz Kur'an'da tabiî mucizeleri ibret ve istidlal için aklı, din ve anlayışı takviye edecek şekilde kullanmaya yönlendirmek için zikrederiz. Kâinat ilimleri zamanla ve insanlara göre gelişir veya duraklar. Eski zamanlarda bazı kişiler yıldırımındüşmesinden sonra ortaya çıkan kükürdü kokluyorlardı. Sonra bu inançtan vazgeçildi, bu kokunun yıldırımın düşmesi hâlinde her zaman bulunmadığı kabul edildi. Günümüzde artık kâinatta elektrik akımı diye bir şey bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bunun etkisini telefon, telgraf ve tramvayda görmekteyiz. (...) Evlerde, çar-

şılarda, zeytinyağı, mum ve fitil olmaksızın yanan şu parlak ışıklar, sadece elbise asılan ipler gibi tellerin üzerinden geçen elektrik akımlarıyla olmaktadır. Bu elektrik akımlarından birisi artı yüklü elektrik yükünü taşır veya götürür, diğeri ise eksi yüklü elektrik taşır. Bu iki kutubun birleşmesiyle elektrik elde edilir. Ve bu tellerin kopması veya ayrılması halinde elektrik yükü götürülmiyeceği için, ışık kesilir, aletler hareket etmez. Elektrik her şeyde mevcuttur. Şimşek ve yıldırım da bu artı ve eksi yüklü elektrik kutuplarının sürtüşmesi neticesinde Allah'ın kudretiyle meydana gelir. Keza inşân eliyle sun'î olarak yeryüzünde de meydana getirilebilir. Nitekim bazı elektronik bilginleri yeryüzünde şimşek meydana getirmişlerdir. Gök gürültüsü ise bu elektriklenmenin tesiriyle olur. Çünkü elektrik yüklü bulutlar yeryüzünün cazibesıyla bir yandan diğeryana sürüklenir. Bu sürtüşmeden gürültü meydana gelir. Bugün insanlar, yıldırımların hakîkî sebebini bildiklerinden, yüksek binaları yıldırımdan korumak için birtakım tedbirler almakta ve yıldırımdan koruyan teller (paratoner) çekmektedirler. Her

yüksek binanın üzerinde yıldırımdan koruyucu bir tel vardır. Kur'an-ı Kerim'i bu gibi tabii mes'elelere bağlayarak yorumlamanın mânâsı yoktur. Çünkü bunlar kendi özel ilim dallarıyla ilgilidirler.^[37]

İnsanın Döşegi Yeryüzü:

21- Ey insanlar; sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbmıza ibâdet edin, Tâ ki, takva sahibi olasınız.

22- O (Rabb) ki; yeryüzünü, sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı. Gökten su indirip onunla türlü türlü meyvelerden sizin için rızık çıkardı. O halde bile bile Allah'a eşler koşmayınız.

Buradan itibaren Allah Teâlâ ulûhiyetinin birliğini açıklamaya başlıyor. Kullarını Âdem'den vücûda getirerek onlara yaptığı lütuf ve ihsân^ belirtiyor. Kendilerine yeryüzünün bir döşek gibi rahat, basılabilir Ve dinlenilebilir bir yer yapmakla, yeryüzüne sarp dağları yerleştirmek ve gökyüzünü tavan gibi üzerlerine çatmakla verdiği gizli açık nimetlerini hatırlatıyor. Nitekim bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyuruyor : «Biz göğü de korunmuş

bir tavan kıldık. Buna rağmen onlar Allah'ın âyetlerinden yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 32). Sonra muhtaç oldukları zaman da gökten 'üzerlerine su getiren bulutlar gönderdiğini ve bununla çeşitli bitkiler, meyveler çıkardığını, kendileri ve hayvanları için rızıklar verdiğini belirtiyor. Nitekim bu husus Kur'an-ı Kerîm'in başka bölümlerinde de sözkonusu edilmektedir. Bu âyete benzer âyetlerden birisi de şudur : «Allah O'dur ki yeryüzünü bir karargâh, göğü de bir bina yapmıştır. Size şekil vermiş şekillerinizi en güzel biçimde

kılmıştır. Size güzel şeyleri rızık olarak vermiştir. İşte bu, Rabbınız olan Allah'tır. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yüce ve mübarektir.» (Gâfir, 64). Bu âyetin muhtevası şudur: Allah yeryüzünün sahibi, mâlikî ve rızık verici yaratıcısıdır. Bunun için yalnız O'na ibâdet edilmesi ve hiç bir şeyin kendisine ortak koşulmaması gerekir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bile bile Allah'a ortaklar koşmayınız» buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd'un naklettiği hadîste denilir ki :

«Ben ey Allah'ın Rasûlü, günâhların en büyüğü hangisidir? diye sorduğumda, buyurdu ki; Allah seni yaratmış olduğu halde kendisine şirk koşturur.»

Muâz'ın hadîsi de buna benzer. O'nun naklettiği hadîste Rasû-lullah (s.a.) buyurur ki: «Bilir misin Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir? O'na ibâdet edip hiç bir şeyi O'na ortak koşturur.»

Bir başka hadîste ise şöyle buyurulur:

«Sizden hiç biriniz Allah isterse ve falan da isterse demesin, ancak Allah isterse desin, sonra falan da isterse desin.»

Hammâd İbn Seleme der ki; Abdülmelik Tufeyl'den nakletti ki o şöyle demiş : Her uyuyanın gördüğü gibi ben de bir rüya gördüm ve ben sanki Yahudilerden bir topluluğun yanında idim, onlara siz kimsiniz dedim? Onlar, biz Yahûdileriz dediler. Onlara dedim ki, «Üzeyir, Allah'ın oğludur» diyen topluluk siz misiniz? Onlar da, «Allah isterse ve" Muhammed de isterse» diyen topluluk siz misiniz? dediler. Sonra Hristiyanlardan bir topluluğun yanından geçtim ve onlara siz kimsiniz diye sordum?. Onlarda, biz Hristiyanlarız dediler. Onlara «Mesih Al-

lah'ın oğludur» diyen topluluk olmalısınız dediğimde, onlar da siz «Allah isterse ve Muhammed isterse» diyen topluluk olmalısınız dediler. Sabah olunca bazı kişilere gördüğüm rü'yâyı haber verdim, sonra Rasûlullah (s.a.)'a gelip durumu bildirdim. O, bunu kimseye söyledin mi? dediğinde evet dedim. Bunun üzerine ayağa kalktı Allah'a hamd ve sena etti, sonra şöyle buyurdu: İmdi Tufeyl bir rü'yâ görmüş ve onu da sizden kimilerine haber vermiş. Siz şöyle şöyle diyordunuz, benimse onu men etmem gerekiyordu, binâenaleyh «Allah dilerse ve Muhammed dilerse» demeyin, sadece «yalnız ve yalnız Allah dilerse deyin.» İbn Mer-dûyeh bu âyetin tefsirinde Hammad İbn Seleme'den bu hadîsi nakleder. İbn Mâce ise aynı hadîsi bir başka şekilde Abdûlmelik İbn Ümeyr'-den rivayet eder.

Süfyân İbn Saîd el-Sevrî... İbn Abbâs'dan nakleder ki, adamın biri Rasûlullah (s.a.)'a «Allah ve sen istersen» demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber sen Allah'a ortak mı koşuyorsun demiş. «Yalnız ve yalnız Allah isterse» deyin buyurmuş. Bu hadîsi İbn Merdûyeh rivayet eder ve Neseî de tahrîc eder. Aynı

hadîsi İbn Mâce, İsâ İbn Yunus'un hadîsinden tahrîc eder. Bütün bunlar Allah Teâlâ'nın zâtındaki tevhidi korumak ve muhafaza etmek içindir.

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan nakletti ki o şöyle demiş : «Ey insanlar, sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbınıza ibâdet edin.» Bu ifâde hem kâfirlere hem de münafıklara yöneltilmiştir. Yâni hem sizi yaratan, hem de sizden öncekileri yaratan Rabbımızın birliğini ortaya koyun demek istemiştir. Yine İbn Abbâs'tan nakledilir ki: «O hâlde bile bile Allah'a eşler koşmayınız» âyetinden maksad fayda ve zarar vermeyen ortakları Allah'a ortak koşmayınız demektir. Siz biliyorsunuz ki Allah'tan başka sizi rızıklandıran hiç bir Rabb yoktur ve yine iyice biliyorsunuz ki, Rasûlullah (s.a.) 'in da'vet ettiği tevhîd inancı şüphe ve kuşkunun bulunmadığı hakkın kendisidir. Katâde de böyle demiş.

İbn Ebu Hatim der ki; Ahmed İbn Amr... İbn Abbâs'dan nakleder ki, O Allah Azze ve Celle'nin «O halde bile bile Allah'a eşler koşmayınız» âyetindeki

eşlerin şirk olduğunu belirtmiştir. Şirkin karanlık gecede siyah taş üzerindeki karıncanın adımımdan daha gizli olduğunu bildirmiştir. Bu, «Allah'a ve senin hayatına yemîn ederim ki ey falan, kendi hayatıma and içerim ki» demek gibidir. Keza şu köpek olmasaydı bize hırsız gelirdi, evde şu kaz olmasaydı hırsız içeri girerdi gibi sözler de böyledir. Keza adamın arkadaşına «Allah ve sen istersen» sözü de böyledir. Yine Allah ve falanca olmasaydı, falanca olmasaydı sen bunu yapamazdın gibi sözlerin hepsi birer şirktir. Hadîs-i Şerifte vârid olmuştur ki adamın biri Rasûlullah (s.a.)'a «Allah ve sen istersen» demiş Rasûlullah (s.a.) da sen beni Allah'a eş mi koştun buyurmuştur. Bir başka hadîste ise Rasûlullah (s.a.) : Eğer Allah isterse ve falan da isterse diyerek Allah'a eş koşmamış olsanız siz ne güzel bir kavimsiniz buyurmuştur. Ebu'l-Âliye der ki: «Allah'a eşler koşmayınız» âyetinde Maksad O'na ortaklar koşmayınız demektir. Rebî İbn Enes, Katâde, Süddî, Ebu Malik ve İsmail İbn Halid de aynı şekilde tefsir etmişlerdir. Mücâhid ise «bile, bile» ifâdesinden

maksad, Allah'ın Tevrat ve İncil'de tek bir İlâh olduğunu bildiğiniz halde demektir..

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki bize Affân... Haris el Eş'arî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur. Allah Azze ve Celle, Zekerriyyâ aleyhisselâmm oğlu Yahya aleyhisselâma beş kelime ile amel etmesini ve İsrâiloğullarına da bunlarla amel etmelerini emretmişti. Yahya (a.s.) bü konuda yavaş davranıyordu. Hz. İsâ O'na dedi ki: Sen kendinin amel etmesi ve İsrâiloğullarına da amel etmelerini söylemek üzere beş kelime ile emrolundun, ya onu sen tebliğ et veya ben onlara tebliğ edeyim. Hz. Yahya dedi ki kardeşim sen benden önce davramırsan benim azâblanmamdan veya helak olmamdan korkarım. Sonra Hz. Yahya İsrâiloğullarını Beyt-el-Mukâddes'te topladı, mabed dolmuştu, yüksek yere oturdu, Allah'a hamd ve sena etti, sonra dedi ki, doğrusu Allah bana onlarla amel etmem ve size de amel etmenizi emretmem üzere beş kelime buyurmuştur. Bunlardan birincisi Allah'a ibâdet edip O'na hiç bir şeyi şirk koşturmanızdır. Bunun misâli bir adamın misâli gibidir ki, altın veya kâğıttan kendi husûsî

mülkiyle bir köle satın almıştır. Köle çalışıp gelirini efendisinden başkasına vermektedir. Sizden hanginiz kölenizin böyle olmasından hoşlanırsınız? Doğrusu Allah sizi yaratmış ve rızkınızı vermiştir. Öyleyse O'na ibâdet edin ve kendisine hiç bir şeyi ortak koşmayın. Ve size namazı (dua-ibâdet) emretmiştir. Allah kendi vechini kulunun yüzüne doğru diker, kul dönmekçe o dönmez. Binâenaleyh namaz kıldıktan sonra dönmeyiniz. Ve size orucu emretmiştir. Bunun misâli de şu adamın misâli gibidir ki, beraberinde süzme bir misk torbası vardır, hepsi o miskin güzel râyihasından istifâde ederler. İşte oruç tutan kimsenin ağzının kokusu Allah katında misk kokusundan daha güzeldir. Ve size sadakayı emretmiştir, bunun misâli de o adamın misâli gibidir ki, onu düşmanlar esîr etmişlerdir. Ellerini boyunlarına bağlamışlar ve boynunu vurmak üzere önlerine getirmişlerdir. Adam onlara kendi nefsimi kurtarayım mı diye sormuş, az veya çok bir şeyle, kendini kurtarmaya çalışmış ve nefsinin ölmekten alıkoymuştur. Allah size çok çok Allah'ı zikretmenizi emretmiştir, bunun misâli, bir adamın misâli gibidir ki düşmanlar onun izinden

hızlıca koşarak kendisini aramaktadırlar, adam sağlam bir kaleye girmiş ve korunmuştur. İşte kul da Allah'ın zikri üzerinde bulunursa en iyi kalede korunmuş olur. Haris el-Âş'arî de der ki Rasûlullah (s.a.) sonra şöyle buyurdu : «Ben de size Allah'ın bana emrettiği beş şeyi emrediyorum. Bunlar : Cemâat, dinleme, itaat, hicret ve Allah yolunda cihâd'dır. Şüphesiz ki cemaattan bir karış boyu dışarı çıkan boynundan îslâmın boyunduruğunu çıkarmış olur, ancak cemaata dönerse kurtulur. Kim de câhiliyet iddiasında bulunursa o cehennemin yakacakların-dandır. Dediler ki, Ey Allah'ın Rasûlü namaz kılrsa, oruç tutsa da mı? 3uyurdu ki, namaz kılrsa, oruç tutsa ve kendisinin müslüman olduğunu sansa da. Siz müslümânları Allah Azze ve Celle'nin kendilerine vermiş olduğu isimlerle çağırın. Müslümanlar, mü'minler Allah'ın kullarıdır.»

Bu hadîs hasen bir hadîstir. Bu âyette onun şahidi: «Muhakkak ki Allah sizi yaratmış ve rızıklandırmıştır, öyleyse O'na ibâdet edin ve hiç bir şeyi O'na ortak koşmayın» âyet-i celîlesidir. [\[38\]](#)

Bu âyetten hareketle eski devirlerde müfessirler dünyamız hakkında fikir yürütmeye çalışmışlardır. Halbuki Kur'an bu konularda detaylı bilgiler vermez. Çünkü o, bir ilim ansiklopedisi değildir. Biz, ancak beşerî takatimiz ölçüsünde kâinatı araştırır ve elde ettiğimiz bilgiler ışığında Allah'ın kelâmını yorumlarız. Fakat bu yorumların âyetin mutlak karşılığı olduğunu da söylemeyiz. Her devirde ilim değişeceğinden, âyetlerin izahı da değişecektir. Dolayısıyla her devirde yetişen bilginler, kendi bilgileri ışığında Allah'ın âyetlerini tefsir edeceklerdir. Ama kesin söz ve ana dayanak olarak ilmin neticeleri değil, Allah'ın kelâmı alınacaktır. [\[39\]](#)

Dünyanın Şekli:

Yeryüzü, üzerinde oturup uyuduğunuz ve ayıklığınız bir sergi halinde kılınmıştır... Burada yeryüzünün küre veya düz olduğu konusunda bir delil yoktur. Çünkü her iki halde de yaygı olması mümkündür. «Göğü de bina kıldık.» Yani tavan demektir. [\[40\]](#)

Denilirse ki; gözlemciler dokuz feleğin varlığını isbât etmiş değillerdir. Ben derim ki; onların

söylediklerinde şüphe vardır. Doğru olursa da âyette kalan fazlalığı reddedecek bir şey yoktur. Çünkü bu yedi göğe Arş ve Kürsî'de eklenince bir ihtilâf kalmaz.^[41]

«Onu döşek kılmıştır» demek, bazı taraflarını sudan dışarı çıkarmış demektir. Halbuki su tabiatı itibariyle toprağı ihata edebilecek durumdadır. Ve dünyayı katılıkla latîflik arasında orta derecede kılmıştır ki netîce itibariyle hayata elverişli hale getirmiştir. Üzerinde oturulması ve yatılması için müsâid kılmıştır. Tıpkı serilen bir örtü gibi. Bu ifâde dünyanın düz olmasını gerektirmez. Çünkü dünyanın küre biçiminde olması, hacminin genişliği ve cirminin yaygınlığı onun üzerinde uzanmayı engellemez.^[42]

Allah Teâlâ; kullarına yalnız ve yalnız kendisine ibâdet etmelerini ve hiç bir varlığı ona ortak koşmamalarını emretmektedir. Çünkü in- sanlar için yeryüzünü hayata elverişli kılan ve gök yüzünü hayır ve bereketle donatan kendisidir. Sayısız gezegenler ve gök cisimleriyle, gök kubbesinin akıl almaz nizâmını sağlayan ve gökten indirdiğı su ile yeryüzünü hayata

elverişli kılan yine O'dur. Şu halde yalnız ve yalnız O'na ibâdet etmek ve O'ndan yardım dilemek gerekir.

İlim ve Din:

Tantâvî Cevheri ise şöyle diyor :

Ey İnsanlar, siz bir tek ailesiniz, sizi yurduma yerleştirdim, örtümle korudum, yeryüzünü sizin için elbise yaptım. Çeşitli renklerle renklendirdim, süslerle donattım. Size, fırsatlar verdim, yardım ettim, yurtlar verdim, üzerinize masmavi, latif, temiz bir gök çattım. Onu, siz elinizle yapmadınız. Eski, yeni, gelmiş geçmiş hiç kimse onun görünümünün değiştiğini söylemedi. Zaman ne kadar yaşlanırsa yaşlansın, yıprananlar ne kadar yıpranırsa yıpransın, onun parlak yıldızları güzelliğini yitirip kocamadı. Ustasız binanın çatısının çatodüğünü bilen var mı hiç? Yorulmadan yapı yapıldığını, bitmeden bir şeyin devam ettiğini, saklanmadan güzelliğin durduğunu gören var mı hiç? İyi düşünün, zayıf yaratıkların bu yaratana nisbeti küçük bir kulübenin parlaklık ve güzellik dolu gökyüzü tavanına nisbeti gibidir. (...)

Rivayet edilir ki, Hz. Peygamber (s.a.) İmrân İbn Hasîn'e; senin kaç tanrın var? demiş. O da, on

karşılığım vermiş. Rasûlullah; üzüntü ve kederini, başına gelen felâketi kim defeder, hepsi birden üstüne indiğinde kim onları kaldırır? diye sormuş. O da Allah demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, senin Allah'tan başka hiçbir tanrın yoktur buyurmuş.

Dehrîlerden bir topluluk Ebu Hanîfe (r.a.)'ye geldiklerinde o şöyle demiş: Ne dersiniz dülger olmadan bir ağaç; ormandan biçilse ve birleşse, sonra yanyana gelip denizde yüzen bir gemi olsa, üzerine yı-ğınlarca ağırlık dolu yük yüklense, denizin karanlığında azgın dalgalarla ve her yandan üşüşen rüzgârlarla boğuşsa, o hercü merc içerisinde kaptan olmadan yolunda dosdoğru yürüse, yönlendiren hiçbir yöneticisi bulunmasa bu aklen doğru olur mu? Onlar, hayır bunu akıl kabul etmez demişler. Bunun üzerine Ebu Hanîfe demiş ki: Sübhânal-lah, aklen kaptansız bir geminin denizde yüzmesi doğru olmuyor da, ondan çok farklı durumu bulunan ve daha değişik şekilde hareket eden bu muazzam ve geniş dünyanın yaratıcısız ve koruyucusuz ayakta kalması nasıl doğru oluyor? Bunun üzerine hepsi ağlamışlar ve doğru söylersin demişler.

Dehrilerden (Materyalistler) bir topluluk İmâm Şafî'ye yaratıcının varlığının delili nedir? diye sormuşlar. O da dut yaprağı demiş. Dut yaprağının tadı, rengi, kokusu, yapısı size göre aynıdır değil mi? Onlar evet demişler. Bunun üzerine Şafî, onu ipek böceği yiyor ipek kozası ağı örüyor. Arı yiyor bal üretiyor. Koyun yiyor pislik oluyor. Ceylân yiyor misk teşekkül ediyor. Hepsinin tabiatı, bir olduğu halde bütün bu değişik şeyleri meydana getiren kimdir? Bu cevabı güzel karşılayan materyalistler müslüman olmuşlar. Sayıları onyediyim. Nitekim şâir Ebu Nüvâs şöyle der :

Yeryüzünün bahçelerini düşün ve iyi bak,

Güçlü tanrının eserleri nasıl görünüyor?..

Prof. Huxley der ki; tabîî ilimle din ikiz kardeşler. Biri diğerinden ayrılınca sarsılmışsa döner ve hemen yok olur. Herbert Spencer şöyle diyor: Ne zaman ilimle din birleşirse sağlıklı bir şekilde gelişip büyürler. Din ağacının kökleri sağlam ilim bahçesinde iyi beslenir, büyür ve gelişir. Doğru ilmi de din destekler, yardımcı olur ve onun sağlam ve güçlü olmasını sağlar. Dikkat edin, kafalarında en güzel

fikirleri yetiştirmiş olan ve insan türüne ilimlerin en güzelini sunmuş olan f ilo-zoflan bu düşünce ve araştırmaya sevkeden şey nedir? Sadece dindir. Ancak bu konuyu yalnızca filozoflara nisbet etmek doğru değildir. Spencer, devamla der ki: Kim dinle ilmin çelişik olduğunu söyleyebilir? Dinle çelişik olan. şey birliği terketmek ve bizi kuşatan varlıkları görmemektir. Sonra şöyle bir örnek verir ve der ki; eğer insanlar ünlü bir yazarı önemli ve büyük bir mevki sahibi olan müellifi, bir yazısını okumadan ve bir kitabım açmadan övseler kitabının sadece dış görünüşüne ve cildinin zevkli işlenişine bakarak medhetseler bu medhin ne değeri vardır? Bu övgü yalnızca anlamsız bir sözden ibaret olur. İnsanların hep bu meddahlar gibi olduğunu görürsün. Allah kâinatın nâzımıdır, kâinat onun eseridir, insanlar Allah'ı överken, Allah'ın hârikalarından habersiz ve ondan yüz çevirmiş olarak överlerse bu, sadece kendilerinin bilgisizliğini gösterir. Sonra şunu demiş : Bunun için ben tekrarlıyorum ki dine muhalefet, tabii ilimleri etüd etmekten doğmuyor, aksine ilimleri terkedip yüz çevirmekten kaynaklanıyor.

Dikkat edin, tabiî ilimlere yönelme sessiz bir ibâdet ve amelî bir teşbihtir.

Ben derim ki; ey akıllı ve zekî kişi, ben bu konuyu bu satırlara döktürürken içimde bir acı ve sızı hissediyorum. Sinirlerimin heyecanından ve hissettiğim dehşetten dolayı titriyorum ve kendi kendime diyorum ki; ne olur doğruyu söyle, biz mi yoksa, Spencer ve benzeri filozoflar mı üzölmeli ve şikâyet etmelidirler? Adam diyor ki; tabiî bilgilerde ilerlemiş bazı kişiler bu bilgilere aldırış etmeksizin doğru yoldan kaçmaktadırlar. Eğer o, bir kere şikâyetlenirse, benim bin kere şikâyetlenmem gerekir. Nasıl şikâyetlenmeyeyim ki, onun milleti bilgili benim milletim câhil. Onun ümmeti hâkim benim ümmetim mahkûm. Onun ümmeti güçlü, benim ümmetim güçsüz. Onun milleti ticaret, san'at, zirâat, hâkimiyet, silah ve her konuda ileri, benim milletim ise bunun tersine. O milletin daha fazla ilerlemesi için dertleniyor, halbuki Hıristiyanlıkta hiç bir inanç tabiat prensiplerine da yalı değil. Bense dertleniyorum, çünkü İslâm dininin dayanağı, fıtrat desteğı, tabiî yaratıklardaki ilâhî deliller. Biz hem

dine, hem Unu karşı çıktık ve ilkin başkalarının avı olduk. Ne oluyor ki, îslâm ümmeti hâlâ uykusunda uyuyor? Ne oluyor ki İslâm milletin gemisinir kaptansız olduğunu görüyorum? Erlik dininde ve akıl nizâmında frenklerin bizi geçmesi hiç doğru olur mu? İlim bizim ilmimiz, din bizim dinimiz. (...) [\[43\]](#)

23- Eğer siz, kulumuza indirdiğimizden şüphede iseniz, haydin ona benzer bir sûre getirin. Allah'dan başka

şâhidlerinizi de çağırın; eğer doğru sözlüler iseniz...

24- Fakat yapmazsanız -ki yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan, ateşten sakının. O kâfirler

için hazırlanmıştır.

Kur'an Mucizesi:

Müteakiben Allah Teâlâ, Allah'tan başka İlâh olmadığını belirttikten sonra peygamberliği takrîr etmeye başlıyor ve kâfirleri muhâ-tab alarak buyuruyor ki: «Eğer siz, kulumuza indirdiğimizden şüphede iseniz...»

Hz. Muhammed (s.a.)'e indirdiğimizden kuşkuda iseniz, onun Allah'ın katından başka bir yerden

geldiğini zannediyorsanız, onun getirdiğine benzer «bir sûre getirin.» Onun getirdiği âyetler gibi bir âyet getirin. Ona karşı çıkın ve bu konuda Allah'tan başka istediklerinizden de yardım dileyin. Siz asla buna güç yetiremeyeceksiniz.

İbn Abbâs der ki; âyet-i kerîmedeki şâhidlerinizden murâd yar-dımcılarınızdır. Süddî de Ebu Mâlik'den naklen der ki «şâhidleriniz» den maksad ortaklarınızdır. Mücâhid ise kendilerini şâhid göstereceğiniz bir topluluktur, der.

Allah Teâlâ müşriklere Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde meydan okumuştur. Nitekim Kasas sûresinde şöyle buyurmuştur: «Eğer sâdıklardan iseniz bu ikisinden daha doğru yol olan Allah katından bir kitap getirin ki ben ona uyayım de.» (Kasas, 49). İsrâ sûresinde ise şöyle buyurur: «De ki, eğer insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplanmış olsalardı birbirlerine destek olsalar da onun bir benzerini getiremezlerdi.» (İsrâ, 88) Hûd sûresinde de şöyle buyurur : «Yoksa onu kendisi mi uydurdu diyorlar? De ki onun gibi uydurulmuş on sûre getirin ve sâdıklardan iseniz

Allah'tan başka gücünüzün yettiği herkesi de çağırın.» (Hûd, 13) Yûnus sûresinde ise şöyle buyrulur: «Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından uydurulabilecek değildir. Ancak o kendisinden önce geçenleri tasdik edicidir, ve kitabı açıklayıcıdır. Âlemlerin Rabbından olduğunda asla şüphe yoktur. Yoksa onu kendisi mi uydurdu diyorlar? De ki onun gibi bir sûre getirin ve Allah'tan başka istediklerinizi de çağırın. Eğer sâdıklardan iseniz.» (Yûnus, 38) Bütün bu âyetler Mekke'de nazil olmuştur. Sonra aynı "meydan okumayı Medine'de de uygulamıştır. Bu âyette de «Kulumuz Muhammed (s.a.)'e indirdiğimizden şüphede iseniz haydi ona benzer bir sûre getirin» buyurmaktadır. Kur'an'ın benzeri bir sûre getirin demek olduğunu Mücâhid, Katâde naklederler. İbn Cerîr «Onun gibi on sûre getir» ve «onun gibisini getiremezsiniz.» gibi âyetleri delil göstererek bu kanâati tercih eder. Bazıları da demişlerdir ki; Muhammed (s.a.) gibi ümmî bir kişi anlamındadır. Doğru olan ise birinci kanâattir.

Çünkü meydan okuma bütün Araplaradır. Onlar milletlerin en fesâhatlisi olmakla beraber Mekke ve

Medine'de Kur'an-ı Kerîm birçok kez onlara meydan okumuştur. Kur'an'a bu kadar şiddetle düşman olmaları ve dine bu kadar kin beslemelerine rağmen bu meydan okumanın gereğini yerine getirmekten âciz olmuşlardır. Bunun için de Allah Teâlâ : «Fakat yapamazsınız -ki yapamıyacaksınız-» buyurmaktadır. Buradaki “Len” edatı ebediyen yapamayacaklarını ifâde içindir. Bu Kur'an-ı Kerîm'in bir başka mucizesidir. Bunun için Allah Teâlâ Kur'an'a onun benzeriyle karşı konulamıyacağını bildirmektedir. Durum da gerçekten böyle vâki olmuş bulunmaktadır. O zamandan günümüze değin hiç bir kimse Kur'an'a karşı çıkmamıştır ve çıkması da imkânsızdır. Bu nasıl mümkün olabilirdi ki, Kur'an her şeyin yaratıcı Allah'ın kelâmıdır. Yaratıcının kelâmı yaratılmışların kelâmına nasıl benzer ki?

Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

«Peygamberlerden hiç bir peygamber yoktur ki, insanların onunla imâna geldiği mucizelerden bir mucize verilmiş olmasın. Bana verilmiş olan ise Allah'ın vahyettiği bir vahiydir. Ben kıyamet gününde

peygamberler arasında tabii en çok olan olmak isterim.» Bu ifâde Müslim'in lafzıdır. «Bana Allah'ın vahy olarak verdiği vahiy» ifâdesinden maksad, peygamberler arasında bana tahsis edilmiş olan bu mucizevî Kur'an'dır ki, diğer kitapların hilâfına hiç bir insan ona karşı çıkmak imkânını bulamamıştır. Çünkü diğer kitaplar mucize değildirler. Şüphesiz ki doğruyu en iyi Allah bilir. Peygamberimiz aleyhisselâtü ves-selâm'ın peygamberliğine delâlet eden ve onun getirdiği dinin doğruluğunu gösteren daha sayıya gelmez yığmlarca mucize ve deliller vardır. Hamd ve minnet Allah'adır.

«O halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O, kâfirler için hazırlanmıştır.» Yakıt cehennemın yanmasını devam ettirmek için atılan odun ve benzeri şeylerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «O aşırı gidenler ise cehennem için odun oldular.» (Cinn, 15) Bir başka âvet-i celîle'de ise şöyle buyurur : «Muhakkak ki siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennemın odunudurlar ve siz ona ulaşacaksınız.» (Enbiyâ, 98) Buradaki taşlardan maksad kokulu, katı, siyah ve büyük kükürt taşıdır.

Isındığı zaman en çok ısı veren odur, Allah bizi ondan muhafaza eylesin. Abdülmelik İbn Meysere, İbn Mes'ûd'dan bu âyet-i kerîme'ye dâir nakleder ki: «Yakıtı insanlarla taşlar olan» âyetinden maksad kükürt taşıdır. Allah, onu gökleri ve yeryüzünü yarattığı zaman dünya göğünde yaratmıştır ve onu kâfirler için hazırlamıştır. İbn Cerîr bu lafızla bu hadisi nakleder. İbn Ebu Hatim ve Hâkim de Müstedrek'inde bu hadisi naklederler ve Buharî ve Müslim'in şartına uygun olduğunu da belirtirler... Süddî de tefsirinde Ebu Mâlik, Ebu Salih ve İbn Abbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd ve Peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki, buradaki «taşlar» siyah kükürtten cehennemde yanan taşlardır ki, bununla ateşin yanı sıra cehennem ehli azâblandırılırlar. Mücâhid ise der ki «taşlardan» maksad, pislerden daha pis kokan kükürt taşıdır. Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali de «taşlardan» maksad kükürt taşıdır der. İbn Cüreyc «taşlardan» maksad ateşten kararmış kükürt taşıdır der. Amr İbn Dînâr bana dedi ki, bu «taşlardan» daha katı ve daha büyüktür. «O kâfirler için hazırlanmıştır.» Açık olanı

«o» zamirinin yakacağı insan ve taşlar olan cehenneme gitmesidir, taşlara gitmesi de muhtemeldir. Nitekim İbn Mes'ûd böyle demiştir. Mânâ bakımından her iki söz arasında çelişki yoktur, çünkü ikisi de birbirini gerektirir. «Hazırlanmıştır» yani Allah'ı ve Rasûlünü inkâr edenleri beklemekte ve gözetlemektedir. Nitekim İbn İshâk, Muhammed yoluyla İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr yoluyla İbn Abbâs'dan nakleder ki, «kâfirler için hazırlanmıştır» âyetinden maksad sizin üzerinde bulunduğunuz küfür üzere olan kimseler için hazırlanmıştır denmesidir. [\[44\]](#)

Eğer Kur'an'ın doğruluğundan şüphe ediyorsanız, ey müşrikler, var gücünüzle çalışarak, istediğiniz kimselerden ve tanrı saydığınız güçlerden yardım isteyerek belagatta ve san'atta onun benzeri olabilecek tek bir sûre getirin. Şayet Kur'an'ın Allah katından gelmediğini ve onu Hz. Muhammed (s.a.)'in yazdığını iddia ediyorsanız ve bu iddianızda da samîmi iseniz, buyurun ona eş ve benzer bir kitap getirin. Şayet bunu yapamazsanız -ki yapamıyacağınız muhakkaktır- Hakka dönünüz ve

Hız. Muhammed'e Rabbbı tarafından indirilen bu mübarek kitaba imân ediniz. Eğer bunu yapabilirsiniz, kâfirler için hazırlanmış olan ve yakacağı taşlarla insanlar olan cehennem azabından kurtulabilirsiniz. Bu konuda I. cildde bilgi verildi. (Bkz. I, 305) [\[45\]](#)

Bu konuda Reşid Rızâ diyor ki:

Kur'an'ın i'câzı, bilfiil sabit olmuş ve bu konudaki nakiller tevatür derecesine ulaşmıştır. (...) Bu konuda araştırmacıların değişik sözleri vardır. Risaleler, kitaplar telîf edilmiş, bölümler yazılmıştır. Başkalarını İslâm'a davet etmeyi veya başkalarına delil getirmeyi bir yana bırakalım, bizzat müslümanların bu konunun açıklanmasına fazlasıyla muhtaç olduklarını bildiğim için, tefsirin bu cüz'ünün basılması esnasında, konunun açıklanıp izah edilmesini gerekli buldum.

Kur'an'ın Edebî İ'câzı:

Kur'an'ın Üslûb ve Nazmındaki İ'câzı:

a) Kur'an-ı Kerîm'in garîb bir nazmı, hârika bir vezni ve sözün oaslangıcında, ortasında ve sonunda Arap belâgatçılarının kullandıkları tarzdan farklı bir

üslûbu vardır. Bu konuda iki şüphe söz konusu edilmiş ve bu iki şüpheye de cevap verilmiştir. Arap belâgatçıları mensur sözü, secî' ve mürsel olmak üzere ikiye hasretmişlerdir. Manzum sözü de kaside ve recez olmak üzere iki türe ayırmışlardır. Fakat Kur'an'ın nazmındaki üsiûb, bu dört türden hiç birine girdirilememiştir. Büyüklenerek, Hz. Peygambere düşmanlık eden, ondan kendilerini üstün gördükleri için küfür ve inkâra giriftar olan, inatçı Kureyş belâgat-çılarından en büyüklerinden birisi sayılan Velîd İbn Mugîre'nin sözü buna delâlet etmektedir. Hâkim'in «Peygamberliğin delilleri» bölümünde tahrîc ettiği ve Beyhakî'nin tashih ettiği rivayette tbn Abbas şöyle der : «Velîd İbn Mağîre Hz. Peygamberin yanına gelmiş, Peygamber ona Kur'an'ı okumuş ve kalbi Kur'an'a karşı yumuşamış. Durum, Ebu Cehl'e anlatılınca Velîd'in yanına gelip demiş ki; ey amca, senin kavmin sana vermek üzere mal toplamak istemişler, sen ise Muhammed'e gitmiş ondan öncesini sunmak istemişsin. O demiş ki; Kureyş benim aralarında malı en çok kişi olduğumu bilirler. Ebu Cehl demiş ki; sen kavmine onu inkâr

ettiğini ulaştıracak, bildirecek bir söz söyle. O da, ne söyleyeyim, Allah'a andolsun ki içinizde şiirin recezini, kasidesini, hattâ cinlerin şiirini benden daha iyi bilen kimse yoktur. Allah'a andolsun ki onun söylediği bunlardan hiç birisine benzemiyor. Ve yine Allah'a yemîn ederim ki, onun sözünde bir tatlılık ve çekicilik var. Onun üstü verimli altı durdurucu. Onun sözü üstün geliyor, onun üstüne bir çay çıkamıyor, çünkü o altındakini yıkıyor, demiş. Ebu Cehl demiş ki; kavmin, onun hakkında bir şey söylemezsen senden memnun kalmaz. O da, bırak düşüneyim demiş. Düşündükten sonra, «bu, etkileyici bir büyü, başkalarını etkiliyor» demiş. İşte Allah Teâlâ'nın: «Yarattığım la beni yalnız başıma bırak.» âyetinin nüzul sebebi bu imiş. Doğrusu nazım ve üslûp mes'elesi Kur'andaki en önemli konulardan birisidir. Bundan daha hârika olan, düşünüp görenleri daha çok etkileyen bu konuda çok söz edildiği halde, ne yazık ki hakkı verilememiştir. Kur'an'da bir tek nazım veya bir tek üslûp değil yüzlerce üslûp ve nazım vardır. Kur'an 114 sûredir, uzunlu kısah birbirinden farklı sûreler.

Eğer kulağınla duymak istiyorsan, beşer kelâmındaki nazımla ilâhî kelâmdaki nazım arasındaki farkı tatmak istiyorsan, güzel sesli bir okuyucu getir ve bazı büyük şâirlerin şiirlerinden parçalar okusun, güzel konuşan, gelmiş geçmiş hatîblerin sözlerinden bölümler okusun, istediği kadar sesini güzelleştirsın nağmeler yapsın, sonra da Necm sûresi gibi, Kamer sûresi gibi, Rahman sûresi gibi, Vakıa ve Hadîd sûreleri gibi değişik nâzım ve üslûbun hâkim olduğu sûrelerden bir sûreyi okusun. Bunlar arasındaki farkı kendi zevkin ve vicdanınla belirt, sûreler arasındaki farkla, beşer sözü arasındaki farkı gör. İnsanlardan belagat sahiplerinin üslubuyla, Kur'an'ın üslûbu arasındaki ayrılığı farket. Her iki sözün de sendeki etkisini gör, kulağına gelen farklı te'-sîrleri bil.

b) Kur'an'ın i'câz şekillerinin ikincisi, ondan önce ve sonra belâğat sahiplerinin erişemedikleri üstün belagatıdır. Bu edebî üstünlük konusunda kimse farklı bir söz söylememiştir. Kur'an'a karşı çıkanlar yalnızca kısa sûrelerden birkaç sûrenin belagatta

birbirinden farklı olduğunu belirterek kuşku yaymaya çalışmışlardır...

c) Kur'an'daki i'câzın üçüncüsü, peygamberlerin kıssalarındaki gibi geçmişe dâir haberlerdir. (...)

d) Dördüncüsü diğer insan sözlerinin hepsinin hilâfına, Kur'an âyetlerinin, uzunluğuna rağmen her türlü çelişki tearuz ve yığın halinden uzak bulunmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ'nın : «Eğer o, Allah'tan başkasından olsaydı onda pek çok ihtilâf bulurlardı» (Mâide, 72) buyruğuyla kasdettiği budur. Biz bugün her asırda büyük bilginler görüyoruz, değişik eserler tasnif ediyorlar, karalıyorlar, sonra düzeltiyorlar, sonra temize çekiyorlar, sonra basıp yayınlıyorlar. Bu eserlerde pek çok ihtilâf, lafzî ve manevî karışıklık görüyoruz. Hele zaman geçtikçe bu husus dahada iyi farkediliyor. Bu, her millette böyledir. (...)

e) Kur'an'ı Kerîm'in dinî ve hukukî ilimlerdeki i'câzı, onun ilâhî ilimleri, dinî akâid esaslarını, ibâdet hükümlerini, fazilet ve edep kanunlarını, siyâsî, sosyal ve medenî alanda her zaman ve her mekânda geçerli olan hükümleri ihtiva etmesidir. Bu

hususiyetleri itibariyle Kur'an-ı Kerîm geçmiş bütün semavî kitaplardan, beşerî sistemlerden, felsefî metodlardan üstün olduğunu göstermiştir. Doğulu Batılı her milletin inşafı bilginleri bu hususu pek çok kerre belirtmektedirler. (...)

f) Kur'an-ı Kerîm'in hiç bir zaman ibtâl edilmeyen i'câzı. Kur'an Allah Teâlâ'nın bitki, hayvan, katı maddeler ve insan gibi yaratık türleriyle ilgili pek çok açıklayıcı âyetleri ihtiva etmektedir. Göğün, yerin, güneşin, ayın, yıldızın, havanın, bulutun, suyun, denizin, ırmağın, kaynağın, gözenin her türlü varlıkların yaratılışını anlatmaktadır. Onda birçok milletlerin haberlerinin açıklanması, doğru hukuk sistemlerinin beyânı vardır. Onüç şü kadar asırdan beri hepsi kelimesi kelimesine, harfî harfine muhafaza edilmiştir. Ama geçen bu asırlarda bütün bu üimler ve san'atlar onun âyetlerinden bir âyeti, hükümlerinden bir hükmü, haberlerinden bir haberi yalanlayıp, ibtâl ve nakzetmiş değildir

h) Kur'an-ı Kerîm'in insanlık için meçhul olan mes'eleleri incelemesi. Kur'an-ı Kerim, nazil olduğu asırda insanlığın bilmediği pek çok ilmî ve tarihî

mes'eleleri açıklayan hükümler ihtiva etmektedir. Bu hükümler kâinat ve tabiat araştırmacıları tarafından sonradan açıklanmış ve bilinmiştir. (...)

Burada kısaca özetlediğimiz hususlar, Kur'an-ı Kerîm'in yüce göklerin ötesinden indirilmiş bir hüküm olduğunu gösteren delillerdir. Alim Hakîm, adaletli hükümdarın, yaratıcının hükmü. Milletlerin tarihlerini yazan tarihçiler, insanlığın zekâsını araştıran araştırmacılar bu hükmün isbât ettiği gerçekleri isbât etmişler, reddettiğini reddetmişlerdir. Bu da onun Allah'ın hükmü olduğunun en açık delili değil midir? Kullarından bir kulun Abdullah oğlu Muhammed'in hükmü olmayıp, Allah'ın hükmü olduğunun delili... Evet Allah'a andolsun... Evet Allah'a andolsun ki bu, Allah'ın hükmüdür, Allah'ın sapıttığı mutaassıplardan başka kimse bu konuda tartışmaya giremez.^[46]

25- İmân eden, sâlih âmeller işleyenlere: altından ırmaklar akan cennetlerin kendileri için olduğunu müjdele. Onlara ne zaman bunlardan bir meyve rızık olarak verilirse bu, evvelce rızıklandığımız şeydi> derler. Onlara birbirine benzeyen (böyle

nimetler) verilecek. Onlar için orada temiz eşler de vardır. Hem onlar orada temelli kalıcıdırlar.

Mü'minler :

Allah Teâlâ kendisini inkâr eden, peygamberini reddeden azgın kâfirler için hazırladığı azâb ve kötü âkibeti hatırlattıktan sonra, buna mukabil kendisine inanan ve peygamberini tasdik eden ve sâlih amelleriyle inançlarını doğrulayan bahtiyar mü'min dostlarının halini anlatmaktadır. Yerinde açıklayacağımız gibi Kur'an-ı Kerim'e Mesânî adı verilmesi en doğru görüş uyarınca bu mânâdadır. Yani o îmânı zikreder ardından küfrü zikreder veya aksine olarak önce bahtiyarların durumunu açıklar sonra eşkıyanın durumunu veya bunun aksini.

Yani bir şeyi ve o şeyin mukabilini zikreder. Bir şeyi ve benzerini zikretmek -ilerde açıklayacağımız gibi- teşâbühün kendisidir. Bunun için Allah Teâlâ : «İmân eden, sâlih ameller işleyenlere altından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine olduğunu müjdele.» buyurmaktadır. Nasıl bir önceki âyette cehennem, yakıtı insanlar ve taşlar olarak nitelendirilmişse burada da cennet, altından ırmaklar

akan yer olarak nitelendirilmiştir. «Altından ırmaklar akan» demek ağaçlarının ve odalarının altından demektir. Hadîste vârid olmuştur ki cennetin ırmakları oluksuz ve kanalsız akar. Kevser hakkında da vârid olmuştur ki onun iki tarafı içe doğru, inci kubbelerle örtülüdür. Bunların ikisi arasında bir çelişki yoktur. Kevserin çamuru kokulu misk, çakılları da inci ve cevherdir. Allah'ın lütfü kereminden biz de isteriz. Muhakkak ki O bol lütuf ve merhamet sahibidir.

İbn Ebu Hatim der ki, bana Rebî' İbn Süleyman... Ebu Hüreyre'-den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: «Cennetin ırmakları misk tepelerinin (veya dağlarının) altından fışkırır.» Aynı şekilde Ebu Saîd... İbn Mes'ûd'dan nakletti ki Abdullah şöyle demiş; Cennetin ırmakları misk dağından kaynar.

«Onlara ne zaman bunlardan bir meyve rızık olarak verilirse, bu evvelce rızıklandığımız şeydi derler.» Süddî tefsirinde Ebu Mâlik yoluyla İbn Abbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd ve sahabeden bir topluluktan nakleder ki bu âyetin

mânâsı şöyledir : Onlara cennette meyve getirilir. Meyveye bakınca bu daha önce dünyada da rızıklandığımız şeydi derler. Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî de bunu desteklemiştir. İkrime ise der ki bu âyetin mânâsı; dün olduğu gibi demektir. Rebî' İbn Enes de böyle demiştir. Mücâhid ise bu ona ne kadar benzer diye tefsir etmiştir.

İbn Cerîr der ki; başkaları da şöyle dediler : Bunun te'vili birbirine çok benzediği için bize Cennet meyvelerinden rızıklandırılan bu şeyler daha önce rızıklandığımızla aynıdır derler. Çünkü Allah Teâlâ, onlara, birbirine benzeyen böyle nimetler verilecek, buyurarak bunu belirtmiştir. Süneyd İbn Dâvûd, Yahya İbn Kesîr'den nakleder ki, o şöyle demiş : Cennet ehlinin birine bir tabak bir şey getirilir, ondan yer, sonra bir başkası getirilir ve der ki daha önce getirilenin aynıdır. Melekler ona derler ki ye, renkleri bir ise de tatları değişiktir. İbn Ebu Hatim der ki, bana babam... Yahya İbn Ebu Kesîr'den nakletti ki, o şöyle demiş :

Cennetin otu za'ferândır, kumları ise misktir. Çocuklar cennet ehlini meyvelerle ziyaret ederler, onlar bu meyvelerden yerler, sonra benzeri meyve getirilir. Sonra cennet ehli onlara derler ki biraz önce getirmiş olduğunuz buydu. Çocuklar ise onlara şöyle derler; yeyiniz, rengi her ne kadar bir ise de tadı değişiktir. İşte Allah Teâlâ'nın : «Onlara birbirine benzeyen böyle nimetler verilecek» âyetinin mânâsı budur. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki birbirine benzeyen» demek bir kısmı bir kısmına benzeyip tadı farklıolan-demektir. İbn Ebu Hatim der ki Mücâhid, Rebî' İbn Enes, Süddî'den de buna benzer bir ifâde nakledilmiştir. İbn Cerîr tefsirinde Süddî'nin isnâdıyla nakleder ki... «Birbirine benzeyen» âyetinden maksad, rengi ve görünümü aynı olan, ancak tadı benzemeyen nimetlerdir. İbn Cerîr'in tercihi de bu tefsirdir. İkrime ise dünya meyvesine benzeyen, ancak cennet meyvesi olduğu için çok daha tatlı olan demektir, diye tefsir eder. Süfyân el-Sevrî... İbn Abbâs'dan nakleder ki: Cennette bulunan şeylerden hiç birisi dünyada bulunan şeylere

benzemez, ancak isimleri benzer. Bir başka rivayet de şöyledir. Dünyada Cennette bulunan şeylerin isminden başka bir şey yoktur. Bunu İbn Cerîr Sevri rivâyetiyle... A'meş'den nakleder. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem «Onlara birbirine benzeyen böyle nimetler verilecek» âyeti hakkında şöyle demiştir : Dünyada olduğu gibi onların ismini bileceklerdir. Elmaya elma, nara nar diyeceklerdir. Ancak daha önce dünyada nızıklandırıldığımız şeyin aynısıdır diyerek bu kendilerine benzer görünecektir. Onu bilecekler, ancak tadı aynı ohnayacaktır.

«Onlar için orada temiz eşler de vardır.» İbn Ebu Talha İbn Abbâs' dan nakleder ki, her türlü rahatsız edici pisliklerden arınmış eşler demektir. Mücâhid ise hayızdan, idrardan, gaitadan, sümük, tükürük, meni ve çocuktan uzak demektir, der. Katâde rahatsız edici ve kötü galiz karşılanan şeylerden arınmışlardır der. Katâde'den bir başka rivayette de hayız ve rahatsızlık yoktur anlamına olduğu nakledilir. Atâ, Hasan, Dahhâk, Ebu Salih, Atiyye ve Süddî'den de bu ifâde nakledilir.

İbn Cerîr der ki bana Yûnus... Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Es-lem'den nakletti ki, o şöyle demiş; Temizlenmişten maksad, âdet görmeyendir. Onun dediğine göre Hz. Havva da isyan edinceye kadar böyle yaratılmıştı. İsyân edince Allah Teâlâ ona dedi ki; seni temiz yaratmıştım, ancak bu ağacı kanattığın gibi ben de seni kanatacağım buyurmuştur. Bu hadîs garibtir. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh... Ebu Saîd kanaliyle Hz. Peygamberden nakleder ki: «Onlar için orada temiz eşler de vardır» âyetinden maksad hayızdan, gaitadan, tükürük ve sümükten uzak demektir. Bu hadîs de garibtir. Hâkim Müstedrek'inde Muhammed İbn Ya'kûb vasıtasıyla... Muhammed İbn Ubeyd'den aynı hadisi nakleder ve Buhârî ile Müslim'in şartına göre sahîh olduğunu bildirir. Ancak bu iddia üzerinde durulmayı gerektirir. Çünkü Ebu Hâtim'in sözünü ettiği Abdürrezzâk, hüccet olması caiz olmayan birisidir. Ben derim ki doğrusu bu Katâde'nin söylediği gibidir. Allah en iyisini bilendir.

«Hem onlar orada temelli kalıcıdırlar.» İşte saadetin tamâmı budur, çünkü onlar bu emin

makamda ölmekten ve bitip tükenmekten emîn olarak nimet içerisinde yüzerler. Bu nimetin ne sonu, ne bitimi vardır. Sermedi ve ebedî olarak devam eder. Allah'tan bizi de onlarınzümresinde hasretmesi istenir. Muhakkak ki O cömerttir, kerîmdir, lütfü bol ve merhameti geniştir. [\[47\]](#)

Bilindiği gibi, Kur'an-ı Kerîm küfür ve isyan içerisinde bulunanlardan söz ettiği zaman îman ve takva üzerinde bulunanları da söz konusu etmektedir ki, aralarındaki açık farkı kesin hatlarıyla ortaya koysun.

Ey Muhammed, îman ve sâlih ameller işleyen mü'minlere müjdele : Onlar için, canların istediği, gözlerin zevkle seyreylediği, kulakların duymadığı ve beşer kalbinden geçmeyen sayısız nimetlerin bulunduğu cennetler vardır. Orada ağaçların altından akan ırmaklar ve tatlı meyveler vardır. Cennet meyvelerinden birisi, mü'minlere sunulduğunda hayret içerisinde, «bu meyveier, tıpkı dünyada gördüklerimiz gibi» derler. Ama ondan tattıklarında hayretle şekil ve tür bakımından dünya meyvelerine benzediğini, tat ve güzellik bakımından eşsiz

olduğunu farkedeler. Bu meyvelerin dünya meyvelerine benzer olması mü'minlerin onu rahatlıkla yiyebilmeleri içindir. Çünkü insanlar alış-tıkları şeye daha çok tutkundurlar. Cennetin nimetleri sayısızdır. Allah'ın müttakî kulları için hazırladığı nimetleri dile getirmek mümkün değildir. Yüce Allah sadece bu ve benzeri âyetlerle bizim kavrayacağımız şekilde o nimetleri ifâde buyurmaktadır. Cennette daha önce insan ve cin eli değmemiş tertemiz huriler vardır. Orada mü'minler ebedî olarak kalırlar.

Elbetteki Allah sivrisinekle veya ondan daha basît bir varlıkla örnek vermekten kaçınmaz. Mânânın açıklanması ve bilinen şekilde gerçeğin izahı için örnekler verilir. Eğer kendisine örnek verilen şey hak ve îslâm gibi yüce bir değerse, buna ışık ve nûr örneği verilir. Buna mukabil örnek verilen şey, putlar gibi basît ve değersiz şeylerse ona da sivrisinek ve örümcek gibi varlıklar örnek verilir. Ancak Allah katında sivrisinekle deve arasında, en küçük varlıkla en büyük mah-lûkât arasında hiç bir fark yoktur. Mü'minlerin kalbinde, onları Allah'ın

kelâmını tasdiğe sevk eden bir nûr vardır. Mülhid kâfirler ise sürekli kararsızlık içerisinde dirler. Kalplerinde hastalık bulunanlarla kâfirler «Allah bununla neyi kastetmiştir?» diye sorarken, bu âyetlerle kendilerine kitap verilenlerin ve mü'minlerin imânları artar. Sapıklığa düşenler ise, Allah'ın kendilerinden aldığı ahdi nakzedendirler. Bunca hüccetleri bulunmasına rağmen Hz. Muhammed'e inanmayanlardır. Halbuki kendi kitapları olan Tevrat'ta O'nun peygamberliği yazılmış idi. Bunlar peygamberlerin bir kısmını diğerinden ayırarak, kimine inanırlar, kimini inkâr ederler. Halbuki Allah tüm peygamberlere inanmayı emretmiştir. Zaten bunların yegâne maksadı insanlar arasında bozgunculuk yapmak ve sapık inançlarla insanları aldatmaktır. Şüphesiz ki bunlar, dünyalarını hüsrana mahkûm etmişlerdir. Çünkü dünyada rezîl olmuşlardır, Allah'ın gazabına uğramakla da âhiretlerini kaybetmişlerdir. Bundan daha büyük bir kayıp olabilir mi hiç?

Bu bölümde de kâfirlerin Kur'an karşısındaki tutumlarının anlatılmasına devam edilmektedir.

Küfredenlere seslenilerek, Allah'ın ru-bûbiyetini inkâr sadedinde ne gibi delilleri olduğu sorulmaktadır. Eğer onlar kendi fitratlarıyla başbaşa bırakılsalar, kendiliklerinden Allah'ın azametinin delillerini bulurlardı. Allah kendilerine varlık ve akıl nimetini ihsan etmiş ve onları yeryüzünde şerefli varlıklar kılmıştır. Ömürleri için bir süre tayin etmiş ve neticede kendi katına gelip cezalandırılacaklarını belirtmiştir. İşte yaratılmış olduğunuz ve üzerinde yürüdüğünüz yeryüzü, her türlü esrarını keşfetmeye çalıştığınız dünya, bu bile sizin küfretmemeniz için yeterli bir nedendir. Bunun da ötesinde Allah'ın inceliklerini kullarına bildirmediği yüce kudret ve azametinin numunesi olan gökyüzü bulunmaktadır. Her şeyi ancak ve ancak Allah bilir. Bir şeyi yaratandan daha iyi bilen çıkar mı hiç? [\[48\]](#)

26- Şüphe yok ki Allah bir sivrisineği ve ondan daha küçük birşeyi misâl getirmekten çekinmez. İmân etmiş olanlar bunun Rablanımdan bir gerçek olduğunu bilirler. Kâfirler ise, «Allah bu misâli vermekle ne murâd etmiş? derler. Allah onunla bir

çoğunu sapıtır, bir çoğunu da hidâyete erdirir. Bununla fâsıklardan başkasını saptırmaz.

27 — Allah'ın ahdini pekiştirdikten sonra bozanlar, birleştirilmesini emrettiği şeyi koparanlar, yeryüzünde fe-sâd çıkaranlar, işte onlar hüsrana uğrayanların tâ kendileridir.

Allah'ın Verdiği Bir Örnek:

Süddî, tefsirinde Ebu Mâlik kanalıyla... İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; Allah Teâlâ münafıklar için önceki iki örneği verdikten sonra, münafıklar, Allah bu gibi örnekler vermekten yüce ve münezzehtir dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu iki âyeti inzal buyurdu. Abdürrezzâk Ma'mer yoluyla Katâde'den nakleder ki; Allah, sinek ve örümceği zikredince müşrikler bunlar da ne oluyor ki Kur'an-ı Ke-rîm'de zikrediliyor? dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Şüphe yok ki Allah, bir sivrisineği ve ondan daha küçük bir şeyi misâl getirmekten çekinmez...» âyetini inzal buyurdu. Saîd Katâde'den naklederek der ki: Allah Teâlâ kitabında sivrisinek ve örümceği zikredince dalâlet

ehli, Allah bunu zikretmekle neyi kasdediyor? dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. Ben derim ki: Katâde'den nakledilen birinci ifâde bu âyetin Mekkî olduğunu gösteriyorsa da durum böyle değildir.

Sâid'in Katâde'den rivayet ettiği ifâde ise gerçeğe daha yakındır. Doğruyu en iyi Allah bilir. Ancak İbn Cüreyc Mücâhid'den Katâde'nin bu ikinci nakline benzer bir ifâde aktarmıştır. İbn Ebu Hatim de Süddî ve Katâde'nin Söylediğine benzer bir sözü Hasan ve İsmail İbn Ebu Hâlid'den nakleder. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder : Bu bir misâldir, Allah Teâlâ onu dünyaya örnek olarak vermiştir. Bilindiği gibi sivrisinek aç kalınca yaşar, doydukça ölür. İşte bu Kur'an'da örnek verilen insanlar da. böy-ledirler, onlar dünyanın kiri ve pisi ile doldukça Allah onları alır. Sonra o şu âyeti okumuştur : «Kendisiyle uyarıldıkları şeyi unuttukları zaman onlara her şeyin kapısını açtık.» Bu ifâdeyi İbn Cerîr de nakleder. İbn Ebu Hatim ise Ebu Ca'fer yoluyla... Ebu'l-Âliye'den

benzer bir rivayeti nakleder. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

Bu âyetin nüzul sebebi hakkındaki ihtilâf budur. İbn Cerîr Süddî'nin naklettiğini tercih ediyor ve bunun sûreye en uygun geldiğini ifâde ediyor ki, bu takdirde âyetin mânâsı şöyle olur: Allah Teâlâ ister büyük ister küçük olsun herhangi bir şeyi örnek olarak vermekten çekinmediğini, kaçınmadığını, utanmadığını haber vermektedir.

«Ondan daha küçük» anlamına gelen “Femâ fevkahâ” kelimesi hakkında iki görüş vardır. Birisine göre küçüklükte ve önemsizlikte ondan daha aşağı demektir. Nitekim bir insan cimrilik ve kötülükle nitelendirildiği zaman duyan kişi, «evet o ondan daha üsttedir» derse nitelediğim sıfatların daha fazlası onda vardır demek ister. İkincisi ise ondan daha büyüktür demektir, çünkü Allah katında sivrisinekten daha küçük ve önemsiz bir şey yoktur. Bu İbn Cerîr'in tercih ettiği görüştür. Allah küçüklükte ve önemsizlikte sivrisinek te olsa en küçük bir şeyi örnek vermekten kaçınmayacağını haber vermektedir. Nitekim bir başka âyette örümceği ve

sineği örnek vermiştir: «Ey insanlar bir misâl verilmektedir, şimdi onu dinleyin: Sizlerin Allah'ı bırakıp taptıklarınız biraraya gelseler bir sinek bile yaratamayacaklardır. Sinek onlardan bir şey kapsa onu kurtaramazlar. Dâvâlı da dâvâcı da ne kadar güçsüzdür.» (Hacc, 73)

Bir başka sûrede ise şöyle buyurmaktadır: «Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümceğin yuvasıdır, keski bilseler.» (Ankebût, 41). «Görmez misiniz, Allah hoş bir sözü, kökü sağlam dalları göğe doğru olan hoş bir ağaca benzeterek nasıl misâl vermiştir. İnsanlar ibret alsın diye Allah onlara örnek veriyor. Çirkin bir söz yerden koparılmış kökü olmayan çirkin bir ağaca benzer.» (İbrâhîm, 24). «Allah îman edenleri dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar, zâlimleri de saptırır. Allah dilediğini yapar.» (İbrahim, 27). ,

Bir başka âyette ise şöyle buyurur: «Allah, hiç bir şeye gücü yetmeyen köle bir kulu örnek olarak verir...» (Nahl, 75). Bir başka âyette ise şöyle buyurur

: «Allah sizin için kendi nefsinizden bir örnek vermiştir...» Bir başka âyette ise şöyle buyurur : Allah ortakları bulunan bir adamı örnek vermiştir... (Nahl, 76). Ve nihayet şöyle buyurur: «Bu örnekleri biz insanlara veriyoruz, onları ancak bilginler anlar.» (Ankebût, 43). Kur'an-ı Kerîm'de pek çok örnekler vardır. Nitekim seleften bir kısmı şöyle demişlerdir: Kur'an'daki örnekleri duyup da anlamayınca kendi kendime ağlıyorum çünkü Allah «Bu örnekleri biz insanlara veriyoruz onları ancak bilginler anlar.» buyurmuştur. Mücâhid ise «Şüphe yok ki Allah bir sivrisineği ve ondan daha küçük bir şeyi misâl getirmekten çekinmez...» âyetini şöyle tefsîr etmiştir : İster büyük olsun, ister küçük olsun, mü'minler örneklerle inanırlar ve bunun Rableri katından gelme hakk olduğunu bilirler. Allah onunla dilediğini hidâyete erdirir. Katâde «imân etmiş olanlar bunun Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler» âyetini şöyle tefsîr etmiştir: Onun Rah-mân'ın kelâmı olduğunu ve Allah katından geldiğini bilirler. Mücâhid, Hasan, Rebî' İbn Enes'ten de bu şekilde rivayet edilmiştir. Ebu'l-Âliye «İmân etmiş olanlar

bunun Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler»âyetini bu örneklerin gerçek olduğunu bilirler diye tefsir etmiştir. Kâfirler ise «Allah bu misâli vermekle ne murad etmiş? derler.» Nitekim Müddessir sûresinde de Cenab-ı Allah şöyle buyuruyor : «Cehennemini bekçilerini yalnız meleklerden kılmışızdır. Sayılarını bildirmekle ancak küfredenlerin denenmesini ve kendilerine kitap verilenlerin kesin bilgi edinmesini ve inananların da îmanlarının artmasını sağladık. Kendilerine kitap verilmiş olanlar ve imân edenler şüpheye düşmesinler. Kalplerinde hastalık bulunanlar ve küfredenler ise Allah bu misâle neyi kastedti desinler. İşte Allah böylece dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola eriştirir. Rabbının ordularını kendisinden başkası bilmez. Bu, insanoğluna bir öğütten ibarettir.» (Müddessir, 31). Aynı şekilde burada da Cenab-ı Allah : «Allah onunla birçoğunu sapıtır, birçoğunu da hidâyete erdirir. Bununla fâsıklardan başkasını saptırmaz» buyuruyor.

Süddî, tefsirinde Ebu Mâlik kanalıyla... İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve

Peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki, «Allah bununla birçoklarını» yani münafıkları sapıtır ve «birçoklarını» yani mü'minleri doğru yola eriştirir. Kesin ve hak olarak bilmiş oldukları gerçeği yalanlamalarından dolayı bunların sapıklığını artırır. Allah'ın onlar için verdiği örnek kendilerine uygundur. Bu örnekle, Allah onları sapıklığa götürür. Yine birçok örnekle iman ve tasdik ehlini de hidâyete ulaştırır. Onların hidâyetlerine hidâyet ekleyerek imanlarına iman katar. Onlar Allah'ın kendileri için verdiği örneğe kesin olarak uyduklarını kabul edip ikrar ederler. İşte onların hidâyete ermeleri budur. «Bununla fâsıklardan başkasını saptırmaz.» Süddî bunların münafıklar olduğunu nakleder. Ebu'l-Âliye de bunların nifak ehli olduğunu belirtir. Rebî' İbn Enes de böyle demiştir. İbn Cüreyc Mücâhid'den o da İbn Abbâs'dan nakleder ki: «Bununla fâsık-lardan başkasını saptırmaz.» âyetinden maksad kâfirler onu bilir ve küfrederler demektir. Katâde fâsıklar ise fıska dalmaları sebebiyle Allah tarafından sapıklığa sevk edilirler demiştir. İbn Ebu Hatim îshâk İbn

Süleyman kanaliyle... Sa'd'den nakleder ki: «Allah onunla birçoğunu saptırır.» Yani haricîleri demektir.

Şu'be, Amr İbn Mürre kanaliyle Müs'ab İbn Sa'd'den nakleder ki o şöyle demiş : Sen babama Allah Teâlâ'nın «Allah'ın ahdini pekiştirdikten sonra bozanlar...» âyetini sorduğumda, onlar Harûrîlerdir dedi. Eğer bu isnâd sahîh ise Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ın âyeti bu anlama tefsiridir, yoksa bununla Hz. Ali'ye Nehrevân'da karşı- çıkan haricîlere karşı delil göstermek istenmiş değildir. Çünkü âyetin nüzulü sırasında bunlar yoktular. Sahîh oldukları vasıfları itibariyle bu âyetin muhtevası içerisine girenlerle birlikte onlar da girmişlerdir. Onlara haricî denmesinin sebebi; imâma itâattan dışarı çıkmaları ve İslâm şerîatiyle hükmetmekten uzaklaşmalarıdır.

Fâsık, lüğatta itâattan çıkan kişi demektir. Araplar hurmaya kabuğundan çıktığı zaman “Feseka” kelimesini kullanırlardı. Bu mânâdan olarak fare deliğinden çıkıp bozgun yaptığından dolayı ona “Fuveysika” adı verilmiştir. Buhârî ve Müslim'de sabit olduğuna göre Hz. Âişe (r.a.) Rasûlullah'ın şöyle dediğini nakletmiştir : «Beş şey fâsık (haddi aşan)

olup helâl ve haram anında (ihramda iken) öldürölürler. Bunlar karga, delice (dölengeç) kuşu, akrep, fare ve azgın köpektir.» Fâsık kelimesi; kâfiri ve âsîyi içine alır. Ancak kâfirin fâşıklığı daha şiddetli ve daha aşırıdır. Âyetteki fâsıktan murâd kâfirdir. Şüphesiz ki Allah Teâlâ en iyisini bilir. Çünkü âyette itaat eden fâsıklar şöyle nitelendirilmektedirler: «Allah'ın ahdini pekiştirdikten sonra bozanlar, birleştirilmesini emrettiği şeyleri kesenler, yeryüzünde fesâd çıkaranlar, işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.» Bu sıfatlar mü'minlerin sıfatına aykırı düşen kâfirlerin sıfatlarıdır. Nitekim Allah Teâlâ Ra'd sûresinde şöyle buyurur : «Sana Rabbinden indirilenin hak olduğunu bilen kimse, hiç onu bilmeyen köre benzer mi? Ancak akıl sahipleri ibret alırlar. Onlar ki Allah'ın ahdini yerine getirirler ve anlaşmayı bozmazlar. Onlar ki Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri birleştirirler, Rablerinden korkarlar ve hesabın kötüsünden çekinirler. Onlar ki Rablerinin rızâsını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açıkça infâk ederler, iyilik yaparak

kötülüğü ortadan kaldırırılar. İşte onlara bu dünyanın karşılığı olarak girecekleri Adn cennetleri vardır. Babalarının, eşlerinin, çocuklarının, iyi olanları da oraya girerler. Melekler hep birden yanlarına girip «sabretmenize karşılık selâm olsun size, burası dünyanın ne güzel bir karşılığıdır» derler.» (Ra'd, 19-24). Buna mukabil fâsıklar hakkında da şöyle buyurur : «Pekiştirdikten sonra Allah'ın ahdini bozanlar ve Allah'ın birleştirmesini emrettiğini koparanlar ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, işte la'net onlara ve kötü yurt olarak cehennem de onlarıdır.» (Ra'd, 25) .

Tefsir ehli fâsıklann bozdukları belirtilen ahdin mânâsı konusunda ihtilaflıdırılar. Bazılarına göre bu, Allah'ın yaratıklarına bir buyruğu, emrettiğine itaat etmeleri, nehyettiğinden kaçınmaları konusunda bir emridir. Bu emri kitaplarında ve resullerinin dilleriyle açıklamıştır. Bu ahdi bozmaları demek onunla amel etmeyi bırakmaları demektir. Diğer bazıları da dediler ki; aksine bu, ehl-i kitaptan kâfirler ile münafıklar hakkında nazil olmuştur ve Allah'ın kendilerinden aldığı halde onların bozdukları belirtilen ilâhî ahid ise

Tevrat'ta yap- malarını emrettiği hususlar ile gönderildiği zaman Hz. Peygamber (s.a.)'e tâbi olup onu tasdik etmeleridir. Peygamberin Rabbı katından getirdiklerini doğrulamalarıdır. Bu ahdi bozmaları onu gerçek olarak tanıdıktan sonra inkâr etmeleridir. Allah'ın, kendi nefislerinden onu insanlara açıklayıp saklamayacaklarına dair almış olduğu ahdi, insanlara bildirmeyip saklamalarıdır. İşte Allah Teâlâ onların bunu arkalarına attıklarını ve az bir paraya satın aldıklarını bildirmektedir. İbn Cerîr Merhûm'un ve Mukâtil'in tercih ettiği görüş budur.

Diğerleri de dediler ki: Bu âyetle bütün küfür, şirk ve nifak ehli kaydedilmiştir. Allah'ın onlara ahdi ise rûbûbiyetine delâlet eden deliller getirerek vahdaniyetini göstermiş olmasıdır. Allah'ın onlara ahdi hiç bir kimsenin benzerini getirmeye muktedir olamadığı mucizelerle peygamberlerinin doğruluğunu tasdik ettiği emir ve nehyidir. Bu ahdin bozulması ise delillerle doğru olduğu sabit olan hakikatları kabul etmemeleri ve peygamberin getirdiği şeylerin hak olduğunu bile bile peygamberi ve kitapları yalanlamalarıdır. Mukâtil İbn Hayyân'dan buna

benzer bir rivayet nakledilir ki bu hasendir. Başkaları da dediler ki, Allah Teâlâ'nın sözkonusu ettiği bu ahid, insanları Hz. Âdem'in sulbünden çıkardığı zaman onlardan almış olduğu ahiddir. Nitekim bu hususu Cenab-ı Allah şöyle nakleder : «Hani Rabbın insanoğlunun sulbünden soyunu devam ettirmiş, onlara ben sizin Rabbınız değil miyim? demiş ve buna kendilerini de şâhid tutmuştu. Onlar da evet şahidiz demişlerdi. Bu, kıyamet günü bizim bunda haberimiz yoktu, dersiniz veya daha önce babalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı biz de ondan sonra gelen bir soyuz, bizi boşa çalışanların yaptıklarından ötürü yok eder misin? dersiniz, diyedir.» (A'râf, 172-173). Bu ahdi bozmaları demek ona uymamaları demektir. Mukâtil İbn Hayyân'dan da böylece nakledilmiştir. Bu sözleri İbn Cerîr Taberî tefsirinde nakleder.

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten nakletti ki o Ebu'l-Âliye'-nin Allah Teâlâ'nın : «Allah'ın ahdini pekiştirdikten sonra bozanlar...» âyeti hakkında şöyle dediğini nakletmiştir. Münafıkların altı özelliği vardır : İnsanlar üzerine galip geldikleri takdirde bu özelliklerini izhâr ederler. Bunlar şu hususiyetlerdir:

Konuştukları zaman yalan söylerler, vadettikleri zaman dönerler, emânet olunduğunda hiyânet ederler, Allah'a söz verdikten sonra onun ahdini bozarlar, Allah'ın birleşmesini emrettiği bağı koparırlar, yeryüzünde fesâd çıkarırlar. Eğer galibiyet kendilerinin değil de başkalarının olursa şu üç özelliği izhâr ederler : Konuşunca yalan söylerler, vadedince dönerler, emânet olununca hiyânet ederler. Rebî' İbn Enes de böyle demiştir. Süddî tefsîrinde, alınan ahdin Kur'an'da sözkonusu olan ahid olduğunu,. onların bu ahdi kabul ettikten sonra küfre dönüp ahdi bozduklarını belirtir.

«Birleştirilmesini emrettiği şeyi kesenler.» Denildi ki bundan mak- sad sıla-i rahimdir. Nitekim Katâde şu âyet-i kerîme gibi bunu da tef-sîr etmiştir : «Eğer dönerseniz yeryüzünde fesâd çıkarıp rahimlerinizi koparırsınız.» (Muhammed, 22). İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. Denildi ki; burada kasdolunan çok daha umûmîdir. Bununla Allah'ın birleştirilmesini emrettiği her şey ve koparılıp atılmasını buyurduğu her bağ kasdedilmiştir. Mukâtil İbn Hayyân «İşte onlar hüsrana uğrayanların

ta kendileridir» âyetini âhirette hüsrana uğrayanlar şeklinde tefsir etmiştir. Keza onların üzerine lanet ve kötü yurt vardır âyetini de böyle tefsir etmiştir. Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : Allah'ın müslüman olmayanlara nisbet ettiği her şey hüsrân örneğidir. Hüsrânla küfrü kasdeder. İslâm ehline nisbet ettiği hüsrân tabiriyle günah kasdolunur. İbn Cerîr der ki, hüsrana uğrayanlar Allah'a isyanları sebebiyle Allah'ın rahmetinden kendi paylarını eksiltlenlerdir. Tıpkı ana sermâyesini, sattığı .malın içerisinde veren tüccarın kaybetmesi gibi. Kâfir ve münafık da insanların ilâhî rahmete en çok muhtaç oldukları kıyamet gününde Allah'ın kullan için yaratmış olduğu rahmetten mahrum olmakla hüsrana uğramaktadırlar. [\[49\]](#)

28- Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz ölümler iken O diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek, en sonunda yalnız O'na döndürüleceksiniz.

Allah'ı Nasıl İnkâr Edebilirsiniz? :

Allah Teâlâ kudretini ve varlığını delil getirerek, kullan üzerinde tasarruf sahibi olan yaratıcılığını

örnek vererek buyuruyor ki «Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz?» O'nun varlığını nasıl reddediyor veya onunla beraber ondan başkalanna ibâdet ediyorsunuz? «Halbuki siz ölüler iken O diriltti.» Siz yoktunuz, sizi yoktan varlığa çıkarttı. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Yoksa onlar hiç bir şeyden mi yaratılmışlar veya yaratıcıları kendileri midir? Yoksa onlar mıdır gökleri ve yeri yaratmış olan? Hayır onlar yakîn getirmezler.» (Tür, 36). Bir başka âyet-i kerîme'de de şöyle buyurulur : «İnsanın üzerinden öyle bir zaman geçti ki o anılmaya değer bir şey bile değildi.» (İnsan, 1). Bu konuda daha pek çok âyet-i kerîme vardır.

Süfyân el Sevrî.. Abdullah İbn Mes'ûd (r.a-)'dan nakleder ki o Allah Teâlâ'nın : «Dediler ki: Rabbimiz bizi iki defa öldürdün ve iki defa dirilttin.» âyetinin mânası Bakara süresindeki: «Halbuki siz ölüler iken O diriltti, sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecektir» âyetidir. İbn Cüreyc, Atâ'dan o da İbn Abbâs'dan nakleder ki «Siz ölüler iken O diriltti» âyeti, babalarınızın sulbünde ölü idiniz, yaratılıncaya kadar hiç bir şey değildiniz, sonra O sizi yarattı,

sonra tekrar gerçek ölümle öldürecektir. Sonra da sizi öldükten sonra yeniden diriltecektir, demektir. Bu âyet şunun gibidir: «Rabbimiz bizi iki defa öldürdün iki defa dirilttin» (Gâfir, 11). Dahhâk İbn Abbâs'dan «Rabbimiz bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin» (Gâfir, 11) âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : Allah sizi yaratmazdan önce toprak idiniz, bu bir ölüştür. Sonra sizi diriltti ve yaratılış bahşetti, bu ise bir hayattır, dirilmedir. Sonra sizi öldürür ve kabirlere götürülürsünüz bu da bir başka ölmedir. Sonra kıyamet gününde tekrar diriltir ki, bu da bir başka hayattır. Bu iki ölüm iki hayattır ki Allah Teâlâ'nın bu kavli gibidir : «Halbuki siz ölüler iken O diriltti, sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecektir, en sonunda yalnız O'na döndürüleceksiniz.» Süddî de kendi senediyle İbn Abbâs'dan ve Mürre'nin rivâyetiyle İbn Mes'ûd ve ashâbtan bir topluluktan. Ebu'l-Âliye'den, Hasan el-Basrî'den, Mücâhid'den Katâde'den, Ebu Sâlih'den, Dahhâk'tan, Atâ el-Horasânî'den bunun gibi bir görüşü nakleder. Sevrî de der ki; Süddî Ebu Sâlih'den bu âyet hakkında; sizi kabirde diriltir,

sonra öldürür şeklinde bir rivayet nakletmiştir. İbn Cerîr Yûnus kanalıyla... Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki; Allah onları Âdem'in belinde yaratmış, sonra onlardan ahid almış, sonra onları öldürmüş sonra da rahimlerde tekrar yaratmış, sonra tekrar öldürmüş, sonra da kıyamet gününde tekrar diriltmiştir. İşte 'Allah Teâlâ'nın : «Rabbimiz bizi iki defa öldürdün ve iki defa dirilttin» âyetinin mânâsı budur. (Gâfir, 11). Bu ve önceki rivayet garîb bir lafızdır. Sahih olan İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve tabiinden söz-konusu cemâatin naklettiği rivayettir. Bu husus Allah Teâlâ'nın şu âyetinde olduğu gibidir : «De ki, Allah sizi diriltir, sonra öldürür, sonra da gelişinde şüphe bulunmayan kıyamet günü sizi toplar, ancak insanların çoğu bunu bilmezler.» (Câsiye, 26). [\[50\]](#)

29- Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur. O, her şeyi bilendir.

Herşeyi Yaratan Allah'tır:

Allah Teâlâ insanların yaratıldıklarına delil olarak kendi nefislerinde müşahade ettikleri örnekleri

zikrettikten sonra, göklerin ve yerin yaratılışlarıyla ilgili bir başka delili zikrediyor : «Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde

düzenleyen O'dur.» Burdaki istiva kelimesi kasıt ve yönelmek manasınadır. Çünkü kelime harfi cer edatı olan ile müteaddî (geçişli) hale gelmiştir. Düzenleyen mânâsına gelen “Fesevvâhunne” kelimesi ise yedi gök halinde yarattı demektir. Gök burada cins isimdir. «O, her şeyi bilendir» yani ilmi yarattığı her şeyi kuşatmıştır, demektir. Nitekim bir başka âyeti kerîme'de şöyle der : «Yaratan bilmez mi hiç? O Latiftir, Habîr'dir.» (Mülk, 14). Bu âyeti, Secde süresindeki şu Âyet-i Celîle açıklamaktadır: : «De ki siz yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? O âlemlerin Rabbi'dır. Yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi, onu mübarek kıldı, rızıklarını arayanlar için yeryüzünün bitkilerini eşit olarak dört devre içinde yetiştirmesi kanununu koydu. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne isteyerek veya istemeyerek ouyruğuma gelin dedi, ikisi de isteyerek geldiler. Allah

bunun üzerine iki gün içinde yedi gök var etti ve her göğün işini kendisine bildirdi. Yakın göğü ışıklarla donattık ve bozulmaktan koruduk. İşte bu, Bilen, Azîz Allah'ın takdiridir.» (Fussilet, 9 -12). Bu Âyet-i Kerîme de gösteriyor ki Allah Teâlâ önce yeryüzünü yaratmaya başlamış, sonra yedi göğü halketmiştir. Bina yapanların durumu da böyledir. Önce alt tarafı yapmaya başlar, sonra üst kısmı yaparlar. Bundan sonra zikredeceğimiz gibi müfessirler de bu hususu tasrih etmişlerdir. Ancak «Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki onu Allah bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış ve gündüzünü aydınlatmıştır. Ardından yeri düzenlemiştir. Suyunu ondan çıkarmış ve otlak yer meydana getirmiştir. Dağları ona yerleştirmiştir.» (Nâziât, 27 - 32) âyetine gelince denildi ki, burada yer alan

sonra “Summe” kelimesi fiilin fiile atfı için değil, haberin habere atfı için kullanılmış atıf edatıdır.

Denildi ki, yerin düzenlenmesi, göklerin yaratılışından sonradır. Bunu İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan rivayet etmiştir. Süddî tefsirinde Ebu

Mâlik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd ve ashâbtan bir topluluktan nakleder ki: «Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur.» Âyeti hususunda onlar şöyle demişlerdir: Allah Tebâreke ye Teâlâ'nın arşı suyun üzerindeydi, suyun yaratılmasından önce hiç bir şey yaratılmamıştı. Allah yaratıkları yaratmak isteyince sudan buhar meydana getirdi. Buhar suyun üzerinden yükseldi ve bu yükselen şeye yükseklik mânâsına «gök» dedi. Sonra suyu ka-tılaştırdı ve ondan bir tek yer meydana getirdi, sonra bu yerleri parçaladı ve onları iki günde -pazar ve pazartesi günü- yedi yer haline getirdi. Yeri balığın üzerinde yarattı ki balık Allah Teâlâ'nın Kalem sûresinde: «Nûn ve Kaleme Andolsun ki...» (Kalem, 1) sözkonusu edilen Nûn balığıdır. Balık sudadır. Su ise kayalığın üzerindedir. Kayalık hiç bir bitki bitirmeyen büyük bir taşın üzerindedir. Taş ise, bir meleğin sırtındadır, melek te bir kayanın üzerindedir kaya rüzgârdır. İşte Hz. Lokman'ın «Ne gök vardı ne yeryüzü. Balık hareket etti ve kımıldadı, yeryüzü sarsıldı ve üzerine

dağlar çekilerek durduruldu bunun için dağlar yeryüzünün üzerine oturtulmuştur» diye bahsettiği kaya budur. Allah Teâlâ'nın Nahl süresindeki: «Yeryüzünde sarsılma-yasınız diye sabit dağlar, nehirler ve belki yolunuzu bulursunuz diye yollar ve işaretler meydana getirmiştir. Onlar yıldızlarla da yollarını .bulurlar.» (Nahl, 15 -16) âyetinde bahsettiği dağlardır. Allah dağları yeryüzünde yaratmış ve yeryüzünde halkın yiyeceği gıda maddelerini ve ağaçları da salı ve çarşamba günü olmak üzere iki günde yaratmıştır. Nitekim bu hususta da şöyle buyurur : «De ki siz, yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? O âlemlerin Rabbi'dir. Yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi, onu mübarek kıldı. Rı-zıklarını arayanlar için yeryüzünün bitkilerini eşit olarak dört devre içinde yetiştirmesi kanununu koydu.» (Fussilet, 9 -10). «Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi.» Bu duman suyun buharlaşmasından olmuştu ve bir tek gök halinde idi, sonra onları parçaladı, perşembe ve cuma günleri iki günde yedi gök haline getirdi. Cuma gününe, Cum'a denmesinin sebebi Allah'ın o günde göklerle

yeri birleştirmiş olmasındandır. «Allah bunun üzerine iki gün içinde yedi gök var etti ve her göğün işini kendisine bildirdi.» (Fussilet, 12). Allah her gökte meleklerle beraber oranın yaratıklarını yarattı, denizleri, dağları ve daha bizim bilmediğimiz şeyleri. Sonra dünya göğünü yıldızlarla süsledi ve onu şeytânlardan korunan bir korunak ve süs yaptı. İsteddiği şeyleri yarattıktan sonra Arşa yöneldi. İşte âyet-i kerîme'deki: «Sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur.» âyetiyle Enbiyâ süresindeki : «Gökle yer bitişik idi onları biz ayırdık.» (Enbiyâ, 30) âyetinden kastolunan budur.

İbn Cerîr der ki bana Müsennâ... Abdullah İbn Sellâm'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah yaratmaya pazar günü başladı. Pazar ve pazartesi günü iki günde yerleri yarattı, salı ve çarşamba günü yerlerdeki rızıklarla dağları yarattı. Perşembe ve cum'a günü gökleri yarattı. Cum'a günü son anında yaratmayı bitirdi. Ve burada acele olarak Âdem'i yarattı işte kıyametin kopacağı saat te bu saattir. Mücâhid der ki: «Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan...» âyetinin anlamı, Allah gökyüzünden önce

yeryüzünü yarattı, demektir. Yeryüzünü yaratınca ondan bir duman çıktı. İşte : «Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi ve onu yedi gök halinde düzeltti» buyuran âyetin mânâsı budur. Yani birbiri üstünde yedi gök ve birbiri altında yedi yer var etti, demektir.

İbn Ebu Hatim, İbn Merdûyeh'den bu âyetin tefsiri konusunda Neseî ve Müslim'in de rivayet ettiği hadîsi nakleder ki bu hadîste İbn Cüreyc... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini bildirir : Resûlullah (s.a.) elimi tuttu ve dedi ki Allah toprağı cumartesi günü yarattı, onun üzerindeki dağları pazar günü yarattı, pazartesi günü ağaçları yarattı, salı günü kötülükleri, çarşamba günü aydınlığı yarattı. Perşembe günü yeryüzünde canlıları yaydı, ve cum'a günü son saatte ikindi ile akşamın arasında Hz. Âdem'i yarattı.

Bu hadîs Müslim'in garîb hadîslerindendir. Bu konuda Ali İbn el-Medenî ve Buhârî ve daha başka birçok hafızlar söz söylemişler ve bunun Kâ'b'm sözü olduğunu belirtmişlerdir. Bu sözü o, Kâ'b el-Ahbâr'dan duymuş, ancak bazı râvîler yanılarak onu

merfu hadîs haline getirmişlerdir. Beyhakî de böyle kaydeder. [\[51\]](#)

Kâinatın yaratılışı günümüz ilminin ençok ilgilendiği konuların başında gelir. Geosentrik sistemden Heliosentrik sisteme geçiş, Kepernik ve Galile'nin astronomi alanındaki çalışmaları, Kont-Zaplace veya çarpışma teorisi, büyük patlama (Big-Bang) teorisi bu alanda ençok tartışılan konulardır. Dünyanın yaratılışı ile ilgili mukaddes kitaplarda da izahlar bulunmaktadır. İşte bu âyette Kur'an-ı Kerîm kâinatın yaratılışı konusunun bir cephesine temas etmektedir. [\[52\]](#)

Dünya ve Gezegenler:

Cevheri de şöyle diyor :

İyi bil ki, biz bu yeryüzünde mahbûsuz, bu bataklığa dalmışız. Çeşitli âlemler ve arzular, âlemleri kavramaktan ve hakikatları bilmekten, kâinattaki hârikaları açıklamaktan bizi alıkoyuyor. Gökler âlemi bizim gördüğümüz âlemden daha parlak, daha muazzam, daha aydınlık ve daha güzel olduğu için akıl sahiplerinin nazarları ve din adamlarının görüşleri gökler âlemine takılmıştır hep. Yunanlıların

naklettiğine ve Batlamyuslar zamanında İskenderiye bilginlerinin yaptıkları araştırmalara göre, yeryüzü âlemin merkezini teşkil ediyordu. Ay, Uta-rid, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri, Zühal ise yeryüzünün çevresinde dönüyorlardı. Ve her birisi, doğudan batıya doğru dünyanın etrafında belirli bir yörüngeyi izliyordu. Onların belirttiğine göre, gezegenlerin özel bir yörüngeleri vardı. Yedi gezegenin günlük hareketleri her biri diğerinin tersine, doğudan batıya ve batıdan doğuya idi. Yörüngelerinde bu yıldızlar gittikleri yönün tersine dönen bir çarkın üzerinde gezinen karıncaya benziyorlardı. Bu hareketlerle ay yılı, güneş yılı ve diğer yıldızların yılları tesbît ediliyordu. Onlar diyorlardı ki; bu yedi gezegeni kuşatan iki gezegen daha vardır. Bunlar da sabit gezegenlerle, Atlas gezegenidir. Ve yine diyorlardı ki, bizim .sekizinci bir yörünge daha farzetmemiz lâzım ki onda sabit yıldızlar bulunsun, dokuzuncu bir yörünge daha tesbît etmemiz lâzım ki, günlük hareketin başlangıcı orada başlasın. Yörüngelerin sırasına gelince o da aynı şekilde sıralanıyordu. Bu konuda uzun uzadıya deliller serdediyorlardı ki

gerçekte bunların hiç bir dayanağı yoktu. Hattâ güneşin yörüngesini, dördüncü sıraya koydukları için güzellerin göğsündeki gerdanlığın şemsesine benzetmişlerdi, çünkü o ortada bulunurdu. Diğer feleklere gelince, onlar altta bulunan yıldızın üstte bulunana ağırlık verdiğini ve ağırlıklı olanın diğerinin altında olduğunu söylüyorlardı. Kısaca Batlamyus astronomisindeki görüş bundan ibarettir. Bu görüşün etkisiyle yazılmış olan Barnaba İncili'nde denilir ki; «İsâ şöyle dedi: Ben size doğruyu söylerim ki, gökler dokuz tanedir. Bunların arasına gezegenler yerleştirilmiştir ki her biri diğerinden erkek yürüyüşüyle beşyüz sene uzaklıkta bulunur. Keza yeryüzü de gökyüzünden beşyüz sene mesafede bulunmaktadır. Ancak bu ilk gök ve yeryüzü arasındaki karşılaştırmanın üzerinde dur. Çünkü yeryüzünün bir kum tanesinden büyük olduğu kadar ilk gök, yeryüzünden daha büyüktür. Bu fazlalık ikincisinden daha fazla, üçüncü de ikincisinden daha fazladır. Ve bu, böylece diğeri bir öncekinden daha fazla olmak üzere, son göğe kadar uzanır gider. Sana doğruyu söylerim ki, cennet bütününü yeryüzünden

ve gökyüzünden daha büyüktür. Tıpkı yeryüzünün bir kum tanesinden daha büyük olduğu gibi.»

Sonra Barnaba İncili'nde denilir ki: «O zaman Melek Cebrail İsâ-ya gelerek ona bir ayna gösterdi, parlaklığı güneşin parlaklığı gibiydi ve İsâ o aynada şu sözleri gördü : Doğruyu söylerim ki, ebedî olan asıl cennet, bütünüyle gökyüzü ve yeryüzünden daha büyüktür. Ve nasıl yeryüzü, bir kum tanesinden daha büyükse işte ben de Cennet'-ten daha büyüğüm. Denizlerin kumlarının tanesinden ve denizdeki suların damlalarının tanesinden ve hayvanların derilerinin kıllarının tanesinden çok daha fazla. Hattâ gökleri ve Cenneti dolduracak kum tanelerinin sayısından daha fazla...»

İşte Antikçağ filozoflarının sözleri ve işte İncil'in ifadeleri. Sonra Yunan felsefesi Fârâbî ve İbn Sina'nın eliyle Arapçaya aktarıldı ve feleklerin dokuz tane olduğu kararlaştırıldı. Buna dayanan İslâm bilginleri, onların görüşlerini inceledikten sonra dediler ki, bu dokuz felekten yedisi gök, ikisi de Kürsî ve Arş'tır. Yedi göğün zikri yukarda geçti. Kürsî ise sabit yıldızların feleğidir. Arş diğer feleklerin günlük

hareketlerini kuşatan doğu ve batı yönlerindeki yörüngelerini ihata eden felektir, dediler. Bir süre sonra İslâm ümmetinden büyük filozoflar ve seçkin bilginler, bu görüşün bâtil, şeriate ve akle aykırı olduğunu farkettiler. Ve dediler ki, Kur'an'da sözkonusu edilen yedi gök sınırlayıcı bir rakam değildir, çünkü sayı anlaşılmaz. Zira bir kişi benim yanımda iki at vardır derse, bu söz onun yanında bin at olması ile çelişmez. Filozoflar bu feleklerin kadîm olduğunu ve fanî olmasının imkânsızlığını söylediler. Yıldızların da böyle olduğunu belirttiler ki, bu hem akla, hem de dine aykırıdır. Dediler ki; güneş kendi etrafında döner, ortada Atlas feleği veya ortada herhangi bir şey yoktur, bütün yıldızlar boşlukta dönmektedirler. (...) Onaltıncı asırdan sonra gelişen astronomiye göre ise, bu âlemlerin hepsinde dünya, ay ve yıldızlar vardır. Bunlar hızla hareket eden fezaya dağılmış duman gibiy-mişler. Milyonlarca sene boyunca hareket hızı kazanmaları neticesinde, güneşler oluşmuş, sonra yine milyonlarca sene dönmüşler ve bu güneşlerden birisinden bizim güneşimizle gezegenleri kopmuş. Utârid Zühre,

Yeryüzü, Merih, Müşteri, Zühal, Uranüs ve Neptün teşekkül etmiş. Bu gezegenlerin sayısı sekizdir. Sonra Merih ile Müşteri arasında altı yüz küçük gezegen uydusu bulunduğunu tesbît etmişler. Ancak bu altıyüz uydu birleşse hiç birisi ayın büyüklüğü kadar yer işgal edemezler. Bu gezegenler güneşin etrafında devrederler. Utârid devrini 28 günde tamamlar, Zühre ise 226 günde, Merih 321 günde. Dünya 1 yılda, Müşteri 11 yıl 313 günde, Zühal 29 yıl 167 günde, Uranüs 48 yıl 7 günde, Neptün 148 yıl 268 günde bir devir yapar. Ancak güneşin etrafında henüz keşfedilmemiş başka gezegenler de olduğu sanılmaktadır. İlmin hârikalarından birisi de çağdaş bilginlerin Müşteri ile Merih'in arasında bulunan uydulan araştırıp ve gezegenlerin güneşe uzaklığı konusunda koydukları kaide uyarınca bunların sayılarını tesbît etmiş olmalarıdır. Bu gezegenlerin güneşten uzaklığı belli bir oran dahilindedir. Bunları şöylece sıralamak mümkündür :

Utarid $0+4 \ 4 \times 9$: 36.000.000 mil

Zühre $3+4 \ 7 \times 9$: 63.000.000 mil

Dünya $6+4 \ 10 \times 9$: 90.000.000 mil

Merih 12+4 16x9: 144.000.000 mil

Güneş 24+4 28x9: 252.000.000 mil

Müşteri 48+4 52x9: 468.000.000 mil

Zuhal 96+4 100x9: 900.000.000 mil

Uranus 192+4 196x9: 1.764.000.000 mil

Neptün 284+4 288x99: 2.592.000.000 mil.

İşte gezegenlerin güneşten uzaklıkları. Yani bu uzaklıklar yaklaşık bir düzen içerisinde yer almış bulunmaktadır. Buna göre her gezegen ?n derecesine dört eklenir ve dokuzla çarpılırsa güneş ile aralarındaki uzaklık bulunur. Görüldüğü gibi Utârid sıfır derecededir, ona dört eklenip dokuzla çarpıldığında uzaklığı bulunur. Keza Zühre üç derecededir, dört eklenince yedi olur, dokuzla çarpılınca altmışüç olur. Keza yer Zührenin iki katı olan altıdır, ona dört eklenince on olur, dokuzla çarpılınca doksan milyon mil olur. Merih ise altının iki ile çarpımı olan onikidir, buna dört eklenince onaltı olur, dokuzla çarpılınca da yüzkırkdört olur. Diğerleri de böylece katlanarak gider. Ancak bu çarpımdan küçük rakam farklılıkları bulunmaktadır. Çünkü Zühre'nin uzaklığı 67, Dünyanın uzaklığı 93, Merînin uzaklığı

143, M   -larinin uzaklığı 484, Z  hal'in uzaklığı 887, Uran  s'  n uzaklığı 1782 ve Nept  n'  n uzaklığı da 2792 milyon mildir.

  yi bil ki; Ut  rid ve Z  hre a  ağı gezegenlerdir,    nk   onların y  r  ngesi yerin y  r  ngesinin i  erisindedir. Diğer gezegenler ise yukarı gezegenlerdir ki onlann y  r  ngesi yerin y  r  ngesinin dı  ındadır. Benim g  ne   manzumesi hakkındaki s  ylemek istediklerim bunlardır.

Sabit yıldızlara gelince, onların sayısını Allah'tan ba  ka kimse bilmez. Bilginler ara  tırmı  lar ve bunun y  zmilyonlan bulduğunu tesb  t etmi  lerdir. B  y  k teleskoplar vasıtasıyla   ektikleri fotoğraflarla bunu tesb  t etmektedirler.

  yi bil ki; g  ne  nin ı  ığı bize sekiz dakika onsekiz saniyede ula  ır. En hızlı tren yery  z  nden g  ne  e doğru hareket etse ve gece g  nd  z durmadan yol alsa, g  ne  e en erken ancak 350 senede ula  ması m  mk  nd  r. Ben bunu sana s  yl  yorum ki, Allah'ın azamet ve cel  linin miktarını anlayasın ve daha sonra sabit yıldırları hakkında s  yleyeceklerimi kavrayasın.

İyi bil ki; güneşin ışığı 1 saniyede 186.000. mil yol kat eder ve bir yılda 6 milyar millik mesafe alır.

İyi bil ki; bize, en yakın yıldızın ışığı 4 ışık senesinde ulaşır. Güneşin ışığı bize 8 dakika 18 saniyede ulaştığına ve uzaklığı da çok büyük bir mesafede olduğuna göre bize 4 yılda ışığı ulaşan yıldızların uzaklığını nasıl hesap edeceksiniz? 8 dakika nere, 4 yıl nere? Öyle yıldızlar da vardır ki bize ışıkları bin (1000) ışık senesinde ulaşamaz. Sirius yıldızının ışığı bize 9 ışık senesinde ulaşır. Keza ışıkları bize 14, 30, 32 ve 50 senede ulaşan yıldızlar vardır.

İyi bil ki; ilim adamları sabit yıldızları, ışıklarına göre taksim etmişlerdir. En parlak olan yıldızı birinci kadırdan daha sonra gelen parlaklıktaki yıldızları da sırasına göre tasnif etmişlerdir. Eskiler altı kadırdan yıldız tesbît etmişken, yeniler 20 kadire kadar ulaştırmışlardır. (...) İşte insanların göklerle ilgili bildikleri şeyler bunlardır. Allah seni korusun. İskenderiyye bilginlerinin anlattıkları ve Barnaba İncil'inde nakledilenlerle bugünkü insanoğlunun bildikleri arasındaki farkı, var sen kıyas et. Allah'ın

azameti bugün çok daha açık tecellî etmiştir. Görmüyor musun İncil'de eskilerin sözü gibi her gök arasında 500 yıl olduğu anlatılıyordu ve 9 gök bulunduğunu belirtiliyordu. Bu göğü müslümanlar yedi gök, arş ve kürsî olarak belirtmişlerdi. Buna göre, göklerin mesafesinin toplamı insan yürüyüşüyle 4.500.000 senelik mesafe oluyordu. Bu ise bugün bilinene nisbetle çok basît bir ölçüdür. Görmüyor musun bu mesafeyi ışık 4 dakikadan daha az bir zaman içerisinde katetmektedir. Ve bugünkü insanların bildikleri ilâhî kudretin genişliği, bugün bizimle güneş arasındaki mesafenin yansım geçmiyordu. Çünkü güneşin ışığı bize 8 dakika 18 saniyede ulaşır. Güneşin uzaklığı da ne oluyor, az bir uzaklık. Çünkü güneş dünyamıza çok yakındır. 8 dakika nerede, bize en yakın yıldızın mesafesi olan 4 yıl nerede? Işığı bize binlerce senede ulaşan yıldızlara kıyâsla bu mesafe ne kadar da küçük kalıyor? Akıllar şaşmış, gözler göremez olmuş, fikirler hayrette kalmış. Eskilerin zikrettikleri ilâhî azametle bugün bilinenler ne kadar farklı? Eğer sen yıldızların ışığının bize ne kadar zamanda ulaştığını bilmek istiyorsan, bizim her gece

gözlediğimiz yıldızların bir çoğunun ışığının bize yeryüzü yaratılmazdan önce yollanmış olduğunu, ancak şimdi gözümüze ulaştığını düşün. Ve yine, yeryüzü yaratılmazdan önce yola çıkmış fakat yok olmuş, ama ışığı bize henüz yeni gelmiş olan yıldızlar bulunduğundan da kuşku duyma. Biz şu anda onun çok önceden gönderdiği ışığını gözlüyoruz ve bize gelen ışık onun yok olmazdan önceki ışığıdır. Şu halde İskenderiyye bilgilerine dayanarak ve İncil'de yer alan bilgilerin, Kur'an'a uygun düşen modern ilimlere nisbetle hiç bir değeri yoktur. Öyleyse modern ilmin keşfi, İslâm'a uygun bir keşif olmuştur ki bu da İslâm'ın eşsiz bir mu-cizesidir.

Ben bu tefsirden buraya kadar olan kısmı yazdıktan sonra faziletli bir bilgin ziyaretime geldi. Yazdıklarımı ona gösterince sevindi ve dedi ki, Allah senden razı olsun, Sen Allah'ın celâlini, cemâlini ve san'-atmın hârikalarını tesbît ettin. Ancak şu anda Kur'an'a aykırı durumla karşı karşıyasın. Ben, nedir o durum? dediğimde, dedi ki: Sen yıldızların fezada hareket ettiğini söylüyor ve bu modern görüştür diyorsun. Bunun üzerine dedim ki, yıldızların fezada

hareket ettiğini söyleyenler, ne eski, ne de yeni ilmin söylediklerini biliyorlar. Eskiler feza varlığının bulunmadığını tesbît etmişler ve boşluk imkânsızdır demişlerdi. Çünkü biz boş bir yer düşündüğümüzde onu ya aydınlık veya karanlık olarak düşünmek zorundayız. Karanlık ve aydınlık ise ya arazdır veya cevherdir. Ya da birisi araz, diğeri cevherdir. Eğer ikisi de cevher olursa bu doğrudur. Eğer ikisi araz olursa, araz cevhersiz olmaz. Eğer ikisi araz diğeri cevher olursa, mes'ele açıktır dolayısıyla kâinatta boşluk diye bir şey yoktur, diyorlardı.

Modern bilginler ise diyorlar ki: Yıldızların ışıkları yeryüzüne ulaştığına göre, bunun mutlaka bir madde tarafından taşınması gerekir. Nitekim telsiz telgraf bu nazariyeye dayanılarak icâd edilmiştir. Şu halde ne eskiler ne de yenilerin kâinatta boşluğu kabul etmedikleri sabit oluyor. Yıldızlar boşlukta hareket ederler diyen kişi eski ve yeni bilgilerin hepsinden habersizdir. Bunlar bilgileriyle gururlanan ilkokul öğrencileridir. Bunun üzerine o bilgin zât, doğru söylersin dedi, yıldızlar mevcûd cisimler üzerinde hareket ederler, ancak Allah göğün yedi kat

olduğunu söylüyor ne dersin? deyince, dedim ki, esirin varlığını kabul ettikten sonra Kur'an'ı anlamak gayet kolay olur.

İyi bil ki; sayı, anlaşılan bir şey değildir, Müfessirlerin ve filozofların bazıları da böyle demişlerdir. Allah yedi gök dediğine göre, bu yedi sayısının daha fazla olmasını engelleyen bir engel yoktur. Sen, düşüncenin sonuna ulaşamadığı, vehmin derinliğini kavrayamadığı, eşsiz ve hârika dolu yıldızlarla, sayısız yaratıkların içinde uzandığı hârika ve latîf cirmi bildikten sonra, o ister yedi olsun, ister bir olsun hiç önemi yoktur. Çünkü hepsi Allah'ın fiilidir ve hepsi de Allah'ın cemâl ve celâline delâlet eder. Onun tecellîsi ve yüce makamından fışkıran aydınlık ve parlak nurunun belirtileridir. Hareket eden yıldızlardan her birinin bir yörüngesi vardır, her güneşin bir yörüngesi vardır. Allah; hepsini yaratan, hayırları bol bol veren, güzellikleri, parlaklıkları ve aydınlıkları lütfedendir. Nitekim İmâm Gazzâlî Tehâfüt el-Felâsife isimli eserinde der ki; «Âlemin hadis olduğu tesbît edilince bu ister küre şeklinde olsun, ister sekizgen, ister altıgen olsun

farksızdır. Ve yine ister gökyüzü ve onun altında bulunan cisimlerin tabakası onüç olsun veya daha az veya daha fazla önemsizdir. Bu konulara bakmanın ilâhî ilimleri araştırmaya nisbeti, soğanın tabakalarına ve tabakalarının sayısına ve narın tanelerinin sayısına bakmak gibidir. Maksat, bunların sadece Allah'ın fiili olmasıdır, ama nasıl olursa olsun.»

Ben derim ki; ey zekî kişi, bu «yedi» lafzı seni araştırma ve incelemeden alıkoymasın. Bundan sakın, çünkü sayı, sınır değildir. Sen ilâhî güzelliğe bak ve bu güzelliklerin Kur'an'a aykırı olduğunu sanan korkaklardan ve ödleklenden olma, ya da bu gibi lafızları duyunca inkâr eden, bilgisizlikleri ve akıllarının çarpıklığı nedeniyle ilhâda sürüklenen zavallılardan olma. Her iki grup ta Allah'ın «Onunla çoğunluğu sapıklığa düşürür» buyurduğu kimselerdir.

Bunun üzerine arkadaşım bana dedi ki; öyleyse sen modern görüşü destekliyorsun. Ben, hâşâ, ne modern, ne de eski görüşü destekliyorum, dedim. Biz eskiden Kur'an'ı, eski görüşe göre uydurmuşuz, sonra bu görüşün sakatlığı açığa çıktı ve modern

görüş geldi. Bu görüşün Kur'an'a daha uygun olduğunu gördük. Kur'an ise her iki görüşten de üstün ve yücedir, ancak ilerde daha değişik görüşlerin ortaya çıkmayacağını kim söyleyebilir? Kur'an ayaktan ayağa atılan bir top mudur? Hayır. Sadece benim söylediğim müslümanların kalbinin itmi'-nân kazanması için âyetin tatbikinden ibarettir. Allah'ın san'atının ve fiilinin kelâmına aykırı olmadığının bilinmesini tesbîttir. Bu uygulama sadece güven ve itmi'nân içindir. Bunun üzerine arkadaşım bana dedi ki; neden modern görüş Kur'an'a daha uygun geliyor sence? D, e-dim ki, evvelâ Kur'an: «Sizin bilmediklerinizi de yaratır» buyuruyor. Modern görüş te bize Allah'ın yarattıklarının genişliğini ve kavrana-mayacağını gösteriyor. İkinci olarak, eskiler yıldızların ve gezegenlerin yok olmayacağını söylüyorlardı, modern görüş ise tıpkı insan ve hayvan gibi yıldızların da meydana gelip öldüğünü ve değiştiğini söylüyor. Hatta oluş devresinde bulunan yıldızların gözlemlendiği ve altmış bine yakın yıldızın yok olduğu belirtiliyor... Arkadaşım bana bu anlattıklarını özetler misin?

dediğinde şöyle dedim : Önce insanlar göğün bir tek olduğunu görüyorlardı, sonra din onun yedi olduğunu söyledi, filozoflar da bunu dokuz çıkardılar. Üçüncü olarak müslüman-lar eski zamanda yedi kat göğe, arş ve kürsîyi de eklediler. Eski filozoflara ve Barnaba İncil'inde belirtilen dokuz göğe paralel bir sistem kurmak için diğer felekleri de kürsî ve arş olarak belirttiler. Sonra eski görüş iptal edildi ve tabîatiyle Barnaba İncili'yle müslümanlardan bu fikre uyanların görüşü de iptal edilmiş oldu. Nihayet modern görüş Allah'ın azametinin eskilerin söylediklerinden daha fazla olduğunu açıkladı ve eskilerin görüşünü, modern ilmin görüşüne göre, bir zerrenin yeryüzüne dağlara ve denizlere nisbeti gibi olduğunu, hattâ ondan çok daha önemsiz olduğunu ortaya çıkardı.

Beşinci olarak, âlemde boşluk olmadığı göklerin fiilen var oldukları eski ve yeni belgelerle açıklandı.

Altıncı olarak, gökyüzünün yedi olduğu ve bunun üst üste tabakalar anlamına geldiği anlaşıldı.

Yedinci olarak bizim maksadımız Kur'an'ın araştırmalara boyun eğdirilmesi değildir, eski

görüşler, nasıl ibtâl edildiyse, yeni görüşler de ibtâl edilebilir. Kaldı ki Kur'an hepsinin üstündedir. Âyetin bu gör rüşe tatbîk edilmesi, mü'minlerin bilgiye alıştırılması ve ilmin Kur'an-ın lafızlarına aykırı olduğu zannedilip te ilimden kaçmamalarını sağlamaktır içindir.

Bunun üzerine arkadaşım bana dedi ki bu mes'eleyi tam olarak açıkladın. Ancak benim bir suâlim daha var, o da şu : Allah neden yedi gök tabirini kullanmış ta bir tek gök dememiş? Halbuki insanlar bir tek gökten başkasını görmüyorlar? Dedim ki; İyi bil ki; Allah bir tek gök demiş olsaydı müslümanların kafası bu noktaya takılır ve diğerlerini araştırmazlardı. Ancak yedi gök tabirini duyunca Yunan felsefesini okumaya koyuldular. Sonra biz, modern felsefeyi okuduk ve Allah'ın hikmetini, nimetini öğrendik. Yedi tabirinin bir deneme olduğunu ve bunun araştırmacıların zihnini hayrete düşürdüğünü gördük. Rûh hastaları, aklı cılız, düşüncesi zayıf, korkak, endişeli ve ürkek kimseler, ben âlemlerin Rabbından korkarım diyerek âlemleri araştırmaya dalmazlar. Mü'minlerin, ilâhî

cemâl ve celâli araştırmasına Allah'ın kızacağını zannederler. Azmi kuvvetli, himmeti yüce, nefsi gelişmiş olan kişiler, bu konulan araştırmalar ve Allah Azze ve Celle'nin fiilini bilir ve kendi kendilerine şöyle derler : Bu, Allah'ın fiilidir, ben de onun kelâmını okuyorum. Allah'ın fiili ile kelâmı birbirini destekliyor ve fiiliyle kelâmı birbiriyle çelişmiyor, ancak bilgisizler onu çelişik sanıyorlar. İşte ben de Allah'ın san'atını araştırıyorum. Sonra da Allah'ın kelâmına bu sanatı tatbik etmeye çalışıyorum. Böylece müslümanlar ilerleyip gelişsinler ve öğrensinler. Nice zekî müslüman var ki, modern ilimleri okumuş ve dini inkâra yeltenerek, ilmi elde edenin; peygamberlerin getirdiğini, getirebileceğini ve peygamberlerin bilmediğini, kendisinin bileceğini zanneder olmuştur. Nice ahmak müslüman da var ki, bu konulara muttali olmuş, bunun dine aykırı olduğunu zannederek o konulan araştırmaktan kaçmıştır. Ben, doğruyu söylüyorum. Müslümanlardan seçkin çok az kişi din ve ilmin birbirini doğruladığını kabul eder. Dini doğrulayanların çoğunluğu, din bilginleriyle câhillerdir. Çağdaş öğrenim görenlerin çoğunluğu ise

dinin ayrı bir şey, ilmin de ayrı bir şey olduğunu söylerler.^[53]

Reşîd Rızâ ise der ki;

Kısacası Allah Teâlâ yeryüzünü ve üstünüzdeki gökleri tedricî olarak yaratmıştır. Biz, onların yaratılışını görmedik, bize anlatılanlar sadece Allah'ın kudretine ve hikmetine delil getirmek içindir. Allah'ın üzerimizdeki nimetini ve lütfunu hatırlatmak içindir. Yoksa göklerin ve yerin yaratılış tarihini belirtmek için değildir. Çünkü bu, dinin hedefini teşkil etmez. Yaratılışın başlangıcı ve sırası bilinmemektedir. Ancak göklerin yedi gök olarak düzenlenmesinin, yeryüzünün oluşumundan sonra olduğu anlaşılmaktadır. Ve yine buradan anlaşıyor ki, gökler yeryüzünden önce mevcut imiş. Ancak yedi gök halinde değilmiş. Bu sebeple onları «yedi gök olarak tanzîm etti» âyetinde tanzim anlamına istiva zikrediliyor. Buradan biz Allah Teâlâ'mn bildiği bir hikmete göre gökleri böyle tanzîm ettiğini kabul ediyoruz. Bu hususun bize açıklanması düşünüp tefekkür etmemiz içindir. Daha fazla bilgi edinmek isteyenler, kâinattaki araştırmalara baksınlar.^[54]

30- Hani Rabbm meleklere: Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti de melekler: Biz seni hamd ile tesbîh, takdis eder dururken yeryüzünde fesâd çıkarıp, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? demişlerdi. Allah da : Sizin bilmediklerinizi ben bilirim, buyurmuştu.

Allah'ın Halîfesi Hz. Âdem:

Allah Teâlâ Âdem'i yaratmazdan önce Mele-i A'lâ'da onu anarak yüceltmesi nedeniyle Âdem'e lütfunu haber veriyor ve buyuruyor ki: «Hani Rabb'ın meleklere demişti ki...» Yani ey Muhammed (s.a.) Rabbî'nin meleklere dediğini hatırla ve bunu kavmine anlat. İbn Cerîr bazı Arap bilginlerinden nakleder ki onlar burada hani anlamına gelen “Veiz” edatının zâid olduğunu iddia etmişlerdir. Sözün takdiri, Rabbın meleklere demişti ki şeklindedir. İbn Cerîr bunu reddeder. «Yeryüzünde bir halife yaratacağım.» Yani nesilden sonra nesil, asırdan sonra asır halinde birbiri ardınca gelecek kavim yaratacağım. Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de : «Sizi yeryüzünde halefler kılan O'dur...» (Fâtır, 39). Ve «Sizi yeryüzünün halifeleri kılar.» (Nemi, 62) ve «Biz

isteseydik sizden yeryüzüne halef olan melekler halkederdik.» (Zuhruf, 60) ve «Onlardan sonra öyle bir nesil geldi ki...» (Ârâf, 169; Meryem, 59) buyurmaktadır.

Buradaki halîfeden maksad; sadece Hz. Âdem değildir. Çünkü yalnızca Âdem kasdedilmiş olsaydı meleklerin «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demeleri doğru olmazdı. Onlar sadece bu cinsten böyle davranacak kişileri kaydetmişlerdir ve sanki onlar özel bir bilgiyle bunu bilmişlerdir, ya da Allah'ın bu cinsi yaratacağım haber verdiği beşerî tabîatın yapısından bunu anlamışlar veya bu konuda -müf essirlerin sözlerini zikredeceğimiz gibi— geçmişlerle kıyâslar yapmışlardır.

Meleklerin bu sözü Allah'a itiraz sadedinde yani Âdem oğlunu kıskanma şeklinde değildir. Bazı tefsîrciler bunu böyle zannetmişlerdir. Buradaki suâl hikmetin açıklanıp belirtilmesi sadedindedir. Onlar bu mânâda demektedirler ki: «Ey Rabbimiz, yeryüzünü fesada verip kanlar dökecek kişilerin çıkacağı bu yaratığı yaratmaktan maksadın nedir?

Eğer maksad onların sana kulluk etmeleriye, «Biz seni hamd ile teşbih eder ve takdis ederiz» ve bu babta bizden hiç bir tembellik, kusur sâdır olmaz demektedirler. Allah Teâlâ onların bu suâline cevap olarak : «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim.» buyurmuştur. Sizin zikrettiğiniz bu bozuklukların ve fesadın bu cinsten sâdır olmasına rağmen bu varlığın yaratılışındaki kuvvetli menfaati ben bilirim, onu siz bilmezsiniz. Çünkü onlardan peygamberler kılacağım ve elçiler göndereceğim. Onların arasından sâdıklar, şehîdler, sıddîkler, sâlihler, âbidler, zâhidler, velîler, iyiler, mukarrebûn, âlimler, âmirler, huşu' sahipleri ve Allah'ı sevenler, onun peygamberlerine (Allah'ın selât ve selâmı onların üzerine olsun) tâbi olanlar bulunacaktır.

Bizim kısaca zikrettiğimiz bu konuda müfessirler şöyle diyorlar :

İbn Cerîr der ki; bana Kasım İbn el-Hasan... Hasan ve Katâde'den nakletti ki onlar şöyle demişler : «Allah meleklerle yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» buyurduğunda, bunu yapıyorum demiştir. Yani yaptığını böylece onlara haber vermiştir. Süddî der

ki, Âdem'in yaratılması konusunda Allah meleklerle istişare etmiştir. Bunu İbn Ebu Hatim rivayet eder ve der ki; Katâde'den de buna benzer bir ibare nakledilmiştir. Bu ibare eğer haber verme mânâsına alınmazsa bunda tesâhül vardır. (Allah Teâlâ hiç bir kimseyle istişare etmez. Çünkü istişare bilginin eksikliğine delâlet eder, Allah ise bundan münezzehtir). Hasan ve Katâde'nin İbn Cerîr'den naklettiği ifâde ise daha doğrudur. En iyisini Allah bilir.

«Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.» İbn Ebu Hatim der ki bana babam... Abdurrahmân İbn Sâbit'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Yeryüzünü ilkin Mekke'de düzeltmiştir. Allah'ın evini ilk tavaf edenler de meleklerdir. Allah buyurdu ki; «Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım», yani Mekke'de. Bu hadîs mürseldir, senedinde zaaf vardır ve aynı zamanda müdrectir. Doğruyu en iyi Allah bilir. Çünkü âyetin zahirinden, maksadın bundan çok daha geniş olduğu anlaşılmaktadır.

Süddî, tefsirinde Ebu Mâlîk ve Ebu Salih yoluyla İbn Âbbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd'dan ve

ashâbtan bir topluluktan nakleder ki; Allah îeâlâ meleklerle : «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» buyuranca, melekler dediler ki: Rabbımız bu halîfe de ne oluyor? Allah buyurdu ki: Onun soyundan birbirini çekemeyen ve birbirini öldüren, yeryüzünde bozgun çıkaran bir nesil olacaktır. İbn Cerîr der ki: «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» âyetinin te'vîli şöyledir: Yaratıklarım arasında benim yerime hüküm verecek bir halîfe yaratacağım. Bu halîfe, Hz. Âdem ve yaratıklar arasında adaletle hüküm veren ve Allah'a itaat konusunda onun yerine kâim olan kimselerdir. Bozgunculuk ve kan dökme ise Allah'ın yeryüzündeki halîfelerine uygun düşen bir özellik değildir. İbn Cerîr der ki; Allah'ın zikrettiği hilâfetin mânası bir neslin bir başka nesilden sonra onun yerine geçmesidir. Halîfe faîle vezninde senin kavminden bir kişinin yerine bir başka kişinin kâim olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ Yûnus sûresinde şöyle buyurur: «Sonra onların ardından nasıl davranacağına bakmak için sizi yeryüzünde onların yerine (halefler) geçirdik.» Bunun için en büyük hükümdara halife denmiştir. Çünkü o kendisinden

öncekinin yerine geçmiş ve makamına oturarak ona halef olmuştur. İbn Cerîr der ki; Muhammed İbn İshâk bu âyetin tefsirinde şöyle diyor : Oraya yerleşip imâr eden ve sizden olmayan bir halîfe kılacağım, demektir.

İbn Cerîr dedi ki; bize Ebu Küreyb... İbn Âbbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş: Yeryüzünde ilk, yerleşmiş olan varlık cinlerdir. Onlar yeryüzünü fesada vermişler ve orada kan akıtmışlar, birbirlerini öldürmüşlerdir. İbn Abbâs der ki: Allah onlara İblîs'i gönderdi ve İblîs beraberindekilerle birlikte onlarla savaştı, öldürdü ve denizlerdeki adaların, dağların çevresine kadar uzaklaştırdı. Sonra Allah Hz. Âdem'i yaratıp onu yeryüzüne yerleştirdi. İşte bunun için «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» buyurmuştur.

Süfyân el Sevrî, Ata İbn el-Sâib'den o da İbn Sâbit'ten nakleder ki: «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım demişti de melekler, biz seni hamd ile tesbîh ve takdis edip dururken yeryüzünde f esâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? demişlerdi, âyetinde meleklerin kasedettikleri, âdemoğludur. Abdurrahmân tbn Zeyd İbn Eşlem der

ki, Allah meleklerle ben yeryüzünde bir yaratık yaratacağım ve ona hilâfet vazifesini vereceğim buyurmuştu. Allah meleklerden başka bir varlık yaratmamıştı o zaman, yeryüzünde hiç bir yaratık yoktu. Bunun üzerine melekler orada fesâd çıkaracak birini mi yaratacaksın? demişlerdi. Süddî'nin İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve diğer sahabelerin naklettiği hadîs yukarda geçti. Buna göre Allah meleklerle Âdem'in soyundan gelenlerin ne yapacağım öğretmiş ve melekler de bu sözü söylemişlerdir. Az önce Dahhâk'ın İbn Abbas'dan rivayet ettiği metinde Âdemoğlun-dan önce cinlerin yeryüzünde fesâd çıkardıkları ve bu sebeple onlarla kıyâs eden meleklerin bu sözü söyledikleri belirtilmektedir.

İbn Ebu Hatim... Abdullah İbn Amr'dan nakleder ki o şöyle demiş : Cinler yeryüzünde Cânn'ın çocuklarıydı ve Hz. Âdem yaratılmaz-dan ikibin sene önce dünyada bulunuyorlardı-. Yeryüzünü fesada verdiler, ve kanlar akıttılar. Bunun üzerine Allah meleklerden bir ordu gönderdi, onları vurdular ve denizlerdeki adalara gidinceye kadar ta-kîb ettiler. Bunun üzerine Allah meleklerle : «Yeryüzünde bir

halife yaratacağım» deyince, onlar da : «Biz seni hamd ile teşbih ve takdis edip dururken yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demişlerdi. Allah Teâlâ ise : «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim» buyurmuştu.

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes vasıtasıyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki; bu âyet-i kerime konusunda o şöyle demiştir : Allah melekleri çarşamba, cinleri perşembe ve Âdem'i de cum'a günü yaratmıştır. Cinlerden bir grup küfretti bunun üzerine melekler yeryüzüne iniyor ve onlarla savaşıyorlardı, aralarında kan akıtılmıştı ve yeryüzü fesada verilmişti. Bunun için melekler «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demişlerdi, tıpkı cinler gibi kanlar döküp^ fesâd çıkaracak. İbn Ebu Hâkim... Hasan'dan nakleder ki o şöyle demiş : Allah meleklerle yeryüzünde bir halife yaratacağım buyurmuş ve ben bunu yapacağım demişti, onlar Rablanna îman ettiklerinden Allah onların bildikleri ve bilmedikleri her şeyi kendilerine belletmişti.

Allah'ın bellettiği bilgi ile «yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demişlerdi. Allah ise «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim» buyurmuştu. Hasan der ki; cinler yeryüzünde bulunuyor, fesâd çıkarıyor ve kan akıtıyorlardı, ama Allah meleklerin kalbine bunun olacağını bildirmişti. İşte Allah'ın öğrettiği sözle böyle demişti onlar. Abdürrezzâk, Ma'mer yoluyla Katâde'den nakleder ki «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» âyeti hakkında o şöyle demiş : Allah onlara yeryüzünde yaratıklar bulunup orada fesâd çıkarıp kanlar dökeceklerini öğretmişti. İşte buna binâen onlar, «kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demişlerdir.

İbn Ebu Hatim... Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ebu Ali'den naklen şöyle dediğini rivayet eder. Sicili (Enbiyâ, 104'de geçen kelime) bir melekti ve Hârût ile Mârût da onun yardımcılarıydılar, günde üç defa ana kitaba bakarlardı. Bir keresinde baktı ve orada kendisine Âdem'in yaratılışı ve onda bulunan emirler gösterildi. Bu gördüğünü, arkadaşları olan Hârût ile Mârût'a gizlice söyledi. Allah Teâlâ «Yeryüzünde bir

halife yaratacağım» buyurunca onlar da «Yeryüzünde fesat çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın» demişlerdi. Bu ikisi meleklerden öne çıkarak böyle söylemişlerdi. Bu hadîs garîbtir. Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali İbn Hüseyin el-Bâkır'a isnadının reddini gerektiren bir takım hususlar vardır. Doğruyu en iyi bilen Allah Teâlâ'dır. Reddedilmesi gereken şey; bunu söyleyenin iki melek olmasıdır ki bu âyetin akışına ters düşer. Bundan daha garib olanı tbn Ebu Hâtim'in naklettiği şu rivayettir : Bana babam... Abdullah İbn Yahya İbn Ebu Kesîr'den nakletti ki o şöyle demiş : Ben babamdan şöyle dediğini duydum : «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» diyen melekler onbin tane imişler. Bu söz üzerine Allah katından bir ateş çıkıp onları yakmış. Bu rivayet de bir önceki gibi çirkin bir İsrail hurâfesi-dir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

İbn Cüreyc der ki: Melekler Allah'ın kendilerine öğrettiklerini ve Âdem'in yaratılışında bir tabiata sahip varlığın yapacağı hususları söylemişlerdir : «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» İbn Cerîr der ki, bazıları da şöyle

demişler: Melekler «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» demişlerdir. Zira Allah hem bu gibi hallerin âdemoğlunun yapısına sahip her yaratıktan zuhur edebileceğini kendilerine haber vermiş, hem de bu konuda suâl sorma müsâadesi vermişti. Bunun üzerine melekler bu suâli sormuşlardı. Bu hususu takiben melekler : «Ey Rabbımız, Sen onların yaratıcısı iken Sana nasıl isyan edebilir onlar» diye sormuşlar, Rableri de : «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim» buyurmuştu. Yani bunların böyle olacağını ben bilirim. Siz ve sizin gibi bana itaat edenlerin bilmedikleri şeyler de olsa onları ben bilirim. İbn Cerîr dedi ki; bazıları da şöyle demişlerdir: Bu soru meleklerin bilmedikleri konuda aydınlanma istedikleri şeklindedir. Sanki onlar şöyle demişlerdi: «Ey Rabbımız bizi öğrenmek istediğimiz bir konudan haberdâr et.» Yoksa inkâr etmek için söylememişlerdir. İbn Cerîr de bu görüşü benimsemiştir.

«Biz seni hamd ile tesbîh, takdîs eder dururken...» Abdürrezzâk, Ma'mer'den o da Katâde'den nakleder ki, tesbîh, bilinen teşbihtir, tak-

dis ise namazdır. Süddî İbn Abbâs'dan ve Mürre yoluyla da İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; «Biz seni hamd ile tesbîh, takdîs eder dururken...» yani sana ibâdet edip namaz kılarken demektir. Mücâhid ise bunu, Seni ta'zîm ve tekbîr ederken şeklinde tefsir eder. Dahhâk takdisin arınma, tathîr olduğunu söylemiştir. Muhammed İbn İshâk bu âyetin, «biz sana isyan etmez ve hoşlanmadığın bir şey yapmazken» mânasına geldiğini söylemiştir. İbn Cerîr der ki; takdis, ta'zîm ve arınmadır. Allah Teâlâ'nın «Sebbûh ve Küddûs» ism-i celîli de böyledir. Sebbûh tenzih, kuddûs ise ta'zîm ve arındırmadır. Bunun için yeryüzüne mukaddes denmiştir, yani arınmış toprak demektir. Şu halde meleklerin «Biz seni hamd ile tesbîh eder...» sözlerinin mânâsı seni tenzih eder ve şirk ehlinin sana izafe ettiği şeylerden uzak sayarken, «Takdis eder dururken» senin sıfatların olan kirlerden annmışlığı sana nisbet ederken ve küfür ehlinin sana izafe ettikleri şeyleri sende uzaklaştırırken demektir.

«Allah da, sizin bilmediklerinizi ben bilirim» buyurmuştu. Katâde der ki: Allah'ın ilminde, bu

yaratıktan peygamberin, elçilerinin, sâlih kavimlerin ve Cennet sâkinlerinin bulunacağı var idi. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve birden çok sahabe ve tabiînden Allah Teâlâ'nın «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim» âyetinin hikmeti konusunda ilerde birçok söz nakledilecektir. [\[55\]](#)

Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilip de, Muhyiddîn İbn el-Arabî'ye atfedilen tefsirde şöyle denir:

«Hani Rabbın meleklere demişti ki». Buradaki hani anlamına gelen “İz” kelimesi ezelden ebede devam eden sermediyyete işarettir.

“El-Kavl” söz ise Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'i, mukarrebûn melekleri ve mücerred ruhlardan ibaret olan ceberûtî, semavî nefislerden ibaret olan melekûtî kudsiyyete sahip zâtlar halinde icâd etme konusundaki irâdesinin taallukunun mânâsını ilkâ etmektir. Çünkü kevn âleminde meydana gelen her şeyin, rûh âleminde oluşmasından önce bir sureti vardı. Bu âlem, rûh âleminin önceki feza âleminin kendisidir. Sonra o Levh-i Mahfuz adı verilen âlemin kalbi olan, kalb âleminde meydana geldi. Sonra da tenzil bakımından dünya göğü diye ifâde edilen mahv ve

isbât tahtası olan âlemin nefsinde, nefs âleminde teşekkül etti. Nitekim Allah Teâlâ «her şeyin hazîneleri bizim katımızdadır ve biz onu bilinen bir ölçüye göre indiririz» buyurmaktadır. İşte Allah Teâlâ'nın meleklerle; «Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım» sözünün anlamı budur. Sen kendi halini nefsinde değerlendir. Çünkü senin uzuvlarında zuhur eden her şey, senin varlık ve şehâdet âlemindir. Kavil ve fiil hali bundandır. Bu şeylerin senin gaybının ötesinde bulunan, sonra da gaybetinin gaybında bulunan ruhunun varlığıdır. Sonra senin en son gaybûbiyyetin ve dünya göğün olan nef-sindeki varlığındır. Sonra bu varlık organlarında zuhur eder. Metinde geçen «Ca'l» kelimesi ibda ve tekvinden daha geneldir. Âyet-i kerîmede ben yaratacağım denilmiyor da «kılacağım» (ca'l) deniliyor. Bunun sebebi; insanın âlemlerden mürekkebe olmasıdır. İnsan; benim halîfemdir, ahlâkımla ahlâklanır, sıfatlarımı benimser, emrimi uygular, yaratıklarına hâkim olur, onları düzene koyar, nizâmlarını kontrol eder ve onları bana davet eder.»^[56]

Âlûsî de der ki:

İnsanlar meleklerin varlığı konusunda, hem duyarak, hem de akıl bakımından ittifak ettikleri halde, meleklerin hakikatları konusunda ihtilâf etmişlerdir. Müslümanların çoğunluğu meleklerin nûrânî cisimler olduğu görüşündedirler. Denildi ki melekler Allah Teâlâ'nın izniyle muhtelif şekillere girip çıkmaya kadir olan havaî güçlerdir. Hıristiyanlar dediler ki; melekler parlak ve hayırlı olarak bedenlerinden ayrılabilen nâtık nefislerdir. Bunların kötöleri şeytânlardır. Putperestler dediler ki; yıldızlardan iyilik saçanlar rahmet melekleri, kötülük saçanlar azâb melekleridir. Filozoflar dediler ki; melekler hakîkatta nefs-i natıkaya muhalif olan mücerred cevherlerdir. Bazıları da, onların felekleri harekete geçiren felekî nefisler veya on akıl olduğunu belirtmişlerdir. Bize göre melekler iki kısımdır. Bir kısmının vazifesi hakkı bilmek konusuna dalmaktan ibarettir. Başka şeyle meşgul olmaktan uzaktırlar. Gece gündüz durup dinlenmeden Allah'ı tesbîh ederler. Bunlara İlliyyûn veya Melâike el-Mukarrebûn adı verilir. Diğer bir kısmı ise, ilâhî kazanın belirlediği ve yazdığı şekilde göklerin ve yerin işini idare ederler,

kendilerine verilen emri yaparlar, Allah'ın emirlerine isyan etmezler. Bunlar «emri yerine getirenler» dir. Bunlardan bir kısmı semâya, bir kısmı yere aittir. Allah'tan başka onların haberini kimse bilmez... Meleklerin şekilleri değişiktir, büyüklükleri farklıdır, kudsî rûh sahiplerinin dışında kimse onları oldukları halde göremez. Avamın ve havasın gördüğü bedenlerle bazan zahir olurlar. Hattâ denildi ki; Cebrâîl (a.s.) Hz. Mustafâ'nın huzurunda Dıhye el-Kelbî suretiyle geldiği vakitte bile Sidret'ül-Müntehâ'dan ayrılmamıştı. Bu gibi haller, velîlerden kâmil kişilere de vâki olur. Bu, akim ötesinde bir haldir ki, Allah ehli (Allah onların sırlarını takdis etsin) zikretmişlerdir. Ben bu duruma inananlardanım. Ehlullah der ki; şanı yüce olan hakkın ilk görüntüsü el - ama (karanlıktır). Karanlık nur ile boyanınca tabîî cesetlerin üzerindeki bir âlemde yer alan hâkim melekler şeklinde orası açıldı. Onlardan önce ne arş vardı, ne de bir yaratık. Hakk Teâlâ onları meydana getirince kendilerine cemîl ismiyle tecellî etti ve onlar cemâlinin celâline kapılarak kendilerinden geçtiler. Tedvin ve tastîr

âlemini yaratmak isteyince, o nurdan zahir olan melekler arasından birisini tayîn etti ve ona akıl ve kalem adım verdi. Yarattıklarından yaratmak istedikleri vehbî öğretim yoluyla tecellî ettirdi, o, zâtıyla olacağın bilgisini kabul etti. Bu yaratılmışlar âleminin meydana gelmesini isteyen hakkın ilâhî isimlerinden olan şeyleri de kabul etti. Bu akıldan levh adı verilen şey doğdu. Kaleme emretti ve kıyamet gününe kadar kendisine tevdî edilen şeyleri sıralamasını buyurdu. Kalem olması için üzerinden 363 sinn geçirdi. Akıl olması nedeniyle 360 tecellî veya dakika verdi. Her sinn veya dakika 363 sınıfa ayrılıyordu. Bunları levhte açıkladı. Levhte hâsıl olan ilk bilgi tabiat bilgisiydi. Bu, ruhun gerisindeydi. Bütün bunlar saf nurlar âleminde oldu. Sonra sâni yüce olan Allah, mutlak vücûda mukabil olan mutlak adem menzi- leşinde olmak üzere bu nura mukabil bir saf karanlık varetti. Onun üzerine tabiatın yardımıyla kendiliğinden parlayan bir nûr tecellî etti. Bu nurun aksi parladı ve bundan arş zuhur etti. Arşın üzerindeki Rahman ismi, Zahir ismiyle hâkim oldu. İşte bu yaratıklar âleminden ilk zahir olan

şeydir. Bu karışık nurdan arşın çevresini kuşatan melekler yaratıldı. Onların arşın çevresini kuşatmış olarak hamd ile Allah'ı tesbîhden başka bir meşgaleleri yoktur. Sonra bu arşın içerisinde Kürsî'yi var etti ve orada onların tabiatından melekler var etti. Her melek kürsînin imar edicilerinden yaratılmış olduğu asıldandır. Nitekim unsurlar da kürsînin imâr edicilerinden yaratılmış olanlardır. Bu kürsîde sözü haber ve hüküm olmak üzere ikiye ayırdı. Hadîste vârid olduğu gibi, arşın üzerine uzatıldığı iki ayak, haber ve hükümdür. Sonra kürsînin karnında felekler yarattı. Her felek, diğer feleğin karnında idi. Her felek te onu imâr eden âlemler yarattı ve onu yıldızlarla süsledi.. «Ve her göğe vahyini emretti.» Nihayet müvelledât şeklindeki yaratıkları halketti ve her sınıfa olduğu şekil üzere tecellî etti. Bundan şekillerin ruhları meydana geldi. Onun şekilleri idare etmesini emretti' ve onu bölünmüş halde değil, bir tek zât halinde yarattı. Bir kısmını diğerinden ayırd etti. Bu ayırd ediş, ruhların, şekillerin o tecellîleri kabul edişine göre idi. Hakîkatta bu şekiller, o ruhların tezahür yeri gibiydi. Sonra Allah Sübhânehü bir

başka tecellî ile hayalî cesetlerin şekillerini var etti. Ruhlardan ve şekillerden her birine uygun bir gıda yarattı. Hak Sübhânehü ve Teâlâ, âlemin nefslerinden melekleri halk etmektedir. İnsanlar nefis taşımaya devam ettikleri sürece bu yaratış devam edecektir. Bir şeye «ol» deyince o şey oluveren Allah ne yüce ve münezzehdir. (...)

Sen bunu bildikten sonra yine bil ki; halk kendilerine söylenen melek konusunda ihtilâf etmişlerdir. Denilmiştir ki, meleklerin hepsi lafız bakımından melek lafzının umumiyeti içerisinde ve hiç birisine tahsis yoktur. Dolayısıyla hâkim olan ve olmayan bütün melekler bu lafzın içinde yer alır. Denildi ki; buradaki melekten maksad, söz yeryüzünün halifeliği olduğu için karine ile yeryüzü melekleridir. Denildi ki İblîs ve beraberinde bulunan ve uzun süre yeryüzüne yerleşip yeryüzünde fesâd çıkarmış olan cinlerle muharebe konusundadır. Allah Teâlâ onlara cin denilen melekler göndermiştir ve onlar cennetin bekçileridir. İsimleri de buradan alınmıştır. Cinler, İblisleri dağların eteğine ve adalara koğmuşlardır. Mutasavvıf efendilerin görüşleri ise -

Allah onların sırlarını takdîs etsin- melekler Allah'ın isim ve sıfatlarından kendilerine bir şey tevdi edilmiş olan âlemlerin dışındadırlar. Âlemler ise hesaba dâhil değildirler ve zâtı bilmekten ve kavramaktan mâda hiç bir şeye sahip olmadıkları için, secde ile emredilmiş değildirler. Allah Teâlâ'nın «Yoksa sen de büyüklendin ve üstünlük (taslayanlardan) mı oldun? Kavli buna işaret etmektedir. Bunlar, rûh, Kalem el-A'lâ ve el-akl el-evvel adı verilen meleklerdir ki bu Allah'ın zâtının aynasıdır. Onun zâtı ancak bu meleklerde zuhur eder. Onun bütün mahlûkâtta zuhuru ise ancak sıfatlar ile. O, dünya ve âhiret âleminin kutbu cennet ve cehennem ehlinin kutbu, A'râf ve ara yerdeki halkın kutbudur. Hiç bir şey yoktur ki; onda bir veçhesi bulunmasın. O, bu mahlûku kendisine doğru döndürür, çünkü o, bunun kutbudur. O, Âdem'i ve onun rütbesini bilmekte idi. Çünkü olmuş ve olacağı levhte yazan o idi. Levh, bazan kalemin onda yazdığı şeyleri zevk bilgisiyle bilmiştir. Bu melek, bütün mükemmelliğiyle Hz. Muhammed Mustafâ'nın hakikatında zuhur etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ «İşte böylece sana kendi

katımızdan bir rûh vahyettik.» buyurarak buna işaret etmiştir. Bunun için Hz. Muhammed (s.a.) bilûmum mahlûkâtm en üstünüdür. Hattâ O yedi kat gökte gerçek anlamda halîfedir. Bu uzak bir ihtimâl değildir, iyice anlaşılsın.[\[57\]](#)

Reşîd Rızâ da şu bilgiyi verir :

Üstâd (M. Abduh) der ki, bazı müfessirler, meleklerin mânâsı konusunda ayrı bir anlayışa varmışlardır. Buna göre; melekler bitkileri yaratmak, yetiştirmek, canlıları meydana getirmek insanı korumak ve diğer hususlarla ilgili görevlerle görevlendirilmişlerdir. Buna dâir rivayetlerin hepsi havastan olan kişilere ifâdenin zahirinden daha derin mânâlar îmâ etmektedir. Şöyleki; bitkideki gelişme, Allah'ın tohumu üflediği husûsî bir rûh ile olmaktadır. İşte bitkinin özel bitkisel hayatı böylece teşekkül etmektedir. Hayvan ve insan için de aynı şeyler söylenir. İlâhî hikmetin yoktan varetlediği ve özel bir nizâma dayanan her işin ana dayanağı, şariat lisânında, melek adı verilen ilâhî ruhtur. İsimlendirme konusuna önem vermeyenler, bu mânâları tabiat güçlerine isnâd ederler. Çünkü onlar,

insanlar âleminde tabiat veya tabiat tesiri açığa çıkan güçten başka bir şeyi bilmezler. Tartışma götürmeyen apaçık husus odur ki; yaratılışın derinliğinde, akıl sahiplerinin inkârı imkânsız bir nizâm ve dayanak vardır. Her ne kadar vahye inanmayanlar ona melek ismi vermekten kaçınırsalar ve meleklerin varlığının delili olmadığını söyleseler de, akıl sahipleri bunu inkâr edemezler. Keza vahye inananlar bu güçlere tabiat gücü veya tabiat kanunu demeyi reddetseler de. Bu isimler şer'î dilde vârid olmamıştır. Hakikat tekdir, akıl sahibi isimle müsemmâ arasına bir engel koymaz. Ğayba inanan, mâhiyeti kavranılmayan varlıkların ruhlar olduğunu kabul ettiğine ve Ğayba inanmayan da, ben rûh diye bir şey tanımıyorum, ancak mâhiyetini kavrayamadığım bir güç biliyorum dediğine ve Allah'tan başka kimsenin de onun mâhiyetini bilmediğine göre, insanlar neden ihtilâfa düşüyorlar? Aslında hepsi de görülmeyen ve duyulmayan varlıkların mevcudiyetini ikrar ediyorlar ve onu gerçek anlamda kav-rıyamadıklarını itiraf ederek akılla onun derinliğine ulaşamadığını kabul ediyorlar. Gayba inanmadığını söyleyen şu kişi

görmediği şeylerin varlığını kabul ediyorsa, gaybi tasdik eder ve tesirini kabul ederim, ancak onu gerçek şekliyle kavrayıp takdir edemem diyecek olsa, gayba inanan mü'minlerle birlik olur. (...)

Ben derim ki (Reşîd Rızâ) üstadın (Muhammed Abduh) bu te'-vîldeki maksadı; imâ ve işaret yoluyla meleklerin varlığını inkâr edenleri inandırmaktır. Melekleri, onlara akıllanyla kabul ettikleri ve alış-tıkları deyimlerle kabul ettirmeye çalışmaktadır. Ancak bu konuda birçoğu doğruyu görmüş, birçoğu da dalâlete sapmış ve onu reddederek Abduh'un melekleri hiç bir ferdin onu düşünemeyeceği güçler haline getirdiğini iddia etmişlerdir. Ama Abduh onların iddiasını reddetmiştir. (...) [\[58\]](#)

Edebiyatın önemli bölümlerinden birini teşkil eden hikâye, Kur'an' da üstün maksatlar için kullanılan bir sanat türüdür. Bu hikâyede Allah'ın insanoğlunu şereflendirmesi ve Hz. Âdem'in soyundan gelenleri yeryüzüne halîfe kılarak, meleklerle öğretmediği şeyleri onlara öğretmesi naklolanmaktadır.

Ey Muhammed, kavmine ataları Âdem'in yaratılış hikâyesini hatırlat. Hani Allah meleklerine «yeryüzünün imân için bir halîfe yaratacağım.» demişti, de, Melekler, «Ey Rabbimiz senin yaratacağın bu halîfe ve onun soyundan gelenler kendi irâde ve istekleriyle yapacakları fiillerde gerçek faydanın nerede olduğunu bilemeyeceklerdir. Onların bilgileri topraktan yaratılmış olduklarından dolayı mahdut olacaktır. Bu yüzden işleyecekleri hatâlarla yeryüzünü fesada vereceklerdir demişlerdi. «Ey Rabbimiz sen yeryüzünün imârını murâd ediyorsun, orada yeryüzünü fesada verecek bir varlığı yaratmanın hikmeti nedir? Biz seni tesbîh ve takdîs ederek buyruğunun dışına çıkmayan varlıklarız. Bu vazifeye bizim lâayık görülmemiz daha evlâ değil mi?» demişlerdi. Buna karşılık Yüce Mevlâ, «Sizin bilmediğiniz şeyleri ben bilirim, kimin yeryüzünün imâr ve İslahı için faydalı olacağını da en iyi ben bilirim» demişti. Yüce Allah, dünyanın imân için gerekli olan maddî şeylerin ismini Hz. Âdem'e öğretmiş ve bu şeyleri meleklerle göstererek «eğer sizin hilâfete daha çok lâayık olduğunuzu iddia etmeniz

gerçekse, onların adını bana bildirin» demişti. Onlarsa acizliklerini ifâde ederek «Senin bildirdiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur» demişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah Hz. Âdem'e, onların isimlerini bildirmesini emretmiş ve Âdem de o şeylerin isimlerini bildirmişti. Böylece melekler Âdem'in ve soyundan gelenlerin hilâfete neden daha çok lâayık olduklarının sebebini öğrenmişlerdi. Kendilerinin madde ve dünya işleriyle meşgul olmak için hazırlanmamış bulunduklarını, bu yüzden yeryüzünün imârına elverişli olmadıklarını farketmişlerdi. Çünkü melekler nurdan yaratılmışlardı, Âdem ise topraktan yaratılmıştı. Yani toprağın bir parçası idi. Netice böyle olunca yüce Allah, meleklerle «sizin bilmediğiniz şeyleri benim bileceğimi söylememiş miydim?» buyurarak onların durumunu ortaya koymuştu. Buradan itibaren ikinci bir kıssa söz konusu olmakta ve Allah'ın insanoğluna lutfu dile getirilmektedir.

Ey Muhammed, yine kavmine hatırlat ki, biz o tertemiz meleklerle, «Âdem'e secde edin» diye emretmiştik. Buradaki secde ta'zîm ve saygının

ifadesidir. Yoksa ibâdet ve ilâhlaştırma anlamına değildir. Melekler Allah'ın emrine uyarak bütünüyle secdeye gitmişlerdir. Ancak mel'ûn şeytân büyülenerek, «ben ondan daha üstün olduğum halde mi ona secde edeceğim, beni ateşten onu çamurdan yarattın» diye secde etmekten kaçınmıştı. Böylece Rabbının emrinden çıkmış ve laneti haketmişti. İşte, insanoğlu Allah'ın lütfettiği bu şeref ve ihsan sayesinde yeryüzünün halîfesi olmuş ve başka varlıkların bilmediği şeyler kendisine belletilmişti.

Halîfe konusu ve onun tekevvün şekli, ilâhî mes'eleler arasında olup insanın onu kavraması zordur. Allah Teâlâ bu âyetlerde, bize insanlığın doğuşunu, bizden önceki ehl-i kitabın da kabul ettiği gibi anlatmaktadır. Allah bize mânâları duyulur şekiller halinde temsîl etmektedir. Konuyu münazara ve konuşma üslûbundaki hikmetler ve sırlar içerisinde açıklamaktadır. Bu, yaratıklara hitap ve yaratıklara beyân konusundaki Allah'ın kanunudur.

Üstâd (Muhammed Abduh) bu âyetlerin müteşâbih olduğu ve zahirine hamletmenin imkânsız

bulunduğunu belirtir. Çünkü bu âyet konuşma kuralı uyarınca ya istişare tarzında olacaktır —ki bu Allah için muhaldır— ya da Allah Sübhânehü'nün meleklerle haber vermesi

ve onların da Allah'a karşı çıkıp tartışmaları tarzında cereyan edecektir. Bu ise ne Allah'a, ne de meleklerine uygun düşmez. Dînin getirdiği gibi «Onlar kendilerine emrettiği konuda Allah'a isyan etmezler ve emrolunanı yaparlar» buyruğuyla uyuşmaz. (...) [\[59\]](#)

Halîfe :

Sonra müfessirler halife konusunda iki ayn görüş serdetmişlerdir. Bir kısmı bu lafzın yeryüzünde bir tür veya hayvan-ı nâtık türünden pekçok çeşit varlığı ifâde ettiği kanaatindedirler. Ancak bu varlık, sonra yok olup gitmiştir. Allah Teâlâ'nın burada meleklerle yaratacağım haber verdiği bu sınıf o varlığın yerine geçecek ve onlara halef olacak, böylece halife adını alacaktır. Nitekim Allah Teâlâ eski nesillerin helak edilişini zikrettikten sonra «Sonra sizi yeryüzünde onların ardından halefler kıldık» buyurmaktadır. Müfessirler derler ki; bu yok olan kitle yeryüzünü fesada vermiş, kanlar akıtmıştır.

Melekler, suallerini bu varlığı ölçü alarak serdetmişlerdir. Çünkü halife —zihne ilk anda geldiği gibi— kendinden önce geçene uygun olmak durumundadır. Ancak bu yeni varlığın onun gibi olacağı konusunda delil bulunmadığı için ve bunun, hilâfetin gereği olduğuna dâir bir işaret bulunmadığından Allah Teâlâ, meleklerle, «kendilerinin bilmediğini Allah'ın bildiğini» belirterek cevap vermektedir. Bu yaratığın, önceki yaratıktan değişik bir halife olacağını ve Allah'ın bu konudaki erişilmez hikmetinin mâhiyetini belirtmektedir.

Üstâd (Muhammed Abduh) der ki; bu görüş doğru ise, Hz. Âdem, yeryüzünde yaşayan ilk canlı ve akıllı sınıftan bir kişi değildi. Sadece bizzat veya madde itibariyle yok olup gitmiş olan, geçmişte yaşayan, nâtık canlıyı temsil eden bu yeni insan grubunun ilki idi. Ancak Hz. Âdem ile o yok olan gruplar arasında ahlâk ve tabiat bakımından pek çok farklılıklar vardı.

Bu mezhebin en iyi açıklandığı ve en çok zikredildiği yer bu görüşün müslümanlara Fars mitolojisinden ve hurafesinden intikâl etmiş

olmasıdır. Çünkü Fars mitolojisine göre, Hz. Âdem'in yaratılmasından önce yeryüzünde Han ve Ben veya Tan ve Rem adını alan bir yaratık varmış. Ekseriyet ise yeryüzünde Âdem'den önce mevcûd olan yaratığın cin adını aldığını söylemekte, Han ve Ben'in de cinden önce olduğunu belirtmektedirler. Derler ki, onlar yeryüzünde fesâd çıkarmış, Allah da kendilerini mahvetmiştir. Ve yine derler ki; Allah onlara meleklerden bir ordu ile İblîs'i göndermiş, cinlerle İblîs savaşmış, onları yok etmiş ve adalara, denizlere sürmüştür. Ancak İslâm'da bu görüşün ve bu kıssaların dayanabileceği hiç bir mesned yoktur. Sadece geçmiş milletlerden arta kalan âdetler ve efsaneler var ki, dikkate değer birşey bildirmez. Şurası bir gerçek ki; bütün milletlerin üzerinde ittifak ettikleri husus, Hz. Adem'in yeryüzünde yaşayan ilk akıllı canlı olmadığıdır. Halife tabirinin tefsîrindeki görüşlerden birisi budur. Başkaları da«yeryüzünde halife yaratacağım» âyetindeki maksadın Allah'ın halifesi şeklinde olduğunu söylerler. Bunun için, insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğu görüşü yayılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Davud'a hitaben:

«Ey Dâvûd, seni yeryüzüne halîfe kıldık» buyurmaktadır. Zahir olan odur ki —en doğrusunu Allah bilir.— Halîfeden maksad, Âdem ve onun soyundan gelenlerdir. Ancak hilâfet ne anlama gelmektedir? Halîfe seçilişten maksad nedir? Bazı kişilerin bazılarına halef olması mı, yoksa bazı varlıkların başka bir varlığın yerine geçmesi midir? Allah'ın yaratıkları konusundaki kanunu şöyle cereyan etmektedir: O insanlara, hükümlerini öğretecek seçkin halîfeler seçmektedir. Nasıl insan Allah'ın hukukî kanunlarını ve hükümlerini ortaya çıkarmışsa, aynı şekilde yaratılış ve tabiat kanunlarını ve hükümlerini de ortaya çıkarmıştır, dolayısıyla hilâfet kelimesinin mânâsının umûmî olması gerekir. Bu, insanı diğer yaratıklardan ayıran her şeyi ihtiva eder.^[60]

31- Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretmiş, sonra onları meleklerle göstererek: “Eğer sâdıklardan iseniz, bunların adlarını bana söyleyin” buyurmuştur.

32- Melekler ise: “Sana tesbîh ederiz, bize öğrettiğinden başka bilğimiz yok. Alîm, Hakîm Sensin Sen” demişlerdi.

33- Allah: “Ey Âdem, onları adları ile kendilerine bildir” dedi. Âdem, adlarını söyleyince; “Size demedim mi ki ben, göklerin de, yerin de gizliliklerini muhakkak bilirim. Ve sizlerin neyi açıklayıp neyi gizler olduğunuzu da bilirim” buyurdu.

Hız. Âdem'e Öğretilenler:

Burası Allah Teâlâ'nın Hız. Âdem'e her şeyin ismini öğreterek meleklerle öğretmemesi sonucu ona verdiği şerefin zikredildiği makamdır. Bu husus, meleklerin Âdem'e secde etmesinden sonra idi. Secde bölümünden önce bu şereflenme bölümünün öne alınması, buradaki durumla, halifenin yaratılış hikmetini bilmeyerek, meleklerin soru sormaları ve Allah Teâlâ'nın kendisinin onlann bilmediğini bileceğini söy-lemesindeki hikmet arasında münâsebet kurmak içindir. Allah Teâlâ burada Âdem'in üstünlüğünü zikretmekle; Allah'ın Âdem'e

lütftettiği bilgi şerefini açıklamayı kasdetmiştir. Bunun için Allah Âdem'e bütün isimleri öğretmiştir.

Süddî... İbn Abbâs'dan nakleder ki o, «Allah Âdem'e bütün isimleri öğretmiş» âyeti hakkında şöyle demiş : İnsan ve canlı bütün varlıkların ismini ona göstermişti. Hayvanların şu merkep, şu deve, şu at denilerek isimlerini belletmişti. Dahhâk İbn Abbâs'dan nakleder ki bu âyet hakkında o şöyle demiş : Bu isimler insanı, hayvanı, göğü, yeri, karayı, denizi, deveyi, merkebi ve buna benzer diğer toplulukları bildiği şekilde isimlerdi. İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr... İbn Abbâs'dan nakleder ki ,o bu âyet hakkında şöyle demiştir :

Allah Âdem'e kader ve sahîfenin adını öğretmiştir. Evet hatta «fesve» ve füseyve (sessizce gaz çıkarmak)'ye kadar. Mücâhid ise bu âyetin tefsirini şöyle yapmıştır: Ona her hayvanın, her kuşun ve her şeyin adım öğretmişti. Aynı husus, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve diğer selef-i sâlihînden nakledilmiştir ki Allah Hz. Âdem'e her şeyin ismini öğretmişti. Rebî' ise Saîd İbn Cübeyr'den naklettiği bir rivayette, «meleklerin isimlerini öğretmişti» diye tefsir

etmiştir. Hamid el-Şami yıldızların adlarını öğrettiğini bildirmiştir. Abdurrahman İbn Zeyd bütün soyundan gelen kişilerin isimlerini öğretmişti, demiştir.

İbn Cerir, Allah'ın Adem'e meleklerin ve soyunun adını bildirdiği görüşünü tercih eder. Çünkü Allah Teala "Sonra onları meleklerle göstererek" buyurmaktadır ki bu ibare bu ibare akledilen şeyleri ifade etmektedir. İbn Cerir'in tercih ettiği bu görüş lazım (zorunlu) değildir. Çünkü bunun yanısıra başka anlamların da aynı ibarenin içerisine girmesi reddedilemez. Üstün kılmak için akıl sahiplerinin kalıbıyla topluluğun ifade edildiği, gramer bakımından varittir. Nitekim Allah Teala bir başka ayet-i kerimede şöyle buyurur: "Allah her canlıyı sudan yaratmıştır. Onlardan kimisi karnı üzere yürür, kimisi iki ayak ile yürür, kimisi de dört ayak ile yürür. Allah dilediğini yaratır. Muhakkak ki Allah herşeye kadirdir." (Nur, 24/45)

Sahih olan, Allah'ın zatları ve fiilleriyle bütün eşyanın adlarını Adem'e öğretmiş olmasıdır. İbn Abbas'ın dediği gibi fesve ve füseyveye kadar. Yani büyük ve küçük fiillere ve zatlara kadar. Bunun için

Buhari tefsir kitabında bu ayetin tefsiri konusunda şöyle der:

Bize Müslim İbn İbrahim... Enes İbn Malik'ten nakletti ki Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. Ayrıca bana halife dedi ki Yezid İbn Zürey' Said'den o da Katade'den, o da, Enes İbn Malik'ten nakletti ki Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

«Mü'minler, kıyamet günü toplanırlar ve derler ki biz Rabbımızdan şefa'at dileycek birisini bulsak. Bunun üzerine Hz. Âdem'e gelirler, ve derler ki; Sen, insanların atasısın, Allah onları senin elinde yarattı ve sana melekleri secde ettirdi ve her şeyin adını sana öğretti. Binâenaleyh sen bizim şu yerimizde rahatlayabilmerniz için Rabbı-nın katında bize şefa'at et. Hz. Âdem; ben burada sizin yanınızda yoğun der ve haya ederek kendi günahım zikreder, Nuh'a gidin, çünkü Allah'ın yeryüzüne göndermiş olduğu ilk Rasûldür der. Bunun üzerine onlar Hz. Nuh'a gelir şefa'at isterler. O, bilgisi olmadığı konularda Rabbından istediğini hatırlatarak utanır ve ben burada sizin yanınızda yoğun, Rahmân'ın dostu olan İbrahim Halîlullah'a gidin der. Ona gelirler. O ise ben

burada sizin yanınızda yoğum. Hz. Musa'ya gidin o Allah'ın kendisiyle konuştuğu ve Tevrat'ı verdiği kuldur der. Bunun üzerine onun yanına gelirler. O da, haksız yere ve cana can olmaksızın bir cam öldürdüğünü hatırlatarak Rabbından utandığını belirtir ve ben sizin yanınızda yoğum Allah'ın kulu, Rasûlü, kelimesi ve Ruhü olan îsâ'ya gidin der. Onlar Hz. îsâ'ya gelirler. O da, ben sizin yanınızda yoğum, Allah'ın gelmiş geçmiş günahlarını affettiği Muhammed Mustafâ (s.a.) kuluna gidin der. Onlar bana gelirler. Ben de Rabbımdan izin istemek üzere ayrılırım. Ben Rabbımı görünce secdeye kapanırım. Allah dilediği süreye kadar beni secdede bırakır. Sonra bana buyurulur ki; «başını kaldır ve iste, verilirsin, şöyle, dinlenirsin; şefaet et, şefaet edilirsin.» Ben bunun üzerine başımı kaldırır bana öğrettiği hamd ile onu hamd ederim, sonra şefaet ederim ve o bana bir smır çizer ben de onları cennete girdiririm. Sonra kendisine döner ve Rabbımı gördüğümde bir önceki gibi davranırım. Sonra şefaet ederim, şefaet isterim. O da bana bir sınır çizer ve onları da cennete girdiririm. Sonra dördüncüye döner

ve derim ki cehennemde Kur'an'ı hapsedenden başka kimse kalmadı ona ebedî olarak cehennemde kalmak vâcib oldu derim.»

Bu hadîsi Buhâri bu şekilde nakletmiştir. Müslim ve Neseî ise Hişâm kanalıyla Katâde'den nakletmiştir. Müslim, Neseî ve İbn Mâce Saîd'in hadîsinden onun kanalıyla Katâde'den rivayet etmişlerdir. Onun irâd ediliş şekli de böyledir. Hz. Peygamberin «Hz. Âdem'e gelir ve derler ki sen insanların atasısın, Allah onları senin vasıtanla yarattı, melekleri sana secde ettirdi ve her şeyin adını sana öğretti» kavli gösteriyor ki, Allah ona bütün mahlûkâtın ismini öğretmiştir. «Sonra onları meleklerle göstererek» yani adı verilen, adlandırılan şey- leri, Abdürrezzâk'm Ma'mer ve Katâde'den naklederek söylediği gibi. Sonra Allah bu isimleri meleklerle gösterip ve «Eğer sâdıklardan iseniz bunların adlarını bana söyleyin buyurur.» Süddî tefsirinde Ebu Mâlik, Ebu Salih kanalıyla İbn Abbas'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; «Allah Âdem'e bütün isimleri öğretmiş, sonra da

yaratıkları meleklere göstermiş» demiştir. İbn Cüreyc Mücâhid'den nakleder ki «Sonra isimlerin sahiplerini meleklere göstermiştir.»

İbn Cerîr der ki, bize Kasım... Hasan'dan, Ebu Bekr de Hasan ve Katâde'den nakletti ki onlar şöyle demişler : Allah, Âdem'e her şeyin ismini- öğretmiştir ve Âdem her şeyi ismi ile adlandırıyordu. Her şey Hz. Âdem'e toplam sunulmuştur. Yine Hasan ve Katâde'den bu isnâdla «Eğer sâdıklardan iseniz» âyeti hakkında şu rivayeti nakletmişlerdir. Ben nasıl bir yaratık yaratırsam, şüphesiz ondan daha iyi bilirim, eğer siz sâdıklardan iseniz bu şeylerin isimlerini bana bildiriniz.

Dahhâk ise İbn Abbas'ın «Eğer sâdıklardan iseniz» âyetini şöyle tefsir ettiğini nakleder : Eğer siz bu isimleri bilerseniz ben yeryüzünde bir halîfe yaratmam. Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbas'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve ashâbtan bir topluluktan nakleder ki; onlar bu âyeti şöyle tefsir etmişlerdir : Âdemoğul-ların yeryüzünde fesâd çıkarıp kan dökecekleri konusunda eğer doğru söylüyorsanız, demektir.

İbn Cerîr der ki; sözlerin en uygunu bu konuda İbn Abbâs'ın te'v li ve onun fikrini söyleyenlerin sözüdür. Bu sözün muhtevası Şundan ibarettir : Allah Teâlâ Ey «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın diyen» melekler, size gösterdiğim bu Şeylerin isimlerini bana bildirin. «Biz seni hamd ile tesbîh ve takdîs edip dururken bizden veya bizim d şımızda bir varlık mı yaratacaksınız?» diyen melekler eğer bu sözünüzde samimî iseniz size gösterdiğim Şeylerin adlarını bana bildirin. EĞer ben yeryüzünde yaratacağım hal feyi sizden başkasından yaratacak olursam, onun soyundan gelenler bana isyan edecek ve yeryüzünde kanlar döküp fesâd çıkaracak iseler ve eğer sizi yeryüzünde bırakacak olursam bana itaat edeceğinizi ta'zîm ve takdîs ile dinime bağlanacağınızı söylüyorsanız... Size gösterdiğim ve sizin gördüğünüz bu Şeylerin isimlerini bilmiyorsanız, bilinmeyen konularda bilinmeyen Şeyler hakkında bilginiz yoksa, siz bu gösterilen Şeyleri bilemiyorsanız, bulunmayan Şeyler konusunda bir Şey bilmemeye daha çok l y ksınız demektir. Onlar da : «Melekler ise, Sana tesbîh

ederiz, bize öğrettiğinden başka bilgimiz yok. Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle gören Sensin Sen.» demişlerdi. Bu ifâde meleklerin Allah Teâlâ'-yı takdîs ve tenzihidir. Hiçbir varlığın Allah'ın bilgisi olmadıkça ve O istemedikçe hiç bir şeyi ihata edemeyeceğini ve Allah'ın bildirdiğinin dışında hiç bir şeyi bilemeyeceğini belirtmektedirler. Bunun için de Sana tesbîh ederiz, bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur. Her şeyi bilen, yaratıklarında hikmet sahibi olan, dilediğin, kişiye bilgiyi vermekte emir sahibi ve dilediğinden bilgiyi almakta hikmet sahibi olan, tam hâkim ve tam adaletli Sen'sin Sen demişlerdir.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Saîd... İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : «Sübhânallah, Allah'ın kendi nefsinin kötülüklerden tenzih etmesidir. Sonra Hz. Ömer, Hz. Ali'ye beraberinde arkadaşları bulunduğu sırada demiş ki biz «Lâ İlahe İllallah» in ne demek olduğunu biliyoruz, ya «Sübhânallah» ne demektir? Hz. Ali ona demiş ki; bu Allah'ın kendi nefsi için sevdiği, hoşnûd olduğu, seçtiği ve söylenmesinden hoşlandığı bir kelimedir. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam Nadr İbn Arabî'den

nakletti ki o şöyle demiş : Adamın biri Meymûn İbn Mehrân'a «Sübhânallah»in ne demek olduğunu sordu. O da, bu Allah'ın ta'zîm edildiği ve kötülüklerden istisna edildiği bir isimdir demiş.

«Allah: Ey Âdem onları adlarıyla kendilerine bildir, dedi. Âdem, adlarını söyleyince, size demedim mi ki Ben, göklerin de, yerin de gizliliklerini muhakkak bilirim. Ve sizlerin neyi açıklar, neyi gizler olduğunuzu da bilirim, buyurdu.»

Zeyd İbn Eslem der ki; Âdem, Sen Cebrail, sen Mîkâîl, sen İsrâfîl, sen Azrail diyerek bütün isimleri saymış en sonunda kargaya kadar varmıştı. Mücâhid, Allah : «Ey Âdem, onları adlarıyla kendilerine bildir» dedi kavli celîli konusunda dedi ki; güvercinin ve karganın adını ve her şeyin ismini. Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve Katâde'den de buna benzer bir rivayet nakledilir.

Hız. Âdem'in meleklerle üstünlüğü Allah'ın ona öğrettiği şekilde eşyâmn ismini sıralamasıyla ortaya çıkınca, Allah Teâlâ meleklerle dedi ki: «Size demedim mi ki Ben göklerin de yerin de gizliliklerini muhakkak bilirim ve sizin neyi açıklar, neyi gizler olduğunuzu

da bilirim» buyurdu. «Ben, görülen ve görülmeyenin gaybını bilir olduğumu daha önceden size söylemedim mi?» Nitekim Allah Teâlâ Hüd'ün Süleyman'a şöyle dediğini haber vermişti: «Allah göklerde ve yerde saklı bulunanı çıkaran, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmenizi emretti. O'ndan başka İlâh yoktur. O ulu Arşın Rabbi'dır.» (Nemi, 25).

«Ve sizlerin neyi açıklar neyi gizler olduğunuzu da bilirim.» âyeti konusunda bizim zikrettiğimiz şeylerin dışında şeyler de söylenmiştir. Nitekim Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; Allah, ben açığı bildiğim gibi gizliyi de bilirim, buyurmuştur. Yani İblîs'in nefsinde sakladığı kibri ve gururlanmayı da bilirim. Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih yoluyla İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve ashâbtan bir topluluktan nakleder ki o şöyle demiş: Meleklerin «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın» sözleri açıklamış oldukları şeydir. «Ve sizlerin neyi açıklayıp neyi gizler olduğunuzu» âyeti de İblîs'in nefsinde gizlediği kibir elemektir. Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Süddî,

Dahhâk, Sevrî de böyle demişlerdir. İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Hasan, Katâde derler ki; onların sözü şu idi: Rabbimiz hiç üir yaratık yaratmamıştır ki biz ondan daha bilgili ve kendi katında daha üstün olmayalım. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den nakleder ki, o bu âyet hakkında şöyle demiştir : Onların açığa vurdukları sözleri : «Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» sözüydü. Aralarında gizledikleri sözleri ise Rabbimiz hiç bir yaratık yaratmamıştır ki, biz ondan daha bilgili ve daha üstün olmayalım, sözüdür. Ancak sonradan Allah'ın, Âdem'i ilim ve şeref bakımından kendilerinden üstün kıldığını öğrenmişlerdir.

İbn Cerîr der ki; bize Yûnus... Meleklerle Hz. Âdem (a.s.)'in kıssası hakkında Zeyd İbn Eslem'den şunu nakleder: Allah Teâlâ meleklerle buyurdu ki; Siz bu isimleri bilmediğiniz gibi, bu yaratığın yeryüzünde fesâd çıkarmasını kastedtiğimi de bilmiyorsunuz. İşte benim katımda olan bilgi budur. Bunun için ben yeryüzünde bana isyan ve itaat eden bir yaratık yaratmayı sizden gizlemiştim. Abdurrahmân İbn Zeyd

İbn Eşlem der ki; daha önceden Allah Teâlâ'nın : «Cehennemî cinler ve insanlardan topluca dolduracağım» zımmında ahdi sebkat etmişti, melekler bunu bilmiyorlardı, farkında değillerdi. Ancak Allah'ın Âdem'e lütfettiği ilmi görünce onun üstünlüğünü itiraf ettiler. İbn Cerîr der ki; bu konuda sözlerin en uygunu İbn Abbâs'ın şu sözüdür : «Neyi gizler olduğunuzu da bilirim» âyetinin mânâsı, ben göklerin ve yerin gizliliklerini bildiğim gibi, sizin dilinizle açığa vurduğunuz ve içinizde gizler olduğunuz şeyleri de bilirim. Bana, gizli ve saklı hiç bir şey yoktur. Sizin gizliniz ve açığınız benim yanımda eşittir. Dilleriyle açığa vurdukları; «Yeryüzünde fesâd çıkanp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» sözleri idi. İçlerinde gizledikleri husus ise İblîs'in Allah'ın emirlerine aykırı davranma arzusu ve Allah'a itaat konusunda bü-yüklenmesi idi. İbn Cerîr der ki; bu ifâde doğrudur. Çünkü Araplar, «ordu öldürüldü ve yenildi» derler. Öldürülen, ordunun bir ferdi veya bir kısmıdır. Yenilen de ordunun bir ferdi veya bir kısmıdır. Haber yenilenden ve öldürülenden çıkar, ancak haberin çıkış yeri

topluluktur. Nitekim Allah Teâlâ : «Sana odalarının gerisinden seslenenler» buyurmaktadır. Halbuki nakledildiğine göre Hz. Peygambere seslenen Te-mîm kabilesinden bir kişi idi. İşte Allah Teâlâ'nın «Ve sizlerin neyi açıklayıp neyi gizler olduğunuzu da bilirim» âyeti de böyledir. [\[61\]](#)

34- Hani meleklerle: Âdem'e secde edin demiştik de onlar hemen secde edivermişlerdi. Sadece şeytân kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.

Yeryüzünün İlk Sakinleri:

İşte Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'e ve onun zürriyetine bahşetmiş olduğu büyük lütuf ve şeref burada ortaya çıkıyor. Nitekim Allah Teâlâ meleklerle Âdem'e secde etmesini emrettiğini bildirmektedir. Bu konuda birçok hadîs var Ki yukarda geçen şefaât hadîsi bunlardan biridir. Bir diğeri de Mûsâ (a.s.)'nın sözüdür. Hz. Mûsâ, «Rabbım, bizi ve kendisini cennetten çıkarmış olan Âdem'i bana göster» der. Onu görünce, Allah'ın kendi eliyle yarattığı ve ruhunu üflediği ve kendisine melekleri secde ettirdiği Âdem sen misin? diye sorar. Hadîsin devamı aşağıda gelecektir.

İbn Cerîr der ki; bize Ebu Küreyb, İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : İblîs, kendilerine hınn denilen meleklerin kabilelerinden bir kabileye mensûb idi. Bu kabîle Semûm ateşinden yaratılmıştı. Melekler arasında bulunuyordu. Adı da Haris olup cennet bekçilerinden bir bekçiydi. İbn Abbâs der ki; meleklerin hepsi bu kabilenin dışında nurdan yaratılmışlardı. İbn Abbâs der ki; Kur'an'da zikri geçen cinler ise ateşten yaratılmışlardır. Yeryüzünde ilk yerleşenler cinler idi. Onlar burada fesâd çıkarmış, kan dökmüş ve birbirlerini öldürmüşlerdi. İbn Abbâs der ki; Allah onlara meleklerden bir ordu halinde İblîs'i gönderdi. Bu melekler, kendilerine Hınn denilen kabileden idiler. İblîs ve beraberinde bulunanlar onları öldürdüler, nihayet denizlerdeki adalara ve dağların yamaçlarına sürdüler. İblîs bunu yapınca kendi nefsinde gururlandı ve kimsenin yapmadığı bir şeyi yaptım, dedi. İbn Abbâs der ki; Allah onun kalbinden geçeni kendisine muttali' kıldı, beraberinde bulunan meleklerin hiç birisi buna muttali' olmamıştı. Allah Teâlâ, Onunla beraber olan meleklerle dedi ki: «Ben yeryüzünde bir halîfe

yaratacağım» Melekler de kendisine, «Sen yeryüzünde fesâd çıkaracak bir kimse mi yaratacaksın?» diye cevap verdiler. Tıpkı cinlerin fesâd çıkarıp kan döktükleri gibi. Halbuki sen bizi onların üzerine bu sebeple göndermiştin. Bunun üzerine Allah Teâlâ da buyurdu ki: «Sizin bilmediklerinizi ben bilirim.» Yani İblîs'in kalbindeki kibir ve gururu siz bilmezsiniz, ancak ben bilirim. İbn Abbâs dedi ki; Sonra Âdem'in toprağına emretti ve toprak kalktı. Allah Âdem'i balçıktan işlenebilen kara bir topraktan yarattı. Sonra Âdem'in cesedi kırk gece atılı kaldı. İblîs geliyor ona ayağıyla vuruyor ve o da ses çıkarıyordu. Allah Teâlâ'mn «İnşam pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yaratmıştır.» (Rahman, 14) âyetinde buyurduğu budur.

İbn Abbâs dedi ki; sonra İblîs cesedin ağzından giriyor arkasından çıkıyor, arkasından giriyor ağzından çıkıyordu ve o, sessiz cesede diyordu ki; sen bir şey değilsin ve bir şey için de yaratılmadın, eğer ben senin üzerine musallat edilsem seni mahvederim. Eğer sen benim üzerime musallat edilsen sana isyan ederim. İbn Abbâs diyor ki; Allah

ona ruhundan nefhedince soluk baş tarafından geldi. O soluk bedeninin neresine sirayet ederse et ve kan oluyordu. Soluk göbeğine kadar uzanınca o cesedine baktı ve cesedinde gördüğü şey kendisinin hayretini mûcib oldu, kalkmak istedi, gücü yetmedi. İşte Allah Teâlâ'nın : «İnsan çok aceleci yaratılmıştır» âyetindeki buyruğu budur. İbn Abbâs der ki; soluk bütün cesedi bürüyünce, hapsirdi ve «hamd âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur» dedi. Bunu Allah'ın ilhâmıyla demişti. Allah da ona : «Ey Âdem Allah sana merhamet etsin» buyurdu. İbn Abbâs der ki; Allah Teâlâ sonra gökyüzündeki bütün meleklerle değil sadece İblîs ile beraber olan meleklerle dedi ki; «Âdem'e secde edin.» Onların hepsi topluca secde ettiler, sadece İblîs büyüktendi ve secde etmekten kaçındı. Çünkü onun nefsinde gurur ve kibir hadis olmuştu. Ve «ona secde etmem» dedi, «ben ondan daha iyiyim daha yaşlıyım ve daha kuvvetli bir yaratığım, beni ateşten onu çamurdan yarattın» dedi. Ateşin çamurdan daha kuvvetli olduğunu söylüyordu. İbn Abbâs der ki; İblîs secde etmekten kaçınınca Allah da onu her türlü hayırlardan

mahrum etti ve onu günahının cezası olarak koğulmuş şeytân kıldı. Sonra Allah, Âdem'e bütün eşyanın isimlerini öğretti ki, bugün insanların bil-diği isimler bunlardır. İnsan, hayvan, toprak, ova, deniz, dağ ve mer-keb... ve buna benzer diğer toplulukların isimlerini. Sonra bu isimleri o meleklerle gösterdi. Yani îblîs'le beraber olan ve alevli ateşten yaratılmış olan meleklerle ve onlara : «Eğer sâdıklardan iseniz bunların adlarını bana söyleyin» buyurdu. Yani bunların isimlerini bildirin eğer doğru söylerseniz. Yani yeryüzünde niçin halife yarattığımı bilenlerden iseniz. İbn Abbâs der ki; Allah Teâlâ onların Allah'dan başka kimsenin ve kendilerinin de bilgi sahibi bulunmadıkları konusunda konuştuklarını öğrenince, melekler dediler ki; «tesbîh ve tenzih ederiz seni» Senden başka bir kimsenin gaybl bilmesinden seni tenzih eder ve sana döneriz. Senin bize öğrettiğinin dışında hiç bir bilgimiz yoktur. Kendilerini her türlü gayb bilgisinden uzak sayar ve ancak «Âdem'e öğrettiğin gibi bize öğrettiğini biliriz» dediler. Bunun üzerine Allah, Hz. Âdem'e : «Ey Âdem, onları adlarıyla kendilerine bildir» der. Adem, onları,

isimleriyle söyleyince, Allah Teâlâ : «Ey melekler ben size demedim mi ki ben göklerin de, yerin de gizliliklerini muhakkak bilirim ve benden başka kimse onu bilmez ve sizlerin de neyi açıklayıp neyi gizler olduğunuzu bilirim.» Açığı bildiğim gibi gizliyi de bilirim, yani İblîs'in nefsinde gizlediği gurur ve kibri.

Bu rivayetin siyakı garîbtir ve içinde münâkaşası uzun sürecektir dikkat edilmesi gereken birçok husus vardır. Ancak İbn Abbâs'dan nakledilen bu rivayeti meşhur tefsirler naklederler.

Süddî tefsirinde Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki, onlar şöyle demişler : Allah Teâlâ istediklerini yaratmayı bitirdikten sonra Arş'a yöneldi ve oraya hâkim oldu. İblîs'e de dünya göğünün hükümdarlığını verdi. İblîs kendilerine cinn denilen meleklerden bir kabileye mensuptu. Cinlere bu ismin verilmesi cennetin bekçileri olmalarındandır. İblîs, dünya göğünün hükümdarı olduğu gibi cennetin bekçisiydi de. İblîs'in kalbinde kibir belirdi ve Allah

bana bu şerefi, benim meleklerden farklı bir meziyetim olduğu için verdi, dedi. İblîs'in nefsinde bu kibir belirince Allah ondaki bu duruma muttali' olup meleklerle dedi ki ben : «Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.» Onlar da Rabbımız bu halife de ne oluyor? dediler. Allah, onun soyundan gelenler yeryüzünde fesâd çıkarırlar, kıskançlık yaparlar ve birbirlerini öldürürler buyurdu. Onlar dediler ki; Rabbımız, yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? Halbuki biz seni hamd ile tesbîh ve takdîs eder dururuz. Allah buyurdu ki; sizin bilmediklerinizi ben bilirim. Yani İblîs'in durumunu. Allah Teâlâ Cibril'i yeryüzüne gönderdi ve kendisine yeryüzünden toprak getirmesini emretti. Yeryüzü dedi ki, benden bir parça alman veya hor düşürmen konusunda Allah'a sığınırım. Bunun üzerine Cibril döndü ve bir şey almadı ve dedi ki! Rabbım, toprak benden Allah'a sığındı ve ben de ondan vazgeçtim. Bunun üzerine Mîkâû'i gönderdi o yine Allah'a sığındı o da toprağı almaktan vazgeçti ve döndü, Cebrail'in dediği gibi dedi. Allah Azrail'i (ölüm meleği) gönderdi, toprak Allah'a sığındı ise de, o ben

de Allah'ın emrini yerine getirmeyip geri dönmekten Allah'a sığınırım dedi ve yeryüzünden toprağı aldı. Alırken tek bir yerden değil karışık topraklar aldı. Kırmızı, beyaz ve kara toprağı karıştırdı. Bunun için Âdem'in çocukları değişik şekilde oldular. Ölüm meleğı toprağı çıkardı, toprak yaşardı ve balçıkla karışıp çamur haline geldi. Sonra Allah meleklerle dedi ki: «Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu düzeltip kendisine ruhumdan üflediğimde ona secdeye kapanın.» (Âl-i İmrân, 49). Allah Âdem'i kendi eliyle yarattı ki İblîs ondan dolayı kibirlenmesin. Ve ona benim elimle yaptığım şeyden sen kibirleniyorsun, ben ondan kibirlenmiyorum diyebilsin. Ve onu insan şeklinde yarattı. Cum'a günü sayılarak kırk gün çamurdan bir cesed halinde idi. Melekler ona rastladıkça ondan ürküyorlardı, ondan en çok ürken de İblîs idi. İblis ona rastlayınca vuruyor ve balçıktan nasıl ses çıkarsa ceseden de ses çıkıyordu. İşte Allah Teâlâ'nın : «İnsanı pişmiş çamur gibi kuru bir balçıktan yaratmıştır.» (Rahman, 14) buyruğı bundandır. Şeytân diyordu ki, sen herhangi bir şey için yaratılmamışsın. Ona ağzından

giriyor ve arkasından çıkıyordu. Ve meleklerle demişti ki, bundan korkmayın çünkü Rabbiniz Samed'dir. Bu da içi boştur. Eğer ben onun üzerine hâkim kılınırsam onu mahvederim. Allah Azze ve Celle'-nin Âdem'e ruhu nefhetme süresi yaklaşınca meleklerle dedi ki; «ben ona ruhumdan üfürdüğümde ona secde edin.» Âdem'e ruhu üfleyince, rûh başından girdi ve Âdem aksırdı, melekler «elhamdülillah» de, dediler. O da «elhamdülillah» dedi. Allah Teâlâ ona «Rabbim sana merhamet etti» dedi. Rûh gözlerine girince cennetin meyvelerine baktı. Rûh karnına girince yemek istedi ve daha rûh ayaklarına ulaşmadan cennetin meyvelerine çabucak koşmak için sıçradı. İşte Allah Teâlâ'nın «İnsan aceleden yaratılmıştır». (Enbiyâ, 37) âyetinde kasdettiği budur. Bütün melekler topluca Âdem'e secde ettiler, ancak İblîs kaçındı ve secde edenlerden olmak istemedi, böylece kâfirlerden oldu. Allah İblise, ben elimle yaratınca ona secde edin diye sana emrettiğim halde, seni secde etmekten alıkoyan nedir? diye sordu. Şeytân; ben ondan daha hayırlıyım çamurdan yarattığın şeye niçin secde edeyim? dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ

buyurdu: «Oradan çık, sana büyüklerime düşmez, sen horlanmışlardan olarak çık.» buyurdu.

İbn Abbâs der ki; Allah bütün isimleri Âdem'e öğretti. Sonra bu şeyleri meleklerle gösterdi ve onlara, eğer Âdem'in çocuklarının yeryü- zünde fesâd çıkaracağı ve kan dökeceği konusunda doğru sözlülerden iseniz, bunların isimlerini bana bildirin dedi. Onlar da : «Sana tesbîh ederiz, bize öğrettiğinden başka bildiğimiz yok. Her şeyi hakkıyla bilen, her işi hikmetle gören Sensin Sen.» demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey Âdem, onları adlarıyla kendilerine bildir dedi. Âdem adlarını söyleyince size demedim mi ki «Ben göklerin de, yerin de gizliliklerini muhakkak bilirim. Ve sizlerin neyi saklar, neyi gizler olduğunuzu da bilirim» buyurdu. İbn Abbâs der ki; işte onların açığa çıkardıkları «Yeryüzünde fesâd çıkarıp, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?» sözleri budur. Ve «sizlerin neyi gizler olduğunuzu bilirim» âyetinden maksad, İblîs'in nefsinde neyi gizler olduğudur.

Sahabelere kadar isnâd edilen bu rivayet meşhur olup Süddî'nin tefsirinde yer alır. Bunda pek çok

isrâiliyât vardır. Belki de bir kısmı müdrectir ve sahabenin kelâmından değildir veya onu geçmiş kitapların bir kısmından almışlardır. (Müdrec hadîs, râvînin hadîsten sonra kendisinin veya başkasının sözünü zikretmesi ve bunu ayırmaksızın hadîs eklemesidir. Okuyan kişi bu sözün hadîsten olduğunu zanneder.) Doğruyu en iyi bilen Allah'dır. Hâkim Müstedrek'inde bu isnâdla aynı şeyleri rivayet eder ve bunun Buhârî'nin şartına uygun olduğunu söyler.

Maksad şudur: Allah Teâlâ meleklerle Âdem'e secde etmelerini emredince İblîs de onlara vâki' olan hitabın içerisine girdi. Çünkü o, her ne kadar meleklerin unsurundan değil idiyse de, onlara benzemiş ve onların fiillerini kendisine rehber edinmişti ve bu yüzden onlara yöneltilen hitabın muhatabı oldu ve emre muhalefetten dolayı kınandı. Biz mes'eleyi inşâallah: «Ancak İblîs müstesna, o cinlerden idi ve Rabbının emrinden yüz çevirmişti.» (Kehf, 50) âyetinin tefsirinde açıklayacağız.

Bunun için Muhammed İbn İshâk; Hallâd'dan, Atâ'dan, Dâvûd'dan ve İbn Abbâs'dan nakleder ki, o

şöyle demiş : İblîs günah işlemezden önce meleklerden bir melek idi ve ismi Azâzîl olup yeryüzünde yaşardı. Çalışma bakımından meleklerin en ileri gidenlerindendi içlerinden en bilgini idi. Bu husus, onu kibre şevketti ve o Hınn adı verilen bir kabileden idi. Hallâd, Atâ, Tâvûs veya Mücâhid'in İbn Abbâs'dan veya diğerlerinden buna benzer bir başka rivayet daha vardır.

İbn Ebu Hatim der ki bana babam... Saîd İbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : İblîs'in adı Azâzîl idi. Dört kanatlı melekler arasında en üstünlerinden biriydi. Sonra Allah'ın rahmetinden kovuldu. Cüreyc, Hacâc'dan nakleder ki, İbn Abbâs şöyle demiş : İblîs meleklerin en şerefliyelerinden ve en üstün kabilelerinden birisine men-sûb idi. O, cennetin bekçisi ve dünya göğünün hükümdarı idi. Bu sebeple o aynı zamanda yeryüzünün de hükümdarı idi. Dahhâk ve diğerleri İbn Abbâs'dan aynı şekilde rivayet ederler.

Salih, İbn Abbas'dan nakleder ki, o şöyle demiş : Meleklerden bir ka-bîle vardır ki onlara cin adı verilir. İblîs onlardan idi ve o gökle yer arasında hâkim idi.

Allah'a isyan etti ve Allah da onu kovarak ters yüz etti. İbn Cerîr bu hadîsi rivayet eder. Saîd İbn Müseyyeb'den naklen Katâde der ki, İblîs dünya göğündeki meleklerin reîsi idi.

İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr... Hasan'dan rivayet etti ki o şöyle demiş : İblîs hiç bir zaman meleklerden olmamıştır. Âdem'in insanların atası olduğu gibi o da cinlerin atasıdır. Hasan'dan yapılan bu isnâd sahihtir. Aynı şeyi Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de söylemiştir. Şehr İbn Havşeb der ki; İblîs meleklerin kovduğu cinlerden birisi idi. Meleklerden bir kısmı onu saklayıp göğe götürdüler. İbn Cerîr bunu rivayet eder. Süneyd İbn Dâvûd der ki; bize Hüşeym... Sa'd İbn Mes'ûd'dan nakleder ki o şöyle demiş: Melekler cinlerle savaşıyordu, İblîs küçük olduğu için esir alınmıştı ve meleklerle beraberdi, onlarla birlikte ibâdet ediyordu. Melekler Âdem'e secde etmekle emro-lununca, onlar secde ettiler, ancak İblîs secde etmekten kaçındı. Bunun için Allah : «İblîs müstesna, o cinlerdendi...» (Kehf, 50) buyurmuştur.

İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn Sinan... İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : Allah Teâlâ bir yaratık yarattı ve Âdem'e secde edin dedi. Onlar yapmayız dediler, bunun üzerine Allah onların üzerine ateş gönderdi ve hepsini yaktı. Sonra bir başka yaratık yarattı ve ben topraktan bir insan yaratacağım, Âdem'e secde edin dedi. Onlar secde etmekten kaçındılar. Bunlara bir ateş gönderdi ve hepsini yaktı. Sonra bu yaratıkları yarattı ve Âdem'e secde edin dedi, onlar da peki dediler. İblîs ise Âdem'e secde etmekten kaçınanlardan idi. Bu hadîs de garîbtir, isnadı sahih olamaz. Çünkü içerde râviler arasında iki tane müphem kişi vardır. Bu gibi hadîsle delil getirilemez. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Katâde : «Hani meleklerle Âdem'e secde edin demiştik» âyeti konusunda der ki; tâat Allah'adır. Secde ile Allah Âdem'i şereflendirmiş, ve melekleri ona secde ettirmişti. Allah Teâlâ'nın : «Onlar hemen secde edivermişlerdi, sadece şeytân kaçınmış büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.» âyeti konusunda da Katâde şöyle der :

Allah düşmanı İblîs, Hz. Âdem'i kıskandı, ona Allah'ın lütfettiği üstünlükleri çekemedi ve «ben ateştenim, bu ise çamurdan» dedi günahının başlangıcı büyüklenme idi. Allah düşmanı, Âdem (a.s.)'e secde etmekten çekindi ve büyüklük tasladı. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Saîd... Abdullâh İbn Büreyde'den «Ve kâfirlerden olmuştu» âyeti konusunda şunu nakleder : İsyan edenlerden olmuştu ve onları da ateş yakmıştı. Ebu Ca'fer, Rebî' yoluyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki «Ve kâfirlerden olmuştu», âyeti, isyan edenlerden olmuştu manasınadır. Süd-dî ise der ki; «Ve kâfirlerden olmuştu» âyeti, Allah'ın o gün yaratmadığı, sonra meydana gelecek olan kâfirlerden olmuştu, demektir.

Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki: Allah, İblisi küfür ve sapıklık üzere yaratmaya başladı ve ona meleklerle yaptığını yaptı. Gösterdiği bu davranışından dolayı yarattığı şekilde onu küfür üzere devam ettirdi. Bunun için Allah Teâlâ : «Ve kâfirlerden olmuştu» buyurdu. [\[62\]](#)

35- Ve demiştik ki: - Ey Âdem, Sen, eşinle birlikte Cennette otur. Dilediğiniz yerlerde onun

meyvelerinden bol
bol yeyin. Yalnız şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa ikiniz
de zâlimlerden olursunuz.

36- Nihayet şeytân onları Cennet'ten kaydıldı.
Onları bulundukları yerden çıkardı. Biz de: “Kiminiz
kimini

ze düşman olarak inin. Yeryüzünde sizin için bir
zamanakadar yerleşim ve faydalanma vardır.” dedik.

Hız. Âdem ve Cennet:

Allah Teâlâ Hız. Âdem'e ikram ettiğini ve
meleklerin ona secde etmelerini emrettiğini, İblîs'in
dışında meleklerin hepsinin secde ettiğini haber
veriyor. Sonra da Allah, Âdem'e cennette dilediği gibi
yaşamasını, dilediği şeyden yemesini, rahat ve huzur
içerisinde kalmasını sağladığını bildiriyor.

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, Muhammed İbn
İsâ el-Dâmegânî kanalıyla... Ebu Zerr'den nakleder
ki, o şöyle demiş : Ben dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü
sana Hız. Âdem gösterildi, acaba bir nebî miydi?
Allah'ın Rasûlü buyurdu ki; Evet bir nebî ve rasûl idi.
Allah onunla açıktan açığa konuşarak : «Ey Âdem
sen eşinle birlikte cennette otur» buyurdu.

Hz. Âdem'in oturduğu cennetin gökyüzünde mi, yeryüzünde mi olduğu konusu ihtilaflıdır. Ekseriyet onun gökyüzünde olduğu kanâatindedir. Bu hususun açıklanması inşaallah A'râf sûresinde gelecektir. Âyetin akışı Hz. Havva'nın Âdem'in cennete girmezden önce yaratılmış olmasını gerektirmektedir. Nitekim bu hususu Muhammed İbn İshâk şöyle açıklar: Allah Teâlâ, İblîs'i cezalandırdıktan sonra Hz. Adem'e döndü, önce ona bütün şeylerin isimlerini öğretmişti ve dedi ki; Ey Âdem onlara hepsini isimleriyle bildir. Bu âyeti sonuna kadar okudu. Sonra şöyle dedi: Tevrat ehli ile diğer ilim ehlinden bize ulaştığına ve İbn Abbâs ile diğerlerinin naklettiğine göre; sonra Hz. Âdem'i bir uyku bürüyüverdi. Bu sırada, Hz. Âdem'in sol tarafındaki eğe kemiklerinden birisi alındı ve yerine et dolduruldu. Âdem uyuyordu, uykusundan dolayı bunu farketmedi. Neticede Allah Teâlâ bu sol egesinden eşi Havva'yı yarattı. Onu bir kadın haline getirdi ve onunla sükûn duymasını sağladı. Sonra Âdem'in uykusu giderilip uyanınca Hz. Havva'yı yanında gördü ve «Onların iddia ettiğine göre -ki en

doğruyu Allah bilir- «etim, kanım ve ruhum dedi ve onunla huzur buldu. Allah Âdem'i Havva ile birleştirdi ve kendinden ona bir huzur ve sükûn bahşedince doğrudan Hz. Âdem'e dedi ki: «Ey Âdem, sen eşinle birlikte cennette otur, dilediğiniz yerlerde onun meyvelerinden bol bol yeyin. Yalnız şu ağaca yaklaşmayın yoksa ikiniz de zâlimlerden olursunuz.»

Denilir ki, Hz. Havva'nın yaratılması Hz. Âdem'in cennete girmesinden sonra idi. Nitekim Süddî, tefsirinde Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn^Mes'ûd ve peygamberin ashabından bir topluluktan nakleder ki; Allah Teâlâ İblîs'i cennetten çıkardı ve oraya Âdem'i yerleştirdi. Âdem cennette tek başına geziniyordu rahat ve huzur içinde değildi. Uyudu ve uyandığında baş tarafında Allah Teâlâ'nın kendi eğe kemiğinden yarattığı oturmuş bir kadın buldu. Ve ona sen nesin? diye sordu, O da «ben kadını» dedi. Âdem neye yaratıldın dediğinde, o, benimle sükûn bulasın diye karşılığını verdi. Melekler ona dediler ki: Ey Âdem onun adı nedir? Hz. Âdem Havva dedi. Niçin Havva adı verilmiş dediklerinde; Çünkü o canlı bir şeyden

(Hayy) yaratılmıştır, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey Âdem, sen eşinle birlikte cennette otur. Dilediğiniz yerlerde onun meyvelerinden bol bol yeyin...» buyurdu.

«Yalnız şu ağaca yaklaşmayın.» Bu da Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'i denemesi ve imtihanıydı. Bu ağacın ne olduğu konusu ihtilaflıdır.

Süddî, kendisine İbn Abbâs'dan naklettiklerine göre şöyle der : Âdem (a.s.)'in nehyedildiği ağaç asma ağacıydı. Saîd İbn Cübeyr, Süddî, Şa'bî, Ca'de İbn Hübeyre ve Muhammed İbn Kays da böyle demişlerdir. Keza Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve ashâbtan bir topluluktan naklederek der ki; bu ağaç asma ağacıydı. Ancak yahûdîler onun buğday ağacı olduğunu iddia ederler.

İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim der ki, bize Muhammed İbn İsmâîl... İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş : Hz. Âdem'in nehyedildiği ağaç, buğday başağıydı. Abdürrezzâk der ki, bize İbn Üyeyne ve İbn el-Mübârek... Saîd İbn Cübeyr yoluyla İbn Abbâs'dan naklettiler ki; bu ağaç buğday başağıymış.

Muhammed İbn İshâk, ilim ehli bir adam kanalıyla Haccâc'dan, o da Mücâhid'den o da İbn Abbâs'dan nakleder ki bu ağaç buğdaymış. İbn Cerîr der ki bana Müsennâ İbn İbrahim... Temîm kabilesinden bir adamdan nakletti ki : İbn Abbâs, Ebu'l-Celd'e Âdem'in yediği ağaçtan ve yanında tevbe ettiği ağaçtan soran bir mektup yazdı. Ebu'l-Celd ona şu karşılığı verdi: Sen bana Âdem'in yemesi yasaklanan ağacı sorarsın, bu buğday başağıdır. Bana Âdem'in yanında tevbe ettiği ağacı sorarsın, bu ise zeytin ağacıdır. Hasan el-Basrî, Vehb İbn Münebbih, Atiyye el-Avfî, Ebu Mâlik, Buhârî, Abdurjahmân İbn Ebu Leylâ da böyle tefsir etmişlerdir.

Muhammed İbn İshâk, bazı Yemenliler kanalıyla Vehb İbn Münebbih'ten nakleder ki, o şöyle demiş : Bu ağaç buğdaydı, ancak cen netteki buğdayın bir tanesi dana böbreği gibiydi, baldan daha tatlı, köpükten daha yumuşaktı.

Süfyân el-Sevrî, Hasîn'den o da Ebu Mâlik'ten nakleder ki; yaklaşılması yasaklanan bu ağaç hurma ağacıydı. İbn Cerîr Mücâhid'den nakleder ki; yenmesi

yasaklanan bu ağaç, incir ağacıydı. Katâde ve İbn Cüreyc de böyle demişlerdir.

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki, bu öyle bir ağaçtı ki ondan yiyen yenilenirdi. Cennette yenileşip gençleşmenin gereği yoktu. Abdürrezzâk der ki; Ömer İbn Âbdurrah-mân İbn Mührib, ben Vehb İbn Münebbih'in şöyle dediğini işittim dedi : Allah Teâlâ Hz. Âdem'le eşini cennete yerleştirip, ağaçtan yemesini yasakladı.

Bu ağaç öyle bir ağaçtı ki, dallan birbirinden ayrı idi. Onun meyvesini, ebedî ve ölümsüz oldukları için melekler yerlerdi. İşte Allah Teâlâ'nın Âdem'in ve eşinin yemesini nehyettiği meyve budur.

Bu ağacın mâhiyeti konusundaki altı farklı görüş bunlardan ibarettir.

Allâme İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî merhum der ki; bu konuda doğru olanı söyle denmesidir : Sâni yüce olan Allah Âdem'e ve esine cennet ağaçlarından bir ağacı yemeyi nehyetti, diğer ağaçlardan değil. İkisi ise bu ağaçtan yediler. Kesin olarak bu ağacın hangisi olduğunu söyleyecek

bilgimiz yoktur. Çünkü Allah Teâlâ ne Kur'an'da, ne de sahîh sünnette bu konuyu açıklayacak bir delil vaz' etmemiştir. Ancak bu ağacın buğday ağacı olduğu söylenir, asma ağacı olduğu söylenir. Bunlardan herhangi birisi olması caizdir. Bu bir bilgidir ki Allah

dilediği takdirde onu bilmek, bilen kişiye fayda sağlamaz. Keza bilmediği takdirde onu bilmeyen kişiye onu bilmemek zarar getirmez. Doğruyu en iyi bilen ise Allah Teâlâ'dır.

«Nihayet şeytân onları cennetten kaydıldı.» Bu âyetteki “Anha” zamirinin cennete gitmesi doğru olur. O takdirde mânâ İbn Ebu'l-Necûd Âsim İbn Behdele'nin dediği gibi kaydıldı yerine, kurtardı şeklinde olur.

Bu zamirin sözkonusu olan iki şeyden en yakını olan ağaca “Eş-şecerete” ait olması da doğrudur. Bu takdirde söz Hasan ve Katâde'nin dediği gibi, kaydırma mânâsına olur ve böylece ifâdenin mânâsı; «bu ağaç sebebiyle nihayet şeytân onları kaydıldı» şeklinde olur. Nitekim Allah Teâlâ'nın: «Alıkonulanlar onun yüzünden alıkonulurlar.» (Zâriyât, 2) âyeti de o

sebeble, alıkonulurlar anlamınadır. Ve yine Allah Teâlâ'nın : «Oradan, nimetlerden ayırıp uzaklaştırdı» âyetinde de o sebeple elbiselerden, huzur ve rahatlıktan dışarı çıkarıldı, denilmek istenir.

«Biz de kiminiz kiminize düşman olarak, inin. Yeryüzünde sizin için bir zamana kadar yerleşim ve faydalanma vardır dedik.» Belli bir süreye kadar orada yerleşip nızık ile geçineceksiniz, belirtilen süre bitince sonunda kıyamet kopacak.

Selef-i sâlihînden Süddî, Ebu'l-Âliye, Vehb İbn Münebbih ve benzerlerinden eski müfessirler yılan hikâyesi, şeytan kıssası, İblîs'iri cennete nasıl girdiği, Âdem'i nasıl aldattığı gibi birçok haberler nakletmişlerdir ki bunlar isrâiliyât hurafeleridir. Bunları inşâallah A'râf sûresinde açıklayacağız. Çünkü bu kıssa orada buradan daha geniş biçimde yer almaktadır. Muvaffak kılan doğrusu Allah'tır.

Bu konuda İbn Ebu Hatim der ki; bize Ali İbn el-Hasan, Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah Hz. Âdem'i uzun boylu, uzun dallı bir hurma gibi ve başında çok saç bulunan bir kişi olarak yaratmıştı. Mezkûr ağaçtan

tadınca üzerinden elbisesi düştü ve ilkin avret mahalli ortaya çıktı. Hz; Âdem avret mahallini görünce cennette koşuşmaya başladı, koşarken saçı bir ağaca takıldı, çekiştirmeye başladı. Bunun üzerine Rahman ona sesr lendi: «Ey Âdem, benden mi kaçıyorsun» dedi. Âdem Rahmân'ın sözünü işitince «Hayır yarabbi sadece utancımдан kaçıyorum» dedi.

İbn Ebu Hatim, Ca'fer İbn el-Hakîm'den 254 senesinde nakletti ki, o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Hz. Âdem sözkonusu ağaçtan tadınca kaçmaya başladı, bir ağaç saçına takıldı ve ona «Ey Âdem, benden mi kaçıyorsun?» diye seslenildi. O da : «Hayır Senden değil utancımдан kaçıyorum» dedi. Ses : «Ey Âdem, çevremden dışarı çık, izzetime yemin ederim ki çevremde bulunanların bana isyan etmeleri halinde hiç bir şey beni durduramaz. Eğer senin gibi yeryüzünü dolduracak kadar mahlûkât yaratmış olsam sonra bana isyan etmiş

olsalardı onların hepsini de âsiler zümresine yerleştirirdim.» Bu hadîs garîb ve munkatı'dır hatta mu'dal (râvî senedi içerisinde ardarda iki veya daha

fazla râvînin düştüğü hadîs) dir. Çünkü Katâde ile Übeyy İbn Kâ'b arasında iki râvî düşmüştür.

Hâkim der ki; bana Ebu Bekr İbn Balûyeh... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah Teâlâ ikindiden güneş batıncaya kadar olan zaman içinde Hz. Âdem'i cennette tuttu. Hâkim der ki; bu, Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahîh bir hadîs olmakla beraber onlar bunu tahric etmemişlerdir. Abd İbn Hâmid tefsirinde der ki; bize Revh, Hi-şâm'dan o da Hasan'dan şöyle dediğini nakletti. Âdem cennette gündüzün bir saat kaldı. Oranın bir saati dünya günlerinden 130 yıldır. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den nakleder ki o şöyle demiş : Hz. Âdem cennetten saat dokuz veya on civânında çıktı, Hz. Âdem beraberinde cennet ağacından bir dal da çıkardı, başında cennet ağacından bir çiçek demeti vardı, bu demet cennet yapraklarından örülmüştü.

Süddî der ki; Allah Teâlâ : «Hepiniz oradan inin.» buyurunca, indiler. Âdem Hindistan'a indi. Beraberinde Hacer-i Esved ile cennet yapraklarından bir avuç indirdi ve onu Hindistan'a serpti ve burada ıtır ağacı yetişti. Hindistan'dan getirilen ıtır ağacı

Âdem'le beraber inen yaprağın bir avucudur. Hz. Âdem cennetten çıkarılınca üzüntüsünden ondan da bir avuç almıştı. İmrân İbn Üyeyne... İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş ; Âdem cennetten Hindistan'daki Dahna denilen yere indirilmişti. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zür'a... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Âdem (a.s.) Mekke ile Tâif arasındaki Dahna denilen yere indirilmişti.

Hasan el-Basrî der ki: Âdem (a.s.) Hindistan'a, Havva Cidde'ye, İblîs de Basra'ya birkaç mil yerde olan Destümîsân'a ve yılan İsfahan'a indirilmişti. Bunu İbn Ebu Hatim de rivayet eder.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Muhammed İbn Ammâr İbn el-Hâris... İbn Ömer'den nakletti ki o şöyle demiş : Hz. Âdem Safâ'ya, Hz. Havva da Merve'ye indirilmiştir.

Recâ İbn Seleme der ki; Âdem (a.s.) yere indirildiğinde başı eğik, elleri de dizleri üzerindeydi. İblîs aleyhi'l-la'ne indirildiğinde başı göğe doğru kalkık ve parmakları da birbirine geçmiş şekilde idi. Abdürrezzâk der ki, Ma'mer, Ebu Musa'nın şöyle dediğini nakletti: Allah Teâlâ Hz. Âdem'i cennetten

yeryüzüne indirince, ona her şeyi yapmayı öğretti ve cennet meyvelerinden azık verdi. İşte sizin bu meyveleriniz cennet meyvelerindendir. Ancak bu meyveler değişir, cennet meyveleri değişmez.

Zühri... Ebu Hüreyre'den nakleder ki, o Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle dediğini bildirmiş : Güneşin doğduğu en iyi gün cum'a günüdür. O günde Âdem yaratıldı. O günde Âdem cennete girtilirdi ve o günde Âdem cennetten çıkarıldı. (Bu hadîsi, Müslim ve Neseî de rivayet ederler.) [\[63\]](#)

Cennetin Mâhiyyeti:

Hz. Âdem'in yerleştiği cennet konusu, başlangıcından beri tefsir bilginleri tarafından fikir yürütülen konulardan birisidir. B^ cennetin yeri, bu cennete Hz. Âdem'in ve Şeytân'ın nasıl girdiği, buradan çıkan Âdem'in nereye yerleştiği değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Bu konuda müfessirlerin görüşleri ezcümle şöyledir:

Meşhur olan kavle göre; sûrede geçen şeklinden, nakledilen rivâ-« yetlerden ve mutlak olarak düşünüldüğünde ilk akla gelen bu olduğu için cennet; kıyamet gününde mü'minler için sevâb

diyarıdır. Keza, Hz. Âdem'in ve Mûsâ (a.s.)'nın birbiriyle tartışmaları bahsedildiğine göre cennet gökyüzünde olmalıdır. Ancak Mu'tezile, Ebu Müslim el-îs-fahânî ve bazı kişiler bunun Âdem (a.s.)'i imtihan için yaratılan bir başka cennet (bahçe) olduğu görüşündedirler. Bu bahçe Pars ile Kirman arasında bir yer imiş. Bazıları Aden toprağında, bazıları Şam'da, bazıları da Filistin'de bir yer olduğunu söylerler. Bunlar cennetten inme mânâsına gelen “Hubut” kelimesini, bir yerden bir yere intikâl olarak anlarlar. Nitekim âyet-i kerîmede bu kelime “İhbitu misran” bir şehre inin mânâsına kullanılmıştır. Burada sözkonusu

olan cennetin, yüce bir yer olması da caizdir. Çünkü Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'i topraktan yarattığında tartışma yoktur. Ancak Âdem'in yaratılış kıssasında onun göğes çıkarıldığı sözkonusu edilmemiştir. Eğer Âdem'in göğes çıkarıldığı söylenmiş olsaydı, bunun elbetteki zikredilmesi gerekirdi. (...)

Ayrıca cennet, ebediyet ve nîmet yurdu olup rahat diyarıdır; mükellefiyet ve imtihan yurdu değildir. Halbuki Allah belirli bir ağaçtan

yasaklamakla ona mükellefiyet yüklemiştir. Ayrıca İblîs kâfirlerden olduğu halde Âdem'e vesvese vermek için cennete girmiştir. Eğer burada sözkonusu olan cennet; ebediyet yurdu olan cennet olsaydı oraya giremezdi. Zira büyükler, kâfir cennetin kapısına yaklaşırsa parçalanır ve onu cennete sokmaz demişlerdir. Çünkü kâfir karanlıktır, cennet ise aydınlıktır. Şeytânın cennete gizlice girmesi ise bir mânâ ifâde etmez. Ayrıca cennet, temizlik mahallidir. Orada isyan ve muhalefetin meydana gelmesi nasıl doğru olabilir ve oraya temiz olmayanların girmesi nasıl mümkün olur? Ve yine bazı rivayetlerde anlatıldığına göre Havva'nın ilk hâmile kaldığı yer cennettir. Yenilen bu ağaçtan nut-fenin hâsıl olduğu ve latîf bir yemekten kesîf bir bedenın nasıl meydana geldiğı belirtilmemiştir. Bunların hepsinin cevabı zorlamadan ârî kalmaz. (...)

Ve denildi ki; bu cennet, gökyüzünde idi. Ancak sevâb diyarı olan ve ebedî hayat yurdu olan cennet bu değildir. Bazıları da bu cennet odur, dediler. Buna karşılık gökyüzünde bilinen cennetlerin (bahçelerin) dışında, cennetlerin (bahçelerin) bulunmasının sahih

olmayacağı söylenmiştir. O sırada bu cennetin ve bahçelerin yaratılmış olup sonra yok olması ihtimali ise hiçbir insaflının yöneleceği bir kanâat değildir.

Ve denildi ki; hepsi de mümkündür. Allah Teâlâ dilediğine güç yetirir. Deliller birbiriyle çelişmektedir. Ama en ihtiyâtli ve en sağlam yol, cennetin ta'yîn edilip belirlenmesinden kaçınmaktır. Nitekim te'vîl sahipleri bu yöne yönelmişlerdir. Bazı sûfî efendilerimizin —Allah onların sırrını takdîs etsin— bu cennetin yeryüzünde, Ekvatorun altındaki yâkût dağında olduğunu söylemeleri ve buna berzah cenneti adını vermiş olmaları konusuna gelince, bu cennet bugün mevcuttur. Arifler, oraya bedenleriyle değil, rûhlarıyla girerler. Eğer onlar, bu, Cennet el-Me'vâ'dır. Allah dilediği zaman, dilediği şekilde onu ortaya çıkarır demiş olsalardı —Nitekim sahîh hadîste vârid olduğuna göre, Mescidin duvarının ötesinde Rasûlullah (s.a.) 'a bu cennet zahir olmuştur— onların meşrebine göre bu görüşü uzak saymak gerekmezdi. Eğer birisi böyle bir şeyi söylemiş olsaydı, ben de aynı şeyi söylerdim. Ancak

bu gibi konularda tek başına söz söylemenin âfetleri vardır.

Cennet konusunda ihtilâf olduğu gibi, Hz. Âdem'in eşinin yaratılışı konusunda da ihtilâf vardır. Süddî, İbh Mes'ûd'dan ve İbn Abbâs ile sahabeden bir başka topluluktan rivayet eder ki, Allah Teâlâ İblîs cennetten çıkınca, oraya Âdem'i yerleştirmiş. Ve Âdem, cennette tek başına kalmış. Ona eşlik edecek kimse bulunmamış. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona bir uyku vermiş, sonra sol tarafındaki eğe kemiklerinden birisini almış ve onun yerine et koymuş. Ondan Havva'yı yaratmış. Âdem uyanınca Havva'yı başı ucunda oturur görmüş. Sen kimsin? diye sormuş, o da kadınıym demiş. Âdem niçin yaratıldın? deyince, o, benimle sükûn bulasın diye karşılığım vermiş. Melekler Âdem'in bilgisini tecrübe etmek için ona bu kimdir? diye sormuşlar. Âdem, kadın demiş. Onlar, niçin kadın adı verildi? dediklerinde, Âdem, çünkü erkekten yaratılmıştır^ demiş. Melekler onun adı nedir? .dediklerinde, Hz- Âdem Havva'dır demiş. Onlar niçin Havva adını almıştır? dediklerinde, Hz. Âdem, çünkü canlı bir

şeyden yaratılmıştır, demiş. Çoğunluğa göre —ki ben de onların sözünü söylerim— Hz. Havva, Âdem cennete girmezden önce yaratılmıştır. Cennete girdiklerinde beraber idiler.^[64]

Hz. Havva'nın Yaratılması:

Geriye bu âyetin tefsîriyle ilgili halkın üzerinde çok söz ettiği iki mes'ele kalıyor. Bunlardan birisi Hz. Âdem'in ege kemiğinden Hz. Havva'nın yaratılmış olması mes'elesi, diğeri de Hz. Âdem'in masumlğu mes'elesidir. Birinci konuda Kur'an-ı Kerîmde bizi bu görüşe sev-kedecek hiç bir nass ve hüküm yoktur. Allah Teâlâ'nın «Ve Ondan eşini yaratmıştır» âyetini de bu mânâya- hamletmek zorunda değiliz. Bunu yapanlar sırf Tevrat'ın tevkîn kitabıyla uyuşturmak için yapmaktadırlar. Bu konudaki kıssa Kur'an-ı Kerîm'de, ehl-i kitabın elinde dolaşan Tevrat'ta vârid olduğu gibi tarihî bir hikâye şeklinde vârid olmamıştır. Sadece Kur'an Hz. Âdem'in yaratılışını ibret konusu olarak serdetmiş ve bu varlığın kâinat içerisindeki kemâl kabiliyetini belirtmek istemiştir. (...) Kur'an'da tarih kendiliğinden bahis konusu değildir. Çünkü tarihin olayları, tarihî olaylar olarak,

din için önem arz etmez. Din, tarihe sadece ibret ile bakar. Kur'an'da zaman ve mekân Tevrat'taki gibi açıklanmış değildir. Bu açıklamalar aslında müs-bet fizik araştırmacılarının Hristiyanlık dinini reddetmelerinin sebeplerinden birisi olmuştur. Çünkü tecrübe ve gözleme dayanan ilim, Tevrat'taki tarihin yanlışlığını göstermiştir. Ayrıca Tevrat'ın yaratılış tarihinde tayîn ettiği süreden çok daha önceye âit insan fosilleri bulunmuştur. Bu nedenle ehl-i kitaptan bazı bilginler konuyu te'vîl zorunluğuna sürüklemek istemişler, bazıları da Tevrat'ı ve kutsal kitabı inkâr etmişlerdir. (...)

İkinci mes'ele, Hz. Âdem'in masumiyeti mes'elesidir. Selefin metodu üzerine yüründüğü takdirde isyan ve tevbe konusunun, aklın zahirini kavrayamadığı müteşâbih bir konu olduğu ağırlık teşkil eder. Biz diyebiliriz ki; bu isyan ona peygamberlik azmi gelmezden önce meydana gelmiştir. Nitekim şâm yüce olan Allah «O unuttu, biz kendisinde bir azim de bulamadık» buyurmaktadır. İttifak edilen husus odur ki; peygamberlikten sonra Âdem (a.s.) emirlere muhlâfetten masum kılınmıştır.

Belki de Âdem'de meydana gelen bu davranış aslında bir unutma idi ve mes'eleyi büyötmek için isyan adı verilmiştir. Unutma ve isyan, ma'sûmiyeti ortadan "kaldırmaz.[\[65\]](#)

Şimdi de, atamız Âdem Peygamberin bir başka kıssası dile getiriliyor. Yüce Allah, Hz. Âdem'e «sen ve eşin Havva cennette kalın ve oradaki nimetlerden faydalanın, meyvelerinden, ekinlerinden ve ağaçlarından yiyin, istediğiniz sizin için, afiyet olsun, ancak şu ağaca yak-laşmaym, eğer ondan yerseniz zâlimlerden olursunuz» buyurmuştu. Ne var ki mel'ûn şeytân onları kendi hallerine bırakmamış ve vesvese ile «Rabbmız o ağacı sırf iki melek olmanız veya ebedîlerden olmanız için yasakladı. Ben size doğru söylüyorum» diyerek de and içmişti. Bu durumda insanın zaafı ve şeytânın aldatmacaları karşısındaki güçsüzlüğü ortaya çıkmış ve Hz. Âdem memnu olan meyveden yemişti. Bunun üzerine yüce Allah her ikisinin de cennetten çıkıp yeryüzüne inmelerini ve yeryüzüne kendilerini vâris kılana değin orada kalmalarını emretmişti. «Peygamberlerin lisaniyla hidâyet geldiğinde, benim hidâyetime

uyanlar bir daha azıtıp sapıtmazlar, onlar için korku yoktur.» buyurmuştu. Allah'ın emrine isyan edip onun zikrinden kaçınanların ise, dünyada sıkıntı ve zorluklarla karşı karşıya kalacaklarını, âhirette de elim azaba dûçâr olacaklarını belirtmişti. İnsanların atası Hz. Âdem, memnu meyveden yiyip de kendi tabii arzulan ortaya çıkınca, kapanması gereken mahrem yerleri açılmış ve onları örtmeye çalışmıştı. O zaman işlediği hatânın büyüklüğünü anlamış ve : «Rabbî-mız biz nefislerimize zulm ettik sen bizi bağışlamaz ve acımazsan hüsrana uğrayanlardan oluruz.» diyerek Allah'a yalvarmıştı. Allah da onun tevbesini kabul etmiş ve doğru yola sevketmişti. Şüphesiz ki Allah tevbeleri kabul eden ve rahmet sahibi olandır.

Bu «ağaç» konusunda da ihtilâf vâki olmuştur. Bazıları onun buğday, bazıları hurma, bazıları da kâfur ağacı olduğunu söylemişlerdir. Hz. Ali (r.a.)ye de bu rivayet nisbet edilir. Bazıları onun incir, bazıları Ebu Cehil Karpuzu, bazıları Sevgi ağacı olduğunu, bazıları da ta-bîat ve sevgi ağacı olduğunu söylemişlerdir. Daha pek çok söylentiler vardır. (...)

Doğru olan, kat'i bir şey söylenmemiş ve belirtilmemiş olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ, âyette onun adım belirtmemiştir. Onun için ben de buradaki ağacın belirtilmemesi gerektiği kanâatindeyim.^[66]

Cennetin Yeri Neresiydi? :

Şeytân Aleyhi'la'nenin Hz. Âdem ile Havva'yı kandırması, onlara yalan söylemesi ve -Allah'ın kitabında anlattığı gibi- yemîn edip nasıl başardığı konusunda değişik görüşler vardır. Denildi ki; şeytân Âdem ve Havva'yı denemek üzere cennete girmiştir. Denildi ki; o kapının yanında durmuş ve onlara seslenerek kendilerini aldatmıştır. Denildi ki; şeytân, bir canlı suretini alarak, cennete girmiş, cennetin bekçileri onu tanımamışlardır. Bazıları da dediler ki; şeytân bir kısım elemanlarını Âdem ile Havva'ya göndermiştir. Bazıları da derler ki; Âdem ile Havva cennette gezinirken, cennetin duvarlarının üzerinde dolaşan bir tavusla karşılaşmışlar. Havva, tâvûs kuşuna yaklaşmış, Âdem onu takîb etmiş ve bu esnada şeytân duvarın arkasından onları aldatmış. Denildi ki; şeytân yılan tarafından cennetin

duvarından içeri geçirilmiş. Yılan hikâyesi pek meşhurdur. Bu ikisi konusunda bizim sûfî efendilerimiz işaret ederler ki; şeytân cennetin dışında şehvet yoluyla Âdem ve Havva'ya sızmıştır. İkincisi ise gazab yoluyla sızmıştır. Cennetin duvarlarına tırmanmak; sûfilere göre gazabın; rûhânî ufka ve gönüldeki yere şehvetten daha yakın olduğunun işaretidir. Denildi ki; şeytânın aldatmaya tevessül etmesi bugün Allah'ın isteğiyle dilediklerini aldatmaya tevessül etmesi gibidir. Nitekim biz onun aldatışlarının, duygu ve içten geçen hisler şeklinde olan her yere sirayet ettiğini görüyoruz. Çoğunluk, şeytânın kalbe girdiğini kestiremez, hatta bunu düşünemez. Bunun için demişlerdir ki, «şeytân Âdem oğluna kan gibi sirayet eder» haberi onun insan üzerindeki hâkimiyetinin fazlalığına işaret ve insanın ona boyun eğdiğinden kinayedir. Öyle kî benim için de bu görüş tercihe şayan görüştür. Bizim için bu konunun keyfiyetini araştırmaya gerek yoktur. Biz delilsiz olarak kesin bir söz söyleyemeyiz. Bu görüş insaflı bir görüştür.^[67]

İşaret babından olarak bu âyet şöyle te'vîl edilir: Hani biz sizi enâniyeti ile varlığı helak etmek için büyüklenerek kendine bakmakla perdelenmiş olan nefs-i emmâre Firavun'unun gücünden kurtarmıştık. Buradaki şehir ise köleleştirilmiş olan beden şehridir, o ve onun vehm, hayâl, gazab ve şehvet gücü, rûhânî güçler olup Allah Teâlâ'nın rûh Ya'kûbunu arıtmış olan kişilerin çocuklarıdır. Bedenî ve tabîî güçler, zahirî hislerden ve nebatî güçlerdendir. Onun için bunlar size zor meşgaleler ve ağır işler teklif ederler. Mal toplamayı, hırsı, yiyecek, giyecek ve benzeri şeyleri tanzim etmek isterler. Bu konulan düşünmenizi ve bu konulara önem vermenizi sağlamakla sizi köleleştirirler. Aslında sizin için bu yolla hâsıl olan zevk, hakîkatta azâb ve zillettir. Çünkü o sizi nurları müşahede etmekten alıkoyar ve ebedî yurdu elde etmekten engeller. «Hani erkek çocuklarınızı kesiyor.» «Çocuklarınız», tâbiri ile kalbin sağ tarafındaki gözle nazari kuvvetten ve sol tarafındaki gözle amelî kuvvetten oluşan ruhanî kuvvetler, kasdedilmektedir. Ve tabîî kuvvetlerinizi «canlı bırakıyordu.» ki onları kullanıp kendileri için uygun olan fiillerden sizi

alıkoysunlar. Sizi bu belâlardan kurtarması. Rabbınız tarafından size verilmiş büyük bir nimettir. O ftabbınız ki, sizi makamdan makama erdirir, görüntüden görüntüye ulaştırır, netîcede ona vâsıl olursunuz ve yükünüzü onun evine indirirsiniz. Veya bütün bunlarda muhtelif isimlerin etkisinin ortaya çıkmasında sizin için bir imtihan vardır. Öyleyse şükredin, sabredin, her şey ondandır, sevgilinin yaptığı her şey sevimlidir.^[68]

Asl-ı lüğat'ta secde son derece tevazu' ile alçalıp serfûrû etmek ki kibrin tâm zıddıdır. Şer'an da alnını yere koymaktır ki, ta'zîm ve inkıyadın en yüksek suretidir. Ve ondan ehastır. Zira evvelki ayaklar altına yatıp yuvarlanmakla dahi olabilir. Mânây-ı serîsinde ibâdet kas-dini ilâveye lüzum yoktur. Çünkü secdenin ibadet olması için niyet şart ise de secde olması için şart değildir. Maamafih lügavî ve şer'î her secdede bir mânâyı tezellül, tâzîm ve inkıyâd vardır. Bunun için Allah'dan mâadasına secde etmek şer'an küfürdür ve secde fiilî bir tâzîm ve inkıyâd olduğu cihetle yalmz kalbî olan inkıyâd hakkında mecaz olur. Acaba melâikenin secdesi hangisidir?

Kelimât-ı Kur'aniye meânî şer'iyesine hami edilmek iktizâ eder ve melâ-ike sureti cismâniyede dahi tecellî edebileceklerinden vaz'ı cephe mümkündür. Maamafih melâiken^n secdesini kendi hakikatleri ile mütenâsip olarak mülâhaza etmek ve hasbelhilâfe Âdem'e bâ emr-i ilâhî bir bîat-i fiilî halinde telâkki eylemek daha muvafıktır. Bu ise Âdem'e bir tekrîm olmakla beraber bizzat Allah Teâlâ'ya bir ibâdetdir. Bununla melâike ahkâm-ı ilâhiyenin icrası nokta-i nazarından Âdem'e mertebe-i hilaf etiyle mütenâsip bir surette hizmet ve muavenete me'mûr kılınmış ve bir ahde raptedilmiş demek olur. O halde melekler Âdem'e bizzat müsahhar değil, fakat bilhilâfe hadim olacaktır ve her halde ma'bûd-i asi olan Halik Teâlâ'dır. Hâsılı bu secde Âdem'e bir ibâdet değildir.

İblis Kimdir? :

Ekseriyet, Âdem (a.s.)'in indirildiği cennetin yeryüzünde olduğu kanâatındadırlar. Bazıları onun ekvatorun altındaki doğu dağının üzerinde olduğunu söylerler. Onlar hübût kelimesini bir yerden bir yere intikâl anlamına alırlar. Allah Teâlâ'nın: «Bir şehre

inin.» (Bakârâ, 61) kavlinde olduğu gibi. Buna birkaç şekilde delil getirirler :

a- Bu cennet eğer sevap diyarı olan cennet olsaydı, ebedî cennet olurdu. Ve eğer Âdem ebedî cennet yurdunda olsaydı, şeytân tarafından onun aldatılması mümkün olmazdı. (...)

b- Ebedî olan cennete giren kişi ordan bir daha çıkmaz...

c- Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'i yeryüzünde yarattığı konusunda tartışma yoktur. Bu kıssada onun göğe götürüldüğüne dâir bir rivayet de zikredilmemiştir. Eğer Allah Teâlâ onu göğe götürmüş olsaydı, elbette ki bunun zikri daha uygun olurdu. Çünkü Hz. Âdem'in yeryüzünden göğe götürülmesi, nimetlerin en büyüğü olurdu. İşte bu, onun göğe çıkarılmamış olduğunun delilidir. Bütün bunlar buradaki cennetten maksadın ebediyyet yurdu olan cennet olmadığım gösteriyor.

d- Müslim Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakleder ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Ceyhun, Seyhûn, Fırat ve Nil hepsi cennet

nehirlerindendir.» Bu hadîsi Müslim Sahîh'inde cennet kitabında zikreder.

İbn Müslîh der ki; halkın çoğu Âdem (a.s.)'in yerleştirilmiş olduğu cennetin ebedî sevâb yurdu cennet olduğunda birleşmişlerdir. Ve sonra şöyle der : Şeyh'u]-İslâm Takîyüddîn İbn Teymiyye der ki; sünnet ve cemâat ehlinin sözü budur. Bu cennetin yeryüzünde Hindistan'da veya Cidde'de veya başka bir yerde olduğunu söyleyenler bid'atçı mülhidler-dir. Kitap ve sünnet bu sözü reddeder. Nitekim İbn Teyniye Miftâh Dâr'el-Saâde'de bu konuyu yeterince açıklamıştır.

İnsanlar şeytânın Hz. Âdem'i aldattığında ittifak etmişlerdir. Ancak bunun keyfiyeti ihtilaflıdır. (...)[\[69\]](#)

37- Âdem, Rabbından kelimeler belleyip aldı. Bunun üzerine onun tevbesini kabul etti. Şüphesiz ki Tevvâb, Rahîm O'dur, O.

Hız. Âdem'in Tevbesi :

Denilir ki bu ifâdeler Allah Teâlâ'nın: «O ikisi dediler ki; Rabbı-mız biz kendimize zulmettik, eğer Sen bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, elbetteki hüsrana uğrayanlardan oluruz.» âyetiyle tefsir

edilmiştir. Bu; Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu'l-Âli'ye, Rebî' İbn Enes, Hasan, Katâde, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Hâlid İbn Ma'dân, Atâ el Horasanî, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den rivayet edilmiştir. Ebu İshâk el-Sebî'î Temim kabilesinden bir adamdan rivayet eder ki o şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs'a gidip Âdem'in Rabbından bellediği kelimeler nelerdir? diye sordum. O da hacc konusu öğretilmişti, dedi.

Süfyânel-Sevrî... Übeyd İbn Ümeyr'den nakleder ki o şöyle demiş : Âdem; Ey Rabbım, benim işlediğim suç öyle bir suç ki sen onu beni yaratmazdan önce mi yazmıştın, yoksa onu ben kendiliğimden mi icâd ettim? demişti. Allah Teâlâ'da : Hayır onu ben seni yaratmazdan önce yazmıştım, buyurmuştu. Bunun üzerine Hz. Âdem; bana onu nasıl yazdıysan günahımı da öyle bağışla demişti. İşte Allah Teâlâ'nın : «Âdem Rabbından kelimeler belleyip aldı» âyetiyle söylenmek istenen budur.

Süddî kendisine anlatan bazı kimselerden naklen İbn Abbâs'dan şunu aktarır : «Âdem Rabbından kelimeler belleyip aldı» Yani Âdem (a.s.)

dedi ki; Ey Rabbım, beni kendi elinle yaratmadın mı? Ona evet denildi. Bana kendi ruhundan nefhetmedin mi? deyince; evet denildi. Ben aksırmadım mı? Ve Sen de Allah sana merhamet etsin demedin mi? Ve yine rahmetinin azabından önce geldiğini söylemedin mi? de- di. Ona evet denildi, ve benim bunu yapacağımı üzerine yazmadın mı? dedi. Ona evet denildi. Bunun üzerine o, eğer tevbe edersem beni tekrar cennete döndürür müsün? diye sorduğunda; Allah Teâlâ : Evet karşılığını verdi. Bunu Avf, Saîd İbn Cübeyr ve Saîd İbn Ma'bed, İbn Abbâs'-dan benzer şekilde rivayet ederler. Hâkim de Müstedrek'inde Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'dan rivayet eder ve isnadının sahih olduğunu söyler. Süddî ve Atiye el-Avfî de böyle tefsir etmişlerdir. Bu konuda İbn Ebu Hâkim buna benzer şöyle bir rivayet nakleder : Bize Ali İbn el-Hasan... Übeyy İbn Kâ'b'tan nakletti ki o, Rasûlullah (s.a.)'m şöyle dediğini bildirmiş : Âdem (a.s.) dedi ki: Rabbını eğer tevbe eder ve dönersem tekrar cennete girebilir miyim? Allah Teâlâ : Evet buyurdu. İşte «Âdem Rabbından kelimeler belleyip aldı» âyetiyle kasdo-

lunan husus budur. Bu hadîs bu şekilde garîbtir ve munkatı' hadîstir.

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki o «Âdem Rabbından kelimeler belleyip aldı» âyeti konusunda şöyle demiştir : Hz. Âdem suç işleyince dedi ki: Ey Rabbım, eğer tevbe eder ve sâlih amel işlersem beni bağışlar mısın? Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu : O zaman Ben de seni cennete geri döndürürüm. İşte öğrendiği kelimeler bunlardır. Keza : «O ikisi dediler ki: Rabbımız biz kendimize zulmettik, eğer sen bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, muhakkak ki biz hüsrana uğrayanlardan oluruz.» âyeti de bu kelimeler arasında yer alıyordu.

İbn Ebu Nûceyh, Mücâhid'in bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Hz. Âdem'in söylediği sözler şunlardı: Allah'ım, Sen'den başka İlâh yoktur. Seni tesbîh eder ,sana hamd ederiz. Rabbım, ben nefsimi zulmettim, Sen beni bağışla; Sen bağışlayanların en iyisisin. Allah'ım Senden başka İlâh yoktur. Seni tesbîh eder ve sana hamd ederiz. Rabbım, ben nefsimi zulmettim, bana merhamet et. Muhakkak ki

sen merhamet edenlerin en hayırlısısın. Rabbım Senden başka İlâh yoktur seni tesbîh eder ve sana hamdederim. Rabbım ben nefsime zulmettim bana tevbeyi nasîb et, muhakkak ki Sen Tevvâb ve Rahîm'sin.

«Şüphesiz ki Tevvâb, Rahîm O'dur O.» Yani O tevbe edip kendisine yönelenin tevbesini kabul eder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Onlar bilmezler mi ki Allah muhakkak kullarından tevbeyi kabul eder.» (Tevbe, 104) Ve yine buyurur ki: «Kim de bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'dan mağfiret dilerse, muhakkak ki Allah'ı öâfûr ve Rahîm olarak bulur.» (Nisa, 110) Ve yine buyurur ki: «Kim de tevbe eder ve sâlih amel işlerse muhakkak ki o Allah'a tevbe etmiş olarak döner.» (Furkân, 71) Daha buna benzer Allah'ın günahları bağışlayıp tevbe edenlerin tevbesini kabul edeceği konusunda birçok âyet vardır. Bu da Allah'ın yaratıklarına lutfu ve kullarına merhametidir. Muhakkak ki Allah'dan başka İlâh yoktur. O Tevvâb ve Rahîm'dir. [\[70\]](#)

Bilgi problemi; gerek dinler, gerekse felsefe tarafından bahis mevzuu edilmiştir. İnsan bilgisinin mâhiyyeti, kaynağı ve değeri muhtelif şekillerde yorumlanmıştır. Allah'ın Hz. Âdem'e öğrettiği bilginin özü ve niteliği konusunda tefsirlerde birbirinden farklı şu görüşlere yer verilmektedir. [\[71\]](#)

38- Dedik ki; Hepiniz oradan inin. Eğer, tarafımdan size bir hidâyet gelir de, kimler benim hidâyetime uyarsa, artık onlar için hiçbir korku yoktur. Ve onlar mahzun da olacak değildir...

39- Küfredenler, âyetlerimizi yalanlamış olanlar, işte onlar cehennemliklerdir. Ve onlar ateşte temelli kalı cıdırlar.

Yeryüzüne İniş :

Allah Teâlâ Hz. Âdem'i ve eşini uyardığını, İblîs'i ve Âdem ile eşini cennetten indirdiğini belirtmektedir. Burada kasdolunan onlann soylarıdır. Onlara kitaplar indirilecek kendilerinden peygamberler ve elçiler gönderilecektir. Ebu'l-Aliye'nin dediği gibi; hidâyetten maksad peygamberler, rasûller ve ilâhî

beyândır. Mukâtil İbn Hayyân der ki; hidâyetten maksad, Muhammed Mustafâ (a.s.)'dır. Hasan der ki; hidâyet Kur'an'dır. Her iki kavil de sahihtir. Ancak Ebu'l-Âliye'nin kavli daha geniş ve daha yaygındır. «Kimler de benim hidâyetime uyarsa...» Kendisine indirilen kitaba ve gönderilen Rasûle inanır ve bağlanırsa «onlar için hiç bir korku yoktur» Ne beklenen âhîret konusunda korku vardır, ne de dünya işlerinde kaybolan şeyler hususunda üzüntü vardır. Nitekim Allah Teâlâ Tâhâ sûresinde şöyle buyurur : «Buyurdu ki: İkiniz birden topluca oradan inin. Bir kısmınız bir kısmınız için düşmandır. Artık kime de katımdan bir hidâyet gelirse ve kim benim hidâyetime tâbi olursa o bir daha sapıtmaz ve şaşırmasın.» İbn Abbâs der ki; dünyada şaşırmasın, âhîr ette de mutsuzluğa düşmez. «Kim de benim zikrimden yüz çevirirse muhakkak ki onun için çok sıkıntılı bir hayat vardır ve kıyamet günü de onu kör olarak hasrederiz.» (Tâhâ, 123-124). Nitekim burada da : «Küfredenler, âyetlerimizi tekzîb edenler, işte onlar cehennemliklerdir ve onlar ateşte temelli kalıcıdırlar» buyuruluyor. Yani ateşte sürekli kalacaklardır, kaçıp

kurtulmaları imkânsızdır. İbn Cerîr Merhum burada iki yolla sevkettiği bir hadîsi irâd eder... Bu hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: «Cehennem ehli olan cehennemlikler, orda ne öldürülür, ne de diriltir. Fakat cehennemde bir topluluğa işledikleri suçlardan dolayı ateş değmektedir. İşte «öldürülenler» onlardır. Onlar kömür haline geldiklerinde kendilerine şefaât izni çıkar.» Bu hadisi Müslim Şu'be kanalıyla Ebu Seleme'den nakleder. [\[72\]](#)

40- Ey İsrâiloğulları, size verdiğim mimetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size olan sözümü yerine getireyim. Ve yalnız Benden korkun.

41- Yanınızdaki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğime îman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyet lerimizi az bir paha ile satmayın. Ve yalnız Ben'den sakının.

İsrâiloğullarına Verilen Nimet:

Allah Teâlâ, İsrâiloğullarına İslâm'a girmelerini salât ve selâmın en üstünü kendisi üzerinde bulunan

Muhammed Mustafâ'ya tâbi olmalarını emrediyor. Ve kendilerini tahrik etmek için ataları İsrail'i yani Allah nebisi Ya'kûb (a.s.)'ı hatırlatıyor. Böylece âyetin mânâsı şöyle oluyor : Ey Allah'a itaat eden sâlih kulun oğullan, siz de hakka tâbi olmakta babanız gibi olun. Tıpkı ey cömert oğlu. şöyle yap, ey kahraman oğlu düşmana saldır, ey bilgili oğlu ilim talep et demek gibi. Keza: «Nuh ile beraber taşıdıklarımızın soyundan. Muhakkak ki o, çok şükreden bir kul oldu.» âyeti de böyledir. İsrail, Ya'kûb (a.s.)'dır. Bunun delili Ebu Dâvûd el-Tayâlisî'nin... Abdullah İbn Abbâs'dan naklettiği şu hadîs-i şeriftir : O dedi ki yahûdîlerden bir topluluk Hz. Peygamberin huzuruna geldiklerinde Allah'ın Rasûlü onlara dedi ki: İsrail'in Ya'kûb olduğunu biliyor musunuz? Evet, Allah için doğru dediler. Ra-sûlullah (s.a.) Allah'ım şahit ol buyurdu. A'meş... Abdullah İbn Abbâs' dan naklede ki: İsrail kelimesi, Allah'ın kulu demek gibiymiş.

«Size verdiğim nimetimi hatırlayın.» Mücâhid der ki: Allah'ın İsrâil oğullarına verdiği nimet, onların üzerinden kayayı kaldırması, kendilerine menn ve selvâ'yı indirmesi ve Firavun hanedanının köleliğinin-

den kurtarmasıdır. Ebu'l-Âliye der ki: Allah'ın nimeti; kendilerinden nebiler ve rasûllar yaratması ve kitabı indirmesidir. Ben derim ki; bu, Mûsâ (a.s.)'nın şu sözü gibidir : «Ey kavmim, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizden peygamberler var etmiş ve sizi krallar kılmıştı ve size âlemlerden hiçbirine verilmemiş olan şeyi vermişti,» (Mâide, 20), yani kendi zamanlarındaki hiç bir kimseye verilmemiş olan şeyleri.

Muhammed İbn îshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... İbn Abbâs'dan nakletti ki: O : «Size verdiğim nimetimi hatırlayın» âyeti konusunda şöyle demiş : Size ve atalarınıza vermiş olduğum lutfumu. Nitekim onları bu sayede Firavun'un ve kavminin esaretinden kurtarmıştı.

«Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size olan sözümü yerine getireyim.» İbn Abbâs dedi ki: Hz. Muhammed (s.a.) geldiğinde ona inanmak üzere sizden aldığım ahdimi yerine getirin ki, ben de size onu tasdik ve ona ittibâ etme konusundaki va'dimi yerine getireyim. Sizin sonradan gelen nesillerinizin işledikleri suçlar neticesinde boynunuza

koyduğum ağırlıkları ve zincirleri üzerinden kaldırıp atayım. ^bu'l-Âliye der ki: Allah'ın ahdinden maksad; İslâm dinidir ki, kullarının ona tâbi olmasını ister. Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklederek der ki; kulların ahdinden maksad da, Allah'ın onlardan razı olup onları cennete girdirmesidir. Süddî, Dahhâk, Ebu'l-Âliye, Rebî, İbn Enes de böyle demişlerdir.

«Ve yalnız Benden korkun.» Ebu'l-Âliye, Süddî, Rebî' İbn Enes ve Katâde buradaki “Veıyyaye ferhebun” kelimesini korku manasına gelen “Fehşun” kelimesiyle tefsir etmişlerdir. İbn Abbâs ise bu âyetin tefsirinde der ki: Sizin atalarınızdan daha önce geçenlerin başına gelen her türlü felâketi ve ters yüz olmayı sizin üzerinizden kaldırayım. Bu âyet terğîbten terhîbe doğru bir geçiştir. Allah onları böylece rağbet ve korkuya çağırmaktadır. Tâ ki, Hakka dönüp Rasûle ittibâ etsinler, Kur'an'la öğüt alıp onun yasaklarından kaçınsınlar, buyruklarına uyup haberlerini tasdik etsinler. Allah dilediğini Sırât-ı Müsta-kîm'e hidâyet edendir. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Yanınızdaki (Tevrat'ı) tasdik edici olarak indirdiğim (Kur'an)'a

iman edin.» Bununla Ümmî, Arabî, Beşîr ve Nezîr, aydınlık yol gösterici Hz. Muhammed Mustafâ'ya indirilen Kur'an kastedilmektedir. O Kur'an, Allah'dan gelen hakkı ihtiva etmekte ve kendinden önce geçen Tevrat ve İncil'i tasdik etmektedir. Ebu'l-Âliye merhum bu âyet konusunda der ki; Allah f eâlâ şöyle buyurmaktadır: Ey Ehl-i Kitabtopluluğu, yanınızdaki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğim Kur'an-ı Kerim'e îman edin. Zira onlar Muhammed Mustafâ (s.a.) 'nın yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı olduğunu görüyorlardı. Mücâhid, Rebî, İbn Enes ve Katâde'den de buna benzer bir rivayet nakledilir.

«Onu inkâr edenlerin ilki olmayın.» İbn Abbâs der ki; sizden başkalarının yanında bulunmayan bilgi sizin yanınızda olduğu halde onu ilk inkâr edenler siz olmayın. Ebu'l-Âliye de şöyle der: Muhammed Mustafâ (s.a.)'yi ilk inkâr eden sizler olmayın. Hasan, Süddî ve Rebî' İbn Enes de böyle demişlerdir. İbn Cerîr “Bihi” kelimesindeki zamîrin “Bima enzelte” kelimesindeki Kur'an'a gittiği görüşünü tercih eder.

Her iki görüş te (zamirin Kur'an'a veya Hz. Peygambere ircaı) sahihtir. Çünkü ikisi birbirini gerektirir. Zira Kur'an'ı inkâr eden Hz. Mu-hammed'i inkâr etmiş, Hz. Muhammed'i inkâr eden de Kur'an'ı inkâr etmiş olur.

«Onu inkâr edenlerin ilki» kavline gelince; bununla İsrâiloğulla-rından onu ilk inkâr edenler kastedilmiştir. Çünkü İsrâiloğullarından önce Kureyşli kâfirlerden ve diğerlerinden birçokları Kur'an'ı inkâr etmişlerdi. Burada kasdolunan İsrâiloğullarından ilkin Kur'an'ı inkâr edenlerdir. Bilindiği gibi İsrâiloğullarından ilkin Kur'an'a muhatap olanlar Medîne yahûdîleridir. Onların Kur'an'ı inkâr etmeleri kendi cinslerinden ilk küfredenler olmalarını gerektirir.

«Âyetlerimi az bir paha ile satmayın.» Âyetlerime inanmayı, Rasûlümü tasdik etmeyi, dünya nimetleri ve arzularıyla değişmeyin. Çünkü onlar azdır, fânidir. Nitekim Abdullah İbn el-Mübârek der ki: Bize Abdurrahmân İbn Yezîd İbn Câbir, Hârûn İbn Zeyd'den nakletti ki o şöyle demiş : Hasan el-Basrî'ye Allah Teâlâ'nın : «Az bir paha» kavlinden

sorulduğunda şöyle dedi: Az bir paha bütün çirkinlikleriyle birlikte dünyadır. İbn Lühey'a der ki; «Allah'ın âyetleri» kendilerine indirilmiş olan kitabıdır. «Az bir paha» ise dünya ve dünya arzularıdır.

Süddî der ki; «Âyetlerimi az bir paha ile satmayın» yani az bir arzu ile onu almayın. Sırf tamah ederek geçici bedel mukabilinde Allah'ın ismini gizlemeyin. Ebu Ca'fer, Rebî' İbn Enes'den o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki: «Âyetlerimden herhangi bir ücret almayın.» demektir. «Onların yanındaki kitabın başında şöyle yazılıymış : «Ey âdemoğlu, bedava öğretiltiğin gibi bedava öğret.»

«Ve yalnız Benden sakının». İbn Ebu Hatim... Talk İbn Habîb'den nakleder ki o şöyle demiş : Takva Allah'ın emrine itaat ederek amel etmen ve Allah'tan bir aydınlık üzere ilâhî rahmeti ummandır. Takva Allah'tan bir ışıkla Allah'ın azabından korkarak O'na isyan etmeyi bırakmandır. «Ve yalnız Benden sakının» âyetinin mânası ise şöyledir : Allah Teâlâ, onlara hakkı saklamak, hakkın tersini açıklamak ve rasûlüne muhalefet konusunda dayandıkları esasî tehdit etmektedir. [\[73\]](#)

42- Hakkı bâtıla karıştırıp da, bile bile siz gerçeği gizlemeyin.

43- Namazı kılın, zekâtı verin, rükû' edenlerle birlikte rükû' edin.

Allah Teâlâ, yahûdîleri dayanmakta oldukları hak ile bâtılı karıştırma ve birbirine katma, hakkı gizleyip bâtılı açığa çıkarma gibi davranışlardan nehyediyor ve «hakkı bâtıla karıştırıp da bile bile siz gerçeği gizlemeyin» buyuruyor. Burada iki şeyi birden men'etmekte ve bâtıla karşılık hakkı izhâr edip onu açıklamalarını emretmektedir. Bunun için Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş : «Hakkı bâtıla karıştırıp da bile bile gerçeği gizlemeyin.» yani hak ile bâtılı, doğru ile yanlış birbirine karıştırmayın, demektir. Ebu'l-Âliye der ki; «hakkı bâtıla karıştırıp da» yani hak ile bâtılı birbirine katmayın ve Muhammed (s.a.) konusunda kullara doğru nasihat edin. Saîd İbn Cü-beyr ve Rebî' İbn Enes'den de buna benzer bir rivayet nakledilir. Katâde ise «hakkı bâtıla karıştırıp da» âyetini şöyle tefsir eder: Yahudilikle Hıristiyanlığı İslâm'a karıştırmayın. «Muhakkak ki Allah indinde hak din İslâm'dır.» Yahudilik ve

Hıristiyanlık ise Allah katından değil, bir hurafedir. (Yani mevcûd Yahudilik ve Hıristiyanlık.) Hasan el-Basrî'-den de böyle bir rivayet nakledilir. Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'dan nakleder ki: «Bile bile gerçeği gizlemeyin» âyetinin tefsiri şöyledir : Sizin yanınızda bulunan peygamberimi ve onun getirmiş olduğu gerçeği gizlemeyin. Siz onun geleceğinin elinizdeki kitaplarda yazılı olduğunu bilmektesiniz. Ebu'l-Âliye'den de böyle bir rivayet nakledilir. Mücâhid, Süddî, Katâde, Rebi' İbn Enes «Bile bile gerçeği gizlemeyin» âyetinin Muhammed (s.a.)'i kastedtiğini söylerler.

«Namazı kılın, zekâtı verin, rükû' edenlerle birlikte rükû' edin.» Mukâtil der ki, Allah Teâlâ'nın ehl-i kitab'a «Namazı kılın» buyurmakla onların Hz. Peygamberle birlikte namaz kılmalarını emretmiştir. «Zekâtı verin» buyurmakla Hz. Peygambere zekât vermelerini emretmektedir. «Rükû' edenlerle birlikte rükû' edin» buyurmakla, Muham-med (a.s.)'in ümmetinden rükûa gidenlerle birlikte rükûa gitmelerini emretmektedir. Yani onlarla beraber olun buyurmaktadır.

Ali Ibn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki; buradaki zekât ile Allah'a itaat ve ihlâs kasdolunmaktadır. Vekî'... İbn Abbâs'dan nakleder ki «Zekâtı verin» âyetiyle zekâtı gerektiren şeyi yani iki yüz ve-^ ya daha fazlasını demek istemiştir. Mübarek İbn Fudâle Hasan'dan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Zekât, vâcib olan bir farî-zâdır. Zekât ve namaz olmadan ameller bir fayda vermez. İbn Ebu Hatim... Hâris'den nakleder ki: «Zekâtı verin» kavlinden maksad, fitır sadakâsıdır. «Rükû' edenlerle birlikte rükû' edin» âyetinden maksad; amellerin en güzeli konusunda mü'minlerle beraber olun, demektir. Amellerin en husûsîsi ve en mükemmeli ise namazdır. [74]

44- Siz; insanlara iyiliği emreder de, kendinizi unutur musunuz? Halbuki kitabı da okuyorsunuz, hiç aklınızı başınıza almayacak mısınız?

Başkalarına Emredip Kendileri Unutanlar:

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey ehl-i kitâb, insanlara birr'i (iyiliği) yani hayrın tümünü emrederken, kendi nefsinizi unutmanız ve insanlara emrettiğiniz şeyleri yapmamanız size nasıl uygun

düşer? Siz kitabı okuyor ve Allah'ın emrinde kusur işleyenlerin- durumunu biliyorsunuz. Kendi kendinize yaptığınız şeyin nasıl olduğunu düşünemiyor musunuz? Uykunuzdan uyanın ve körlükten gözünüzü açın. Bu husus Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den onun da Katâde'den bu âyet-i kerîme konusunda naklettiği gibidir : İsrâiloğulları insanlara Allah'a itaat etmeyi ve Allah'dan korkmayı emrediyorlardı. Buna karşılık onlar, kendileri Allah'ın emirlerine muhalefet ediyorlardı. Böylece Allah Azze ve Celle onları utandırmıştır. Süddî de böyle der. İbn Cüreyc ise «Siz insanlara iyiliği emreder de...» âyeti konusunda der ki : Ehl-i kitâb ve münafıklar insanlara namaz ve orucu emrediyorlar ve emrettikleri şeyi kendileri yapmıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ onları utandırmıştır. Dolayısıyla kim bir hayrı emrederse, o hayra en çok koşan kendisi olmalıdır.

Muhammed ibn İshâk... İbn Abbâs'dân nakleder ki o /«Kendinizi unuttur musunuz?» âyeti konusunda şöyle demiştir : Yani kendi kendinizi bırakır mısınız? «Halbuki kitabı da okuyorsunuz. Siz aklınızı başınıza

almayacak mısınız?» âyeti, konusunda da şöyle demiştir: Siz yanınızda bulunan peygamberlik ve Tevrat'taki ahidden dolayı insanları küfretmekten men'ediyor ve kendi nefsinizi unutuyor musunuz? Yani siz Tevrat'ta yer alan peygamberi tasdik konusundaki ahdimi inkâr ediyor, sözümü bozuyor ve kitâbımdaki bilgimi inkâr mı ediyorsunuz? Dahhâk, İbn Abbâs'dân bu âyet konusunda¹ şunu nakle[^] der : Allah buyuruyor ki; siz insanlara Hz. Muhammed'in dînine girmeyi ve namaz kılmak gibi başka şeyleri emrediyor da kendi nefsinizi unutuyor musunuz?

Ebu Ca'fer İbn Cerîr... Ebu Kilâbe'den bu âyet-i kerîme konusunda şöyle dediğini nakleder : Ebu'd-Derdâ demiştir ki; kişi bütün konuları tamamen bilir. Tâ ki Allah'ın zâtı konusunda insanları kızdırır.

Sonra kendi nefsine döner ve o konuda kendisi daha çok kızan olur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbs Eşlem bu âyet konusunda der ki; yahûdîlere bir adam gelip hak olmayan ve rüşvet bulunmayan bir şeyi sorduğu zaman ona hakkı emrederlerdi. Bunun

üzerine Allah Teâlâ: «Siz insanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz?» buyurmuştur.

Maksad şudur: Allah Teâlâ yahûdîlerin yaptıkları bu davranışı kınamış ve onların kendileri hakkında yanılmalarından dolayı onları uyarmıştır. Onlar hayrı emrediyorlar ve kendileri, yapmıyorlardı. Maksad onların iyiliği emredip kendilerinin yapmamaları değil, yapmadıkları halde emretmeleridir. Çünkü iyiliği emretmek; herkes için bir görevdir. Ancak uygun olan; emredilenle birlikte iyiliği kişinin kendinin de yapması ve onlardan geri kalmamasıdır. Nitekim bu konuda Şüayb (a.s.) in dilinden Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Ey kavmim, Rabbımdan benim- bir belgem olduğu ve bana bir rızık da verdiği halde O'na karşı gelebilir miyim? Söylesenize. Size yasak ettiğim şeylerde aykırı hareket , etmek istemem. Gücümün yettiği kadar islâh etmekten başka bir dileğim yoktur. Başarım ancak Allah'tandır. O'na güveniyor ve. O'na yönetiyorum» dedi.» (Hûd, 88) Ma'rûfu emretmek ve işlemek vaciptir. Selefle haleften İslâm âlimlerinin, sahîh olan görüşlerine göre; bifini bırakmakla, diğerinin insanın

üzerinden sakıt olması gerekmez. Bazıları da günah işleyenler, diğer günahları işlemekten men'edilmez demişlerdir. Bu zayıftır. Onlar bu âyete dayanmakta iselerde bu âyet kendileri için bir hüccet değildir. Sahîh^olan şudur : Bilen kişi yapmasa da ma'rûfu emreder, işlese de münkeri yasaklar^ Ancak bu durum bilerek ve şuurlu olarak emre muhalefet mânâsı taşıdığından çirkindir. Zîra hiç bir zaman : «Bilenle bilmeyen bir olmaz.» Bunun için bu tür davranışlar hakkında ilâhî tehdit vârid olmuştur. Nitekim Ebu'l-Kâsım el-Tabarânî, el-Mu'cem el-Kebîr isimli eserinde nakleder ki, Ahmet İbn Muallâ... Cündeb İbn Abdullah'dan Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

«İnsanlara iyiliği öğretip onunla amel etmeyen âlimin misâli, insanları aydınlatıp kendini yakan çıranın misali gibidir.» Bu hadîs bu şekliyle garîbtir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel, Müsned'inde der ki:Vekî'... Enes İbn Mâlik'den Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu nakleder:

«Mî'râca çıkarıldığım gece bir topluluk gördüm ki ağızları ateşten makaslarla kesiliyordu. Bunlar

kimdir? dedim. Bunlar insanlara iyiliği emredip kendileri unutan dünva ehlinden ümmetinin hatîbleridir, dediler. Onlar kitabı okudukları halde hiç akletmiyorlar mı?»

Abd İbn Hûmeyd Müsned'inde ve tefsirinde Hasan ibn Mûsâ yoluyla Hammâd İbn Seleme'den bu hadîsi rivayet eder. İbn Merdûyeh de tefsirinde Yûnus İbn Muhammed ve Haccâc İbn Minhal yoluyla Hammâd İbn Seleme'den bu hadîsi rivayet eder. Aynı hadîsi Yezîd İbn Hârûn, Hammâd İbn Seleme'den rivayet etmiştir. Sonra İbn Merdûyeh der ki; bize Muhammed İbn Abdullah İbn İbrahim... Enes'den rivayet etti ki o Rasûlullah (s.a.)'ı şöyle derken dinledim demiş : Miraca çıkarıldığım gece dudakları ve dilleri ateşten makasla kesilen bir insan topluluğuna rastladım. Ey Cebrail bunlar kimdir? dedim. O da, insanlara iyiliği emredip kendilerini unutan ümmetinin hatîbleridir bunlar, dedi. İbn Hibbân, Sahîh'inde İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûyeh de Hişâm'ın hadîsinde... Enes İbn Mâlik'den naklederler ki o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) mi'râca çıkarıldığında dudakları yırtılan bir topluluğa

rastlamış ve ey Cibril bunlar kimdir? demiş; O da, insanlara iyiliği emredip kendilerini unutan ümmetinin hatibleridir, bunlar düşünmezler mi? demiş.

İmâm Ahmed İbn Hanbel, Ebu VâiFden naklen der ki; Üsame'ye Osman hakkında konuşmaz mısınız? diye soruldu. O da görüyorsunuz ki ben o konuda konuşmuyorum sadece sizi dinliyorum dedi.. Ben ilk açanın ben olmasını istemediğim bir konuyu —ilkin kendimin açmasını istemediğinden dolayı— Osman'la benim aramda olanları konuşmam.

Allah'a yemîn ederim ki Rasûlullah (s.a.) 'in şöyle dediğini işittikten sonra üzerinde emîr de olsa ben, bir adama «sen insanların hayır-Usısın» demem. Yanındakiler ne dediğini işittin? diye sorduklarında o şöyle dedi:

Ben Rasûlullah'ın şöyle dediğini işittim : «Kıyamet gününde adam getirilir ve cehenneme atılır. Bağırsakları parçalanır, merkebin değirmeni döndürdüğü gibi onunla beraber döner. Cehennem ehli onu izlerler ve ona ey falan ne oldu sana? derler. Sen, bize ma'rûfu emreder ve münkerden nehyetmez

miydin? O da evet, ben size ma'rûfu emreder fakat kendim yapmazdım. Münkeri nehyeder fakat fendim yapardım, der.» [\[75\]](#) Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Süleyman İbn Mihrân'm hadîsinden aynı şekilde naklederler.

Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; adamın biri onun yanına gelerek; Ey İbn Abbâs, ben sana ma'rûfu emretmek ve münkeri neh-vetmek istiyorum der. İbn Abbâs bu noktaya ulaştın mı? dediğinde o da umarım der. İbn Abbâs Allah'ın kitabından üç âyeti açığa çıkarmaktan korkmazsan yap der. O da nedir o âyetler diye sorduğunda İbn Abbâs şu âyetleri okur: «Yapmadığınızı niçin söylüyorsunuz? Allah indinde günah olarak yapmadığınızı söylemeniz çok büyük bir günahtır.» Bu hükmü iyice yerine getirdin mi dediğinde, o hayır der. Sonra üçüncü âyeti okur. Bu, sâlih bir kulun yani Şuâyb (a.s.)'ın sözüdür. «Sizi nehyettiğim konuda size aykırı davranmak istemem.» Bu âyeti iyice okudun mu der o da hayır deyince İbn Abbâs öyleyse kendinden başla der. İbn Merdûyeh tefsirinde bu hadîsi rivayet eder.

Taberânî der ki; bize Abdan İbn Ahmed... İbn Ömer'den Rasûlullah (a.s.) 'in şöyle dediğini nakletti: «Kendisinin yapmadığı bir davranışa veya söze insanları çağıran kişi ya vazgeçinceye veya çağırdığı şeyi yapıncaya kadar Allah'ın azabının gölgesi altındadır.» [\[76\]](#)

45- Sabır ve namazla (Allah'tan) yardım isteyin. Gerçi bu, ağır gelir ama, huşu' duyanlara değil.

46- Onlar ki; Rablarına kavuşacaklarını, O'na döneceklerini kesinlikle bilirler.

Sabır ve Namaz:

Allah Teâlâ, kullarına, sabır ve namazla yardım istemeye başlamalarını buyurmaktadır.

Mukâtil İbn Hayyân bu âyetin tefsirinde der ki: Âhireti isteyerek, farzlara ve namazlara sabrederek yardım dileyin. Sabnn oruç olduğu söylenir. Bunu Mücâhid nakleder. Süfyân el-Sevrî... Rasûlullah (s.a.)'dan nakleder ki Rasûlullah; «Oruç sabrın yarısıdır» buyurmuş.

Denildi ki sabırdan maksad, günahlardan kaçınmaktır. Bunun için Allah Teâlâ sabrın yanısıra ibâdetlerin en üstünü olan namazı zikretmiştir. İbn

Ebu Hatim der ki; bana babam... Ömer İbn el-Hattâb (r.a.) dan nakletti ki sabır iki çeşittir: Musibet anında sabır, güzeldir. Ondan daha güzeli; Allah'ın yasaklarına karşı sabretmektir. Hasan el-Basrî'den de Hz. Ömer'in sözünün aynı rivayet edilmiştir.

ibn el-Mübârek, ibn Lehîa'dan o da Mâlik İbn Dinar'dan o da Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki o şöyle demiş : Sabır kulun başına gelen şeyleri Allah'tan bilmesi, Allah'ın katından sayması ve onun sevabını ummasıdır. Sıkılınca kul, çılgılık atar, feryâd eder, bunda sabırdan başkası görülmez. Ebu'l-Âliye «Sabır ve namazla yardım isteyin» âyeti konusunda şöyle demiş : Allah'ın rızâsını dileyin ve bilin ki bu, Allah'a itâattan bir bölümdür. Namaza gelince; şüphesiz ki namaz bir konuda sebat etmenin en büyük desteğidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Sana kitabdan vahyolunam oku ve namaz kıl. Muhakkak ki namaz aşırılıklardan ve kötülüklerden alıkoyar. Allah'ın zikri ise daha büyüktür.» (Ankebût, 45).

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Halef İbn el-Velîd... Mu-hammed İbn Abdullah'dan nakleder ki,

o Huzeyfe el-Yemmân'ın kardeşi Abdülazîz'in şöyle dediğini nakletmiş : Rasûlullah (s.a.) sıkıntılı bir hal olunca namaz kılarmış. Bunu Ebu Dâvûd da rivayet eder. Aynı hadîsi İbn Cerîr Huzeyfe'den rivayet eder ki o şöyle demiş :

«Rasûlullah (s.a.)'a önemli (sıkıntılı) bir durum olunca namaza koşardı.»

İbn Cerîr der ki; Hz. Peygamber'in Ebu Hüreyre'nin karnı üstü yattığını görünce (f jji c~SJ*\) (Farsça karnın mı ağrıyor?) dedikten sonra kalk namaz kıl, çünkü namaz şifâdır, buyurduğu nakledilir. İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn A'lâ ve Ya'kûb İbn İbrâhîm naklettiler ki... İbn Abbâs'a, kardeşi Kusem'in seferde iken öldüğü haber verildi. O istircâ edip (inna lillâhi ve inna ileyhi râciûn) diyerek sonra yoldan bir kenara ayrıldı, oturdu ve iki rek'at namaz kıldı Ve namazda ka'deleri uzattı, sonra kalktı bineğine doğru gitti. «Sabır ve namazla yardım isteyin. Gerçi bu ağır gelir ama huşu' duyanlara değil.» âyetini okuyordu.

Süneyd, Haccâc'dan o da İbn Cüreyc'den «Sabır ve namazla yardım isteyin» âyeti konusunda şöyle

dediklerini rivayet ediyor : Bu ikisi Allah'ın rahmetinin yardımcılarıdır. “Ve inneha” daki zamîr namaza gider. Mücâhid böyle der. İbn Cerir de bunu tercih eder. Ancak za-mîrin sözün delâlet ettiği konuya gitmesi de muhtemeldir. Nitekim Allah Teâlâ Kârûn kıssasında şöyle buyurur: «Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, yazıklar olsun size Allah'ın mükâfatı îman edip sâlih amel işleyenler için daha iyidir. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir demişlerdi.» (Kasas, 80), «İyilik ve fenalık ta bir değildir. Sen fenalığı en güzel şekilde sav. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kişinin yakın bir dost gibi olduğunu görürsün. Bu, ancak sabredenlere vergidir. Bu, ancak büyük hazzı tadanlara vergidir.» (Fussilet, 34 - 35). Bu tavsiye ancak sabredenlere vergidir ve bu ancak büyük bir pay sahibi olanlara lütfedilir. Mânâ nasıl takdir edilirse edilsin, Allah Teâlâ'-mn : «Gerçi bu ağır gelir» kavlinin mânâsı huşu' eden insanların dışındakiler için ağırlaştırılmış bir yükür. İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş : Huşu' edenlerden maksad, Allah'ın indirmiş olduğunu

tasdik edenlerdir. Mücâhid ise gerçek mü'minlerdir demiş. Ebu'l-Âliye de Allah'tan korkanlardır, demiş. Mukâtil İbn Hayyân, tevazu' edenlerin kasdedildiğini söylemiş. Dahhâk ise demiş ki; bu Allah'a itâatla boyun eğen, kudretinden korkan, va'dini ve vaîdini tasdik edenlerin dışında çok ağır bir şeydir. Bu âyet, hadîste vârid olan şu ifâdeye benzer : «Doğrusu sen büyük bir şeyden sordun, ancak o Allah'ın kalbini kolaylaştırdığı kimseler için çok kolaydır.»

İbn Cerîr bu âyetin mânâsının şöyle olduğunu söyler : Ey Ehl-i Kitab'tan hahamlar ve rahipler, kendinizi Allah'a itâata vererek ve rızâsına yaklaştıran, kötülüklerden ve münkerden alıkoyan namazı kılarak Allah'dan yardım isteyin. Bunu yapmak Allah'a boyun eğen, Allah'dan korkan mütevâzi kişilerden başkası için zordur ve ağırdır. İbn Cerîr böyle derse de, âyetin mânâsından açığa çıkan her ne kadar hitâ-bm isrâiloğullarına uyan sadedinde vârid olmuş ise de bhusus onlar kasdedilmemiştir. Bu, hem isrâiloğullarına hem de onlardan başkalarına şâmilidir. Doğruyu en iyi bilen Allah'dır.

«Onlar ki Rablarına kavuşacaklarını, O'na döneceklerini kesinlikle bilirler.» Bu âyet yukarıdaki sözü tamamlamaktadır ve âyetin topluca mânâsı şöyledir : Namaz veya bu tavsiye, Rablarına kavuşacaklarını kabul eden, kesinlikle bilen ve huşu' eden kişilerden başkalarına ağır gelir. Onlar kıyamet günü haşrolunacaklarını, Allah'ın huzuruna götürüleceklerini ve O'na döndürüleceklerini bilirler. Onların işlerinin Allah'ın irâdesine dönük olduğunu, Allah'ın adaletle dilediği şekilde onlar hakkında hüküm vereceğini bilirler. Onlar öbür dünyada dönüş ve cezaya yakînen inandıkları için emirleri işlemek ve yasakları terketmek onlara kolay gelir

«Onlar ki Rablanna kavuşacaklarını kesinlikle bilirler.» İbn Cerîr merhum dedi ki, araplar bazan yakîne de zann, şekke de zann ismini verirler. Bunun benzeri karanlığa da ışığa da “sedfete”, yardım isteyen ve yardım istenene de “El-mustegîsu” denmesidir. Bir şeyin kendisiyle zıddının aynı isimle isimlendirildiği benzer ifâdeler gibi...

Zannın, yakîn manâsına geldiğine dâir arap şiirinden ve sözünden şevâhid sayılmayacak kadar

çoktur. Zikrettiklerimiz anlayanlar için yeterlidir. Nitekim Allah Teâlâ da bir âyet-i celîle'de şöyle buyurur : «Suçlular ateşi görürler ve ona düşeceklerini anlarlar, fakat ondan kaçacak yer bulamazlar.» (Kehf, 53) Sonra İbn Cerîr der ki; bize Mu-hammed İbn Beşşâr... Mücâhid'den nakletti ki o şöyle demiş : Kur'an' da geçen her zann kelimesi, yakîn manasınadır.

Bana Müsennâ... Mücâhid'den nakletti ki o şöyle demiş : Kur'an' da geçen her zann kelimesi, bilgi manasınadır. Bu sahih bir senedir.

İbn Ebu Hatim der ki, Mücâhid, Süddî, Rebî' İbn Enes ve Katâde'nin de Ebu'l-Âliye gibi söyledikleri rivayet edilmiştir. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes kanalıyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki bu âyetteki zann >. yakîn manasınadır. İbn Ebu Hatim, Mücâhid, Süddî, Rebî' İbn Enes ve Katâde'nin de Ebu'l-Âliye gibi söylediklerini rivayet eder. Süneyd, Haccâc yoluyla İbn Cüreyc'den nakleder ki, «Onlar Rablanna kavuşacaklarını kesinlikle bilirler,» âyetinin Rablanna kavuşacaklarını bildi-ler mânâsına olduğunu söylemişlerdir. Bu, Allah Teâlâ'nın : «Ben hesabıma

kavuşacağımı kesinlikle bildim.» âyeti gibidir, yani bildim demektir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in de böyle dediği rivayet edilir.

Ben derim ki; sahîh rivayete göre, Allah Teâlâ kıyamet gününde kula der ki; ben, seni evlendirmedim mi? Ben, sana ikram etmedim mi? Ben, sana at ve deve vermedim mi? Ben, seni reîs yapıp ganimet elde eden kılmadım mı? O evet der. Allah buyurur ki; sen bana ulaşacağını kabul etmedin mi? Kul hayır der. Allah Teâlâ da : Sen nasıl beni unuttunsa ben de seni bugün unutturum der. Bu husus Allah Teâlâ'nın «Onlar Allah'ı unuttular Allah da kendilerini» (Tevbe, 67) âyetinin tefsirinde geniş olarak anlatılacaktır. [\[77\]](#)

47- Ey İsrâiloğulları, size verdiğim nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.

Allah Teâlâ İsrâiloğullarının geçmişlerine ve atalarına verdiği nimetlerini ve kendilerine peygamberler göndererek, kitaplar indirerek zamanlarındaki diğer milletlere üstün kılmasını hatırlatıyor. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyurmaktadır: «Biz onları bir

bilgiye dayanarak âlemlere tercih etmiştik.» (Furkân, 32), "Hani Mûsâ kavmine demişti ki; Ey kavmim, Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizden peygamberler yaratmış ve sizi hükümdarlar kılmıştı ve size âlemlerden hiç birine verilmemiş olan şeyi vermişti.» (Mâide, 30)

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den o da Ebu'l-Âliye'den «Ve sizi âlemlere üstün kıldık» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Kitap, peygamberler ve hükümdarlık verilerek o zamandaki âlemlerden üstün, kılınmışlardı. Mücâhid, Rebî' İbn Enes, Katâde ve İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den buna benzer bir rivayet nakledilir. Bu âyetin bu mânâyâ hamledilmesi gerekir. Çünkü bu ümmet (İslâm ümmeti) İs-râiloğullarından daha üstündür. Zira Allah Teâlâ bu ümmete hitaben şöyle buyurur : «Siz insanlar arasından çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısıdır. Ma'rûfu emreder, münkerden nehyedersiniz ve Allah'a inanırsınız. Eğer kitab ehli de inanmış olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu.» (Âl-i İmrân, 110).

Müsned ve Sünen'de, Muâviye el-Kuşeyri'den nakledilir ki o Ra-sûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu söylemiş: Siz yetmiş ümmetin yerine kâimsiniz. Çünkü siz ümmetlerin en hayırlısı ve Allah katında en üstünüsünüz. Bu konuda hadisler pek çoktur. Al-i İmrân sûresinde bu âyeti naklederken zikredilecektir. [\[78\]](#)

İsrâîl, Ya'kûb peygamberdir. Ya'kûb peygamber, İshâk'm, o da İbrâhîm peygamberin oğludur. İsrâiloğulları ise yahûdîlerdir.

Sûrenin başından buraya kadar konu, kitap (Kur'an) ve halkın bu konudaki ihtilâfı üzerinde dönüp dolaşmaktaydı. Münafıklardan bazı örnekler verilerek Allah'a ibâdet emri tekrarlanmakta idi. Kur'an'ın Allah katından geldiği belirtilerek, ihtar ve müjde haberleri dile getirilmekte ve ardından da insanlığın yaratılış konusu bahis mevzuu olmaktaydı. Şimdi ise söz ehl-i kitaba yöneliyor ve özellikle yahûdîlere hitap ediliyor. Konu ise yine bütünüyle Kur'an'ın etrafında -dönüp dolaşıyor. Yüce Allah Ya'kûb peygamberin torunlarına seslenerek onların

da ataları Ya'kûb gibi Hakk'a tabî olmalarım belirtmektedir.

Allah'ın İsrâiloğullarını Firavun'un ve hanedanının zulmünden kurtarışını ve ilerde tafsilâtı gelecek olan sayısız 'nimetleri hatırlatılmaktadır. Peygamberler arasında tefrik yapmaksızın inanmaları ve özellikle Abdullah oğlu Muhammed (a.s.) in doğruluğunu kabullenmeleri belirtilmekte ve kendileri verdikleri sözleri tuttukları takdirde, Allah Teâlâ'nın da verdiği sözü tutarak, dünya ve âhirette onları nimetine erdireceğini bildirmektedir, Ehl-i kitabın Hz. Peygamberin getirdiği Kur'an'ı inkâr yerine, tasdik eden ilk kitle olması gerektiğini bildirmekte ve Kur'an'ın Tevrat'taki gerçekleri getirdiğini ifâde buyurmaktadır. Allah'ın apaçık âyetlerini basit menfaatlarla değişmemelerini, dünyevî faydalann geçici olduğunu ve Allah'tan başka kimseden korkulmaması gerektiğini belirtmektedir. Sonra da bütün dinlerin ana esâslarından olan bir ibâdet olarak namaz kılıp zekât verip Allah'ın huzurunda huşu ile eğilmelerini emretmektedir.

Eğer hayret edilmesi gereken biri varsa, o da başkalarına hayret edip kendilerini unutan yahûdî bilginlerinin durumudur. Onlar bir mum gibi, halkı aydınlatırken kendilerini eritmektedirler. Allah'ın kitabını okuyan ve oradaki buyruklardan haberdâr olan bir kitlenin insanlara iyiliği emredip te kendi nefsinin unutulması uygun bir davranış mıdır? Şüphesiz ki bu, akıllı kişilerin yapacağı bir şey değildir. Şu halde inanıp Allah'tan yardım dileyerek, kötülüğü emreden nefsin arzularından ve şeytânın esaretinden kurtulmak için sabır ve namazla Allah'a yönelmek gerekir. Çünkü sabır ve namaz kalblerin ve ruhların cilâsıdır. Evet, bunlar; kalblerini îmanla i'mâr edip bütün uzuvlarını namazın huzur ve güvenine teslîm edenlerden başkaları için çok zor işlerdir. Ancak bir gün gelip Rabblanna kavuşacaklarını kabul edenler, yaptıklarının hesabını verenler ve Allah'a döneceklerine inananlar bu ağır yükü kaldırabilirler.

[\[79\]](#)

48- Ve öyle bir günden korkun ki; o günde kimse, kimse için bir şey ödeyemez. Şefaât kabul edilmez. Fidyeye alınmaz ve onlara yardım da edilmez.

Kıyamet Gününden Korkun:

Allah Teâlâ İsrâiloğullarına önce nimetini hatırlattıktan sonra bu uyarıya dayalı olarak kıyamet günü onların başına getireceği azabı ihtar etmektedir. «Ve öyle bir günden korkun ki, o günde kimse, kimse için bir şey ödeyemez.» Hiç biriniz birinize bir şey veremezsiniz. Başka âyet-i kerîmelerde bugün hakkında şöyle buyuruluyor:

«Kimse diğerinin yükünü yüklenmez.» (Fâtır, 18)

«O gün herkes kendi derdine düşer.» (A'bese, 37)

«Ey insanlar, Rabbinize karşı gelmekten sakının. Babanın oğlu, oğulun da babası için bir şey ödeyemeyeceği günden korkun. Allah'ın verdiği söz şüphesiz gerçektir. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın. Allah'ın affına güvendirerek şeytân sizi ayartmasın.» (Lokman, 33) Bu nokta yolların en belîğ olanıdır, yani baba ile çocuğun birbirine hiç bir fayda sağlayamaması noktasıdır.

«Şefaât kabul edilmez.» Yani kâfirler için. Başka âyet-i kerimelerde ise şöyle buyrulur: «Artık onlara şefâatçıların şefaati fayda vermez.» (Müddessir, 48) Ve nitekim cehennem ehli hakkında da şöyle

buyuruluyor: «Bizim için ne bir şefaâtçi ve ne de sıcak bir dost vardır.» (Şuarâ, 101)

«Fidye alınmaz.» Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Doğrusu o küfretmiş ve kâfir olarak ölmüş olanlardan hiç birisinden yeryüzünün dolusu altını fidye olarak verse de kabul edilmez.» (Âl-i İmrân, 91)

«Muhakkak ki o küfretmiş olanlar, bütün yeryüzünün ve onunla beraber bir mislinin kendilerinin olmasını ve bunu kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye olarak vermeyi isterler de onlardan kabul olunmaz ve onlar için elîm bir azâb vardır.» (Râ'd, 18), «O kimse her fidyeyi verse kabul olunmaz.» (En'âm, 70), «Bugün sizden bir fidye alınmaz ve küfretmiş olanlardan da.» (Hadîd, 11) Allah Teâlâ onlara bildiriyor ki; eğer rasûlüne inanmazlar ve onunla gönderilen gerçeğe tâbi olmazlarsa, kıyamet gününde üzerinde bulundukları hal ile Allah'a gelirlerse bu, onlara hiç bir fayda vermez. Çünkü o gün hiç bir yakının yakınlığı, hiç bir makam sahibinin şefaati kabul edilmez, yeryüzü dolusu altın da verseler fidyeleri kabul olunmaz.

Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur : «Ey îman edenler, alışverişin, dostluğun, şefaatin olmayacağı günün gelmesinden önce sizi rızıklandırdığımızdan infâk edin.» (Bakara, 254). İbrahim sûresinde ise şöyle buyurur: «îman etmiş olan kullarıma söyle, namazı kılsınlar, alış-veriş ve dostluğun olmayacağı günün gelmesinden önce kendilerine verdiğimiz rıktan açık ve gizli infâk etsinler.» (İbrâhîm, 31). Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den ve Ebu'l-Âliye'den nakleder ki “Vela yu'hazu minha adlun” fidiye manasınadır. İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Mâlik, Hasan, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve Rebî' İbn Enes'den buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. Abdürrezzâk der ki; bize Sevrî A'meşten, o da İbrâhîm el-Teymî'den o da babasından; o da Hz. Ali'den uzun bir

hadîsle nakleder ki “Es-Sarf ve'l-adl” kelimeleri gönüllü ibâdet ve fariza demektir. Velîd İbn Müslim, Osman İbn Ebu Â'tike'den o da U'meyr İbn Hânî'den aynı şeyi nakleder. Bu kavil garîbtir. Önceki kavil ise bu âyetin tefsirinde en açık olanıdır. Bu konuda takviye edici hadîsde vârid olmuştur ki; İbn Cerîr'in

söylediğine göre bu hadîs şudur : Bana Nüceyh İbn İbrâhîm Ümeyye oğullarından bir adamdan (Şam halkından olup ondan güzel övgüyle bahsetti) nakletti ki Rasûlullah (s.a.)'a “Adl” nedir? denildiğinde “Adl” fidyedir, demişti.

«Ve onlara yardım da edilmez.» Hiç bir kimse onlara yardım edip Allah'ın azabından kurtaramaz. Yukarda geçtiği gibi hiç bir akrabanın yakınlığı ve hiç bir makam sahibinin makamı onları kurtaramaz, fide de kabul olunmaz. Bunların hepsi başkalarının acıması bakımındandır. Kaldı ki kendileri bakımından da kendilerine yardım edecek kimse yoktur. Nitekim Allah Teâlâ : «Onun için ne bir kuvvet, ne de bir yardımcı vardır.» buyuruyor. Yani küfreden kişinin ne fidesini, ne de şefaatinin kabul eder, hiç bir kimse O'nun azabından kurtaramaz ve hiç bir kimse O'nun elinden kâfirleri çekip alamaz. «Biliyorsanız söyleyin her şeyin hükümdarlığı elinde olan, barındıran fakat himayeye muhtaç olmayan kimdir? de.» (Mü'minûn, 88), «O gün hiç bir kimse Allah'ın azâb ettiği gibi azâb edemez. Hiç bir kimse onun vurduğu bağ gibisini bağlayamaz.» (Fecr, 25-

26), «Size ne oldu ki birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz? Hayır, bugün onların hepsi fceslîm olmuşlardır.» (Sâffât, 25-26), «O zamanlar Allah'ı bırakıp da ona yakınlık peyda etmek için edindikleri tanrılar kendilerine yardım etmeli değil miydi? Ama tanrıları onlardan uzaklaştılar. Bu, onların yalanı ve uydurdukları şeydir.» (Ahkâf, 28)

Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklederek der ki: «Size ne oldu ki bugün yardımlaşmıyorsunuz?» âyetinden murâd, size ne oluyor ki siz bugün birbirinizden alıkoymuyorsunuz? Ama—ne yazık ki— bu sizin için mümkün değildir, demektir. İbn Cerîr Taberî: «Ve onlara yardım da edilmez» âyetinin te'vîlinin şöyle olduğunu söyler : O gün hiç bir şefaâtçi onlara şefaât etmeyeceği gibi, hiç bir yardımcı da yardım edemez. Onlardan hiç bir fîdye kabul olunmaz. Orada araçlar yok olmuş, rüşvet ve şefaâtçiler kaybolmuştur. O gün topluluklardan yardımlaşma ve birbirini destekleme kaldırılmıştır. Hüküm; huzurunda şefaâtçilerin ve yardımcıların fayda vermediği Cebbar ve Âdil zâtın hükmü olmuştur. Kötülüğü misliyle cezalandırır, iyiliği ise kat kat «Onları durdurun çünkü kendilerine

daha da sorulacaktır. Size ne oldu ki birbirinizle yardım-laşmıyorsunuz. Hayır bugün onların hepsi teslim olmuşlardır.» (Sâffât, 24 - 26) [\[80\]](#)

Hani, sizi oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakarak en kötü işkenceye tâbi tutan Fir'avun hane danından kurtarmıştık. Bu da sizin için Rabbınız tarafından büyük bir imtihandı.

— Hani, bir de sizin için denizi yarmış, ve sizi kur tarmıştık. Fir'avun hanedanını da, siz bakıp dururken su da boğmuştuk.

Firavun ve İsrâiloğullan :

Allah Teâlâ buyurmaktadır ki: Ey İsrâiloğullan üzerinize olan nimetimi hatırlayın. Hani, «sizin oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakarak en kötü işkenceye tâbi tutan Firavun hanedanından kurtarmıştık.» Hz. Musa'nın eşliğinde sizi Firavun hanedanının elinden kurtarmıştık. Onlar size azabın en kötüsünü ve en ağınnı uyguluyorlardı. Zira Firavun —Allah'ın la'neti üzerine olsun— gerçekten

kendini dehşete düşüren bir rü'yâ görmüştü. Buna göre Kudüs'ten çıkan bir ateş Mısır'daki kıptîlerin evine girmişti. Bu ateş sadece İsrâiloğullarından bir kişinin eliyle zeval bulacağı şeklindeydi. Denilir ki, Musahipleri onun yanında îsrâiloğullarının aralarından bir adamın çıkıp kendilerine devlet ve üstünlük sağlayacağım beklediklerini söylemişlerdi. İnşâallah yeri gelince açıklanacağı gibi, fitneler hadîsinde böyle nakledilmiştir. İşte bunun üzerine Firavun —Allah'ın la'neti onun üzerine olsun— İsrâil-oğullarından bundan sonra doğacak her erkek çocuğun öldürülmesini ve kızların sağ bırakılmasını emretti.

Bu arada yahûdîlerin de işlerin en ağır ve en horlayıcısında çalıştırılmasını emretti. Burada azâb, erkek çocukların boğazlanması şeklinde tefsîr edilmiştir. İbrahim sûresinde ise buna atıf yapılarak, «size azabın en kötüsünü tattıran, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı diri bırakan.» (İbrahim, 26) buyurulmuştur. Bu husus inşâallah Kasas sûresinin başında sözkonusu edilecektir. Firavun ismi Mısır hükümdarlarına verilen özel ad idi. Amâlika ve

diğerlerinden kâfirler hep bu adı alıyorlardı. Nitekim Kayser'in Şam'la beraber bütün Rûm diyarlarına kral olanlara verilen özel isim olduğu gibi. Keza İran'a hakim olan krallara, Kısra, Yemen'e hâkim olan kâfir krallara Tübba' adı veriliyordu. Denilir ki Mûsâ (a.s.)'nın zamanındaki Firavun'un adı; Velîd İbn Mus'ab İbn Reyyân'dır. Denildi ki bunun adı sadece Mus'ab İbn Reyyân'dır. Hangisi olursa olsun Allah'ın la'neti onun üzerine olsun. «Bu da sizin için Rabbımız tarafından büyük bir imtihandır.» İbn Cerîr der ki; sizi Firavun'un eli altında azâbtan kurtarmamızla size yaptığımız şey, Rabbımız tarafından sizin için büyük bir imtihan; yani büyük bir nimettir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki; buradaki imtihan, nimet demektir. Mücâhid ise Rabbınızdan büyük bir nimettir şeklinde tefsîr etmiştir. Ebu'l-Âliye, Ebu Mâlik ve Süddî ile diğerleri de böyle demişlerdir. Belâ, kelimesinin aslı imtihan ve dene- medir. Deneme iyilikle de olur, kötülükle de. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «İmtihan olarak sizi iyilik ve kötülükle deneriz. Ve bize döndürülürsünüz.» (Enbiyâ, 35), «Ve biz onları iyiliklerle ve kötülüklerle

denedik.» (A'râf, 98) İbn Cerîr der ki; belâ; daha çok şer için söylenir.

Bu takdirde “Bela, Blutehu” kökünden gelir. Hayır için olduğu zaman da “Bela, İbla, Eblihi” kökünden gelir.

«Hani bir de sizin için denizi yarmış ve sizi kurtarmıştık. Firavun hanedanını da siz bakıp dururken suda boğmuştuk.» Sizi Firavun'un ve hanedanının elinden kurtardıktan ve siz Mûsâ (a.s.) ile beraber Mısır'dan çıktıktan sonra, sizi aramak üzere Firavun da çıkmıştı. Biz aranızı denizle ayırdık. İnşâallah daha geniş şekilde ve mufassal olarak bu husus ilerde belirtilecektir. «Ve sizi Firavun'dan kurtardık.» Sizinle onun arasına bir engel koyduk. «Ve siz bakıp dururken onları suda boğduk.» Maksad, bunun sizin göğsünüze şifâ vermesi ve sizin düşmanınızı hor görmenizi sağlamasıdır.

Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer... Amr İbn Meymûn'un bu âyet hakkında şöyle dediğini bildirdi: Hz. Mûsâ İsrâilogullarıyla birlikte çıkınca bu husus Firavun'a bildirildi. Firavun onları horoz ötünceye kadar takip etmeyesiniz dedi. Amr İbn Meymûn der ki;

Allah'a hamd olsun ki o gece sabaha kadar hiç bir horoz ötmedi. Sabah olunca bir koyun istedi ve kesildi. Sonra kıptîlerden altıyüz bin kişi toplanmcağa kadar onun ciğerini çıkarmam dedi. Kıptîlerden altı yüz bin kişi toplanmcağa kadar ciğerini çıkarmadı. Sonra hareket etti, Mûsâ denize gelince, arkadaşlarından Yûşa' İbn Nûn denilen birisi, Rabbın nereden geçmemizi emretti? dedi. Mûsâ da denizi göstererek, önünden dedi. Yûşa' atını denize doğru kamçıladi, boyu aşacak yere kadar geldi ve boyunu aşınca geri döndü, sonra «ey Mûsâ, Rabbın nereden geçmemizi emretti?» dedi. Allah'a hamdolsun ki sen yalan söylemedin ve kandırılmadın diye ekledi ve bunu üç kere tekrarladı. Sonra Allah Hz. Mûsâ'-ya «asanla denize vur» diye vahyetti, o da asâsıyla denize vurdu ve her yarık dağlar gibiydi. Sonra Mûsâ ve beraberindekiler geçtiler, arkalarından Fir'avun da onları izledi. Onlar bütünüyle denizin içine girince Allah denizi onların üzerine serdi. Bunun için «Firavun hanedanını da siz bakıp dururken suda boğmuştuk» buyurdu. Yerinde açıklaması geleceği gibi, seleften bir çok kişi böyle

rivayet etmiştir. O günün Aşûra günü olduğu zikredilir. Nitekim Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Affân... İbn Abbâs'dan nakletti ki o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldi ve yahûdîlerin aşûra günü oruç tuttuklarını gördü ve buyurdu ki: Oruç tuttuğunuz bugün ne günüdür? Onlar bugün iyi bir gündür, bugün Allah Azze ve Celle bizi, düşmanlarından kurtardı ve bunun üzerine Mûsâ (a.s.) o gün oruç tuttu. Hz. Peygamber buyurdu ki: Ben Musa'ya sizden daha lâaykım ve Rasûlullah (s.a.) da o gün hem oruç tuttu, hem de oruç tutulmasını emretti. Bu hadîsi Buhârî, Müslim, Neseî, İbn Mâce değişik yollardan Eyyûb el-Sahtiyânî'den yukarda geçen şekilde rivayet ederler. Ebu Leylâ el-Mevsîlî, Enes İbn Mâlik'den nakleder ki, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah aşûra günü isrâiloğullarına denizi yardı. Bu hadîs bu şekliyle zayıftır, zira râvîleri arasında yer alan Zeyd, zayıf olduğu gibi onun şeyhi Yezîd el-Rakkâşî ondan daha da zayıftır. [\[81\]](#)

51- Ve hani, Mûsâ ile kırk geceyi vâidleşmiştik. Yine siz zâlimler olarak onun arkasından buzağıyı

(tanrı)

edin

miştiniz.

52- Bundan sonra sizi, şükredersiniz diye affetmiştik,

53- Hani, Musa'ya; hidâyete eresiniz diye kitâb ve furkân (bâtılı hakdan ayıran) vermiştik.

Buzağıya Tapanlar:

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Mûsâ (a.s.) nın benimle mîkâta (sözleşme) gitmesinden sonra sizin buzağıya tapmanız ve benim sizi tekrar affetmemdeki nimetimi hatırlayın. A'râf sûresinde zikredildiği gibi bu sözleşme kırk gün süreliydi. Sözleşme süresi son bulunca İsrâiloğulları buzağıya tapınmışlardı. Nitekim orada Hakk Teâlâ «Mûsâ ile otuz gece sözleşmiştik ve onu on gece ile tamamlamıştık». Deniliyor. Bu süre, bütünüyle Zülkâde ayı ve Zülhicce'nin son on günüydü. Ondan sonra Firavun kavminden kurtulup denizden geçmeleri gerçekleşmişti.

«Hani Musa'ya hidâyete eresiniz diye kitâb ve fûrkân vermiştik.» Kitaptan maksad Tevrat'tır, Furkân ise hakla bâtılı, hidâyetle sapıklığı ayıran

şeydir. A'râf sûresindeki ifâdeden anlaşıldığı gibi bu da denizi geçmelerinden sonra olmuştu. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Biz ilk nesilleri helak ettikten sonra Musa'ya insanlara belgeler taşıyan kitabı vermiştik. Onda insanlar için belgeler, hidâyet ve rahmet vardır, belki düşünürler diye.» (Kasas, 43) [\[82\]](#)

54- Hani, Mûsâ kavmine: Ey kavmim buzağıya tapınmakla nefsinize zulmetmiş oldunuz. Hemen yaradanı-nıza tevbe edip nefislerinizi öldürün. Bu yaradanınızın katında sizin için daha hayırlıdır, demişti. Allah da tevbe nizi kabul etmişti. Muhakkak ki Tevvâb, Rahim O'dur, O.

Bu, Allah Teâlâ'nın İsrâiloğullarının buzağıya tapınmalarından sonra tevbelerini kabul ediş şeklidir. Hasan el-Basrî merhum bu âyet konusunda der ki; Bu husus, buzağıya tapınmaları sebebiyle kalplerinde vâki olan hal üzerine zuhur etmişti. Nitekim Allah Teâlâ bu hususta bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Ellerinden düşünce ve kendilerinin sapıttıklarını görünce dediler ki «eğer Rabbımız bize merhamet etmez ve bizi

başılamazsa...» Hasan el-Basrî dedi ki bu husus Mûsâ (a.s.)'nm: «Ey kavmim, buzağıya tapınmakla kendi nefsinize zulmetmiş oldunuz» dediği sıradadır.

Ebu'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr ve Rebî' İbn Enes «yaradamnıza tev-be edin» âyetindeki Bârî kelimesinin yaratan demek olduğunu belirtmişlerdir. Ben derim ki; burada yaratanınıza ifâdesi, onların suçlarını büyötmeye dikkatlerini çekmek içindir. Yani sizi yarattığı halde ondan başkalarına taptığınız yaradanınıza tevbe edin. Neseî, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim, Yezîd İbn Harun'un... İbn Abbâs' dan naklettikleri hadîste o der ki: Allah Teâlâ şöyle buyurdu : Onların tevbeleri; İsrâiloğullarından her erkeğin karşılaştığı çocuk, anne ve babalardan her birisini öldürmesi ve öldürürken de orada kimi öldürdüğüne aldırmamasıdır. Allah'ın muttali' olduğu suçlarını Mûsâ ve Harun'dan saklayanlar böylece tevbe ettiler ve itiraf ettiler. Emrolun-duklan şeyi yaptılar. Allah Teâlâ öleni de, öldüreni de. affetti. Bu fitneler hadîsinden bir parça olup Tâhâ sûresinde inşâallah tamâmı gelecektir.

İbn Cerîr Taberî der ki; bana Abdülkerîm İbn el-Heysem... İbn Ab-bâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Hz. Mûsâ kavmine «Ey kavmim, buzağıya tapınmakla nefsinize zulmetmiş oldunuz. Hemen yaradanınıza tevbe edin, nefislerinizi öldürün. Bu yaradanınızın katında sizin için daha hayırlıdır» demişti. Allah'da tevbelerini kabul etmişti. «Muhakkak ki Tevvâb, Rahim O'dur O.» âyeti konusunda şöyle dedi. Mûsâ kavmine Aziz ve Celîl olan Rabbımn emri olarak kendi nefislerini öldürmelerini emretti. İbn Abbâs dedi ki: Buzağıya tapınmayanlar ise ayağa kalktılar, hançerlerini ellerine aldılar, üzerlerine şiddetli bir karanlık çöktü, birbirlerini öldürüyorlardı. Karartı üzerlerinden ayrılınca yetmişbin kişi öldürülmüştü, öldürülenlerin her birisinin tevbeleri kabul edilmişti. Kalanların da tevbesi kabul olundu.

İbn Cüreyc der ki; Kasım İbn Ebu Bezze bana Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr'in bu âyet konusunda şöyle dediklerini duyduğunu bildirdi : Bazıları bazılarına hançerle saldırarak birbirlerini öldürdüler. Adaru uzak ve yakın demiyordu. Tâ ki Mûsâ elbisesiyle işaret etti ve ellerindekini attılar, sonra

yetmişbin kişinin öldüğü açığa çıktı. Ve Allah Musa'ya vahyetti ki, bu kadar yeter. Mûsâ, bunun üzerine elbisesini göstermişti. Katâde der ki bu topluluk şiddetli bir şeyle emrolunmuştu, ayağa kalkmışlar bıçakla birbirlerini doğruyorlardı. Allah Teâlâ'nın Onlardan intikam alması son haddine ulaşınca, bıçaklar ellerinden düştü ve birbirini öldürmekten vazgeçtiler ve bu husus onların dirileri için tevbe, ölüleri için şahadet sayıldı.

Hasan el-Basrî der ki; onları kaskatı bir karanlık bürümüştü, birbirlerini öldürdüler, sonra karanlık açıldı ve bu, onlar için tevbe oldu.

Süddî «Nefislerinizi öldürün» âyeti konusunda diyor ki; buzağıya tapanlarla tapmayanlar kılıçlarla karşı karşıya geldiler. İki gruptan öldürülenler şehîd oluyordu. Öldürme o kadar çoğaldı ki nerdeyse helak olacaktı. Hattâ aralarından yetmiş bin kişi ölmüştü ve nihayetHz. Mûsâ ve Hârûn dediler ki; Rabbımız İsrâiloğulları helak oldu, Rab-bımız, arta kalanlar, arta kalanlar dediler. Bunun üzerine Allah onlara silâhlarını bırakmalarını emretti ve tevbelerini kabul etti. Her iki gruptan da öldürülenler şehîd

oluyordu. Kalanların da günahları bağışlanmış oluyordu. İşte Allah Teâlâ'mn: «Allah da tevbenizi kabul etmişti. Muhakkak ki Tevvâb, Rahim O'dur O.» kavlinin anlamı budur.

Zührî der ki; İsrâiloğulları kendi kendilerini öldürmekle emrolu-nunca, aralarında Mûsâ (a.s.) da bulunduğu halde karşı karşıya geldiler ve kılıçlarla birbirine girdiler. Hançerlerle birbirlerini dogradılar. Mûsâ, elini yukarı kaldırmış duruyordu. Birbirlerini yok edince, dediler ki; ey Allah'ın nebisi bizim için Allah'a duâ et. Hz. Musa'nın iki bileğini almış, ellerini destek yapmışlardı. Bir süre böylece devam ettiler. Nihayet Allah onların tevbesini kabul etti ve birbirlerinden ellerini çekti. Bunun üzerine silâhı attılar. Hz. Mûsâ ve İsrâiloğulları ölülerine çok üzül-düler. Allah Teâlâ Hz. Musa'ya vahyetti M; seni üzen nedir? Sizden öldürülmüş olanlar benim katımda diridirler, rızıklandınırlar, sağ kalmış olanların da tevbesi kabul edilmiştir. Bunun üzerine Mûsâ ve İs-râiloğulları sevindiler. Bunu İbn Cerîr sağlam bir isnâdla rivayet eder. İbn İshâk der ki; Hz. Mûsâ kavmine dönüp buzağıyı yakarak külünü denize

attığında, kavminden seçtiği kimselerle beraber RablJmın huzuruna çıktı. Onları yıldırım çarpmıştı. Sonra tekrar gönderildiler. Hz. Mûsâ, Rabbmdan (buzağıya tapmalarından dolayı) İsrâiloğullarının tevbesini kabul etmesini diledi. Allah Teâlâ; «hayır ancak kendi kendilerini öldürürlerse kabul ederim» buyurdu. İbn İshâk der ki; bana ulaştığına göre onlar Hz. Musa'ya biz Allah'ın emrine sabrederiz, demişler. Bunun üzerine Hz. Mûsâ buzağıya tapmayanların tapanları öldürmesini emretti. Onlar evlerinde oturdular. Diğerleri kılıçlarla onların üzerlerine saldırdılar ve onları öldürmeye başladılar. Mûsâ (a.s.) ağladı, kadınlar ve çocuklar ağlaşmaya başladılar. Hz. Musa'dan affedilmelerini diliyorlardı. Bunun üzerine Allah onların tevbesini kabul etti ve kendilerini bağışladı ve Hz. Musa'ya da kılıçlarını kaldırmalarını emretti.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki; Hz. Mûsâ kavmine döndüğünde —ki bunlar Hz. Harun'la birlikte bir kenara çekilip buzağıya tapmamış olan yetmiş kişi idi— Hz. Mûsâ onlara Rabbınızla sözleşmeye koşun dedi. Onlar ey Mûsâ tevbe var

mıdır? dediklerinde o da evet dedi ve : «Hemen yaradanınıza tevbe edip nefislerinizi öldürün. Bu, yaradanı-nızın katında sizin için daha hayırlıdır demişti,. Allah da tevbenizi kabul etti...» Kılıçları, kargıları, hançerleri ve palaları sıyırdılar. Abdurrahmân ibn Zeyd İbn Eşlem der ki; onların üzerine kin yaygınlaştırılmıştı, elleriyle birbirlerine değıyor, ve birbirlerini öldürüyorlardı, Adam, babası ve kardeğıyle karğılaşıyor hiç farkına varmadan onu öldürüyordu. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki; Allah sabreden kuluna merhamet etsin diye çağrışıyorlardı. Allah'ın rızasına nail oluncaya kadar onların ölüleri şehid olmuş, dirilerinin de tevbesi kabul buyrulmuştu. Sonra “Allah da tevbenizi kabul etmişti. Muhakkak ki Tevvab, Rahim O'dur O.” ayetini okudu. [\[83\]](#)

55- Bir de, hani siz: Ey Mûsâ, biz Allah'ı apâşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız, demiştiniz de, bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.

56- Sonra sizi, ölümünüzün arkasından şükredersiniz diye diriltmiştik.

Allah'ı Apâşikâr Görmek İsteyenler:

Allah Teâlâ buyuruyor ki; bir de sizi yıldırım çarpmasından sonra diriltmemdeki nimetimi hatırlayın. Hani siz beni apaçık ve ayan beyân görmek istemiştiniz. Halbuki ne sizin, ne de sizin gibilerin buna gücü yetmezdi. İbn Cüreyc, İbn Abbâs'ın bu âyet konusunda şöyle dediğini rivayet eder : «Ey Mûsâ, biz Allah'ı apâşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız.» yani açıkça Allah'ı görünceye kadar. İbrahim İbn Tah-mân... İbn Abbâs'dan bu âyetin apaçık Allah'ı görünceye kadar mânasına geldiğini nakleder. Ayrıca Katâde ve Rebî' İbn Enes'den naklederek der ki; bunlar Hz. Musa'nın seçmiş olduğu yetmiş kişidir. Onlar Hz. Mûsâ ile beraber gittiler ve bir ses işittiler. Bunun üzerine «biz Allah'ı apâşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız» dediler. Ebu Ca'fer der ki; bir ses duydular ve yıldırıma çarpıldılar. Duydukları ses ölün diyordu. Mervân İbn el-Hakem Mekke minberinde okuduğu hutbede buradaki yıldırım anlamına gelen “Es-Saikatu” 'nun gökten gelen bir ses olduğunu söylemiştir. Süddî ise bunun ateş

olduğunu bildirmiştir. Urve Rüveyym «Bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.» âyetini birbirlerine bakarlar, yıldırım onları çarpmıştı. Sonra şunlar dirilmiş şunlar da helak olmuştur diye tefsir etmiştir.

Süddî der ki: «Bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.» Yıldırımın çarpmasıyla öldüler, Mûsâ ağlıyor ve Allah'a duâ ediyordu. «Yarabbi, sen onların seçkinlerini helak ettin. Ben yanlarına vardığımda isrâil-oğullarına ne diyeceğim? Sen istersen önceden beni de onları da helak edersin, ancak içimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helakeder misin?» diyordu. Allah, Mûsâ (a.s.)'ya variyetti ki; bu yetmiş kişi buzağıya tapınanlardandı. Sonra Allah onları tekrar diriltti, kalktılar, teker teker yaşamaya başladılar. Bir kısmı diğerinin nasıl dirildiğini görüyordu. İşte Allah Teâlâ'nın : «Sonra sizi ölümünüzün arkasından şükredersiniz diye yine diriltmiştik» kavlinin mânâsı budur. Rebî* îbn Enes der ki; onların ölmeleri kendileri için bir ceza idi. Ecellerini tamamlamak üzere öldükten sonra tekrar driltildiler. Katâde de böyle demişti.

Muhammed İbn Cerîr Taberî... Muhammed İbn İshâk'dan nakleder ki o şöyle demiş; Hz. Mûsâ kavminin yanına gelince, onların buzağıya tapındıklarını gördü. Karde ine ve Sâmirî'ye söyleyeceklerini söyledi. Ve buza ıyı parçalayarak denize attı. Sonra onların arasından en seçkin yetmiş kişiyi seçti ve dedi ki; «Haydin Allah'a varın ve i lediklerinizden dolayı tevbe edip kavminizden geride bıraktıklarınız için ba ı lanma dileyin, oruç tutun, temizlenin ve elbiselerinizi de arıtın.» Rab-bının tayîn ettiği vakitte mîkât için T r-u Sina'ya çıkardı onları. Hz. Mûsâ buraya Rabbının izniyle geliyordu. Bana anlatıldığına göre, Hz. Mûsâ'nın emrettiği şeyleri yerine getiren yetmiş kişi Allah ile buluşmaya gittiklerinde dediler ki : Ey Mûsâ, Rabbından bizim adımıza dile, Rab-bımızın sözünü duymak istiyoruz. Mûsâ pelri, olur dedi ve da a yaklaşınca üzerine bir bulut kümesi geldi ve bütün da ı kapladı. Mûsâ yaklaşarak onun içine girdi ve kavmine de yakla ın, dedi. Mûsâ Allah ile konu tu u sırada parlak bir nûr belirliyordu ki  demo ullarının hiç birisi ona bakmaya g   yetiremiyordu. Ona perdenin

arkasından bakabiliyorlardı. O seçilenler de ona yaklaştılar ve bulutun içine girince secdeye kapandılar ve Allah'ın Mûsâ ile konuştuğunu dinlediler. Ona, şunu yap, bunu yapma diye emir ve yasaklarını bildiriyordu. Allah'ın emri tamamlanınca Musa'nın üzerindeki bulut açıldı. Mûsâ onlara yaklaştı. Onlar dediler ki:

«Biz Allah'ı apâşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız». Bunun üzerine onları sarsıntı kaplayıverdi ve hepsi birden öldüler. Mûsâ kalktı, Rabbma yalvarıyor, duâ ediyor ve diyordu ki: «Rabbım Sen istesen onları daha önce de helak ederdin...» Onlar sefâhete daldılar. İçimizdeki sefihlerin işledikleri yüzünden arkamdaki İsrâiloğullarını da helak eder misin? Yani bu sefâhetleri onlar için bir helaktır. Ben onların arasından en seçkin yetmiş kişiyi seçtim. Tekrar kendilerine döndüğümde onlardan hiç birisi benimle beraber olmayacak. O zaman bir daha bana nasıl güvenir de beni tasdik ederler? Mûsâ Rabbına böyle yalvarıp duruyor ve ondan taleb ediyordu. Nihayet Allah onların ruhlarını geri getirdi. Hz. Mûsâ,

İsrâiloğullannın da tevbelerinin kabulünü istedi. Allah, hayır ancak kendilerini öldürürlerse diye buyurdu. Muhammed İbn İshâk'ın naklettiği bu kadardır.

İsmail İbn Abdurrahmân der ki: İsrâiloğullan buzağıya tapınmalarından dolayı tevbe edince ve Allah da emir buyurduğu gibi onların birbirlerini öldürmeleri halinde tevbelerini kabul buyuracağını belirtince, Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya İsrailoğullarından herkesin buzağıya tapmaktan dolayı özür beyân ederek huzuruna gelmelerini emretti. Hz. Mûsâ onlara bu takdirde tevbelerinin kabul edileceğini bildirdi. Kavminden yetmiş kişi seçerek özür dilemek için onlarla beraber Allah'ın huzuruna gitti. Bundan sonra İsmâîl yukarda anlatılan hadiseyi naklediyor.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem bu âyetin tefsirinde der ki: Hz. Mûsâ Rabbının katından Tevrat'ın yazılı bulunduğu levhalarla dönünce, kavminin buzağıya tapmakta olduğunu gördü. Onlara kendi kendilerini öldürmelerini emretti. Onlar bunu yapınca Allah tevbelerini kabul buyurdu. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki; Hz. Mûsâ

onlara şöyle dedi: Bu levhalarda Allah'ın kitabı, o kitapta da Allah'ın size emrettiği emirler, yasakladığı yasaklar vardır. Onlar, senin bu sözünle o kitabı kim alacaktır? Allah'a andolsun ki, biz Allah'ı apaçık görmeden ve Allah bize görünüp işte kitabım budur, onu alınız demeden almayız. Allah'a ne oluyor ki: Seninle konuştuğu gibi bizimle konugmuyor? dediler. Sonra Abdurrahmân İbn Zeyd «Allah'ı apâşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız.» âyetini okudu ve dedi ki Allah'dan bir gazab geldi ve tevbeden sonra onları yıldırım çarptı, topluca öldüler. Sonra öldükten sonra Allah Teâlâ onları tekrar diriltti. Burada Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem Allah Teâlâ'nın «Sonra sizi ölümünüzün arkasından şükredesiniz diye yine diriltmiştik.» âyetini okudu. Mûsâ onlara: Allah'ın kitabını alın dedi. Onlar hayır dediler. Mûsâ: Size ne- oldu? dediğinde, onlar "bize olan, ölüp sonra diriltilmiş olmamızdır, dediler. Mûsâ Allah'ın kitabını alın, dedi, onlar hayır dediler, Allah meleklerini gönderdi ve üzerlerine dağı kaldırdı. [\[84\]](#)

57- Ve üstünüze bulutları gölge yaptık. Kudret helvası ve bıldırcın indirdik. Size rızık olarak

verdiğimiz şeylerin iyilerinden, güzellerinden yeyin. Onlar bize değil ancak kendi nefislerine zulmetmekteydiler.

Bıldırcın Eti ve Kudret Helvası:

Allah Teâlâ onların başına gelen felâketleri anlattıktan sonra kendilerine bolca vermiş olduğu nimetleri hatırlatmaya başlıyor. «Ve üstünüze bulutları gölge yaptık.» Bu beyaz bir buluttu. Çölde güneşin sıcağından onları korumak için gölge olarak üzerlerine bulut gönderilmişti. Nitekim Neseî ve diğerleri fitneler hadîsinde İbn Abbâs'dan böyle rivayet ederler ve derler ki; sonra Allah onlara bulutla gölge yaptı. İbn Ebu Hatim, İbn Ömer'den, Rebî' İbn Enes'den, Ebu Miczer, Dahhâk ve Süddî'den İbn Abbâs'ın söylediği gibi bir \rivâyet nakleder. Hasan ve Katâde der ki; çölde Allah onları güneşten korumak için bulutu gölge yapmıştır. İbn Cerir de der ki; başkaları da bunun buluttan çok daha serin ve çok daha güzel olduğunu söylerler. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Mücâhid'den nakletti ki; buradaki bulut bilinen bulut değildir. O Allah'ın kıyamet gününde getireceği buluttur ve sadece onlar

için gönderilmişti. İbn Cerîr Müsennâ İbn İbrahim kanalıyla Ebu Hüzeyfe'-den böylece nakleder. Sevrî ve diğerleri de Ebu Necîh kanalıyla Mücâhid'den böylece naklederler. Allah en iyisini bilir ya, bu bulut, bildiğimiz bulut şeklinde değil ondan çok daha güzel, çok daha tatlı ve görkemli imiş. Nitekim Süneyd tefsirinde Haccâc İbn Muharnmed kanalıyla İbn Cüreyc'den İbn Abbâs'm şöyle dediğini rivayet eder: «Ve üstünüze bulutları-gölge yaptık.» Bu bildiğimiz buluttan daha serin ve daha güzel bir buluttu. Allah Teâlâ'nın şu âyet-i celîle'sinde bildirdiği bulutlardan idi: «Onlar bulut gölgeleri için de Allah'ın azabını ve meleklerin tepelerine inip işin bitmesini mi bekliyorlar? Bütün işler Allah'a dönecektir.» (Bakara, 130) İşte meleklerin Bedir günü getirmiş olduğu bulut budur. İbn Abbâs çölde bulutun onlarla beraber olduğunu söylemiş.

«Kudret helvası ve bıldırcın indirdik.» Müfessirler, kudret helvası anlamına gelen menn'in ne anlama geldiği konusunda değişik görüşler serdetmişlerdir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş : Kudret helvası, onlann üzerine ağaçlara

iniyordu ve onlar bu helvadan istedikleri şekilde yeyip besleniyorlardı. Mücâhid kudret helvasının yapışkan bir şey olduğunu söyler. İkrime ise (kudret helvasının) çiğ gibi bir şey olduğunu ve Allah'ın onlann üzerine indirdiğini bildirir. Süddî der ki; onlar, ey Mûsâ burada bu şekilde nasıl olacak, bizim için yiyecek nerede? dediler. Bunun üzerine* Allah kudret helvasını indirdi. O, zencefil ağacının üzerine düşüyordu.

Katâde der ki; kudret helvası, onların bulunduğu yere kar iner gibi iniyordu. Sütten daha beyaz, .balıdan daha tatlıydı. Fecrin doğuşundan, güneşin doğuşuna kadar olan sürede iniyordu. Ve herkes, o gün kendisine yetecek kadar alıyordu, daha fazlasını alınca bozuluyor, kalmıyordu. Altıncı gün olunca, cumartesi gününe yetecek kadarım aldılar*. Çünkü o gün bayram ve istirahat günüydü. O gün, hiç bir kimse yiyecek peşinden koşmuyordu ve hiç bir şey istemiyordu. Bunların hepsi çölde olmuştu.

Rebî' İbn Enes der ki; kudret helvası bir içecekti. Bal gibiydi ve onların üzerine inerdi. Onlar bunu suyla karıştırıp içerlerdi.. Vehb İbn Münebbih'e

kudret helvası nedir? diye sorulduğunda ince ekmektir, toz gibi veya iki kere çekilmiş hurma ekmeği gibidir demiş. Ebu Ca'fer, İbn Cerîr dedi ki, bana... Ahmed bin İshâk, Şa'bî'den şöyle dediğini nakletti. Sizin bu balınız, kudret helvasının yetmiş parçasından biri gibidir...

Maksad müfessirlerin kudret helvası konusundaki yorumlarının birbirine yakın olduğunun anlaşılmasıdır. Bir kısmı bunu yiyecek, bir kısmı içecek olarak tefsir etmiştir. Zahirî en iyi Allah bilir. Bilinen odur ki: maksad yiyecek, içecek ve diğer şeylerden Allah'ın onlara lütfettiği nesnelerdir ki onu kazanmak için ne zahmet, ne de çaba harcamışlardır. Bilinen (kudret helvası) tek başına yendiği zaman tatlı bir tadı vardır. Su karıştırılarak içildiği zaman tatlı bir içecektir. Başka bir şeyle karıştırılınca değişik bir çeşit meydana gelir. Lâkin âyette yalnızca kas-dedilen bu değildir. Bu husustaki delil Buhârî'nin şu rivayetidir : Bize Ebu Vâil... Sa'd İbn Zeyd'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Mantar kudret helvâsındandır ve onun suyu göz için şifâdır.» Bu hadîsi İmâm Ahmed,

Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Abdül-melik'ten rivayet etmiştir. Hadîşçiler topluluğu kitaplarında bu hadîse yer verirler. Ancak Ebu Dâvûd yer vermez. Tirmizî bunun hasen ve sahîh olduğunu söyler. Buhârî, Müslim, Neseî de Hakem'in rivâyetiyle... Amr İbn Hâris'den aynı hadîsi naklederler.

Tirmizî der ki; bize Ebu Übeyde... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «İyi hurma “El-Acve” cennetten gelmedir ve onda zehirlenmenin şifâsı vardır. Mantar ise kudret helvâsındandır ve onun suyu göz için şifâdır.» Bu rivayeti yalnızca Tirmizî nakletmiştir. Sonra da bu hadîsin hasen ve garib olduğunu söylemiştir. Biz bunu ancak Muhammed İbn Amr'ın... Ebu Saîd ve Câbir kanalıyla naklettiği rivayetten tanıyoruz.

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde bir başka yolla Ebu Hüreyre'den nakleder ve der ki; bize Ahmed İbn Hasan... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Mantar kudret helvâsındandır ve suyu göz için şifâdır.» Bu hadîs de bu şekilde garîbtir. Talha ibn Abdurrahmân Ebu Muhammed diye künye verilen Vâsıtlı bir kişidir.

Denildi ki bu zâtın Katâde'den takib edilemiyecek bazı şeyler rivayet ettiği söylenir.

Tirmizî sonra der ki bize Muhammed İbn Beşşâr... Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakleder ki Rasûllah (s.a.)'m ashabından bir topluluk dediler ki; mantar yeryüzünün çiçek hastalığıdır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır. Acve (iyi hurma) ise cennettendir zehire şifâdır. Bu hadîsi Neseî, Muhammed İbn Beşşâr yoluyla ve başka râvîler kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder. Neseî ve İbn Mâce de Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla hurma hadîsini, ve her iki hadîsi rivayet eder. Ancak bu rivayet tarîki munkatı'dır. Çünkü Şehr İbn Havşeb, Ebu Hüreyre'den o da Abdurrahmân İbn Ğa-nîm'den o da Ebu Hüreyre'den rivayet eder ki, onlar mantardan bahsederlerken ve bir kısmı mantarın toprağın çiçek hastalığı olduğunu söylerken, Rasûlullah (s.a.) mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır, buyurmuştur. İmâm Ahmed ibn Hanbel'in söylediği gibi, Şehr İbn Havşeb'den, Ebu Saîd ve Câbir'den menkûl rivayetler de aktarılmıştır. Esbât İbn Muhammed... Ebu Saîd

el-Hudrî ve Câbir İbn Abdul-lah'dan rivayet ederek derler ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır. İyi hurma cennettendir ve zehire şifâdır.

Neseî, «nemime» bahsinde Muhammed İbn Beşşâr yoluyla... Ebu Saîd ve Câbir'den Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu rivayet eder : Mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır. Sonra Neseî ve İbn Mâce değişik yollarla bu hadîsi A'meş, Ebu Bişr ve Şehr İbn Havşeb kanalıyla Ebu Saîd ve Câbir'den naklederler. Bu hadîsi Neseî ve İbn Mâce Saîd İbn Müslim kanalıyla A'meş'den rivayet eder. Aynı hadîsi İbn Merdûyeh, Ahmed İbn Osman kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet eder. Buna göre o demiş ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün yanımıza geldi elinde mantarlar vardı ve buyurdu ki, mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır. Bu hadîsi Neseî, Amr İbn Mansûr kanalıyla... İbn Merdûyeh'den rivayet eder. Sonra Abdullah İbn İshâk kanalıyla... A'meş'den nakleder. Keza Neseî bu hadîsi Ahmed İbn Osman kanalıyla Übeydullah İbn Musa'dan rivayet eder. Bu hadîs Enes İbn Mâlik'in rivâyetiyle de

nakledilir. Nitekim İbn Merdûyeh der ki; bize Muhammed İbn Abdullah... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) in ashabı âyet-i kerîme'de bahis mevzuu edilen: «Çirkin bir söz yerden koparılmış kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.» (İbrâ-hîm, 26) âyeti konusunda şüphelenmişlerdi. Bazıları bunun mantar olduğunu zannederiz demişlerdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; «mantar kudret helvâsındandır ve suyu göze şifâdır. Acve (bir nevi hurma) ise cennettendir ve onda zehirden şifâ vardır...» Bu hadîsin aslı Hammâd İbn Seleme rivâyetiyle de mahfuzdur. Tirmizî ve Neseî onun kanalıyla bu hadîsi rivayet etmişlerdir. Doğruyu en iyi Allah bilir. Neseî'nin «nemime» bahsinde rivayet ettiği gibi Şehr İbn Havşeb kanalıyla da İbn Abbâs'dan nakledilmiştir.

Denildiği gibi esas ihtilâf, Şehr İbn Havşeb üzerindedir. Muhtemeldir ki o, bu hadîsi ezberlemiş ve bütün bu yollarla rivayet etmiştir. Olabilir ki o bunu sahabeden dinlemiş veya bazıları ona sahabeden nakletmişlerdir. Zira ona kadar gelen isnâdlar sağlamdır, o ise yalana dayanmaktadır.

Hadîsin aslı, Saîd İbn Zeyd'in rivayetinde geçtiği şekilde mahfuzdur.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki; selva bıldırcına benzer bir kuştur ve onu İsrâiloğulları yiyorlardı. Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'dan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve ashâbdan bir topluluktan nakleder ki; Selva bıldırcına benzer bir kuştur. İbn Ebu Hatim... İbn Abbâs'dan nakleder ki, selva bıldırcındır. Mü-câhid, Şa'bî, Dahhâk, Hasan, İkrime, Rebî' İbn Enes (Allah'ın rahmeti onların üzerine olsun) de böyle demişlerdi.

İkrime der ki; selva bir kuştur. Cennette olan kuşlar gibidir. Serçeden biraz daha büyük veya o kadardır. Katâde der ki Selva kırmızımtırak bir kuştur, onu güney rüzgârı oralara getiriyordu ve adam ondan o gün kendine yetecek kadarını kesiyordu. Daha fazla kesecek olursa bozuluyor ve kalmıyordu. Altıncı güne gelindiğinde o gün için ve yedinci gün yetecek kadarını aldılar. Çünkü ertesi gün ibâdet günüydü ve o gün hiç bir şey yapılmaz ve hiç bir şey aranmazdı.

Vehb İbn Münebbih der ki; Selva güvercin gibi etlice bir kuştur. Cumartesinden cumartesiye geliyor ve isrâiloğullan ondan alıyorlardı. Vehb İbn. Münebbih; bir başka rivayetinde şöyle der : İsrâiloğullan Hz. Musa'dan et istediler. Allah Teâlâ onlara dedi ki; ben sizi yeryüzünde en az Jbulunan etle doyuracağım ve üzerlerine bir rüzgâr gönderdi, ça-dırlannın çevresinde bildircınlar yayıldı. Gökte bir mızrak boyu uçuyorlardı, ertesi gün için de biriktirdiler, etler ve ekmekler bozuldu.

Süddî der ki; İsrâiloğullan çöle girdiklerinde Mûsâ (a.s.)'ya dediler ki biz burada ne yapacağız, hani yemek? Allah onlara kudret helvasını indirdi. Kudret helvası zencefil ağacının üzerine yağıyordu. Sonra selva indirdi ki bu bildircına benzer veya biraz daha büyük kuştı. Onlardan her birisi kuşu tutup bakıyor; eğer etlice ise kesiyor, yoksa bırakıyordu. Kuş etlenince tekrar geliyordu. İsrâiloğullan dediler ki; bu yiyecek, ya içecek nerede? Hz. Musa'ya emredildi o asâsıyla taşa vurdu, taştan oniki kaynak birden fışkırdı. İsrâiloğullanndan her sibte bir kaynaktan içti. Bunun üzerine dediler ki içecek bu,

ya gölge nerde? Allah onlann üzerine bir bulut gönderdi. Onlar bu bulut, ya gölge nerede? dediler. Onların elbiseleri çocuklann uzaması gibi kendileriyle beraber uzuyordu ve hiç eskimiyordu. İşte Allah Teâlâ'nın : «Ve üstünüze bulutlan gölge yaptık. Kudret helvası ve bıldırcın indirdik.» âye-tiyle kasdolunan budur. Ve yine : «Hani Mûsâ kavmi için su anyordu. Ona asanı taşa vur dedik. Bunun üzerine taştan oniki göz fışkırdı ve her topluluk içecekleri yeri bildi.» (Bakara, 60) âyetinde de kasdolunan budur. Vehb İbn Münebbih .ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den de Süddî'nin dediği gibi bir rivayet nakledilir.

Süneyd... İbn Cüreyc'den nakleder ki o, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Çölde onlar için kirlenmeyen ve yıpranmayan elbiseler yaratıldı. İbn Cüreyc der ki; adam kudret helvasından ve bıldırcından bir günlük yiyeceğinden daha fazlasını alacak olsa bozulurdu. Ancak cum'a günü cumartesi gününün yiyeceğini de alırlardı ve bozulmazdı.

«Size rızık olarak verdiğimiz şeyin iyilerinden, güzellerinden yiyin.» Bu, nimetlerin mübâh oluşunun

ve ilâhî lûtfun belirtildiği emirdir. «Onlar bize değil ancak kendi nefislerine zulmetmekteydiler.» Biz onlara kendilerine rızık olarak verdiklerimizi yemelerini ve bize ibâdet etmelerini emretmiştik. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyu-rulur : «Rabbınızın rızkıdan yiyin ve O'na şükredin.» Ama onlar bu emre muhalefet ettiler, inkâr ettiler ve kendi nefislerine zulmettiler. Hem de apaçık mucizeleri, kesin delilleri ve harikulade hâdiseleri gördükleri halde. İşte burda Muhammed (s.a.) 'in ashabının (r.a.) diğer peygamberlerin ashabına üstünlüğü, sabrı, sebatı ve diretmeyişleri ortaya çıkıyor. Peygamberin ashabının seferlerde ve savaşlarda peygamberle nasıl çalıştıkları görülüyor. Bunlardan birisi Tebûk senesidir. O susuzlukta, o şiddetli sıcak ve yorgunlukta harikulade hiçbir şey istememişler ve bir şey beklememişlerdi. Kaldı ki bu kendi peygamberlerine çok daha kolaydı, sadece açlıktan bitkin düştüklerinde yemeklerini çoğaltmasını istemişler ve yanlarındaki yemekleri getirmişlerdi ki ancak bir kuzunun çökeceği yer kadar tutuyordu. Duâ etti ve herkesin beraberindeki kabı doldurmasını

buyurdu ve onlar doldurdular. Keza suya muhtaç olduklarında Allah Teâlâ'dan diledi ve bir bulut gelip onları suya boğdu, içtiler, develerini suladılar, kaplarını doldurdular. Sonra bir de baktılar ki o bulut karargâhın ötesine geçmiş değil. İşte Allah'ın kaderiyle birlikte yürümek ve Rasûlullah (s.a.) 'a tâbi olmak konusundaki en mükemmel bağlılık örneği bunları idi. [\[85\]](#)

58- Hani, şu kasabaya girin, dilediğiniz yerde istediğinizi bol bol yeyin, kapısından secde ederek girin, affet deyin, kusurlarınızı örtelim. İyilik edenlere daha da artıracamız, demiştik.

59- Zulmedenler sözü; kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de fâsıklık etmelerinden dolayı o zâlimlerin üstüne gökten korkunç bir azâb indirdik.

Verilen Buyruğu Değiştirenler:

Allah Teâlâ onların cihâddan yüzçevirip mukaddes topraklara girmeyişlerini kınıyor. Mûsâ (a.s.)'nın eşliğinde Mısır diyarından gelip ataları İsrail'den kendilerine miras olarak kalan mukaddes topraklara girmekle emrolundukları ve oranın kâfir

halkı olan Amâlika ile savaşmaları buyurulduğu zaman onlar savaştan vazgeçip zayıf düşmeyi ve feryâd-ü figân etmeyi tercih ettiler. Allah Teâlâ da ceza olarak kendilerini çöle düşürdü. Nitekim bu husus Mâide sûresinde söz konusu edilmektedir. Süddî, Rebî' İbn Enes ve Katâde'nin de zikrettiği gibi bu beldenin Kudüs olması en doğru görüştür.

Bazıları ise bu beldenin Erîha olduğunu söylerler. Bu uzak bir görüştür. Çünkü Erîha, onların yollan üzerinde değildi. Onlar Erîha'ya değil, Kudüs'e doğru gitmişlerdi. Nûh oğlu Yûşa' (a.s.) ile beraber kırk yıl çölde kaldıktan sonra çıkmışlar ve Allah bir cum'a akşamı onlara fethi müyesser kılmıştı ve bu fetih gerçekleşinceye kadar güneş tutulmuştu. Erîha ise İsrâiloğulları için kasdedilen bir belde değildi. Bu şehri fethedince; memleketlerini kendilerine geri verdiği, çölden ve sapıklıktan kurtardığı için Allah'a şükür nişanesi olarak şehre kapısından secde ederek girmeleri emrolunmuştu.

Avfî, tefsirinde der ki; İbn Abbâs «Kapısından secde ederek girin.» âyetinin, «rükû ederek» mânâsına olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr der ki; bize

Muhammed İbn Beşşâr, İbn Abbâs'dan nakletti ki: «Kapısından secde ederek girin» âyetiyle küçük kapısından eğilerek (rükû ederek girin) demek istenmiştir. Hâkim, Süfyân'dan, İbn Ebu Hatim de Süfyân (el-Sevrî)'dan bu hadîsi rivayet eder. Hasîf ise der ki, İkrime, İbn Abbâs'dan nakletti ki bu kapı kible tarafında imiş. Mücâhid, Süddî, Katâde ve Dahhâk, bu kapının mukaddes ev olan Kudüs'ün Hitta kapısı olduğunu söylemişlerdir. Hasîf der ki; İkrime, İbn Abbâs'dan nakletti ki onlar zorla girmişler. Süddî... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki onlara kapıdan secde ederek girin denildiği halde kendileri emredilenin tersine başlarını kaldırarak girmişlerdi.

«Affet, deyin...» Sevrî... İbn Abbâs'dan nakleder ki; “Hıttatun” kelimesi affet veya af dileyin demektir. Atâ, Hasan, Katâde, Rebi' ibh Enes'den de aynı şekilde bir rivayet nakledilmiştir. Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki, “Ve kulu hıttatun” âyeti bu iş haktır, size söylendiği gibidir, deyiniz mânâsına gelmektedir.

İkrime ise «Lâ İlahe İllallah» anlamına geldiğini belirtmiştir. Ev-zaî der ki; tbn Abbâs'a “Ve kulu hıttatun” âyetini soran bir kişiye —ki Evzaî onun adını zikretmiştir— günahınızı ikrar edin demek olduğunu söylemiştir. Hasan ve Katâde de günahlarımızı iskât et, mânâsına geldiğini söylerler.

«Kusurlarınızı örteriz. İyilik edenlere daha da artıracğız.» Bu âyet yukardaki emrin cevâbıdır. Yani, siz, bizim emrettiğimiz şeyi yaparsanız kusurlarınızı bağışlar ve iyiliklerinizi kat kat artırırız, demektir.

Mes'elenin özü şu şekildedir : Mekke'nin fethi esnasında müslüman-lar, fiilen ve kavlen Allah'a şükredip Allah katında sevilen amellerin peşinden koşmaları istenmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda Nasr sûresinde şöyle buyuruyor : «Allah'ın yardımını ve fethi gelip insanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbmı hamd ile tesbîh et, O'ndan mağfiret dile; çünkü O, tevbeleri daima kabul edendir.» (Nasr, 1-3) Bu âyeti bazı müfessirler, fetih ve zafer anında daha çok zikir ve mağfiret dilemek şeklinde tefsir etmişlerdir. İbn Abbâs ise bu âyeti Hz. Peygambere, ecelinin (geldiğinin) bildirildiği şeklinde

yorumlamıştı. Hz. Ömer (r.a.) de bu mânâyı çıkarmıştı. Hz. Peygambere Mekke'nin fethi esnasında mağfiret emrinin gelmesiyle, ve fetih esnasında mağfiret dilemekle emredilmesiyle, ecelinin geldiğinin bildirilmesi arasında çelişki yoktur.

Nitekim Allah'ın Rasûlü zafer anında huzûr-u ilâhî'de huzû' ile eğilirdi. Rivayet edilir ki: Hz. Peygamber Mekke'nin fethedildiği gün, Mekke'ye yüksek tepeden inerken Rabbına huzû' ile boyun eğmişti. Öyle ki sakalı nerdeyse eğrinin önüne degecek durumda idi ve böylece Allah'a şükreliyordu. Sonra şehre girince gusûl etti ve sekiz rek'at namaz kıldı. O zaman kuşluk vaktiydi. Bazıları dediler ki; bu kuşluk namazıydı, bazıları da dediler ki; bu fetih namazıydı. Böylece devlet adamı ve imamlar için bir beldeyi fethedince oraya ilk girdiği sırada sekiz rek'at namaz kılması müstehab sayıldı. Nitekim Sa'd İbn Ebu Vakkâs (r.a.) Kisrâ'nın sarayına girince, orada sekiz rek'at namaz kılmıştı. Bu sekiz rek'atın her rek'atının arası bir selâmla ayrılır. Denildi ki hepsinde tek bir selâm verilir. Doğruyu en iyi bilen Allah Teâlâ'dır.

«Zulmedenler kendilerine söylenen sözü değiştirdiler.»

Buhârî der ki; bana Muhammed... Ebu Hüreyre (r.a.)'den nakletti ki Hz. Peygamber şöyle buyurmuş :

«İsrâiloğullarına kapısından secde ederek girin ve affet deyin» denildiği halde mak'adları üstünde emekleyerek girdiler ve sözü değiştî-reiek “Hıttatun” yani bir arpa içinde buğday tanesi dediler. Bu hadîsi Neseî, Muhammed İbn İsmâîl kanalıyla İbn Mübârek'ten nakleder ve der ki; bize Ma'mer Hemmâm İbn Münebbih'den rivayet etti ki o Hüreyre'nin şöyle dediğini işitmiş : Rasûlullah (s.a.), «İsrâiloğullarına Allah Teâlâ Kapısından secde ederek girin, affet deyin kusurlarınızı örteyim, iyilik edenlere daha da artıracamız.» buyurdu. Onlar, sözü değiştirdiler, kapılarından arkaları üstü emekliyerek girdiler ve arpa içinde buğday tanesi dediler. Bu hadîs sahihtir. Buhârî; İshâk İbn Nasr'dan ve Müslim; Muhammed İbn Nâfi'den, Tirmizî Avf İbn Hü-meyd'den ve hepsi de Rezzâk'dan nakletmişlerdir. Ve Tirmizî bu hadîsin hasen, sahih olduğunu söyler.

Muhammed ibn İshâk der ki; bana Salih İbn Keysân'ın, Tev'eme'-nin kölesi Sâlih'den, onun da Ebu Hüreyre'den ve İbn Abbâs'dan naklettiğine göre, onların sözü değiştirmeleri Rasûlullah (s.a.) in bildirdiğine göre şöyle olmuş: secde edilerek girmeleri emrolunan kapıdan arkaları üstü emekliyerek girmişler ve arpa için de buğday diyorlar-mış. Ebu Dâvûd der ki... Ahmed İbn Salih, Ebu Saîd el-Hudrî'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan nakleder ki, Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuş : Allah, İsrâiloğullanna «Kapısından secde ederek girin, affet deyin, kusurlarınızı örteyim» buyurdu. Sonra Ebu Davûd aynı hadîsi Ca'fer İbn Müsâfir kanalıyla... Hişâm İbn Sa'd'dan aynı ifâdelerle nakleder. Bu hadîsi o münferid olarak harfler kitabında muhtasar şekilde rivayet etmiştir. İbn Merdûyeh der ki; Abdullah İbn Ca'f er... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet eder ki o şöyle demiş: Biz Rasûlullah (s.a.) ile birlikte gece yürüyüşe çıktık, gecenin sonuna doğru zât el-Hanzal denilen tepeyi geçtik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; bu gece bu tepenin misâli, Allah

Teâlâ'nın İsrâiloğullarına dediği gibidir: «Kapısından secde ederek girin, affet deyin kusurlarınızı örtelim.»

Süfyân el-Sevrî, Ebu İshâk'dan, o da Berrâ'dan nakleder ki: «İnsanlardan beyinsizler yöneldikleri kıbleden onları çeviren nedir diyecekler. De ki Doğu ve Batı Allah'ındır. O, dilediğini doğru yola eriştirir.» (Bakara, 142) âyeti konusunda Berrâ şöyle demiş! Bunu söyleyenler yahûdilerdir. «Onlara kapısından secde ederek girin ve affet deyin kusurlarınızı örtelim» denildiği zaman onlar arkalan üstü girdiler ve içinde arpa bulunan kırmızı buğday, diyorlardı. İşte Allah Teâlâ'nın «Zulmedenler kendilerine söylenen sözü değiştirdiler...» âyeti bunu belirtmektedir. Sevrî Süddî'den... O da İbn Mes'ûd'dan nakleder ki “Ve kulu hittatun”âyeti yerine, onlar kendisinde arpa bulunan kırmızı buğday taneleri dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Zulmedenler kendilerine söylenen sözü değiştirdiler» âyetini inzal buyurdu. Esbât, Süddî* nin İbn Mes'ûd'dan şöyle dediğini nakleder : Onlar İbrânice «Huttî sem'aten ezbet mezba dediler. Arapça «içinde siyah kıl bulunan, delik kırmızı Duğday tanesi» demektir. Bunun

üzerine Allah Teâlâ «Zulmedenler kendilerine söylenen sözü değiştirdiler.» buyur- du. Sevrî... İbn Abbâs'dan «Secde ederek kapısından girin.» âyeti konusunda şöyle dediğini rivayet eder. Eğilerek küçük kapıdan girin. Onlar ise arka taraflarından girdiler ve arpa içinde buğday dediler. İşte Allah Teâlâ'nın «Zulmedenler kendilerine söylenen sözü değiştirdiler» âyetinin mânâsı budur. Atâ, Mücâhid, İkrime, Dahhâk, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes ve Yahya İbn Râfi'in de böyle dediği rivayet edilir.

Müfessirlerin zikrettiklerinin özeti ve hadîslerin akışından ortaya çıkan husus şudur : Yahudiler kavlen ve fiilen Allah'ın emrine boyun eğmediler ve buyruğunu değiştirdiler. Şöyle ki; onların secde ederek girmeleri emrolunmuşken başlarını kaldırarak, emekliyerek girdiler. “Hittatun” yani günahlarımızı bağışla demeleri emrolunmuşken arpa içinde buğday diyerek alay ettiler. Bu direnmenin ve muhalefetin son sınırıydı. Bunun üzerine Allah; onlara gazabını ve fâsıkhı, Allah'ın itâatından çıkmaları sebebiyle azabını indirdi. Bu nedenle «biz

de fâ-sıklık etmelerinden dolayı o zâlimlerin üstüne gökten korkunç bir azâb indirdik» buyurdu.

Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklen der ki; Allah'ın kitabında geçen her “Er-Ricz” kelimesi ile azâb kasdolunur. Mücâhid, Ebu Mâlik, Süddî, Hasan ve Katâde'den de bu kelimenin azâb anlamına geldiği rivayet edilmiştir. Ebu'l-Âliye ise “Er-Ricz” kelimesinin gazab olduğunu söyler. Şa'bî de “Er-Ricz” kelimesini ya tâûn, yahut da dolu olduğunu söyler. Saîd İbn Cübeyr de bunun tâûn olduğunu söyler.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Saîd... Hüzeyme İbn Sabit (r.a.) den naklen der ki;

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: «Tâûn, bir azâbtır. Onunla sizden önce geçenler azâblandırılmışlardı.» Bu hadîsi Neseî, Süfyân el-Sevrî'den rivayet eder ki hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'in sahihinde Habîb İbn Ebu Saîd'den rivayet edilen şu hadîstir :

«Bir yerde tâûn olduğunu duyarsanız oraya girmeyiniz.»

İbn Cerîr der ki; bana Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Üsâme İbn Zeyd (r.a.) den nakletti ki; Rasûlullah

(s.a.) şöyle buyurmuş : «Doğrusu bu acı ve hastalık bir azâbdır. Onunla sizden önce geçen milletlerden bazısı azâblandırılmıştır.» Bu hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'in sahîh'inde Zührî kanalıyla Âmir İbn Sa'd'dan tahrîc edilmiştir. [\[86\]](#)

60- Hani, bir vakit Mûsâ kavmi için su arayınca asanla taşa vur, demiştik de, taştan oniki çeşme fışkırmış, her zümre su alacağı yeri öğrenmişti. Allah'ın rızkından yeyin, için, yalnız yeryüzünde bozgunculuk yaparak, karışıklık çıkarmayın.

Taştan Kaynayan Oniki Çeşme:

Allah Teâlâ buyuruyor ki; Ey îsrâiloğullar nimetimi hatırlayın. Hani peygamberiniz Mûsâ (a.s.) benden sizin için su isterken, onun isteğini kabul etmiş, kolayca beraberinizde taşınan taştan sizin için su çıkarmasını sağlamıştım. Sizin için o taştan oniki göz fışkırtmıştım ve her gözü bir sıbt için ayırmıştım. Bütün bunları onlar görmüşlerdi, öyleyse siz kudret helvasından ve bildircından yeyin. Size çıkardığım bu sudan yorulmadan ve zahmet çekmeden için ve size bunları musahhar kılan Allah'a ibâdet edin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık

çıkarmayın. Nimeti isyan ile karşılamayın. Aksi takdirde o nimet elinizden alınır. Müfessirler bu konuyu genişçe anlatmışlardır. İbn Ab-bâs'ın söylediğine göre, onların seçkinlerinin arasında kare bir taş yaratılmış ve Mûsâ (a.s.) ya asâsıyla bu taşa vurması emredilmişti. Taştan oniki göz fışkırmış ve her bir tarafında üç göz bulunuyormuş. Her sıbt bu gözden birinden içiyormuş. Bir yerden bir yere taşındıklarında ilk su içtikleri yeri aynı yerde de buluyor ve oradan içiyorlarmış. Bu hadîs Neseî'nin İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in naklettiği fitneler hadîsinden bir bölümdür ki o hadis hayli uzundur.

Atiye el-Avfî der ki; onlar için öküz başı gibi bir taş yaratılmıştı. Bu taş öküzün üzerinde taşınıyordu. Bir yere konakladıklarında onu indiriyorlardı ve Mûsâ asâsıyla ona vuruyordu. Bundan oniki göz fışkırıyordu. Tekrar hareket ettiklerinde onu bir sığırın üzerinde taşıyorlardı ve suyu duruyordu.

Osman İbn Atâ el-Horasânî babasından nakleder ki; İsrâiloğullarının bir taşı varmış. Hz. Hârûn onu yere koyar, Mûsâ da asası ile vururmuş. Katâde bu taşın tûr dağından gelme olduğunu ve onların

beraberinde taşıdıkları, bir yere kondukları zaman Mûsâ (a.s.) nın asâsıyla ona vurduğunu söyler.

Yahya İbn el-Nadr der ki; ben Cüveybir'e şöyle dedim: Her topluluk su içeceği yeri nasıl biliyordu? O dedi ki; Hz. Mûsâ taşı yere koyuyordu ve her sıbttan bir adam gelip önüne dikiliyordu. Mûsâ asasını taşa vuruyor ve ondan oniki göz fişkırıyor ve her göz bir adamın karşısından akıyordu. Adam kendi sıbtını o gözden içmek üzere çağırıyordu. Dahhâk der ki; İbn Abbâs şöyle dedi: İsrâiloğullan çölde iken onlara taştan ırmaklar akıtılmıştı. Süfyân el-Sevrî... İbn Abbâs'dan nakleder ki, o şöyle imiş : Çölde idi, Mûsâ onlar için taşa vurdu ve taştan oniki su gözü aktı, her bir sıbt bu gözün birinden içiyordu. Mücâhid de İbn Abbâs'ın söylediğinin aynısını söyler.

Bu kıssa A'râf sûresinde zikredilene çok benzemektedir. Ancak A'râf sûresi Mekke'de nazil olmuştur. Bu sebeple onlardan gâib zan-niyle haber veriliyordu. Çünkü Allah Teâlâ onları Rasûlüne anlatıyordu ve ne yaptıklarını haber veriyordu. Bu sûre ise Medine'de nazil olmuştur ve bu sebeple hitap doğrudan yahûdîlere yöneltilmiştir. A'râf sûresinde :

«Milleti Mûsâ (a.s.) dan su isteyince ona, aşanla taşa vur diye bildirdik, ondan oniki pınar fışkırdı.» (A'râf, 160) buyruluyor. A'râf sûresinde kullanılan “İnbecese” kelimesi fışkırmanın başlangıcını ifâde eder. Burada ise fışkırmanın hali bildirilmektedir ki bu da tamamen fışkıрма mânasına gelen “İnfecere” kelimesiyle ifâde edilmiştir. Orada o kelime, burada da bu kelime en uygundur. Allah şüphesiz ki doğruyu bilendir. [\[87\]](#)

Hz. Musa'nın, yıkanırken elbisesini sakladığı rivayet edilen ve Celâl eyn tefsirinde nakledilen bu taş hakkında hiç bir delil yoktur. Elbi- senin saklanması kıssası da Kur'an'da vârid olmamıştır. Taşın kıssada anlatılan taş olması gerekir. Ancak kıssada sözkonusu olduğuna göre Hz. Musa'nın esasını vurduğu taş, özellik ve nitelikleri bulunan bir taş olmalıdır, taşın katı, büyük ve gözlerin ulaşacağı sahayı kaplama gibi özelliği vardı. (...) Üstâd, imâm (Muhammed Abduh) der ki, Kur'an' m düşmanlarından bir çoğu Kur'an'daki kıssalarda tertîb olmadığını söyleyerek ona karşı çıkmaktadırlar ve demektedirler ki; taşa asâ ile vurulması ve suyun

akması; çölde girilmesi emredilen kasabaya girilmezden önce idi. Burada ise o vak'alardan sonra anlatılmaktadır. Bu şüpheyeye verilecek cevap; bizim, peygamber kıssaları ve Kur'an'da vârid olan milletler tarihi konusundaki sözümüzden kolaylıkla anlaşılır. Kur'an bu vakalarla tarihî olayları serdetmeyi ve sıralamayı planlamamış-tır. Onların vuku' buluş zamanını nazarı itibâra almamıştır. Kur'an'da bu vak'aların anlatılışından maksad; ibret ve nimetlerin açıklanması, sebeplerinin belirtilmesi, ilâhî azametinin gözler önüne serilmesidir. Felâketleri, sebepleriyle anlatmak ve böylece bu felâketlerden korunma yollarını öğretmektir. Kur'an'ın ifâdesindeki ana maksad bu olduğu için, mühim olan en etkili ve en uyarıcı biçimde vak'aların sıralanıp anlatılmasıdır. Her devirde tarih araştırmacıları bu tür takdîm ve te'hirli üslûba başvurmuşlardır. Nitekim tarihçiler derler ki; ilerde öyle bir gün gelir ki hâdise ve olayların uzun zaman geçmesi ve elden ele intikâli sebebiyle tertip etmek imkânı kalmaz, halbuki insanlar geçmişin hatıralarını bilmek ve bunun bugünkü hayat bakımından te'sîr ve sonuçlarını

öğrenmek zorundadırlar. Tarihçiler derler ki, bunu sağlamak için kaynaktaki her olayı, ihtilâl, savaş ve diğerini iyice öğrenip sebep ve sonuçlarını açıklamak gerekir. Tarihî vak'alann bölümlerine ve detaylarına girmeden sonuçları ve sebepleri üzerinde durmak icâb eder. Çünkü olayları tarihî sıra içerisinde serdetmek; güzel ve süslü üslûb kullanmak içindir. Binâenaleyh bu önemli değildir. Mühim olan bunun üzerine çıkıp zihne zorlandığı konulan açıklamaktır. İşte ilmî me-toddaki bu tarzı Kur'an-ı Kerim çok önceleri getirmiştir. Toplumların gelişmesi onu desteklemiş, ilimler onun doğrultusunda gelişmişlerdir. [88]

61- Hani, siz, Ey Mûsâ, biz bir çeşit yemeğe elbette dayanamayız. Rabbma duâ et de bizim için yerde yetişen sarımsak, sebze, acur, mercimek ve soğan bitirsin, demiştiniz, Mûsâ da; siz bayağı olan şeyle hayırlı olanı değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyleyse bir şehre inin, istediğiniz şeyler vardır, demişti.

Basit Yemekler İsteyenler:

Allah Teâlâ buyuruyor ki; üzerinizdeki nimetimi hatırlayın, hani size tatlı, faydalı ve kolay bir yiyecek olarak bildircin ve kudret helvasını indirmiştim. Ama sizin dönecliğinizi ve size verdiğim rızık karşısındaki şımarık davranışınızı da hatırlayın ki siz, Hz. Musa'dan bu güzel nimetlerin değıştirilip sebze gibi, değersiz ve bayağı yemekler istemiştiniz. Hasan el-Basrî der ki —Allah ona rahmet etsin— İsrâiloğul-ları bu nimetler karşısında şıarmış ve nimete dayanamamışlardı. Yaşadıkları hayatı hatırladılar. Çünkü onlar sebze, mercimek, soğan ve sarmısak yiyen bir kavimdiler ve dediler ki: Ey Mûsâ, biz bir çeşit yemeğe elbette dayanamayız. Rabbına duâ et de bizim için yerde yetişen sebze, acur, sarmısak, mercimek ve soğan bitirsin. Sebze, acur, mercimek ve soğan bilinen yiyeceklerdir. Âyette geçen “Kavm”kelimesine gelince selef-i sâlihîn bunun mânâsı konusunda ihtilâf etmişlerdir, İbn Mes'ûd'un kırâetinde bu kelime “Ve sumuha”şeklinde değil de “Ve sumuha”şeklinde «s» ile yazılmıştır. Mücâhid de bunu “Sum” kelimesi ile yani sarmısak olarak tefsir

etmiştir. Rebî' İbn Enes ve Saîd İbn Cübeyr de böyle. İbn Ebu Hatim der kî; bana babam... Hasan'dan nakletti ki “Ve fumuha” kelimesinin sarmısak olduğunu İbn Abbâs söylemiştir. Dediler ki eski lügatlarda «bize ekmek yaptılar» mânâsına “Fevemulena” cümlesi kullanılır. İbn Cerîr der ki eğer bu görüş doğru ise bu değiştirilen harflerdendir. Nitekim “” kelimelerinde 's' mahreçleri yakın olduğu için f ile değiştirilmektedir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Başkaları da dediler ki; “El-fum” kelimesi ekmek yapılan buğday tanesi demektir. İbn Ebu Hatim der ki; bana Yûnus... İbn Abbâs'dan nakletti ki; ona “Vefumuha” kelimesi sorulduğunda, o buğdaydır

demiş ve eklemiş sen Uhahyha ibn Cüreyc'in şöyle dediğini duymadın mı?

Ben bir tek şahıs olarak insanların en zenginiydim,

Medine'ye buğday tarımından gelmiştim.

İbn Cerîr der ki; bana Ali İbn el-Hasan... İbn Abbâs'ın “Vefumuha” kelimesi hakkında; Hâşim oğullan dilinde bunun buğday olduğunu söylediğini

nakletti. Ali İbn Ebu Talha, Dahhâk ve İkrime de İbn Abbâs'ın

“Vefumuha” kelimesinin buğday mânasına geldiğini söylediğini naklederler. Süfyân el-Sevrî ise İbn Cüreyc kanalıyla Mücâhid ve Atâ'nın “Vefumuha” kelimesini ekmek şeklinde tefsîr ettiğini söyler. Hüseyin...

Ebu Mâlik'in “Vefumuha” kelimesinin buğday demek olduğunu söylediğini nakleder. İkrime, Süddî, Hasan el-Basrî, Katâde, Abdurrah-mân İbn Zeyd ve diğerlerinin de böyle dediği nakledilir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Buhârî der ki; bazıları da “El-fum” kelimesinin; yenilen her türlü hububat demek olduğunu söylemişlerdir.

«Mûsâ da, siz bayağı olan şeyle, hayırlı olanı değiştirmek mi istiyorsunuz? demişti.» Bu ifâdede onlar için uyarı ve ihtar bulunmaktadır. Onlar faydalı, güzel ve rahat yiyeceklerle geçinip dururken bayağı ve değersiz yiyecekler istemektedirler.

«Öyleyse bir şehre inin istediğiniz şeyler vardır.» Hz. Osman'ın imâm adı verilen mushaflannda

böylece tenvinli ve munsarîf olarak yazılmış olan bu kelimenin cumhur tarafından kırâeti böyledir. Ve İbn Cerîr, bütün mushaflar bunun üzerinde icmâ ettiği için başka türlü yazılışa cevaz vermem, der. İbn Abbâs ise, bir şehre inin âyetinin şehirlerden herhangi bir şehre demek olduğunu söyler. Bunu İbn Ebu Hatim... İkrime yoluyla İbn Abbâs'dan nakletmiştir. Süddî, Katâde ve Rebî' İbn Enes'den de böyle bir rivayet nakledilir.

İbn Cerîr, Übeyy İbn Kâ'b ve İbn Mes'ûd kırâetinde “İhbitu mısran” tenvinsiz ve gayri munsanf olarak okunduğunu bildirir. Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes, «şehri» Firavun'un Mısır'ı şeklinde tefsir ettiklerini bildirir. İbn Ebu Hatim, Ebu'l-Âliye ve A'meş'den de aynı şekilde rivayet eder. İbn Cerîr der ki; buradaki “Mısır” «şehir»den maksad, Firavun'un Mısır'ının kasdedilmiş olması muhtemeldir. Bu mânâ mushafın yazılışına bağlı olma şeklindedir. Nitekim Allah Teâlâ'nın kavlinde de durum böyledir. Sonra bu şehirden maksadın ne olduğu konusu üzerinde durulmuştur. Firavun'un şehri olan Mısır mı, yoksa şehirlerden bir şehir mi? İbn Cerîr'in söylemiş olduğu

bu ifâde üzerinde dikkatle durulmalıdır. Doğrusu kasdedilen İbn Abbâs'ın ve diğerlerinin rivayet ettiği gibi şehirlerden bir şehirdir. Buna göre mânâ şöyle olur : Hz. Mûsâ onlara dedi ki; sizin istediğiniz bu şey değerli değildir, bildiğiniz her yerde çok bulunan bir yiyecektir. Şehirlerde çok bulunması ve değersiz olması nedeniyle onu Allah'dan istemem uygun düşmez. Onların istekleri, şımarıklık ve yüzsüzlük kabilinden olduğu, bu suâle de ihtiyâç bulunmadığı için kendilerine cevap verilmemiştir. Doğruyu en iyi Allah bilir. [\[89\]](#)

61- Onların üstüne horluk ve yoksulluk vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar, şüphesiz ki bu; Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerinden, peygamberlerini de haksız yere öldürdüklerindendi. Bu, isyan ettiklerinden, aşırı gider ol-duklarındandı.

Allah Teâlâ : «Onların üstüne horluk ve yoksulluk vuruldu.» buyuruyor. Yani şer'an ve takdir olarak bu onlar için şart oldu ve omuzlarına bindirildi. Sürekli zillet altında kalacaklardır. Onları kim görürse horlayıp aşağılayacaktır. Çünkü küçüklük onların üzerine bir damga gibi

vurulmuştur. Onlar kendiliklerinden hor ve miskin kimse-, ierdir. Dahhâk, İbn Abbâs'ın bu âyetten onların her zaman cizye veren topluluklar olduğu mânâsım çıkardığını söyler. Abdürrezzâk; Ma'mer ve Katâde'den nakleder ki onlar şöyle demişler: «Onların üzerine horluk ve yoksulluk vuruldu.» Yani onlar hor ve hakir olarak cizye verirler. Dahhâk, zilletin horluk olduğunu söyler. Hasan ise Allah onları horlaştırdı, onları, koruyacak hiç kimse yoktur, onları müslümanların ayakları altına koydu, Müslümanlar, onları mecûsîlere cizye verirken bulmuşlardı, sonra Allah onları müslümanların ayağının altına koydu. Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes ve Süddî meskenet kelimesinin, ihtiyâç olduğunu söylerler. Atiye el-Avfî ise bunun cizye olduğunu söyler.

«Allah'ın gazabına uğradılar.» Dahhâk der ki; Allah'ın gazabını hak ettiler. Rebî' İbn Enes der ki; Allah tarafından onların üzerine yeni bir gazab hadis oldu. Saîd İbn Cübeyr der ki; onlar Allah'ın gazabım hak ettiler. İbn Cerîr der ki... Allah'ın gazabım yüklenmiş olarak geri döndüler. Allah tarafından

onlara bir gazab bindi ve onlar bu gazabı hak etmişlerdi.

«Bu, şüphesiz ki Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerinden, peygamberlerini de haksız yere öldürdüklerindendi.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Onlara verdiğimiz bu zillet ve yoksulluk cezasının ve ilâhî gazaba müs-tehak olmalarının sebebi; hakka tâbi olmayıp büyükenerek Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve şeriatı taşıyan peygamberlere ve onların tâbilerine kötü davranmalarıydı. Onları öylesine küçük gördüler ki neticede öldürmeye koyuldular. Bundan daha büyük bir büyükenme olamaz. Onlar Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler, haksız yere peygamberlerini öldürdüler. Bunun için sıhhatinde ittifak bulunan hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki:

«Kibir; hakka karşı şımarıklık etmek ve insanları hor görmektir.»

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bana İsmâîl... İbn Mes'ûd'dan nakletti ki o şöyle demiş : Ben sessiz konuşmalardan şundan ve şundan kaçınmazdım. Ancak Rasûlullah'ın yanına geldim, yanında Mü-râre el-Rehâvî vardı. Sözün sonuna ulaştığımda o şöyle

diyordu : Ey Allah'ın Rasûlü, bana develerden şu gördüklerin taksim edilmiş. Bir kimsenin bana iki deve veya daha fazlasıyla tercih edilmesini sevmem. Bu, zulüm değil mi? Rasûlullah, hayır bu zulüm değildir. Ancak zulüm, şımarıklık edeninkidir veya hakka karşı beyinsizlik yapıp insanları hor göreninkidir, dedi. Yani hakkı reddeden, insanları küçümseyerek onlarla alay edip onlara karşı büyüklük taslayanın davranışdır. Bunun için İsrâiloğullari işledikleri suçu işleyip Allah'ın âyetlerini inkâr edip peygamberlerini öldürünce Allah da onların üzerine geri döndürülmez azabını yerleştirdi ve onlara dünyada zillet kaftanını giydirdi. Bunu müteakiben de âhirette zillet onların üzerine vuruldu. En uygun cezaydı bu.

Ebu Dâvûd el-Teyâlisî der ki: «Bize Şu'be, A'meş'den, o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki o şöyle demiş : İsrâiloğullari bir günde üçyüz peygamber öldürüyor, sonra da günün sonunda sebze pazarlarını kuruyorlardı. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Abdüssamed.. Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle

buyurmuş : «Kıyamet gününde azâb bakımından insanların en ağır olanları bir peygamberin onu öldürdüğü veya bir peygamberi öldüren kişidir. Bir de dalâlet önderleriyle temsilcilerden bir temsilcidir.»

«Bu, isyan ettiklerinden aşırı gittiklerindendi.» Cezalandırıldıkları cezaların bir sebebi daha : Onlar hem isyan ediyor, hem de aşırı gidiyorlardı. İsyân, yasak fiili işlemektir. Aşın gitme ise, müsâade edilen veya emredilen sınırın aşmaktır. Doğruyu en iyi Allah bilir. âyetlerini inkâr etmeleri ve şeriatı taşıyan peygamberlere ve onların tâbilerine kötü davranmalarıydı. Onları öylesine küçük gördüler ki neticede öldürmeye koyuldular. Bundan daha büyük bir büyüklenme olamaz. Onlar Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler, haksız yere peygamberlerini öldürdüler. Bunun için sıhhatinde ittifak bulunan hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: «Kibir; hakka karşı şımarıklık etmek ve insanları hor görmektir.»

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bana İsmâîl... İbn Mes'ûd'dan nakletti ki o şöyle demiş : Ben sessiz konuşmalardan şundan ve şundan kaçınmazdım. Ancak Rasûlullah'ın yanına geldim, yanında Mü-râre

el-Rehâvî vardı. Sözün sonuna ulaştığımda o şöyle diyordu : Ey Allah'ın Rasûlü, bana develerden şu gördüklerin taksim edilmiş. Bir kimsenin bana iki deve veya daha fazlasıyla tercih edilmesini sevmem. Bu, zulüm değil mi? Rasûlullah, hayır bu zulüm değildir. Ancak zulüm, şımarıklık edeninkidir veya hakka karşı beyinsizlik yapıp insanları hor göreninkidir, dedi. Yani hakkı reddeden, insanları küçümseyerek onlarla alay edip onlara karşı büyüklük taslayanın davranışdır. Bunun için İsrâiloğullari işledikleri suçu işleyip Allah'ın âyetlerini inkâr edip pey-gamberlerini öldürünce Allah da onların üzerine geri döndürülmez azabını yerleştirdi ve onlara dünyada zillet kaftanını giydirdi. Bunu müteakiben de âhirette zillet onların üzerine vuruldu. En uygun cezaydı bu.

Ebu Dâvûd el-Teyâlisî der ki: «Bize Şu'be, A'meş'den, o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki o şöyle demiş : İsrâiloğullari bir günde üçyüz peygamber öldürüyor, sonra da günün sonunda sebze pazarlarını kuruyorlardı. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Abdüssamed... Abdullah İbn

Mes'ûd'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Kıyamet gününde azâb bakımından insanların en ağır olanları bir peygamberin onu öldürdüğü veya bir peygamberi öldüren kişidir. Bir de dalâlet önderleriyle temsilcilerden bir temsilcidir.»

«Bu, isyan ettiklerinden aşın gittiklerindendi.» Cezalandırıldıkları cezaların bir sebebi daha : Onlar hem isyan ediyor, hem de aşırı gidiyorlardı. İsyân, yasak fiili işlemektir. Aşın gitme ise, müsâade edilen veya emredilen sınırın aşmaktır. Doğruyu en iyi Allah bilir. [\[90\]](#)

62- Şüphesiz ki Mü'minler, Yahudiler, Nasrânî ve Sâbiîlerden; her kim Allah'a ve âhiret gününe inanıp, sâ-lih âmelde bulunursa, elbette onların Rabbları katında mükâfaâtları vardır. Hem onlara bir korku yoktur, mahzun da olacak değildirler.

İmân Edenlerin Mükâfatı:

Allah Teâlâ emirlerine muhalefet eden, müsâade olunmayan fiillerde haddi aşp yasakları çiğneyenlerin durumunu açıklayarak müs-tehak oldukları cezayı belirttikten sonra, geçmiş milletlerden iyi davranıp itaat edenlere, Allah'ın güzel

mükâfaatlar yereceğini belirtiyor. Kıyamete kadar da durum böyledir. Kim bu ümmî peygambere tâbi olursa onun için ebedî saadet vardır. Onlar için geleceklerinden endişe olmadığı gibi yaptıklarından ve geride bıraktıklarından dolayı da hüznün ve keder yoktur. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor : «Dikkat edin, doğrusu Allah'ın dostları için ne korku vardır, ne de üzüleceklerdir.» (Yûnus, 62) Ve nitekim melekler ölüm ânında mü'min kullara şöyle diyeceklerdir : «Muhakkak ki Rabbımız Al-lah'dır deyip sonra doğrulukta devam edenlere, onlara melekler ölümleri anında; korkmayınız, üzülmeyiniz, size vâdolunan cennetle övünün.» derler. (Fussilet, 30)

İbn Ebu Hatim der ki; bana babam Mücâhid'den nakletti ki Sel-rnân şöyle demiş : Ben Rasûlullah'a, beraberlerinde bulunduğum din ehlinden sordum, namazlarını, ibâdetlerini zikrettim. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Süddî der ki bu âyet-i kerîme Selmân el-Fârisî'nin arkadaşları hakkında nazil olmuştur. O peygamberle konuşurken kendi arkadaşlarını

anlatmış ve haberlerini bildirerek demiş ki; namaz kılarlar, oruç tutarlar ve sana inanırlardı. Senin peygamber olarak geleceğine şe-hâdet ederlerdi. Selmân onların medh ü senasını bitirince Allah'ın Nebî'si ona demiş ki, onlar cehennem ehlidirler. Bu Selmân'a zor gelmiş, bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurmuş. Yahudilerin imânı, Hz. İsa gelinceye kadar Tevrat'a ve Mûsâ (a.s.) nın sünnetine tâbi olmak idi. İsa (a.s.) gelince Tevrat'a değil Mûsâ (a.s.) nın peşinden gidenler, onu bırakıp ta Hz. İsa'ya tâbi olmadıkları için helâka düştüler. Hıristiyanların imanı da İncil'e ve Hz. İsa'nın şeriatına bağlanmak' idi. Hz. Muhammed gelinceye kadar bu imân makbul idi. Muhammed (a.s.) geldikten sonra- Hz. İsa'nın izini bırakıp İncil'den dönerek Hz. Peygambere tâbi olmayanlar helak oldular. İbn Ebu Hatim der ki; Saîd İbn Cübeyr'den de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. Ben derim ki; bu rivayet İbn Ebu Talha'nın, İbn Abbâs'dan naklettiği rivayetle çelişmez. Çünkü «Bundan sonra kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardandır.» âyeti nazil olmuştur.

Burada sözkonusu olan, geçmişlerin davranışlarından ve hareketlerinden ancak Hz. Peygamber gönderilmezden evvel kendi zamanındaki peygambere tâbi olan kişinin doğru yolda, kurtuluş tarî kinde oluşudur. Fakat Hz. Peygamber gönderildikten sonra onun şeriatına uyanlar kurtuluşa erenlerdir, öyleyse yahûdiler kendi zamanında Hz. Musa'nın hükmüne göre amel eden mûsevîlerdir. Yehûd kelimesi arapça “Hudetun” kelimesinden türeme olup dostluk mânâsına veya “Tehud” kelimesinden türeme olup, tevbe mânâsına gelir. Nitekim Hz. Mûsâ “Ene hudna ileyke” «Biz sana tevbe ettik.» demiştir. Böylece onlar tevbelerine ve birbirlerine karşı dostluklarına binâen bü adı almışlardır. Hz. îsâ gönderilince İsrâiloğullarının ona tâbi olup bağlanmaları gerekirdi. Hz. İsa'nın ashabı ve dininin men-

subları hıristiyanlardır. Bunlara “En-Nasara” denilir. Bu ismin verilmesi birbiriyle yardımlaşmalarındandır. Onlara aynı zamanda ensâr (yardımcılar) ismi de verilir. Nitekim Hz. îsâ şöyle der: «Benim Allah yanında yardımcıları kimlerdir?

Havariler dediler ki: Biz Allah'ın dininin yardımcılarıyız.» Denildi ki bunlara Nasârâ isminin verilmesi Nasıra denilen bir yerde oturmalarındandır. Bunu Katâde ve İbn Cüreyc söyler. İbn Abbâs'dan da aynı şekilde bir rivayet nakledilir. Doğruyu en iyi Âlâh bilir.

Allah, Hz. Peygamberi, peygamberlerin sonuncusu ve bütün insanlığa peygamber olarak gönderince, onların da bu peygamberi tasdik etmesi ve onun emrettiğine itaat edip yasakladığından sakınmaları gerekirdi. İşte mü'minler bu saydığımız niteliklerin sahipleridir. Muham-med (s.a.) in ümmetine «mü'minler» adı verilmesi îmanlarının çokluğundan, yakînlerinin fazlalığındandır. Ayrıca onlar geçmiş peygamberlere ve gayba inanırlar. Sâbiîlere gelince, bunlar hakkında ihtilâf vardır. Süfyân el-Sevrî Mücâhid'den nakleder ki o şöyle demiş : Sâbiîler, mecûsîler, yahûdîler ve hıristiyanlar arasında bir kavim olup dinleri yoktur. İbn Ebu Nûceyh de böyle rivayet eder. Keza Atâ ve Saîd İbn Cübeyr'den de böyle rivayet edilmiştir. Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Süddî, Câbir İbn Zeyd ve Dahhâk,

sâbiîlerin ehl-i kitaptan bir fırka olup Zebur'u okuduklarını söyler. Heşîm Mutraftan nakleder ki o şöyle demiş : Biz Hakem İbn Uteybe'nin yanında bulunuyorduk. Basra'h adamın birisi Hasan'dan nakletti ki o, sâbiîlerin mecûsîler gibi olduğunu söylemiş. Hakem, ben size bunu haber vermedim mi? demişti. Ab-durrahmân İbn Mehdî de Muâviye İbn Abdülkerîm'den nakletti ki o şöyle demiş: Ben işittim ki Hasan, sâbiîleri anlatıyordu. Onlar; meleklerle tapınan bir kavimdiler dedi. Ebu Ca'fer el-Râzî dedi "ki; bana ulaştığına göre sâbiîler meleklerle tapman, Zebur'u okuyan ve kıbleye doğru ibâdet eden bir kavim imiş. Saîd İbn Arûbe, Katâde'den aynı şekilde rivayet eder. İbn Ebu Hatim der ki; bana Yûnus... Ebu Zenâd' dan nakletti ki o şöyle demiş : Sâbiîler Irak'ın ötesinde bir kavim olup Kûsâ'lıdırlar, bütün peygamberlere inanırlar ve her yıl otuz gün oruç tutarlar, Yemen'e doğru günde beş vakit namaz kılarlar.

Vehb İbn Münebbih'e sâbiîler kimdir? diye sorulduğunda, o Allah'ı bir olarak tanıyan fakat amel edecekleri bir şeriatı bulunmayan ve küfür sözü

söylemeyenlerdir, demiştir. Abdullah İbn Vehb der ki; bana Abdurrahmân İbn Zeyd şöyle dedi: Sâbiîler dinlerden bir dinin mensubudurlar. Onlar Musul el-Cezire'sinde bulunurlardı ve Lâ İlahe İllallah derlerdi. Ancak ne amelleri, ne kitapları, ne de peygamberleri vardı. Sadece Allah'dan başka İlâh bulunmadığını kabul ederlerdi. Abdurrahmân İbn Zeyd dedi ki: Onlar bir peygambere de inanmazlar, bunun için müşrikler Hz. Peygambere ve arkadaşlarına «bunlar sâbiîler-dir» diyorlardı. Yani Allah'dan başka İlâh olmadığı söyledikleri için onlara benzetiyorlardı.

Sözlerin en açığı —Allah en iyisini bilir— Mücâhid ve onun ardın-, dan gidenlerden Vehb İbn Münebbih'in sözüdür ki buna göre; sâbiîler ne yahûdî, ne hıristiyan, ne mecûsî ne de müşrik olan bir kavimdir. Onlar kendi fitrattan üzere oldukları gibi kalmışlardır. Tâbi olup uyguladıkları bir dinleri yoktur. Bunun için Araplar, müslüman olanlara sâbiîler ismini veriyorlardı. Yani o gün yeryüzünde mevcûd olan dinlerden dışarı çıkmışlar, diyorlardı. Bazı ilim adamları da dediler ki; peygamberin çağrısının kendisine ulaşmadığı kimselerdir.

Doğruyu en iyi Allah bilir. [\[91\]](#)

63- Hani sizden sapasağlam söz almıştık. Tûr'u da üstünüze kaldırmıştık, Size verdiğimiz sınımsıkı sarılın, onda
olanları hatırlayın ki sakınmış olasınız.

64- Sonra o sözü müteakip yine yüz çevirdiniz. Eğer üstünüzde Allah'ın fazlû rahmeti olmasaydı hüsrana uğ
rayanlardan olurdunuz.

Allah Teâlâ; İsrâiloğullarına, kendilerinden Allah'ın birliğine inanacakları, O'na şirk koşmayacakları ve peygamberine tâbi olacakları konusunda söz ve ahid aldığını hatırlatarak bu ahdin üstüne dağı kaldırdığını bildiriyor ve böylece kendilerinden alınan ahdi kabul ettiklerini belirtiyor. Bu ahde kuvvetle, kararlılıkla, kesin olarak uymalarını bildiriyor. Nitekim A'râf sûresinde : «Tür dağını, gölgelik gibi onların üstüne yükseltmiştik. Onlar tepelerine düşeceklerini sanmışlardı. Onlara size verdiğimiz kitaba sarılın, içinde olanını düşünün ki sakınanlardan olasınız, demiştik.» (A'râf, 171) buyuruluyor. Tûr'un dağ mânâsına geldiği İbn

Abbâs'ın Mücâhid, Atâ, İkrime, Hasan, Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve daha birçoklarının rivâyetiyle nakledilmiştir. Zahir olan da budur. İbn Abbâs'dan bir rivayete göre; ot biten dağa tûr adı verilir, ot bitmeyene tûr denmez. Fitneler hadîsinde İbn Abbâs'dan nakledildiğine göre; onlar Allah'a itâattan yüzçevirince Allah'ı dinlemeleri için dağ üzerlerine kaldırılmıştı.

Süddî der ki; İsrâiloğulları, secde etmekten kaçınınca Allah, dağın üzerlerine düşmesini emretti. Onlar korku içerisinde dağa bakıyorlardı ki dağın bir kısmı üzerlerine düştü. Bunun üzerine secdeye kapandılar. Sonra diğer tarafına bakıyorlardı ki Allah onlara merhamet etti ve üzerlerinden dağı kaldırdı. Bunun üzerine dediler ki; Allah'a andol-sun ki azabın üzerimizden kaldırıldığı secdeden daha güzel bir secde olamaz. İşte onlar böylece secde etmişlerdi. Buradaki «Tûr'u da üstünüze kaldırmıştık» âyetinde murâd budur. Hasan «Size verdiğimiz sımsıkı sanlın» âyetinden maksadın Tevrat olduğunu söyler. Ebu'l-Âli-ye ve Rebî' İbn Enes «sımsıkı» ta'bîrini itaat mânâsının anlaşılması gerektiğini söyler.

Mücâhid ise sımsıkı ta'bîrinden Tevrat'ta bulunanlarla amel edin, mânâsı anlatıldığını söyler. Katâde ise kuvvetin ciddiyet olduğunu söyler ve âyete, ciddiyetle size verilen Tevrat'a sarılın, yoksa üzerinize dağı gönderirim mânâsını verir. Ebu'l-Âliye dedi ki; onlar bunu kabul ettiler ve kendilerine verilen ,kitaba kuvvetle sarılacaklarını bildirdiler. Ebu'l-Âliye ve Rebî' der ki: «Onda olanları hatırlayın» yani Tevrat'ta olanları hatırlayın ve onunla amel edin, demektir. «Sonra o sözü müteakip yine yüz çevirdiniz» bu sağlam ve kuvvetli sözden sonra da ondan yüz çevirdiniz, geri döndünüz ve sözünüzü bozdunuz.

«Eğer üstünüzde Allah'ın fazl ve rahmeti olmasaydı, hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.» Eğer Allah tevbenizi kabul edip peygamberler göndermeseydi; bu ahdi bozmuş olmanızdan dolayı, dünya ve âhirette hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.

[\[92\]](#)

65- Andolsun ki, içinizden cumartesi günü haddi aşanları elbette bilirsiniz. İşte biz onlara: Aşağılık maymunlar olun, dedik.

66- Artık bunu hem önündekilere, hem de
ardındakilere ibret verici bir ceza, hem de müttakîlere
bir öğüt kıl
dık.

Haddi Aşan Yahudiler:

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey yahûdîler topluluğu; Allah'ın dinine karşı isyan eden, ahbine karşı çıkan, kendilerinden aldığı sözü bozan, cumartesi gününü saygıyla karşılamayan, o gün Allah'ın emrine kendilerini vermeleri gerektiği halde, cumartesi günü balık avlamak için hîle yapan, iplerini, ağlarını ve oltalarını cumartesinden önce kurup cumartesi günü olunca âdet olduğu gibi balıkların atılan oltaya, ağa ve ipe düşmelerini sağlayan, cumartesi günü geçince geceleyin oltaya düşen balıkları toplayan kasaba halkının başına neler geldiğini görün. Böyle yapmaları nedeniyle Allah onları maymunlar şekline çevirdi.

Bilindiği gibi maymun, dış görünüşü ve şekliyle insana en çok benzeyen hayvandır, ama hiç bir zaman gerçek insan değildir. İşte onların amelleri ve hileleri hakikate benzediği ve gerçekte ise ona aykırı

düştüğü için cezaları da yaptıklarının cinsinden olmuştu. Bu kıssa A'râf sûresinde geniş olarak açıklanmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Onlara deniz sahilindeki kasabanın durumunu sor. Cumartesi yasaklarını tecâvüz ediyorlardı. Cumartesi günü balıklar sürüyle geliyor, başka günler geliniyorlardı. Biz onları yoldan çıkmaları nedeniyle böylece deniyorduk.» (A'râf, 163) İnşâallah A'râf sûresinde kıssa bütünüyle anlatılacaktır.

Süddî der ki; bu kasaba halkından maksad; ile (Kudüs) halkıdır. Katâde de böyle der. İnşâallah A'râf sûresinde tefsîrcilerin bu konudaki görüşlerini serdedeceğiz.

«Aşâğılık maymunlar olun dedik.» îbn Ebu Hatim der ki; bana babam Mücâhid'in bu âyet-i kerîme konusunda şöyle dediğini nakletti: «Onların kalpleri maymun haline çevrildi. Yoksa kendileri maymunlaşmadılar. Eu sadece Allah'ın verdiği bir misâldir: «Kitab taşıyan merkebin misâli gibi...» Bunu İbn Cerîr Mücâhid'den... Müsennâ kanalıyla rivayet eder. Mücâhid'den nakledilen bu sened sağlamdır. Ancak burada ve diğer yerdeki âyetin zahirine aykırı

düştüğü için garîb bir kavildir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Allah katında bundan daha kötü bir karşılığın bulunduğunu size haber vereyim mi? de. Allah kime la'net ve gazab ederse kimlerden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar kılsa, işte onlar yeri en kötü ve doğru yoldan en çok sapmış olanlardır.» (Mâide, 60)

Avfî, tefsirinde İbn Abbâs'dan nakleder ki: «İşte biz onlara aşağılık maymunlar olun dedik.» âyeti, Allah onları maymunlar ve domuzlar yaptı demektir. Zannedildiğine göre;- kavmin gençleri maymun, yaşlıları da domuz olmuştu. Şeybân el-Nahvî Katâde'den naklen der ki: O kavim kuyruklu, erkekli ve dişili bağırان maymunlar haline gelmişlerdi.

Atâ el-Horasânî der ki: Onlara şöyle seslenildi: «Ey kasaba halkı aşağılık maymunlar olun.» Onları meneden kişiler yanlarına geliyor ve diyorlardı ki; ey falanca biz sizi bu davranıştan menetmemiş miydik? Onlar da başlarıyla evet, doğru diyorlardı.

İbn Ebu Hatim, Ali İbn Hüseyn'den naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder : Cumartesi

günü, haddi aşanlar, hayvanların iki süt sağımı arasındaki süre kadar maymun olmuşlar, sonra helak olmuşlardı. Bu hale gelişlerinden sonra herhangi bir nesil türememişti.

Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklen der ki: İsyanları dolayısıyla Allah onları maymun şekline döndürdü. İbn Abbâs der ki: Yeryüzünde üç günden fazla yaşamamışlardı. Yine onun dediğine göre; yeryüzünde hayvan şekline çevrilenler üç günden fazla yaşamamışlardır. Onlar ye-mediler, içmediler, döl bırakmadılar. Allah Teâlâ maymunları, domuzları ve diğer yaratıkları kitab-ı keriminde zikrettiği şekilde altı günde yaratmıştır. Bu topluluğu ise domuz şekline çevirmişti. Allah dilediğine, dilediği şekilde davranır ve dilediğini, dilediği şekle sokar.

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' yoluyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki o : «Aşağılık maymunlar olun.» âyeti konusunda şöyle demiş : Hor ve aşağılık olun. Mücâhid, Katâde, Rebî' ve Ebu Mâlik'den de aynı şekilde bir rivayet nakledilir.

Muhammed İbn İshâk, İkrime'den nakleder ki, o İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirmiş : Allah Teâlâ

İsrâiloğullarına size bayram gününde —cum'a gününde— emir buyurdukları şeyi emretmişti. Onlar cumartesi gününe muhalefet ettiler ve bunu daha da ileri götürerek, kendilerine emredilen şeyleri terkettiler. Allah cumartesi gününe bağlı- lığın dışında, diğer konulardan yüz çevirdikleri zaman onları bir musibetle denedi ve diğerlerine haram kıldığı şeyi onlara haram kıldı. Medyen denilen, Kudüs ile Tûr arasında bulunan bir kasabada yaşıyorlardı. Allah onlara cumartesi günü balıkların avlanmasını ve yenmesini yasakladı. Cumartesi günü boyunca balıklar suyun yüzeyinde topluca dolaşıyorlardı, cumartesi günü geçince balıklar da kayboluyorlardı. Büyük küçük hiç bir balık görülmüyordu. Ama cumartesi günü gelince balıklar topluca suyun yüzeyinde beliriyor, cumartesi gidince kayboluyordu. Bu durum uzun bir süre böyle devam etti ve onlar balık yemeye fazlasıyla iştihâ duydular. İçlerinden adamın birisi cumartesi günü gizlice bir balık aldı, deldi, iple bağladı, suya bıraktı ve sahilde bir direğe bağladı. Sonra olduğu gibi bıraktı, ertesi günü olunca geldi onu aldı. Yani cumartesi günü

almamıştı. Sonra götürdü ve balığı yedi. Bir sonraki cumartesi günü olunca aynı şekilde davrandı. Kasaba halkı balık kokusunu duydular ve dediler ki, «Allah'a andolsun ki bir balık kokusu duyduk.» Sonra adamın yaptığı şeyi gördüler ve onlar da o adamın yaptığı gibi yaptılar. Uzun süre gizlice böyle davranıyorlardı. Sonra Allah onları çabucak cezalandırmadı. Nihayet açıktan açığa balık avlanmaya ve sokaklarda satmaya başladılar. Onlar arasında hak yolunda direnen bazı gruplar dediler ki, yazıklar olsun size, Allah'dar* korkun! Ve yaptıkları davranıştan onları menettiler. Balık yemeyen ve topluluğu yaptığı davrâmştan dolayı menetmeyen bir başka grup da dedi ki: «Allah'ın helak edeceği veya şiddetli bir azâbla azâblandıra-cağı bir topluluğa niçin öğüt veriyorsunuz? Onlar da, Rabbimize karşı mazeretimizin olması ve onların davranışlarının cezasının bize de ulaşmasından korktuğumuz için ve belki onlar Allah'dan sakınırlar diye, karşılığını verdiler. İbn Abbâs der ki: Onlar bu durumda iken hak yolunda sebat eden diğer grup kendi meclislerinde ve ma'bedlerinde bulunuyorlardı.

İnsanları araştırdıklarında onları görmüyorlardı. Birbirlerine dediler ki; halkın bir durumu var, ne yapıyorlar bir bakın? Gittiler onları evlerinde aradılar ki evleri üzerine kilitlenmiş. Geceleyin evlerine girmişler ve üzerlerine kapılarını kilitlemişlerdi ve hepsi de maymun şekline dönüşmüşlerdi. Onlar aynıyla kişileri tanıyorlardı ve her birinin maymun olduğunu biliyorlardı. Kadınlar aynı şekilde dişi maymun olmuşlardı, çocuklar da aynı şekilde yavru maymun haline gelmişlerdi. İkrime der ki; İbn Abbâs sonra şöyle dedi: Eğer Allah Teâlâ onları kötülükten alıkoyanların kurtardığını zikret-memiş olsaydı hepsinin helak olduğunu söylerdi. İşte bu kasaba şâm yüce olan Allah'ın, Rasûlü Muhammed Mustafâ'ya bahsettiği ve «deniz kıyısında olan kasabadan onlara sor...» (A'râf, 163) âyetinde belirttiği kasabadır. Dahhâk İbn Abbâs'dan buna benzer bir rivayet nakleder.

Süddî, «onlara aşağılık maymunlar olun dedik» âyeti konusunda der ki; bunlar ile (Kudüs) halkıdır. Bu, denizin kıyısında olan bir kasabaydı. Allah Teâlâ yahûdîlerin cumartesi günü iş yapmalarını yasakla-

mıştı. Ne var ki cumartesi günü denizdeki balıkların hepsi yüzeye çıkıyordu. Hattâ solungaçlarını sudan çıkarıyorlardı. Pazar günü olunca denizin dibine dalıyor ve hiç birisi görünmüyordu. Cumartesi olunca tekrar beliriyorlardı: «Onlara deniz kıyısındaki kasabanın durumunu sor. Cumartesi yasaklarına tecâvüz ediyorlardı. Cumartesileri balıklar sürüyle geliyor, başka günler geliniyorlardı. Biz onları yoldan çıkmaları nedeniyle böylece deniyorduk.» (A'râf, 163) Bu kavimden bir kısmı balık yemek istedi. Adam bir çukur kazıyordu ve çukuru bir arıkla denize bağlıyordu. Cumartesi günü olunca arkı açıyor ve dalgalar balıkları çukura atacak kadar kenara vuruyordu. Balık çukurdan dışarı çıkmak istiyorsa da arıktaki suyun azlığı nedeniyle çıkamıyordu. Pazar günü gelince adam geliyor ve balığı alıyordu. Adam balığı pişirince kokusunu komşusu duyuyor ve nasıl elde ettiğini soruyor, adam da ona yaptığı şeyi haber veriyordu. Bu sefer komşusu da onun yaptığı gibi yapmaya başlıyordu. Neticede balık yemek, kasaba içerisinde yayıldı. Bilginleri onlara dediler ki; Yazıklar olsun size, helâl olmadığı halde cumartesi günü balık

tutuyorsunuz? Onlar da hayır biz cumartesi günü değil, pazar günü avlanıyoruz, dediler. Bilginleri: Hayır, siz suyu açtığınız gün, balık çukura doluyor ve balığı avlamış oluyorsunuz, dediler. Fakat onlar vazgeçmediler. Onların bu davranışlarını yasaklayan bazı bilginler birbirlerine dediler ki: «Allah'ın helak edeceği veya şiddetli bir azâbla azâblandıracağı bir topluluğa niçin öğüt veriyorsunuz?» (A'râf, 164) Siz öğüt verdiniz sizi dinlemediler, niçin halâ öğüt veriyorsunuz? dediler. O öğüt verenler de dediler ki: Rabbımıza hiç değilse bir özür beyan edebilmemiz içindir. «Belki Allah'a karşı gelmekten sakınırlar dediler.» (A'râf, 138) Onlar öğüdü dinlemeyince müslüman olanlar dediler ki Allah'a andolsun ki biz sizinle aynı kasabada oturmayız. Ve kasabayı bir duvarla ayırdılar. Müslümanlar bir kapı, cumartesi gününü çiğneyenler ise bir başka kapı açtılar. Dâvûd (a.s.) onları la'net-ledi. Müslümanlar bir kapıdan kâfirler de kendi kapılarından çıkıyorlardı. Bir gün müslümanlar kendi kapılarından çıktıklarında kâfirlerin kapılarının açılmadığını gördüler. Bu açılmama bir süre daha devam edince müslümanlar

duvarlardan onların olduğu bölgeye baktılar ki; onlar hep birbiri üzerine atlayıp sıçrayan maymunlar olmuşlardı. Kapıları, açtılar ve onlar yeryüzüne dağıldılar. İşte Allah Teâlâ'nın : «Yasakladıkları şeyde aşırı gidince onlara horlanmış maymunlar olun, dedik.» (A'râf, 166) âyeti bunlar içindir. Bu husus bir başka âyet-i kerî-me'de şöyle belirtiliyor : «İsrâiloğullarından küfredenler, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın dilinde la'netlendiler... İşte bunlar maymun olanlardır.»

Ben derim ki; bu imamlardan bu nakilleri serdetmenin maksadı; Mücâhid; merhûm'un, «Onların maymun şekline döndürölmeleri, gerçek olarak değil manevîydi» demesine karşı bir fikir beyân etmek içindir. Doğrusu onların maymun şekline döndürölüşleri hem şeklen, hem de manevî idi. Doğruyu en iyi Allah bilir.

«Artık bunu hem öndekilere, hem de ardmdakilere ibret verici bir ceza, hem de takva sahiplerine bir öğüt kıldık.» Bazıları bunu zamirinin maymunlara gittiğini söylemişlerdir. Bazıları da balıklara veya cezaya

gittiğini söylemişlerdir. Kasabaya gittiğini söyleyenler de vardır ki bunları İbn Cerîr nakleder. Doğru olan, zamirin kasabaya gitmesidir. Âyetin mânâsı bu takdirde şöyle olmaktadır: «Allah bu kasabanın halkını haddi aşmaları ve cumartesi gününe riâyet etmemeleri yüzünden hem öndekilere, hem de arkadakilere ibret verici bir ceza kıldı.» Nitekim Allah Teâlâ Firavun'dan bahsederken: «Allah onu dünyada ibret, âhiyetle ceza olmak üzere yakalamıştı.» (Nâziât, 25) buyurmaktadır. Hem önündekilere, hem de ardmdakilere ta'biri ise diğer kasabalara demektir.

İbn Abbâs der ki; biz bu cezayı çevredeki kasabalara örnek olarak verdik demektir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Doğrusu biz sizin çevrenizdeki kasabalardan bazılarını helak ettik ve belki dönerler diye âyetleri gönderdik.» Yine bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Görmezler mi ki, biz yeryüzünün çevresinden eksiltiriz...» Buradaki öndeki ve arkadakilerden maksad yer bakımından önünde ve ardında olanlardır. Nitekim Muhammed İbn İshâk .. İbn Abbâs'dan nakleder ki; o, «önündeki

kasabalardan ve ardındaki kasabalardan» diye tefsir etmiştir. Saîd İbn Cübeyr de o gün mevcûd bulunan insanların önündekilere ve ardındakilere, diye tefsir etmiştir. İsrâîl İbn Ebu Hâlid, Katâde ve Atiye el-Avfî ise önündekilerin maksadın, cumartesi konusunda sözkonusu edilenlerden önce gelenlerdir. Ebu'l-Âliye, Rebî' ve Atâ; ardındakilerden maksadın, onlardan sonra geri kalan İsrâiloğulları demek olduğu ve onların da bunlar gibi davranmaları halinde aynı cezaya çarptırılacakları şeklinde tefsir etmişlerdir. Bunlar önündekiler ve ardındakileri zaman bakımından kabul etmekteydiler. Bu kavmin ardından gelen insanların bu kasabanın halkının kendilerine ibret olması bakımından ön ve arkanın zamana, nis-bet edilmesi doğrudur. Ama kendilerinden önce geçenlere nisbet edilmesi halinde âyetin bu şkilde tefsiri nasıl olabilir? Âyet kendinden önce gelenlere nasıl ibret unsuru taşıyabilir? öyle sanıyoruz ki hiç kimse iyi düşününce böyle bir şeyi zikredemez. Öyleyse önündekiler ve ardında-kilerden maksadın; İbn Abbâs ve Saîd İbn Cübeyr'in söylediği gibi mekân bakımından nisbet olduğu ve bunun da o

kasabanın çevresinde bulunan kasabalar olduğu belirtilmiş oluyor. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî'den o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki: o, cArtık bunu hem önümdekilere, hem de ardımdakilere ibret verici bir ceza, takva sahiplerine bir öğüt kıldık.» âyetini şöyle tefsir etmiştir : Onların geçmiş günahlarına bir ceza. İbn Ebu Hatim der ki, İkrime, Mü-câhid, Süddî, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes'den de bu şekilde rivayet edilmiştir.

«Takva sahiplerine de bir öğüt kıldık.» Muhammed İbn İshâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; bundan maksad onlardan sonra gelen müttâ-kîlere öğüt olduğunu ve böylece onların Allah'ın azâb ve intikamından sakınacaklarını belirtmektir. Süddî ve Atiyye ise burdaki müttakîlerin Muhammed (s.a.) in ümmeti olduğunu söyler.

Ben derim ki; buradaki öğütten maksad, engelleyici unsurdur. Ben derim ki bu kavmin Allah'ın yasaklarını çiğnemeleri ve hileye sapmaları sonunda başlarına gelen felâket, azâb ve cezadan, müttâkîler sakınsınlar. Tâ ki, onların başına gelenler,

kendilerinin de başına gelmesin. Nitekim İmâm Ebu Abdullah İbn Batta, Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Siz yahûdîlerin işlediğini işlemeyin. Sonra en küçük bir hîle ile Allah'ın yasaklarını helâl saymaya başlarsınız.» Bu hadîsin isnadı sağlamdır. Ahmed İbn Muhammed İbn Müslim'i Hafız Ebu Bekr el-Bağdâdî, sağlam hadîs râvîlerinden saymıştır. Diğerleri de sahîh şarta göre meşhur kimselerdir. Doğruyu en iyi Allah bilir. [\[93\]](#)

Yahudilere Verilen On Nimet:

Bilahere âyet-i kerîme tekrar isrâiloğullarına seslenerek Allah'ın onlara ve atalarına lütfettiği nimetleri belirtmekte, kendilerinden hükümdarlar ve peygamberler çıkardığını ve kendi devirlerindeki diğer milletlere üstün kıldığını tekrarlamaktadır. Bunun yanı sıra kimsenin yerine kimsenin cezalandırılmayacağı günden (kıyamet) sakınmalarını ve meselenin yahûdîlerin sandığı gibi, şefâatçılarla hallolunamayacağı-nı, o gün hiçbir şefaatinin kabul görmeyeceğini belirtmektedir. Mesele böyle olunca neye dayanarak yahûdîler kendi

nefislerini unutup kıyamet günü için gerekli amelleri yapmamaktadırlar?

Yüce Allah yahûdîlere verdiği nimetleri zikrettikten sonra, bunları tafsîlâtı olarak anlatmaya başlıyor ve diyor ki: «Ey bu Kur'an ile muhatap olan yahûdîler, Allah'ın atalarınıza verdiği nimetleri hatırlayın ve onun şükrünü ifâ etmeye çalışın.» Allah'ın İsrâiloğullarına verdiği nimetler şunlardı:

Bir kere Allah İsrâiloğullarının atalarını, azâbların en şiddetlisine uğratan, erkeklerini keserek, dişilerini sağ bırakan Firavun ve hanedanın zulmünden kurtarmıştı. Rivayete göre, Firavun rüyasında, Kudüs'ten çevreye yayılan ve Mısır'ı kuşatan bir ateş görmüştü. Bu rüya ile irkilen hükümdar, rüyasının yorumlanmasını istemiş ve yorumcular bunu, isrâiloğullarından bir çocuğun dünyaya geleceği ve bu çocuğun Firavun'un mülkünü elinden alacağı şeklinde yorumlamışlardı. Bunun için Firavun, İsrâiloğullarının erkeklerini kesiyor ve kadınlarını sağ bırakıyordu. Bilâhere yüce Allah İsrâiloğullarını bu horlayıcı azâb-tan kurtarmıştı.

Hani bir de Yüce Allah sizin için denizde yol meydana getirmiş ve geçinceye kadar denizi kara haline çevirmişti. Firavun ve askerlerini de gözünüzün önünde boğmuştu. Rivayete göre, bu devirde yahûdî-lerin hükmüne başvuracakları kitapları yoktu. Allah Hz. Musa'ya kırk gün sonra Tevrat'ı indireceğini burada müjdelemişti. Hz. Musa'ya Tûr dağına gitmesini ve orada kırk gün oruç tutmasını emretmişti. Hz. Mûsâ Tur'a giderken yerine kardeşi Harun'u bırakmıştı. Bu devrede Tevrat levhalar halinde nazil olmuştu. Ancak Hz. Mûsâ Tûr'da iken. yahûdîler, Sâmirî adlı bir kişinin yaptığı buzağıyı ilâh sayarak ona tapınmaya başlamışlardı.

Bilâhere Allah onların bu durumunu bağışlamış ve tevbelerini kabul etmişti.

Bir diğer nimeti de, yüce Allah'ın Hz. Musa'ya hakk ile bâtılı ve haram ile helâli ayırdeden Tevrat'ı indirmiş olmasıdır.

Hz. Musa'nın Tûr dağına çekilmesi ve aralarından ayrılması esnasında kavminin buzağıya tapınmaları üzerine Hz. Mûsâ kavmine şöyle demişti : «Siz buzağıyı Rabb edinmekle kendi nefsinize

zulmetmiş oldunuz. Allah'a şirk koştuktan daha büyük zulüm olur mu? Hemen Allah'a tevbe edin ve dönün. Bu, sizin için daha hayırlı olur.» İsrail şeriatına göre, suçsuzların suçluları öldürmesi gerekildi. Bunun üzerine Allah İsrâiloğullarının üzerine kara bir bulut göndermişti. İyilerin kötülerini öldürmesi esnasında suçlulara acıyıp ta öldürmekten vazgeçmemeleri için bu bulutu irsal buyurmuştu. Bu mücadelede yetmiş bin kişinin öldürüldüğü söylenir. Bilâhere Hz. Mûsâ ve Hârûn, Allah'a yalva-rarak onların tevbelerinin kabul edilmesini dilemişlerdi ve yüce Allah ta onlardan ölenlerin ve ölmeyenlerin tevbelerini kabul buyurmuştu. Ancak yahûdîler Hz. Musa'ya «Cenâb-ı Allah'ı hiçbir engel bulunmaksızın çıplak gözle, ayan beyân görmeden ona ve senin onun Rasûlü olduğuna inanmayız» demişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah onları azâ-bıyla yakalamış ve onları öldürmüştü. Bir gece ve gündüz ölümlerle diriler haşr'ü neşir olmuştu.

Bilâhere Cenâb-ı Allah mukadder olan ecellerini tamamlamak üzere ölümleri geri diriltmişti. Bütün bu anlatılanlar, yahûdîler için bir hatırlatma ve Allah'ın

her Şeye gücünün yeteceğini kabullenip Şükretmeleri için bir v sıtabır.

Cenâb-ı Allah Hz. Musa'ya,  sr iloğullannı zâlim bir kavimle savaşmak üzere götürmesini emir buyurmuştu. Ancak  sr iloğulları şam ile Mısır arasındaki Tih vadisine geldiklerinde, burada kırk yıl şaşkın vaziyette kalmışlardı. Allah onların üzerine gölge yaparak güneşten yanmalarını önleyen bir bulut göndermişti.

Menn ve Selva adım taşıyan nimetlerden birincisi bal gibi tatlı olan kudret helvası, ikincisi de bildir in eti idi. Biz bu yiyeceklerin türü ve şekli üzerinde verilen ayrıntıları nazar-ı i'tib ra alamıyoruz. Bu gelen nimetleri yemeleri ve fazlaca biriktirip saklamamaları emrolunmuştu. Ancak onlar emrolundukları şeyleri yapmamışlar, küfür ve isyan ile bu nimetlere karşı gelmişlerdi. Aslında bu davranışlarıyla Allah'a zarar vermiş değillerdi. Ancak kendilerine zarar vermişlerdi. Çünkü Allah onların karşı çıkışlarına mukabil onları cezalandırmış ve kendilerine verdiği bu nimetleri geri almıştı.

Bir diğ er ilah  nimet te, Allah'ın  sr iloğullarının atalarına ma'l m bir kente girmelerini ve orada yerleşerek yiyip içmeyi emretmesi olayı idi. Onlar kentin kapılarında Allah'a boyun eğerek girmek ve girerken de, «Rabbımız dualarımızı kabul et, günahlarımızı affet ve bizi bağışla» demekle emrolunmuşlardı. Ancak Allah'ın buyruğunu değiştirerek, emrine itâattan kaçınanlar «bizi bağışla» diyeceklerine, «buğday tanesi» istemişlerdi. Kentin kapısından Allah'ın buyruğuna itaat etmeksizin girmişlerdi. Ve f sıklıkları yüzünden Allah onların üzerine gökten bir belâ indirmişti. Rivayete göre bu vesileyle yetmiş bin yahûdî ölmüştü.

Ey  sr iloğullan, Mûsâ peygamberin çölde susuz kaldıkları sırada atalarınız için su talep etmesini hatırlayın. Allah Hz. Musa'ya, «asanı taşa vur, Allah'ın emriyle ordan g zeler fişkırır.» buyurmuştu. Her topluluk için bir göze olacaktı ve her topluluk o g zeden suyunu içecekti. Kendilerine, «Allah'ın lutuflanndan yiyip için ancak yeryüzünde bozgunculuk yapmayın, bu sizin için daha hayırlıdır» denilmişti.

Yüce Allah, bu suçu işleyenler ataları olmasına rağmen, peygamber devrindeki yahûdîlere onunla hitâb etmektedir. Sebebi, peygamber devrindeki yahûdîlerin atalarıyla övünmeleri ve onların davranışlarına karşı çıkmamalarıdır. Hani sizin atalarınız Hz. Musa'ya demişlerdi ki, «Ey Mûsâ, biz kudret helvası ve bıldırcın eti gibi bir tek yemekle dayanamayız. Rabbından iste de bize toprağın yetiştirdiği bakladan, buğdaydan, mercimekten, sarmısaktan, yeşilliklerden ihsan etsin.» Hz. Mûsâ da, hayretle ve onları kınayarak, «siz bu saydıklarınızı bıldırcın eti ve kudret helvası ile mi değişiyorsunuz? Halbuki söyledikleriniz çok daha değersiz yiyeceklerdir, siz değerliye karşı değersiz istediğinize göre dilediğiniz beldeye gidin ve oradaki tarlalarda istediğiniz yiyecekleri bulacaksınız» demişti. İsrâiloğulları küfretmek ve haksız yere peygamberleri öldürmek gibi birçok suçlar işlediklerinden dolayı omuzlarına zillet ve meskenet yükü vurulmuştu. Onlar hüsrana mahkûm olmuşlar ve bu isyanları nedeniyle Allah'ın rahmetinden uzaklaşmışlardı. Hz. Ze-keriyâ ve Yahya'yı öldürmeleri üzerlerine zillet ve

meskenet damgası vurulmuştur. Şüphesiz ki yahûdîler, ne kadar mal ve servete sahip olurlarsa olsunlar, her zaman için omuzlarında bu yükü taşıyacaklar dır.

Atalarınızdan, kuvvetli ahitler aldığımız demleri de hatırlayın, onlara, Tevrat'ta bulunanları kabullenmeleri ve yerine getirmelerini emretmiştik. Ancak onlar, üzerlerine Tûr'u kaldıncaya kadar Tevrat'a inanmamışlardı. Üzerlerine Tûr dağını yükseltince bir süre inanmışlar fakat sonra geri dönmüşlerdi. Allah'ın rahmeti üzerlerinde olmasaydı hüsrana uğrayanlardan olurlardı. Cumartesi günü, yahûdîlerin ibâdet günü olduğu için, balık avlamaları yasaktı. Ama Cenâb-ı Allah onları denemek için cumartesi günü balıkları çoğaltıyor ve balıklar kıyıya vuruyordu. Diğer günler ise, balık tutamıyorlardı. Allah onların ilâhî emre uyup uymayacaklarını böylece tecrübe ediyordu. Yahûdîler tecrübeyi başarıyla tamamlayamadılar ve cumartesi günü balık avlama suçunu işleyerek ibâdetten uzaklaştılar. Bunun üzerine Allah onları maymunlar şeklinde rahmetinden uzaklaştırdı. Çünkü artık Allah'ın buy-

rukklarını terketmekle, hayvanlar mertebesine düşmüşlerdi. Rivayete göre Cenâb-ı Allah onların maymun şekline dönmelerini hükmetmişti. Bu da ceza ve kendilerinden sonrakilere ibret içindi. [94]

67- Hani, bir de Mûsâ kavmine : Allah, herhalde bir sığır boğazlamanızı emrediyor, demişti. Onlar: Sen bizimle alay mı ediyorsun, demişlerdi. Mûsâ da: Ben câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti.

Sığır Kesme Emri :

Allah buyuruyor ki: Ey İsrâiloğulları, sığır konusunda normal âdetleri yırtarak, fevkalâde hususiyetler göstererek size sunduğum nimetlerimi hatırlayın. Katilin kim olduğunu bu sığır vesilesiyle açıklamamda ve maktulü dirilterek, kendisini kimin öldürdüğünü söylemesin-deki nimetimi hatırlayın. İbn Ebu Hatim böyle demiştir.

Hasan İbn Muhammed der ki; bize Muhammed İbn Sîrîr Ubeyde el Selmânî'den nakletti ki o şöyle demiş : İsrâiloğullarından çocuksuz bir adam vardı. Adam çok zengindi. Kardeşinin oğlu ona vâris olacaktı. Bu sebeple yeğeni adamı öldürdü, sonra geceleyin bir başkasının kapısının önüne koydu. Ertesi sabah

adamın aleyhinde dâva ederek onun katil olduğunu söyledi. Nihayet silaha sarıldılar, birbirlerine girdiler. İleri görüş sahipleri niçin birbirinizi öldürüyorsunuz, Allah'ın Peygamberi aranızda değil mi? dediler. Bunun üzerine Hz. Musa'ya geldiler ve durumu O'na anlattılar. Hz. Mûsâ dedi ki: Allah her halde, bir sığır boğazlamanızı emrediyor demişti. Onlar sen bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi. Mûsâ da : Ben câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti.

Ubeyde el-Selmânî dedi ki; eğer onlar Hz. Musa'ya itiraz etmiş olmasalardı basitinden bir sığır ile mes'ele hallolacaktı. Ama kendileri şiddet gösterince, Allah da onlara zorluk çıkardı. Neticede kesmekle em-rolundukları sığırı aradılar ve onu başka sığırı bulunmayan, bir tek sığırı olan bir adamın yanında buldular. Adam dedi ki Allah'a andolsun ki onun derisini altınla doldurmazsanız size vermem. Bunun üzerine onlar sığırın derisini altınla doldurup sığırı satın aldılar ve kestiler. Sığırın bazı parçalarını adamın vücûduna vurdular, adam kalktı. Seni kim öldürdü dediler? Adam şu diyerek kardeşinin oğlunu gösterdi, sonra tekrar öldü.

Bunun üzerine yeğenine hiçbir şey verilmedi ve vâris olamadı. İbn Cerîr bu rivayeti Ubeyde'den aynı şekilde nakleder. Doğruyu en iyi Alîah bilir. Abd İbn Humeyd de tefsirinde bunu Yezîd İbn Hâ-rûn'dan dinlediğini rivayet eder. Âdem İbn Ebu İyâs da tefsirinde Ebu Ca'fer el-Râzî kanalıyla Hişâm İbn Hasan'dan aynı rivayeti duyduğunu bildirir.

Âdem İbn Ebu İyâs tefsirinde der ki; bize Ebu Ca'fer el-Râzî, Re-bî'den oda Ebu'l-Âliye'den «Allah herhalde bir sığır boğazlamanızı emrediyor» âyeti konusunda şöyle dediğini nakletti : İsrâiloğullarından zengin, çocuğu olmayan bir adam vardı. Adamın yakınlarından birisi ona vâris idi. Mirasçı, adamın mirasını elde etmek için onu öldürdü, sonra yolun ortasına attı. Mûsâ (a.s.) ya gelip dedi ki; akrabam öldürüldü, ben çok kötü bir durumdayım. Ey Allah'ın Nebisi, senden başka onu öldüreni bildirecek kimsenin bulunduğunu bilemiyorum. Ebu'l-Âliye dedi ki; Hz. Mûsâ halkı çağırdı ve kimin yanında bu konuda bir bilgi varsa onu bize açıklasın, dedi. Ancak halkın bu konuda hiç bir bilgisi yoktu. Katil, Mûsâ (a.s.) ya gelip dedi ki; sen Allah'ın nebîsisin Rab-

bından bize katilin açıklanmasını iste. Bunun üzerine Hz. Mûsâ Rab-bından katilin kim olduğunu sordu ve Allah Teâlâ : «Allah herhalde bir sığır boğazlamanızı emrediyor.» diye vahyetti. Bu emirden dolayı hayret ettiler ve : «Sen bizimle alay mı ediyorsun?» dediler. Mûsâ da : «Ben câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım demişti.» Onlar bizim için Rab-bına duâ et de onu bize iyice bildirsin demişlerdi. Mûsâ da : Allah, o, ne çok kart, ne de çok körpedir, ikisi ortası bir sığırdır buyuruyor. Artık emrolunduğunuz şeyi yapın demişti. Dediler ki bizim için Rabbına duâ et onun rengini bize iyice açıklasın. O da Rabbınız diyor ki; bakanları rahatlatacak, sapsarı bir inektir, demişti. Dediler ki; Rabbına duâ et, bize açıkça niteliğini bildirsin, çünkü-bizce inekler birbirine benziyor, Allah dilerse biz elbette hidâyete erenlerden oluruz. Mûsâ dedi ki: Rabbım, o ne boyunduruğa koşulup arazi sürecektir, ne de ekin sulayacak bir inektir, zillate uğramamıştır bütün kusurlardan uzaktır, onun alacası da yoktur, buyuruyor. Onlar şimdi gerçeği ortaya koydun,

dediler. Hemen onu boğazladılar ki az kalsın bunu yapmayacaklardı.

Ebu'l-Âliye der ki; eğer onlar, bir sığır kesmekle emrolundukları zaman onu yerine getirselerdi ve herhangi bir sığın kesselerdi, emir yerine gelirdi. Ama onlar kendi kendilerini zora koştular ve bu sebeple zorluğu yüklendiler. Eğer içlerinde: «Allah dilerse biz muhakkak hidâyete erenlerden oluruz» diyenler bulunmasaydı, ebediyen hidâyete eremezlerdi. Bize ulaştığına göre onlar; kendilerine, niteliği bildirilen ineği yetimlere bakan bir ihtiyarın yanında buldular. İhtiyar kadın onların işine bu inekten başkasının yaramadığını anlayınca bedelini kat kat artırdı. Bunun üzerine Hz. Musa'ya gelip bu nitelikte bir ineği ancak falanca kadının yanında bulabildiklerini ve onun da değerinden çok üstünde fiyat istediğini söylediler. Mûsâ (a.s.) onlara dedi ki: Doğrusu Allah sizin yükünüzü hafifletmişti, siz onu kendi kendinize zorlaştırdınız. Binâenaleyh onu razı edin, istediğini verin. Böyle yaptılar ve ineği satın alıp kestiler. Hz. Mûsâ onlara inekten bir kemik alıp ölüye vurmalarını emretti, onlar da böyle yaptılar. Bunun üzerine

ölünün ruhu geri geldi ve kendisini öldürenin kim olduğunu ismiyle söyledi. Ve tekrar öldü. Bunun üzerine katil yakalandı. O, Hz. Musa'ya gelip şikâyet eden kişiydi. Allah onun davranışını en kötü biçimiyle cezalandırmış oldu.

Muhammed İbn Cerîr der ki: Bana İbn Sa'd... İbn Abbâs'ın inek konusunda şöyle dediğini nakletti: Mûsâ (a.s.) devrinde İsrâiloğulları arasında malı çok bir ihtiyar vardı. Adamın kardeşinin çocukları ise fakirdiler ve malları yoktu. Adam, yaşlı ve çocuksuzdu. Tek vârisi de kardeşinin çocuklarıydı. Dediler ki; keski amcamız ölse de, onun malına vâris olsak. Uzun bir süre beklediler. Amcalarının ölmemesi üzerine şeytân onlara geldi ve dedi ki: Siz amcanızı öldürüp de malına vâris olsanız. Siz, içinde bulunmadığınız şehir halkına onun diyetini verirsiniz. Zira bunların ikisi ayrı şehirlerde yaşıyorlardı. Yeğenler bir şehirde maktul bir diğer şehirde idi. Bir kişi öldürülüp de iki şehrin aralarına atılırsa ölü ile kasaba arası ölçülür ve hangi kasabaya daha yakınsa diyeti onlar borçlanırdı. Şeytân onları böylece aldatınca ve amcalarının uzun

süre ölmediğini görünce, şeytânın dediğine yönelip amcalarını öldürdüler ve kendilerinin mensubu bulunmadıkları şehrin ka-, pisinin önüne cenazesini attılar. Ertesi sabah, maktulün yeğenleri şehre gelip, amcamız sizin şehrin kapısı önünde öldürüldü, siz doğrusu bize amcamızın diyetini borçlandınız dediler. Şehir halkı, Allah'a and içeriz ki biz onu öldürmedik ve onun katilini de bilmeyiz, şehrimizin kapısını sabaha kadar asla açmadık, dediler. Bunun üzerine onlar Hz. Musa'nın yanına geldiler. Maktulün yeğenleri dediler ki; biz amcamıza bunların şehrin kapısı önünde ölü olarak bulduk, şehir halkı da «Allah'a kasem ederiz ki biz onu öldürmedik ve onlara kapıyı kapattığımızdan beri sabaha değin şehrin kapısını açmadık.» diyorlar. Bunun üzerine Hz. Cebail, Semî' ve Alîm olan Allah'ın emrini Mûsâ (a.s.) ya getirdi ve buyurdu ki: «Allah her halde bir sığır boğazlamanızı emrediyor, de...» O sığırın bir kısmını o ölen adamın üzerine vurursunuz, dedi.

Süddî; «Hani bir de Mûsâ, kavmine Allah her halde bir sığır boğazlamanızı emrediyor demişti...» âyeti konusunda şöyle dedi: İsrâil-oğullarından malı

çok bir kişi vardı, onun bir kızı ve bir de muhtaç yeğeni vardı. Adam kızını yeğeniyle nikahlamıştı. Fakat sonra kızını yeğeniyle evlendirmekten vazgeçti. Bunun üzerine delikanlı kızdı ve Allah'a andolsun ki, ben amcamı öldürür hem onun mallarını alırım, hem de kızını nikâhlar diyetini yerim, dedi. Delikanlı adamın yanına geldi. O sırada İsrâiloğulları sıbtlarından bir kısmından tüccar gelmişti. Dedi ki; amcacığım benimle gel ve bu topluluğun malından bir şeyler alalım, belki onda ben kâr ederim. Çünkü seni benimle görünce bana malı verirler. Amca delikanlıyla beraber geceleyin çıktı, ihtiyar o sıbta ulaşınca delikanlı onu öldürdü, sonra kendi ailesinin yanına döndü. Ertesi sabah amcasını arayıp onun nerede olduğunu bilmiyormuş gibi yaparak geldi. Amcasını bulamayınca ona doğru koştı ve sözkonusu sıbtın amcasının çevresinde toplanmış olduğunu görünce onları muaheze ederek, «amcamı öldürdünüz, onun diyetini ödeyin» dedi. Bir yandan da ağlıyor, başına toprak serpiyor, vay amcacığım, diye bağıırıyordu. Dâva Hz. Musa'ya götürüldü. O da o sıbtın mensûblarına diyet hükmünü verdi. Onlar:

Ey Allah'ın peygamberi, bizim için Allah'aduâ et, suçu kim işlemişse bize bildirsin ki suçlu tutulsun. Allah'a ye-mîn ederiz ki onun diyeti bizim için çok kolay, ama onu öldürmüş olmakla ayıplanmaktan utanıyoruz, dediler. İşte Allah Teâlâ'mn : «Hani siz bir canı öldürmüştünüz de onda şüpheyeye düşmüştünüz. Allah ise sizin gizlemekte olduğunuzu açığa çıkarandır...» kavli buna telmihtir. Mûsâ (a.s.) da kavmine : «Allah her halde bir sığır boğazlamanızı emrediyor, demişti.» Onlar, biz senden maktul ve katili soruyoruz, sense bize sığır boğazlayın diyorsun bizimle alay mı ediyorsun? dediler. «Hz. Mûsâ, ben, câhillerden olmaktan Allah'a sığınırını» demişti. İbn Abbâs der ki; eğer onlar bir sığır bulup da kesselerdi bu kendileri için yeterli olacaktı, ancak onlar bu konuda şiddetli davrandıkları ve Hz. Musa'yı yordukları için Allah da onlara şiddetli davrandı. «Dediler ki: bizim için Rabbına duâ et de onu bize iyice bildirsin.» Mûsâ da : «Allah o, ne çok kart, ne de çok körpedir ikisi ortası bir sığırdır» buyuruyor. «Artık emrolunduğunuz şeyi yapın demişti.» Dediler ki; bizim için Rab-bına duâ et onun rengini bize iyice

açıklasın. O da Rabbım diyor ki: «O bakanları rahatlatacak sapsarı bir inektir.» demişti. Dediler ki Rabbına duâ et bize açıkça niteliğini bildirsin. Çünkü bizce inekler hep birbirine benziyor. Allah dilese biz elbette hidâyete erenlerden oluruz. Dedi ki: «Rabbım; o, ne boyunduruğa koşulup arazî sürecektir, ne de ekin sulayacak bir inektir, zillate uğramamıştır, bütün kusurlardan uzaktır, onun alacası da yoktur.» buyuruyor. Onlar, işte şimdi gerçeği ortaya koydun dediler ve o sığırı aradılar, ama bulamadılar. İsrâiloğulları arasında _ babasına çok iyi davranan bir adam vardı. Adamın biri bir inci satıyordu ve onun yanından geçerken : Bu inciyi yetmiş bine satıyorum, dedi. O adamın babası uyumakta olduğundan ve başının altında da anahtar bulunduğundan adam inci satana; bekle babam uyansın, onu senden seksen bine alayım dedi. Adam babanı hemen uyandır sana altmış bine vereyim dedi. Tüccar her seferinde, onu onar onar düşürüyordu, nihayet otuz bine indi. Delikanlı da her seferinde babasının uyanmasını beklemesini ve fiyatı artıracaklarını söyleyerek yüz bine ulaşmıştı. Ona, bu

fazla gelince ben senden hiç bir şey almayacağıma, Allah'a and içerim dedi ve babasını uyandırmaktan çekindi. İşte Allah Teâlâ bu inciye mukabil olarak ona bu sığırı vermişti. İsrâiloğulları oradan söz konusu sığırı aramak için geçiyorlardı ve sığırı gencin yanında gördüler. Onu, kendilerine bir sığıra bir sığır olmak üzere satmasını istedilerse de o, buna yanaşmadı, iki sığır verdiler yine yanaşmadı, on sığıra kadar yükselttiler, o, yine vermeyince dediler ki: Allah'a andolsun ki onu senden almadan bırakıp gitmeyiz. Onu Hz. Musa'nın yanına getirdiler ve dediler ki: Ey Allah'ın nebisi biz söz konusu sığırı bunun yanında bulduk, ama o bize vermekten kaçınıyor, halbuki biz ona fazlasıyla para verdik. Mûsâ ona dedi ki; sığırını bunlara ver. O da : Ey Allah'ın Rasûlü ben, malıma daha çok lâyıyım. Mûsâ doğru söylersin, dedi. Onlara da arkadaşınızı memnun edin ve sığırın ağırlığınca altın verin dedi. O, yine vermekten kaçındı. Onlarsa verdikleri miktarı kat kat artırdılar ve neticede on kat altın vermeye razı oldular. Adam onlara sığırı sattı ve parasını aldı. Onlar da sığırı kestiler. Hz. Mûsâ ondan bir parçayı

adama vurun, dedi. Onu, adamın omuzlan arasına vurunca adam dirildi. Seni kim öldürdü diye sorduklarında, adam yeğenim dedi. Bunun üzerine yeğeni ben onu öldürdüm ki malını alayım ve kızıyla evleneyim, dedi. Böylece katili tutup öldürdüler.

Süneyd der ki; bize Haccâc... Muhammed İbn Ka'b el-Kurezi'den ve Muhammed İbn Kays'dan nakletti ki onlar şöyle demişler : Bu ikisinin sözü birbirine karışmıştır. İsrâiloğullarından bir boy, insanların kötülüğünün fazlalaştığını görünce bir şehir kurdular ve kötü insanlardan uzaklaştılar. Akşam olunca şehrin kapısını kapıyor ve dışardan kimseyi içeri almıyorlardı. Kapıyı açmak istediklerinde başkanları geliyor, bakıyor gözetliyor ve bir şey duymazsa şehrin kapısını açıyordu ve akşama kadar birlikte oluyorlardı. İsrâiloğulları arasında bir adamın çok malı vardı ve kardeşinin çocuğundan başka mirasçısı yoktu. Adam uzun süre yaşayınca, yeğeni mirasına konmak için adamı öldürdü, sonra cesedini alıp o şehrin kapısının önüne koydu. Sonra o ve arkadaşları bir yere gizlenip saklandılar. Şehrin başkanı kapıya gelip etrafı gözetledi ve kontrol etti,

hiç bir şey görmeyince kapıyı açtı. Ölüyü görünce kapıyı geri kapattı. Bunun üzerine" maktulün yeğeni ve arkadaşları : «Eyvah hem onu öldürdünüz, hem de kapıya atıyorsunuz» diyerek bağırmaya başladılar. Hz. Mûsâ (a.s.) İsrâiloğulları arasında öldürmenin çoğaldığını gördüğünden ölüyü hangi topluluğun ortasında bulursa onları sorumlu tutardı. Az kalsın, maktulün yeğeniyle, o şehrin halkı arasında çarpışma çıkacaktı. Her iki grup ta silahlarını kuşandılar, sonra birbirleriyle döğüşmekten vazgeçerek Hz. Musa'ya gelip durumlarını anlattılar ve «Ey Allah'ın Rasûlü bu şehir halkı bir kişiyi öldürdüler ve sonra kapıya attılar» dediler. Şehir halkı da dedi ki : «Ey Allah'ın Rasûlü, bizim kötülüklerden uzak durduğumuzu ve bunun için bir şehir kurduğumuzu, insanların kötülüklerinden uzaklaştığımızı biliyorsun. Allah'a andolsun ki onu biz öldürmedik ve öldürenin kim olduğunu da bilmiyoruz.» Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara bir sığır kesmelerini emretti ve Mûsâ (a.s.) «Allah herhalde bir sığır boğazlamanızı emrediyor» demişti.»

Ubeyde el-Selmânî, Ebu'l-Aliye, Süddî ve diğerlerinden nakledilen bu rivayetler nisbeten birbirinden farklıdır. Ancak aşikâr olan odur ki, bu rivayetlerin hepsi İsrâiloğulların kitaplarından alınmıştır. Bunlar nakledilmesi caiz olan şeylerdir. Fakat biz onları ne doğrular, ne de yalanlarız. Bu sebeple o rivayetlere ancak bizim yanımızdaki hakîkata uyduğu miktarda güveniriz. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır. [\[95\]](#)

68- Onlar, Bizim için Rabbına duâ et de onu bize iyice bildirsin, demişlerdi. Mûsâ da : Allah, o, ne çok kart, ne de çok körpedir. İkisi ortası dinç bir sığırdır, buyuruyor. Artık emrolunduğunuz şeyi yapın, demişti.

69- Dediler ki Bizim için Râbbma duâ et de onun ne renk olduğunu bize iyice açıklasın. O da: Rabbım diyor ki: O bakanları rahatlatacak sapsarı renkli bir ineştir, demişti.

70- Dediler ki: Rabbına duâ et, bize açıkça niteliğinin ne olduğunu bildirsin. Çünkü bizce sığırlar birbirine ben

ziyor. Allah dilerse biz elbette hidâyete erenlerden oluruz.

71- Dedi ki: Rabbım, o, ne boyunduruğa koşulup arazî sürececek, ne de ekin sulayacak bir inehtir. Zillate uğramamıştır. Bütün kusurlardan uzaktır. Onun alacası da yoktur, buyuruyor. Onlar: İşte şimdi gerçeği ortaya koydun, dediler. Hemen onu boğazladılar ki az kalsın bunu yapmayacaklardı.

Allah Teâlâ bu âyette bize İsrâiloğullarının diretmesini ve peygamberlerine çok sorular sormalarını anlatıyor. Onlar kendilerini dara sokunca Allah da onları dara soktu. Halbuki onlar herhangi bir sığırı kesmiş olsaydılar mes'ele yerini bulmuş olacaktı. Nitekim İbn Abbâs' in, Abîde'nin ve diğerlerinin söyledikleri bunu doğrulamaktadır. Ne var ki onlar şiddetli davranınca Allah da onlar hakkında şiddet göstermiştir. Onlar, «bizim için Rabbına duâ et de onu bize iyice bildirsin demişlerdi.» Bu sığırın ne olduğunu ve özelliklerini bize açıklasın dediler.

İbn Cerîr der ki; bize Ebu Süneyd... İbn Abbâs'dan nakletti ki; o şöyle demiş; Eğer basitinden

bir inek alsalardı, onunla yetinilecekti. Ama kendileri ağır davranınca Allah da onları ağırlaştırdı. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Çünkü onu birden fazla kişi İbn Abbâs'dan rivayet etmiştir. Abîde, Süddî, Mücâhid, İkrime, Ebu'l-Âliye ve daha başkaları da aynı şekilde söylemişlerdir. İbn Cüreyc der ki; Atâ şöyle dedi: Eğer, basitinden bir inek alsalardı kendileri için yeterdi. İbn Cerîr der ki; Rasûlullah (s.a.). şöyle buyurdu : Doğrusu onlar alelade bir inek kesmekle emrolunmuşlardı, fakat onlar, kendilerini zora sevkedince Allah da zorlaştırdı. Allah'a kasem ederim ki; eğer onlardan bir kısmı istisna edilmiş olmasaydı hiç bir zaman onlara hakikat açıklanmış olmazdı.

«Allah, o, ne çok kart, ne de çok körpe, ikisi ortası bir sığırdır» buyuruyor. Yani ne yaşlı ve bitkindir, ne de henüz döle ulaşmamış küçüktür. Ebu'l-Âliye, Süddî, Mücâhid, İkrime, Atiyye el-Avfî, Atâ el-Ho-rasânî, Vehb İbn Münebbih, Dahhâk, Hasan, Katâde böyle demişlerdir. İbn Abbâs'ın da aynı şeyi söylediği rivayet edilir. Dahhâk, İbn Abbâs'-dan «İkisi ortası dinç bir sığırdır buyuruyor.» âyeti

hakkında şöyle dediğini rivayet eder : O, büyükle küçük arasındadır. Bu ise hayvanların ve sığırların olması muhtemel olan en güçlü ve en güzel dönemleridir. İkrime, Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Atâ el-Horasânî ve Dah-hâk'tan da aynı şekilde rivayet edilmiştir. Süddî ise bunun ikisinin ortasında olduğunu söyler. Heşîm, Hasan'dan nakleder ki bu sığır yabanî bir inek idi. İbn Cüreyc Atâ'dan o da İbn Abbâs'dan nakleder ki; o şöyle demiş : Kim san bir ayakkabı giyerse onu giydiği sürece sürekli sevinç içerisinde bulunur. Bunun sebebi Allah Teâlâ'mn şu mübarek kavlidir : «O, bakanları rahatlatacak sapsarı bir inektir.» Mücâhid de böyle der. Vehb İbn Münebbih, bu ineğin sapsarı olduğunu söyler. Saîd •İbn Cübeyr de boynuzunun ve çatal tırnağının sarı olduğunu söyler.

İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Hasan'dan nakletti ki; bu inek aşırı derecede siyahmış. Bu söz garibtir. Doğrusu öncekidir. Bunun için âyet-i kerîme onun sarılığını te'yîd etmek üzere : «Parlak, sapsarı» ifadesinden maksad, sarılığı nerdeyse karaya çalıyor, demektir. Saîd İbn Cübeyr ise bunun rengi saf demek

olduğunu söyler. Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Süddî, Hasan ve Katâde'den de aynı şey rivayet edilmiştir. Şerif... İbn Ömer'den nakleder ki «sapsarı, renkli» ifadesinin manası sâf demektir. Avfî tefsirinde İbn Abbâs'dan nakleder ki; bu ifâde fazlaca san ve sanlığı nerdeyse beyaza çalıyor demektir. Süddî der ki «bakanları rahatlatacak,» yani hayrette bırakacak demektir. Ebu'l-Âliye, Katâde ve Rebî' İbn Enes de aynı şekilde demişlerdir. Vehb İbn Münebbih der ki: Onun derisine baktığında, sana güneşin ışınlarının derisinden çıktığı vehmini verdirecek şekilde idi.

«Çünkü bizce inekler birbirine benziyor.» Yani çokluğundan dolayı birbiri gibi görünüyor. Bu sebeple sözkonusu ineğin niteliğini ve şeklini bize apaçık belirtti. «Allah dilerse elbette hidâyete erenlerden oluruz.» Ve böylece Allah onu bize açıklar. İbn Ebu Hatim der ki; bana Ahmed İbn Yahya.. Eğer isrâiloğullan «Allah dilerse elbette hidâyete erenlerden oluruz, demiş olmasalardı, kendilerine bu imkân verilmezdi. Ancak bu sebeple istisna edilmişlerdir.» Hafız Ebu Bekr İbn Mer-dûyeh tefsirinde bir başka yolla Ebu .Hüreyre'den rivayet eder ki Ra-sûlullah

(s.a.) şöyle buyurmuş : Eğer isrâiloğullan «Allah dilerse biz elbette hidâyete erenlerden oluruz» demiş olmasalardı ebediyen onlara bu imkân verilmezdi. Şayet onlar herhangi bir sığın bulup kesseydiler bu, kendileri için yeterli olacaktı. Ama kendilerini zorladılar, Allah da onların aleyhinde zorladı. Bu hadîs bu şekilde garîbtir. En iyi ve güzel şekli Süddî'den nakledildiği şekilde Ebu Hüreyre'nin ifadesidir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

«Dedi ki; Rabbim, o ne boyunduruğa koşulup arazî sürecektir, ne de ekin sulayacak bir inektir.» O ne arazî sürmekle boyunduruğa koşulmuş ve horlanmıştır, ne de dolapta su çekmek için hazırlanmıştır. Aksine o özenle ve seve seve beslenmiş, eksiksiz, kusursuz bir hayvandır. Kendi renginin dışında herhangi bir renk ve alacalık yoktur. Ab-dürrezzâk, Katâde'den nakleder ki: «Bütün kusurlardan uzaktır.» demek, aybı yoktur demektir. Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes de böyle demişlerdir. Mücâhid ise bu âyete, o alacalıktan uzaktır şeklinde mânâ vermiştir. Atâ el-Horasânî ise «Bütün kusurlardan uzaktır» yaratılış ve görünüş

kusurlarından ve Onda alacalık ta yoktur. Mücâhid der ki; siyah veya karalık yoktur. Ebu'l-Âliye, Rebî'. İbn Enes, Hasan, Katâde derler ki; onda beyazlık yoktur. Atâ el-Horasânî ise «Onun alacası yoktur» âyeti her tarafının aynı renkte olduğunu belirtiyor, der. Atiye el-Avfi'den, Vehb İbn Münebbih'den ve İsmâil İbn Ebu Hâlid'den bu şekilde rivayet edilmiştir. Süddî ise «Onun alacası da yoktur» âyetinin siyah, beyaz ve kızılıktan eser yoktur demek olduğunu belirtir. Bu sözlerin hepsi birbirine yakın sözlerdir.

Onlar «İşte şimdi gerçeği ortaya koydun» dediler. Katâde der ki; şimdi bize açıkladın dediler. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; Allah'a andolsun ki onlara daha önce de gerçek açıklanmıştı.

«Hemen onu boğazladılar ve az kalsın bunu yapmayacaklardı.» Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklederek der ki; az kalsın onu yapmayacaklardı, zaten yapmak istedikleri şey de bu değildi. Çünkü onlar kesmek istemiyorlardı. Yani bunca sorulara ve izahlara rağmen onlar ancak büyük bir gayret sonucu kestiler. Bu ifâde onları zemmetmektedir.

Çünkü İsrâiloğullarının maksadı; sadece direnmektir. Bu sebeple az kalsın onu kesmeyeceklerdi. Muhammed İbn Kâ'b ve Muhammed İbn Kays ise «Hemen onu boğazladılar ki az kalsın bunu yapmayacaklardı» çünkü ineğin parası fazlaydı diye, tefsir etmişlerdir.

Bu ifâde üzerinde durulması gerekir. Çünkü onun parasının fazla .olduğu sadece İsrâiloğulları kaynağında nakledilen rivayetlerde yer almaktadır. Nitekim Ebu'l-Âliye ve Süddî'nin naklettiklerinde bu görülmüştür. Avfî İbn Abbâs'dan bu hikâyeyi rivayet etmiştir. Ubeyde, Mü-câhid, Vehb İbn Münebbih, Ebu'l-Âliye, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ise onu büyük bir para karşılığı satın aldıklarını belirtirler. Bu konuda ihtilâf vardır. Ayrıca bedeli konusunda daha başka ifâdeler de bulunmaktadır. Nitekim, Abdürrezzâk der ki: Bize İbn Üyeyne... İkrime'den nakletti ki o, -bu ineğin bedeli sadece üç dinardı demiştir. İkrime'den nakledilen bu rivayetin isnadı sağlamdır. Açıkçası o, bu ifâdesini ehl-i kitab'dan nakletmiştir. İbn Cerir der ki: Başkaları da şöyle dediler : Rezil olmak korkusundan dolayı

nerdeyse bunu yapmayacaklardı. Çünkü dâva ettikleri maktulün katilini Allah açığa çıkarınca, onlar rezîl olacaklardı. İbn Cerîr bu ifâdeyi herhangi bir kimsenin isnadına dayandırmamıştır. Sonra da parası fazla olduğu ve rezîl olmaktan çekindikleri için bunu yapmayacaklardır şeklinde tefsir etmenin doğru olduğu görüşünü tercih etmiştir. Bu konu üzerinde de durulması gerekir. Doğrusu —en iyi Allah bilir— Dahhâk'ın İbn Abbâs'dan naklettiği ve bizim yukarda zikrettiğimiz görüştür. Tevfik Allah'-tandır. [\[96\]](#)

72- Hani, siz bir kişiyi öldürmüştünüz de; sonra o konuda birbirinizle çekişmeye başlamıştınız. Allah ise sizin
gizlediğinizi açığa çıkarıcıdır.

73- Sığırın bir parçasını ölüye vurun, demiştik. İşte Allah ölüleri böyle diriltir. Ve sizlere âyetlerini gösterir ki,
aklınızı başınıza alasınız.

Kâtil ve Mucize:

Buhârî der ki: «Birbirinizle çekişmeye başlamıştınız.» Yani ihtilâfa düşmüştünüz. İbn Ebu

Hatîm'in... Mücâhid'den naklettiği rivayette de, Mücâhid bunu, ihtilâfa düşmüştünüz şeklinde tefsîr etmiştir. Atâ el-Horasânî ve Dahhâk, bu konuda, birbirinizle çekişmiştiniz şeklinde tefsîr etmişlerdir. İbn Cüreyc ise «Hani siz bir kişiyi öldürmüştünüz de sonra o konuda birbirinizle çekişmeye başlamıştınız.» âyetinin, birbirinize, siz öldürdünüz demeye başlamıştınız, şeklinde tefsîr etmiştir. D'ğerleri de, hayır siz öldürdünüz demişlerdi. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle der.

«Allah ise sizin gizlediğinizi açığa çıkarıcıdır.» Mücâhid der ki; sizin saklamakta olduğunuzu demektir. İbn Ebu Hatim der ki; bize Arar İbn Müslim... Müseyyeb İbn Râfi'nin şöyle dediğini duyduğunu söyler: Kul yedi ev ötede bir iyilik yaparsa muhakkak Allah onu açığa çıkarır. Ve yine yedi ev ötede bir kötülük yaparsa mutlaka Allah Teâlâ onu da açığa çıkarır. Bunun doğrulanması Allah Teâlâ'nın şu ifâdesi ile, sabittir. «Allah ise sizin gizlediğinizi açığa çıkarıcıdır.»

«Sığırın bir parçasını ölüye vurun» demiştik. Bu bir parça, sığırın herhangi bir uzvunun parçası

olabilir. Her halükârda mucize gerçekleşir ve harikulade olay ortaya çıkar. Ama bu parça muayyen de olabilir. Eğer hangi parça olduğunun belirtilmesinde bizim din ve dünya işimizle alâkalı konularda bize fayda sağlayacak olsaydı, muhakkak ki Allah Teâlâ onu bize açıklardı. Ama açıklamamış, müphem bırakmıştır. Bize bu noktanın açıklandığına dâir sahih bir rivayet de gelmemiştir. Bu sebeple Allah bu noktayı nasıl müphem bırakmışsa öylece biz de müphem bırakırız. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ahmed İbn Sinan... İbn Abbâs'dan nakleder ki, o şöyle demiş : İsrâiloğullarında ineği arayanlar kırk yıl aradılar ve nihayet onu bir adamın yanında buldular. Adam ineğini çok seviyor ve ne bedel verirlerse satmaktan kaçınıyordu. Nihayet derisi doluşunca para verdiler ve onu kestiler. Bir uzvunu ölüye vurdular, ölü damarlarından kan akarak kalktı. Ona seni kim öldürdü? dediler. O da beni falanca öldürdü dedi. Hasan ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle derler ve onun bir parçasının ölüye vurulduğunu söylerler. İbn Abbâs'dan bir rivayette ise onlar ölüye ineğin kıkırdaktan sonra gelen bir

kemiğini vurmuşlardı. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Abîde'den nakletti ki onlar ölüye sığırın etinden bir parça vurmuşlardı. Ma'mer, Katâde'den naklen der ki; onlar ölüye sığırın budundan vurdular ve ölü dirilerek beni falanca öldürdü demiştir. Ebu Üsâme... İkrime'den nakleder ki; ölüye sığırın budundan vurulmuştu, ölü kalktı ve beni falanca öldürdü dedi. İbn Ebu Hatim der ki; Mücâhid ve Katâde'den bu şekilde rivayet edilmiştir.

Süddî der ki; ölüye omuzundan bir parça vurulmuştu, o da dirilmiş ve kendisini kimin öldürdüğü sorulmuş, o da beni kardeşimin oğlu öldürdü demişti. Ebu'l-Âliye der ki Mûsâ (a.s.) sığırın kemiklerinden bir kemik alıp ölüye vurmalarını emretti, onlar da böyle yaptılar. Ölü dirildi ve katilin adını söyleyip tekrar oluverdi. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; onlar ölüye sığırın uzuvlanndan bir parçayı vurmuşlardı.

«İşte Allah ölüleri böyle diriltir.» Yani onlar vurdular ve Allah ölüyü diriltti. Allah, burada onların gözleriyle şahidi oldukları ölünün dirilmesi olayını, kendi kudretinin ve ölüleri diriltmesinin örneği olarak

sunuyor. Allah Teâlâ bunu öldükten sonra dirilmeye delil olarak yapmıştır. Böylece onlar arasındaki husûmeti ve bozgunu aralıyordu. Allah Teâlâ bu sûrede ölümlerin dirilmesi konusundaki yaratıcı gücünü beş ayrı yerde zikretmektedir: «Sonra ölümünüzden sonra tekrar dirilttik» âyeti celîlesinde, bu kıssada, ölüm korkusuyla binlerce oldukları halde yurtlarından çıkanların kıssasında, damları üzerine yıkılmış olan kasabaya uğrayan kişinin kıssasında ve İbrahim (a.s.) in kuşları dirilmesi kıssasında bahis mevzuu etmektedir. Allah Teâlâ ölümünden sonra yeryüzünü diriltmeyle çürüyüp toprak olan cesetleri diriltme konusuna dikkatleri çekmiştir. Nitekim Ebu Dâvûd el-Tayâlisî der ki; bize Şu'be... Ebu Rezîn el-Ükeylî'den nakleder ki, o şöyle demiş : Ben Hz. Peygambere dedim ki; Ey Allah'ın Rasûlü, Allah ölümleri nasıl dirilte-cektir? O, buyurdu ki; sen sararmış bir vâdîden geçmedin mi? Sonra onun yeşerdiğini görmedin mi? Evet dedim. Bunun üzerine buyurdu ki; öldükten sonra dirilme de böyledir. Veya şöyle dedi: İşte Allah ölümleri de böylece diriltir. Bunun şahidi Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîmesidir : «İşte

onlara bir âyet: Ölü yeri diriltir ve oradan taneler çıkarırız da ondan yerler. Orada hurmalıklar ve üzüm bağları var ederiz, aralarında pınarlar fışkırtırız. Onu ve elleriyle yaptıklarının mahsûllerini yesinler diye. Hâlâ şükretmezler mi?» (Yâsîn, 33-35)

Rivayete göre İsrâiloğulları arasında zengin, yaşlı bir kişi vardı. Adamın tek oğlu bulunuyordu. Amcasının çocukları mirasına konmak için adamın oğlunu öldürmüşlerdi. Sonra da gelip kanını ve diyetini talep ediyorlardı. Bu hususta Cenâb-ı Allah, bir sığır kesmelerini emretti. Kesilen sığırın bir parçasının ölünün vücûduna vurulması halinde, ölünün dirileceğini ve kendisini kimin öldürdüğünü söyleyeceğini bildirdi. Yahudiler sığın kestiler ve ölüye ondan bir parça vurdular. Allah ölüyü diriltti ve ölü kendisini kimin öldürdüğünü haber verdi. İşte Cenâb-ı Allah yahûdîlere bu vak'ayı hatırlatmaktadır. Hani Mûsâ Peygamber sizin atalarınıza demişti ki, «Allah herhangi bir sığır kesmenizi emrediyor.» Onlar Allah'ın emrini yerine getirmemişler ve beklemişlerdi. Hattâ «Ey Mûsâ bizimle alay mı ediyorsun?» diye ona çıkışmışlardı. Mûsâ Peygamber de, «Ben ciddî

konularda alay edecek birisi değilim, dediklerinizden Allah'a sığınırım» diye karşılık vermişti. Hz. Musa'nın dediklerinin ciddî olduğunu anlayan yahûdiler, kesilecek sığırın nasıl olması gerektiğini Rabbından öğrenmesini Hz. Musa'dan istemişlerdi. Hz. Mûsâ da onun büyük veya küçük olmayan, orta semizlikte bir sığır olduğunu bildirmiş ve emrolundukları şekilde kesmelerini söylemişti. Ama yahûdiler yine karşı çıkıp renginin nasıl olacağını sorunca, Hz. Mûsâ renginin fazlaca sarı olup, görenler tarafından hoş karşılanan, sevilen bir sığır olması gerektiğini bildirmişti. Yahûdiler bununla da yetinmemişler, sığırın niteliklerinin daha çok açıklanmasını istemişlerdi. Davranışlarının aşırılığını hissederek, sığırın kendileri tarafından farkedilir gibi olduğunu belirtmişler ve mazeret göstermeye çalışmışlardı. Yüce Allah, istenilen sığırın daha önce toprak sürmemiş ve su çekmemiş bir hayvan olmasını ve her türlü eksikliklerden salim bulunmasını bildirmişti. Bunun üzerine yahûdiler Hz. Musa'ya «şimdi dediğini anladık» diyerek istenen sığın araştırmaya başlamışlar ve annesinin emrini dinleyen bir yetim

çocuğun sığırı olduğunu görmüşlerdi. Rivayete göre sığırın, derisini altınla doldurmak şartıyla onu satınalmışlardı. Burada Yüce Allah hitabım peygamber devrindeki ya-hûdîlere çevirerek, atalarının davranışlarını, onlara hatırlatmakta ve kötü hallerini gözleri önüne sermektedir. [\[97\]](#)

74- Sonra bunun ardından kalbleriniz yine katılaştı. Şimdi onlar taş gibidir. Yahut daha da katı. Zira taşın öylesi vardır ki; ondan ırmaklar kaynar, öylesi vardır ki; yarılp ondan su fışkırır, öylesi de vardır ki; Allah korkusundan yuvarlanır. Allah yaptıklarınızdan asla gafil değildir.

Taş Kalbli Yahudiler:

Allah Teâlâ tsrâiloğullannı uyarıp gördükleri ilâhî mucizelere ve bilhassa ölülerin diriltilmesine dikkatleri çekerek buyuruyor ki: «Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı. Şimdi onlar taş gibidir.» Ebediyyen yumuşamaz. Bunun için Allah Teâlâ mü'minlerin aynı duruma düşmelerini yasaklamaktadır. Hadîd sûresinde ise şöyle buyurmaktadır : «İnananların gönüllerinin Allah'ı anması ve ondan inen gerçeğe içten bağlanması zamanı daha

gelmedi mi? Onlar, daha önce kendilerine kitab verilenler gibi olmasınlar, onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı, çoğu fâsıklardır.» (Hadîd, 16).

Avfî tefsirinde, îbn Abbâs'dan naklen der ki: Ölüye kesilen hayvanın bir parçası vurulunca dirildi, oturdu ve kendisine, seni kim öldürdü denildiğinde, kardeşimin oğulları öldürdüler deyip tekrar ruhu kabz-olundu. Adamın öldüğünü görünce kardeşlerinin oğulları Allah'a and-içerek biz öldürmedik dediler ve böylece gördükten sonra hakkı yalanladılar. İşte bunun için Allah Teâlâ: «Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı» buyurmaktadır. Bununla yaşlı ölünün yeğenleri kaydedilmektedir. «Şimdi onlar taş gibidir yahut daha da katı.» İsrâiloğullarının kalpleri uzun süre geçmesi nedeniyle gördükleri âyetlere ve mucizelere rağmen öğüt dinlemekten uzak oldu. Katılığından onların kalpleri, yumuşatılmak imkânı olmayan taşlar gibiydi, hattâ taşlardan da katıydı. Çünkü kimi taşlardan ırmaklar akıtan gözeler kaynar, kimisinden sular fışkırır, kimisi de Allah'ın haşyetinden

dağlardan aşağı yuvarlanır. Hepsi kendi hesabına göre bir idrâk içerisinde. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Yedi gök ve yer ve bunlarda bulunan kimseler O'nu tesbîh eder. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen yoktur. Fakat siz onların teşbihlerini anlamazsınız. Doğrusu O Halîm, Ğafûr olandır.» (İsrâ, 44).

Ebu Necîh Mücâhid'den naklen der ki; Şu fişkirtan veya su yüzünden yanlan veya dağın tepesinden yuvarlanan her taş Allah'ın haşyetindendir. Bunu Kur'an-ı Kerîm böyle belirtmektedir. Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... tbn Abbâs'dan nakletti ki, o bu âyeti şöyle tefsîr etmiştir: Taşlar, sizin kendisine çağrıldığınız hakikat karşısında bazan sizin kalplerinizden daha yumuşaktır. «Allah yaptıklarınızdan asla gafil değildir.» İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Yahya İbn Ebu Tâlib'in «Zira taşın öylesi vardır ki ondan ırmaklar kaynar» âyeti konusunda şöyle dediğini nakletti : Bu çok ağlamak demektir, «öylesi vardır ki yanıp ondan su fişkırır.» Bu da az ağlamaktır, «öylesi vardır ki Allah

korkusundan yuvarlanır.». Bu da gözden yaş dökmeden kalb ile ağlamaktır.

Arab.dili bilginleri Allah Teâlâ'nın : «Şimdi onlar taş gibidir yahut daha da katı.» âyetindeki yahut anlamına gelen “Ev” harfinin şek için olmasının imkânsızlığında birleştikten sonra, bir kısmı vâv gibi atıf edatı olması gerektiğini söylemişlerdir. Bu takdirde mânâ«Şimdi onlar taş gibidir veya daha da katı» şeklinde olur. Nitekim buna benzer bir başka âyet-i kerîmede Cenab-ı Allah şöyle buyurmaktadır : «Rabbmm hükmüne kadar sabret, onlardan günah işleyen veya kâfir olanlara uyma.» (İnsan, 24)

Başkaları da buradaki “Ev” harfi daha da anlamına gelen “Bel” manasınadır. Bu takdirde âyetin mânâsı şöyle olur: «Şimdi onlar taş gibidir hatta daha da katı». Nitekim Cenâb-ı Allah şu âyet-i kerîme'de aynı edatı kullanmaktadır : «Kendilerine, elinizi savaştan çekin, namaz kılın, zekât verin denilenleri görmedin mi? Onlara savaş farz kılındığında içlerinden bir kısmı hemen insanlardan, Allah'tan korkar gibi hattâ daha çok korkarlar...» (Nisa, 77) Bir başka âyet-i kerîmede ise şöyle

buyrulmaktadır: «Onu yüz bin hattâ daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.» (Saffât, 147) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyrulur: «Aralan iki ay aralığı kadar hattâ daha da yakın oldu.» (Necm, 9)

Başkaları da dediler ki; bu âyetin mânâsı şöyledir: «Şimdi onlar taş gibidir, hatta sizin yanınızda daha da katıdır.» Bunu İbn Cerîr nakleder. Başkaları da dediler ki; burada maksad, bir konuyu muhataba müphem bırakmak içindir...

Bazıları da dediler ki bunun mânâsı şöyledir: Sizin kalpleriniz şu iki örneğin dışına çıkamaz: Ya kalpleriniz taş gibi olur veya ondan daha katı olur.

İbn Cerîr der ki; bu te'vîle göre âyetin mânâsı şöyledir: Kalpleriniz katılık bakımından bir kısmı taş gibidir, bir kısmı taştan da katıdır. İbn Cerîr diğer rivayetleri belirtmekle beraber bunu tercih etmiştir.

Ben derim ki; bu son söz Allah Teâlâ'nın şu kavline benzemektedir : «Onların misâli ateş yakan kimsenin misâli gibidir ki ateş çevresindekileri aydınlatınca Allah onların ışığını giderdi... Yahut gökten inen sağanağa tutulmuş gibidirler ki onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır.»

(Bakara, 17-19) Bunun benzeri bir başka âyet-i kerîme'de de şöyledir : «Küfredenlerin işleri engin çöllerdeki serap gibidir. Susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiç bir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur ve O da hesabını görür. Allah hesabı çabuk görendir. Veya engin denizin karanlıklarına benzer...» (Nûr, 39-40) Yani onların arasından kimileri böyledir, kimileri de öyledir. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; bize, Muhammed İbn Ahmed İbn İbrahim... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

«Allah'ın zikrinden başka konularda sözü çoğaltmayın, çünkü Allah'ın zikrinden başka çok söz kalpte katılıktır. İnsanlar arasında Allah'a en uzak olan da kalbleri katı olanlardır.»

Bu hadîsi Tirmizî Zühd kitabında rivayet eder. Bir başka rivayet tarîki da, İbrâhîm İbn Abdullah kanalıdır. O bunun İbrahim yoluyla nakledildiğinden başkasını bilmediğini ve diğer naklin garîb olduğunu söyler. [\[98\]](#)

75- Onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Onlardan öyle bir zümre vardı ki, Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de akılları yattıktan sonra, bile bile bunu değiştirirlerdi.

76- Mü'minlerle karşılaştıkları zaman, İnandıklar derlerdi, birbirleriyle başbaşa kaldıklarında, Rabbınızın katında, aleyhinde delil gösterebilirler diye mi Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz, buna akimiz ermiyor mu? diye birbirlerini uyarırlardı.

77- Bilmiyorlar mı ki; ne gizlerler, ne açıklarlarsa Allah hepsini bilir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ey Mü'minler, onların size inanmasını mı umuyorsunuz?» Bu sapık yahûdî topluluğunun size itaat edip bağlanacağını mı bekliyorsunuz? Onların ataları da apaçık mucizeleri gördükleri halde yine de kalpleri kararmış ve kalpleri hakka ittibâ et- memişti. «Onlardan öyle bir zümre vardır ki Allah'ın kelâmını dinlerlerdi ve akılları yattıktan sonra bile bile bunu değiştirirlerdi.» Onlar bu tahrif ve te'villerinde hatâyâ düşüyorlardı. Burası

Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîme'sine çok benzemektedir : «Sözlerini bozdukları için, onlara la'net ettik, kalplerini katılaştırdık. Onlar sözleri yerlerinden değiştirirler. Kendilerine belletilenin bir kısmını unuttular. İçlerinden pek azından başkasının dâima hainliklerini görürsün...» (Mâide, 13)

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muham-med, İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Sonra Allah Teâlâ, ne-bîsi Hz. Muhammed Mustafâ'ya ve onunla beraber bulunanlara yâ-hûdîlerden ümitlerini kesmeleri için şöyle buyurmaktadır : «Onların size inanacaklarını mı sanıyorsunuz? Onlardan öyle bir zümre vardı ki Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de...» Allah'ın kelâmını dinlemekten maksad Tevrat'ı okumaları ve dinlemeleri değildir. Çünkü onların hepsi de Tevrat'ı dinlemişti. Bunlar Hz. Musa'dan Rabbları görmeyi isteyenlerdi ki, bu sebeple onları yıldırım çarpmıştı. Muhammed İbn İshâk der ki; bana bazı ilim erbabı, onların Hz. Musa'ya şöyle dediklerini nakletti : «Ey Mûsâ, bizimle Allah'ı görmek arasına engel girdi, Seninle konuştuğu sırada bize Allah'ın kelâmını

dinlet. Hz. Mûsâ bu durumu Allah Teâlâ'ya arzettiğinde; peki onlara söyle, temizlensinler, elbiselerini arıtsınlar ve oruç tutsunlar, buyurdu. Onlar da bunu yaptılar. Sonra kendilerini Tûr dağına çıkardı, üzerlerini bulut kaplayınca, Mûsâ onlara secdeye kapanmalarını emretti. Onlar da secdeye kapandılar. Hz: Mûsâ Rabbi ile konuştu, onlar da Allah Hz. Musa'ya emir ve yasaklarını söylerken sözünü dinlediler. Öyle ki duydukları herşeyi ezberlediler. Sonra İsrâiloğullanna geldiler ve kabilelerinin yanına gelince içlerinden bir kısmı Allah'ın onlara emrettiği şeyi tahrif etti. Hz. Mûsâ, İsrâiloğullanna : «Allah size şunları ve şunları emretti» deyince onların arasından Allah'ın burada sözünü ettiği kişiler dediler ki: Hayır Allah şöyle ve şöyle dedi. Allah Azze ve Celle'nin buyruğuna aykırı görüş beyân ettiler. İşte Allah'ın Rasûlüne bahsettiği kimseler bunlardır.

Süddî der ki: «Onlardan öyle bir zümre vardı ki Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de akılları yattıktan sonra bile bile bunları değiştirirlerdi...» Bu, tahrif ettikleri Tevrat'tı. Süddî'nin zikrettiği bu son görüş

âyetin zahirine uygun düştüğü için İbn Abbâs ve İbn İshâk'ın zikrettiğinden daha uygundur. Hernekadar İbn Cerîr bunları tercih etmişse de, Allah'ın kelâmım işitmiş olmaları ifâdesinden Mûsâ (a.s.) ı işittiği gibi işitmenin anlaşılması zorunluluğu yoktur. Nitekim buna benzer bir ifâde Tevbe sûresinde vârid olmaktadır: «Müşriklerden biri sana sığınır, o Allah'ın sözünü dinleyinceye kadar onu kabul et. Sonra onu güven içinde gideceği yere ulaştır. Çünkü onlar bilgisiz bir topluluk-tur.» (Tevbe, 6) Bunun için Katâde : «Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de akılları yattıktan sonra bile bile bunu değiştirirlerdi» âyeti konusunda şöyle demiştir : Bunlar yahûdîlerdir. Onlar Allah'ın kelâmını dinliyor ve akıllarına iyice yattıktan sonra, onu değiştiriyorlardı. Mücâhid der ki: Allah'ın kelâmını gizleyip tahrif edenler yahûdîlerin bilginleriydi.

Ebu'l-Âliye der ki: Kendi kitaplarında Allah'ın indirdiği şekilde Hz. Muhammed (s.a.) in sıfatlarını gördüler ve onun yerini değiştirdiler.

Süddi der ki: «Bile bile bunu değiştirirlerdi.» Yani onlar günah işlediklerini biliyorlardı.

Vehb İbn Münebbih, İbn Zeyd'in «Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de akılları yattıktan sonra bile bile bunu değiştirirlerdi.» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Allah'ın kendilerine indirmiş olduğu Tevrat'ı tahrif ediyorlar ve ondaki helâli haram, haramı helâl kılıyorlardı. Hakkı bâtıl, bâtılı da hak yerine koyuyorlardı. Hak sahibi kendilerine rüşvet getirdiği zaman, ona Allah'ın kitabını gösteriyorlardı. Haksız bir kişi de rüşvet getirdiği zaman, yine kitabı getirip onun haklı olduğunu belirtiyorlardı. Herhangi bir kişi gelip kendilerine hakkı olmadığı bir şeyi isterse, rüşvet vermediği takdirde ona hakkı emrediyorlardı aksi halde emretmiyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «insanlara iyiliği emreder de kendi nefsinizi unutur musunuz? Halbuki siz kitabı okur durursunuz. Hâlâ aklınızı başınıza almayacakmısınız?» (Bakara, 44) buyurmuştur.

Muhammed İbn İshâk der ki; bize Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dan nakletti ki: «Mü'minlerle karşılaştıkları zaman inandık derlerdi.» âyetini o şöyle tefsir etmiştir: Yani sizin arkadaşınız

olan Rasûlullah'a inandık, ama o, yalnız sizin için gelmiştir derlerdi. «Birbirleriyle başbaşa kaldıklarında Rabbınızın katında aleyhinizde delil gösterebilirler diye mi Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz? Buna aklınız ermiyor mu? diye birbirlerini uyarırlardı.» Araplara böyle demeyin çünkü onların aleyhinde bir kapı açabilirsiniz. Onun bir peygamber olduğunu ikrar etmeyin çünkü O'na ittibâ etme konusunda Allah'ın sizden bir ahid aldığını biliyorsunuz. Allah, onun bizim beklediğimiz peygamber ve kitabımızda niteliklerini bulduğumuz kişi olduğunu haber veriyor. Onu inkâr edin ve kabul etmeyin. «Bilmiyorlar mı ki ne gizlerlerse, ne açıklarlarsa Allah hepsini bilir.» Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki: Bununla kasdolunanlar yahûdîler ve münafıklardır. Çünkü onlardı Hz. Muhammed (s.a.) in ashâbıyla karşılaştıklarında biz inandık diyenler.

Süddî de der ki: Bunlar, yahûdîlerden inanıp da sonra münafık olanlardır. Rebî' İbn Enes, Katâde ve daha başka halef ve seleften kişiler «de aynı şekilde tefsîr etmişlerdir. Hattâ Vehb İbn Münebbih'in rivayet ettiğine göre Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem

dermiş ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Onlardan Medine'ye gelenler muhakkak inanarak giderler. Bunun üzerine küfür ve nifak ehlinin reisleri dediler ki: Onların yanına vardığınızda biz inandık deyin, bize döndüğünüzde de küfredin. Onlar sabahleyin Medine'ye geliyorlar ve ikindiden sonra da kendi yurdlarına dönüyorlardı. Nitekim bir başka âyet-i ke-rîme'de de Cenâb-ı Allah şöyle buyurur : «Kitab ehlinden bir kısmı da şöyle dedi: İnananlara indirilene; günün başında inanın, sonunda inkâr edin belki dönerler. Dininize uymayanlardan başkasına uymayın. De ki: Doğru yol Allah'ın yoludur. Mesele size verilenin benzerinin bir başkasına da verilmesidir. Yoksa Rabbimizin katında size karşı bir hüccet ' mi gösterecekler? De ki doğrusu bol nimet Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir.» (Âl-i İmrân, 72-73).

Onlar Medine'ye geldiklerinde, biz müslüman olduk derlerdi. Ra-sûlullah (s.a.) in durumunu öğrenip haber vermek için tekrar yurtlarına gittiklerinde de küfre dönerlerdi. Allah Teâlâ nebisine bu durumu haber verince, onlann elindeki bu imkân

da yokoldu. Çünkü bir daha Medine'ye giremiyorlardı. Mü'mirîler onların mü'min olduklarını zannediyorlar ve diyorlardı ki: Allah Teâlâ sizin hakkınızda şöyle ve şöyle söylemedi mi? Onlar da evet diyorlardı. Kendi kavimlerine döndüklerinde «Rabbımızın katında aleyhimizde delil gösterebilirler diye mi Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz. Buna aklınız ermiyor mu? diye birbirlerini uyarıyorlardı.»

Ebu'l-Âliye der ki: «Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz.» Yani sizin kitabınızda bahsettiği Hz. Muhammed'in sıfatlarını niçin onlara söylüyorsunuz? demektir. Abdürrezzâk Ma'mer'den, o da Katâde'den nakleder ki-; o, bu âyet-i kerîme'nin tefsirinde şöyle buyurmuştur : Onlar, ilerde bir peygamber gelecek diyorlardı. Birbirleriyle başbaşa kalınca da : «Rabbımızın katında aleyhinizde delil gösterebilirler diye mi Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz?» diyorlardı.

İbn Cüreyc der ki, bana, Kasım İbn Ebu Bezze, Mücâhid'den bu âyet-i kerîme hakkında nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) Kurayza günü Yahudilerin

hisarlarının dibinde durdu ve dedi ki: Ey domuzların ve maymunların kardeşleri, ey Tağût'un kulları, Onlar, bu durumu Mu-hammed (s.a.) e haber veren kimdir? dediler. Bu söz sizden çıkmış olmalıdır dediler. «Rabbınızın katında aleyhinizde delil gösterebilirler diye mi Allah'ın size açıkladığını onlara anlatıyorsunuz?» âyeti bunu bildiriyor. Yani sizin aleyhinizde onların elinde bir dayanak bulunsun diye mi? İbn Cüreyc Mücâhid'den nakletti ki; Hz. Peygamber onlara Hz. Ali'yi gönderdiği zaman Yahudiler bu sözü söylemişler ve Hz. Peygambere hakaret etmişlerdi. Süddî der ki: Bunlar yahûdîlerden bir grup- tur. Önce inandılar, sonra münafık oldular ve Araplardan mü'riin olanlara kendilerine yapılan azabı anlatarak birbirlerine şöyle diyorlardı: Rabbınızın katında aleyhinizde delil gösterebilirler diye mi Allah'ın size açıkladığı azabı onlara anlatıyorsunuz? Biz Allah katında sizden daha üstün ve daha sevimliyiz desinler diye mi? Atâ el-Horasânî ise bu âyetin tefsirinin Allah'ın sizin lehinizde ve aleyhinizde verdiği hüküm, şeklinde olduğunu söylemiştir. Hasan el-Basrî der ki: Bunlar

yahûdî-lerdir. İnananlarla karşılaştıklarında biz inandık derlerdi, birbirleriyle başbaşa kaldıklarında kendi aralarında, Allah, kitabınızda aleyhinize açıkladığı hususları, Muhammed'in ashabına söylemeyin, sonra onu sizin aleyhinizde delil olarak kullanırlar ve size düşmanlık ederler, diyorlardı.

Ebu'l-Âliye «Bilmiyorlar mı ki neyi gizler, neyi açıklarlarsa Allah hepsini bilir.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Hz. Muhammed (s.a.) i inkâr ve yalanlama konusunda kendi kitaplarında bulunan şeylerden, neyi gizlerler ve neyi açıklarlarsa Allah hepsini bilmektedir. Katâde de böyle demiştir. Hasan der ki: «Ne gizlerlerse» onlar şunu gizliyorlardı: «Onlar Hz. Muhammed (s.a.) in ashabından yüzçevirip de kendi arkadaşlarının yanına döndüklerinde birbirlerini; Hz. Muhammed'in ashabına kendi kitaplarında açıklamış olan şeyleri (okumalarını) yasaklardı. Sebebi de; Hz. Muhammed'in ashabının kendi kitaplarında Allah katında kendilerine karşı bir hüccetleri bulunması korkusuydu.» «Ne açıklarlarsa» Yani Muhammed (s.a.) in ashabına iman ettik derlerse.

Ebu'l-Âliye, Rebi' ve Katâde de böyle tefsir etmişlerdir. [\[99\]](#)

78- Onlardan bir kısmı ümmîdirler, kitabı anlamazlar. Birtakım bâtıl şeyleri onlar sadece zanneder dururlar.

79- Vay, kitabı elleriyle yazıp da sonra az bir paha ile satabilmek için «Bu Allah katmdadır» diyenlere
elleri
nin yazdıklarından dolayı vay onlara! Vay onlara. O kazanmış oldukları yüzünden.

Kitabı Tahrif Edenler:

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Onlardan,» yani ehl-i kitab'tan bir kısmı da ümmîdirler. Mücâhid de bunların ehl-i kitâb olduğunu söylemiştir. Ümmî, iyi yazı yazamayan kişidir. Ebu'l-Âliye, Rebî', Katâde ve İbrahim Nehaî ile daha başkaları da böyle demişlerdir. Bu husus, Allah Teâlâ'nın «kitabı anlamazlar» kavlinden de açıkça anlaşılmaktadır. Yani kitapta neyin bulunduğunu bilmezler. Bunun için Rasûlullah (s.a.) in da sıfatlarından birisi ümmî olmasıdır. Zira o da güzel yazı yazamazdı. Nitekim bir başka âyet-i kerîmede Allah Teâlâ şöyle buyurur :

«Sen daha önce bir kitaptan okumuş ve elinle de onu yazmış değildin. Öyle olsaydı bâtıl söze uyanlar şüpheye düşerlerdi.» (Ankebût, 48). Nitekim Aleyhisselâtü Vesselam Efendimiz de şöyle buyurur : «Biz ümmî bir ümmetiz, yazmayız, ayı da hesaplayanlayız, şöyle ve şöyle.» Yani biz ibâdetlerimizin vaktini tayinde yazıya ve hesaba ihtiyâç duymayız. Bir başka âyet-i kerimede Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Odur ümmîler arasından kendilerine bir Rasûl göndermiş olan.» (Cum'a, 2).

İbn Cerîr der ki; Araplar, yazı yazamayan kişileri; yazı yazmasını bilemedikleri için, babası yerine annesine nisbet ederek ümmî derlerdi. Ancak İbn Cerîr İbn Abbâs (r.a.) dan bunun hilâfına bir kavil rivayet edildiğini söyler. Buna göre Ebu Küreyb İbn Abbâs'dan «Onlardan bir kısmı ümmîdirler» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Ümmîler, Allah'ın kendilerine gönderdiği rasûlü tasdik etmeyen ve indirdiği kitabı doğrulamayan, ancak kendi elleriyle, yazdıkları şeyi câhil ve sefîhler grubuna, bu Allah katındandır diyenlerdir. İbn Abbâs'm bildirdiğine göre, elleriyle yazı yazdıkları halde Allah

Teâlâ'nın onları ümmî olarak isimlendirmesi Allah'ın kitaplarını inkâr etmelerinden-dir. Sonra İbn Cerîr der ki bu te'vîl Arapların yaygın olan sözlerinden anlaşılanın tersinedir. Çünkü onlar arasında yaygın olan kanâate göre ümmî, yazı yazamayan kişidir.

Ben derim ki; ayrıca bu rivayetin İbn Abbâs'dan bu isnâdla nakledildiğinin sıhhati üzerinde durulması gerekir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

«Bir takım bâtıl şeyleri» İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki bâtıl şeylerden maksad; sözlerdir. Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; bâtıl şeyler yalan olarak ağızlarıyla söyledikleri sözlerdir. Mücâhid ise bunların yalan olduğunu ifâde eder. Süneyd Haccâc'dan o da İbn Cüreyc'den o da Mücâhid'den nakleder ki; «Onların bir kısmı ümmî-dirler, kitabı anlamazlar. Bir takım bâtıl şeyleri...» âyetinde bahs edilenler, kitaptan hiç bir şey bilmeyen yahûdîlerden bir topluluktur. Bu topluluk Allah'ın kitabında olanın aksine zann ile konuşuyorlar ve bunun kitapta olduğunu söylüyorlardı. Bu söyledikleri şey arzuladıkları bir takım heves ve arzulardan ibaretti. Hasan el-Basri'den de benzer

şekilde rivayet nakledilmiştir. Ebu'l-Âliye, Rebî' ve Katâde ise bunu, kendilerinin sahip olmadıkları konularda, Allah'dan diledikleri bir takım dilekler ve hevesler diye tefsir etmişlerdir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem ise bu bâtil şeylerin temenniler olduğunu belirtmiştir. Onlar biz ehl-i kitaptanınız dedikleri halde ehl-i kitaptan değillerdi.

İbn Cerir der ki; doğruya en yakın olan söz Dahhâk'ın İbn Abbâs'-dan naklettiği söz ile Mücâhid'in sözüdür: Allah'ın kitaptan bir şey anlamazlar diye nitelendirdiği ümmîler Hz. Musa'ya indirilmiş olan kitaptan anlamazlar. Ancak yalan uydururlar ve yalan yere bir takım bâtil ve hurafeler uydururlar. Buradaki temenni, yalan düzmek ve peyda etmektir. Osman İbn Affân (r.a.) dan rivayet edilen haber de böyledir. O şöyle demiştir: Ben ne boş şeyler istedim, ne de uydurdum. Yani ne bâtilin peşinden koştum ne de yalan uydurdum.

.. İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... İbn Abbâs'-dan nakletti ki: «Onlardan bir kısmı ümmîdirler, kitabı anlamazlar, onlar sadece bir takım bâtil şeyleri zanneder dururlar.» âyet-i

kerîmesinin kitapta bulunan şeyi bilmezler, buna rağmen zann ile senin peygamberliğini inkâr ederler, mânâsına geldiğini söylemiş. Mü-câhid ise «Onlar sadece zanneder dururlar» âyetinin yalan söylerler mânâsına geldiğini belirtir. Katâde, Ebu'l-Âliye ve Rebî' de, haksız yere zann beslerler demek olduğunu söyler.

«Vay kitabı elleriyle yazıp da sonra onu az bir paha ile satabilmek için, 'bu, Allah katındandır' diyenlere vay; ellerinin yazdıklarından dolayı onlara vay onlara kazanmış oldukları yüzünden!» Onlar da yahûdîlerden bir başka gruptur. Bunlar, Allah'a karşı yalan yere şahitlik ederek sapıklığa çağıran ve insanların mallarını bâtil yolda yiyenlerdir. Yazıklar olsun anlamına gelen “Veyl” kelimesi helak ve yok olsunlar demektir ki, Arap dilinde bu kelimenin .mânâsı meşhurdur. Süfyân el-Sevrî, Ziyâd İbn Feyyâz'dan nakleder ki; o, Ebu İyâz'ın şöyle dediğini duyduğunu belirtmiş. Veyl, cehennemin temelinde bulunan bir irindir. Atâ İbn Yesâr ise Veyl'in cehennemde bir vâdi olduğunu ve içerisine dağlar girse onu yutacağını söyler.

İbn Ebu Hatim... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu söylemiş : «Veyl, cehennemde bir vâdî-dir. Oraya kâfir kırk sonbahar yuvarlanır da yine de dibine ulaşmaz.» Tirmizî bu hadîsi Abd İbn Hamîd kanalıyla... Derrâc'tan nakleder ve der ki bu, garîb bir hadîstir. Ancak onu İbn Lehîa'nın hadîsinden tanıyoruz. Ben derim ki; görüldüğü gibi bu hadîs sadece İbn Lehîa'dan nakledilmiş değildir. Ancak felâket ondan sonrasındadır. Bu hadîs bu isnâdıyla merfû ve münkerdir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

İbn Cerîr der ki; Bize Müsennâ... Osman İbn Affân'dan, o da Ra-sûlullah (s.a.) dan nakleder ki: «Kitabı elleriyle yazıp da sonra onu az bir paha ile satabilmek için; «bu Allah katındandır diyenlere yazıklar olsun.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Veyl, cehennemde bir dağdır. O, yahûdîlerin hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar Tevrat'ı tahrif etmişlerdi. İstediklerini ona eklemişler, sevmediklerini de atmışlardı. Muhammed (s.a.) in adım Tevrat'tan silmişlerdi. İşte Allah bu sebepten onlara kızmış, Tevrat'ın bir kısmını kaldırarak :

«Kitabı elleriyle yazıp ta, sonra onu az bir paha ile satabilmek için; bu Allah katındandır, diyenlere yazıklar olsun» demiştir. Bu hadîs de aynı şekilde garîbtir.

İkrime, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «Kitabı elleriyle yazıp da...» âyetinde kasdolunanlar; yahûdî hahamlarıdır. Saîd de, Katâde'den bunların yahûdîler olduğunu nakleder. Süfyân el-Sevrî Abdurrahmân İbn Alkame'den rivayet eder ki o, ben İbri Abbâs'a Allah Teâlâ'nın : «Kitabı elleriyle yazıp da...» kavlini sordum. O, bu âyet müşrikler ve ehl-i kitâb hakkında nazil olmuştur, dedi. Süddî der ki; Yahudilerden bir topluluk kendi elleriyle yazdıkları kitabı Araplara satıyorlardı ve bu kitabın Allah katından olduğunu söyleyerek onlardan az bir paha almaya çalışıyorlardı.

Zührî der ki; bana Übeydullah İbn Abdullah, İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakletti: Ey Müslümanlar topluluğu, aranızda Allah'ın peygamberine gönderdiği kitab bulunurken ehl-i kitaba nasıl suâl soruyorsunuz? Bu kitab Allah'ın haberlerinin en yenisidir ve siz onu doğrudan doğruya okuyorsunuz. O,

yaşlanmış değildir ve Allah Teâlâ size; kitab ehlinin Allah'ın kitabını değiştirdiklerini ve kendi elleriyle kitablar yazıp az bir pahaya satabilmek için bu, Allah'ın katındandır dediklerini bildiriyor. Size gelen bilgiler onlara suâl sormanızı yasaklamaz mı? Allah'a andolsun ki onların hiç birisi size indirilen kitab hakkında size suâl sormadı. Bu hadîsi Buhârî muhtelif yollarla Zührî'den nakleder. Hasan İbn Ebu Hasan el-Basrî der ki az pahadan maksad; bütün pislikleriyle dünyadır.

«Ellerinin yazdıklarından dolayı onlara yazıklar olsun!» Elleriyle yazdıkları yalan, iftira ve bühtandan dolayı onlara yazıklar olsun! Haram yediklerinden dolayı onlara yazıklar olsun! Nitekim Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o, yazıklar olsun âyetinin; üzerlerine azâb olsun mânâsına geldiğini söylemiştir. Elleriyle yazdıkları yalandan dolayı yazıklar olsun! Bilgisiz halkı ve diğerlerini kandırarak yediklerinden dolayı yazıklar olsun! [\[100\]](#)

Tevrat'ı elleriyle yazıp ta içindekileri kendi arzu ve isteklerine göre değiştirenlere şiddetli azâb vardır. Tevrat'ta Hz. Peygamberin vasıflarını görmüşler,

elleriyle silerek onu değiştirmişlerdi. Yaptıklarının Allah katından olduğunu bildiriyorlardı. Bunu çok basît dünyevî değerler karşılığında satıyorlardı. İşte bu sebeple onlara şiddetli azâb vardır. Ayrıca onlar bu şenî davranışlarının dışında, kendilerine ancak kırk gün gibi kısa bir süre cehennem ateşinin dokunacağını bunun ancak kırk gün gibi kısa bir süre cehennem ateşinin dokunacağını bunun dışında cehennemde yanmayacaklarını iddia ediyorlardı. Bu kırk gün de, Hz. Musa'nın Tûr dağına çıkarken kendi başlarına kalıp Sâ-mirî'nin yaptığı buzağıya tapınmaları süresiydi. Ancak bu temelsiz bir iddia idi. Allah'tan böyle bir ahd almamışlardı: Allah'a bilmedikleri sözü isnâd ediyor ve gururları yüzünden bu yanlış iddiayı öne sürüyorlardı. Halbuki ey yahûdîler, siz işlediğiniz şenî suçlardan, küfrünüzden, peygamberleri öldürmenizden ve isyan ederek Allah'ın emirlerine muhalefetinizden dolayı cehennemde sürekli yanacaksınız. Çünkü Allah Hz. Âdem'den dünyanın sonuna değin, carî olacak tüm mahlûkât için geçerli umûmî kanunlar koymuştur. Bu kanunlara göre, kim bir suç işler veya kalbiyle,

lisaniyla ve uzuvlarıyla bir hatâyâ iştirak ederse, haktan uzaklaşmış ve sapıklığa düşmüş olmasından dolayı cehennemde yanacaktır. Binâenaleyh, siz bu kanunun dışında kalacak değilsiniz. Hangi cinsten ve ırktan olursa olsun, kim îman eder ve sâlih amel işlerse, işte o cennet ashabıdır ve orada ebediyyen kalacaktır.

Bu âyette yüce Allah yahûdîlerin Tevrat'a aykırı davranışlarını açıklamakta, ona inandıklarını söylemelerinin açıkça yalan olduğunu belirtmektedir. Çünkü Allah Tevrat'ta onlardan sağlam sözler almıştır. Allah'tan başkasına ibâdet etmeyeceklerine, anne ve babalarına iyi muamele edeceklerine dâir ahitleri vardır. Akrabalara, yetimlere ve yoksullara iyilik yapacaklarını söylemişlerdir. Güzel söz söyleyip namaz kılacaklarına ve zekât vereceklerine ahdetmişlerdi. Ancak yahûdîler bütün bu ahdlerini bozmuşlar ve madde sevgisiyle ruhlarını esîr ederek ihsan ve saygıda kusur etmişlerdi. Akrabalarına ve vatandaşlarının hukukuna riâyet edeceklerini söyledikleri halde, tecâvüz etmişlerdi. Kitabın bir kısmına inanmış, bir kısmını inkâr etmişlerdi. Bu ise

onlar için rüsvâyılığın biricik nedeniydi. Tevrâtta birbirlerini öldürmeyecekleri, meşru' yol dışında hiçbir kimsenin kanım akıtmıyacakları ve yurttaşı yurdundan çıkarmayacakları yazılıydı. Ancak onlar birbirlerini öldürmüşler, ve birbirlerini esîr etmişlerdi. Haklarında bunları yapmak yasak olduğu halde, bunu yapanlar, nasıl kitaba bağlı olduklarını söyleyebilirlerdi? Tevrat'taki hükümlerin bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr edenlerin bu şenî fiilinin cezası, dünyada zillet, ahirette de elim azâbtan başka bir şey olmazdı. İşte dünya hayatının riyaset ve mal gibi aldatıcı değerlerini âhirete tercih edenler, dünyalarını âhîret karşılığı satmış olan yahûdîlerdir. Onların azabı hafifletilmeyeceği gibi dünya ve ahirette de kendilerine yardım edilmez. Burada sözü edilen yahûdîler Medine'deki Kurayza oğullarıyla, Nadîr oğullarıydı. Kurayza oğulları Medine'deki Evs kabilesiyle, Nadîr oğulları da Hazrec kabûe-siyle sözleşmişlerdi. Bu sözleşmeye rağmen, öbürleriyle savaşıyor yurd-larını harâb ederek, tuttuklarını esir alıyorlardı. Niçin böyle yaptıkları sorulunca da, Tevrâtta böyle emredildiğini söylüyorlardı.

Andolsun ki, biz Musa'ya Tevrat'ı verdik. Onun peşinden birbiri ardı sıra Peygamberleri gönderdik. Bu peygamberler Yûşa', Dâvûd, Süleyman, Üzeyr, İlyâs, Elyesa, Yûnus, Zekerıyyâ ve Yahya (a.s.) dır. Meryem oğlu îsâ'ya da açık deliller ve mucizeler verdik. Ancak isrâiloğul-larına her peygamber geldiğinde, kendi istekleri ve arzuları doğrultusunda hareket etmeyince onlar peygamberlerden yüz çevirerek, büyüklük taslayıp ona uymaktan kaçınmışlardı. Her zaman yahûdîlerin yaptığı budur. Eski ve yeni, hangi devirde yaşarlarsa yaşasınlar yahûdîler, bu ortak karaktere sahiptirler. İlginç davranışlarından birisi de, Hz. Peygamberle alay ederek, «söylediklerin karşısında kalbimiz kapalıdır, oraya senin söylediklerin girmiyor» demeleridir. Yüce Allah onların bu iddialarını reddederek, söylediklerinin doğru olmadığını, ancak hakkın rahmetinden uzaklaştıklarını, küfür ve isyanları nedeniyle ilâhî tevîk-ten mahrum kıldıklarını belirtmektedir. Yahûdîlerin elindeki Tevrat Hz. Peygamberin niteliklerini belirttiği halde, Hz. Peygamber gelince ve beraberinde de Tevrat'ı

doğruluyan Kur'an'ı getirince, onlar büyükle-nerek Kur'an'ı inkâr etmişler ve dünya hayatını âhirete tercih etmişlerdi. Binâenaleyh, Allah'ın lâ'neti hep onların üzerinde olmuştur. Peygamberin çağdaşı olan yâhûdîler, O'nun hak peygamber olduğunu bildikleri halde ve kendi çocuklarını tanıdıkları gibi onu tanıdıkları halde inanmamışlardı. Zulüm ve kıskançlıktan başka bir nedene dayanmıyordu inanmayışları. Bunun üzerine Allah'ın gazabına çarptırılmışlardı. Peygamberi inkâr etmeleri, bu gazaba lâayık olmanın biricik nedeniydi. Onlar için horlaştııcı ve rezîl edici bir azâb muhakkak gelecekti. Onlara «Kur'an'a inanın» denildiğinde «biz, ancak Tevrat'ta bize indirilenlere inanırız. Bunun dışındakileri inkâr ederiz» diyorlardı. Yüce Allah ise onlara, Kur'an'ın hak olduğunu ve Allah katından indiğini, onun gibi Allah katından indirilen Tevrat'ı doğruladığını belirterek, kitapların bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayışlarının nedenini soruyordu. Tevrat'ta adam öldürmek-yasak iken, haksız yere peygamberlerini öldürenler yahûdîlerdi. Eğer Tevrat'a gerçekten inanıyorlarsa neden adam

öldürüyorlardı? Doğruyu söylemek gerekirse onlar, Allah katından gelen hiçbir kitaba inanmazlardı.

Peygamberleri öldürmeleri ve Hz. Musa'nın Tevrat ile birlikte değişik mucizelerle kendilerine gelmesinden sonra, onu bırakıp buzağıya tapınmaları gibi davranışları, yahûdîlerin Tevrat'a inanmadıklarının deliliydi. Ey Muhammed (s.a.), sen onlara, Allah'ın kendilerinden aldığı mîsâkı (sözleşmeyi) hatırlat. Burada Tevrat'a göre amel etmeleri em-rolunmuştu. Cenâb-ı Allah üzerlerine Tûr'u kaldırmış ve onlara, «size verdiğimiz ciddiyetle alıp dinleyin» demişti. Ancak yahûdîler, «dinledik ve isyan ettik» demekten başka bir şey yapmamışlardı. Allah'a ibâdet yerine buzağıya tapınmışlardı. Buzağının sevgisi onların kalbinin içine kadar sirayet etmişti. Tıpkı elektrik çarpmış gibi çarpılmışlardı. Onlara de ki, «eğer Tevrat'a îmanınız, sizi böyle yapmaya sevk ediyor-sa, ne kadar kötü bir şeye inanmaktasınız! İnandığınız böyle ise ne kadar kötü bir inançtır sizinki!» [\[101\]](#)

80- Sayılı günlerden başka asla bize ateş dokunmayacaktır dediler. De ki: Siz Allah katından

bir söz mü aldınız? Öyleyse Allah asla sözünden caymaz. Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?

Yahudilerin Ham Hayâlleri:

Allah Teâlâ yahûdîlerin kendileri için uydurdukları bir iddiayı bildirerek buyuruyor ki: Onlar kendilerine ateşin ancak bir kaç gün değebileceğini, sonra ateşten kurtulacaklarını söylüyorlar. Allah da, Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz? buyurarak onları reddediyor. Eğer Allah'dan bir va'd sâdır olmuşsa, Allah vadinden caymaz. Hayır, siz Allah'a karşı bilmediğiniz bir yalan söylüyor ve ona iftira ediyorsunuz.

Muhammed İbn îshâk... İbn Abbâs'dan nakleder ki; Yahûdîler, bu dünya yedibin senedir. Biz, her bin sene için bir gün cehennemde kalacağız ve azâb göreceğiz. Bütün azâb süremiz sayılı yedi gündür diyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Sayılı günlerden başka asla bizeateş dokunmayacak dediler»- âyetini inzal, buyurdu. Sonra İbn İsnâfe Muhammed kanalıyla Saîd veya İkrime'den, onlar da

İbn Abbâs'dan aynı sözü naklederler. Avfî, İbn Abbâs'dan nakleder ki; yahûdiler, bize ateş ancak kırk gece dokunacaktır, demişlerdi. Dahhâk der ki; İbn Ab-bâs şöyle dedi: Yahûdiler, Tevrat'ta cehennemin iki tarafı arasında kırk senelik yol bulunduğunun yazılı olduğunu gördüklerini iddia ettiler, sonra zakkum ağacına ulaşılabilirliğini bildirdiler ki, bu ağaç cehennemin dibinde yetişmektedir. Allah'ın düşmanları dediler ki: Biz Zakkum ağacına varıncaya kadar azâb görürüz, ondan sonra cehennem yok olur gider. İşte Allah Teâlâ'nın: «Sayılı günlerden başka asla bize ateş dokunmayacaktır dediler» âyetinin mânâsı budur. Abdürrezzâk Ma'mer'den o da Katâde'den nakleder ki bu âyetin mânâsı, «bizim buzağıya tapındığımız günler kadar bize ateş dokunacaktır» demiş olmalarıdır.

İkrime der ki; Yahûdiler, Rasûlullah (s.a.) ile çekişerek dediler ki: Biz cehenneme ancak kırk gece gireceğiz. Ondan sonra Tanrı bizim yerimize bir başka kavmi cehenneme sokacak. Bununla Hz. Muhammed (s.a.) i ve ashabını kasdediyorlardı.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) eliyle onları göstererek; hayır, siz cehennemde ebediyyen kalacaksınız. Oraya sizin arkanızdan hiç bir halef kılınmayacaktır, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Sayılı günlerden başka asla bize ateş dokunmayacaktır dediler.» âyetini inzal buyurdu. Ebu Bekr İbn Mer-dûyeh merhum der ki; bize Abdullah İbn Ca'fer... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki o şöyle demiş : Hayber'in fethedildiği gün Hz. Peygambere zehirli bir kuzu ikram edildi. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine ya-hûdîlerden burada olanları toplayın dedi. Rasûlullah (s.a.) onlara : Babanız kimdir? diye sordu. Onlar, falancadır dediklerinde yalan söylüyorsunuz, bilâkis babanız falancadır buyurdu. Bunun üzerine onlar doğru söylersin ve iyi söylersin dediler. Sonra onlara dedi ki: Ben size bir şey soracağım, o sorduğum şey konusunda bana doğru söyleyecek misiniz? Onlar evet ey Ebu Kasım dediler, eğer sana karşı yalan söylersek nasıl babamızı bildiysen yalan söylediğimizi de bilirsin dediler. Rasûlullah (s.a.) onlara cehennem ehli kimlerdir? diye sordu. Onlar da : Biz orada az bir

süre kalacağız, sonra bizim yerimize siz oraya gireceksiniz, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Yere bakınız. Allah'a andolsun ki biz ebediyyen sizin yerinize oraya girmeyeceğiz. Sonra Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki: Şimdi ben size bir başka şey soracağım, o konuda bana doğruyu söyleyecek misiniz? Onlar evet Ey Ebu Kasım dediler. Bunun üzerine : Bu kuyuya zehir kattınız mı? buyurdu. Onlar da evet karşılığını, verdiler. Rasûlullah (s.a.) sizi buna sevkeden nedir? dedi. Onlar, eğer yalan söylüyorsan senden kurtulmakistedik, eğer peygamber isen sana asla zarar vermez dediler. Bunu îmâm %Ahmed, Buhârî ve Neseî Leys İbn Sa'd'den aynı şekilde naklederler. [\[102\]](#)

Yahudilere göre; cennet kendileri için hazırlanmıştır ve onlar ka-tiyyen cehenneme girmeyeceklerdir. Ancak Yüce Allah peygamberine şöyle demesini buyurmaktadır: «Eğer iddianızda samimî iseniz ve cennetin yalnız size âit olduğunu kabul ediyorsanız, ölümü isteyin, çünkü ölmek sizin için bir tehlike arz etmez. Ne de olsa öldüğünüz takdirde doğrudan cennete gireceksiniz. Bunda kesin

kanâata sahipseniz, dolayısıyla çabucak ona ulaşmayı istemelisiniz.» Fakat onlardan hiç birisi ebediyyen ölümü istemez. Çünkü önceden- işledikleri küfür, fışk ve isyânla, suçsuz kişileri öldürmeleri ve peygamberlere karşı kötü davranmaları onların cennete girmesini önleyecektir.

Allah'a andolsun ki; dünyada uzun müddet yaşamayı en çok isteyen ve dünya mallarına en fazla harîs olan kavim yahûdîlerdir. Onlar, Allah'a şirk koşan ve âhirete inanmayan, müşriklerden daha çok dünyaperesttirler. Âhirete inanmayan müşrikler için dünyadan başka bir yerde hayat söz konusu olmadığından dünya hayatına hırsla bağlanmaları normal görünebilir. Kitab ehli olan ve bir. peygambere bağlanan yahûdîler ise onlardan daha çok dünyaya bağlanmakta ve sarılmaktadırlar. Materyalist yahûdîler dünyaya öylesine tutkundurlar ki, her biri bin sene yaşamak ister. Ancak bu istekleri onlar için elim bir azâbdan başka bir şey getirmez. Çünkü Allah onların yaptıklarını bilmekte ve onları bu davranışlarından dolayı cezalandırmaktadır. [\[103\]](#)

81- Hayır, kötülük yapıp da günahı kendisini kuşatan kimseler, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar ateşte temelli kalıcıdırlar.

82- İman edip, sâlih âmeller işleyenler; işte onlar cennetliklerdir. Onlar orada temelli kalıcıdırlar.

Kurtuluş Salih Ameldedir :

Allah Teâlâ buyuruyor ki; Mesele sizin arzuladığınız ve istediğiniz gibi değildir. Aksine kim bir kötülük yapıp ta günahı kendisini kuşatırsa, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar ateşte temelli kalacaklardır. Kim de îman edip Allah'a ve Rasûlüne inanırsa, şeriata uygun düşen sâlih ameli işlerse onlar cennet ehli dirler. Burası Allah Teâlâ'nın şu kavline çok benzemektedir : «Bu, sizin kuruntularınıza ve kitab ehlinin kuruntularına göre değildir. Kim fenalık yaparsa cezasını görür. Kendisine Allah'dan başka ne dost ve ne de yardımcı bulur. Erkek veya kadın mü'min olarak kim sâlih ameller işlerse işte onlar cennete girerler, kendilerine zerre kadar zulmedilmez.» (Nisa, 123 -124)

Muhammed İbn İshâk derki; bana Muhammed İbn Muhammed, Saîd ve İkrime yoluyla İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Hayır kötülük yapıp da günahı kendisini kuşatan kimseler, işte onlar cehennemliklerdir.» Yani sizin amelleriniz gibi amel işleyip sizin küfrettiğiniz gibi küfrederek küfrü kendini kuşatan kimse için hiç bir hasene yoktur. Bir rivayette İbn Abbâs bunun şirk olduğunu söylemiş. İbn Ebu Hatim, Ebu Vâil, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes'den de aynı şekilde rivayet nakledildiğini söyler. Hasan da aynı şekilde söyler. Süddî ise kötülüğün büyük günah olduğunu bildirir. İbn Cüreyc Mücâhid'den nakleder ki: «Günahı kendilerini kuşatan» yani kalplerini ihata eden demektir. Ebu Hüreyre, Ebu Vâil. Atâ, Hasan da «Günahı kendisini kuşatan» ı şirki sebebiyle günahı kendisini kuşatan diye tefsir etmişlerdir. A'meş... Rebî'in bu âyeti şöyle tefsir ettiğini söyler: Tevbe etmeden evvel hatâları üzere ölen kimse. Süddî ve Ebu Rezîn'den de benzer şekilde rivayet nakledilir. Ebu'l-Âliye, Mücâhid ve Hasan bir rivayete göre, Katâde ve Rebî' İbn Enes'den de bir başka rivayete

gpre nakledilir ki; «Günahı kendisini kuşatan»; büyük günahı kendisini çevreleyen, ihata eden demektir. Bütün bu söylenenler mânâ bakımından birbirine yakındır. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Burada İmâm Ahmed'in rivayet ettiği bir hadîs zikredilir ki buna göre, Süleyman İbn Dâvûd... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Günahların küçük sayılanlarından siz sizi koruyun, çünkü bunlar birleşerek adamı helâka götürürler. Rasûlullah (s.a.) onlar için bir de örnek vermiş. Bunlar çöle inmiş bir kavim gibidirler. Bir şey hazırlamışlardır. Bir kişi çevreye gidip bir çöp getiriyor öbürü de gidip bir çöp getiriyordu. Nihayet odunu topladılar ve ateşi yaktılar ve ateşe attıkları şeyi pişirdiler.

Muhammed İbn İshâk, Saîd veya İkrime yoluyla İbn Abbâs'dan nakleder ki o, şöyle demiş : «îman edip sâlih ameller işleyenler işte on- lar cennetliklerdir.» Yani sizin (Yahudiler) küfrettiğinize inanıp terkettiğiniz dine göre amel edenler için cennet vardır, orada ebediyyen kalacaklardır, demektir. Allah onlara hayra göre sevabın, şerre göre cezanın bulunduğunu

haber vermekte ve bunun asla kesintiye uğramayacağını bildirmektedir. [\[104\]](#)

83- Hani, İsrâiloğullarından; Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin; anaya, babaya, akrabalara, yetimlere, yoksullara iyilik yapın. İnsanlara güzellikle söyleyin, namaz kılın zekât verin diye söz almıştık. Sonra pek azınız müstesna yüz çevirdiniz. Ve siz hâlâ yüz çevirenlerdensiniz.

Allah Teâlâ, İsrâiloğullarına emirler verdiğini ve kendilerinden bu emirlere uyacaklarına dâir söz aldığını, onların bu sözden vazgeçip kasıtlı ve bile bile ondan yüzçevirdiklerini hatırlatıyor. Allah Teâlâ İsrâiloğullarına, Allah'a ibâdet etmelerini, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamalarını emretmişti. Bu emri, bütün yaratıklarına aitti ve insanları bunun için yaratmıştı. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere Ben'den başka ilâh yoktur. Bana kulluk edin diye vahy etmişizdir.» (Enbiyâ, 25) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor : «Andolsun ki her ümmete, Allah'a kulluk edin, azdırııcılardan, Tağût'tan kaçının diyen peygamber göndermişizdir.

Allah içlerinden kimini doğru yola erİştirdi, kimi de sapıklığı hak etti. Yeryüzünde gezin, peygamberleri yalanlayanların sonlarının nasıl olduğunu görün.» (Nahl, 26) Bu hak, hakların en üstünü ve en yücesidir. Çünkü Allah'ın hakkıdır. Allah'a ibâdet edilmesi ve ona hiç bir şekilde şirk koşulmaması hakkı. Sonra yaratıkların hakkı gelir. Yaratıklar içerisinde üzerinde en çok durulan ve en önemli hak ana ve baba'nın hakkıdır. Bunun için Allah Teâlâ kendi hakkıyla ana baba hakkını birleştirek buyuruyor ki: «Bana ve ana ve babana şükret. Dönüş yine Bana'dır.» (Lukmân, 14) «Rabbın yalnız kendisine ibâdet etmeni, ana ve babana iyi davranmanı hükmetti.» (İsrâ, 23), «Yakınlara, miskinlere, yolculara (yol oğluna) hakkını ver.» (Bakara, 177).

Buhârî ve Müslim'in sahîh'inde nakledildiğine göre, İbn Mesûd der ki:

«Ben Hz. Peygambere; Ey Allah'ın Rasûlü, amellerin hangisi efdaldır diye sordum. O, vaktinde kılınan namaz dedi. Sonra hangisidir dedim. O, ana ve babaya iyi davranmaktır dedi. Sonra hangisidir

dedim. O, Allah yolunda cihâd etmektir dedi.» Bunun için sahîh bir hadîste vârid olur ki, adamın biri Hz. Peygambere : Ey Allah'ın Rasûlü, kime iyi davranayım? diye sormuş O da annene demiş. Sonra kime deyince; O, annene demiş. Sonra kime deyince; O, annene demiş. Sonra kime deyince; O, babana, sonra sana kim yakınsa yakınına buyurmuş.

Yetimler; kendilerine kazanç getirecek babalan olmayan küçüklerdir. Miskinler ise; kendilerine ve ailelerine harcayacak bir şey bulamayan kimselerdir. Allah Teâlâ'mn «Allah'a ibâdet edin ve O'na hiç bir şeyi şirk koşmayın, anne ve babaya da iyi davranın.» âyetinde ayrıca bilgi verilecektir.

«İnsanlara güzellikle söyleyin.» Güzel konuşun ve onlara kolaylaştırın. Bu emrin içerisine; ma'rûfu emir ve münkerden nehiy de dâhil olur. Nitekim Hasan el-Basrî «İnsanlara güzellikle söyleyin» âyeti konusunda demiştir ki: Sözün güzeli, ma'rûfu emredip münkerden neh-yeden, halîm selim davranan, affeden, günahlardan vazgeçen ve insanlara güzel söyleyenlerin sözüdür. Allah'ın buyurduğu gibi güzel; Allah'ın hoşnut olacağı her türlü güzel huydur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; Bize Revh... Ebu Zerr (r.a.) den o da Hz. Peygamberden nakletti ki Rasûlullah şöyle buyurmuş:

«Ma'rûftan hiç bir şeyi küçük görme. Eğer bulamazsan kardeşini sevimli bir yüzle karşıla.»[\[105\]](#)

Müslim Sahîh'inde ve Tirmizî Ebu Âmir kanalıyla bu hadîsi naklederler. İnsanlara güzel söz söyleme emrinin .iyi davranış emrinden sonra gelmesi uygundur. Çünkü fiilî ve kavî ihsanın iki tarafı birleştirilmektedir. Sonra âyet-i kerime ibâdet ve ihsanı belirli bir davranışla yani namaz ve zekâtla pekiştirmektedir : «Namaz kılın, zekâtı verin.» Allah Teâlâ yahûdîlerin bütün bunlardan yüz çevirdiklerini, Allah'ın emirlerini arkalarına attıklarını, bildikten sonra kasıtlı olarak onlardan yüzçevirdiklerini haber veriyor. Ancak içlerinden çok az bir kısmı bunun dışındadır. Allah Teâlâ yahûdîlere verdiği bu emrin benzerini Nisa sûresinde bu ümmete de vermiştir. Nitekim, Nisa sûresinde buyurur ki: «Allah'a kulluk edin, O'na bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınız-

daki arkadaşınıza, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin. Allah kendini beğenip övünenleri elbette sevmez.» (Nisa, 36) Bu ümmet; Allah'ın bu buyruklarını, diğer hiç bir ümmetin yerine getirmediği biçimde yerine getirmiştir. Hamd ve minnet Allah'adır.

Bu konuda nakledilen garîb rivayetlerden birisi de İbn Ebu Hâtim'-in tefsirinde naklettiğidir. O der ki; bana babam... Eser İbn Vedîa'dan nakletti ki; ö, evinden çıktığında yahûdî veya hıristiyanla karşılaşınca mutlaka ona selâm verirmiş. Kendisine sen me yapıyorsun yahûdî ve hıristiyanlara selâm veriyorsun? denildiğinde; Allah Teâlâ «İnsanlara güzellikle söyleyin» buyuruyor ki bu selâmdır demiştir. İbn Ebu Hatim, Atâ el-Horasanî'den de böyle bir rivayet nakledildiğini söyler. Ben derim ki; sünnette onlara selâm verilmeyeceği sabit olmuştur. Doğruyu en iyi Allah bilir. [\[106\]](#)

84- Hani, bir de kanınızı dökmeyin, birbirinizi yurdunuzdan sürmeyin diye söz almıştık, sonra bunu ikrar ettiniz ve (ikrarınıza) şâhid de oldunuz.

85- Sonra sizler; birbirinizi öldüren, aranızdan bir takımını yurtlarından süren, onlara karşı günah ve düşmanlıkla birleşen, onları (yurtlarından) çıkarmak haram kılınmışken esîr olarak geldiklerinde fidyeleşmeye kalkan kimselersiniz. Yoksa kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden böyle yapanın cezası; dünya hayatında rezîl olmaktan başka birşey değildir. Kıyamet gününde ise onlar, azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir.

86- İşte onlar, âhirete karşı dünya hayatını satın almış olanlardır. Bu yüzden kendilerinden azâb kaldırılıp, hafifletilmeyecek, yardım da yapılmayacaktır.

Yahudilerin Dönekliği:

Sânı yüce ve münezzeh olan Allah Teâlâ, Rasûlullah devrinde Medine'deki yahûdîleri kınıyor: O yahûdîler ki, Evs ve Hazrec'in arasındaki çatışmada önemli bir rol oynuyorlardı. Zira Evs ve Hazrec kabilesi ansâr'ı teşkil ediyordu ve bunlar câhiliyet devrinde puta tapan bir kavimdiler. Aralarında büyük savaşlar oluyordu. Medine

yahûdîleri, Be-nu Kaynuka, Benu Nadir —ki Hazrec kabilesinin müttefikiydiler— ve Benu Kurayza —ki Evs kabilesinin müttefikiydiler— dan müteşekkil üç kabile idi. Bu kabilelerin arasında savaş çıktığı zaman her grup kendi müttefikiyiyle savaşıyordu. Dolayısıyla yahûdî kendi düşmanım öldürürken diğer gruptan yahûdîyi de öldürüyordu ki bu, kendilerinin dinine ve kitaplarının hükmüne göre haramdı. Düşmanlarını evlerinden çıkarıyor, evlerinin eşyasını tâlân ediyor, mallarını alıyorlardı. Ancak harb sona erince yenilen grubun esirlerini Tevrat'ın hükmü uyarınca serbest bırakıyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ buyuruyor ki:

«Yoksa kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?»

Bu âyette Allah Teâlâ Yahudilere diyor ki: «Bir de kanınızı dökmeyin, birbirinizi yurdunuzdan sürmeyin diye sizden söz almıştık. Sonra bunu ikrar ettiniz ve ikrarınıza da şâhid oldunuz.» Birbirinizi öldürmeyeceğinize, birbirinizi evinizden çıkarmayacağınıza ve birbirinizin aleyhinde çalışmayacağınıza dâir sizden söz almıştık, «öyle ise

Yaradanınıza tevbe edin ve kendinizi öldürün. Bu, sizin için Yaratanınızın katında da daha hayırlıdır.» Zira bir dinin mensupları bir tek nefs mesâbesindedirler. Nitekim Aleyhisselâtü Vesselam Efendimiz buyurur ki: «Mü'minler, dostluklarında, birbirlerine acımalarda ve birbirleriyle bağlılıklarında bir tek cesed gibidirler. Onun bir uzvu dertlenirse cesedin diğer uzuvları da uykusuz kalarak ve acı çekerek ona katılır^[107] buyuruyor. «Sonra bunu ikrar ettiniz ve ikrarınıza şâhid de oldunuz.» Yâni siz bu sözü bildiğinizi kabul edip doğruluğunu ikrar ettiniz ve buna kendiniz de şâhid oldunuz.

«Sonra, sizler birbirinizi öldüren, aranızdan bir takımını yurtlarından süren, onlara karşı günah ve düşmanlıkta birleşen, onları yurtlarından çıkarmak haram kılınmışken esîr olarak geldiklerinde fidyeleşmeye kalkan kimselersiniz.»

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed, Saîd İbn Cübeyr'den veya İkrime'den o da İbn Abbâs'dan nakletti ki bu âyet konusunda o şöyle demiş : Allah Teâlâ bu davranışlarından dolayı onları uyarmaktadır

.Tevrat'ta yahûdîlere birbirlerinin kanlarını akıtmaları haram, esirlerini fidye olarak vermeleri ise farz kılınmıştı. Medine'deki yahûdîler iki grup idiler. Bir grubu Kaynuka oğulları teşkil ediyordu ki bunlar Hazrec kabilesinin müttefikiydiler. Nadir - ve Kurayza oğulları ise Evs kabilesinin müttefikiydiler. Evs kabilesi ile Hazrec kabilesi arasında bir savaş olunca Kaynuka oğulları Hazrec kabilesiyle, Nadîr ve Kurayza oğulları da Evs kabilesiyle savaşa çıkıyorlardı. Ve her grup müttefiklerini' kendi dindaşlarına tercih ediyordu. Aralarında kan akıtıyorlardı. Halbuki ellerinde bulunan Tevrat'tan, neyin kendilerine helâl, neyin haram olduğunu biliyorlardı. Evs ve Hazrec kabilesi şirk ehli olup puta taparlardı. Ne cennet, ne cehennem bilirlerdi. Ne diriliş ne kıyamet tanırırlardı. Ne kitapları vardı, ne de helâl ve haram bilirlerdi. Harb son bulunca Tevrat'taki hükme uygun olarak .esirlerini fidye karşılığı serbest bırakıyorlardı. Karşılıklı olarak birbirlerine esirleri devrediyorlardı. Kaynuka oğulları kendi yanlarında bulunan esirleri Evs kabilesiyle, Nadîr ve Kurayza oğulları da kendi yanlarında bulunan esirleri Hazrec kabilesiyle

değiştiriyorlardı. Akıtılan kanları işe heder sayıyorlardı. Sırf şirk ehline destek olmak için kendi aralarında ölülerini hedef yapıyorlardı. İşte Allah Teâlâ onları uyararak bu noktayı hatırlatıyor ve : «Yoksa kitabın bir kısmına inanıp bir kısmım inkâr mı ediyorsunuz?» buyuruyor. Tevrat'ın hükmüne göre; öldürmek, bir kişiyi.yurdundan çıkarmak ve Allah'a şirk koşanlara destek olmak yasak iken siz onlara destek oluyor, Allah'ı bırakıp puta tapanlara —sırf dünya malı için— yardımcı oluyorsunuz. İşte bu âyet, bana ulaştığına göre Evs ve Hazrec kabilesiyle yahûdîler arasında cereyan eden bu vak'a üzerine nazil olmuştur.

Esbât, Süddî'den naklen der ki: Kurayza oğulları Evs kabilesinin, Nadîr oğulları da Hazrec kabilesinin müttefikiydiler. Bu iki kabile Sü-meyr savaşında çarpışıyorlardı. Kurayza oğulları kendi müttefikleriyle birlikte Nadîr oğulları ve onların müttefikleri olan Hazreclilere karşı savaşıyordu. Nadîr oğulları da Kurayza oğulları ve onların müttefikleri olan Evs kabilesiyle birlikte savaşıyorlardı. Onları yeniyor, yurtlarını harâb ediyor, ve yurtlarından

çıkartıyorlardı. İki gruptan bir grup esir olunca ona fidye vermek üzere toplanıyorlardı. İşte bu davranışları dolayısıyla Araplar onları kınıyor ve diyorlardı ki; nasıl oluyor da hem onlarla savaşıyor, hem de fidyeleşiyorsunuz? Onlar da; biz onlara fidye vermekle emrolunduk, onlarla savaşmak bize haram kılındı diyorlardı. Araplar niçin savaşıyorsunuz? dediklerinde onlar, bizim müttefiklerimizin yenilmesinden utandığımız için savaşıyoruz, diyorlardı. İşte bunun üzerine Allah onları kınayarak buyurdu ki: «Sonra sizler birbirinizi öldüren, aranızdan bir takımını yurtlarından süren, onlara karşı günah ve düşmanlıkta birleşen, onları yurtlarından çıkarmak haram kılınmışken esir olarak geldiklerinde fidyeleşmeye kalkan kimselersiniz.»

Şu'be, Süddî'den naklen der ki: Bu âyet Kays İbn el-Hatîm hakkında nazil oldu.

Esbât, Süddî'den o da Abdhayr'dan nakleder ki, o şöyle demiş : Biz Süleyman İbn Rebîa el-Bâhilî ile Lencer'de savaştık, şehri muhasara ve fethettik. Esirler aldık. Abdullah İbn Selâm yediyüz dirheme bir yahûdî câriye satın aldı. Re's el-Câlût'a uğradığında

onun yanına indi ve dedi ki: Ey Res'el-Câlût senin» yanında kendi dininden yaşlı bir kimse var mı ki bunu benden satın alsın? O da var dedi. Abdullah İbn Selâm; onu yediyüz dirheme satın aldım deyince o, ben sana bir yediyüz dirhem de kâr vereyim dedi. Abdullah İbn Selâm dedi ki: Ben onu dört binden aşağıya vermemeye and içtim. Bunun üzerine o, benim ihtiyâcım yoktur dedi. Abdullah İbn Selâm ise; Allah'a andolsun ki; ya onu benden satın alırsın yahut da mensubu olduğun dini inkâr edersin, dedi. O, „yaklaş bana dedi. Abdullah İbn Selâm ona yaklaşıncı, kulağına Tevrat'taki hükmü okudu : «Sen İsrâiloğullarından bir köle bulursan onu mutlaka alır ve azâd edersin.», «Onları yurtlarından çıkarmak hârâm kılınmışken esîr olarak geldiklerinde fidyeleşmeye kalkan kimselersiniz.» O' sen Abdullah İbn Selâmmısm? dediğinde; «evet» dedi. Bunun üzerine dörtbin dirhemi getirdi ve Abdullah iki binini aldı, iki binini tekrar ona iade etti. Âdem İbn Ebu İyâs tefsirinde der ki; bana Ebu Ca'fer el-Râzî... Ebu'l-Âliye'den nakletti ki; Abdullah İbn Selâm Kûfe'de Re's-Câlût'a uğradı. Arapların birleşmediği yahûdî

kadınlarını fidyeye vererek satın alıyordu, fakat Arapların birleştigi yahûdî kadınlarını satın almıyordu. Abdullah İbn Selâm dedi ki: Sizin kitabınızda hepsinin fidyeye verilerek satın alınması konusunda bir emir bulunmaktadır.

Âyet-i kerîme'nin akışından anlaşılıyor ki; yahûdîlerin sıhhatine inandıkları Tevrat'ın hükmüne muhalefet edip doğruluğunu gördükleri ve bildikleri halde yerine getirmemeleri kınanmaktadır. Bunun için ne onların yanında bulunan Tevrat'a, ne de ondan naklettiklerine güvenilebilir. _K. zâ Rasûlullah (s.a.) in sıfatları, gönderilişi, hicreti ve yurdundan çarışması gibi hususları Yahudiler —Allah'ın la'neti onların üzerine olsun— kendi aralarında gizli tutuyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ «Sizden böyle yapanların cezası, ancak dünya hayatında rüsvâyılıktır» buyuruyor^Yani Allah'ın şeriatına ve emrine muhlâfetten dolayı rezîl olmaktır. «Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar.» Elleri önünde bulunan ilâhî kitabı gizlemelerinin cezası olarak «Allah yaptıklarınızdan gafil değildir. İşte onlar âhirete karşı dünya hayatını satın almış olanlardır.»

Onlar dünya hayatım âhirete tercih edip daha çok sevenlerdir. Dolayısıyla «Bu yüzden kendilerinden azâb kaldırılıp hafifletilmeyecek.» Bir an bile azâbları eksilmeyecektir «ve yardım da yapılmayacaktır.» Onları bu ebedî ve sürekli azâbtan kurtaracak hiç bir yardımcıları yoktur. Hiç kimse onları bu azâbtan alıkoyamaz. [\[108\]](#)

87- Andolsun ki, biz Musa'ya kitab verdik. Ondan sonra da birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryem oğlu îsâ'ya da beyyineler verdik. Ve onu Rûh'ül-Ku-düs ile destekledik. Demek, bir peygamber size ne zaman gönüllerinizin hoşlanmadığı bir şeyi getirirse, kibirlenmek istiyebilirsiniz de; kimini yalanlayacak, kimini de öldüreceksiniz öyle mi?...

Peygamberler ve Kitaplar:

Allah Teâlâ; İsrâiloğullannı, îsyân, inâd, muhlâfet ve peygamberlere karşı büyüklenmekle nitelendiriyor. Onların, sadece arzu ve heveslerine uyduklarını belirtiyor. Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'ya kitabı, yani Tevrat'ı verdiğini, ancak onların bunu tahrif edip değiştirdiklerini, Tevrat'ın emrine

muhaletet edip te'vîl yoluna saptıklarını bildiriyor. Hz. Musa'dan sonra onun şerîatıyla hükmeden peygamberler ve nebiler gönderdiğini hatırlatıyor. Nitekim bir başka âyette şöyle buyuruyor : «Doğrusu, Biz yol gösterici ve nûrlandırıcı olarak Tevrat'ı indirdik. Kendisini Allah'a teslim etmiş peygamberler, yahûdî olanlara onunla ve Rabba kul olan bilginler de Allah'ın kitabından elde mahfuz kalanla hükmederlerdi. Tevrat'a şâhid idiler.» (Mâide, 44) Ve yine «Onun ardından peygamberler göndermiştik» buyurulmaktadır. Nihayet İsrâiloğullarının peygamberleri Meryemoğlu îsâ ile son bulmuştur. Hz. îsâ, bazı hükümlerde Tevrat'tan farklı esaslar getirdiği için Allah ona mucizeler vermişti.

İbn Abbâs der ki; bu mucizeler arasında, ölüleri diriltmek ve kuş şeklinde çamurdan heykel yapıp ona üfleyerek Allah'ın izniyle kuş olmasını sağlamak, hastaları iyileştirmek, gaybtan haber vermek, Rûh'ül-Kudüs (Cebrail) ile desteklenmesi vardı. Bütün bu mucizeler onun getirdiklerinin hak ve doğru olduğunu gösteriyordu. Ancak İsrâiloğullarının onu yalanlaması fazlalaştı. Bazı hükümlerde Tivrât'dan

farklı esâslar getirdiği için ona karşı hased ve inâdları arttı. Nitekim Allah Teâlâ Hz. îsâ'nın dilinden hikâyeye ile buyurmaktadır : «Benden önce gelen, Tevrat'ı tasdik etmekle beraber size yasak edilenlerin bir kısmım helâl kılmak üzere Rabbınızdan size bir âyet getirdim. Allah'dan sakının ve bana itaat edin. Çünkü Allah benim de Rabbım, sizin de Rabbınızdır. O' na kulluk edin. Bu, doğru yoldur.» (Âl-i İmrân, 50 - 51). Ancak İsrâil-oğulları peygamberlere çok kötü muamele ediyorlardı. Bir grubu onları yalanlıyor, bir grubu da öldürüyordu. Bunun sebebi sadece kendi arzularına muhalif hükümler getirmeleri, aşın derecede aykırı davrandıkları Tevrat'ın hükümlerine uydurmaya çalışmalarıydı. Bu ise onlara zor geldiği için bazan peygamberleri yalanlıyor, bazan da öldürüyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Demek, bir peygamber size ne zaman gönüllerinizin hoşlanmadığı bir şeyi getirirse kibirlenmek isteyeceksiniz de kimini yalanlayacak kimini de öldüreceksiniz?» Rûh'ül-Kudüs'ün Cebrail (a.s.) olduğunun delili, İbn Mes'ûd'un bu âyetin tefsirinde naklettiği ifâdedir.

Bu konuda Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, İsmâîl İbn Ebu Hâlid, Süddî, Rebî' İbn Enes ve Atiyye el-Avfî de ona tâbi olmuşlardır. Ayrıca Allah Teâlâ'nın «Onu Rûh' el-Emîn senin kalbine indirdi ki, sen uyarıcı- lardan olasın» âyetini de böylece tefsir etmişlerdir. Bu, Buhârî'nin de söylediği sözdür. İbn Ebu Zenâd... Hz. Âişe (r.a.) den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.), kendisini müdâfaa ettiğinden dolayı Hassan İbn Sabit için mescidde bir minder koymuş ve şöyle buyurmuştu : Allah'ım, nasıl ki o senin peygamberini te'yid ediyorsa sen de Hassan İbn Sâbit'i Rûh' ül-Kudüs'le te'yid et. Bu ilâve Buhârî'ye aittir. Bu hadîsi, Ebu Dâvûd Sünen'inde Lüveyn'den, Tirmizî Ali İbn Hacer ve İsmâîl İbn Musa'dan, her üçü de Abdurrahmân İbn Ebu Zenâd yoluyla,.. Hz. Âişe'den rivayet eder. Tirmizî, bu. hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler ki bu, Ebu Zenâd'-ın rivayet ettiği hadîstir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Süfyân İbn Üyeyne; Zührî, Saîd İbn Müseyyeb ve Ebu Hüreyre'den nakleder ki, Hz. Ömer (r.a.) ünlü şair Hassân'a mescidde şiir okurken rastladı. Bir süre ona kulak verdi ve dedi ki; sen mescidde şiir

okuyorsun, ama orda senden daha hayırlı birisi var. Sonra Ebu Hüreyre'ye döndü ve dedi ki; Allah seni var etsin, Rasûlullah (s.a.) in «benim duamı kabul et Allah'ım onu . Kûh'ül Kudüs ile te'yîd et.» buyurduğunu duymuş muydun? Ebu Hürey-re; Allah'a andolsun ki evet karşılığım verdi. Bazı rivayetlerde de Rasûlullah (s.a.) Hassan İbn Sâbit'e şöyle demiştir: Onları hicvet veya onlarla hicve giriş, Cibril seninle beraberdir.

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Abdurrahmân... Şehr İbn Hav-şeb'ten nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) a yahûdîlerden bir grup gelip-bize ruhtan haber ver dediler. Allah'ın Rasûlü, ben Allah ve İsrâiloğullarının yanındaki Allah'ın günleri adına söylerim; bilir misiniz ki O Cebrail'dir? Ve o bana gelendir? Onlar, evet dediler. İbn Ebu Hatim der ki; bana Ebu Zür'a... İbn Abbâs'dan Rûh'ül-Kudüs konusunda şöyle dediğini nakletti: O Allah'ın en yüce ismidir (ism el-A'zam) ki onunla Hz. îsâ ölüleri diriltirdi. İbn Cerîr der ki; bu hadîsi bana Mincab nakletti. İbn Ebu Hatim der ki, aynı hadîs Saîd İbn Cübeyr'den de nakledilmiştir. İbn Ebu Necîh der ki;

rûh, meleklerin koruyucusudur. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den nakleder ki; Kuds yüce münezzeh olan Rab' tır. Bu Kâ'b'm da sözüdür. Süddî der ki, Kuds berekettir. Avfî İbn Abbâs' dan naklen der ki; Kuds, temizliktir.

İbn Cerîr der ki; bana Yunus İbn Abdü'l-a'lâ... İbn Zeyd'in «Ve onu Rûh'ül-Kudüs ile destekledik» âyeti konusunda şöyle dediğini rivayet eder : Allah Hz. îsâ'yı İncil ile destekledi. Nasıl Kur'an'ı rûh kılmışsa onu da rûh kıldı. Allah Teâlâ, «işte böylece sana kendi buyruğumuzdan bir rûh vahyettik» âyetinde buyurduğu gibi her ikisi de Allah'ın ruhudur.

Sonra İbn Cerîr Taberî der ki; bu konudaki te'vîllerin doğruya en uygun olanı buradaki ruhun Cebrâîl olduğunu söyleyenlerin sözüdür. Nitekim Allah Teâlâ kendisi Hz. îsâ'yı rûh ile desteklediğini belirtmiştir : «Allah; ey Meryemoğlu îsâ, sana ve anana olan nimetimi hatırla. demişti. Seni Rûh'ül-Kudüs ile desteklemiştim. Beşikte ve yetişkin iken insanlarla konuşuyordun, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. Sen iznimle

çamurdan kuş gibi bir şey yapmış ona üflemiştin de iznimle kuş olmuştu.» (Mâide, 110) Bu âyette, onu Allah Teâlâ Rûh' ül-Kudüs'le te'yîd ettiğini belirtiyor. Eğer onu te'yîd ettiği rûh, incil olsaydı bu takdirde «Seni Ruh'ül-Kudüs'le desteklemiştim, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim» buyurmazdı. Çünkü ikinci ifâde mânâsız bir tekrar olurdu ki, Allah, kullarına faydalı olmayacak bir şekilde hitap etmekten münezzektir.

Ben derim ki; buradaki rûh'un Cebrail olduğunun delili âyetin baş tarafında geçen ifâdelerdir. Hamd, Allah'a mahsustur. [\[109\]](#)

[\[1\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/133-139.

[\[2\]](#) Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/139.

[\[3\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/142.

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/142-147.

[5] Alûsî, Rûh el-Meânî, I, 89-102.

[6] Reşid Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 122 -123.

[7] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/155-156.

[8] Tabressî, Mecma'ül-Beyân, I, 32 - 33.

[9] Tefsir el-Hâzin, I, 34-37.

[10] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, I, 31-32.

[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/157-159.

[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/159.

[13] Tefsir el-Hâzin, I, 41 -42.

[14] Tabressî, Mecmaü'l-Beyan, I, 37.

[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/162-165.

[16] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/165.

[17] Âlûsî, Ruh el-Meânî, I, 114.

[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/171-172.

[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/173-176.

[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/178-179.

[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/180-181.

[22] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 139 -142.

[23] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/182.

[24] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/182-184.

[25] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/185-187.

[26] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/182.

[27] Şevkânî, Feth-el-Kâdîr, I, 41.

[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/189-190.

[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/190-192.

[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/192-193.

[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/193-196.

[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/196-197.

[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/197-200.

[34] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/200-201.

[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/201-205.

[36] Şevkânî, Feth el-Kadîr, I, 48.

[37] Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, I, 174-177.

[38] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/208-212.

[39] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/212.

[40] Nesefî, Medârik, I, 75.

[41] Kâdî Beydâvî, I, 96.

[42] Kâdî Beydâvî, I, 75.

[43] Tefsir el-Cevâhir, I, 33-35.

[44] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/222-225.

[45] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/208-212.

[46] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâf, I, 198-215.

[47] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/228-231.

[48] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/231-232.

[49] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/233-238.

[50] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/238-239.

[51] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/240-242.

[52] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/240-242.

[53] Tefsir el-Cevahîr, I, 46-51.

[54] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 249.

[55] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/255-260.

[56] Muhyiddin İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm, I, 35, 36.

[57] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 218-220.

- [58] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 267-270.
- [59] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 252.
- [60] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 257-259.
- [61] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/276-281.
- [62] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/284-290.
- [63] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/290-295.
- [64] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 233-234.
- [65] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 279 - 280.
- [66] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 234 - 235.
- [67] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 235.
- [68] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 254-255.
- [69] Cemâleddin el-Kâsımî, Manâsın' üt-Te'vîl, II, 111-112.
- [70] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/305-307.
- [71] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/307.
- [72] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/311-312.

[73] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/318-321.

[74] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/321-322.

[75] Buhâri, Sahîh, K- Bed'ül-Halk, bab: 10. Müellif, Buhâri'nin metnini tercüme ettiğimiz şekilde ve biraz farklı almaktadır.

[76] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/322-326.

[77] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/322-326.

[78] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/322-326.

[79] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/322-326.

[80] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/334-336.

[81] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/336-338.

[82] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/339.

[83] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/339-342.

[84] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/342-344.

[85] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/344-349.

[86] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/350-353.

[87] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/354-355.

[88] Reşid Rıza, Tefsir el-Menar, 1, 326-327.

[89] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/358-361.

[90] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/361-362.

[91] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/363-365.

[92] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/366-367.

[93] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/367-372.

[94] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/372-375.

[95] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/376-381.

[96] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/381-384.

[97] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/385-387.

[98] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/387-390.

[99] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/390-394.

[100] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/395-397.

[101] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/398-400.

[102] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/400-402.

[103] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/402.

[104] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/403-404.

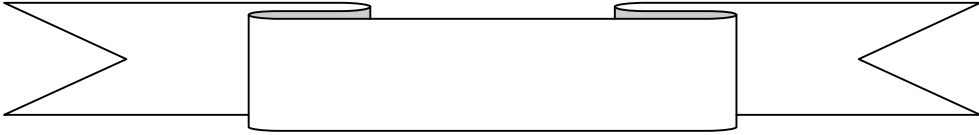
[105] Müslim, Sahîh, K. Biri ve's-sıla ve'l-âdâb, H. 2626.

[106] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/404-406.

[107] Müslim, Sahîh, K- Birr ve's-sıla ve'l-âdâb, H- 2586.

[108] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/407-410.

[109] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/411-413.

HADİSLERLE KURAN-I KERİM TEFSİRİ

BAKARA SURESİ 2.BÖLÜM

Kalbleri Perdeli Olanlar:
Hakikati İnkâr Edenler :
Allah'ın İndirdiğine İnanmayanlar:
Hayata Ençok Düşkün Olanlar:
Kim Cebrail'e Düşman İse:
Cebrâîl Adının Anlamı:
Apaçık Âyetleri Terkedenler:
Süleyman'ın Mülkü:
Şeytân'ın Uydurdukları:
Sihir:
F. Râzînin Sihirle İlgili Görüşleri:
Mü'minlerin Tavrı:
Nesh Mes'elesi:
Lüzumsuz Sorular:
Yahûdî ve Hıristiyanlardan Başkası Cennete
Giremez (!) :
Mâbedleri Tahrib Edenler:
Doğu da, Batı da Allah'ındır :
Allah'a Çocuk İsnâd Edenler:
Câhillerin Sözleri:
Müjdeci ve Korkutucu Peygamber:

Yahûdî ve Hıristiyanlara Uymak:
Hz. İbrahim'in İmtihanı:
Hz. İbrahim'in Soyu :
Allah'ın Evi:
Hz. İbrahim'in Makamı:
Hz. İbrahim ve İsmâîl Ka'be'yi Bina Ediyorlar :
Emin Belde:
Zâlimler Allah'ın Ahdine Eremezler:
Ka'be'nin Temelleri:
Hicaz Çöllerinde Hâcer ve İsmâîl:
Zemzem'in Kaynayışı:
Kâ'be'nin Şerefi:
Kâ'be'nin Yeniden Yapılması :
Abdullah İbn Zübeyr'in Kâ'be'yi Yeniden İnşâ
Etmesi :
Hz. İbrahim'in Duası:
İbrahim'in Dininden Yüz Çevirenler :
Ölürken Hz. Yâkûb'un Tavsiyesi :
En Doğru Yol; Hanîf Dini:
Allah'ın Boyası :
Onlar da bir ümmetti :

88- Dediler ki; Bizim kalblerimiz perdelidir. Öyle değil, Allah küfürlerinden dolayı onları la'netlemiştir. Onların pek azı inanırlar.

Kalbleri Perdeli Olanlar:

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muham-med, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dan nakletti ki; «Kalblerimiz perdelidir» âyetinden maksad, gizlidir demektir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «kalblerimiz perdelidir»den maksad, anlamaz demektir. Avfî, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «kalblerimiz perdelidir» den maksad, üzerine damga vurulmuş demektir. Mücâhid der ki; «kalblerimiz perdelidir» den maksad üzerinde örtü var, demektir. İkrime, üzerine damga vurulmuştur der. Ebu'l-Âliye, anlamaz demektir der. Süddî ise üzerinde örtü vardır dediklerini söyler.

Abdürrezzâk, Ma'merden o da Katâde'den nakleder ki; «Bizim kalblerimiz perdelidir dediler» âyeti, Allah Teâlâ'nın «Ve dediler ki kalblerimiz sizin bizi çağırdığınız şeye karşı örtülüdür» âyeti gibidir.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem «perdelidir» sözünün, kalbim örtülüdür, ona senin söylediklerin sirayet etmez demek olduğunu bildirmiş ve «dediler ki kalblerimiz senin bizi çağırdığın şeye karşı örtülüdür» âyetini okumuştur. İbn Cerîr'in tercih ettiği görüş de budur. Buna delil olarak Amr İbn Mürre'nin... Hüzeyfe'den naklettiği şu hadîsi gösterir : Kalbler dört çeşittir. Bunlardan her birini zikrettikten sonra der ki birisi de; perdelenmiş olan kalptir ki, üzerine gazab yağmıştır. Bu, işte kâfirin kalbidir. İbn Ebu Hatim der ki, bize Muhammed İbn Abdurrahmân... Hasan'dan «Kalplerimiz perdelidir» kavli konusunda; ona bir şey sirayet etmez, demek olduğunu nakletmiştir. Bu söz yukarda geçtiği gibi, kalblerinin temiz olmadığı ve hayırdan uzak olduğu mânâsına râcidir.

Dahhâk, İbn Abbâs'ın «dediler ki bizim kalblerimiz perdelidir» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Bizim kalplerimiz bilgi ile doludur. Muhammed'in veya başka birisinin bilgisine muhtaç değildir, dediler. Atiye el-Avfî der ki; «Bizim kalblerimiz perdelidir» demek bilgi kabı demektir.

Ansâr'dan bazı kişilerin kırâeti bu mânâda varittir. Nitekim İbn Cerir'in anlattığına göre, onlar bu âyeti “Kulubuna ğulf” şeklinde lâm'ın zammıyla okumuşlar ve bunu da kap mânâsına gilâf'ın cem'i olarak almışlardır. O zaman, âyetin mânâsı şöyle olur : Onlar kalblerinin ilimle dolu olduğunu ve ayrıca bir başka bilgiye muhtaç olmadıklarını iddia ettiler. Nitekim Tevrat'ın bilgisinin kendi yanlarında olduğunu söyleyerek böbürleniyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ «öyle değil, Allah küfürlerinden dolayı onları la'netlemiştir» buyuruyor. Hayır mes'ele onların iddia ettikleri gibi değildir. Aksine kalbleri la'netlenmiş ve mühürlenmiştir. Nitekim Allah Teâlâ Nisa sûresinde onlar hakkında şöyle buyurur: «Sözleşmelerini bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, peygamberlerini haksız yere öldürmeleri, kalblerimiz perdelidir demelerinden ötürü, evet küfürlerine karşılık Allah kalblerini mühürledi. Onun için bunlardan ancak pek azı iman eder.» (Nisa, 155)

Müfessirler bu âyetteki: «Onların pek azı inanırlar» kavli konusunda ihtilâf etmişlerdir. Keza Nisa sûresinde zikrettiğimiz âyette vârid olan «onun

için ancak bunlardan pek azı inanır» âyeti konusunda da ihtilâf vardır. Bazıları, onlardan îman eden pek' azdır diye mânâ vermişler, bazıları da onların îmanları azdır, demişlerdir. Yani onlar Hz. Musa'nın âhiret, sevâb ve ceza konusundaki bazı buyruklarına inanırlar. Ancak bu îmanları kendilerine fayda vermez. Çünkü o îman, Hz. Muhammed (s.a.) in getirmiş olduğu gerçekleri inkâr etmeleri sebebiyle kaybolup gitmiştir derler. Bazıları da; onlar hiç bir şeye inanmazlar diye mânâ vermişlerdir. «Onların pek azı inanır» ifadesi, onlar çoğunluk itibariyle kâfirlerdir mânâsını taşır. Nitekim Araplar, böyle bir şeyi çok az gördüm derken yakın bir ifâde kullanırlar. Bunu İbn Cerîr nakleder ki doğruyu en iyi bilen Allah'tır. [\[1\]](#)

89- Ne zaman ki; Allah'ın katından, kendilerinde olanı tasdik eden kitâb geldi, onlar bundan önceki küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerken, bildikleri gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın la'neti kafirlerin üzerinedir.

Hakikati İnkâr Edenler :

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ne zaman yahûdîlere Allah katından bir kitap geldiyse —ki bu kitap, Hz. Muhammed (s,a.) e indirilmiş olan ve kendilerinin yanında bulunan Tevrat'ı tasdik eden Kur'an'dı. Onlar bundan önceleri küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerken, yani bu peygamberler bu kitabı getirmezdence önce o kitabın gelişyle müşriklere karşı bir yardım geleceğini bekledikleri halde ve müşriklerle çarpışırken «âhir zamanda bir peygamber gönderilecektir ve biz Âd ve İrem kabilesiyle dövüşüldüğü gibi o peygamberle beraber sizinle dövüşeceğiz» dedikleri halde onu sonra inkâr ettiler.

Muhammed İbn İshâk... Âsım İbn Ömer İbn Katâde el-Ansârî'den nakleder ki, o ansârın yaşlılarının şöyle dediklerini rivayet etmiştir : Allah'a andolsun ki, bu kıssa bizim ve onların —yani ansârın ve onlara komşu olan yahûdîlerin— hakkında nazil olmuştur. Biz câhiliyet devrinde bir zaman şirk ehli olduğumuz halde kitap ehli olan yahûdîlere üs-, tün gelmiştik. Onlar bu sırada şöyle diyorlardı:

Şimdilerde bir peygamber gelecektir ki, biz ona uyacağız. Onun gelme zamam yaklaştı. Onunla beraber Âd ve İrem kabilesiyle dövüşüldüğü gibi sizinle dövüşeceğiz. Allah Teâlâ Rasûlünü Kureyş'lilerden gönderince onlar bunu inkâr ettiler. İşte Allah Teâlâ'nın «Bildikleri gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın la'neti küfredenlerin üzerine olsun» âyetiyle bunu belirtmektedir. Dah-hâk, İbn Abbâs'dân nakleder ki: «Onlar bundan önceleri küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerken» âyeti konusunda o şöyle demiştir. Küfredenlere karşı, biz onların aleyhinde Muhammed'i destekleriz diyerek ona yardımcı olduklarını açıklarken böyle yapmıyor, yalan söylüyorlardı. Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dân nakletti ki Hz. Peygamber gönderilmezden önce yahûdîler Evs ve Hazrec kabilesine karşı Rasûlullah (s.a.) ile kendilerine kuvvet gelmesini bekliyorlardı. Allah, Rasûlünü Araplardan gönderince yahûdîler küfrederek söylediklerini inkâr ettiler. Bunun üzerine

Muâz İbn Cebel ve Bişr İbn el-Berrâ onlara dediler ki; ey yahûdiler topluluğu, Allah'tan korkun ve müslüman olun. Biz, şirk ehli iken siz Muhammed (a.s.) ile size yardım geleceğini umuyor, onun gönderilmek üzere oldu- ğunu bildiriyor ve bize onun niteliklerini belirtiyordunuz. Bunun üzerine Nadîr kabilesinin kardeşi olan kabileye mensûb olan Selâm İbn Mişkem şöyle dedi: Bize bildiğimiz bir şey gelmemiştir ve gelen bizim size anlattığımız peygamber değildir. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi inzal buyurdu.

Avfî, İbn Abbâs'ın «Onlar bundan önceleri küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerken» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Hz. Muhammed (s.a.) in gelmesiyle ehl-i kitâb müşrik Araplara karşı bundan bir destek umuyorlardı. Allah Teâlâ Rasûlü Mu-hammed'i peygamber olarak gönderdiğinde, onlar peygamberin kendilerinin dışında bir kabileden olduğunu görünce, onu inkâr edip kıskandılar. Ebu'l-Âliye der ki: Yahudiler müşrik Araplara karşı Hz. Muhammed (s.a.) ile yardım geleceğini umuyorlardı ve diyorlardı

ki: Allah'ım, yanımızda yazılı olduğunu gördüğümüz peygamberi gönder de biz müşriklere ta'zîb edelim ve öldürelim. Allah Teâlâ Hz. Muhammed (s.a.) i peygamber olarak gönderdiğinde onun isrâiloğullannm dışında bir kabileden olduğunu görünce, Arapları kıskandıkları için onu inkâr ettiler. Halbuki kendileri Hz. Peygamberin Allah'ın Rasûlü olduğunu biliyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Bildikleri gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın la'neti küfredenlerin üzerine olsun.» buyurdu.'

Katâde; «Onlar bundan önceleri küfredenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerken» âyetiyle bir peygamberin geleceğini söylediklerinin kasdedildiğini belirtiyor. Ama «bildikleri gelince onu inkâr ettiler.» Mücâhid der ki; «Bildikleri gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın la'neti küfredenlerin üzerine olsun.» âyetinden maksad yahûdilerdir. [\[2\]](#)

90- Nefislerini ne kötü şeye değişip sattılar. Allah'ın kullarından dilediğine fazlından (kitap) indirmesine ha-sed ederek Allah'ın indirdiğini inkâr ettiler ve gazab üstüne gazaba uğradılar. Küfredenlere alçaltıcı bir azâb vardır.

«Nefislerini ne kötü şeye değişip sattılar.» Mücâhid der ki; bunlar yahûdîlerdir, hakkı bâtıla sattılar ve Hz. Muhammed (s.a.) in getirdiği gerçekleri gizlediler. Süddî der ki; «Nefislerini ne kötü şeye değişip sattılar.» Evet nefislerini sattıkları şey ne kötüdür. Kendi nefisleri için seçip beğendikleri şey ne kadar kötüdür. Bu kötü seçime onları sev-keden şey; zulüm, nefret ve kıskançlıktır. «Allah'ın kullarına dilediğine fazlından (kitap) indirmesine hased ederek Allah'ın indirdiğini inkâr ettiler.» Bundan daha büyük bir hased yoktur.

İbn İshâk, Muhammed İbn Ebu Muhammed'den o da İkrime veya Saîd tbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dan nakleder ki; İbn Abbâs bu âyet konusunda şöyle demiştir : «Nefislerini ne kötü şeye değişip sattılar. Allah'ın kullarından düediğine fazlından (kitap) indirmesine hased ederek Allah'ın indirdiğini inkâr ettiler.» Allah'ın lutfunu kendilerinden başkasına vermesini kıskandılar. «Ve gazab üstüne gazaba uğradılar.» İbn Abbâs der ki, gazab üstüne gazabın mânâsı şudur : Allah'ın onlara gazabı, yanlarındaki Tevrat'ı kaybetmeleridir. İkinci

gazabı ise Allah'ın kendilerine sözünü ettiği bu peygamberi inkâr etmeleridir. Ben derim ki; âyet-i kerîme'deki “Febau” kelimesi; gerektirdiler, müstahak oldular, gazab üstüne gazab onların üzerinde kararlaştı demektir. Ebu'l-Âliye der ki, Allah'ın onlara gazabı; İncil'i ve îsâ (a.s.) yi inkâr etmeleridir. İkinci gazabı ise Hz. Muhammed (s.a.) i ve Kur'an-ı Kerîm'i inkâr etmeleridir.

Süddî der ki; birinci gazab buzağıya taptıkları sırada Allah'ın gazabına uğramış olmalarıdır. İkinci gazab ise Hz. Muhammed (s.a.) i inkâr etmeleri sebebiyle uğradıkları gazabdır.

«Küfredenlere alçaltıcı bir azâb vardır.» Çünkü küfürleri, zulüm, hased yüzündendir. Bunun kaynağı da büyüklenmeleridir. Bu büyük-lenmelerinin karşılığında Dünya ve âhirette küçüklüğü ve horluğu hak ettiler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur : «Rabbınız, bana kulluk edin ki size karşılığını vereyim. Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir.» (Ğafir, 60).

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Yahya... Amr İbn Şuayb'dan, o da babasından, o da dedesinden, o da Rasûlullah (s.a.) dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Mütekebbirler kıyamet günü insan şeklinde tozlar gibi haşr olunurlar. Küçüklerden her şey onlara üstün gelir. Nihayet cehennemde bir zindana girerler ki ona Bûles denir. Cehennem ehlinin akıntılarından ibaret olan horluk çamurundan kendilerine içirilir ve irinli ateş onların üstüne çıkar. [\[3\]](#)

91- Bir de onlara Allah'ın indirdiğine inanın! denilince, biz, bize indirilene inanırız, derler. Ondan başkasını in kâr ederler. Halbuki o beraberlerindeki tasdik eden bir kitaptır. De ki: inanmış kimseler idiyseniz neden daha önce, Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?

92- Andolsun ki, Mûsâ size apaçık delillerle geldi. Sonra ardından buzağıyı Rabb edindiniz. Siz zâlimlersiniz.

Allah'ın İndirdiğine İnanmayanlar:

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Yahudilere ve benzeri ehl-i kitab'a Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiklerine

inanın, onu doğrulayıp kendisine tâbi olun denildiğinde «Biz, bize indirilene inanırız.» derler. Bize indirilen Tevrat ve İncil'e inanmak bizim için yeterlidir. Bundan başkasını kabullenmeyiz derler de ondan başkasını inkâr ederler. Halbuki o ellerindeki kitabı tasdik eden bir kitaptır. Onlar Hz. Muhammed (s.a.) e indirilenin hak olduğunu ve beraberinde bulunan Tevrat'ı ve İncil'i tasdik edici olduğunu bilmektedirler. Bu konuda onların aleyhinde delil pek çoktur. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendilerine kitab verdiklerimiz onu kendi öz çocuklarını tanır gibi tanırırlar.»

Öyle ise «İnanmış kimseler idiyseniz neden daha önce Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz? de.» Eğer size indirilene inandığınız iddiasında samîmi ve doğru iseniz. Elinizdeki Tevrat'ı tasdik eden ve onunla hükmetmeyi emreden peygamberleri niçin öldürdünüz? Siz o Tevrat'ın neshedilmediğini ve doğru olduğunu bile bile inâd ve bü-yüklenmeniz yüzünden peygamberleri zulüm ile öldürdünüz. Siz, sadece arzu ve heveslerinize tâbi olmaktadır. Nitekim bir başka âyette de şöyle buyrulur : «Yoksa

size bir peygamber nefsinizin istemediği bir şeyi getirdiği her seferinde büyüklenir misiniz? İçinizden bir grup onu yalanladınız ve bir grup da onu öldürüyordunuz.» (Bakara, 87)

Süddî, bu âyette Allah Teâlâ'nın yahûdileri kınadığını ve «İnanmış kimseler idiyseñiz neden daha önce Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?» buyurduğunu bildirir.

Ebu Ca'fer İbn Cerir Taberî der ki; Ya Muhammed, kendilerine Allah'tan indirilene inanın denildiğinde biz kendimize indirilene inanırız diyen İsrâiloğullarına şöyle de; ey yahûdiler, eğer Allah'tan indirilene inananlar idiyseñiz niçin Allah'ın size indirdiği kitabında öldürölmelerini yasakladığı halde peygamberleri öldürdünüz? Halbuki size inen kitapta peygamberlere uyup itaat etmeniz ve onları tasdik etmeniz emrediliyordu. Bu, onların bize indirilene inanırız sözlerinin yalanlanıp kınanmasından başka bir şey ifâde etmez.

«Andolsun ki Mûsâ size apaçık delillerle geldi.» Allah'ın rasûlü olduğuna ve Allah'tan başka ilâh bulunmadığına delâlet eden kesin deliller ve apaçık

mucizelerle geldi. Kesin deliller, tufan, çekirge, güve, kurbağa, kan, asâ, yed-i beyzâ, yarılan deniz, bulutla gölgelenme, menn ve selva, su fişkırان taş ve daha buna benzer onların bizzat görmüş oldukları mucizelerdir. «Sonra ardından buzağıyı Rabb edindiniz.» Mûsâ (a.s.) nın zamanında Allah'ı bırakarak buzağıyı ma'bûd tanıdınız Mûsâ (a.s.) sizin yanınızdan ayrılıp Allah'a yalvarmak için Tûr'a çıktığında siz buzağıyı ma'bûd edindiniz. İşte buzağıya tapınmanızdan ve benzeri fiillerden dolayı siz zalimlersiniz. Allah'dan başka ilâh olmadığını bile bile buzağıya tapınmıştınız. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme' de «Elleri böğründe çaresiz kalıp kendilerinin sapıtmış olduklarını görünce eğer Rabbımız bize acımaz ve bizi bağışlamazsa andolsun ki mahvoluruz, dediler.» (A'râf, 149) buyuruyor. [\[4\]](#)

93- Hani, size verdiğimiz şeyi kuvvetle tutun ve dinleyin diye Tûr'u tepenize dikmiş ve sizden mîsâk almıştık, işittik ve karşı geldik, dediler ve küfürleri yüzünden buzağı sevgisi kalblerine sindirildi. Eğer inananlardansanız, inancınız size ne kötü şey emrediyor? de.

Allah Teâlâ onların hatâlarını, verdikleri söze muhalefetlerini, isyan etmelerini ve sözlerinden dönmelerini birer birer sayıyor en sonunda tepelerine Tûr'un dikildiğini ve ancak böylece emri kabul ettiklerini ama sonra emre aykırı davrandıklarını belirtiyor. «İşittik ve karşı geldik dediler.»

«Ve küfürleri yüzünden buzağı sevgisi kalblerine sindirildi.» Abdürrezzâk, Ma'mer'den, o da Katâde'den nakleder ki; buzağının sevgisi kalplerine içirildi ve neticede tamamen kalplerine sızdı. Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes de böyle derler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize İsâm İbn Ebu Hâlid... Ebu Derdâ'dan o da Hz. Peygamberden nakleder ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Senin bir şeyi sevmen; seni kör ve sağır kılar.»

Bu hadîsi Ebu Dâvûd... Abdullah İbn Meryem kanalıyla Ebu Derdâ'dan nakleder. Süddî der ki; Mûsâ (a.s.) buzağıyı aldı, ege ile kesip yaktı, sonra denize (ırmağa) attı. O gün akan denizde (ırmak) buzağıdan bir parça aldı. Sonra Mûsâ (a.s.) onlara denizin suyundan için dedi, onlar da içtiler. Buzağıyı sevenlerin bıyıklarında altın belirdi. Bunun için Allah

Teâlâ; «Küfürleri yüzünden buzağı sevgisi kalblerine içirildi.» buyurmuştur.

İbn Ebu Hatim der ki; babam... Ali İbn Ebu Tâlib'ten nakletti ki o şöyle demiş : Hz. Mûsâ, buzağıya dayandı, eğe ile onu parça parça törpüledi. Buzağı nehrin kıyısında bulunuyordu. Buzağıya tapanlardan kim su içtiyse o gün yüzü altın gibi sarardı.

Saîd İbn Cübeyr der ki; «buzağı sevgisi kalblere sindirildi.» Buzağı parçalanıp törpülenince suya atıldı, onlar da sudan içtiler, bunun üzerine yüzleri za'ferân rengine döndü.

«Eğer inananlardansanız, inancınız size ne kötü şey emrediyor? de.» Allah'ın âyetlerine küfretmeniz, peygamberlerine muhalefetiniz, sonra da Hz. Muhammed (s.a.) i inkârda diretmeniz —ki bu günahlarınızın en büyüğü ve suçlarınızın en ağındır. Çünkü peygamberlerin hâtemini, rasûllerin efendisini, tüm insanlık için gönderilen peygamberi inkâr etmiş oluyorsunuz— sizin eski ve yeni her zaman ne kadar kötü şeylere inandığınızı gösteriyor. Bunca çirkin işleri yaparken, ahidleri bozar, Allah'ın

âyetlerini inkâr eder, buzağıya taparken hâlâ nasıl mü'min olduğunuzu iddia ediyorsunuz? [\[5\]](#)

94- De ki: Allah katında âhiret yurdu başkalarının değil de yalnız sizin ise bu iddiada samimî iseniz haydin ölümü isteyin.

95- Önceden ellerinin kazandığından dolayı, onlar hiç bir zaman onu (ölümü) isteyemezler, Allah zâlimleri hakkıyla bilir.

96- Andolsun ki; onları, insanlardan şirk koşanlardan daha çok hayata düşkün bulacaksın. Onlardan her biri bin yıl ömür verilmesini ister. Halbuki çok yaşatılması onu azâbtan uzaklaştıracak değildir. Allah onların ne yaptığını hakkıyla görendir.

Hayata Ençok Düşkün Olanlar:

Muhammed İbn İshâk der ki, bana Muhammed İbn Ebu Muham-rned, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den o da İbn Abbâs'dan nakletti ki; Allah Teâlâ Nebiyy-i Zîşânına şöyle buyurmuştur : «De ki Allah katında âhiret yurdu başkalarının değil de

yalnız sizin ise ve bu iddiada samîmi iseniz haydin ölümü isteyin.» Hangi grubun daha çok yalancı olduğunu belirtmek üzere ölümü isteyin. Rasûlullah'ın bu meydan okuyuşuna muhâtab yahûdîlerdi. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki; «önceden ellerinin kazandığından dolayı onlar hiç bir zaman ölümü isteyemezler.» Seni inkâr konusunda kendilerinin yanındaki bilgiden dolayı ölümü isteyemezler. Eğer bir gün ölümü istemiş olsalardı, yeryüzünde hiç bir yahûdî kalmazdı. Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklen der ki: «Haydin ölümü isteyin» yani ölmeyi arzulayın, demektir. Abdürrezzâk... İkrime'den bu âyet konusunda İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Eğer yahûdîler ölümü istemiş olsalardı hepsi ölürdü. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... İbn Abbâs'dan nakletti ki: Eğer onlar ölümü istemiş olsaydı hepsi baştan sona ölürlerdi. Bu isnâdlann İbn Abbâs'a ulaşması sahihtir.

İbn Cerîr, tefsirinde der ki; bize ulaştığına göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş : Eğer yahûdîler ölümü isteselerdi, hepsi ölürlerdi ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi. Rasûlullah (s.a.) ile la'netleşen (bir top-

luluğun, bir yerde birleşip ihtilâf ettikleri konuda, «Allah'ın la'neti, zâlimlerin üzerine olsun» demeleri) yahûdîler, evlerine döndüklerinde ne aile, ne de mal bulacaklardı. Bize bu hadîsi Ebu Küreyb İbn Abbâs kanalıyla Rasûlullah (s.a.) dan nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbeî de... Abdülkerim'den aynı hadîsi nakleder. İbn Ebu Hatîm der ki; bize Hasan İbn Ahmed... Hasan'dan nakletti ki; «Önceden ellerinin kazan-dığından dolayı onlar hiç bir zaman ölümü isteyemezler» âyeti hakkında Hasan şöyle demiş :

Ben derim ki eğer onlar, «ölümü isteyin» denildiği zaman ölümü istemiş olsalardı, acaba hepsi de ölecekler miydi? O, hayır Allah'a andol-sun ki, ölümü istemiş olsalardı bile ölmezlerdi. Kaldı ki isteyecek te değillerdi. Duymadın mı Allah Teâlâ ne diyor : «önceden ellerinin kazandığından dolayı onlar hiç bir zaman ölümü isteyemezler.» Hasan' dan yapılan bu nakil garîbtir. Kaldı ki İbn Abbâs'ın âyeti tefsiri belirlenmiş durumdadır. Âyet müslümanlardan veya yahûdülerden hangi grubun yalan söylediği konusunda Allah'tan ölüm temenni etmelerinden ibarettir. Bu hususu; İbn Cerîr, Katâde'den, Ebu'l-

Âliye'den, Rebî' îbn Enes (r.a.) den rivayet etmiştir. Bu âyetin benzeri Cum'a süresindeki şu âyet-i celîledir : «De ki: Ey Yahudiler; bütün insanlardan ayrı olarak yalnız sizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve bunda samîmi iseniz, ölümü isteyiniz. Ellerinin önceden kazandığından ötürü ölümü asla isteyemezler. Allah, zâlimleri bilendir. De ki: Doğrusu kendinden kaçtığınız ölüme mutlak yakalanacaksınız. Sonra görüleni de, görülmeyi de bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O, size yapmış olduklarınızı haber verecektir.» (Cum'a, 6-8) Allah'ın la'neti onların üzerine olsun, yahûdiler kendilerini, Allah'ın dostları ve çocukları olduklarını iddia ettiklerinden, yahûdî ve hıristiyanlardan başkası cennete girmeyecektir dediklerinden, müslümanların mı yoksa kendilerinin mi (yahûdî ve hıristiyanlar) daha yanlış oldukları konusunda zâlim olduklarını bildiriyor. Çünkü onlar, söylediklerinde samimî olsalardı la'-netleşmeye yanaşırlardı. La'netleşmediklerine göre, yalancılıkları belli olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber, Necrân'h hıristiyanların elçilerine muhtelif tartışma yollarıyla

deliller getirdikten sonra, onların isrâr ve inâdları neticesinde kendilerini la'netleşmeye çağırmıştır. Bunu Allah Teâlâ |©yl« belirtmektedir: «Sana ilim geldikten sonra, onda seninle kim tartışacak olursa de ki: Gelin oğullarımızı, oğullarınızı, kadınlarımızı, kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra Allah'ın la'-netinin yalancıların üzerine olmasını dileyelim, de.» (Âl-i İmrân, 61) Onlar bunun üzerine birbirlerine dediler ki: Allah'a andolsun ki, eğer bu peygamberle la'netleşecek olursanız, sizde gören hiç bir göz kalmaz. Böylece barışa yanaştılar ve cizye vermeyi kabul ettiler. Rasûlullah onlara cizyeyi emretti ve emîn olarak beraberlerinde Ebu Ubeyde el-Cer-râh'ı (r.a.) gönderdi. Yine bu mânâyâ uygun ve yakın olan bir diğer âyet-i kerîme de Allah Teâlâ'nın Rasûlüne, müşriklere karşı söylemesini emrettiği şu sözdür : «De ki: Sapıklıkta olanı Rahman ne kadar ertelese bile sonunda tehdîd edildikleri azabı ve kıyamet gününü gördükleri zaman, kimin yerinin daha kötü ve taraftarlarının daha güçsüz olduğunu bilecektir.» (Meryem, 75) Yani sizden veya bizden kim daha çok sapıklıkta ise, Allah onun bulunduğu hali

artıracak ve onu sapıklığında veya hidâyetinde devam ettirecektir. Bu husus inşâallah Meryem sûresinde açıklanacaktır.

«De ki: Allah katında âhiret yurdu başkalarının değil de yalnız sizin ise ve bu iddiada samimî iseniz, haydin ölümü isteyin.» âyetini eğer iddianızda samimî iseniz haydin hemen ölümü isteyin şeklinde tefsir edenler kelâmcılardan ve diğerlerinden bazı grupların söylediği gibi bunların la'netleşmeye yanaşmadıklarını belirtmektedirler. İlk sözü yaklaşık olarak ifâde ettikten sonra İbn Cerîr buna meyletmiştir. Nitekim o bu âyetin tefsirinde der ki: Bu âyet muhacir olarak aralarında bulunduğu yahûdîlere karşı Allah Teâlâ'nın peygamberine gösterdiği delillerden birisidir. Bu âyetle yahûdîlerin hahamlarını ve bilginlerini rüsvây etmiştir. Şöyle ki; Allah Teâlâ peygamberine kendisiyle yahûdîlerin hahamları ve bilginleri arasında çıkan bir ihtilâftan dolayı, adaletli bir dâvaya sarılmalarını emretmiştir. Keza Hıristiyanlar-dan da Hz. Meryem oğlu îsâ'ya muhalefet eden ve onunla tartışan bir gruba kendisiyle onların arasında ayırıcı unsur olarak

la'netleşmeyi emretmiştir. Rasûlullah yahûdî grubuna, eğer siz haklı iseniz ölümü isteyin. Bu, size haklı olduğunuz takdirde hiç bir şekilde zarar veremeyecektir. Eğer iddia ettiğiniz îmanda gerçekten samimî iseniz ve Allah'a yakın bir mevkide bulunduğunuz doğru ise, ölümü isteyin; çünkü ölüm isteği size isteğinizi ve arzuladığınızı gerçekleştirecektir. Dünyanın sıkıntılarından kurtulup rahata ereceksiniz, maişet sıkıntısından ve zahmetinden kurtulacaksınız. Allah'ın cennetlerinde onun civarında keyf süreceksiniz. Eğer dediğiniz gibi ise, âhiret yurdu sadece size mahsûssa, başkaları oraya giremeyecekse. Eğer size istediğiniz verilmezse herkes sizin yanlış, bizim dâvamızda hak olduğumuzu bilecektir. Bizim de, sizin de durumunuz açığa çıkacaktır buyurmuştu. Yahudiler bu isteğe icabet etmekten kaçındılar. Çünkü ölümü istedikleri takdirde helak olacaklarını ve dünyalarının mahvolacağını, âhirette ise ebedî rüsvâyılık içinde bulunacaklarını biliyorlardı. Hıristiyan olan grub da aynı şekilde imtina etmiştir.

İbn Cerîr'in bu sözünün baş tarafı güzel, ama son tarafı üzerinde durulması gerekir. Çünkü âyet böyle te'vîl edilince, burdaki hüccet meydana çıkmaz. O zaman denilir ki; kendilerinin dâvalarında sâdık olmalarına inanmalan ölümü istemelerini gerektirmez. Çünkü doğrulukla ölüm isteği arasında zarurî bir bağlantı yoktur. Nice sâlih ve doğru kişi vardır ki daha fazla hayır işlemek ve cennetteki derecesinin daha fazla yücelmesini sağlamak için daha çok yaşamak ister. Nitekim hadîs-i şerifte : «Sizin hayırlınız ömrü uzun olup ameli güzel olanıdır. >-buyurulmuştur. Kaldı ki buna göre diyebilirler ki; ey Müslümanlar, işte siz de cennetlik olduğunuza inanıyorsunuz, ama buna rağmen ölmeyi istemiyorsunuz. Kendinizi zorlamadığınız bir şeyde bizi nasıl zorlayabilirsiniz? İşte bütün bu çıkmazlar bu âyetin bu şekilde tefsirinden kaynaklanmaktadır.

İbn Abbâs'ın tefsirine göre bu sıkıntılardan hiç birisi gerekmez. Çünkü onlara insaflica bir söz söylenmiştir ve denilmiştir ki; eğer siz insanlardan farklı olarak Allah'ın dostları olduğunuza inanıyorsanız, onun çocukları ve sevgilileri

olduğunuzu kabul ediyorsanız, kendinizin cennetlik, sizin dışınızda kalanların cehennemlik olduğuna inanıyorsanız, o takdirde sizin veya karşınızda olanların yalancı olması halinde, Allah'tan la'net isteyin ve bilin ki la'netleşme hiç şüphesiz yalan söyleyenı mahveder. Onlar buna kesin olarak inamp ve sözün doğruluğunu bilince, la'netleşmekten kaçındılar, çünkü kendilerinin yalancı olduklarını biliyor ve Rasûlullah (s.a.) in niteliklerini ve özelliklerini tıpkı kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanıyorlardı. Böylece herbir topluluk kendilerinin yanlış ve rezîl olduklarını, dalâlet ve sapıklıkta bulunduklarını öğrendiler. Onlara kıyamet gününe kadar sürekli la'net vardır. İşte bunun için Allah Teâlâ : «Önceden ellerinin kazandıklarından dolayı onlar hiç bir zaman ölümü isteyemezler, Allah zâlimleri hakkıyla bilir. Andolsun ki, onları insanlardan şirk koşanlardan daha çok hayata düşkün bulacaksın.» Kötü âkibetlerini ve Allah katında hüsrana uğrayacaklarını bildiklerinden, onlar daha çok yaşamak isterler. Zîra dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir. Bu sebeple

onlar var imkânlarıyla âhiret diyarının gecikmesini isterler. Kendilerine yapılan uyarılar şüphesiz gerçeğin ifadesidir. Hattâ onlar, kitapsız müşriklerden hayata daha çok hırsla bağlıdırlar. Bu ifâde, hâssın âmme atfı kabîlindendir.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Ahmed İbn Sinan... İbn Abbâs'dan nakleder ki: «Şirk koşanlardan» maksad Acemlerdir. Hâkim Müstedrek'in-de bunu Sevrî'nin hadîsinden nakleder ve Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu, ancak onların tahrîc etmediklerini soylar. Ve der ki; Buhârî ve Müslim, sahâbînin tefsirinin senedi üzerinde ittifak etmişlerdir. Hasan el-Basrî der ki: «Andolsun ki onları, insanlardan şirk koşanlardan daha çok hayata düşkün bulacaksın.» Münafık hayata daha çok düşkündür; çünkü mânâfık müşrikten daha çok yaşamayı sever. Yahudilerden birisi, «Bin yıl ömür verilmesini ister.» Ebu'l-Âliye ise bunun yahûdîler değil, mecûsîler olduğunu söyler ki bu, birinci rivayete râcidir.

«Bin yıl ömür verilmesini ister.» A'meş... İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiştir: «bin yıl ömür

verilmesini ister» âyeti İran'ının “”onbin sene demesi gibidir. Saîd İbn Cübeyr'den de aynı şey rivayet edilmiştir. İbn Cerîr der ki; bana Muhammed İbn Ali, İbn Abbâs'dan nakletti ki o «onlardan herbiri bin yıl ömür verilmesini ister.» âyeti konusunda şöyle demiştir : Bu acemlerin “”«Bin yıl nevruz ve bayram» sözü gibidir. Ömür boyu onlara suç işlemek güzel görünmüştür.

Muhammed ibn İshâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «Halbuki çok yaşatılması onu azâbtan uzaklaştıracak değildir.» âyeti, hiç bir şekilde onu azâbtan uzaklaştıramaz ve kurtaramaz, demektir. Zira müşrik öldükten sonra dirilmeyi ummadığından hayat boyu yaşamak ister. Yahûdî ise âhirette kendisini bekleyen rüsvâyhğı bildiği için yaşamak ister. Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki; «Halbuki çok yaşatılması onu azâbtan uzaklaştıracak değildir.» âyetiyle kasdolunanlar, Cebrail'e düşman olanlardır. Ebu'l-Âliye ve İbn Ömer derler ki; çok yaşamak onu azâbtan kurtarıp yardımcıya ulaştıracak .değildir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; Yahudiler bunlardan daha çok hayata düşkünlüdürler, çünkü

onlar bin yıl yaşamayı istemişlerdir, halbuki bu uzun süre yaşama onları azâbtan kurtaracak değildir. Nitekim İblîs'in yaşaması kâfir olduğu için ona fayda vermemiştir. «Allah onların ne yaptığını hakkıyla görendir.» Kullarının hayır ve serden ne işlediklerini Allah görür ve bilir ve herkesi yaptığına göre cezalandıracaktır. [\[6\]](#)

97- De ki; Kim Cebrail'e düşmansa bilsin ki; evvelki kitabları tasdik eden, mü'minler için hidâyet ve müjde olan Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.

98- Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mîkâû'e düşman olursa; şüphesiz ki, Allah da o kâfirlerin düşmanıdır.

Kim Cebrail'e Düşman İse:

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî (Allah ona rahmet etsin) der ki: Te'vîl ehli olan kişiler bu âyetin yahûdîlere cevap sadedinde vârid olduğunda icmâ etmişlerdir. Zîra yahûdîler Hz. Cebrail'in kendilerine düşman olduğunu ve Mîkâîl'in de kendilerine dost

olduğunu zannediyorlardı. Bu görüşlerinin sebebi konusunda te'vîl erbabı ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı demişlerdir ki; bunun sebebi onların Rasûlullah ile aralarında geçen bir münazara, Hz. Peygamberin nübüvveti konusunda söyledikleri bir sözdür.

Bize Ebu Kureyb... İbn Abbâs'dan nakleder ki o şöyle demiş : Yahudilerden bir topluluk, Hz. Peygamberin yanına geldi ve dedi ki: Ey Ebu'l-Kasım, biz sana peygamberden başka kimsenin bilemeyeceği bazı boşlukları soracağız. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İstedığınızı sorun, ancak bana Allah adına ve Ya'kûb'un çocuklarından aldığı söz adına ahid verin ki, ben sizin sorduğunuzu bilirim, benim kim olduğumu kabul edip İslâm konusunda bana tâbi olacaksınız. Onlar : Öyle olsun, dediler. Rasûlullah (s.a.) istediğinizi sorun, dedi. Onlar : Sana dört açıklıktan soracağız ki bize onlardan haber ver. Tevrat indirilmezden önce İsrâiloğullannın kendi kendilerine haram kıldıkları yemek neydi? Bize bunu bildir. Erkeğin suyu ve kadının suyu nasıldır? Bundan erkek ve dişi nasıl olur? Bize bunu bildir. Bize şu ümmî peygamberden ve onun dostu

meleklerden haber ver dediler. Bunun üzerine Rasûllah (s.a.) buyurdu ki: Allah üzerine and içermisiniz ki, ben' size bunları haber verirsem bana muhakkak tâbi olacaksınız? Onlar Hz. Peygambere istediği sözü ve ahdi verdiler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben söze Musa'ya indirilen Tevrat ile başlayacağım. Biliyor musunuz ki, Hz. Yâ'kûb bir seferinde şiddetli hastalanmış ve rahatsızlığı uzamıştı. O zaman Allah'a and içmişti ki bu hastalıktan kendisini kurtarırsa, yemeklerin ve içeceklerin en güzelini kendisine haram kılacaktır. Ona yemeklerin en güzeli deve eti, içeceklerin en güzeli de deve sütü idi. Onlar evet Allah için doğru söylersin dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); Allah'ım Sen şâhid ol buyurdu. Ben size kendisinden başka İlâh bulunmayan ve Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına söylerim : Bilir misiniz ki erkeğin suyu beyaz ve ağırdır, kadının suyu sarı ve incedir. Hangisi üste gelirse çocuk onun olur ve Allah'ın izniyle ona benzer. Erkeğin suyu kadının suyuna üstün gelirse, çocuk Allah'ın izniyle erkek olur. Kadının suyu erkeğin suyuna üstün gelirse, çocuk Allah'ın izniyle

dişi olur. Onlar Allah'a andolsun ki evet dediler. Rasûlullah (s.a.) Allah'ım şâhid ol, buyurdu. Ve size Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına söylerim, bilir misiniz ki bu ümmî peygamberin gözleri uyur, ama kalbi uyumaz. Onlar Allah'a andolsun ki evet dediler. Rasûlullah (s.a.) Allah'ım şâhid ol, buyurdu. Onlar, sen bize şimdi meleklerden dostun olandan söz; o konuda, ya seninle birleşiriz, veya ayrılırız, dediler. Rasûlullah buyurdu ki; benim dostum Cebrail'dir. Allah hangi peygamberi bir elçi olarak göndermişse Cebrail onun dostudur. Yahudiler dediler ki; İşte burada sizden ayrılırız. Eğer senin dostun ondan başka bir melek olsaydı sana uyar ve seni tasdik ederdik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizi onu doğrulamaktan alıkoyan nedir? Onlar dediler ki: Cebrâil bizim düşmanımızdır. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «De ki kim Cebrail'e düşmansa bilsin ki...» âyetini inzal buyurdu. Ve böylece gazab üstüne gazabı hak ettiler. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde Ebu Nadr Hâşim İbn Kâsım'dan ve Abd İbn Humeyd tefsirinde Ahmed İbn Yûnus'dan nakleder ve her ikisi de Abdülhamîd İbn Behrâm

kanalıyla rivayet ederler. Keza İmâm Ahmed, Hüseyin İbn Muhammed el-Mervezî kanalıyla Abdülhamîd'den aynı hadîsi rivayet eder.

Aynı hadîsi Muhammed İbn İshâk da rivayet eder ve der ki; bize Abdullah İbn Abdurrahmân... Şehr İbn Hevşeb'den mürsel olarak nakletti. Ve hadîse şu ifâdeyi ekledi: Yahudiler dediler ki bize ruhtan haber ver. Hz. Peygamber Allah ve âyetleri hakkı için söyleyin, İsrâil-oğullarının yanında bana gelen meleğin Cebrâîl olduğunu belirten bir bilgi var mıdır? Onlar evet dediler. Ancak o, bizim düşmanımızdır çünkü Cebrâîl sadece şiddet anında gelen ve kan dökmek için inen bir melektir. Eğer o olmasaydı sana uyardık. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «De ki: Kim Cebrail'e düşmansa bilsin ki, evvelki kitapları tasdik eden, mü'minler için hidâyet ve müjde olan Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.»

İmâm Ahmed der ki; bize Ebu Ahmed... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Yahudiler, Rasûlullah (s.a.) a geldiler ve dediler ki: Ey Ebu'l-Kâsım, biz sana beş şeyden suâl edeceğiz, eğer onları bize haber verirsen senin peygamber olduğunu kabul

eder ve sana tabî oluruz. Hz. Peygamber Hz. Ya'kûb'un oğullarından aldığı şekilde ye-mîn aldı. Ya'kûb oğullarına : «Allah bizim dediğimize vekîl'dir.» diyerek söz almıştı. Sonra Hz. Peygamber söyleyin dedi. Onlar sen bize peygamberliğin alâmetini bildir dediler. Rasûlullah kendi uyur, ama kalbi uyumaz, buyurdu. Onlar da bize, kadının nasıl kadın olduğunu, erkeğin de nasıl erkek olduğunu bildir, dediler, Hz. Peygamber buyurdu ki: İki su birleşir, erkeğin suyu kadının suyunun üstüne çıkarsa çocuk erkek olur. Kadının suyu erkeğin suyunun üstüne çıkarsa çocuk dişi olur .Onlar dediler ki: İsrail'in kendi nefesine haram kıldığı şey nedir? bize bildir. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O (Hz. Ya'kûb) diz ağrısından (siyatikten) şikâyet ediyordu, ona uygun gelen bir şey bulamadı sadece şu ve şu sütleri buldu —İmâm Ahmed der ki: Bazılarının söylediğine göre deveyi kasetmişti— ve deve etini kendisine yasaklamıştı. Onlar doğru söylersin dediler. Yahudiler, şimşek nedir bize haber ver, dediler. Rasûlullah, Allah Azze ve Celle'nin meleklerinden bir melektir, bulut ile görevlidir, elinde ateşten bir âlet onunla

bulutları kovalar ve Allah Azze ve Celle'nin istediği yere götürür buyurdu. Onlarda, ya duyduğumuz ses nedir? dediklerinde bu da onun sesidir bu-yurdu. Onlar doğru söylersin dediler. Ancak bir sorumuz kaldı ki, eğer onu da bize haber verirsen biz sana inanırız. Doğrusu her peygamberin haber getiren bir meleği vardır. Senin arkadaşın kimdir? bize bildir dediler. Hz. Peygamber Cibril (a.s.) dir dedi. Onlar Cibril mi? şu harb ve savaş meleği, o bizim düşmanımızdır, dediler. Eğer Mîkâil demiş olsaydın o, yağmur, ve rahmet indirir o zaman biz sana bağlanırdık dediler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle : «De ki: Kim Cebrail'e düş-mansa...» âyetini inzal buyurdu. Bu hadîsi Tirmizî ve Neseî Abdullah İbn Velîd'in hadîsinden rivayet ederler ve Tirmizî onun hasen ve garîb bir hadîs olduğunu söyler.

Süneyd, tefsirinde Haccâc İbn Muhammed'den o da İbn Cüreyc' den nakleder ki, o şöyle demiş; Kasım İbn Ebu Bezze bildirdi ki; yahûdîler Hz. Peygambere kendisine vahy getiren arkadaşının adını sordular. O da Cebrâîl dedi. Onlar, o bizim düşmanımızdır, şiddet, savaş ve mücâdeleden başka bir şey getirmez,

dediler. Bunun üzerine Allah Te-âlâ : «De ki: Kim Cebrail'e düşmansa...» âyetini inzal buyurdu. İbn Cüreyc der ki; Mücâhid şöyle dedi: Yahudiler : Ya Muhammed (s.a.), Cebrâîl, şiddet, savaş ve mücâdeleden başka bir şey indirmez o bizim düşmanımızdır, dediler. Bunun üzerine : «De ki kim Cebrail'e düşmansa...» âyeti nazil oldu. [\[7\]](#)

Cebrâîl Adının Anlamı:

Buhârî der ki: «De ki, kim Cebrail'e düşmansa...» âyeti konusunda İkrime şöyle dedi: Cebr, mik, israf (kelimeleri) kul manasınadır, il ise Allah demektir. Bize Abdullah İbn Münîr... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki, o şöyle demiş : Abdullah İbn Selâm bir yerde meyve toplarken Rasûlullah (s.a.) m geldiğini işitmiş, bunun üzerine Hz. Peygamberin yanına gelerek demiş ki: Ben sana üç şey soracağım ki; onu peygamberden başkası bilemez : Kıyamet alâmetlerinin ilki nedir? Cennet ehlinin ilk yiyeceği nedir? Çocuğu anasına veya babasına çektiren nedir? Rasûlullah buyurmuş ki biraz önce Cibril onları bana bildirdi. Abdullah İbn Selâm ciddî mi diye sorduğunda; Rasûlullah «evet» demiş. Bunun üzerine

o, Cibril yahûdilerin düşmanı bir melektir. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü : «De ki kim Cebrail'e düşmansa...» âyetini okumuş. Kıyamet alâmetlerinden ilki; insanları doğudan batıya sürükleyen bir ateştir. Cennet ehlinin yiyeceği yemeklerin ilki ise, balık ciğerinin artakalanıdır. Erkeğin suyu kadının suyundan önce girerse, erkek çocuk doğar, kadının suyu erkeğin suyundan önce girerse kız çocuk doğar. Abdullah İbn Selâm dedi ki; Allah'tan başka İlâh olmadığına şehâdet ederim ve senin de Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederim. Ey Allah'ın Rasûlü, yahûdiler iftiracı bir topluluktur, eğer-onlar sana bu soruları sormadan önce müslüman olduğumu bilselerdi bana iftira atarlardı. Yahudiler, Hz. Peygambere geldiler ve Rasûlullah (s.a.) onlara, aranızda Abdullah İbn Selâm diye birisi var o nasıldır? diye sordu. Onlar da o bizim hayırlımızdır, hayırlımızın oğludur, efendimizdir, efendimizin oğludur, dediler. Rasûlullah buyurdu ki: Eğer Abdullah İbn Selâm'ın müslüman olduğunu görürseniz, ne yaparsınız? Onlar Allah onu bu halden korusun, dediler. O esnada Abdullah İbn Selâm çıktı

ve «Allah'tan başka İlâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederim» dedi. Bunun üzerine yahûdiler; O bizim en kötümüz ve en kötümüzün oğludur, diyerek onu küçültmeye ve kötülemeye başladılar. Bunun üzerine Abdullah İbn Selâm dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü, ben bunlardan korkuyorum. Bu hadîsi bu şekliyle yalnız Buhârî nakleder. Bir başka şekilde Buhârî ve Müslim birlikte tahrîc etmişlerdir. Müslim'in sahihinde Rasûlullah (s.a.) in kölesi Sevbân'dan bu ifâdeye yakın bir şekilde aynı hadîs vârid olmuştur. İnşâallah yeri gelince zikredilir. Buhârî'nin İkrime'den naklettiği meşhur «îl» kelimesinin Allah mânâsına geldiği ifâdesini Süfyân el-Sevrî de... İkrime'den nakleder. Abd İbn Humeyd aynı sözü İkrime'den nakleder. İbn Cerîr de aynı rivayeti Hüseyin İbn Yezîd el-Tahhân kanalıyla... İkrime'den nakleder ve der ki o şöyle demiş : Cibril ismi Allah'ın kulu demektir, Mîkâîl ise Allah'ın kulcuğu demektir. «îl» kelimesi Allah manasınadır. Yezîd el-Nahvî, İkrime'den o da İbn Abbâs'dan aynı şekilde rivayet eder. Biraz sonra

geleceği gibi, selef-i sâlihînden birçok kişi de böyle rivayet etmiştir.

Bazı kimseler de derler ki; «îl» kelimesi kul demektir. Diğer kelime ise Allah'ın adıdır. Çünkü îl kelimesi her üç melekde de değişmiyor. Bunun mukabili; arapçada Abdullah, Abdurralımân, Abdülmelik, Abdülkuddüs, Abdüsselâm, Abdülkâfi, Abdülcelîl isimleridir. Bütün bunlarda abd kelimesi mevcuttur, sadece bu kelimeye eklenen isimler değişmektedir. Aynı durum Cebrâîl, Mîkâîl, İsrâf îl ve benzeri isimlerde de vardır. Arap olmayanlar sözlerinde tamlananı tamlayanı öne alırlar. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır.

Sonra İbn Cerîr der ki: Başkaları yahûdîlerin bu sözü söylemelerinin sebebi Hz. Peygamber konusunda onlarla Ömer İbn el-Hattâb arasında cereyan eden bir münazaradır. Nitekim bu konuda Muhammed İbn el-Müsennâ... Şa'bî'den nakletti ki o şöyle demiş : Hz. Ömer Rev-ha'ya indiğinde bazı kişilerin taşların üzerinde namaz kıldıklarını gördü ve bunlar kimdir? diye sordu. Orada bulunanlar, onlar Rasûlullah (s.a.) m burda namaz kıldığını

zannediyorlar, dediler. O da bundan hoşlanmadı ve buyurdu ki: Rasûlullah (s.a.) namaz vaktinde vadiye erişti ve orada kıldı, sonra kalkıp göçtü ve orayı terk etti. Sonra Hz. Ömer onlarla konuşmaya başladı ve dedi ki: Ben yahûdîlerin dînî ki- tablarının okunduğu güne şahid olmuştum ve Tevrat'ın Kur'an'ı nasıl tasdik ettiğini, Kur'an'ın Tevrat'ı nasıl tasdik ettiğini hayretle görüyordum. Bir gün ben onların arasında bulunuyordum ki şöyle dediler : Ey Hattâb'ın oğlu, senin arkadaşlarından bize senden daha. çok sevimli olan yoktur. Neden o? diye sorduğumda, onlar sen bize geliyor ve bizi kuşatıyorsun dediler. Bense, size geliyor Kur'an'ın Tevrat'ı nasıl tasdik ettiğini, Tevrat'ın da Kur'an'ı nasıl tasdik ettiğini hayretle müşahede ediyorum dedim. Hz. Ömer der ki: Hz. Peygamber oradan geçtiğinde dediler ki: Ey Hattâb'ın oğlu işte arkadaşınız yürüyor, hak onun yanında. Hz. Ömer diyor ki, o zaman kendilerine şöyle dedim; kendisinden başka İlâh olmayan Allah adma söylerim size, O'nun hakkında siz neyi gözetiyorsunuz ve O'nun kitabı hakkında size ne emânet edilmiştir? - Biliyor musunuz ki, o Allah'ın Rasûlü'dür. Onlar

sustular. Bilginleri ve uluları kendilerine dediler ki; Ömer size çok ağır davrandı, ona cevap verseniz. Onlar da, sen bizim bilginimiz ve ulumuzsun, ona sen cevap ver, dediler. O da dedi ki; eğer söz söylediğim Rabb adına, bizim söylememiz gerekirse biz onun Allah'ın Rasûlü olduğunu biliyoruz. Hz. Ömer der ki: bunun üzerine ben, kendilerine; vay size, öyleyse niçin kendinizi mahvettiniz? dedim. Onlar biz mahvolmadık dediler. Ben, nasıl olur bu, siz hem onun Allah'ın Rasûlü olduğunu biliyor, hem de kendisine tâbi olup tasdik etmiyorsunuz dedim. Onlar, bizim meleklerden bir dostumuz bir de düşmanımız var. O, peygamberliğini meleklerden bizim düşmanımız olanla birleştirdi. Hz. Ömer der ki; sizin düşmanınız ve dostunuz kimdir? dedim. Onlar düşmanımız Cebrail, dostumuz da Mîkâîl'dir, dediler. Ben, Cebrail neden düşmanınız, Mîkâîl neden dostunuz? dedim. Onlar Cebrail ağırlık, zorluk, katılık, şiddet ve azâb meleğidir. Mîkâîl ise şefkat, rahmet, hafiflik meleğidir. Rabbları katında onların mertebesi nedir? diye sordum. Onlar; birisi Rabbın sağında .diğeri de solunda bulunur, dediler. Hz. Ömer diyor

ki; kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemîn ederim ki, birisine düşman olan diğerine de düşman olur, birisine dost olan diğerine de dost olur. Cebrail'in Mîkâîl'in düşmanıyla, Mîkâîl'in de Cebrail'in düşmanıyla dost olması uygun düşmez, dedim. Hz. Ömer der ki; sonra kalktım, Hz. Peygamberin ardından gittim ve onu falancanın evinin kapı aralığından çıkarken yakaladım. Rasûlullah (s.a.) Ey Hattâb'ın oğlu, sana biraz önce indirilmiş olan âyetleri okuyayım mı? dedi, ve «De ki: kim Cebrail'e düşmansa...» âyetini okumaya başladı. Âyetleri okuyunca ben, anam ve babam sana kurban olsun ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Seni hakk ile gönderen Allah'a kasem ederim ki, ben de sana onu haber vermek için gelmiştim, ancak Latîf ve Habîr olan Allah bu haberi benden önce sana ulaştırdı, dedim.

İbn Ebu Hatim der ki; bana Ebu Saîd... Âmir'den haber verdi ki, o şöyle demiş : Hz. Ömer yahûdîlerin yanma gitti ve dedi ki; Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına size söylerim, siz Hz. Peygamberin geleceğini kitaplarda görüyor musunuz? Onlar «evet» dediler.

Öyleyse sizi Hz. Muhammed'e tâbi olmaktan alıkoyan şey nedir? dedi. Onlar, Allah hiç bir peygamber göndermemiştir ki, beraberinde ona yoldaş olan bir melek bulunmasın. Muhammed (s.a.) in de yoldaşı Cebrâîl (a.s.) dir. Ona gelen bu melek, bizim düşmanımızdır. Mîkâîl ise dostumuzdur. Eğer ona Mîkâîl gelmiş olsaydı biz müslüman olurduk dediler. Hz. Ömer diyor ki: Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına size söylerim, bu iki meleğin âlemlerin Rabbı katında mertebesi nasıldır? Onlar dediler ki: Cebrâîl sağında, Mîkâîl de solundadır. Ömer; ben de şehâdet ederim ki her iki melek Allah'ın izniyle inerler. Mîkâîl'in, Cebrail'in düşmanına dost olması, Cebrail'inde Mîkâîl'in düşmanına dost olması imkânsızdır, derim. Bu sırada Hz. Peygamber (s.a.) oradan geçiyordu. Yahudiler dediler ki; ey Hattâb'ın oğlu, işte senin arkadaşın gidiyor. Hz. Ömer kalktı ve Rasûlullah'ırı" yanma geldi. Bu sırada Allah Azze ve Celle : «De ki kim Cebrail'e düşmansa...» âyetini inzal buyurdu.

Bu iki isnâd da gösteriyor ki Şa'bî bu hadîsi Hz. Ömer'den rivayet etmiştir. Halbuki Şa'bî ile Ömer

arasında bir kopukluk vardır. Çünkü Şa'bî Ömer'i hayâtta iken görmemiştir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

İbn Cerîr Taberî der ki; bize Bişr... Katâde'nin şöyle dediğini nakletti : Rivayet edilir ki, Hattâb oğlu Ömer, bir gün yahûdîlerin yanına gitti. Hz. Ömer'i görünce onu ağırladılar. Ömer onlara dedi ki; Allah'a andolsun ki size, beni ağırladığınız ve beni sevdiğiniz için gelmedim. Sadece bir şeyler dinlemek için geldim. Hz. Ömer onlara onlar da Hz. Ömer'e sorular sordular. Yahudiler dediler ki, senin arkadaşının arkadaşı kimdir? Hz. Ömer Cebrail'dir, dedi. Onlar Cebrâil bizim düşmanımızdır, Muhammed gökyüzünden bizim sırrımızı alıyor. Harb geldiği zaman o bizim gizli noktamızı bilecektir. Bizim arkadaşımızın arkadaşı Mikâil'dir. O geldiği zaman bolluk ve barış gelir, dediler. Hz. Ömer siz Cebrail'i kabul ediyor Muhammed (s.a.) i inkâr mı ediyorsunuz? dedi. Bu esnada Hz. Ömer onların yanından ayrılarak Hz. Peygambere doğru yöneldi. Maksudı Hz. Peygambere gelip onların söylediklerini bildirmektir. Fakat geldiğinde Allah Teâlâ'nın : «De ki kim Cebrail'e düşmansa bilsin ki...» âyetinin

indirilmiş olduğunu gördü. Sonra İbn Cerîr Taberi der ki, bana Müsennâ... Katâde'den nakletti ki o şöyle demiş; bize bildirildiğine göre, Hz. Ömer bir gün yahûdîlerin yanma gitti... ve yukarda zikredilen hadîsi Süddî kanalıyla Ömer'den aynen veya biraz değişik şekliyle rivayet eder. Ancak bu hadîs de, münkatı' hadîstir.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Muhammed İbn Ammâr... Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan nakletti ki, bir yahûdî Hattâb oğlu Ömer'e geldi ve Sizin arkadaşınızın sözünü ettiği Cebrâîl var ya, o bizim düşmanımızdır, dedi. Ömer de «De ki : Kim Cebrail'e düşmansa bilsin ki evvelki kitapları tasdik eden mü'minler için hidâyet ve müjde olan Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.» âyet-i celîle'sini okudu. İbn Ebu Leylâ'nın rivayetine göre, bu rivayet Hz. Peygamberin lisânı üzere nazil olmuştur. İbn Cerîr Taberî der ki; bana Ya'kûb İbn İbrahim... İbn Ebu Leylâ'dan nakletti ki; «De ki kim Cebrail'e düşmansa...» âyeti hakkında o şöyle demiş : Yahudiler, Cebrail bizim düşmanımızdır, çünkü o şiddet ve darlık indirir. Mîkâîl ise bolluk, sıhhat ve

selâmet indirir, dolayısıyla Cebrâîl bizim düşmanımızdır, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ işbu âyet-i celîle'yi indirdi.

Âyetin tefsirine gelince, kim Cebrail'e düşman olursa iyi bilsin ki hakim olan bu Kur'an'ı senin kalbine Allah tarafından ve onun izniyle indiren o Rûh'ül-Emîn'dir. Allah'ın meleklerinden bir elçidir. Kim bir elçiye düşman olursa bütün elçilere düşman olmuş sayılır. Nitekim kim bir peygambere îman ederse, bu îman onun bütün peygamberlerin hak olduğuna inanmasını gerektirir. Kim de bir peygamberi inkâr ederse bu küfür, onun bütün peygamberleri inkâr etmesi sonucunu doğurur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Allah'ı ve peygamberlerini inkâr eden, Allah'la peygamberleri arasını ayırmak isteyen, bir kısmına inanır bir kısmını inkâr ederiz diyerek ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar gerçekten kâfir olanlardır.» (Nisa, 150-151) Allah Teâlâ onlar hakkında kesinleşmiş küfür hükmünü veriyor. Çünkü onlar peygamberlerden bir kısmına inanmakta bir kısmını inkâr etmektedirler. Cebrail'e

düşman olan da aynı şekilde Allah'a düşman olmuş sayılır. Çünkü Cebrâîl İlâhî emri kendiliğinden indirmiyor. Rabbının emirlerini indiriyor. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i celîle'de şöyle buyurmaktadır : «Biz ancak Rabbının emri ile indiririz. Önümüzde arkamızda ve bunların arasında bulunanlar O'nundur. Rabbln asla unutacak değildir.» (Meryem, 64). Bir başka âyet-i celîle'de ise şöyle buyuru-luyor : «Doğrusu o, âlemlerin Rabbi katından indirilmedir. Onu, Rûh'el-Emîn senin kalbine indiriyor ki sen uyarıcılardan olasın.» (Şuârâ, 192). Buhârî'nin sahihinde vârid olduğuna göre, Ebu Hüreyre diyor ki: Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Kim benim bir dostuma düşmanlık ederse bana harb ilân etmiş olur. Bunun için Hz. Cebrail'e düşmanlık edenlere Allah, gazab ederek : «De ki kim Cebrail'e düşmansa, bilsin ki evvelki kitapları tasdik eden mü'minler için hidâyet ve müjde olan Kur' an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle indiren O'dur.» buyurmuştur. Onların kalbine hidâyeti getiren ve cennet müjdesini bildiren bu kitaptır. Bu müjde ve hidâyet ancak mü'minler içindir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-

i celîle'de şöyle buyuruyor : «De ki, bu, inananlara doğruluk rehberi ve gönüllerine şifâdır. İnanmayanların kulaklarında ağırlık vardır ve onların kulakları kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesafedensesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44). Bir başka âyet-i kerîme'de de şöyle buyuruluyor : «Biz Kur'an'dan şifâ olanı ve mü'minler için rahmet indiririz. O, zâlimlerin ancak kaybını artırır.» (İsrâ, 82). Sonra şöyle buyurulmaktadır: «Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîl ve Mîkâîl'e düşman olursa, şüphesiz ki Allah da o kâfirlerin düşmanıdır.» ve yine buyruluyor ki: «Kim bana, meleklerime ve rasûl-lerime düşman olursa; şüphesiz ki Allah kâfirlerin düşmanıdır.» Ra-sûller terimiyle melek ve insan olan elçiler kastedilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i celîle'de şöyle buyuruyor : «Allah, meleklerden ve insanlardan elçiler seçer.» Cebrâîl ve Mîkâîl ifâdesi hassın âmme atfı kabîlindendir. Aslında her ikisi de melekler teriminin içine girdiği gibi bilumum rasûller teriminin içerisinde de yer alırken bilâ-here ayrıca zikredilmektedir. Çünkü âyetin akışı Allah ile

peygamberleri arasında elçi durumunda olan Cebrail'i destekleme ortamıdır. Cebrail'le beraber Mîkâîl'in de zikredilmesi şuradandır : Yahudiler Cebrail'in kendilerinin düşmanı, Mîkâîl'in de dostları olduğunu iddia ediyorlardı. Burda Allah onlara bunlardan herhangi birisine düşman olanın, diğerine düşman olacağı gibi, aynı zamanda Allah'a da düşman olacağını bildiriyor. Zira zaman zaman Mîkâîl de peygamberlere iner. Nitekim başlangıçta Rasûlullah (s.a.) a o da bir süre eşlik etmişti. Fakat vahyi in dirmek daha çok Cebrail'in vazifesidir. Mîkâîl ise yağmur ve bitki bitirmekle mükelleftir. Birisi hidâyet, diğeri nzik verme göreviyle yükümlüdür. Keza İsrail de kıyamet gününde yeniden diriliş için Sûr'a üfleme göreviyle mükelleftir. Bunun için sahîh hadîste varid olur ki; Rasûlullah (s.a.) geceleyin kalkınca şöyle duâ edermiş : Allah'ım Cebrail'in, Mîkâîl'in ve İsrail'in Rabbı, göklerin ve yerin yaratanı, görüleni ve görülmeyeni bilen, Sen kullarının ihtilâfa düştükleri konuda onlar arasında hükmedersin. İhtilâf edilen konularda izinle hakkı görmeyi sağlarsın. Çünkü sen dilediğini dosdoğru

yola hidâyet edersin. Buhârî' nin naklettiği ve îbn Cerîr'den İkrime'den rivayet ettiği «Cebr, mîk, ve israf» kelimelerinin kulcuk manalarına geldiği, «îl» kelimesinin ise Allah demek olduğu yukarda geçmişti.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Ahmed İbn Sinan... İbn Abbâs'ın kölesi Ümeyr'den nakleder ki, İbn Abbas şöyle demiş : Cibril kelimesi Abdullah ve Abdurrahmân kelimesi gibidir. Denildi ki cibr kul, îl ise Allah demektir. Muhammed İbn İshâk, Zührî kanalıyla Ali İbn el-Hü-seyn'den nakleder ki, o şöyle demiş : Cebrâîl isminin sizin isimlerinizden hangi mânâyâ geldiğini biliyor musunuz? Biz, hayır dedik. O, Abdullah demektir, karşılığını verdi. Yine Mîkâîl isminin sizin isimlerinizden ne mânâyâ geldiğini biliyor musunuz? dedi. Biz, hayır dedik. O Allah'ın kulcuğu mânâsına geldiğini söyledi ve dedi ki îl'e atfedilen her isim Allah'a matuf olur. İbn Ebu Hatim. Mücâhid, İkrime Dahhâk ve Yahya İbn Ya'mer'den de aynı şekilde bir rivayet nakleder. Sonra der ki; bana babam... Azîz İbn Ümeyr'den nakletti ki Cibril ismi melekler arasında Allah'ın hizmetçisi mânâsına

gelmektedir, tbn Ebu Hatim der ki; ben bu hadîsi Ebu Süleyman el-Dârânî'ye naklettiğimde yerinden sıçradı ve dedi ki: Bu hadîs bana her şeyden daha güzeldir ve önünde bulunan deftere kaydetti. Cibril ve Mikâîl kelimelerinin okunuşunda değişik kırâet ve lügat farkları bulunmaktadır ki bunlar kırâet ve lügat kitaplarında anlatılır. Biz bu kitabımızda bu gibi farklılıkları uzun uza-dıya anlatmadık. Sadece mânâyâ tesîr edecek veya hükme merci teşkil edecek konulan anlattık. İ'timâd, Allah'adır yardım O'ndan dilenir. [\[8\]](#)

Ey Habîbim, Muhammed; onlara söyle, kim Cebrail'e düşman olursa, Allah'a da düşman olur. Çünkü Cebrâîl'i vahiyile sana gönderen ve Allah'ın izniyle kalbine Kur'an'ı yerleştiren Allah'tır. O, seninle Allah arasında bir elçidir. Kim Allah'ın Rasûlüne düşmanlık ederse, Allah'a düşmanlık etmiş olur. Sana indirdiği Kur'an, Tevrat ve İncil'i tasdik edici bir kitaptır. Ve o, mü'minler için bir hidâyet ve müjde kaynağıdır. Sevinme vesilesi olabilen Kur'an, nefret vesilesi olabilir mi hiç? Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve Rasûllerine özellikle de Cebrâîl ve

MîkâîFe düşman olan iyi bilsin ki: Allah'a düşmandır ve Allah kâfirlerin düşmanıdır.

Rivayet edilir ki Hz. Ömer (r.a.) in Medine'nin üst kısımlarında bir arazîsi vardı. Oranın geçidi de yahûdî dersânelerinin yanında idi. Hz. Ömer oraya giderken yahûdî dersânelerinin yanında oturuyor ve onların sözlerini dinliyordu. Yahudiler dediler ki: Ey Ömer, biz seni seviyor ve sana çok muhabbet duyuyoruz. Hz. Ömer dedi ki: Allah'a and-olsun ki, ben re sizi sevdiğim için yanınıza geliyorum ne de dinimden şüphe ettiğim için bir şeyler soruyorum. Yanınıza gelmem Hz. Muhammed (s.a.) in durumu konusunda daha açık bilgiye sahip olmak ve onun müjdesini sizin kitabınızda görmeyi istememden dolayıdır. Sonra onlara Hz. Cebraîl'den suâl etti. Yahudiler dediler ki; o bizim düşmanımızdır, bütün sırlarımızı Muhammed'e açıklıyor. O hep felâket ve azâb getirir. Mîkâîl ise bolluk ve selâmet getirir. Hz. Ömer ikisinin Allah katında yeri nedir? diye sordu, onlar mevki bakımından en yakın yerdir, dediler. Cebraîl sağında, Mîkâîl solundadır, Mîkâîl Cebraîl'in düşmanıdır dediler. Hz. Ömer; eğer sizin dediğiniz

gibi olsaydı, bu ikisi düşman olmazlardı ve siz merkeplerden daha çok inatçı ve küfredici olurdunuz çünkü onlardan birine düşman olan diğerine de düşman olur, ikisine düşman olan ise Allah'ın düşmanı olur. Sonra Ömer Hz. Peygamberin yanına geldiğinde Cebrail'in ondan önce vahyi getirdiğini gördü. Hz. Peygamber buyurdu ki «Rabbın, sana muvafakat etti» Hz. Ömer dedi ki: «Bundan sonra, sen beni Allah'ın dininde taştan daha katı bulacaksın.» [\[9\]](#)

Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilip de, Muhyiddîn İbn el-Arabî'ye atfedilen tefsirde ise şöyle denir :

Zahir olan odur ki; Cebrail faal akıldır. Mîkâil altıncı feleğin ruhudur. Ve kulların rızkıyla tevkil edilmiş olan küllî nebatî nefsin feyzini sağlayan aklıdır. İsrâfil ise dördüncü feleğin ruhu ve hayvanlara tevkil edilmiş olan küllî, hayvani nefsin feyzini sağlayan aklıdır. Azrâil ise, bütün insan nefşlerini almakla görevli bulunan yedinci feleğin ruhudur. O, ruhu ya bizzat veya yardımcıları vasıtasıyla alır, Allah'a teslim eder. [\[10\]](#)

99- Andolsun ki, biz sana apaçık âyetler indirdik. Onları fâsıklardan başkası inkâr etmez.

100- Onlar, ne zaman bir ahidle bağlandılarsa içlerinden bir güruh onu bozup atmadı mı? Hayır, onların bir çoğu îman etmezler.

101- Onlara, ne zaman Allah tarafından yanlarındaki kitabı tasdik edici bir peygamber geldiyse, kendileri ne kitab verilenlerden bir güruh, sanki bilmiyorlarmış gibi, Allah'ın kitabını arkalarına atıverdi.

102- Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler. Halbuki Süleyman asla küfretmedi. Sadece şeytânlar küfrettiler. Onlar insanlara sihri ve Bâbil'deki iki meleğe; Hârût ile Mârufa indirilenleri öğretiyorlardı. Bu iki melek isd: «Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın küfretme.» demedikçe kimseye sihirden bir şey öğretmezlerdi. Onlardan koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrendiler. Halbuki bunlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle kimseye zarar verici de-

ğillerdi. Onlarsa kendilerine zarar verip fayda vermeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun ki, onlar onu (sihri) satın alan kimse için âhirette hiçbir nasîb olmayacağını biliyorlardı. Ne fena bir şey karşılığında nefislerini sattılar. Şayet bilmiş olsalardı?

103- Eğer onlar inanmış ve sakınmış olsalardı; Allah katındaki sevâb daha hayırlı olurdu. Keski bilselerdi.

Apaçık Âyetleri Terkedenler:

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî : «Andolsun ki biz sana apaçık âyetler indirdik.» âyeti konusunda şöyle der; Ey Muhammed, biz sana nübüvvetini gösteren apaçık işaretler indirdik. Allah'ın kitabının ihtiva ettiği bu âyetler yahûdîlerin gizli bilgileri ve esrarlı haberlerinin saklıları arasında bulunuyordu. İsrâiloğullarının geçmişlerinin haberlerini ihtiva etmektedir. Onların sadece hahamlarının ve bilginlerinin bildikleri kitaplarının muhtevalarını belirtmektedir. Geçmişlerinin ve sonrakilerin tahrif ettikleri ve değiştirdikleri Tevrat'ın ahkâmını anlatmaktadır. Allah, Nebisi Muhammed (s.a.) e inzal buyurduğu kitabında, onu bu hususlara muttali

kılmıştır. Onun durumu insaf sahipleri için apaçık belge niteliğindedir. Selîm fıtrat sahibi olanları, kıskançlık ve isyandan başka hiç bir şey bu gerçekleri inkâra sevketmez. Çünkü her fıtrat sahibi Hz. Muhammed'in getirdiği apaçık âyetleri gördüğü zaman, onu tasdik eder ve tasdik etmek için beşerî bir bilgiye gerek duymaz. Herhangi bir insandan bir şey alma ihtiyâcını hissetmez. Dahhâk'-m, îbn Abbâs^an naklettiğine göre; o bu âyet konusunda şöyle dermiş : Sen onlara bu âyetleri sabah-akşam okuyor, açıklıyorsun, senin okuma, yazma bilmez, ümmî kimse olduğunu onlar çok iyi biliyorlar ve kendilerinin yanında bulunan gerçekleri olduğu gibi kendilerine haber veriyorsun. Eğer bilselerdi, bu, onlar için bir mesned, bir ibret ve açıklama olurdu.

Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'dân nakleder ki: İbn Sûryâ el-Fatyûnî Rasûlullah (s.a.) a dedi ki; Ey Muhammed, bize getirdiğin şeyleri biz biliyoruz. Sen bize bilmediğimiz bir şeyi getirmiyorsun. Allah sana apaçık bir âyet indirmeli ki sana uyalım. Bunun üzerine işbu âyet-i celîle nazil oldu. Mâlik İbn Seyf ise, Rasûlullah (s.a.) peygamber olarak gönderilip

yahûdîlere, Allah'ın kendilerinden aldığı mîsâkı ve Hz. Muhammed konusundaki ahdi hatırlatınca, dediler ki; Allah Muhammed konusundan bizden hiç bir ahid ve mîsâk almamıştır. Bunun üzerine : «Onlar ne zaman bir ahidle bağlandılarsa içlerinden bir güruh onu bozup atmadı mı?» âyeti nazil oldu.

Hasan el-Basri der ki; «Onların bağlanacakları bir ahid yoktur.» Hangi ahde bağlandılarsa onu bozup arkalarına attılar. Bu gün ahd ediyorlar, yarın bozuyo&ardı. Süddî der ki; bu âyetin mânâsı, onlar Hz. Muhammed'in getirdiklerine inanmazlar demektir. Katâde der ki; «İçlerinden bir güruh onu bozup atmadı mı?» yani verdikleri ahdi bozmadılar mı? İbn Cerîr der ki; bozup atmak mânâsına gelen “Nebeze” kelimesi parçalayıp bir kenara bırakmaktır. Bu sebeple kaybolan eşyaya da “Menbuz” denir. Keza “Nebiz” kelimesi de suya atılmış olan hurma ve üzümdür.

Ben derim ki; Allah Teâlâ bu kavmi, daha önce sarılmalarını emrettiği ahdi bozmalarından dolayı zemmetmiştir. Bunun için de hemen ardından onlara ve bütün insanlara peygamber olarak gönderilen Ra-

sûlû yalanladıklarını belirtmektedir. O peygamberin nitelikleri, vasfı ve haberi kendi kitaplarında yer almaktaydı ve ona uymak, onu desteklemekle emrolunmuşlardı. Nitekim bir başka âyette şöyle buyrulur: «Onlar ki ümmî nebî ve rasûle tâbi olurlar. Onun kendi yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı olduğunu görürler.» (A'râf, 157). Burada ise«Onlara, ne zaman Allah tarafından yanlarındaki kitabı tasdik edici bir peygamber geldiyse, kendilerine kitab verilenlerden bir güruh sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabını arkalarına atıverdi.» buyruluyor. Yani onlardan bir taife önlerinde bulunan Allah'ın kitabında Hz. Muhammed'in muştusunu gördükleri için arkalarına atıp bilmiyormuş gibi onu terkettiler, büyü öğrenmeye ve ona tâbi olmaya başladılar. Bunun için de Rasûlullah (s.a.) a tuzak kurmak istediler. Taraktan düşen saç ve sakal teline, hurma kabuğuna ve benzeri şeylere büyü yaparak onu Zu Ervân (Medine'de bir yerin adı) kuyusundaki kayanın altına koydular. Büyü yapan yahûdî'nin adı, Lebîb İbn el-A'sam idi. (Allah'ın la'neti üzerine olsun.) Allah bu durumu Rasûlüne bildirdi ve

onların yaptırdığı büyüden kurtararak şifâyâb olmasını sağladı.Nitekim bu husus ilerde açıklanacağı gibi, mü'minlerin annesi Âişe (r.a.) den Buhârî ve Müslim'in Sahihinde detaylı olarak nakledilmektedir.

Süddî der ki; «Onlara ne zaman' Allah tarafından yanlarındaki kitabı tasdik edici bir peygamber geldiyse...» Yani Hz. Muhammed (s.a.) onlara geldiğinde Tevrat'la ona karşı çıktılar ve onunla mücâdeleye girdiler. Tevrat'la Kur'an'ın birleştiği konularda ise Tevrat'ı arkalarına attılar. Âsaf'ın kitabını ve Hârût ile Mûrût'un büyüsunü aldılar. Bu ise Kur'an'a asla uymuyordu. İşte Allah Teâlâ'nın : «Sanki bilmiyorlarmış gibi» kavlinin mânâsı budur. Katâde, bu ifâde konusunda der ki; onlar biliyorlardı, ancak bilgilerini arkalarına attılar, gizlediler ve inkâr ettiler. [\[11\]](#)

Süleyman'ın Mülkü:

Avfî, tefsirinde İbn Abbâs'dan Allah Teâlâ'nın «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler. Halbuki Süleyman, asla küfretmedi, sadece şeytânlar

küfrettiler. Onlar insanlara sihri ve Bâbil'deki iki meleğe Hârût ile Mârût'a indirenleri öğretiyorlardı» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder : Bu. Süleyman'ın mülkü yok olduğu sırada idi. Cinlerden ve insanlardan bir grup dinden dönerek şehvetlerine tâbi olmuşlardı. Ancak Allah Teâlâ Hz. Süleyman a mülkünü geri iade edince ve insanlar Süleyman'ın devrinde olduğu gibi tekrar dinleri üzerinde kâim olmaya başlayınca, kitaplarına karşı çıktılar. Süleyman onu tahtının altına gizlemişti. Süleyman (a.s.) vefat edince Süleyman'ın vefatının ardından hemen cinler ve insanlar kitapları çıkararak bu, Allah'ın kitabıdır, Süleyman'a indirilmiştir, o, bizden bu kitabı gizlemişti dediler. Onları alarak kendileri için din kurdular. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Onlara ne zaman Allah tarafın dan yanlarındaki kitabı tasdik edici bir peygamber geldiyse kendilerine kitap verilenlerden bir güruh sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabını arkalarına atı verdi.» buyurmuştur. «Ve şehvetlerine tâbi oldular.» Şehvet; oyun, eğlence ve insanı Allah'ın izinden alıkoyan her şeydir. İbn Ebu Hatim der ki; bana, Ebu Saîd, İbn

Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : Âsâf Süleyman'ın kâtibi idi ve İsm-i A'zam'ı biliyordu. Süleyman'ın her emirini yazıyor ve tahtının altına saklıyordu. Süleyman ölünce, şeytânlar onları çıkardılar ve emirnamenin her satırının arasına büyü ve küfür yazarak işte bu, Süleyman'ın amel ettiği şeylerdir, dediler. İbn Abbâs der ki: Halkın bilmezleri onu kâfir sayıp küfrettiler ,bilginleri ise oldukları gibi durdular. Halkın bilmezleri durmadan Süleyman'a küfrediyorlardı. İşte Allah Teâlâ, Muhamed (s.a.) e indirdiği âyet-i kerîme'de bu konuyu açıkladı: «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.»

İbn Cerîr der ki; Ebu Sâib Selem İbn Cûnâde... İbn Abbâs'dan nakleder ki, şöyle demiş : Süleyman (a.s.) helaya veya kadınlarından birinin yanına girmek istediği zaman, Cerâde'ye ki —o, Süleyman'ın karısıydı— mührünü verirdi. Allah Teâlâ Süleyman (a.s.) ı denediği şey ile denemeyi murâd edince, bir gün mührünü Cerâde'ye verdi. Şeytân Süleyman (a.s.) in suretine girerek geldi ve ona, mührümü ver, dedi. Süleyman'ın mührünü aldı. Süleyman'ın

mührünü alınca şeytânlar, cinler ve insanlar onun emrine girdiler. İbn Abbâs der ki; Sonra Hz. Süleyman, Cerâde'nin yanına geldi ve mührümü ver, dedi. O, yalan söylüyorsun sen Süleyman değilsin, dedi. O zaman Süleyman (a.s.) bunun kendisini denemek için Allah'ın bir imtihanı olduğunu anladı. İbn Abbâs der ki; şeytânlar o günlerde içinde küfür ve sihir bulunan bir yazı yazdılar ve onu Süleyman'ın tahtının altına gizlediler. Sonra çıkarıp halka okudular ve dediler ki, Süleyman halkı bu yazılarla mağlûb ediyordu. İbn Abbas der ki, halk Süleyman (a.s.) dan uzaklaşarak onu tekfir etti. Nihayet Allah Teâlâ Hz. Muhammed (s.a.) i gönderince ona : «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.» âyetini inzal buyurdu.

Ayrıca İbn Cerîr der ki; bana İbn Hümejd... İmrân İbn el-Hâris'-den nakletti ki o şöyle demiş : Birgün biz, Abdullah İbn Abbâs'ın yanında oturuyorduk, adamın biri geldi. İbn Abbâs ona nerden gelirsin? dedi. O da Irak'tan, dedi. İbn Abbâs hangi şehirden? deyince o, Kûfe'den, dedi. İbn Abbâs

ne haber var? deyince o, Hz. Ali'nin onların aleyhinde hurûc ettiğini konuşurlarken duymuştum, dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs bağırarak ne diyorsun? dedi. Eğer bunu bilseydik, karısını nikahlamaz, mirasını taksim etmezdik, ancak ben size bu konuda bir söz nakledeceğim şöyleki: Şeytânlar gökyüzünde ses dinliyorlardı ve her biri gökyüzündeki şeyleri duyacak kadar göğe yükseliyorlardı. Bunlardan birisi tecrübe edilince o doğrulanıyor, ama yanında da yetmiş tane yalan naklediliyordu. İbn Abbâs dedi ki; bu yalanlar halkın içine sızıyordu. Bunun üzerine Allah Süleyman (a.s.) ı durumdan haberdâr kılıp onları koltuğunun altına gizledi, Süleyman (a.s.) vefat edince, yol şeytânı kalktı ve dedi ki; size eşi ve benzeri bulunmayan yasak bir hazîneyi göstereyim mi? İşte o, koltuğun altındadır. Onu çıkardılar ve dediler ki; milletleri kendisine bağlayan sihir işte budur. —ki onun kalıntılarını Irak halkı konuşur durur— İşte bu konuda Allah Azze ve Celle : Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü hakkında uydurdukları şeylerin ardına düştüler.» âyetini inzal

buyurdu. Hâkim Müstedrek'indebu rivayeti Ebu Zekeriyâ kanalıyla İbn Cerîr'den nakleder. [\[12\]](#)

Şeytân'ın Uydurdukları:

Süddî, Allah Teâlâ'nın «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü ileyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler» âyetinin Süleyman'ın ahdi aleyhine demek olduğunu bildirir. Süddî der ki; Şeytânlar önceleri gökyüzüne çıkarlar ve orda konuşulanları dinlemek üzere oturlardı. Bu esnada meleklerin kendi aralarında yeryüzünde olacak Şeyler, ölümler veya dirilmeler mevzuunda konuştuklarını duyarlardı, sonra kâhinlere gelip duyduklarını bildirirlerdi. Kâhinler de bunu halka söylerlerdi ve beklenen şeyler onların söylediği gibi çıkardı. Kâhinler, şeytânların söylediklerine güvenince, onlar kâhinlere yalan söylediler ve başka sözler de karıştırdılar. Her söze dört beş kelime eklediler. Bu sözleri halk kitaplara yazdı. İsrâiloğulları arasında cinlerin gaybı bileceği haberi yayıldı. Süleyman peygamber insanlara peygamber olarak gönderilince, bu şeylerin yazılı olduğu kitapları toplayıp bir sandığa koydu, sonra sandığı tahtının altına sakladı.

Şeytânlardan hiç birisi, tahta yanaşanı yordu, aksi takdirde yanıyordu.

Süddî der ki; şeytânların gaybı bileceğine dâir, söz söyleyen herkesin boynu vuruluyordu. Süleyman (a.s.) ölüp te Süleyman'ın durumunu bilen âlimler, ortadan kalkınca, ardından çeşitli nesiller geldi. Şeytân, insan suretine girdi ve İsrâiloğullarından bir topluluğun yanına gitti. Onlara dedi ki; Sizin ebediyyen tüketemiyeceğiniz bir hazîneyi size göstereyim mi? Onlar evet, dediler. Şeytân, şu tahtın altını kazın, dedi. Onlarla beraber gidip kitapların olduğu yeri gösterdi ve kendisi bir kenarda durdu. Kendisine yaklaş dediklerinde, hayır ben burada önünüzde duruyorum, eğer onu bulamazsanız beni öldürün, dedi. Sonra kazdılarve o kitapları buldular. Çıkardıklarında şeytân onlara dedi ki: Süleymân peygamber; insanları, şeytânları ve kuşları bu büyülerle kontrol altında tutuyordu. Sonra uçup gitti. İnsanlar arasında Süleyman peygamberin büyücü olduğu görüşü yayıldı. İsrâiloğulları bu kitapları aldılar. Hz. Muhammed (s.a.) peygamber olarak geldiğinde ona karşı çıktılar, bu konuda

onunla tartıştılar. İşte Allah Teâlâ'nın: «Halbuki Süleyman asla küfretmedi, sadece şeytânlar küfretti.» âyetiyle söylediği budur.

Rebî' İbn Enes der ki; Yahudiler zaman zaman Tevrat'la ilgili olarak Hz. Peygambere sorular soruyorlardı. Onlar, hangi konuda soru sorarlarsa, Allah sordukları konuda kullara bir haber indiriyordu ve onları böylece altediyordu. Yahudiler bu durumu görünce dediler ki; bu adam, Allah'ın bize indirdiği kitabı bizden çok daha iyi biliyor. Ve Hz. Peygambere büyüden sorarak bu konuda onunla tartışmaya başladılar. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle : «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler. Halbuki Süleyman, asla küfretmedi, sadece şeytânlar küfrettiler. Onlar, insanlara sihri öğretiyorlardı.» âyetini inzal buyurdu. Şeytânlar kitaba başvurdular ve onun içerisine sihir, kâhinlik ve daha benzer şeyler yazdılar ve onu Süleyman (a.s.) m koltuğunun altına gömdüler. Süleyman (a.s.) gaybı bilmezdi. Dünyadan ayrılınca şeytânlar bu büyüü çıkararak insanları aldattılar ve dediler ki; işte bu, Süleyman

peygamberin insanlardan gizleyip sakladığı bilgidir. Hz. Peygamber onlara bu sözleri bildirdi ve yahûdîler onun yanından kalkıp mahzun olarak çıktılar, Allah Teâlâ böylece onların delillerini yok etti.

Mücâhid «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler» âyeti konusunda der ki: Şeytânlar vahyi dinlerlerdi. Onun bir kelimesini duyunca ikiyüz kelime ona eklerlerdi. Süleyman (a.s.) onların bu uydurma şeylerini yıkmak üzere gönderildi. Ancak vefat edince şeytânlar onu bularak insanlara öğrettiler. İşte sihir budur.

Saîd İbn Cübeyr der ki; Süleyman (a.s.) şeytânların elindeki büyüleri araştırıyor ve ellerinden alarak hazînesinin bulunduğu yerdeki tahtının altına saklıyordu. Şeytânlar bunu elde etmeyi başaramadılar, insanların zihnine girerek dediler ki; Süleyman peygamberin şeytânları, rüzgârları ve diğer şeyleri kendi emrine almasını sağlayan bilgisinin ne olduğunu biliyor musunuz? Onlar, hayır dediler. Şeytânlar, o hazînesinin bulunduğu yerde ve tahtının altında gizlidir, dediler. Bu konuda insanları tahrik

ettiler ve insanlar onlan çıkarıp bu büyülerle değişik şeyler yaptılar. Hicaz ehli dedi ki Süleyman (a.s.) bununla iş yapıyordu ve bu sihirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ nebîsi Muhammed (a.s.) e Süleyman (a.s.)¹ temize çıkarmak için bu âyet-i celîle'yi inzal buyurdu : «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.»

Muhammed İbn İshâk der ki: Şeytânlar Dâvûd peygamberin oğlu Süleyman peygamberin öldüğünü duyunca, çeşitli büyüler yazdılar ve dediler ki, şunu ve şunu elde etmek isteyenler, şöyle ve şöyle desinler. Bu çeşitli büyüleri nihayet birleştirip bir kitap haline getirdiler. Sonra Süleyman peygamberin mührüne bunları kazdılar ve onun başlığına da şunu yazdılar: «Bu, Dâvud oğlu Kral Süleyman'ın dostu Âsaf İbn Bel hiyâ'nın ilim hazînelerinden yazmış olduğu hazînelerdir.» Sonra bunu Süleyman'ın tahtının altına gizlediler. Süleyman'ın ardından İsrâil-oğullarının torunları bunları çıkardılar ve bir takım şeyler uydurdular. Şeytânlar onlarla karşılaşınca dediler ki; Dâvûd oğlu Süleyman bunlarla iş yapıyordu. Böylece insanlar arasında büyüyü

yaydılar. Büyü yahûdîlerin arasında yaygın olduğu kadar, hiç bir yerde yaygın değildi. Allah onlara la'net etsin.

Rasûlullah (a.s.)'a Allah tarafından âyetler indirilip te Süleyman peygamberden bahsedilince ve onun peygamberlerden bir peygamber olduğu belirtilince, Medine'de bulunan yahûdîler dediler ki; Muham-med'e hiç hayret etmiyor musunuz? Baksanıza Dâvûd oğlu Süleyman'ın peygamber olduğunu iddia ediyor. Allah'a andolsun ki o, yalnız bir büyücüydü. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.» âyetini inzal buyurdu.

İbn Cerîr derki; bize Kasım..." Şehr İbn Havşeb'in şöyle dediğini rivayet etti: Süleyman (a.s.) in hükümdarlığı elinden alınınca, şeytânlar onun bulunmadığı sırada büyüleri yazıyorlar ve şöyle şöyle yapmak isteyenler, güneşin karşısına geçip şöyle şöyle desinler. Şu ve şu işin yerine gelmesini isteyenler, güneşe arkalarını dönüp şöyle ve şöyle desinler diyorlardı. Bu büyüleri yazan şeytânlar ona

«Bu Belhiyâ oğlu Âsâf'm, Kral Süleyman'ın hazînelerinden yazdığı ilim hazinesidir.» başlığını yazmışlardı. Sonra onu Süleyman'ın tahtının altına eömdüler. Süleyman (a.s.) ölünce İblîs (aleyhi'l-la'ne) kalktı ve halka hitabendedi ki; Ey İnsanlar, Süleyman, bir peygamber değildi, sadece bir büyü-cüydü. Onun büyülerini eşyasının arasında ve evinde araştırın. Sonra onları büyü'nün gömülü olduğu yere götürdü. Onlar da; Allah'a andolsun ki, Süleyman bir büyücüymüş, bizi büyü ile kul, köle etmiş ve ezmiş, dediler. Mü'minler ise; hayır, o inanmış bir peygamberdir, dediler. Hz. Peygamber gönderilince peygamberleri anlatıyordu ve Dâvûd ve Süleyman (a.s.) dan da bahsetti. Yahûdiler dediler ki; şu Muham-med'e de bakın, hak ile bâtılı birbirine karıştırıyor. Süleyman'ı peygamberler arasında zikrediyor halbuki o rüzgâra binen bir büyü-cüydü. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdıkları şeylerin ardına düştüler» âyetini inzal buyurdu.

İbn Cerîr ki; bize, Muhammed ibn Abd'ül-A'lâel-San'ânî... Ebu Miclez'den nakleder ki, o şöyle demiş :

Süleyman (a.s.) her canlıdan bir söz almıştı, bir adam, yakalandığı zaman o söz sorulur ve sonra bırakılırdı. İnsanlar bunun üzerine secî' ve sihri eklediler ve dediler ki; Süleyman'ın yaptığı şey buydu. Bunun için Allah Teâlâ : «Halbuki Süleyman asla küfretmedi sadece şeytânlar küfrettiler. Onlar insanlara sihri öğretiyorlardı.» buyuruyor. İbn Ebu Hatim der ki; bize Assam İbn Revvâd... Hasan'dan nakleder ki; «Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.» âyeti konusunda şöyle demiş : Bunların üçte biri şiir, üçte biri büyü, üçte biri kâhinlikti. İbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan İbn Ahmed... Hasan'dan nakleder ki; onlar, şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler, yahûdîler de onun mülkü ardına düştüler. Aslında onlardan önce de büyü yeryüzünde vardı, ancak yahûdîler Süleyman'ın mülkü ardına düşmüşlerdi.

Bu konuda selef-i sâlihînin önderlerinden nakledilen sözlerin bir nebzesi işte bunlar. Kıssanın özü ve muhtelif bölümleri arasının birleştirilmesinden kısaca kıssa ortaya çıkıyor. Anlayışlı, zekî kimseler

bu nakiller arasında bir çelişki olmadığını görürler. Doğruyu gösteren ise şüphesiz Allah Teâlâ'dır.

«Ve onlar şeytânların, Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.» Yani kendilerine kitab verilmiş olan yahûdiler, ellerinin önünde bulunan kitaptan yüz çevirip Muhammed (s.a.) in risâletine karşı çıktıktan sonra şeytânların uydurduklarına tâbi oldular. Süleyman'ın mülkü konusunda şeytânların ortaya sürdükleri haberlere bağlandılar.

Sihir:

Hasan el-Basrî merhûm'un «Sihir, Dâvûd oğlu Süleyman'ın zamanından çok önce vardı» sözü hiç şüphesiz doğrudur. Çünkü büyücüler Hz. Mûsâ zamanında vardılar. Süleyman peygamber ise Hz. Musa'dan çok sonra idi. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Musa'dan sonra İsrâiloğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım demişlerdi. Ya, savaş size farz kılınlığında gitmeyecek olursanız? demişti de, memleketimizden ve oğullarımızdan

uzaklaştırıldığımızıza göre neye Allah yolunda savaşmayalım? demişlerdi. Ama onlara savaş farz kılınca az bir kısmı müstesna yüz çevirdiler. Allah zâlimleri bilir.» (Bakara, 26) Bu âyetin sonunda Allah Teâlâ İsrâiloğullarına gönderdiği peygamberlerden bahsetmekte, ve «Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd, Câlût'u öldürdü .Allah Davud'a hükümler ve hikmet verdi ve ona dilediğinden öğretti. Allah'ın insanları birbiriyle savması olmasaydı yeryüzü fesada uğrardı. Ancak Allah (alemlere lütuf sahibidir.» (Bakara, 251) buyurmaktadır. Nitekim Salih peygamberin kav mi de —ki onlar İbrâhîm peygamberden önce idiler— peygamberleri Salih'e : «Doğrusu sen büyülenmişlerdensin» demişlerdi.

«Onlar, insanlara sihri ve Bâbü'deki iki meleğe; Hârût ile Mârût'a indirilenleri öğretiyorlardı. Bu iki melek ise, biz ancak imtihan için gönderildik, sakın küfretme demedikçe kimseye sihirden bir şey öğretmez-lerdi. Onlardan koca ile karısını ayıracak şeyler öğrendiler.»

Bu konuda halk ihtilâf a düşmüştür. Bazıları “Vema unzile ale'l-melekeyni” âyetindeki “Ma” edatının nefy mânâsına geldiğini söylemişlerdir.

İbn Cerîr'in Avfî kanalıyla naklettiği rivayette İbn Abbâs; «Hârût ile Mârût'a indirilenleri öğretiyorlardı» âyetini şöyle tefsir etmiştir: Allah, Hârût ile Mârût'a sihir indirmemişti. Rebî' İbn Enes'den naklettiği rivayette ise, «bu iki meleğe indirilen» âyet-i kerîmesini Allah onlara sihir öğretmemişti şeklinde tefsir ettiğini söyler. İbn Cerîr bu takdirde âyetin mealinin şöyle olması gerektiğini bildirir : «Onlar, şeytanların Süleyman, asla küfretmedi ve Allah iki meleğe sihir öğretmedi. Ancak şeytânlar küfrettiler ve insanlara Bâbil'de Hârût ve Mârût kanalıyla sihri öğretiyorlardı.» Bu takdirde Bâbil kelimesi, te'hîr edilmiş ancak mânâsı öne alınmış olur. Eğer birisi bize bunun takdim ediliş şekli nasıldır? derse, denilir ki; takdim ediliş şekli şöyledir: : Onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları büyülerin ardına düştüler. Halbuki Süleyman küfretmedi ve Allah iki meleğe sihir indirmede. Sadece şeytânlar küfrettiler ve insanlara Bâbil'de Hârût ile Mârût sihri

öğretiyorlardı. Buradaki iki melekten maksad, Cebrail ve Mîkâil Aley-hisselâmlar olur. Çünkü yahûdî büyücüler, anlatıldığına göre Cebrail ve Mîkâil'in diliyle Dâvûd oğlu Süleyman'a Allah Teâlâ'nın büyüü öğrettiğini iddia ediyorlardı. İşte Allah Teâlâ bu âyetle, onları yalanlayıp nebisi Muhammed (s.a.) e Cebrail ve Mîkâil'in sihri indirmediklerini haber veriyor. Süleyman'a atfedilen büyücülükten onu uzaklaştırıyor ve sihrin, şeytânın işi olduğunu, Bâbil'de insanlara büyü öğreten bu iki kişinin adını da Hârût ve Mârût olduğunu söylüyor. Bu takdirde Hârût ve Mârût, kelimeleri insanların açıklamasından ibaret oluyor. İbn Cerîr'in ifâdesi harfî harfîne böyledir.

İbn Ebu Hatim der ki; bana Übeydullah İbn Mûsâ... Atiyye'nin «Ve Bâbü'deki iki meleğe; Hârût ile Mârût'a indirilenleri öğretiyorlardı.» âyetini şöyle tefsir ettiğini söyler : Allah Cebrail'le Mîkâil'le (iki melek) büyü indirmemiştir.

Fadl İbn Şâzân... Abdurrahman'm bu âyeti “Vema unzile ale'l-melekeyni bibabile Harute ve Marute” şeklinde değil de “Vema unzile ale'l-

melikeyni Davude ve Süleymane” şeklinde okuduğunu rivayet eder. Ebu'l-Âliye der ki: Onlara büyüü indirmemişti, sadece küfürle îmanı öğrenmişlerdi. Ve sihrin küfür olduğunu bellemişlerdi. Sihirden son derece şiddetle kaçınmaları emrolunmuştu. İbn Ebu Hatim böyle rivayet eder.

Sonra İbn Cerîr “Ma” edatının ism-i mevsûl manasına olduğunu söyleyen görüşü reddetmeye başlayarak bu konuda sözü uzatır ve iddia eder ki; Hârût ile Mârût iki melektir. Allah onları yeryüzüne indirmiş ve kullarını imtihan etmek için onlara büyü öğretme iznini vermiştir. Sonra da kullarına peygamberlerinin diliyle yasaklarını bildirmişti. Onun iddiasına göre; Hârût ve Mârût Allah'ın kendilerine verilen emri yerine getirdikleri için sihir öğretmekte bu emre itaat etmekten başka bir şey yapmamışlardır. İbn Cerîr'in tuttuğu bu yol hakikaten çok garîbtir. Bundan daha garibi de Hârût ile Mârufun cinlerden iki kabile olduğunu iddia edenlerin sözüdür. İbn Ebu Hatim, Dahhâk İbn Müzâhim'den nakleder ki o, bu âyeti “Vema unzile

ale'l-melekeyni" Ve sonra iki meleğin Bâbil'de cesur iki kişi olduğunu söylermiş. Bu görüşün Sahipleri âyet-i kerîme'deki "İnzal" kelimesini öğretme ve ilham etme mânâsına değil de, yaratma mânâsına almışlar ve «Ve Bâbil'deki iki meleğe Hârût ile Mârût'a indirilenleri yaratıyorlardı.» şeklinde mânâ vermişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ bu mânâda başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Ve sizin için hayvanlardan sekizer çift yarattı» (Zü-mer, 6), «Ve Biz demiri yarattık ki onda şiddetli bir güç vardır.» (Ha-dîd, 25) «Ve sizin için gökten rızık yaratır.» (Gâfir, 13) Yine aynı mânâda hadîs-i şerifte şöyle buyurulur: «Allah bir hastalık yaratmışsa, mutlaka onun devasını da yaratmıştır.» Keza, «Allah hayır ve şer yarattı» derken yine bu kelime kullanılır. Başkaları da «Onlar insanlara sihri öğretiyorlardı» cümlesinde durma görüşündedirler. Nitekim İbn Cerîr der ki; bana Yûnus... Kasım İbn Muhammed'den nakleder ki; adamın biri ona bu âyeti sorduğunda şöyle demiş : İnsanlara sihri öğretiyorlardı, halbuki onların üzerine sihir indirilmemişti veya onlar insanlara kendilerine indirilmemiş olan şeyi öğretiyorlardı gibi

mânâlardan hangisini vermek gerekir? dediğinde, Kasım, hiç farketmez, hangisi olursa diye karşılık vermiştir. Sonra Yûnus'un Enes İbn İyâs tarikiyle bazı arkadaşlarından naklettiği bu kıssaya şunu da eklediğini rivayet eder : Hangisi olursa olsun benim için farketmez çünkü ben ona inandım demiştir.

Selef-i sâlihînin çoğunluğu, Hârût ile Mârufun gökten inme iki melek olduğu, yeryüzüne indirildikleri ve durumlarının çok değişik şekil aldığı görüşündedirler. Az sonra irâd edeceğimiz gibi, Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde vârid olan merfû hadîste de bu nokta anlatılmıştır. Buna göre; bu meleklerin durumuyla Allah'ın melekleri mâsûm yarattığı konusundaki delillerin arasını şöylece birleştirmek mümkün olabilir: Bu ikisinin durumu Allah'ın ilminde böyle yer almıştır ve bu durum onlara mahsûs olmak üzere Allah'ın iradesiyle cereyan etmiştir. Binâenaleyh aralarında bir çelişki yoktur. Nitekim İblîs'in durumu da Allah'ın ilminde böyle yer almıştır. Allah onun meleklerden birisi olduğunu söylerken, İblîs'i ayırmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ'nın «Hani meleklerle secde edin demiştik

de hepsi secde etmişti, ancak İblîs secde etmekten kaçınmıştı.» mealindeki âyetler bu durumu göstermektedir. Kaldı ki Hârût ve Mârufun durumu —nakledildiğine göre— İblîs (aley-hilla'ne) in durumundan çok daha hafîdir.

Hârût ve Mârût konusunda Vârid olan Hadîslerin —Senedleri ve rivayetleri sahîh ise— anlatılması ve bu konunun açıklanması şöyledir; İmâm Ahmed İbn Hanbel, Müsned'inde der ki; bize Yahya İbn Bü-keyr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini işitmiş : Allah Teâlâ, Hz. Âdem'i yeryüzüne indirdiğinde, melekler dediler ki; Ey Rabbımız, biz seni hamd ile tesbîh, takdis eder dururken yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? Allah da sizin bilmediklerinizi ben bilirim buyurmuştu. Onlar dediler ki; Rabbımız biz sana âdemoğlundan daha çok itaatkâruz. Allah Teâlâ meleklerle dedi ki: Öyleyse iki melek getirin de onları yeryüzüne indirelim ve ne yapacaklarını görelim? Onlar da Rabbımız adına and olsun ki Hârût ve Mârût olsun dediler. Bu iki melek yeryüzüne indirildi. Kendilerine insanoğlunun en

güzel kadını olarak Zühre temsü edildi ve yanlarına geldi. Onlar, Zühre'yi kendilerine istediler. Zühre hayır Allah'a andolsun ki, şirk sözü söylemeden kendimi size vermem, dedi. Onlar da; Allah'a andolsun ki biz, ebediyyen Allah'a şirk koşmayız, dediler. Zühre yanlarından ayrıldı, sonra beraberinde bir çocukla döndü. Onlar yine Zühre'yi istediler, o, hayır, Allah'a andolsun ki bu çocuğu öldürmediğiniz sürece ben size kendimi vermem, dedi. Onlar da; hayır ebediyyen onu öldürmeyiz, dediler. Sonra Zühre gitti ve bir kâse içki ile geldi. Onlar Zühre'yi istediklerinde, o hayır, Allah'a andolsun ki şu içkiyi içmediğiniz sürece size kendimi vermem, dedi. Onlar içkiyi içtiler, sarhoş oldular, Zühre'ye tecâvüz ettiler ve çocuğu öldürdüler. Ayrıldıklarında kadın dedi ki: Siz kaçındığınız hiç bir şeyi bırakmadınız. Sarhoş olunca hepsini de yaptınız. Onlar dünya ve âhiret azabı arasında muhayyer bırakıldılar, dünya azabını tercih ettiler. Ebu Hâtîm İbn Hibbân Sahihinde... Yahya İbn Ebu Bükeyr'den bu rivayeti aynen nakleder.

Bu hadîs bu şekliyle garîbtir. Ancak Mûsâ İbn Cübeyr'in dışındaki râvilerin hepsi Buhârî ve Müslim'in sahîh kabul ettiği Sika kimselerdir. Mûsâ İbn Cübeyr, Ansârdan olup İbn Abbâs'dan Ebu Emâme'den, Nâfi' den, Abdullah İbn Ka'b'tan hadîs rivayet etmiştir. Ondan da oğlu Ab-düsselâm, Bekr İbn Mudar, Zübeyr İbn Muhammed, Saîd İbn Seleme, Abdullah İbn Lehîa, Amr İbn el-Hâris ve Yahya İbn Eyyûb nak-letmişlerdir. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de ondan rivayet ederler. İbn Ebu Hatim «el-Cerh ve ve't-Ta'dîl» isimli eserinde onu zikreder ve bu rivâ- yeti nakletmez. O, bu haliyle durumu kapalı bir isimdir. Sadece ondan İbn Ömer'in kölesi Nâfi'den, onun da İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamberden naklettiği münferid bir rivayet vardır. İbn Merdûyeh'in dediği gibi ondan bir başka şekilde Nâfi kanalıyla bir rivayet nakledilmiştir. Nitekim İbn Merdûyeh der ki : Bize Da'lec... İbn Ömer (r.a.) den nakletti ki o Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini duymuştur, der ve bu uzun rivayeti zikreder.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî der ki; bize Kasım... Nâfi'den nakleder ki; o şöyle demiş : Ben

Abdullah İbn Ömer'le yolculuk ettim, gecenin sonu olunca dedi ki, Ey Nâfî bak kızıl yıldız doğmuş mu? İki veya üç kere hayır, dedim, sonra doğduğunu söyledim. İbn Ömer, ona ne ehlen ve sehlen, ne de merhaba dedi. Ben, sübhânallah bu, Allah'ın emrine boyun eğen, itaatkâr bir yıldızdan başka bir şey değildir, dedim. O, ben sana Rasûlullah (s.a.) dan duyduğumu —veya Rasûlullah (s.a.) in bana söylemiş olduğu bir şeyi demişti— söyleyeyim. O şöyle buyurdu : Melekler dediler ki; Ey Rabbımız, Sen âdemoğullarının günah ve suçlarına karşı nasıl böyle sabırlı davranıyorsun? Allah Teâlâ buyurdu ki; Ben, onları imtihan ettim, sizi ise rahat bıraktım. Onlar, biz âdemoğlu-nun yerinde olsaydık sana hiç isyan etmezdik, dediler. Allah Teâlâ öyleyse, içinizden iki melek seçin buyurdu. Onlar iki adayı seçmekte zorluk çekmediler. Hârût ve Mârût'u aralarından seçtiler.

Bu iki rivayet de aynı şekilde garîbtir. Bu konuda gerçeğe en yakın olan Abdullah İbn Ömer'in Ka'b el-Ahbâr'dan naklettiği —Hz. Peygamberden değil— rivayettir. Nitekim Abdürrezzâk tefsirinde Sevri'den, o

da Mûsâ İbn Ukbe'den, o da Sâlim'den, o da Abdullah İbn Ömer'den, o da Ka'b el-Ahbâr'dan rivayet eder ki; melekler âdemoğullarının yaptıkları ve işledikleri suçları teker teker saydıklarında, kendilerine, aranızdan iki kişiyi seçin buyuruldu. Onlar da Hârût ve Mârût'u seçtiler. Allah, onlara ben sizi âdemoğulların elçi olarak indireceğim, benimle sizin , aranızda hiç bir elçi yoktur. Siz yeryüzüne indiğinizde bana şirk koşmayacaksınız, zina etmeyeceksiniz ve içki içmeyeceksiniz, buyurdu. Ka'b el-Ahbâr der ki: Allah'a andolsun ki yeryüzüne indikleri günün akşamı olmadan kendilerine yasaklananların hepsini işlediler. Bu rivayeti İbn Cerîr iki yolla Abdürrezzâk'tan nakleder. İbn Ebu Hatim ise Ahmed İbn İsmâ, Müemmel ve Süfyân el-Sevrî'den nakleder. Ayrıca İbn Cerîr der ki; bana Müsennâ... Kâ'b el-Ahbâr'dan bu hadîsi nakletti. Bu rivayet Abdullah İbn Ömer'e ulaşan en doğru isnâddır. Salim bunu Abdullah İbn Ömer'in kölesi Nâfî'den, babasının tesbît ettiğini söyler. Bu takdirde söz, Kâ'b el-Ahbâr'm naklettiği rivayete dayanır. O ise

bu rivayeti İsrâiloğullarının kitaplarından aktarır. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

Bu konuda, Sahabe ve Tabiîn (Allah onlardan razı olsun) den vâ-rid olan rivayetler: [\[13\]](#)

Hârût ve Mârût Kıssası:

İbn Cerîr der ki; bana Müsennâ... Ümeyr İbn Saîd'den nakletti ki, o şöyle demiş : Ben Hz. Ali (r.a.) nin şöyle dediğini duydum : Zühre, İrari'lı güzel bir kadın idi. O, Hârût ve Mârût isimli iki meleklerle karşılaştı. Melekler, onu kendilerine çekmek istediler. Zühre, söylenince göğe yükselinecek bir söz öğretmedikleri takdirde kendini onlara vermiyeceğini söyledi. Onlar da bu sözü öğrettiler. Zühre onu söyleyince göğe yükseldi ve bir yıldız şekline döndü.

Bu isnadın râvîleri Sika (güvenilir) olmakla beraber rivayet cidden garîbtir.

İbn Ebu Hatim der ki; bana Fadl İbn Şâzân... Hz. Ali'den nakletti ki, o şöyle demiş : Hârût ve Mârût gökyüzünün meleklerinden iki melek idiler. Bununla Allah Teâlâ'nın «ve Bâbil'deki iki meleğe» âyetini kasdetmişti. Bunu Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde kendi senediyle merfû olarak Hz. Ali'den

nakleder. Ancak bu rivayet bu şekliyle sabit olamaz. Sonra İbn Merdûyeh, iki ayrı yoldan Hz. Ali'den rivayet eder ki o, Rasûlullah (s.a.) m şöyle dediğini nakletmiş : Allah Zühre'ye la'net etsin, o Hârût ve Mârût isimli iki meleği kandırmıştı. Bu rivayet de aynı şekilde sahîh değildir. Münkerdir. Doğrusu en iyisini Allah bilir.

İbn Cerîr der ki; bana Müsennâ İbn İbrahim... İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'dan nakletti ki, ikisi birden şöyle demişler : Âdemoğulları çoğalıp Allah'a isyan edince, melekler, insanların aleyhinde dağlar ve yeryüzüne seslenerek Rabbımız onları hâlâ helak etmiyecek misin? dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ meleklerle; Ben sizin kalplerinizden şehveti ve şeytânı kaldırdım, eğer onları kalbinize yerleştirecek olursam, siz de aynı şeyleri yaparsınız, buyurdu. Onlar böyle bir imtihanla karşılaşmış olsalardı, kendilerini koruyacaklarını söylediler. Bunun üzerine Allah, onlara en seçkininizden iki melek seçiniz diye vahyetti. Onlar da Hârût ve Mârût'u seçtiler. Bu ikisi yeryüzüne indirildiler. Zühre de onların yanına İranlı bir kadın şeklinde —ki ona Bîzaht diyorlardı—

indirildi. Zühre onları günaha sürükledi. Melekler, iman edenler için Allah'tan mağfiret dileyerek Rabbımız, Sen her şeyi bilgin ve merhametinle kuşatmışsın, diyorlardı. Onlar suç işleyince yeryüzünde bulunanlar için mağfiret dilediler. Dikkat edin muhakkak ki Allah öafûr, Rahîm olandır. Onları dünya ve âhiret azabı arasında birisini seçmekte muhayyer bıraktı, onlar da dünya azabını seçtiler.

İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Mücâhid'den nakletti ki, o şöyle demiş: Ben bir seferde Abdullah İbn Ömer'le beraber konaklamıştım. Gece bastırınca oğluna dedi ki, bak bakalım kıızıyıldız doğdu mu? Ona ne merhaba ne de ehlen ve sehlen. Allah onu yaşatmasın, çünkü o iki meleğin arkadaşıdır. Melekler demişlerdi ki; Ey Rabbımız, haram yere kan akıtan, senin yasaklarını çiğneyen ve yeryüzünde fesâd çıkaran günahkârları niçin hâlâ bırakıyorsun? Allah, ben onları imtihan ediyorum. Eğer onları imtihan ettiğim gibi sizi de imtihan etseydim onların yaptıklarının aynısını siz de yapardınız, buyurdu. Onlar, hayır dediler. Bunun üzerine Allah seçkinlerinizden iki kişiyi seçin, buyur-

du. Onla^ da Hârût ve Mârût'u seçtiler. Allah onlara buyurdu ki: Ben sizi yeryüzüne indireceğim; şirk koşturmak, zina, etmemek ve hiyânet etmemek üzere sizden söz alacağım. Onlar yeryüzüne indirildiler. Üzerlerine de kadın sevgisi indirildi. Allah Zühreîyi güzel bir kadın şeklinde yeryüzüne indirdi. Zühre onları görünce, onu baştan çıkarmak istediler. O, ben öyle bir dinin mensubuyum ki, ancak o dine bağlı olanlar bana yaklaşabilirler; dedi. Hârût ve Mârût, senin dinin nedir? dediler. Mecusîliktir, dedi. Onlar, şirk gibi bir şeye biz yaklaşamayız dediler. Zühre Allah'ın dilediği sürece onların yanında kaldı. Onlar Zühre'ye ulaşmak istediler o istediğiniz sizin olabilir, ancak benim bir eşim var, o bu durumdan haberdâr olursa rezîl olmayı istemem, dedi. Eğer benim dinime uyar ve beni göğ'e çıkarma şartımı yerine getirirseniz ben de sizin olurum. Bunun üzerine Hârût ve Mârût onun dinini kabul ettiler ve istedikleri şekilde onunla birleştiler. Sonra^göğ'e yükselince onlar düşürüldüler, kanatları kırıldı. Başladılar korku ve pişmanlık içinde ağlamaya.

O gün yeryüzünde bir peygamber vardı ki, iki cuma arasında Allah'a duâ ederdi ve cuma günü gelince duasına icabet edilirdi. Hârût ile Mârût falanca (peygambere) gitsek de, ondan bizim için tevbe etmesini istesek, dediler ve onun yanına vardılar. O, kendilerine dedi ki: Allah size merhamet etsin, yeryüzü halkından olan bir kişi gökyüzü halkı için neler isteyebilir? Hârût ile Mârût dediler ki; doğrusu biz imtihan olunduk. O da öyleyse siz cuma günü gelin, dedi. Cuma günü onun yanına vardılar. Peygamber kendilerine sizin hakkınızda hiç bir cevap alamadım, ertesi cuma gelin dedi. Ertesi cuma onun yanına geldiler, O, Hârût ile Mârût'a siz muhayyer bırakıldınız, isterseniz bu dünyada bağışlanıp âhirette azaba uğratılacaksınız, isterseniz bu dünyada azaba uğratılıp kıyamet gününde Allah'ın vereceği hükme rıza göstereceksiniz. Dilediğinizi seçin, dedi. Biri dedi ki; dünya ne ki? Çok az bir şey kaldı. Diğeri ise yazıklar olsun sana, başlangıçta ben senin emrine itaat ettim, şimdi de sen bana itaat et, geçici bir azâbla kalıcı bir azâb bir olur mu? Biz kıyamet günü Allah'ın hükmüne havale ediliyoruz, o

zaman bizi azâblandırmasından korkarım, dedi. Diğer dedi ki; hayır Allah bizim âhiret azabından kaçınarak dünya azabını tercih ettiğimizi bildiğinden, her iki dünyada da bizi azâblandırmayacağını umarım, dedi. Dünya azabını tercih ettiler. Böylece onlar ateşle dolu bir kuyuda-demirden palangalar üzerine konularak aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya doğru çekilerek azâb edildiler.

Bu rivayetin Abdullah İbn Ömer'e isnadı sağlamdır. Daha önce, İbn Cerîr'in Muâviye İbn Salih kanalıyla Nâfi'den naklettiği rivayet geçmişti. Bu, hem sübût, hem de isnâd bakımından daha sağlamdır. Ayrıca bu rivayet —doğruyu Allah bilir ya— İbn Ömer'in Kâ'b'dan naklettiği rivayettendir. Nitekim daha önce Sâlim'in babasından naklettiği rivayette bu husus geçmişti. Zühre yıldızının güzel bir kadın şeklinde yeryüzüne indiğini belirten rivayet ve Hz. Ali'den nakledilen haber ise cidden garîbtir.

Bu konuda vârid olan en uygun haber İbn Ebu Hâtim'in... İbn Abbâs (r.a.) dan naklettiği rivayettir. İbn Abbâs der ki: Hz. Âdem'den sonra insanlar Allah'ı inkâr edip günahlar işledikleri zaman; gökteki me-

lekler dediler ki: Ey Rabbımız, bu kâinatı kulların için yarattın ve onların sana itaat etmesini istedin. Fakat onlar, burada işledikleri suçu işlediler, küfürleri irtikâb ettiler, cana kıydılar, haram mal yediler, zina ettiler, hırsızlık ettiler, içki içtiler. Melekler insanların aleyhinde sözler söylüyorlar ve onları ma'zûr görmüyorlardı. Kendilerine bunun bir gayb olduğu söylenince ,yine insanları ma'zûr görmediler. Bunun üzerine «İçinizden seçkin iki melek seçin, onlara emirler vereceğim yasaklar koyacağım» denildi. Melekler de Hârût ile Mârût'u seçtiler. Bu iki melek yeryüzüne indirildi ve âdemoğluna verilen şehvetler onlara da verildi. Allah Teâlâ yalnız kendisine ibâdet etmelerini ve hiç bir şeyi O'na şirk koşmamalarını emretti. Cana kıymayı ve adam öldürmeyi yasakladı, haram mal yemeyi men'etti, zinayı, hırsızlığı ve içkiyi haram kıldı. Bu iki melek bir zaman insanlar arasında yeryüzünde hak ile hükmederek yaşadılar. Bu dönem İdrîs (a.s.) in devri idi. O devirde gökyüzünde Zühre yıldızı nasıl diğer yıldızlardan daha güzelse, öteki kadınlardan da daha güzel olan bir kadın vardı. Bu iki melek, o

kadının yanına geldiler ve onu elde etmek istediler. Kadın, kendinin dinine ve yoluna bağlanmadıkça bunu kabul etmeyeceğini söyledi. Onlar kadının dinini sordular. O, kendilerine bir put çıkararak- dedi ki; işte ben bu puta taparım. O iki melek, biz puta tapmak gereği duymayız, dediler ve gittiler. Allah'ın takdir ettiği bir süre kaldılar, sonra tekrar kadına geldiler ve onu elde etmek istediler, kadın aynı şekilde davrandı. Onlar tekrar gittiler. Sonra kadına gelerek onu elde etmek istediler, kadın onların puta tapmaktan kaçındıklarını görünce dedi ki; üç şeyden birini seçin : Ya şu puta tapın, ya şu cana kıyın, ya da şu içkiden için. O iki melek, bunlar gerekmez dediler. En basiti ve ehven olanı içkidir, diyerek içkiyi içtiler, sarhoş oldular. Nihayet kadınla birleştiler ve halkın kendilerinden haberdâr olmasından korkarak, kadını öldürdüler. Sarhoşluktan ayılıp işledikleri hatâyı fark edince, göğe yükselmek istedilerse de buna güç yetiremediler, göğe çıkmalarına engel olundu. Ve kendileri ile gök halkı arasındaki perdeler kaldırıldı. Melekler, onların yaptıklarına baktılar ve hayretler içerisinde kaldılar. O zaman, daha az

bilenin daha az korktuğunu anlayarak yeryüzünde bulunanlar için Allah'dan bağışlanma dilediler. İşte nazil olan «Melekler de hamd ile Rabblarını tes-bih ederler ve yeryüzünde bulunanlar için mağfiret dilerler» âyeti bunu anlatmaktadır. Hârût ile Mârût'a, «ya dünya azabını veya âhiret azabını tercih edin» denildi. Onlar da «dünya, azabı çabuk biter, âhiret azabı ise bitmek tükenmek bilmez» diyerek dünya azabını tercih ettiler. Bunun üzerine onlar Bâbil'e getirildiler orada azâblandırıldılar.

Hâkim, Müstedrek'inde uzun olarak Ebu Zekeriya el-Anberî kanalıyla Hükkâm İbn Selm el-Râzî'den bu rivayeti nakleder. Bu zât sika bir kişidir. O da Ebu Ca'fer el-Râzî'den nakleder, sonra isnadının sahîh olduğunu söyler. Zühre hakkında rivayet edilenlerin en uygun olanı budur, doğruyu Allah bilir. (Zühre konusunda Hz. Peygambere kadar uzatılan hadîs; senedi şüpheli bir hadîstir. Seleften bu konuda rivayet edilen hadîsler bu hadîste nakledilenin dışına çıkmaz. Bu hadîslerin bazı isnâdları sahîh olsa da ma'sûm olan peygamberden geldiğine dâir haber, duyma yoluyla sabit olduğu ve

tam olarak tesbât edilemediği için, delilsiz isrâiliyât hurafeleri olmaktan öteye geçmez).

İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... İbn Abbâs'dan nakletti ki: Dünya göğünün halkı, yeryüzünün halkına baktılar, onların günah işlediğini gördüler ve dediler ki: Ey Rabbımız yeryüzü halkı günah işlemektedirler. Allah ise buyurdu ki: Siz benimle berabersiniz, onlar ise benden uzaktırlar. Kendilerine denildi ki; içinizden üç kişiyi seçin. Onlar da yeryüzüne inmek ve yeryüzü halkı arasında hüküm vermek üzere aralarından üç kişiyi seçtiler. Onlara âdemoğullarına verilmiş olan şehvet verildi, içki içmemeleri ve cana kıymamaları emredildi. Puta tapmamaları ve zina etmemeleri bildirildi. İçlerinden birisi yere inmekten vazgeçti ve o indirilmedi, diğer ikisi yeryüzüne indirildi. Bu ikisine «Münâhiye» adı verilen çok güzel bir kadın geldi. İkisi birlikte ona tuttular, sonra kadının evine geldiler ve onun yanında toplandılar, kadını elde etmek istediler. Kadın onlara şu içkimden içinceye, şu komşumu öldürünceye ve şu putuma tapıncaya kadar hayır, dedi. Onlar puta secde etmeyiz diyerek, içkiyi içmeyi

kabul ettiler. İçkiyi içtiler, sonra komşuyu öldürdüler ve puta secde ettiler. Gökyüzü halkına onlar gösterildi. Kadın, onlara dedi ki: Bana, söylediğiniz zaman uçtuğunu?, kelimeyi bildirin, Onlar da bu kelimeyi kendisine bildirdiler. Kadın, o kelimeyi söyleyince uçtu ve bir köz haline döndü. İşte bu, Zühre adı verilen gök cismidir. O iki meleğe gelince onlara Dâvûd oğlu Süleyman peygamber elçi olarak gönderildi ve dünya azabı ile âhiret azabı arasında tercih yapmalarını bildirdi. Onlar dünya azabını tercih ettiler. O günden beri gökyüzü ile yeryüzü arasında asılı durmaktadırlar. Bu ifâdede pek çok fazlalıklar, garabetler ve çirkinlikler vardır, doğruyu en iyi Allah bilir.

Abdürrezzâk der ki; Ma'mer, Übeydullah İbn Abdullah'dan nakletti ki; Hârût ile Mârût meleklerden iki melek idiler ve insanlar arasında hükmetmek üzere yeryüzüne indirilmişlerdi. Bunun sebebi; meleklerin âdemoğullarınm hâkimleriyle alay etmiş olmalarıydı. O iki meleğin hükmünü almak üzere kendilerine bir kadın geldi, kadına tutuldular. Sonra göğe doğru yükseliyorlardı ki bu yükselişle

onların arasına engel konuldu. Dünya azabı ile âhiret azabı arasında tercih yapmaları bildirildi, onlar da dünya azâbmı tercih ettiler. Ma'mer Katâ-de'nin şöyle dediğini nakleder : Bu iki melek insanlara büyü öğretiyorlardı, ancak onlardan «biz sadece fitneyiz sakın küfretme» demedikçe kimseye büyü öğretmemeleri hususunda söz alınmıştı.

Esbât, Süddî'den nakleder ki; o Hârût ve Mârût konusunda şöyle demiş; Hârût ile Mârût, hükümlerinden dolayı yeryüzü halkına ta'n ettiler. Kendilerine denildi ki; ben âdemoğluna şehvetin onunu verdim, onlar bu şehvetle bana isyan ederler. Hârût ve Mârût dediler ki; Rab-bımız sen o şehvetlerin hepsini bize versen ve biz yeryüzüne insek, adaletle hükmederdik yine de. Allah Teâlâ onlara buyurdu ki.: Size on şehveti verdim, haydi yeryüzüne inin ve insanlar arasında hüküm verin. Bu iki melek Dünbâvend'deki Bâbil'e indiler ve insanlar arasında hüküm verdiler. Gündüz, akşam oluncaya kadar hükümler veriyor, akşamleyin göğe yükseliyor sabahleyin tekrar iniyorlardı. Bu durum böylece devam etti. Nihayet kocasından dâvâcı olan

bir kadın geldi onların yanına. Bu iki melek, kadının güzelliğine hayran oldular, kadının arap-ça adı «Zühre», Nabatça «Bîzaht», Farsça «Anahit» idi. Meleklerden biri diğerine dedi ki; o beni hayran bıraktı. Diğer de aynı şeyi ben sana hatırlatacaktım, ama senden utandım, dedi. Öbürü bunu kendisine hatırlatsam mı? dedi. O, evet ya Allah'ın bize vereceği azâb ne olacak dedi. Diğer Allah'ın rahmetini isteriz diye karşılık verdi. Kadın kocasını dâva etmek üzere yanlarına geldiğinde kadına durumu anlattı. Kadın eşimin aleyhinde hüküm verinceye kadar kabul etmem, dedi. Onlar kadının eşinin aleyhinde hüküm verdiler. Sonra bir örende buluşmak üzere sözleştiler ve sözleşme yerine geldiler. İstedikleri şeyi yapmak isteyince, kadın gökyüzüne çıkmanızı sağlayan ve gökyüzünden inmenizi te'mîn eden sözü bana bildirmediğçe istediğinizi yerine getirmem, dedi. Bunun üzerine kadının istediğini söylediler. Kadın o sözleri söyleyince gökyüzüne yükseldi. Ancak Allah Teâlâ kadına ineceği sözleri unutturdu ve kadın gökyüzünde kaldı. Allah onu bir yıldız haline getirdi. Nitekim Abdullah İbn Ömer; o yıldızı her gördüğünde

la'net okurdu ve derdi ki; Hârût ve Mârufu baştan çıkaran budur. Hârût ile Mârût akşam olunca göğe çıkmak istediler, ama buna güçleri yetmedi. Felâketi o zaman anladılar ve dünya azabı ile âhiret azabı arasında tercih yapmaları istendi. Onlar da dünya azabını tercih ettiler.

İbn Ebu Nûceyh, Mücâhid'den nakleder ki, o şöyle demiş : Hârût ve Mârufun durumuna gelince; melekler âdemoğlunun zulmüne hayret ettiler. Kendilerine kitaplar ve apaçık belgeler geldiği halde inkâr etmelerini kınadılar. Rabları onlara dedi ki: İçinizden iki melek seçin, onları yeryüzüne indireyim de âdemoğulları arasında hüküm versinler. Onlar da Hârût ve Mârufu seçtiler. Allah onları yeryüzüne indirirken buyurdu ki: Siz âdemoğlunun zulmünü ve günah işlemesini hayretle mi karşılıyorsunuz? Onlara ardarda kitaplar ve elçiler geldi, işte sizinle benim aramda elçi de yok, istediğiniz şeyi yapın, şöyle şöyle edin, böyle böyle çağırın. Kendilerine emirler verdi, yasaklar koydu. Sonra bu iki melek insanlar arasında Allah'a kendilerinden daha çok itaat eden birisi bulunmayacak tarzda yeryüzüne indiler,

hükümler verdiler, adaletli davrandılar. Gündüz âdemoğulları arasında hükümler veriyorlardı, akşam olunca göğe çıkıyor, me'leklerle birlikte oluyorlardı, sabah olunca yeryüzüne iniyor adaletli hüküm veriyorlardı. Nihayet Zühre yıldızı çok güzel bir kadın şekline girdirilerek dâvâcı durumunda gönderildi. Onlar kadının aleyhinde hüküm verdiler. Kadın ayağa kalkınca her biri içinden kadını elde etmek isteğini duydu. Biri diğerine dedi ki; benim içimden geçen senin de içinden geçiyor. Öbürü de doğru, dedi. Bunun üzerine kadına haberci gönderdiler, gelsin lehinde hüküm verelim, dediler. Kadın dönünce onun lehinde hüküm verdiler. Kadın onların yanına geldi, kadına ayıp yerlerini açtılar. Onların şehveti kendi nefislerinde idi, kadınlarla şehvet ve lezzet konusunda âdemoğulları gibi değildiler. İş, bu duruma gelince onlar imtihana çekildiler. Zühre uçtu ve olduğu yere gitti, akşam olunca onlar da göğe çıkmak istediler, ancak gökten kovuldular ve kendilerine izin verilmedi. Kanatları onları taşımadı. Âdemoğullarından bir kişiden medet istediler. O, yardıma gelince; Rabbına bizim için duâ et, dediler.

Âdemoğlu, yeryüzü halkı, gökyüzü halkına şefaatedebilir mi hiç? dedi. Onlar, biz Rabbının seni gökyüzünde hayırla yâdettiğini duymuştuk, dediler. Âdemoğlu onlara bir gün verdi ve ertesi gün onlar için duâ etti. Onun duasına karşılık verildi ve kabul edildi. Böylece onlar dünya azabı ile âhiret azabı arasında muhayyer bırakıldılar. Biri arkadaşına bakarak dedi ki; bilmez misin Allah âhiretteki fevc fevc azabı öylesine zor ve öylesine sürekli. Dünyada ise onun gibi dokuz kat vardır. Onların Bâbil'e indirilmeleri ve orada azâblandırılmaları buyuruldu, Mücâhid, bu iki meleğin demirle burada tutuklu ve asılı bulunduğunu, kanatlarından bağlanmış olduklarını öne sürmüştür.

Hârût ve Mârût kıssası Mücâhid, Süddî, Hasan, Katâde, Ebu'l-Âliye, Zührî, Rebî' İbn Enes, Mukâtil İbn Hayyân ve diğerleri gibi tabîinden bir topluluk tarafından rivayet edilmiştir. Geçmişlerden ve sonrakilerden birçok kimse de bu kıssayı nakletmişlerdir. Bunların özetine bakılacak olursa, tafsilâtı konusundaki haberler İsrâiloğullannm rivayetlerine dayanmaktadır. Çünkü bu konuda; kendi arzusuyla

konuşmadığı; ma'sûm, doğru ve doğrulanmış olduğu bilinen Hz. Peygambere kadar uzanan sahih, kesintisiz bir isnâd yoktur. Kur'an'ın akışından anlaşılan odur ki; kıssa özet olarak verilmiş genişliğine sergilenmemiş ve uzun uzadıya açıklanmamıştır. Biz Allah Teâlâ'mn murâd ettiği gibi Kur'an'da vârid olan kısmına inanırız. Şüphesiz ki gerçek durumu en iyi Allah bilir.

Bu konuda birçok.garîb rivayetler ve acayip hikâyeler nakledilir ki, biz bunlara da dikkat çekmeyi uygun gördük.

İmâm Ebu Ca'fer Taberî der ki; Rebî' İbn Süleyman bize Hz, Peygamberin eşi Hz. Âişe (r.a.) den nakletti ki, o şöyle demiş : Hz. Peygamber henüz yeni vefat etmişti ki Devmet'ül-Cendel halkından bir kadın bana geldi ve Hz. Peygambere bir şey soracağını söyledi. Kendisine sihir yapıldığım ancak o buna uymadığım belirtti. Hz. Aişe (r.a,) Urve'ye dedi ki: Ey bacımın oğlu, onun Rasûlullah (s.a.) ı hayatta bulup da kendisine şifâ vermesini göremeyince ağladığını gördüm,, kadın ağlıyordu, Nihayet ben ona acıdım, kadın dedi ki; ben mahvolmaktan korkuyorum,

benim kocam bir süre benden ayrıldı. Bu sırada yaşlı bir kadın yanıma geldi, ben de durumu ona açtım ve dertlendim. Yaşlı kadın dedi ki, benim sana söyleyeceğimi yaparsan, kocan geri gelir. Akşam olunca iki siyah köpekle yanıma geldi. Köpeklerden birine ben, diğerine o bindi. Hiç birşey olmamış gibiydi. Nihayet Bâbil'e geldik ve durduk, orada ayaklarından asılmış iki adam vardı.- Onlar, niçin geldiniz? dediler. Ben, büyü bilir misiniz? dedim. Onlar, «biz sadece bir fitneyiz, sakın küfretme dön geri git» dediler, ben dönmekten kaçınarak, hayır gitmem dedim. Onlar git falanca tandıra idrarım yap dediler. Ben söylenilen yere gittim, ancak korkudan idrarımı, yapamadım. Onlar, yaptın mı dediklerinde, evet dedim. Bir şey gördün mü dediklerinde, bir şey görmedim dedim. O M kişi, öyleyse yapmamışsın git memleketine dön sakın küfretme dediler. Ben olduğum yerde kaldım ve gitmekten kaçındım. Onlar falanca tandıra git idrar yap öyleyse, dediler. Ben oraya gittim titreyerek onların yanına döndüm ve yaptım dedim. Onlar, ne gördün dediler, ben hiç bir şey görmedim, dedim.. Onlar, yalan söylersin

yapmamışsın, git memleketine dön;, safcın küfretme> kendi işinle başbaşa ol, dediler. Ben olduğum yerde direterek gitmekten kaçındım. O ikisi, öyleyse git şu tandıra idrar yap, dediler, gittim oraya idrar yaptım ve o anda demirden zırhlara bürünmüş bir süvarinin benden çıktığını gördüm. Süvari göğre doğru gitti ve göremiyeceğim şekilde kayboldu. Bunun üzerine o iki kişinin yanına gelerek söylediğinizi •yaptım, dedim. Onlar, ne gördün? dediklerinde, zırhlı bir süvârî'nin benden çıkıp göğre doğru gittiğini gördüm, sonunda o süvariye izleyemez oldum, dedim. Onlar, işte şimdi doğru söylersin, senden çıkan o şey îmanındır, şimdi git dediler. Ben, beraberimde giden o kadına dedim ki; Vallahi ben bir şey bilmiyorum, bu ikisi de bana hiç bir şey demediler. Kadın, evet dedi ne istersen artık olur, şimdi şu buğdayı al ve ek, dedi. Ben de ekdim, ol dedim buğday oldu, yeşer dedim, buğday yeşerdi, kuru dedim, buğday kurudu, üğün dedim, buğday üğündü, ekmek ol dedim, buğday ekmek oldu. Ne istersem her şeyin avucumun içinde olduğunu görünce Allah'a andolsun ki pişman

oldum,.ve hiç bir şey yapmadım, katiyen bir daha da yapmıyacağım, ey mü'minlerin anası, dedi.

Bu olayı İbn Ebu Hatim, Rebî' İbn Süleyman'dan yukarda geçtiği gibi uzun uzadıya nakleder ve sonunda şunu ilâve eder : Ben Ra-sûlullah (s.a.) in henüz vefat ettiği sıralarda ashabına bu konuyu sordum, onlar o sıralarda pek çoktular, ne diyeceklerini bilmediler, hepsi endişelendiler ve bilmedikleri konularda fetva vermekten korktular. Sadece İbn Abbâs veyahut onun yanında bulunanlardan birisinin Hz. Âişe'ye; keski babaların sağ olsalardı veya birisi sağ olsaydı, diye cevap verdiğini nakleder. Hişâm der ki; eğer o bize gelmiş olsaydı kendisine tazmin fetvasını verirdik. İbn Ebu Zenâd der ki; Hişâm şöyle diyordu : Onlar takva ehli idiler ve Allah'dan korkarlardı. Sonra Hişâm der ki; aynı durum bugün bizim başımıza gelseydi ahmakların ve bilgisiz zora-kiliğe girenlerin nasıl olduklarını görürdün. Bu rivayetin Hz. Âişe'ye isnadı sahihtir. Nitekim bu rivayeti delil getirerek bazıları büyücülerin varlıkların özünde yer edebildikleri kanâatini serdetmişlerdir. Çünkü bu olayda

nakledilen kadm, buğdayı ekmiş ve anında da ürün elde etmiştir. Başkaları da dediler ki; büyücülerin hayâl oyunundan başka bir şeye gücü yetmez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Halkın gözlerini büyüleyerek onları korkutmaya çalıştılar ve büyük bir sihir getirdiler.» Ve yine Allah Teâlâ buyurur ki; «Büyüleri dolayısıyla onun yürüdüğünü hayâl ettiriyorlardı.» (Tâhâ, 66) Buradan delil getirildi ki; Kur'an'da zikri geçen Bâbil Süddî ve diğerlerinin dediği gibi Dûnbâ-vend Bâbil'i değil, Irak Bâbil'idir. Ayrıca Kur'an'da zikri geçen Bâbil'in Irak Bâbil'i olduğuna delil; İbn Ebu Hâtim'in... Ebu Salih el-Gıfârî'den naklettiği şu rivayettir: Buna göre Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) bir seferinde Bâbil'e uğrar, müezzin ikindi namazına çağıran ezanı okur. Fakat Hz. Ali oradan çıkınca müezzine emreder, tekrar ezan okur ve namazını kılar. Bitirince der ki; benim sevgilim Rasûlullah (s.a.) beni kabristanda ve Bâbil'de namaz kılmaktan nehyetti, çünkü orası la'netlenmiştir.

Ebu Dâvûd der ki, bana Süleyman İbn Dâvûd... Ebu Salih el-Ğıfârî'den nakletti ki, Hz. Ali (r.a.) gezerken Bâbil'e uğramış, müezzin ikindi namazıyla

onu namaza davet etmiş. Bâbil'den çıkınca müezzine emretmiş, ezan okunmuş, namazını kılmış ve bitirince demiş ki; benim sevgilim Rasûlullah (s.a.) beni kabristanda ve Bâbil toprağında namaz kılmaktan nehyetti. Çünkü orası la'netlenmiştir. Ahmed İbn Salih... Ebu Salih el-Gıfârî kanalıyla Hz. Ali'den Süleyman İbn Davud'un hadîsiyle aynı anlamda olan bir rivayeti nakleder; ancak “Beraza”kelimesi yerine “Haraca”kelimesini kullanır. Bu hadîs Ebu Davud'a göre hasen'dir. Çünkü o bu hadîsi rivayet etmiş ve susmuştur. Bu hadîste, fikhî hüküm olarak Bâbil toprağında namaz kılmanın mekruh olduğu anlatılmaktadır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) in; ancak ağladıkları takdirde evlerine girebileceği, aksi takdirde girmesi yasak olan, Semûd diyarında da namaz kılması mekruh sayılmıştır.

Hey'et ashabı (astronomi bilginleri) derler ki; Irak ikliminde bulunan Bâbil'in okyanus denilen Batı Atlas denizine uzaklığı 70 derecedir. Bu, boylam bakımından böyledir, enlem bakımında ise onun güney tarafından yeryüzünün ortasına —ki bu,

Ekvator çizgisinin üzerine denk gelir— uzaklığı ise 32 derecedir. Allah en iyisini bilendir.

«Biz ancak bir fitneyiz sakın küfretme demedikçe kimseye sihir öğ-retmezlerdi» kavline gelince; Ebu Ca'fer el-Râzî... İbn Abbâs'dan nakleder ki, o şöyle demiş : Onlara birisi gelip de büyü öğrenmek isterse o kişiyi şiddetle nehyederler ve ona derlerdi ki; biz sadece bir fitneyiz sakın küfretme, çünkü onlar hayn ve şerri, küfrü ve îmanı bilmişlerdi ve sihrin küfür olduğunu biliyorlardı. Eğer gelen kişi ısrar eder ve onların sözünü tutmazsa, onun falanca ve falanca yere gitmesini emrederlerdi. Oraya vardığında şeytân onlara görünür ve büyüyü öğretirdi. Büyü öğrenince de onlardan nûr dışarı çıkardı. Parlayarak göğe doğru gittiğini görünce eyvah ben ne yapacağım? derlerdi.

Hasan el-Basrî bu âyetin tefsirinde der ki; evet her iki melek büyü ile indirilmişti ki Allah'ın insanları imtihan etmeyi istediği bir tecrübe ile denenmeyi öğrensinler. «Allah, onlardan biz ancak bir fitneyiz sakın küfretme demedikçe kimseye büyü öğretmiyeceklerine» dâir söz almıştı. Bu görüşü İbn Ebu Hatim de rivayet eder. Katâde de der ki; on-

lardan biz tecrübe için gönderilmiş bir fitneyiz, sakın küfretme demedikçe kimseye sihir öğretmeyeceklerine dâir söz almıştık. Süddî der ki; bu iki meleğe büyü öğrenmek isteyen geldiğinde; onlar, o kişiye öğüt verirler ve derlerdi ki; sakın küfretme biz sadece bir fitneyiz. Kişi vazgeçmez ve ısrar ederse, ona haydi git, şu külün üzerine idrarını yap, derlerdi. Eğer o kişi idrar yaparsa, ondan bir nûr dışarı çıkar ve parlayarak gökyüzüne giderdi ki işte bu îmandı. Sonra duman şeklinde bir şey gelir bütün duyu organlarından içeri girerdi ki, bu da Allah'ın gazabıydı. Kişi bunları bildirince o iki melek de kendilerine sihir öğretirlerdi. İşte Allah Teâlâ'nın: «Biz sadece bir fitneyiz, sakın küfretme demedikçe kimseye sihir öğretmezlerdi.» kavlinin mânâsı budur. Süneyd Haccâc yoluyla İbn Cüreyc'den nakleder ki; o bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: Kâfirden başka kimse büyüye cesaret edemez.

Fitne, imtihan ve tecrübe demektir... Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'dan sözederken buyurmuş olduğu : «Bu ancak senin için bir imtihandır» kavlindeki fitne kelimesi de bu mânâyadır. Bazıları bu

âyeti delil göstererek, sihir öğretenin kâfir olacağını söylemişlerdir. Buna delil olarak Hafız Ebubekr el-Bezzâr'ın... Abdullah'dan naklettiği şu hadîs-i şerifi gösterilir : «Kim bir kâhine veya büyücüye gider de, onun söylediğini doğrularsa Muhammed (s.a.) e indirilmiş olana küfretmiş olur.» Bu hadîsin isnadı sağlamdır bu konuda başka deliller de vardır.

«O ikisinden kişi ile karısının arasını ayıracak şeyleri öğreniyorlardı.» Yani Hârût ve Mâruftan öğrendikleri sihirle çirkin fiilleri yapıyorlardı. Öyle ki karı ile kocasının arasını ayıracak kötü davranışlarda bulunuyorlardı. Birbiriyle uyuşan ve anlaşılan karı kocanın arasını ayırıyorlardı ki, bu şeytânların işidir. Nitekim Müslim'in Sahîh'in-de; A'meş'in Cabir Ibn Abdullah'dan naklettiği hadîste, Rasulullah (s.a.) şöyle buyurur:

Doğrusu şeytân tahtım suyun üzerine kondurur, sonra elçilerini insanlar arasına gönderir Onlardan şeytânın yanında mertebesi en yakın olanı fitnesi en büyük olanıdır. İçlerinden biri gelip der ki: Ben falanca ile beraberdim ve nihayet onu yalnız bıraktığımda şöyle diyordu. Bunun üzerine İblîs,

hayır Allah'a andolsun ki sen bir şey yapmış değilsin, der. Bir diğeri gelir ve der ki; ben falancayı bıraktığımda onunla eşinin arasını ayırmıştım. İblîs, onu yanına yaklaştırır ve ona tutunarak ne güzelsin sen, der. [\[14\]](#)

Büyü yoluyla eşlerin arasım ayırmanın sebebi, erkek veya kadından, birini diğerine kötü ve çirkin gösterme vehmidir. Yahut kızdırmak ve hoşlandırmamak gibi ayırmayı gerektiren sebeplerden birini yapma neticesinde ayrılma ortaya çıkar.

«Onlar büyü ile Allah'ın izni olmadıkça kimseye zarar verici değillerdi.» kavli hakkında Süfyân el-Sevrî der ki; ancak Allah'ın hükmü ile zarar verebilirlerdi. Muhammed İbn İshâk der ki; Allah'ın ancak onları istedikleriyle başbaşa bırakması sonucu zarar verebilirlerdi. Hasan el-Basrî der ki; evet Allah dilediğine onları musallat kılar, dileme- diğine de musallat kılmaz. Allah'ın izni olmadan onlar kimseye zarar veremezler. Nitekim bu âyette de Allah bunu ifâde ediyor. Hasan der ki; bu sihir ancak onun içine giren kimseye zarar verebilir.

«Kendilerine zarar veren fakat fayda vermeyen şeyleri öğreniyorlardı.» Yani dinlerine zarar verip zarara denk gelecek bir fayda sağlamayan şeyleri öğreniyorlardı.

«Andolsun ki onlar, sihri satın alan kimse için âhirette hiç bir nasip olmayacağını biliyorlardı.» Yani Rasûlullah (s.a.) a tâbi olmak yerine sihri benimseyen yahûdiler, bu davranışta bulunanların âhirette hiç bir nasibi olmayacağını biliyorlardı. İbn Abbâs, Mücâhid ve Süddî buradaki “Halak” kelimesinin nasîb olduğunu belirtmişlerdir. Abdürrezzâk Ma'mer kanalıyla Katâde'den nakleder ki; bu âyetin, «onlar için âhirette hiç bir yön yoktur» anlamına geldiğini söylemiştir. Katâde der ki; Hasan ise, onların hiç bir dini yoktur mânâsına geldiğini söylemiştir. Sa'î, Katâde'den naklen der ki, ehl-i kitab Allah'ın kendilerinden aldığı ahid uyarınca büyücülerin âhirette hiç bir nasibi olmadığını biliyorlardı, demektir.

«Ne fena bir şey karşılığında nefislerini sattılar. Şayet bilmiş olsalardı.»

«Eğer onlar inanmış ve sakınmış olsalardı Allah katındaki sevâb daha hayırlı olurdu. Keşki bilselerdi.»

Allah Teâlâ buyuruyor ki; inanmak ve Rasûlullah'a tâbi olmak yerine koydukları şeyler ne kadar kötüdür. Eğer bilgileri olsaydı kendilerine verilen öğütten faydalanırlardı. Onlar, şayet Allah'a ve Rasü-lüne îman edip haramlardan sakınsalardı bu, kendileri için Allah katında daha çok sevâb temin ederdi. Kendilerinin seçtikleri ve beğendikleri şeylerden daha çok netice sağlardı. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur:

«Kendilerine ilim verilmiş olanlar da dediler ki; yazıklar olsun size, Allah'ın îman edip sâlih amel işleyenlere verdiği sevâb daha hayırlıdır, ona ancak sabredenler ulaştırılır.»

«Eğer onlar inanmış ve sakınmış olsalardı» âyetini büyüücüleri tekfir edenler delil getirmektedir. Nitekim Ahmed İbn Hanbel'den nakledilen rivayet ve seleften bir grubun sözü böyledir. Bazıları dediler ki; büyüücüler tekfir edilmez, sadece onların boynu vurularak hadd-i şer'i tatbik olunur. İmâm Şafîi ve Ahmed İbn Hanbel'in naklettiği rivayete göre, Süfyân,

Amr İbn Dinar'dan nakleder ki; o Bücâle İbn Abede'nin şöyle dediğini duymuştur. Hattâb oğlu Ömer (r.a.) ona yazmış, ve emretmiş ki; her erkek ve dişi büyücüyü öldürün. O. der ki; biz üç erkek' büyücüyü öldürdük. Bu rivayeti Buhârî de Sahîh'inde tahrîc eder. Aynı şekilde mü'minlerin anası Hafsa'ya cariyelerinden birisinin büyü yaptığı ve onun emriyle bu cariye'nin öldürüldüğü rivayeti de sahihtir. Ahmed İbn Hanbel der ki; Peygamberin ashabından üç kişiden, büyücülerin öldürülmesine dâir sahîh rivayet nakledilmiştir.

Tirmizî, İsmâîl İbn Müslim'in hadîsinde Hasan ve Cündûb el-Ezdî' den nakleder ki, o şöyle demiş :

Rasûlullah (s.a.) «büyücünün haddi, kılıçla (boynunun) vurulmasıdır.» buyurmuştur. Sonra Tirmizî der ki; biz bu hadîsi bu şekilde merfû olarak tanıyoruz. İsmâîl İbn Müslim, hadîste zayıf sayılır, sahîh olan bu hadîsin Cündûb'den mevkuf şekilde nakledilmiş olmasıdır. Ben derim ki; bu hadîsi Taberânî bir başka şekilde Hasan ve Cündûb yoluyla merfû olarak rivayet eder. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Müteaddit yollarla nakledilir ki; Velîd İbn Ukbe'nin yanında bir büyücü varmış, önünde oynar ve adamın başını uçurur sonra çağırır ve başı yerine koyarmış. Bunu gören halk, Sübhânallah ölüleri diriltiyor, dermiş. Muhacirlerin sâlihlerinden bir kişi^[15] bunu görünce, ertesi gün kılıcına sarılarak adamın oyununu oynadığı yere gelmiş, büyücünün boynunu vurmuş ve demiş ki; eğer büyücü doğru söylüyorsa kendi kendini diriltsin. Sonra Allah Teâlâ'nın : «Siz göre göre büyücüye mi uyuyorsunuz?» kavlini okumuş. Velîd buna kızmış, çünkü adama böyle bir davranış için müsâade vermemiş imiş. Sonra onu hapsetmiş fakat bir süre sonra bırakmış, Allah en iyi bilendir. Ebu Bekr el-Hallâl der ki; bize Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel... Hârîse'den nakleder ki; emirlerden birisinin yanında bir adam oynuyormuş. Cündûb kılıcını kuşanarak gelmiş ve onu öldürmüştü. Harise der ki; onun büyücü olduğunu zannediyorum. Şafîî merhum Hz. Ömer'in ve Hafsa'nın hâdisesini sihrin şirk olduğu konusuna hamletmiştir. En iyisini bilen Allah'tır. ^[16]

F. Râzînin Sihirle İlgili Görüşleri:

Ebu Abdullah Fahreddîn el-Râzî tefsirinde nakleder ki; Mu'tezile büyüünün varlığını inkâr etmiştir. Râzî der ki; hatta onlar büyüünün varlığına inananları kâfir saymışlardır. Sünnet ehline gelince, onlar büyücünün havada uçabileceğini, insanı merkep şekline çevirebileceğini, merkebi insan şekline döndürebileceğini caiz görmüşlerdir. Ancak demişlerdir ki; büyücü o büyüleri yaparken ve belirli sözleri söylerken yaratan Allah'tır. Büyücünün yaptığı şeyleri yaratan felek veya yıldız değildir. Ancak filozoflar, Müneccimler ve Sâbiiler bunun tersini kabul ederler. Sonra Râzî, sihrin meydana geldiğine ve Allah'ın yaratmasıyla olduğuna delil olarak Allah Teâlâ'nın : «Halbuki bunlar Allah'ın izni olmadıkça o sihirle kimseye zarar verici değillerdi.» âyetini göstermektedir. Haberlerde de Rasûlullah (s.a.) a büyü yapıldığı vâridir, Sihir, Peygamberi etkilemiştir. Keza zikri geçen kadının Hz. Âişe ile olan kıssasını delil getirirler. O kadının Bâbil'e gittiği, sihir öğrendiği konusundaki nakillerini örnek verirler. Râzî bu kitapta birçok hikâyeler zikrettikten sonra der ki:

Beşinci mes'ele, büyüü bilmenin çirkin ve yasak olmadığı konusundadır. Muhakkıklar bu konuda ittifak etmişlerdir. Çünkü bilgi kendiliğinden şerefli dir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın «Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» kavli umûm ifâde etmektedir. Eğer büyü bilinmemiş olsaydı, onunla mucize arasındaki fark da kavranamazdı. Mu'cizenin, mu'cize olduğunu bilmek vâcibdir. Vacibin dayandığı şey de vâcibdir. Bu ise büyüü öğrenmeye çalışmanın vâcib olmasını gerektirir. Vâcib olan bir şey, nasıl kendiliğinden haram ve çirkin olabilir? Bu mes'elede, harfî harfine Râzî'nin ifâdesi bu. Bu ifâdeye birkaç bakımdan göz atmak gerekir :

Birincisi: Onun «sihir öğrenme kendiliğinden çirkin değildir» sözüdür. Eğer Râzî bununla aklen çirkin olmadığını kasdediyorsa, onun muhalifi olan mu'tezile bunu aklen mümkün görmüyor. Eğer şer'an çirkin olmadığını kasdediyorsa, bu âyet-i kerîme'de sihir öğrenmenin çirkinliği anlatılmaktadır. Sahîh hadîste de «bir bakıcıya veya kâhine giden kimse Muhammed (s.a.) e indirilmiş olana küfretmiştir» buyurul-maktadır. Sünen kitaplarında da «kim bir

düğümü bağlar ve ona üfü-rürse büyü yapmıştır» buyrulur. «Sihir öğrenmenin yasak olmadığı konusunda muhakkıklar ittifak etmişlerdir» sözüne gelince, zikrettiğimiz âyet ve hadîslerin karşısında yasak olmadığı nasıl söylenebilir? Muhakkıklann ittifak etmesi, ulemânın imamlarının veya çoğunluğunun bu noktada karâr vermiş olmalarını gerektirir. Böyle bir karâr var mıdır? Ayrıca Râzî, büyüü Allah Teâlâ'nın: «Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» âyetinin umûmu içersine girdirmektedir ki, bunun da üzerinde durmak gerekir. Çünkü bu âyet şer'î bilgileri bilenleri övmek içindir. Sen büyüün şer'î bilgilerden olduğunu nasıl söyleyebilirsin? Sonra görüşünü ilerleterek, mucizeyi bilmenin ancak büyüü bilmekle mümkün olabileceğini, dolayısıyla büyü öğrenmenin vâcib olduğunu söylemesi zayıf, hatta fâsid bir görüştür. Çünkü bizim peygamberimizin mucizelerinin en büyüğü Kur'an-ı Azîm'dir. Bâtıl onun önünden ve ardından sızmaz, o Hakîm ve Hamîd katından indirilmedir. Kaldı ki mu'cizenin mu'cize olduğunu bilmek, büyüü bilmeyi gerektirmez. Ayrıca

malûmdur ki; sahabe ve tabiîn ile müslümanlarm imamlarının

umûmu mucizeyi biliyorlar ve onunla diğer şeyleri birbirinden ayırd ediyorlardı, ama büyü bilmiyorlardı, öğrenmemişlerdi ve öğretmemiş-lerdi. En iyiyi Allah bilir. Sonra Ebu Abdullah Râzî sihrin çeşitlerini sayarak bunun sekiz türlü olduğunu söyler.

1- Kildanîlerin veya Keşdanîlerin büyüğü. Onlar yedi gezegene tapıyorlardı ve bunların, kâinatı idare ettiğini hayır ve şerrin dünyaya onlar vasıtasıyla geldiğini söylüyorlardı. Bunlara İbrahim (a.ş.) peygamber olarak gönderilmiş ve görüşlerini ibtâl etmiş, mezheplerini reddetmiştir. Kâdî İbn Hallikân ve diğerlerinin zikrettiklerine göre Râzî el-Sırr el-Mektûm fî muhâtabeti'l-şems ve'l-Nücûm» isimli ona atfedilen eserde bu konuyu derinliğine zikretmiştir. Denir ki; Râzî bu fikrinden dolayı tevbe etmiştir. Yine denir ki; o büyüünün önemini ortaya koymak için bu eserini izhâr etmiştir, yoksa ona inandığı için değil.-. Tahmin edilen de budur. Bu eserinde onlann bu yedi gezegenden her birine nasıl hitap ettiklerini, ona

karşı yaptıkları davranışları, kestikleri kurbanları ve giydikleri elbiseleri anlatır.

2- Evham ve kuvvetli rûh sahiplerinin büyüü. Sonra Râzî vehmin ruhlar üzerinde tesiri olduğunu belirterek der ki; bir insan toprağın üzerine konulmuş olan köprü üzerinde yürüyebilir, ama ırmağın veya benzerî şeyin üzerine uzatılmış olan kalasın üzerinden yürüyemez ve daha buna benzer görüşler. Râzî der ki: doktorlar sürekli burnu kanayanın kırmızı kızıl şeylere bakmasını, sar'alının da dönen veya parlak şeylere bakmasını yasaklamışlardır. Bütün bunlar ruhların evhama baş eğici şekilde yaratılmış olmasından ileri gelmektedir. Râzî der ki; akıl sahipleri göz değmesinin hak olduğunda ittifak etmişlerdir. O, buna delil olarak Raşûlullah (s.a.) dan nakledilen ve sahîh olarak sabit olan hadîsi gösterir. Raşûlullah buyurur ki «göz haktır. Eğer kaderi bir şey geçebilecek olsaydı, göz geçerdi.» Râzî der ki; bunu bildikten sonra biz şöyle deriz: Bu gibi hareketleri yapan rûh bazan çok kuvvetli olabilir. Bu şeyleri yaparken âlet ve edevat kullanmaya gerek duymaz. Bazan da zayıf olur,

âletlerden yardım alma gereğini duyar. Bunun tahkîkî şöyledir : Rûh bedenden üstün olur, gök âlemine çekilmeye fazlaca arzu duyarsa o, semavî ruhlardan bir rûh gibi olur ve bu âlemin maddesine tesîr gücü kazanır. Eğer zayıf olursa beden yapısına fazlasıyla ilişir ve o zaman da sadece bedene hükmedebilir. Bu hastalığın tedavisi için gıdayı azaltmak gerektiğini, halktan ve gösterişten sıyrılmak icâbettğini söyler.

Ben derim ki; Râzî'nin işaret ettiği bu husus, duruma hâkim olmaktır. Bu da iki şekilde olur : Bazan meşru ve doğru yolla Allah'ın ve Rasûlünün emrettiğini yerine getirmek ve nehyettiğinden kaçınmakla olur. Bu hal Allah Teâlâ'nın bu ümmetin sâlih kullarına lütfettiği kerametler ve lutuflardır. Şeriat dilinde buna sihir adı verilmez. Bazan da bozuk bir hal ile olur. O halin sahibi Allah ve Rasûlünün emrettiği şeye intisâb etmez ve bu sebeple o konuda tasarruf sağlayamaz. Bu da şeriata aykırı davranan bahtsızların halidir. Bu hal, onların Allah katında sevimli olduklarını göstermez. Nasıl Deceâl — Allah'ın lâ'neti onun üzerine olsun— bazan

harikulade şeyler gösterirse ve bu konuda pek çok hadîs vârid olmuşsa, bununla beraber o şer'an zemmedilerek la'-nete uğramışsa, şerîat-i Muhammediye'ye muhalefet edenlere benzeyen kişiler de böyledir. O şeriatın sahibine salât ve selâmların en üstünü olsun. Bu konunun açıklanması gerçekten uzun sürer ki yeri burası değildir.

3- Yeryüzü ruhlarından yardım dilemek şeklindeki büyü. Yeryüzü ruhları cinlerdir. Ancak filozoflar ve mu'tezile buna muhalefet ederler. Cinler iki kısımdır; bir kısmı mü'min, bir kısmı kâfirdir. Kâfir olanlar şeytânlardır. Râzî der ki; nâtık nefislerin yeryüzü rûhlarıyla bağlantı kurmaları gökyüzü rûhlarıyla bağlantı kurmalarından daha kolaydır. Çünkü aralannda yakınlık ve ilişki vardır. Sonra bu san'at sahipleri ve tecrübeli kimseler, yeryüzü rûhlarıyla bağlantı kurmanın tecrîd, içe çekilme ve bir takım dualar okumakla kolayca gerçekleştirebileceğini görmüşlerdir. İşte muskacılık ve teshir ameliyesi diye adlandırılan budur.

4- Sihrin dördüncü türü bir takım hayâl oyunları ve göz bağcılığıdır. Bunun temeli şudur : Göz bazan

yanılır, belirli bir şeyle meşgul olur, diğerini görmez. Görmez misiniz maharetli bir göz bağıcı; halkın dikkatini çekecek birçok şeyler yapar, ama halkın gözünü bağladığı için onu göstermez. Halkı belirli bir şeyle meşgul ederken o s ratlice başka bir şey yapar ve o zaman halkın beklemediğı bir şeyi onlara gösterir. Böylece halkın hayranlığını cezbeder. Eğıer o susup yapmak istediklerinin tersine duyguları göstererek söylemiş olmasaydı ve halkın ruhunu ve evhamını değışik şekilde oyalamasaydı, bakanlar onun yaptıkları şeyi dikkatle g r rlerd . Râzî der ki; g z n bir nevi eksikliğı maruz kalması ne kadar fazla olursa, yapılan şey de o kadar güzel olur. Meselâ g zbağıcı çok aydınlık bir yere veya çok karanlık bir yere oturur. Bakıcı g   her iki halde de onu iyi göremez durumdadır.

Ben derim ki; bazı müfessirler Firavun'un yanındaki büyücülerin, büyüsünün g zbağıcılık cinsinden olduğunu söylemişlerdir. Bunun için Allah Te    « plerini atınca halkın gözünü boyadılar ve onları korkutarak büyük bir sihir getirdiler.» buyuruyor. Diğıer bir âyet-i kerîme'de de :

«Büyücüleri ile onun yürümekte olduğunu hayâl ettiriyorlardı.» buyuruyor. Gerçekte onların ipleri yürümüyordu: Allah en iyisini bilendir.

5- Büyünün beşinci şekli geometrik oranların birleşmiminden doğan âletlerle meydana getirilen fevkalâde hareketlerdir. Bir ata binmiş süvarinin elinde bir boru olup, hiç kimse ona dokunmadan otomatik olarak günün her saatinde boruyu üflemesi gibi. Rumların ve Hintlilerin yaptığı resimler de bu türdendir. Öyleki, bakan kimse onunla gerçek insan arasında fark bulamaz. İnsanı ağlarken ve gülerken böylesine tasvir ederler. Nihayet Râzî der ki; bu şekiller bir takım hiyel şekilleridir. Firavun'un büyücülerinin büyüğü de bu kabildendir.

Ben derim ki; bazı müfessirlerin «büyücüler iplerine ve değneklerine sarıldılar» sözüyle ona civa sürdüler ,civa sebebiyle kıvranmaya başladı, bakanlar da onun kendiliğinden hareket ettiğini tahayyül eder oldular, sözünü kasetmektedirler. Râzî der ki; saat kutularının yapısı da bu türdendir. Bu konunun içerisine hafif aletlerle ağır yükleri kaldırma ilmi de girer. Gerçekten bunun büyüden

sayılmaması lâzımdır. Çünkü bunun belirli ve kesin sebepleri vardır. O sebepleri bilenler bunu her zaman için yapabilirler.

Ben derim ki; genellikle Hıristiyanların hileleri de bu kabildendir. Onların naklettikleri nurlar, mukaddes beldelerinde bulunan kilisenin kubbesi de böyledir. Gizlice kiliseye ateş girdirmeleri, halkın dikkatini çeken ince bir san'atla kandilleri yakmaları v da böyledir. Havastan olan kişiler bunu kabul ederler, ancak bunu kendi dinlerinin mensûb-larının uğuru şeklinde yorumlarlar ve halkı böylece kandırırlar. Ker-râmiye mezhebinin kolu olan budala câhillerin terğib ve terhîb için hadîs uydurmanın caiz olduğunu söylemeleri de böyledir. Onlar, Rasûlullah (s.a.) m «Kim bana bilerek yalan atfederse cehennemde yerini hazırlasın» buyurduğu kimseler arasındadırlar. Keza, «benden hadîs nakledin, ancak bana yalan isnâd etmeyin. Kim, bana yalan atfederse, cehenneme girer» buyruğunun içerisinde yer alırlar.

Sonra Râzî burada bazı rahiplerden hikâyeler nakleder. Şöyle ki; rahibin birisi hareketsiz duran hazîn bir kuş sesi duymuş. Bakmış ki kuşlar onun

sesini duyunca yanına yaklaşıyorlar o da kuşların yuvalarına girip zeytin ve benzeri şeyleri alıp yiyormuş. Bunun üzerine o râhib de aynı şekilde bir kuş heykeli yapmış ve onun içini boş bırakmış. Rüzgâr girince aynı o kuşun sesi gibi ses çıkarmış. Bu heykeli ma'bede koymuş ve bu ma'bedin bazı sâlih kişilerin kabri üzerinde kurulmuş olduğunu iddia etmiş. O kuşu ma'bedde bir yere asmış, zeytin zamanı olunca bir yandan kapıyı açarmış, rüzgâr bu heykelin içine girer ve aynen o kuş şeklinde ses çıkarırmış. Kuşlar bunu duyunca gelirler ve beraberinde zeytin getirirlermiş. Hıristiyanlar bu ma'beddeki zeytini görürler ancak sebebini bilmezlermiş. İşte râhib onları böylece aldatmış, bunun bu kabrin sahibinin kerametlerinden olduğunu vehmettirmiş. Kıyamet gününe kadar ard arda Allah'ın la'neti onların üzerine olsun'

6- Râzî der ki; sihrin altıncı türü yağlar ve yemeklerle bir takım ilâçların özelliğinden yardım istemektir. Râzî der ki; havassın inkâredilmesinin yolu yoktur, çünkü mıknatısın etkisi gözle görülmektedir. Ben derim ki; bu kabîl büyü arasına,

fakirlik iddiasında bulunup halktan bilmez kişileri bu havasla kandıran kişiler de girer. Ateşi karıştırmak ve misk ve anberi yakmak gibi değişik hallerle halkı bir takım havas peşinde sürükleyenler de girer.

7- Râzî der ki; sihrin yedinci türü kalpleri bağlamaktır. Büyücü ism-i a'zâmı bildiğini iddia eder. Çoğu kere cinlerin kendi buyruğuna uyduğunu ve kendisine bağlandığını söyler. Eğer dinleyen kişi aklı zayıf, temyiz kabiliyeti az birisi ise, onun doğru olduğuna inanır ve kalbini böylece ona bağlar, içinde bir nevi korku ve endişe meydana gelir. Korku meydana gelince duyu gücü zayıflar, böylece o kişi üzerinde, istediği şeyi yapar.

Ben derim ki; bu tür davranışa «tenbele» adı verilir, ona ancak insanlardan zayıf akıllılar rağbet ederler. Feraset ilminde, aklı mükemmel olanlarla aklı eksik olanları bilmeyi sağlayan bazı işaretler gösterilir. «Tenbele» yapan kişi feraset ilminde mahir ise kimin kendisine uyacağını kimin uymayacağını çok iyi bilir.

8- Râzî der ki; sihrin sekizinci türü koğuculuk ve gizli şekillerde aldatmadır. Bu da insanlar arasında çok yaygındır.

Ben derim ki; koğuculuk iki kısımdır. Bazan mü'minlerin kalplerini ayırmak ve parçalamak şeklinde olur ki bunun haram olduğu konusunda ittifak vardır. Mü'minleri birleştirmek ve islâh etmek için olursa bu takdirde durum hadîsde vârid olduğu gibidir: «Hayır için koğuculuk yapan yalancı değildir». Yahut da kâfirlerin birliğini dağıtmak ve bozmak şeklinde olur ki, bu da mergûb olan bir haldir. Nitekim hadîste «harp hiledir» denmiştir. Keza Nuaym İbn Mes'ûd Ahzâb ile Kurayzâ'nın arasını ayırırken böyle yapmış, bunlara gelerek onların sözünü koğmuş, onlara giderek bunlara başka bir şey söylemiş, sonra ikisini birbirine kötülemiş ve böylece araları açılıp birbirinden nefret etmişlerdir. Bu gibi hareketi ancak zekî ve keskin görüşlüler yapabilirler. Yardım dilenecek makam* Allah Teâlâ'dır. Sonra Râzî der ki; sihrin türleri ve bunların açıklanması konusundaki sözün özü bundan ibarettir.

Ben derim ki; Râzî, zikredilen türlerin birçoğunun kavranman zor olduğu için, onları büyü sanatının içerisine girdirmiştir. Aslında sihir lügatta, sebebi bilinmeyen latîf şey için söylenir. Bu sebeple hadîste «beyânın bir kısmı da sihirdir» buyurulmuştur. Sahura da aynı kökten isim verilmiştir çünkü o da gecenin sonunda gizlice vuku bulur. Sahar ciğer mânâsına gelir ki bu, beslenme mahallidir. Bu adın verilmesinin sebebi, gizli olması ve bedenin bölümlerine giden yollarının derin olmasıdır. Nitekim Ebu Cehl, Bedir günü Utbe'ye der ki; senin korkudan ciğerin şişti. Hz. Âişe (r.a.) de der ki, Rasûlullah (s.a.) benim boğazımla ciğerim arasında vefat etti. Allah Teâlâ buyurur ki: «Halkın gözünü büyülüyorlardı.» Yani halktan yaptıkları şeyleri gizliyorlardı. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Vezîr Ebu Muzaffer Yahya İbn Muhammed İbn Hübeyre, «el-İşrâf alâ Mezâhib el-Eşrâf» isimli eserinde büyüden bir bölüm zikreder ve der ki, Ebu Hanîfe'nin dışında ehl-i sünnet, büyü'nün hakikati olduğu konusunda icmâ etmiştir. Ebu Hanîfe ise büyü'nün hakikati olmadığını söyler. Ancak ehl-i

sünnet ulemâsı sihrin öğrenilip kullanılması konusunda ihtilâf etmişlerdir. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel büyü öğrenip yapan kişinin bundan dolayı kâfir olacağını söylemişlerdir. Ebu Hanîfe mebzhebinin mensûblarından; korunmak için veya sakınmak için büyü öğrenenin kâfir olmayacağını söyleyenler vardır. Onlara göre; büyüünün caiz olduğunu veya fayda sağladığını söyleyenler kâfir olurlar. Keza şeytânların istediğini yaptığını kabul edenler de kâfirdir. Şafiî merhum der ki; bir kişi sihir öğrenirse biz ona sihrini anlat, deriz. Eğer Bâbil halkının yedi gezegene yaklaşmak şeklindeki inancına benzer ,küfrü icâbettiren şeyleri anlatırsa ve araştırdığı şeylerde büyüünün etkisi olduğunu söylerse o, kâfirdir. Eğer anlattıkları küfrü gerektirmezse ancak kendisi büyüünün mübâh olduğuna inanırsa, yine kâfirdir. İbn Hübeyre der ki; büyücü mücerred olarak büyü yaptığı için ve kullandığından dolayı öldürülür mü? tmâm Mâlik ve Ahmed evet öldürülür derken, İmâm Şafiî ve Ebu Hanîfe öldürülmez, derler. Ancak büyücü, büyüsü ile bir insanı öldürürse İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmed'e

göre o da öldürölür. Ebu Hanîfe ise tekrar aynı fiili yapıncaya kadar veya belirli bir şahıs hakkında aynı şeyi tekrârlayıncaya kadar öldürölmez, der. Büyücünün öldürölceğini söyleyenler Şafî'nin dışında bunun hadd olarak öldürölceğini söylerler. Şafî ise kısas olarak öldürölceğini, söyler. İbn Hübeyre der ki; büyücü tevbe ederse tevbesi kabul olur mu? İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve İmâm Ahmed'deh meşhur olan kavle göre; büyücünün tevbesi kabul olmaz. İmâm Şafî ve diğeri bir rivayette İmâm Ahmed, kabul olacağını söylemişlerdir. Ehl-i Kitâb'tan büyücölere gelince Ebu Hanîfe'ye göre onlar öldürölürler. Nasıl müslüman büyücü öldürölüyorsa ehl-i kitâb'tan büyücü de öldürölür. İmâm Mâlik, Şafî ve Ahmed İbn Hanbel ise öldürölmeyeceğini söylerler.

Müslüman kadın büyücü konusunda ihtilâf vardır. Ebu Hanîfe'ye göre öldürölmez, ancak hapsedilir. İmâm Şafî, Ahmed İbn Hanbel ve Mâlik'e göre büyücü kadının hükmü erkeğin hükmü gibidir. En iyisini Allah bilir.

Ebu Bekr el-Hallâl der ki; Ebu Bekr el Mervezî... Zührî'den nakleder ki, o şöyle demiş : Müslümanların büyücüleri öldürülür, müşriklerin büyücüleri ise öldürülmez .Çünkü Rasûlullah (s.a.) a yahûdî bir kadın büyü yaptı ve Hz. Peygamber onu öldürmedi.^[17]

Andolsun ki ya Muhammed (s.a.), sana apaçık belgeler ve âyetler gönderdik. Allah'a itâattan kaçınanlar cehennem ashabıdırlar ve orada sürekli kalacaklardır. Onlar Allah'ı inkâr etmişler ve ne zaman Allah onlardan bir ahd almışsa, onlar bu ahdin tersini yapmışlardır. Çünkü yahûdîlerin âdeti, verdikleri ahdi bozmak ve çiğnemektir. Hem Allah, onların atalarından nice sözler almış, fakat onlar bu sözleri de bozmuşlardır. Yahûdîlerin çoğu Tevrat'a dahi inanmazlar. Çünkü Tevrat'ta verilen sözü bozmanın ve ahdi çiğnemenin suç olduğu belirtilir. Onlara Allah katından bir peygamber gelip de (Hz. Muhammed) kendilerinin yanında bulunan Tevrat'ı tasdik ettiğinde, yahûdîlerden bir grub, Allah'ın kitabını arkalarına atarak ondaki emirleri tatbik etmemişler ve peygamberin getirdiği kitaba inanmamışlardır. Sanki onlar, Tevrat'a uygun olan

Kur'an'a inanmayanların, Kur'an ve Tevrat'a birlikte inanmamış olacaklarını bilmiyorlar mıydı? Kur'an'da vârid olan Allah'ın birliği, ölümden sonra dirilme, âhîret hayatı ve peygamberlerin doğruluğu gibi temel prensibler Tevrat'ta mevcûd idi. Yahudiler, Allah'ın kitabını terkettikleri gibi, şeytânın kendilerine ilham ettiği sihir ve gözbağcılık gibi gerçek dışı şeylere inanmışlardı. Şeytânlar Hz. Peygamberden önce gökyüzünden dinledikleri sözlere birçok yalanlar katarak kâhinlere telkin ederlerdi. Kâhinler de onları insanlara öğretirlerdi ve bunun Süleyman peygamberin bilgisi olduğunu iddia ederlerdi. Ancak yüce Allah, bu iddianın yanlış olduğunu, Hz. Süleyman'ın böyle bir şey yapmadığını, büyüye inanmadığını belirtmekte, şeytânların büyüye inanıp Süleyman'a isnâd ettiklerini ifâde etmektedir.

Yahudiler ise, insanları aldatmak ve sapıtmak maksadıyla halka sihir öğretiyorlardı. Hârût ve Mârût adlı iki meleğe indirilen şeyleri bildiriyorlardı. Hârût ve Mârût aslında sâlih ve âbid iki kul idiler. İnsanlar onları meleklerle benzetmişlerdi veya iki melek idiler. Ancak bu ikisi insanlara hiç bir büyü öğretmezlerdi.

Kendi durumlarının Allah tarafından bir imtihan ve tecrübe olduğunu söylerlerdi. Büyüyle amel etmek ve ona inanmak için öğreniyor, değildiler. Halk, Hârût ve Mârût' tan koca ile karının arasını açacak büyüleri öğrendiler. Aslında büyü, tabiatı itibariyle müessir olamaz. Allah'ın emir ve irâdesi olmadan hiç bir büyücü kimseye zarar veremez. Eğer zahiri itibariyle bir etki ediyor gibi geliyorsa, bu, bir görünüştür. Allah'a andolsun ki, Allah'ın kitabını bırakarak, büyücülük yapanlar için âhirette hiçbir sevâb olmadığı gibi azâb-ı elîm-varıdır. Onlar, uğrayacakları azabın, ne kadar acı olacağını, ne kadar kötü olacağını bir bilselerdi!

Eğer Yahudiler, Hz. Peygambere ve Kur'an'a inansalar, büyü ve gözbağcılığı bıraksalardı, Allah'ın azabından korunabilirdiler. Çünkü Allah'ın emrine uymakla, Allah'ın azabından kurtulur ve ilâhî sevaba hak kazanırlardı. Bilselerdi bu, kendileri için çok büyük bir mükâfat olurdu. [\[18\]](#)

Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilip de, Muhyiddîn îbn el-Arabî'ye atfedilen tefsirde ise şöyle denir :

Yahudiler ve ruhanî kuvvetler, güçlü, isyankâr, direnici olan insanlarla, evham hayâl ve kalbe itâatta karşı gelen, aklın emrine isyan eden, ruhun nurunu engelleyen hayâl ettirici vehimler ve hayâllerden ibaret olan cinler, şeytânlar peygamber Süleyman (a.s.) in devrinde veya rûh olan Süleyman'ın devrinde sihir kitaplarına ve bilgilerine tabî oldular. Bunu Süleyman'ın öğrettiğini iddia ediyorlardı. Böylece iktidarı elde ettiler. Cinlerden, insanlardan istediklerini emirlerine aldılar. Hîle, şa'-bez, vehim, mütehayyilât ve safsata ile cinleri insanları ve kuşları emirlerine aldılar. Süleyman, te'siri Allah'dan başkasına isnâd ederek küfretmedi. Çünkü sihir küfürdür ve te'sîri Allah'dan başkasına isnâd ederek Allah'tan müessiriyetin engellenmesidir. Ancak şeytânlar küfrettiler. Onlar Allah'dan başka müessir olmayacağını bilmeyerek te'sîri Allah'dan başkasına verdiler. İnsanlara büyü öğretiyorlardı. İki meleke yani nefse meyleden amelî ve nazarî akla. Bu iki melek, Bâbil'de yani göğüsde, nefsin kendilerini cezbetmesi nedeniyle tabiat kuyusuna yönelmiş ve düşmüş olan iki melektir. Bunlar madde buharları

arasında ve bilgi, amel, hîle, neyrenciyât ve tılsım gibi şehvet alevlerinin dumanları arasında sıkışık bir yerde kalarak azâblanmışlardı. Halbuki bu ikisi insanlara kendilerinin bir imtihan ve nûrânî kuvvetin ve kendilerindeki melekûtiyet kalıntısının denenmesi için bir tecrübe olduğunu belirterek, biz fitneyiz demedikçe bu fikri kimseye öğretmiyorlardı. Bu durumlarına rağmen insanları aklın nuruyla uyarıyorlar ve «bu bozuklukları, menhiyyâtı kullanmak için öğrenme, dolayısıyla küfretme» diyorlardı. (...) [\[19\]](#)

Günahların âkibetinden kaçınılamıyacağı ve her insanın her halde o günahı işleyeceğine dâir kanâati Kur'an-ı Kerîm burada reddetmektedir. Çünkü böyle bir kanâat vârid olsa, o vakit bir kimse bir kere günah işledi mi artık salâh bulma ümidini ebediyen ve tamamiyle kaybetmiş olacaktır. Hattâ geçmişteki günahı için teessür duysa ve hatâsını tashih etmek istese ve hayatını iyilik yolunda ıslâh etse; gene de bu düşünce ona şöyle seslenecektir : «Senin için ümit kapısı kapalıdır. Çünkü senin ilel'ebed mahvına karar verilmiştir. Geçmişte yaptığının âkibetine

katlanmak mecbûriyetindesin». Buna karşılık Kur'an-ı Kerîm ise şöyle buyurur : «Bir sevabı mükâfatlandırmak ve bir günahı cezalandırmak İlâhî takdire bağh bulunmaktadır.» Eğer yapmış olduğunuz bir sevâb için mükâfat görüyorsanız, bu hal, sizin sevabınızın tabiî bir neticesi olarak değil fakat Allah Teâlâ'nın bir lutfu olarak verilmektedir. O mükâfatlandırmak veya mükâfatlandırmamak hususunda tâm kudrete sahip bulunmaktadır. Keza işlemiş bulduğunuz bir günah için ceza görmeniz kaçınılmaz âkibet dolayısıyla değil, fakat Allah Teâlâ'nın tecziye veya af hususunda tâm kudrete sahip bulunmasm-dandır. Pek tabiî ki, Hakîm ism-i celîli hürmetine, bu kudreti fark gözetmeksizin kullanmayacak, fakat failin ne niyette bulunduğunu nazarı itibâra alacaktır. Bir sevabı mükâfatlandığında, kulunun o sevabı sırf Allah rızası için yaptığını görmesi dolayısıyla mükâfaatlandırmış olacaktır. Aşikâr bir sevabı red etmesi ise, o sevabın samimî olarak yapılmamış olduğunu bilmesinden olacaktır. Keza isyan ruhuyla işlenmiş olmasını müteâkib, nedamet temayülü göstermeyen,

fakat daha fazla suç işlemek gibi bir şer arzusu güden cürüm de aynı usûl üzere cezaya çarptırılacaktır. Maamafih Allah Teâlâ, nadim olan ve ıslâh olma hususunda aklını başına alan kulları için lütuf ve af yolunu dener. Bu yüzden açıkça anlaşılmaktadır ki, günahın asla cezasız kalmayacağı hususundaki düşüncenin reddi, suçluların ıslâhı için yeni ümit kapıları açmaktadır. Hattâ en kötü caniler ve en muannid kâfirler bile günahlarını itiraf edip tabii Hristiyanlar gibi günâh çıkarmak kabilinden papa önünde değil, fakat Allah huzurunda itâatsızlıklarıdan utanç duyarak isyan halini terk ettiklerinde ve onun yerine Allah'a teslimiyet yolunu benimsediklerinde, o vakit Allah Teâlâ'nın merhametinden ümit kesmeleri icâb etmez.

Allah'ın, peygamberi Süleyman (a.s.) a uydurulan bu hurafe ve yalanlar İsrâiloğullarından bir kısım deccâllerin uydurdukları şeylerdir. Onlar bu hurafeleri bazı müslümanlara da fısıldamışlar ve müs-lümanlar da büyü hikayeleriyle ilgili olarak onların söylediklerini tas-dik etmişlerdir. Bir kısmı da Süleyman'ın küfretmesi konusundaki iftiralarında

onları yalanlamıştır. Bugün de müslümanlar arasında bir takım muskalar, tılsımlar, üfürükler, yazılar yazan ve buna Süleyman' in mührü ve ahdi adını veren deccâller görülmektedir. Bu tılsımları taşıyanları, cinlerin ve ifritlerin çarpamayacağını iddia etmektedirler. Bu tefsirin yazarı bu tür şeyleri gördüğü gibi, gençlik yıllarında da onlara inanır ve söylediklerini tasdik ederdi.

Yahudilerin iddiasına göre, Hz. Süleyman büyü yapmış ve büyüü tahtının altına gizlemiş. Bir *gün* hükümdarlığının üzerinde kazınmış bulunduğu mührünü kaybetmiş, mühür başkalarının eline geçmiş ve mührü alan onun yerine hüküm vermek için tahta oturmuş... Tarihe bu ve buna benzer bir yığın saçma sapan hurafeler karıştırmışlardır. Onlardan nakledildiğine göre; büyü yazıp toplayan ve tahtının altına gizleyen Süleyman peygambermiş, sonra halk bunu oradan çıkarıp elden ele dolaştırmış. Bir başka rivayete göre de, Hz. Süleyman tahtının altına, diğer ilimlere dâir kitapları da gizlemiş. Bunlar çıkarılınca şeytânlar onların büyü kitabı olduğunu söyleyerek halka yaymışlar. Daha

sonra gelen deccâller ve sahtekârlar, istedikleri şeyi bu kitaplara nisbet edip Süleyman'ın izinden gittiklerini söylemişler. Şüphesiz ki Hz. Süleyman ve onun mülkü, büyü ve küfürle ilgili haberler konusunda söylediklerinin hepsi yalandır ve heveskârların uydurduğu iftiralardır. Allah onları, bize bu insanların peygamberlere neler iftira ettiklerini görüp ibret almamız için nakletmiştir. (...)

Sonra Allah, «Bâbil'de Hârût ve Mârût adlı iki meleğe indirilen şeyi» buyurarak onların söz konusu ettikleri bir kıssayı kısa ibarelerle özetlemiştir. Nitekim büyü öğretmeleri konusunu da kısaca zikretmiş ve bunun ne olduğunu açıklamamıştır. Bu büyü gözbağcılık mı, kandırmaca mı, yoksa tabî bir özellik mi veya ruhî bir etki mi? Bu da Kur' an'ın eşsiz i'câz (vecîzlik) ve i'câz (ilmî ve edebî üstünlük) örneklerinden bir örnektir. O bir vakitler insanlar arasında meşhur olan bir ko- nuyu sırf ibret alınması için zikretmektedir. Ve onu öyle bir üslûb içerisinde tanzim etmektedir ki; o konudaki detaylı inancı ne olursa olsun herkes onu kabul etmektedir. Görmüyor musunuz burada ve diğer yerlerde büyü konusunu

öyle bir üslûp içerisinde zikretmiştir ki; büyüünün, hîle, gözbağcılık veya buna benzer şeyler olduğunu iddia edenleri reddedecek hiç bir şey yoktur. Keza onun harikulade şey olduğunu söyleyenleri reddedecek bir şey de yoktur. Bu konudaki ilâhî hikmet şudur : Allah Azze ve Celle kâinattaki gerçeklerin bilgisini insanın araştırmasına ve ilimle meşguliyetine bırakmıştır. Bunlar, kazanılarak elde edilen şeylerdir. Eğer Allah bu mes'eleleri kesin nasslarla açıklamış olsaydı, bu nasslar insanların bilgi ve tecrübelerine ters gelebilirdi. Çünkü her devirde ilim gelişmektedir, ilim için son nokta yoktur. O zamanda bu husus; bir yalanlama nedeni olurdu.^[20]

104 — Ey İman edenler, bizi de dinle, demeyin, bizi de gözet, deyin ve dinleyin. Kâfirlere elim bir azâb vardır.

105 — Ehl-i Kitâb'tan kâfir olanlar da, müşrikler de Rabbınızdan size hiç bir hayır indirilmesini istemezler. Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf ve ihsan sahibidir.

Mü'minlerin Tavrı:

Allah Teâlâ mü'minlerin sözleri ve fiilleriyle kâfirlere benzemelerini yasaklamıştır. Şöyle ki; yahûdîler sözlerini söylerken tevriye san' atını kullanarak maksadlarını eksik söylerlerdi. Allah'ın la'neti onların üzerine olsun. Meselâ bizi dinle dediklerinde “Râinâ” «bizi de gözet» derlerdi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Yahudilerden de bir kısmı sözleri yerlerinden değiştirirler ve derler ki; dinledik ve isyan ettik. Ey dinlemez olası, bisi dinle ve bizi gözet». Dillerini eğip bükerek ve dîne ta'n ederek söylerler. Eğer onlar dinledik ve itaat ettik, bizi dinle ve gözet demiş olsalardı, kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Ancak Allah onlara küfürlerinden dolayı la'net etmiştir. ÇJnlardan pek azı müstesna îman etmezler. (Bakara, 93) Hadîslerde onların birçok haberleri vârid olmuştur. Şöyle ki; onlar selâm verdikleri zaman «esselâmü aleyküm» yerine “essâmü aleyküm” diyorlardı ki sâm; ölüm demektir. Bunun için Allah Teâlâ, onlara karşılık verirken ve aleykümüsselâm yerine ve aleyküm demekle yetinmemizi emretti. Bu duâ onlar için kabul olmaz

ama, bizim onlar için duamız kabul olur. Maksudur : Allah Teâlâ mü'minlerin kavlen ve fiilen kâfirlere benzemelerini yasaklamıştır. Bunun için de «Ey îman edenler, bizi de dinle» demeyin. «Bizi de gözet» deyin ve dinleyin. Kâfirler için çok acıklı bir azâb vardır» buyurmuştur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

«Ben; kıyametin eşiğinde kılıçla gönderildim. Tâ ki şirk koşulmadan yalnızca Allah'a ibâdet edilsin diye. Benim rızkım mızrağımın gölgesinde kılınmıştır. Zillet ve küçüklük benim buyruğuma muhalefet edenlerin üzerine verilmiştir. Kim de bir kavme benzerse şüphesiz onlardandır.»

Ebu Dâvûd... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Kim bir kavme benzerse onlardandır.» Bu hadîsde şiddetli yasak ve korkunç tehdit vardır. Kâfirlere; fiil ve kaville, giyecek ve bayramlarla, ibâdet ve bizim için meşru kılınmamış diğer hallerle benzemekten, kaçındırma vardır.

İbn Ebu Hatim der ki, bana babam... Ma'n veya Avn'dan, ya da her ikisinden nakletti ki, adamm biri Abdullah İbn Mes'ûd'a gelmiş ve demiş ki; bana bir söz söyle. O da demiş ki; Allah Teâlâ'nın «Ey îman edenler» buyruğunu duyduğun zaman onu gözet ve kulağını ver, çünkü onda bir hayır emri veya bir şer yasağı vardır.

A'meş, Heyseme'den naklen der ki; Kur'an'da okumuş olduğumuz «Ey îman edenler» kavlinin Tevrat'taki karşılığı ey miskinlerdir. Muhammed İbn İshâk, Muhammed İbn Ebu Muhammed kanalıyla Saîd İbn Cübeyr'den veya İkrime kanalıyla' İbn Abbâs'dan nakleder ki “Râinâ” «bizi gözet» kelimesi, kulağını bize ver, demektir. Dahhâk, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «bizi de dinleyin» demeyin «bizi de gözet» deyin ve dinleyin» âyeti konusunda şöyle demiştir: Onlar Hz. Peygambere kulağım bize ver diyorlardı, ancak kullandıkları “Râinâ” kelimesi bize veriştir, der gibi idi. İbn Ebu Hatim der ki, Ebu'l-Âliye, Ebu Mâlik, Rebî' İbn Enes, Atiyye el-Avfî ve Katâde'den de buna benzer bir rivayet nakledilir. Mücâhid der ki; «bizi de dinleyin demeyin», âyetinden maksad, aksini

söylemeyin demektir. Bir rivayete göre de bizi dinle ve biz de seni dinleyelim demektir. Atâ'ya göre; bu söz Ansârın söylediği bir lûgat tarzıdır ki Allah onu yasaklamıştır. Hasan der ki: «Bizi de dinle demeyin» âyetindeki “Râ'n” kelimesi alaylı ve istihzâlî sözdür. Allah bu âyetle onların Hz. Muhammed (s.a.) in sözlerini alaya almalarını ve İslâm'a davet etmesini istihza' ile karşılamalarını yasaklamıştır. İbn Cüreyc'in de böyle dediği rivayet edilmiştir. Ebu Sahr der ki; Rasûlullah (s.a.) arkasını döndüğünde mü'minlerden ona muhtaç olanlar; kulağım bize ver, derlerdi. Allah, Rasûlü Zîşâmna böyle denmemesini ve saygılı davranılmasını buyurmuştur.

Süddî der ki; Kaynuka oğullarına mensûb yahûdîlerden Rifâa İbn Zeyd denilen bir adam vardı, Hz. Peygamberin huzuruna gelip onunla konuşurdu, konuştuğunda kulağını bana ver, beni dinle', derdi. Müslümanlar peygamberlerin böyle saygılı ifâdelerle karşılandıklarını zannederlerdi. Onlardan bir kısmı da böyle derlerdi —Nisa sûresinde buyu-rulduğu gibi— Allah Teâlâ mü'minlerin bizi dinle demelerinin böylece önüne geçmiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn

Eşlem de buna benzer bir rivayet söylemiştir. İbn Cerîr der ki; bizim yanımızda bulunana göre bu sözün doğrusu Allah Teâlâ mü'minleri, nebiyy-i Zîşânına bizi dinle demekten nehy etmiş olmasıdır. Çünkü bu ifâdenin nebîyy-i Zîşâna söylenmesini Allah hoş karşılamamıştır. Bunun benzeri Hz. Peygamberden nakledilen «üzüme tiyek demeyin sadece asma deyin» keza «kulum demeyin delikanlım deyin» ve buna benzer ifâdelerdir.

«Ehl-i kitâb'dan kâfir olanlar da müşrikler de Rabbınızdan size hiç bir hayır indirilmesini istemezler.» Böylece Allah Teâlâ müşriklerin ve ehl-i kitâb'dan kâfirlerin düşmanlıklarının şiddetini açıklıyor. Nitekim yukarıda mü'minleri bunlara benzemekten sakındırmıştı. Mü'minlerle onlar arasındaki dostluğu koparmak istemişti. Sonra Allah Teâlâ mü'minlere lütfettiği tam ve mükemmel şerîat-i Muhammediye nimetine dikkatleri çekerek buyuruyor ki: «Allah, rahmetini dilediğine tahsîs eder. Allah, büyük lütuf ve ihsan sahibidir.» [\[21\]](#)

Müslümanlar, kendilerine Allah'ın Rasûlü bir bilgi verdiği zaman, «bizi dinle ve yavaş söyle ki

anlayalım» diyorlardı. Ancak bu söz ya-hûdîlere göre bir küfürdü ve yahûdiler Hz. Peygamber'e hakaret sadedinde (Utij) raina diyorlardı. Bu nedenle yüce Allah mü'minleri bu kelimeyi söylemekten nehyediyor ve aynı anlamda bir başka kelime söylemelerini bildiriyor. Mü'minler iyi bilmelidirler ki, kâfirler ve yahûdiler için elîm bir azâb vardır. Ve yine bilmelidirler ki, ister ehl-i kitâb olsun, ister müşrik olsun kâfirlerden hiçbir grup, müslümanlara herhangi bir hayrın gelmesini istemezlerdi. Allah Alîm ve Kadir olarak peygamberliğini ve kitabını kullarından dilediğine tahsîs eder. Çünkü Allah yüce lütuf sahibidir. [\[22\]](#)

106- Biz, bir âyeti nesheder veya uıutturursak ondan daha hayırlısını, yahut da dengini getiririz. Bilmez

misin ki, Allah şüphesiz her şeye kâdir'dir.

107- Göklerin ve yerin mülkünün gerçekten Allah'a âit olduğunu ve sizin için Allah'dan başka bir sahip ve yar dımcı olmadığını bilmez misiniz?

Nesh Mes'lesi:

İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan naklederek der ki; «biz bir âyeti nesheder» kavli; değiştirirsek demektir. İbn Cüreyc Mücâhid'den nakleder ki, «Biz bir âyeti nesheder» yani bir âyeti ortadan kaldırırsak demektir. İbn Ebu Nûceyh, Mücâhid'den nakleder ki^ «Biz bir âyeti nesheder» kavli konusunda o şöyle demiştir; yazısını bırakır, hükmünü değiştirirsek. Mücâhid, bunu Abdullah İbn Mes'ûd'un arkadaşlarından nakletmiştir. İbn Ebu Hatim Ebu'l-Âliye'den ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den naklen benzer şekilde rivayet eder. Dahhâk der ki; «Biz bir âyeti nesheder...» kavlinin mânâsı; tutarsak demektir. Atâ ise nesheder ifâdesinin mânâsı, Kur'an'dan neyi atarsak demek olduğunu söylemiştir. İbn Ebu Hatim der ki; atılıp Hz. Muhammed'e inzal bu-yurulmazsa demektir. Süddî der ki; âyetin neshi kaldırılması demektir. İbn Ebu Hatim der ki; neshedilmesi demek, kaldırılması ve tutulması demektir. «İhtiyar kadın ve ihtiyar erkek zina ettiklerinde onları doğrudan recm ediniz» sözü gibi. Keza : «Âdemoğlunun iki vâdî dolusu malı olsaydı üçüncüsünü de isterdi» sözü gibi.

İbn Cerîr der ki: «Bizbir âyeti nesheder» kavlinin mânâsı şöyledir : Bir âyetin mânâsını başkasına çevirir, de i tirir ve tebdil edersek demektir. Bu, hel lin harama, haramın hel la, mubahın yasa a, yasa ın m b ha çevrilmesidir. Bu ise ancak emir ve nehiyde, yasak ve salıvermede, engel ve müsâade etmede olur. Haberlere gelince bunda nâsih veya mensûh olmaz. Nesh kelimesi “Neshu’l-Kitab” kitabı neshetmek kökünden olup bir nüshadan bir başkasına aktarmak demektir. Hükmün neshi demek de bir başka hükme çevirmek ve bir ibâdetin bir başkasına nakledilmesi demektir. Bu, ister hükmünün, ister yazının neshiyle olsun farksızdır. Çünkü her iki halde de o hüküm mensûhtur. Usûl bilginleri, neshin ta-r f  konusunda ihtilâf etmişlerdir. Ancak bu konuda mesele birbirine yakındır. Neshin  er’  mânâsı bilginlerce malûmdur. Bazıları bunu şöyle  zetlemi lerdir:

Nesh daha sonra gelen  er’  bir delille hükmün kaldırılmasıdır. Bu tarifin içerisine daha hafifin daha a ırla veya daha a ırın daha hafifle nesh edilmesi girdiği gibi, olmayan bir şeyin başka bir şeyle nesh

edilmesi de girer. Neshin ahkâmı, çeşitleri ve şartları fıkıh usûlünde de geniş olarak açıklanır. Taberânî der ki; bize Ubeydullah İbn Ab-durrahmân... Salim'den o da babasından nakletti ki şöyle demiş : İki adam bir sûreyi okuyorlardı, Rasûlullah (s.a.) onları kendilerine okutmuştu. Bir gece kalktılar, namaz kıldılar, ancak bu sûrenin hiç bir harfini okumaya muktedir olamadılar. Sabahleyin erkenden Rasûlullah (s.a.) a gelerek durumu anlattılar. Rasûlullah (s.a.) : O neshedilmiş veya unutturulmuş olabilir. Ondan vazgeçin buyurmuştur. Bu rivayeteki Süleyman İbn Erkam zayıf bir râvîdir.

Âyet-i kerîme'deki “Nunsiha” kelimesi iki şekilde okunmuştur.

“” Birinci şekilde okuyan yani nûn'un ve sîn'den sonraki hemzenin fethasıyla okuyanlar buna, «biz onu geciktirirsek» mânâsını vermişlerdir. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'dan naklederek der ki: “” bir âyeti değiştirir veya değiştirmeden olduğu gibi bırakırsak demektir.

Mücâhid, İbn Mes'ûd'un arkadaşlarından nakleder ki; bu kelimeyi o (uLu) şeklinde okumuş ve

yazısını bırakır, hükmünü değiştirirsek diye mânâ vermiştir. Übeyd İbn Ümeyr, Mücâhid ve Atâ ise onu geri bırakır, neshetmeyiz şeklinde mânâ vermiştir. Süddî de aynı şekilde mânâ verir. Rebî' İbn Enes'in de böyle mânâ verdiği bildirilir. Dahhâk ise «biz bir âyeti nesheder veya geri bırakırsak» âyetine, neshedenle neshedileni geri bırakırsak şeklinde mânâ vermiştir. Ebu'l-Âliye ise onu kendi yanımızda geciktirirsek şeklinde mânâ vermiştir. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ubeydullah İbn İsmâîl el-Bağdâdî, İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : Hz. Ömer (r.a.) bize hutbe okudu ve sonra Allah Azze ve Celle'nin «Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak» âyetini okumuş ve unutturursak kelimesine te'hir edersek mânâsını vermiştir.

İkinci okuyuş “” dir. Bu konuda Abdürrezzâk, Ma'mer'den, o da Katâde'den nakleder ki; «Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak» âyetinin mânâsı konusunda o şöyle demiştir : Allah Teâlâ peygamberine dilediğini unutturuyor, dilediğini de neshediyor. İbn Ce-rîr der ki; bize Sevâd İbn Abdullah... Hasan'dan nakletti ki o «unutturursak»

kavli konusunda şöyle demiştir: Sizin peygamberinize Kur'-an'dan bazı bölümler okutturulmuş, sonra o bunu unutmuştur. İbn Ebu Hatim der ki bize babam... İbn Abbâs'dan nakletti ki, a şöyle demiş : Hz. Peygambere geceleyin vahiy iniyor ve gündüz unutturuluyordu. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle bu âyeti indirdi. Ebu Hatim der ki; bana Ebu Ca'fer bu rivayet zincirinde yer alan Haccâc'ın, Haccac İbn Ertea olmayıp bizim Cezîre'li bir ihtiyardır. Übeyd İbn Ümeyr ise «unutturursak» âyetine sizin yanınızdan kaldırırsak mânâsını vermiştir.

İbn Cerîr der ki; bana Ya'kûb İbn İbrâhîm, Kasım İbn Rebîa'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Ben Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ın bu âyeti “”«Biz bir âyeti nesheder veya sen unutursan» şeklinde okuduğunu duyduk. Kasım İbn Rebîa diyor ki; ona Saîd İbn Müseyyeb bu âyeti «unutturulursan» diye okuyordu dedim. Kasım İbn Rebîa diyordu ki; Sa'd şöyle dedi: Kur*an; ne Müseyyeb'e, ne de Mü-seyyeb'in ailesine indirilmiştir. Sâni yüce olan Allah «Sana okuyacağız da unutmayacaksın», «Unuttuğun zaman Rabbini an» buyuruyor, demiştir. Bunu Abdürrezzâk Hüseyin'den

rivayet eder. Hâkim de Mûs-tedrek'inde Ebu Hâkim el-Râzî'den... Ya'lâ İbn Atâ kanalıyla nakleder ve bu hadîs, Buhârî ve Müslim'in şartına uygundur, ancak onlar tahrîc etmemişlerdir, der. İbn Ebu Hatim der ki; Muhammed İbn Kâ'b, Katâde ve İkrime'den de Saîd'in sözü gibi bir söz nakledilmiştir.

İmâm Ahmed der ki; bana Yahya... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiş : Ali en doğru hüküm verenimiz-dir. Übeyy ise en doğru okuyanımdır. Biz Übeyy'in dediğinin bir kısmını terk ediyoruz fakat Übeyy ben Rasûlullah (s.a.) dan şöyle dediğini duydum, binaenaleyh onun hiç bir kısmını terketmem, diyor. Halbuki Allah Teâlâ : «Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak ondan daha hayırlısını, yahut da dengini getiririz» buyuruyor.

Buhârî der ki; bize Yahya... İbn Abbâs'dan nakletti ki o Hz. Ömer' in şöyle dediğini rivayet etmiş : En iyi okuyanımdır Übeyy'dir. En iyi hüküm verenimiz Ali'dir. Biz Übeyy'in sözünden bir kısmını bırakıyoruz. Übeyy ise; ben Rasulullah (s.a.) dan böyle işittim hiç bir şey bırakmam, diyor. Halbuki

Allah Teâlâ : «Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak ondan daha hayırlısını, yahut da dengini getiririz» buyuruyor.

«Ondan daha hayırlısını yahut da dengini getiririz.» Yani hüküm bakımından mükelleflerin menfaatine olanım. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'dan naklettiğine göre, o «Ondan daha hayırlısı» âyetini, menfaat bakımından sizin için daha hayırlısını ve size uygun olanını diye tefsir etmiştir. Ebu'l-Âliye ise der ki: «Biz bir âyeti nesheder» yani onunla amel etmezsek veya «unutturursak» yani katımızda bırakırsak; ya onu, ya da ondan daha iyisini getiririz. Süddî de der ki: «Biz neshettiğimizden daha iyisini veya bıraktığımızın dengini getiririz» demektir. Katâde der ki bu âyette tahfîf, ruhsat, emir ve yasak vardır. [\[23\]](#)

Nesh mes'elesi; îslâm düşmanları tarafından başlangıcından günümüze değin tenkîd mevzuu edilmek istenmiştir. Bu konuda I. cildde detaylı bilgiler vermiştik. Burada size müfessirlerin kanâatları kendi ifadeleriyle aktarmaya çalışacağız :

Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilip de, Muhyiddîn İbn el-Arabî'ye atfedilen tefsirde ise şöyle denir:

Biz bir âyetin hükmünü ibtâl ederek, lâfzını ve mânâsını ya da mânâsının dışında lafzım ibtâl ederek —recm âyeti gibi —bir âyeti neshedecek olursak ondan daha hayırlısını getiririz. Bu konuda en uygun olanı veya iyilikte ve elverişlilikte ona eşit olanını getiririz. İyi bil ki; Levh-i Mahfuz da tesbît edilmiş olan hükümler ya husûsîdir ya da umûmîdir Husûsî olan; ya şahıslara tahsis edilmiştir veya zamanlara tahsis edilmiştir. Âyet, peygamberin kalbine inince şahıslar bakî kaldığı sürece şahıslara mahsûs olan kısımlar da bakî kalır. Zamanlara mahsûs olan kısımlar ise neshedilip zâyî olur, çünkü o zamanda yok olmuştur. Bu tür nesih kısa olabilir; Kur'an'ın neshettikleri gibi uzun da olabilir; eski şariatların hükümlerinin neshedilmesi gibi. Ancak bu, âyetin Levh-i Mahfûz'da olduğu şekilde sabit kalmasına muhalif değildir. Umumî olan hükümler ise dehîr bakî kaldıkça bakî kalır. İnsanın konuşması ve boyunun düzgün olması gibi.^[24]

Kur'an-ı Kerim, şartlar gerektirdiğinde bölüm bölüm nazil oluyordu. Âyetten çıkarılan hüküm, İslâm ümmetinin menfaatına göre tanzim ediliyordu. Bazan âyet tamamen bakî kalıyordu, bazan da laf sı ya da mânâsı neshediliyordu veya her ikisi birlikte kaldırılıyordu. Bütün bunlar gelişen şartlara ayak uydurmak kasdına mebnî idi. Yeni yetişen bir toplumda hükümlerin bizzarûre değişmesi gerekiyordu, çünkü bir toplumun ilk kuruluş döneminde faydalı olacak prensîbier, gelişme ve olgunlaşma döneminde fayda sağlamayabilirdi. Yahudiler nesih konusunda müslümanları itham ediyorlardı ve «bakıyor musunuz Muhammed bir gün bir şeyi emrediyor ertesi gün yasaklıyor? Bugün dediğini yarın reddediyor» diyorlardı. İşte bunun üzerine nesh konusunda bu âyet nazil oldu. Nesh, şeriatı gönderen yaratıcının en son hükmün daha uygun olacağım bilmemesi manasına gelmezdi. Şârî, müs-lümanları basamak basamak ve tedricî olarak şartlar ve durumlara göre tekâmül ettiriyordu. Nitekim içki konusunda, öldürme konusunda durum böyle cereyan etmiş ve neticede İslâm ümmeti

kurulduktan ve şartlar mükemmelleştikten sonra son hükümler nazil olmuştu. Şüphesiz ki Allah bir âyeti heshederse ondan daha hayırlısını getirirdi, enazından onun gibisini. Çünkü Allah her şeye gücü yetendir. Göklerin ve yeryüzünün mülkü'Allah'ın değil mi? O sizin işlerinizi menfaatinıza uygun olarak tedvir eder. Sizin ondan başka hiçbir dost ve yardımcınız yoktur.

İslâm bilginlerinden bir kısmı neshi kabul ederken, bir kısmı kabul etmez, neshedildiği söylenen âyetleri te'vîl ederler. [\[25\]](#)

Göklerin ve Yerin Mülkü :

«Göklerin ve yerin mülkünün gerçekten Allah'a âit olduğunu ve sizin için Allah'dan başka bir sahip ve yardımcı olmadığını bilmez misiniz?» Allah Teâlâ; bu âyetiyle yarattıklarında istediği gibi tasarruf yetkisinin kendisine âit olduğunu, yaratma emir ve tasarrufun kendisinin olduğunu belirtiyor. Allah nasıl istediği gibi yaratıyorsa, istediği kimseyi mutlu, istediği kimseyi mutsuz, istediğini başarılı, istediğini başarısız kılar. Aynı şekilde kullan için dilediği gibi hükmeder. İsteddiğini helâl, istediğini haram,

istediğini mübâh, istediğini yasak kılar. Dilediği gibi hüküm veren O'dur. O'nu hükmünden dolayı kovuşturan yoktur. O, yaptığından sorumlu değildir. Kullar ise sorumludurlar. Allah nesh mes'elesi ile kullarını ve kullarının peygamberine itaat derecelerini ölçmektedir. Allah, bizzat bildiği bir menfaat uyarınca bir şeyi emretmekte, sonra yine aynı yüce bilgisi uyarınca onu yasaklamaktadır. Emrine bağlanmak ve Rasûlünün verdiği haberlerde O'nu tasdik etmek, buyruklarım yerine getirmek, yasaklarını terketmek konusunda bütünüyle O'na itaat icâbetmektedir. Burada bazı yahûdilerin bilgisizce ve inkârla dolu olarak iddia ettikleri gibi neshin aklen müstahîl olduğu, bazılarının da iftira ve şüphe ile ortaya attıkları gibi neshin aklen imkânsız olduğu iddiaları açıkça çürütülmektedir.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki: Âyetin te'vîli şöyledir : Ey Muhammed, görmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Benimdir. Onlarda Benden başka hâkim yoktur. Göklerde ve yerde dilediğimi dilediğim gibi değiştirir, dilediğimi neshederim. Kullarım için dilediğim hükümleri, dilediğim şekilde

tebdil eder, dilediğim şekilde bırakırım. Sonra der ki, bu ifâde her ne kadar Allah tarafından peygamberine azametini haber verme sadedinde ve hitâb şeklinde ise de, aynı zamanda Tevrat'ın hükümlerinin neshedildiğini inkâr eden, Hz. îsâ ve Muhammed (s.a.) in peygamber olarak gönderilmelerini reddeden yahûdîleri yalanlama sadedindedir de. Hz. îsâ ve Muhammed'in Allah katından getirdikleri kitabın Tevrat'ın hükmünü değiştirdiğini kabul etmeyen yahûdîleri tekzîb niteliğindedir. Bunun için Allah Teâlâ göklerin ve yerin mülkünün ve hâkimiyetinin kendisine âit olduğunu, yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan bütün varlıkların O'na itaat edip O'nun emir ve yasaklarını dinlediklerini belirtiyor. Allah onlara dilediğini emreder, dilediğini nehyeder, dilediğini siler, dilediğini bırakır, dilediğini yazar, dilediğini kaldırır.

Ben derim ki; yahûdîleri nesh mes'elesini araştırmaya sevkeden husus küfür ve inâdlarıdır. Zira akıl bakımından neshin imkânsız olduğunu gösterecek hiç bir delil yoktur. Bilhassa Allah Teâlâ'nın hükümlerini neshetmesinin imkânsızlığını

gösterecek hiç bir delil yoktur. Allah nasıl istediğini yaparsa, dilediğine de hükmeder. Kaldı ki nesh eski kitaplarda ve geçmiş şeriatlarda vâki' olmuştur. Nitekim Hz. Âdem'in kız çocuklarının erkek çocuklarıyla evlendirilmesi helâl kılınmışken, sonra haram kılınmıştır. Keza Nûh (a.s.) a gemiden çıktıktan sonra tüm hayvanları yemek helâl kılınmışken, bilâhere bazıları haram kılınmıştır. Ya'kûb ve çocuklarının iki bacıyla evlenmeleri mü-bâh iken Tevrat'ta ve daha sonraki şeriatlarda bu, haram kılınmıştır. Daha buna benzer zikri hayli uzayacak pek çok mes'ele var ki nesh-edilmiştir. Onlar bu hususları kabul ettikten sonra yüz çevirmektedirler. Bu delillere verilen lafzî cevaplar, asıl maksadı teşkil eden mânânın delâletini ortadan kaldırmaz. Nitekim onların kitaplarında, Hz. Mu-hammed'in geleceğinin müjdelendiği bilindiği ve ona tâbi olmanın Hz. Peygambere tâbi olmayı gerektireceği apaçıktır. Hz. Peygamberin şerîati üzere yapılan amellerden başkasının makbul olmayacağı ortadadır. İsterse eski şeriatlar Hz. Peygamberin peygamber olarak gönderilişine kadar sınırlıydı, dolayısıyla bunlar nesh

sayılmaz denilsin. Nitekim Allah Teâlâ'nın : «Sonra orucu geceye kadar tamamlayın» kavli böyledir. İsterse bunlar mutlaktır. Hz. Peygamberin şeriatı onları neshetmiştir, denilsin. Her iki takdirde de Hz. Peygambere tâbi olma gereği kesindir. Çünkü o, Allah Teâlâ ve Tebareke'nin en son ahdi olan son kitabı getirmiştir. [\[26\]](#)

108 — Yoksa daha önce Musa'ya sorulduğu gibi siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Kim îmanı küfürle değişirse dosdoğru yoldan sapıtmış olur.

Lüzumsuz Sorular:

Bu âyet-i kerime'de Allah Teâlâ olayların olmasından önce Hz. Peygambere çok soru sorulmasını yasaklamaktadır. Nitekim bir başka âyette şöyle buyrulur: «Ey îmanedenler, size açıklanınca hoşunuza gitmeyen şeyleri sormayın. Kur'an indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. Allah sorduğunuz şeyleri affetmiştir. Ve Allah Ğafûr'dur. Halîm'dir.» (Mâide, 101) Eğer âyetin nüzulünden sonra tafsîlâtını soracak olursanız o konu size açıklanır. Ayrıca bir şeyi, olmazdan önce

sormayın, belki sormanız nedeniyle o şey yasaklanabilir. Bunun için, sahih hadîste vârid olmuştur ki; müslümanlardan vebali en büyük olan, yasaklanmamış olan bir şeyi sorup da bu soru sebebiyle o şeyin yasaklanmasına sebep olanlardır. Rasûlullah (s.a.) a; karısını beraberinde erkekle bulan bir adamın durumu sorulduğunda, konuşsa ağır bir konuyu konuşmuş olacaktı, sussa aynı şekilde olduğundan Rasûlullah (s.a.) soru soran kişiyi kınamış ve hoş karşılamamıştı. Bunun sonunda la'netleşme hakkındaki âyet-i kerîme inzal buyurulmuştur. Bunun için Buhârî ve Müslim'de, Muğîre İbn Şu'be'den naklen zikredilen hadîste Rasûlullah (s.a.) m, denilmiş ve dedi gibi şeyleri çok sormayı ve malı boşa harcamayı yasakladığı belirtilir. Müslim'in sahihinde de buyurulur ki; «Benim bıraktığım şeyleri, siz de bırakın. Çünkü sizden öncekiler çok soru sormaları ve peygamberlerine karşı çıkmaları • sebebiyle helak olmuşlardır. Ben, size bir şeyi emredersem gücünüzün yettiğince yerine getirin. Size bir şeyi de yasaklarsam- ondan sakının.» Hz. Peygamber'in Allah Teâlâ'nın müslümanlann

üzerine haccı farz kıldığını bildirmesinden sonra, adamın biri her yıl mı yâ Rasûlullah? dediğinde Hz. Peygamber susmuş. Adam üç kere tekrarlayınca O, hayır demiş. Eğer evet deseydim böyle vâcib olurdu ve sizin buna gücünüz yetmezdi. Sonra benim bıraktığım şeyleri siz de bana bırakın, buyurmuştur. Enes İbn Mâlik der ki; biz Hz. Peygambere bir şey sormaktan nehyedilmiştik ve Badiye'den bir adamın gelip de O'na bir şey sorması ve bizim dinlememiz bizi hayrete sevk ediyordu.

el-Bezzâr der ki, bize Muhammed tbn Müsennâ... tbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş : Ben Muhammed (s-.a.) in ashabından daha hayırlı bir topluluk görmedim. Oniki mes'eleden başka bir şey sormadılar, onların hepsi de Kur'an'da cevaplandırıldı: «Sana içki ve kumardan sorarlar...» «Sana haram aylardan sorarlar...» «Sana yetimlerden sorarlar...» bu ve buna benzer konulardı.

«Yoksa daha önce Musa'ya sorulduğu gibi siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz?» İstiyor olabilirsiniz. Veya inkârî istifham kabilinden olarak istiyor musunuz? Bu, hem mü'minleri hem de

kâfirleri içerir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) bütün insanlığın peygamberidir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor : «Ehl-i Kitâb senin gökten kendilerine bir kitap indirmeni isterler. Musa'dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi ve bize Allah'ı apa-çık göster demişlerdi. Zulümlerinden dolayı onları yıldırım çarpmıştı.» (Nisa, 153)

Muhammed îbn İshâk der ki; bana Muhammed îbn Ebu Muhammed îkrime'den veya Saîd'den o da Abdullah İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Râfî İbn Hüreymle —veya Vehb tbn Zeyd— dedi ki, Ya Muhammed, bize gökten bir kitap getir ki onu okuyalım, bize yerden bir ırmak fışkırt ki sana tâbi olup doğrulayanın. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i celîle'yi inzal buyurdu : «Yoksa daha önce Mûsâ' ya sorulduğu gibi siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz?»

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den, o da Ebu'l-Âliye'den bu âyet-i kerîme konusunda naklede ki; adamın biri, ey Allah'ın Rasûlü, İsrâiloğullannın keffâreti gibi bizim de keffâretlerimiz olsa? dedi. Rasûlullah (s.a.) üç kere Allah'ım böyle bir şey

istemeyiz, dedi. Allah'ın size verdiği şey İsrâiloğullanna verdiğiinden daha iyidir. Çünkü İsrâil-oğullarından bir kimse suç işlediği zaman, onu kapısında yazılı bulurdu. Karşılığında keffâreti de belirtilmiş olurdu. Eğer o, suçunun keffâretini yerine getirirse kendisi için dünyada rüsvâyılık olurdu. Eğer keffâretini yerine getiremezse, bu takdirde de âhirette rüsvâyılık olurdu. Dolayısıyla Allah'ın size verdiği, İsrâiloğullanna verdiğiinden daha hayırlıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Kim de bir kötülük yapar, nefesine zulmeder, sonra Allah'tan bağışlanmasını dilerse Allah'ı Ğafûr ve Rahîm olarak bulur.» Hadîste buyurulur ki: «Cum'adan Cum'a'ya beş vakit namaz, iki Cum'a arasındaki günahların keffâreti-dir.» Ve yine buyurulur ki: «Kim bir günah işlemeyi kasdedip de işlemezse onun aleyhinde bir şey yazılmaz. Eğer işlerse bir tek günah yazılır. Kim de bir iyilik işlemeyi kasdeder, işlemezse, ona bir tek iyilik yazılır. İşlerse on misli iyilik yazılır. Allah ancak helak olacak kimseleri helak eder.» Bunun üzerine işbu âyet-i kerîme nazil oldu. «Yoksa daha önce

Musa'ya sorulduğu gibi, siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz?»

Mücâhid «Yoksa daha önce Musa'ya sorulduğu gibi siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz» âyeti konusunda dedi ki: Musa'dan kendilerine Allah'ı apaçık göstermesini istemişlerdi. Kureyş-liler de Hz. Muhammed'den, kendilerine Safa tepesini altın yapmasını istemişlerdi. O, evet deyince, eğer küfrederseniz bu sizin için İsrail oğullarının sofrası gibidir, buyurmuştu. Onlar imtina ve rücû ettiler. Süddî ve Katâde'den de buna benzer rivayet nakledilir. En iyisini Allah bilir.

Âyetten maksad şudur: Allah, Rasûlünden isrâr ve inatla bir şey isteyenleri kınamıştır. Tıpkı İsrâiloğullarının Mûsâ (a.s.) dan yalan, inâd ve İsrarla bir şeyler istedikleri gibi. Sonra da buyurmuştur ki: «Kim îmanı küfürle değişirse» yani îmana karşılık küfrü satın alırsa «Dosdoğru yoldan sapıtmış olur.» Dosdoğru yoldan çıkıp cehalet ve sapıklığa düşmüş olur. Peygamberleri tasdik etmekten ve onlara bağlanıp tâbi olmaktan kaçınan, onlara karşı çıkan, yalanlayan ve gereksiz yere sorular sorarak isrâr ve

küfürle bir şeyler isteyenlerin hali böyledir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Allah'ın verdiği nimeti küfürle karşılayanları ve milletleri helak olacak; lan yere götürenleri görmüyor musunuz?» (İbrahim, 28) Ebu'l-Âliye; bu âyetin, bolluğu şiddetle değiştirenler, anlamına geldiğini bildirir. [\[27\]](#)

109- Kitâb ehlinin çoğu, hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra içlerindeki çekememezlikten ötürü, sizi imandan sonra küfre döndürmek isterler. Allah'ın açıkla yıcı emri gelene kadar onları affedin, geçin. Şüphesiz ki Allah her şeye kadir'dir.

— Namazı kılın, zekâtı verin, kendiniz için önceden ne yollarsanız, onu Allah katında bulursunuz. Şüphesiz ki, Allah yaptığınızı hakkıyla görendir.

Müslümanları Kâfir Yapmak İsteyenler :

Allah Teâlâ mü'min kullarım ehl-i kitâbtan kâfirlerin yoluna gitmekten men'ediyor ve onların gizli açık düşmanlıklarını mü'minlere öğretiyor. Mü'minlere karşı içlerinde taşıdıkları hasedi açıklıyor. Mü'-minlerin üstünlüğünü ve mü'minlerin faziletini bildikleri halde onları nasıl kışkandıklarını ortaya koyuyor. Mü'min kullarının da onlardan vazgeçip affetmelerini ve Allah'ın fethi ve zafer emri gelinceye kadar tahammül etmelerini emrediyor. Aynı zamanda namaz kılmalarını ve zekât vermelerini buyurarak bu konuda onları teşvik ve tahrik ediyor. Nitekim Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Huyeyy İbn Ahtab ve Ebu Yâsir İbn Ahtafo yahûdîlerden araplan en çok kıskananlardı. Zîra Allah bahusus Rasûlüne onları belirtmiştir. Onlar güçleri yettiğince insanları İslâm'dan geri çevirmeye çalışıyorlardı. Ve onlar hakkında Allah Teâlâ : «Kitâb ehlinin çoğu hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra içlerindeki çekememezlikten ötürü, sizi îmandan sonra küfre döndürmek isterler.» buyurmuştur. Abdürrezzâk,

Ma'mer'den o da Zührî-den nakleder ki; buradaki ehl-i kitâb'tan maksad, Kâ'b İbn el-Eşref'tir. İbn Ebu Hatim der ki bana babam... Mâlik'ten nakletti ki yahûdî Ka'b İbn Eşref şâir imiş ve Rasûlullah'ı hicvedermiş. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Kitâb ehlinin çoğu...» âyetini inzal buyurmuş.

Dahhâk, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Ümmî bir peygamber onlara kendi yanlarındaki kitabları, peygamberleri ve âyetleri haber veriyor ve tıpkı kendilerinin tasdik ettiği gibi, onları doğruluyor, ama onlar zulümden ve küfürden dolayı kıskanarak onu inkâr ediyorlar. Bunun için Allah Teâlâ, onlar hakkında : «Hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra içlerindeki çekememezlikten ötürü...» buyurmuştur. Yani hak; bilmedikleri hiç bir nokta kalmayacak kadar kendilerine apaçık olduktan sonra, yine de hased onları inkâra götürmektedir. Böylece Allah onları kınamakta, tehdîd etmekte ve en ağır şekilde levmet-mektedir. Nebisine ve mü'minlere de; üzerinde bulundukları îman, ikrar ve hem kendilerine hem de kendinden öncekilere inenleri tasdik konusunda ısrar etmelerini bildirmekte,

bunun fazilete ve erişilmez se: vâba vesile olacağını haber vermektedir.

Rebî' İbn Enes “” cümlesini “” kendi taraflarından, şeklinde tefsir etmiştir. Ebu'l-Âliye ise «Hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra» âyetini şöyle tefsir etmiştir. Hz. Muhammed (s.a.) in peygamber olduğu, yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı olduğunu bildikten ve kendilerine apaçık ayan olduktan sonra, onlar peygamberin başkalarından olmasını kıskandıkları için ve aşırı gitmeleri nedeniyle onu inkâr etmişlerdir. Katâde, Rebî ve Süddi de böyle derler.

Allah Teâlâ'nın: «Allah'ın açıklayıcı emri gelene kadar onları affedin, geçin» kavli tıpkı şu kavli celîli gibidir : «Andolsun ki mallarınız ve canlarınızla deneneceksiniz. Hiç şüphesiz sizden önce kitab verilenlerden ve Allah'a şirk koşanlardan çok üzücü sözler işiteceksiniz. Sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki bu, büyük işlerdendir.» (Âl-i İmrân, 186)

Ali İbn Ebu Talha, «Allah'ın açıklayıcı emri gelene kadar onları affedin, geçin» âyetini «Müşrikleri

bulduğunuz yerde öldürün.» (Bakara, 191) ve «Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlarla savaşın.» (Tevbe, 29) âyetlerinin neshettiğini söylediğini nakleder. Bu âyet müşrikleri affedip geçmeyi neshetmiştir. Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Katâde, Süd-dî bu âyetin kılıç âyetiyle neshedilmiş olduğunu söylemişlerdir. Nitekim âyetteki: «Allah'ın açıklayıcı emri gelene kadar» bölümü de bunu göstermektedir.

İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Urve İbn Zübeyr'den nakletti ki ona Zeyd oğlu Usâme bildirmiş ve şöyle demiş : Allah'ın kendilerine emir buyurduğu gibi, Rasûlullah ve ashabı, müşrikleri ve ehl-i kitabı affediyorlar ve onların eziyetlerine sabrediyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ «Allah'ın açıklayıcı emri gelene kadar onları affedin,, geçin. Şüphesiz ki Allah her şeye kadirdir.» buyurmuştu. Rasûlullah (s.a.) afdan Allah'ın emri mânâsmı çıkarıyordu. Nihayet Allah, onlara savaş izni verdi ve Kureyş'in önde gelen liderlerini onlar sayesinde öldürdü. Bu rivayetin isnadı sahih olmakla beraber, Kütüb-ü Sitte'de onu göremedim.

«Namazı kılın, zekâtı verin, kendiniz için önceden ne yollarsanız, onu Allah katında bulursunuz.» Bu âyette Allah Teâlâ mü'minleri kendilerine fayda sağlayacak ve kıyamet günü âkibetlerine tesîr edecek davranışlara sevk ediyor. Namaz kılmaya ve zekât vermeye teşvik ediyor. Tâ ki Allah, kendilerine dünya hayatında zaferi nasîb kılsın. Şahitliğin kalktığı; «Zâlimlere ma'zeretlerinin fayda vermediği ve onlar için la'netin ve kötü diyarın bulunduğu güne» hazırlanmalarını emrediyor. Bunun için âyetin sonunda Hak Teâlâ «Şüphesiz ki Allah yaptığınızı hakkıyla görendir» buyuruyor. Allah, hiç bir amel edenin amelini, görmezlikten gelmez. Ve katında zâyî etmez. Ameli; ister iyi olsun, ister kötü olsun, herkesi ameline göre cezalandırır.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr «Allah yaptığınızı hakkıyla görendir» âyeti konusunda diyor ki; bu Allah'ın hitabettiği mü'minlere, verdiği bir haberidir. Onlar ister iyilik, ister kötülük yapmış olsunlar, ister gizlice ister açıkça yapsınlar, Allah onu görür. Çünkü Allah'a hiç bir şey, saklı ve gizli değildir. İyiliği, iyilikle, kötülüğü de kötülükle cezalandırır. Bu ifâde

her ne kadar haber sadedinde vârid olmuşsa da, bunda hem va'd, hem ceza, hem emir, hem de yasak vardır. Bunun için o, mü'minler topluluğuna, bütün amellerini görmekte olduğunu bildirmişti, öyleyse onlar Allah'a itaat etsinler. Çünkü kendileri için Allah katında saklanacak olan budur. Allah katında buna göre sevaba ulaşacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendiniz için hayırdan ne gönderirseniz onu Allah katında bulursunuz.» Aynı zamanda Allah'a isyandan da kaçınmalarını bildirmektedir.İbn Ebu Hatim der ki; bize, Ebu Zür'a... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki, o şöyle demiş : Ben, Hz. Peygamberin bu âyeti «Gören ve işitendir.» şeklinde tefsir ettiğini gördüm. «Her şeyi gören ve işitendir», dedi. [\[28\]](#)

Yahudilerin birçoğu, peygamberi inkâr ettikleri ve ona tuzaklar kurdukları gibi, onu kiskandıklarından ve müslümanlara karşı nefret duyduklarından, mü'minlerin dinlerinden dönmelerini ve kâfir olmalarını isterler. Bu isteklerinin âmili; içlerinde sakladıkları kıskançlık duygusu ve ruhî komplekstir. Hakka ve doğruya

bağlılıkları değildir. Çünkü onlar Islâmm en doğru din olduğunu bilmekte ve bunu kıskanmaktadırlar. Binâenaleyh, siz onlarla ilgilenmeyin ve vazgeçin onlardan. Yaptıklarını kınamayın. Allah'ın savaş emri gelene değin sabredin. Nitekim bilâhere Kurayza ve Nadir oğulları adındaki iki yahûdî kabilesiyle savaşma emri gelmiş ve yahûdîler müslümanlardan uzaklaştırılmışlardı. Ey Müslümanlar, siz namazınızı kılın, zekâtınızı verin. Namaz ve zekâtta dünyanın mutluluğu ve dünyanın iyiliği mevcûd olduğu gibi, âhiretin iyilikleri de mevcûddur. Bu dünyada kendiniz için ne yaparsanız Allah yaptıklarınızı görür.

[\[29\]](#)

«Namazı dosdoğru kûm ve zekâtı verin» Yani müslümanlann namazını ve zekâtını. Diğerleri namaz kılmamış ve zekât vermemiş gibi olur. Böylece Allah onlara önce İslâmın usûlünü emrettikten sonra, f ü-rûunu da emretmektedir... «Ve rûkûa gidenlerle birlikte rûkûa gidin.» Yani müslümanlann cemâatıyla birlikte. Çünkü cemaatla namaz tek başına namazdan 27 derece fazladır. Çünkü onda ruhların ortaya çıkıp görülmesi sözkonusudur. Burada namaz

rükû ile ifâde edilmiştir. Denildi ki; rükû, şeriatı vazeden yaratıcının gerekli kıldığı şeyleri kabul edip ona boyun eğmektir.^[30]

Ve dediler ki: Yahûdî veya Hıristiyan olanlardan başkası cennete girmeyecek. Bu onların kuruntusudur. De ki.- Eğer sâdıklardan iseniz delilinizi getirin.

— Hayır, kim ihsan edici olarak özünü tastamam Allah'a teslim ederse ona Rabbı katında mükâfat vardır.

Onlara korku yoktur, üzölmeyeceklerdir de.

— Yahudiler: Hıristiyanlar hiç bir şeye sahip değildir, dedi. Hıristiyanlar da yahûdiler hiç bir şeye sahip değildir, dedi. Halbuki hepsi de kitabı okuyorlar. Bilmeyen kimseler de onların dedikleri gibi dedi. İhtilâfa düşer oldukları şeyde kıyamet günü Allah aralarında hükmünüverecektir.

Yahûdî ve Hıristiyanlardan Başkası Cennete Giremez (!) :

Allah Teâlâ; yahûdîlerin kendi durumlarıyla gururlandıklarını açıklıyor. Nitekim Yahûdî ve Hıristiyanlardan her bir grup sadece kendi dininden

olanların cennete gireceğini belirtmekte idiler. Mâide sûresinde de onların: «Biz Allah'ın çocukları ve sevgilileriyiz» dedikleri belirtiliyordu. Allah Teâlâ onları yalanlıyarak işledikleri günahlardan dolayı kendilerini azâblandıracağını ifâde ediyor. Eğer iddia ettikleri gibi olsaydı, durum hiç te böyle olmazdı. Daha önce söyledikleri gibi kendilerinin belirli birkaç gün ateşte kalacakları, sonra cennete taşınacaklarına dâir iddiaları böyle olsaydı, elbette onlar azâb görecek değildiler. Allah Teâlâ, onları reddediyor ve bu iddialarının mesnedsiz, delilsiz, belirsiz ve belgesiz olduğunu bildirerek, «Bu onların kuruntusudur» buyuruyor. Ebu'l-Âliye der ki; bunlar Allah'a haksız yere isnâd ettikleri kuruntulardır. Katâde ve Rebî' İbn Enes de böyle demiştir. Sonra Allah Teâlâ «De ki: Eğer sâdıklardan iseniz delilinizi getirin» buyuruyor. Evet ey Muhammed, onlara de ki: delilinizi getirin. Ebu'l-Âliye, Mücâ-hid, Süddî, Rebî' İbn Enes, delilinizi, diyor. Katâde ise bunu belgenizi diye tefsir etmiştir. «Eğer sâdıklardan iseniz» iddia ettiğiniz gibi, demektir.

«Hayır, kim ihsan edici olarak özünü dosdoğru, Allah'a teslim ederse, ona Rabbı katında mükâfat vardır.» Kim yalnız ve yalnız Allah'ın amel etmekte isrâr eder ve ona şirk koşmazsa... Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur:

«Eğer seninle tartışmaya girişirlerse; ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allah'a teslim ettim» de. (Al-i İmrân, 20) Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes'e göre «Özünü tastamam Allah'a teslim ederse» ihlâsla Allah'a yönelirse, demektir. Saîd İbn Cübeyr “” ifâdesini samimiyetle, “” kelimesini de din olarak tefsir etmiştir. «İhsan edici olarak» yani Rasûlullah (s.a.) a tâbi olarak. Çünkü kabul edilecek amelin iki şartı vardır : Birisi yalnız Allah'a tahsis edilmesi, diğeri de şeriata uygun şekilde doğru olmasıdır. Allah'a ihlâsla yapılsa da, davranış kötü olursa kabul edilmez. Onun için Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

«Bizim emretmediğimiz bir ameli yapan kimsenin, bu âmeli merdûtdur.»

Müslim bu hadîsi Hz. Aişe (r.a.) den rivayet eder.

Hahamların ve rahiplerle onlara benzeyen kişilerin —her ne kadar onlar kendilerini Allah'a adadıkları kanâatinde iseler de— davranışları Allah indinde makbul değildir. Ancak onlara ve tüm insanlığa gönderilen Rasûlullah (s.a.) a tâbi oldukları takdirde amelleri makbul olur. Nitekim Allah Teâlâ bunlar ve benzerleri hakkında şöyle buyurur : «Onların yaptıkları her işi ele alır, toz duman ederiz.» (Furkân, 23) Yine Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Küfredenlerin işleri engin çöllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiç bir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur. Ve O hesabını görür. Allah hesabı çabuk görendir.» (Nûr, 39) Mü'minlerin emîri Hz. Ömer (r.a.) in, bu âyeti rahiplerle te'vîl ettiği rivayet edilir. Bu husus ilerde gelecektir. Eğer davranışlar, dış görünüşü itibariyle şeriata uygun olur, fakat onu yapan kişi bu davranışıyla Allah'ın rızasını gözetmezse bu da merdûttur. Mürâîlerin ve münafıkların hali böyledir. Nitekim Allah Teâlâ bunlar hakkında şöyle buyurur: «Doğrusu münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki O, onlara aldatmanın ne olduğunu

gösterecektir. Onlar namaza teribel tenbel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, ne onlarla ne de bunlarla olurlar. İkisi arasında bocalayarak Allah'ı pek az anarlar. Allah'ın saptırdığı kimseye yol gösteren bulamayacaksın.» (Nisa, 142 -143) Mâûn sûresinde ise şöyle buyrulur : «Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki; onlar namazlarını unuturlar ve onlar mürailik yaparlar, zekâtı da vermezler.» (Mâûn, 4-7). Ve yine bu mânâda Kehf sûresindeşöyle buyurulmaktadır: «Rabbına kavuşmayı uman kimse, sâlih amel işlesin Ve Rabbına kullukta hiç bir şeyi O'na şirk koşmasın.» (Kehf, 110) Burada ise «Hayır, kim ihsan edici olarak özünü tastamam Allah'a teslim ederse ona Rabbı katında mükâfat vardır.» buyuruluyor.

«Ona Rabbı katında mükâfat vardır. Onlara korku yoktur, üzülmeyeceklerdir de.» Allah Teâlâ onlara; ihsan edici olmalarının karşılığı olarak mükâfatlar kazanacaklarını garanti ediyor. Kendilerini her türlü yasaklardan ve kötülüklerden koruyacağım, korktuklarından emîn kılacağımı belirtiyor. Onlar; gelecekleri konusunda endişeye

düşmedikleri gibi, geçmişleri konusunda da üzülecek değillerdir. Nitekim bu âyetin tefsirinde Saîd İbn Cübeyr : «Onlara korku yoktur» âhirette. ölümden dolayı «Üzülmeyeceklerdir» diyor.

«Yahudiler; hristiyanlar hiçbir şeye sahip değildir, dedi. Hristiyanlar da, yahûdîler hiç bir şeye sahip değildir, dedi. Halbuki hepsi de kitabı okuyorlar.» Allah Teâlâ böylece onların birbirleriyle olan çekişmelerini, kinlerini, düşmanlık ve inâdlaşmalarını açıklıyor.

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Mu-hammed, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'dan şöyle dediğini nakletti: Necrân'lı Hristiyanlar Hz. Peygambere geldiklerinde, onlarla beraber yahûdî hahamları da geldiler ve Rasûlullah (s.a.) m huzurunda Hristiyanlarla tartıştılar. Râfi' İbn Hüreymle; siz bir şey üzerinde değilsiniz, diyerek Hz. İsa'yı ve İncil'i inkâr etti. Necrân'lı Hristiyanlardan bir adam da, yahûdîlere dedi ki; siz bir şey üzerinde değilsiniz. Hz. Musa'nın peygamberliğini ve Tevrat'ı inkâr etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Yahûdîler, Hristiyanlar

hiç bir şeye sahip değildir ,dedi. Hıristiyanlar da, Yahûdiler hiç bir şeye sahip değildir, dedi. Halbuki hepsi de kitabı okuyorlardı.» buyuruyor. Her iki grup da kitabı okuyor ve inkâr ettiği zatm doğruluğunu kitapta görüyor. Yani yahûdiler, Tevrat önlerinde bulunduğu halde Hz. îsâ'yı inkâr ediyorlar. Halbuki Tevrat'ta Mûsâ (a.s.) nın dilinden Hz. îsâ'yı tasdik edeceğine dâir hüküm vardır. İncil'de de îsâ (a.s.) nın Musa'yı tasdik ettiğine dâir hüküm vardır. Tevrat'ın Allah katından geldiğini bildirmektedir. Fakat her iki grup da diğerinin sahip olduğu hakkı inkâr ediyor.

Mücâhid, bu âyetin tefsirinde der ki: Yahûdilerin ve Hıristiyanların eskileri doğru bir şey üzerinde idiler. Katâde «Yahûdiler, Hıristiyanlar hiç bir şeye sahip değildir» âyeti konusunda şöyle der : Evet ilk Hıristiyanlar bir şeye sahiptiler, fakat bid'atlar icâd edip tefrikaya düştüler. «Hıristiyanlar da, Yahûdiler hiç bir şeye sahip değildir dedi.» Evet ilk Yahûdiler bir şeye sahiptiler, onlar da bid'ata düşüp tefrikaya daldılar. Katâde'den, Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes'in bu âyetin tefsirinde söylediği gibi bir söz rivayet edilmiştir. O der ki: Bunlar Ra-sûlullah (s.a.)

devrinde yaşayan ehl-i kitâbtı. Bu söz her iki taifenin, diğer grubun kendisine isnâd ettiği şeyde doğru olduğunu ifâde eder. Ancak âyetin akışından anlaşıldığına göre, zahir bakımından, onların söyledikleri sözden dolayı kınanmaları gerektir. Çünkü onlar, bu söylediklerinin tersinin doğru olduğunu biliyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ: «Halbuki hepsi de kitabı okuyorlar» buyuruyor. Yani hepsi de İncil ve Tevrat'a dayalı şeriatın o vakitte meşru olduğunu biliyorlardı. Ancak aralarındaki küfür ve inâd nedeniyle birbirlerini inkâr ettiler ve bozuğa bozukla mukabele etmeye çalıştılar. İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde'den ilk rivayette nakledildiği şekilde olduğu gibi. En iyisini Allah bilir.

«Bilmeyen kimseler de, onların dedikleri gibi dedi. İhtilâfa düşer oldukları şeyde kıyamet günü Allah aralarında hükmünü verecektir.» Böylece Yahudilerle Hristiyanların birbirlerine karşı söyledikleri sözü bilmedikleri açıklanıyor. Bu, i'mâ ve işaret kabîlindendir. «Bilmeyen kimseler de» ifadesiyle, kimlerin kasdedildiği ihtilaflıdır. Rebî' İbn Enes ve Katâde derler ki; Hristiyanlar Yahudilerin

söyledikleri gibi söylediler, îbn Cüreyc der ki: Ben Atâ'ya bu «bilmeyenler» kimlerdir? diye sorduğumda o, Yahûdî ve Hıristiyanlardan önce olan milletlerdir, dedi. Onlar, Tevrat'ı ve İncil'i kabul etmişlerdi. Süddî de bunların Araplar olduğunu söyler. Yani onlar, Hz. Muhammed bir şeye sahip değildir diyorlardı. Ebu Ca'fer İbn Cerîr bu âyetin umûmî olduğunu ve herkese uygun düştüğü görüşünü tercih eder. Kaldı ki ortada bu sözlerden herhangi birisini kesin olarak belirleyecek bir delil de yoktur, en iyisi hepsine birlikte hamletmektir. En iyi Allah bilir.

«İhtilâfa düşer oldukları şeylerde kıyamet günü Allah aralarında hükmünü verecektir.» Allah Teâlâ kıyamet günü onları birleştirecek ve zulüm olmayan, zerre miktarı kimsenin aleyhine işlemeyen âdil hükümle aralarını ayıracaktır. Bu âyet, Allah Teâlâ'nın Hacc süresindeki şu âyetine benzemektedir: «Doğrusu îman etmiş olanlar ve Yahudiler ve Sâbiiler ve Hıristiyanlar ve Mecûsiler ve puta tapanlar arasında kıyamet günü kesin hüküm verecektir. Doğrusu Allah her şeye şâhiddir.» (Hacc, 17) ve nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur :

«De ki: Rabbınız aramızı birleştirir, sonra hak ile açar. O, Fettâh'tır, Alîm' dir.» [\[31\]](#)

Yahudiler kendilerinin doğru yolda olduklarını söyleyerek, cennete Yahudilerden başkasının girmeyeceğini, Allah'ın seçilmiş toplumu olduklarını iddia ediyorlardı. Bunlara göre, başka topluluklar sapık topluluklardı. Ancak bunu kabul etmeyen Hristiyanlar da, sadece Hristiyanların cennete gireceğini söylüyorlardı. Doğrusu her ikisi de boş hayâl ve kuruntu içindedir, aklî ve naklî hiçbir dayanakları yoktur. Aksi takdirde hem Yahudilerin ve hem de Hristiyanların iddialarının doğruluğunu isbâtlayan belgeler getirmeleri gerekir. Yüce Allah, onların bu iddialarını reddederek, sadece kendini Allah'a teslim eden ve O'nun emirlerine uyarak ibâdetlerini yerine getiren ve yalancılardan feryasına kapılmayan müslümanların cennete gireceğini belirtiyor. Bunların Rabb-ları katında mükâfatları bulunduğunu, korku ve üzüntüye düşmeyeceklerini ifâde ediyor. Yahûdî ve Hristiyanlar birbirlerine karşı olan tutumlarını daha da ileri götürerek, defalarca Yahudiler, Hristiyanların hiçbir şeye mâlik

olmadığım, Hristiyanlar da; Yahudilerin hiç bir şeye mâlik olmadığım söylüyorlardı. Halbuki her ikisi de ehl-i kitâb idi. Eğer ehl-i kitâb olarak Yahudiler Tevrat'a, Hristiyanlar da İncil'e inanmış olsalardı bu tür iddialarda bulunmazlardı. Çünkü her gelen kitap, kendinden önce gelen kitabı doğrulamış ve kendinden sonra gelecek kitabı da müjdelemiştir. Şu halde her ikisi de doğru bir inanca sahip bulunmuyorlardı. Aynı davranışı hiçbir şey bilmeyen müşrikler de yapıyordu. Ancak onların Allah katından gelmiş kitapları yoktu. Allah bu ihtilâfları dolayısıyla kıyamet günü onların arasında hükmünü verecek ve en ağır cezâya çarptıracaktır. Ama kesinlikle bilinmelidir ki; cennet, kendini Allah'a teslim eden mü'minlerin otağıdır. [\[32\]](#)

114- Allah'ın mescidlerinde; O'nun isminin anılmasını men'eden, onların harâb olmasına çalışandan daha zâlim kim vardır? Onların oralara korka korka girmekten başka hakkı yoktur. Dünyada rüsvâyılık onlarındır. Âhîret-te ise onlara büyük bir azâb vardır.

Mâbedleri Tahrib Edenler:

Müfessirler Allah'ın mescitlerinde O'nun isminin anılmasını engelleyen ve onların harâb olmasına çalışanların kimler olduğu konusunda iki ayrı görüş serdetmişlerdir.

Birinci görüş: Avfî'nin tefsirinde İbn Abbâs'dan naklettiğine göre, bunlar Hristiyanlardır. Mücâhid de der ki bunlar Hristiyanlardır. Çünkü onlar mukaddes evde eziyet ediyorlar ve insanların orada namaz kılmasını engelliyorlardı. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Katâde'den nakletti ki: «Onların harâb olmasına çalışan» âyetinde kasdolu-nan Buhtun-nasr (Nabu-Kurur-Usur) ve arkadaşlarıdır. O Kudüs'deki mukaddes evi harâb etmişti ve Hristiyanlar da ona yardımcı olmuşlardı. Saîd Katâde'den naklen der ki, onlar Allah düşmanı Hristiyanlardır. Hristiyanların, Yahudilere karşı kinleri, onları Bâbil'li Buh-tun-nasr'a yardımcı olmaya şevketti ki o, Mecûsî idi ve mukaddes evi harâb etmişti. Süddî der ki, bunlar Kudüs'teki mukaddes evin tahribi konusunda Buhtun-nasr'a destek olmuşlardı. Buhtun-nasr;; oraya pislik atılmasını emretmişti. Bizanslılar oranın

harâb olmasına yardımcı olmuşlardı. Sebebi de İsrâiloğullannın Zekerıyyâ oğlu Yahya (a.s.) yi öldürmelerıdır. Buna benzer bir rivayet Hasan el-Basrî'den de nakledılmıştır.

İkinci görüş: İbn Cerîr'in rivayet ettiği görüştür. İbn Cerîr der ki; bana Yûnus İbn Abdü'l-a'lâ, İbn Vehb'den o da İbn Zeyd'den nakletti ki, o bu âyette sözkonusu olanlar, müşriklerdir, demiştir. Onlar Hudeybiye gürüü Rasûlullah (a.s.) a engel olarak Mekke'ye girmesini önlemışler ve Zu Tuvâ denilen yerde kurbanını kesmek zorunda bırakmışlardı. Rasûlullah onlarla anlaşma yapmış ve hiç kimse kimseyi bu mübarek evden alıkoymaz, demişti. Çünkü kişinin babasının ve kardeşinin katili oraya gelirdi de, kimse ona engel olmazdı. Onlar; babalarımızı Bedir günü öldürmüş olan; biz burada kaldığımız sürece buraya gelemez, demişlerdi. «Onların harâb olmasına çalışan» kavli konusunda da İbn Cerîr şöyle der: Onlar Allah'ın zikrini, hacc ve umre için oraya insanların gelmelerini engellemışlerdi.

İbn Ebu Hatim, Seleme'den İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakletmiş : Kureyşliler, Hz. Peygamberi; Mescid-i Harâm'da ve Kâ'be'nin yanında namaz kılmaktan men'ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Allah'ın mescidlerinde O'nun isminin anılmasını men'eden, onların harâb olmasına çalışan kimselerden daha zâlim kim vardır?» buyurdu.

İbn Cerîr, ilk görüşü tercîh eder ve buna delil olarak da Kureyş-lilerin Kâ'be'yi hârâb etmek için çalışmadıklarını belirtir. Halbuki, Bizanslılar Beyt el-Mukaddes'in tahribine çalışmışlardır, der.

Ben derim ki, —Allah en iyisini bilir ya— doğru olan ikinci söz- dür ki bunu İbn Zeyd ve İbn Abbâs nakletmiştir. Zîra Hıristiyanlar Yahudilerin Beyt el-Mukaddes'te ibâdet etmelerini engellemişlerse, onların dini Yahudilerin dininden daha doğru olmasındandı ve kendileri Allah'a daha yakındılar ve o sırada Yahudilerin Allah'ı zikretmeleri makbul değildi. Çünkü daha önce Dâvûd ve Meryem oğlu îsâ'nın dilinden lanetlenmişlerdi. Bu, isyan etmelerinden ve haddi aşmalarından dolayı idi. Kaldı ki Allah Teâlâ Yahûdî ve Hıristiyanlar! kötüledik-ten

sonra, Rasûlullah ve ashabını Mekke'den çıkaran, mescid-i harâm'-da ibâdet etmelerini engelleyen müşriklerin zemmine başlıyor. İbn Ce-rîr'in Kureyşliler Kâ'beyi harâb etmeye çalışmamışlardı görüşüne gelince; onların yaptıklarından daha büyük bir tahrik olur mu? Mekke' den Rasûlullah'ı ve ashabını çıkarmışlardı. Oraya putları ve şirk koştukları heykelleri doldurmuşlardı. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

«Yoksa Mescid-i-Hârâm'a girmekten menederlerken Allah onlara niçin azâb etmesin? Hem O'nun dostu değiller. O'nun dostları ancak müttakîlerdir, fakat onların pek çoğu bunu bilmiyorlar.» (Enfâl, 34) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor: «Müşrikler, kendilerinin kâfir olduklarını itiraf edip dururken, Allah'ın mescidlerini imâr etmeleri gerekmez. Onların işledikleri boşa gitmiştir. Cehennemde temelli kalacaklardır. Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inanan, namaz kılan, zekât veren ve sadece Allah'tan korkan kimseler ta'mîr eder. İşte onlar doğru yolda bulunanlardan olabilirler.» (Tevbe, 18-19). Bir başka

âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor : «Onlar küfretmiş olanlardır. Sizi Mescid-i Hârâm'ı ziyaretten ve bağı kurbanları yerine gitmekten alıkoyanlardır. Eğer oradaki henüz tanımadığımız mü'min erkekler ve inanmış kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Allah dilediklerine rahmet etmek için böyle emretmiştir. Eğer inananlarla kâfirler birbirinden ayrılmış olsalardı, küfredenleri can yakıcı bir azaba uğrattırdık.» (Feth, 25) Kâ'be'den mü'minleri kovup onların Ka'be'ye girmesine engel olmaktan daha büyük bir yıkış, bir tahrîb var mıdır? Kâ' be'nin imârından maksad süslenmesi ve şeklinin güzel durması değildir, aksine asıl imâr, Allah'ın adının orada anılması ve şeriatının uygulanmasıdır. Kâ'be'nin temizlenmesi demek, şirk ve pislikten arıtılması demektir.

«Onların, oralara korka korka girmekten başka hakkı yoktur.» Bu, taleb sadedinde bir haberdur. Yani onlara güç yetirirseniz, onların mescide sulh ve cizye altında girmelerinden başka kendilerine hiçbir imkân vermeyin. Bunun için Rasûlullah (s.a.), Mekke'yi

fethedince; hicretin dokuzuncu senesinde ,bu yıldan sonra' hiç bir müşrikin Kâ'be' ye haccedemeyeceğini ve Beytullâh'ın çıplak olarak ziyaret edilemeyeceğini ilân etmekle emrolunmuştur. Kimin sözleşmeli bir süresi varsa onun süresi doluncaya kadar kendilerine mühlet verilmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlinin uygulanması ve doğru çıkarılmasından ibarettir : «Ey Mü'minler doğrusu müşrikler pistirler. Bu nedenle bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız, bilin ki Allah dilerse sizi bol nimetiyle zenginleştirir. Şüphesiz Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» (Tevbe, 28) Bazıları da dediler ki; onların korku ve mü'minlerin kuvvetinden titrer halde Allah'ın mescidlerine girmeleri gerekiyordu. Mü'minleri Allah'ın mescidinden alıkoymaları veya oraya kendilerinin hâkim olmaları şöyle dursun, mü'minlerin kendilerini ezmesinden çekinmeleri gerektiği manasınadır.

Denildi ki; bu, Allah tarafından müslümanlara verilmiş bir müjdedir. Onları, Mescid-i Harâm'a ve diğer mescidlere hâkim kılacağı muştusudur. Müşrikleri Mescid-i Harâm'a korkarak girmekten

başka bir şekilde giremeyecekleri ve böylece zelil olacaklarının ifadesidir. Orada tutulup cezalanmaları veya müslüman olmazlarsa öldürölmeleri endişesiyle karşılaşacaklarının müjdesidir. Allah Teâlâ bu va'dini yerine getirmiştir. Müşriklerin mescid-i Harâm'a girmelerini yasaklamıştır.

Rasûlullah (s.a.) da Arap Yarımadasında iki dinin kalmamasını tavsiye etmiş, Yahudi ve Hıristiyanların yarımadağan kovulmasını bildirmiştir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Bunun nedeni; sadece Mescid-i Harâm'ın çevresini şerefli tutmak ve tüm insanlığa uyarıcı ve müjdeci olarak gönderilmiş olan Rasûlünün gönderildiğı bölgeyi temiz tutmaktır. İşte dünyada rüsvâylik onlarıdır. Çünkü ceza her zaman amel cinsindendir. Onlar nasıl mü'minleri Mescid-i Harâm'dan alıkoy-muşlarsa, kendileri de oradan alıkonulmuşlardır. Onlar nasıl mü'minleri Mekke'den kovmuşlarsa, onlar da Mekke'den kovulmuşlardır. «Âhirette ise onlara büyük bir azâb vardır.» Allah'ın evinin mahremiyetini çiğnedikleri ve çevresine putlar dikerek, onu küçük düşürdükleri, için Allah'ın evinde Allah'tan başkasına ibâdet

ettikleri, orayı çıplak olarak gezdikleri ve daha buna benzer Allah ve Rasûlünün hoşlaşmadığı fiilleri işledikleri için.

Allah'ın eviyle Kudüs'deki Beyt el-Mukaddes'in kaydedildiğini söyleyenlerden, Ka'b el-Ahbâr der ki; Hristiyanlar Kudüs'ü ellerine geçirince, orayı tahrib ettiler. Allah Teâlâ Rasûlü Muhammed (s.a.) i peygamber olarak gönderince ona bu âyeti inzal buyurdu. Yeryüzünde bulunan bütün Hristiyanlar Kudüs'e ancak korkarak girebilirler. Sûd-dî de der ki; yeryüzündeki bütün Bizanslı'lar bugün ancak oraya boynunun vurulması veya cizye ödemek korkusuyla girebilirler. Katâde der ki; onlar, mescidlere ancak gizlice girebilirler.

Ben derim ki; bu, maksadın âyetin umûmu içerisine dâhil olmasını ortadan kaldırmaz. Zîra Hristiyanlar, Kudüs'te mukaddes evde zulmetmeleri, Yahudilerin önünde duâ ettikleri taşı küçümsemeleri sebebiyle şer'an ve İlâhî taikdîr eseri olarak zilletle cezalandırıldılar. Ancak bir süre Allah onları Beyt el-Mukaddes ile imtihan etti. Yahudiler orada Allah'a isyan edince ve isyanları da Hristiyanların

isyanından daha fazla olunca, cezalan da daha büyük oldu. Allah en iyisini bilir. «Dünyada rüsvâyılık onlaradır» âyeti Süddî, İkrîme ve Vâil İbn Davud'a göre, Mehdî'nin çıkışıyla, onların horlanacağı manasınadır. Katâde ise «onlar cizye verecek» diye tefsir etmiştir.

Sahîh olanı, dünyadaki horlanmanın ve rüsvâyılığın bütün bunlardan daha geniş bir anlam taşımasıdır. Nitekim hadîsde dünyada horluktan ve âhiret azabından Allah'a sığınılması vârid olmuştur. Şöyle ki İmâm Ahmed İbn Hanbel... Büsr İbn Ertaa'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle duâ edermiş :

«Allah'ım her işte sonumuzu iyi kıl. Bizi dünyada horlanmaktan ve âhirette azabından uzak kıl.»

Bu hadîs hasendir, ancak Kütüb-i Sitte'de yoktur. Ve onu rivayet eden sahabenin (Büsr İbn Ertaa veya İbn Ebu Ertaa da denir) savaşta eller kesilmez hadîsinden başka bir hadîs rivayeti yoktur.

[\[33\]](#)

Allah'ın mabedlerini tahribten ve insanları ibâdetten alıkoymaktan daha büyük bir zulüm

olamaz. Ne şekilde olursa olsun, mescidlerde Allah'ın adının anılmasını önleyen ve mescidlerin vazifesini yapmasına engel olandan zâlim kimse yoktur. Bunu yapanlar, Allah'tan uzaktırlar. Onların mescidlere korku ve ürperti içerisinde girmekten başka yapacakları birşey yoktur. Müslümanlar güç ve kudret kazanınca ve Kur'an'ın hükümlerini yerine getirince, Allah yolundan alıkoyanlar ma-bedlere ancak korku içerisinde girebilirler. Aksi takdirde müşrikler ma-bedlere girmekle kalmayacaklar, onları tahrib edeceklerdir. Mescidlerde Allah'ın adının anılmasına engel olanlar, dünyada zillet ve âhirette de azaba çarptırılırlar. Doğusuyla Batısıyla tüm yeryüzü Allah'ındır. Nerede namaz kılarsanız ve Allah'a yönelirseniz Allah oradadır. Allah hiçbir mekâna sığmaz, O, bütün mekânı ihata eder.

Bu âyet-i celîle bazı rivayetlere göre Kudüs'ün tahribi üzerine nazil olmuştur. Bir başka rivayete göre; peygamberi ve ashabını Mekke'ye girmekten alıkoyan müşrik Araplar hakkında nazil olmuştur. Bir diğer rivayete göre; ilerde müslümanların mukaddes makamlarına saldıracak ve onları

mukaddes ma'bedden uzaklaştıracak kavimler hakkında nazil olmuştur. Ancak kelâm umûmîdir ve tüm ehl-i kitâb ile onların yolunda olanlara hitâb etmektedir. [\[34\]](#)

Bu konuda Reşîd Rızâ ise şöyle diyor:

Bu âyette birkaç vecih vardır.

a- Bu âyet; Hz. Mesih'ten 70 sene sonra meydana gelmiş bir hâdiseye işaret etmektedir. Bu hâdisе, Romalı Titus'un Kudûs'e girip orayı tahrîb etmesi ve şehri bir toprak yığını haline getirmesidir. Hz. Süleyman'ın ma'bedini yıkıp birkaç harâb duvardan başka birşey bı-rakmıyacak hale getirmesi ve Yahudilerin elindeki Tevrat nüshalarını yakmasıdır. Hz. Mesih, bu hususu belirterek Yahudileri uyarmıştı. Bazı müfessirler de derler ki; Hıristiyanlar, Romalıları teşvik ederek onları bu harekete sürüklemişlerdir.

Üstâd Muhammed Abduh der ki; bu haberin doğru veya yanlış olduğunu bilmiyorum. Çünkü bunu söyleyenler; ne delil getirebilmişlerdir, ne de tarihî bir nakil. Ancak bildiğim odur ki; Hıristiyanlar dağınık oldukları ve Yahudilerin baskısından dolayı

gizlenip saklandıkları için memleketlerini terkederek Roma'ya gitmişlerdi. Kendilerini yurtlarından çıkmak zorunda bırakan Yahudilerden intikam almak istiyor ve Hz. îsâ'nın tehdidinin gerçekleşmesini istiyorlardı. Veya Romalılar her ne kadar putperest idiyse de, Yahudilerin hiçbir şeye sahip olmadıklarını görüyorlardı. Onların savaşı, din savaşı değildi. Sadece milletleri için ve ülkelerine tamah ederek Yahudilerle savaşıyorlardı. Bunun ma'bedin yıkılmasına ve din kitaplarının yakılmasına kadar varacak kötü bir durum olacağım sanmıyorlardı. İşte bu hususlar, Hıristiyanların Titus'u Kudüs'e saldırmaya teşvik ettiklerinin delilleridir. Ancak tarihî bir belge olmadıkça bunun böyle olduğunu söylemek imkânsızdır.

Ne gariptir ki Muhammed İbn Cerîr el-Taberî tefsirinde der ki; bu âyet, Hıristiyanların, Kudüs'ü yıkmak için BâbiPlî Buhtun-nasr (Nebu-Kudur-Usur) ile birleştiklerinin delilidir. Halbuki Buhtun-nasr'm Kudüs'ü yıkması Hz. îsâ'dan ve Hıristiyanlıktan 133 sene kadar önceydi. Eğer Taberî büyük bir tarihçi olmasaydı Hz. îsâ'dan 130 sene sonra gelen Romalı

Adrinal hâdisesine sözünü hamletmek mazur sayılabilirdi. Nitekim adı geçen kişi Orşelim tepelerinde bir şehir kurmuş ve şehri süsleyerek hamamlar yapmış, Süleyman ma'bedi'nin kalıntıları üzerine de bir Mars mabedi inşâ etmişti. Yahudilerin buraya girmelerini yasaklamış ve gelecek olurlarsa öldürüleceklerini bildirmişti. Bu sebeple Yahudiler ona ikinci Buhtun-nasr adını takmışlardı. Çünkü onun zulmünden ve baskısından çok çekmişlerdi. Ancak bu bile bir tarihçi için mazeret sayılmaz.

İkincisi, bazı müfessirlere göre bu âyet Hudeybiye vak'ası üzerine nazil olmuştur. Bu görüşü benimseyenler derler ki; Romalılar hâdisesi üzerinden uzun zaman geçmişti. Artık âyetin hâdiseye hamledilmesine gerek yoktur. Bu görüşe şöyle itiraz edilmiştir : Arap müşrikler Ka'be'yi yıkmak için çalışmamışlardı. Câhiliyyet devrinde Ka'be'ye saygı gösterir, şerefli mahal olarak kabul ederler ve orayı imâr ederlerdi. Üstâd imâm (Muhammed Abduh) der ki; bu âyetin her iki meseleye de hamli mümkündür. Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasını önleyenler

Mekke'li müşrikler, Allah'ın mescidlerini yıkmaya çalışanlar da Ro-ma'lı müşrikler olabilir. Ve böylece Mekke'li müşriklerin Allah'ın Ra-sûlünün mübarek eve girmesini engellemeleri ve orada Allah'ın adının anılmasına mâni olmalarıyla daha önceki Roma'lı müşriklerin Allah'ın evini tahrîb etmesi birleştirilerek her iki fiilin çirkinlikte eşit olduğuna işaret edilmiş olabilir.

Üçüncü görüşe göre; ehl-i kitâb hakkındaki bu âyet; meydana gelmiş bir olayı değil, meydana gelecek bir olayı haber vermektedir. Bu, daha sonra Haçlıların Kudüs'e ve diğer İslâm memleketlerine saldırıp Müslümanları Mescid-i Aksâ'dan alıkoyarak birçok mescidi tahrîb etmelerine işarettir.

Dördüncü görüş taraftarları ise derler ki; bu âyet aynı şekilde ilerde gelecek bir olayı haber vermektedir. Bundan maksad Ka'be'yi yıkan ve Müslümanların Ka'be'ye girmesine engel olan, birçok mescidi yerle bir eden Karâmita hadisesidir. (...)

Şeyhimiz der ki; bu âyet gerek olmuş, gerekse olacak bir hâdise hakkında veya hiçbir şekilde ma'bedlere saygı duymayanları tehdîd için inmiş

olsun, her halükârda içinde namaz kılınarak ve tesbîh çekilerek Allah'ın adı anılan ma'bedlere saygı duymanın gereğini ilân etmektedir, ma'bedlerin tahribine çalışmanın yasak olduğunu "belirtmektedir. (...) İşte İslâm şeriatında; ehl-i kitabın mabedlerine, kiliselerine ve havralarına, oralarda ibâdet eden rahiplere saygı duymayı, ayrıca ehl-i kitâb olmaları şüpheli bulunan Mecûsî ve Sâbiîlerin ma'bedlerine hürmet etmeyi isteyen hükümdeki sır buradadır. Üstâd İmâm (Muhammed Abduh) Sâbiîleri ehl-i kitâb'tan saymaktadır.[\[35\]](#)

115- Doğu da Batı da Allah'ındır. Her nereye dönerseniz vech-i İlâhî oradadır. Şüphesiz ki Allah Vasî'dir, Alîm'dir.

Doğu da, Batı da Allah'ındır :

Allah en iyisini bilir ya; bu âyet, Mekke'den çıkarılan, mescidlerin-den ve namazgahlarından ayrılan, Rasûlullah ve ashabını teselli içindir. Bilindiği gibi, Rasûlullah (s.a.) Mekke'de iken Kâ'be'ye ve Beyt el-Mukaddes'e doğru namaz kıldı. Sonra Allah Kâ'be'ye doğru döndürdü. Bunun için de «Doğu

da Batı da Allah'ındır. Her nereye dönerseniz yech-i ilâhî oradadır» buyuruldu.

Ebu Übeyd Kasım İbn Sellâm, «el-Nâsîh ve'l-Mensûh» adlı eserinde der ki; bize Haccâc İbn Muhammed... İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah en iyisini bilir ya —bize anlatıldığına göre— Kur'an'daki ilk neshedilen bölüm kible mevzuudur. Allah Teâlâ : «Doğu da Batı da Allah'ındır. Her nereye dönerseniz vech-i ilâhî oradadır» buyurdu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) önce Kudüs'e doğru namaz kılıp Allah'ın evini terketmişken sonra Allah bu âyeti neshederek Beyt el-Atîk'a doğru döndürmüştür ve şöyle buyurmuştur: «Nereden çıkarsan yüzünü mescid-i haram tarafına döndür. Siz de nerede bulunursanız yüzünüzü o tarafa döndürün.»

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan naklen der ki: Kur'an'da ilk neshedilen âyet, kible âyetidir. Şöyle ki Rasûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde —orada Yahûdî halk da bulunuyordu— Allah Teâlâ ona mukaddes eve (Kudüs'e) dönmesini emretti. Yahûdiler buna çok sevindiler. Rasûlullah (s.a.) on şu

kadar ay Kudüs'e doğru döndü. Ancak o Hz. İbrahim'in kiblesini seviyordu, duâ ediyor, göğe bakıyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Doğrusu biz, yüzünü semâya doğru çevirip durduğunu görüyoruz. Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kibleye çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerede bulunursanız bulunun yüzlerinizi o tarafa doğru çevirin.» (Bakara, 144) âyetini inzal buyurdu. Yahûdiler, bunun üzerine kuşkulandılar ve dediler ki; onları üzerinde bulundukları kibleden döndüren nedir? Bu sebeple Allah Teâlâ: «Doğu da Batı da Allah'ındır de.» âyetini inzal buyurdu. «Her nereye dönerseniz vech-i ilâhî orasıdır.»

İkrime, İbn Abbâs'dan nakleder ki; «Her nereye dönerseniz vech-i ilâhî oradadır» âyeti konusunda o, şöyle demiş : Doğuya da Batıya da dönsen Allah'ın kiblesidir. Mücâhid ise; nerede bulunursanız bulunun, sizin yöneleceğiniz bir kible vardır o da Kâ'be'dir, şeklinde tefsîr etmiştir.

İbn Ebu Hatim, kiblenin tebdili konusunda yukarıda geçen hadîsi İbn Abbâs'dan rivayet eder. Ebu'l-Âliye, Hasan, Atâ el-Horasânî, İkrime, Katâde,

Süddî ve Zeyd İbn Eslem'den de buna benzer bir rivayet nakledilir.

İbn Cerîr ve başkaları derler ki; Allah Teâlâ bu âyeti, kibleye yö-nelme emri gelmezden önce inzal buyurmuştur ve bu âyetle nebisine ve ashabına Doğu ve Batı tarafından istedikleri tarafa namaz kılarken yönelebileceklerini bildirmek için nazil olmuştur. Çünkü onlar yüzlerini hangi tarafa çevirirlerse çevirsinler, sâni yüce olan Allah'ın vechi orada ve o taraftadır. Çünkü doğular da batılar da Allah'ındır. Allah'tan halî hiç bir mekân yoktur. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Bunlardan az veya çok ne olursa olsunlar, nerede bulunursa bulunsunlar mutlaka onlarla beraberdir.» (Mücâdele, 7). Dediler ki; daha sonra Mescid-i Harâm'a yönelmeyi emreden âyet-i kerîme ile kibleye teveccüh emri gelmiştir. İbn Cerîr böyle der. Ancak «Allah'tan halî hiç bir mekân yoktur» sözüyle, eğer Allah'ın ilmini kasdetmişse, bu, doğrudur. Çünkü ilm-i İlâhî bütün ilimleri ihtiva ve ihata etmiştir. Eğer zâtını kasdetmişse onun zâtı yaratıklarından

herhangi biri tarafından kuşatılamaz. Allah bundan yüce ve büyüktür.

İbn Cerîr der ki; başkaları da bu âyet; Rasûlullah. (s.a.) a; nafile namaz kılarken, seferde, korku ve sıcaklık halinde Doğu veya Batıdan dilediği tarafa yönelebileceğine dâir bir izin olduğunu söylerler. Ebu Küreyb... Abdullah İbn Ömer'den naklen der ki; o, bineği nereye yönelirse o tarafa namaz kılardı ve Rasûlullah'ın böyle yaptığını anlatırdı. Bu görüşünü de «Her nereye dönerseniz vech-i ilâhî oradadır» âyetine dayandırır. Bu hadîsi Müslim, Tirmizî, Neseî, İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûyeh muhtelif yollarla Abdûlmelik İbn Ebu Süleyman'dan ve Saîd İbn Cübeyr'den ve Abdullah İbn Ömer'den naklederler. Bu hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'in sahihinde âyet zikredilmeksizin Abdullah İbn Ömer ve Âmir İbn Rebîa'dan menkûldür. Buhârî'nin Sahîh'inde, Nâff'ın Abdullah İbn Ömer'den naklettiğine göre, ona korku namazından sorulduğunda bu namazı anlatır, sonra der ki; eğer korku bundan daha fazla olursa ayaklan üzeri kıyam ile kibleye yönelerek veya kiblenin dışında bir

noktaya yönelerek binekli halde namazlarını kılarlar. Nâfî der ki; Abdullah îbn Ömer bunu Hz. Peygamberden nakletmiştir.

İbn Cerîr der ki; başkalan da, bu âyet; kibleyi bilemiyen, hangi yönde olduğunu anlayamayan ve muhtelif yönlerle doğru namaz kılan bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Allah Teâlâ bunlara; Doğu da, Batı da Benimdir, yüzünüzü nereye döndürürseniz benim vechim orasıdır. Sizin kıbleniz de orasıdır, buyurarak onların namazlarının geçerli olduğunu kendilerine bildirmiştir, derler.

Bize Ahmed İbn îshâk el-Ahvâzî... Âmir İbn Rebîa'dan, o da babasından nakletti ki, şöyle demiş: Biz karanlık bir gecede Rasûlullah (s.a.) ile beraberdik. Bir konak mahalline indik ki, kişi taşlan alıyor ve bir mescid yaparak orada namaz kılıyordu. Sabahlayınca bir de baktık ki biz, namazımızı kibleden başka bir yöne doğru kılmışız. Dedik ki; Ey Allah'ın Rasûlü biz bu gece namazımızı kibleden başka bir yönedoğru kıldık durum ne olacak? Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Doğu da Batı da Allah'ındır...» âyetini inzal buyurdu.- Sonra Süfyân İbn Vekî' den,

babasından ve Ebu Rebî'den buna benzer bir rivayeti nakletti. Tirmizî de bu hadîsi Mahmud İbn Ğaylân tarikiyle Vekî'den, İbn Mâ-ce ise Yahya İbn Hâkim yoluyla Ebu Davûd ve Ebu Rebî'den nakletti. İbn Ebu Hatim bunu Hasan İbn Muhammed tarikiyle Saîd İbn Süleyman'dan o da Ebu Rebî el-Semmân'dan nakletti ki bunun adı Eş'as İbn Saîd el-Şasrî'dir. Bu kişi zayıf hadîsler nakleder. Tirmizî bu hadîsin hasen olduğunu söylerse de isnadı böyle değildir. Çünkü bu isnadın Eş'as İbn Saîd'in hadîsinden olduğunu biliyoruz. Eş'as ise hadîste zayıf olarak kabul edilir. Ben derim ki; onun şeyhi olan Âsim da aynı şekilde zayıftır. Buhârî onun hadîsinin münker olduğunu bildirir. İbn Mum ise, onun hadîsinin zayıf olduğunu ve delil alınamayacağını söyler. İbn Hibban da, metruktür, der. En iyisfhi Allah bilir. Bu hadîs muhtelif yollarla Câbir'den de nakledilmiştir..

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu âyetin tefsirinde der ki; bize îsmâîl İbjı Ali... Ahmed İbn Abdullah'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Babamın kitabında gördüm ki Abdülmelik'in Atâ'dan onun da Câbir-den naklettiğine göre o şöyle demiş :

Rasûlullah (s.a.) bir seriyye göndermişti, ben de o seriyyede bulunuyordum, karanlık bastırdı, kıblenin ne tarafta olduğunu bilemedik. İçimizden bir grup kible, şu tarafta Semmâk tarafındadır, dediler ve namaz kılıp çizgiler çizdiler. Sabah olup güneş doğunca bu çizgilerin kibleden başka bir yönde olduğu görüldü. Seferimizden döndüğümüzde Rasûlullah (s.a.) a bu durumu sorduk, fakat o, sustu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «De ki: Doğu da, Batı da Allah'ındır...» âyetini inzal buyurdu. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûveh bunu bilâhere Muhammed İbn Ubeydullah el-Arzemî kanalıyla Atâ'dan, o da Câbir'den nakleder.

Darekutnî der ki; bana Abdullah İbn Abdülazîz, Dâvûd İbn Ömer' in... Câbir'den naklettiği şu hadîsi okudu ve ben de dinledim: Câbir diyor ki; biz, bir seferde Rasûlullah (s.a.) ile beraberdik. Üzerimize bulut çöktü, şaşırdık ve kibleyi çıkaramadık. Her birimiz bir yöne doğru namaz kıldık. Her birimiz önümüze çizgi çiziyorduk ki yerlerimizi bilelim. Bu durumu Rasûlullah'a bildirdiğimizde o, bu namazların iadesini emretmedi ve «Namazınız yerini

bulmuştur» dedi. Sonra Darekutnî der ki; Muhammed İbn Sâlim'den de böyle nakledilmiştir. Diğerleri de bunu Muhammed İbn Ubeydullah el-Arzemî yoluyla Atâ'dan nakleder ki ikisi de zayıftır. İbn Merdûyeh ayrıca Kelbî kanalıyla İbn Abbâs'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) bir seriyye göndermiş. Onlar buluta yakalanmışlar ve kibleyi çıkaramamışlar. Kibleden başka bir yöne doğru namaz kılmışlar. Güneşin doğuşundan sonra kibleden başka bir yöne doğru namaz kıldıklarını anlamışlar, Rasûlullah (s.a.) in huzuruna gelip ona anlatmışlar, bunun üzerine Allah Azze ve Celle bu âyeti indirmiş. Bu isnâdlarda zayıflık vardır. Ancak bir kısmı bir kısmına bağlanmaktadır, yönün yanlış olduğunun anlaşılması üzerine, namazın iade edilip edilmeyeceği hususunda bilginlerce iki ayrı görüş vardır. Ancak bu rivayetler kaza edilmeyeceğini göstermektedir. En iyisini Allah bilir.

İbn Cerir der ki; başkalan da bu âyetin Necâşi vesilesiyle nazil olduğunu söylerler. Muhammed İbn Beşşâr, Katâde'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) bir kardeşiniz öldü, onun üzerine namaz kılın, buyurdu.

Biz müslüman olmayan bir adama mı namaz kılacağız? dedik. Bunun üzerine : «Ehl-i kitâb'tan öyleleri de vardır ki Allah'a ve size indirilenlerle kendilerine indirilmiş olanlara îman ederler, Allah'ın huzurunda huşu ile eğilirler.» âyeti nazil oldu. Katâde der ki; o, kibleye doğru namaz kılmazdı dediklerinde, «De ki Doğu da Batı da Allah'ındır...» âyeti nazil oldu. Bu rivayet garîbtir. Allah en iyisini bilendir.

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu âyetin tefsirinde Ebu Ma'sher'in... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği şu hadîsi nakleder: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Doğu ile Batı arasında, Irak, Şam ve Medîne halkı için birer kible vardır.» bu rivayetlerin bu âyetle ilgisi bulunmaktadır. Nitekim Tirmizî ve İbn Mâce ,Ebu Ma'sher'in hadîsinden bunu tahrîc ederler. Ebu Ma'sher'in adı Necîh İbn Abdurrahmân'dır. O, Rasûlullah'ın Doğu ile Batı arasında bir kible vardır, buyurduğunu nakleder. Tirmizî de bir başka şekilde bunun Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğini söyler. Tirmizî ve bazı ilim erbabı, Ebu Ma'sher'in hıfzı yönünden hakkında söz söylemişlerdir, der ve ilâve eder; bana, Hasan İbn Ebu Bekr el-Mervezî... Ebu

Hüreyre (r.a.) den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) Doğu ile Batı arasında bir kıble vardır, buyurmuştur. Tirmizî sonra bu hadîs; hasen, sahihtir, der.

Buhârî'nin de ,bu hadîsin, Ebu Ma'ser'in hadîsinden daha sahih ve daha kuvvetli olduğunu söylediği nakledilir. Tirmizî sahabelerden birkaç kişiden rivayet eder ki, Doğu ile Batı arasında bir kıble vardır, bu-yurulmuştur. Bu sahabeler arasında Hattâb oğlu Ömer, Ebu Tâlib oğlu Ali ve Abbâs oğlu Abdullah bulunmaktadır. İbn Ömer der ki; Batıyı sağına, Doğuyu soluna aldığında ikisinin arasında kıbleye yönelecek olursan bir kıble vardır. İbn Merdûyeh der ki; bana Ali İbn Ahmed... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) Doğu ile Batı arasında bir kıble vardır, buyurmuştur. Darekutnî ve Beyhakî de bunu rivayet ediyor ve diyor ki, meşhur olan rivayet Abdullah İbn Ömer'in Hz. Ömer'den nakletmiş olduğu bu sözdür.

İbn Cerîr der ki; bu âyetin, yüzünüzü duâ ederken nereye çevirerseniz çevirin, benim vechim orasıdır ve sizin duanızı kabul ederim, mânâsına olması muhtemeldir. Nitekim Kasım... Mücâhid'in

şöyle dediğini rivayet eder: «Bana duâ edin size icabet edeyim» âyeti nazil olduğunda, onlar nereye doğru? dediler. Bunun üzerine «De ki Doğu da Batı da Allah'ındır...» âyeti nazil oldu. İbn Cerîr der ki: «Şüphesiz ki Allah Vasî'dir, Alîm'dir.» âyetinin mânâsı yeterlikte, lutfu ve cömertlikte bütün yaratıklarını ihata eder, demektir. «Alîm'dir» den maksad kullarının bütün amellerini bilir, demektir. O'nun bilgisinden hiç bir şey gizli ve saklı kalmaz. O, her şeyi hakkıyla bilendir. [\[36\]](#)

Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilip de, Muhyiddîn İbn el-Arabî'ye atfedilen tefsirde şöyle denir :

Nûr ve zuhur âlemi olan ve Hıristiyanların cenneti sayılan Doğu da, karanlıklar, gizlilikler âlemi olan ve Yahudilerin cenneti ve kiblesi sayılan Batı da Allah'ındır. Doğu O'nun gerçekte bâtını, Batı ise O'nun gerçekte zahiridir. Zahir ve bâtından nereye yönelirseniz yönelin orası Allah'ın veçhidir. Yani bütün sıfatlarıyla tecellî eden Allah'ın zâtıdır. Veya şöyle de mânâ verilebilir : Kalblerinize zuhur ve tecellî edecek doğuş Allah'ındır. O, şuhûd ve fena halinde cemâliyle size tecellî eder. O, perdeye

bürünerek suret ve zâtlarıyla saklanıp ğurûb eder. Batış sizin fenadan sonra baka halinizi celâl sıfatının gizlenmesinden ibarettir. öyleyse hangi yöne yönelirseniz yönelin orası Alah'm veçhidir. Yalnız başına onun bulunmadığı hiçbir şey yoktur. Allah, bütün varlığı içine alan, cihet ve varlıkların hepsine şamîl olan, bilgi ve bilinenlerin hepsini bilendir.^[37]

Bu hususta Âlûsî de diyor ki:

İşaret babında denilir ki; Doğu nûr ve zuhur âleminden ibarettir ve o Hıristiyanların cenneti, hakîkatta onların kıblesidir Batı ise sırlar ve gizlilikler âlemidir ve o, Yahudilerin cenneti, hakikatte gizli kibleleridir. Veya Doğu, Allah Sübhanehû'nun kalplerde nurunun zuhuru ile iştirakinden şühûd halinde Allah'ın cemâl sıfatının kalbde tecellisinden ibarettir. Batı ise Allah'ın nurunun gizlenmesi, saklanması ve fenadan sonra beka haleti üzere ilâhî celâl sıfatının gizlenmesinden ibarettir. Hepsi de Allah'ındır, kişi hangi yöne yönelirse ister zahir, ister bâtın olsun orası Allah'ın veçhidir. (...)^[38]

116- Dediler ki:Allah çocuk edindi. Tenzih ederiz O'nu. Doğrusu göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hepsi de O'na itaat ederler.

117- Göklerin ve yerin yaratanıdır. Bir şeyin olmasını isteyince ona sadece «ol» der, o da olur.

Allah'a Çocuk İsnâd Edenler:

Bu ve bundan sonraki âyet-i kerîme Hristiyanlara —Allah'ın la'-neti üzerlerine olsun— onlara benzeyen Yahudilere ve Arap müşriklere red ihtiva etmektedir. Onlardan melekleri Allah'ın çocukları saymalarını reddederek bu sözlerini yalanlamaktadır. Allah Teâlâ ve Te-kaddes hazretleri bunu kesinlikle reddettikten sonra «Doğrusu göklerde ve yerde ne varsa onundur» buyuruyor. Mes'ele onların uydurdukları gibi değildir. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Göklerde ve yerde onlara tasarruf eden O'dur. Yaratan ve rızıklandıran O'dur. Hepsi O'nun kulu ve kölesidir. Artık O'nun için nasıl çocuk olabilir? Çocuk, birbirine oranlı iki şeyden doğar. Şâm yüce ve münezzeh olan Allah'ın ise nazîri yoktur, âyetinde, kibriyâsında ortağı olmadığı gibi, eşi de yoktur. Öyleyse O'nun çocuğu nasıl olabilir?

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Zevcesi olmadan nasıl çocuğu olabilir? Oysa her şeyi O yaratmıştır. O, her şeyi bilir.» (En'âm, 101) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur: «Rah-mân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü, nerdeyse gökler paralanacak, yer yarılacak, dağlar göçecek. Halbuki Rahmân'a çocuk edinmek yaraşmaz. Çünkü göklerde ve yerde olan her şey Rahmâh'ın kulundan başka bir şey değildir. Andolsun ki ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Kıyamet günü, hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 90 -95). İhlâs sûresinde ise şöyle buyurur : «De ki: O Allah bir tektir. Allah Samed'dir. Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey ona denk değildir.» (İhlâs, 1-4)

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde kendisinin en yüce efendi olduğunu eşinin ve benzerinin bulunmadığını belirtiyor. Ondan başka bütün şeylerin yaratılmış olduğunu, dolayısıyla onun çocuğu olamayacağını ifâde ediyor. Nitekim Buhârî bu âyetin tefsirinde şöyle der: Bize Ebu Yemmân... İbn Abbâs'dan nakletti ki: Rasûlullah (sA.) şöyle bu-

yurmuş : Âdemoğlu beni yalanladı, ama O'nun için böyle bir şey mümkün olamaz. Beni inkâr etti, ancak onun için böyle bir şey mümkün olamaz. O'nun beni yalanlaması; kendisini olduğu gibi tekrar diriltmeye gücümün yetmeyeceğini sanmasıdır. Beni inkâr etmesi de çocuğum olduğunu söylemesidir. Ben bir eş veya çocuk edinmekten münezzehim. Bu hadîsi bu şekliyle yalnız Buhârî nakletmiştir.

İbn Merdûyeh der ki; bize Ahmed İbn Kâmil... Ebu Hüreyre'den nakletti ki: Âdem oğlu beni yalanladı? Ancak onun beni yalanlaması gerekmez. Ademoğlu beni inkâr etti, ancak onun beni inkâr etmesi gerekmez. Beni yalanlaması, «ilkini beni yarattığı gibi tekrar getiremez» demesidir. Halbuki ilk yaratış bana onu yeniden getirmekten daha zor değildir. Beni inkâr etmesine gelince, «Allah çocuk edindi» demesidir. Ben Allah'ım, bir tek Samed'im. Doğurmamış ve doğurulmamışım ve Benim dengim hiç bir şey bulunmaz. Buhârî ve Müslim'in sahîh'inde nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İşittiği bir eziyete Allah'dan daha çok sabreden hiç kimse yoktur. Kulların nzkını verdiği ve onlara sıhhat

ihsan ettiği halde onlar kendisi için çocuk varsayarlar.

«Hepsi de O'na itaat ederler.» İbn Ebu Hatim der ki, bana Saîd, İbn Abbâs'dan nakletti ki: «İtaat ederler» den maksad namaz kılarlar, demektir. İkrime ve Ebu Mâlik de »kulluklarını ikrar ederler, demek olduğunu söylemişlerdir. Saîd İbn Cübeyr ise ihlâs ile ona bağlanırlar, demek olduğunu söylemiştir. Rebî' İbn Enes der ki; kıyamet günü hepsi O'nun huzurunda kalkacak, demektir. Süddî ise, kıyamet gününde hepsi O'na itaat edecek, demek olduğunu belirtir. Hasîf, Mücâhid'den nakleder ki, «Hepsi de O'na itaat ederler» âyetinin mânâsı, insan ol der insan olurlar, merkeb ol der merkeb olurlar. Ebu Necîh Mücâhid'den nakleder ki, «İtaat ederlerin» anlamı şöyledir: İstemeye istemeye secdeye gitmek itaattir. Mücâhid'in bu sözü —ki İbn Cerîr onu seçmiştir— bütün sözleri birleştirir. Şöyle ki; kunût, itaat ve Allah'a dayanmaktır. Bu ise şer'î ve takdiridir. Nitekim Allah Teâlâ: «Göklerde ve yerde bulunanlar isteyerek ve istemiyerek Allah'a secde ederler.» buyurur. Bîr hadîste, kunût kelimesiyle neyin

kasdedildiği anlatılmıştır. Buna göre İbn Ebu Hatim der ki, bana Yûnus, Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etti ki Raisûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kur'an'da geçen kunût kelimesi her yerde itaat manasınadır.

İmâm Ahmed, Hasan İbn Mûsâ kanalıyla İbn Lehîa'dan, o da Derrâc'tan kendi isnâdıyla aynı hadîsi nakleder. Ancak bu hadîsin isnadı zayıftır. Ona itimâd edilemez. Hadîsin bu şekilde yükseltilmesi ise mün-kerdir. Bu, sahâbinin veya ondan sonra olan birinin sözü olabilir. Allah en iyisini bilendir. Bu isnâdla vârid olan tefsirlerin çoğu münkerdir, onlara aldanımaması gerekir. Senedi de zayıftır. Allah en iyisini bilendir.

«Göklerin ve yerin yaratanıdır.» önceden hiç bir örneği bulunmaksızın halk edenidir. Mücâhid ve Süddî böyle der. Lügatin gereği de budur. Bunun için sonradan meydana getirilen şeye bid'at denir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde vârid olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Her sonradan meydana gelmiş olan şey bid'attır.»

Bid'at iki kısımdır. Bir kısmı sonradan meydana gelir. «Her sonradan meydana gelen şey bid'attır, her

bid'at ta dalâlettir» hadîsinde olduğu gibi. Bir kısmı da lüğat bakımından bid'at olur. Mü'minlerin emîri Ömer İbn el-Hattâb'ın halkı toplayıp teravih namazına devam etmelerini sağlaması üzerine, «ne güzel bid'attır bu» demesi gibi. İbn Cerîr der ki; «Göklerin ve yerin yaratandır» yoktan var edenidir. İbn Cerir der ki; bu sözün mânası şöyle olur: Allah'ı tenzih ederiz; O'nun için nasıl çocuk olabilir? O, göklerde ve yerde bulunanların sahibidir. Allah'ın birliğine delâlet etmeleri itibariyle bütün eşya O'na şehâdet eder ve itâatla O'na boyun eğer. O, eşyanın yoktan var edicisi, yaratıcısı hiç bir şey iken varlık haline getiricisidir. O'nun önünde, örnek aldığı hiç bir model yoktur. Allah, bu âyet-i kerîme'de kendisine çocuk olarak izafe ettikleri Mesih konusunda da haber vermektedir ki; gökleri ve yeri asılsız ve örneksiz biçimde yoktan var. eden, Mesih'i de babasız olarak kendi kudretiyle var eden, Allah'tır. İbn Cerîr merhûm'un sözü güzel, sağlam ve doğru bir sözdür.

«Bir şeyin olmasını isteyince ona sadece ol der, o da oluverir.»

Böylece Allah Teâlâ kudretinin kemâlini, saltanatının azametini beyân ediyor. Bir şeyi takdîr edince ve olmasını isteyince, sadece ve bir kere «ol» der, o da istenen şekle uygun biçimde var olur. Nitekim Allah Teâlâ Yâsîn sûresinde : «Onun emri bir şeyi murâd ettiğinde ona, «ol» demektir. O da oluverir.» (Yâsîn, 82) buyuruyor. «Bizim, bir şeyi murâd ettiğimiz zaman sözümüz, sadece ona «ol» demektir, o da oluverir.» (Nahl, 40) Kamer sûresinde ise şöyle buyurur : «Bizim buyruğumuz, bir göz kırpması gibi anîdir.» (Kamer, 5).

Allah bu âyet-i kerîme'yle Hz. îsâ'yı sadece «ol» sözüyle yarattığına dikkatleri çekmektedir. Ve Allah'ın emrettiği gibi o da oluvermiştir, Nitekim bu bâbta Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Allah'ın katında îsâ'nın durumu kendisini topraktan yaratıp sonra «ol» demesiyle, olmuş olan Âdem'in durumu gibidir.» (Âl-i îmrân, 60). [\[39\]](#)

Yahudi ve Hristiyanlardan şirke düşmüş olanlar, dediler ki, «îsâ Mesîh ve Üzeyr Allah'ın oğullandır. Melekler de kızlarıdır.» Allah'ı bu iddiadan tenzih ederiz. Göklerde ve yerde bulunan her şey,

Allah'ındır. Bu adı geçen kullar da Allah'ın seçkin kullandır. İsteyerek ve iste-miyerek her Şey, Allah'ın emrini yerine getirir. Çünkü gökleri ve yeri ve onların içinde bulunan her Şeyi yaratan Allah'tır. Allah bir Şeyi murâd ettiğinde, Onu çevirecek hiç bir g yoktur. Niteliği böyle olan bir zât'm çocuğa veya kıza ihtiyâcı olur mu hiç? Bu denli güçlü bir zât'ın cinsiyeti söz konusu edilebilir mi hiç? Bilmezler ise; Allah, Hz. Mûsâ ve melekleri konuştuğu gibi, bizimle de konuşsa derler. Yahut peygambere, Allah'tan bize bir âyet getirse diye sylenirler. Daha önce söyleyenler de kendileri gibi söylemişlerdir ve her iki grubunda ruhları ve kalbleri birbirine benzemektedir. Allah, âyetlerini en çok açık Şekilde beyân etmiştir. Ancak insaf ve yakîn sahipleri bu âyetleri anlayabilirler. [\[40\]](#)

118- Bilmeyenler dediler ki: Allah bizimle konuŐmalı veya bize bir âyet gelmeli değil miydi? Onlardan n ekiler de onların dedikleri gibi demişlerdi. Kalbleri birbirine benzemiş. Biz yakînen bilmek isteyen bir kavme âyetlerimizi apaçık bildirdik.

Câhillerin Sözleri:

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muham-med, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Râfî İbn Hureymle Rasûlullah (s.a.) a dedi ki; ya Muhammed, eğer söylediğin gibi sen bir peygambersen, Allah'a söyle de bizimle konuşsun, tâ ki onun sözünü işitelim. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Bilmeyenler dediler ki, bize bir âyet gelmeli değil miydi?» âyetini inzal buyurdu. Mücâhid, bunu söyleyenlerin, Hıristiyan olduğunu belirtir ki, İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü âyetin akışı onlar hakkındadır. Ancak bu görüş üzerinde durulması gerekir.

Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes, Katâde, Süddî bu âyetin tefsiri konusunda şöyle derler : Bu, Arap kâfirlerin sözüdür. «Onlardan öncekiler de onların dedikleri gibi demişlerdi.» Bunlar da Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Öncekilerin Arap müşrikleri olduğunu, bunların da Yahûdî ve Hıristiyanlar olduğunu söyleyen görüşü destekler mâhiyette Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır : «Allah

peygamberliğini vereceği kimseyi daha iyi bilir. Suç işleyenlere Allah, katından bir horluk ve hilelerinden ötürü şiddetli bir azâb erişecektir.»

Onlara bir âyet geldiği zaman Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe inanmayız derler. «Allah peygamberliğini vereceği kimseyi daha iyi bilir. Suç işleyenlere, Allah, katından bir aşağılık ve hilelerinden ötürü de şiddetli bir azâb erişecektir.» (En'âm, 124) Yine bu görüşü destekler mâhiyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Ve şöyle dediler: Bize yerden kaynaklar fışkırtmadıkça sana inanmayacağız. Veya hurmalıklar, bağların olup, aralarında ırmaklar akıtmalısın. Yahut da iddia ettiğin, gibi göğü tepemize parça parça düşürmeli, ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin. Veya altın bir evin olmalı, yahut göğe yükselmelisin. Ama oradan, okuyacağımız bir kitab indirmezsen yine inanmıyacağız. De ki: Tesbîh ederim Rabbimi. Ben peygamber olan insandan başka bir şey miyim?» (îsrâ, 90-94), Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Bizimle karşılaşmayı ummayanlar,

bize, ya melekler indirilmeli, ya da Rabbımızı görmeliyiz, derler. Andolsun ki kendi kendilerine büyük-lenmişler, azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.» (Furkân, 21). Bir başka âyet-i kerîme'de de şöyle buyuruyor: «Hayır herbiri önüne açılıver-miş sahîfeler verilmesini ister.» (Müddessir, 52) Arap müşriklerin küfr, isyan, inâd ettiğine ve gereksiz yere sorular sorduklarına delâlet ederi birçok âyet vardır. Onları, bu inâdlaşmaya, küfre sevkeden husus onlardan önce geçen ehl-i kitâb'ın ve diğerlerinin söyledikleri gibi söylemeleridir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Ehl-i kitâb senden, üzerlerine gökten bir kitâb indirmeni isterler. Musa'dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi ve demişlerdi ki; bize Allah'ı apaçık göster.» Bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Hani demiştiniz ki; Ey Mûsâ, biz Allah'ı apâşîkar görmedikçe sana inanmayız.»

«Kalbleri birbirine benzemiş» Arap müşriklerin kalpleri küfürde inatta ve isyanda kendilerinden önce geçenlerin kalbine benzemiş. Nitekim bu mânâda Hak Teâlâ şöyle buyurur: «Onlardan öncekilere herhangi bir peygamber gelince, sihirbazdır veya

delidir, dediler. Öncekiler sonrakilere böyle mi vasiyyet etmişler? Hayır bunlar azgın bir kavimdir.» (Zâriyât, 52-53).

«Biz, yakînen bilmek isteyen bir kavme âyetlerimizi apaçık indirdik.» Biz, peygamberin doğruluğunu gösteren delilleri açıkladık. Artık o delillerin yanısıra yakînen inanan, doğrulayan ve peygamberlere tâbi olanlar için daha başka delile gerek yoktur. Onlar Allah Teâlâ ve Tebâreke'nin katından gelenleri anlayıp kabul ederler. Allah'ın kalbini mühürlediği ve gözüne perde koyduğu kişilere gelince, işte onlar hakkında, Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Doğrusu Rabbınızın vaadettiği azabı hak edenler; can yakıcı azabı görene kadar kendilerine her türlü belge de gelse yine inanmazlar.» (Yûnus, 96-97). [\[41\]](#)

119- Şüphesiz ki biz seni müjdeleyici ve korkutucu olarak hak ile gönderdik. Cehennem ashabından sen mes'ûl olacak değilsin.

Müjdecî ve Korkutucu Peygamber:

İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... İbn Abbâs'dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle

buyurmuş : «Şüphesiz ki biz seni müjdeleyici ve korkutucu olarak hak ile gönderdik» âyeti, cenneti müjdeleyen ve cehennemden korkutan kimse olarak bana indirildi.

«Cehennem ashabından mes'ûl olacak değilsin.» Ekseriyetle kurrâ bu âyetin başındaki mes'ûl olacak değilsin anlamına gelen “” kelimesini meçhul şekilde okurlar. Übeyy İbn Ka'b'ın kirâetinde “” şeklinde, İbn Mes'ûd'un kirâetinde ise “” şeklindedir. İbn Cerîr böyle nakleder. Yani, biz sana küfredenlerin , küfründen dolayı seni sorumlu tutmayacağız. Sana düşen sadece tebliğdir, hesâb ise bize aittir. «Sen hatırlat, çünkü sen ancak hatırlatıcı-sın. Onların üzerinde bir zorba değilsin.» (Ğâşiye, 21). «Biz, ne dediklerini biliriz sen onların üzerinde bir zorba değilsin. Kur'an ile ancak, korkanları uyar.» Daha buna benzer birçok âyet-i kerime vardır. Başkaları da bu kelimeyi “” şeklinde okumuşlar ve «Sen onların halini soracak değilsin» şeklinde mânâ vermişlerdir. Bunu Abdürrezzâk nakletir. Sevrî, Mûsâ İbn Ubeyde'den, o da Muhammed İbn el-Kurazî'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ne

olurdu anam ve babam böyle yapmasaydı, ne olurdu anam ve babam böyle yapmasaydı, ne olurdu anam ve babam böyle yapmasaydı? Bunun üzerine «Cehennem ashabından mes'ûl olacak değilsin» âyeti nazil oldu. Ondan sonra Rasûlullah bir daha ölünceye kadar anne ve babasını anmadı. İbn Cerîr... Mûsâ İbn Ubeyde'den buna benzer bir rivayet nakleder. Sonra der ki: Bana, Kasım... Davûd İbn Ebu Âsım'-dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün şöyle demiş: Anam ve babam neredeydi? Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil olmuş. Bu rivayet de bir önceki gibi mürsel'dir. Nitekim İbn Cerîr Muhammed, İbn Kâ'b'dan ve diğerlerinden bu konuda nakledilen rivayeti reddeder ve Rasûlullah (s.a.) m ana ve babasının durumundan şüphe etmesinin imkânsız olduğunu belirterek birinci kırâeti tercih eder. Ancak burada tuttuğumuz yol üzerinde durulmalıdır. Çünkü Hz. Peygamberin anne ve babasının durumunu bilmeden önce onlar için mağfiret dilemiş ve kendisine onların cehennem ehlinde olduğu bildirilmiştir. Bu konuda pek çok

şüphe ve benzer haller vardır. Ancak İbn Cerîr'in zikrettiği durum uygun değildir. En iyisini Allah bilir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bana, Mûsâ İbn Dâvûd... Atâ İbn Yesâr'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Ben Amr İbn el-Âs'ın oğlu Abdullah'a rastladım ve ona Rasûlullah (s.a.) m Tevrat'taki niteliklerinden bana haber ver, dedim. O da, peki dedi. Allah'a andolsun ki Hz. Peygamber Tevrat'ta Kur'an'daki sıfatlarıyla tavsif edilmiştir; «Ey Peygamber doğrusu biz seni, şâhid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen benim kulum ve Rasûlümsün. Seni mütevekkil olarak adlandırımdı, ne ağır davranırsın, ne katı davranırsın, ne de sokaklarda insanları sıraya dizersin. Kötüyü kötülükle karşılamaz, af ve mağfiretle karşılarırsın. Eğri büğrü bir millet onun peşine düşer ve Lâ İlahe İllallah derler. Onunla kör gözler açılır, sağır kulaklar duyar, kapalı kalpler uyanır. Buhârî bu hadîsin tahrîcinde münferid kalmıştır. Bu~ hârî bu hadîsi alış-veriş bahsinde Muhammed İbn Şinân kanalıyla Fülejh'den rivayet eder ve der ki; Fülejh'ten sonra Abdülazîz İbn Seleme Hilâl'den rivayet etmiştir. Saîd ise der ki; Hilâl, Atâ'dan o da

Abdullah İbn Selâm'dan rivayet etmiştir. Tefsir bahsinde ise Abdullah, Abdülazîz İbn Seleme'den o da Hilâl'den o da Atâ, o da Abdullah İbn Amr İbn Âs'dan nakleder. Buradaki Abdullah, Abdullah İbn Saîd'-dir. Nitekim edeb kitabında bu konu açıklanmıştır. Ebu Mes'ûd ise onun Abdullah İbn Recâ olduğunu iddia etmiştir. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh Bakara sûresindeki bu âyetin tefsirinde bu hadîsi Ahmed İbn el-Hasan, Muhammed İbn Ahmed, Muâfi İbn Süleyman ve Fûleyh'ten rivayet ettikten sonra, fazla olarak der ki; Atâ şöyle dedi : Sonra ka'b el-Ahbâr'a rastladım ve ona sorduğumda, hiç bir bakımdan farklı bir şey söylemedi. Sadece kendi diliyle kör gözler, sağır kulaklar, kapalı kalpler gibi kelimenin telâffuzunu değiştirdi. [\[42\]](#)

Yüce Allah, peygamberini yahûdî ve müşriklerin iddialarına karşılık teselli ederek «Biz seni hak ile müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik» buyurmakta ve «senin vazîfen, risâleti tebliğ etmektir, bunun öterinde sen cehennem ashabından sorumlu değilsin» demektedir. Ayrıca peygamberine seslenerek, Yahûdî ve Hıristiyanların ne yaparsa

yapsın onların dinine girmedikçe kendisinden hoşnûd olmayacaklarını belirtmektedir. Nitekim rivayete göre, Yahudiler ve Hıristiyanlar, Hz. Peygambere şöyle demişlerdi. «Ya Muhammed (s.a.) bizi memnun etmek için ne yaparsan yap, bizim dinimize girmedikçe senden memnun olmayız.» demişlerdi. Böylece Hz. Peygamberi me'yûs etmek istiyorlardı. Cenâb-ı Allah onları reddederek, Allah'ın gösterdiği hidâyetin, biricik hidâyet olduğunu, bunun da İslâm'dan ibaret bulunduğunu belirtmektedir. İslâm'dan başka yollara bağlananlar arzu ve heveslerine tâbi olmaktadır ki, Allah sevgili peygamberini böyle bir davranıştan men'etmiştir. Onun ümmeti de başkalarının davranışlarını izlemekten men'olunmuştur. Eğer onların dînine tâbi olacak olurlarsa Allah'ın yardım ve nusretinden ümitlerini kesmeleri gerekir. Ancak ehl-i kitâb'ın arasında Kur'an-ı okuyan ve gerçek mânâda anlayarak kör taassuba kapılmayanlar da bulunmaktadır. Onlar âhiretle-rine mukabil dünyayı satın almayan ve gerçek mânâda inananlardır. Kim gerçek mânâda Kur'an'a ve peygamber'e inanırsa,

onlar mü'min-lerdir. Kim de Kur'an'ı inkâr ederse onlar hüsrana uğrayanlardır.

Yüce Allah bütün bu gerçekleri ve Yahudilerin eriştikleri nimetleri ve işledikleri kabahatleri saydıktan sonra, onların doğru yola gelmesini sağlamak için verdiği nimetleri bir kez daha hatırlatmakta ve kendilerini âlemlerden üstün kıldığını bildirmektedir. Bu arada hiç bir nefsin diğerine bir şey yapamayacağı, hiç bir kimsenin şefâatının kabul edilmeyeceği ve yardımının fayda vermeyeceği günden kaçın-* maları gerektiğini bildirmektedir. [\[43\]](#)

120- Sen, dinlerine uymadıkça Yahudiler de, Hıristiyanlar da, senden asla hoşnûd olmazlar. Allah'ın hidâyeti asıl hidâyetin ta kendisidir, de. Şayet sana gelen ilimden sonra, onların heveslerine uyacak olursan-, andolsun ki senin için Allah tarafından ne bir yâr bulunur, ne de bir yardımcı.

121- Kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler. İşte buna onlar inanırlar. Kim ona küfrederse, hüsrana uğrayanlar da işte onlardır.

Yahûdî ve Hıristiyanlara Uymak:

İbn Cerîr der ki; Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Ey Muhammed, ne Yahudiler, ne de Hıristiyanlar senden ebediyyen hoşnûd olmazlar, öyleyse sen onları hoşnûd edecek, isteklerden vazgeç. Onları sana uygun kılacak davranışları bırak. Onlar hakkında duâ ederken seni hak olarak gönderen Allah'ın rızâsını taleb etmeye yönel.

«Allah'ın hidâyeti asıl hidâyetin kendisidir.» Ey Muhammed, de ki, Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet, asıl hidâyetin kendisidir.. Bu dosdoğru din, sağlam, mükemmel ve şümullü sistemdir. Katâde der ki; bu âyet Allah (c.c.) in Muhammed (s.a.) e öğretmiş olduğu bir tartışma tarzıdır. Dalâlet ehli ile böyle tartışır. Katâde der ki; bana ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.) şöyle dermiş:

«Benim ümmetimden bir taife hak üzere çalışmaya, muzaffer olmaya devam edecektir. Kendilerine muhalefet edenlerin muhalefeti Allah'ın emri gelinceye kadar onlara zarar vermeyecektir.» [\[44\]](#) Ben derim ki; bu hadîs Buhârî'nin Sahîh'inde Abdullah'İbn Amr'dan tahrîc edilmiştir.

«Şayet sana gelen ilimden sonra onların hevesine uyacak olursan andolsun ki senin için Allah tarafından ne bir yâr bulunur, ne de bir yardımcı.» Bu âyette tehdîd ve şiddetli bir azâb korkusu vardır. İslâm ümmetini Kur'an ve sünneti öğrendikten sonra, Yahudi ve Hıristiyanların yoluna tâbi olmaktan nehyetmektedir. Böyle bir halden Allah'a sığınırız. Hitap her ne kadar Hz. Peygambere ise de emir, onunla beraber ümmetine mahsûstur.

«Kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler.» Abdürrezzâk, Ma'mer'den o da Katâde'den nakleder ki; bunlar Yahûdî ve Hıristiyanlardır. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in görüşü de budur. İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. Saîd ise Katâde'den naklen der ki; bunlar Rasûlullah (s.a.) in ashabıdır.

İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Ömer İbn el-Hattâb'dan nakletti ki o «kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler» âyeti konusunda şöyle demiş : Cennetin bahsi geçince Allah'tan cenneti isterler. Cehennemin bahsi geçince cehennem'den Allah'a sığınırılar. Ebu'l-Âliye der ki;

İbn Mes'ûd şöyle dedi: Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a and içerim ki; gerçek olarak okunması demek, helâlini helâl, haramını haram kılmak demektir. Allah'ın buyurduğu şekilde okuyup kelimelerin yerini değiştirmemek ve ondan bir kelimeyi te'vîl edilmeyecek şekilde te'vîle yeltenmemektir. Abdürrezzâk, Ma' mer'den... İbn Mes'ûd'un da aynı şeyi söylediğini rivayet der. Süddî, Ebu Mâlik'den, o da İbn Abbâs'dan nakleder ki; İbn Abbâs bu âyet hakkında şöyle demiş : Helâlini helâl, haramını haram kılarlar ve kitabın âyetlerini tahrif etmezler. İbn Ebu Hatim, İbn Mes'ûd'dan aynı şekilde bir rivayet nakleder. Hasan el-Basrî der ki: Muhkemi ile amel ederler, müteşâbihine inanırlar, bilinmesi kendileri için zor olanı da, bilene bırakırlar.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zür'a... İbn Abbâs'dan nakletti ki o «Onu hakkıyla tilâvet ederler» âyeti konusunda şöyle demiş: Ona nasıl uyulması gerekiyorsa öylece uyarlar. Sonra şu âyet-i kerîme'yi örnek göstermiş: «Güneşe ve onun ışığına, ardından gelmekte olan aya» (Şems, 1-2). Yani güneşe uyan aya demektir. İbn Ebu Hatim der ki; İkrime, Atâ,

Mücâhid, Ebu Rebî', İbrahim el-Nehaî'den de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. Süfyân el-Sevrî der ki; bize Zü-beyd... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki o, «Onu hakkıyla tilâvet ederler» âyetini, ona nasıl uyulması gerekiyorsa öylece uyarlar diye tefsir etmiştir.

«İşte onlar buna inanırlar.» Yani kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler ona hakkıyla uyarlar ve ona inanırlar. Ehl-i kitâb'tan geçmiş peygamberlere indirilmiş olan kitablara uyanlar, gerçek manâsıyla bağlananlar, Ey Muhammed sana indirmiş olduğumuza da inanırlar ve bağlanırlar. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rabblarıdan kendilerine indirilen Kur' an'ı gereğince uygulasalardı, her yönden nimete ermiş olurlardı. İçlerinden orta yolu tutan bir ümmet vardı. Çoğunun işledikleri ise kötü idi.» (Mâide, 66). Yine buyurur ki: «Ey Ehl-i Kitâb, Tevrat'ı, İncil'i ve Fıbbınızdan size indirileni gereğince uygulamadıkça bir temeliniz olamaz, de. Andolsun ki Rabbindan sana indirilen, çoğunun azgınlık ve inkârı artıracaktır. Öyle ise

kâfirler için tasalanma.» (Mâide, 68), Eğer siz Tevrat ve İncil'i hakkıyla uyguluyor ve ona tam olarak inanıyor, onda Hz. Peygamberin peygamber olarak gönderileceğine, niteliklerine ve özelliklerine dâir verilen haberleri doğruluyor, ona uyulması, yardım edilmesi ve desteklenmesi konusundaki emre ittibâ ediyorsanız, bu, sizi hem hakka götürür, hem de dünya ve âhirette hayra bağlanmanıza vesile olur. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurulmaktadır : «Âyetlerimize inanıp, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları haberi getiren, okuyup yazması olmayan peygambere uyanları yazacağız.» (Mâide, 157) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurulur : «De ki Kur'an'a ister inanın, ister inanmayın, ondan önceki bilginlere o okunduğu zaman yüzleri üzerine secdeye varırlar ve «Rabbımız münezzehdir, Rabbımızın sözü şüphesiz yerine gelecektir» derler, ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. Bu, onların gö-nüllerindeki inceliği artırır.» (İsrâ, 107-109). Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurulur: «Onlar Rabblarının rızâsını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz

nzıktan gizlice veya açıkça in-fâk ederleri iyilik yaparak kötülüğü ortadan kaldırırlar. İşte onlara bu dünyanın karşılığı olarak girecekleri Adn cennetleri vardır.» (Ra'd, 22). Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyrulur: «Kendilerine daha önceden kitab verdiklerimiz, buna da inanırlar. Kur'an onlara okunduğu zaman «ona inandık, doğrusu o Rabbımızdan gelen gerçektir. Biz şüphesiz daha önceden müslüman olmuş kimseleriz» derler. İşte onlara sabırlarından dolayı ecirleri iki kat verilir. Onlar kötülüğü iyilikle savarlar. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infâk ederler.» (Kasas, 52-53). Bir başka âyeto kerime'de ise şöyle buyrulur: «Eğer seninle tartışmaya girerlerse, «ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allah'a verdim» de. Kendilerine kitab verilenlere ve kitabsızlara siz de îslâm oldunuz mu? de. Şayet İslâm olurlarsa, doğru yola girmişlerdir. Yüz çevirirlerse sana yalnız tebliğ etmek düşer. Allah, kullarını görendir.» (Al-i İmrân, 20). Bunun için Hakk Teâlâ : «Kim de onu inkâr ederse işte onlar hüsrana uğrayanların kendileridir.» buyuruyor. Nitekim bir başka âyette de şöyle buyrulur: «Hangi topluluk onu

inkâr ederse, yeri ateştir.» (Hûd, 17) Sahîh hadîste; «Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki; bu ümmetten Yahûdî veya Hıristiyan kim beii duyarsa, sonra da bana îman etmezse mutlaka cehenneme girer.» buyuruluyor. [\[45\]](#)

Yabancıların hoşnûdluğunu kazanmak müslümanlara ne sağlar. Başkasını memnun edebilmek için ta'vîz vermekten başka yol yoktur. Ta'vîz ise her zaman şahsiyeti zedeler. Bunun için Müslüman, Yahûdî ve Hıristiyanların dostluğuna bel bağlamak yerine kendi inanç sistemine sarılmalıdır. [\[46\]](#)

122- Ey İsrâiloğulları, size ihsan etmiş olduğum nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.

123- Ve öyle bir günden sakımn ki, o gün kimse kimseden yana bir şey ödeyemezi kimseden bedel kabul olunmaz, şefaât fayda vermez ve yardım olunmaz.

Bu âyetin benzeri sûrenin başında geçmiştir. Burada tekrar pekiştirilmesinin sebebi; Yahûdî ve Hıristiyanları, sıfatını kendi kitaplarında buldukları, ismini ve durumunu öğrendikleri, ümmî peygambere

tâbi olmaya teşvik içindir. Allah, onları bildikleri bu gerçeği saklamaktan ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetini gizlemekten men-ediyor. Üzerlerindeki dünyevî ve dinî nimetlerini hatırlamalarını emrediyor. Allah'ın son peygamberini kendilerinin amcasıoğlu olan Araplara göndererek lütfettiği nimetini kıskanmamalarını buyuruyor. Bu kıskançlık onları peygamberi yalanlamaya, ona karşı gelmeye ve ona uymaktan yüz çevirmeye sevketmemelidir. Allah'ın salât ve selâmı kıyamet gününe kadar, ebediyyen O'nun üzerine olsun. [\[47\]](#)

124- Hani, İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti de o da bunları tamamlayınca, Seni insanlara imâm kılacağım, buyurmuştu. O da: Soyumdan da, demişti. Allah da; Zâlimler ahdime eremez, buyurmuştu.

Hiz. İbrahim'in İmtihanı:

Allah Teâlâ, Halîli îbrâhîm (a.s.) in önemine dikkat çekerek, onu tevhiid konusunda herkesin tâbi olduğu bir imâm yaptığını beyân ediyor. Hiz. İbrahim Allah'ın kendisine yüklediği emir ve yasakları yerine getirmiştir. Bunun için Hak Teâlâ «Hani İbrahim'i

Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti.» buyuruyor. Yani, ey Muhammed, şu İbrahim'in milletinden olmadıkları halde onun milletine bağlandıklarını söyleyen müşriklere ve ehl-i kitâb'a söyle. Doğrusu İbrahim'in milletinden olanlar ve dosdoğru ona bağlananlar; sensin ve seninle birlikte olan mü'minlerdir. Allah'ın onlara emir ve yasaklar koyarak İbrahim'i imtihan ettiğini hatırlat. İbrahim bütün bu emirleri yerine getirmişti. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor : «Vazifesini yerine getiren İbrahim...» (Necm, 37) Yani İbrâhîm kendisine emredilenlerin hepsini yapmış ve onlarla amel etmişti. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor: «Muhakkak ki İbrâhîm, başlı başına bir ümmettir. Allah'a itaat ederdi ve o, bir muvahhiddi. Hiçbir zaman için müşriklerden olmamıştı. Rabbının nimetlerine şükrederdi. Allah onu beğenip seçmiş ve kendisini doğru bir yola iletmişti. Dünyada ona iyilik verdik, doğrusu o, âhirette de iyilerdendir. Sonra sana : «Muvahhid olarak İbrahim'in dinine uy. O hiç bir zaman

müşriklerden olmadı.» diye vah-yettik. (Nahl, 120-123)

Bir diğer âyet-i kerîmede ise şöyle buyurur : «De ki: «Şüphesiz Rabbım beni dosdoğru yola iletti. Hâlis muvahhid olan İbrahim'in dînine. İbrahim müşriklerden olmadı.» (En'âm, 161) Bir diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruluyor : «İbrahim ne Yahudi, ne de Hristiyan idi. Fakat o Allah'ı bir tanıyan gerçek bir Müslüman idi. Ve müşriklerden de değildi. Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar, ona uyanlar, peygamber ve îman edenlerdir. Allah mü'minlerin dostudur.» (Âl-i İmrân, 67-68)

«Kelimeler» den maksad; ilâhî emir ve yasaklardır. Çünkü «kelimeler» ile bazan ölçülü sözler kastedilir. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Meryem'den bahsederken şöyle buyuruyor: «Mahrem yerini korumuş olan İmrân kızı Meryem'i de an. Hani ruhumuzdan üflemiştik de, Rabbının sözlerini ve kitâblarını tasdik etmişti. Ve o gönülden itaat edenlerdendi.» (Tahrîm, 12) Bazan da bununla şer'î ifâdeler kastedilir. Nitekim Allâh Teâlâ'nın şu âyet-i kerîmesi böyledir : «Rabbının kelimesi doğruluk ve

adalet olarak tamamlandı.» (En'âm, 15) Buradaki kelimeler şer'î emirler demektir. Eğer Allah'ın sözü emir ve yasak ise, ya bir doğru haber veya âdil bir taleb olacaktır. İşte Allah'ın şu âyeti kerîmesi de bu türdendir. «Hani İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti de o bunları tamamlayınca, Allah ben seni insanlara imâm yapacağım demişti. İbrahim de soyumdan da demişti.» Yani İb-râhîm'in Allah'ın emirlerine uyup, yasaklarından vazgeçmesinin mü-kâfatı olarak. Bunun üzerine Allah da İbrahim'i kendisine uyulan ve arkasından gidilen bir önder, bir imâm kılmıştı.

Allah Teâlâ'nın Hz. İbrahim'i imtihan ettiği kelimelerin tefsiri konusunda ihtilâf vardır. Bu hususta Abdullah İbn Abbâs'tan değişik rivayetler nakledilmiştir:

Abdürrezzâk... İbn Abbâs'tan nakleder ki o şöyle demiş : Allah Hz. İbrahim'i ibâdetlerle imtihan etmişti. Aynı rivayeti Ebu İshâk... İbn Abbâs'tan nakleder. Abdürrezzâk da der ki, bize Ma'mer... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah Teâlâ İbrahim'i temizlikle imtihan etmişti. Temizliğin beşi

başta, beşi vücûddadır. Başta olanlar; bıyık kesmek, mazmaza, istinşâk misvak ve saç ı ortadan ayırmaktır. Bedende olanlar ise; tırnak kesmek, etek altını temizlemek, sünnet olmak, koltuk altını temizlemek, pisliğı ve idrarın etkisini su ile yıkayıp gidermektir.

İbn Ebu Hatim der ki: Saîd İbn el-Müseyyeb, Mücâhid, Şa'bî, Ne-hâî, Ebu Salih ve Ebu'l-Celd'den de benzer şekilde bir rivayet nakledilmiştir.

Ben derim ki; buna yakın bir rivayet, Müslim'in Sahîh'inde Hz. Âişe (r.a.) den menkûldür. Hz. Âişe der ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : *On şey fitrattandır. Bıyık kesmek, sakal bırakmak, misvak, burna su vermek, tırnak kesmek, parmak boğumlarını yıkamak, koltuk altını temizlemek, etek altını temizlemek veya istincâdır. Onuncusunu unuttum. Ancak mazmaz olabilir. Vekî der ki bu hadîsde geçen “” kelimesi istincâ demektir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Beş şey fitrattandır : Sünnet olmak, etek altını temiz-*

lemek, bıyıkları kesmek, tırnakları kesmek, koltuk altını temizlemek. Bu rivayetin lafzı Müslim'e aittir.

İbn Ebu Hatim der ki: bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o «Hani İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti de, O bunları tamamlayınca...» âyeti konusunda şöyle demiştir: Bu kelimeler on tanedir. Altısı insandadır. Dördü ise haccdadır. İnsanda olanlar; etek altını temizlemek, koltuk altını temizlemek ve sünnettir. İbn Hübeyre der ki bu üçü birdir. Tırnakları temizlemek, bıyıkları kesmek, misvak ve cuma günü gusüldür. Hacda olan dört şey ise tavaf, Safa ile Merve arasında sa'y, şeytân taşlamak ve Arafat'tan inmektir.

Dâvûd İbn Ebu Hind, İkrime yoluyla İbn Abbâs (r.a.) dan nakleder ki; o şöyle demiştir : Bu dinde imtihan edilip de hepsini tâm olarak yerine getiren kişi sadece İbrahim'dir. Çünkü Allah Teâlâ onun için, «Hani İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti de o, bunları tamamlayınca...» buyurmaktadır. İkrime der ki; ben İbn Ab-bâs'a İbrâhîmün imtihan edilip de tamamladığı kelimeler

nelerdir? diye sordum. O da şöyle dedi: İslâm otuz bölümdür. Bu bölümden oh âyeti Tевbe sûresindedir. Bu âyetler, «Tevbe edenler, ibâdet edenler» diye başlayan âyetten sonuna kadardır. On âyeti Mü'minûn sûresinin başındadır. On âyeti de Ahzâb sûresindedir ki, bunlar «Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar» diye başlayan âyetlerdir. İbrahim bütün bunları yerine getirince, ona bir berât verilmiştir ki, Allah Teâlâ «Sözünü yerine getiren İbrahim...» buyurmuştur. Hâkim, Ebu Ca'fer İbn Cerir, Ebu Muhammed İbn Ebu Hatim isnâdlarıyla Dâvûd İbn Ebu hind'den bu rivayeti naklederler. Bu rivayetin lafzı İbn Ebu Hâ-tim'e aittir.

Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'tan nakleder ki o şöyle demiş : Allah'ın Hz. İbrahim'i deneyip de onun hepsini yerine getirdiği imtihanın sözleri şuhlardır: Allah Teâlâ İbrahim'in kavminden ayrılmasını emrettiğinde Hz. İbrâhîm Allah adına kavminden ayrılmıştır. Nemrûd onu ateşe atıp Allah uğrunda yakmak istemiş, İbrâhîm buna dayanmıştır. Sonra Allah Teâlâ kendisine yurdundan çıkmasını emredince vatanından ve ülkesinden Allah

adına, hicret etmiştir. Keza Allah onu canıyla ve malıyla imtihan etmiş, konuklar hâdisesinde onun durumunu ve tahammülünü ölçmüştü. Allah oğlunu kesmesini emretmiş o da bu imtihanda başarı göstererek oğlunu kesmeye koyulmuştur. Bütün bunlardan sonra her şeyiyle Allah adına yola koyulup imtihanda basan gösterince, Allah Teâlâ ona «Teslim ol» demiş, o da «ben âlemlerin Rabbına teslim oldum» demişti. Halkın aksine ve onlardan ayrı olarak Nemrûd'a değil, âlemlerin Rabbına teslim olmuştur. İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Saîd... Hasan el-Basrî'nin şöyle dediğini nakletti: Allah Hz. İbrahim'i yıldızlarla denedi. Ve ondan hoşnûd oldu. Ayla denedi ve ondan hoşnûd oldu. Güneşle denedi ve ondan hoşnûd oldu. Hicretle denedi ve ondan hoşnûd oldu. Sünnetle denedi ve ondan hoşnûd oldu. Oğluyla denedi ve ondan hoşnûd oldu. v

İbn Cerîr der ki; bize Bişr İbn Muâz... Katâde'den nakletti,ki, o şöyle demiş : Hasan el-Basrî der ki, evet Allaha andolsun ki Allah İbrahim'i denedi ve İbrahim imtihanlara dayandı. Onu yıldız, güneş ve ayla tecrübe etti, o bütün bunlarda güzel davrandı.

Rabbının fena bulmadığım ve dâim olduğunu bildi. Yüzünü hanîf olarak göklerin ve yerin yaratanına döndürdü. Ve müşriklerden de olmadı. Sonra Rabbi İbrahim'i hicretle denedi. İbrahim memleketinden; kavminden ayrılarak Allah yolunda hicret edip Şam'a geldi. Sonra hicretten Önce ateşle denedi. O buna da katlandı. Allah onu oğlunu kurban etmekle ve sünnetle denedi, a bunlara da sabretti. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Hasan el-Basrî'den duyanlardan nakletti ki» o şöyle dermiş : Allah Teâlâ Hz. İbrahim'i; oğlunu kurban etmek, ateş, yıldızlar, güneş ve âyla imtihan etti.

Ebü Ca'fer İbn Cerîr der ki; -bize İbn Beşşâr... Hasan'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah İbrahim'i yıldız, güneş ve âyla denedi ve onun sabrettiğini gördü. Avfî tefsirinde İbn Abbâs'tân nakleder ki, «Hani İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti de o, bunlar* tamamlayınca...» âyeti konusunda şöyle demiş : İmtihan edilen sözler arasında şunlar da vardı: «Muhakkak ki ben seni insanlara imâm kılacağım.» Ayrıca bunlar arasında «Hani İbrahim Ka'be'nin temellerini İsmail ile birlikte

yükseltiyordu...» âyeti de vardı, İbrahim'e verilen makam ve burada yapılan hacca ait davranışları anlatan âyetler îde bu kelimeler arasındadır. Allah'ın evinin sâkinlerinin rızıklandırıldıkları rızık-lar da bunlar arasındadır. Hz. Muhammed (s.a.) İbrahim ve İsmâîl' in dini Mizerihe gönderilmiştir. İbn Ebu Hatim,.. Mücâhid'den nakleder ki, o bu âyeti celîle hakkında şöyle demiş : Allah Hz. İbrahim'e; seni bazı şeylerle deneyeceğim. Bunları biliyor musun? demişti. O da, sen beni insanlara imâm kılacaksın, demişti. Allah pekiyi deyince oda soyumdan gelenleri de demişti. Allah ise «Zâlimler ahdime nail olamazlar.» buyurmuştu. İbrahim, «sen evini insanlar için sevâb yurdu kılacaksın» deyince, Allah pekiyi demişti. İbrahim emniyet yurdu deyince Allah Teâlâ tamam, demişti. İbrahim «Sen bizi sana teslim olanlardan kılacaksın, soyumdan da sana teslim olmuş bir ümmet kılacaksın» deyince Allah Teâlâ tamam, buyurmuştu. İbrahim «o yerin halkından Allah'a îman edenlere meyvelerle rızıklar vereceksin.» demişti. Allah Teâlâ tamam, buyurmuştu. İbn Ebu Necîh der ki; ben bu rivayeti İkrime'den işittim ve

Mücâhid'e arzettim. O reddetmedi. İbn Cerîr bu rivayeti bir başka şekilde İbn Ebu Necîh ve Mücâhid'den nakleder. Süfyân el-Sevrî, İbn Ebu Necîh kanalıyla Mücâhid'den nakleder ki o «Hani İbrahim'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihan etmişti...» âyeti konusunda şöyle demiş : Allah İbrahim'i bu âyetin sonundaki şu âyetle imtihan etmişti: «Ben seni insanlara imâm kılacağım. O da soyumdan gelenleri demişti. Allah Teâlâ, «zâlimler ahdime eremez» buyurmuştu. Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî İbî Enes'den nakleder ki; İbrahim'in tecrübe edildiği kelimeler şunlardır: «Ben seni insanlara imâm kılacağım.» buyruğu, «Hani biz evi insanlar için emniyet ve sevâb yurdu kılmıştık.» kavli «İbrahim'in makamım namazgah edin.» emri ve «İbrahim ile İsmail'den söz almıştık» âyeti ve «Hani İbrahim İsmâîl ile birlikte evin temellerini yükseltiyordu.» âyetidir. Rebî' İbn Enes der ki; işte bütün bunlar İbrâhîm (a.s.) in denendiği kelimelerdir.

Süddî der ki; Rabbının İbrahim'i denediği kelimeler şunlardır: «Rabbımız bizden kabul buyur. Şüphesiz Sensin Sen Semî' ve Alîm. Rabbımız ikimizi

de sana teslim olanlar kıl, soyumuzdan da sana teslim olanlar yetiştir, bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster, tevbelerimizi kabul et, Rabbımız onların arasından senin âyetlerini onlara okuyacak, kitabı, hikmeti öğretecek ve onları tezkiye edecek- bir peygamber gönder.»

Ebu Ca'fer İbn Cerîr özet olarak der ki; buradaki kelimelerden maksad, zikredilenler olabileceği gibi, bunların bir kısmı da olabilir. Hiç birisi üzerinde kesinkes, «murâd budur» diyerek belirtici bir ifâde kullanılamaz. Çünkü Allah'ın muradım tayin sünnet veya icmâ ile olur. Bu konuda bir tek nakilden ibaret olan haber sahih olmayacağı gibi topluluğun naklettiğine teslim olmak da gerekli değildir. İbn Cerîr der ki; ancak Hz. Peygamberden benzer anlamda iki haber rivayet edilmiştir.

Birincisi; Ebu Küreyb'in... İbn Enes'ten nakletmiş olduğu şu lîa-dîs-i şeriftir: Sehl der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: «Size Allah'ın Hz. İbrâhîm Halil'e «sözünü yerine getirdi» demesinin sebebini bildireyim mi? Çünkü o her sabah ve akşam «Sabahlan ve akşamları tesbîh ve tenzih Allah'adır

diyordu. Rasûlullah bu âyeti sonuna kadar okumuştur.»

İkincisi ise Ebu Küreyb'in... Ebu Ümâme'den naklettiği hadîstir ki o, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu söyler : «Sözünü yerine getirdi.» âyetinde İbrahim'in neyi yerine getirdiğini biliyor musunuz? dedi. Ashâb Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.); günlük amelini gündüz dört rek'at namaz kılarak yerine getirirdi, buyurdu. Bu rivayeti Âdem tefsirinde, Hammâd İbn Seleme yoluyla... Ca'fer İbn Zübeyr ve Ebu Ümâme'den nakleder. Ancak İbn Cerîr Ta-berî sonra bu hadîslerin zayıf olduğunu belirterek yaklaşık şöyle der: Bu hadîslerin zayıf olduklarını belirtmeden rivayet edilmesi caiz değildir. Bu hadîslerin zayıflığı bir çok yöndendir. Çünkü her iki hadîsin de senedinde birden çok zayıf kişiler vardır. Ayrıca hadîsin metninde de zayıflığına delâlet eden ifâdeler bulunmaktadır. Sonra İbn Cerîr der ki; bir kişi; «Mücâhid, Ebu Salih ve Rebî' İbn Enes'in söyledikleri başkalarının söylediklerinden doğruya daha yakındır, dolayısıyla onların sözü tutulması gereken yoldur.»

derse, ayrıca «Ben, seni insanlara imâm kılacağım.» ve «İbrahim ile İsmâîl'den evimi tavaf edenler için temizleyin diye söz aldık.» ve buna benzer diğer âyetlerin Allah'ın Hz. İbrahim'i imtihan ettiği kelimelerin açıklaması olduğunu» söyleyecek olursa, ben derim ki; İbn Cerîr'in önceden «bütün bu zikredilenlerin âyet-, te geçen kelimelerin içinde yer aldığına» dâir sözü, Mücâhid ve benzerlerinden naklettiği rivayetlerden daha kuvvetlidir. Çünkü âyetin seyri onların söylediklerinin dışında bir ifâde getirmektedir. Doğruyu en iyi Allah bilir. [\[48\]](#)

Hız. İbrahim'in Soyu :

İbrahim de «Soyumdan da» demişti. Allah ise «Zalimler ahdime eremezler» buyurmuştu. Allah Teâlâ Hz. İbrahim'i imâm kıldığı için Hz. İbrahim Allah'tan bütün imamların kendi soyundan olmasını istemiş. Cevaben bildirilmiş ki; soyundan zâlimler de gelecektir. Ve zâlimler Allah'ın ahdine eremeyecekler, insanlara imâm olamayacaklar ve kendilerine uyulmayacaktır. Hz. İbrahim'in isteklerine cevap mâhiyetinde olduğunun delili Ankebût süresindeki Allah Teâlâ'nın şu âyetidir : «Biz peygamberlik ve

kitabı da onun soyunda kıldık.» Allah'ın gönderdiği her peygamber ve İbrahim'den sonra indirdiği her kitap, onun soyundan gelen kişilere inmiştir. Allah'ın salât ve selâmı İbrahim peygamberin üzerine olsun.

Allah Teâlâ'nın «Zâlimler asla ahdime eremezler» âyetine gelince bu konuda ihtilâf edilmiştir. Hasîf, Mücâhid'in bu konuda şöyle dediğini rivayet eder. «İleride senin soyundan gelenler arasında zâlimler bulunacaktır.»

İbn Ebu Necîh, Mücâhid'den nakleder ki; o bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: Hiçbir zâlim benim imamım olamaz. Bir başka rivayet de şöyledir: Ben hiçbir zâlimi kendisine uyulan imâm yapmam. Süfyân, Mansûr yoluyla Mücâhid'in bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Hiçbir zâlim kendisine uyulan imâm olamaz. İbn Ebu Hatim de der ki, bana babam-Mücâhid'den «Soyumdan da» âyeti konusunda şöyle dediğini nakletti: «Senin soyundan gelelilerden sâlih olanları, kendilerine uyulan imamlar yapacağım. Zâlim olanlara gelince hayır. Onlar için sevinilecek hiçbir şey yoktur.» Saîd İbn Cübeyr «Zâlimler ahdime eremez.» âyeti konusunda der ki; bundan maksad

şirktir. Zâlim, imam olmaz. Yani müşrik imam olamaz demektir, İbn Cüreyc, Atâ'dan nakleder ki; O «ben seni insanlar için imâm kılacağım, buyurdu. O da soyumdan da dedi.» Âyeti konusunda şöyle demiştir. Soyundan zâlimleri imâm yapmaktan kaçınmıştır. Ben, Atâ'ya, Allah'ın ahdinden maksad nedir? diye sordum. O da Allah'ın emridir, dedi. İbn Ebu Hatim der ki: Amr İbn Sevr el-Kaysarî bana yazdığına göre... İbn Abbâs'tan nakleder ki o şöyle demiş : Allah Hz. İbrahim'e Ben seni ihsanlara imâm kılacağım buyurunca, İbrâhîm soyumdan da demiş. Allah onun soyundan gelenleri imâm kılmaktan kaçınmış. Sonra da, zâlimler ahdime eremez, buyurmuş.

Muhammed İbn İshâk... İbn Abbâs'tan nakleder ki o «Soyumdan da» dedi. Allah, «zâlimler ahdime eremez» buyurdu, âyeti konusunda şöyle demiş : Allah, Hz. İbrahim'e soyundan Allah'ın ahdime eremiye-cek zâlimin geleceğini haber veriyor. Ve İbrâhîm Halil'in soyundan da oJsa zâlimlerin hiçbir işin üzerine gönderilmeyeceğini bildiriyor. İb-râtûm'in soyundan zâlimler olacağı gibi Allah'ın emrini yerine

getiren, Allah'ın istediklerini tebliğ eden muhsin kişilerin de bulunacağını beyân ediyor. Avfî, İbn Abbâs'dan nakleder ki; o «Zâlimler ahdime ere-. mez.» âyeti konusunda şöyle demiş : Hiçbir zâlimin zulmü konusunda senin üzerine Allah'ın bir ahdi yoktur. Ona itaat etmen gerekmez. İbn Cerîr der ki bize Müsenna... İbn Abbâs'tan nakletti ki o «Zâlimler ahdime eremez» âyeti konusunda şöyle demiş : Zâlimlerin hiçbir ahdi yoktur. Eğer onlarla bir sözleşme yaparsan sözleşmeni boz. Mücâhid, Atâ. Mukâtil İbn Hayyân'dan da benzer bir rivayet nakledilir. Sevri, Hârûn İbn Antere yoluyla babasından nakleder ki; o şöyle demiş : Zâlimin hiçbir ahdi yoktur. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Katâde'den Allah'ın «Zâlimler ahdime eremez,» âyeti konusunda şöyle dediğini nakletti: Âhirette zâlimler Allah'ın ahdine eremez. Dünyada ise zâlimler Allah'ın ahdine erebilir. Yiyip, içip, emîn olarak yaşayabilirler. İbrâhîm el-Nehâî, Atâ, Hasan ve İkrime de böyle demişlerdir.

Rebî' İbn Enes der ki; Allah'ın kullarından aldığı ahid; Allah'ın dinidir. Ve dolayısıyla bu âyette AUah

Teâlâ zâlimlerin Allah'ın dinine eremeyeceğini bildirmektedir. Görmez misin Hakk Teâlâ ne diyor : «Ona ve İshâk'a mübarek kıldık. Her ikisinin soyundan gelenlerden de nefesine apaçık zâlim ve ihsan edici kimseler vardır.» Yani Allah diyor ki; Ey İbrâhîm senin soyundan gelenlerin 41'inci hak üzere değildir. Ebu'l-Âliye, Ata ve Mukâtil İbn Hayyan'dan da böyle rivayet edilir. Cüveybir, Dahhâk'dan nakleder ki; o şöyle demiş : Bana isyan eden bir düşmanım itâatıma nail olamaz. Ben, bana itaat eden dostum olmadıkça onu itâata erdirmem. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh,.. Ali İbn Ebu Tâlib'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) «Zâlimler ahdime eremez» âyeti konusunda şöyle demiş : Maruf'dan başka hiçbir şeyde itaat yoktur. Süddî ise ahdin peygamberlik olduğunu söylemiştir.

İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in naklettiklerine göre; selef-i sâlihînin bu âyetin tefsirine dâir sözleri bundan ibarettir. İbn Cerîr der ki; bu âyetin her ne kadar zahiri, haber niteliğinde ise de gerçekte Allah'ın imamet ahbine hiçbir zâlim eremez. Bu âyette Allah, dostu İbrâhîm (a.s.) e soyundan gelenlerin arasında

kendi nefesine zulmedenlerin bulunabileceğini belirtmektedir. Nitekim Mücâhid ve diğerlerinden böyle nakledilmiştir. En iyisini Allah bilir. [\[49\]](#)

125-Hani, Beyti insanlar için bir toplantı yeri ve emîn bir mahal yapmıştık. Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin.

Allah'ın Evi:

Avfî, İbn Abbâs'm «Hani Beyti insanlar için bir toplantı yeri kılmış ve emîn bir mahal yapmıştık.» âyeti konusunda şöyle:dediğini nakleder : Oraya gelme isteklerini dindiremezler. Oradan ailelerine döner, sonra tekrar oraya gelirler. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki “” kelimesi dönüş yeri demektir. Her iki rivayeti de İbn Cerîr nakletmektedir.

İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o «Hani Beyti insanlar için bir toplantı yeri kılmış ve emîn bir mahal yapmıştık.» âyeti konusunda şöyle demiş : Oraya gelip sığınır, sonra giderler demektir. İbn Ebu Hatim, Ebu'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr,. Atâ, Mücâhid, Hasan, Atiyye, Rebî'

İbn Enes ve Dahhâk'dan da aynı şekilde rivayet edildiğini belirtir.

İbn Cerîr der ki; bana Abdülkerîm... Ebu Lubâbe'den bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: Her kim oradan aynlırsa; arzusunun yerine gelmiş olduğunu görerek ayrılır, demektir. Yûnus, İbn Vehb de İbn Zeyd'in bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder: Her ülkeden oraya gelir ve sığınır, demektir. Saîd İbn Cübeyr, bir başka rivayette İkrime, Katâde ve Atâ el-Höresânî “” kelimesinin toplantı mahalli olduğunu söylerler. Dahhâk, İbn Abbâs'tan “” kelimesinin insanlar için emniyet yeri demek olduğunu bildirir.

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes kanalıyla Ebu'l-Âliye'nin bu âyet konusunda şöyle dediğini rivayet eder : Orası düşmandan emîn bir yerdir. Orada silâh taşınmaya gerek kalmaz. Araplar câhiliyet devrinde birbirlerini yerken, onlar bu evde emniyet içerisinde bulunuyor ve asla esîr edilmiyorlardı. Mücâhid, Atâ, Süddî, Katâde, Rebî' İbn Enes de; o eve giren emîn olur, demişlerdir.

İmamların bu âyeti tefsirlerinin özetine gelince; Allah Teâlâ bu âyette mübarek evin şerefini hatırlatarak, onun değerini ve şeriattaki niteliklerini belirtiyor. Orasının insanlar için bir sığınak kılındığını, ruhların şevkle oraya koşmak ve kanatlanmak istediği bir mahal olduğunu, orda arzuların bitemeyeceğini, her yıl oraya gidilse de bir dar ha dönmek arzusunun tükenmeyeceğini bildiriyor. Bu da Allah Teâlâ'nın Halîlî İbrahim (a.s.) in duasının kabul olmasının neticesidir. Çünkü İbrahim (a.s.) Rabbımız insanların kalblerini oraya arzulu kıl ve Rabbımız duamızı kabul buyur, demişti. Allah Teâlâ; orayı emîn bir mahal kıldığını belirtiyor. Oraya kim girerse emîn olur. İsteddiği şeyi yaptıktan sonra Ka'be'ye girsin, yine emîn olur.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki; Beytullâh'da kişi babasının ve kardeşinin katiliyle karşılaşır ve ona saldırmazdı. Nitekim Allah Teâlâ Mâide sûresinde burayı şu mübarek kavliyle nitelemiştir. «Al- lah Ka'be'yi, insanların koşacağı haram ev kılmıştır.» Yani Ka'be'ye hürmetleri sebebiyle kötülükler oradan kaldırılacaktır, demiştir.

Nitekim¹ İbri Abbâs der ki; insanlar bu evi haccetmemiş olsalardı Allah gökyüzünü yeryüzünün üzerine indirirdi. Buranın şerefi onun- ilk bâ-nîsi olan Halü"ür-Rahmân adını alan İbrahim'in şerefinden dolayıdır. Allah Teâlâ «Hani İbrahim'e Beytin yerini hazırlamış ve bana hiç bir şeyi şirk koşmayasih,demiştik.», «Yeryüzünde ilk kurulan ev Mekke'de Mübarek, ve âlemler için rahmet olan evdir. Orada apaçık âyetler vardır. İbrahim'in konağıdır. Kim oraya girerse emin olur.» buyuruyor. [\[50\]](#)

Hız. İbrahim'in Makamı:

Bu âyet-i kerîme'de ise Hz. İbrahim'in makamına dikkat çekilerek orada namaz kılınması emredilmektedir. «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin.» Müfessirler buradaki makam ile neyin kastedildiği konusunda ihtilaflıdır. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ömer İbn Şebbe... İbn Abbâs'tan nakletti ki; buradaki «makam» bütünüyle harem-i şeriftir. Mücâhid ve Atâ'dan da bunun benzeri bir rivayet nakledilir. İbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan İbn Mühammed İbn el-Sebbâh İbn Cüreyc'in şöyle dediğini nakletti: Ben Atâ'ya İbrahim'in makamından

sordum, o dedi ki ben İbn Abbâs'ın şöyle dediğini duydum : Burada zikredilen İbrahim'in makamı Ka'be'de İbrahim makamı olarak bilinen yerdir. Sonra dedi ki; İbrahim'in makamı bütünüyle hacc-daki makamlardır. Sonra Atâ bana bu sözü açıklayarak dedi ki; bunun ta'rîfi şöyledir: Arafe'deki buluşma, Meş'ar-i Haram, Mina, taş atma, sonra Safa ile Merve arasında tavaftır. Ben bunu İbn Abbâs mı böyle tefsir etti dediğimde, hayır dedi. Ancak o, İbrahim'in makâmı bütünüyle haccdır dedi. Ben, onun böyle dediğini sen işittin mi? dediğimde, o ben bunun için taş topluyordum dedi. Sonra evet İbn Abbâs'ın böyle dediğini işittim, dedi.

Süfyân el-Sevrî... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki, bu âyetteki «makam» hakkında o şöyle demiştir: Hacer-i Esved; Allah Nebisi İbrahim'in makamıydı. Allah onu rahmet olarak göndermiştir. İbrahim onun üzerinde duruyor, İsmâîl ona taş ulaştırıyordu. Eğer söyledikleri gibi başını yıkamış olsaydı ayakları kayardı. İbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan İbn Mühammed İbn Sebbâh... Ca'fer İbn Muhammed'den nakleder, o da babasından, Câbir'den Hz.

Peygamber'in haccını anlatırken şöyle duyduğunu söyler, Câbir demiş ki; Rasûlullah (s.a.), tavaflı yapınca Ömer burası babamız İbrahim'in makamı değil mi? dedi. Rasûlullah evet, dedi. Hz. Ömer orayı namazgah kılmayalım mı? deyince Allah Azze ve Celle «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin» âyetini inzal buyurdu.

Osman İbn Ebu Şeybe... Ebu Meysere'nin şöyle dediğini nakleder : Hz. Ömer dedi ki; beri ey Allah'ın Rasûlü burası Rabbımızın dostu İbrahim'in makamı değil mi? diye sorduğumda o, evet dedi. Ben orayı namazgah edinmeyelim mi? dediğimde, Allah Teâlâ'nın «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin.» âyeti nazil oldu. İbn Merdûyeh der ki; bize Da'lec İbn Ahmed... Ömer İbn el-Hattâb'dan nakletti ki, o İbrahim'in makamına gelmiş ve demiş ki; Ey Allah'ın Rasûlü, biz Rabbımızın dostu İbrahim'in makâmında durmayalım mı? Rasûlullah evet demiş, o orayı namazgah edinmiyelim mi? diye sormuş. Kısa bir müddet sonra «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin» âyeti nazil olmuş. İbn Merdûyeh der ki; bize Muham-med İbn Ahmed

İbn Mühammed el-Kazvî... Câbir'den rivayet etti ki o şöyle demiş : Mekke'nin fethi günü Rasûlullah (s.a.) İbrahim'in makamının yanında durduğunda Hz. Ömer ona dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü burası Allah Teâlâ'nın «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin» buyurduğu makâm-ı İbrâhîm midir? Hz. Peygamber evet, dedi. Velîd der ki; ben Mâlik İbn Enes'e sana böylece rivayet nakledildi mi? diye sorduğumda o, evet dedi. Bu rivayet böyle vâkî olmuştur, ancak bu gariptir. Neseî de Velîd İbn Müslim'den aynı hadîsi rivayet *ede*?. Buhârî ise, «Bu bab, «siz de İbrâhîntfin makamından bir namazgah edinin» âyeti konusundadır» der.

Bize Müsedded... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Ömer İbn el-Hat-tâb şöyle demiş : Rabbım ile üç konuda muvafık bulundum. Veya Rab-bım üç konuda bana muvafakat etti: Birincisi; dedim ki, ey Allah'ın Rasûlü, İbrahim'in makamından bir namazgah edinsek mi? Bunun üzerine «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin» âyeti nazil oldu. İkincisi; dedim ki, ey Allah'ın Rasûlü senin yanma iyiler de kötüler de giriyor. Emretsen de

mü'minlerin anaları örtüye bürün-seler. Bunun üzerine tesettür âyeti nazil oldu. Hz. Ömer der ki; üçüncüsü, Rasûlullah'm kadınlarından bir kısmının onu rahatsız ettiği haberini aldım. Bunun üzerine onların yanına vararak dedim ki; ya bu davranışlarınıza son verirsiniz, veya Allah peygamberine sizden daha iyilerini gönderir. fîTihâyet kadınlarından biri bana gelerek ,dedi ki: Ey Ömer, Rasûlullah (s.a.) kendi kadınlarına öğüt verdi, kâfi değil mi ki sen de gelip onlara öğüt veriyorsun? Bunun üzerine: «O, sizi boşa-yınca belki Rabbı sizden daha hayırlı eşler verir...» âyeti nazil oldu. İbn Ebu Meryem der ki; bana Yahya İbn Eyyûb... Enes'in Hz. Ömer (r.a.) den yukardaki rivayeti naklettiğini duymuş. Buhârî bu konuda saydığımız rivayetleri naklettikten sonra İbn Ebu Meryem el-Mis-rî diye bilinen Şeyh Saîd İbn el-Hakem'den, notunu ilâve eder. Bu zâttan rivayet nakli konusunda Kütüb-i Sitte sahipleri arasında Buhârî. yalnızdır. Diğer hadîs imamları bu zâttan dolaylı olarak rivayetederler. Buhârî'nin bu ikinci notu düşmesindeki maksadı, hadîsin muttasıl olduğunu açıklamaktır. Onu kendisi

isnâd etmiştir. Çünkü râviler arasında yer alan Yahya İbn Eyyûb üzerinde bazı şeyler söylenir. İmâm Ahmed de onun kötü bir hafız olduğunu belirtir. En iyisini Allah bilir.

İmâm Ahmed der ki; bana Hüseyim Humeyd'den o da Enes'ten nakletti ki Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiş : Ben üç konuda Rabbıma muvafakat ettim : Birisi; «ey Allah'ın Rasûlü; İbrahim'in makamından bir namazgah edinsek mi?» diye sorduğumda Allah Teâlâ, «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin» âyetini inzâl buyurdu. İkinci olarak; «ey Allah'ın Rasûlü eşlerinin yanına iyiler de kötüler de giriyor. Sen onların örtünmesini emretsen» dedim. Bunun üzerine hicâb âyeti nazil oldu. Üçüncü olarak, Rasûlullah (s.a.) in eşleri onu fazlaca tahrik ettiler. Ben de onlara belki Rasûlullah sizi boşarsa Ha-bîbi ona sizden daha iyi eşler getirir, dedim. Bu ifâdeye benzer âyet nazil oldu. Ayrıca İmâm Ahmed bu hadîsi Yahya ve İbn Ebu Adî kanalıyla Humeyd'den ve o da Enes İbn Mâlik'den o da Hz. Ömer'den rivayet eder.

Bu hadîsi Buhârî Amr İbn Avn'den, Tirmizî Ahmed'den, Neseî Ya'kûb'dan, İbn Mâce

Muhammed'den nakleder. Hepsinin de rivayeti Hüseyim İbn Beşîr'dir. Tirmizî ayrıca Abd İbn Humeyd'den ve Ham-mâd İbn Seleme'den rivayet eder. Neseî de Hennâd Yahya İbn Zaide kanalıyla İbn Humeyd'den nakleder. Tirmizî bu hadîsin hasen ve sa-hîh olduğunu söyler...

Ebu Hatim el-Râzi der ki; bana Muhammed İbn Abdullah el-Ân-sâfi Humeyd el-Tavîl'den o da Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Hat-tâb oğlu Ömer şöyle demiş : Rabbım bana üç konuda muvafakat etti. Veya ben Rabbıma muvafakat ettim. Birincisi; dedim ki «ey Allah'ın Rasûlü İbrahim'in makâmındarf bir namazgah edinsek mi?» Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. İkincisi; dedim ki, «Ey Allah'ın Rasûlü eşlerinin örtünmesini sağlasan.» Bunun üzerine hicâb âyeti nazil oldu. Üçüncüsü de; Abdullah İbn Ubeyd öldüğünde Rasûlullah (s.a.) onun namazını kılmak için geldi. Dedim ki; «Ey Allah'ın Rasûlü şu münafık kâfirinin mi namazını kılacaksın?» Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Hattâb'm oğlu sus. Bunun üzerine : «Onlardan hiç bir ölünün namazını ebediyyen kılma. Ve kabrinin

üzerinde de durma.» âyeti nazil oldu. Bu hadîsin isnadı da sahihtir. İki rivayet arasında çelişki yoktur. Hepsi de sahihtir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

İbn Cüceye der ki; bana Ca'fer İbn Muhammed... Câbir'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) üç şavt yaptıktan sonra dördüncüyü yürüdü. Bitirince İbrahim'in makamına geldi ve onun arkasında iki rek'ât namaz kıldı. Sonra «Siz de İbrahim'in makamından bir namazgahedinin.» âyetini okudu. İbn Cerîr der ki bize Yusuf İbn Selmân... Çâ-bir'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) Rûkn el-Yemânî'ye karşı durdu. Üç kerre tavaf etti. Dördüncüsüne yürüdü^Sonra İbrahim'in makamına yönelerek bu âyeti okudu. Makamı kendisiyle Ka'be'nin arasına aldı ve iki rek'at namaz kıldı. Bu rivayet, Müslim'in sahîh'inde Hatim İbn İsmail'den naklettiği uzun hadîsten bir parçadır. Buhârî kendi senedinde Amr İbn Dinar'dan nakleder ki a Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiş: Rasûlullah (s.a.) Kâ'be'ye geldi ve yedi tavaf yaptı. Makâm-ı İbrahim'in arkasında iki rek'at namaz kıldı.

Bütün bunlar gösteriyor ki; makam kelimesinden maksad İbrâ-hîm (a.s.) in Ka'be'yi yapmak üzere temelini atarken koyduğu taştır. Duvar yükselince İsmail (a.s.) o taşı getirmiş üzerinde durup taşları Hz. İbrahim'e uzatmaya çalışmış ve üzerine taş koyarak duvarın yükselmesini sağlamıştır. Duvarın bir cephesi tamamlanınca öbür cepheye taşımıştır ve Ka'be'nin çevresini dolaşmıştır. Her cephedeki du-, vardan sonra ardından gelen cepheye götürülmüş, nihayet Ka'be'nin duvarları tamamlanmıştır. Nitekim İbrahim ve İsmail (a.s.)in Ka'be'nin yapısı esnasındaki kıssaları gelecektir. Buhârî İbn Abbâs'tan bu konuda rivayetler nakleder. Hz. İbrahim'in ayak izleri bu taşın üzerinde bulunuyordu. Ve Araplar eâhiliyyet devrinde bu taşır* kudsiye-tine inanıyorlardı. Nitekim Ebu Tâlib «Lâmîyye» diye bilinen kasidesinde bunu belirtmişti. Müslümanlar da aynı durumu görmüşlerdi. Abdullah İbn Vehb der ki- bana Yûnus İbn Yezîd... Enes İbn Mâlik'-in şöyle dediğini nakletti: Ben makâm-ı İbrahim'i gördüm. Onda Hz* İbrahim'in ayasının ve

parmaklarının izleri vardı. Ancak insanlar elleriyle dokuna dokuna onu yok ettiler.

İbn Cerîr der ki; bize Bişr İbn Muâz... Katâde'den nakletti ki; bu âyet-i kerîme ile yalnızca makâm-ı İbrahim'in yanında namaz kılınması emredilmiştir. Yoksa ona dokunmak değil. Ne yazık ki bu ümmet başka ümmetlerin daldığı tekellüflere dalmıştır. Nitekim Hz. İbrahim'in topuk ve parmak izlerinin görüldüğü anlatılmış ancak daha sonra insanlar ona dokuna dokuna bu ayak izleri kaybolup gitmiştir.

Ben derim ki; eskiden makâm-ı İbrahim Ka'be'nin duvarına bitişikti. Fugün ise yeri Hacer-i Esved'in ardındaki müstakil bölmede kapının yanındaki sağ girişte bulunmaktadır, tbrâhim Halil (a.s.) Ka'be'nin inşâsını bitirdikten sonra bu taşı Ka'be'nin duvarına koymuştu. Ya da Ka'be'nin yapımı, bu taşın bulunduğu yere gelince tamamlanmış ve Hz. İbrahim de taşı orada bırakmıştı. Bu taşı Ka'be'nin duvarından kaldıran; mü'minlerin emîri Hattâb oğlu Ömer (r.a.) dir. O, hulefâ-i Râşidîn'den ve hidâyet önderlerinden birisidir. Bizim kendisine uymakla emrolunduğumuz

rehberlerdendir. O, Rasûlullah (s.a.)in hakkında şöyle dediği kişiden birisidir. «Benden sonra Ebu Bekr ve Ömer'e uyun.» O, İbrahim'in makamının yanında namaz kılma temennisine Kur'an'ın muvafakat ettiği kişidir. Bu sebeple sahabeden hiç kimse orada namaz kılmaya karşı çıkmamıştır.

Abdürrezzâk, İbn Cüreyc'den o da Atâ ve diğerlerinden nakleder ki, onlar şöyle demişlerdir; o taşı yerinden ilk kaldıran Hattâb oğlu Ömer'dir. Abdürrezzâk ayrıca Ma'mer yoluyla Humeyd'den ve Mücâhid'den nakleder ki, Mücâhid şöyle demiştir: Makâm-ı İbrahim'i bugünkü yerine getiren son kişi Hattâb oğlu Ömer'dir. Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî... Hz. Âişe (r.a.)den nakleder ki; Makâm-ı İbrahim Rasûlullah'm ve Ebu Bekr'in devirlerinde Ka'be'ye bitişik idi. Sonra Hz. Ömer oradan uzaklaştırdı. Bu rivayetler de öncekiler gibi sahihtir. İbn Ebu Hatim der ki; hana babam... Süfyân'dan nakletti ki, o kendi, devrinde Mekke'lilerin imamıydı. Makâm-ı İbrahim Rasûlullah (s.a.)m devrinde Ka'be'nin bir tarafında idi. Hz. Ömer peygamberden ve bu âyetten sonra makâm-ı İbrahim'in yerini değiştirmiştir. Süfyân der

ki; Hz. Ömer'in taşın yerini değiştirmesinden sonra o taşı sel götürmüş, ancak Hz. Ömer tekrar aynı yere koydurmuştur. Süfyan der ki; Hz. Ömer'in bu taşın yerini değiştirmesinden önce onunla Ka'be arasında ne kadar mesafe vardı bilinmez. Bitişik miydi değil miydi onu da bilmiyorum. Bu rivayetlerin hepsi bizim zikrettiklerimizi destekler. Eri iyisini büen ise Allah'tır.

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh... Mücâhid'den nakleder ki, Hz. Ömer; «Ey Allah'ın Rasûlü, makâm-ı İbrahim'in arkasında namaz kıl-sak?» deyince, Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurmuştur. O sırada makâm-ı İbrahim, Ka'be'nin yanında idi. Rasûlullah (s.a.) onu bugünkü yerine getirdi. Mücâhid der ki; Hz. Ömer bir konuda görüş beyân ediyor ve ardından onu. destekler mâhiyyette âyetler nazil oluyordu. Bu rivayetin Mücâhid'den nakli mürseldir. Nitekim Mücâhid'den daha önce nakledilen rivayetlere de muhaliftir. Doğruyu en iyi Allah bilir. [\[51\]](#)

(...) İbrahim ile İsmail'e de evimi tavaf edenler, orada kalanlar rûkû ve secde edenler için temizleyin, diye ahid vermiştik.

126- Hani, îbrâhîm demişti ki Rabbım burasını emniyetli bir şehir yap. Ve halkından Allah'a, âhiret gününe î mân etmiş olanları mahsûllerle rızıklandır Allah da: kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm. Sonra onu cehennem azabına zorlarım. Bu ne kötü bir sonuçtur, buyurmuştu.

127- Hani, İbrahim, Ka'be'nin temellerini îsmâîl ile birlikte yükseltiyordu ve diyordu ki: Rabbımız bizden ka bul buyur. Şüphesiz ki, Sensin Sen Semi', Alîm.

128- Rabbımız ikimizi de sana teslim olanlar kıl, soyumuzdan da sana teslim olanlar, yetiştir, bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster, tövbelerimizi kabul et. Çünkü Sensin Sen Tevvâb, Rahîm.

H z. İbrahim ve İsmâîl Ka'be'yi Bina Ediyorlar :

Hasan el-Basrî, «İbrâhîm ile İsmail'e de evimi tavaf edenler...» âyeti konusunda der ki; Allah onlara evini rahatsız edici şeylerden ve necasetten arındırmayı emretmiş ve pislikleri oraya dokundurma-mayı buyurmuştur. İbn Cüreyc der ki; «Ben, Atâ'ya Allah'ın aldığı ahid nedir diye sorduğumda, o Allah'ın emridir, dedi. Abdurrahmân

İbn Zeyd İbn Eşlem de, ahdin emir olduğunu söylemiştir. Saîd İbn Gü-beyr, nakleder ki; İbn Abbâs «Evimi tavaf edenler, orada kalanlar, rükû ye secde edenler için temizleyin» diye söylemiştir. Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr ise bunun putlardan, pisliklerden, yajian sözden ve çirkin şeylerden temizlemek olduğunu belirtmiştir. İbn Ebu Hatim âer ki, \ Humeyd İbn Umeyr, Ebu'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Atâ, Katâde; buradaki temizliği, «Lâ İlahe İllallah» ile şirkten arındırmak olduğunu söylemişlerdir.

«Tavaf edenler» kavliyle kastedilenler; ma'lûm olan şekil üzere Ka'be'yi tavaf edenlerdir. Saîd İbn Cübeyr «tavaf edenler» in gurbetten gelenler, «orada kalanlar» m Mekke'de oturanlar olduğunu söyler. Katâde ve Rebî' İbn Enes'ten de böyle rivayet edilmiştir. Bu ikisi de «orada kalanlardan» maksadın —Saîd İbn Cübeyr'in dediği gibi— Mek-ke'de oturanlar olduğunu belirtmişlerdir. Yahya el-Kattân... Ata'dan nakleder ki o, «orada kalanlardan» maksad, diğer şehirlerden gelip de Mekke'de ikâmet edenlerdir, demiştir. Ata, biz Ka'be'nin komşuları

olduğumuz halde bize «siz, orada ikâmet edenlerdensiniz» denilmiştir, der. Vekî İbn Abbâs'tan nakleder ki; Mekke'de oturanlar, «orada kalanlar» dır. İbn Ebu Hatim... Sâbit'ten nakleder ki, o şöyle demiş : Abdullah İbn Ubeyd'e dedim ki; ben emîrin sözcüsüyüm. İsterdim ki Mescid-i harâm'da uyuyanlara engel olayım. Çünkü onlar burada abdest bozuyorlar ve yatıyorlar. Abdullah İbn Ubeyd dedi ki; yapma, çünkü Abdullah İbn Ömer'e bunlar sorulduğunda, o bunlar âyet-i kerî-me'de zikredilen «orada kalanlaradır dedi. Ben derim ki sahîh rivayette sabit olduğuna göre Abdullah İbn Ömer bekâr iken Rasûlullah'ın mescidinde uyurmuş.

«Rükû ve secde edenler» kavimdeki rükû ve secdenin namazdaki rükû ve secde olduğunu Vekî... İbn Abbâs'tan nakleder. Ata ve Katâ-de de böyle demişlerdir. İbn Cerîr merhum der ki; âyetin mânâsı şöyle olur : Biz İbrâhîm ve İsmail'e evimizi tavaf edenler için arındırmalarını emrettik. İbrâhîm ve İsmail'e emredilen arındırma; Ka'be'nin putlardan, şirkten ve bunlara tapınmaktan arındırılmasıdır. Sonra bir suâl îrâd ederek der ki: Denilecek olursa;

Hız. İbrahim'in Ka'be'yi yapmasından önce burada böyle şeyler var mıydı ki İbrâhîm oranın arındırılmasıyla emrolunmuştur? Kendisi bu soruya iki türlü cevap verir. Birincisi; Nûh (a.s.)un kavmi zamanında tapılan putlardan arındırmakla emrolunmuştu. Bu, kendisinden sonra gelenler için İbrahim'in bir sünneti idi. Çünkü Allah Teâlâ İbrahim'i kendisine uyulan bir önder kılmıştır. Nitekim Abdurrahmân İbn Zeyd, bu âyetten maksad; evimi müşriklerin ta'zîm ettikleri putlara tapınmaktan arındırın demektir, der. Ben derim ki; bu cevap, Hız. İbrahim'den önce Ka'be'de putlara tapıldığı esâsı üzerine dayanmaktadır. Bunun ma'sûm olan Hız. Peygamberden nakledilen bir delille desteklenmesi gerekir. İkinci cevap; İbrâhîm ve İsmâîl; Allah'ın evini yaparken, şirkten şüpheden uzak ve Allah'tan başkasını ona eş koşmadan ihlâş ve samimiyet içerisinde inşâ etmekle emrolunmuşlardı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Allah'ın hoşnûdluğu ve takvası üzerine kurulmuş bir yapı mı daha hayırlıdır, yoksa bir yar kenarına kurulmuş bir yapı mı?» Keza Allah Teâlâ buyurur ki:

«İbrâhîm ile İsmail'e de evimi tavaf edenler, orada kalanlar, rûkû ve secde edenler için temizleyin, diye ahid vermiştik.» Yani evimi şirk ve şüpheden arındırılmış bir yapı olarak yapın. Süddî böyle demiştir. Bu cevâbın özeti şudur: Allah Teâlâ İbrâhîm ve İsmâil (a.s.) e Ka'be'yi, Allah'a hiçbir ortak koşmadan, yalnız kendisi adına tavaf edenlere, orada kalanlara, secde ve rûkû ile namaz kılanlara âmâde olmak üzere yapmalarını emretmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur : «İbrahim'e de evin yerini hazırlamıştık. Bana hiçbir şeyi ortak koşmayasın ve evimi tavaf edenler, kıyam edenler, rûkû ve secde edenler için temizleyesin diye...» Bu cevaptan maksad; Allah'ın evinde Allah'a şirk koşan müşriklere karşı koymaktır. Bu ev yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet edilmek üzere kurulmuştur. Onlar Ka'be'de Allah'a şirk koşmakla kalmıyorlar, oranın mü'-min halkının da ibâdet etmesine engel oluyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onlar ki küfredip Allah'ın yolundan ve insanlar için konulmuş bulunan haram evden alıkorlar...»

Sonra Allah Teâlâ; Ka'be'nin, yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet eden ve hiçbir şeyi ona şirk koşmayan kişilerin tavafı ve namazı için yapılmış olduğunu belirtiyor. Hacc sûresinde ise bu namazın kıyam, rükû ve sücûd ile birlikte üç bölümü zikredilirken orada kalanlardan bahsedilmiyor. Çünkü daha önce «gerek orada kalanlar, gerekse mü-sâfirler için» buyurulmuştur. Bu âyet-i kerîme'de ise tavaf edenler ve orada kalanlar zikrediliyor. Orada kalanların bölümleri olarak rükû ve secdeden bahsediliyor. Çünkü (kalmak anlamına gelen kıyam aynı zamanda namazda ayakta durmak anlamına da gelir.) rükû ve secde ancak kıyamdan sonra sözkonusu olur. Bu âyette aynı zamanda ehl-i kitâb olan yûhûdî ve hıristiyanların Ka'be'yi haccetmemelerine karşı çıkılıyor. Her iki grup da Hz. İbrahim'in yüceliği ve faziletini kabul ediyorlar, bu mübarek evi onun hacc ve umre halinde tavaf edilmek için yaptığını biliyorlar, ancak kendileri bunlardan hiç birini yapmıyorlardı. Öyleyse nasıl ibrahîm Halil'in bağluları olabilirler? Kaldı ki onlar Allah'ın kendileri için meşru kıldığı emri de yerine getirmiyorlar. Aslında bu

mübarek evi İmrân oğlu Mûsâ ve diğer peygamberler de haccetmişlerdir. Bu hususu kendiliğinden konuşması söz konusu olmayan ma'sûm peygamber haber vermektedir ki bu konuşma «Ancak kendisine vahyedilen bir vahiydir.»

Bu takdirde âyetin anlamı şöyle olur : İbrahim ve İsmail'den; evimi şirk ve şüpheden arıtın ve sırf Allah için yapın. Orayı tavaf edenlere, orada kalanlara, rükû ve secdeye varanlar için hazırlayın diye ahd aldık. Camilerin temiz tutulması bu âyete ve şu âyet-i celîle'ye dayanmaktadır: «Yüceltilmesine Allah'ın izin verdiği ve orada sabah ve akşam kendisine teşbih edilip, adının anılmasını buyurduğu evlerde...» (Nûr, 36) camilerin temiz tutulması, güzelleştirilmesi, her türlü pisliklerden ve benzeri rahatsız edici »şeylerden korunması konusunda bir çok hadîs-i şerif bulunmaktadır. Bunun için Hz. Peygamber: «Mescidler kendisi için yapılan zât adına bina edilmiştir.» buyuruyor. Ben bu konuya özel bir bölüm ayırdım. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. [\[52\]](#)

Emin Belde:

«Hani İbrahim demişti ki; Rabbım, burasını emniyetli bir şehir yap. Ve halkından Allah'a, âhiret gününe iman etmiş olanları mahsûllerle rızıklandır. Allah da «kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm. Sonra onu cehennem azabına zorlarım. Bu ne kötü bir sonuç.» buyurmuştur.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî der ki; bize Beşşâr... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Hz. İbrahim Allah'ın evini emîn bir haremğâh kılmıştı. Ben de Medine'yi harem yapıyorum. Onun iki taşlığı arasında av avlanmaz, yüksek ağaçlar kesilmez.» Neseî, Muhammed İbn Beşşâr yoluyla Bündâr'dan da bu hadîsi rivayet eder. Aynı hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe ve Amr en-Nâ-kid, Ebu Ahmed ez-Zübeyrî kanalıyla Süfyân el-Sevrî'den naklederler.

İbn Cerîr der ki; bize Ebu Küreyb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Hz. İbrahim Allah'ın kulu ve Ha-lîli idi. Ben de Allah'ın kulu ve Rasûlüyüm. Hz. İbrahim Mekke'yi harem kılmıştı. Ben de Medine'yi harem

kıldım. Onun iki siyah taşlığı arasında ağaçları kesmeyi, av avlamayı yasakladım. Savaş için orada silâh taşınmaz. Hayvan beslemenin dışında ağacı kesilmez. Bu tarîk (hadîsin rivayeti) Kütüb-ü Sitte'de yoktur ve garîbtir. Hadîsin aslı Müslim'in sahîh'inde bir başka şekilde Ebu Hüreyre (r.a.) den şöyle nakledilir: Halk, ilk meyve (olgunlaştığında) Rasûlullah (s.a.) a getirdiler. Rasûlullah (s.a.) onu alarak şöyle buyurdu : «Allah'ım meyvemizi bize mübarek kıl, şehrimizi mübarek kıl, ölçeğimizi mübarek ki. Allah'ım İbrahim senin kulun Halil'in ve Peygamberindir. Ben de senin kulun ve peygamberinim. O, Mekke için duâ etmişti. Ben de onun Mekke için duâ ettiği gibi ve ona ilâveten Medine için duâ ediyorum.» Sonra küçük bir çocuğu çağırarak meyveyi ona verdi. Bir başka rivayette ise hadîsin devamında şu ifâdeler yer almaktadır: Bereket üstüne bereket. Sonra orda bulunan çocuklardan en küçüğünü çağırarak meyveyi ona verdi. Bu ifâde Müslim'in lâfzıdır. Sonra İbn Cerîr der ki; bize Ebu Küreyb... Râfî İbn Hadîç'ten nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İbrahim Mekke'yi

haremgâh kıldı. Ben de onun iki taşlığı arasını haremgâh kılıyorum. Bu hadîsin tahrîinde Müslim müriferiddir. Onu Kuteybe yoluyla Bekir İbn Mudar'dan nakleder ki lâfızları aynıdır.

Buhârî ve Müslim'de vârid olduğuna göre, Enes İbn Mâlik derki; Rasûlullah (s.a.) Ebu Talha'ya şöyle demiş : Bana çocuklarınızdan bir çocuk bulun da hizmet etsin. Ebu Talha beni terkisine alarak Hz. Pey-gamber'e götürdü. Ben de Rasûlullah (s.a.) ne zaman bir yerde konaklarsa ona hizmet ederdim. Enes İbn Mâlik hâdisde der ki; sonra Pey- gamberle beraber gittik. Ve Uhud dağı göründü. Hz. Peygamber; «İşte şu dağ, o bizi sever, biz de onu severiz.» dedi. Medine görölünce buyurdu ki: «Allah'ım İbrahim'in Mekke'yi haremgâh kıldığı gibi, ben de bu şehrin iki dağının arasını haremgâh kılıyorum. Allah'ım onların ölçülerini mübarek kıl. Allah'ım onların ölçülerini mübarek kıl.» Bu-hârî ve Müslim'in bir başka ifâdesinde ise bu son kısım şöyledir : Allah'ım onların ölçülerini mübarek kıl, Allah'ım onların sa'larım (bir tür ölçek) mübarek kıl

ve müddlerini (bir tür ölçek) mübarek kıl.» Buhârî Medine halkını kastediyor diye ilâve eder.

Buhârî ve Müslim'in rivayetine göre Enes İbn Mâlik der ki; Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Allah'ım Medine'yi, Mekke'yi kıldığının iki katı mübarek kıl. Abdullah İbn Zeyd İbn Âsim, Rasûlullah (s.a.) dan nakleder ki; o şöyle buyurmuştur: Hz. İbrahim Mekke'yi haremgâh kıldı ve orası için duâ etti. Ben de Medine'yi haremgâh kılıyorum. Tıpkı İbrahim'in Mekke'yi haremgâh kılması gibi. İbrahim nasıl Mekke için duâ ettiyse ben de Medine'nin ölçeği için duâ ettim.

Ebu Saîd (r.a.) rivayet eder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'ım, İbrahim Mekke'yi haram kıldı ve orayı haremgâh yaptı, ben de Medine'yi haremgâh kıldım. Ve oranın iki dağ yolunun arasında kan akıtılmasını, savaş için silâh taşınmasını ve hayvan otlatmanın dışında ağacının kesilmesini haram kıldım. Allah'ım Medine'mizi bize mübarek kıl, Allah'ım ölçeğimizi bize mübarek kıl, Allah'ım müddü-müzü (bir tür ölçek) bize mübarek kıl, Allah'ım her berekete iki bereket daha kat. Bu hadîsi,

Müslim böyle rivayet eder. Medine'nin haremgâh oluşu konusunda pek çok hadîs vardır. Biz sadece bu hadîslerden Hz. İbrahim'in Mekke'yi haremgâh kılışıyla alâkalı olanları irâd ettik. Çünkü bunda âyeti kerîmeye mutabakat vardır.

Allah Teâlâ'nın Mekke'yi göklerin ve yerin yaratılmasından önce haremgâh kıldığını gösteren bir çok hadîs-i şerif bulunmaktadır. Nitekim Buhârî ve Müslim'de vârid olduğuna göre; Abdullah İbn Abbâs, Rasûlullah (s.a.) m Mekke'nin fethi günü şöyle dediğini bildirir: Doğrusu bu şehri Allah gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştı. Ve o Allah'ın haram kılışı ile kıyamet gününe kadar haramdır. Bana da ancak günün birkaç saatinde helâl kılındı. Kıyamet gününe kadar orası Allah'ın haram kılışı ile haramdır. Diken kopanmaz, avı ürkütülmez, kaçağı yakalanmaz. Ancak tanınanlar müstesnadır. Yaş meyvesi kopanmaz. İbn Abbâs der ki; ya Rasûlullah ancak boyacılar ve evler için koparılan izher (Mekke ayrığı, hoş kokulu bir ağaç) müstesna değil mi? deyince Hz. Peygamber, o müstesna buyurdu. Bu lâfız Müslim'indir. Buhârî ve- Müslim'de aynı rivayet,

Ebu Hüreyre'den de vârid olmuştur. Buhârî bundan sonra Eban İbn Salih'in... Safiyye Bint Şeybe'den, Rasûlullah (s.a.) m aynı şeyleri söylediğini duyduğunu rivâ- yet eder. Buhârî'nin naklettiği bu hadîsi İmâm Ebu Abdullah İbn Mâce, Safiyye Bint Şeybe'den naklederler : Ben Rasûlullah (s.a.) in Mekke' nin fethi günü okuduğu hutbede şöyle dediğini işittim : Ey insanlar Allah Mekke'nin haremmini gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştır. Ve kıyamete kadar da orası haramdır. Ağacı koparılmaz, avı ürkütülmez, buluntusu alınmaz. Ancak tanınması hali müstesnadır. İbn Abbâs der ki; bir de Mekke ayrığı (Mekke samanı) müstesnadır. Çünkü o evler ve boyacılar içindir. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki ancak Mekke ayrığı müstesnadır.

Ebu Şüreyh el-Adevî der ki; ben Mekke'ye elçiler gönderen Amr İbn Saîd'e dedim ki; ey emîr, bana izin ver de sana Rasûlullah (s.a.) in Mekke'nin fethinin ertesi günü söylemiş olduğu bir sözü aktarayım. O sözü iki kulağım dinledi, kalbim sakladı ve Rasûlullah'ın konuştuğu anda iki gözümle onu görüyordum. O Allah'a hamd ü sena ettikten sonra

buyurdu ki; Mekke'yi Allah haram kılmıştır, insanlar değil. Dolayısıyla Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kişinin orda kan akıtması helâl olmaz. Oramn ağacı koparılmaz. Birisi, Rasûlullah (s.a.) m orada savaşma ruhsatını aldığını söylerse, ona deyin ki; doğrusu Allah Ra-sûlüne bu izni verdi, size değil. Bana da günün bir saatinde müsâade etti. Ve bu gün oranın haram oluşu tıpkı dün olduğu gibi yeniden dönmüştür. Hazır bulunan, bulunmayana tebliğ etsin.. Ebu Şüreyh'a dendi ki; Amr sana ne dedi? Ebu Şüreyh dedi ki; ey Ebu Şüreyh ben onu senden daha iyi bilirim. Doğrusu harem-i şerîf bir âsiyi sığdırmaz. Bir kanlıyı kaçırmaz. Bir suçluyu firar ettirmez, dedi. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim bu lafızla rivayet etmişlerdir. Bu durum bilindikten sonra, Allah Teâlâ'nın Mekke'yi gökleri ve yeri yarattığı gün haram kıldığım belirten hadîsler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü İbrâhîm (a.s.) Allah'ın bu hükmünü tebliğ etmiş ve orayı harem-gâh kıldığını belirtmiştir. Mekke, Hz. İbrahim'in orada ev yapmazdan önce de haram bir belde idi. Hz. Âdem henüz toprak şeklinde iken Hz. Peygamberin hâtem-i Enbiyâ olduğu

yazılmış idi. Bununla beraber ibrâhîm (a.s.) : «Rabbımız onlara kendi aralarında bir peygamber gönder.» buyurmuştu. Ve Allah Teâlâ da daha önceki ilim ve takdirine binâen İbrahim'in duasını kabul etmişti. Bunun için hadîste vârid olur ki; Rasûlullah (s.a.) a sahâbe-i güzîn; ilk durumun hakkında bize haber ver dediklerinde, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Atam İbrahim'in duası, Meryemoğlu İsa'nın müjdesi ve annemin kendisinden bir nûr sudur edip Şâm konaklarını aydınlattığını görmüş olmasıdır. İnşâallah bu konu ilerde gelecektir.

Mekke'nin Medine'den üstün olduğu görüşü Cumhûr'un kanâatidir. Medine'nin Mekke'den üstün olduğu görüşü ise, İmâm Mâlik ve taraftarlarının kanâatidir. İnşâallah delilleriyle başka bir yerde zikredilecektir. Güven ve i'timâdımız Allah'adır.

Allah Teâlâ, Halîli İbrahim'in dilinden naklen şöyle buyurmaktadır : , «Rabbım, burasını emniyetli bir şehir yap, her türlü korkudan koru. Halkı endîşe duymasın.» Nitekim Allah Teâlâ şer'an ve takdiren bunu gerçekleştirmiştir. Âyet-i kerîme'de «Kim de oraya girerse emîn olur» buyurmuştur. Bir başka

âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurmuştur : «Onlar görmezler mi ki biz orayı emîn bir harem kıldık. Kendilerinin etrafındaki insanlar oraya üşüşürler.» (Ankebût, 67) Mekke'de savaşmanın haram kılındığı konusundaki hadîsler yukarıda geçmişti. Müslim'in sa-hîh'inde Câbir'den nakledilir ki, o Rasûlullah (s.a.) m şöyle dediğini duymuş : Mekke'de hiçbir kimsenin silâh taşınması helâl olmaz. Allah Teâlâ bu sûrede de Mekke'nin emîn bir belde olmasını İbrahim'in di ünden -belirtmiştir. İbrahim böyle istemektedir. Çünkü o henüz Ka' be'yi bina etmemiştir. İbrahim sûresinde ise Cenâb-ı Allah şöyle buyurur : «Hani İbrâhîm demişti ki; Rabbım, bu beldeyi emîn kıl.» Orada bu ifâde uygun düşüyordu. Çünkü —Allah en iyiyi bilir ya— bu duâ Kâ'be'yi yaptıktan sonra vuku bulmuştur. Mekke'nin yerleşme mahalli olmasından ve İsmâîl (a.s.) den onüç yaş küçük olan İshâk'ın doğuşundan sonra Hz. İbrâhîm bu duayı yapmıştı. Bunun için duanın sonunda : «Hamd olsun O Allah'a ki bana yaşlı olduğum halde İsmâîl ve İshâk'ı lütfetti. Muhakkak ki Rabbım duayı işitendir.» buyurulmuştur. Ayrıca;

«Ve halkından Allah'a, âhiret gününe îman etmiş olanları mahsûllerle rızıklandır. Allah da «Kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm. Sonra onu cehennem azabına zorlarım, bu ne kötü bir sonuç» buyurmuştur.» denilmiştir.

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'den, Ebu'l-Âliye'den, Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder ki; «Kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm. Sonra onu cehennem azabına zorlarım... Ne kötü bir sonuç» âyeti Allah Teâlâ'mn kavlidir. Mücâhid ve İkrime'nin görüşü de budur. İbn Cerîr'in doğru kabul ettiği görüş de budur. Başkaları da bunu Hz. İb-râhîm'in duasının devamı saymışlardır. Nitekim Ebu Ca'fer, Rebî'den, Ebu'l-Âliye'den nakleder ki o, İbn Abbâs'ın, bu kısmın İbrahim'in duasının devamı olduğunu söylemiştir. Hz. İbrâhîm, Rabbindan küfredenleri kısa bir süre geçindirmesini istemektedir. Ebu Ca'fer, Leys İbn Ebu Süleym kanalıyla Mücâhid'den nakleder ki «Kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm.» âyetiyle küfredeni de rızıklandırınm, ancak «sonra onu cehennem azabına zorlarım..» buyurmuştu. [\[53\]](#)

Zâlimler Allah'ın Ahdine Eremezler:

Muhâmmmed İbn İshâk der ki; Allah'ın bildirdiğine göre; kendisinin soyundan da gelse zâlimlerin asla Allah'ın ahdine eremeyeceklerini öğrenince, Allah'a ve onun sevgisine bağlanarak Hz. İbrahim Allah'ın velayet sahibi olmalarını istemediği kişiler için duâ etmekten vazgeçince, Allah Teâlâ'da; «küfredenlere gelince, ben hem iyileri, hem de kötülerini rızıklandırmam ve onları kısa bir zaman için geçindiririm.» buyurmuştur. Hâkim İbn İsmâîl... İbn Abbâs'm «Rabbim burasını emniyetli bir şehir yap ve halkından Allah'a, âhiret gününe iman etmiş olanları mahsûllerle rızıklandır» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder: Hz. İbrahim rızık sadece mü'minlere verilmesini istiyordu. Allah Teâlâ bunun üzerine ben mü'minleri rızıklandırdığım gibi, kâfirleri de rızıklandırdım. Hiçbir yaratık yaratıp da onu rızıklandırmam olur mu? buyurmuştur. Ancak «onları bir süre rızıklandırır, sonra cehennem azabına sürüklerim. Bu ne kötü bir sonuçtur» buyurmuştur. Sonra İbn Ab-bâs şu âyeti okumuştur : «Her ikisine de yardım ederiz. Bunlar da onlar da, Rabbının

lutfundandır. Rabbının. lutfu saklanmış değildir.»
Bunu İbn Merdûyeh rivayet eder. İkrime ve Mücâhid'den de benzer şekilde bir rivayet nakledilir.
Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavl-i celîl'i gibidir : «Dünyada az bir müddet geçinme vardır. Sonra dönüşleri Bizedir. Sonra küfürlerine karşılık onlara çetin azabı tattıracağız.» (Yûnus, 70)

«Kim de küfrederse onun küfrü seni üzmesin. Onların dönüşü Bizedir. O zaman, yaptıklarını kendilerine haber veririm. Allah kalb-lerde olanı şüphesiz bilir. Onları az bir süre geçindirir, sonra da ağır bir azaba sürükleriz.» (Lukmân, 23-24)

«Eğer bütün insanların bir tek ümmet olmakta birleşmelerini önlemek istemeseydik, Rahman olan Allah'ı inkâr edenleri, evlerinin tavanlarını, üzerinde yükseldikleri merdivenleri, evlerinin kapılarını, üzerine yaslanacakları kerevetleri gümüşten yapar ve altın bezeklerle işlerdik. Bunların hepsi ancak dünya hayatının geçimliğidir. Âhiret, Rabbının katında müttakîler içindir.» (Zuhruf, 33 - 35)

«Kâfir olanı kısa bir zaman için geçindiririm, sonra onu cehennem azabına zorlarım. Bu ne kötü

bir sonuçtur.» Dünya hayatında geçindirdikten ve dünyanın gölgelerini üzerine yaydıktan sonra cehennem azabına zorlarım. Onun varacağı sonuç ne kötüdür. Yani Allah onlara mühlet verir. Sonra da kudretli ve azîm bir hükümdarın yakalayışı ile yakalar. Nitekim bir âyet-i kerime'de şöyle buyurur : «Nice kasabalara zâlim oldukları halde mühlet verdim. Sonra onu yakaladım. Dönüş, Ba-na'dır.»

Buhârî ve Müslim'in sahîh'inde vârid olur ki; eziyetlere Allah'dan daha çok sabreden bulunamaz. Kullar, Allah'a çocuklar isnâd ediyorlar. Buna karşılık Allah, onlara rızık ve sıhhat lütfediyor. Buhârî'nin sahîh'inde vârid olur ki; Allah Teâlâ zâlime mühlet verir. Sonra onu bir kere yakalayınca bir daha bırakmaz. Ve ardından Rasûlullah şu âyeti okumuştur : «Rabbim'm zâlim olan kasabalan yakaladığı zamanki yakalayışı böyledir işte. Muhakkak ki O'nun yakalayışı acı ve şiddetlidir.» [\[54\]](#)

Ka'be'nin Temelleri:

«Hani İbrâhîm, Ka'be'nin temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu ve diyordu ki; Rabbımız bizden kabul buyur. Şüphesiz ki Sensin Sen, Semî', Alîm.»

Allah Teâlâ buyuruyor ki; Ya Muhammed kavmine İbrâhîm ve İsmâîl (a.s.) in Ka'be'nin temelini yükselttikleri demi hatırlat. Onlar, «Rabbımız bizden kabul buyur, şüphesiz ki Sensin, Sen, Semî', Alîm» diyorlardı. Onlar sâlih bir amel işliyor ve Allah'tan bu amellerinin kabul edilmesini umuyorlardı. Nitekim İbn Ebu Hatim... Vüheyb İbn el-Verd'den nakleder ki; o bu âyeti okumuş, sonra ağlayarak şöyle demiş : «Ey Rahmân'ın Halil'i, Sen Rahmân'ın evinin direklerini yükseltiyordun ve kabul olmamasından endişe ediyordun. Bu durum Allah Teâlâ'nın samîmi mü'minlerin durumunu naklettiği gibidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onlar ki verecekleri şeyleri verirler ve kalbleri korku ve endişe içerisinde. Hem sadakaları, nafakaları ve kurbanları takdîm ederler, hem de kabul olmamasından korkarlar.» Nitekim Hz. Âişe'den nakledilen sahîh hadîs ilerde gelecektir.

Bazı müfessirler de dediler ki; Ka'be'nin direklerini yükselten İbrâhîm, duâ eden de İsmail'di. Doğrusu her ikisi birlikte yapıyor ve söylüyorlardı. Nitekim az sonra açıklaması gelecektir. Buhârî bu

konuda bir hadîs rivayet ediyor ki önce bunu irâd edeceğiz, sonra bu konuyla ilgili haberleri nakledeceğiz. [\[55\]](#)

Hicaz Çöllerinde Hâcer ve İsmâîl:

Buhârî merhum der ki; Bize Abdullah İbn Muhammed... İbn Abbâs (r.a.) dan nakleder ki, o şöyle demiş: «Kadınlardan ilk kemer kuşanan İsmâîl (a.s.) in annesidir. O kemer kuşanarak Sâra'nın kendisi üzerindeki etkisini silmek istemiştir. Sonra İbrahim onu ve oğlu tsmâîl (a.s.) i emzikli iken getirip mescidin üst tarafındaki zemzemin kenarında bulunan Beytullah'ın yanına koydu. O gün Mekke'de kimse yoktu. Ve orada su da bulunuyordu. İbrahim her ikisini oraya koydu ve içinde hurma ve su bulunan bir kabı yanlarına bıraktı. Sonra Hz. İbrahim oradan ayrıldı. İsmail'in anası O'nun peşine düştü ve dedi ki; ey İbrahim hiçbir insanın ve eşyanın bulunmadığı bu vâdide bizi bırakıp nereye gidiyorsun? Bu sözünü bir kaç kez tekrarladı. Hz. İbrahim ona hiç bakmıyordu. Bunun sana Allah mı böyle emretti? deyince Hz. İbrahim, evet dedi. Bunun üzerine kadın öyleyse bizi helak etmez, dedi ve tekrar

döndü. İbrahim (a.s.) onların göremiyecekleri bir yere varınca yüzünü Kâ'be'ye doğru döndürerek elini kaldırıp şu duayı okudu : «Rabbımız ben çocuklarımdan kimini namaz kılabilimleri için senin mukaddes evinin yanında çorak bir vâdiye yerleştirdim. Rabbımız insanların gönüllerini onlara meylettir. Şükretmeleri için onları mahsûllerle rızıklandır.» (İbrâhîm, 37) İsmail'in annesi çocuğunu emziriyor ve kırbadaki sudan da içiyordu. Kadın susadı, çocuk susadı. Kadın ümitle ona bakıyordu. Sonra kızarak kalktı. Arkasında en yakın arazinin Safa tepesi olduğunu gördü ve oraya doğru koştu. Sonra vâdiye yöneldi. Bir kimseyi görebilir miyim diye bakıyordu. Ama kimseyi göremedi. Safâ'dan indi. Vâdiye ulaştığında elbisesinin bir kenarını kaldırdı. Sonra yorulmuş insanların koşusu gibi koştu ve vâdiyi geçerek Merve'ye geldi. Ve orada durdu Sonra birini görebilir miyim diye çevreye baktı. Fakat kimseyi göremedi. Yedi kere böyle yaptı. İbn Abbâs der ki; Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte insanlar Safa ile Merve arasında bunun için koşarlar.[\[56\]](#)

Merve'nin yanma gelince yüksek bir ses işitti. Kendi kendine sus, dedi. Sonra dinledi. Yine bir ses duydu. «İşittim, senin yanında yardım edecek bir şey var mı?» dedi. Baktı ki bir melek zemzemin olduğu yerde. Ayağıyla yeri kazıyordu veya kanadıyla. Birden su çıkıverdi. İsmail'in annesi suyun birikmesi için çevresini yükseltmeye başladı. Ve eliyle suyu avuç avuç alıp kabına doldurdu. O doldurdukça su kaynıyordu. İbn Abbâs dedi ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Allah İsmail'in annesine merhamet etsin, bıraksaydı zemzemi —veya suyu avuçlamasaydı dedi— Zemzem akar çeşme olurdu. İbn Abbâs der ki: Kadın hem içti hem çocuğunu emzirdi. Melek ona suyun kaybolmasından korkma, dedi. Çünkü burada şu çocuk ve babası Allah Azze ve Celle için bir ev yapacaklar. Allah Azze ve Celle kendine mensûb olanları helak etmez. Kâ'be tepe gibi yerden biraz yüksekçeydi. Sel gelir, ba-zan sağından, bazan solundan alırdı. Kadın bir süre burada durdu. Nihayet Cürhüm kabilesinden komşular geldi. Veya Cürhüm kabilesinden bir aile Kedâ (Mekke'de bir dağ adı) yoluyla gelmişlerdi. Mekke'nin alt yanına,

konakladılar. Suyu kanat çırpıp bir kuş gördüler ve dediler ki: Bu kuş suyun üstünde kanat çırpıp dönmelidir. Muhakkak bu vadiye su olduğuna and içeriz. Bir veya iki gözcü gönderdiler. Ve onlar suyu gördüler, dönüp kabilelerine suyun bulunduğunu haber verdiler. Kabile de suyun başına geldi. İsmail'in annesi suyun yanındaydı. Yanında konaklamamıza izin verir misin? dediler. O evet; ancak suda sizin hakkınız yoktur, dedi. Onlar da pekiyi dediler.

İbn Abbâs der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Bu durum İsmail'in annesini sevindirdi. Çünkü o kalabalıktan hoşlanıyordu. Kabile burada konakladı. Kabilenin diğer mensûblanna da haber yolladılar. Onlar da gelip burada konakladılar. Burada aynı kabilelerden birçok hane halkı oldu. Çocuk büyüyüp onlardan Arapça öğrendi. Çocuk büyüyünce Cürhüm kabilesinin hayranlığını çekti. Ve onu kendilerinden bir kadınla evlendirdiler. Nihayet İsmail'in annesi öldü. Ve İsmail evlendikten sonra İbrahim geriye bıraktıklarını gözlemek üzere tekrar Mekke'ye geldi. Fakat İsmail'i bulamadı. Karısına onu sorduğunda, bize bir şeyler bulmaya gitti, dedi. Sonra İbrahim

İsmail'in eşine hayatlarından ve durumlarından sordu. Kadın çok kötüyüz. Şiddet ve sıkıntı içindeyiz, diyerek dertlendi. İbrahim ona dedi ki; eşin geldiğinde benden ona selâm söyle ve de ki; evinin eşliğini değiştirsin: İsmail (a.s.) dönünce bir şeyler sezer gibi oldu ve kimsecikler geldi mi? dedi. Kadın evet şöyle şöyle bir yaşlı geldi, Senden suâl etti, ben de ona durumu bildirdim. Geçimimizi sordu, ben de ona şiddet ve sıkıntı içinde olduğumuzu bildirdim, dedi. İsmâîl sana bir şey tavsiye etti mi? dedi. Kadın evet, sana selâm söylememi buyurdu ve evinin eşliğini değiştirmeni, söyledi. İsmâîl işte o babamdır. Bana, senden ayrılmamı buyurmuş. Şimdi ailene dön diyerek eşini boşadı ve aynı kabilede bir başka kadınla evlendi. Allah'ın istediği bir süre İbrahim onlardan uzak kaldı. Sonra tekrar geldi yine İsmail'i bulamadı. Eşinin yanına varıp ondan suâl etti. Kadın, bize bir şey bulmak üzere dışarı çıktı, dedi. İbrahim, nasılsınız? diyerek geçimlerini ve hallerini sordu. Kadın çok iyi ve bolluk içindeyiz, diyerek Allah Azze ve Celle'ye hamd ü senada bulundu. İbrahim ne yersiniz? dediğinde, kadm et dedi. İbrahim ne

içersiniz? dediğinde, kadın su dedi; İbrahim, Allah'ım onlara eti ve suyu mübarek kıl, dedi. Hz. Peygamber buyurdu ki; o gün henüz buğdayları yoktu. Eğer buğdayları olsaydı İb-râhîm buğdayı için de duâ ederdi. Hz. Peygamber buyurdu ki: Onlar Mekke'nin dışında sadece et ve su ile geçiniyorlardı. İbrahim kadına eşin geldiğinde benden ona selâm söyle ve de ki; evinin eşliğini iyice pekiştirsin, dedi. İsmâîl (a.s.) eve geldiğinde kimsecikler geldi mi? diye sordu. Kadın evet güzel yüzlü bir ihtiyar geldi, diyerek adamı övdü. Seni sordu ve ben senden haber verdim. Geçimimizin nasıl olduğunu sordu, ben de iyi, dedim. İsmâîl, sana bir şey tavsiye etti mi? dediğinde, kadın evet sana selâm söyledi. Ve kapının eşliğini sağlamca kılmanı buyurdu, dedi. İsmâîl işte o, babamdır, eşik de sensin. Sana sıkıca sarılmamı emretti, dedi. Sonra İbrâhîm Allah'ın dilediği bir süre durdu ve tekrar yanlanna geldi. İsmâîl zezem yakınlarında gölgelikli bir ağacın altında okunu yontuyordu. İbrahim'i görünce ayağa kalktı ve oğulun babayla, babanın oğulla yaptığı şeyleri yaptılar. Sonra dedi ki; ey İsmâîl Allah bana bir şey emretti. İsmâîl Rabbım Azze ve

Celle sana ne emrederse yap, dedi. İbrâhîm bu konuda bana yardım eder misin? dedi. İsmâîl, evet yardım ederim dedi, İbrâhîm, Allah bana şuraya bir ev yapmamı emretti, dedi. Ve çevrelerinde bulunan yüksekçe bir yeri gösterdi. İşte orada Beytullâh'ın direklerini yükselttiler. İsmâîl taş getiriyordu. İbrâhîm de yapıyordu. Bina yükselince bu taşı getirdi ve oraya koydu. İbrâhîm onun üzerine çıkarak binayı yapıyordu, İsmâîl de ona taş uzatıyordu. Ve ikisi birlikte : «Rabbımız bizden kabul buyur. Şüphesiz ki Sensin Sen, Semî' Alîm» diyorlardı. İbn Abbâs der ki; Kâ'be'nin etrafını dönünceye kadar evi yaptılar ve hem «Rabbımız bizden kabul buyur. Şüphesiz ki Sensin Sen Semî', Alîm» diyorlardı. Bu hadîsi İbn Bbu Hatim, Ebu Abdullah Muhammed İbn Hammâd ez-Zahrânî'den, İbn Cerîr de Ahmed İbn Sabit el-Râzî'den rivayet ederler. Ve her iki rivayet te Abdürrezzâk'dan özet olarak nakledilir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; bize İsmail İbn Alî... Kesir tbn Kesîr'den şöyle dediğini nakletti. Bir gece mescidin üstünde ben, Osman İbn Ebu Süleyman, Abdullah İbn Abdurrahmân ve daha

başka bir toplulukla birlikte Saîd İbn Cübeyr'in yanında bulunuyorduk. Saîd İbn Cübeyr dedi ki; beni görmeden istediğinizi sorun. Onlar makam nedir? diye sorduklarında, Saîd onlara, İbn Abbâs'ın bu hadîsini anlatmaya başladı ve hadîsi uzun uzadıya nakletti. [\[57\]](#)

Zemzem'in Kaynağı:

Sonra Buhârî der ki; bize Abdullah İbn Muhammed... Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki, o şöyle demiş : İbrâhîm ile ailesi arasında olanlar olduktan sonra, İbrâhîm, İsmail'i ve annesini alarak bir su kırbaşıyla beraber yola çıktı. İsmail'in annesi kırbadan su içiyor ve meydana gelen sütü çocuğuna içiriyordu. Nihayet Mekke'ye geldiler. İbrâhîm, İsmâîl ile annesini büyük gölgelikli bir ağacın altına koydu. Sonra kendi ailesine doğru yola koyuldu. İsmail'in annesi İbrahim'in peşinden koşarak Kedâ' (Mekke'de bir dağ) ya kadar geldiklerinde arkasından «ey İbrâhîm, bizi kime bırakıyorsun?» diye seslendi. İbrâhîm, Allah Azze ve Ceile'ye, deyince kadın; Allah'ın emrine rızâ gösterdim, dedi ve geri döndü. Kadın, kırbadan su

içiyor, meydana gelen sütü çocuğuna içiriyordu. Nihayet krbadaki su bitti. Kadın gidip bakınsam, belki birine rastlarım dedi, ve kalktı gitti. Sa-fâ'ya ıktı. Bir kişiye rastlar mıyım? diye baktı, kimselere rastlamadı. Vâdîye gelince koşarak Merve'ye doğru gitti. Ve bunu birkaç kere yaptı. Sonra ocuğun yanına varıp bakayım ne yaptı acaba? dedi. Onun yanma vardı. Ve baktı ki ocuk olduğu gibi duruyor. Sanki lm soluğu veriyordu. İi rahatlamadı ve gidip yücelere baksam, belki birine rastlarım, dedi. Koşup Safâ'ya çıktı, baktı, baktı kimseyi göremedi. Yedi kez böylece gitti geldi. Sonra gidip baksam ocuk ne haldedir, dedi. Ve birden bir ses işitti. Ve yapabileceğin iyilik varsa yardıma koş dedi. Bir de baktı ki Cebrâil (a.s.). İbn Abbâs diyor ki; ocuk topu-ęuyla yere vurdu ve yerden su fişkırdı. İsmail'in annesi dehşete kapıldı ve suyun olduğu yeri kazıyor, kazıyordu. İbn Abbâs dedi ki; Ebu'l-Kâsım Muhammed Mustafâ (s.a.); eğer kadın bıraksaydı su açığa çıkacaktı buyurdu. İbn Abbâs dedi ki; kadın suyu içiyor ve meydana gelen sütü çocuğa emzirtiyordu. İbn Abbâs dedi ki; vâdînin ortasında

Cürhüm kabilesinden bir topluluk geçiyordu. Dediler ki; kuş ancak suyun olduğu yerde bulunur. Ve bir gözcü göndererek suyun olup olmadığına baktırdılar. Gözcü suyu görünce gelip onlara haber verdi. Onlar da suyun olduğu yere gelip dediler ki; ey İsmail'in annesi, seninle birlikte olmamıza —veya seninle beraber oturmamıza— izin verir misin? Sonra çocuk bulûğa erdi ve onlardan bir kadınla evlendi. İbn Abbâs der ki, sonra İbrâhîm (a.s.) ailesine dedi ki; ben bıraktıklarınızı görüp de geleyim. Geldi, selâm verdi ve İsmâîl nerededir? dedi. Eşi avlanmak için gitti, deyince İbrâhîm, geldiğinde ona de, evinin eşliğini değiştirsin. İsmâîl geldiğinde kadın ona durumu haber verince, İsmâîl; işte sen osun, ailene git dedi. İbn Abbâs der ki; sonra tekrar İbrâhîm ailesine, bıraktıklarımı gidip göreyim, dedi. Geldi ve İsmâîl nerede? dedi. Eşi avlanmak için gitti. Oturup bir şeyler yemez, içmez misin? dedi. İbrâhîm, ne yer ne içersiniz? dediğinde, kadın yiyeceğimiz et, içeceğimiz sudur, dedi. İbrâhîm Allah'ım onların yiyecek ve içeceklerini kendilerine mübarek kıl, dedi. İbn Abbâs der ki; Ebu'l-Kâsım Muhammed Mustafâ

(a.s.) buyurdu ki: Bereket İbrahim'in duâsıdır. İbn Abbâs der ki: Sonra İbrâhîm gidip bıraktıklarını görüp geleyim, dedi. Geldi, zenzemin arkasında 'İsmail'e rastladı, o ok yontuyordu. İbrâhîm dedi ki; ey İsmâîl, Rabbiro. Azze ve Celle bana kendisi için bir ev yapmamı emretti. İsmâîl Rûbbın Azze ve Celle'ye itaat et, dedi. İbrâhîm senin de bana yardım etmeni emretti, deyince, İsmâîl o zaman yapayım, dedi veya benzeri bir şey söyledi. Kalktılar ve İbrâhîm binayı yapmaya koyuldu. İsmâîl de ona taş uzatıyordu. Ve ikisi birlikte : «Rabbımız bizden kabul buyur. Şüphesiz ki Sensin Sen, Semî', Alîm.» diyorlardı. Nihayet bina yükseldi ve ihtiyar taş taşımaktan bitkin düştü. İbrâhîm makamının yanındaki taşın üzerine çıktı. İsmâîl de ona taş uzatıyordu. Ve ikisi birlikte «Rabbımız bizden kabul buyur...» diyorlardı. Bu iki rivayeti iner iki şekliyle de Buhârî peygamberler kitabında zikreder. Ne gariptir ki, Hafız Ebu Abdullah Hâkim, bu hadîsi el-Müstedrek isimli eserinde Ebu Abbâs el-Asamm kanalıyla... İbrâhîm İbn Nâfi'den rivayet eder ve Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre bu hadîs sahihtir, ama her ikisi de bu rivayeti tahrîc

etmemişlerdir, der. Halbuki Buhârî görüldüğü gibi İbrâhîm İbn Nâfî'nin hadîsini kısaltarak nakletmiştir. Çünkü o k'urban bölümünü zikretmemiştir. Buhârî'nin sahîh'inde vârid olur ki, koyunun iki boynuzu Kâ'be'de asılı imiş. Ve yine İbrâhîm (a.s.) in Mekke'de ailesini burak ile acele olarak ziyaret edip sonra mukaddes beldedeki ailesine döndüğü zikredilir. Allah en iyisini bilendir. Allah bilir ya bu hadîs merfûdur. Ancak İbn Abbâs, Rasûlullah (s.a.) dağı hadîsi sahîh olarak rivayet etmiştir.

Mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Tâlib'ten bu konuda yukardaki rivayete kısmen muhalif olan bir rivayet vârid olmuştur. Buna göre, İbn Cerîr der ki; Bize Muhammed İbn Beşşâr... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakletti ki; o şöyle demiş : İbrâhîm (a.s.) Kâ'be'yi yapmakla emrolu-nünca, İsmâîl ve Hâcer ile birlikte yurdundan çıktı. Hz. Ali der ki, Mekke'ye geldiğinde Beytullâh'ın olduğu yerde başında buluta benzer bir şey göründü. Onunla konuştuğunda ,bulut dedi ki; ey İbrâhîm, göl- genin olduğu yerde bina et. Veya gölgenin olduğu kadar yap, dedi. Ne fazla ne eksik. Binayı yapınca gitti, İsmâîl ile Hâcer'i orada bıraktı.

Hâder dedi ki; ey İbrahim bizi kime bırakıyorsun? O da Allah'a, dedi. Bunun üzerine Hâcer git, Allah bizi helak etmez, dedi. Hz. Ali der ki; İsmâîl şiddetle susadı. Bunun üzerine Hâcer, Safa tepesine çıktı ve baktı hiçbir şey görmedi. Sonra Merve'ye geldi yine bir şey görmedi. Sonra Sa-f â'ya döndü, baktı hiçbir şey görmedi. Tekrar Merve'ye geldi, yine bir şey görmedi. Tekrar Safa'ya gitti, baktı, bir şey görmedi. Ve yedi kere böyle yaptı. Sonra dedi ki; ey İsmâîl seni göremeyeceğim şekilde öl. Yanma geldiğinde İsmâîl susuzluktan ayağıyla bir şeyler araştırıyordu. Bu esnada Cebrâîl ona seslendi, sen kimsin? dedi. Kadın, ben Hâcer'im, İbrahim'in oğlunun anası, dedi. Cebrâîl İbrahim, sizi kime bıraktı? deyince, Hâcer, o bizi Allah'a bıraktı, dedi. Cebrâîl, İbrahim sizi Kâfi (olan Allah'a) bırakmış, dedi. Hz. Ali der ki; çocuk ayağının parmağıyla yeri karıştırdı ve oradan zemzem çıktı. Hâcer suyu topluyordu. Cebrâîl ona bırak, çünkü o fazla sudur, dedi.

Bu ifâdeye göre İbrahim, Hâcer ve İsmail'i bırakıp gitmezden önce Kâ'be'yi yapmıştır. Ancak önce Ka'be'nin taşlarını getirip duvarını örmüş olması

muhtemeldir. Yoksa bütününü yapmış olamaz. Çünkü İsmâîl büyüyünce ikisi birlikte bütününü yapmışlardır. Nitekim Allah Teâlâ bu âyette onu haber veriyor.

Sonra İbn Cerîr der ki: Bize Hennâd... Hâlid İbri Ar'ara'dan nakleder ki; adamın biri kalktı ve Hz. Ali'ye dedi ki; bize Kâ'be'den haber vermeyecek misin? Orası yeryüzünde yapılan ilk ev midir? Hz. Ali, hayır ilk ev değildir, fakat orası yeryüzünde bereketin konulduğu ilk evdir, İbrahim'in makamıdır. Oraya giren emîn olur, dedi. İstersen sana-oranın nasıl yapıldığını bildireyim, dedi. Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'e bana yeryüzünde bir ev yap diye vahyetti. İbrahim, bunun üzerine çok sıkıldı. Allah ona sekînet gönderdi. —Bu iki taraflı durmadan esen bir rüzgârdı.— İbrâhîm ile İsmâîl birlikte yola koyuldular. Nihayet Mekke'ye geldiler ve Beytullâh'ın olduğu yerde konakladılar. İbrâhîm sekî-netin durduğu yerde bina yapmakla emrolundu. İbrâhîm binayı yaptı. Fakat bir taş eksik kaldı. Çocuk gitti bir şeyler araştırdı. İbrâhîm sana emrettiğim gibi bana bir taş bul, dedi. Çocuk gitti, bir taş aldı ve onu

İbrahim'e getirdi. İsmâîl Hacer-i Esved'in yerine konmuş olduğunu görünce dedi ki; babacığım, sana bu taşı kim getirdi? İbrâhîm de bana, o taşı senin binana güvenmeyen getirdi. Cebrâîl (a.s.) gökten indirdi, dedi. Böylece ikisi birlikte binayı tamamladılar.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Muhammed İbn Abdullah... Kâ'b el-Ahbâr'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah yeryüzünü yaratmazdan kırk yıl önce Kâ'be suyun üzerinde köpük gibiydi. Yeryüzü ondan meydana getirildi. Saîd der ki; bize Ali İbn Ebu Talip anlattı ki; İbrahim (a.s.) Ermîniye'den gelmişti. Ve onun beraberinde örümceğin ağı kurması için yer araştırdığı gibi evin yerini araştıran sekînet vardı. Kâ'be'nin üzerini, bir taşı ancak otuz kişinin kaldırabileceği taşlardan temizleyip çıkardı. Saîd der ki; ben, ey Muhammed, Allah Teâlâ «Hani îbrâhîm Kâ'be'nin temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu.» buyuruyor deyince Hz. Ali evet o daha sonraydı, dedi.

Süddî der ki; Allah Azze ve Celle İbrahim (a.s.) e oğlu İsmâîl ile birlikte bir ev yapmalarını emretti. Benim için tavaf edenlere, orada kalanlara, rükû ve secdeye varanlara bir ev yapın, dedi. İbrahim (a.s.)

yola koyuldu ve Mekke'ye geldi. O ve İsmâîl birbirleriyle konuşmaya başladılar. Evin yerinin neresi olacağını bilmiyorlardı. Allah kendilerine el-Hacûc “” yeli denilen iki kanadı ve yılan şeklinde başı olan bir rûzgâr gönderdi. Rûzgâr onlara Kâ'be'nin çevresini ve ilk evden kalma temellerin bulunduğu yeri açtı. Tartışa tartışa rûzgârı izleyerek yeri kazmaya başladılar. Ve temeli attılar. İşte Allah Teâlâ'nın «Hani İbrâhîm Kâ'be'nin temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu.» âyetinde söylediği budur. Ve yine «Hani biz İbrahim'e evin yerini hazırlamıştık.» buyruğunda söylenen de budur. Direkleri dikip Rûkn'ün bulunduğu yere gelince, İbrâhîm, İsmail'e dedi ki; yavrucuğum git,, bana güzel bir taş bul ki buraya koyayım. İsmâîl, babacığım ben yorulmuş, bitmişim, ama gidip araştırayım, dedi. Gitti bir taş buldu, getirdi. Fakat İbrâhîm uygun bulmayarak bundan daha güzel bir taş getir, dedi. Gitti, taş aradı. Bu sırada Cebrâîl ona Hindistan'dan Hâcer-i Esved'i getirdi. Hâcer-i Esved bembeyaz, yâkût gibi parlak bir taşı. Âdem onu cennetten birlikte indirmişti. Fakat taş insanların günâhları yüzünden kararmıştı. İsmâîl

ona bir taş bulup getirdi. Fakat geldi ki Hâcer-i Esved rüknün yanında duruyor. Babacığım, o taşı sana kim getirdi? dedi. Hz. İbrâhîm de senden daha güçlü olan birisi getirdi, dedi. İbrâhîm Rabbı tarafından imtihan edildiği kelimeleri okuyarak binayı yapıyor ve «Rabbımız, bizden kabul buyur...» diyorlardı.

Bu ifâde Kâ'be'nin temellerinin İbrâhîm peygamberden önce yapıldığını gösterir. Buna göre İbrahim'e bu temeller gösterilmiş ve hazırlanmıştır. Bazıları bu görüşü kabul ederler. Nitekim İmâm Abdürrez-zâk... Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki, o, «Hani İbrâhîm Kâ'be'nin temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu.» âyetindeki «temellerin» daha önceki evin temelleri olduğunu belirtmiştir. Abdürrezzâk yine der ki: Bize Hişâm İbn Hassan... Atâ İbn Ebu Re-bâh'dan nakletti ki o şöyle demiş : Allah Hz. Âdem'i cennetten indirince iki ayağı yeryüzünde başı gökyüzünde idi. Gökyüzü halkının sözlerini ve duâlanm işitiyordu. Onlarla ünsiyet kesbederdi. Melekler onu korkuttular ve o da Allah'a duâ ve ibâdetinde onları şikâyet etti. Bunun

üzerine Allah Teâlâ onu yeryüzüne indirdi. Meleklerin seslerini duymayınca, Âdem yalnızlık çekti ve duâ ve ibâdetinde Allah'a dertlendi. Bunun üzerine o Mekke'ye yöneltildi. Ayağını bastığı her yer bir kasaba, adımını attığı yer de ova idi. Nihayet Mekke'ye geldi. Ve Allah cennet yakutlarından bir yakut indirdi ve bu yakut şu andaki Kâ'be'nin yerinde idi. Âdem bunu tavaf edip duruyordu ki, Allah ona bir tufan gönderdi ve o yakutu kaldırdı. Sonra Hz. İbrahim peygamber olarak gönderildi ve orada bina yaptı. İşte Allah Teâlâ'nın «Hani İbrahim'e Kâ'be'nin yerini hazırlamıştık.» âyetindeki kavil budur. Abdürrezzâk der ki; bana İbn Cüreyc, Atâ'dan nakletti ki; Hz. Âdem şöyle demiş : «Ben meleklerin sesini işitemiyorum. Sebebi nedir? Allah Teâlâ günâhların yüzünden, demiş. Öyleyse sen yeryüzüne in ve benim için bir ev yap da meleklerin gökyüzündeki evimi tavaf ettiklerini gördüğün gibi orayı tavaf et, buyurmuş. Halk oriun bu evi beş dağdan yaptığını zanneder. Bu dağlar, Hirâ, Zeytin dağı, Sina dağı, Lübnan dağı veCûdi dağıdır. Bu evin çevresi ceylan barınağı idi. Bu ilk yapı Hz. Âdem' in yapısıdır. Sonra

İbrahim (a.s.) burayı yeniden yapmıştır. Bu rivayetin Atâ'dan nakli sahîh işe de, rivayette bazı yanlışlar vardır. Allah en iyisini bilendir¹. [\[58\]](#)

Kâ'be'nin Şerefi:

Yine Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Katâde'den nakletti ki o şöyle demiş : Allah Teâlâ Kâ'be'yi Hz. Âdem'i yeryüzüne indirdiği sırada onunla birlikte indirmiştir. Hz. Âdem'in indiği yer Hind toprağıydı. Onun başı gökte, iki ayağı yerde idi. Melekler ondan korkunca Âdem'in boyu altmış zirâa düşürüldü. Hz. Âdem meleklerin sesini ve teşbihlerini duyamayınca Allah Azze ve Celle'ye şikâyet etti. Bunun üzerine Allah, ey Âdem, Arş'ımın etrafında meleklerin tavaf ettiği gibi, senin de tavaf edeceğin bir evi senin için yeryüzüne indirdim, buyurdu. Melekler, Arş'ımın yanında namaz kıldıkları gibi, sen de o evin yanında namaz kılarısın. Âdem (a.s.) o eve doğru yöneldi. Fakat adımları uzatıldı. , İki adımının arasında bir geçit yapıldı. Bu geçitler böylece devam etti. Nihayet Âdem Kâ'be'ye geldi ve onu tavaf etti. Ondan sonra gelen peygamberler de onu tavaf ettiler.

İbn Cerîr der ki; İbn Humejd... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : Allah Teâlâ Kâ'be'yi dünya yaratılmazdan iki bin yıl önce suyun r k nlerinden dört r kn n üzerine kondurdu. Sonra yeryüzü Kâ'be'nin altında yuvarlandı. Muhammed İbn İ   k der ki; bana İbn Ebu Necîh. Mücâhid ve diğer ilim erbabından nakletti ki; Allah Teâlâ Hz. İbrahim'e Kâ'be'nin yerini hazırlayınca İbrahim (a.s.)  am'dan yola koyuldu. Onunla beraber İsmâîl ve İsmail'in annesi Hâcer de birlikte yola koyuldular. İsmâîl meme emen küçük bir çocuktu. Bana nakledildi ine göre; onlar burak'ın üzerinde ta ındılar. Beraberinde Hz. Cebrâîl var idi ve ona Kâ'be'nin yerini, Harem-i  erif n işaretlerini gösteriyordu. Cebrâîl de Hz. İbrahim ile beraber  ıktı. Hangi kasabaya u rarlarsa İb-r   m burada bir m 'bed yapmakla mı emrolundum ey Cebrâîl? diyordu. Cebrâîl de geç, diyordu. Nihayet onu Mekke'ye getirdi. Mekke o sırada meyvelikli rahat bir yerdî. Orada kendilerine Amâlika denilen Mekke' ve çevresinin dı ından olan bir halk bulunuyordu. Kâ'be'nin yeri ise kıpkızıl bir k l tepesiydi. Hz. İbrahim, Cebrâîl'e dedi ki; binay 

buraya mı yapmakla emrolundum? Cebrâîl evet, dedi ve onları Kâ'be' nin bulunduğu yere indirdi. îbrâhîm, İsmail'in annesi Hâcer'e kendisi için bir çardak yapmasını emretti. Ve dedi ki: «Rabbımız ben çocuklarımdan kimini namaz kılabilmeleri için senin mukaddes evinin yanında kurak bir vâdiye yerleştirdim. Rabbımız, insanların gönüllerini onlara meylettir. Şükretmeleri için onları mahsûllerle rızıklandır.» (îbrâhîm, 37)

Abdürrezzâk der ki; bana Hişâm, İbn Humeyd yoluyla Mücâhid' den nakletti ki o şöyle demiş : Allah Teâlâ bu evin yerini eşyayı yaratmazdan iki bin sene önce yarattı. Temelleri yedinci kat yerdedir. Leys İbn Ebu Süleym de Mücâhid'den aynı şekilde nakleder, Kâ'be' nin temellerinin yedinci kat yerde olduğunu bildirir. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Ulyâ İbn Ahmer'den nakletti ki, o şöyle demiş; Zülkarneyn, Mekke'ye gelmiş ve İsmâîl ile İbrahim'in beş dağdan getirdikleri taşlarla Kâ'be'yi yapmakta olduklarını görmüş. Onlara, benim yerimde ne yaparsınız? demiş. İbrâhîm biz emredilmiş iki kuluz. Rabbımız bize bu Kâ'be'yi yapmamızı emretti, demiş.

Zülkarneyn öyleyse iddia ettiğinizin belgesini gösterin demiş. Beş adet koyun getirilmiş, koyunlar biz İbrâhîm ile İsmail'in emredilen iki kul olduğuna şehâdet ederiz, Kâ'be'yi yapmakla emrolundular, demişler. Bunun üzerine Zülkarneyn; peki razı oldum ve kabul ettim, deyip gitmiş. Ezrakî de, «Mekke Tarihi»nde der ki; Zülkarneyn İbrâhîm (a.s.) ile birlikte Kâ'be'yi tavaf etmiştir. Bu da onun zamanının çok eski olduğunu gösteriyor. En iyisini Allah bilir.

Buhârî merhum «Hani İbrâhîm Kâ'be'nin temellerini İsmâîl ile birlikte yükseltiyordu...» âyeti konusunda der ki; temeller binanın esâsıdır.

İsmâîl... Hz. Âişe'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Görmez misin ki, senin kavmin Kâ'be'yi yaparken İbrahim'in temellerini kıstılar. Ben dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü, onu tekrar İbrahim'in temellerine döndürmeyecek misin? Rasûlullah buyurdu ki: Eğer senin kavmin henüz yeni küfür (den dönmüş) olmasaydı yapardım. Abdullah İbn Ömer der ki; eğer Hz. Âişe bu hadîsi Rasûlullah (s.a.) dan işitmişse, Rasûlullah (s.a.) in Hicr-i İsmâîl'in

ardında kalan iki rûkne selâm vermeyi terketmesinin nedeni Kâ'be'nin bütünüyle İbrâ-bîm (a.s.) in temelleri üzerine kurutmamasından dolayı olacağını sanıyorum. Buhârî, Hacc bahsinde bu hadîsi Ka'nebi'den rivayet eder. Peygamberlerin sözleri bahsinde de Abdullah İbn Yûsuf dan nakleder. Müs-Jim ise Yahya ve İbn Vehb'in hadîsinden nakleder. Neseî de Abdur-rahmân İbn Kâsım'ın hadîsinden nakleder ki, hepsi İmâm Mâlik'ten bu hadîsi naklederler. Ayrıca Müslim sahîh'inde Nâfi'den nakleder ki, Abdullah İbn Muhammed; Abdullah İbn Ömer'e şöyle demiş : Ben, Hz. Peygamberin Hz. Âişe'ye şöyle dediğini duydum. Şayet senin kavmin câhiliyyet devrini —veya küfür dönemini dedi— yeni atlatmış olmasaydı Kâ'be'nin hazînelerini Allah yolunda harcardım ve kapısını yere indirir, oraya Hicr'i de sokardım. Buhârî der. ki; bize Ubeydullah İbn Mûsâ... Esved'den, İbn Cübeyr bana şöyle dedi diye nakleder: Hz. Âişe sana gizlice çok hadîs söylüyordu. Kâ'be konusunda ne söyledi? dedi. Ben de dedim ki; Hz. Âişe Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu söyledi: Ey Âişe, eğer senin kavmin

küfür dönemini henüz yeni geçirmiş olmasaydı Kâ'be'yi yıkardım ve ona iki kapı yapardım. İnsanlar bir kapıdan girer, bir kapıdan çıkarlardı. İbn Zübeyr böyle yapmıştır. Bu hadîsi Buhârî tek başına bu şekilde ilim kitabında rivayet eder.

Müslim ise Sahîh'inde der ki; bana Yahya İbn Yahya... Hz. Âişe' den nakletti ki o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki; eğer kavmin küfürden yeni çıkmış olmasaydı Kâ'be'yi yıkar ve onu İbrahim'in temeli üzerine kurardım. Müslim der ki; bana Muhammed İbn Hatim... Saîd İbn Meynâ'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Ben Abdullah İbn Zübeyr'in şöyle dediğini işittim : Teyzem Hz. Âişe (r.a.) bana nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş : Ey Âişe eğer kavmin şirkten henüz yeni çıkmış olmasaydı Kâ'be'yi yıkardım ve onu yere bitiştirirdim. Onun için biri doğuda, biri de batıda iki kapı yapardım. Ve Kâ'be'ye Hicr'den altı kulaç daha eklerdim. Çünkü Kureyş'liler Kâ'be'yi yaparken buradan kısmışlardır. Bu rivayette de Müslim tek basınadır. [\[59\]](#)

Kâ'be'nin Yeniden Yapılması :

İbrahim (a.s.) den uzun bir süre sonra ve peygamberin gönderilişinden beş yıl önce Kureyş'liler Kâ'be'yi yeniden bina etmişlerdi. Rasûlullah (s.a.) da onlarla birlikte taş taşımıştı. Bu sırada Hz. Peygamber otuzbeş yaşında bulunuyordu. Kıyamet gününe kadar Allah'ın sa-lât ve selâmı onun üzerine olsun.

Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr, Sîret'inde der ki: Hz. Peygamber otuzbeş yaşına bastığında Kureyş'liler Kâ'be'yi yapmak üzere toplandılar. Bu konuya çok önem veriyorlardı Damını çatmak istiyor ve yıkılmasından korkuyorlardı. Kâ'be adam boyu kayalardan yapılmıştı. Onu yükseltip tavan çatmak istediler. Bunun sebebi bir topluluğun Kâ'be'nin hazînesini çalmasıydı. Kâ'be'nin hazînesi, Kâ'be'nin içindeki bir kuyuda bulunuyordu. Hazîne Huzâa kabilesinden Müleyh İbn Amr'ın oğlunun kölesi Düveyk'in yanında bulunurdu. Kureyş'liler onun elini kestiler. Halk, hazîneyi çalanın onu Düveyk'in yanına koyduğunu iddia etti. Bizanslı tüccarlardan birinin gemisi Cidde yakınlarında karaya oturmuştu. Parçalanan gemi kıyıya vurunca onun ağacını alıp

Kâ'be' ye tavan çatmak üzere hazırladılar. Mekke'de kıbtî bir marangoz vardı. Marangoz için gerekli olan bazı şeyleri (âlet-edevât) getirdiler. Her gün Kâ'be'ye hediye edilen şeylerin atıldığı kuyunun içinden bir yılan çıkardı ve Kâ'be'nin duvarında güneşlenirdi. Kureyş'liler bundan korkarlardı. Çünkü kim o yılanı yaklaşırsa yılan ona saldırır, derisinden sesler çıkarır ve ağzını açarak üzerlerine yürürdü. Kureyşliler, bundan da korkarlardı. Bir gün yılan Kâ'be'nin duvarının üzerinde her zamanki gibi güneşlenirken Allah ona bir kuş gönderdi. Ve kuş yılanı kaptı kaçtı.

Kureyşliler; umarız ki Allah bizim yapmak istediğimiz şeyden hoş-nûd olacaktır, yanımızda çalışkan bir arkadaş var, ağaç var ve Allah bizi yilandan kurtardı, dediler.

Kâ'be'yi yıkıp yeniden inşâ etmek üzere birleştiklerinde, Mahzûm-oğlu, İmrân oğlu, Abd oğlu, Âiz oğlu, Amd oğlu Ebu Vehb ayağa kalktı ve Kâ'be'den bir taş aldı. Taş elinden düştü ve eski yerine kondu. Ebu Vehb dedi ki, «Ey Kureyş'liler topluluğu, Kâ'be'yi yapmak için sadece heiâl olan kazancınızı verin. Ona faizle alış-veriş, haram kazanç

ve başkalarına zulüm edilerek elde edilen şeyler dâhil olmasın.» İbn tshâk der ki; halk bu sözü Mahzûm oğlu Ömer oğlu Abdullah oğlu Muğîre oğlu Velîd'e atfeder.

İbn İshâk der ki: Sonra Kureyş'liler Kâ'be'yi bölümlere ayırdılar. Kapı bölümü Abd Menâf ve Zühre oğullarına, Hacer-i Esved direği ile Yemen direği Mahzûm oğullarına ve onlara eklenen Kureyş kabilelerine düştü. Kâ'be'nin ortası ise Cümah ve Sehm oğullarına düştü. Hicr bölümü Abdüddâr İbn Kuseyy oğullarıyla Esed İbn Abdüluzzâ İbn Ku-seyy ve Adî İbn Kâ'b İbn Lüey oğullarına düştü. Bu kısım Hatim adını alıyordu. Sonra insanlar Kâ'be'yi yıkmaktan korktular ve bundan uzaklaştılar. Velîd İbn Muğîre dedi ki; ilkin yıkmaya ben başlayacağım. Kazmayı aldı, yıkmaya başladı ve Allah'ım, hayırdan başka bir şey murâd etmiyoruz, dedi. Sonra iki rükün arasını yıktı. O gece insanlar beklediler ve dediler ki; bakalım eğer Velîd İbn Muğîre'ye bir şey olursa geriye kalan kısmı yıkmaz ve tekrar eski haline getiririz. Eğer ona bir şey olmazsa, Allah yaptığımızdan memnun olur. O gece Velîd sabahladı-

ğında tekrar işine döndü. Bunun üzerine onunla beraber halk Kâ'be" yi yıktı. Yıkım temele gelince —ki temel, İbrahim (a.s.) tarafından atılmıştı.- mızrağın dişleri gibi taşlar yemyeşil olmuş ve birbirine girmişti. İbn İshâk der ki; olayı anlatanlardan bir kısmı bana nakletti ki; Kâ'be'yi yıkan Kureyş'liler'den biri taşlardan birini diğerinden ayırmak için manivelayı iki taşın arasına soktu. Taş hareket edince bütün Mekke sarsıldı. Bunun üzerine o temeli yıkmaktan kaçındılar. İbn İshâk der ki; Sonra Kureyşli kabileler Kâ'be'yi yapmak üzere taş topladılar Her kabile kendine göre taş topluyordu. Sonra Hâcer-i Esved'in olduğu kısma kadar yapıyı yaptılar. Hâcer-i Esved'in yerine konması sırası gelince; her kabile onu kendilerinin yerleştirmesini isteyerek tartışmaya girdiler. Münâkaşa giderek büyüdü. Neticede savaş için hazırlık yaptılar. Abdüddâr oğulları kanla dolu bir çanak getirdiler. Sonra onlar ve Adî İbn Kâ'b İbn Lüey oğullarıyla ölüm üzerine sözleştiler. Ve ellerini o çanaktaki kana hatırdılar. Ve buna «kan yalama» adını verdiler. Ku-reyş'liler dört veya beş gece böylece

kaldılar. Sonra mescidde toplanarak müşavere edip anlaşmaya çalıştılar.

Rivayet erbabından bazıları iddia ederler ki, Muğîre İbn Abdullah İbn Ömer İbn Mahzûm oğlu Ebu Ubeyy —ki o yıl Kureyş'lilerin en yaşlısı o idi «bir esâs benimseyin, kim mescidin kapısından ilk önce içeri girerse aranızda hükmü o versin» dedi. Ve böyle yaptılar. Mescidin kapısından ilk giren Hz. Peygamber oldu. Onun girdiğini görünce bu emin kişidir, razı olduk, dediler. Bu Muhammed, dediler. Hz. Peygamber onların yanına gelince kendisine durumu bildirdiler. Rasûlullah (s.a.) bana bir elbise verin, dedi. Bir elbise getirdiler. Hâcer-i Esved'i alarak eliyle elbisenin üzerine koydu. Sonra şöyle dedi : Her kabile elbisenin bir yanından tutsun. Sonra topluca onu kaldırsın. Böyle yaptılar. Hâcer-i Esved'i yerine bırakınca Hz. Peygamber kendi eliyle onu koydu ve sonra üzerini yaptı. Kureyş'liler vahy gelmezden önce Hz. Peygambere el-Emîn adını vermişlerdi. Yapı bitince ve onu istedikleri gibi yapınca Abdül-muttalib oğlu Zübeyr Kureyş'in ondan korkarak Kâ'be'yi yapmaktan

çekindikleri yılan konusunda bir şiir yazdı.

İbn İshâk der ki: Kâ'be Hz. Peygamber'in zamanında onsekiz zira idi. Ve üzerine, Mısır'da yapılan adına el-Kabâtî “” denilen bir kılıf geçirildi. Daha sonra Yemen'de yapılan ve el-Bürûd “” adı verilen bir kılıf geçirildi. Onu ipek kılıfla örten ilk kişi Haccâc İbn Yûsuf idi. [\[60\]](#)

Abdullah İbn Zübeyr'in Kâ'be'yi Yeniden İnşâ Etmesi :

Ben derim ki; Kureys'lilerin bina ettiği Kâ'be, Hicretin 60. yılı sonunda Abdullah İbn Zübeyr'in emirliğinin başlangıcında yeniden yapılmaya kadar devam etti. Bu, Muâviye oğlu Yezîd'in valiliğinin sonlarına rastlıyordu. Yezîd taraftarları İbn Zübeyr'i, Kâ'be'de muhasara edince İbn Zübeyr o zaman Kâ'be'yi toprağa kadar yıktı. Ve İbrahim (a.s.) in temelleri üzerine tekrar bina etti. Hâcer⁴ Esved'i Kâ'be'ye girdirdi. Yere bitişik olarak doğuda ve batıda iki kapı yaptı. Tıpkı teyzesi ve mü' roinlerin anası Hz. Âişe'nin Rasûlullah (s.a.) dan naklettiği hadîste olduğu gibi. Onun emirliği süresince Kâ'be böyle kaldı. Nihayet Haccâc, İbn Zübeyr'i öldürdü ve Kâ'be'yi

Abdülmelik İbn Mervân'm emrettiği Şekilde eski haline çevirdi.

Müslim Sahîh'inde der ki : Bize Hennâd... Atâ'dan nakletti ki o Şöyle demiş : Yezîd İbn Muâviye'nin zamanında Şâm taraftarları Kâ'be'ye saldırınca Kâ'be yandı. İbn Zübeyr onu olduğu Şekilde bıraktı. Hacc mevsimi gelince, hacca gelen halkı Şam'lılara karşı tahrik etmek veya kıŐkırtmak istiyordu. Hacılar gelince dedi ki : Ey insanlar bana Kâ'be konusunda fikir verin. Onu yıkıp yerine tekrar yapayım mı? Yoksa onu olduğu Şekilde tamîr edeyim mi? İbn Abbâs dedi ki; benim bu konudaki görüŐüm; onu olduğu gibi ıslâh etmendir. Halkın Müslüman olduğu evi Müslüman olduğu o dönemdeki gibi bırakman, halkın Müslüman olduğu taşlan olduğu gibi yerine koyman, Hz. Pey-gamber'in peygamber olarak gönderildiği dönemdeki halini devam ettirmendir. İbn Zübeyr dedi ki; sizden birinizin evi yanacak olsa onu yenilemeden rahat edemezsiniz. Ya, Rabbımız Azze ve Celle'nin evi konusunda ne düşünürsünüz? Ben  gün istihare yaparım. Sonra yapacağım Şeye karâr veririm, dedi.  gün bitince

karârının Kâ'be'yi yıkmak olduğunu bildirdi. İnsanlar, yeryüzüne gökten haberin ilk indiği yerin korunması konusunda birbirlerine girdiler. Nihayet adamın biri çıktı ve Kâ'be'den bir taş attı. Halk ona bir şey olmadığını görünce izinden giderek Kâ'be'yi yere kadar yıktı. İbn Zübeyr perdelerle örtülen direkler yaptı ve nihayet Kâ'be'nin binasını yükseltti. İbn Zübeyr dedi ki; ben Hz. Âişe (r.a.)nin şöyle dediğini duydum : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer insanlar küfürden yeni dönmüş olmasalardı ve benim yanımda Kâ'be'nin yapısını takviye edecek kadar maddî imkân bulunsaydı Hicri beş zira daha Kâ'be'ye girdirir ve halkın Kâ'be'ye girip çıkabileceği bir kapı yapardım. İbn Zübeyr dedi ki; ben harcayacak para buldum, insanlardan da korkmam. Sonra Hicr'e beş zira ekledi. Kâ'be'nin temeli belirince, halk ona bakarak üzerine binayı yaptı. Kâ'be'nin uzunluğu 18 zira idi. Bundan fazla olunca uzunluğuna 10 zira ekledi. Ve iki kapı yaptı. Birisinden giriliyor, diğerrinden çıkılıyordu. Abdullah İbn Zübeyr öldürölünce, Haccâc; Abdül-melik'e mektup yazarak durumu bildirdi. Ve İbn Zübeyr'in Kâ'be'nin binasını Mekke

halkından adaletli kişilerin gördüğü temeller üzerine kurduğunu haber verdi. Abdülmelik ona, biz İbn Zübeyr'in kirlettiği hiç bir şeyi kabul etmeyiz. Onun fazlalaştırdığı uzunluğu bırak. Hicr'-den arttırdığı kısmı binaya geri kat ve açtığı kapıyı da kapat, diye yazdı. Haccâc onu yıkarak eski haline döndürdü.

Neseî Sünen'inde, Hennâd kanalıyla... Atâ ve Abdullah İbn Zü-beyr'den bu hadîsi merfû olarak rivayet eder. Ancak kıssayı zikretmez. Sünnet-i Seniyye, Abdullah İbn Zübeyr (r.a.)in yaptığı şekilde idi. Çünkü Hz. Peygamber böyle yapılmasını i istemişti. Ancak halkın yeni müslüman olduğu ve henüz küfür döneminden yeni çıktıkları için kalplerinin bunu hoş karşılamamasından korkmuştu. Ne var ki Abdülmelik bu sünneti bilmiyordu. Bunun için o, Hz. Âişe (r.a.)nin Hz. Peygamber'den naklettiği hadîsi araştırmamıştı. Onu olduğu gibi bırakmak isteriz dediyse de yapmadı. Nitekim Müslim der ki; bana Muhamaned İbn Hatim... Haris İbn Abdullah İbn Ebu Rebîa'dan nakleder ki, Abdullah İbn Ubeyd şöyle demiş : Haris, Abdülmelik İbn Mer-vân'ın hilâfeti esnasında ona elçi

olarak gitti. Abdülmelik dedi ki; ben Ebu Hubeyb'in (Abdullah İbn Zübeyr'i kastediyordu) Hz. Âişe'den işittiğini iddia ettiği hadîsi işittiğini sanmıyorum. Haris dedi ki, Evet ben de onu Hz. Âişe'den işittim. Abdülmelik, ne dediğini işittin? deyince o, Hz. Âişe dedi ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Senin kavmin Kâ'be'nin yapısını kısıtlar. Eğer henüz şirk döneminden yeni çıkmamış olmasalardı onların bıraktıkları şeyi ben yeniden yapardım. Eğer senin kavmin benden sonra onu yapmak isterse gel sana onların bıraktığını göstereyim. Ve Hz. Âişe'ye yedi zirâa yakın kısmını gösterdi. Abdullah İbn Ubeyd'in hadîsi budur. Velîd İbn Atâ buna ilâve olarak der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Kâ'be'ye biri doğuda, biri batıda yere bitişik iki kapı yapardım. Bilir misin senin kavmin onu niçin yükselttiler?» Hz. Âişe hayır deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Kendilerinin istediklerinin dışında kimsenin oraya girmemesi için. Çünkü bir kişi Kâ'be'ye girmek isterse, onu tırmanıncaya kadar bırakır, tam gireceği zaman tutarlar ve atarlardı. Abdülmelik dedi ki; ben Hâris'e, sen Hz. Âişe'nin böyle dediğini duydun mu?

dedim. O, evet dedi. Bunun üzerine Abdülmelik bir süre asâsıyla yere bir şeyler çizdi, sonra; olduğu gibi bırakmak isterdim, dedi fakat bunu yapmadı. Müslim der ki; bu hadîsi bize Muhammed İbn Amr... Abdürrezzâk'dan ve onlar da İbn Cüreyc'den bu isnâdla naklettiler.

Müslim der ki; bana Muhammed İbn Hatim... Ebu Kazae'den nakletti ki; Abdülmelik İbn Mervân Kâ'be'yi tavaf ettiği sırada şöyle demiş : «Allah İbri Zübeyr'i kahretsin. O, mü'minlerin anasına yalan isnâd ederek Rasûlullah (s.a.) dan : «Ey Âişe kavmin henüz küfürden yeni çıkmış olmasaydı Kâ'be'yi yıkar ve Hicr'den tarafa büyütürdüm. Çünkü kavmin binayı eksik yaptılar» dediğini duydum, dedi. Haris İbn Abdullah İbn Ebu Rebâa, Abdülmelik İbn Mervân'a dedi ki; ey mü'-mirilerin emîri böyle deme, ben de mü'minlerin anasının öyle dediğini duydum. Abdülmelik ona dedi ki; eğer Kâ'be'yi yıkmazdan önce bunu duymuş olsaydım, onu Abdullah İbn Zübeyr'in yaptığı şekilde bırakırdım. Bu hadîs'in mü'minlerin anası Âişe'ye isnadı kesin gibidir. Çünkü Hz. Âişe'den sahîh yollarla müteaddid şekilde Esved İbn Yezîd,

Haris İbn Abdullah, Abdullah İbn Zübeyr, Abdullah İbn Mu-hammed, Urve İbn Zübeyr tarîkıyla rivayet edilmiştir. Bütün bunlar Abdullah İbn Zübeyr'in yaptığıının doğruluğunu gösterir. Eğer Abdülmelik onu olduğu gibi bıraksaydı daha iyi olurdu.

Fakat durum böyle olunca, bazı bilginler Kâ'be'nin yapısının değiştirilmesini hoş görmemişlerdir. Nitekim mü'minlerin emîri Hârûn el-Reşîd Kâ'be'yi yıkmaktan vazgeçmiş. İyâz ve Neveî bunu böyle be'nin yıkılıp, tekrar Abdullah İbn Zübeyr'in yaptığı gibi eski haline döndürülmesi için fetva sorduğunda, İmâm Mâlik şöyle demiştir : Ey mü'minlerin emîri, Allah'ın Kâ'be'sihi kralların oyuncağı yapma. Onu, isteyenin istediğı gibi yıkacağı hale getirme. Bunun üzerine Hârûn el-Reşîd Kâ'be'yi yıkmaktan vazgeçmiş. İyâz ve Nevevi bunu böyle naklederler. Allah en iyi bilir ya bu durum âhir zamana kadar devam edecektir. Ancak Habeşistan'dan çıkacak olan Zu's-Sevîkateyn orayı yıkıncaya kadar böylece kalacaktır. Buhârî ve Müslim'in sahîh'-inde sabit olduğu gibi, Ebu Hüreyre der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Kâ'be'yi

Habeşistan'dan çıkacak Zu's-Sevîkateyn tahrîb edecektir. Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîc etmişlerdir. Abdullah İbn Ab-bâs (r.a.)da Hz. Peygamber (s.a.)den nakleder ki o şöyle buyurmuş: Ben onu sanki simsiyah ve iki baldır arasında kaybolur gibi görüyorum. Taş taş onu koparıyor. Buhârî de bu hadîsi rivayet etmiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel müsned'inde der ki; bize Ahmed İbn Abdülmelik... Abdullah İbn Amr İbn Âs (r.a.)dan nakleder ki, o şöyle demiş : Ben Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini duydum : Kâ'be'yi Habeşistan'dan çıkacak olan Zû's-Sevîkateyn tahrîb eder. Ve onun süslerini koparır, kılıfını soyar. Ben onun kazması ve silgisiyle Kâ'be'ye vurduğunu görür gibiyim. Doğruyu en iyi Allah bilir ya bu, Ye'cûc ve Me'cûc'un çıkmasından sonra olacaktır. Nitekim Buhârî'nin sahîh'-inde Ebu Saîd el-Hudrî'den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ye'cûc ve Me'cûc çıkmasından sonra 3a haccedilecek ve umre yapılacaktır. Çünkü Allah Teâlâ İbrâhîm ve İsmâîl (a.s.) lerin duasından hikâye ederek şöyle buyurur : «Rabbımız ikimizi de sana teslim olanlar

kıl, soyumdan da sana teslim olan yetiştir, bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster, tevbelerimizi kabul et. Çünkü Sensin Sen Tevvâb, Rahim.»

İbn Cerîr der ki; İbrâhîm ve İsmâîl (a.s.) bu duâ ile; bizi senin emrine teslim olanlardan, buyruğuna boyun eğenlerden, itâatla senden başka kimseyi sana şirk koşmayanlardan ve senden başkasına ibâdet etmeyenlerden kıl, demek istemişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Abdülkerîm'den nakletti ki bu âyette yer alan «ikimizi de sana teslim olanlar kıl» ifâdesinden maksad, sana ihlâsla bağlı olanlardan kıl, demektir. «Soyumuzdan da sana teslim olanlar yetiştir.» âyetinden maksad, samimiyetle ve ihlâsla sana bağlananlar demektir, İbn Ebu Hatim ayrıca der ki; bize Ali İbn Hüseyin... Selâm İbn Ebu Mutî'den bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: «İkimizi de sana teslim olanlar kıl» onlar teslim olmuşlardı. Müslümandılar. Ancak İslâm'da sebat etmek istemişlerdi. İkrime ise der ki; onlar «Rabbımız ikimizi de sana teslim olanlar kıl.» deyince, Allah Teâlâ yaptım, buyurdu. Onlar «Soyumuzdan da sana teslim olanlar yetiştir,» deyince, Allah onu da yaptım,

buyurdu. Süddî ise bu âyette söz konusu edilen («Soyumuzdan da» ifâdesinden maksad, Araplardır, der. İbn Cerîr de der ki doğrusu «soyumuzdan» ifâdesi Arapları ve diğerlerini içine alır. Çünkü İsrâiloğulları da İbrahim peygamberin soyundandır. Ve Allah Teâlâ onlar için «Musa'nın kavminden de hak ile doğruyu bulan ve ona göre adaletle davranan bir ümmet vardır.» buyurmaktadır.

Ben derim ki İbn Cerîr'in bu sözü Süddî'nin ifâdesini reddetmez. Çünkü buradaki «Soyumdan da» ifâdesinin Araplara tahsisi diğerlerinin onun içine girmemesini gerektirmez. Ancak âyetin seyri Araplar konusundadır. Bunun için hemen ardından : «Rabbımız onların arasından senin âyetlerini onlara okuyacak, kitabı, hikmeti öğretecek ve onları tezkiye edecek bir peygamber gönder.» buyurmuştur. Bu kısımda kastedilen de Hz. Muhammed (s.a.)dir. Hz. Peygamber Araplara gönderilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ «O'dur ümmîler arasından kendilerine bir elçi gönderilmiş olan» buyurur. Ancak bu Hz. Peygamberin kırmızı tenlilerle siyahilere peygamber olarak gönderilmesini ortadan kaldırmaz. Çünkü

Allah Teâlâ : «De ki; ey insanlar, ben sizin tümünüze Allah'ın Rasûlüyüm...» Bu konuda pek çok kat'î deliller vardır.

İbrâhîm ve İsmail (a.s.)in bu duası, Allah Teâlâ'nın mü'min ve muttaki kullarından haber vererek «Onlar ki Rabbımız bize eşlerimizden ve soyumuzdan göz bebekleri kıl. Ve bizi müttakîlere önder yap» kavlinde buyurduğu gibi, bu şekilde duâ etmek şer'an mergûbdur. Çünkü kulun Allah'a sevgisinin ve ibâdetinin bütünlüğünün delili, kendisinin soyundan gelenlerin de eşi ve benzeri bulunmayan Allah'a kul olmalarını istemesidir. Bunun için Allah Teâlâ İbrâhîm (a.s.)e «Ben seni insanlara önder kılacağım» buyurunca o da «soyumdan da» demişti. Allah Teâlâ da; «Zâlimler asla ahdime eremez» buyurmuştu. Bu ifâde aynı zamanda beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan koru. ifâdesinin aynıdır. Müslim'in Sahîh'inde nakledilir ki, Ebu Hüreyre (r.a.) Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini bildirmiştir : Âdemoğlu öldü- günde ameli kesilir. Ancak üç şey müstesnadır. Bunlar sadaka-i câriye, faydalı ilim ve kendisi için duâ eden sâlih bir evlâdı.»

«Bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster.» İbn Cüreyc, Atâ'dan nakleder ki; buraları bize bildir ve ortaya çıkar, demektir. Mücâhid ise bunun ma'bed yerine mezbah olduğunu söyler. Atâ ve Kâtâde'den de böyle dedikleri nakledilir.

Saîd İbn Mansûr. . Mücâhid'den nakleder ki o şöyle demiş : Hz. İbrahim «Bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster» deyince, Cebrâîl gelip onu Kâ'be'ye götürmüştü ve Kâ'be'nin temellerini yükselt, demiş. Hz. İbrahim Kâ'be'nin temellerini yükseltip binayı tamamlayınca tekrar elinden tutarak onu Salâ'ya götürmüştü, işte Allah'ın şeâiri budur, demiş. Sonra Merve'ye götürmüştü ve işte Allah'ın şeâiri budur demiş. Sonra Mina'ya götürmüştü. Akabe'ye gelince İblis (Aleyhi'l-la'ne) ağacın altında dikilip duruyormuş. Cebrâîl, tekbîr getir ve onu taşla demiş. Hz. İbrahim tekbîr getirip şeytânı taşlamış. Sonra İblîs kaçıp Cemre-i Vus-tâ'da durmuş, Cebrâîl ve İbrâhîm (a.s.) oradan geçince Cebrâîl, Hz. İbrahim'e tekbîr getir ve onu taşla demiş. O da tekbîr getirerek şeytânı taşlamış. İblîs kaçmış ve mel'ûn hacca kendiliğinden bir şey sokmak istemişse de buna gücü

yetmemiş. Cebrâîl Hz. İbrahim'in elinden tutarak onu Meş'ar-i Harâm'a getirerek işte bu Meş'ar-i Harâm'dır, demiş. Ve İbrahim'in elinden tutarak Arafat'a götürmüş ve sana gösterdiğimi bildin mi demiş. Üç kerre bunu tekrarlamış. İbrâhîm (a.s.) da evet demiş. Ebu Miclez ve Katâde'den de buna benzer bir rivayet nakledilir. Ebu Dâvûd el-Tayâlisî der ki; bize Hammâd İbn Seleme... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : İbrâhîm (a.s.) hac-cın şekli gösterilince, sa'y yerinde şeytân ona görünmüş. İbrâhîm (a.s.) şeytânla yarışa girmiş. Sonra Cibril onu alarak Mina'ya getirmiş ve demiş ki, insanların konaklayacağı yer burasıdır. Cemre-i Akabe'ye varınca şeytân ona taarruz etmiş. Hz. İbrâhîm yedi taşla onu taşlamış ve şeytân kaçmış. Sonra Cemre-i Vustâ'ya gelmiş. Sonra Cemre-i Akabe'ye gelmiş şeytân ona görünmüş. Hz. İbrâhîm yedi taşla onu taşıyarak kaçırmış. Hz. Cibril demiş ki; işte Meş'ar burasıdır. Sonra Arafe'ye geçerek işte Arefe burasıdır demiş. Sonra Hz. Cebrail bunu bildin mi diye İbrahim'e sormuş. [\[61\]](#)

Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilip de, Muhyiddin İbn el-Arabî'ye atfedilen tefsirde ise şöyle denir :

«Hani İbrâhîm, Rabbım şu» kalbin haremgâhı olan göğsü nefsin sıfatlarının istilâsından ve mel'ûn düşmanın hilesinden, bedenî güçle- rin cinlerinin parçalamasından «korunmuş bir belde kıl» demişti. «Oranın halkına» rûh bilgilerinin meyvelerinden veya hikmet ve ruhlarından «rızk ver» demişti. Onlardan Allah'a ve âhiret gününe inanmış olanlar için.» İçlerinden Allah'ı birleyip dönüşü bilenler için. «İnkâr edeni de az bir müddet geçindir, demişti.» Yani onlardan göğsü sükûnet bulup kabı göğüs olan bilgiden alıkonulmuş olmaları nedeniyle görme makamını aşır göz makamına ulaşamayanları da aklî bilgilerle bir süre eğlendiririm ve yaşadıkları sürece rûh âleminde inen küllî ma'lûmât ile geçindiririm demişti. [\[62\]](#)

129- Rabbımız, onların arasından, senin âyetlerini onlara okuyacak, kitabı, hikmeti öğretecek ve onları tezkiye edecek bir peygamber gönder. Şüphesiz ki Aziz, Hakim Sensin, Sen.

Hız. İbrahim'in Duası:

Allah Teâlâ, İbrahim (a.s.) in harem ehline duasını «Allah'ın, kendilerine aralarından bir peygamber göndermesini isteyerek tamamladığını bildiriyor. Ve bu peygamberin İbrahim'in soyundan gelmesini istediğini ifâde ediyor. Hz. İbrahim'in kabul edilen bu duası; Allah'ın Hz. Peygamber ümmîlere, bütün insanlara ve cinlere peygamber olarak ta' yîn etmesindeki ilâhî takdirine uygun düşüyor. Nitekim İmâm Ahmed der ki, bize Abdurrahmân İbn Mehdî... İrbâd İbn Sâriye'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Hz. Âdem henüz toprağa karışık iken ben Allah katında peygamberlerin sonuncusuydum. Size bunun başlangıcını haber vereyim. Atam İbrahim'in duası benim, îsâ'nın müjdesi benim, annemin gördüğü rüya da benim... Bütün peygamber anaları böyle rüya görürler. İbn Vehb ve Leys de aynı rivayeti Abdullah İbn Salih yoluyla Muâviye İbn Sâlih'den naklederler. Ebu Bekr İbn Ebu Meryem de ona tâbi olarak Saîd İbn Süveyd'den rivayet eder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel ayrıca der ki; bana Ebu Nadr... Lokman İbn Âmir'den rivayet etti ki; o Ebu Ümâme'nin şöyle dediğini nakletmiş .Ben, Ey Allah'ın Rasûlü senin durumunun başlangıcı nasıldır? dedim. Rasûlullah; Atam İbrahim'in duası benim, îsâ'nın müjdesi benim, annemin kendisinden bir nurun çıktığını ve Şam'ın konaklarını aydınlattığını görmüş, buyurdu.

Bundan maksad şudur : İnsanlar arasında Hz. Peygamberi ilk tak-dîr edip ününü yayan İbrâhîm (a.s.) dir. Onun zikri yaygın ve meşhur olarak devam etti. Nihayet İsrâiloğulları soyundan gelen en son peygamber Hz. îsâ İbn Meryem (a.s.) O'nun adını açıkladı. İsrâiloğullarına seslenerek dedi ki: «Ben size Allah'ın Rasûlüyüm. Benden önce geçen Tevrat'ı doğrular ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olan bir Râsûlü müjdelerim.» (Saff, 6). Bunun için bu hadîste Atam İbrahim'in duası benim ve Meryem oğlu İsa'nın müjdesi benim denmiştir. «Annem kendisinden bir nurun çıkıp, Şâm konaklarını aydınlattığını gördü.» kavline gelince, denilir ki bu; Hz. Âmine'nin Hz. Peygamber'e hâmile olduğu sırada

görmüş olduğu bir rü'yâdır. Bu rü'yânın hikâyesi kavmi arasında yayılmış ve şöhrat bulmuştur. Bu, peygamberliğin müjdesinin bir başlangıcıydı. Peygamberin nurunun Şam'ı aydınlatacağının zikredilmesi Hz. Peygamberin dininin Şâm diyânında istikrar bulup yerleşeceğine işarettir. Bunun için Şâm zamanının sonuna değin İslâm'ın yuvası ve Müslümanların merkezi olacaktır. Meryem oğlu îsâ da indiği zaman Şam'ın doğu kesiminde bulunan ak minareye inecektir. Ve yine bu sebeple Buhârî ve Müslim'de : «Ümmetimden bir taife hak üzere kâim olacaklardır. Onları horlayanlar onlara zarar veremeyecek ve onlara karşı çıkanlar bir şey yapamayacaklardır. Nihayet onlar bu durumda iken Allah emrini getirecektir.» Buhârî'nin Sahîh'inde onlar Şam'da iken ifâdesi ilâve edilmiştir.

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten o da Ebu'l-Âliye'den «Rab-bımız onların arasından senin âyetlerini onlara okuyacak bir peygamber gönder.» âyeti konusunda bunun Muhammed ümmeti olduğunu söylediğini nakleder. Hz. İbrahim'e, «duâ kabul olundu, âhır zamana kadar isteğın yerine

gelecektir» denilmiştir. Süddî ve Katâde de böyle derler. «Senin âyetlerini onlara okuyacak, kitabı (yani Kur'an'ı) hikmeti (yani sünneti) öğretecek» demektir. Buradaki kitabın Kur'an, hikmetin de sünnet olduğunu Hasan, Katâde, Mukâtil İbn Hayyân, Ebu Mâlik ve diğerleri söylemişlerdir. Denildi ki; hikmet dinde anlayıştır. Bu ikisi arasında bir çelişki yoktur. «Ve onları tezkiye edecek» Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan naklettiğine göre Allah'a itaat ve ihlâsa sevkedecek, demektir.

Muhammed İbn İshâk der ki; «Onlara kitabı ve hikmeti öğretecek» âyetinden maksad, dini öğretip emirlerini yerine getirmelerini sağlayacak, kötülüğü öğretip korunmalarını temîn edecek ve Allah'a itâatları arttıkça, Allah'ın kızdığı suçlardan kaçındıkça Allah kendilerinden hoş-nûd olduğunu haber verecek demektir. «Şüphesiz ki Azîz, Hakîm olan Sensin, Sen.» Yani hiç bir şeyin âciz bırakmadığı Azîz Sensin. Şüphesiz. ki O, her şeye kadirdir. Fiillerinde ve sözlerinde hikmet sahibidir Eşyayı yerli yerine yerleştirir. Çünkü bilgisi, hikmeti ve adli bunu gerektirir. [\[63\]](#)

130- Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir. Andolsun ki dünyada onu seçmiştik. Mu

hakkak ki o, âhîrette de sâlihlerdendir.

131- Hani, Rabbı ona «teslim ol» buyurduğu zaman, o da: âlemlerin Rabbma teslim oldum, demişti.

132- İbrahim bunu oğullarına da tavsiye etti. Yâ'kûb da : Ey oğullarım Allah sizin için dinini seçti. Onun için siz de yalnız müslüman olarak can verin, dedi.

İbrahim'in Dininden Yüz Çevirenler :

Allah (Tebâreke ve Teâlâ) kâfirlerin uydurdukları Allah'a şirk koşma konusunu reddederek, bunun Hamilerin önderi olan İbrahim Halî-lullah'm dinine aykırı olduğunu belirtiyor. Çünkü İbrahim peygamber yüce Rabbmın birliğini her şeyden tecrîd etmiş ve Allah'tan başkasına dua etmemiş, hiçbir an O'na şirk koşmamıştır. Aksine O'nun dışındaki bütün varlıklardan uzaklaşarak kavmine muhalefet etmiş ve bu sebeple babasından bile ayrılmıştır.

Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde bu konuda şöyle buyuruyor :

Ayı doğarken görünce; «işte bu, benim Rabbım» dedi. Batınca, «Rabbım beni doğruya eriştirmeseydi, andolsun ki sapıklardan olurdum» dedi. Güneşi doğarken görünce, «İşte bu benim Rabbım, bu daha büyük» dedi. Batınca, «Ey milletim doğrusu ben artık şirk koşanlardan uzağım» dedi. Doğrusu ben yüzümü, gökleri ve yeri yaratana doğru çevirdim. Ben müşriklerden de değilim. (En'âm, 77-79)

«Hani İbrahim babasına ve kavmine demişti ki; beni yaratan hâriç sizin taptığınız şeylerden uzağım. Beni doğru yola eriştirecek olan şüphesiz O'dur. (Zuhruf, 26-27)

«İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden dolayı idi. Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca ondan uzaklaştı. Doğrusu İbrahim çok içli ve yumuşak huylu idi.» (Tevbe, 114)

«İbrahim şüphesiz Allah'a yönelen ve ona boyun eğen bir önderdi, puta tapanlardan değildi. Rabbmın nimetlerine şükrederdi. Rabbı da onu seçti ve doğru

yola eriştirdi. Dünyada ona iyilik verdik, doğrusu o, âhirette de iyilerdendir.» (Nahl, 120-122)

İşte bu gibi gerekçeler nedeniyle Allah Te     «Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir?» buyuruyor. Yani kim, onun yolundan ve sisteminden yüz çevirerek ona karşı çıkar ve uzaklaşır.

Nefsine zulmeden, kendini bilmez kişi kötü idaresi sebebiyle, hakkı sapıklıkla değişir. Dünyada doğruluk ve hidâyet için seçilmiş olanların yoluna muhalefet eder. Hz. İbrahim gençliğinden Allah'ın kendisini Ha-l l edindiği zamana kadar doğruluk önderidir. Ve o âhirette de mutlu ve sâlih kişilerdendir. Kim de onun yolunu bırakırsa, gittiği izi ter-kederse, dininden vazgeçerse, sapıklık ve eğrilik yoluna uyarsa, bundan daha büyük bir beyinsizlik olamaz. Bundan daha büyük bir zulüm olabilir mi? Nitekim Allah Te     :  «Doğrusu şirk büyük bir zulümdür» buyuruyor.

Ebu'l- liye ve Katâde derler ki; bu  yet, Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Onlar Allah katından gelmeyen bir yol uydurmuşlar ve tuttukları

yolda İbrahim'in dinine aykırı hareket etmişlerdir. Bu sözün doğruluğunu Allah Teâlâ'nın şu âyeti de tasdik etmektedir : «İbrahim ne Yahûdî idi, ne de Hıristiyandı. O, yalnızca doğruya yönelen bir müslümandı, puta tapanlardan da değildi. Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar ona uyanlar, bu peygamber ile mü'minlerdir. Doğrusu Allah mü'minlerin dostudur» (Âl-i İmrân, 66-67).

«Hani, Rabbı ona teslim ol buyurduğu zaman ,o da âlemlerin Rab-bına teslim oldum demişti.» Yani Allah ona ihlâs ve teslimiyetle emrime boyun eğ diye buyuranca, o da hüküm ve ölçü olarak emre icabet etmişti. «Ve İbrahim bunu, oğullarına ve Yakûb'a tavsiye etmişti.» Yani Allah'a teslim olmayı, İslâm milletine girmeyi onlara da öğüt-lemişti. Çünkü ona titizlikle bağlı idi. Vefat edeceği zaman, ona çocuklarının bağlı olmasını istiyordu. Çocukları da bunu, kendilerinden sonra torunlarına tavsiye ettiler. «Ey oğullarım, Allah sizin için dinini seçti. Onun için siz de, yalnız müslüman olarak can verin dedi.» Hayatta iken iyi davranın ve Allah'ın sizi öldüreceği zamana kadar bu gerçeğe bağlanın ve İslâm üzere

ölmeye çalışın. Çünkü kişi çoğunlukla olduğu şekilde ölür ve öldüğü şekilde diriltir. Allah Celle Celâluhu'nun kanunu odur ki; kim bir hayr murâd ederse o bunda muvaffak kılınır ve hayrı işlemesi kendisine kolaylaştırılır. Kim de iyi bir şey yapmak niyeti beslerse niyetinde sebat ettirilir. Bu âyet ile «Kişi cennet ehlinin amelini işler. Tâ ki onunla cennet arasında bir kulaç veya bir zira mesafe kalır. Bu esnada yazı onun önüne geçer. Ve o cehennem ehlinin amelini işleyerek cehenneme girer. Yine kişi cehennem ehlinin amelini işler. Ta ki onunla cehennem arasında bir kulaç veya bir zira mesafe kalır. Bu esnada yazı onun önüne geçer. Ve o, cennet ehlinin amelini işleyerek cennet'e girer.» hadîsi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü bu hadîsin bazı rivayetlerinde «Kişi halka cennet ehlinin ameliymiş gibi görünen amelleri işler. Veya kişi halka cehennem ehlinin ameliymiş gibi görünen amelleri işler» metni vardır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Elinde bulunandan verenin, Allah'a karşı gelmekten sakınanın, en güzel söz olan Allah'ın birliğini tasdik edenin işlerini kolaylaştırırız. Cimrilik

eden, kendini Allah'tan müstağni sayan, en güzel sözü yalanlayan kimsenin de güçlüğe uğramasını kolaylaştırırız.» (Leyl, 5-10) [\[64\]](#)

133- Yoksa Ya'kûb'a ölüm geldiğinde siz orada mıydınız? Hani o, oğullarına: Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz?, demişti. Onlar da: Senin İlâh'ma ve ataların İbrahim'in, İshâk'ın tek İlâhı olan Allah'a ibâdet edece
giz. Ve biz O'na teslim olmuşuz, demişlerdi.

134- Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandığınız da sizin. Ve siz, on
ların yapmış olduklarından sorulmazsınız.

Ölürken Hz. Yâkûb'un Tavsiyesi :

Allah Teâlâ; İsmâîl (A.S.) in torunlarından olan müşrik Araplara ve İsrail'in -ki o İbrahim (A.S.) in oğlu, İshâk'ın oğlu Yâ'kûb'tur-oğullarından kâfirlere karşı koyarak Hz. Yâ'kûb'un öleceği sırada çocuklarına yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet edip O'na şirk koşturmamalarını tavsiye ettiğini belirtiyor. Yâ'kûb çocuklarına: «Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz? demişti de onlar, senin ilâhına ve ataların İbrahim'

in, İshâk'ın tek ilâhı olan Allah'a ibâdet edeceğiz. Ve biz O'na teslim olmuşuz, demişlerdi.» Ataları İbrahim ve İsmâîl sözü tağlîb kabîlindendir. Çünkü İsmâîl Hz. Yâ'kûb'un babası değil amcasıdır. «Tek bir ilâh'a bağlanacağız.» Yani ulûhiyyette O'nu birleyeceğiz. Ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmayacağız. «Biz O'na teslîm olmuşlاردınız.» Emrine boyun eğenlerden ve kendisini dinleyenlerden olacağız, demektir. Kaldı ki göklerde ve yerde bulunanlar isteyerek veya zorla ona teslîm olmuşlardır ve O'na döndürülürler.» (Âl-i İmrân, 83) İslâm, bütün peygamberlerin dînidir. Peygamberlerin şeriatleri değişik, yolları farklı da olsa getirdikleri dinler bütünüyle İslâm'dır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Senden önce hiçbir peygamber göndermedik.ki ona «Benden başka ilâh yoktur, öyleyse bana ibâdet edin diye vahy etmiş olmayalım.» (Enbiyâ, 25) Bu konuda âyetler pek çoktur. Hadîslere gelince bunlardan birisi Rasûlullah (s.a.) m şu mübarek kavlidir: «Biz peygamberler topluluğu tek bir babanın muhtelif annelerden çocuklarıyız.»

«Onlar bir ümmetti. Gelip, geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız da

sizin.» Atalarınız olan peygamberlerden ve sâlihlerden geçenler geçmiş bir ümmettiler. Sizin onlara mensûb olmanız, eğer size yarayacak hayır ameller yapmıyorsanız hiçbir fayda sağlamaz. Çünkü onların yaptıkları şeyler kendi amelleridir, sizin yaptıklarınızsa sizin amellerinizdir ve «Siz onların 3'apmış olduklarından sorulmazsınız.» Ebu'l-Âliye, Rebî' ve Katâde «Onlar bir ümmetti, gelip geçti» âyetiyle İbrahim, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve Esbât'm kastedildiğini söyler. [\[65\]](#)

135- Yahûdî veya Hristiyan olun ki hidâyete eresi-niz, dediler. De ki hayır, biz Hanîf olan İbrahim'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.

En Doğru Yol; Hanîf Dini:

Muhammed İbn İshâk der ki; bana Muhammed İbn Ebu Muham-med, Saîd İbn Cübeyr veya İkrime yoluyla İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : Abdullah İbn Surya el-A'ver Rasûlullah (s.a.) a dedi ki : Hidâyet bizim üzerinde bulunduğumuz yoldan başkası değildir. Ey Muhammed, sen bize uy ki hidâyete eresin. Hristiyanlar da aynı şekilde söyleyince Allah Azze ve Celle bu âyeti inzal buyurdu.

«Hayır, biz Hanîf olan İbrahim'in dinine uyarız.» Sizin davet ettiğiniz Yahudiliğe veya Hıristiyanlığa değil, Hanîf olan İbrahim'in dosdoğru dinine uyarız. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve îsâ İbn Câriye böyle tefsir etmişlerdir. Hasîf ise Mücâhid'den naklen, «hanîf»in; dosdoğru mânâsına değil, samîmi ve ihlaslı mânâsına olduğunu söylemiş tir. Ali İbn Ebu Talha ise İbn Abbâs'tan; hânîf'in haccederek mânâsına olduğunu rivayet etmiştir. Hasan, Dahhâk, Atiyye ve Süddî'den de böyle rivayet edilir. Ebu'l-Âliye ise hanîfin, namazında Kâ'be'ye yönelen ve yol bulursa orayı hacc etmek isteyen olduğunu söyler, Mücâhid ve Rebî' İbn Enes ise, hanîfin bağlanan mânâsına olduğunu söylemiştir. Ebu Kalâbe'ye göre de hânîf, baştan sona kadar bütün peygamber- lere inanan demektir. Katâde'ye göre hanîflik Allah'tan başka ilâh bulunmadığına şehâdettir. Buna Allah'ın haram kıldığı; anneler, kızlar, teyzeler ve halalarla evlenmek ile birlikte diğer haramları sayrriak da girer. Sünnet de hanîflik içerisindedir, der. [\[66\]](#)

136- Biz; Allah'a, bize indirilmiş olana, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlarına

indirilmiş olanlara, Musa'ya, îsâ'ya verilenlere, peygamberlere rabları tarafından verilmiş olanlara îman ettik. Onların hiçbirinin arasını diğerinden ayırmayız. Biz ona teslim olmuşlاردanız, deyin.

Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed Mustafâ (s.a.) vasıtasıyla indirilene ayrıntılı olarak, geçmiş peygamberlere indirilenlere de özet olarak inanmalarını mü'min kullarına bildirmektedir. Âyet-i Kerîme peygamberlerin seçkinlerini kısmen zikretmiş, diğer peygamberleri de özet olarak kaydetmiş ve bunlardan hiç birini ayırdetmeksizin hepsine inanmalarını buyurmuştur. Mü'minler Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu kimseler gibi olmamalıdırlar: «Onlar Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isterler. Ve biz bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr ederiz, derler. Bu ikisi arasında bir yol tutmak isterler. İşte onlar gerçekten kâfirlerdir.»

Buhâri der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, o şöyle demiş : Kitâb ehli Tevrat'ı İbrânice okuyor ve müs-lümanlara Arapça tefsir ediyorlardı. Rasûlullah (s.a.) : kitâb ehlini ne doğrulayın, ne de yalanlayın, sadece «Allah'a ve bize

indirilene îman ettik» deyiniz, buyuruyordu. Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî de Osman İbn Hâkim'in Saîd İbn Yessâr kanalıyla İbn Abbâs'tan naklettiği şu hadîsi rivayet ederler. Rasûlullah (s.a.) sabah namazından önce çoğunlukla iki rek'at namaz kılardı. İlk rek'atta «Biz Allah'a ve bize indirilene îman ettik...» âyetini okur, son rek'atta ise «Biz Allah'a îman ettik ve Müslüman olduğumuza şahit olduk...» âyet|ni okurdu.

Ebu'l-Âliye, Rebî' ve Katâde, «Esbât»ın Hz. Ya'kûb (A.S.)un 12 çocuğu olduğunu söylemişlerdir. Bu oniki çocuktan her birinden bir ümmet doğmuştur. Bu sebeple onlara «Sibt» in cemi olarak «Esbât» denmiştir. Katâde, der ki; Allah mü'minlere kendisine inanmalarını, bütün kitaplarını ve peygamberlerini tasdik etmelerini emretmiştir. Süleyman İbn Habîb der ki; Allah, bize Tevrat'a ve İncil'e inanmamızı, ancak onlarla amel etmememizi emretmiştir. İbn Ebu Hatim der ki; bana Muhammed İbn Muhammed... Mâ'kil İbn Yessâr'dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Tevrat, Zebur ve İncil'e inanın Ancak sizi kuşatan Kur'an olsun».[\[67\]](#)

137- Onlar da, sizin îman ettiğiniz gibi îman ederlerse muhakkak doğru yolu bulmuşlardır. Şayet yüz çevirir lerce; şüphesiz ki onlar çekişme içerisindedirler. Onlara karşı Allah sana yetecektir. O, Semî'dir, Alîm'dir.

138- Allah'ın boyası (ile boyandık) Boyası Allah'dan daha güzel olan kimdir? Biz O'na kulluk edenleriz.

Allah Teâlâ buyuruyor ki; Ey Mü'minler ehl-i kitâb'tan ve diğerlerinden kâfirler sizin îmân ettiğiniz gibi îmân ederler, Allah'ın bütün kitaplarına ve Rasûllerine inanır ve hiçbirinin arasında ayırım yapmazlarsa, onlar'da hakka ulaşmış ve doğru yolu bulmuş olurlar. Ancak aleyhlerinde bunca delil bulunduktan sonra haktan vazgeçer de bâtıla yönelirlerse Allah seni onların üzerine muzaffer kılar ve onları mağlûb eder. «Muhakkak ki O, Semî' ve Alîm olandır.»

İbn Ebu Hatim der ki; Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Nâfi İbn Ebu Nuaym'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Halîfelerden birisi bana Osman İbn Affân'ın

mushafını düzeltmek üzere gönderdi. (Ravî olan Ziyâd) der ki; ben Nâfi'ye; halk Hz. Osman'ın öldürüldüğü zaman Kur'an'ınm odasında bulunduğunu ve «onlara karşı Allah sana yeter, O, Semî'dir, Alimdir.» âyetinin üzerine kan bulaşmış olduğunu söylüyorlar, dedim. Nâfi dedi ki, ben bu âyetin üzerindeki kanı gözümle gördüm, çok önce olmuştu. [\[68\]](#)

Allah'ın Boyası :

«Allah'ın boyası...» Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder M; «Boya», Allah'ın dinidir. Mücâhid, Ebu'l-Âliye, İkrime, İbrahim, Hasan, Katade. Dahhâk, Abdullah İbn Kesir, Atiyye el-Avfî, Rebî' İbn Enes, Süddî de böyle demişlerdir.

İbn Ebu Hâtim'in ve İbn Merdûyeh'in rivayet ettiği hadîste İbn Ab-bâs şöyle der : Allah elçilerinden birisi dedi ki; İsrâiloğulları Hz. Musa'ya «Ey Mûsâ, senin Rabbin boya yapar mı?» dediler. O da, «Allah'tan korkun» dedi. Bunun üzerine Rabbi Hz. Musa'ya şöyle seslendi: «Ey Mûsâ, onlar Rabbin boya yapar mı? diye sordular. De ki, evet ben bo-yaiarın en güzelini boyarım. Kırmızıyı, akı, karayı. Renklerin

tümü benim boyamamdır.» Allah Teâlâ Nebisi Muhammed (s.a.) e «Allah' in boyasıyla boyandık. Boyası Allah'tan daha güzel olan kimdir?» buyurmuştur. İbn Merdûyeh'den merfû olarak nakledilen rivayette de böyledir. Bu rivayet İbn Ebu Hâtim'in naklinde mevkuftur. Eğer isnadı sahîh ise, doğruya daha yakındır. En iyisini Allah bilir. [\[69\]](#)

139- Allah hakkında bizimle tartışıyor musunuz? Halbuki O, bizim de Rabbımız, sizin de Rabbımızdır. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size aittir. Biz O'na muhlis kullarız, de.

140- Yoksa siz: îbrâhîm, İsmail, İshâk, Ya'kûb ve oğulları Yahûdî veya Hıristiyan idiler mi, diyorsunuz? Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı? Allah tarafından yanında bulunan şehâdeti gizleyenden daha zâlim kim vardır? Allah sizin yaptıklarınızdan gafil değildir, de.

141- Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size

aittir. Ve siz onların yapmış olduklarından sorulmazsınız.

Onlar da bir ümmetti :

Allah Teâlâ, Rasûlünü (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun) müşriklerle mücâdele etmeye teşvik ediyor ve buyuruyor ki: «Allah hakkında bizimle tartışıyor musunuz?» Allah'ın birliği, ona teslimiyet ve boyun eğmek, emirlerini yerine getirip, yasaklarından kaçınmak konusunda bizimle münâkaşa mı ediyorsunuz? de. «Halbuki O bizim de Rabbımız, sizin de Rabbınızdır» Bize de hükmeder, size de. Şirk koşmaksızın yalnız ve yalnız samimî ubudiyete müstahak O'dur. «Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size aittir.» Biz sizden uzağız, siz de bizden uzaksınız. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Eğer seni yalanlarsa, de ki; benim amelim bana, sizin ameliniz size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yapar olduğunuzdan uzağım.»

Bir başka âyet-i Kerîme'de ise şöyle buyurur: «Eğer seninle tartışmaya girişirlerse; ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allah'a teslim ettim, de.

Kendilerine kitâb verilenlere ve ümmîlere de siz İslâm oldunuz mu? de. Şayet İslâm olurlarsa doğru yola girmişlerdir. Yüz çevirirlerse sana^ yalnız tebliğ etmek düşer. Allah kullarını görendir.» (Âl-i İmrân, 20) Bir başka âyet-i kerîme'de ise Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Kavmi onunla tartışmaya girişti. Beni dosdoğru yola eriş-tirmişken Allah hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? O'na ortak koştuklarınızdan korkmuyorum. Meğer ki Rabbım bir şeyi isteye. Rabbım İlimce her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ tefekkür etmez misiniz? dedi.» (En'âm. 80) Bir'diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor: «Allah kendisine hükümlerlik verdi diye îbrâhîm ile Rabbı hakkında tartışanı görmedim mi? İbrahim; Rabbım, dirilten ve öldürenidir, demişti. Ben de diriltirim ve öldürürüm, dedi. İbrahim; şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir sen de onu batıdan getirsene, dedi. O küfreden herif şaşırıp kaldı. Allah zulmeden kimseleri doğru yola eriştirmez.» (Bakara, 258) Bu âyet-i kerîme'de ise Biz ona muhlîs kullarız.» buyuruyor. Yâni biz sizden uzağ. Tıpkı sizin bizden uzak oldunuz gibi. Ve biz Allah'a sâimîyetle bağlı kullarız. İbâdet ve yönelişte

ona yöneliriz. Ardından da Allah Teâlâ : Onların, İbrahim (a.s.) ve ondan sonra gelen peygamberlerin ve esbâ-tın yolunda olanların Yahudiler veya Hıristiyanlar olduğu konusundaki iddialarını reddederek buyuruyor ki: «Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı? Allah elbette ki sizden daha iyi bilir» O bunla-rgı Yahûdî veya Hıristiyan olmadıklarını bildirmiştir.» ÇünküV «İbrâ-hînı ne Yahudi idi, ne de Hıristiyan idi. Sadece dosdoğru bir müslü- mandı ve müşriklerden de değildi» buyuruyor. (Âl-i İmrân, 67)

«Allah tarafından yanında bulunan şehâdeti gizleyenden daha zâlim kim vardır?» Hasan el-Basrî der ki; onlar kendi yanlarındaki ilâhî kitabı okuyor ve onda hak dinin İslâm, Hz. Muhammed'in de Allah'ın Rasûlü olduğunu görüyorlardı. İbrahim'in, İsmail'in, İshâk'ın, Ya'kûb'un ve Esbât'm Yahudi ve Hıristiyanlardan uzak olduğunu okuyorlardı. Allah bu konuda şahitlik etmiş ve Allah adına kendi nefislerinde bunu ikrar etmişlerdi. Sonra da yanlarındaki bu ilâhî şehâdeti gizlemişlerdi, «Allah sizin yaptıklarınızdan gafil değildir.» Bu şiddetli

tehdîddir. Allah'ın bilgisi sizin yaptıklarınızı çepeçevre kuşatmıştır ve buna göre sizi cezalandıracaktır.

Sonra Allah Teâlâ «Onlar bir ümmetti gelip, geçti. Onların kazandığı kendilerine, sizin kazandığınız da size aittir. Ve siz onların yapmış olduklarından sorulmazsınız.» buyuruyor. Sizin onların peşinden gitmeden sadece onlara mensûb olmanız hiçbir fayda sağlamaz. Kendileri gibi Allah'ın emrine uymadıkça, Rasûllerine tâbi olmadıkça, korkutucu ve müjdeci olarak gönderilen elçilere bağlanmadıkça, mücerred onlara mensubiyetle öğünmeyin ve gururlanmayın. Çünkü bir peygamberi inkâr eden bütün peygamberleri inkâr etmiş ölüdür. Özellikle küfredilen bu peygamber, peygamberlerin hâtemi, âdemlerin Rabbının tüm insan ve cinlere gönderdiği Rasûlü, peygamberlerin efendisi ise... Allah'ın sâlât ve selâmı hem onun, hem de diğer Allah elçilerinin üzerine olsun. [\[70\]](#)

Allah, İbrahim Peygambere önemli vazifeler vermiş ve o da bu vazifeleri en güzel şekilde yerine getirmişti. Bu vesileyle Hakk Teâlâ ona en güzel mükâîatı ihsan ederek: «Ben seni insanlar için imâm

ve önder kılacağım» buyurmuştu. Hz. İbrahim de, «aynı nimeti soyumdan gelenlere de lütfet.» demişti. Allah Teâlâ ise, «benim ahdime zalimler eremez, imamlık ve önderlik vazifesini kendi nefislerine zulmedenlere vermem» buyurmuştu. Çünkü önderlik din ve dünya işlerinin kontrolü değil, yönetilmesi vazifesidir Kendine zulmetmekten uzaklaşamayan kişi, başkalarına zulmetmekten nasıl geri kalabilir? İşte, Kur'an'ın önderlerde aradığı nitelik budur. Bir de Beyt'ül-Harâm'ı (Kâ'be'yi) onlar için sığınak kıldığımızı hatırlat. Hacc samanı. insanlar orada toplanırlar. Orasını emniyet ve huzur diyarı kılmışındır. Oraya giren kişi emîn olarak kalır Müslümanlarda tbrâhîm Peygamberin makâmını bir namazgah olarak kabul etmelidirler. İbrahim ve İsmail peygamberlere Allah evini putlardan ve her türlü pisliklerden temizleme görevi verilmişti. Orada tavaf eden, kıyama duran, rükû' ve sücûda gidenler için arıtması emredilmişti.

Ya Muhammed (s.a.) sen onlara ataları İbrahim peygamber'in bu diyar için yaptığı duaları hatırlat: Hz. İbrahim, «Rabbim bu beldeyi huzur ve emniyet

yurdu kıl. Halkına meyvelerini ve mahsûllerini bol ver, insanlara dünyanın güzelliklerinden ihsan et» diye duâ etmişti. Rabbı Müteâl ise kâfirlere kısa bir süre rızık ve imkân vereceğini, sonra elîm azaba sevkedeceğini beyân buyurmuştu. Ya Muhammed (s.a.) bir de onlara İbrahim peygamberin oğlu İsmâîl ile beraber Kâ'be'nin temellerini yükselttikleri vakitte söylediklerini hatırlat. Hani demişlerdi ki: «Rabbımız bizden kabul buyur. Sen her duayı işitirsin elbette. Her maksadı ve niyeti bilirsin, bizi senin yoluna bağlı olanlardan eyle» demişlerdi. Sonra kendi çocuklarının ve soylarının da Allah yolunda samimî topluluklar olmasını istemişlerdi. «Kendi soyumuzdan, doğruluğu ve iyiliği öğreten peygamberler gönder. Onlara senin dinini ve Kur'an'ını okusunlar, bilgilerini artırsınlar, pisliklerini arıtsınlar. Şüp-siz ki sen Azîz ve Hakîm olansın.» diye temennide bulunmuşlardı. [\[71\]](#)

[\[1\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/413-414.

[2] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/415-416.

[3] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/417.

[4] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/418-419.

[5] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/420.

[6] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/422-426.

[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/426-429.

[8] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/429-435.

[9] Zâmahşerî, Keşşaf, I, 299.

[10] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm I, 72 -73.

[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/437-439.

[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/439-441

[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/444-449.

[14] Müslim, Sahîh, Kitab el-Kıyâme, VIII, 138.

[15] Üsd el-Gâbe'de bu kişinin Cündûb İbn Kâ'b el-Ezdî olduğu nakledilir, I, 361.

[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/449-460.

[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/460-466.

[18] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/444-449.

[19] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm, I, 73, 74.

[20] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 398 - 402.

[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/481-483.

[22] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/483.

[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/485-488.

[24] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 75, 76.

[25] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/489-490.

[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/490-491.

[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/485-488.

[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/494-497.

[29] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/497.

[30] Kâdî Beydâvî, I, 116.

[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/498-501.

[32] Bekir Karlığa. Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/501-502.

[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/503-506.

[34] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/506-507.

[35] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, 1,430-433.

[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/509-513.

[37] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm, I, 80.

[38] Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 366.

[39] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/514-516.

[40] Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/516-517.

[41] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/519-520.

[42] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/520-522.

[43] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/522-523.

[44] Tirmizî, Sünen, K. el-Fiten, bab: 51.

[45] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/523-526.

[46] Bekir Karlığa, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/526.

[47] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/528.

[48] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/528-533.

[49] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/533-535.

[50] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/538-539.

[51] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/539-543.

[52] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/544-546.

[53] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/547-550.

[54] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/550-552.

[55] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/552.

[56] Buhâri, Sahîh, K. el-Enbiyâ, bab: 9.

[57] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/552-556.

[58] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/556-560.

[59] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/560-562.

[60] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/562-564.

[61] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/564-569.

[62] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an, il-Kerîm, I, 84.

[63] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/570-572.

[64] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/573-575.

[65] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/575-576.

[66] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/576-577.

[67] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/577-578.

[68] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/578-579.

[69] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/579.

[70] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/580-581.

[\[71\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 2/581-582.

HADİSLERLE KURAN-I KERİM TEFSİRİ

BAKARA SURESİ 3.BÖLÜM

Bazı Beyinsizlerin Sözleri
Vasat Ümmet
İslâm Ümmeti
Müslümanlar İçin Bir Kible
Kâfirlerin Kiblesi
Hak ve Şüphe
Hayır Yarışı
Tek Yön Kâ'be
Hikmet Sahibi Peygamber
Sabır ve Namaz
Can ve Mal İmtihanı
Safa ve Merve
Hidâyeti Gizleyen Kâfirler
Yaratılış Mucizesi
Kâinatın Yaratılışı ve Allah
Helâl Rızık
Allah'ın Emrine Değil de Atalarının Âdetlerine
Uyanlar
Helâl ve Haram
Allah'ın Emrini Gizleyip, İstismar Edenler
Doğu ve Batı
Kısasta Hayat Var

Vasiyyet
Oruç Farızası
Eski Kavimlerde Oruç
Ramazân Ayı
Ramazân İle İlgili Bazı Mes'eleler
Duâ
Duanın Önemi
Oruçla İlgili Hükümler
Önemli Bir Mes'ele
Yöneticilere Verilen Mallar
Aylar'm Mâhiyyeti
Allah Yolunda Savaş
Haranı Aylar
Allah Yolunda İnfâk
Hacc ve Umre
Haccın Erkânı
Haccın Mânâsı
Hacc İbâdeti
Allah'ı Zikir
İnsan Tipleri
İslâm'da Barış
Kâfirlere Dünya Hayatı Pek Süslendi

İnsanlığın Doğuşu

Başlangıçta Bütün insanlar Tek Bir Ümmetti

İmân, Tecrübe ve İmtihan

Cihâd Farızası

Haram Aylarda Savaşmak

İçki ve Kumar

İçkinin Zararları

Alkolün Sinir Sistemine Etkileri:

Alkolün Beyin Üzerindeki Etkileri:

Alkolün Karaciğer Üzerindeki Etkileri -

Alkolün Böbrek Üzerindeki Etkileri:

Alkolün Tenasül Hormonları Üzerindeki Etkileri:

İslâm Hukukunda İçkinin Hükmü

İslâm Hukukuna Göre İçkinin Manâsı:

İçki İçmenin Cezası :

Sopa Cezasının Uygulanma Şekli :

Bağışlamak

İnanan ve Şirk Koşan Kadınlar

Kadınların Âdet Hali

142- insanlardan bir kısım beyinsizler diyeceklerdir ki: Onları, üzerinde bulundukları kiblelerinden çeviren nedir? De ki: Doğu da Batı da Allah'ındır. O, dilediği kimseyi doğru yola iletir.

143- Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık ki, insanların üzerine şâhidler olasınız. Peygamber de sizin üzerinize şâhid olsun. Ve senin üzerinde bulunduğu kibleyi, peygambere uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırdetmek için kible yaptık. Gerçi bu, büyük bir şeydir. Ama Allah'ın doğru yola iletlediği kimseler için değıl. Allah, elbette îmânınızı zâyî edecek değıldir. Şüphesiz ki, Allah, insanlara Rauf ve Rahîm'dir.

Bazı Beyinsizlerin Sözleri

Buhârî der ki; bize Ebu Nuaym Züheyr'den duyduğunu, onun da Ebu İshâk'ın Berrâ (r.a.) dan duyduğunu nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) *znaltı* veya onyedî ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kılmıştı. Ancak Eblenin Kâ'be'ye doğru olmasını istiyordu. Kâ'be'ye doğru kıldığı ilk --amaz ikindi namazıydı. Beraberinde kavmi de namaz kılmıştı. Onun la beraber namaz kılanlardan bir kişi yanından

ayrılmış, rükû'da bulunan bir topluluğa rastgelmiş ve onlara; Allah adına şehâdet ederim ki ben, Hz. Peygamberle birlikte Mekke'ye doğru namaz kıldım, demişti. Bunun üzerine onlar da oldukları gibi Kâ'be'ye doğru dönmüşlerdi. Beytullah'a dönülmezden önce, Kudüs'e doğru namaz kılıp ta ölmüş bulunanların durumu sorulduğunda, Allah Azze ve Celle «Allah, elbette îmânınızı zayi' edecek değildir» âyetini inzal buyurdu. Bu şekliyle bu hadîsi yalnız Buhârî rivayet etmiştir. Müslim ise bir başka şekilde rivayet eder. Buna göre Muhammed ibn İshâk der ki; bana İsmâîl İbn Ebu Hâlid, Ebu İshâk'dan o da Berrâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.^ Kudüs'e doğru namaz kılıyor ve yüzünü çoğunlukla göğedikerek, Allah'ın emrini bekliyordu. Nihayet Allah Teâlâ «Doğrusu biz yüzünü semâyâ doğru çevirip durduğunu görüyoruz. Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kıbleye çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir» âyetini inzal buyurdu. İsterdik ki; Kâ'be'ye yönelmeden önce ölmüş olanların hangi hal üzere öldüklerini ve Kudüs tarafına doğru kıldığımız namazların ne olacağını bilelim. Bunun üzerine Allah

Teâlâ «Allah, elbette îmânınızı zayi' edecek değildir» âyetini inzal buyurdu. İnsanlardan bir kısım beyinsizler —ki bunlar ehl-i kitâb idiler— dediler ki; onları üzerinde bulundukları kiblelerinden çeviren nedir? Bunun üzerine Allah Teâlâ «İnsanlardan bir kısım beyinsizler diyeceklerdir ki; onları üzerinde bulundukları kiblelerinden çeviren nedir?...» âyetini inzal buyurdu.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zür'a... Berrâ'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Rasûlullah (s.a,) onaltı veya onyedı ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kılmıştı. Ancak kiblesinin Kâ'be'ye döndürölmesini istiyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Doğrusu, biz yüzünün semâya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz...» âyetini indirdi ve Kâ'be'ye doğru yönelmelerini emretti. İnsanlardan bir kısım beyinsizler —ki bunlar yahûdilerdir— onları üzerinde bulundukları kiblelerinden çeviren nedir? dediler. Bunun üzerine de Allah Teâlâ: «De ki Doğu da Batı da Allah'ındır. O, dilediğini doğru yola iletir» âyetini inzal buyurdu.

Ali İbn Ebu Talha... İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde, Allah Teâlâ Kudüs'e doğru yönelip namaz kılmasını emretti. Bunun üzerine yahûdiler sevindiler. Rasûlullah on küsur ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kıldı. Fakat kendisi İbrahim'in kiblesine döndürülmesini arzuluyordu. Allah'a duâ ediyor ve göğe bakıyordu. Nihayet Allah Azze ve Celle «Yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir» âyetini inzal buyurdu. Yahûdiler bunu şüpheyile karşıladılar ve dediler ki; onları bulundukları kiblelerinden çeviren nedir? Bunun üzerine Allah Teâlâ «De ki Doğu da, Batı da Allah'ındır...» âyetini inzal buyurdu.

Bu konuda pek çok hadîs-i şerif vârid olmuştur. Mes'elenin özü şudur: Rasûlullah (s.a.) Kudüs'teki mukaddes kayaya doğru yönelerek ibâdet etmekle emrolunmuştu. Mekke'de iken iki rükün arasında namaz kıldırı. Ve yönü Kudüs'teki kaya/a doğru olunca ön tarafı Kâ' be'ye doğru gelirdi. Medine'ye hicret edince, Kudüs'le Kâ'be'yi birleştirmek mümkün olmadı. Böylece Allah Teâlâ Kudüs'e yönelmesini emretti. On küsur ay böylece devam etti. Ama Hz.

Peygamber kendisinin İbrahim (a.s.) in kıblesi olan Kâ'be'ye döndürülmesi için Allah'a duâ ediyor ve Allah'tan dilekte bulunuyordu. Nihayet bu isteği karşıladı. Ve Beyt-i Atîk'e doğru yönelmesi emredildi Rasûlullah (s.a.) bunu halka bildirdi. Buhârî ve Müslim'in sahîh'lerinde Berrâ'dan nakledilen rivayete göre, Hz. Peygamberin Kâ'be'ye doğru kıldığı ilk namaz ikindi namazı idi. Neseî'de Ebu Saîd'in rivayetine göre ise, ilk kıldığı namaz öğle namazıydı. Kubâ halkına bu haber ancak ertesi günün sabah namazında ulaştı. Nitekim Buhârî ve Müslim'de Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir: Halk Küba'da sabah namazını kılıyordu ki bir kişi geldi ve şöyle dedi: Doğrusu Rasûlullah (s.a.) a bu gece bir Kur'ân âyeti nazil oldu ve Kâ'be'ye yönelmesi emri geldi. Siz de oraya yönelin. Onların yüzü Şam'a doğruydu. Hemen Kâ'be'ye doğru yöneldiler. Bu da gösteriyor ki; neshedilen hükmün uygulanması, ancak onun bilinmesinden sonra gereklidir. İsterse o hüküm daha önce nazil olmuş bulunsun. Çünkü Kubâ halkı ikindi, akşam ve yatsı namazım iade etmekle emrolunmamışlardı. En iyisini Allah bilir.

Bundan sonra nifak ve küfür erbabı Yahudilerden bir gruba şüphe hâsıl oldu. Hidâyetten yüz çevirerek, kuşkuya düştüler ve dediler ki: «Onları üzerinde bulundukları kiblelerinden çeviren nedir?» Bunlara ne oluyor ki bir oraya, bir buraya dönüyorlar. Allah Teâlâ onlara cevap olarak: «Doğu da, Batı da Allah'ındır.» âyetini inzal buyurdu. Her şeyde hüküm, tasarruf ve emir Allah'ındır. Yüzünüzü nereye çevirerseniz çevirin, orası Allah'ın vechi'dir: «Yüzünüzü doğu veya batı yönüne çevirmeniz birr veya ihsan değildir. Birr; ancak Allah'a îmân edeninki-dir.» Yani ister doğuya ister batıya yönelirisin mes'ele Allah'ın emrine uymak mes'elesidir. Allah bizi nereye yöneltirse oraya yöneliriz. Allah'ın emrine ittibâ ederiz. İsterse bizi günde yüz kere değişik yönlerde yöneltsin. Biz O'nun kulu, kölesi ve hizmetçileriyiz. Nereye derse oraya yöneliriz. Allah Teâlâ'nın kulu ve Rasûlü Muhammed (s.a.) e ve onun ümmetine lütuf ve inayeti pek yücedir. Çünkü onları Rabbının dostu olan İbrahim'in kiblesine yöneltmiş ve şeriki bulunmayan Allah adına, yeryüzünde bina edilmiş ve

yeryüzündeki Allah evlerinin en şerefli olan Kâ'be'ye yöneltmiştir. Kâ'be İbrâhîm Halîlullah'ın binâsıdır. Bunun için Allah Teâlâ, «De ki Doğu da Batı da Allah'ındır. O, dilediği kimseyi doğru yola iletir.» buyurmuştur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Ali İbn Âsim... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti : Rasûlullah (s.a.) ehl-i kitâb'ı kastederek buyurdu ki: Onlar, Allah'ın bizi hidâyete erdirdiği ve kendilerininse sapıklığa düştüğü cum'a günüyle, Allah'ın bizi hidâyete erdirdiği ve kendilerininse sapıklığa düştüğü Kible konusunda bizi kıskandıkları kadar başka hiçbir şeyde kıskanmazlar. Bir de bizim imâmın arkasında «âmîn» dememizi kıskanırlar. [\[1\]](#)

Vasat Ümmet

«Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık ki insanların üzerine şâhidler olasınız. Peygamber de sizin üzerinize şâhid olsun.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Sizi İbrahim (a.s.) in kiblesine döndürmekle ve orayı sizin için kible yapmakla sizi kıyamet gününde bütün milletlere şehâdet eden, ümmetlerin en hayırlısı kılmak üzere seçtik. Bütün ümmetler sizin faziletinizi

kabul ederler. Buradaki «vasat» kelimesi en seçkin ve en iyi demektir. Nitekim, «Kureyş soy ve yurt bakımından arapların vasatıdır» denildiği zaman, en iyisidir denilmek istenir. Rasûlullah (s.a.) da kavminin arasında vasat idi. Yani neseb bakımından en şerefli idi. Orta namaz, namazların en afdalı olarak belirtilir ki bu, ikinci namazıdır. Sahîh hadîslerde böyle sabit olmuştur. Allah Teâlâ bu ümmeti en seçkin ümmet yapınca, ona şeriatların en mükemmelini, sistemlerin en doğrusunu, yolların en açığını vermiştir. Nitekim bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «O sizi seçmiş, babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır. Daha önce ve Kur'ân'da peygamberin size şâhid olması, sizin de insanlara şâhid olmanız için size müslüman adını veren O'dur. Artık namaz kılın, zekât verin, Allah'a sarılın. O, sizin mevlânızdır. O ne güzel mevlâ; ne güzel yardımcıdır.» (Hacc, 78)

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Vekî'... Ebu Saîd'in şöyle dediğini rivayet etti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Kıyamet gününde Nûh (as.) çağırılır ve kendisine, emri teblîğ ettin mi? denir, o, evet der.

Bunun üzerine kavmi çağrılır ve kendilerine; o (Nûh) size tebliğ etti mi? denir. Onlar; bize hiçbir uyarıcı gelmedi, kimsecikler bir şey getirmedi, derler. Bunun üzerine Hz. Nuh'a; sana kim şâhidlik edecek? denilir. Hz. Nûh, Muhammed ve ümmeti, der. —İşte Allah Teâlâ' mn «Sizi vasat bir ümmet kıldık» âyetindeki kavli bu mânâdadır. Ebu Saîd der ki; Vasat, âdil demektir— Onlar çağrılır ve peygamberin emri tebliğ ettiğine şehâdet ederler. Sonra da onlara şehâdet edilir. Buhârî, Tirmizî, Neseî ve İbn Ma'ce de A'meş kanalıyla bu hadîsi rivayet ederler.

Yine İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Ebu Muâviye... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etti ki o, Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurdu- ğunu söylemiş: Kıyamet gününde bir peygamber gelir, beraberinde iki veya daha fazla kişi vardır. O'nun yanısıra kavmi çağrılır ve; «Size bu, Allah'ın emrini tebliğ etti mi?» denir. Onlar, hayır derler. Ona sen Allah'ın emrini kavmine tebliğ ettin mi? denir. O, evet der. Ona, kim sana şâhidlik edecek? denir. O, Muhammed ve ümmeti der. Muham-med ve ümmeti çağrılır ve onlara bu, kavmine Allah'ın emrini tebliğ etti mi?

denir. Onlar, evet derler. Onlara nereden biliyorsunuz denir. Onlar, peygamberimiz (s.a.) bize peygamberlerin tebliğ ettiğini haber verdi, derler. İşte Alıah Teâlânın: «Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık ki insanlara karşı şâhidler olasınız.» âyetinin mânâsı budur. Yani âdil, bir ümmet kıldık. İmâm Ahmed der ki; bize Ebu Muâviye Ebu Said el-Hudrî'den Hz. Peygamberin şöyle dediğini rivayet etti: «Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık.» Yani dengeli, âdil bir ümmet kıldık, demektir. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh ve İbn Ebî Hatim... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Ben ve ümmetim kıyamet gününde yüksekçe bir yerden halkı gözetleriz. Herkes ister ki; kendisi de bizden olsun Hangi peygamberi kavmi yalanlarsa biz o peygambere şehâdet eder ve o peygamberin Rabbı Azze ve Celle'nin risâletini tebliğ ettiğini belirtiriz.» Hâkim, Müstedrek'inde ve İbn Merdûyeh tefsirinde bu hadîsi rivayet ederler. Lafız İbn Merdûyeh' indir. Şöyle ki; Mus'ab İbn Sabit... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki, o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) Seleme oğullarından bir cenazede hazır bulundu. Ben,

Rasûlullah'ın yanında idim. Bazı kişiler dediler ki; Allah'a andolsun ki ey Allah'ın Rasûlü o çok iyi bir adamdı. İffetliydi. Müslümandı ve şöyle şöyle idi diyerek, hakkında iyi övgülerde bulundular. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Sen dediğin gibisin. Adam, Allah gizlileri en iyi bilendir. Ama bize ayan olan böyledir, dedi. Rasûlullah (s.a.) hak ettin buyurdu. Sonra Harise oğullarından bir cenazede hazır bulundu. Ben Rasûlullah (s.a.) in yanında idim. Bazı kişiler dediler ki; ey Allah'ın Rasûlü, ne kötü adamdı o. Sert, katı birisiydi diyerek aleyhinde kötü ifâdelerde bulundular. Rasûlullah (s.a.) onlardan bir kısmına dedi ki; sen dediğin üzeresin. Adam, Allah gizlileri en iyi bilendir. Ama bize ayan olan böylesidir, dedi. Rasûlullah (s.a.) bu-⁴ yurdu ki: O bunu hak etti. Müs'ab İbn Sabit der ki; Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî o sırada bize şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) doğru söyledi. Ve ardından «Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık ki insanlara karşı şâhidler olasınız. Peygamber de sizin üzerinize şâhid olsun.» âyetini okudu. Hâkim ardından der ki; bu hadîsin isnadı

sahihtir. Ancak Buhârî ve Müslim onu tahrîc etmemişlerdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel derki; bize Yûnus İbn Muhammed... Ebu'l-Esved'den nakletti ki; o şöyle demiş: Ben Medine'ye geldiğimde Medine'de yaygın bir hastalığa rastladım. İnsanlar çabucak oluveriyorlardı. Ömer İbn el-Hattâb'ın yanına oturdum. O sırada bir cenaze geçti. Ömer, cenaze sahibini hayırla yâd etti. Ve hak etti, hak etti, dedi. Sonra bir başkası geçti. Onu da kötülükle yâd etti ve hak etti, hak etti, dedi. Ebu'l-Esved diyor ki; ey mü'minlerin emîri, neyi hak etti? diyorsun. Ömer dedi ki; ben Rasûlullah (s.a.) m söylediğini söylüyorum. O, buyurdu ki: Hangi müslümanı dört kişi hayırla yâd ederse, Allah onu cennetine girdirir. Biz ya Rasûlullah ya üç kişi olursa? dedik. Rasûlullah üç de buyurdu. Biz ya iki kişi olursa dedik. Rasûlullah iki de buyurdu. Sonra biz ya bir kişi olursa? diye suâl etmedik. Buhârî, Tirmizî, Neseî bu hadîsi Davûd İbn Ebu Furât kanalıyla rivayet ederler.

İbn Merdûyeh der ki; bize Ahmed İbn Osman İbn Yahya... Ebu Bekr İbn Ebu Züheyr el-Sakifi'nin

babasından şöyle dediğini nakleder: Ben Rasûlullah (s.a.) in Nübave'de (Tâifte bir yer) şöyle dediğini duydum: İyilerinizi kötülerinizden ayırt edebilirsiniz. Orada bulunanlar, ne ile ayırt edelim, ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Rasûlullah; güzel övgü ve kötü yâd ile, buyurdu. Siz, yeryüzünde Allah'ın şâhidlerisiniz, dedi. Bu hadîsi İbn Mâce, Ebu Bekr İbn Şeybe yoluyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder.

«Ve senin üzerinde bulunduğun Kible'yi peygambere uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırt etmek için Kible yaptık. Gerçi bu büyük bir şeydir. Ama Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler için değil.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ya Muhammed; seni önce Kudüs'e yönelttik, sonra oradan döndürüp Kâ'be'ye yönelttik ki; sen nereye yönelirsen ardından gidip itaat edenlerle, ökçesi üzeri geri dönenlerin hali ortaya çıksın. Bu davranış, yani Kudüs'ten Kâ'be'ye yönelme davranışı her ne kadar ruhlarda büyük bir etki bırakırsa da Allah'ın kalblerini hidâyete sevkettiği, peygamberi tasdik ile yakîn getiren ve Allah'ın gönderdiğinin şüphesiz bütünüyle hak olduğunu kabul eden ve Allah'ın

dilediğini yapıp dilediğine hükmeden olduğunu bilen, kullarını dilediği mükellefiyetlerle sorumlu kılıp dilediğini kaldıracağını, tam hikmetin ve erişilmez hüccetin bütünüyle Allah'a âit olduğunu kabul edenler için değildir. Kalblerinde hastalık olanlar ise bunun tersinedir. Onlar için her yeni durum; yeni bir kuşku kaynağıdır. Halbuki îmân edenler için her yeni durum; yakîn ve tasdik kaynağıdır. Nitekim Allah fTeâlâ bu konuda başka âyetlerde şöyle buyurur: «Bir sûre de inince aralarında; bu hanginizin îmânını arttırdı diyen iki yüzlüler vardır. Mü'minlerin ise îmânını arttırmıştır. Onlar birbirlerine bunu müjdelemek isterler. Kalblerinde hastalık olanların ise güçlüklerine güçlük katılır. Onlar kâfirler olarak ölmüşlerdir. (Tevbe, 124-125) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur: «De ki bu, insanlara doğruluk rehberi ve gönüllere şifâdır. İnanmayanların kulaklarında' ağırlık vardır ve on-lara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesafeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur: «Kur'ân'ı mü'minlere rahmet ve şifâ olarak indiriyoruz. O, zâlimlerin sadece

hüsranını arttırır.» (İsrâ, 82) İşte bu sebeple Rasûlullah'a ittibâ edip onu doğrulamada sebat eden, Allah'ın peygamberini emrettiği ve döndürdüğü yöne şüphe ve kuşku duymadan yönelen kişiler sahabenin önderlerinden olmuşlardır. Bazıları bunların Muhacir ve Ansârdan önde gidenler (sâbikûn) olduğunu ve onların iki kıbleys yönelerek namaz kıldıklarını söylerler. Buhârî bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Müsedded... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki. o şöyle demiş:

«Halk Kubâ mescidinde sabah namazını kılarken, adamın biri geldi ve dedi ki; Rasûlullah (s.a.) a Kur'ân'dan bir âyet indi ve Kâ'be'ye yönelinmesini emretti, siz de Kâ'be'ye yönelin. Bunun üzerine cemâat Kâ'be'ye yöneldi.» Bu hadîsi Müslim bir başka yolla Abdullah İbn Ömer' den nakleder. Tirmizî de Süfyân el-Sevrî'nin hadîsinden nakleder ki onlar rükû'da iker oldukları gibi rükû' halinde Kâ'be'ye dönmüşlerdir. Müslim de Hamnîâd İbn Seleme'nin, Enes İbn Mâlik'ten aynı şeyi rivayet ettiğini kaydeder. Bu, onların Allah'a ve Rasûlüne Matlarının kemâline delildir. Allah Azze ve Celle'nin

emirlerine gönülden bağılıklarının işaretidir. Allah onların hepsinden razı olsun.

«Allah elbette îmânınızı zayi' edecek değildir.» Yani daha önce Kudüs'e doğru kılmış olduğunuz namazın sevabını zayi' edecek değildir. Ebu İshâk'ın Berrâ'dan naklettiği sahîh hadîste, Berrâ der ki: Kudüs'e doğru namaz kılmış olan bir grup vefat etmişti. Halk, bunların durumu ne olacak? deyince Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. İbn İshâk der ki; Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki o «Allah elbette îmânınızı zayi' edecek değildir» âyeti konusunda şöyle demiştir: Allah ilk kible ile peygamberi tasdik etmenizi ve ikinci Kible'ye ittibâ etmenizi zayi' edecek değildir. Onun her ikisine de birlikte mükâfat verecektir, demektir. «Şüphesiz ki Allah, insanlara Rauf ve Rahîm'dir.»

Sahîh bir hadîste buyurulur ki: Rasûlullah (s.a.) çocuğundan ayrılmış esîr bir anne gördü. Kadın, esirlerden bir çocuk gördükçe onu alıyor ve göğsüne yaslıyordu ve çocuğunun peşinden koşuyordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Şu kadın, çocuğunu ateşe

atmayacak güce sahip ise hiç yavrusunu ateşe atabilir mi? Orada bulunanlar, hayır ey Allah'ın Rasûlü dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber Allah'a andolsunki Allah Teâlâ kullarına şu kadının çocuğuna şefkatından daha çok şefkatlidir. [\[2\]](#)

Muhyiddîn İbn el-Arabî bu konuda şöyle diyor:

Onların; insanlara şehâdet etmelerinin ve Rasûlullah (s.a.) in da onlara şehâdet etmesinin anlamı şudur: Onları tevhîd nuru ile diğer dinlerin gerçeklerine muttali kılması, her dinin ve din mensubunun hakkını iyice vererek dini gerçek anlamda onlara öğretmesidir. . Ayrıca kendi nefislerinin uydurması ve temennilerinden ibaret olan yalan haberlerinin ve uydurma sözlerinin hakikatim kendilerine göstererek bâtıllarını ortaya koymasıdır. (...) Rasûl, her dine bağlı olan kişinin dinindeki rütbesini ve hakîki derecesini, dinin mükemmelliğini görmesini önleyen engelleri bilen kişidir. Rasûl, onların günâhlarını ve günâhlarının hududunu, îmân, amel, iyilik, kötülük, ihlâs ve nifaklarının derecesini en iyi bilen kişidir. O, her şeyi

hakkın nuruyla görür. Onun ümmeti de bunu diğer milletler nokta-i nazarından görür ve değerlendirirler.

Senin yöneldiğin kıbleyi; peygambere uyanları, cayacaklardan ayırmak için kible yaptık. Tafsili bilgiyle bilip ayırdetmek için. O taf-sîlî bilgi bilinenin gerçekliğine bağlıdır. Yoksa varlığın safhasındaki bütün eşyadan önce yeralan bilgiye bağlı değildir. Eşyâmn vatlığı, ona eşyanın varlığından önce malûmdur. Çünkü bütün bilgi onundur. Ondan başka bir kimsenin bilgisi yoktur. Bizim eşyayı bildiğimiz bilgiler, onun bilgisinin tezahürlerinden ortaya çıkan bilgilerdir. Onun bilgisi ise tafsîlî bilgidir. Yani varlıkların tafsîlâtının bilgisidir. O, bizim görüntülerimizle tezahür eden tafsîlî bilgiyle eşyayı varlığından sonra bilir. Tıpkı eşyanın varlığından önce bütün eşyayı aynıyla ilk bilme-slndeki bilişi gibi. [3]

İslâm Ümmeti

İslâm ümmetinin durumunu değerlendiren bu ayet-i kerîme., müs-lümanların her bakımdan vasat ümmet olduklarını bildirmektedir. Vasat ümmet olmanın gereği her şeyde dengeli ve ölçülü olmaktır.

Bu konuda Reşîd Rızâ ve Seyyid Kutub şu bilgileri vermektedirler:

Derler ki «Vasat» adalet ve hayırdır. Şöyle ki; istenenin üzerinde olan şey ifrat, istenenin altında olan şey de tefrit ve eksikliktir. Gerek ifrat, gerekse tefrit, doğru yoldan ayrılmadır ve bu hem şer, hem de yerilen bir haldir. Hayır, iki noktanın ortası yani tam vasat kısmıdır. Muhammed Abduh bu görüşü serdettikten sonra der ki: Öyleyse mak-sâd hayır olduğu halde, neden «siz hayırlı ümmetsiniz» denilmiyor da, •vasat ümmetsiniz» deniliyor? Vasat kelimesinin hayra delâleti ancak iltizâmîdir. Bununla beraber neden bu kelime tercih edilmiştir? Ona iki yönden cevap verilir:

a) Vasat kelimesinin seçilmesi aşağıdaki gerekçeye hazırlık içindir. Bir şeyin şahidi olanın onu bilmesi gerekir. İki şey arasında mutavassıt olan kişinin de; iki şeyden birini bir noktadan, diğerini de öbür noktadan bilmesi icâbeder. Ama bir şeyin iki noktasından bir tarafında bulunan kişi, öbür tarafı ve orta noktayı gerçek olarak kavrayamaz.

b) Vasat kelimesi sebebiyyeti iş'âr içindir. Ve sanki bu kendi kendine delil olmaktadır. Yani müslümanlar; seçkin, adaletli insanlardır. Çünkü ortada yeri alırlar. Dinde aşırıya giden ifrâtçılardan olmadıkları gibi, dîni geçersiz kılan tefritçilerden de değildirler. înanç, ahlâk ve hareket noktasından müslümanlar gerçekten ortada yer alırlar. Zira İslâm gelmezden önce insanlar iki kısma ayrılıyorlardı. Bir kısmının geleneği saf materyalist esâslara dayalıydı ve bedenî hazlardan başka bir şey düşünmüyorlardı. Yahudiler ve müşrikler böyledir. Bir kısmının da gelenekleri saf rûhâniyete dayanıyor, dünyayı ve dünyadaki her türlü bedenî zevkleri bırakmayı teşvik ediyordu. Hristiyanlar, Sâbiîler ve riyâzat sahibi Brahmanist putperestlerden bir grup böyledi.

İslâm ümmeti ise bu iki yoldan her ikisinin orta noktasını benimseyerek rûh ve beden haklarını verdi. O, hem rûhânî hem de cismânî ilkeleri esâs aldı. İsterseniz siz, İslâm insanlara bütün insanî hakları vermiştir, diyebilirsiniz. Çünkü insan hem beden, hem rûhdan, hem hayvanî, hem de melekî vasıflardan müteşekkil bir varlıktır. Sanki Hak Teâlâ

şöyle demektedir: Biz sizi vasat ümmet kıldık ki, her iki gerçeği de bilesiniz ve her iki noktayı da kemâle erdirip insanlar üzerinde hak ile şâhidler olasınız. Dinî noktadan aşırılığa sapan kitleler üzerinde şâhid olasınız. Siz, «hayat yalnızca bu dünyadaki hayatımızdır, ölür ve diriliriz. Bizi ancak dehr helak eder» diyen ve aşırılığa gidip hayvanı hisleri esâs alan, rûhânî meziyyetleri inkâr eden ifrâtçılara karşı şehâ-det edesiniz. Keza vücud; rûh için bir zindandır, ruhun bedene girmesi onun için bir cezadır. Biz ruhumuzu bedenimizden kurtarmalıyız. Bunun için de her türlü zevkleri ve bedenî istekleri reddedip vücûdumuza işkence etmeliyiz. Nefsin her türlü hakkını elinden alıp bedenın yaşaması için Allah'ın hazırlamış olduğu bütün nimetlerden onu mahrum etmeliyiz diyerek dinde aşırı gidenlere karşı da şâhidlik yapasınız. Her iki grubun da beden ve rûh güçlerine karşı işledikleri cinayeti ortaya koyarak, aleyhlerinde şehâdet eder ve orta yolu, i'tidâli, her şeyde dengeyi esâs alarak öbür milletleri geçersiniz. Çünkü size gösterilen yol; on-dan öte mükemmellik bulunmayan kemâlin zirvesidir. Bu yola giren kişı,

her hak sahibinin hakkını verir. Rabbının hakkını, nefsinin hakr kını, bedeninin hakkını, akrabalarının hakkını ve tüm insanların hakkını gözetir. Peygamber de sizin üzerinize şehâdet eder. Rasûlullah (s.a.) vasat noktanın en mükemmel örneğidir. İslâm ümmeti davranışlarında ve hükümlerinde peygambere uydukları takdirde vasat ümmet olmak şerefine ererler. Peygamberin sünnetine uyanlarla bid'atların peşinde koşan ve kendiliğinden başka yollar icâd edenler arasında hüküm, peygamberin şeriatıdır. Nasıl İslâm ümmeti davranışları, bedenî ve ruhî gelişmeleri noktasından diğer milletlere şehâdet ederse ve onların doğru yoldan ayrılıp ayrılmadıklarını ortaya koyarsa Rasûlullah (s.a.) da ümmetine şehâdet ederek kendisinin sünnetine uyan ve onu en güzel örnek edinen sırât-ı müstakim istikâmetinde yürüyen mü'minlere şehâdet eder. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Vasat ümmet niteliğini, ancak Rasûlullah'ın hidâyetine ve sünnetine uyduğunuz takdirde kazanabilirsiniz. Ama bu doğru yoldan ayrılırsanız, Rasûlullah'ın kendisi, dini, hayatı; sizi Allah'ın kitabında nitelendirdiği

Muhammed ümmetinden olmadığınızın göstergesi ve delili olur. Çünkü Allah kitabında Muhammed ümmeti için, «siz insanlar için çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısısınız, ma'rûfu emreder, münkerden nehyedersiniz» buyuruyor. Aksi takdirde orta yoldan çıkar, siz de iki aşırılıktan birine kapılırsınız.^[4]

144 — Doğrusu biz, yüzünün semâya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kıbleye çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerede bulunursanız bulunun, yüzlerinizi p tarafa çevirin. Şüphesiz ki, kendilerine kitâb verilenler bunun Rablarm-dan gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Allah, onların yaptıklarından gafil değildir.

Müslümanlar İçin Bir Kible

Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan nakleder ki; o şöyle demiş: Kur' an'dan ilk neshedilen bölüm Kible âyetidir. Şöyle ki; Rasûlullah (s.a.) Medine'ye hicret ettiğinde Medine halkının çoğunluğu yahûdî-lerdi. Allah ona Kudüs'e doğru yönelmesini emretti. Buna ya-hûdîler çok sevindiler. Rasûlullah (s.a.) yaklaşık on ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kıldı. Ancak

İbrahim'in kiblesine yönelmek istiyordu. Allah'a bu konuda duâ ediyor ve göğe bakıyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Doğrusu biz senin yüzünün semâya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kibleye çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerde bulunursanız bulunuz yüzlerinizi o tarafa çevirin.» âyeti nazil oldu. Yahudiler bu konuds şüphe yayarak, dediler ki; onları üzerinde bulundukları kibleden çeviren nedir? Bunun üzerine Allah Teâlâ : «De ki Doğu da Batı da Allah'ındır. Nereye yönelirseniz Allah'ın veçhi orasıdır» âyetini inzal buyurdu. Keza «Ve senin üzerinde bulunduğun kibleyi peygambere uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinden geri döneceklerden ayırt etmek için kible yaptık.» âyetini indirdi.

İbn Merdûyeh Kasım el-Ömerî'nin... İbn Abbâs'tan naklettiği hadîsi rivayet ederek der ki: Rasûlullah (s.a.) Kudüs'e doğru namazı kıldıktan sonra selâm verdi ve başını semâya kaldırdı. O esnada Allah Teâlâ'nın yüzünü «Mescid-i Haram tarafına çevir.» âyeti nazil oldu. Cebrâîl (a.s.) ona rehberlik ederek; yüzünü Kâ'be'nin oluk tarafına

döndürdü. Hâkim, Müstedrek'inde Ya'lâ tbn Atâ kanalıyla Şu'be'nin naklettiği hadîste Yahya İbn Kumta der ki; ben Abdullah İbn Amr'ı Mescid-i Harâm'da oluk hizasında otururken gördüm ve o «Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kibleye çevireceğiz» âyetini okudu. Sonra bunun Kâ'be'nin oluşu olduğunu söyledi. Hâkim' der ki; bu hadîsin isnadı sahihtir. Ancak Buhârî ve Müslim onu tahrîc etmemiştir. Bu hadîsi İbn Ebu Hatim Hasan kanalıyla Hüseyim ve Yâ'lâ tbn Atâ'dan nakleder. Başkaları da böyle demişlerdir. Nitekim Şâfil merhumun iki görüşünden birisi böyledir. Buna göre maksad, Kible'nin kendisini tutturmadır. Şafiî'nin diğer görüşüne göre —ki ekseriyet bu kanâattadır.— maksad yönelmedir. Hâkim, Muhammed İbn İshâk kanalıyla... Hz. Ali (r.a.) den nakleder ki; «Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir,» âyeti konusunda «o yöne» demiştir. Ve ardından da bu hadîsin isnadı sahihtir, ancak Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir, der. Bu kanâat Ebu'l-Âliye, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Rebî' İbn Enes ve diğerlerinin görüşüdür. Bir başka hadîste vârid

olduğuna göre; Kible Doğu ile Batı arasıdır. Ebu Nuaym der ki; bize Züheyr, Berrâ'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) onaltı veya onyedı ay boyunca Kudüs' kible edindi. Ancak içinden Kâ'be'nin kible olmasını istiyordu. O, ikindi namazını kıldı. Beraberinde bir de topluluk vardı. Onunla beraber namaz kılanlardan bir kişi ıktı. Ve bir mescid halkına rastladı ki onlar rk'da idiler. Adam, Allah adına şâhidlik ederim ki ben Rasûlullah (s.a.) ile Mekke yönüne doğru namaz kıldım, dedi. Bunun zerine onlar oldukları gibi Mekke yönüne döndüler. Abdürezzâk der ki bize İsrâil... Berrâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde onaltı veya onyedı ay boyunca Kudüs'e doğru namaz kılmıştır. Ancak Rasûlullah (s.a.) Kâ'be'ye yöneltilmesini arzuluyordu. ^Nihayet «Doğrusu biz senin yüzünün semâya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz...» âyeti nazil oldu ve böylece Kâ'be'ye vrildi. Nesei de, Said İbn el-Muallâ'dan nakleder ki; o şöyle demiştir: Biz Rasûlullah (s.a.) devrinde erkence mescide giderdik ve mescidde namazımızı kılardık. Bir gün mescide uğradık. Rasûlullah (s.a.) minberde oturuyordu. Ben

dedim ki; yeni bir şey olmuş ki Rasûlullah minberde otu- ruyor. O sırada Rasûlullah (s.a.) «Doğrusu biz senin yüzünün semâya doğru çevrilip durduğunu görüyoruz...» âyetini okudu. Âyeti bitirince arkadaşşıma Rasûlullah (s.a.) minberden inmeden önce gel iki rek'at namaz kılalım, ve ilk namaz kılanlar biz olalım, dedim. Arka arkaya geçtik ve iki rek'at namaz kıldık. Sonra Rasûlullah (s.a.) minberden indi ve insanlara namaz kıldırdı. O gün kılınan öğle namazı idi. İbn Mer-dûyeh Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) in Kâ' be'ye doğru yönelerek kıldığı ilk namaz öğle namazıdır ve o orta namazdır. Ancak meşhur olan görüş Rasûlullah'ın Kâ'be'ye doğru yönelerek kıldığı ilk namazının ikindi namazı olduğudur. Bu sebeple haber •Kubâ halkına gecikmeli olarak ancak sabah namazında ulaşmıştır.

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; bize Süleyman İbn Ahmed... Nüveyre bint Müslim'den (Bint Eşlem de denir) şöyle dediğini nakletti: Biz öğle veya ikindi namazını harise mescidinde yüzümüzü Kudüs mescidine çevirerek iki rek'at namaz kıldık.

Sonra bir kişi Rasûlullah (s.a.) in Beyt el-Harâm'a doğru yöneldiği haberini getirdi. Kadınlar erkeklerin yerine, erkekler de kadınların yerine geçtiler. Geriye kalan iki secdeyi böyle kıldık. Beyt el-Harâm'a yönelmiştik* Haris oğullarından bir adam bana nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İşte onlar görmeden îmân eden erlerdir. İbn Merdûyeh ayrıca der ki; bize Muhammed İbn Ali... Umâre İbn Evs'ten nakleder ki; o şöyle demiş: Biz Kudûs'e doğru durmuş ve rûkû'a gitmiştik. O anda kapıdan bir înûnâdî geldi ve kıblenin Kâ'be'ye döndürüldüğünü söyledi. Bunun üzerine imamımız yerinden ayrılarak yönünü döndürdü. Onun arkasından erkekler ve çocuklar döndüler. Hepsi rûkû'da idiler.

«Nerede bulunursanız bulunun yüzlerinizi o tarafa çevirin» Allah Teâlâ yeryüzünün doğusunda, batısında, kuzeyinde, güneyinde nerede bulunulursa bulunulsun, her yerde Kâ'be'ye yönelmeyi emretmiştir. Bunun istisnası sadece sefer halindeki yolcunun durumudur. O nereye dönerse o tarafa doğru kılar. Vücudu hangi yönde olursa olsun kalbi Kâ'be tarafındadır. Savaşta da çarpışmanın olduğu

yöne doğru namaz kılınır. Keza kıblenin hangi yönde olduğunu bilemeyen kişi kendi içtihadıyla namazını kılar. İsterse o anda yanılmış olsun. Çünkü Allah Teâlâ kişiye götüreceğinden fazlasını yüklemez.

«Şüphesiz ki kendilerine kitâb verilenler bunun Rablanndan gelen bir gerçek olduğunu bilirler.» Sizin Kudüs'ten dönerek Kâ'be'ye yönelmenizi kötölemen yahûdiler, sizi buraya Allah'ın yönelttiğini bilirler. Çünkü kendi kitaplarında peygamberlerinin diliyle Rasûlullah (s.a.) in ve ümmetinin nitelikleri yazılmıştır. Allah Teâlâ peygambere lütfettiği nimetleri, şerefi ve yüce şeriatı onlara anlatmıştır. Ancak ehl-i kitâb küfür, inâd ve kıskançlık yüzünden kendi aralarında bu gerçeği gizle- inektedirler. Bunun için Allah Teâlâ «Allah onların yaptıklarından gafil değildir.» buyurarak onları tehdîd ediyor. [\[5\]](#)

«Yani vahyin gelmesini arzu ederek senin yüzünün ve bakışlarının göğe doğru yöneldiğini görüyoruz. Rasûlullah (s.a.) hem içine doğuyor, hem de Rabbından istiyordu ki, kiblegâhı Kâ'be'ye doğru döndürülsün. Çünkü yahûdiler, Muhammed bize hem muhalefet ediyor hem de kiblemize uyuyor,

diyorlardı. Kaldı ki Kâ'be, atası İbrahim (a.s.) in kible-
lesi ve kiblelerin en kadîmi idi. Arapların îmâna
gelmesinde de en önemli etkendi. Âyetin zahirinde
anlatıldığına göre, Hz. Peygamber Rabbından bunu
istememişti. Sadece umuyor ve bekliyordu. Çünkü
şayet istemiş olsaydı, âyetin zahiri bunu açıkça
zikrederdi. Bu ifâdede Hz. Peygamberin edebinin
kemâline delâlet vardır. Katâde ve Süddî ile başkaları
da derler ki; Rasûlullah (s.a.) Allah'a yönelerek
yüzünü semâya çeviriyor ve kiblenin Kâ'be'ye
döndürülmesi için duâ ediyordu. Bu rivayet esâs
alınacak olursa, Hz. Peygamberin kiblenin Kâ'be'ye
döndürülmesi için duâ ettiği ortaya çıkar. Hz.
Peygamber duâ etmiştir, çünkü yüzünü kibleye
doğru döndürmesi —ki isteğin kiblegâhı orasıdır—
buna işaret etmektedir. Öyle sanıyoruz ki
peygambere duâ izninin çıkmasından sonra bu istek
vâki' olmuştur. Çünkü peygamberler kendilerine izin
verilmeksizin Allah'tan hiçbir şey isteyemezler.
Olabilir ki, istedik leri şeyde bir menfaat bahis
mevzuu olmadığı için istekleri yerine getirilmez ve bu
durum kavimleri arasında fitneye vesile olur. Nitekim

bazı hadîslerde; Hz. Peygamberin Cibril'den duâ izni istediği ve Cibril'in de Allah Teâlâ'nın kendisine duâ izni verdiğini bildirdiğini nakleden rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetler de bahsettiğimiz hususu te'yid edici niteliktedir. Benim kanâatıma göre; Hz. Peygamberin Allah'ın kendisine ilham ettiği bir menfaat ve dînî fayda sebebiyle kıblenin tahvilini isteyen duâ yapmış olmasında hiçbir beis yoktur. Ve bu husus bize bağlı değildir. Çünkü nafilelerle Allah'a yaklaşabilenler bu tür izinlerden müstağni oldukları halde, kavminin efendisi olan ve farzlarla Allah'a kurbiyet makamına erişmiş olan peygamber için böyle bir izin

neden söz konusu olsun? Dostun mertebesini bilen kişi sonsuz edebe riâyet kaydıyla ,onun yaptığı her davranışın gayet mükemmel olduğunu kabul eder. Hz. Peygamberden Sâdır olan bazı fiillerden dolayı Allah Teâlâ'nın onu kınamasına gelince; bu, Hz. Peygamberin —hâşâ, sümme hâşâ— edebindeki eksiklikten veya yetersizlikten değildir. Sadece gizli sırlardan ve Rabbânî hikmetlerden dolayıdır. Onu bilen bilir, bilmeyen de bilmez. Geriye şu mesele

kalıyor: Hz. Peygamber bu hâdisede açık olarak duâ etmiş midir, etmemiş midir? Haberlerin zahirine göre ikinci görüş sahihtir.^[6]

145- Andolsun ki; sen, kendilerine kitâb verilmiş olanlara her âyeti getirsen, onlar yine senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onların kimi de, kiminin kıblesine uyacak değildirler. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra şayet sen onların heveslerine uyacak olursan, o takdirde şüphesiz zâlimlerden olursun.

Kâfirlerin Kıblesi

Allah Teâlâ yahûdîlerin küfür, inâd ve muhalefetlerini haber veriyor. Rasûlullah'm durumunu bildikleri halde, ona karşı çıkmalarının nedenini açıklıyor. Peygamber getirmiş olduğu dinin doğruluğuna dâir ne kadar belge gösterirse gösterson yine de onlar peygambere uymazlar. Arzularını ve heveslerini terketmezler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka iyet-i kerîma'de şöyle buyuruyor: «Doğrusu Rabbmın sözünü hak etmiş âanlar can yakıcı azaba girene kadar kendilerine her türlü âyet gelse de inanmazlar.» (Yûnus, 96-97) Yine aynı sebeple

burada «Andolsun ki sen kendilerine kitâb verilmiş olanlara her âyeti getirsen onlar yine senin kıblene uymazlar» buyuruyor.

«Sen de onların kıblesine uyacak değilsin.» Burada Allah Teâlâ; Rasûlullah (s a.) in Allah'ın emirlerine uymakta ne kadar şiddetli davrandığını, ehl-i kitâb kendi arzu ve heveslerine ne kadar sarılırlarsa sarılsın, Rasûlullah'm da Allah'ın buyruğuna sarılıp, itâatına boyun eğdiğini, Allah'ın rızâsına uyduğunu ve hiçbir şekilde onların arzu ve heveslerine tâbi olmayacağını, bu sebeple yahûdîlerin kıblesi olan Kudüs'e yönelmeyeceğini haber veriyor. Bütün bunların Allah'ın bir emri olduğunu bildiriyor. Sonra da hak Teâlâ, hakkı bilen kişinin hakka aykırı davranıp hevesine tâbi olmaktan sakınacağını belirtiyor. Çünkü âlim kişinin aleyhindeki belge diğerlerinden daha sağlamdır. Bu sebeple Rasûlüne hitâb ederek ümmet-i Muhammed'i kastediyor ve buyuruyor ki: «Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra şayet sen onların heveslerine uyacak olursan o takdirde şüphesiz zâlimlerden olursun.» [\[7\]](#)

146- Kendilerine kitâb verdiklerimiz, onu oğullarının tanıdıkları gibi tanırlar. Öyle iken içlerinden bir güruh bilir oldukları halde, yine de hakkı gizlerler.

147- Hak Rabbmdandır. Öyleyse asla şüphecilerden olma!

Hak ve Şüphe

Allah Teâlâ, ehl-i kitâb'tan bilginlerin çocuklarını tanıdıkları gibi, Allah'ın Rasûlünün getirdiği gerçeklerin doğruluğunu bildiklerini haber veriyor. Araplar bir şeyin doğruluğu için kişinin çocuğunu tanımasını örnek olarak verirler. Nitekim hadîste vârid olur ki; Rasûlullah (s.a.), beraberinde küçük bir çocuk olan adama, bu senin oğlun mu? demiş. Adam, evet ey Allah'ın Rasûlü buna şehâdet ederim, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, öyleyse o senin aleyhinde sen de onun aleyhinde suç işlemezsin, buyurmuş. Bununla beraber Allah Teâlâ, onların gerçeği bilmelerine ve bu bilgilerindeki titizliklerine rağmen, hakkı gizlediklerini ve kendi kitaplarında Rasûlullah'ın niteliklerine âit yazılı olan gerçekleri bile bile gizlediklerini bildiriyor. Sonra da

peygamberine sebat vererek, Rasûlullah (s.a.) in getirmiş olduğu gerçeğin şüphe ve kuşku götürmeyen hakkın kendisi olduğunu bildirerek «Hak Rabbmdandır. Öyleyse asla şüphecilerden olma.» buyuruyor. [\[8\]](#)

148- Herkesin bir yönü vardır oraya döner. Öyleyse siz hayırlı işlerde birbirinizle yarışın! Nerede bulunursanız bulunun, Allah hepinizi birden getirir. Şüphesiz ki, Allah her şeye Kadir'dir.

Hayır Yarışı

Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: «Herkesin bir yönü vardır. Oraya döner.» âyetiyle din mensupları kastedilmiştir. Yani herkesin hoşlandığı bir kıblegâhı vardır. Allah'ın yönü ise mü'minlerin yöneldiği yöndür. Ebu'l-Âliye der ki: Yahûdînin yöneldiği bir yönü, Hıristiyanın yöneldiği bir yönü vardır. Ey Muhammed ümmeti, Allah size kendi kiblesini göstermiştir. Mücâhid, Atâ, Dahhâk, Rebî' tbn Enes ve Süddî' 3en de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. Mücâhid ise bir başka rivayette der ki; herkesin yöneldiği bir yönü olmakla beraber, herkesin Kâ'be'ye doğru namaz kılması emredilmiştir.

İbn Abbâs, Ebu Cafer el-Bâkır ve İbn Âmir bu âyeti “” şeklinde ccumuşlardır. Bu âyet Allah Teâlâ'nın “” âyetlerine benzemektedir.

«Nerede bulunursanız bulunun Allah hepinizi birden getirir. Şüphesiz ki Allah her şeye Kâdir'dir.» Sizin cesetleriniz parça parça da olsa hepinizi topraktan toplamaya kâdir'dir. [\[9\]](#)

Âyet şunu demek istiyor: Ey mü'minler, kibleye yönelmek ve benzeri konularda iki dünyanın mutluluğuna vesile olacak şeylere koşun. Size karşı çıkanlarla tartışmayın. Çünkü bir kible üzerinde birleşmek imkânı yoktur. Her kavmin yöneldiği bir kiblesinin bulunması normaldir. Sâ'd'ın da dediği gibi; mü'minlerin kendi aralarında yarış etmeleri buyruğu, başka topluluklarla yarışmalarının daha evlâ olacağına delâlet eder. Bazıları da dediler ki: Kendi aralarında yarışa girilmesinin bildirilmesi, başkalarının hayır yolda olmadığına işarettir. Onlar hayır yolda değillerdi ki hayır üzerine onlarla yarışılabilsin... Şâfiiler bu âyete dayanarak vakit girdiği ilk anda namaz kılmanın faziletli olduğunu söylemişlerdir. Fıkhın teferruatla ilgili bölümünde bu

konuya geniş yer verilmiştir. Ariflerden bazıları bu âyete bir başka şekilde anlam vermişlerdir. Onlara göre; Allah Teâlâ insanları dünya ve âhiret işlerinde değişik yaratmıştır. Ve insanları birbirinin yardımcıları kılmıştır. Sözelimi biri buğdayı eker, çiftçidir. Diğer değirmencidir onu öğütür, bir başkası fırıncıdır, onu ekmek yapar. Din işlerinde de mesele böyledir. Biri hadîs derler, diğeri fıkıh tahsil eder, bir başkası usûl tahsil eder. Onlar zahirde hürdürler. Ama bâtında bu görevle mükelleftirler. Hz. Peygamberin «Herkes kendisi için yaratılana uygun görülmüştür.» kavli de buna işaret etmektedir. Bu nedenle bazı sâlih kişilere, insanların davranışlarının farklılığı sorulduğunda şöyle cevap vermişlerdir. Hepsi Allah'a giden yollardır. Allah kendi yollarını kul-larıyla ma'mûr etmek istemiştir. Her kim ne şekilde olursa olsun, tuttuğu yolla Allah'ın rızâsını gözetirse, ona vâsıl olur. Ne var ki yolların en güzelini arayıp bulmak gerekir. Mertebeler farklı, işler değişik, isimlerin tezahürleri ayrı ayrıdır. Bazıları da derler ki; bu âyetten maksad, herkesin bir kıblesi vardır. Mukarrebûn'un kıblesi Arş'tır. Rûhânî'lerin kıblesi

Kürsî, Kerrûbî'lerin kıblesi Beyt el-Ma'mûr'dur. Senden önceki peygamberlerin kıblesi Kudüs'tür. Senin kıblen ise Kâ'be'dir. Kâ'be senin bedeninin kıblesidir. Ruhunun kıblesi ise benim. Benim kıblem de sensin. Nitekim kudsî hadîste yer alan «Ben gönülleri benim için kırık olanların yanındayım.» kavli buna işaret etmektedir. ^[10]

149- Nereden (yola) çıkarsan yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. Şüphesiz bu, Rabbinden bir haktır. Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir.

150- Nerede (yola) çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Siz de nerede olursanız, yüzünüzü o yana döndürün, Tâ ki, zâlim olanlardan başka insanların aleyhinizde (herhangi) bir delili bulunmasın. Artık onlardan korkmayın, benden korkun ki, hem üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım; hem de siz hidâyetim ümid edebilesiniz.

Tek Yön Kâ'be

Yeryüzünün neresinde bulunulursa bulunulsun, Mescid-i Harâm'a yönelme konusunda Allah'ın üçüncü bir emri de bu. Allah Teâlâ'nın «Tâ ki zâlim

olanlardan başka insanların aleyhinizde herhangi bir delili bulunmasın.» âyetiyle ehl-i kitâb kastedilmiştir. Çünkü onlar, Mu-hammed (s.a.) Kâ'be'ye çevrildi, adam babasının evine, kavminin dinine iştîyak duydu, demişlerdi. Peygamberin aleyhine delil olarak onun Beyt'ül-Harâm'a döndürüldüğünü söylemişler ve kendi kıblemize dön-jûruldüğü gibi dinimize de döndürülecektir, demişlerdi. İbn Ebu Hâ-in, Mücâhid, Atâ, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Katâde, Süddî'den de buna benzer bir rivayet nakledilir. Ve adı geçen bu zevat «Zâlim olanlardan başka» âyetiyle Kureyşli müşriklerin kastedildiğini söylerler. Bazı âlimler; bu adam kendisinin İbrahim'in dininde olduğunu iddia edi-TOÎ\ şayet Kudüs'e doğru yönelmesi İbrahim'in dini üzere olduğunun delili ise, neden ondan geri döndü? diyerek aleyhte bir delil serdetmek jsjerlerse de, onların bu delilleri çökertilmiştir. Cevap olarak onlara denilir ki; Allah Teâlâ başlangıçta yalnızca kendisinin bildiği bir hikmete dayalı olarak peygamberinin Kudüs'e yönelmesini uygun bulmuştur. Rasûlullah da bu konuda Rabbın emrine itaat etmiştir. Sonra Rabbı

onu Kudüs'ten İbrahim (a.s.) in kiblesine yöneltmiş ve Rasûlulah da bu konuda Allah'ın emrine imtisal etmiştir. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. Rasûlullah herhalükârda Allah'ın emrine itaat etmektedir. Bir göz kırpacak kadar bile Allah'ın emrinin dışına çıkmaz. Ümmeti de Rasûlullah'ın izinden gider.

«Artık onlardan korkmayın. Benden korkun.» İnatçı zâlimlerin şüphelerinden korkmayın. Yalnızca Benden korkun. Çünkü korkulmaya lâıık olan Allah Teâlâ'dır. «Ki hem üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım, hem de siz hidâyeti ümîd edebilesiniz.» Hem Kâ'be'ye yönelme konusunda verdiğim hükümlerle sizin üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım. Ve her yönüyle şeriatımı ikmâl edeyim. Hem de sizden önceki milletlerin sapıttığı noktalarda PİZİ doğru yola ileteyim. Hidâyeti biz size tahsis ettik. Bu sebeple bu ümmet, ümmetlerin en üstünü ve en değerlisi olmuştur. [\[11\]](#)

151- Nitekim size içinizden; âyetlerimizi okuyan, sizi tezkiye eden kitabı ve hikmeti öğreten ve

bilmediğiniz

şey

leri bildiren bir peygamber gönderdik.

152- Öyleyse Beni zikredin ki, Ben de sizi anayım. Bir de Bana şükredin, nankörlük etmeyin.

Hikmet Sahibi Peygamber

Allah Teâlâ, mü'min kullarına Rasûlullah Muhammed Mustafâ'yı peygamber olarak göndermekteki nimetini hatırlatıyor. O peygamber, mü'minlere Allah'ın açıklayıcı âyetlerini okuyor ve onları câhiliyet davranışlarından, ruhî pisliklerden, ahlâkî kötülüklerden antıp temizliyor. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkanyor. Kitabı —ki bu Kur' ân'dır.— hikmeti —ki bu sünnettir— kendilerine öğretiyor. Ve daha bilmedikleri başka şeyleri de belletiyor. Onlar câhiliyet devrinde bilgisiz, uydurma sözler peşinden koşan beyinsizler güruhu idiler. Hz. Mu-hammed'in risâleti bereketiyle, onun elçiliğinin uğuruyla velîler haline geldiler. Bilgiler seciyesine sahip oldular. İnsanların bilgi bakımından en derini, kalb bakımından en iyisi, zahmet bakımından en azı, ifâde bakımından en doğrusu haline geldiler. Nitekim Allah Teâlâ bir başkaâyet-i kerîme'de şöyle buyurur:

«Andolsun Ki Allah insanlara âyetlerini okuyan, onları arıtan, onlara kitap ve hikmeti öğreten, kendilerinden bir peygamber göndermekle lutufta bulunmuştur. Halbuki onlar önceleri apaçık sapıklıkta idiler.» (Âl-i İmrân, 164) Aynı zamanda Allah Teâlâ bu nimetin kadrini bilmeyenleri de kınayarak şöyle buyuruyor: Allah'ın verdiği nimeti nankörlükle karşılayanları ve kavimleri helak olacakları yere, yaslanacakları cehenneme götürenleri görmüyor musun? Ne kötü bir duraktır orası.» (İbrahim, -28-29)

İbn Abbâs der ki: Bu âyeti kerîme'yle Allah'ın Muhammed Mustafâ'yı (s.a.) göndermekteki nimeti kastediliyor. Ve bu sebeple mü'min-leriA bu nimeti i'tirâf etmeleri, Allah'a şükür ve zikirle mukabele etmeleri gerektiği bildiriliyor. «Öyleyse Beni zikredin ki Ben de sizi anayım. Bir de Bana çok şükredin, nankörlük etmeyin.» Mücâhid, «Nitekim size içinizden âyetlerimizi okuyan, sizi tezkiye eden, kitabı ve hikmeti öğreten ve size bilmediğiniz şeyleri öğreten bir peygamber gönderdik.» buyruğu; öyleyse benim bu yaptıklarına karşılık siz de beni zikredin

demektir, der. Abdullah İbn Vehb... Zeyd İbn Eşlem'den nakleder ki; Mûsâ (a.s.) «Yarabbi Sana nasıl şükredeyim?» demiş. Rabı ona, «Beni biç unutmamacasına hatırlayarak, anarsan Bana şükretmiş olursun, unutursan da Beni inkâr etmiş olursun.» demiş. Hasan el-Basrî, Ebu'l-Âliye, Süddî, Rebî' İbn Enes de derler ki; kim Allah'ı zikrederse, Allah da onu anar ve şükrünü arttırır. Küfredeni de azabına girdirir. Seleften bazı kişiler, Allah Teâlâ'nın: «Allah'dan nasıl korkulması gerekiyorsa öylece korkun» kavli konusunda, Allah'a isyan etmemecesine itaat etmek, unutmamacasına zikretmek, küfretmemecesine şükretmek gerekir, dediler.

İbn Ebu Hatim der ki, bize Hasan İbn Muhammed... Mekhûl el-Ezdî'den nakletti ki, o şöyle demiş: Ben Abdullah İbn Ömer'e; cana kıran, içki içen, hırsızlık yapan ve zina eden kişi Allah'ı zikrederse ne olur? dedim. Allah Teâlâ «öyleyse Beni zikredin ki Ben de sizi anayım» buyuruyor. Abdullah İbn Ömer dedi ki; bu kişiler, Allah'ı zikrederlerse Allah da onlar susuncaya kadar kendilerini la'netle

anar. Hasan el-Basrî de «öyleyse Beni zikredin ki Ben de sizi anayım.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Benim size farz kıldığım şeylerde Beni zikredin fc. Ben de sizin için kendime vâcib kıldığım şeylerde sizi anayım. Saîd E» Cübeyr der ki; İtâatımla beni zikredin ki Ben de sizi mağfiretimle tiredeyim. Bir başka rivayette ise, rahmetimle demiştir. İbn Abbâs âer ki; Allah'ın sizi anması, sizin Allah'ı zikretmenizden daha büyük-

Sahih hadîste Allah Teâlâ'nın meâlen şöyle buyurduğu belirtilir: “Kim Beni kendi nefsinde zikrederse, Ben de onu kendi nefsimde zıkr ederim. Kim Beni bir topluluk yanında zikrederse Bende ondan daha iyi bir topluluk yanında onu zikrederim.»

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Abdürezzâk... Enes İbn Mâ-lik'ten Rasûlüllah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakletti: Allah Azze ve Celle der ki: Ey Âdemoğlu, eğer sen Beni kendi nefsinde zikredersen, Ben de seni kendi nefsimde zikrederim. Eğer sen Beni bir topluluk huzurunda zikredersen Ben de seni meleklerden bir topluluk huzurunda zikrederim. —Veya onlardan daha hayırlı bir topluluk

yanında, buyurmuştur.— Sen, Bana bir karış yaklaşırsan Ben sana bir arşın yaklaşıyorum. Sen, Baua yürüyerek gelirsen, Ben sana koşarak gelirim. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Buhârî bu hadisi Katâde'den tahrîç etmiştir. Buhârî'ye göre; Katâde «Allah, rahmete daha yakın olandır» diye eklemiştir.

«Bir de bana şükredin, küfretmeyin.» Allah Teâlâ kendisine şük-redilmesini emrediyor. Ve şükredenin hayrını arttıracaklarını vaad ediyor. Ve buyuruyor ki: «Hani, Rabbınız şükrederseniz andolsun ki size karşılığım arttıracacağım* Eğer küfrederseniz bilin ki azabım çok şiddetlidir» diye ilân etmişti.» (İbrahim, 7) İmâm Ahmed İbn Hanbel derki: Bize Revh... Ebu Recâ el-Utâridî'den nakletti ki, o şöyle demiş: Bir gün îmrân İbn Hasîn, üzerinde ipekten renkli bir elbise olarak yanımıza çıktı —ki onu ne önce, ne de daha sonra bu kıyafetle görmemiştik— ve dedi ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Allah bir kuluna bir nimet ihsan ederse, o nimetin eserini yarattığının üzerinde görmek ister. Bir seferinde de Revh; bu ifâdeyi «Kulunun üzerinde eserini görmek ister» şeklinde rivayet etmiştir. [\[12\]](#)

153- Ey îmân edenler, sabır ve namazla (Allah'dan) yardım isteyin. Şüphesiz ki Allah, sabredenlerle beraber dir. .

154- Allah yolunda öldürülenlere «ölüler» demeyin. Bilâkis onlar, diridirler, ama siz farketmezsiniz.

Sabır ve Namaz

Allah Teâlâ şükür etmek gerektiğini buyurduktan sonra, sabrı açıklamaya başlıyor ve sabır ve namazla yardım dileme yollarını gösteriyor. Kul; ya bir nimet içerisinde bulunacaktır ki ona şükretsin. Veya bir imkânsızlık içerisinde bulunacaktır ki ona sabretsin. Nitekim hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: «Ne garîbtir, mü'minin hali ki; Allah onun için ne hüküm verirse muhakkak bu kendisi için hayırlıdır. Ona bir bolluk gelecek olursa buna şükreder ve bu kendisi için hayır olur. Bir sıkıntı gelecek olursa, buna sabreder ve bu kendisi için hayırlı olur.» Kulun musibetlere dayanabilmek için yardım isteyebileceği en geniş kaynak sabır ve namazdır. Bunun için Allah Teâlâ «Sabır ve namazla

yardım isteyin» buyuruyor. Hadis-i şerifte de zikredilir ki: Ra-sûlullah (s.a.) bir şeyden dolayı sıkıldığı zaman namaz kılardı.

Sabır iki kısımdır. Bir kısmı haramları ve günâhları terketmek, diğeri de Allah'a itaat ve iyi ameller işlemek için sabırdır. İkinci tür sabır sevâb bakımından daha fazla sevâbtır. Çünkü asıl kasdedilen budur. Nitekim Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem der ki: Sabır iki konudadır. Birisi ruhlara ve bedenlere ağır da gelse Allah'ın hoşnûd olacağı şeylere sabırdır. Diğeri de arzu ve istekler ona tutkun olsa da Allah'ın hoşlanmadıklarına karşı sabırdır. Kim bu durumda olursa o kimse Allah'ın izniyle kendisi selâmete ermiş olan sâbirîn zümresindendir. Ali İbn Hüseyin Zeyn el-Âbidîn der ki: Allah Teâlâ evvelkileri ve sonrakileri topladığında bir münâdî, sabredenler nerededirler, gelsinler, hesâbdan önce cennete girsinler, diye seslenir. Ali İbn Hüseyin dedi ki: İnsanlardan bir grup kalkar. Melekler onları karşılayarak derler ki; ey Âdemoğulları nereye gidiyorsunuz? Onlar, cennete, derler. Melekler ya hesâb? dediklerinde, onlar, evet (tamâm) derler.

Melekler siz kimniz? dediklerinde onlar, biz sabredenleriz, derler. Melekler neye sabrettir üz? dediklerinde, onlar, Allah'a itaat konusunda sabrettik, Allah'a isyan konusunda sabrettik. En sonunda Allah bizim canımızı aldı, derler. Melekler siz dediğiniz gibisiniz, «Cennete giriniz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir» derler. Ben derim ki bu konuda delil Allah Teâlâ'nın «Doğrusu sabredenlere ecirleri hesâbsız olarak ödenecektir» (Zümer, 10) âyet-i celîle'sidir. .

Saîd İbn Cübeyr der ki; sabır kulun, Allah'dan geleni O'ndan bilip kabullenmesi ve bu hususta Allah'ın sevabım ummasıdır. Bazan kişi r kılarak feryâd eder ama bundan ancak sabırla kurtulabilir.

«Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Bilâkis onlar diridir-ler. Ama siz farketmezsiniz.» Allah Teâlâ şehîdlerin kendi âlemlerinde :anlı olduklarını ve rızıklandırılacaklarını haber vermektedir. Nitekim Müslim'in sahîh'inde vârid olur ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlar : Şehîdlerin ruhları cennette dilediği gibi kanatlanmış yeşil kuş ha-indedirler. Sonra Arş'ın altında asılı bulunan

kandillere sığınır. Rab-anrınız onlara bir kerre gözükür ve der ki; ne istersiniz? Onlar ey Rab-taınız ne gerekir ki, Sen yaratıklarından hiçbirine vermediğin nimeti

bize verdin, derler. Sonra Rablan onlara aynı şekilde tekrar sorar. Onlar istenmeden bırakılmayacaklarını görünce derler ki: Bizi dünya diyarına tekrar döndürmeni ve Senin yolunda savaşarak bir kerre daha öldürülmemizi isteriz, derler. Onlar, şehîdliğin sevabını gördükleri için böyle derler. Rabb Celle Celâlühû buyurur ki; ben kulların bir daha dünyaya döndürülmeyeceklerini yazdım. İmâm Ahmed'in İmâm Şafiî' den, onun Mâlik'ten, onun Zührî'den, onun Abdurrahmân ibn Kâ'b İbn Mâlik'ten, onun da babasından rivayet ettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: «Mü'minin ruhu cennet ağacına konmuş bir kuş gibidir. Tâ ki Allah cesetleri dirilttiği gün o dönüp cesedine girsin.» Bu âyette bilumum mü'minlere delâlet vardır. Ancak Kur'an'da şehîd-ler zikredilmekle tahsis edilmişlerdir. Böylece onların üstünlüğü, şerefi ve yüceliği belirtilmiştir. [\[13\]](#)

İşaret ve te'vîl bakımından bu âyet şöyle tefsîr edilmiştir. Ey görerek inanmış olanlar, azametimin ve büyüklüğümün tecellîlerinin sadmesi ânında bana sabrederek ve hakîkî şuhûd olan namaz ile benden yardım isteyin. Doğrusu benim nurlarımın tecellîlerine dayanarak sabredenlerle beraberim. Tevhîd yoluna sülûk ederken, ölmüş olan fânilere ölümler, yani azîz ve miskinler demeyin. Onlar Rabbları katında hakîkî, daimî ve sermedi bir hayat ile diridirler. Allah yolunda şehîd olmuşlardır. Ancak basiretiniz kör, gönülleriniz kudsî, âlemlerdeki varlıkların ve ruhların gerçeklerini gördükleri nurdan mahrum olduğu için siz bunu farkedemezsiniz. Doğrusu biz sizi biraz korku ile deneriz. Nefsin yenilip inkisara uğramasını gerektiren korku ve bedenın yenilip güçsüz düşmesine vesile olan açlık ile, heves perdelerini kaldırıp şeytânın kalbe akışını hızlandırarak deneriz. Azgınlığı gittikçe kabaran, nefsi güçlendiren şehvetin ana maddeleri demek olan mallar ile imtihan ederiz. Bütün sıfatlarıyla gönle hâkim olan veya benim için herşeyden vazgeçenlerin sığındığı ruhlara galip gelen nefislerden ve nefsânî

zevklerden ibaret meyvelerden eksiltmekle deneriz. Tâ ki mükâşefe, kalbi bilgi ve ruhî gözlemlerle zevke vâsıl olasınız. Riyazet ateşiyle kalbiniz arınsın içiniz parlayıp safa bulsun. Benim sevgimin zevkine âşinâ olarak, benimle beraber olup benim için sabredenlere müjdele. Onlar ki Benim kendileri hakkındaki tasarruflarım meyânında yer alan bir musibete dûçâr olduklarında kudretimin eserlerini görürler. Sıfatımın tecellî yollarını farkedeler ve bana teslim olurlar. Kendilerinin benim mülkümde olduklarını, tecellîlerimle istediğim gibi onlara tasarruf edeceğimi kesinkes kabul ederler ve Bende fena bulup, Bende yok olduklarını müşahade ederler. Biz Allah içiniz ve yine O'na döneceğiz, derler. İşte onlara yok olduktan sonra Rabbları katında üzerine nûrlann saçıldığı, sıfatların yayıldığı, varlık verilecektir. Bu sayede Rabbları katından salavât onların üzerinedir, rahmet de. Yaratıklarımı ve bana yönelmek isteyenleri onunla hidâyete eriştirirler. Ve işte onlar Bana göre en büyük günâh olan varlıklarından kurtulduktan sonra Bana vâsıl olan ve hidâyete erenlerin kendileridir. ^[14]

Ayrıca bu hayatın eski milletlerin inandıkları türden ruhun beşeriden ayrılmasına müteakip yaşadığı inancından farklı, özel bir hayat olması gerekir. Bunun için bazı kişiler derler ki, bedenleri yok olsa, yansa, yırtıcı hayvanlar veya denizdeki balıklar tarafından yense de şehîdler bedenleriyle ilişkilerini devam ettirirler. Onlara göre bu hayat, bizim mâhiyetini bilmediğimiz bir hayat tarzıdır. Aynı kanâatları paylaşarak biz de deriz ki; bu hayat tarzının nasıl olduğunu bilmediğimiz gibi buna ek olarak bilmediğimiz şeyi tesbît de edemeyiz, deriz.

Bazıları da derler ki; bu hayat, Allah'ın bir başka bedene yerleştirdiği izzık ve yaşama nimetiyle nimetlendirdiği bir hayat tarzıdır. Bu noktada bazı rivayetler de serdederler. Bu rivayetlerden birisi müfessir Celâleyn'in işaret ettiği hadistir. Şöyle ki şehidlerin ruhları Allah katında yeşil kuş biçiminde kaplıdır ve o ruhlar cennette uçuşurlar. (Bu hadîs biraz eksik gibi görünmektedir. Çünkü Müslim ve Tirmizî'nin Abdullah Ibn Mes'ûd'dan naklettiği rivayette ifâde şöyledir: Yeşil kuşlar biçimindedir. Cennet ırmaklarında istedikleri gibi gezinirler. Sonra

Arş'ın altındaki kandilden yuvalarına dönerler, buyururken, Abdürrezzâk'ın Abdullah İbn Kâ'b İbn Mâlik'den naklettiği rivayette şöyle buyurulmaktadır: «Şehîdlerin ruhları yeşil kuş biçiminde cennette kandillere asılıdır. Kıyamet günü Allah onları diriltinceye kadar burada bulunurlar.» Bu hadis gösteriyor ki ruhlar özel bir yerde saklanmaktadırlar. Birinci hadis ise ruhların serbest olduğunu, diledikleri noktaya doğru kanatlandıklarını ifâde etmekte, sonra istedikleri zaman dönüp gelebilecekleri bir yuvalan olduğunu belirtmektedir. İmâm Mâlik ve Sünen sahiplerinin rivayetinde ise — Ebu Dâvûd müstesna— şehîdlerin ruhlarının yeşil kuşların karınlarında bulunduğu cennet meyvelerinden veya ağaçlarından keserek yedikleri ifâdesi yer alır. Bazı tefsirlerde de bu rivayet nakledilmektedir. Bu konuda daha başka rivayetler de bulunmaktadır.)

Denildi ki; bu hayat; yâd-ı cemîl ve öldükten sonra güzel olarak anılmaktır. Yine denildi ki; buradaki hayat ve ölümden maksad, dalâlet ve hidâyettir. Bu görüş Asamm'ın rivayetidir. Bu

takdirde âyetin, «ruhunu Allah yolunda verenlere sapıklar demeyin. Onlar doğru yolda olanlardır» şeklinde mânâlandırılması gerekir. Ve yine denildi ki; bu hayat, salt rûhânî bir hayattır. Âyetten maksâd, onların âhirette diril-tileceklerini ifâde etmek ve ölümün bazı müşriklerin zannettikleri gibi salt yokluk olmadığına işarettir. Onlara göre bu âyet, «iyiler nimetlerde, kötüler cehennemlerdedir» âyeti gibi her iki grubun da varacağı yer bu ikisidir, demektir.

Üstâd (Muhammed Abduh) bu ihtilâfları zikrettikten sonra der ki; rûh üzerinde araştırma yapan bazı bilginler dediler ki, rûh latîf ve esîrî bir varlık olup bir cisme dayanmaktadır. Latîf beden insanın bu dünyada hayatını üzerine ikâme ettiği bileşik cisimdir. Esîrî beden vasıtasıyla rûh, bu maddî bedende hareket eder. Kişi ölünce ve ruhu çıkınca esiri bedenle birlikte çıkar ve rûh esîrî bedende hayatîyetini devam ettirir. Esîrî beden değişmeyen, ayrışıp bozuşmayan cismin yapısına sahiptir. Bizim şu duyularımızla kavradığımız cisim ise ayrışır, bozuşur ve belirli sürelerde yokolur. Muhammed

Abduh'un bu sözü Mâ-likî'lerin mezhebine yakındır. Nitekim İmâm Mâlik merhumdan, «rûh, cesed gibi bir surettir» dediği rivayet edilmiştir. Yani onun bir şekli vardır. Şekil ise ancak cevher ve a'razdan oluşur. Buradaki a'raz bilginlerin esîr dye ifâde ettikleri şeydir. Esirin latîf ve kesîf sızma özelliği bulunduğu bilindiğine göre, hattâ güneşin ışığını atmosferden geçirenin de esîr tabakası olduğu söylendiğine göre, âhirette mutlak olan ruhun bu esîrî bedene ilişmesini önleyecek bir engel yoktur. Sonra o, öbür dünyada bir başka bedene girer, onun içerisinde eğlenir, geçinir ve yaşar. Bu beden kuş şeklinde de olabilir. Başka şekilde de olabilir. Muhammed Abduh'a göre burada sözkonusu edilen hayat bilinmeyen bir hayattır. Bu hayatta şehîdlerin ruhları diğer insanların ruhlarından ayırdır. Şehîdlerin ruhları orada geçinir ve nimetlere dalarlar. Ancak biz bu hayatın gerçek yüzünü ve o ruhların erdikleri nimetlerin hakikatini bilemeyiz ve bunu araştırmayız. Çünkü bu husus bizim İnanıp detayını Allah'a bıraktığımız gayb âleminin bir parçasıdır.^[15]

155- Andolsun ki sizi biraz korku, biraz açlık, birazda mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiklikle

imtihan edeceğiz, sabredenlere müjdele.

156- Ki onlara bir musibet geldiği zaman; biz Allah içiniz ve yine O'na döneceğiz, derler.

157- İşte onlar için Rabları tarafından mağfiret ve rahmet vardır. Hidâyete erenler de onlardır.

Can ve Mal İmtihanı

Allah Teâlâ, kullarını deneyip imtihan edeceğini haber veriyor. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Andolsun ki içinizden cihâda çıkanları ve sabredenleri meydana çıkarı ncaya ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi tecrübe edeceğiz.» (Muhammed, 31) Bazen bollukla dener, bazan darlıkla. Bazan korkuyla derler, bazan azlıkla. Nitekim Allah Teâlâ bir diğer âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Allah size güven ve huzûı içinde olan bir kasabayı misâl verir. Her taraftan oraya bolca nızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetlerine küfrettiler. Bu yüzden yaptıklarına karşılık Allah onlara açlık ve korku belâsını tattırdı.» (Nahl, 112) Çünkü korkan ve

aç kalan kişilerde bu sıkıntı ve imtihan apaçık ortaya çıkar. Bu sebeple Allah Teâlâ «Korku ve açlık belâsını» buyuruyor. Burada ise «Biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiklikle imtihan edeceğiz» buyuruyor. Yakınların ve dostların ölmesi, malların yok olması, meyvelerin, ürünlerin ve bahçelerin ürün vermemesi gibi imtihanlarla deneyeceğiz. Nitekim seleften bazılarının dediğine göre, Hazan hurma bir tek meyve vermezdi. Bütün bunlar Allah'ın kullarını denediği bir imtihandır. Kim bu imtihanda sabrederse sevaba ulaşır. Kim de ümitsizliğe düşerse, Allah'ın azabını hak eder. Bunun için Allah Teâlâ «Sabredenlere müjdele» buyurmuştur. Müfessirlerden bazıları, buradaki korkunun Allah korkusu, açlığın Ramazân orucu, mallardan eksilmenin zekât, canlardan eksilmenin hastalık, meyvelerden eksikliğin de çocuklar olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu konu üzerinde durulması gerekir. En iyisini Allah bilir.

Daha sonra Allah Teâlâ şükreden ve sabreden kullarını açıklayarak buyruyor ki: «Ki onlara bir musîbet geldiği zaman «Biz Allah içiniz, ve yine O'na

döneceğiz, derler.» Bu sözleriyle başlarına gelen musibetlere teslim olurlar ve bunun Allah'ın kudreti dâhilinde olduğunu ve O'nun kullarına dilediği şekilde tasarruf edeceğini bilirler. Ve yine bilirler ki; Allah'ın katında, kıyamet gününde zerre miktannca bir şey kaybolmaz. Bu inanç, onların Allah'ın kulu olduklarını ve âhiret yurdunda tekrar Allah'a döneceklerini kabullenmelerinden gelmektedir. Bunun için Allah Teâlâ kıyamet gününde onlara vereceği şeyleri hemen ardından haber veriyor: «İşte onlar için Rablan tarafından mağfiret ve rahmet vardır.» Allah tarafından övgü ve merhamet. Saîd İbn Cü-beyr ise, azâbtan emniyette olmak vardır, diyor. «Hidayete erenler de onlardır» Mü'minlerin emîri Ömer İbn el-Hattâb der ki: Ne güzeldir iki denk ve iki ilâvesi. İşte «onlar için Rabbları tarafından mağfiret ve rahmet vardır» âyeti iki denktir. «Hidâyete erenler de onlardır» âyeti ise bunun ilavesidir. İlâve iki dengi denkleştirmek için yüke eklenen bir fazlalıktır. İşte onlar da bu iki nimetin yanısıra ayrıca ilâve bir ağırlıkla donatılmışlardır. Musibetler halinde istircâ'm (İnnâ Lillâh ve İnnâ İleyhi Râciûn demenin)

sevabı hakkında pek çok hadîs vârid olmuştur. Bunlar arasında İmâm Ahmed İbn HanbePin rivayet ettiğine gö-re Yûnus... Ümmü Seleme'den nakleder ki, o şöyle demiş. Bir gün Ebu Seleme Rasûlullah (s.a.) m yanından geldi ve dedi ki; ben Rasûlullah'tan öyle bir söz işittim ki bundan dolayı sevinçle doldum. Rasûlullah buyurdu ki; Müslümanlardan herhangi bir kişiye bir musibet isabet ettiğinde o esnada «İnnâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciûn» der ve sonra, Allah'ım bu musibetten dolayı bana mükâfat ver, bana ondan daha hayırlı bir sonuç çıkar derse mutlaka bu istediği kendisinin olur. Ümmü Seleme dedi ki: Ben bunu Ebu Seleme'den sakladım. Ebu Seleme vefat edince «İnnâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciûn» dedim. Sonra Allah'ım, musibetimden dolayı beni mükâfatlandır ve bana ondan daha hayırlı bir sonuç çıkar, dedim. Sonra kendi kendime benim için Ebu Seleme'den daha hayırlı kim olacak? dedim. İddet sürem bitince, Rasûlullah (s.a.) bir deriyi tabakaladığım sırada benden izin istedi. Ben de elimi tabaklama için sürdüğüm şeyden yıkayarak kendisine izin verdim. Rasûlullah'a kılıfı lif olan bir

minder serdim. Rasûlullah onun üzerine oturdu ve beni kendisi için istedi. Sözünü bitirince, dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü, isteğin neden olmasın? Ne var ki ben çok onurlu bir kadınıym. Benden Allah'ın beni azâblandırmasına vesile olacak bir şey duyman dan korkarım. Ben yaşlanmış bir kadınıym ve çoluk-çocuk sahibiyim Rasûlullah buyurdu ki: Söz konusu ettiğin onura gelince; Allah ilerde onu senin üzerinden alacaktır. Zikrettiğin yaşlılığa gelince, senin yaşlılığın gibi ben de yaşlandım. Bahsettiğin çoluk-çocuğa gelince, senin ailen benim âilemdir. Ümmü Seleme der ki; ben Rasûlullah (s.a.) a teslim oldum. Böylece Rasûlullah (s.a.) benimle evlendi. Ümmü Seleme daha sonra dedi ki: Allah Teâlâ bana Ebu Seleme'den daha hayırlı birisini, Rasûlullah (s.a.) ı verdi.

Müslim'in Sahîh'inde Ümmü Seleme'den rivayet edilir ki; o şöyle demiş :

«Ben Rasûlullah (s.a.) m şöyle dediğini duydum: Hangi kula bir musibet isabet eder ve o, «İnnâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciûn, Allah'ım bu musibetimden dolayı beni mükâfatlandır. Bana ondan daha iyi bir

sonuç çıkar» derse, muhakkak bu musibetinden dolayı onu mükâfatlandırır ve ondan daha hayırlı bir sonuç bahşeder.» Ümmü Seleme dedi ki: Ebu Seleme vefat edince, ben Rasûlullah (s.a.) in bana buyurduğu gibi söyledim. Bunun üzerine Allah bana Ebu Seleme'den bana hayırlı birisini, Allah'ın Rasûlünü verdi.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki;- bize Yszld... Hüseyin İbn Ali'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Müslüman bir erkek veya müslüman bir kadın bir musibeet dıçâr olur da onu hatırlarsa aradan ne kadar süre geçmiş olursa olsun —der ki, geçmişte de olsa— bunun için yeniden «İnnâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciûn» derse, Allah Teâlâ onun mükâfatını yeniler ve tıpkı o musibete dıçâr olduğu günkü kadar ecir ve mükâfat verir. Bu hadisi İbn Mâce, Sünen'inde Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Hz. Hüseyin'den nakleder. Bu hadîsi, İsmâîl İbn Uleyye de... Yezîd İbn Hârûn kanalıyla Hişâm İbn Ziyâd'ın babasının Hz. Hüseyin'in kızı Fatma'dan naklettiğini, onun da Hz. Hüseyin'den aktardığını rivayet eder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bana Yahya İbn İshâk... Ebu Sinan'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Ben çocuklarımdan birini defnet-miştim. Kabirde iken elimi Ebu Talha tuttu ve beni mezarlıktan dışarı götürerek dedi ki; sana bir müjde vereyim mi, Ben, evet dedim. Ebu Talha dedi ki: Dahhâk İbn Abdurrahmân İbn, Arzeb, Ebu Musa'dan nakletti ki, o Rasûlullah (s.a.)m şöyle dediğini söylemiş: Allah Teâlâ buyurur ki: Ey ölüm meleği, sen kulumun çocuğunun ruhunu aldın mı? Gözünün bebeğini, kalbinin meyvesini kopardın mı? Ölüm meleği, evet deyince, Allah Teâlâ, kulum ne dedi? buyurur. Melek, sana hamd etti ve tekrar sana döneceğini, «İnnâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciûn» diyerek bildirdi. Allah Teâlâ öyleyse onun için cennetten bir köşk yap ve o köşke Beyt'ül-Hamd (Hamd evi) adını ver. Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi Ali İbn İshâk kanalıyla Abdullah İbn Mübârek'ten de rivayet eder. Keza aynı hadîsi Tinnizî Süveyd İbn Nasr kanalıyla İbn Mübârek'den nakleder ve bunun garîb, hasen bir hadîs olduğunu söyler. Rivayet silsilesinde adı geçen Ebu Sinan îsâ İbn Sinan'dır. [\[16\]](#)

«Meyvelerden eksiltme» âyeti ile kuraklık yüzünden meyvelerin yokolması kastedilmektedir. Ağaçların bakımsızlığı ve iyi imâr edilmemesi yüzünden de meyveler mahvolur. Bu âyetin tefsiri konusunda İmâm Şafiî'nin buradaki korkunun Allah korkusu, açlığın Ramazân orucu, maldan eksiltmenin zekât ve sadaka vermek, candan eksiltmenin hastalık, meyvelerden eksiltmenin ise, çocukların ölümü olduğunu söylediği bildirilir. [17]

158- Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişanelerin-dendir. Artık kim hacc veya umre niyetiyle Kâ'be'yi ziyaret ederse bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönüllü olarak iyilik yaparsa muhakkak ki Allah; Şâkir'dir, Alîm'dir.

Safa ve Merve

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bana Süleyman İbn Dâvûd el-Hâşimî... Urve'den nakletti ki, Hz. Âişe (r.a.) ona «Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendir. Artık kim hacc veya umre niyetiyle Kabe'yi ziyaret ederse bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönüllü olarak iyilik yaparsa muhakkak ki Allah Şâkir'dir, Alîm' dir.» âyeti

hakkında ne dersin? dedi. Allah'a andolsun ki bu ikisinin tavaf edilmemesinde hiç **bir** beis yoktur, dedim. Bunun üzerine Hz. Âişe, ey yeğenim çok kötü söylersin. Eğer o senin yorumladığın gibi olsaydı, âyet-i kerîme bu ikisini ziyaret etmemekte bir beis yoktur, anlamına buyururdu. Bu âyet-i kerîme Ansâr hakkında nazil olmuştur. Onlar müslüman olmazdan önce, dağın eteğinde azgın Menât'a saygı besliyorlardı. Ona saygı besleyenin Safa ile Merve arasını ziyaret etmesi zor oluyordu. Bu durumu Rasûlullah'a sorarak ey Allah'ın Rasûlü câhiliyet devrinde biz Safa ile Merve arasını ziyaret etmekten kaçınırdık, dediler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle bu âyet-i kerîme'yi inzal buyurdu. Hz. Âişe dedi ki: Bilâhere Rasûlullah (s.a.) Safa ile Merve'yi tavaf etmeyi sünnet kılmıştır. Bu ikisini tavaf etmemek olmaz. Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîç etmişlerdir. Bir başka rivayette ise Zührî der ki; ben bu hadîsi Hişâm oğlu, Haris oğlu, Abdurrahmân oğlu Ebu Bekr'e okuduğumda, dedi ki: Bu bilgiyi ben duymuş değilim. Ancak ilim ehlinden bazı kişilerden duyduğuma göre, onlar şöyle demişlerdir: Halk —

Âişe'nin zikrettikleri müstesna— diyorlardı ki; bu iki taş arasında tavaf yapmamız câhiliyet âdetidir. Ansârdan başkalan da dediler ki, biz Beytullah'ı tavaf etmekle emrolunduk. Safa ile Merve arasını tavaf etmekle emrolun-madık. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendir...» âyetini inzal buyurdu. Ebu Bekr İbn Abdurrahmân dedi ki; belki de bu âyet bunlar ve onlar hakkında nazil olmuş- tur. Bu hadîsi Buhârî, Mâlik kanalıyla Hişâm İbn Urve'den, o da babasından o da Hz. Ayşe'den yukarıda geçtiği şekilde rivayet etmiştir. Sonra Buhârî der ki; bize Muhammed İbn Yûsuf... Âsim İbn Süleyman'dan nakletti ki, o:

Ben Enes'e Safa ile Merve'den sorduğumda, Enes şöyle dedi: Biz Safa ile Merve'nin tavaf edilmesini câhiliyet âdeti sanır ve İslâm'ın onu yasakladığını kabul ederdik. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendir...» âyetini inzal Duyurdu.

Müslim'in Sahîh'inde Câbir'den nakledilen uzun bir hadîste; Ra-sûlullah (s.a.) m Kâ'toe'yi tavaf edip

bitirdikten sonra, Rükne gelerek Hacer-i Esved'e doğru istilâm ettiği, sonra Safa kapısından çıkarak «Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın nişânelerindendir...» âyetini okuduğu zikredilir. Sonra peygamber, ben Allah'ın başladığıyla başlarım* buyurmuştur. Neseî'nin rivayetinde ise «siz Allah'ın başladığıyla başlayın» şeklinde vârid olmuştur.

Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Şüreyh... Habîbe Bint Ebu Tec-cât'tan nakletti ki, o şöyle demiş: Ben Rasûlullah (a.s.) in insanlar onun önünde ve o insanların arkasında iken Sâfâ ile Merve'nin arasını tavaf ettiğini göldüm. O koşuyordu. Hızlı koşmaktan diz kapaklarının açıldığını, örtüFÜyle onu örttüğünü görüyordum. Ve koşunuz, muhakkak ki Allah size koşmayı yazdı, diyordu. İmâm Ahmed İbn Hanbel... Safiyye Bint Şeybe'den rivayet eder ki," kadının birisi ona Rasûlullah (s.a.) in' Safa ile Merve arasında koşarken, size koşma yazıldı, koşunuz dediğini duyduğunu, haber vermiş. Bu hadîse dayanarak bazı mezheb-ler Safa ile Merve arasında sa'y edip koşmanın haccın rüknü olduğunu kabul etmişlerdir. Şafiî'nin ve ona uyanların mezhebi budur. Bazıları da

onun haccı rüknü olmayıp vâcib olduğunu hattâ müstehab olduğunu söylemişlerdir. Tercih edilen görüş birincisidir. Çünkü Hz. Peygamber Safa ile Merve arasında tavaf etmiş ve «Siz ibâdet şekillerinizi benden alırsınız.» buyurmuştur. Binâenaleyh Hfe. Peygamberin hacc ederken yaptığı her şey vâcibtir ve hacca gidenlerin onu yapması gerekir. Ancak delil ile çıkarılan müstesnadır. En iyisini Allah bilir.

Allah Teâlâ Safa ile Merve arasında tavafın Allah'ın nişanelerinden olduğunu belirtmiştir. Yani Allah Teâlâ bunu, İbrâhîm Halîlullah'a teşri kıldığı haccm erkânından olduğunu bildirmiştir. İbn Abbas'm hadîsinde de daha önce geçtiği gibi, Safa ile Merve arasında sa'y; Hz. Hâcer'in bu iki tepenin arasında gezinmesi ve çocuğuna su aramasından kaynaklanmıştır. İbrâhîm (a.s.) onları buraya bıraktığında yanlarında hiç kimse yoktu. Beraberlerindeki azık ve su da bitmişti. Kadın çocuğunun helak olmasından korkunca Allah Azze ve Celle'den yardım dileyerek kalktı ve çevrede dolaşp su araştırmaya başladı. Safa ile Merve arasında boynu eğik, korkak, ürperti içinde ve Allah'a muhtaç

olarak zorluk içerisinde gidip geliyordu. Nihayet Allah onun sıkıntısını gidermiş, yalnızlığını yoketmiş, zahmetini kolaylaştırmıştı. Ona Zemzem kaynağını vermiş, hastalıklara şifâ olan tatlı suyu bahsetmişti. Safa ile Merve arasında sa'y edenler; fakirliklerini, ihtiyâçlarını, zilletlerini ve Allah'a muhtaç olduklarını göz önünde bulundurarak kalblerinin doğru yola çekilmesini, hallerinin islâh edilmesini, günâhlarının bağışlanmasını istemeli ve eksikliklerini gidermesi için Allah'a sığınmalıdırlar. Ölünceye kadar Allah'ın yolunda sebat etmelerini sağlaması ve günahkârlıktan kurtararak Allah'a isyan halini mağfirete, kuvvete ve istikâmete çevirerek kemâle erdirmesini, Sırât-ı müstakîm'e götürmesini dilemelidirler. Tıpkı Hâcer'in (Allah'ın selâmı onun üzerine olsun) yaptığı gibi.

«Kim de gönüllü olarak iyilik yaparsa, muhakkak ki Allah Şâkir' dir ve Alîm'dir.» Denildi ki bu âyetin mânâsı şöyledir: Kim de vâcib olan miktarın üzerinde sekizinci veya dokuzuncu kere tavaf yaparsa, demektir. Bu âyetin Safa ile Merve arasının gönüllü olarak hacc veya gönüllü umre yaparken tavaf

edileceği mânâsına geldiği de söylenmiştir. Ve yine denildi ki bu âyetin anlamı; kim de gönüllü olarak diğerk ibâdetleri yapıp hayra koşarsa, demektir. Râzî böyle hikâye etmiştir, üçüncü görüş de Hasan el-Basrî'ye atfedilmiştir. En iyisini Allah bilir.

«Muhakkak ki Allah Şâkir'dir, Alim'dir.» Çoğa da, aza da mükâfat verir. Hiç kimseye zulmetmeden sevabını, cezasına göre vermesini bilir. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurulmuştur: «Şüphesiz Allah zerre miktarı haksızlık yapmaz. Zerre miktarı iyilik olsa- onu kat kat arttırır ve yapana büyük mükâfat verir.» (Nisa, 40) [\[18\]](#)

159-

İndirdiğimiz, açık delilleri ve hidâyeti, kitâbda insanlara açıkça beyân ettikten sonra gizleyenlere; muhakkak ki onlara, Allah la'net eder ve la'net etmek sâınındanolanlar da la'net eder.

160- Ancak tevbe edenler, islâh edenler ve (gerçeği) söyleyenler müstesna. Ben; onların tevbelerini kabul ede rim. (Çünkü) Tevvâb, Rahîm'im Ben.

161- Gerçekten küfredip de, kâfir olarak ölenler: (var ya) işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti on-iarm üzerinedir.

162- Onun içinde temelli kalacaklardır. Onlardan ne azâb hafifletilir, ne de yüzlerine bakılır.

Hidâyeti Gizleyen Kâfirler

Bu; peygamberlerin getirdikleri ve dosdoğru amaçlara müteveccih apaçık belgeleri, kalplere fayda veren hidâyeti inkâr edenlere şiddetli bir tehdîddir. Âllah Teâlâ'mn peygamberlerine indirdiği kitaplan vasıtasıyla kullarına açıkladığı hakîkatlan gizleyenler için ağır bir tehdîddir. Ebu'l-Âliye der ki; bu âyet ehl-i kitâb hakkmda nazil olmuştur. Onlar Hz Muhammed (s.a.) in sıfatlarını gizlemişlerdir. Ayrıca Allah Teâlâ bu davranıştan dolayı kendilerini lanetleyeceğini bildirmiştir. Nasıl, bilgin kişiye; denizdeki balık, davadaki kuş dâhil olmak üzere her varlık mağfiret dilerse, bilginlerin aksine onlara da herşey la'net eder. Müsned bir hadîste birbirine bağlı yollarla Ebu Hüreyre ve diğerlerinden nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kime bir bilgi sorulur da o

kin;se bildiğini gizlerse kıyamet gününde ateşten bir gemle gemlenir. Sahih bir rivayette Ebu Hüreyre (r.a.); eğer Allah'ın kitabında bir âyet olmasaydı kimseye bir söz söylemezdim demiş ve «İndirdiğimiz açık delilleri ve hidâyeti kitapta insanlara açıkça beyân ettikten sonra gizleyenlere, muhakkak ki onlara Allah lâ'net eder ve la'net etmek sânından olanlar da la'net eder» âyetini okumuş. İbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan... Berrâ tbn Âzib'ten nakletti ki, o şöyle demiş : Biz Hz. Peygamber'le bir cenazede idik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Doğrusu kâfirin iki gözünün önüne bir daroe ile vurulur ki insan ve cinlerin dışında bütün canlılar onun sesini işitirler. Ve o sesi işiten her canlı ona la'net eder. İşte Allah Teâlâ'nın : «La'net etmek sânından olanlar da la'net eder» kavliyle kastedilen budur. Yeryüzünde kuraklık başgösterince hayvanlar; bu âdemoğullarının günahkârlarının yüzündendir, Allah âdemoğlundan günahkârlara la'net etsin, derler. Ebu'l-Âliye. Rebî' İbn Enes ve Katâde «La'net etmek sânından olanlar da la'net eder» âyetini, onlara

Allah'ın melekleri ve mü'minler la'net ederler, diye tefsir etmiştir.

Ve ardından Allah Teâlâ tevbe edenleri bu gruptan istisna etmektedir:

«Ancak tevbe edenler, islâh edenler ve hakkı söyleyenler müstesna.» Yani durumlanndan vazgeçip amellerini ve hallerini Islâh edenler ve insanlara gizledikleri gerçeği açıklayanlar müstesnadır. «İşte ben onların tevbelerini kabul ederim. Çünkü Tevvâb, Rahîm'im Ben.» Bu âyet de gösteriyor ki küfre veya bid'at'a da'vet eden kişi, Allah'a tevbe ettiği zaman, Allah onun tevbesini kabul buyurur. Rivayet edilir ki; geçmiş milletlerden bu gibilerin tevbesi kabul edilmezdi. Ancak bunların tövbesinin kabul edilişi, tevbe ve rahmet peygamberinin şeriatında yer almıştır. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. Sonra Hak Teâlâ kendisine küfredip ölünceye kadar aynı hal üzere devam edenler hakkında «Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti onların üstünedir» buyuruyor. Kıyamet gününe kadar ardarda gelen la'net onlaradır, sonra da azâb hiç hafifletilmeyecek olan cehenneme yâr olacaklardır.

Onun içinde temelli kalacaklardır. Onlardan ne azâb hafifletilir, ne de yüzlerine bakılır. Bir an bile onların durumu değişmez. Azâb yok olmaz. Sürekli olarak ardarda gelen azâb içerisinde kıvranırlar. Bu halden Allah'a sığınırız. Ebu'l-Âliye ve Katâde derler ki; Kâfir kıyamet gününde durdurulur ve ona önce Allah, sonra melekler,, sonra da bütün insanlar la'net ederler. [\[19\]](#)

163 — Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'dur Rahman, Rahîm.

Allah Teâlâ ulûhiyyetteki eşsizliğini, şerikinin ve benzerinin bulunmadığını, bir tek eşsiz, benzersiz ve kimseye muhtaç olmayan ilâhın Rahman ve Rahîm olan Allah olduğunu haber veriyor. Rahman ve Rahîm isimlerinin tefsiri sûrenin başında geçmişti. Hadîs-i şerif de vâ-rid olur ki Şehr tbn Havşeb... Esmâ Bint Yezîd kanalıyla Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakleder: Allah'ın en büyük ismi (ism-JA'zamı) şu iki âyet-i kerîme'dedir: «İlâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'dur Rahman, Rahîm», «Elif, Lâm, *Mim*. Allah, ondan başka ilâh yoktur. O'dur Hayy ve Kayyûm.» Allah

Teâlâ ulû-hiyetteki eşsizliğini; gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları kendisinin yarattığını bildirerek delil getiriyor. Bu ikisi arasında, Allah'ın birliğini gösteren yaratıkları yayıp, dağıttığım beyân ediyor: [\[20\]](#) 164- Şüphesiz ki; göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp (giden) gemilerde, Allah'ın gökten indirip, yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hâzır bekleyen bulutta elbette akle den bir kavm için âyetler vardır.

Yaratılış Mucizesi

Şüphesiz ki bunca yüceliği, genişliği, hareketli sabit gezegenleri ve dönen yörüngeleri ile göklerin yaratılışında; inişli, çıkışlı dağı, gölü, denizi, ovası, verimli, verimsiz arazîsi ve daha pek çok faydalanyla yeryüzünün yaratılışında; geceyle gündüzün birbiri ardınca inişinde âyetler vardır. Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Aya erişmek, güneşe düşmez, gece de gündüzü geçemez. Her biri bir yörüngede yüzerler.» (Yâsîn, 40) Bazan gece kısılır,

gündüz uzar. Bazan gündüz geceden, bazan da gece gündüzden çalar. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Geceyi gündüze katar, gündüzü geceye katar.», «Bir ondan arttırır, bir bundan arttırır.» «İnsanlara yararlı şeylerle denizde akıp (giden) gemilerde.» Yani gemileri bir yandan bir yana taşımak için insanların yaşamasına ve faydalanmasına vesile kılmak üzere denizi müsahhâr kılmasında; bir iklimde olanları öbür iklime, öbür iklimde olanları bir iklime taşıtmasında ve «Allah'ın gökten indirip yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda» âyetler vardır. Yâsîn sûresinde buyu-rulduğu gibi: «İşte. onlara bir âyet: ölü yeri diriltir ve oradan taneler çıkarırız da ondan yerler. Orada hurmalıklar ve üzüm bağları varederiz. Aralarında pınarlar fışkırtırız. Onu ve elleriyle yaptıklarının ürünleriniyesinler. Hâlâ şükretmezler mi? Yerin yetiştirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmediklerinden çift çift yaratan Allah ne yücedir.» (Yâsîn, 33-36) «Her türlü canlıyı yerde yaymasında» değişik şekillere, renklere, faydalarına, zarar'arına, büyüklüklerine, küçüklüklerine rağmen canlının dağılımında âyetler vardır. O, hepsini bilir,

rmklandır ve hiçbir şey O'nun bilgisinden saklı kalmaz. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızkını vermek Allah'a mahsûstur. O, canlıları bacaların sulbünde karar-laşmış ve anaların rahminde kararlaşmakta iken de bilir. Her şey apaçık bir kitaptadır.» (Hûd, 6) «Rüzgârların değiştirilmesinde» Bazan rahmet, bazan azâb getirmesinde, bazan bulutları toplayıp, bazan dağıtmasında, âyetler vardır. Gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutda. Allah'ın istediği şekilde yerlerde ve topraklarda emre âmâde bekleyen bulutlarda. Evet bütün bunlarda «Elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.» Bütün bunlar Allah'ın birliğinin apaçık delilleridir. Nitekim Allah Teâlâ Âl-i İmrân sûresinde şöyle buyurur : «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, akıl sahipleri için şüphesiz ki âyetler vardır. Onlar ki ayaktayken, otururken, yanları üstü yatarken, Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Rabbımız, Sen bunu boşuna

yaratmadın. Tenzih ederiz Seni. Bizi ateşin azabından koru derler.» (Âl-i İmrân, 190-191)

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; bize Muhammed İbn Ah-med... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : Kureyşliler Hz. Muhammed (s.a.) e gelip dediler ki; ey Muhammed Rabbına duâ etmeni; O'nun Safa tepesini altın yapmasını ve bununla at ve silâh alıp sana inanarak, seninle birlikte savaşmak isteriz. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Rabbıma duâ eder de, O size Safa tepesini altın kılarsa, muhakkak bana inanacağınıza dâir kesin söz verin. Onlar Hz. Peygambere kesin söz verdiler. Hz. Peygamber Rabbına duâ etti. Bunun üzerine Cebrâîl gelerek dediki: Rabbın onlara Safa tepesince altın vermiştir. Ancak onlar sana inanmayacak olurlarsa Rabbm daha önce âlemlerden kimseyi azâblandırmadığı biçimde onları azâblandırac aktır. Hz. Muhammed (s.a.) buyurdu ki; hayır yarabbi kavmimi bana bırak, ben onları hiçbir gün yalnız başlarına terk etmem, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. İbn Ebu Hatim bir başka şekliyle İbn Abbâs'tan bu rivayeti naklîder ve sonunda da şunu

ilâve eder: Gözleriyle Safa tepesinde a çok daha büyük mucize ve âyetleri gördükleri halde Safa tepesinin altın olmasını nasıl istiyorlar?

İbn Ebu Hatim de der ki; bana babam... Atâ'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Medine'de Hz. Peygambere «İlâhınız bir tek ilâhtır. O'n-dan başka hiçbir ilâh yoktur. O'dur Rahman, Rahîm.» âyeti nazil olunca, Mekke'de bulunan Kureys'li kâfirler dediler ki: bir tek ilâh bütün insanlara nasıl yetecek? Bunun üzerine Allah Te*lâ bu âyeti inzal buyurdu. Böylece onlara ilâhın bir tek ilâh olduğunu ve O'nun her şeyi yaratan ve her şeyi vartden ilâh olduğunu belletti. Veuî' der ki, bize Süfyân... Ebu Duhâ'dan nakletti ki; o şöyle demiş: '.İlâhınız bir tek ilâhtır» âyet* sonuna kadar nazil olunca müşrikler dediler ki; eğer mes'eie Döyleyse o bize bir âyet getirsin. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratılışında...» âyetini inzal buyurdu. Bu hadîsi Âdem İbn Ebu İyâs Ebu Ca'fer el-Râzî'den, o da tbn Mes-rûk'dan o da Ebu Duhâ'dan rivayet eder. [\[21\]](#)

Sizin tanrınız bir tek tanrıdır. Ey muvahhidler; sizin ibâdeti tahsisettiğiniz ma'bûdunuz bizzat tek bir

ma'bûddur. Mutlak birdir. Varlıkta ondan başka hiçbir şey yoktur. Ondan başka ibâdet edilecek hiçbir mev-cûd yoktur. Öyleyse siz nasıl ondan başkasını kendisine şirk koşabiliyorsunuz? Gerçekte ondan başka her şey, sâf yokluktur. Şirk koştur onu bilmemekten neş'et etmektedir. Çünkü o, rahmeti bütün varolanlara şâmil olan Rahmandır. O, rahmetini yalnız inanmış muvahhidlere tah-sîs eden Rahîm'dir. Bu âyet rütbe bakımından tevhîd konusunda nazil olan ilk âyettir. Yani hak bakımından tevhîdde en önce olan, yoksa bizim bakımımızdan değil. Bizim bakımımızdan tevhidin ilki fiillerdeki tevhîddir. Bu ise, bizzat tevhidin kendisidir. Zatî tevhîd, insanların kavrayış alanlarının uzağında kaldığı için fiillerdeki tevhîd makamına inmiştir ki bununla onun zâtının tevhîdine delil gelyrilsin. Bu sebeple, «doğrusu göklerin ve yerin yaratılışında...» buyurmaktadır. Yani ruhlar, gönüller, akıllar göğünün icâd edilmesinde ve nefisler yerinin varedilmesinde ve bu ikisi arasında; karanlıkla aydınlığın değişmesinde ve mutlak cisim denizinde yüzen beden feleklerinin varedilişinde, insanların helâli

kazanmaları için faydalarına olan şeyler vardır. Allah'ın gökten indirdiği şeyde yani ilim suyundan meydana gelen rûhda, Bilgisizliği nedeniyle ölümünden sonra onunla nefis toprağını tekrar diriltmektedir. Yeryüzünde her canlıyı yaymasında. Kalb hayatı ile canlılarda dirilik gücünü yaymasında. Hakkânî fiillerde fazla gelen fırtınaları döndürmesinde. Rûh göğüyle nefis yeri arasında hazır ve emre âma'de bekleyen Rabbânî sıfatların tecellî bulutlarını döndürmesinde akleden bir kavim için âyetler ve deliller vardır. Vehmin şaibelerinden sıyrılmış şariat nuruyla aydınlanmış olan akıllar için âyetler vardır. [22]

Rasûlullah (s.a.) «Bir âyeti okuyup da üzerinde düşünmeyen kimseye yazıklar olsun» buyurmuştur. İyi bil ki; bu âyetin Tann'nın varlığına ve birliğine delâleti pek çok yöndendir. Bunların mufassal olarak açıklanması uzun sürer. Özet olarak söylenecek olursa; burada zikredilen konulardan her biri özellikleri bakımından muhtelif şeki'leri alabilme imkânı olan konulardır. Sözelimi göklerin bütününe veya yeryüzü gibi bir kısmının hareket

etmemesi caizdir. Keza göklerin aksi yönde hareket etmesi ve ekvator bölgesinin iki kutup arasından geçerek bir çizgi halinde bulunması, düşüş ve yükseliş noktalarının bulunmaması mümkündür. Yine bu şekli, basitliği ve bölümlerinin birbirine eşit olması nedeniyle bu âlem, hikmet sahibi bir Kâdir'in varlığını ve O'nun bu âlemi hikmeti, iradesiyle yoktan varetliğini haykırmaktadır Aynı şekilde bu yaratıcının muhalifinin de bulunmaması gerektiğini bildirmektedir. Çünkü onun muktedir olduğu şeylere gücü yeten başka bir tann bulunsaydı, bu takdirde, her ikisinin irâdesi birleşecekti. Her ikisinin irâdesinin neticesinde fiil gerçekleşecek olursa; bir eser üzerinde iki müessirin birleşmesi gerekirdi. Şayet fiil bu ikisinden birinin irâdesinin sonunda gerçekleşecek olursa tercih ettirici irâde olmadan bir failin tercih etmesi icâb ederdi, öbürünün âciz olması ise onun tanrılığını imkânsız kılardı. Şayet irâdeleri uyuşmazsa birbiriyle çekişmeleri ve birbirlerini kovmaları gerekirdi. Nitekim Allah Teâlâ «şayet göklerle yeryüzünde AUah'dan başka birçok tanrılar bulunsaydı her ikisi de fesada uğrardı», âyetiyle buna

işaret etmiştir. Âyet-i kerîme'de Kelâm ilminin ve Kelâmcıların şerefine dikkat çekilmekte, Kelâm konularını araştırıp derinliğine incelemeye teşvik edilmektedir. [23]

«Doğrusu göklerin ve yerin yaratılışı» ve bunun bilinerek Sâni' in (Allah) birliğine delil getirilmesi insanların Allah'ın âyetlerini tefekküre sevkedilip yaratıklarındaki hârikaları görmelerinin sağlanması, fiillerindeki i'tinânın ortaya konulması... Evet bütün bunlar onun birliğinin delilleridir. Şayet bu fiiller için iki yapıcı bulunmuş olsaydı, ikisinin bir konuda birleşmesi müstahsil olurdu. Fiillerinin kemâl noktasında eşit olması imkânsız olurdu. Böylece bu âlemin yaratıcısının ve yöneticisinin irâde sahibi Kadîr bir tek yaratıcı olduğu sabit bulunmaktadır. Allah Teâlâ burada yedi tür tabiat hârikasından söz etmektedir. [24]

Kâinatın Yaratılışı ve Allah

Fakat size ön bilgiler mâhiyetinde bazı ilmî hârikaları göstermem icâb edecek. Burada organik dünyanın bazı meselelerine temas edeceğim. Bitkilerin farklı yapılarının sebep olduğu

hususiyetleri açıklayacağım. İyi bil ki; Allah Azze ve Celle maddeyi yaratmış ve onu tür tür, cins cins ayırmıştır. Bir kısmını bitki bir kısmını organik varlık haline getirmiştir. Bunların her ikisi de büyüleyici ilâhî mülkûn numuneleridir. Nerdeyse gözle görülmeyecek kadar küçük olan bir bitkiden, büyüteçle dahi zor görülebilen küçük bir organizmadan, hurma ağacına ve ormanlardaki dev cüsseli ağaçlara, korkunç kuvvete sahip muazzam fillere ve bunların arasında kalan varlıklara kadar her şeyde akıllan hayrete düşüren özellikler saklı bulunmaktadır. Öyle ki siz, hikmet ilimlerine vâkıf, güçlü bir bilginin bir bit veya fil karşısında aynı derecede hayrete düştüğünü görürsünüz, öyle insanlarla karşılaşılırsınız ki; çocuklarını otomobillere bindirip hayvanât bahçesine götürürler ve gezdirirken file bindirirler. Analar babalar fil bakıcıları gaflet içerisinde güler, oynar, gezinirler. Bilmezler ki, o büyük cüsseli filin dört ayağı, hortumu ve dışa çıkmış iki tane dişi vardır. İnsanlar görünce iğrendikleri aşağılık, çirkin, pis bitin de onca küçüklüğüne, değersizliğine ve basitliğine karşılık aynı şekilde

hârika bir yapıya sahip olduğunu farketmezler. Bitin altı ayağı, hortumu, dört kanadı, kuyruğu, ağzı, boğazı, karnı, bağırsakları ve gözle görülmeyecek kadar başka organları da vardır. Bit fili rahatsız eder ama fil ona bir şey yapamadığı gibi ondan kaçıp kurtulamaz da. San'atkâr kişiler ağaçtan, deriden ve altın gibi madenlerden bir fil heykeli yapabilirler de bit heykeli yapamazlar. Görülüyor ki bitin yapısı filin yapısından daha zor ve daha Kompledır. Bitkiler âleminde, asırlarca yaşansa farkına varılamayacak sayısız hârikalar vardır. Bu hârikalar sadece iki tür varlık için burada sözkonusu edilmiştir. Daha yeryüzünde nice madenler, ırmaklar, denizler, gökyüzünde hava, bulut, yıldızlar, aylar ve güneşler var ki hepsinin kâinattaki ana maddesi aynıdır. (...)

Allah Teâlâ insanın zayıflığını bildiği için, ona dil, dudak, ağız vermiş. Ciğerlerinde biriken kirli havayı temizleyerek kana oksijen götürmesi için ciğer vermiş. Bu kirli havadan karbon adı verilen kömür maddesini çekip almış. Nefes aldığı zaman ağzına giren hava, nefesini verdiği zaman ağzından çıkan kirli karbondioksit ile bir takım harfler çıkarma

imkânına ulaştırmıştır. Bu harfler milletlere göre farklılık ifâde eder. Bu harfler ile konuşmalar, fiiller, resimler, öğütler, ticarî siyâsî anlaşmalar ve çakışmalar dile getirilir. (...) Bu yapılan iş haddi zâtında havadaki oksijenin ciğerlere çekilmesinden başka bir şey değildir. (...)

İyi bil ki; eski bilginler bütün bu âlemin aslının heyuladan ibaret olduğunu söylerler. Heyula arapça bir kelimedir ve pamuk anlamına gelir. (...)

Çağdaş bilginler ise derler ki; âlemin ana maddesi başlangıçta kendi etrafında dönmekte olan nebülozdu. Nebülozdan kopan parçalardan güneş, yeryüzü ve âlemler oluşmuştur. Bu gün gözle görünmeden, zihnen farkedilmeyen esîr; maddenin esâsı olarak kabul edilmektedir. Işıktan daha parlak, güzelden daha güzel ve ruhî bir şey olan bu esirden atalarımızın dediği gibi madde, elektrik ve mıknatıs meydana gelmiştir. Isı ve ışık da burada oluşmaktadır. Esîr maddesinin değişik şekilleri ve nitelikleri vardır. Madde esirden oluşmuştur. Bir başka deyimle keyfiyeti bilinmeyen esirin hareketinden demir, bakır, altın, râmüş, radyum, oksijen, hidrojen,

azot ve karbon gibi bütün elementler sevdana gelmiştir. Tıpkı ağızdan çıkan sesler ile alfabe harflerinin aeşkîl edilmesi gibi. (...) Görüyoruz ki, bütün hayvan ve insan türeri elementlerden oluşmaktadır. Tıpkı kelimelerin harflerden oluşması gibi (...)

Kimya bilginleri, bitki ve hayvanın canlı olmayan maddelerin birleşmesinden meydana geldiğini belirtmektedirler. Bu maddelerin başlıcası oksijen, hidrojen, azot ve karbon ile bazı tuzlardır. Bu dört element değişik miktarlarla bitkilerin, hayvanların organlarını meydana getirirler. Bu elementlerin birleşmesinden kan, yağ, sinir, bitkilerdeki yeşillik (klorofil) kâğıt, meyve, hurma, portakal ve zeytin gibi muhtelif maddeler meydana gelir. Tatlılık, ekşilik, yağlılık, acılık, hepsi bu katı maddelerden türemiştir. BJ- başka ifâde ile bunlar harflerden meydana gelen kelimeler gibidir. Madde aslında birdir. Bunun görünüşü muvakkattir. Tıpkı sözlerin ve mısraların aynı harflerden meydana gelmiş olup değişik şekil kazanmış olması gibi. Üzüm suyu ne alkol, ne de alkol maddesini ihtiva eder. Alkol su ve şekerden

ibarettir. Si" ve şeker bir yerde uzun süre bekletilirse şekerin bir atomu parçalanıp ondaki oksijen, hidrojen ve karbon ayrılır. Ve yeni bir ölçüyle belirli oranlar dâhilinde birleşir... Ve bundan alkol adı verilen alkollü madde neş'et eder. Böylece üzüm suyu alkol olur. Aslında arttırılan veya eksiltelen bir şey yoktur. Tıpkı ağzımızdan çıkan ses ve harfler gibi. Yediğimiz meyvelerde ne kan vardır, ne et vardır, ne kemik vardır, ne de damar. Ama bunları yediğimiz zaman hepsi kan, et ve kemik haline dönüşür. Böylece tane çekirdek olur. Tane ve çekirdekte ne yaprak vardır, ne çiçek. Fakat toprağın öz sularını emerek, havadan aldığı oksijeni teneffüs ederek müthiş bir ameliye gerçekleşir ve bildiğimiz gibi göz kamaştırıcı sonuçlar ortaya çıkar. Böylece Allah Teâlâ'nın denizler mürekkebi olsaydı Rabbımın kelimeleri bitmeden denizler biterdi âyetinin sırrını daha iyi anlamış oluyorsunuz.^[25]

«Doğrusu göklerin ve yerin yaratılışında...» Bu âyet Allah'ın birliğini ve engin rahmetini gösteren kâinat mucizelerinden bir kısmım açıklamaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi itikadı problemler

arasında Allah Teâlâ'nın iki özelliği sözkonusu edilmişken bu âyette de aynı türden özellikler dile getirilmektedir. Bu işaretlerden birincisi ve ikincisi göklerin ve yerin yaratılışı ile ilgilidir. Göklerin ve yerin yaratılışı, düşünen kafaları dehşete götürecek çok yönlü mucizelerle ve işaretlerle doludur. Bu görüşün sadece bir yönünü seyreden insanlar böylesine dehşete kapılırsa, derinliğini keşfeden ve halkın bildiğinden çok daha büyük kısmını bilen bilginlerin hali ne olacak? Göklerin cisimleri, birbirinden milyonlar, milyarlarca ışık hızı mesafede olan bazı semavî kümelerden teşekkül eder. Bu kümelerin her birinin mükemmel bir nizâmı, muhkem bir sistemi vardır. Birinin düzeni diğerini bozmaz. Çünkü hepsi birlikte genel kanun ve nizâmlara bağlıdır. Bu nizâm; eşi ve benzeri bulunmayan yaratıcılığında, takdirinde, hikmetin- de ve tedbîrinde ortağı olmayan bir tek tanrıdan sâdır olduğunu gösterir. Bu gök cisimlerinden bize en yakın olanı parjak ışığıyla dünyamızı aydınlatan ve yeryüzündeki hayvanı ve bitkisel hayatın sebebi olan, güneşimize nisbetle güneş manzumesi adı verilen

kümedir. Güneş ve ona bağı muhtelif uzaklıklardaki yıldazlardan oluşan bu kümede her yıldız belirli bir yörüngede karâr kılmış ve muntazam ilâhî bir kanun uyarınca, genel cazibe kanunu denilen ince bir sistem gereğince aralarındaki oran her zaman farklı tutulmuştur. Şayet bu nizâm olmasa yörüngelerinde giden o yıldızlar yörüngeden çıkarlar ve birbirleriyle çarpışırlar. O zaman hem bu dünya mahvolur, hem de bütün kâinatın sistemi bozulur. İşte bu nizâm ilâhî rahmetin bir göstergesi olduğu gibi, Allah'ın birliğinin de delilidir.

Yukardan beri işaret ettiğimiz husus göklerin yaratılışıyla ilgilidir. Ardından yerlerin yaratılışı gelmektedir. Ağırlığı, maddesi, şekli ve içinde yaşıyan katı, bitkisel ve hayvanî hayat tarzıyla yeryüzü. Her bir varlığın dakîk bir düzeni, uyumlu bir kanunu ve sürekli bir tekevvün nizâmı vardır. Hepsi doğuşlarından yokoluşlarına kadar belirli bir düzene tâbi olurlar. Hattâ siz, muhtelif türden katı varlıkları oluşturan kayaları ve değişik özelliklere, renklere sahip olan metalleri dikkatle inceleyecek olsanız, onda hârika bir düzeni müşahade eder ve bu düzen

farklılığından doğan sayısız faydaları görürsünüz. Kesin olarak, bütün bunların Azîz bir yaratıcının hârika eseri olduğunu haykırırsınız. (...) Üçüncü husus geceyle gündüzün birbirinden farklı olmasıdır. Birinin gelip diğerinin gitmesi, birinin uzayıp, diğerinin kısalması olayıdır. Bütün bunlar bir hesaba göredir. Her ülkede, her mevsimde, her enlemde ve boylamda farklı farklıdır. Âyette önce göklerin ve yerin yaratılışı, sonra geceyle gündüzün farklılığı sözkonusu edilmiştir. Çünkü bu farklılık günrşle yeryüzünün arasındaki karşılıktan ve hareketten kaynaklanmaktadır. Bu konu, ilgili bilim dalında detaylı olarak açıklanmıştır. Geceyle gündüzün farklılığından doğan görünüm, mevsimler ve bunlarda insanların yararına olan hususlar Allah'ın eşsiz ve biricik yaratıcılığının apaçık belgeleridir. Bu sürekli nizâmı ibda' edişinin belgeleridir. Allah'ın kullarına rahmeti sayesinde herkes bu farklılığın derecesini ve sebeplerini bilmese de hârika ve büyüleyici yönlerini kendi çapma göre kolayca bilir. (...)

Allah Teâlâ bu âyetini, âyetlerinin en büyüğü olarak tavsif buyurmuştur. Çünkü onunla ölümden sonra yeri yeniden dirilttiğini bildirmektedir. Gelişme, beslenme ve üreme gibi her türlü canlılık vasıflarından uzak olan toprağı su ile ihya etmiştir. Ve orada değişik türden canlıları yaymıştır. Yeryüzünde bitkisel hayat su ile başlamıştır. Ve su sayesinde diğer canlı türlerinin doğmasına elverişli ortam zuhur etmiştir.

Bu âyetteki diriltmeden maksad; toprağın ilk defa diriltilip muhtelif varlıkların doğumunu sağlayan dirilme midir? Yoksa her gün değişik canlıların dünyanın her tarafından gözlemlenen doğuşlar mıdır? Âyetin zahirinden ilk diriliş olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa bir başka âyette sözkonusu edilen ilk diriliş bahis mevzuudur ki bu âyet şudur : «O küfredenler görmediler mi ki, göklerle yeryüzü bitişik idi. Onları biz ayırdık ve her canlıyı sudan yarattık.» Bu âyette her şeyin su ile canlandırıldığı ifâde edilmektedir. Bu canlanış göklerle yeryüzünün ayrılmasından sonradır. Şöyle ki göklerle yeryüzü bitişik bir tek maddeden ibaretti. Duman gibi gaz

akımlarından oluşmuş bölümleri yanyanaydı. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette «Sonra semâya yöneldi ki o duman halindeydi. Ona ve yeryüzüne isteyerek, istemeyerek gelin, dedi.» buyurmaktadır. Maddenin parçalanması sırasında yeryüzünün kütlesi ile güneşin kütlesi birbirinden ayrıldı ve yeryüzü başlı başına dönen bir alev topu haline geldi. Yeryüzünün ıssısı nedeniyle üzerinde bulunan su maddesi - -bugün kimya bilginlerinin analiz ve sentezleri neticesinde oksijen ve hidrojen dedikleri şey— buharlaştı. Ve atmosferde soğuma oldu ve bu buhar atmosferdeki soğuklukla karşılaşınca yeryüzüne tekrar inmeye başladı. Daha önce anlattığımız gibi, ıssısını kaybetti. Böylece yeryüzü gittikçe ısı kaybına uğradı ve dünyanın her tarafını su kapladı. Bilâhere sudan karalar oluştu ve bitki, hayvan çıktı. İşte böylece her şey sudan canlı kılındı. İlk canlanma budur. Yeryüzünün her tarafında görülen sürekli canlılığa gelince, bu şu âyet-i kerîme'de işaret edilen canlılıktır: «Sen yeryüzünü durgun görürsün. Biz onun üzerine su indirdiğimizde sarsılır ve canlanır. Her bitkiden güzel çiftler üretir.»

Şöyleki biz yağmur yağmayan toprağın, susuz arazîlerin hiçbir şekilde bitkisel örtüye sahip olmadığını görüyoruz. Dolayısıyla burada bitki ve hayvan türü yaşayama-maktadır. Sadece mücavir alandan oraya gelip sonra giden varlıklar bulunmaktadır. Böyleyken yeryüzünde canlıların hayatı su ile orantılıdır. Gerek âlemlerin ilkyaratılışındaki canlı varlık türleri sözkonusu olsun, gerekse bu türlerin tek tek ferdlerinin günlük doğum ve gelişme sonucu ortaya çıkan canlılıkları bahis mevzuu olsun hepsi de suya bağlıdır. Kara parçası üzerinde, bitki ve hayvanların beslendiği su kaynağı yağmurdur. Mısır toprağı da buna dâhildir. «Mısır'ın hayatı Nil ile kâimdir, yağmurla değil.» sözü yanlıştır. Çünkü yeryüzündeki ırmaklar ve gözelerin hepsi yağmurdan beslenir. Yağmur toprağın derinliklerine sızar, orada toplanır, sonra bir başka yerden toprağın yüzüne taşar... Yağmur ve hayat sebebi olan su, varoluşu ve bileşimi bakımından Allah'ın bir âyetidir. Çünkü o vahdet ve rahmete delâlet eden hakimane ilâhî kanunlara göre cereyan eder. Ayrıca suyun canlı varlıklar üzerindeki etkisi de bir ilâhî işarettir. Şu bitki aynı suyu emer ve

hayatının kaynağı aynı sudur. Ama rengi ayrı, tadı ayrı, kokusu ayrıdır. Aynı toprak parçasında kavun da biter, Ebu Cehil karpuzu da. Her ikisinin şekli ağaç: yukarı birbirine benzer, ama tatları ayrıdır. Hurma ağacının meyvesi lezzetlidir. Onun yanında biten limon ağacının ki ekşidir. Portakalın ise ürünü ekşi ve tatlı karışımıdır. Bunların hemen yanında muşmulayı görürsünüz ki, ne hurmada ne de narenciyede bulunmayan bir koku saçar. Hattâ bir ağacın çiçeği tatlı kokar ama bu çiçeğin yer aldığı dalı kestiğinizde çirkin bir koku yayılır çevreye. İşte yağmurun meydana gelişi, yeryüzüne inişi, bitkilerin sudan beslenip meyve üretmesi aynı kanuna bağlı. Şu halde nizâmın vahdeti ve düzensizliğin bulunmayışı aynı kanunun bir tek kaynaktan sâdır olduğuna delâlet eder. Bu bakımdan mükemmel şekliyle vahdaniyet esâsı ortaya çıkar. Yaratılan şeylerle insanların fayda ve menfaatına olan hususlar ilâhî rahmetin göstergeleridir. Bu söylediklerimiz yeryüzündeki her canlı için geçerlidir. Hepsi de Allah'ın varlığının birliğine, rahmetinin herkesi içine aldığına delildir. (...)

Atmosferde yeryüzüne yağmur indirmek için birik)x» dolaşan bulutlar da Allah'ın yüceliğinin delilidir. Âyette önce rüzgarın, sonra bulutların zikredilmesi bazan rüzgarın bulutları sürükleyip yağmur yağacak yere götürmesi, bazan da bulutları dağıtıp yağmura engel olmasındandır. Bulutların sudan bahsedilirken zikredilmeyip de rüzgardan bahsedilirken zikredilmesi hususuna gelince; su bulutun ana sebebi olmasına rağmen, orada bahsedilmeyip burada bahsedilmesi bizi bir delile götürmek içindir. Bulut bir nizâma göre oluşur. Gökle yeryüzü arasında bir düzen uyarınca dağılır. İnsan; alışıp da her zaman gördüğü için normal kabul etmese bulut bizatihi —derinliğini bilmese de— hayret verici bir tabiat harikasıdır. Onun mâhiyetini ancak latîf cisimlerin birleşmesi ve ayrışması, yücelmesi ve düşmesini sağlayan ilâhî kanuna— ki günümüzde bilginler buna cazibe (gıravitasyon) kanunu adı veriyorlar— vâkıf olanlar çok iyi bilirler. Cazibe kanununun değişik yönlerini ve esrarını bilmeyenler sadece görüntülerini müşahade ederler. Rabbânî varlıklar gibi onlara bakarlar. Ve bunun bir

mucize olduğunu bilmezler. Çünkü onların, insanı öteki varlıklardan ayıran idrâk kabiliyetleri dumura uğramıştır. Yani akıllan gelişmemiştir. Bunun için Allah Teâlâ bu hususların ancak akleden bir kavim için âyet olduğunu bildirmektedir. Şu halde bunun sebeplerini görenler, hikmet ve esrarını kavrayanlar, fayda ve zararını ayırdedenler, onda mevcûd olan dikkat ve itinâyı ve bu nizâmın üstüne dayandığı kanunları görenler onu yaratanın hikmetine, lütuf ve rahmetine delil getirirler. Akıllan, ilim ve irfânlan ilerledikçe onun ibâdete lâayık olduğunu, daha iyi anlarlar. Akıl, ilim ve irfanın tekâmülü nispetinde imânda tevhide bulurlar. Çünkü ancak akılsız insanlar ve bilgisiz kişiler Allah'a şirk koşabilirler.

İslâm'a mensûb olanların Allah'ın kitâb-ı kerîm'inde dikkatle bakmalarını emrettiği hârikaları görmemeleri dine karşı işlenmiş bir suç ve büyük bir sorumluluk nedeni değil midir? Halbuki Allah'ın kitabı, müslümanları bu hârikalara bakıp ibret almaya sevketmektedir. Din önderlerinin Allah'ın hüküm ve âyetlerini açıklayan bu hârikaları terketmelerini milletin başına gelen büyük bir musibet

ve aynı zamanda dîni mahveden, zayıf düşüren bir hal değil midir? Kendilerini bu konuda akıllıca düşünmeye sevkeden Allah'ın kitabına muhalefet ederek bu konularla uğraşmamaları büyük bir eksiklik değil midir? Evet onlar bu konularla uğraşmazlarken, geleneksel anlayışlarında ısrar ederler ve eskilerin izinden gittiklerini söylerler... Bunlardan bir kısmı kâinat bilimleri adı verilen pozitif bilimlere din adına karşı çıkarlar. Eşyanın yalnızca dışyüzüne bakmanın, Allah'ın âyeti olup yaratıcısının hikmet ve rahmetinin bilinmesi için yeterli olduğunu iddia ederler. Bunların durumu bir kitabın dış kapağına ve yüzüne bakıp içindeki ilim ve hikmeti bilmeyen kimselerin durumuna benzer. Evet bu kâinat Allah'ın Kemâl, Celâl ve Cemâlinden yayılan ilâhî san'at hâri-kalanyla dolu bir kitaptır. Nitekim bu kitaba Allah Teâlâ şöylece işaret buyurmaktadır: «De ki denizler mürekkebe olsaydı, Rabbinin kelimeleri onlarla yazılsaydı, Rabbinin kelimeleri bitmeden denizler biterdi. Birkaç misli daha mürekkebe getirmiş olsaydık yine tükenirdi.» Ve yine Allah Teâlâ «Eğer yeryüzünde bulunan ağaçlar

kalem, denizler de mürekkeb olsaydı sonra buna yedi deniz daha eklenseydi yine Allah'ın kelimeleri tükenmezdi.» buyurarak işaret etmiştir. Allah'ın yeryüzündeki kelimeleri şu ilâhî yaratıkların her biridir. Her yaratık dille söylenenden daha açık bir lisanla konuşur. Ancak kulağı olmayanlar bunu anlamazlar. İlim düşmanları ve ilâhî bilginin yalnızca nazarî tartışmalardan, mantıkî kıyâslardan öğrenilebileceğini söyleyenler; varlıktaki gerçek delilleri görmeyen ve bunu kavrayamayanlardır. Onların bu iddiası vehim değil, gerçek olsaydı ve Allah Teâlâ kitâb-ı mübîn'inde nazarî delilleri, fikrî hüccetleri devir ve tesessül gibi kelâmî ıstılahları zikrederdi de; gökyüzü yeryüzü, gece, gündüz, felek, yağmur ve bunların hayat üzerindeki etkileri gibi konulardan bahsetmezdi. Halbuki Allah'ın iki çeşit kitabı vardır: Biri yaratılmış kitabıdır ki bu kâinattır. Diğeri indirilmiş kitabıdır ki bu Kur'an'dır. Biz her iki kitabı, ancak bize verilen bilginin sağladığı imkân ile öğrenebiliriz. Kim Allah'ın emrine itaat ederse o kurtulanlardandır, kim de Allah'ın emrinden yüzçevirirse o kaybedenlerdendir.»

[26]

165- İnsanlardan kimi de Allah'dan başkasını
O'na emsal edinir, Allah'ı sever gibi onları severler.
îmân eden
lerin, Allah sevgisi ise, daha fazladır. Zulmedenler
azabı görecekları zaman; bütün kuvvetin Allah'a ait
olduğunu
ve Allah'ın pek çetin azabı bulunduğunu keski
bilselerdi.

166- O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış
ve azabı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar
kopmuş
tur.

167- Uyanlar dediler ki: Bizim için (dünyaya) bir
dönüş olsaydı da (şimdi) bizden uzaklaştıkları gibi,
biz de
onlardan uzaklaşsaydık. Böylece onların bütün
yaptıklarını Allah hasretler halinde kendilerine
gösterecektir ve
onlar ateşten çıkacak değildirler.

Allah'a Şirk Koşanlar

Allah Teâlâ dünyada kendisine şirk koşanların
halini anlatıyor. Ve âhîret yurdunda başlarına

gelecekleri bildiriyor. Onlar Allah'a eşler ve ortaklar koşmuşlardır. Allah'ı sevdikleri gibi onları da seviyorlar. Halbuki Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun zıddı, şeriki ve nazîri yoktur. Buhârî ve Müslim'in Sahih'inde Abdullah İbn Mes'ûd'dan vârid olur ki; O, ben ey Allah'ın Rasûlü günâhların en büyüğü hangisidir? dedim, Rasûlullah; Allah'a seni yarattığı halde şirk koşmandır, buyurdu demiştir.

«îmân edenlerin Allah sevgisi ise daha fazladır.» Onlar Allah'ı tam olarak bildikleri, O'na saygı, duydukları, O'nu birleyip sevdikleri içinhiçbir şeyi O'na ortak koşmazlar. Yalnızca O'na ibâdet eder, tevekkül eder ve her işlerinde O'na sığınır. Sonra Allah Teâlâ kendi nefislerine zulmeden müşrikleri tehdîd ederek buyuruyor ki: «Zulmedenler azabı görecekları zaman, bütün kuvvetin Allah'a âit olduğunu ve Allah'ın pek çetin azabı bulunduğunu keski bilselerdi.» Bazıları derler ki; sözün takdiri şöyledir : Eğer küfredenler azabı gözleriyle görselerdi, o zaman bütün kuvvetin Allah'a âit olduğunu bilirlerdi. Bütün hükmün tek başına ve eşi bulunmaksızın Allah'a ait olduğunu, her şeyin O'nun

etkisi, üstünlüğü, saltanatı ve hâkmiyeti altında bulunduğunu anlarlardı. Ve Allah'ın azabının şiddetli olduğunu da bilirlerdi. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyuruluyor: «O gün hiç kimse Allah'ın azâb ettiği gibi azâb edemez. Hiç kimse O'nun vurduğu bağ gibisini bağlayamaz.» (Fecr, 25-26) Allah Teâlâ buyuruyor ki; onlar gözleriyle görecekları şeyi bilmiş olsalardı, şirkleri ve küfürleri yüzünden başlarına gelecek fecî, kötü ve baş döndürücü hali görmüş olsalardı, bulundukları sapıklıktan vazgeçerlerdi.

Sonra putlara inanıp, Allah'ı inkâr edişlerini bildirerek, kendisine tâbi olanlarla, tâbi olunanların birbirinden uzaklaşacaklarını haber veriyor: «O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış ve azabı görmüş oldular.» Dünya diyarında ibâdet ettiklerini sandıklan melekler, onlardan uzaklaşarak derler ki; biz sana sığındık, onlar bize ibâdet etmezlerdi. Tesbîh ederiz Seni. Sensin bizim dostumuz. Hayır onlar cinlere ibâdet ederlerdi. Çoğunluğu buna inanırlardı. Cinler de onlardan uzak* laşarak kendilerine ibâdet ettiklerini kabul etmezler. Nitekim Allah Teâlâ onlar

hakkında bir başka âyette şöyle buyuruyor: «Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar cevap veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kimdir? Halbuki yalvardıkları şeyler onların yalvarışlarından habersizdirler. Fakat insanlar haşr edildiklerinde onlara düşman olurlar. Ve onların tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6)

Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor : «Onlar kendilerine kuvvet kazandırsın diye Allah'ı bırakarak tannlar edindiler. Hayır, tan-nları kendilerinin ibâdetlerini inkâr edeceklerdir ve onların aleyhine döneceklerdir.» (Meryem, 81-82) Hz. İbrahim'in kavmine söylediklerini de Allah Teâlâ şöyle ifâde ediyor : «İbrâhîm şöyle demişti: «Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları mahabbet vesilesi kıldınız. Sonra kıyamet günü birbirinize küfredersiniz ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer ateştir, yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebût, 25) Bir başka âyeti- kerîme'de ise şöyle buyuruyor: «Büyüklük taslayanları bir görseydin. Hani zâlimler Rablerinin huzurunda dikilmişler, bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar büyüklük

taslayanlara diyorlardı ki: Siz olmasaydınız biz muhakkak inananlar olurduk. Güçlü sayılanlar da, güçsüz sayılanlara, geldikten sonra hidâyetten sizi biz mi alıkoyduk? Hayır siz, mücrimler oldunuz. Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayanlara dediler ki: Hayır gece ve gündüzün işiniz hilekârlıktı. Hani siz bizim Allah'a küfretmemizi ve ona eş¹ er koşmamızı) emrediyordunuz. Azabı gördüklerinde, ettiklerinden dolayı içleri yandı. Ve küfretmiş olanların boyunlarına demir halkalar vurduk. Yapmakta olduklarından başkasıyla cezalandırılmazlar.» (Sebe⁷, 31 - 32) Bir başka âyet-i kerime'de de şöyle buyrulur: «iş olup bitince şeytân; doğrusu Allah size gerçeği söz vermişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Esasen sizi zorlayacak bir nüfuzum yoktu. Sadece çağırdım, siz de geldiniz. O halde beni değil, kendinizi yerin. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Beni Allah'a ortak koşmanızı daha önce kabul etmemiştim. Doğrusu zâlimlere can yakan bir azâb vardır.» der. (İbrahim, 22)

«Ve azabı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar kopmuştur.» Allah'ın azabını gördüklerinde; bütün ipler ve bağlar kopmuş, kurtuluş vâsıtaları kalmamıştır. Ateşten döndürecek veya alıkoyacak hiçbir şey yoktur. Atâ, İbn Abbâs'tan naklen der ki; buradaki bağlardan maksad, dostluktur. Mücâhid de İbn Ebu Necîh'den nakledilen rivayette böyle demiştir.

«Uyanlar dediler ki; bizim için dünyada bir dönüş olsaydı da şimdi bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık » Keski dünyaya bir kere daha dönseydik de bunlardan ve bunlara ibâdetten uzaklaşsaydık. Onlara iltifat etmeseydik, yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet etseydik, derler. Ne var ki onlar bu sözlerinde yalan söylemektedirler. Çünkü tekrar dünyaya döndürülmüş olsalardı, yasaklandıkları şeyleri yine yaparlardı. Bunun için Allah Teâlâ «Böylece onların bütün yaptıklarını Allah hasretler halinde kendilerine gösterecektir ve onlar ateşten çıkacak değildirler.» buyuruyor. Nitekim bir başka âyet-i kerîme de işte şöyle buyurur: «Yaptıkları her işi ele alır, onu darmadağın ederiz.» (Furkân, 23) Bir

başka âyet-i kerime'de ise şöyle buyuruyor: «Rablarım inkâr edenlerin işleri fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Yaptıklarından hiçbir şey elde edemezler. İşte bu, derin sapıklıktır.» (İbrahim, 18) Bir diğer âyet-i kerime'de ise şöyle buyuruyor: «Küfredenlerin işleri engin çöllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse onu su zanneder. Fakat oraya geldiğinde hiçbir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur. Ve Allah orda hesabını görür. Allah hesabı çabuk görendir.» (Nûr, 39) İşte bunun için Hakk Teâlâ Hazretleri bu âyette «Ve onlar ateşten çıkacak değildirler» buyurmaktadır. [\[27\]](#)

168- Ey insanlar, yeryüzünde Dulunan helâl ve temiz şeylerden yeyin. Şeytânın adımlarına uymayın. Şüp

hesiz ki o, sizin için apaçık bir düşmandır.

169- O; size yalnız kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmeyeceğiniz şeyi söylemenizi emreder.

Helâl Rızık

Allah Teâlâ; kendisinden başka ilâh bulunmadığını, yaratıcılıkta eşsiz ve bağımsız olduğunu belirttikten sonra, bütün yaratıkların rız-

kını kendisinin verdiğini açıklamaya başlıyor. Kullarına lutfu sadedinde; insanların yeryüzünden elde ettikleri her şeyi helâl kıldığını ve temiz olarak belirtildiği takdirde yemelerinin mübâh olduğunu anlatıyor. Bu yiyecekler; kendilerinden güzel, temiz iseler, kafalara ve bedenlere zararları yoksa onları yemeyi Allah mübâh kılmıştır. Ancak şeytânın adımlarına uymak yasaklanmıştır. Şeytânın adımları; onun sapıklıkları ve câhiliyet devrinde Bahire, Sâibe, Vasîye, vb. şeyleri kendilerine hoş gösterip yasaklamağıdır. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde İyâz'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ buyurur ki; Benim kullarıma lütfettiğim her şey onlar için helâldir. Ben kullarımı hanîfler olarak yarattım. Ama şeytânlar gelip onları sapıklığa götürdüler ve Benim onlara helâl kıldığım şeyleri kendilerine haram kıldılar. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; Bize Süleyman İbn Ahmed... Abdullah İbn Abbâs'tfan nakletti ki, o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) m huzurunda «Ey insanlar yeryüzünde bulunan helâl ve temiz şeylerden yeyin...» âyeti okunduğunda, Sa'd İbn Ebu Vakkâs ayağa

kalkarak dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü benim için Allah'a duâ et de duası kabul edilenlerden olayım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; ey Sa'd, yiyeceğini güzelleştir, duası kabul edilenlerden olursun. Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki, kişi karnına haram lokmayı atınca onun duası kırk gün kabul olunmaz. Ve hangi kulun eti haram ve faizden oluşursa onun için cehennem daha uygundur.

«Şüphesiz ki o sizin için apaçık bir düşmandır.» Bu âyet şeytândan nefret ettirip, sakındırmaktadır. Nitekim bir başka âyet-i kerimi' de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Doğrusu şeytân sizin için düşmandır. Siz de onu düşman edinin. O taraftarlarını ancak cehennem ashabından olmaları için da'vet eder.» Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur : «Onu ve soyundan gelenleri benden ayrı olarak dostlar mı ediniyorsunuz? Halbuki o sizin düşmanınızdır.»

Katâde ve Süddî «Şeytanın adımlarına uymayın» âyeti konusunda derler ki; Allah'a her isyan «şeytânın adımlarından»dır. İkrime ise, şeytânın aldatmacalarıdır, diye tefsir eder. Mücâhid, şeytânın

adımının; şeytanın yanlışları olduğunu söyler. Ebu Miclez ise bunların günâh adaklar olduğunu belirtir. Şa'bî de der ki; adamın biri oğlunu kurban etmeyi adadı. Mesrûk ona koyun kesmesi için fetva verdi ve «bu yaptığın şeytânın adımlarındandır» dedi. Ebu Duhâ, Mesrûk'tan nakleder ki; Abdullah İbn Mes'ûd'a yeşillik ve tuz getirildi, o da bunları yiyordu. Adamın biri topluluktan ayrıldı. İbn Mes'ûd arkadaşınıza da verin dedi. O, istemem deyince, oruç musun? diye sordu. Adam, hayır dedi. Abdullah İbn Mes'ûd neden yemezsin öyleyse? dedi. Adam, ben yeşillik yemeyi ebediyyen kendime yasakladım, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd ou şeytânın adımlarındandır. Onu ye ve yeminine keffâret ver, dedi. Bunu İbn Ebu Hatim de rivayet eder ve der ki; bana babam... Ebu Râfî'den nakletti ki; o şöyle demiş : Bir gün eşim bana kızdı ve dedi ki: O, bir gün Yahûdî, birgün Hıristiyandır, bütün köleleri de hürdür. Ben Abdullah İbn Ömer'e geldim ve durumu anlattım. O, bunlar şeytânın adımlarındandır, dedi. Zeyneb Bint Ümmü Seleme de aynı şekilde söyledi. Zeyneb, zamanında Medine kadınlarının en bilginiydi. Âsim

ve İbn Ömer'e geldim onlara sordum. Onlar da aynı şeyi söylediler. Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Kızgınlık anındaki^s yemîn veya adak şeytânın adımlarındandır. Onun keffâreti yemîn keffâretidir. «O size yalnız kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bil meyeceğiniz şeyleri söylemenizi emreder.» Düşmanınız olan şeytân size kötü fiilleri emreder. Bu kötü fiillerin en ağır zina ve benzeri fuhuştur. Bundan da ağır Allah hakkında bilgisizce söz söylemektir. Her bid'atçı ve kâfir bu âyetin muhtevası içerisine girer. [\[28\]](#)

170- Onlara; Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman, onlar: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz

şeye uyarız, dediler. Peki, ya ataları bir şey akledemeyen, doğruyu bulamayan kimseler olsa da mı ?

171- Küfredenleri (hakka) çağıran kimsenin misâli; bağırp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlar) a haykıranınki gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akledemezler.

Allah'ın Emrine Değil de Atalarının Âdetlerine Uyanlar

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Müşriklerden şu kâfirlere; Allah'ın Ra-sûlüne indirdiği şeye tâbi olun ve üzerinde bulunduğunuz cehaleti, sapıklığı terkedin denildiğinde, cevâb olarak; hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız. Putlara tapınmaya devam edeiz, derler. Allah Teâlâ onları reddederek buyuruyor ki; peki ya ataları düşünmeyen, doğruyu bulamayan kimseler olsa da mı? İbn İshak Mu-hammed İbn Ebu Muhammed yoluyla İkrime veya Saîd İbn Cübeyr' den, onlar da İbn Abbâs'tan naklederler ki, bu âyet-i kerîme Yahu-dilerden bir taife hakkında nazil olmuştur. Rasûlullah (s.a.) onları İslâm'a davet ettiğinde, onlar hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyanız, demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i ke-rîme'yi inzal buyurmuştur.

Bilâhere Allah Teâlâ böyle diyen kişilere bir örnek veriyor. Küfredenleri çağırmanın misâli; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan hayvanlara bağırarak kimse gibidir. Küfredenlerin sapıklıktaki,

yanlışıktaki, cehaletteki örneği; kendisine ne denildiğini anlamayan hayvanlar gibidir. Sahibi ona bağırıp çağırdığı zaman; o ne dediğini anlamaz, bakıp durur. Sadece sesini işitir. İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, İkrime, Atâ, Hasan el-Basrî, Katâde ve Atâ el-Horasânî ile Rebi' İbn Enes'ten de bu tefsir rivayet edilmiştir. «Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, düşünmezler.». Onlar hakkı işitmekte, sağır söylemekte dilsiz, hak yolunu görmekte kördürler Hiç bir şeyi dinleyip anlamazlar. [\[29\]](#)

172- Ey îmân edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyin, Allah'a şükredin, eğer

Ona kulluk ediyorsanız.

173- O, size, ölüyü, kanı, domuz etini, Allah'tan başkası için kesileni haram kılmıştır. Ancak kim mecbur kalırsa saldırmamak ve, sınırı aşmamak şartıyla (yemesinde) günâh yoktur. Muhakkak ki Allah, Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Helâl ve Haram

Allah Teâlâ mü'min kullarına rızık olarak verdiği temiz şeyleri yemelerini ve Allah'ın kulu oldukları için

kendisine şükretmelerini emrediyor. Helâl yemek; duanın ve ibâdetin kabulünün sebebidir. Keza haram yemek de; duanın ve ibâdetin kabul olmamasının sebebidir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel'in rivayet ettiği hadîste Ebu Nadr... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ey insanlar, doğrusu Allah güzeldir, ancak güzeli kabul eder. Allah mü' minlere ve peygamberlere emrettiği şeyi emretmiştir. Ve demiştir ki: «Ey peygamberler güzel şeylerden yeyin ve sâlih amel işleyin, muhakkak ki Ben sizin yaptıklarınızı bilenim.» Ve yine buyurmuştur ki: «Ey îmân edenler size rızık olarak verdiğim şeylerin temiz olanından yeyin.» Sonra bir adamdan söz etmiş : Adam uzun yolculuktan dolayı saçları birbirine karışmış, yüzü tozlanmış, iki elini semâyâya kaldırmış ve «Ya Rab, ya Rab» demiş. Halbuki adamın yediği haram, içtiği haram, giydiği haram imiş. Haramla beslenmiş onun duası nasıl kabul olur? buyurmuş. Bu hadîsi Müslim Sahîh'inde Tirmizî de Sünen'inde İbn Merzûk'tan nakleder.

Allah Teâlâ kullarına verdiği rızık ve helâl nimeti yemelerini belirttikten sonra, bunların bir kısmım

kendilerine haram kıldığım açıklıyor. Haram olanlar ölü, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası için kesilen şeylerdir. Ölü; kesilmeden aniden ölen hayvandır. İster boğulmuş, ister atılmış, ister sürçülmüş, ister yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmış olsun. Keza domuz eti de haram kılınmıştır.-İster kesilsin, ister kendiliğinden ölsün. Domuzun yağı, eti hükmündedir. Bunun sebebi etin yağı da ihtiva etmesidir. Yağın haram oluşu ya gâlibiyyet yönündendir veya kıyas yoluyla. Keza Allah'tan başkası adına kesilmiş olan şeyler de haram kılınmıştır. Putlar, fal okları ve Allah'a şirk koşularak kesilmiş olanlar. Nitekim câhiliyet devrinde kurbanlar bunların adına kesiliyordu. Haramlar belirtildikten sonra, zaruret ve ihtiyaç halinde bunlardan bir miktar yenilebileceği, ve bunun başka yiyecek bulunmaması halinde caiz olduğu belirtilerek «Ancak kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla yemesinde bir günâh yoktur. Muhakkak ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» buyuruluyor.

Müçâhid der ki: «Ancak kim mecbur kalırsa saldırmamak ve sınırı aşmamak şartıyla» yani, yol kesmemek, ümmete karşı çıkmamak, Allah'a isyan konusunda huruç etmemek şartıyla ona ruhsat vardır. Ama kim de baş kaldırır, saldırır veya Allah'a isyan ederek huruç ederse mecbur da kalsa ona ruhsat yoktur. Saîd İbn Cübeyr'den de böyle dediği rivayet edilmiştir. Saîd İbn Cübeyr, Mukâtil İbn Hayyân derler ki; «saldırmamak» ta'bîri onu helâl saymamak demektir. Süddî ise «saldırmamak» ta'bîrinden, kendi arzu ve hevesinin peşinde koşmak anlamını çıkarmıştır. Atâ el-Horasânî ise, iştahla, isteyerek ve pişirilip kızartılarak değil, ancak doyacak kadar ölü eti yenebileceğini, helâl yiyecek elde edilince atılacağını söyler. İbn Abbâs da bu yiyeceklerden kann doyurulamıyacağını söyler. Süddî «saldırmayı» düşmanlık olarak tefsir etmiştir. İbn Abbâs da der ki; «saldırmamak ve sınırın aşmamak şartıyla» âyeti; ölüye saldırmamak ve yerken sınırı aşmamak, demektir. Katâde der ki; yeyişinde sınırı aşmamak ve saldırmamak kaydıyla mecbur kalan kişi, ölüden yeyebilir. Helâldan harama tecâvüz

etmemek kaydıyla. Yani yiyecek helâl şey varken harama koşmamak şartıyla, demektir. Mukâtil îbn Hayyân «yemesinde günâh yoktur. Muhakkak ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» âyeti konusunda der ki; zaruret sonunda yemiş olduğu şeyde günâh yoktur. Allah en iyisini bilir ya bize ulaştığına göre bu, mecburiyet yeyişi üç lokmayı aşmayacak miktardır. Saîd İbn Cübeyr de der ki; Allah Teâlâ, haramdan yemiş olduklarını bağışlar, zaruret halinde haramı kendisi için helâl kılmakla merhamet sahibi olduğunu gösterir. Vekî* der ki; bize A'meş, Mesrûk'un şöyle dediğini nakletti: Sizden biriniz mecbur kalır da yemez, içmez, sonra da ölürse cehenneme gider. [\[30\]](#)

174- Allah'ın indirdiğı kitaptan bir şey gizleyip te, onu az bir pahaya satanlar; işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey yemezler. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz. Onları temize de çıkarmaz. Ve onlar için acıklı bir azâb vardır.

175- Onlar hidâyet karşılığında dalâleti, mağfiret karşılığında azabı satın almışlardır. Onlar ateşe karşı ne de sabırlıdırlar.

176- Bu, Allah'ın kitabı hak olarak indirilmiş olup, o kitâbda ihtilâfa düşenlerin şüphesiz ki, pek uzak bir şikâk (çıkamaz) içinde olmalarındandır .

Allah'ın Emrini Gizleyip, İstismar Edenler

Allah Teâlâ «Allah'ın indirdiği kitaptan bir şey gizleyip de onu az bir pahaya satanlar» buyruğu ile yahûdîleri kasdetmektedir. Çünkü onlar yanlarında bulunan kitapta Rasûlullah'ın risâlet ve nübüvvetine delil olan niteliklerini saklamışlar, gizlemişlerdir. Bunu yaparken de; ellerinden başkanlıklarının gitmemesi ve araplardan elde ettikleri hediyeleri, ikramları kaybetmemek kasdi gütmüşlerdir. Hz. Peygamberin kendi kitaplarındaki niteliklerini açıklayacak olurlarsa; insanların Hz. Peygamber'e tâbi olup kendilerini terketmelerinden korkmuşlardı. Allah'ın la'neti onların üzerine olsun. Böylece basit şeylerden dolayı ger çegi gizlemişler ve nefislerini bu

basît şeylere satmışlardı. Hidâyetten yüz çevirip, hakka ittibâdan uzaklaşıp, Rasûlü tasdik etmeyi ve Allah katından getirdiği gerçeklere inanmayı bu basît şeylerle değişmişler, dünya ve âhirette hüsrana uğrayıp kaybetmişlerdi. Dünyada kaybetmiştir. Onun peygamberliğinin delillerini, mucizelerini apaçık olarak ortaya koymuştur. Yahudilerin peygambere tâbi olmasından korktukları araplar bu konuda Rasûlullah'ı tasdik etmişler, yahûdîlerle savaşmak için peygambere yardımcı olmuşlardır. Böylece yahûdîler gazab üzerine gazabı hak etmişlerdir. Allah yahûdîleri kitâb-ı kerîm'inde bundan başka bir çok âyette zemmetmiştir. «İşte onlar karınlarına ateşten başka bir şey yemezler.» Onların, hakkı gizlemeleri mukabilinde yedikleri şey, sadece ateştir. Ateş, kıyamet gününde onların karınlarını acı acı yakacaktır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Yetimlerin mallarım haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkamış olurlar. Zaten onlar çılgın aleve atılacaktır.» (Nisa, 10) Sahîh hadiste de Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Altın ve

gümüş kaplarda yiyip içenler, sadece karınlarına cehennem ateşini doldururlar.

«Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz. Onları temize çıkarmaz. Ve onlar için acıklı bir azâb vardır.» Çünkü Allah onlara kızmıştır. Zîra onlar bildikleri halde- gerçeği gizlemişlerdir. Bu sebeple gazabı hak etmişlerdir. Onlara kıyamet günü bakılmaz ve temize çıkarılmazlar. Onların lehinde güzel söz söylenmez, onlar için elîm bir azâb vardır. İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûyeh burada A'meş'in Ebu Hazım kanalıyla Ebu Hüreyre (r.a.) den naklettiği şu hadisi zikrederler: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah üç kişiyle konuşmaz, onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz ve onları temize çıkarmaz: Bunlar zina eden, yaşlı, yalan söyleyen hükümdar ve büyüklenen fakirdir.

Bilâhere Allah Teâlâ onların durumunu şöyle haber veriyor: «Onlar hidâyet karşılığında dalâleti, mağfiret karşılığında azabı satın almışlardır.» Hidâyetten yüz çevirmişler ve kendi kitaplarında Rasûlul-lah'ın sıfatı, peygamber olarak gönderilişi ve müjdelenmesi konusundaki hakikatlerden yüz çevirmişlerdir. Diğer peygamberlerin; kendi tâ-

bilerine Hz. Peygamberin geleceğini müjdeleyip doğruladığı gerçeğini değiştirmişler ve bunun yerine sapıklığı seçmişlerdir. Sapıklık; Hz. Peygamberi yalanlamak, inkâr etmek ve kendi kitaplarındaki niteliklerini gizlemektir. «Onlar mağfiret karşılığında azâb satın almışlardır. Onlar ateşe karşı acı ve sabırlıdır.» Allah Teâlâ onların şiddetli, büyük ve çok ağır bir azâb içerisinde bulunacaklarını bildirerek bu şiddetli azâb ve felâkete nasıl dayandıklarını, görenlerin hayretle karşıladığını haber veriyor. Allah bizi bunlardan korusun.

«Bu, Allah'ın kitabı hak olarak indirilmiş olup o kitâbda ihtilâfa düşenlerin şüphesiz ki pek uzak bir şikâk içinde olmalarındandır.» Onlar bu şiddetli azabı hak etmişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ Rasûlü Muhammed (s.a) ve ondan önceki bütün peygamberlere gönderdiği kitaplarında, hakkı hak olarak ortaya koymuş ve bâtılı ibtâl etmiştir. Onlar ise Allah'ın âyetlerini alay konusu etmişlerdir. Kitapları kendilerine el-lerindeki bilgi ve belgeyi açıklayıp yayınlamayayı emrettiği halde, onlar emri reddedip, gerçek bilgiyi tekzib etmişlerdir. Peygamberlerin

sonuncusu olan Hz. Peygamber ise kendilerini Allah'a da'vet etmekte ma' rufu emredip münkerden sakındırmaktadır. Ne var ki onlar Hz. Peygamberi yalanlayıp karşı çıkmakta ve inkâr etmektedirler. Onun sıfatlarını gizleyerek Allah'ın peygamberlerine indirmiş olduğu âyetle-riyle alay etmektedirler. İşte onların azabı ve hüsrânı hak etmelerinin sebebi budur. Bunun için Allah Teâlâ «Bu, Allah'ın kitabı hak olarak indirmiş olup, kitâbta ihtilâfa düşenlerin şüphesiz ki pek uzak bir şî-kâk içinde olmalarındandır» buyuruyor. [\[31\]](#)

177- Yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz «birr» değildir. Lâkin asıl «birr»; Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitâblara, peygamberlere îmân eden, malını seve seve yakınlarına, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilenenlere, kölelere, esirlere veren, namazı kılan, zekâtı veren, muahede yaptıklarında ahidlerini yerine getiren, sıkıntıda »hastalıkta ve şiddetli savaş anında sabredenlerin-kidir. İşte sâdık olanlar da onlardır, muttaki (olanlar da) onlardır.

Doğu ve Batı

Bu âyet-i kerîme önemli cümleleri, derin kaideleri ve doğru inanç esâslarını ihtiva etmektedir. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki; babam... Ebu Zerreden nakletti ki o, Rasûlullah (s.a.) a îmân nedir? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.) «Yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz birr değildir...» âyetini sonuna kadar okumuş, sonra Ebu Zerr yine îmân nedir? diye sormuş, Rasûlullah (s.a.); sen iyi bir amel işlediğinzaman kalbin onunla sevinir, kötü bir amel işlediğin zaman kalbin ondan nefret eder, buyurmuş. Bu hadîs munkatı'dır. Mücâhid, Ebu Zerr'e ulaşmamıştır. Ebu Zerr daha önce ölmüştür.

Mes'ûdî der ki; bize Kasım İbn Abdurrahmân nakletti: Adamın biri Hz. Ebu Zerr'e gelmiş ve îmân nedir? diye sormuş. Ebu Zerr «Yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz bir değildir» âyetini sonuna kadar okumuş. Adam, ben sana birr'i sormadım, deyince Ebu Zerr adamın biri Rasûllullah (s.a.) a geldi ve bu adamın bana sorduğunu Ra-sûlullah'a sordu. Hz. Peygamber de bu âyeti okudu. Senin ho^nûd olmaktan kaçındığın gibi o da hoşnûd olmaktan

kaçındı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) eliyle işaret ederek buyurdu ki; «Mü'mirviyi bir amel işlerse bu, onu sevindirir ve sevabını ümîd eder. Kötü bir amel de işlerse bu, onu üzer ve Allah'ın azabından korkar.» Bu hadîsi İbn Mer-dûyeh rivayet etmiştir. Ancak bu dâ munkatı'dır. En iyisini Allah bilir.

Bu âyetin tefsirine gelince; Allah Teâlâ, önce mü'minlere Beyt'ül-Mukaddes'e doğru yönelmeyi emretmiş, sonra Kâ'be'ye döndürmüştü. Bu durum ehl-i kitâb'dan bir grupta, bazı müslümanlara zor gelmiş ve bunun üzerine Allah Teâlâ bu emirdeki hikmeti aç-klayıcı âyeti indirmiştir. Kiblenin tahvîlindeki ana maksadın; Allah Azze ve Celle'ye itaat, emirlerine boyun eğme, döndürdüğü yöne yönelme ve getirdiği hükme uyma olduğunu ve bunun da birr, takva ve kâmil îmân olduğunu belirtmiştir. Doğu veya Batı yönüne yönelmenin birr ve itaat anlamına gelmediğini, Allah'ın emriyle ve şeriatın buyruğu ile olmayınca hiç bir anlam taşımayacağını bildirerek «Yüzlerinizi Doğu veya Batı tarafına çevirmeniz birr değildir. Lâkin birr, Allah'a, âhîret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere

îmân...» buyurmuştur. Nitekim Kurban ve hediyeler konusunda da, «Allah Teâlâ'ya onların ne eti ne de kam ulaşır. Sadece sizden takva Allah'a ulaşır.» buyurmuştur. Avfî, İbn Abbâs'tan naklen bu âyet konusunda der ki; birr namaz kılıp, amel etmeniz değildir. Bu hüküm Mekke'den, Medine'ye hicret sırasında söz konusudur. Bilâhere farzlar ve hadler nazil olmuş, Allah Teâlâ farzları emrederek, onlarla amel edilmesini buyurmuştur. Dahhâk ve Mukâtil'den de benzer bir rivayet nakledilir. Ebu'l-Âliye der ki; Yahudiler Balı tarafına yöneliyorlardı. Hıristiyanlar da doğu tarafına, Allah Teâlâ «Yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz birr değildir» buyurdu. Birr, îmandır, onun hakikati ise ameldir. Hasan ve Rebî' İbn Enes'ten de benzer bir rivayet nakledilir. Mücâhid der ki; lâkin birr, kalbte yerleşen Allah'a itaattir. Dahhâk da der ki; lâkin birr ve takva; farzları olduğu şekilde yerine getirmenizdir.

Sevrî «Lâkin asıl birr; Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere îmân...» âyeti konusunda şöyle der: Bütün bunlar birr'in çeşitleridir. Sevrî merhum doğru söylemiştir. Çünkü

bu âyetteki sıfatlarla bezenen kimse, bütünüyle İslâm bağı içine girer ve tüm hayırları nefsinde toplar. Çünkü hayrın bütünü Allah'a î mân'dadır. Allah'a î mân ise; Allah'tan başka ilâh olmadığını kabul etmek, Allah ile peygamberleri arasında elçiler olan meleklerin varlığını doğrulamaktır. Kitap cins ismi olup, bütün peygamberlere indirilmiş olan kitapları ihtiva eder. Kitap; kitapların en değerlisi, önceki kitaplann hâkimi, bütün hayrın kendisinde toplandığı dünya ve âhiret saadetini ihtiva eden, önceki kitaplann bütününe nesheden Kur'an-ı Kerim'dir. Onda başlangıçtan son peygambere kadar bütün peygamberlere î mân yer alır. Allah'ın sa-lât ve selâmı son peygamberin ve bütün peygamberlerin üzerine olsun.

«Malını seve seve veren.» Malını verirken onu hem seven, hem de vermek isteyen. Bu âyetin İbn Mes'ûd, Saîd İbn Cübeyr ve seleften, haleften diğerleri tarafından böyle tefsir edildiği sabittir. Nitekim Bu-hârî ve Müslim'de sabit olduğuna göre, Ebu Hüreyre merfû' olarak nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

«Sadakanın afdalı senin sağlıklı, cimri olduğun halde zenginliği bekleyerek ve fakirlikten korkarak sadaka vermendir.» Hâkim'in de Mûs-tedrek isimli eserinde, Şu'be ve Sevrî'nin... İbn Mes'ûd (r.a.) dan naklettiği hadiste Rasûlullah (s.a.) bu âyet konusunda şöyle buyurur : Senin sağlıklı ve tutkulu olarak, zenginliği uman ve fakirlikten korkarak vermendir. Sonra Hâkim bu hadîsin Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahîh olduğunu ancak onların tahrîc etmediklerini söyler. Ben derim ki; bu hadîsi Vekî'... İbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak rivayet etmiştir ki sahîh olanı da budur. Allah en iyisini bilendir. Buna münâsib bir diğer âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Onlar içleri çektiği halde yiyeceği; yoksula, öksüze ve esîre yedirirler. Biz sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz, bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.» (İnsan, 8-9) Bir diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur : «Sevdiğiniz şeylerden'inf âk etmedikçe birr'e erişemezsiniz. Her ne infâk ederseniz muhakkak ki Allah onu bilendir.» (Âl-i îmrân, 92) Bir diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur : «Kendileri zaruret içinde bulunsalar da onları kendilerine ter-

cîh ederler. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar felaha erenlerdir.» (Haşr, 9) Bundan çok daha üstün bir infâk tarzı da; kendileri muhtaç oldukları halde, başkalarını kendilerine tercih edenlerin infâkıdır. Bunlar en çok sevdikleri şeyleri başkalarına verip, yedirirler.

«Yakınlarına» kişinin akrabaları, sadaka verilmesi daha evlâ olanlardır. Nitekim hadîste sabit olduğuna göre; miskinlere sadaka sadaka-

dır. Yakınlığı olanlara sadaka iki kerre sadakadır. Bir sadaka bir de sıladır. Onlar senin için en yakın olanlardır. Senin iyiliğine ve ihsanına en çok lâayık olanlardır. Nitekim Allah Teâlâ aziz kitabında bir çok yerde akrabaya iyiliği emretmiştir. .

«Yetimlere» Bunlar babalan ölmüş, henüz bulûğa ermemiş, kendi kazançlarını kendileri temin edecek duruma gelmemiş olan küçük yavrulardır. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer... Hz. Ali'den, o da Rasûlul-lah (s.a.) dan nakleder ki; Rasûlullah şöyle buyurmuştur: «Bulûğa erdikten sonra yetimlik yoktur.»

«Miskinlere» gelince bunlar yiyecek, giyecek ve oturacak imkâna sahip olmayanlardır. Onlara ihtiyâçlarını kapatacak ve sıkıntılarını giderecek miktarda verilir. Buhârî ye Müslim'in Sahihlerinde Ebu Hürey-re (r.a.) den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Miskin; şu bir veya iki hurma, bir veya iki lokma verilen gezginler değildir. Ancak miskin; ihtiyâcını giderecek bir imkân bulamayan ve bu durumu başkaları tarafından farkedilip de kendisine sadaka verilmeyen kişidir.

«Yolculara» yiyeceği tükenmiş olan, yolda giden yolcuları memleketlerine ulaştıracak kadar gerekli imkân verilir. Keza Allah'a itaat için bir sefer düşünen kişiye de gidip gelmesine yetecek kadar nafaka verilir. Misafir de yolcular arasına girer. Nitekim Ali İbn Ebu Ta]ha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o şöyle demiştir: Yol oğlu müslümanlarda konaklayan misafirlerdir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Ca'fer, Hasan, Katâde, Dahhâk, Zührî, Rebî' İbn Enes ve Mukâtil İbn Hayyân da böyle demişlerdir.

«Dilenenlere» bunlar isteyip de zekât ve sadaka verilen kişilerdir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel

der ki; bize Vekî' ve Abdurrahmân... Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'den naklettüer ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Dilenci atın üstünde de gelse onun bir hakkı vardır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd rivayet etmiştir.

«Kölelere» bunlar esirlikten kurtulmak üzere sözleşme yapıp da sözleşmenin karşılığını ödeyememiş olanlardır. Bu sınıfların bir çoğu hakkında Tevbe süresindeki zekât âyetinde söz edilecektir. İnşâallah. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam Fâtıma Bint Kays'dan nakletti, Fâtıma Rasûlullah (s.a.) a; malda zekâttan başka da hak var mıdır? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.) ona «Malını seve seve yakınlarına, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilenenlere, kölelere (esirlere) veren...» âyetini okumuş. Bu hadisi İbn Merdûyeh, Âdem ibn Ebu İyâs kanalıyla Fâtıma Bint Kays'dan nakleder. Bu hadîse göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Malda zekâttan başka da hak vardır. Sonra «Yüzlerinizi Doğu ve Batı tarafına çevirmeniz birr değildir...» âyetini «köleler» kelimesine kadar okumuş.»

«Namazı kılan, zekâtı veren» namazı rükû' ve secdeleriyle huzur ve huşu içerisinde şer'î âdaba u/gun olarak edâ eden. «Zekâtı veren» Bur-daki zekâtın canın zekâtı olması ve bedeni her çeşit aşağılık ve kötü huylardan kurtarma plması muhtemeldir. Nitekim Allah Teâlâ «Kendini arıtan, felaha ermiştir. Kendini fenalıklara gömen kimse de kaybetmiştir.» (Şems, 9-10) buyuruyor. Bir diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor: «Ona de ki; arınmağa niyetin var mı? Babbına giden yolu göstereyim ki? O'nu sayasın.» (Nâziât, 18 -19) Bir diğer âyet-i kerîme' de ise şöyle buyurur : «Vay o müşriklere ki. Onlar zekât vermezler.» Fussilet, 6-7)

Fakat maldan verilen zekâtın da kasdedilmiş olması muhtemeldir. Nitekim Saîd İbn Cübeyr ve Mukâtil İbn Hayyân böyle demişlerdir. Bu takdirde sadece gönüllü infâk, birr ve sıla-i rahm için zekât verilebilir, anlamı çıkar. Bunun için Fâtıma Bint Kays'dan nakledilen hadîste malda, zekâttan başka hakkm bulunduğu belirtilmiştir. Allah en iyisini bilendir.

«Muahede yaptıklarında ahidlerini yerine getirenler.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın «Onlar ki Allah'ın ahdini yerine getirirler ve sözleşmeyi bozmazlar.» kavli gibidir. Bu niteliğin aksi sahîh hadîste vârid olduğu gibi münafıklıktır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) buyurur ki; mü-nâfıkın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, vaad ettiği zaman döner, kendisine emânet edildiği zaman hıyanet eder. Bir başka hadîste ise şöyle buyurulur: Konuştuğu zaman yalan söyler, sözleştiği zaman ahdini çiğner, çatıştığı zaman kötüleşir.

«Sıkıntıda, hastalıkta ve şiddetli savaş anında sabredenlerinkidir.» Hastalık, sıkıntı, savaş ve düşmanla karşılaşma halinde sabredenlerinle! asıl birr'dir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Mürre el-Hemadânî, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân, Ebu Mâlik ve Dahhâk ile diğerleri de böyle demişlerdir.

«İşte sâdık olanlar onlardır.» İşte îmânlarında sâdık olanlar bu niteliklerle nitelenmiş olan kimselerdir. Çünkü onlar kalbî îmânı, sözleri ve

fiilleriyle gerçekleştirmişlerdir. Sâdık olanlar, doğru söyleyenler bunlar olduğu gibi «müttakî olanlar da bunlardır.» Çünkü onlar yasaklardan kaçınıp Allah'a itaat edenlerdir. [\[32\]](#)

178- Ey îmân edenler; öldürmede size kısas farz kılındı. Hür; hür ile, köle; köle ile, dişi; dişi ile. Ama kim de kardeşi tarafından affedilirse, ma'rûf olan emre ittibâ etmeli ve ona güzellikle (diyet) ödemelidir. Bu, Rabbınız tarafından bir- hafifletme ve rahmettir. Kim bundan sonra da tecâvüzde bulunursa-, onun için pek acıklı bir azab vardır.

179- Kısasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri. Tâ ki, sakınasınız.

Kısasta Hayat Var

Allah Teâlâ buyuruyor ki; size kısasta adalet yazıldı. Ey mü'min-ler sizden; hür bir kişiye karşılık, hür bir kişi, köleye karşılık köle, dişiye karşılık dişi kısas etmek gerekir. Haddi aşıp tecâvüz etmeyiniz. Nitekim sizden öncekiler haddi aştılar ve Allah'ın onlar hakkındaki hükmünü değiştirdiler. Bunun sebebi Kurayza ve Nadîr oğullarıdır. Nadir oğulları câhiliyyet devrinde Kurayza oğullarıyla savaşmış ve

onları yenmişlerdi. Nadîr oğullarından bir kişi Kurayza oğullarından birini öldürürse; buna karşılık o öldürülmez sadece yüz vesak (Kûfe'li-lere göre ikiyüz kilogram) hurma fidye verirlerdi. Kurayza oğullarından birisi; Nadîr oğullarından birini öldürünce buna karşılık o da öldürülür. Eğer fidyeleşirlerse, bu takdirde ikiyüz vesak hurma fidye verirlerdi. Yani Kurayza oğullarının diyetinin bir misli. Bunun üzerine Allah Teâlâ kısısta adaleti emretti. Kendileri hakkında verilmiş olan ilâhî hükme küfür ve azgınlık sebebiyle karşı gelen, onu tahrif eden fesâdçıların yoluna uyulmamasını bildirerek «Ey îmân edenler, öldürmede size kısas farz kılındı. Hür; hür ile, köle; köle ile, dişi; dişi ile» buyuruldu.

Bu âyetin sebab-i nüzulü konusunda İmâm Muhammed tbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zur'a... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki o, Allah Teâlâ'nın «Ey îmân edenler, öldürmede size kısas farz kılındı.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Eğer kasıtlı olursa hürr'e karşılık hürdür. Şöyle ki İslâm'dan kısa bir müddet önce câhiliyet devrinde iki Arap kabilesi savaşmış ve birbirlerini yaralayıp öldürmüşlerdi, öyle ki köleler ve

kadınlar öldürülmüş ve birbirlerinden intikam almadan müslüman olmuşlardı. Bu iki kabile çatışıyordu. Ve kendilerinden köleye mukabil bir hür'ün, kadına mukabil bir erkeğin öldürülmesi halinde anlaşmayı kabul edebileceklerine and içtiler. Bunun üzerine yu-kardaki âyet-i kerîme nazil oldu. Ancak bu âyet-i kerîme'deki «hür; hür ile, köle; köle ile, dişi; dişi ile» âyeti «cana can» (Mâide, 45) âyeti ile neshedilmiştir. Ali İbn Ebu Talha «dişi; dişi ile» kavli konusunda İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Zîra onlar; dişiye mukabil erkeği öldürmüyorlardı. Erkeğe mukabil erkeği öldürüyorlar, dişiye mukabil dişiyi öldürüyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ cana can, göze göz emrini inzal buyurdu. Ve ister cana, ister candan aşağıya tecâvüz etmiş olsunlar, kasıtlı oldukları takdirde hür erkekle hür kadını kendi aralarında eşit kıldı. Aynı şekilde köleler arasında da kasıtlı olarak cana ve candan aşağıya tecâvüz halinde erkeklerle kadınları eşit kıldı. Bu âyetin cana can (Mâide, 45) âyeti ile neshedildiği Ebu Mâlik'ten de rivayet edilir.

«Ama kim de kardeşi tarafından affedilirse, ma'rûf olan emre ittibâ etmeli ve ona güzellikle diyet ödemelidir.» Mücâhid, İbn Ab-b s'tan nakleder ki; affetmek, kasıtlı öldürmede diyeti kabul emektir. Ebu'l- liye, Ebu şa's , Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, At , Hasan, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da böyle dedikleri rivayet edilir. Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o «Kim de kardeşi tarafından affedilirse» âyeti konusunda şöyle demiştir: Kim de kısısı hakettikten sonra diyeti kabul ederse; bu kardeşi tarafından affedilmedir. Bu takdirde diyet isteyenin —diyeti kabul ediyorsa— ma'r fa uyması gerekir ve katile de zarar vermeden ve uzatmadan diyeti ödemek düşer. Hâkim, Süfyân'dan... İbn Abbâs'm şöyle dediğini rivayet eder: İstenen miktar, iyilikle ödenir. Saîd İbn Cübeyr, Ebu şa's , Câbir İbn Zeyd, Hasan, Katâde, At  el-Horasânî, Rebî' İbn Enes, Süddî ve M katil İbn Hayyân da böyle demişlerdir.

«Bu, Rabb n z tarafından bir hafifletme ve rahmettir.» Allah Teâlâ buyuruyor ki; kasıtlı öldürmede diyetin alınması, Rabb n z tarafından sizin için bir hafifletme ve rahmettir. Halbuki sizden

önceki milletler için öldürme veya afdan birini tercih etme emredilmişti. Nitekim Saîd İbn Mansûr der ki; bize Süfyân... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiş : İsrail oğullarına öldürmede kısas farz kılınmıştı. Ve onlarda affetme hakkı yoktu. Allah Teâlâ bu ümmete «Ey îmân edenler öldürmede size kısas farz kılındı. Hür; hür ile, köle; köle ile, dişi; dişi ile. Ama kim de kardeşi tarafından affedilirse ma'rûf olan emre ittibâ etmeli ve ona güzellikle (diyet) ödemelidir» buyurmuştur. Af; kasıtlı öldürmede diyeti kabul etmektir. Bu, sizden önce geçen milletlere göre sizin için bir hafifletmedir. Öyleyse ma'rûfa uyulmalı ve iyilikle diyet ödenmelidir. Bu hadîsi bir çok kişi Amr'dan rivayet etmiştir. İbn Hibbân sahîh'inde, Amr İbn Dinar'dan bu hadîsi rivayet eder. Bir topluluk da Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan buna benzer bir rivayet nakletmiştir.

Katâde der ki; «Bu, Rabbımız tarafından bir hafifletmedir.» âyetinde Allah bu ümmete merhamet etmiş ve onlara daha önceki milletlere helâl olmayan diyeti helâl kılmıştır. Tevrat mensûbları (Ya-hûdîler) için yalnızca kısas ve bağışlama farz kılınmıştı, diyet

yoktu. İncil mensûblanna (Hıristiyanlar) da yalnızca bağışlama emredilmişti. Bu ümmete ise hem diyet, hem kısas, hem de bağışlama emrolun-muştur. Saîd İbn Cübeyr, Mukâtil İbn Hayyân, Rebî' İbn Enes'ten de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir.

«Kim bundan sonra da tecâvüzde bulunursa, onun için elîm bir azâb vardır.» Allah Teâlâ buyuruyor ki; kim de diyeti aldıktan veya kabul ettikten sonra, hasmını öldürürse onun için Allah katında pek acıklı bir azâb vardır. İbn Abbâs, Mücâhid, Ata, İkrime, Hasan, Ka-tâde, Rebî' İbn Enes, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân'dan da aynı şekilde rivayet edilerek; diyeti aldıktan sonra hasmını öldüren kimsenin öldürüleceği nakledilmiştir. Nitekim Muhammed İbn İshâk... Ebu Şü-reyh'ten nakleder ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim öldürülür veya sakat bırakılırsa o üç şeyden birinde serbest bırakılır: Ya kısas yapar, ya affeder veya diyet alır. Eğer bunun dışında dördüncü bir şeyi isterse onun elini tutunuz. Kim de bunu tecâvüz ederse, ona cehennem ateşi vardır: Orada ebediyyen kalacaktır. Bu hadîsi Ahmed ibn Hanbel rivayet eder. Saîd İbn

A'rûbe... Semure'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Ben diyeti aldıktan sonra hasmını öldüreni bağışlamam.» Yani artık ondan diyet almam, aksine onu öldürürüm.

«Kısasta sizin için hayat vardır.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Kâ-tilin öldürülmesinden ibaret olan kısas hükmünde sizin için pek büyük bir hikmet vardır. Bu; kanın akıtılmaması ve korunması için bir sebebdir. Çünkü katil, hasmını öldürdüğü takdirde kendinin de öldürüleceğini bilirse, suçu işlemekten kaçınır. Bu da canların yaşamasının sebebi olur. Geçmiş kitaplarda şöyle yazıldığı bildirilir: öldürmeyi en iyi yine öldürme yokeder. Bu ifâde, Kur'an-ı Azîmüşşân'da çok daha fasîh, çok daha belîğ, çok daha vecîz şekilde «Kısasta sizin için hayat vardır» ifadesiyle yer almıştır. Ebu'l-Âliye der ki: Allah kısasta hayat varetmiştir. Nice kimseler var ki; hasmını öldürmek ister de kendinin öldürülmesinden korkarak onu öldürmez. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da böylece nakledilmiştir.

«Ey akıl sahipleri. Tâ ki sakmasınız.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey akıl, anlayış ve kavrayış sahipleri. Umulur ki artık sakınır ve Allah'ın haram ve yasaklarını terkedersiniz. Takva; takati bilfiil yapmayı ve münkerleri bilfiil terketmeyi kendi içinde toplayan bir kelimedir. [\[33\]](#)

«Sizin için.kısasta hayat vardır.» Bu söz son derece fasîh ve belîğ bir sözdür. Çünkü bir şey zıddının yerine konulmuş, kısas ma'rife hayat da nekire olarak ifâde edilmiştir. Böylece bu hüküm tarzında büyük bir hayat şekli bulunduğu işaret edilmiştir. Çünkü kısasın bilinmesi katili öldürme fiilini işlemekten alıkoyar. Böylece kısas iki canın yaşamasının nedeni olur. Kaldı ki araplar tek kişiye karşılık bir topluluğu, katil yerine başkalarını da öldürüyorlardı. Bu sebeple aralarında fitne yayılıyordu. Katile kısas uygulanınca bu durumda ötekiler huzur bulur ve bu, onların hayatlarının sebebi olur. Birinci şekilde (gamer bakımından) izmâr, ikinci şekilde ise tahsis vardır. Denildi ki burada kastedilen hayat uhrevî hayattır. [\[34\]](#)

«Sizin için kısasta hayat vardır.» Bu bölüm önce geçen, «Sizin üzerinize kısas farz kılındı» âyetine ma'tûftur. Maksâd, ruha kısas hükmünü benimsetmektir. Çünkü kısas nefislere ağır gelen bir cezadır. Bu cümle belagatın zirvesinde bir ifâdedir. Arap dilinde bu mânâyâ gelmek üzere en çok şöhret bulan atasözü, «ölümü en iyi ölüm önler.» ifadesidir. Ne var ki, «ölümü en iyi ölüm önler» sözünden, «sizin için kısasta hayat vardır» buyruğu her bakımdan daha belîğânedir. Bu üstünlüğü bir kaç yönden ifâde edebiliriz :

1) Harflerin azlığı bakımından. Burada maksâd 10 harfle ifâde edilmiştir. —tenvîn harf sayılmaz— diğesinde ise 14 harf vardır.

2) İttirâd vardır. Çünkü her kısasta hayat vardır. Ancak her öldürme ölümü önlemez. Çünkü zulm ile öldürme daha çok ölümü celbeder.

3) Hayat derken kullanılan tenvîn ile bir tür yücelik anlamı verilmiştir.

4) Kısas ile hayat arasında bir intibak sağlanmıştır. Aslında kısas hayatın yok edilmesi ve hayat ise kısasın mukabilinde yer alır.

5) İfâdede istenen doğrudan doğruya hayattır, ölümün önlenmesi ise yalnızca bunun için gereklidir. Yoksa kendiliğinden gerekli değildir.

6) Bir şeyin kendi zıddında mevcûd kılınması şeklindeki garabet sözkonusudur. Diğer bakımdan zarf, mazrufu ihtiva ederse o şeyin dağılmasını önler. Böylece bizim için sözkonusu olan kısas, hayatı felâketlerden muhafaza eder.

7) İfâdede birbirine yakın olmakla beraber tekrardan uzak durulmuştur...

8) İfâdede farklılık ve selâset vardır. Çünkü bu ifâde ile araplarca kullanılan cümle arasında hafif sebeplerin ardarda gelmesi şeklindeki durum bahis mevzuu değildir. Çünkü arap dilinde ardarda gelen harekeli iki harf, ancak bir yerde vardır. Bu ise ifâdenin selâsetini azaltıp dilde açıklığı eksiltir. Keza, fa'dan lâm'a geçiş, eliften lâm'a geçişten daha doğrudur. (Kisas kelimesinden sonra hayat kelimesinin gelmesi)

9) Belirli bir sebebe ihtiyâç göstermemesi bakımından da bu ifâde üstündür. Halbuki öbür ifâde bunu gerektirir.

10) Vurmayı, yaralamayı ve öldürmeyi ihtiva eden bu hükmün hakikatini gösteren cins edatı olan eliflâm ile birlikte kısas kelimesinin kullanılması Özelliği öbür ifâdede yoktur.

11) Öldürmeyerek diri bırakmanın da ölümü önleyeceği vehmi doğuracak fiillerden uzak olması da bir ayrı özelliktir.

12) Âyet-i kerîme öldürme için en uygun karşılık olan hayatı ihtiva etmektedir. Arapların kullandıkları söz ise bunun tersinedir. Çünkü o öldürmeyi içermektedir.

13) Arapların kullandıkları ifâdede bir şeyin bizzat kendisinin yok olmasının sebebi olması şeklindeki vehim bu ifâde de yoktur. Sözü, sözlerin en yücesi, âyetleri işaretlerin en parlağı olan Rabbımızı hamd ile tesbîh ederiz.^[35]

180- Sizden birinize ölüm geldiği zaman-, eğer bir hayır (mal) bırakacaksa; anaya, babaya, yakın akrabaya, ma'rûf şekilde vasiyette bulunması farz kılındı. Bû, takva sahipleri üzerinde bir haktır.

181- Kim de bunu (vasiyyeti) işittikten sonra değiştirirse; onun günâhı değiştirenlerindir. Şüphe yok ki, Allah Semî'dir, Alîm'dir.

182- Bununla birlikte, kim vasiyyet edenin haksızlığa meylinden, günâha girmesinden korkup (tarafların) aralarını bulursa; ona da bir günâh yoktur. Şüphesiz ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir

Vasiyyet

Bu âyet-i kerîme anne ve babalara, yalanlara vasiyyet etmelerini emretmektedir. Mîrâs âyeti nazil olmadan önce, iki kavilden en sahihine göre, vasiyet vâcib idi. Mirası bildiren âyet nazil olunca bu âyet neshedildi ve Allah tarafından takdir edilen mîrâs payları farîze olarak vaz' edildi. O hakkın sahipleri, vasiyetsiz ve vasiyet edenin minnetine katlanmadan doğrudan doğruya vâris oldular. Bu konuda vârid olan hadîste Amr İbn Hârice der ki; Rasûlullah (s.a.) in hutbe okurken şöyle dediğini duydum: «Doğrusu Allah Teâlâ her hak sahibinin hakkını vermiştir. Binâenaleyh vârise vasiyet yoktur.» İmâm Ahmed İbn Hanbel derki; bize İsmâîl İbn İbrâhîm... Muhammed İbn Sirîn'den nakletti ki, o şöyle demiştir: Abdullah

İbn Abbâs, oturdu ve Bakara sûresini okudu. Bu âyete geldiğinde dedi ki; bu âyet nesh-edilmiştir. Bunu Saîd İbn Mansûr Hüseyim kanalıyla Yûnus'tan nakleder. Hâkim de Müstedrek'inde rivayet ettikten sonra, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir, der. Ali İbn Ebu Talha... İbn Abbâs'ın «anaya, babaya yakın akrabaya ma'rûf şekilde vasiyette bulunmak takva sahipleri üzerinde bir haktır.» âyeti konusunda şöyle dediğini nakleder: Anne ve babalarla birlikte başkaları vâris olamazlardı. Ancak akrabalara vasiyet edilirse mümkün olurdu. Nihayet Allah Teâlâ mirâs âyetini indirdi. Anne ve babanın mirasını orada açıkladı ve ölenin malının üçte birinin akrabalara vasiyeti hükmünü getirdi.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan ibn Muhammed... İbn Abbâs'm bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: Bu âyet «ana, babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere hisse vardır. Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da hisse vardır. Bunlar az veya çok belirli bir hissedir.» (Nisa, 7) âyetiyle neshedilmiştir. İbn Ebu Hatim Abdullah İbn Ömer'den, Ebu Musa'dan, Saîd İbn

Müseyyeb'den, Hasan'dan, Mücâhid'den, Atâ'dan, Saîd İbn Cübeyr'den Muhammed İbn Sîrîn'den, İkrime'den, Zeyd İbn Eslem'den, Rebî' İbn Enes'ten, Katâde'den, Süddî'den, Mukâtil İbn Hayyân'dan, Tâvûs'tan, İbrahim el-Nehâî'den, Şüreyh'den, Dahhâk'dan, Zührî'den bu âyetin mensûh olduğu ve onu mîrâs âyetinin neshettiği görüşünü nakletmiştir.

Ne gariptir ki, Ebu Abdullah Muhammed İbn Ömer el-Râzî merhum, tefsir el-Kebîr isimli eserinde Ebu Müslim el-İsfahânî'den bu âyetin mensûh olmadığı görüşünü nakleder. Ona göre bu âyet, mîrâs âyetiyle tefsir edilmiştir. Ve mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ size anne ve babalarla akrabaların mirastan mahrum edilmemelerini tavsiye etmiştir. Râzî der ki; bu müfessirlerin ekseriyetiyle fukâhâmn muteber olanlarının görüşüdür. Bazıları da onun vâris olanlar hakkında mensûh, viris olmayanlar hakkında sabit olduğunu söylemişlerdir. Bu İbn Ab bâs, Hasan, Mesrûk, Tâvûs, Dahhâk, Müslim, İbn Yessâr ve A'lâ İbn Ziyâd'ın mezhebidir.

Ben derim ki; bu görüşü serdedenter arasında Saîd İbn Cübeyr. Rebî' İbn Enes, Katâde ve Mukâtil

İbn Hayyân da bulunmaktadır. Ancak bunlara göre bizim istilâhımızda buna nesh adı verilemez. Çünkü mîrâs âyeti vasiyyet âyetinin umûmunun delâlet ettiği fertlerden bir kısmının hükmünü kaldırmıştır. «Yakınlar» ta'bîri «vâris olan ve olmayanlar» ta'bîrinden daha geniştir. Vâris olanların hükmü belirtildiği için, buradaki hükmü kaldırılmış ve diğerleri de ilk âyetin delâlet ettiği şekil üzere kalmıştır. Bu görüş bazıların vasiyyet İslâm'ın başlangıç devrinde mendûb idi, sonra neshedildi görüşünden kaynaklanmaktadır. Vasiyetin vâcib olduğu görüşüne gelince —ki bu âyetin akışından anlaşılmaktadır— bunun mîrâs âyetiyle neshedilmiş olması gerekir. Nitekim müfessirlerin çoğunluğu ile fukahânn: muteber olanları böyle demişlerdir. Şüphesiz ki anne ve babalarla yakınlar vasiyetin vâcib oluşu icmâ' ile neshedilmiştir. Hattâ geçen hadîse binâen yasaklanmıştır. Çünkü hadîste; «Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Binâenaleyh vârise vasiyet yoktur.» buyurulmuştur. Mîrâs âyeti müstakil bir hükümdür ve Allah tarafından hak sahiplerine verilmiş bir vecîbedir. Bu âyetle hak

sahipleri bakımından hüküm tamamen kaldırılmıştır. Geriye mirastan payı olmayan yakınların durumu kalmaktadır. Onlar içinse vasiyet âyetinin şumûlû içerisinde olmak kaydıyla, malın üçte biri kadar bir kısmından vasiyet edilmesi uygun görülmüştür. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sâhîh'lerinde sabit olduğuna göre, Abdullah İbn Ömer der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Müslüman kişinin sahib olduğu şeydeki hakkı vasiyyet etmesidir. Müslüman iki gece yatarsa, mutlaka vasiyeti yanında yazılı olmalıdır. Abdullah İbn Ömer der ki: Ben Rasûlullah (s.a.)m böyle dediğini işittikten sonra, bir gece bile vasiyetsiz yatmadım. Yakınlara iyi davranmayı ve ihsanda bulunmayı emreden âyet ve hadisler gerçekten pek çoktur. Nitekim Abd İbn Humeyd Müsned'inde der ki; bize Ubeydullah... Abdullah'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ, ey âdemoğlu iki şeyin var ki onlardan birisi sana âit değildir. Birisi, gırtlığına yapıştığım zaman seni temizleyip arıtmak için malından sana bir pay kıldım. Diğer de, ecelin geldikten sonra kullarımın sana duâ etmesidir.

«Eğer bir hayır bırakacaksa» Buradaki hayrın mal olduğunu İbn Abbâs, Mücâhid, Atâ, Saîd İbn Cübeyr, Ebu'l-Âliye, Atıyye, Dahhâk, Süddî, Rebî' İbn Enes, Mukâtil İbn Hayyân, Katâde ve diğerleri söylemişlerdir. Bunlardan bir kısmı, ister az olsun ister çok olsun, veraset gibi mal için vasiyet meşrû'dur, derler. Bir kısmı da fazla mal bırakıldığı takdirde vasiyet edilebilir, derler. Sonra bu fazla malın miktar konusunda ihtilâf ederler. İbn Ebu Hatim der ki; bana Muham-med İbn Abdullah... Hişâm İbn Urve'den nakletti ki, ona babası söylemiş : Hz. Ali (r.a.)ye, Kureyş'ten bir adam öldü. Üç veya dört yüz dînâr bıraktı, vasiyet etmedi, denilmiş. Hz. Ali, bir şey gerekmez. Çünkü Allah Teâlâ «Eğer bir hayır bırakacaksa» buyurmuştur. İbn Ebu Hatim der ki; Bize Hârûn İbn İshâk, Hişâm İbn Urve'den nakletti ki, o babasından aktarmış : Hz. Ali kavminden birisinin hastalığında yanına varmış; adam ona vasiyet edeyim mi? deyince Hz. Ali Allah Teâlâ «Eğer bir hayır bırakacaksa» buyuruyor. Sen az bir şey bıraktın. Onu da çocuğuna bırak demiş. Hakem İbn Ebân der ki; bana İk-rime, İbn Abbâs'tan bu âyet

konusunda şöyle dediğini nakletti: Bir kimse altmış dînâr bırakmazsa, hayır bırakmış sayılmaz. Hakem ise Tâvûs'un seksen dînâr bırakmayanın hayır bırakmamış olacağını föy-lediğini nakleder. Katâde ise bin veya daha fazla demiştir.

«Ma'rûf şekilde» yani nfk ile, ihsan ile. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki; bize Hasan İbn Ahmed... Hasan'dan nakletti ki o, bu,âyet konusunda şöyle demiş : Evet vasiyet haktır. Her müslümanın öleceği zaman münker üzere değil, ma'rûf üzere vasiyet etmesi gerekir.

Buradaki ma'rûftan maksad; ölenin; yakınlarının hakkını aşmak-sızın, fakat cimriliğe dalmaksızın, vârislerini de mağdur etmeksizin vasiyette bulunmasıdır. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde sabit olduğuna göre, Sa'd der ki: Ya Rasûlallah malım var, kızımdan başka da vârisim yok. Malımın üçte ikisini vasiyet edeyim mi? dedim. Rasû-lullah (s.a.) hayır, dedi. Sonra yarısını vasiyet edeyim mi? dedim. Rasûlullah hayır, dedi. Üçte birini vasiyet edeyim mi? dedim. Rasû-lullah üçte bir olur ama, üçte bir bile çoktur. Doğrusu senin vârislerini zenginler olarak

bırakman, insanlara el - avuç açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır, buyurdu. Buhârî'nin Sahîh'inde İbn Abbâs (r.a.)m şöyle dediği nakledilir. Keski insanlar vasiyette üçte birden dörtte bire geçmiş olsalardı. Çünkü Rasûlullah (s.a.) üçte bir olur ama, üçte bir bile çok, buyurmuştur. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Hâşim'in kölesi Ebu Saîd'in... Hanîfe'nin torunu Hanzele'den şöyle duyduğunu nakleder: Hanîfe kendi evinde bulunan bir yetîme yüz deve vasiyet etti. Bu durum çocuklarına ağır geldi. Mes'eleyi Rasûl-Allah (s.a.)a götürdüler. Hanîfe dedi ki; ben yetimlerimden birine yüz deve vasiyet ettim. Ki biz bu develere «mutayyebe» adını veriyorduk. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır, hayır, hayır. Sadaka beştir Yoksa ondur. Yoksa onbeştir, yoksa yirmidir, yirmibeştir, yoksa otuz-ûm. yoksa otuzfoeştir, yoksa kırktır. Ahmed İbn Hanbel, bu hadîsi uzun aiadıya zikretmiştir.

-Kim de bunu işittikten sonra değiştirirse, onun günâhı değişti- renlerindir.» Allah Teâlâ buyuruyor ki; kim vasiyyeti değiştirir, tah-rîf eder, hükmünü kaldırır, artırır veya eksiltirse —vasiyyetin hükmünü

gizlemenin de bu emrin içerisine girmesi uygundur— onun günâhı değiştirenleredir, tbn Abbâs ve bir çok kişi derler ki; ölünün mükâfatı Allah'a, günâhı ise bu vasiyyeti değiştirenlere ilişir. «Doğrusu Allah Semî'dir, Alîm'dir.» Ölenin vasiyet ettiğini görür ve bilir. Keza vasiyet edilenlerin yaptıklarından da haberdârdır.

«Bununla birlikte kim, vasiyet edenin haksızlığa meykinden, günâha girmesinden korkup (tarafların) arasım bulursa» İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve Süddî buradaki “” kelimesinin hatâ olduğunu söylemişlerdir. Bu ifâde her türlü hatâ çeşidini içine alır. Vârisin herhangi bir vâsıta ve vesile ile arttırması veya aldatmaca olarak kalan şeyi satmasını vasiyet etmesi gibi. Veya kızının oğluna vasiyet edip, onun mirasını arttırması gibi. Veya buna benzer davranışlar kasıtlı olabilir, kasıtsız olabilir. Kişinin tabiatından ve iyi düşünmeden yakınlarına şefkat etmesinden doğabilir. Ya da kasıtlı olarak günâh işleyebilir. Vasinin bu durumda mes'e-leyi islâh etmesi, vasiyette şer'î usûllere uygun düzeltmeler yapması, caizdir, ölenin, vasiyet ettiği kişiden daha uygun ve daha yakın olanlara dönerek

vasiyyet edenin istekleriyle şer'î esâsları birleştirmesi gerekir. Bu tür ıslâh ve birleştirme âyette geçen değiştirme hükmüne dâhil değildir. Bunun için Allah Teâlâ ona atfederek bunlann yasaklar arasında bulunmadığını belirtiyor. Allah en iyisini bilendir.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Abbâs İbn Velîd... Hz. Âişe'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Nasıl haksızlığa meyleden vasinin vasiyeti; öldüğünde geri çevrilirse, pişman olan kişinin sadakası da hayatında geri çevrilir. Bu hadisi Ebu Bekr İbn Merdûyeh Abbâs İbn Velîd'den, o da Hz. Âişe'den rivayet eder. İbn Ebu Hatim der ki; Velîd burada yanılmıştır. Çünkü bu söz Urve'ye aittir. Bunu Velîd İbn Müslim Evzâî'den nakletmiş ve Urve'den başkasına atfetmemiştir. İbn Merdûyeh ayrıca der ki; bize Muhammed İbn Ahmed... İbn Abbâs kanalıyla Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakletti: Vasiyette pişmanlık büyük günâhlardandır. Bu hadîsin peygambere âit oluşunda da bazı noktalar vardır. Ancak bu husûsda vârid olan hadîslerin en güzeli Abdürrezzâk'ın Ebu Hüreyre'den naklettiğı hadîstir ki, burada Rasûlullah

(s.a.) şöyle buyurur: Bir kimse yetmiş yıl hayır işleyen kişilerin amelini yapar. Vasiyet edeceği zaman, vasiyetinde pişman olur ve ömrünün sonunu amelinin kötüsüyle mühürler. Ve cehenneme gider. Bir kişi de yetmiş yıl şer ehlinin amelini işler. Sonunda vasiyetinden dönerek ömrünün sonunu iyi amelle mühürler ve cennete girer. Ebu Hüreyre dedi ki; isterseniz Allah Teâlâ'mn: «İşte bunlar Allah'ın hudududur, sakın onları aşmayasınız» âyetim okuyunuz. [\[36\]](#)

183- Ey îmân edenler, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de oruç farz kılındı. Tâ ki konmasınız.

184- Sayılı günler olarak. Sizden kim hasta veya seferde olursa, tutmadığı günler sayısmca diğer günlerde; gücü yetmeyenler de bir yoksul doyumu fidye (verir). Bununla beraber kim gönüllü olarak iyilik yaparsa bu-, ken disi için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız; bilerseniz, sizin için daha hayırlıdır.

Oruç Farızası

Allah Teâlâ bu ümmete sesleniyor ve orucu emrediyor. Oruç sırf Allah Azze ve Celle'ye ihlâs niyetiyle yemekten, içmekten ve cinsî temastan kaçınmaktır. Oruçta ruhun arınması, temizlenmesi, parlatılması, kötü davranışlardan ve fena huylardan uzaklaştırılması bahis mevzuudur. Zikredilir ki oruç, nasıl müslümanlara farz kılınmışsa müslümanlardan öncekilere de farz kılınmıştır, öncekiler müslümanlar için mükemmel bir örnektir, öyleyse müslümanlar bu ibâdeti eniyi şekilde yapmaya çalışmalıdırlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Her biriniz için bir yol ve bir şariat kıldık. Eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı. Fakat bu verdikleriyle sizi denemesi içindir. O halde iyiliklere koşuşun, hepinizin dönüşü Allah'adır.» (Mâide, 48) Bunun için de burada «Ey îmân edenler, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de oruç farz kılındı. Tâ ki konmasınız» buyuruyor. Oruçta bedenin temizliği ve şeytânın sızabileceği yolların tıkanması vardır. Bunun için Buhâri ve Müslim'de vârid olan sahih hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur :• «Ey

gençler topluluğu; sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin, kimin de gücü yetmezse, oruç tutsun. O kendisini korur!» Sonra Alte.h Teâlâ; orucun miktarını belirterek insanlara ağır gelip tutmaktan kaçınmalarını ve yerine getirmekten uzak durmalarını önlemek için; her gün farz kılınmadığını, sadece sayılı günlerde farz olduğunu bildiriyor. İslâm'ın başlangıç devrinde her ayın üç günü oruç tutulurdu. Sonra bu oruç —yerinde açıklanacağı gibi— Ramazân orucuyla neshedilmiştir. Rivayet edilir ki; oruç başlangıçta bizden önceki ümmetlerde olduğu gibi her ay üç gündü. Bu rivayet Muâz, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Atâ ve Katâde'den nakledilir. Dahhâk İbn Müzâhim de her ayın üç gününü oruçlu geçirmek Nûh (a.s.)un zamanından beri meşru kılınmıştır. Nihayet Allah onu Ramazân orucuyla neshetti, diye ilâve etmiştir. Abbâd İbn Mansûr, Hasan el-Basrî'den bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder: Evet, Allah'a andolsun ki oruç, her ümmete farz kılınmıştır. Bize farz kılındığı gibi tam bir ay ve ayrıca; belirli günlerde farz idi. Süddî'den de benzeri bir rivayet nakledilmiştir. İbn Ebu Hatim... Abdullah

İbn Ömer'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) m şöyle dediğini söylemiştir: Ramazân orucunu Allah sizden önceki milletlere de farz kılmıştır. Bu uzun bir hadîstir. Ben bu hadîsten sadece bir kısmını iktibas ettim.

Ebu Ca'fer el-Râzî der ki; Rebî' İbn Enes, Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini bir kişiden duyduğunu nakletti: «Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de oruç farz kılındı.» âyeti nazil olduğunda, önceki milletlere farz kılman oruç şöyleydi: Onlardan birisi yatsı namazını kılıp yattığında, ona yemek, içmek, kadın vb. şeyler haram olurdu. İbn Ebu Hatim; İbn Abbâs'tan Ebu'l-Âliye'den, Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan, Mücâhid'den, İbn Cübeyr'den, Mukâtil İbn Hayyân'dan, Rebî* İbn Enes'ten ve Atâ el-Horasânî'den de buna benzer bir rivayet nakledildiğini söyler.

Atâ el-Horasânî; İbn Abbâs'ın «Sizden öncekilere farz kılındığı gibi» âyetiyle ehl-i kitâb'ın kastedildiğini söylediğini nakleder. Şa'bî, Süd-dî ve yine Atâ el-Horasânî'den de benzer bir rivayet nakledilmiştir.

Sonra Allah Teâlâ, İslâm'ın başlangıcında olduğu şekilde orucun ahkâmını açıklamaya başlıyor: «Sizden kim hasta veya seferde olursa, tutmadığı günler sayısınca, diğer günlerde. Gücü yetmeyenler de bir yoksul doyumu fidiye verir.» Hasta ve misafir; hastalık ve sefer halinde oruç tutmaz. Çünkü bu iki durum da sahihleri için meşakkatlidir. Oruçlarını bozarlar ve sayısınca başka günde oruç tutarlar. Mukîm ve sağlıklı olup da oruç tutabilen kişi; oruç tutmakla yemek arasında muhayyerdir. İster yer, ister bozar ve her güne karşılık bir miskîn doyurur. Eğer bir miskinden fazlasını doyuracak olursa, bu kendisi için daha hayırlıdır. Oruç tutacak olursa bu miskîn doyurmaktan daha afdaldır. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, Tâvûs, Mukâtil İbn Hayyân ve selef-i sâlihînden başkaları böyle demişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ «Gücü yetmeyenler de bir yoksul doyumu, fidiye verir. Bununla beraber kim gönüllü olarak iyilik yaparsa bu kendisi için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız, bilerseniz sizin için daha hayırlıdır.» buyuruyor.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Ebu Nadr... Muâz İbn Ce-bel'den nakletti ki, o şöyle demiş : Namaz da, oruç za üç kerre değişmiştir. Namazın durumu şöyledir: Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde onyedî ay boyunca Kudûs'e doğru namaz kıldı. Sonra Allah Teâlâ onu «Senin yüzünün semâya doğru dönüp durduğunu görüyoruz. Şimdi seni hoşnûd olacağın bir kıbleye çevireceğiz...» âyeti ile Mekke'ye yöneltmiştir. Bu bir dönüştür. Muâz İbn Cebel devamla der ki: Müslümanlar namaz için toplanıyorlardı ve birbirlerini sesliyorlardı. Nihayet bir ağaçtan çan yapmaya karar kıldılar veya az kalsın yapıyorlardı. Sonra Ansârdan Abdullah İbn Zeyd denilen bir adam Rasûlul lah'a geldi ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü ben her uyuyanın gördüğü gibi bir rü'ya gördüm. Eğer uyumuyordum deseydim daha doğru söylerdim. Ben uyku ile uyanıklık arasındaydım ki; yeşil kaftanlı bir şahıs geldi. Kıbleye doğru yöneldi ve «Allahü Ekber, Allahü Ekber Eş-hedü en lâ İlahe İllallah...» diyerek ezam bitirinceye kadar okudu. Son-bir süre durdu, sonra tekrar dediği gibi dedi. Ancak fazla olarak iki defa «Köd

Kâmet'is-salat» dedi. Rasûlullah (s.a.) öyleyse onu Bilâl'e öğret te; böylece halkı namaza çağırsın, buyurdu. Bunun üzerine Bilâl ilk ezanı okuyan kişi oldu. Muâz İbn Cebel devamla der ki: Hattâb oğlu Ömer (r.a.) gelerek dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü o adama gelen bana da geldi. Ancak o beni geçti, dedi. Namazın iki durumu böyledir.

Muâz İbn Cebel devamla der ki: İlkin müslümanlar namaza geldiklerinde Rasûlullah (s.a.) onların bir kısmından önce gelirdi. Bir kişi diğerine kaç rek'at kıldı? diye sorardı. O da bir veya iki rek'at derdi. Gelen adam o kadar rek'at kılar, sonra toplulukla beraber namaza girerdi. Ahmed İbn Hanbel der ki: Muâz geldi ve dedi ki; Ben her halükârda onunla beraber idim. Sonra o beni geçti. Ve ben geçen kısmını kaza ettim, Muâz der ki, Rasûlullah (s.a.) onu bir miktar geçmiştir, Muâz onunla beraber namaza durdu. Rasûlullah (s.a.) namazı bitirince o kalktı ve namazım kıldı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) doğrusu Muâz, sizin için bir sünnet koydu. Siz de böyle yapın buyurdu. Namazla ilgili üç değişiklik bunlardır.

Oruca gelince; Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde herayın üç günü ve aşure günlerini oruçlu geçirirdi. Sonra Allah Teâlâ orucu farz kılarak bu âyet-i kerîme'yi inzal buyurdu. Bu sırada isteyen oruç vatar, isteyen bir miskini doyururdu. Ve bu doyurma oruç yerine ge-cerdi. Nihayet Allah Azze ve Celle bir başka âyet inzal buyurarak «Ramazân ayı öyle bir aydır ki, insanlara doğru yolu gösteren, hak ile bâtıla ayıran Kur'an o ayda indirilmiştir. Sizden her kim o ayı görürse oruç tutsun. Kim hasta olur veya seferde bulunursa diğer günlerde o kadar oruç tutsun» âyetini inzal buyurdu. Ve böylece Allah sağlıklı ve mukîm olanlara orucu emrederken, hasta ve misafirlere ruhsat verdi. Keza oruç tutamayan yaşlılara da fidye verme izni verdi. İşte bu iki haldir. Ah-med İbn Hanbel der ki; insanlar yatmazdan önce yeyiyor, içiyor ve eşlerine yaklaşıyorlardı. Uyuyunca bundan kaçmıyorlardı. Sonra Ansâr'dan Sar-me adında bir adam akşama kadar oruç tuttu. Ailesinin yanma geldi. Namazı kıldı. Sonra yeyip içti ve uyudu. Ertesi sabah orucu tuttu. Rasûlullah (s.a.) onun çok yorulmuş olduğunu gördü ve neden seni çok yorgun

görüyorum? dediğinde, adam ey Allah'ın Ra-sûlü, ben dün çok çalıştım. Senin geldiğinde geldim, kendimi attım ve namaz kıldım. Sabah olunca oruç tuttum, dedi. İbn Hanbel der ki; Hz. Ömer uyuduktan sonra kadınlarına yaklaşmıştı. Rasûluljah (s.a.) a bunu anlattı. Bu iki hâdise üzerine Allah Teâlâ «Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için, siz de onlar için bir elbisesiniz...» âyetini inzal buyurdu. Bu hadîsi Ebu Dâvûd Sünen'inde, Hâkim Müstedrek'inde Mes'ûdî'den tahrîç ederler. Buhârî ve Müslim ise, Zührî'nin hadîsinde Urve kanalıyla Hz. Âişe'nin şöyle dediğini naklederler : Aşûra günlerinde oruç tutulurdu. Ramazân orucunu farz kılan emir inince isteyen Aşûra'da oruç tuttu, isteyen tutmadı. Buhârî Abdullah İbn Ömer ve İbn Mes'ûd'dan da benzer bir rivayet nakleder.

«Gücü yetmeyenler de bir yoksul doyumu fidye verir.» Muaz'ın dediğine göre; başlangıçta isteyen oruç tutardı, isteyen de yerine bir yoksul doyumu fidye verirdi. Buhârî de Seleme ibn Ekvâ'dan böyle nakleder. (Buradaki gücü yetmeyenler ta'bîri

müfessirler tarafından değişik şekilde tefsir edilmiştir. Bazıları buradaki nefy edatının zâid olduğunu söylerken; bazıları da âyeti olduğu gibi alarak gücü yetenler şeklinde tefsir etmişler ve bunun Ramazân'dan sözedene bir sonraki âyet ile neshedildiğini belirtirler. Buna göre Seleme İbn Ekvâ der ki; bu âyet nazil olduğunda isteyen oruç bozuyor ve fidye veriyordu. Nihayet daha sonraki âyet nazil oldu ve bunu neshetti. Ubeydullah'ın Nâfi kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den naklettiği hadîste de bu âyetin mensûh olduğu rivayet edilir. Süddî Mürre kanalıyla Abdullah'tan nakleder ki: bu âyet nazil olduğunda isteyen oruç tutardı, isteyen orucunu bozar ve bir yoksulu doyururdu, demiş. «Kim de gönüllü olarak» bir başka yoksulu doyuracak olursa bu, kendisi için fazlaca bir hayırdır. Ancak âyet-i Jkerîme oruç tutarsanız bu sizin için daha hayırlıdır, buyuruyor. Mü'minler; «Sizden her kim ayı görürse oruç tutsun» âyeti nazil olup da bu âyeti neshedinceye kadar bu şekilde oruç tutarlardı. Keza Buhârî der ki; bize İshâk... Atâ'dan nakletti ki o İbn Abbâs'm bu âyeti şeklinde okuduğunu duymuş, İbn

Abbâs, bunun mensûh olmadığını, sadece yaşlı kadın ve erkekleremahsûs olduğunu, bunlar oruç tutmaya muktedir olmadıkları için her güne mukabil bir miskin doyuracaklarını bildirmiş. Bir çok kişi Saîd İbn Cübeyr ve İbn Abbâs'tan benzer rivayet nakletmiştir. Ebu Bekr tbn Ebu Şeybe... Abdullah İbn Abbâs'tan naklen der ki; o, bu âyetin oruç tutmaya gücü yetmeyen zayıf düşmüş ihtiyarlar hakkında nazil olduğunu, onlara her güne mukabil bir yoksulu doyurma ruhsatı verildiğini söylemiş.

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der M; bize Muhammed İbn Ah-med... İbn Ebu Leylâ'dan nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Ramazânda Atâ'nın yanma girdim. O orucu yiyordu. Dedi ki İbn Abbâs «gücü yetmeyenler de bir yoksul .doyumu fide verir» âyetinin nazil olduğunda; dileyen oruç tutardı, dileyen iftar eder ve bir miskini doyururdu. Sonra başka bir âyet nazil oldu ve bu âyeti neshetti. Ancak yaşlı kişiler isterse her güne mukabil bir miskin doyurarak iftar edebilirler, dedi.

Özetleyecek olursak; mukîm ve sağlıklı kişilere orucun farz olduğunu bildiren âyetin bu âyeti

nesheettiği sabittir. Oruç tutamayacak derecede yaşlı olan ihtiyaarlara gelince; isterlerse orucu yer, fidye verir ve bir daha kaza etmezler. Çünkü onların oruç tutacak derecede dinleşmeleri pek ümîd edilemez.

Ancak yaşlıların her gün için bir miskini doyurarak fidye verip vermeyecekleri konusu bilginlerce ihtiiâflıdır. Bu hususta iki farklı görüş vardır :

Birincisine göre; yaşlı kişi, yaşlılıktan dolayı zayıf düştüğu için ona yoksulu doyurmak gerekmez. O çocuk gibi olduğundan kendisine artık oruç farz değildir. Çünkü Allah bir kişiyi ancak götürebileceği yükümlölükle mükellef kılar. Bu, şafii'nin görüşlerinden birisidir. İkinci görüş ise; —ki ulemânın ekseriyeti bu görüştedir ve sahih olan da budur— bu durumda olan vasimin her gün için, fidye vermesi gerekir. Nitekim İbn Abbâs ve selef-i salibinden diğerleri *hu* âyeti bu şekilde tefsir etmişlerdir. İbn Mes'ûd ve diğerleri de böyle derler. Buhârî'nin görüşü de budur. Buhârî der ki: Oruç tutamayacak yaşlı .ara gelince; Enes yaşlandıktan sonra bir veya iki yıl boyunca her gün>. mukabil bir

miskine et ve ekmek infâk etti, kendisi de orucu yedi.» Buhârî'nin düştüğü bu notu Hafız Ebu Ya'la el-Mavsilî Müsned'inde ona isnâd ederek¹ der ki; bize Ubeydullah İbn Muâz... Eyyûb İbn Ebu Temîme'den nakletti ki, o şöyle demiş : Enes İbn Mâlik oruç tutmaya güç yetire-medi. Bir çanak tirit yaptı, ve otuz miskini çağırarak onlara yedirdi. Bunu Abd İbn Humeyd... Eyyûb İbn Ebu Temîme'den nakleder. Keza Abd, bu ifâdeyi Enes İbn Mâlik'in arkadaşlarından altı kişiden nakletmiştir.

Bu hükme iliştirilmesi gerekenler; hâmile ve emzikli kadınlardırHâmile veya emzikli kadınlar, kendilerinden veya çocuklarından endişe edecek olurlarsa bu konuda bilginler arasında ihtilâf vardır. Bir kısmı der ki; hâmile ve emzikli kadın orucunu bozar, fidye verir, sonra kaza eder. Bir kısmı da der ki; yalnızca fidye verir ve kaza etmez. Denildi ki; fidye gerekmez, kaza gerekir. Ve denildi ki; orucunu bozar, ne fidye verir, ne de kaza eder. Biz bu mes'eleyi etraflı olarak ayrıca yazmış olduğumuz oruç kitabında açıkladık. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. [\[37\]](#)

Eski Kavimlerde Oruç

«Sizden öncekilere farz kılındığı gibi.» Yani Hz. Âdem'den sizin döneminize kadar olan daha önceki peygamberlere ve milletlere farz kılındığı gibi size de oruç farz kılındı. Oruç eski zamandan beri bilinen bir ibâdetidir. Allah Teâlâ size farz kıldığı gibi öteki milletlerin hepsine de orucu farz kılmıştı. Çünkü oruç zor bir ibâdetidir. Zor şey, yaygın] a-şınca yapılması kolay olur. Denildi ki; ramazân orucu bize farz kılındığı gibi Hıristiyanlara da farzdır. Onlar bir süre Ramazân orucunu tutmuşlardı. Çok sıcak, veya çok soğuk günlerde yolculuk ederken oruç tutmak zor geldi. Geçimlerini sıkıntıya düşürdü. Yolculuklarını zorlaştırdı. Bilginleri ve dinî liderleri orucu yazla kış arasında muhtelif bir mevsimde tutmayı öngördüler. Ve bunun için bahar mevsimini kabul ettiler. Sonra yaptıklarına keffâret olarak on gün daha ilâve edip bunu kırk güne çıkardılar. Bir süre sonra kralları ağzından rahatsız oldu. Allah'a and içerek, ağrısı geçerse orucu bir hafta daha arttıracağına söz verdi. Kral iyileşince bir hafta daha oruç süresini uzattı. Sonra kral öldü. Bir başka kral

geçti ve neden üç gün az turalım, bari elli gün ne tamamlayalım dedi ve elli gün yaptı. Denildi ki; onlara iki büyük ölüm geldi. Onlar orucu arttıranın, belki felâket gider, dediler, önce bir on gün, sonra da bir başka on gün arttırdılar. Ve yine denildi ki; Hristiyanlara Allah Ramazân orucunu farz kılmıştı, önce bir gün tuttular. Sonra her gün bir gün arttırarak elli güne ulaştırıncaya kadar arttırmaya devam ettiler. Bunun için İslâm'da şekk günü oruç tutmak yasaklanmıştır.^[38]

Oruç “Savm” lügatta tutunmak ve bir şeyden vazgeçmek an-lamınadır. Şeriatta ise fecirden akşama kadar yeme, içme ve kadınlarla birleşme konusunda Allah rızâsı için kendini tutmaktır. Oruçtan maksad, Allah'ın.rjzâ^1, nefsin terbiyesi, arzulan sindirme ve bastırma biçiminde irâde eğitimi ve Allah'ın takvasını gözetmektir. Böylece oruç tutan kötülüklerden kaçınma ve yasaklardan uzaklaşma konusunda kendine hâkim olmayı öğrenir. Geçmiş milletlerin üzerine de oruç farz olmuştu. Oruç her dinin temel rûkûnlerinden birisiydi. Çünkü oruç ibâdetlerin en kuvvetlisi, eğitim vâsıtalarının en

önemlisidir. Allah Teâlâ' nın orucu bize farz kıldığı gibi, bizden öncekilere de farz kıldığını ilân etmesi, dinlerin temel ve amaç bakımından birliğini, bize iş'âr etmek içindir. Ayrıca bu farzın önemini belirtmek ve yerine getirilmesi için teşvik sadedindedir. Bizden önceki milletlerden hangisine orucu farz-kıldığını Allah açıklamamıştır. Bilindiği gibi oruç, putperestlik de dâhil olmak üzere her dinde meşrû'dur. Eski Mısırlılarda oruç tutulurdu. Bu ibâdet Mısır'dan Yunanistan'a geçti .Onlar bilhassa kadınların oruç tutmasını öngörürlerdi. Romalılar da oruca yerveriyorlardı. Putperest Hintliler bugün dahi oruç tutmaktadırlar. Elimizde bulunan Tevrat nüshalarında orucun farz olduğunu belirten bir delil yoktur. Sadece Tevrat orucu ve oruç tutanları övmekte, Hz. Musa'nın kırk gün oruç tuttuğunu bildirmektedir. Bu da Yahudiler arasında orucun meşru ibâdetlerden birisi olduğunu gösterir. Günümüzdeki yahûdiler Kudüs'ün kurtarılmasının hâtırasına bir hafta ve Ağustos ayında da bir gün oruç tutarlar. Tevrat'ın Temmuz ayının 10. günü oruç tutmayı farz kıldığını kabul ederler. Ayrıca gündüz

oruç tuttıkları zamanlar da vardı. Hıristiyanlara gelince, onların incillerinde orucun farz olduğuna dâir açık bir ifâde yoktur. Sadece oruç övülmekte ve oruç tutulması bahis mevzuu edilmektedir. Orucun riyadan ve egoizm'den uzaklaştıran bir ibâdet olduğu belirtilmektedir. Keza oruçlunun başına yağ sürmesi, yüzünü yıkaması ve üzerinde oruç emaresinin görülmemesi gerektiğini, aksi takdirde Yahûdî Ferîsî'ler gibi iki yüzlü olacaklarını bildirmektedir. Hıristiyanların en ünlü orucu Fışh bayramından önceki büyük oruçtur. Hz. Musa'nın, îsâ'nın ve Havarilerin bu orucu tuttıkları rivayet edilir. Sonra kilise liderleri değişik oruçlar koymuşlardır. Orucun şekli konusunda Hıristiyan mezhepleri arasında farklılıklar vardır. Bazıları eti, bazıları balığı, bazıları yumurta ve sütü yasaklamışlardır. Ancak ilk Hıristiyanlarca meşru olan oruç Yahudilerin tuttuğu şekilde oruçtur. Gündüz ve gece bir defa yemek yerlerdi. Sonra bunu değiştirdiler, gece yansından sabaha kadar yemek yediler.^[39]

Ca'ferî müfessirlerden Tabressî ise şöyle açıklıyor: «Sayılı günler» konusunda ihtilâf vardır.

Meşhur olan iki görüşten birincisine göre; bu günler Ramazân ayının dışındaki günlerdir. Ve her ayın ilk günüdür. Muâz, Atâ ve İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre, bilâhere bu hüküm neshedilmiştir. Katâde'den rivayet edildiğine göre bu günler her aydan üç gün ve Aşûra günlerinde tutulan oruçtur. Sonra bunun nafil olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da vâcib olduğunu söylerler. Ancak vâcib olduğunu söyleyenler bu âyetin Ramazân ayında oruç tutulmasını emreden âyet ile neshedilmiş olduğunu bildirirler. İkinci görüşe göre, «sayılı günler» den maksad, Ramazân ayıdır. Abdullah tbn Abbâs'dan, Hasan'dan böyle rivayet edilmiştir. Cüb-bâi Ebu Müslim de bu görüşü tercih etmiştir. Müfessirlerin çoğunluğu da bu görüştedir. Onlar derler ki: Allah Teâlâ orucu farz kılmış, ancak kaç gün olduğunu bildirmeyerek, yalnızca «belirli günler» diye ifâde buyurmuştur. Bu belirli günler böylece müphem bir ifâde olarak kalmıştır. Sonra Kur'an'ın indirildiği ay olman hasebiyle Ramazân ayında oruç emri açıklanmıştır. Kâdî der ki, bu görüş daha uygundur. Çünkü neshedilmiş olduğu belirtilmeden âyetin bir

mânâya hamledilme imkânı var ise buna hamletmek daha evlâdır. Kaldı ki bu konuda söylenenler delilsiz ifâdelerden başka bir şey değildir. (...)

Bu âyetin anlamı şöyle olmaktadır: ' Sizden her kim hasta veya misafir olursa Ramazânın yerine geçecek şekilde başka günlerde oruç tutar. Bu âyet hasta ve misafirin oruçlarını bozmalarının vâcib olduğunu göstermektedir. Çünkü Allah Teâlâ hastalık ve yolculuk sebebiyle bozulan orucun tekrar kaza edileceğini belirtmiştir. Âyette “” kelimesini takdir edenler zahire muhalefet etmiş olurlar. Aralarında Ömer İbn Hattâb, Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Abdurrah-mân İbn Avf, Ebu Hüreyre, Urve İbn Zübeyr gibi Zevatın da bulunduğu sahabelerden bir topluluktan seferde orucu bozmanın vâcib olduğu görüşü nakledilir. Bu görüş bizim imamlarımızdan da (Şîî imamlar) menkûl olan görüştür. Rivayet edilir ki; Ömer İbn Hattâb seferde oruç tutan bir adamın orucunu iade etmesini buyurmuştur. Yûsuf İbn Hakem de der ki; ben Abdullah İbn Ömer'e yolculuk halinde oruç tutmanın hükmünü sordum. O şöyle dedi: İster misin ki

sen bir adama sadaka veresin de o, sadakanı geri iade ede ve sen de kızmayasm. Ab-durrahmân îbn Avf da der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Seferde oruç tutan hizada oruç bozan gibidir. Abdullah İbn Abbâs'tan da rivayet edilir ki o şöyle demiştir : Seferde oruç yemek azimettir. Bizim arkadaşlarımızdan bir kişi Ebu Abdullah'dan nakletti ki, o şöyle demiş: Ramazân ayında yolculuk yapan kişinin oruç tutması, mukîm olan kişinin Ramazân ayında orucu yemesi gibidir. Yine rivayet edilir-ki, o şöyle demiştir: Bir kişi seferde oruç tutarak ölse ben onun namazını kılmam. Yine ondan rivayet edilir ki: Sefere giden orucunu bozar, namazını kısaltır, (iki rek'ât kılar) Ancak avcılık veya Allah'a isyan için sefere çıkmış olan kişi müstesnadır.

Ayyaşî kendi isnâdıyla Muhammed İbn Müslim'e yükselen bir rivayette Ebu Abdullah'ın şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (s.a.) seferde iken —farz olmamak üzere— nafiie oruç tutardı. Nihayet sabah namazı esnasında Kürrâ el-Gamîm mevkiinde bu âyet nazil olunca Rasûlullah içinde su bulunan bir kab istedi ve o suyu içti. Halkın da orucunu

bozmasını emretti. Bir topluluk dedi M; gün döndü, bu gün orucumuzu tamamlasak olmaz mı? Rasûlullah (s.a.) onlara asîler adım verdi. Hz. Peygamber ruhunu teslim edinceye kadar onlar bu adla anılırlardı.^[40]

185- Ramazân ayı; öyle bir aydır ki, insanlara doğru yolu gösteren ,hak ile bâtılı ayıran Kur'ân, o ayda indirilmiştir. Sizden her kim ayı görürse oruç tutsun. Kim de hasta olur veya seferde bulunursa, diğer günlerde o kadar oruç tutsun. Allah, sizin için kolaylık ister, güçlük istemez. Bu sayıyı tamamlamanız; size hidâyet ihsan etmiş olduğundan Allah'ı tekbîr ile yüceltmeniz içindir ve umulur ki, şükredesiniz .

Ramazân Ayı

Allah Teâlâ; Ramazân ayım diğer aylardan ayırd ederek övüyor ve bu ayı, Kur'an-ı Azîm'i indirmek üzere bizzat kendisinin seçtiğini bildiriyor. Bu ayın bütün ilâhî kitapların peygamberlere indirilmek üzere tahsis edilmiş ay olduğu hadîsde vârid olmuştur. Nitekim İmâm Ah-¹ med İbn Hanbel der ki; bize Hâşim oğullarının kölesi Ebu Saîd... Vasile İbn

Eskâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İbrahim'in sahîfeleri Ramazânın ilk gecesinde indirildi. Tevrat Ramazânın altıncı gecesinde indirildi. İncil Ramazânın onüçüncü gecesinde indirildi. Allah Teâlâ Kur'an'ı ise Ramazânın yirmidördüncü gecesinde indirmiştir. Câbir İbn Abdullah'tan rivayet edilen hadiste ise, Zebur Ra-mazânın onikinci gecesinde, İncil onsekizinci gecesinde indirilmiştir, ötekilerin yukarıda geçtiği gibi olduğu belirtiliyor. Bu hadîsi İbn Mer-dûyeh rivayet etmiştir.

Hz. İbrahim'in sahîfeleri, Tevrat, Zebur, İncil topluca bir gecede indirildi. Kur'an-ı Kerîm ise bütün halinde bir gecede Beyt'ül-İzzet'den Ramazân ayında ve Kadir gecesinde dünya göğüne indirildi. Nitekim Allah Teâlâ «Doğrusu biz onu Kadir gecesinde indirdik.» ve «Doğrusu biz onu mübarek bir gecede indirdik.» buyurmaktadır. Daha sonra Kur' an, olayların akışı doğrultusunda Rasûlullah'a peyderpey indirilmiştir. Bu ifâde değişik yollarla İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. Nitekim İsrail... Miksem'den nakleder ki; Atiyye İbn Esved bu konuyu İbn Ab-

bâs'a sorduğunda, İbn Abbâs şöyle demiş : «Ramazân ayı öyle bir aydır ki; insanlara doğru yolu gösteren, hak ile bâtılı ayıran Kur'an o ayda indirilmiştir» âyeti «Doğrusu biz onu mübarek bir gecede indirdik» âyeti ve «Doğrusu biz onu Kadir gecesinde indirdik» âyetlerinden kalbime şüphe geldi. Şevval, Zülkâde, Zülhicce, Muharrem, Safer, Rebîu'l-Ev-vel ve Rebîu'l-Âhir aylarında indirilmiş olabilir, dedim. İbn Abbâs dîdi ki; o Ramazân ayında Kadir gecesinde ve mübarek bir gecede bütün olarak indirildi. Sonra okunarak günler ve aylara göre inzal buyuruldu. Bu hadîsi, İbn Ebu Hatim ile İbn Merdûyeh de bu lafızla rivayet ederler.

Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs'tan rivayet eder ki o şöyle demiş : Kur' an Ramazânın yansında dünya göğüne indirildi. Ve Beyt'ül-İzzet'e kondu. Sonra insanların sözlerine cevap olarak yirmi senede Rasûlullah (s.a.) a indirildi. İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiş : Kur'an-ı Azîmüşşân Ramazân'da Kadir gecesinde bütün olarak dünya göğüne indirildi. Allah peygamberine dilediği şekilde onu söylüyordu. Müşrikler peygamberle tartışmak

için ne gibi örnek getirirler, Allah onun cevabını gönderiyordu. İşte Allah Teâlâ'nın : «Küfredenler; Kur'an ona bir defada indirilmeliydi, derler. Oysa biz onu böylece senin kalbine yerleştirmek için azar azar indirir ve ağır ağır okuruz. Sana bir misâl vermezler biz onun hakikatini ve en iyi anlaşılmasını sana vermemiş olalım.» (Furkân, 32-33) Kavl-i celîli bu konudadır.

«İnsanlara doğru yolu gösteren, hak ile bâtılı ayıran.» Bu ifâde, Allah'ın insanları hidâyete erdirmek üzere indirdiği, inananları ve onu tasdik edip tâbi olanları dosdoğru yola götüren Kur'an'ın medhi ve senâsıdır. Onu düşünen ve anlayanlar için Kur'an'da apaçık deliller ve hüccetler vardır. Bu da onun sapıklığa karşı olan hidâyetini, azgınlığa karşı olan doğruluğunu, hak ile bâtılın arasını ayıran, helâl ile haramı tefrik eden bir kitap olduğunu gösterir. Selef-i sâlihînden bazıları Ramazân denmeyip Ramazân ayı denmesini istemişlerdir. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki; bize babam... Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki, o şöyle demiş : Ramazân demeyin, çünkü Ramazân Allah'ın isimlerinden

biridir. Sadece Ramazân ayı deyin. İbn Ebu Hatim der ki; Mü-câhid ve Muhammed İbn Kâ'b'dan da benzer şekilde bir rivayet nakledilmiştir. Bu konuda Abdullah İbn Abbâs ve Zeyd İbn Sabit ruhsat vermişlerdir. Ben derim ki; yukarıda zikredilen hâvilerden Ebu Ma'ser, Mağâzî ve Siyer imâmı Necîh İbn Abdurrahmân el-Medenî'dir. Ve bu zât zayıftır. Bu rivayeti oğlu Muhammed, Ebu Hüreyre'den merfû olarak zikreder. Hafız İbn Adıyy onu reddetmiştir ki bu zât reddedilmeye lâyıktır. Çünkü o metruktür. Bu hadîsin ayrıca merfû olduğunu iddia etmiştir. Bu konuda İmâm Buhârî merhum (Ramazân denilip denilmeyeceğine dâir bâb) başlığı altında birçok hadîs zikretmiştir ki bunlardan birisi şöyledir: «Kim Ramazân ayını îmân ve ihtisâb ile tutarsa cnun geçmiş günâhları bağışlanır.» Ve bune benzer başka hadîsler de rivayet etmektedir.

«Sizden her kim ayı görürse oruç tutsun.» Bu ifâde kesinlikle ayı görenlerin oruç tutması gerektiğini bildirmektedir. Sağlığı yerinde olan kişi, memleketinde mukîm olduğu sırada Ramazân ayını görürse hiç şüphesiz oruç tutacaktır. Bu âyet-i

kerîme, daha önce geçen mukîm ve sağlıklı olan kişinin her güne karşı bir miskin doyurmak kaydıyla orucunu bozabileceğini bildiren âyeti neshetmiştir. Yukarda bu konunun açıklaması geçti. Allah Teâlâ orucun kesinkes bir emir olduğunu bildirdikten sonra, oruç konusunda hasta ve misafirlere ruhsat verildiğini yeniden belirterek, bunu kaza edilmesi şartına bağlıyor : «Kim hasta olur veya seferde bulunursa diğer günlerde o kadar oruç tutsun.» Kimin bedeninde orucun kendisine ağır gelmesine veya acı vermesine sebep olacak bir rahatsızlık bulunursa veya sefer halinde olursa o orucu bozabilir. Orucunu bozunca yolculuk süresince kaç gün oruç tutmamışsa, onu tekrar tutar. Bunun için Allah Teâlâ : «Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez.» buyuruyor. Allah hastalık ve sefer halinde oruç bozma ruhsatını vermiştir. İkâmet ve sağlık halinde oruç tutmayı emretmiştir. İşte bunlar size Allah'ın rahmeti ve kolaylığıdır. [\[41\]](#)

Ramazân İle İlgili Bazı Mes'eleler

Birincisi; seleften bazıları Ramazân ayının başında mukîm olup Ramazân esnasında sefere

çıkan kişinin sefer dolayısıyla orucunu bozamayacağı görüşünü serdetmişlerdir. Bu görüşlerini Allah Teâlâ'nın «Sizden her kim ayı görürse oruç tutsun.» kavl-i celîline dayandırmaktadırlar. Onlara göre; seferde oruç bozmak, ancak ayın başında misafir olanlar için mübâh olur. Bu görüş garîb olmakla beraber Ebu Muhammed İbn Hazm'm el-Muhallâ isimli kitabında sahabe ve tâbiîn'den bir topluluktan nakledilmektedir. Onun naklettiği hususlarda üzerinde durulması gereken noktalar vardır. En iyisini Allah bilir. Rasûlul-lah (s.a.) dan nakledilen sünnette sabit olmuştur ki; Hz. Peygamber Ramazân ayında Mekke'nin fethi için savaşa çıkmış ve Kedid (Mekke'ye 42 mil mesafede bir yer) isimli yere geldiğinde orucunu bozmuş ve halka da oruçlarını bozmalarını emretmiştir. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîç etmişlerdir.

İkincisi; sahabe ve tâbiîn'den başkaları da seferde oruç bozmanın vâcib olduğu görüşünü serdetmişlerdir. Onlar «diğer günlerde o kadar oruç tutsun» kavline dayanarak bu görüşü belirtmişlerdir. Sahîh olan görüş Cumhûr'un görüşüdür. Buna göre;

oruç tutmak veya tutmamak kesin değil, isteğe bağlıdır. Zîra ashâb-ı güzîn Rasûlullah (s.a.) ile birlikte Ramazân ayında sefere çıkıyorlardı. Bunlardan birisi (Enes İbn Mâlik) der ki: «İçimizden kimimiz oruçlu, kimimiz oruçsuzduk. Oruç tutan bozanı kınamıyordu, bozan da tutanı kınamıyordu. Eğer seferde iken oruç bozmak vâcib olsaydı, oruç tutanlar kınanırdı. Aksine Rasûlullah (s.a.) m bu gibi hallerde oruç tuttuğu fiilen sabit olmuştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'de de sabit olduğuna göre; Ebu Derdâ diyor ki; biz Rasûlullah (s.a.) ile beraber çok şiddetli bir sıcakta sefere çıktık. Öyle ki her birimiz elini sıcaktan başına koyuyordu. İçimizde Rasûlullah (s.a.) ve Abdullah İbn Revâha'dan başka oruçlu yoktu.

Üçüncüsü; aralarında Şafîî'nin de bulunduğu bir grup da dedi ki; seferde oruç tutmak yemekten aaha iyidir. Çünkü yukarda geçtiği gibi, Rasûlullah (s.a.) böyle yapmıştır. Bir başka grup ise derler ki; seferde ruhsatı kullanarak oruç bozmak tutmaktan daha evlâdır. On lara göre, Rasûlullah (s.a.) a seferde oruç tutmak sorulduğu zaman; kim orucunu bozarsa iyi

yapmış olur, kim de tutarsa ona bir vebal yoktur, buyurmuştur. Bir başka hadîste de şöyle buyurmuştur: Siz Allah'ın verdiği ruhsatlara uyun.

Bir diğer grup ise derler ki; Hz. Âişe'nin naklettiği hadîse göre, tutmakla tutmamak eşittir. Hz. Âişe'nin rivayetine göre, Hamza İbn Amr el-Eslemî der ki; Ya Rasûlullah ben çok oruç tutuyorum. Seferde de oruç tutayım mı? Rasûlullah (s.a.) buyurur ki ister oruç tut, ister ye. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'de yer almaktadır.

Denildi ki; seferde oruç, zor gelecekse bozmak daha af daldır. Nitekim Câbir'in hadîsinde Rasûlullah (s.a.) üzerine gölgelik yapılmış bir adamı görmüş, bu nedir? diye sormuş. Onlar oruçlu, demişler. Bunun üzerine Hz. Peygamber; seferde oruç tutmak birr ve ihsan değildir, buyurmuş. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîç ederler. Kim de sünnete tâbi olmaz ve oruç bozmanın kendisi için mekruh olduğu görüşünü benimserse, bu kişinin orucunu bozması gerekir. Onun oruç tutması haramdır. Bu, böyledir. Çünkü Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde ve diğer kaynaklarda Abdullah İbn Ömer ve Câbir'den

nakledildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kim Allah'ın verdiği ruhsatı kabul etmezse onun üzerine Arafat dağı gibi günâh biner.

Dördüncüsü; orucun kazası konusudur. Seferde veya hastalıklı iken yenilen orucun kazası arka arkaya mı olacaktır yoksa ayrı ayrı mı? Bu konuda iki görüş vardır : Bir kısmı ardarda tutulması gerektiğini söyler. Çünkü kaza, edanın aynı olmalıdır. Diğer bir kısım ise ardarda tutmanın gerekmediğini, kişinin isterse ayrı ayrı, isterse ardarda tutabileceğini söylemektedirler. Bu görüş halef ve seleften Cumhurun görüşüdür. Deliller de böyle sabit olmuştur. Çünkü ardarda oruç tutmak Ramazân ayında oruç tutulması zarureti olduğu için vâcib olmuştur. Ramazândan sonra oruçtan maksad; yenildiği günler sayısınca oruç tutmaktır. Bunun için Allah Teâlâ «diğer günlerde o kadar oruç tutsun» buyuruyor. Ve ardından da «Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez» buyuruyor. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Ebu Seleme... Ebu Katâde'den nakletti, o da Rasûlullah (s.a.) m şöyle dediğini duyan bir bedevî'den nakletmiş: Sizin dininizin en

hayırlısı kolay olanıdır. Sizin dininizin en hayırlısı kolay olanıdır. Ahmed İbn Hanbel ayrıca der ki; bize Yezîd İbn Hârûn Ebu Urve'den nakletti ki; o şöyle demiş : Biz Rasûlullah (s.a.) ı bekliyorduk. Adamın biri abdest veya gusûl nedeniyle başından su damlayarak çıkageldi ve namaz kıldı. Namazı bitirince halk ona böyle yapmakta bizim için bir beis var mıdır? diye sorduklarında, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Allah'ın dini kolaylıktır, Allah'ın dini kolaylıktır, Allah'ın dini kolaylıktır. Üç kere söyle di. İmâm Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu âyetin tefsirinde Müslim İbn İbrahim'in Âsim İbn Hilâl'den naklettiği şekilde bu hadîsi rivayet eder

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Muhammed İbn Ca'fer.. Ebu Teyyâh'tan nakletti ki; o Enes İbn Mâliksin şöyle söylediğini duydum, demiş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu M; kolaylaştınnız, zorlaştırmayınız, sâkinleştiriniz, nefret ettirmeyiniz. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîç etmişlerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde var d olduğuna göre; Rasûlullah (s.a.) Ebu Mûsâ el-Eş'arî ile Muâz İbn Cebel'i Yemen'e gönderdiğinde şöyle buyurmuş :

Müjdeleyiniz, kaçırmayınız, kolaylaştınnız, zoriaştırmayınız, gönüllü olarak yaptırınız, ayırmayınız. Sünen ve Müsnedlerde ise Rasûlullah (s.a.) m : Ben kolay, Hanîf dini üzere gönderildim, buyurduğu nakledilir. Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde der ki; bize Abdullah İbn İshâk İbn İbrahim, Mihcen, İbn Edra'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) bir adamı namaz kılarken görmüş. Bir süre onu gözleriyle izlemiş ve demiş ki: Onun sâdık olarak namaz kıldığı kanâatında mısınız? Evet ey Allah'ın Raşûlü, bu Medîne halkının en çok namaz kılanıdır, demişler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ona kulak verme, seni mahveder. Sonra devam etmiş : Allah bu ümmete kolaylık istemiştir, güçlük istememiştir. «Allah, sizin için kolaylık ister, güçlük istemez, İ Bu sayıyı tamamlamanız, size hidâyet ihsan etmiş olduğundan AllalA tekbîr ile yüceltmeniz içindir.» Allah, hastalık ve sefer gibi ma'zeretlerin mevcudiyeti halinde size oruç yeme ruhsatı vermiştir. Çünkü si^ze kolaylık murâd eder. Ardından yediğiniz gün sayısınca tamamlayarak orucu kaza etmenizi emretmiştir ki, ibâdetiniz bittiği zaman Allah'ı

zikredesiniz. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «İbâdetinizi bitirince, atalarınızı andığınız gibi, hattâ daha kuvvetli bir anısla Allah'ı zikredin.» (Bakara, 200) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur «Namaz bitince yeryüzüne dağılın. Allah'ın lutfundan nızık isteyin ve Allah'ı çokça zikredin ki, felâhâ eresiniz.» (Cum'a, 11) Bir başka âyet-i kerîme'de de buyurur ki: «Rabbını güneşin doğmasından önce ve batışından önce hamd ile tesbîh et. Geceleyin ve secdelerin ardından onu tesbîh et.» (Kâf, 39-40) Bunun için sünnet-i seniyye'de teşbihin, tahmîdin ve farz namazlardan sonra tekbîrin müstehab olduğu belirtilmiştir. Nitekim İbn Abbâs der ki; Biz Rasûlullah (s.a.) m namazının tekbîrsiz son bulduğunu bilmezdik. Bilginlerden çoğu bu âyete dayanarak, Ramazân bayramında tekbîrin vâcib olduğunu söylemişlerdir Dâvûd İbn Ali el-İsfahânî (zahirî mezhebi mensubudur) Ramazân bayramında tekbîrin vâcib olduğu kanâatini belirtmiştir. Buna mukabil Ebu Hanîfe mezhebinde Ramazân bayramında tekbîr vâcib kabul edilmez. Ötekiler ise tekbîrin müstehab

olduğu görüşündedirler. Ancak bazı teferruat konusunda mezhepler arasında ihtilâf vardır. «Umulur ki şükredesiniz.» Allah'ın size emrettiği şekilde buyruklarını yerine getirin, farzlarını edâ edin, yasaklarını terkedin, hadlerini muhafaza edin. Umulur ki böylece şükredenlerden olursunuz. [\[42\]](#)

Orucu bozmayı gerektiren hastalığın sınırına gelince, bu ölçü kişinin hastalığının aşın derecede artmasından endişe edilmesidir. Nitekim İbn Basîr der ki: Ben Ebu Abdullah'a oruçlu kişinin orucu bozmasını gerektiren hastalığın sınırını sorduğumda, şöyle dedi: Bu sınır ona bırakılmıştır. Eğer bünyesinin zayıf düştüğünü görürse orucunu bozsun. Eğer dayanabilecek durumdaysa tutsun. Hastalık olduğu gibi yerinde kalsın. Yine rivayet edilir ki, Ebu Abdullah şöyle demiştir : Bu hastalığın sınırın namaz kılacak bir sürede ayakta durmaya güç yetirmektir. Hasan da böyle demiştir. Bu konuda fukahâ arasında ihtilâf vardır. Bize göre (Şiî'ler) oruç bozmayı gerektiren sefer miktarı —mubah ve emre itaat şeklinde bir yolculuk olmak kaydıyla— sekiz fersah, on-dört mildir. Şafiîlerde 16 fersah, Hanefîlerde 24

fersahtir. Başka günlerde oruç tutma konusuna gelince, bu hususta ihtilâf vardır. Hasan ve bir topluluk der ki; bu daraltılmış olarak hasta iyileşirss veya misafir seferden dönerse tutmak anlamındadır. Ebu Hanîfe iss bu konuda vüs'at olduğu görüşündedir. Bize göre (Şîa) bu süre iki Ramazân arasında sınırlıdır. Orucun ardarda veya aralıklı olarak tutulması caizdir. Ardarda tutmak daha afdaldır. Eğer boş verip de öbür Ramazân gelinceye kadar tutmazsa; hem fidye, hem de orucun kazası gerekir.^[43]

186 — Kullarım sana Beni sorarsa, şüphesiz ki Ben, çok yakınım. Bana duâ edince Ben, o duâ edenin duasına icabet ederim. Öyleyse onlar da Benim da'vetime icabet etsinler. Bana îmân etsinler ki, doğru yola varmış olalar.

Duâ

İbn Ebu Hatim der ki; bize babam... Salb İbn Hakîm'den, o da babasından, o da dedesinden rivayet etti ki; Bedevinin biri Hz. Peygambere, Ya Rasûlullah Rabbımız yakın mıdır ki ona fısıldayalım, uzak mıdır ki yüksek sesle duâ edelim? demiş. Rasûlullah (s.a.)

susmuş. Bunun üzerine : «Kullarım sana Beni sorarsa şüphesiz ki Ben çok yakınım...» âyeti nazil olmuş. Bu hadîsi tbn Merdûyeh, Ebu Şeyh el-İsfahânî, Muhammed tbn Ebu Humeyd tarîkıyla Cerîr'den nakleder. Ab-dürrezzâk da der ki; bize Ca'fer İbn Süleyman, Avf kanalıyla Hakan'dan nakletti ki; o şöyle demiş : Rasûlullah'm ashabı Rabbımız nerededir? diye sorduklarında Allah Azze ve Celle bu âyeti inzal buyurdu. İbn Cü-reyc de Atâ'dan nakleder ki, o kendisine şöyle nakletmiş : «Rabbımız dedi ki; Bana duâ edin, size icabet edeyim» âyeti nâzıl olduğunda, insanlar hangi saatte duâ edelim bir bilsek, dediler. Bunun üzerine «Kullarım sana Beni sorarsa, şüphesiz ki Ben çok yakınım...» âyeti nazil oldu.

îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Abdülvehhâb İbn Abdülme-cîd... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den nakleder ki; o şöyle demiş : Biz bir savaşta Rasûlullah ile birlikteydik. Bir tepeye tırmandığımızda, yüksekçe bir yerden indiğimizde, bir vâdîyi geçtiğimizde, mutlaka sesimizi tekbîrle yükseltirdik. Ebu Mûsâ der ki; Rasûlullah (s.a.) bize

yaklaşarak buyurdu ki; ey insanlar, kendi canınıza acıyın. Siz, sağır ve görünmez birine seslenmiyorsunuz. Duyan ve gören bir zâta sesleniyorsunuz. Sizin duâ ettiğiniz zât, sizden her birinize bineğinin boynundan daha yakındır. Ey Kays oğlu Abdullah, sana cennet hazînelerinden bir söz öğreteyim mi? Bu, Lâ havle Velâ kuvvete İllâ Billâh'tır. Bu hadîsi Bu-hârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîç etmişlerdir. Diğer bir topluluk da Ebu Osman el-Nehdî'den aynı hadîsi rivayet etmişlerdir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Süleyman İbn Dâvûd, Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Ben, kulumun Beni zannettiği gibiyim. Ve o Bana duâ ettiğinde, Ben onunla beraberim.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; o Ebu Hüreyre (r.a.) den Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu duymuş : Allah buyurur ki; kulum Beni zikrettiği ve Benimle iki dudağını kımıldattığı sürece, Ben kulumun yanındayım.

Ben derim ki; bu Allah Teâlâ'nın : «Muhakkak ki Allah müttâkiler ve ihsan edici olanlarla beraberdir.» kavli gibidir. Keza Mûsâ ve Hârûn (a.s.)a «Ben sizinle

beraberim, duyar ve görürüm.» buyurması gibidir. Bundan maksad, Allah Teâlâ'nın hiçbir duâ edenin, duasını boş çevirmeyeceği hiçbir şeyin onu alıkoyamayacağıdır. O duaları işitir. Bu âyette duaya teşvik sözkonusudur. Allah Teâlâ'nın katında duanın karşılıksız bırakılmayacağı ifâde edilmektedir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Yezîd bir adamdan, o da... Selmân el-Fârisî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Doğrusu kulunun iki elini kendisine açıp hayır isteğinde bulunması halinde; Allah Teâlâ onları boş çevirmekten haya eder. Yezîd der ki; bana bu adamın adının kilim satıcısı Ca'fer İbn Meymûn olduğunu da söylediler. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mace, Ca'fer İbn Meymûndan rivayet etmişlerdir. Tirmizî bunun hasen ve garib olduğunu söylemiştir. Bir kısmı da bu hadîsi rivayet etmiş, ancak ona kadar yükseltmemiştir. Şeyh Hafız Ebu Haccâc el-Mizzî... Ebu Osman el-Nehdî'den bu hadîsi rivayet eder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel ayrıca der ki; bize Ebu Amîr... Ebu Saîd' den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Hangi müslüman; günâh ve sıla-i

rahmi (akrabalarla münâsebeti) koparmak suçu olmadan Allah Azze ve Celle'ye duâ ederse; Allah şu üç şeyden birini muhakkak ona verir : Ya onun duasını çabucak kabul eder veya duasını onun için âhirette azık yapar veya duası nisbetinde ona kötülüklerin gelmesini önler. Orada bulunanlar öyleyse çok duâ edelim, dediklerinde Allah'ın Rasûlü, Evet Allah en çok duayı kabul edendir, buyurdu. Abdullah İbn İmâm Ahmed der ki; biz İshâk İbn Mansûr... Cübeyr İbn Nefîr'den nakletti ki; onlara Ubâde İbn Sâmit Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu anlatmış : Yeryüzünde müslüman her kim, Allah Azze ve Celle'ye duâ ederse Allah mutlaka onun duasına karşılık verir. Veya onu benzer kötülüklerden alıkoyar. Yeter ki günahkâr olarak veya sıla-i-rahmi kesmiş olarak duâ etmiş olmasın. Bu hadîsi Tirmizî, Abdullah İbn Abdurrahmân kanalıyla, İbn Sevbân'dan nakleder. Bu ifadesiyle bu hadîs sahihtir, hasendir, gariptir, der. İmâm Mâlik de İbn Şi-bâb kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş

«Sizden biriniz acele edip de Allah'a duâ ettim, benim duamı K&-bul etmedi demediği sürece, duanıza icabet edilir.» Buhârî ve Müslim bu hadîsi Mâlik'in hadîsinden tahrîc etmişlerdir. Buhârî'nin metninde «Allah onu cennetle sevâblandırır» ifâdesi vardır. Müslim de der ki; bana Ebu Zahir... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur

«Kul bir günâhla veya sıla-i rahmi keserek duâ etmediği ve acele etmediği sürece duasına icabet edilir. Orda bulunanlar; ey Allah'ın Rasûlü acele etmek nedir? diye sorduklarında, Rasûlullah; duâ ettiğim halde duam kabul edilmedi, diyerek dertlenip duayı terketmektir,» buyurdu.

İmâm Ahmed der ki; bize Abdüssamed... Enes'ten Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakletti: «Kul acele etmediği sürece hayır üzeredir. Orada bulunanlar nasıl acele eder? dediklerinde, Rasûlullah buyurdu ki; ben, Rabbıma duâ ettim, o benim duamı kabul etmedi, diyerek çabucak kabul olmasını ister.

İmâm Ebu Ca'fer Taberî tefsirinde der ki; bana Yûnus İbn Abd' ül-A'lâ... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki, o şöyle demiş : Hangi bir mü' min kul Allah'a duâ ederse, duası; ya dünyada çabucak karşılanır veya acele edip ümitsizliğe düşmediği takdirde, âhirete saklanır. Urve İbn Zübeyr der ki; ben anacığım acele edip ümitsizliğe düşmek nasıldır? dedim. Hz. Âişe; istedim, verilmedi, duâ ettim, kabul edilmedi diyerek acele eder, dedi. İbn Kuseyt der ki; ben Saîd İbn Müseyyeb'in de Hz. Âişe'nin söylediğinin aynısını söylediğini duydum.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Hasan... Abdullah İbn Arar" dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştu : Kalbler bir kap gibidir. Bazısı bazısından daha fazla alır. Ey insanlar, Allah'a duâ ettiğiniz zaman; siz onun mutlaka kabul edileceğine kanâat getirerek duâ edin. Çünkü gaflet dolu bir kalble duâ eden kulun duasına icabet edilmez. Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki; bize Muhanımed İbn İs-hâk... Ebu Nâfi'den nakletti ki; o şöyle demiş : Ben ve Hz. Âişe «Bana duâ edince Ben o duâ edenin duasına karşılık veririm» âyeti konusunu Rasûlullah (s.a.) a

sorduğumuzda, Rasûlullah buyurdu ki: Yarabbi Âişe'nin sorusuna bak. Bunun üzerine Cebrail Aleyhisselâm indi ve dedi ki: «Allah sana selâm ediyor ve buyuruyor ki: «Benim sâlih kulum sâdık niyetle duâ ediyor, kalbi tertemiz, yarabbi diyor. Ben de ona buyur derim ve hacetini karşılarım.» Bu hadîs bu şekliyle garîbtir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh... Câbir İbn Abdullah'tan rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okuduktan sonra şöyle buyurmuş: Allah' im duayı Sen emrettin, kabul edilmesini Sen üzerine aldın, Lebbeyk Allahümme Lebbeyk. Lebbeyk lâ Şerike lek, Lebbeyk inne'l-Hamde ve'n-Ni'mete lek, ve'l-Mülke Lâşerîke lek. Ben şehâdet ederim ki Sen birsin, teksin, doğrulmamışsın, doğurmamışsın. Senin eşin ve benzerin yoktur. Ben şehâdet ederim ki Senin va'din haktır. Sana ulaşmak haktır. Cennet haktır. Cehennem haktır. Kıyamet şüphesiz gelecektir ve Sen kabirdekileri dirilteceksin.

Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki; bize Hasan İbn Yahya... Enes İbn Mâlik'ten rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ; «Ey Âdemoğlu, bir

şey senin, bir şey Benim, bir şey de seninle Benim aramdadır. Benim olan; Bana ibâdet etmen ve Bana hiç bir şeyi ortak koşmamandır. Senin olan; ne yaparsan onun karşılığını sana Benim ödeyeceğimdir. Benimle senin aranda olan; senden duâ etmek, Benden de duanı kabul etmektir» buyurur.

Allah Teâlâ'nın duayı teşvik eden bu âyeti orucun ahkâmı arası na yerleştirmiş olması, her orucu bozarken veya kaza ederken duâ ile Allah'a yalvarmayı teşvik içindir. Nitekim İmâm Ebu Dâvûd Müsned' inde der ki; bize Ebu Muhammed... Abdullah İbn Amr'dan rivayet etti ki, o Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu işittim, demiş: Oruçlunun iftar anında duası kabul olunur. Abdullah İbn Amr, orucunu bo-bozarken duâ ederdi, ailesi ve çocukları da kendisiyle birlikte duâ ederlerdi. Ebu Abdullah Muhammed İbn Mâce Sünen'inde der ki; bize Hi-şâm İbn Ammâr... Abdullah İbn Amr'dan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Oruçlunun iftar anında duası reddedilmez. Abdullah İbn Ebu Müleyke der ki; ben Abdullah İbn Amr'ın

iftar anında şöyle dediğini duydum: Allah'ım her şeyi kuşatan rahmetin adına beni bağışlamamı diliyorum

İmâm Ahmed'in Müsned'inde Tirmizî, Nesel ve İbn Macenin Sünen'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Üç kişinin duası reddedilmez. Adaletli imâmın, iftar ederken oruçlunun ve mazlûm'un duası. Allah kıyamet gününe kadar mazlumun duasını bulutların altına yüceltir ve ona göklerin kapısını açarak buyurur ki: İzzetimin hakkı için bir süre sonra da olsa muhakkak Sana yardım ederim. [\[44\]](#)

Duanın Önemi

Mü'minlere seslenerek, orucun ahkâmını bildirmekte olan hitâb, bu âyette Hz. Peygambere yönelmektedir. Rasûlullah'ın, mü'minlere ibâdetlerinde ihlâslı olmaları gerektiğini hatırlatmasını böylece hidâyete ereceklerini belirtmekte ve duâ ile Allah'a yaklaşımları emredilmektedir. Dikkat çekmek için bir suâl sorulduğu varsayımıyla, suâle cevap veren üslûto tarzı kullanılmaktadır. Maksad şudur: Onlar bilmelidirler ki, Allah Tealâ kendilerine pek yakındır. O'nunla

kendileri arasında duâ ve ibâdetlerini Allah'a iletecek bir aracı ve şefaatçi yoktur. Allah Teâlâ'nın duâlarına icabet edip sevâbla mükâfatlandırması halinde araya girecek hiç kimse yoktur. Öyleyse ihlâsla ve tevhîd ile yan-üzca Allah'a yönelmelidirler.

Kâdî Beydâvî, bu âyetin bir önceki âyetle bağlantısı konusunda şöyle diyor: İyi bil ki, Allah Teâlâ mü'minlere Ramazân'da orucu emredip sayısını dikkate almalarını ve tekbîr gibi vazifelerle Ramazân'ı ikâme edip, şükretmeleri gerektiğini bildirdikten sonra, Allah'ın onların ahvâlini bildiğini, sözlerini duyduğunu, duâlarına cevap verdiğini, amellerini mükâfatlandırıdığını bildiren hemen bu âyeti serdediycr ki onları bu ibâdetler konusunda te'kîd ve teşvik etsin.

Biz biliyoruz ki; amelî hükümler îmânı kuvvetlendirmek ve nefsi islâh etmek için meşru kılınmıştır. Bunun için Kur'an-ı Kerîm'de her hükümle birlikte, îmânı takviye sadedinde o hükmün fayda ve teşriin-deki hikmeti anlatan bir açıklama gelir. Ancak söz arasında Allah'ın azametini, murakabesini ve teveccühünü gösteren

bu noktada îmânı takviye eden bölümler de yeralır. İşte bu âyet-i kerîme bunun tipik örneğidir. Bizim f akîhlerimiz, keski Kur'an'ın bu hidâyetine uysalardı da ahkâm kitaplarını katı ve bedenî amelleri anlatmaya münhasır, dar kalıplar içerisine sokmasalardı ve İslâm'ı gönül ve rûh tarafı bulunmayan maddî ve bedenî bir şekil dini imiş gibi takdim etmeselerdi. Allah'ın yakın olması konusunda denilir ki, bu yakınlık bilgisinin her şeyi kuşatması anlamınadır. Allah kullarının sözlerini duyar, amellerini görür. Kâdî Beydâvî'nin ibaresi ise şöyledir : Bu yakınlık, Allah Teâlâ'nın kulların fiillerini ve sözlerini bilmede kemâlinin ve hallerine muttali olmada yüceliğinin temsilidir. Böylece O'nun yerinin kullarına yakın olduğu ve hallerine muttali olduğu temsil edilmeye çalışılmaktadır. Bilginler buradaki sözü temsili anlamında almışlar, yakınlık ve uzaklığın mekân bakımından olacağını, Allah'ın ise bir mekâna sıgmaktan uzak olduğunu belirtmişlerdir. Yakınlığını varlık bakımından olmasının doğru olacağını söyleyen İmâm (Muhammed Abduh) der ki; bir mekâna

yerleşmeyen ve bir sınırla sınırlanmayan zât için bütün insanlar nis-betler ve yerler aynı derecede bulunur. Allah Teâlâ zâtı bakımından her şeye yakındır. Çünkü her şey O'nun tarafından varedilmiş ve dönüşü O'nadır. İşte Abduh'un söylediği bu yüce gerçekler tasavvuf önderlerinin üzerinde bulundukları gerçeklerdir. Hattâ bilginlerden birisi, «Biz senden ona daha yakınız.» âyeti konusunda bu yakınlığı açıkladığı esnada tasavvuf büyüklerinden birisi orada imiş. demiş ki; eğer maksad sizin dediğiniz gibi olsaydı, Allah Teâlâ âyetin devamında fakat siz bilmezsiniz derdi. Halbuki insanlardan bilgiyi nefyetmemiştir. Sadece siz görmezsiniz buyurmuştur. Öyleyse bilginin görme özelliği yoktur. Bu ancak zâtın kendisine hâs özelliğidir, demiş. Bu husus Şa'rânî' nin el-Yavâkît ve'l-Cevâhir isimli kitabında mezkûrdur. Her halükârda bu yakınlığın bütün gerekleri kastedilmiştir.

Üstadımız Muhammed Abduh'un varlık bakımından yakınlık konusundaki sözü ile ilgili bu notlarımı ilk baskıda neşrettim. Ve o bizzat bunlara

muttali oldu. Ancak bazı selefiyeci kardeşlerimiz bunun selef mezhebine muhalif olduğunu söyleyerek ona karşı çıktılar. Onlar «yakınlığı» Kelâmcılar gibi bilgi olarak tefsîr veya te'vîllerinde, selefi -ye mezhebine daha yakındır. Çünkü her şeyden ayrı olan bir yere sığmaz ve bir sınırla sınırlanmaz. Dolayısıyla onun için bütün yerler aynı nisbette sözkonusu olur. Ve her yerde bulunmak, aynı derecede bahis mevzuu olur. Bu ifâde, mutlak yüceliğin gereği ve her şeyi ihata etmenin icâbı olan mutlak farklılığın ifadesidir. Zâtta yakınlık olmadan, sıfatlarda yakınlık düşünülemez. Çünkü zât ile sıfat arasında ayrılma, bölünme yoktur. Gerçekte Selefiye mezhebi; sıfat konusunda nasları zahirine hamletmek ve ta'tîl, temsil ve te'vîl yoluna gitmemektir. (...)

Allah'ın dualara icabet etme şekli ise burada bahis mevzuu edilmemektedir. Şüphesiz ki Allah'ı bilen, şariatım ve Allah'ın yaratılışla ilgili kanunlarını tanıyan kimse, Allah'a duâ etmekle; Allah'ın kendisini ilâhî kanunların cereyan ediş sebeplerine ve metodlanna vâkîf kılmasından başka

bir şey istemez. O kanunları öğrenmek ve bu kanunlara uymakta Allah'ın kendisine yardım ve tevfikini ulaştırmasını arzular. Şüphesiz ki mü'min Allah'tan bilgisini arttırmasını veya rızkını bollaştırmasını isterken; bilginin bir vahiy olup kendisine ilham edilmesini veya gökten altın ve gümüş yağdırıp kendisini zengin etmesini dilemez. Keza Allah'tan hastalığına şifâ veya mümkün olmayan tedâvî yollarının bulunmasını dilerken, Allah'ın normal kanunlarını ortadan kaldırıp fevkalâde şeyler yapmasını dilemez. Veya kendisinin mucize ve hârikalarla desteklenmesini istemez. Duanın mâhiyyetini iyi bilen mü'min; Allah'dan sadece tedâvî konusunda kendisini başarıya ulaştırmasını veya şifânın sebebi olan şeyleri elde ettirmesini ister. Bu bir yol gösteren vasıtasıyla olabileceği gibi ilham yoluyla da olabilir. Nitekim nice insanlar sebeplere sarılıp son derece gayretle çalıştıkları halde, başarıya ulaşamamışlardır. Ancak bundan sonra Allah'a duâ ile yönelmişler ve Allah'tan yardım dilemişlerdir. Allah'ın hidâyetiyle yardım; kula yeni

bir yol açmasıdır. Ve faydalı bir işi akla ilham etmesidir, hastanın mizacını hastalığa karşı kuvvetlendirmesidir. Âyet-i kerîme'de her duanın kabul edileceğine dâir bir delil yoktur. Sadece Allah Teâlâ'nın duaları kabul edeceğini bildirmektedir. Öyleyse Allah'tan başkasına duâ edilmemesi gerekir. Öyleyse îmân özelliğiyle özellik kazanmış olan mü'minler, sıkıntıya düştükleri zaman; Allah'tan başkasından hidâyet beklememelidirler. Kabirlere gidip; ey falan, ey falan diyerek onlardan yardım istememelidirler.

İyi bakın, Allah Teâlâ «duâ edenlerin duasını kabul ederim» demiyor da bunu bir kayda bağlıyor. «Bana duâ ettikleri zaman» buyuruyor. Yani mü'min duâ ile bana gerçek anlamda yönelir ve kendini bana vererek, benden başka bir sığınak olmadığını farkedirse, başka yerden bir şey ummaz, bir şey beklemez, sadece bütün vâsıtalara doğruca başvurduktan sonra Allah'ın emrine imtisal ederse duasını kabul ederim, diyor. Bilgi, azîmet ve amelden sonra; duâ gerçekleşir. Evet kul, yapılması gereken her şeyi yaptıktan sonra duâ ederse Allah

Teâlâ kanunlarına uyan herkese lütfettiği hazînelerini ona da verir. Kul yapması gereken şeyleri yapar da başanya ulaşmazsa, sebepleri halkeden müsebbibe sığınmalı, kalbleri doğru yola götüren Allah'a yönelmeli ve görmediği, bilmediği şeyleri ondan dilemelidir. Her şeyin mülkü elinde bulunan Allah'ın yardım ve inayetini istemelidir. Seleften bazı kişiler bu gibi duaların muhakkak kabul edileceğini söylemişlerdir. Sû-filer de derler ki, kabul edilen duâ, istidat diliyle istenendir. Nitekim Hz. peygamber de istenmeyecek şeyleri istemekten Allah'a sığınmıştır. Öyleyse bir kimse çalışmayı ve kazanmayı bırakıp her gün «Rabbım bana bin lira ver, Rabbım bana bin lira ver» diyerek Allah'tan isterse, bu kimse duâ eden insan değil, düpedüz bir câhildir. Bunun misâli tedâvî yolunu benimseyerek doktora görünmediği halde, Rabbım bana şifâ ver, bana afiyet ver diyen kimse gibidir. Sanki o bu duâsıyla şöyle demektedir : Allah'ım sen değişmez dediğin, kanunlarını benim için değiştir. Derste bir öğrenci şunu sordu : Rızık önceden belirlenmişse neden isteyelim? Üstâd Muhammed

Abduh dedi ki; benim sana cevap vermem veya vermemem önceden belirlenmişle niye suâl soruyorsun? Bu söylenebilecek bir söz değildir. Bu âyette ve diğer âyetlerde, hadîslerde bizden Allah'a duâ etmemizi istemenin hikmeti ne olabilir? Hadîste duâ hidayetin beynidir, buyurulmuştur. Allah bizim nefsimizde olanı ve içimizde saklı bulunanı bildiğine göre, niçin bizden duâ etmemizi istiyor? Sûfîler der ki; duadan maksad, gönlün Allah'a karşı çırpınışı ve Allah'ın yardımına muhtaç olduğunu anlayıp O'na sığınmasıdır. Buna delil olarak İbrahim (a.s.)in ateşe atılmazdan önce Cebrail'in ona gelip bir ihtiyâcın var mı? diye sormasını gösterirler. O, sana ihtiyâcım yok, deyince Cebrâîl, öyleyse Allah'a duâ et, demişti. Bunun üzerine İb-râhîm Allah'ın halimi bilmesi benim suâlimden daha yeterlidir cevabını vermişti. Ben derim ki; âyetin ve hadîslerin zahirinden anlaşılan, gönülden Allah'a yönelip duâ edilmesi gerekir. Nitekim kitâb ve sünnette me'sûr dualar bulunmaktadır. Dille duâ, kişinin Allah'a ihtiyâcını hissetmesi, gönlüyle çırpınması ve bunun şuuru içerisinde bulunmasıdır. Bunun etkisi

olmasa da bu kula kendi durumunu hatırlatır ki işte bu da îmânın en büyük belirtilerinden biridir. Bunun için Hz. Peygamber duayı ibâdetin beyni olarak isimlendirmiştir. Bunun için duâ edilmesi istenmektedir. Samimiyetle Allah'a yönelen, ruhuyla Allah'a ve Allah'ın rızâsına koşan kişinin duası muhakkak kabul edilir. (...)^[45]

187- Oruç gecesı kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için ,siz de onlar için bir elbisesiniz. Sizin nefislerinize hıyanet eder olduğunuzu Allah bildi de tevbenizi kabul edip, sizi bağışladı. Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin. Sizin için şafağın beyaz ipliğı .siyah ipliğinden seçilinceye kadar yeyin, için. sonra geceye kadar orucu tamamlayın. Mescidlerde i'ti-kâfta bulunduğunuz zaman, kadınlarınıza yaklaşmayın. Bu, Allah'ın hudududur. Sakın onlara yaklaşmayın. İşte Allah âyetlerini insanlara, korunsunlar diye böyle açıklar.

Oruçla İlgili Hükümler

Bu âyet ile Allah müslümanlara ruhsat vermiş ve İslâm'ın başlangıç dönemindeki bir durumu

kaldırılmıştır. Çünkü İslâm'ın başlangıcında bir kişi iftar ettiği zaman; ona yatsı namazına veya uyuyuncaya kadar; yemek, içmek ve cinsî münâsebet helâl idi. Ama uyuyunca veya yatsı namazım kılınca, artık bir daha yemek, içmek ve cinsî münâsebet ertesi akşama kadar yasaktı. Bu, onlara çok ağır gelmeye başladı. Bu âyette geçen “Rafes” kelimesi cinsî münâsebettir. İbn Abbâs, Atâ, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Tâvûs, Salim İbn Abdullah, Amr İbn Dînâr, Hasan, Katâde, Zühri, Dahhâk, İbrâhîm el-Nehaî, Süddî, Atâ el-Horasânî ve Mukâtil İbn Hayyân böyle demişlerdir.

«Onlar sizin için, siz de onlar için bir elbisesiniz.» İbn Abbâs Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân, onlar sizin için huzur kaynağı, siz de onlar için huzur kaynağısınız, diye tefsir etmişlerdir. Rebî' İbn Enes ise; kadınlarınız sizin için yorgan, siz de onlar için yorgansınız, diye tefsir etmiştir. Kısacası kadın ve erkek birbiriyle içice düşüp kalktığı için, Ramazân ayında zorluk olmasın diye cinsî münâsebet ruhsatı verildi. Nitekim Muâz'ın uzun

hadîsinde de geçtiği gibi, bu âyetin sebebi nüzulü şöyledir: Ebu İshâk, Berrâ İbn Âzib'ten nakleder ki Rasûlullah (s.a.) m ashabından bir kişi oruç tuttuğunda iftar etmeden uyursa, ancak ertesi gün akşama kadar yemek yiyebilirdi. Kays İbn Sırma el-Ansârî oruçlu idi. O gün kendi arazîsinde çalışıyordu. İftar vakti olunca, karısına geldi ve yiyecek bir şeyler varmı? dedi. Kadın, hayır çıkıp bir şeyler araştırayım, dedi. Ancak Kays'ın uykusu geldi ve yattı. Karısı gelip onun uyuduğunu görünce, yazık oldu da uyudun, dedi. Ertesi gün öğleye doğru adam bayılmaya başladı. Rasûlullah (s.a.) a bu durum anlatılınca, işte bu âyet-i kerîme nazil oldu. Bunun üzerine ashâb-ı güzîn fazlasıyla sevindiler. Burada Buhârî'nin Ebu İshâk'tan naklettiği ifâde şöyledir : Ben Berrâ'dan duydum ki; o şöyle dedi: Ramazân orucu emredildiğinde müslümanlar eşlerine yaklaşılamazlardı. Ramazân boyu onlarla birleşemezlerdi. Bazı kişiler nefislerine hiyânet ederlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Sizin nefislerinize hiyânet edecğinizi Allah bildi de» âyetini inzal buyurdu.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakleder: Ramazân ayında yatsı namazını kıldıktan sonra müslümanlara ertesi akşama kadar yemek ve eşleriyle birleşmek yasaktı. Sonra müslümanlar dan bazı kişiler Ramazân ayında yatsıdan sonra yemek yediler ve eşleriyle birleştiler. Bunlar arasında Hattâb oğlu Ömer (r.a.) de bulunuyordu. Durumu Rasûlullah'a dertlenerek anlattıklarında, bu âyet-i kerîme nazil oldu. Bu rivayeti Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder.

Mûsâ İbn Ukbe, Kureyb kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Müslümanların yemelerini, içmelerini ve eşleriyle birleşmelerini helâl kılan oruçla ilgili âyet nazil olmazdan önce; bir kişi uyuyacak olursa, bir daha ertesi akşama kadar yiyemez,[^] içemez ve eşiyile birleşemezdi. Bize ulaştığına göre; Hattâb oğlu Ömer (r.a.) uyudu, oruç başladıktan sonra eşiyile birleşti. Sonra Rasûlullah (s.a.) a gelip dedi ki; yaptığım şeyden dolayı sana ve Allah'a şikâyet ederim. Hz. Peygamber ne yaptın ya Ömer? dedi: O ben nefsimle uyudum ve uyuduktan sonra eşimle birleştim.

Halbuki oruç tutmak istiyordum, dedi. Halk; Rasûlullah (s.a.) in; sen bunu yapacak adam değildin, demesini bekliyordu. Ancak o sırada âyet-i Serîme nazil oldu. Ve Rasûlullah «Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı» âyetini okudu.

Sa'd İbn Arûbe... Ebu Hüreyre'nin bu âyet-i celîle konusunda şöyle dediğini rivayet eder : Bu âyet nazil olmazdan önce yatsı namazını kıldıktan sonra müslümanlara yemek, içmek ve kadınlara yaklaşmak ertesi gün iftar edinceye kadar haram olurdu. Hattâb oğlu Ömer (r.a.) yatsı namazından sonra eşiyle birleşti. Sırma İbn Kays el-Ansârî de akşam namazını kıldıktan sonra uykusu geldi, yattı, yemek yemedi. Rasûlullah (s.a.) yatsı namazını kılincaya kadar o uykusundan uyanmadı. Kalktı, yemek yedi ve içti. Ertesi sabah Rasûlullah (s.a.) a gelerek durumunu haber verdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı...» âyetini inzal buyurdu. Bu, Allah'ın bir .affi ve rahmetiydi...

Hüseyim... Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan nakleder ki; o şöyle demiş: Hattâb oğlu Ömer ayağa kalktı ve dedi ki; Ey Allah'ın Ra-sûlü, ben dün akşam bir kişinin ailesinden isteyeceği şeyi istedim. Eşim, uykusu geldiğini söyledi. Ben, hastalık gösterisinde bulunuyor sandım. Ona yaklaştım. Bunun üzerine Hz. Ömer hakkında bu âyet-i celîle nazil oldu. Bu haberi Şu'be, Amrİbn Mürre kanalıyla İbn Ebu Leylâ'dannakletmiştir.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr el-Taberî der ki; Bana Müsennâ, Mûsâ İbn Cübeyr'den nakletti ki, o Abdullah İbn Kâ'b İbn Mâlik'ın babasının şöyle dediğini duymuş: Ramazan ayında oruç tuttukları zaman, geceleyin yatınca; ertesi gün iftara değin insanlara yemek, içmek ve kadın yasaklanmıştı. Bir gece Ömer İbn el-Hattâb Hz. Peygamberin yanından geç vakitte dönmüştü. Eşinin uyumuş olduğunu görmüş ve ona yaklaşmak istemişti. Kadın, ben uyudum deyince, uyumadın di yerek ona yaklaşmıştı. Kâ'b İbn Mâlik de böyle yapmıştı. Ertesi sabah Hattâb oğlu Ömer Hz. Peygambere gelip durumu haber verdi. Bunun üzerine Allah

Teâlâ «Sizin nefislerinize hiyânet edeceğinizi Allah bildi de tevbenizi kabul edip sizi bağışladı. Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin...» âyetini inzal buyurdu. Mücâhid, Atâ, İkrime, Süddî ve Katâde ile diğerlerinden de bu âyetin nüzul sebebi konusunda, Ömer İbn el-Hattâb'ın ve onun gibilerin davranışlarıyla, Sırma İbn Kays'ın davranışı nakledilir. Onlar sayesinde Allah'ın bir rahmeti ve ruhsatı olarak nfk ile bütün gece boyu, yemek, içmek ve cinsî münâsebet mübâh oldu.

«Ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin.» Ebu Hüreyre, İbn Ab-bâs, Enes İbn Mâlik, Kadı Şüreyh, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Rebî' İbn Enes, Süddî, Saîd İbn Eşlem, Hakem İbn Utbe, Mukâtil İbn Hayyân, Hasan el-Basri, Dahhâk ve Katâde ile diğerlerinden rivayet edilir ki; bu âyetten maksad çocuktur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de bununla cinsel münâsebetin kastedildiğini söyler. Amr İbn Mâlik... İbn Abbâs'tan «Ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin.» âyetinden Leyle-i Kadrin kastedilmiş olduğu,

rivayetini nakleder, İbn Ebu Hatim ile İbn Cerîr de böyle rivayet etmişlerdir. Abdürrezzâk der ki, bize Ma'mer Katâde'nin şöyle dediğini nakletti: «Ve Allah'ın hakkınızda yazdığım isteyin» Yani Allah'ın sizin için yazdığı ruhsatı arayın. Saîd, Katâde'nin bu âyetin tefsiri konusunda; Allah'ın sizin için helâl kıldığını arayın, dediğini nakleder. Keza Abdürrezzâk... Âtâ İbn Ebu Rebâh'tan nakleder ki, o şöyle demiş : Ben İbn Abbâs'a bu âyeti nasıl okuyorsun? “” şeklinde mi yoksa “” şeklinde mi? dedim. İbn Abbâs hangisini istersen dedi. Sonra ilk okunuşunu tut, dedi. İbn Cerîr der ki; bu âyet yukarda söylenenlerin hepsinden çok daha umûmîdir.

«Sizin için şafağın beyaz ipliği siyah ipliğinden seçilinceye kadar yeyin, için, sonra geceye kadar orucu tamamlayın.» Allah Teâlâ yukarda geçtiği gibi, cinsel münâsebeti, yemeyi ve içmeyi her gece için mübâh kılmıştır. Oruçlu; sabahın aydınlığı, gecenin karanlığından ayrılıncaya kadar istediği gece bunları yapabilir. Sabahın aydınlığının gecenin karanlığından ayrılması «Şafağın beyaz

ipliği siyah ipliğinden seçilinceye kadar» ifadesiyle belirtilmiştir. Bu ifâdedeki iltibası ve kapalılığı «fecrin» kelimesi kaldırmaktadır. Nitekim İmâm Ebu Abdullah el-Buhârî'nin... Seni İbn Sa'd'dan naklettiği hadîste Seni der ki: Bu âyet nazil olduğunda, «fecrin» kelimesi henüz inmemişti. Bazı kişiler oruç tutmak istediklerinde ayaklarından birine beyaz ve siyah ip bağlıyorlardı ve onları ikisinden ayırt edecek zamana kadar yiyorlardı. Daha sonra Allah Teâlâ fecr kelimesini inzal buyurdu ve böylece gece ve gündüzün kastedildiği öğrenilmiş oldu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Hüseyim... Adiyy İbn Hâ-tim'den nakletti ki; o şöyle demiştir: «Sizin için şafağın beyaz ipliği siyah ipliğinden seçilinceye kadar yeyiri, için sonra geceye kadar orucu tamamlayın» âyeti nazil olunca, ben iki ip aldım. Biri siyah, diğeri beyazdı. Ve onları yastığımın altına koydum. Bunlara bakıyordum, ancak siyah ile beyazı, beyaz ile siyahı birbirinden ayırt edemiyordum. Sabah olunca, Rasûlullah (s.a.) a varıp, yaptığımı haber

verdim. Bunun üzerine Rasûlullah dedi ki; öyleyse senin yastığın geniştir. Çünkü burada kasdolunan; sabahın beyazlığı ile gecenin karanlığıdır. Buhârî ve Müslim bu hadîsi bir başka şekilde Adiyy'den naklederler. Rasûlullah'ın «öyleyse senin yastığın geniştir» kavlinin mânâsı şudur: Bu âyette kasdedilen siyah iple beyaz ipi altına koyacak kadar yastığın geniş olmalıdır. Çünkü bu ipler gündüzün beyaz-lığıyla, gecenin karanlığıdır. Dolayısıyla senin yastığının Doğu ve Batı genişliğinde olması gerekir. Buhârî'nin rivayetinde bu hadîs bu şekilde teîsîr edilmiş olarak yer alır. Bize Mûsâ İbn İsmâîl Adiyy'den nakleder ki, o şöyle demiştir: Adiyy bir siyah ip, bir de beyaz ip aldı. Gecenin bir kısmı geçince onlara baktı ve birbirinden ayırt edemedi. Sabahlayınca dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü ben onları yastığımın altına koydum. Rasûlullah buyurdu ki; öyleyse senin yastığın geniş olmalı-dir ki; beyaz iple siyah ip yastığının altına girebilsin. Bu hadisın bazı rivayetlerinde, «Yastığın geniş olmalıdır» yerine «kafan geniş olmalıdır» lafzı vârid olmuştur.

Bazıları bu hadîsi budalalıkla tefsir etmişlerdir ki bu, zayıftır. Ancak hadîsin muhtevası yine bu anlama gelir. Çünkü bir kişinin yastığı geniş olursa kafası da geniş olacaktır. Allah en iyisini bilir. Buhârî'nin rivayeti ayrıca bu âyetin tefsirini de ihtiva etmektedir. Kuteybe... Ali İbn Hâtim'den nakleder ki; o şöyle demiştir : Dedim ki, ey Allah'ın Rasûlü beyaz ipin siyah ipten ayrılması ne demektir? Bu gerçekten iki ip midir? Rasûlullah buyurdu ki; eğer bu iki. ipi görebilirsen senin kafan çok geniş olmalıdır. Sonra buyurdu ki; hayır, bunlar gecenin karanlığıyla gündüzün beyazlığıdır. Allah Teâlâ'mn fecrin doğuşuna kadar yemeye izin vermesi, sahurun müs-tehâb olduğunun delilidir. Çünkü bu, ruhsat kabîlindendir. Ve bu ruhsattan yararlanmak iyidir. Bunun için Rasûlullah (s.a.) dan sabit olan sünnet-i seniye'de sahura teşvik emri vârid olmuştur. «Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Enes İbn Mâlik der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

«Sahur yapın, çünkü sahurda bereket vardır.»
Müslim'in sahîh'in-de Amr İbn Âs der ki;
Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

«Bizim orucumuzla ehl-i kitâb'ın orucunu
ayıran fark, sahur yemektir.»

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize İshâk
İbn îsâ... Ebu Saîd' den nakletti ki; Rasûlullah
(s.a.) şöyle buyurmuştur: Sahurda yemek
berekettir, sakın terketmeyiniz. İçinizden birisi bir
bardak su da içmiş olsa Allah ve melekleri sahura
kalkanlara duâ eder.

Bir bardak su içme şeklinde de olsa, sahur
konusunda tesvîk edici pek çok hadîs-i şerîf vârid
olmuştur. Sahurun fecrin aydınlanmasına yakın
zamana kadar te'hîr edilmesi müstehaptır. Nitekim
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna
göre; Enes İbn Mâlik, Zeyd İbn Sâbit'ten nakleder
ki; o şöyle demiştir : Biz Rasûlullah (s.a.) ile
birlikte sahur yaptık, sonra namaza kalktık. Enes
der ki; ben Zeyd'e ezanla sahur arası ne kadardır?
diye sordum. O elli âyet okunacak kadardır, dedi.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Mûsâ İbn Dâvûd... Ebu Zerr'in şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ümmetim iftarı acele ettikleri, sahurı geriye bıraktıkları sürece hayır üzere kâim olacaktır. Rasûlullah (s.a.) in sahurı mübarek gıda diye isimlendirdiği pek çok hadîs-i şerifte vârid olur. İmâm Ahmed'in, Neseî ve İbn Mâce'nin Hammâd İbn Seleme kanalıyla... Huzeyfe İbn el-Yem-mân'dan naklettikleri hadîste Huzeyfe şöyle der: Biz Rasûlullah (s.a.) ile sahur yaptık. O sırada gün ağarmıştı ancak güneş henüz doğmamıştı. Bu hadîsi yalnızca Âsim İbn Ebu Necûd rivayet etmiştir ki, Neseî bunun tek kaldığını söyler ve burada fecrin yaklaştığı mânâsının kastedildiğini belirtir. Nitekim Allah Teâlâ «Onlar sürelerini doldurunca; ya ma'rûf ile tutuverin veya ma'rûf ile bırakın.» âyetinde iddet müddetinin son bulması yaklaşıncaya, onların ya eve tutulması veya ayrılarak bırakılması gerektiğini böylece ifâde etmiştir. Hadîsi burada belirlenen hususa hamletmek gerekir. Rasûlullah (s.a.) sahur yapmış, ancak fecrin doğduğunu zannetmiş, bir kısmı

iss bunun farkına varamamıştır. Selef-i salibinden pek çok kişiden sahurun, fecrin yaklaştığı ana kadar geciktirilmesine müsamaha gösterildiği rivayet edilir. Nitekim buna benzer nakiller Hz. Ebu Bekir, Ömer, Ali, Abdullah İbn Abbâs, Zeyd İbn Sabit ve ayrıca tabiînden büyük bir kitle tarafından rivayet edilmiştir. Bunlar arasında Muhammed İbn Ali, İbn Hüseyim, Ebu Miclez, İbrahim el-Nehâî, Ebu Duhâ, Ebu Vaîd bulunduğu gibi İbn Mes'ûd'un arkadaşlarından başka kişiler de vardır. Keza Atâ, Hasan, Hakem İbn Üyeyne, Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Ebu Şa'sâ, Câbir İbn Zeyd'den de böyle rivayet edilir. Ahmed de bu görüşe kail olmuştur. Biz bunların dayanaklarını başlı başına yazdığımız oruç kitabında kaydettik. Hamd Allah'a mahsûstur.

İbn Cerîr tefsirinde bazı kişilerden nakleder ki iftar; nasıl güneşin batışıyla caiz oluyorsa, imsak da; güneşin doğuşundan itibaren vâcib olur. Ben derim ki; ilim ehlinde herhangi bir kişinin bu görüşü ayağını sağlam basarak serdedeceğini tahmin etmiyorum. Çünkü Kur'an'ın açık nassına

aykırıdır. Allah Teâlâ; «sizin için şafağın beyaz ipliği siyah ipliğinden seçilinceye kadar yeyin, için, sonra geceye kadar orucu tamamlayın» buyuruyor.

Buharı ve Müslim'in Sahîh'lerinde Kasım kanalıyla... Hz. Âişe' den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bilâl'in ezanı sizi sahurunuzdan alıkoymasın. Çünkü o geceleyin ezan okur. İbn Üm-mü Mektûm'un ezanını duyduğunuz zamana kadar yeyip, için. Çünkü o fecir doğuncaya kadar ezan okumaz. Bu lafız Buhârî'ye aittir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Musa İbn Dâvûd... Kays İbn Talk kanalıyla babasından nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Fecir, ufukta uzanan fecir değildir. Ancak beliren kızılıktır. Ebu Dâvûd ve Tirmizî de bu hadîsi rivayet ederler. Ancak onların metni şöyledir: Yükselen ve parlayan ışık sizi rahatsız etmesin. Kızıl ışık belirinceye kadar yeyin ve için. İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn Müsennâ... Semûre İbn Cündeb'den Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakletti : Şu beyazlık ve Bilâl'in seslenmesi sizi aldatmasın. Fecir doğuncaya veya

çatlayıncaya kadar yeyin. Keza İbn Cerîr, Şu'be ve diğerleri kanalıyla, Semûre İbn Cündeb'ten Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu rivayet eder: Sizi Bilâl'in ezanı ve uzanan fecir, sahurdan alıkoymasın. Sadece ufukta uçuşan fecir, sahurdan alıkoysun. İbn Cerîr der ki, bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... «Semûre İbn Cündeb'ten Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakletti: Şu beyazlık ve Bilâl'in ezanı sizi aldatmasın. Fecr uçuştugu zaman sabaha kalkın. Müslim Sahîh'inde bu hadîsi Züheyr İbn Harb kanalıyla İsmâîl İbn İbrahim' den nakleder.

İbn Cerîr der ki; bana Abd İbn Humeyd... Abdullah İbn Mes'ûd' dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bilâl'in ezanı —veya seslenişi dedi— sizden birini sahurdan alıkoymasın. Çünkü Bilâl uyuyanınızı uyandırmak, ayakta olanınızı geri döndürmek için ezan okur. —veya seslenir demiştir— Fecir şöyle veya şöyle. (Hz. Peygamber elini sıkıp kaldırmış, sonra parmaklarını açmıştır.) demek değildir ki öyle desin. İbn Cerîr bir başka yolla Teymî'den bu hadîsi rivayet eder.

İbn Cerîr der ki; bana *Hasan İbn Zeberkan el-Nehâî... Abdur-rahmân İbn Sevbân'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Fecir iki tanedir : Kurt kuyruğu gibi olan (fecir) bir şeyi haram kılmaz. Ama ufku sarıp uçuşan (fecir) namazı helâl, yemeyi haram kılar. Bu hadîs gerçekten mürseldir.

Abdürrezzâk der ki; bana İbn Cüreyc, Atâ'dan nakletti ki; o İbn Abbâs'ın şöyle dediğini duydum, demiş : Fecir iki tanedir. Gökyüzünde parlayan (fecir) bir şeyi helâl veya haram kılmaz. Fakat dağların başında beliren (fecir) içmeyi haram kılar. Atâ der ki; gökyüzünde parlamak demek, semâda uzunluğuna yayılmak, demektir. Bu fecir oruçlu için içmeyi ve namazı haram kılmaz. Keza haccı fevtettirmez. Ama dağların başında dağılırsa, oruçlu için içmek haram olur, haccı da fevt eder. Bu hadîsin İbn.Abbâs'la Atâ'ya isnadı sahîhtir. Selef-i sâli-hînden bir çok kişi tarafından böyle rivayet edilmiştir. Allah onlara rahmet etsin. [\[46\]](#)

Önemli Bir Mes'ele

Allah Teâlâ; oruç tutmak isteyen kişi için cinsî münâsebet, yemek ve içmek konusunda fecir vaktini sınır kıldığından sabahleyin cünüb olan kişinin, gusûl edip orucunu tamamlaması gerekir ve bundan dolayı hiçbir beis yoktur. Dört imâmın ve seleften, haleften Cum-hûr-u ulemanın mezhebi budur. Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiklerine göre; Hz. Âişe ve Ümmü Seleme (r.a.) dediler ki; Rasûlullah (s.a.) ihtilâmdan değil ama cinsî münâsebette bulunmaktan dolayı cünüb olunca gusûl edip oruç tutardı. Ümmü Seleme'nin hadîsinin devamında «Sonra ne orucunu bozar, ne de kaza ederdi.» ibaresi bulunmaktadır. Müslim'in Sahîh'inde Hz. Âişe (r.a.) den nakledilir ki adamın birisi; Ey Allah'ın Rasûlü, ben cünüb iken namaz vakti gelip çatıyor, oruç tutayım mı? dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben cünüb iken namaz vakti gelip çatıyor ve orucumu tutuyorum. Adam dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü sen bizim gibi değilsin. Allah senin gelmiş geçmiş günâhlarını bağışlamıştır. Rasûlullah (s.a.); Allah'a andolsun

ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve Allah'tan en iyi sakınmasını bileneğiniz olmayı umarım, buyurdu. İmâm Ahmed İbn Hanbel'in... Ebu Hüreyre (r.a.) den naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Sizden biriniz sabah namazına niyet edildiği zaman cünüb ise, o gün oruç tutmasın. Bu hadîsin isnadı Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre' sahihtir. Buhârî ve Müslim'de bu hadîs, Ebu Hüreyre ve Fadl İbn Abbâs'tan nakledilir. Neseî'nin Sünen'inde ise Üsâme İbn Zeyd ve Fadl İbn Abbâs'tan nakledilir. Ancak bu, merfû' değildir. Bu bakımdan bilginlerden bir kısmı bu hadîsi illetli saymış, bir kısmı da onu benimsemiştir. Bu görüşte olanlar Ebu Hüreyre, Salim, Atâ, Hişâm İbn Urve ve Hasan el-Basrî'dir. Bir kısmı da uyurken cünüb (ihtilâm) olmakla, isteyerek cünüb olma arasında ayrım yapmaktadırlar. Bunlar Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'nin hadîsine istinaden birincilere bir şey gerekmediğini, Ebu Hüreyre'nin hadîsine binâen ikincilerin orucunun ise' caiz olmadığını söylemişlerdir. Urve, Tâvûs ve Hasan'dan böyle

nakledilir. Bir kısım ulema da farz oruçla nafil oruç arasında ayırım yaparak, farzın tamamlanıp kaza edileceğini, nafilenin ise hiçbir zarar veremeyeceğini söylemişlerdir. Sevrî; Mansûr ve İbrâhîm el-Nehaî'den bu görüşü rivayet eder. Bu görüş Hasan el-Basrî'nin de görüşüdür. Bazı bilginler de Ebu Hüreyre hadîsinin Âişe ve Ümmü Seleme hadîsiyle nesh-edildiğini iddia etmişlerse de bu konuda tarihî bir belge yoktur. İbn Hazm; o hadîsin bu âyet-i kerîme ile neshedildiğini söyler ki, bu da cidden uzak bir ihtimâldir. Zîra tarihî bir belge yoktur. Hattâ tarihî verilerde ortaya çıkan sonuç bunun aksidir. Bazı bilginler de Ebu Hüreyre'nin hadîsinin Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'nin cevaz ifâde eden hadîsini tamamladığını söylemişlerdir ki bu, görüşlerin en yakını ve sözlerin en derli toplusudur. Allah en iyisini bilir.

«Sonra geceye kadar orucu tamamlayın.» Şer'î bir hüküm olarak iftar; güneşin battığı anda caiz olur. Nitekim Buhâri ve Müslim' de mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

«Gece şuradan geldiği ve gündüz de şuradan gittiği zaman, oruçlu iftar yapar.»

Sehl İbn Sa'd el-Sâidî (r.a.) der ki; Rasûlullah (s.a.) :

«İnsanlar iftarda acele ettikleri sürece hayr üzere kâim olurlar.» buyurmuştur. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim de tahrîç etmişlerdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Velîd İbn Müslim... Ebu Hüreyre (r.a.) den Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakletti: Allah Azze ve Celle; kullarından en çok sevdiğim iftarı en çabuk yapandır, buyurmuş. Tirmizî bir başka şekilde bunu Evzâî'den nakleder ve bu hadîs hasendir, garîbtir, der.

Ahmed İbn Hanbel ayrıca der ki; bize Affân... Beşîr İbn Hassâ-siye'nin hanımı Leylâ'dan nakletti ki o şöyle demiş : Ben ardarda iki gün iftârsız oruç tutmak istedim. Beşîr beni men'ederek dedi ki, Rasûlullah (s.a.) bu tür orucu yasakladı ve bunu Hıristiyanlar tutar siz Allah'ın size emrettiği gibi oruç tutun ve orucu geceye kadar tamamlayın. Gece bastırınca iftar edin, buyurdu. Bu sebeple

sahîh hadîslerde «visal» adı verilen iki günü birleştirek hiçbir şey yemeden oruç tutmak yasaklanmıştır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Oruçları birleştirmeyin. Sahâbe-i güzîn; ey Allah'ın Rasûlü, sen birleştiriyorsun, dediklerinde; Rasûlullah (s.a.), ben sizin gibi değilim. Akşam olunca Rabbım beni yedirir, içirir buyurmuş. Ebu Hüreyre der ki; Sahabe iki günü birleştirek oruç tutmaktan vazgeçmediler. Rasûlullah (s.a.) iki gün iki gece onlarla birlikte orucu birleştirdi. Sonra hilâli gördüler. Ve onları tenkîd ederek buyurdu ki; eğer hilâl gecikmiş olsaydı ben de size onu arttıırırdım. Bu hadîsi Bu-hârî ve Müslim, Zührî'den tahrîç ederler. Keza birleştirmeyi yasaklayan hadîsi her iki imâm Enes ve İbn Ömer'den tahrîc eder. Hz. Âişe (r.a.) der ki; Rasûlullah (s.a.) mü'minlere rahmet olarak iki günü birleştirmeyi yasakladı. Onlar dediler ki; ama sen birleştiriyorsun. Rasûlullah buyurdu ki; ben sizin gibi değilim. Rabbım beni yedirir, içirir. Orucu

birleştirerek tutmaktan nehy bir çok şekilde sabit olmuştur. Ve bunun sadece peygambere hâs özelliklerden olduğu belirtilmiştir. Bu konuda Allah'ın ona yardım edip destek olduğu ifâde edilmiştir. En doğrusu Allah'ın Rasûlullah'ı, yedirip, iirmesinin hissî olmayıp, ma'nevî olduğudur. Aksi takdirde hissî olarak yedirilmiş olsaydı, orucu birleştirmiş sayılmazdı... Kim de güneş battıktan sonra, seher vaktine kadar bir şey yemezse bu onun bileceği bir şeydir. Nitekim Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : İki gün orucu birleştirmeyiniz. Sizlerden birisi birleştirmek isterse, seher vaktine kadar ulaştırsın. Onlar dediler ki; ey Allah'ın Rasûlü, sen birleştiriyorsun. Rasûlullah buyurdu ki; ben sizin gibi değilim. Ben yattığım zaman beni doyuran yiyeceğim ve su içiren s k 'm vardır. Bu hadîsi Bu-h r  ve Müslim tahrîc etmişlerdir.

 bn Cerîr der ki; bize Ebu Küreyb... H tib  bn Ebu Belta'nın  mm  Veled'inden nakleder ki, o sahur yaparken Rasûlullah (s.a.) a rastlamış. Rasûlullah onu, yemeğe çağırmış. Kadın ben

oruçluyum deyince, Rasûlullah, siz nasıl oruç tutarsınız? buyurmuş. Ben tuttuğum orucu Rasûlullah (s.a.) a anlatınca o, Muhammed'in ailesinin visal orucundan sana ne? Sahuru, sahura birleştirmek sana ne? buyurmuş. İmâm Ahmed der ki; bize Abdürrezzâk... Hz. Ali'den Rasûlullah (s.a.) in seherden sehere orucu birleştirdiğini nakletti. İbn Cerîr, Abdullah İbn Zübeyr ve diğer selef-i salibinden rivayet eder ki; onlar da sayılı günlerde orucu birleştirirlermiş. Ancak bunu, onların ibâdet şeklinde değil, riyâzat olarak yaptıklarına hamletmiştir. Allah en iyisini bilendir. Muhtemeldir ki, onlar buradaki yasağı şefkat babından bir yol gösterme olarak anlamışlardır. Nitekim Hz. Âişe'nin hadîsinde bu husus, «onlara rahmet olarak» diye ifâde edilmiştir. İbn Zübeyr, onun oğlu Âmir ve onların yolunda gidenler, bu konuda güçlüğü yeğleyerek böyle yapıyorlardı. Çünkü kendilerini kuvvetli buluyorlardı. Nakledilir ki onlar, bağırsaklarının yemekle tahriş olmaması için ilkin yağla iftar ederler ve sabrederlermiş. İbn Zübeyr'den rivayet

edilir ki; o yedi gün ardarda oruç tutar ve yedinci günün sabahında da en güçlü ve en sağlam olarak kalkarmış. Ebu'l-Âliye der ki; Allah orucu gündüz farz kılmıştır. Gece bastırınca isteyen yer, isteyen yemez.

«Meseidlerde i'tikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayınız.» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet Ramazânda veya Ramazân dışında mescidde i'tikâfa giren kişiler hakkındadır. İ'tikâfa girenlere i'tikâf süresi bitinceye kadar, gece veya gündüz kadınlara yaklaşmayı Allah yasaklamıştır. Dahhâk der ki; adam, i'tikâfa girip de mescidden dışarı çıkacak olursa, dilerse karısıyla temasta bulunabilirdi. Nihayet Allah Teâlâ «mescidde kaldığınız sürece onlara yaklaşmayın», buyurdu. Yani ne mescidde, ne de mescidin dışında. Mücâhid, Katâde de böyle dediler. Başkalarının da bu âyet ininceye kadar böyle yaptığı rivayet edilir.

İbn Ebu Hatim der ki; İbn Mes'ûd; Muhammed İbn Kâ'b, Mücâhid, Atâ, Hasan, Katâde, Dahhâk, Süddî, Rebî' İbn Enes ve Mukâ-

til'in, i'tikâfta iken hanımlara yaklaşılmayacağım söylediklerini nakletti. Bu nakil ulemâ katında ittifak edilmiş olan bir husustur. İ'tikâfa giren kişi; mescidde bulunduğu sürece hanımına yaklaşmak ona haram olur. İsterse ihtiyâcını gidermek için evine gitmiş olsun. Evinde ancak yemek veya def-i hacet için kalabilir. Daha fazla kalması helâl olmaz. Karısını öpemez, onu kucaklayamaz ve i'tikâf'ın dışında başka bir şeyle meşgul olamaz. Hasta ziyaretine gidemez. Ancak yolda yürürken ona bir şeyler sorulabilir. İ'tikâf konusunda tafsilatlı hükümler i'tikâf bahsinde açıklanmıştır. Bunlardan bir kısmı üzerinde ulemâ icmâ' etmiş, bir kısmı üzerinde ihtilâf etmiştir. Biz oruç kitabında bu konuda uzunca bilgi verdik. Hamd Allah'a mahsûstur.

Bu sebeple fukahâ oruç kitabından sonra i'tikâf kitabım tasnîf ederlerdi. Bunu yaparken Kur'an-ı Azîm'e uyarlardı. Çünkü Kur'an-ı Azîm orucu zikrettikten sonra, i'tikâfı bahis konusu yapmıştır. Oruçtan sonra i'tikâfın zikredilmesi Allah Teâlâ tarafından i'tikâfın oruçlu iken

yapılmasına dikkatleri çekmek içindir. Ya da Ramazân ayının son günlerinde i'tikâfa girmeyi teşvik içindir. Sünnet-i seniyye'de sabit olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) Ramazân ayının son on gününde i'tikâfa girermiş. Allah Azze ve Celle ona kendi katma yücelttiği zamana kadar böyle yapmıştır. Sonra eşleri de aynı şekilde i'tikâfa girmişlerdi. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde mü'minlerin annesi Hz. Âişe ve Safiyye'nin Hz. Peygamber mescidde i'tikâfta iken onu ziyaret ettikleri nakledilmiştir. Safiyye bir süre Rasûlullah'ın yanında konuşmuş ve sonra akşam üzeri evine gelmek için döndüğünde; Rasûlullah (s.a.) onunla beraber evine getirinceye kadar yürümüş. Evi Medine'nin yanındaki Usâme İbn Zeyd'in eviymiş. Yolun bir kısmına geldiğinde, Ansârdan iki kişi onunla karşılaşmış. Rasûlullah (s.a.) ı görünce, Rasûlullah (s.a.) m eşiyle birlikte olmasından dolayı ondan haya ederek hızlıca kaçıp gizlenmeye çalışmışlar. Rasûlullah (s.a.) onlara buyurmuş ki; koşmayınız, o Safiyye'dir. İyi bilirim o benim eşim olan Safiyye'dir. O iki kişi;

Sübhânallah ey Allah'ın Rasûlü, demişler. Bunun üzerine Aleyhisselâtü Vesselam Efendimiz; şeytân âdem-oğlunun içerisinde kanın akışı gibi sirayet eder. Ben sizin kalblerini-ze bir şey veya bir şer sokmasından korktum, buyurmuştur. Şafî merhum der ki; Rasûlullah (s.a.) böylece günâha girmelerini önlemek için ümmeti töhmetten uzaklaştırmak gerektiğini öğretmiştir. Halbuki o iki zât Rasûllulah (s.a.) a kütü zan beslem'ekten sakınacak kadar Allah'tan korkan kişilerdi. Allah en iyisini bilendir.

Âyet-i kerîme'de geçen, «Yaklaşmaktan» maksat, cima' (cinsel temas) dır. Cinsî temas ve bunun gerekleri olan; öpme, sarılma vb. hallerdir. Bir şey vermek veya almak konusuna gelince; bunda bir beis yoktur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hz. Âişe (r.a.) den nakledilir ki, o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) ben âdet halinde iken başım bana uzatırdı ve ben onu tarardım. Eve ihtiyâcı için ancak girerdi. Hz. Âişe der ki; bazan evde bir hasta olurdu. Ben ancak geçerken ona suâl sorardım.

«Bu, Allah'ın hudududur.» Yani şu açıkladığımız, belirttiğimiz, anlattığımız oruç ve ahkâmıyla ilgili hususlar, bu konuda koyduğumuz helâl ve haramlar, ruhsat ve azimetler Allah'ın bizzat teşvik edip, açıklamış olduğu sınırlandır. «Sakın onlara yaklaşmayın.» Haddi tecâvüz edip aşmayın. Dahhâk ve Mücâhid; «bu Allah'ın hudududur» kavlini i'tikâfda cinsî münâsebet konusundaki hadleridir diye tefsîr etmişlerdir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem «Oruç gecesini kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı» âyetini okumuş sonra «Geceye kadar orucu tamamlayın» âyetine gelince babam ve üstâdlanımızdan diğerleri böyle derlerdi ve bu âyeti bize okurlardı, demiş.

«İşte Allah, âyetlerini insanlara korunsunlar diye böyle açıklamış» Allah nasıl orucu, hükümlerini ve tafsîlâtım açıklamışsa, diğer hükümleri de kulu ve habîbi Muhammed'in dilinden öylece açıklamıştır. Tâ ki insanlar nasıl hidâyete ereceklerini, ve Allah'a nasıl itaat edeceklerini öğrensinler. Nitekim 'bir diğer âyet-i

kerîme'de şöyle bu-yurulur: «O'dur kuluna sizi karanlıktan aydınlığa çıkarması için apaçık âyetleri indiren.» [\[47\]](#)

Buradaki “Min” edatı iki anlama gelebilir: Birincisi; ba'ziyet anlamına gelir. Ve o takdirde mânâ, fecrin bir kısmı demek olur. Yoksa fecrin hepsi anlamına gelmez. Nitekim İbn Cüreyc'den böyle rivayet edilmiştir. İkincisi beyân (açıklama) anlamına gelir ki bu; beyaz ipin açıklaması mâhiyyetindedir. Beyaz ip fecr demektir. Rivayet edilir ki Adıyy İbn Hatim Rasûlullah (s.a.) a demiş ki: Ben siyah ve beyaz iki kılıç koydum. Ve onlara bakıyordum. Ama birbirinden ayırdedemiyordum. Bunun üzerine Rasûlullah ön dişleri görününceye kadar gülmüş, sonra buyurmuş ki: Ey Hâtim'in oğlu bu gecenin ka-ranlığıyla, gündüzün aydınlığıdır. Şu halde orucun başlaması bu vakitten itibârendir. [\[48\]](#)

188 — Mallarınızı aranızda bâtl ile yemeyin. Ve insanların mallarından bir kısmını, siz bildiğiniz halde günâhla yemek için onları hâkimlere aktarmaym.

Yöneticilere Verilen Mallar

Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'dan naklen der ki, Bu âyet-i kerîme kendisinin malı olmadığı ve bu konuda elinde apaçık bir belge bulunmadığı halde, bir malın kendisine âit olduğunu iddia ederek hâkimlerin yanında dâva açan ve hakkın kendisinin lehinde olmadığını bilerek hak sahibi olduğunu iddia eden kimseler hakkında nazil olmuştur. Bu kimseler bile bile haram yiyip, günâha girmektedirler. Keza Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Hasan, Katâde, Süddî ve Mukatil İbn Hayyân ile Abdurahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in şöyle dedikleri rivayet edilir: Sen zâlim olduğunu bile bile dâvâcı olma. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ümmü Seleme (r.a.) den nakledilir ki; Rasû-lullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

«Dikkat edin, ben sadece bir insanım. Bana bir dâvâcı gelir. Belki de içinizden bir kısmınız delilini çok daha güzel bir dille ifâde eder ve ben onun lehine hüküm veririm. Kimin için bir müslümanın aleyhinde hüküm vermişsem o ateşten bir parçadır. Ya onu taşıyın, ya da atsın.» Bu âyet-i

kerîme ve bu hadîs-i şerif gösteriyor ki; hâkimin hükmü gerçekte bir şeyi değiştirmez. Kendiliğinden haram olan bir şeyi —haram olduğu halde— helâl kılmaz. Kendiliğinden helâl olan bir şeyi de —helâl olduğu halde— haram kılmaz. Hâkim, zahire göre hüküm verir. Eğer verdiği hüküm gerçeğe uyarsa, hüküm gerçek olur. Aksi takdirde hâkimin verdiği hükümden dolayı mükâfatı vardır. Ancak hile yapan da vebale girer. Bunun için Allah Teâlâ «Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin» buyurmuştur. Yani iddianızın bâtıl olduğunu bile bile, sözünüzle haklı olduğunuzu göstermeye çalışmayınız. Sonra Katâde derki; ey ademoğlu iyi bil ki; hâkimin hükmü senin için haramı helâl kılmaz, bir bâtıl seni haklı çıkarmaz. Hâkim ancak gördüğüne ve şâhidlerin şehâdetine göre hüküm verir. Hâkim beşerdir. Yanılabilir de, isabet edebilir de. İyi bilin ki; kime bâtıl konusunda lehte bir hüküm verilmişse onun dâvası son bulmamıştır. Allah, kıyamet gününde onları birleştirir. Ve haksız olanın; dünyada haklının aleyhine almış olduğu

hükümden, çok daha sağlam, çok daha doğru hükmü o zaman haksız olanın aleyhinde verir. [\[49\]](#)

Haksız yere başkasının malını yemek, İslâm'da reddedilen kazançların başında yeralır. Bu konuyu Reşîd Rızâ şöyle açıklıyor:

Buradaki yemekten maksad, mutlak şekilde almaktır. «Almak» ta'bîrinin yemek kelimesiyle ifâdesi, Arap dilinde bilinen bir kullanım şeklidir. Kur'ân'ın nüzulünden önce de bu ta'bîr bu anlama kullanılıyordu. Ta'bîrin menşei şuradan gelmektedir: Yemek, ihtiyâcın en yaygın biçimidir. Her ne kadar bazı kişiler mallarını yemenin dışında başka konularda harcamakta iseler de bu, yeme ihtiyâcının ve bünyeyi sağlam tutmak isteğinin en önemli ve en yaygın istek olduğunu ortadan kaldırmaz. Mal yeme ta'bîri, çoğu kçrre boş yere harcamak anlamına kullanılır. Diğer şekilde de kullanıldığı vâridir.

Boş yere demek olan “” kelimesi, bir şeyin gerçek karşılığı olmayan demektir. Bu kelimedden “” kelimesi de türetilmiştir. Ve bu kelime kaybetme, zarar anlamına gelir. İslâm şeriatı

alışılagelen şekliyle hakîkî karşılığı olmaksızın veya mal sahibinin rızâsı olmadan birinin malını almayı haram kıldığı gibi malı faydalı ve gerçek şeklin dışında harcamayı da yasaklamıştır. Üstâd Muhammed Abduh der ki; kendisine yetecek bir iş yapacak durumda olduğu halde sadaka alan kişilere aldıkları şey haramdır. Biz diyoruz ki nasıl böyle birine sadaka vermek haram ise o kimsenin sadaka alması da haramdır. Şu halde mecbur olmadıkça bir müslümanın sadaka kabul etmesi helâl değildir. Keza mecbur kalan kişi kendi kazancı ve çabasıyla bu durumunu izâle etmekten âciz olmadığı sürece sadaka alması yasaktır. Ben derim ki; bundan çok daha belîğ olanı; fakihlerin bu konuda zikrettikleri şu örnektir: Fukahâ der ki; namaz kılarken avret mahallini örtecek bir şeyi olmayan kişinin, sadaka kabul ederek veya birisinden emânet elbise alarak namaz kılması vâcib değildir. Çünkü bu İslâm'ın mükellef kılmadığı bir minnetin altına girmektir. O kişi çıplak olarak namazını kılabilir. Bu bâtıl şeyler arasında faiz yasağı da vardır. Çünkü faiz, halkın malını

kapitali veren kişinin karşılığında bir şey koymadan yemesidir. Buna benzer bir durumda kat kat faiz yiyenlerin durumudur. Ancak bu tür faizle selem arasında fark vardır. Şeriatın ruhu, bu gibi âyetlerle bize insanın kimseye zarar vermeden meşru yollarla mal kazanması gerektiğini öğretmektir. Kur' an bu hususu daha vecîz şekilde «bâtıl» terimiyle ifâde ediyor. Çünkü halk arasında bâtılın pek çok şekilleri vardır. Müslümanın, bâtıl saydığı her şeyden kaçınması gerekir. Halkın gözünden uzak kalabilecek, ancak zamanla ortaya çıkacak devlet adamlarına para yedirmek ve faiz yemek gibi konular da bâtıl teriminin içerisinde yer alır (...) Keza insanları birbirine bağlayarak karşılıksız çalıştırmak için menfaatlan-nı gasbederek halka tecâvüz edenler de bu âyetin muhtevası içerisinde girerler. Ya da çalıştırdığı işçinin ücretini vermeyenler, az verenler de bu terimin içinde yer alır. Her türlü tecâvüz, hîle, sahtekârlık, göz bağcılık, karaborsacılık da bunun içerisinde yer alır. Çünkü onlar halkın gözünü boyayarak, sahte ve değersiz şeyleri güzel

göstermektedirler. Başkasına gerçek olmayan ve doğru olmayan bilgiler vererek reklâm yapıp alış-verişte bulunanlar da böyledir. Eğer alıcı gizli tarafını bilirse, aldığı veya sattığı şeyler hakkındaki kanâati değişecek olursa onu satan kişi bâtil bir malı yemiş olur.

Kadınların kocaları tarafından sevimleri için taktıkları bir takım muskalar, büyüler, göz değmesini önleyici şeyler, Kur'an hatimleri, sayılı miktarda okunmuş yasinler veya bazı zikirler de bâtil şeyler arasında yer alır. Bu gibilerin dinle alay etmeleri bazan o hadde ulaşmaktadır ki, ünlü bazı kimseler Yâsîn sûresini satmaktadırlar. İhtiyâç gidermek veya ölümlere rahmet olması için bazıları. Yâsîn okumakta ve her seferinde bir ipe bir düğüm çalmakta ve ipi beraberinde taşımaktadır. Yâsîn okutturacak kişi gelince, uygun olan parayı alıp adamın istediği kadar sayıda düğümleri çözerek adama Yâsîni vermektedirler. Bana bu vak'ayı Şeyh Muhammed Abduh derste anlatmıştı. Biz bazı Hıristiyan papazlarının bu türden endülûjans adı al tında vergiler kestiklerini ve

cennetten arsalar sattıklarını duyar ve onlarla alay ederdik. Nihayet öğrendik ki içimizden de onların yolundan adım adım gidip ayının inine düşenler bulunmaktadır.

Muhammed Abduh der ki; bir ibâdet için alman her ücret halkın malını bâtıl olarak yemektir. Asr-ı saadette ibâdet için para alındığı bilinir şey değildi. İlk ve. ikinci neslin söyledikleri arasında bunu gösteren hiçbir ifâde bulunmamaktadır. Kaldı ki ibâdetin para ile elde edilmesi aklın kabul edeceği bir şey değildir. Zira ibâdet ancak niyet ve Allah'ın rızâsını kastetmekle gerçekleşir. İbâdetten maksad, Allah'ın buyruğunu yerine getirmektir. Ne zaman bu niyete dünya menfaati gibi bir şaibe karışırsa, o davranış Allah rızası için bir ibâdet olmaktan çıkar. Allah Teâlâ ancak her türlü menfaat ve şaibelerden uzak olan ihlâslı amelleri kabul eder. (...)

Ben derim ki; şeriatı gönderen şâri'in dilinde bu gibi davranışlar şirk olarak isimlendirilmiştir. Meselâ Müslim'in ve diğerlerinin naklettiği

hadîste Allah Teâlâ, «Ben,, ortaklardan ortağa en az muhtaç olanım») buyurmuştur. Kim yaptığı bir amele Benden başkasını ortak koşarsa onu "ve ortağını başbaşa 'bırakırım. Kıyamet günü olduğunda mühürlü sayfalar getirilir ve Allah'ın huzurunda açılır. Allah Teâlâ meleklerine; şunu kabul edin, şunu atın buyurur. Melekler, Senin İzzetin hakkı için bunda hayırdan başka bir şey görmedik, derler. Allah Teâlâ; evet doğru söylersiniz, ama bu benden başkası için yapılmıştı. Ben bu gün ancak benim rızâmı kastedeni kabul ederim, buyurur. Bir başka rivayette de melekler; biz ancak yapılan amelleri yazdık, derler. Ve hadîs aynı şekilde devam eder. İmâm Ahmed ve Tirmizî ile İbn Mâce'nin hadîsinde ise şöyle buyrulur: Allah Teâlâ geleceğinden şüphe olmayan bir günde, öncekileri ve sonrakileri toplayınca bir münâdî şöyle seslenir: «Kim yaptığı amelde Allah'dan başka birini kastetmiş-se sevabını onun katında arasın. Çünkü Allah Teâlâ ortaklardan en çok müstağni olandır.»

Bu hadîsin anlatmak istediği husus; hem ibâdet etmek, hem de para kazanmak isteyen kimselerin durumudur. Bu kimselere şayet para verilmeyecek olsa da yine Kur'an okuyacak olanlardır. Ama sadece para için Kur'an okuyanlar ve para verilmediği takdîrde, ne o hatmi, ne de o kadar sûreyi veya zikir okumayacak olanlara gelince; onların durumu daha çirkin, günâhları daha büyüktür. Yaptıkları iş bâtıldır ve meşru sayılmaz. Ona ücret verenin de o işten ücret alanın da âkibeti hüsrandır.

Bazı fakîhler Kur'an okumakla, Kur'an öğretmek arasında ayırım gözetirler. Kur'an öğretme için ücret almaya cevaz verirler. Ve bunu ilim tahsîli olarak sayarlar. Çünkü öğretme ile meşgul olurken başka yönlerden kazanç sağlama imkânı bulunmaz. Biz Kur'an öğretenlere para kazanmayı caiz görmezsek, çocuklarımıza Kur'an okutacak kimseyi bulmamız mümkün olmaz, derler Zamanımız geçmiş zamanlar gibi değildir. Eskiden olduğu gibi insanlar ilim yapmak ve öğretmek için

çalışırken bunu sırf Allah rızâsı için onun rızâsına nail olmak için yapmamaktadırlar.

Şeyh Muhammed Abduh der ki: Kim para karşılığı ilim ve din öğretirse, o kimse diğer sanatkârlar ve çalışanlar gibidir. Onun yaptığı işten dolayı sevabı yoktur. Sadece dikkat ve itinâsıyla ihlâs ve -samîniyetiyle öğrettiği ve talebelerine öğüt verdiği takdirde sevâb kazanır. Ben hatırlıyorum; bir zaman Şeyh Muhammed Abduh şöyle demişti: Hayrat vakıflardan maaş bağlanan öğretmenlerin, yalnızca ihtiyaçlarını gidermek için ücret almaları icâbeder. Ancak o zaman Dizzat öğretmenlik görevinden dolayı Allah'a ibâdet etmiş olurlar. Bunun işareti; gerek duymayınca iffet gösterip vakıftan bir şey almasıdır. Müezzinler konusunda da, Kur'an öğreticileri konusunda söylenenler söylenmiştir. Burada da öğretmenlikte olduğu gibi maksad ve niyet önemlidir. Ancak ma'rûz kaldığı dînî bir mes'eleyi soran kişiye para karşılığı cevap vermenin caiz olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Çünkü bilenlerin cevap vermesi farzdır:

İlmi gizlemek yasaktır, özet olarak diyebiliriz ki; halkın malını bâtil ile yemek hükmü içerisinde, vehim, hîle, zarar ve bilgisizlik şaibesi bulunmadan kişinin rızâsı olmaksızın alınan her türlü mal girer, ölümler için veya dirilerden cin ve şeytânların zararını defetmek için Kur'an okutmak da bu şaibeli işler arasında yer alır. Bunun mukabilinde para verenler, bilmezler ve böylece ölünün veya dirinin faydalandığını, dünyada cinlerin, âhirette azabın defedileceğini sanırlar. Herhangi bir konuda şeriatın hükmünü bilmeyen kişi sahtekârların ve hilecilerin aldatılmasına hazır durumdadır. Ev halkının öğüt alması için evlerde Kur'an okutmak böyle değildir. Kur'an dinleterek ev halkının inancını takviye etmek, tıpkı öğretmenin ilim öğretmesi gibidir. Ancak okuyan kişiye ücret niteliğinde olmaksızın, ikramda bulunmak lâzımdır.^[50]

189- Sana yeni doğan aylardan soruyorlar. De ki; Onlar insanların faydası ve hacc için birer vakit ölçüleridir. Evlere arka taraflarından girmeniz birr değildir. Ancak birr; muttaki olanıktır. Evlere

kapılarından gelin. Allah'dan korkun ki, felaha eresiniz.

Aylar'm Mâhiyyeti

Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki; halk Rasûlullah (s.a.) a hilâllerden sorduğunda bu âyet-i kerîme nazil olmuştur. Böylece onlar borçlarının geldiği süreyi, kadınlarının iddetini ve hacc vakitlerini öğrenirler. Ebu Ca'fer, Rebî' kanalıyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki; halk, ey Allah'ın Rasûlü aylar niçin yaratılmıştır? diye sorunca, Allah Teâlâ bu âyet-i Celîle'yi inzal buyurmuş. Allah müslümanların oruç ve iftarı, kadınların iddeti ve borçlarının ödeme süresi olarak aylan yarattığını belirtmiştir. Atâ, Dahhâk, Katâde, Süddî ve Rebî' İbn Enes ten de böylece rivayet edilir. Abdürrezzâk; Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah ayları insanlar için vakit ölçüsü kılmıştır. Onu gördüğünüz zaman oruç tutun, gördüğünüz zaman iftar edin. Eğer hava bulutlu olursa otuz günü sayın. Hâkini bu hadîsi Müstedrek'inde İbn Ebu Revâd'ın hadîsinden nakleder ve der ki; o

soylu, alışkan, âbid ve güvenilir bir kişiydi. Bu hadîsin isnadı sahihtir, ancak Buhârî ve Müslim tahrîç etmemiştir.

Muhammed İbn Câbir, Kays İbn Talk kanalıyla, babasından nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah aylan yaratmıştır. Ayı gördüğünüzde oruç tutun, onu gördüğünüzde iftar edin. Eğer bulutlu olursa otuz sayısını tamamlayın. Ebu Hüreyre'nin hadîsinde Ali İbn Ebu Tâlib'den de böylece nakledilir.

«Evlere arka taraflarından girmeniz birr değildir. Ancak birr mt-takî olanınıkidir. Evlere kapılanndan gelin.» Buhârî, Ubeydullah İbn Mûsâ kanalıyla... Berrâ'dan nakleder ki; o şöyle demiştir: Araplar câ-hiliyet devrinde ihrama girdiklerinde, evlere arka taraflarından girerlerdi. Bunun zerine Allah Teâlâ işbu âyeti inzal buyurdu! Ebu Dâvûd el-Tayâlisî... Berrâ'dan böylece rivayet etmiş ve demiş ki; An-sâr seferden döndüklerinde hiç birisi evlerine kapılanndan girmezdi. Bunun zerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

A'meş, Ebu Süfyân kanalıyla, Câbir'den nakleder ki; Kureyş'liler hums (dindarlık) iddiasında bulunurlar ve ihrâmlı iken evlerine kapılarından girerlerdi. Ansâr ve diğer araplar ise ihrâmlyken kapıdan girmezlerdi. Rasûlullath (s.a.) bir bahçede iken, bahçenin kapısından dışarı çıktı. Kutbe İbn Amir el-Ansârî de onunla birlikte çıktı. Orada bulunanlar dediler ki; ey Allah'ın Rasûlü, Kutbe İbn Âmir tüccar bir adamdır ve seninle beraber kapıdan çıktı. Rasûlullah Kutbe İbn Âmir'e neden benim gibi yaptın? dediğinde, o senin yaptığını gördüm ben de öyle yaptım, dedi. Rasûlullah ben humus yapıyorum, dediğinde o, benim dinim senin dinindir karşılığını verdi. Bunun üzerine işbu âyet- i kerîme nazil oldu. Bu hadîsi İbn Ebu Hatim ve Avfî, İbn Abbâs' tan bu şekilde rivayet ederler. Keza Mücâhid, Zührî, Katâde, İbrahim el-Nehaî, Süddî ve Rebî' İbn Enes'ten de böylece rivayet edilir.

Hasan el-Basrî der ki: Câhiliyet ehli olan kavimlerden birisi yolculuk etmek istediği ve sefer maksadıyla evinden çıktığı zaman evinden çıkıp da

tekrar seferden vazgeçerek evinde kalmak isterse, evin kapısından girmezdi. Aksine arka tarafından tırmanarak girerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Evlere arka taraflarından girmeniz birr değildir...» buyurdu.

Muhammed İbn Kâ'b der ki; adam i'tikâfa girdiğinde eve kapısından gelmezdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Atâ İbn Ebu Rebâh der ki; Medine halkı bayram törenlerinden döndüklerinde, evlerine arka taraflarından girerlerdi ve bunun birr'e (iyiye) en uygun olacağını söylerlerdi. Bunun üzere Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu.

«Allah'tan korkun ki felaha eresiniz» Allah'tan sakının. Size emrettiğini yapın, yasakladığını bırakın. Böylece Allah'ın huzuruna getirdiğiniz zaman en mükemmel şekliyle sizi mükâfatlandırır ve karşılığını verir. [\[51\]](#)

«Onlar, Hz. Peygambere ayın durumunun ve değişikliğinin nedenini sordular. Allah Teâlâ Hz. Peygambere onlara bu konuda beliren şu hikmetle cevap vermesini bildirdi. Ayın durumunun değişik

olmasındaki hikmet; insanların işlerini düzenlemek üzere ayın vakit ölçüsü olması, yine muayyen vakitlerde yaptıkları ibâdetlerin zamanını onunla öğrenmeleridir. Özellikle haccın edası ve kazası bakımından vaktin önemi ortadadır. Âyette geçen “” kelimesi vakit kelimesinden türemiş olan “” kelimesinin çoğuludur. Vakitle zaman ve müddet arasındaki fark şöyledir : Mutlak müddet feleğin baştan sona kadar hareketinin uzamasından, (imtidâd) ibarettir. Zaman taksim edilmiş müddettir. Vakit ise herhangi bir kısmı belirlenmiş olan zamandır.^[52]

Yüce Allah'ın bol şefkati ve nimetini hatırlatan genel tebliğin durumuna yaraşır biçimde ortaya çıkan hikmetin açıklanması olarak aylar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir. Şöyle ki; onunla insanlar dünyevî işlerinin zamanını ta'yîn ederler. Ticâret zirâat, oruç, iftar ve özellikle de hacc gibi belirli vakitlerde yapılan ibâdetlerin zamanını öğrenirler. Çünkü haccda gerek edâ için, gerekse kaza için vakit bahis mevzuudur.

Eğer ay güneş gibi olsaydı veya aynı şekilde durup kalsaydı onunla vakit ayarlaması mümkün olmazdı. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.) onun bâtınî hikmetini sözkonusu etmemiştir. Meselâ ayın teşekkülünün, muhtelif zamanlardaki durumlarının farklı olması için normal. Ancak bu mümkün olmazsa sen şariat meleklerinin üzerine indiği hikmet sahibinin hikmetine (Rasûlullah) başvurur. Şâirin dediği gibi:

«Hazâmı söylediği zaman doğrulayın onu,

Çünkü sözlerin en doğrusudur Hazâmî'nin sözü.»^[53]

190- Size harb açanlarla, Allah yolunda siz de harbedin. Ancak haddi aşmayın. Şüphesiz ki Allah, haddi aşanları sevmez.

191- Ve onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, katilden beterdir. Onlar sizinle savaşmadıkça, siz de Mescid-i Harâm'da onlarla savaşmayın. Ancak onlar sizinle savaşılırsa, siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir.

192- Eğer onlar vazgeçerlerse\ şüpheşiz ki Allah, Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

193- Fitne kalmayıp, din de Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse, artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur.

Allah Yolunda Savaş

Ebu Ca'fer el-Râzî, Rebî' îbn Enes kanalıyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki; o bu âyet-i kerîme konusunda şöyle demiştir: Medine'de savaş konusunda nazil olan ilk âyet budur. Bu âyet nazil olunca Rasûlul-lah (s.a.) kendisiyle savaşanlara karşı savaşıyor, kendisiyle savaşmaktan kaçınanlardan da uzak duruyordu. Nihayet Berâe (Tevbe) sûresi nazil oldu. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eşlem de böyle dedikten sonra, bu âyetin Tevbe sûresindeki: «Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» (Tevbe, 5) âyeti tarafından neshedildiğini söyler. Bu konu üzerinde düşünülmesi gerekir. Çünkü Allah Teâlâ'nın «Size harp açanlarla» kavli müslümanlarla savaşıp onlara düşmanlık edenlere karşı tahrik ve teşvik içindir. Yani onlar sizinle nasıl savaşıyorlarsa, siz de onlarla öylece savaşın,

buyurmuştur. Tıpkı «Onlar sizinle topluca savaştıkları gibi siz de müşriklerle topluca savaşın» kavli gibi. Bu âyet-i kerîme'de ise «Ve onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın» buyuruyor. Yani nasıl onların hedefi sizinle savaşmak ise sizin hedefiniz de onlarla savaşmak olsun. Onlar, sizi nasıl bulduğunuz yerden çıkarmışlarsa, kısas olarak siz de onları ülkelerinden çıkarmaya çalışın.

«Ancak haddi aşmayın. Şüphesiz ki Allah haddi aşanları sevmez.» Allah yolunda savaşın, ancak bu konuda haddi aşmayın. Hasan el-Bas-rî'nin dediği gibi; bu yasağın içerisine işkence yapmak, aşın gitmek, çocukları, kadınları ve savaşa katılmamış olan yaşlıları öldürmek, rahipleri, hahamları katletmek, gereksiz yere ağaçları yakıp, hayvanları öldürmek gibi yasak davranışlar da girer. Nitekim İbn Abbâs. Ömer İbn Abdülazîz, Mukâtil İbn Hayyân ve diğerleri böyle tefsir etmişlerdir. Bunun için Müslim'in Sahih'inde Büreyde'den nakledilir ki; Kasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

«Allah yolunda ve Allah adına gaza edin. Allah'a küfredenlerle savaşın. Gaza edin, ancak aşırı gitmeyin, gadretmeyin, intikam almayın, yeni doğmuşları ve ma'bed mensûblannı öldürmeyin» Bunu İmâm Ahmed İbn Hanbel de rivayet eder. Abdullah İbn Abbâs der ki; Rasûlullah ' (s.a.), askerlerini gönderdiği zaman, şöyle buyururdu : Allah adına çıkın. Allah adına Allah'a küfredenlerle savaşın. Gadr etmeyin, haddi aşmayın ve intikama yeltenmeyin. Çocukları ve ma'bed mensûblanm öldürmeyin. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel rivayet eder. Ebu Davud'un da Enes İbn Mâlik'ten menkûl olarak böyle bir hadîs rivayeti vardır. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah İbn Ömer'den nakledilir ki; o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) in bazı gazâlannda öldürülmüş kadınlar bulundu. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine kadınların ve çocukların öldürülmesini nehyetti.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Mus'ab İbn Selâm... Rib'î İbn Harâs'tan nakleder ki; o, Huzeyfe'nin şöyle dediğini duydum, demiştir : Rasûlullah (s.a.) bize 1, 3, 5, 7, 9 ve 11 er tane

örnekler ver-di.Rasûlullah (s.a.) bunlardan sadece ölmeyi anlattı, diğerlerini bıraktı. Ve dedi ki: Bir topluluk zayıf ve güçsüz idiler. Zulüm ve düşmanlık ehli bir topluluk onlarla savaştı. Allah zayıflan azgınlara galip getirdi. Onlar düşmanlarına baskın gelip, onları istedikleri gibi kullandılar. Tasallut ettiler. Allah Teâlâ da o kavme kendisine ulaşacakları güne kadar gazab etti. Bu hadîsin isnadı hasendir ve burada anlatılmak istenen mânâ şudur: Bu zayıf topluluk güçlülere baskın gelince, onlara şiddetli davrandılar ve insanlara uygun düşmeyecek biçimde hareket ettiler. Bu azgınlık sebebiyle Allah Teâlâ onlara gazab etti. Bu konuda rivayetler gerçekten pek çoktur.

Cihaddan maksad; ruhların sindirilmesi ve erkeklerin öldürülmesi olduğu için, Allah Teâlâ bunların içinde bulundukları küfür, şirk ve Allah yolundan alıkoyma davranışlarının ölümünden daha beter, daha önemli ve daha ağır olduğuna dikkat çekerek buyuruyor ki: «Fitne katilden beterdir.» Ebu Mâlik der ki; yani sizin üzerinizde bulunduğunuz hal, öldürmekten daha Düyüktür. Bu âyet

konusunda Ebu'l-Âliye, Mü-câhid, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, İkrime, Hasan, Dahhâk ve Rebî' İbn Enes dediler ki: şirk katilden daha beterdir.

«Onlar, sizinle savaşmadıkça, siz de Mescid-i Harâm'da onlarla savaşmayın.» Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde vârid olduğuna göre, Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur.»

«Bu beldeyi Allah gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştır. Kıyamet gününe kadar da Allah'ın haram kılışına bu belde haramdır. Doğrusu benden önce hiç kimseye orada savaş helâl olmamıştır. Benim için sadece günün belirli bir süresinde helâl kılındı. Bu belde şu anda Allah'ın haram kıldığı gibi kıyamet gününe kadar haramdır. Ağacı devrilmez, otu kopanılmaz. Bir kişi Rasûlullah (s.a.) in burada savaştığını söyleyerek kendine ruhsat çıkarmaya çalışırsa ona deyin ki; Allah, Rasûlüne savaşmak için izin verdi, ama size vermedi.» Bununla Allah'ın Rasûlü —Sâlat ve selâmı onun üzerine olsun— Mekke'nin fet hi günü Mekke'deki savaşı kastetmektedir. Mekke, savaşla fethedilmiş tir. Burada Handeme (Mekke'de bir dağ)

yakınlarında onlardan bazı kişiler öldürülmüştür. «Barış içinde kapısını kapayan emindir, mescide giren emindir ve Ebu Süfyân'ın evine giren emindir» denilmiştir.

«Ancak onlar sizinle savaşarlarsa, siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir.» Allah Teâlâ buyuruyor ki; kâfirlerle Mescid-i Harâm'da savaşmayın. Ancak onlar sizinle savaşmaya başlarsa siz de saldırıyı defetmek için bu takdirde onlarla savaşıp öldürebilirsiniz. Nitekim Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye'de ağacın altında savaşmak üzere ashabından bîat almıştı. Çünkü Kureyş kabileleri ve onlarla dostlukları olan kabileler bu noktada aşın davranmışlardı. Fakat sonra Allah Teâlâ müslümanlara onlarla savaşmayı yasakladı. Ve âyet-i kerîme şöyle buyurdu : «Sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra Mekke bölgesinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan geri tutan, sa vaşı önleyen O'dur. Allah yaptıklarını görendir.» (Feth, 24) Daha son ra Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Eğer oradaki henüz tanımadığı nız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek

ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Allah dilediklerine rahmet için böyle yapmıştu. Eğer inananlarla kâfirler ayrılmış olsalardı, küfredenleri canyakıcı bir azaba uğrattırdı.» (Feth, 25)

«Eğer onlar vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah Ğafûr ve Rahîm'dir.» Eğer onlar Harem'de savaştan vazgeçip, tevbe ederek islâm'a koşarlarsa, Allah elbette ki günâhlarını bağışlar. Allah'ın haremgâhında müslümanlar öldürülmüş olsalar da Allah Teâlâ'nın affedemiyeceği hiçbir günâh yoktur. Kim Allah'a tevbe ederse Allah tevbesini kabui eder.

Daha sonra Allah Teâlâ; fitne kalmayınca kadar kâfirlerle savaşı emretmektedir. İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Hasan, Katâde, Rebî' ibn Enes, Mukâtil İbn Hayyân, Süddî ve Zeyd İbn Eşlem buradaki fitnenin şirk olduğunu söylemişlerdir.

«Din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar.» Allah'ın dini bütün dinlere üstün gelinceye kadar, demektir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in

Sâhîh'lerinde sabit olduğuna göre, Ebu Mûsâ el-Eş'arî der ki: «Rasûlullah (s.a.) a; kahramanlık için, hamiyet için, riya için savaşılan kişilerin hangisinin Allah yolunda savaştığı sorulduğunda, şöyle buyurdu : Allah'ın sözünün en üstün olması için savaşılan Allah yolundadır.»

Yine Buhârî ve Müslim'in Sâhîh'lerinde vârid olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

«İnsanlar La İlahe İllallah (Allah'tan başka ilâh yoktur) deyinceye kadar ben onlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylerlerse kanlarını, mallarını benden korurlar. Ancak hak ile olan müstesnadır. Ve onların hesabı Allah'a aittir.»

«Vazgeçerlerse artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur.» Eğer onlar şirkten vazgeçerlerse, mü'minlerle savaşmazlarsa, siz de onlardan vazgeçin. Çünkü bundan sonra onlarla savaşılan zâlimdir. Ve düşmanlık ancak zâlimleredir. Bu, Mücâhid'in; «ancak savaşılanla savaşılan», sözünün mânâsıdır veya bu sözün takdiri böyledir. Eğer onlar savaştan vazgeçerlerse, şirk demek olan zulümden kurtulmuş

olurlar ve dolayısıyla artık onlara düşmanlık kalmaz. Buradaki düşmanlıktan maksad, savaşmak ve cezalandırmaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Kim de size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de- ona saldırın.» (Bakara, 194) Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyuruyor : «Bir kötülüğün cezası da misli ile kötülüktür.» (Şûra, 40) «Eğer azâb ederseniz, size yapılanın aynıyla azâb edin. Sabrederseniz .andolsun ki bu, sabredenler için daha iyidir.» (Nahl, 126) Bunun için İkrime ve Katâde zâlim; Lâ İlahe İllallah demekten kaçman kimsedir, demişlerdir.

Buharî «Fitne kalmayıp, din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.» âyeti konusunda der ki : Bize Muhammed İbn Beşşâr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; ona İbn Zübeyr fitnesi esnasında iki kişi gelip demiş ki, halk yapacağını yaptı. Sen Hz. Ömer'in oğlu ve Rasûlullah'ın sahâbesisin. Seni savaşa çıkmaktan alıkoyan nedir? Abdullah İbn Ömer demiş ki; beni Allah'ın, kardeşin kanını kardeşe haram kılmış olması alıkoyuyor. Onlar, Allah Teâlâ; «Fitne kalmayıp, din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın»

buyurmuyor mu? demişler. Abdullah İbn Ömer demiş ki: Biz, fitne kalmayıncaya kadar savaştık. Din de yalnız Allah'ın oldu. Siz ise fitne yayılıp din de Allah'tan başkası için oluncaya kadar savaşmak istiyorsunuz. Osman tbn Salih... Nâfî'den nakleder ki:

«Adamın biri Abdullah İbn Ömer'e gelip dedi; ey Ebu Abdurrah-mân, Allah'ın teşvik ettiğini bildiğin halde seni bir yıl hacca gidip ertesi yıl umre yapmaya, Allah yolunda cihâda gitmemeye sevkeden şey nedir? Abdullah İbn Ömer dedi ki: Yeğenim İslâm beş şey üzere bina edilmiştir : Bunlar Allah'a ve Rasûlüne îmân, beş vakit namaz, Ramazan orucu, Zekât ve Allah'ın evini haccetmek. Adam dedi ki; ey Ebu Ab-durrahmân Allah Teâlâ'nın kitabında şöyle dediğini duymadın mı? : «Eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa, aralarını düzeltin. Eğer biri diğeri üzerine saldırırsa, saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar, savaşın.» (Hucurât, 9) Ve yine Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Fitne kalmayıp, din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.» (Bakara, 193)

Abdullah İbn Ömer dedi ki; biz Ra-sûlullah (s.a.) devrinde böyle yaptık. O zaman İslâm azınlıkta idi. Kişi dini nedeniyle zorlanıyor, ya öldürülüyor veya işkenceye uğruyordu. Nihayet İslâm hakim oldu ve fitne kalmadı. Adam dedi ki; Ali ve Osman hakkında ne dersin? Abdullah İbn Ömer dedi ki; Osman'a gelince Allah onu affetmişti, ama siz onun affedilmesinden hoşlanmıyorsunuz? Hz. Ali'ye gelince, o Rasûlullah (s.a.) m amcası oğlu ve damadıdır. Abdullah İbn Ömer eliyle göstererek dedi ki; işte şu gördüğünüz onun evidir.» [\[54\]](#)

Sizinle savaşanlara; şeytân ve nefs-i emmâre güçlerine karşı, Allah yolunda savaşın. Ancak onlarla savaşta aşın gitmeyin. Onların haklarını yerine getiremeyecek kadar öldürölmelerine vesile olacak savaştan kaçının. Savaşı hududunda durdurun. Tâ ki kusur, fütur ve tefrit içerisinde düşmeyesiniz. Çünkü Allah aşın gidenleri sevmez. Çünkü aşırı gidenler mahabbet gölgesinin dışına çıkmışlar, adaletin kendisi olan vahdetin dışında kalmışlardır. Onları gördüğünüz yerde öldürün. Yani hayatlarını yok edin. Fiillerini yapmaktan

alıkoyun, heveslerini kamçı darbeleriyle sindirin. Çünkü nerede olurlarsa olsunlar, onların hevesleri ruhlarıdır. Ve onları göğüs kâ''be'sinden dışarı çıkarın. Sizi nefis beldesine indirip, gönül karargâhından dışarı çıkardıkları gibi, göğüs kâ' be'sini istilâ ettikleri zaman siz de onları çıkarın. Onların fitnesi heveslerine ibâdet etmeleri, kendi putlarına tapmalarıdır. Bunların arzusunu kamçılama ve külliye öldürmek onlar için daha ağırdır. Veya sizin imtihan edilip denenmeniz ve gö^üs kâ'be'sinin istilâ ettiği zaman ona karşı imtihan edilmeniz, sizin için heveslerinizi köreltmek olan ölümden daha ağırdır. Orada elem daha çok olduğu için bütünüyle kabiliyetlerinizi yok etmek demektir.^[55]

194- Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır. Kim size saldırırsa, siz de tıpkı onun saldırdığı gibi ona saldırın. Allah'tan korkun. Ve bilin ki Allah şüphesiz takva sahipleriyle beraberdir.

Haranı Aylar

İkrime, İbn Abbâs'tan nakleder; Dahhâk, Süddî, Katâde, Miksem, Rebî' İbn Enes, Atâ ve diğerleri de derler ki; hicretin 6. yılında Rasûlullah (s.a.) umre yapmak maksadıyla harekete geçince, müşrikler onun Beytullah'a gitmesine engel oldular. Haram olan Zülkâde ayında peygamberi ve beraberinde bulunan müslümanları Beytullah'tan men'ettiler. Ertesi yıl Hz. Peygamber ve beraberindeki müslüman-lar Kâ'be'ye girdiler. Böylece Allah onlara kısas hükmünü uyguladı. İşte bu olay üzerine «Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır» âyeti nazil oldu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize İshâk İbn îsâ... Câbir İbn Abdullah'tan şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.), haram ayda kendisiyle savaşılmadıkça savaşmazdı. Savaş hazırlığı yapmış olursa, haram aylar bitinceye kadar beklerdi. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Bunun için Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye'de konaklamışken, Mekke'de müşriklere elçi olarak göndermiş olduğu Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberini alınca 1 400 kişi olan

ashabından müşriklerle savaşmak üzere ağacın altında biat aldı. Ancak Hz. Osman'ın öldürülmediği haberini alınca, bundan vazgeçti ve barışa kanat açtı. Böylece olanlar oldu.

Keza Huneyn savaşında da Hevâzin kabilesiyle savaşmayı bitirdikten sonra, yenilenlerin Tâifte karargâh kurduklarını öğrenince, Taife yöneldi ve orayı muhasara etti. Tâif mancınıklarla muhasara altında iken, Zülkâde ayı girdi. Bu muhasara kırk gün kadar devam etti Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde Enes îbn Mâlik'ten nakledildiğine göre; ashâb arasında savaşın uzun süre devam ettiği görüşü belirince Rasûlullah Tâifi muhasaradan vazgeçti ve Tâif fethedilmedi. Sonra Mekke'ye döndü ve Ci'râne'de umre yaptı. Orada Huneyn ganimetlerini dağıttı. Hz. Peygamberin bu umresi hicretin 8. senesindeydi. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.

«Kim size saldırırsa, siz de tıpkı onun saldırdığı gibi ona saldırın.» Allah Teâlâ, müşrikler hakkında dahi adaletli davranmayı emretmiştir. Nitekim, «Eğer cezalandırırsanız, sizin cezalandırıldığınız gibi

siz de cezalandırın» buyurmaktadır. Bir diğ er şayet-i ker ime'de de, «Bir k  t l ğ n cezası dengi bir k  t l kt r» buyuruyor. Ali  bn Ebu Talha,  bn Abbâs'tan nakleder ki; bu şayet-i ker ime, müslümanların gücünün bulunmadığı ve cihâd emrinin gelmediği Mekke döneminde nazil olmuştur. Sonra Medîne döneminde gelen cihâd emriyle neshedilmiştir.  bn Cerîr bu s z l-eddederek der ki; aksine  yet Medine'de nazil olmuştur Ve Umre el-Kadiyye'den sonra inmiştir. Bunu Mücâhid merhum farke dememiştir,

«Allah'tan korkun ve bilin ki Allah şüphesiz Takva sahipleriyle beraberdir.» Allah'ın m 'minlere itaat ve takva konusundaki bir emridir bu. Ayrıca destekleyerek zafere ulaştıracadıını haber vermektedir. [\[56\]](#)

195- Allah yolunda infâk edin ve ellerinizle kendi-i2  tehlikeye atmayın.  hsan edin, şüphesiz Allah ihsan denleri sever.

Allah Yolunda  nf k

Buhârî der ki; bize tsh k... Huzeyfe'den nakleder ki; o, bu âyetin  iaka hakkında nazil

olduğunu söylemiştir. İbn Ebu Hatim de... A'meş kanalıyla Huzeyfe'den aynı rivayeti nakleder ve der ki; İbn Abbâs, Mü-câhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Dahhâk, Hasan, Katâde, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da aynı şekilde rivayet edilmiştir.

Leys İbn Kâ'b, Yezîd İbn Ebu Hâlid kanalıyla Eslem'den naklederek der ki :• Muhacirlerden bir kişi İstanbul'da düşmanların safına saldırdı. Ve düşman safını deldi. Beraberimizde Ebu Eyyûb el-Ansâî de vardı. Bazı kimseler dediler ki; kendini kendi eliyle tehlikeye attı. Ebu Eyyûb el-Ansârî dedi ki; biz bu âyeti daha iyi biliriz. Çünkü o, bizim hakkımızda nazil olmuştur. Biz Rasûlullah'la birlikte sohbet ettik. Onunla nice şeylere şâhid olduk ve ona destek olduk. İslâm yayılıp da ortaya çıkınca biz Ansâr topluluğu gizlice toplandık ve dedik ki: Allah bize Nebiyy-i Ekrem'iyle sohbet etme şerefini lütfetti. Ve ona yardımcı olma imkânım bahşetti. Böylece İslâm yayıldı. Müslümanlar çoğaldı. Biz Rasûlullah'ı ailelerimize, mallarımıza ve .çocuklarımıza tercih etmiştik. Şimdi ise savaş ağırlığını kaybetti. Artık ailelerimize, çocuklarımıza

dönüp onların yanında kalsak. İşte bunun üzerine «Allah yolunda infâk edin ve ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın» âyeti bizim hakkımızda nazil oldu. Bu âyette sözkonusu olan tehlike; cihâdı terkederek, mal ve çoluk-çocuk yanında oturmaktır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî Sünen'lerinde, Abd İbn Humeyd tefsirinde, İbn Ebu Hatim, tbn Cerîr ve İbn Merdûyeh tefsirlerinde, Hafız İbn Ya'lâ tefsirinde, İbn Hib-bân Sahîh'inde, Hâkim Müstedrek'inde, Yezîd İbn Ebu Habîb kanalıyla Ebu Eyyûb el-Ansârî'den rivayet ederler. Tirmizî bu hadîsin hasen, sa-hîh ve garib olduğunu söyler. Hâkim ise Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olmakla beraber, onların tahrîç etmediğini bildirir.

Ebu Davud'un Eslem'den naklettiği lafız ise şöyledir: Biz İstanbul'da idik. Mısır'da Ukbe İbn Âmir, Şam'da da başka bir adam vardı. Bununla Fudâle İbn Ubeyd'i kastediyor. Bizanslılara karşı Medine'den büyük bir saf savaşa çıktı. Biz onlara karşı saf tuttuk. Müslümanlardan bir kişi Bizanslılara hücum etti ve içlerine girdi. Sonra yanımıza döndü. Halk ona, sübhânellah; kendi

eliyle kendini tehlikeye atıyor, diye seslendi. Bunun üzerine Ebu Eyyûb el-Ansârî dedi ki: Ey insanlar, siz bu âyeti te'vîl edilmeyecek şekilde te'vîl ediyorsunuz. Bu âyet bizim, Ansâr topluluğu hakkında nazil olmuştur. Allah dinini yüceltip, İslâm'ın destekçilerini çoğaltınca, biz kendi aramızda; artık malımıza dönüp de onları islâh etsek? dedik. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Ebu Bekr İbn Ayyaş, Ebu İshâk el-Sebî'i'den nakleder ki; adamın biri Berrâ İbn Âzib'e; ben, tek başıma düşmana saldırırsam, onlar beni öldürseler, kendi elimle kendimi tehlikeye atmış olur muyum? dedi. Berrâ İbn Âzib, hayır Allah Teâlâ Rasûlüne «Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun. İnananları teşvik et. Umulur ki Allah küfredenlerin baskınını önler.» (Nisa, 84) buyuruyor. Bu âyet sadece nafaka konusunda nazil olmuştur. Bû hadîsi İbn Merdûyeh rivayet eder. Hâkim de Müstedrek'inde İsrail kanalıyla Ebu İshâk'dan naklettikten sonra, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olmakla beraber, onlar tahric

etmemişlerdir, der. Sevrî de Kays İbn Rebî' kanalıyla Ebu İshâk'tan nakleder ve «Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun» âyetinden sonra şu sözleri ilâve eder: Tehlike; kişinin günâh işlemesidir. Ve günâh yoluyla kendini tehlikeye atıp tevbe etmemesidir.

İbn Ebu Hatim der ki; bize babam... Ebu Bekr İbn Abdurrahmân' dan nakletti ki, Abdülkays oğlu Esved oğlu Abdurrahmân ona şöyle haber vermiş: Onlar Şam'ı muhasara etmişler. Ezd kabilesinden adamın birisi bağırarak tek başına düşmanı göğüslemek üzere hızlıca düşmanın İçine girmiş. Müslümanlar onu kınamışlar ve durumu Amr İbn Âs'a iletmişler. Amr ona haber gönderdiyse de o reddetmiş. Bunun üzerine Amr demiş ki: Allah Teâlâ «Ellerinizi kendinizi tehlikeye atmayın» buyuruyor.

Atâ İbn Saîb, Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan bu âyet-i celîle ile ilgili olarak nakleder ki; âyette konu edilen tehlike; savaştaki tehlike değildir. Sadece infâk konusundadır. Allah yolunda infâk etmekten kendini alıkoyma, tehlikedir. Öyleyse

kendini elinle tehlikeye atma. Hammâd İbn Seleme... Dahhâk'tan nakleder ki, o şöyle demiş : Ansâr, hem sadaka verirlerdi, hem de mallarından infâk ederlerdi. Bir yıl felâket oldu ve onlar da Allah yolunda infâktan kaçındılar. Bunun üzerine bu âyeti- kerîme nazil oldu. Hasan el-Basrî de der ki; buradaki tehlike cimriliktir. Semmâk İbn Harb, Nu'mân İbn Beşîr'den nakleder ki; buradaki tehlike, kişinin günâh işleyip Allah beni bağışlamaz demesidir. Bunu İbn Merdûyeh de rivayet eder. İbn Ebu Hatim der ki; Übeyde el-Selmânî, Hasan, İbn Şîrîn ve Ebu Kılâbe'den de Nu'mân İbn Beşîr'in söylediği nakledilir. Onlar da kişi günâh işler ve bağışlanmayacağım kabul eder. Kendi eliyle kendini tehlikeye atar ve çok günâh işlemekten dolayı helak olur, demişlerdir. Bunun için Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan buradaki tehlikenin Allah'ın azabı olduğunu rivayet etmiştir.

İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr birlikte derler ki Yûnus... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den nakletti ki; o bu âyet konusunda şöyle demiş : Topluluk Allah yolunda idi. Bir kişi zahiresini biriktirir ve

diğerinden daha fazla zahire yapardı. Sonra biriktirdiğı bu zahiresinden muhtaç olanlara verirdi. Ve arkadaşlarına faydalı olmak isteyerek biriktirdiğı zahiresinden hiçbir şey kalmayacak şekilde dağıtırdım Bunun üzerine Allah Teâlâ «Allah yolunda infâk edin ve ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın» âyetini inzal buyurdu. İbn Vehb de... Zeyd İbn Eslem'den bu âyet-i kerîme konusunda şunu rivayet eder: Rasûlullah (s.a.) in gön derdiği elçilerden bazı kişiler; nafakasız olarak yola çıkıyorlardı. Ya yolda nafakaları ellerinden alınıyordu veya fakirdiler. İşte Allan Teâlâ onlara, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği şeylerden nafaka edinmelerini ve kendi elleriyle kendilerini tehlikeye atmamalarını emretti. Tehlike; açlık, susuzluk veya yürümekten dolayı kişinin helak olmasıdır. Elllerinde ilâhî nimet bulunanlara da «İyilik edin, şüphesiz Allah iyilik edenleri sever» buyurdu.

Âyetin muhtevasına gelince; bu âyet, diğer ibâdetler ve tâatlarla birlikte Allah yolunda infâkı emretmektedir. Bilhassa düşmanla savaş

konusunda müslümanları düşmanlarına karşı takviye edecek şekilde mallarını sarfetmeye teşvik etmektedir. Bunu terketmenin helak ve mahvolmak olduğunu, bu davranışın alışkanlık haline gelmesi durumunda felâket doğacağım haber veriyor. Sonra, da iyilik etmeyi emrediyor ki; bu, itaat makamlarının en yücesidir. «İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.»

196- Allah için haccı da; umreyi de tamamlayın. Fakat alıkonulursanız, kurbandan kolayınıza geleni gönderin. Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim, hasta olursa veya başında bir eziyet bulunursa-, ona oruçtan, sadakadan veya kurbandan fidye (vâcib olur). Emin olduğunuz vakitte kim, hacc zamanına kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban keser. Ama bulamazsa, hacc günlerinde üç-, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutar. Bu; ailesi Mescid-i Harâni'da oturmayanlar içindir. Allah'tan korkun. Ve bilin ki Allah, azabı pek şiddetli olandır. [\[57\]](#)

Hacc ve Umre

Allah Teâlâ, orucun ahkâmını zikrettikten ve buna bağılı olarak cihâdı anlattıktan sonra, haccın menâsikini anlatmaya başlıyor. Hacc ve umreyi tamamlamayı emrediyor. Âyetin zahirinden anlaşılan; hacc ve umreyi başladıktan sonra oradaki fiilleri tamamlamaktır. Bunun için âyetin devamında «Alıkonulursanız» buyuruluyor. Yani Beytullah'a ulaşmaktan, hacc ve umrenin menâsikini tamamlamaktan men'edilirsenez deniyor. Bunun için ulemâ hacc ve umreye başlamanın zarureti konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak ulemânın umrenin vâcib veya müs-tehab oluşu konusunda iki ayrı görüşü vardır ki biz bunları delilleriyle geniş olarak el-Ahkâm isimli kitabımızda açıkladık. Hamd ve minnet Allah'a mahsustur.

Şu'be... Hz. Ali'den nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir : «Allah için haccı da umreyi de tamamlayın.» Tamamlamak aile yurdundan itibaren ihrama girmendir. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Tâvûs da böyle demişlerdir. Süfyân el-Sevrî bu âyet konusunda der ki: Haccın

ve umrenin tamamlanması, senin ailenin yanında hacc ve umreden başka bir şeyi kastetmeyerek ihrama girmendir. Ticâret veya ihtiyâç için yola çıkmayıp hacc niyetiyle mîkâta girdiğinde, tehlîl getirmendir. Nihayet Mekke'ye yaklaştığında hacc etsem veya umre et-v;.-n demeden ticâret veya ihtiyâç maksadıyla olmaksızın mîkât'tan çık-mandır. Bu kâfi gelirse de haccm ve umrenin tamamlanması demek, Kâ'be'ye hacc niyetiyle yönelmek, başka bir şey için çıkmamak demektir. Mekhûl der ki; hacc ve umrenin tamamlanması demek, mîkât-tan itibaren hepsini yerine getirmek demektir. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Zührî'nin şöyle dediğini nakletti: Bize ulaştığına göre, Hz. Ömer (r.a.), Allah Teâlâ'nın «Allah için haccı da umreyi de tamamlayın» kavli konusunda şöyle demiştir: Bunları tamamlamak demek, senin her birini diğerinden ayırman ve hacc aylan dışında umre yapman demektir. Çünkü Allah Teâlâ, «Hacc belirli aylardadır» buyuruyor. Hüseyim, İbn Avn'ın şöyle dediğini nakleder : Ben Kasım İbn Mu-hammed'i şöyle derken duydum : Hacc aylarında umre

yapmak tamamlamak değildir. Ona ya muharrem'de umre? diye sorulunca; o, bunu tamamlama olarak görürlerdi, demiştir. Katâde tbn Duâme'den de böyle rivayet edilmiştir. Ancak bu ifâde üzerinde durulması gerekir. Zîra Rasûlullah (s.a.) in dört umre yaptığı ve hepsinin de Zülkâde ayında olduğu sabittir. Birinci umre Hudeybiye umresidir. Altıncı yılın zülkâ-desinde yapmıştır. İkinci umre kaza umresidir. Yedinci yılın Zülkâde-sinde yapmıştır. Üçüncü umre irâne umresidir. Ve sekizinci senenin Zülkâde ayında yapmıştır. Dördüncü umre onuncu j'ılın Zülkâde ayında ve hacc esnasında ikisine birlikte ihram giydiği umredir. Hicretinden sonra bunun dışında hiçbir umre yapmamıştır. Sadece Ümmühanî'ye; Ramazânda bir umre, benimle birlikte hacc etmeye denktir, buyurmuştur. Bunun sebebi de Hz. Ümmühânî'nin Hz. Peygamberle haccetmek isteyip de âdet görmesi sebebiyle bundan vazgeçmesidir. Bu, Buhârî' nin hadîsinde geniş olarak anlatılmıştır. Saîd İbn Cübeyr bunun tamamen

Ümmühânî'ye mahsûs olduğunu ifâde eder. Allah en iyisini bilendir.

Süddî, «Allah için hacet da, umreyi de tamamlayın» âyetinin anlamının haccı ve umreyi yapın demek olduğunu söylemiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder: Kim hacc veya umre kasdıyla ihrama girerse, onları tamamlayıncaya kadar ihramdan çıkması helâl olmaz. Haccm tamamlanması, kurban kesmektir. Son cemrede taş atıp Beytullah'ı tavaf ettikten sonra Safa ve Mer-ve'de sa'y edince helâl olur. Katâde, Zürâre kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki o, hacc Arefedir, umre tavaftır, demiştir. A'meş İbrâhîm kanalıyla, Alkame'nin bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Abdullah'ın kırâetinde bu âyet “”şeklindedir. Yani umre'de Kâ'be geçilmez, demektir. İbrâhîm bunu dedikten sonra, ben bunu Saîd İbn Cübeyr'e naklettim, İbn Abbâs da böyle demişti, dedi. Süfyân, A'meş kanalıyla İbrahim'den, o da Alkame'den nakleder ki, Alkame şöyle demiş : Hacc ve umreyi Beytullah'a kadar yerine getirin.

Keza Sevrî de İbrâhîm kanalıyla Mansür'dan ve o da İbrahim'den nakleder ki o, bu âyeti “” şeklinde okumuştur.

Şa'bî ise, umre kelimesini merfû yaparak “” şeklinde okumuş ve umre vâcib değildir, demiştir. Ancak Şa'bî'den bunun aksi de rivayet edilir.

Müteaddid yollarla Enes ve sahabeden bir topluluktan nakledilen bir çok hadîs-i şeriflerde Rasûlullah (s.a.) in hacc ve umrede ihramı birleştirdiği sabittir. Keza onun ashabına şöyle dediği de nakledilir: Kimin beraberinde bir kurban varsa hacc ve umre için yola koyulsun. Sahîh hadîste yine Rasûlullah (s.a.) buyurur ki; kıyamet gününe kadar umre hacca dâhil oldu.

İmâm Ebu Muhammed İbn Ebu Hatim, bu âyetin nüzul sebebi konusunda garîb bir hadîs naklederek der ki; bize Ali İbn Hüseyin... Saf-vân İbn Ümeyye'nin şöyle dediğini nakletti: Adamın biri Rasûlullah'a omuzunda za'farânla boyanmış bir cübbe giyili olarak geldi ve dedi ki; ya Rasûlullah bana umremde nasıl davranmamı emredersin? Bunun üzerine «Allah için, haccı da umreyi de

tamamlayın» âyeti nazil oldu ve Rasûlullah (s.a.) umreden soran adam nerede? dediğinde, adam; işte buradayım, dedi. Rasûlullah (s.a.) üzerindeki elbiseni at, sonra guslet ve gücün yettikçe ağzına burnuna su çek. Sonra haccında ne yapıyorsan, umrende de onu yap, buyurdu. Bu hadîs garîbtir ve ifâdesi de tuhaftır. Buhâri ve Müslim'in sahîh'lerinde, Ya'lâ İbn Umeyye'den Hz. Peygambere ci'râne'de soru soran adamın kıssası nakledilir, Adam Rasûlullah'a şöyle demiş : Umre için ihrama girip üzerinde eski bir cübbe bulunan bir kişi hakkında ne dersin? Rasûlullah (s.a.) susmuş, sonra vahiy gelmiş. Rasûlullah (s.a.) başını kaldırarak soru soran adam nerede? demiş. O, işte buradayım deyince, Rasûlullah (s.a.) cübbeni soyun, üzerindeki kokuyu yıka. Sonra haccmda ne yapıyorsan umrende de onu yap, demiş. Ancak Ya'lâ İbn Umeyye burada gusûl ve istinşâkı zikretmediği gibi, âyetin nüzulünü de zikretmemiştir. Kaldı ki buradaki rivayet Safvân İbn Umeyye değil, Ya'lâ İbn Umeyye'dendir. Allah en iyisini bilir.

«Fakat alıkoyulursamz kurbandan kolayınıza geleni gönderin.» Zikredilir ki; bu âyet hicretin altıncı senesinde Hudeybiye musâlahasının yapıldığı sırada, Kureyşlilerin Rasûlullah (s.a.) m Kâ'be'ye girmesini engelledikleri zaman nazil olmuştur. Bu konudaki hükmün tamâmı Feth sûresinde indirilmiş ve beraberlerinde bulunan kurbanları kesme ruhsatı verilmişti. Müslümanların beraberinde 70 tane dişi deve bulunuyordu. Sonra, âyet-i kerîme ihramdan çıkmalarını emretti. Rasûlullah (s.a.) da saçlarını tıraş edip ihramdan çıkmalarını buyurdu. Müslümanlar belki neshedilir diyerek tıraş olmadılar ve ihramdan çıkmadılar. Nihayet Hz. Peygamber başını tıraş etti. Beraberinde bulunanlar da tıraş oldular. Bir kısım kimseler de başlarını tâtîm olarak tıraş etmeyip, saçlarını kısalttılar. Bunun için Rasûlullah (s.a.) : «Allah tıraş olanlara merhamet etsin» buyurdu. Onlar saçlarını kısaltanlar ne olacak ya Rasûlullah? dediklerinde üçüncü kez ancak saçlarını kısaltanlara da merhamet etsin, buyurdu. O seneki kurbanda bir dişi deveye yedi kişi iştirak etmişti. Bindörtüyüz kişi

idiler. Ve konaklan Hudeybiye'de, ha-remgâhın dışında idi. Denildi ki; haremın çevresinde bulunuyorlardı. Allah en iyisini bilendir. Bunun için bilginler alıkonulma (ihşâr) hususunun, yalnızca düşmanlar tarafından alıkonulma durumuna mahsûs olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmına göre; hastalık veya başka nedenlerle alıkonulanlar buna dâhil değildir. Bu konuda iki görüş vardır: Nitekim İbn Ebu Hatim birinci görüşe delil o'arak der ki; bize Muhammed İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o şöyle demiştir : Alıkonulma sadece düşmanın alıkoymasıdır. Bir acı veya hastalık veya kayıp dolayısıyla alıkonulanlara bir şey yoktur. Bunun için Allah Teâlâ «emîn olduğunuz vakitte» buyurmaktadır. Dolayısıyla emniyet, alıkonulmak değildir. İbn Ebu Hatim der ki; Abdullah İbn Ömer, Tâvûs ve Zührî ise, alıkonulma; düşman tarafından yapılan alı-konmadan daha geniş anlamdadır, demişlerdir. Hastalık, yol yitirme veya benzeri yollarda alıkonulma da bu hükme dâhildir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Yahya İbn

Saîd... Haccâc İbn Amr el-Ansârî'den nakletti ki; o, ben Rasûlullah'm şöyle dediğini duydum, demistir : Kimin ayağı kırılır veya topal hale getirilirse ihramdan çıkmış olur. Bu konuda daha başka deliller de vardır. Nitekim İkrime der ki; ben bu hususu İbn Ab bas ve Ebu Hüreyre'ye anlattığımda, onlar doğru söylemiş, dediler. Bu hadisi dört kitabın müellifi Yahya ibn Ebu Kesîr kanalıyla İkrime'den nakletmişlerdir. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin rivayetinde ise, «Kim topal olur veya ayağı kırılır veya hastalanırsa» kaydı vardır. İbn Ebu Hatim, bu hadîsi Hasan İbn Arefe kanalıyla... Ebu Osman el-Savvâf tan nakleder ve der ki; İbn Mes'ûd, İbn Cübeyr, Alkame, Saîd ibn Müseyyeb, Urve İbn Zübeyr, Mücâhid, Nehâî, Atâ, Mukâtil İbn Hayyân'dan da alıkoyulmanın; düşmandan, hastalıktan veya ayağın kırılmasından olabileceğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Sevrî, her şeyin alıkonulması, rahatsız edilmesi demektir, der. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahîh'lerinde Hz. Âişe (r.a.) den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) Abdülmuttalib oğlu Zübeyr'in kızı

Dubâa'nın yanına varmış, Dubâa demiş ki; ey Allah'ın Rasûlü ben rahatsızım ama, hacc etmek istiyorum. Rasûlullah (s.a.); haccet ve «benim ihramdan çıkma mahallim beni hapsettiğin yerdir», diye şart koş, buyurmuş. Bu hadîsi Müslim, İbn Abbas'tan bu şekilde rivayet etmiştir. Bu hadîse dayanarak ulemâdan bir kısmı hacc da şart koşmanın sıhhatine kail olmuşlardır. İmâm Muhammed İbn İdris el-Şâfiî bu görüşün doğruluğunun, bu hadîsin sıhhatine bağlı olduğunu bildirmiştir. Beyhakî ve diğer hafızlar da bu hadîsin sahîh olduğunu söylerler. Hamd Allah'a mahsûstur.

«Kurbandan kolayınıza geleni gönderin.» İmâm Mâlik... Ali İbn Ebu Tâlib'den naklen der ki; kurbandan kolay gelen koyundur. İbn Abbâs ise, kurban sekiz çiftten olur ki bunlar; deve, sığır, keçi ve koyundur, der. (Erkek-dişi) Sevrî. İbn Abbas'tan nakletti ki; kurbandan kolay gelen koyundur, demiştir. Atâ, Mücâhid, Tâvûs, Ebu'l-Âliye, Muhammed İbn Ali İbn Htiseyn, Abdurrahmân İbn Kasım, Şa'bî, Hasan, Kâtade, Dahhâk, Nehaî, Mukâtil İbn Hayyân ve diğerleri de böyle

demoşlerdir. Bu görüş dört imâmın da mezhebidir. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Saîd... Hz. Âişe ve Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; onlar kurbandan kolaya gelenin sadece deve ve sığır olduğu görüşün-deymişler. İbn Ebu Hatim, Salim, Kasım, Urve İbn Zübeyr ve Saîd İbn Cübeyr'den de böyle rivayet edildiğini söyler. Ben derim ki; anlaşıl-
dığına göre bunların kanâatlarının menşei, Hudeybiye hadisesidir. Çünkü Hudeybiye vak'asında ihramdan çıkmak için koyun kurban edildiğine dâir hiçbir rivayet nakledilmemiştir. Sadece deve ve sığır kurban edilmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Câbir İbn Abdullah'tan nakledilir ki; o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) bize deve ve sığıra iştirak etmemizi emretti. İçimizden yedi kişiye bir sığır düşüyordu. Ab-dürrezzâk. İbn Abbâs'tan nakleder ki; kurbandan kolaya gelen, herke- sin kolayına gelendir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; eğer kişi zengin ise deve, yoksa sığır, yoksa koyun, demiştir. Hişâm İbn Urve, babasından nakleder ki; kurbandan kolaya gelen; ucuzla pahalı arasında olandır.

Alıkonulma halinde, koyun kesmenin kâfi geleceğine dâir Cumhur' un görüşünün sahih olduğuna delil şudur: Allah Teâlâ kurbandan kolay geleninin kesilmesini vâcib kılmıştır. Yani kurban adı verilen ve kolay olan bir hayvanı. Kurban, dört ayaklı davar türünden deve, sığır ve koyundan kesilir. Nitekim Kur'an'ın tercümanı Rasûlullah (s.a.) in amcası oğlu, denizler denizi, Abdullah tbn Abbâs böyle demiştir: Keza Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.) nin şöyle dediği sabittir : Rasûlullah (s.a.) bir seferinde koyun kurban etmiştir.

«Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin» Bu bölüm «Allah için haccı da umreyi de tamamlayın)? bölümüne ma'tûf-tur. Yoksa İbn Cerîr merhumun zannettiği gibi «Kurbandan kolayınıza geleni gönderin.» bölümüne ma'tûf değildir. Zîra Rasûlullah (s.a.) Hu-deybiye senesinde Kureyşli kâfirler tarafından Harem-i Şerife girmekten alıkonulunca, onlar tıraş oldular ve kurbanlarını Harem-i Şerifin dışında kestiler. Emniyet ve Harem-i Şerife varış imkânı bulunduğu

takdirde «Kurban yerine varıncaya kadar» tıraş caiz olmaz. Kişi eğer «Kıran» haccı yapıyorsa, hacc ve umre fiillerini ancak o zaman bitirir. Şayet «ifrâd» veya «Temettü» haclarından birini yapıyor ise, bunlardan birini yapınca işini bitirir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde nakledilir ki; Hz. Hafsa Ey Allah'ın Rasûlü ne oluyor ki insanlar umrelerini bitirip ihramdan çıktıkları halde, sen umreni bitirip ihramdan çıkmadın? demiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Ben saçımı (dağılıp bitlenmemesi için zamk gibi bir şeyle) şekillendirdim ve kurbanımı nişanladım. Onu kesinceye kadar ihramdan çıkmam.

«İçinizden her kim hasta olursa veya başında, bir eziyet bulunursa; ona; oruçtan, sadakadan veya kurbandan fidyeye (vâcib olur).» .

Buhârî der ki; bize Âdem... Şu'be kanalıyla Abdurrahmân İbn Ma'kil'den nakleder ki, o şöyle demiş : Ben bu mescidde —Küfe mescidini kastediyordu— Kâ'b İbn Ucre'ye «Oruçtan, sadakadan veya kurbandan fidyeyi sordum. O dedi ki: Ben Hz. Peygamberin yanına götürüldüm.

Yüzümde bitler kaynaşıyordu. Buyurdu ki; yorgunluğun seni böyle yapacağını bilmezdim. Bir koyun bulamaz mısın? Hayır, dedim. O, öyleyse üç gün oruç tut. Veya altı miskini doyur. Her miskine yarım sa' yemek (sa' bir ölçüdür) ver. Başını tıraş et, buyurdu. Bu âyet özel olarak benim için nazil oldu, ancak o hepinize şâmindir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize İsmâîl... Kâ'b İbn Ucre'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) yanıma geldi, ben bir kazanın altını yakıyordum. Bitler yüzüme doğru yayılıyordu —veya kaşın: doğru demiştir.— Rasûlullah; başındaki haşerât seni rahatsız ediy^o mu? deyince, evet dedim. Bunun üzerine öyleyse tıraş ol ve üç gün oru tut, ya da altı miskini doyur veya bir kurban kes, buyurdu. Eyyûb d^o ki: Hangisinden önce başladığını bilmiyorum. Keza Ahmed İbn Hanb der ki; bize Hüseym... Kâ'b İbn Ucre'den nakletti ki; o şöyle demiş Biz Hudeybiye yılında Rasûlullah ile beraberdik. İhrâmlı idik ve mü rikler bizi Kâ'beden alıkoyuyorlardı. Benim gür saçlarım vardı ve ta sereler yüzüme doğru üşüşüyorlardı. Rasûlullah

(s.a.) bana rastladı \ dedi ki: Başındaki haşereler seni rahatsız etmiyor mu? Sonra tıraş ol] mamı emretti. Kâ'b İbn Ucre der ki: Bunun üzerine «içimizden he kim hasta olursa...» âyeti nazil oldu. Keza Affân... Ca'fer İbn İyâs'da: bu hadîsi rivayet eder. Ayrıca Şu'be, Ebu Leylâ'dan ve Kâ'b İbn Ucre'den benzer bir rivayeti nakleder. İmâm Mâlik de Humeyd İbn Kay kanalıyla, Kâ'b İbn Ucre'den bu hadîsi rivayet eder.

Sa'd İbn İshâk Kâ'b İbn Ucre, Ebân İbn Salih'ten, o da Hasan el Basrî'den nakleder ki, o Kâ'b İbn Ucre'nin; ben bir koyun kestim, dedi ğini duymuş. Bunu İbn Merdûyeh de rivayet eder. Keza Ömer İbn Kay kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyur muştur : Kurban koyundur. Oruç üç gündür. Yemek ise altı kişi arasında dağıtmaktır. Ali, Muhammed İbn Kâ'b, İkrime, İbrahim, Mücâhid A tâ, Süddî, Rebî' İbn Enes'ten de bu şekilde rivayet edilmiştir.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Kâ'b İbr Ucre'den nakletti ki; o Rasûlullah (s.a.) ile berabermiş. Başındaki bitleı onu rahatsız

etmiş. Rasûlullah (s.a.) tıraş olmasını emretmiş, ya üç gün oruç tut veya altı miskini doyur. Her insana iki müd ver. (iki ok kalık bir ölçek adıdır ki 832 gram olduğu kabul edilir) veya bir kurbar kes. Bunlardan hangisini yaparsan karşılar, buyurmuş. Leys İbn Ebu Süleym, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan böylece rivayet eder. Âyetteki «Veya» edatının istediğin hangisini yaparsan yap karşılar, demek olduğunu söylemiştir. İbn Ebu Hatim der ki; Mürâhid, İkrime, Atâ, Tâvûs, Hasan, Humeyd, İbrâhîm ve Dahhâk'tan da böylece rivayet edilmiştir.

Ben derim ki; bu görüş; dört mezheb imamının ve bilcümle bilginlerin görüşüdür. Bu durumda kişi muhayyer bırakılır. İster oruç tutar, ister bir ferak (16 batman olan bir ölçüdür) sadaka verir. Bir ferah üç Asû (bir ölçü) dur. Her miskine yarım sa' verir ki, bu iki müd yapar. İsterse bir koyun kurban eder ve onu fakirlere dağıtır. Hangisini yaparsa kâfi gelir. Kur'ân'm lafzı, ruhsatı açıklama babında olduğundan, hangisi kolaya gelirse onu yapmak doğrudur. Ya «oruçtan veya sadakadan veya kurbandan birini tercih etmendir.» Rasûlullah

(s.a.) Kâ'b İbn Ucre'ye bunu emrettiğine göre; ona en faziletlisini göstermiş- tir. Bu takdirde en iyisi bir kurban etmektir. Veya altı miskin doyurmaktır- veya üç gün oruç tutmaktır. Bu üç şeyin her biri kendi yerinde güzeldir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

İbn Cerîr der ki; bize Ebu Küreyb, Ebu Bekr İbn Ayyâş'tan nakletti ki; ona A'meş anlatmış ve demiş ki: İbrahim, Saîd İbn Cübeyr'e «İçinizden her kim hasta olur veya başında bir eziyet bulunursa ona oruçtan, sadakadan veya kurbandan fidye» âyetini sorduğunda, şöyle cevap vermiş : Ona yemek hükmü verilir. Eğer imkânı varsa bir koyun olsun. Eğer yoksa koyun paraya çevrilir ve onun yerine yemek yaptırılır tasadduk edilir. Buna da gücü yetmiyorsa, her yarım sa' için bugün oruç hükmü verilir. İbrahim dedi ki; ben Alkame'nin böylece naklettiğini duydum. Sonra şöyle dedi: Saîd İbn Cübeyr, bana bu adam kimdir, ne kadar zarîf? dedi. Ben de bu, İbrahim'dir dedim. Saîd İbn Cübeyr ne zarîf? dedi. Bizimle sohbet ediyordu. Ben,

İbrahim'e bunu anlatınca, «Bizimle sohbet ediyordu» kelimesini söylediğimde birden yerinden fırladı.

Ayrıca İbn Cerîr der ki; bize İbn Ebu İmrân... Hasan'dan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: İhrâmlı kişinin başında rahatsız edici bir şey bulunursa tıraş olur ve kendi isteğine göre şu üç şeyden birini fidye olarak verir: Ya on gün oruç tutar, ya on miskini doyurur, ya da her miskine bir müd sadaka verir. Bir müd hurma, bir müd buğday veya bir koyun kurban eder. Katâde; Hasan ve İkrime'den bu âyet konusunda şöyle dediklerini rivayet eder: On miskini doyurmak fidyedir. Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Alkame ve İkrime'den nakledilen bu iki görüş üzerinde dikkatle durulması gereken garîb sözlerdir. Çünkü Kâ'b İbn Ucre'nin hadîsinde sabit olduğuna göre, oruç altı değil, üç gündür. Altı miskini doyurmak veya bir koyun kurban etmek fidyedir. Kur'an'ın ifâdesinden de anlaşıldığı gibi, kişi bunlardan birini seçmekte serbesttir. Sıralamaya gelince, bu Kur'an'ın ifade ettiği gibi av öldürme halindeki keffâretin sırasıdır. Orada

fukahâ bu konuda icmâ' etmişse de burada icmâ' yoktur. En iyisini Allah bilir.

Hüşeym der ki; bize Leys, Tâvûs'un şöyle dediğini haber verdi: Kurban veya yemek Mekke'de, oruç ise istenen yerde tutulur. Atâ, Mü-câhid, ve Hasan da böyle demişlerdir. Hüşeym der ki; bize Haccâc ve Abdülmelik'le başkaları Atâ'dan naklettiler ki; O şöyle demiş : Kan (Kurban) Mekke'de, yemek ve oruç ise istenen yerde verilir. Hüşeym der ki; bize Yahya İbn Saîd... İbn Ca'fer'in kölesi Ebu Esmâ'nın şöyle dediğini nakletti: Hz. Osman haccetmişti. Beraberinde Hz. Ali ve onun oğlu Hüseyin de vardı. Osman gittiğinde ben Ca'fer'in oğlu ile beraberdim. Baktık ki baş ucunda devesi bağlı olan bir adam uyuyor. Ber dedim ki; ey uyuyan kişi uyan. Baktım bu, Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin. İbn Ca'fer onu kaldırdı ve sulama yerine getirdi. Hz Ali ve beraberinde bulunan Esma Bint Amîs'e haber yolladık. Ve yirmi geceye yakın onu ağırladık. Hz. Ali Hüseyin'e dedi ki; ne görüyorsun? O eliyle başını gösterdi. Hz. Ali emretti, başını tıraş ettiler. Sonra bir dişi deve istedi. Onu Kurban etti.

Eğer bu kurban, tıraştan dolayı idiyse o deveyi Mekke'nin dışında kurban etmesi gerekirdi. Eğer ihrâmdar yıkmaktan dolayı idiyse, bu konu kendiliğinden açıktır.

«Emîn olduğunuz vakitte, kim hac zamanına kadar umre ile faydalanmak isterse kolayına gelen bir kurban keser.» Haccın menasikini edâ etme konusunda emîn olursanız, içinizden her kim yararlanarak umre yapmak ister ve hacca giderse ikisi için de ihram giyer. Veya önce umre için ihram giyer, bunu bitirdikten sonra hacc için ihram giyer. Bu, fukahânın ifadesiyle (Temettü') adı verilen hacc şeklidir. Sahîh hadîslerin belirttiğine göre; umûmî olarak Temettü' haccı her iki kısmı da içine alır. Zîra; râvîlerden bir kısmı; Rasûlullah (s.a.) in Temettü' yaptığını, bir kısmı da Kıran haccı yaptığını belirtiyorlar. Fakat her iki hacda da Rasûlullah'ın kurban kestiği muhakkaktır. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Kim hac zamanına kadar umre ile faydalanmak isterse kolayına gelen bir kurban keser.» Gücünün yettiği bir kurban kessin. Bunun en azı koyundur. Ama dilerse sığır kurban

edebilir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) eşleri için sığır kesmiştir. Evzaî der ki: Yahya îbn Ebu Kesîr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Temettü' haccı yapan eşleri için, "bir sığır kurban etmiştir. Bunu Ebu Bekr îbn Merdû-yeh de rivayet eder. Bu rivayet Temettû'un meşru' olduğunun delilidir. Buharî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre: İmrân İbn Husayn şöyle demiştir: Allah'ın kitabında temettü' âyeti nazil oldu. Biz Rasûlullah'la birlikte temettü' yaptık. Sonra onu haram kılan bir Kur*ân âyeti nazil olmadı. Rasûlullah (s.a.) vefat edinceye kadar te-mettû'dan rehyedilmedik. Sonra adamın biri kendine göre bir şey söyledi —Buhârî bunun Hz. Ömer (r.a.) olduğunun söylendiğini bildirir— Buhârî'nin söylemiş olduğu bu husus açık olarak vârid olmuştur. Çünkü Hz. Ömer (r.a.) halkı temettü' yapmaktan nehyediyor ve eğer Allah'ın kitabını benimsiyorsak, Allah haccı tamamlamayı emrediyor ve «Allah için haccı da umreyi de tamamlayın.» buyuruyor, diyordu. Kaldı ki Hz. Ömer (r.a.) onu haram sayarak yasaklamamıştır. Sadece insanların

Kâ' be'yi daha çok hacc ve umre maksadıyla ziyaret etmelerini sağlamak için yasaklamıştır. Ve bunu açıkça beyân etmiştir. Allah ondan razı olsun.

«Ama bulamazsa hacc günlerinde üç, döndüğü vakit yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutar.» Bir kurban bulamayan kimse hacc günlerinde üç gün oruç tutsun. Bilginler dediler ki; en doğrusu Arefe-den önceki on günde oruç tutmasıdır. Atâ böyle der. İbn Abbâs ve diğerleri de «Hacc günlerinde» ifâdesine dayanarak, ihrâmlı iken oruç tutar, demişlerdir. Kimileri Şevvâl'in başında oruç tutmayı caiz görürlerdi. Tâvûs, Mücâhid ve başkaları böyle demişlerdir: Şa'bî ise Arefe ve ondan önceki iki gün oruç tutmaya cevaz vermiştir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Süddî, Ata, Tâvûs, Hakem, Hasan, Hammâd, İbrahim, Ebu Ca'fer, Rebî' İbn Enes, Mukâtil İbn Hayyân böyle demişlerdir. Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Kurban bulamazsa Arefe gününden önce hacc da üç gün oruç tutar. Arefe günü üçüncü gün olunca, orucu tamamlanır. Memleketine döndüğünde de

yedi gün oruç tutar. Ebu İis-hâk... Abdullah İbn Amr'm şöyle dediğini rivayet eder : Bir gün tevriyeden önce, bir gün tevriye günü, bir gün de Arefe günü oruç tutar. Ca'fer İbn Muhammed, babası kanalıyla Hz. Ali'den böyle rivayet etmiştir.

Ancak kişi bayramdan önce oruç tutmaz veya kısmen tutarsa teşrik günlerinde bu orucu tutması caiz midir, değil midir? Bu konuda bilginler arasında iki farklı görüş vardır. İmâm Şafii'nin eski görüşüne göre —ki Buhârî'nin Sahîh'inde Hz. Âişe ve İbn Ömer'den nakledilen hadîse göre— teşrik günlerinde oruç tutması caizdir. Çünkü hadîste, teşrik günlerinde oruç tutmak ruhsatı, ancak kurban bulamamış olanlara vardır, buyuruluyor. Mâlik, Zührî kanalıyla Urve'den ve Hz. Âişe' den böylece rivayet etmiştir. Salim ve İbn Ömer'den de bir başkaşekilde olmakla beraber yine bunun gibi bir görüş rivayet edilmiştir. Süf-yân, Ca'fer İbn Muhammed'in babası kanalıyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivayet eder: Hacc günlerinde üç gün oruç tutamayan, teşrik günlerinde orucunu tutar. Übeyd İbn Umeyr, İkrime, Hasan el-Basrî,

Urve İbn Zübeyr de böyle demişlerdir. Onların bu görüşü Allah Teâlâ'nın «Hacc günlerinde üç» kavlinin umumiyet ifâde etmesine dayanmaktadır. İmâm Şafiî'nin daha sonraki görüşü uyarınca teşrik günlerinde oruç tutmak caiz olmaz. Nitekim Müslim Nübeyşe el-Hezell'den naklettiğine göre, Rasûllulah (s.a.) şöyle demiştir : Teşrik günleri; yemek, içmek ve Allah'ı zikir günleridir.

«Döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere» bu konuda da iki görüş vardır: Birincisi, döndüğünüz zaman yolda oruç tutarsınız, der ki Mü-câhid'in görüşü budur. Ona göre bu bir ruhsattır. Kişi dilerse yolda orucunu tutar. Atâ İbn Ebu Rebâh da böyle demiştir. İkinci görüşe göre; yurtlarına döndükleri zaman tutarlar. Abdürrezzâk der ki; bize Sev-rî... Sâlim'den nakletti. O, Abdullah İbn Ömer'in bu âyetin «Ailesine döndüğü zaman» demek olduğunu söylediğini duydum, demiştir. Saîd İbn Cübeyr, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Atâ, İkrime, Hasan, Katâde, Zührî ve Rebî' İbn Enes'ten de böyle rivayet edilmiştir. Bu sebeple Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî, bu konuda icmâ' edildiğini belirtir.

Buhâri der ki; bize Bükeyr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki, o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) veda haccında hem umreye, hem de hacca niyet etti. Kurban kesti ve kurbanı zü'l-Hüleyfe'den yolladı. Rasûlullah (s.a.) umre için tekbîr getirdi. Sonra hacc için tekbîr getirdi. İnsanlar da Hz. Peygamberle birlikte umre ile hacca niyet ettiler. Bir kısmı kurban ke^ti gönderdi ve bir kısmı göndermedi. Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye geldiğinde, insanlara hitaben buyurdu ki: Sizden her kim kurban göndermişse onun için hâccını tamamlayıncaya kadar haram olan hiçbir şey helâl olmaz. Kurban göndermemiş olanlar ise Safa ile Merve'de koşsunlar, saçlarını kestirip, ihramdan çıksınlar, sonra hacc için takbîr getirsinler. Kurban bulamıyanlar üç gün hacda, yedi gün de ailesine döndüğünde oruç tutsun. Ve bu hadîsin tamâmını zikretti. Zührî der ki; Urve Hz. Âişe'den, Sâlim'in babasından bildirginin aynısını bana haber verdi. Buhârî ve Müslim'de bu hadis Zührî'nin hadîsinden tahrîç edilmiştir.

«Tam on gün oruç tutar.» Denildi ki; bu son ifâde te'kîd içindir. Nitekim araplar gözümle gördüm, kulağımla duydum, elimle yazdım, derler. Allah Teâlâ da «İki kanadıyla uçan hiçbir kuş...», «Ve sen onu iki elinle yazmazdın...», «Biz Musa'ya otuz geceyi sözleşmiş ve onu on ile tamamlamıştık. Böylece Rabbımın mîkâtı kırk geceye ulaştı» buyurarak, aynı şekilde tekrar te'kîd etmiştir. Bazıları da dediler ki; tam on gün kavimdeki tam kelimesi on güne tamamlanmak üzere emir niteliğindedir. Bu görüş İbn Cerîr Taberî'nin tercih ettiği görüştür. Denildi ki; kandan maksad; kurbanın karşılığıdır. Hüseyim... Hasan el-Basrî'den nakleder ki, bundan maksad, kurbanı karşılamaktır.

«Bu, ailesi Mescid-i Harâm'da oturmayanlar içindir.» İbn Cerîr Ta-berî der ki; te'vîl ehli bu âyetle kimin kastedildiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Onlar, bununla Harem ehlinin kastedildiği ve Harem-i Şerîf halkı için temettü' haccı bulunmadığı konusunda icmâ' etmişlerdir. Bazıları der ki; bununla yalnızca Harem ehli kastedilmiştir. Nitekim

İbn Beşşâr... İbn Abbâs ve Mücâhid'in şöyle dediğini rivayet eder: Bunlar Harem sakinleridir. İbn Mübarek de/ Sevrî'den aynı ifâdeyi rivayet ettikten sonra, cemâat bunun üzerinde birleşmiştir, diye ekler.

Katâde der ki, bize anlatıldığına göre; İbn Abbâs şöyle dermiş : Ey Mekke halkı, sizin için temettü' yoktur. Bu, yabancılar için helâl, sizin için haram kılınmıştır. Sizden biri, bir vâdiyi aşar — veya Harem ile kendisi arasına bir vâdi koyar— sonra umreye tekbîr getirir. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer... Tâvûs'un oğlundan nakletti ki; babası şöyle demiştir : Temettü' Mekkeîler için değil, Harem-i Şerîf halkından olmayanlar içindir. Allah Azze ve Celle'nin, «Bu, ailesi Mescid-i Harâm'da oturmayanlar içindir.» kavlinin mânâsı budur. Abdürrezzâk der ki; bana İbn Abbâs'ın Tâvûs gibi dediği ulaştı.

Başkaları da dediler ki; burada söz konusu olan halk; Harem-i Şerîf halkı ile, Harem ve Mîkât mahalleri arasında bulunan halktır. Nitekim Abdürrezzâk... Atâ'dan nakleder ki; o şöyle demiştir

: Halkı mîkât-lardan uzaksa Mekke halkı gibidir, temettü haccı yapmazlar. Abdullah İbn Mübarek... Mekhûl'den, bu âyette bahis konusu olanların Mîkâtın dışındakiler olduğunu söylediğini rivayet eder. İbn Cüreyc, Atâ'dan bu âyetle Urfe, Mürre, U'râne, Decnân ve Reci kabilelerinin kastedildiğini söylediğini nakleder. Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer Zührî'nin şöyle dediğini duyduğunu bildirdi: Kimin ailesi bir gün veya bir o kadar sürelik uzaklıkta ise, temettü' yapar. Zührî'den nakledilen bir başka ri vâyette ise bir veya iki günlük uzaklıkta oturanlar dediği nakledilir. İbn Cerîr bu konuda Şafîi'nin mezhebini tercih etmiştir ki, buna göre bu âyette Harem ehli veya namazlarda kısaltmanın yapılmadığı sefer mesafesi kadar uzaklıkta - bulunanlar kastedilmiştir. Bundan daha yakında bulunanlar misafir değil, hâzır ve mukîm sayılırlar. Allah en iyisini bilendir.

«Allah'tan korkun.» Size emrettiklerini yapın. Nehyettiklerinden sakının ve «Bilin ki Allah azabı çok şiddetli olandır» emrine karşı gelen ve

yasakladıklarını yapanlara karşı azabı çok şiddetlidir. [58]

197- Hacc, bilinen aylardır. Her kim o aylarda kendisine haccı farz ederse; artık hacda kadına yaklaşmak, günâh işlemek, tartışma yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Al-Jah onu bilir. Bir de azık ediniz. Şüphesiz ki, azığın er, hayırlısı, takvadır. Ey akıl sahipleri Ben'den korkun.

Haccın Erkânı

Arap dili bilginleri, «Hacc bilinen aylardır» âyeti konusunda ihtilâ; etmişlerdir. Bir kısmı der ki, bunun mânâsı; hacc bilinen aylarda hacc etmek demektir. Bu takdirde her ne kadar diğer aylarda ihram giymek sahîh ise de, hacc aylarında ihram, diğer aylardaki ihramdan daha mükemmel olur. îhrâmın bütün sene boyunca sahîh olduğunu söyleyen görüş; Mâlik'in Ebu Hanîfe'nin, Ahmed İbn Hanbel'in ve İshâk İbn Ra-hûyeh'in görüşüdür. İbrahim Nehâî, Sevrî, Leys, İbn Kâ'b da böyle derler. Onlar delil olarak : «Sana yeni doğan aylardan soruyorlar, de ki onlar insanların faydası ve hacc için birer vakit ölçüleridir.» (Bakara, 189) âyetini

gösteriyorlar. Ve yine bunun iki ibâdetten biri olduğunu delilgetirerek umre gibi senenin her ayında ihram giyilmesinin sahîh olduğunu belirtiyorlar. Şafîî merhum ise, hacc için ihram giymenin ancak hacc aylannda sahîh olacağını kabul eder. Eğer hacc aylarından önce ihram giyilirse bu ihram makbul değildir. Umre için sayılıp sayılmayacağı konusunda iki görüş vardır : İhramın ancak hacc aylannda sahîh olacağını söyleyen görüş, İbn Abbas ve Câbir'den mervidir. Atâ, Tâvûs, Mücâhid merhumlar da böyle demişlerdir. Bunların delili, Allah Teâlâ'nın «hacc bilinen aylardır» âyet-i kerîme'sidir. Arap dili bilginlerinin kabul ettikleri ikinci görüş ise, hacc vakti bilinen aylardır, şeklinde ifâde edilir. Böylece onlar, haccı senenin diğer aylarından bu aylara tahsis etmişlerdir. Dolayısıyla onun dışındaki aylarda hacc sahîh olmaz. Tıpkı Ramazanın vakti gibi.

Şafîî merhum der ki: Bize Müslim İbn Hâlid... İbn Abbâs'm şöyle dediğini haber verdi: Hacc için ihrama girenlerin ancak hacc aylannda ihram

giymeleri gerekir. Çünkü Allah Teâlâ «Hacc bilinen aylardır» buyuruyor. Keza bu hadîsi İbn Ebu Hatim Ahmed İbn Yahya kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet eder. İbn Merdûyeh de tefsirinde iki ayn kanalla bu hadîsi İbn Abbas'tan rivayet eder ve der ki; hacc aylannda ihram giymek yalnızca sünnettir. İbn Huzeyme de Sahîh'inde der ki: Bize Ebu Kureyb... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiştir: Hacc için ancak hacc aylarında ihram giyilir. Çünkü hacc için yalnızca hacc aylarında ihram giymek haccın sünnetlerindendir. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Sanâbî'nin; «Sünnet böyledir» sözü, çoğunlukla o hadîsin ırier-fû' olduğuna işarettir. Bilhassa İbn Abbâs gibi Kur'ân tercümanı olan birisinin Kur'an tefsîri konusundaki sözü böyledir. Bu konuda merfû' bir hadîs de vârid olmuştur: İbn Merdûyeh... Câ'bir'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Hacc için ihram giyen kişinin, ancak hacc aylannda giymesi gerekir. Bu hadîsin isnadında bir eksiklik yoktur. Aynı mealdeki şu hadîsi, Şafiî, Beyhakî, muhtelif yollarla Ebu Zübeyr'den naklederler. Câbir İbn Abdullah'a

hacc aylanndan önce hacc için kurban gönderilir mi? diye sorulduğunda, Câbir hayır, demiştir. Bu mevkuf rivayet, merfû rivayetten daha sahîh ve daha sabittir. Burada İbn Abbâs'm sözüyle kuvvet kazanmış olan sahâbî mezhebi kalıyor. Bu «hacc için ancak hacc ayannda. ihram giymek sünnettir.» sözü ile kuvvetlendiriliyor. Allah en iyisini bilendir.

«Bilinen aylar» Buhârî der ki; İbn Ömer bu aylanı Şevval, Zülkâde ve Zülhicce'nin onuncu günü olduğunu söylemiştir. Buhârî'nin kesinlik ifâde eden sîğa ile düştüğü bu notu, İbn Cerîr merfû' olarak rivayet eder ve der ki: bize Ahmed İbn Kasım... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki hacc ayları, Şevval, Zülkâde ve Zülhicce'nin onuncu günüdür. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Hâkim bu hadîsi Müstedrek'inde Esam'ın kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ve Buhârî, Müslim'in şartına göre sahihtir, der

Ben derim ki; bu görüş Hz. Ömer, Hz. Âli, Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Cübeyr, Abdullah İbn Abbâs, Ata, Tavus, Mücâhid, İb-râhîm Nehâî, Şa'bî, Hasan, İbn Şîrîn, Mekhûl, Katâde,

Dahhâk İbn Mü-zâhim, Rebî' İbn Enes ve Mukâtil İbn Hayyân'dan rivayet edilmiştir. Bu görüş aynı zamanda Şafîî, Ebu Hanîfe, Ahmed İbn Hanbel, Ebu Yûsuf ve Ebu Sevr mertîûmların da görüşüdür. Bu görüşü İbn Cerîr de tercih ederek der ki; cemi sîğasınm iki aya ve üçüncünün de bir kısmına itlâk edilmesi, tağlîb kabîlindendir. Nitekim araplar, «Onu bu sene ziyaret et* tim. Veya bu gün gördüm» diyerek yılın bir kısmında veya günün bir kısmında olan bir şeyi, güne ve yıla atfederler. Allah Teâlâ da şöyle buyurur : «Kim iki günde acele ederse ona günâh yoktur.» (Bakara, 203) Aslında acele etme birbuçuk gündedir. İki günde değildir.

İmâm Mâlik der ki; hacc ayları Şevval, Zülkâde, bütünüyle Zülhic-ce'dir. Keza, Abdullah İbn Ömer'den de bu görüş rivayet edilmiştir. Nitekim İbn Cerîr der ki; bize Ahmed İbn İshâk... Abdullah İbn Ömer'in hacc ayları Şevval, Zülkâde ve Zülhiccedir, dediğini nakletti.

İbn Ebu Hatim tefsirinde der ki; bize Yûnus İbn Abd'ül-A'la... İbn Cüreyc'den nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Nâfî'c Abdullah İbn Ömer'in hacc

aylarının ismini saydığını duydun mu? diye sordum. O, evet Abdullah hacc aylarının Şevval, Zülkâde ve Zülhicce olduğunu söyledi, dedi. İbn Cüreyc der ki; İbn Şihâb, Atâ ve peygamberin ashabı, Câbir İbn Abdullah da böyle demişlerdir. Bu rivayetin İbn Cüreyc'e isnadı sahihtir. Bu görüş aynı zamanda Tâvûs, Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Rebî' İbn Enes, Katâde'den de nakledilmiştir. Bu konuda rnerfû' bir hadîs serdedilir ki, bu hadîs mevzû'dur. Bu hadîsi Hafız İbn Merdûyeh Hüsayn İbn Mehârik —ki bn zât, hadîs uydurmakla itham edilmiştir— kanalıyla... Ebu Umâme'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Hacc, belirli aylardadır. Bu aylar Şevval, Zülkâde ve Zülhicce'dir. Gördüğünüz gibi bu hadîsin Peygambere ref î sahih değildir. Allah en iyisini bilir. Mâliki mezhebinin, haccı Zülhicce ayının sonuna kadar uzatması, Zülhicce'nin hacca mahsûs bir ay olması anlamına gelir. Dolayısıyla Zülhicce ayının geriye kalan günlerinde umre yapmak mekruh olur. Yoksa kurban gecesinden sonra haccın sahih olacağı anlamında değildir.

Sadece bu ayın hacca mahsûs ay olması anlamındadır.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Ahmed İbn Sinan... Abdullah'dan naklen dedi ki; hacc belirli aylardır. O aylarda umre yoktur, Bu hadîsin isnadı sahihtir. İbn Cerîr Taberî der ki; hacc aylarının Şevval, Zülkâde ve Zülhicce olduğunu söyleyenler; bununla, sadece bu ayların hacc ayları olduğunu; umre aylan olmadığıı kastetmişlerdir. Her ne kadar hacc bilfiil Minâ'da nihayete ermekteyse de bu aylar hacc aylandır. Nitekim Muhammed ibn Şîrîn der ki; hacc aylan dışında yapılan umrenin, hacc aylan içinde yapılan umreden daha afdal olduğunda ilim erbabından hiçbir kimsenin şüphesi yoktur." İbn Avn der ki: Kasım İbn Muhammed'e hacc aylarında umre yapma konusunu sorduğumda, dedi ki; ashab-ı güzîn onu tamamlanmış olarak görmezlerdi. Ben derim ki; Hz. Ömer ve Osman (r.a.) in umreyi hacc ayları dışında yapmayı sevdikleri ve hacc aylarında umre yapmayı yasakladıkları sabittir. Allah en iyisini bilendir.

«Her kim o aylarda kendisine haccı farzederse.»
Yani hacc için ihrama girerek kendisine haccı farz kılarsa. Burada hacc için ihramın lüzumuna delâlet vardır. Nitekim İbn Cerîr der ki; buradaki farzdan mak-sad, vâcib ve lüzum kılmaktır. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs' in «Her kim bu aylarda kendisine haccı farz ederse» âyeti konusunda şöyle dediğini rivayet etmiştir : Hacc veya umre maksadıyla her kim ihrama girerse, Atâ, farzın ihrama girmek olduğunu söyler. İbrahim, Dah-hâk ve diğerleri de böyle demişlerdir. İbn Cüreyc der ki; bana Ömer İbn Atâ, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakletti ki; o bu âyet konusunda şöyle demiştir: Hacc için telbiye getirip de sonra bir yerde durmak gerekmez. İbn Ebu Hatim, Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Cübeyr, Mücâhid, Atâ, İbrahim el-Nehâî, İkrime, Dahhâk, Katâde, Süfyân el-Sevrî, Zühri, Mukâtil İbn Hayyân'dan da bu şekilde rivayet edilmiştir. Tâvûs ve Kasım İbn Muhammed ise buradaki farz kılmanın telbiye olduğunu söylemişlerdir.

«Artık hacda kadına yaklaşmak, günâh işlemek, tartışma yoktur.» Kim hacc veya umre için ihrama girerse, artık kadınlara yaklaşımdan kaçınsın. Bu âyet-i kerîme'de yer alan “Rafes” kelimesi cinsî münâsebet demektir. Allah Teâlâ, daha önce «Oruç gecesi kadınlarınua yaklaşmak size helâl kılındı.» (Bakara, 187) âyetinde bu kelimeyi kullanmıştır. Aynı şekilde sarılma ve öpme gibi cinsî münâsebetin gerekleri de haramdır. Bu konunun kadınların bulunduğu yerde konuşulması da böyledir. İbn Cerîr der ki; bana Yûnus... Nâfî'den haber verdi ki o Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini bildirmişti: Bu âyet-i kerîme'deki “Rafes” kelimesi, kadınlara yaklaşmak ve bu konuda konuşmaktır. Kadın ve erkek, (karşılıklı) sözleriyle bu konuyu anlatırlarsa konuşmuş olurlar. İbn Vehb de... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin böyle dediğini nakleder.

İbn Cerîr der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr... İbnAbbâs'tan nakletti ki; o ihrâmlı iken şu şarkıyı söylüyordu : Sessizce yürüyordu onlar bizimle, Doğru söylüyorsa eğer kuş, ulaşırsınız elbette Lemîs'e

Ebu'l-Âliye der ki; ben ona ihrâmlı olduğun halde kadınlara yaklaşmaktan mı söz ediyorsun? dedim. O, hayır ihrâmlı iken yasak olan kadınlara yaklaşmaktan söz etmek, kadınların yarımında söylenen şeylerdir, dedi. A'meş bunu... İbn Abbâs'tan rivayet eder.

İbn Cerîr ayrıca der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Ebu Huseyn İbn Kays'dan nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Abdullah İbn Abbâs'ın dos? tuydum, onunla birlikte hacc için çıktım. İhramımızı giydikten sonra İbn Abbâs devesinin kuyruğunu eline alarak, onu büküyor ve şu şiiri okuyordu :

Sessizce yürüyordu onlar bizimle;

Doğru söylüyorsa eğer kuş, ulaşırız elbet Lemîs'e

Ben ona, ihrâmlı iken sen kadınlara yaklaşmaktan mı söz ediyorsun? dedim. O, hayır kadınlara yaklaşmaktan söz etmek, kadınların yarımında söylenen şeydir, dedi.

Abdullah İbn Tâvûs, babasından naklederek der ki: Ben İbn Abbâs'a Allah Teâlâ'nın «Kadınlara yaklaşmak, günâh işlemek, tartışma yoktur.» kavli

konusunda suâl ettim. O dedi ki: Âyette geçen “Rafes” kelimesi cinsî münâsebeti anlatarak ta'rîz etmektir. Bu Arap dilinde «arâ-be» denilen sözde aşırı davranışlardır ki bu “Rafes” kelimesinden daha aşağıda yer alır. Atâ İbn Ebu Rebâh da der ki: Âyette geçen “Rafes” kelimesi, cinsel temas ve bunun dışında kalan fahiş sözlerdir. Amr İbn Dînâr da böyle demiştir. Atâ der ki: Ashâb-ı güzîn ihrâmlı iken cinsel teması anlatarak ta'rîzden ibaret olan «atabeyi» (fahiş sözleri) söylemezlerdi. Tâvûs der ki; âyette geçen “Rafes” kelimesi, kadına; ihramdan çıktığım takdirde, seninle birleşirim, demektir. Ebu'l-Âliye de böyle demiştir. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan naklen der ki: Âyette geçen “Rafes” kelimesi, kadını tahrîk edip öpme ve sıkmadır. Ona fahiş sözlerle yaklaşma ve buna benzer davranışlardır. Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Ömer bu kelimenin kadınları tahrîk olduğunu söylemişlerdir. Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Mücâhid, îbrâhîm, Ebu'l-Âliye, Atâ, Mekhûl, Atâ İbn Yessâr, Atiyye, İbrâhîm el-Nehaî, Rebî', Zühri, Süddî, Mâlik İbn Enes, Mukâtil İbn Hayyân,

Abdülkerîm İbn Mâlik, Hasan, Katâde, Dahhâk ve diğerkleri de böyle demişlerdir.

«Günah işlemek» Miksem ve diğerkleri İbn Abbâs'tan naklederler ki; bu âyette yer alan “Fusuk” kelimesi günâhlar demektir. Atâ, Mücâhid, Tâvûs, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Hasan, Katâde, İbrâhîm el-Nehaî, Zühri, Mekhûl, Rebîr İbn Enes, Atâ İbn Yessâr, Atâ el-Horâsânî ve Mukâtil İbn Hayyân da böyle demişlerdir.

Muhammed İbn İshâk, Nâfi kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; o bu âyette geçen “Fusuk” kelimesi av ve başka şekilde Allah'ın günâh saydığı şeyleri yapmaktır, demiştir. İbn Vehb de Abdullah İbn Ömer'den bu kelimenin Harem'de Allah'ın yasak kıldığı şeyleri işlemek mânâsına geldiğini söyler.

Başkaları da dediler ki buradaki “Fusuk” kelimesi küfretmektir Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Zübeyr, Mücâhid, Süddî, İbrahim, Hasan da böyle demişlerdir. Bunlar sahîh hadîste sabit olan «Müslümana küfür, günâhtır.

Onunla savaşmak küfürdür.» ifâdesinde yer alan “Fusuk” kelimesine dayanmaktadırlar. Abdurrah-mân İbn Zeyd fbn Eşlem ise burada yer alan “Fusuk” kelimesinin putlara kurban kesmek olduğunu söylemiştir. Nitekim Allah Teâlâ «Ve yoldan çıkarak Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dâir bir emir bulamıyorum.» (En'am, 145) âyetinde aynı kelimeyi kullanmaktadır. Dahhâk ise bu kelimenin kötü lakaplar takmak olduğunu söyler.

Bu âyette geçen, “Fusuk” kelimesi bütünüyle her türlü günâh anlamına geldiğini söyleyenler doğru söylemektedirler. Nitekim Allah Teâlâ, haram aylarda zulümü yasaklamıştır. Zulüm her ne kadar bütün sene yasak ise de haram aylarda daha çok* yasaktır. Bunun için Allah Teâlâ; «Onlardan dördü, haram aydadır, işte dosdoğru din. O aylarda kendinize zulmetmeyin» keza «Kim de ondan zulm ile ilhâdı kastederse ona elîm azâbtan tattırırız.» buyuruyor.

İbn Cerîr bu âyette geçen “Fusuk” kelimesinin; ihrâmlı iken işlenmesi yasak olan av öldürme, kıl

kesme, tırnak kesme gibi davranışların kastedildiği görüşünü tercih etmiştir ki bu görüş yukarda Abdullah İbn Ömer'den de nakledilmiştir. Ancak bizim zikrettiğimiz ddha uygundur. Allah en iyisini bilendir.

Ebu Hâzım'ın Ebu Hüreyre (r.a.) den naklettiği, Buhârî ve Müslim'de sabit olan sahîh hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Kim bu evi hacceder, kadına yaklaşmaz ve günâh işlemezse; tıpkı anasından doğduğu günde olduğu gibi günâhlarından kurtulur.»

«Tartışma yoktur.» Bu âyet konusunda iki farklı görüş vardır: Birinci görüş şöyle der; haccın vakti ve ibâdeti konusunda hiçbir tartışma yoktur. Çünkü Allah Teâlâ onu tamamen açıklamış ve en mükemmel biçimde izah etmiştir. Nitekim Vekî' Alâ İbn Abdülkerîm'den nakleder ki; o ben Mücâhid'in «Haccda kavga etmek yoktur.» âyetini şöyle tefsir ettiğini duydum, der : Allah hacc aylarını açıklamıştır. Bu konuda, insanlar arasında tartışma' yoktur. İbn Ebu Necîh Mücâhid'den nakleder ki; o «Haccda tartışma yoktur.» âyeti

konusunda şöyle demiştir: Haccda tartışma yoktur ve hiçbir ay eksiltilmez. Allah Teâlâ bunu apaçık belirtmiştir. Sonra müşriklerin aylan eksiltme konusunda yaptıkları şeylerin mâhiyetini anlatarak, Allah'ın bu davranışları kınadığını belirtmiştir. Sevrî... Mücâhid'den nakleder ki; «Haccda tartışma yok-tur» âyeti konusunda o şöyle demiştir: Hacc dosdoğru olarak belirtilmiştir. Onda tartışma yoktur. Süddî de böyle der. Htişeym... Abdullah İbn Abfcâs*tan nakleder ki; o, «Haccda tartışma yoktur» âyeti konusunda şöyle demiştir: Haccda münâkaşa yoktur. Abdullah İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini bildirir: Allah en doğrusunu bilir ya, Hacc-daki tartışma şöyledir : Kureyşliler Mûzdelife'de Meş'ar-ı Haram yanında dururlardı. Araplar ve diğerleri ise Arefede dururlar ve bunlar, biz daha doğruyuz, omar da biz daha doğruyuz diyerek tartışırlardı. İşte Allah'ın «haccda tartışma yoktur» buyruğu bizim kanâatimize göre budur. Allah en iyisini bilendir.

İbn Vehb Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki; o şöyle demiştir : Araplar

muhtelif yerlerde durarak tartışırlar ve her biri kendi durduğu yerin İbrahim'in durağı olduğunu iddia ederdi. Allah ne-biyy-i zîşânına haccın menâsikini bildirerek bu konuda kesin hükmünü açıklamıştır. İbn Vehb... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurâzî'nin şöyle dediğini nakleder: Kureyşliler Minâ'da toplandıkları vakit, bir kısmı; bizim haccımız sizin haccınızdan daha tamâmdır, diğer bir kısmı da bizim haccımız sizin hacınızdan daha tamâmdır, derlerdi. Hammâd İbn Seleme... Kasım İbn Muhammed'in şöyle dediğini nakleder : Haccda tartış-na; bir kısmının hacc bugündür, bir kısmının da hacc yarındır, deme-sidir. İbn Cerîr bu sözlerin muhtevasını esâs alarak; haccın menâsikin-de tartışma yoktur, anlamını tercih etmiştir.

İkinci görüşe göre; buradaki “Cidâl” kelimesinin kavga ve düşmanlık anlamına gelmektedir. Nitekim İbn Cerîr der ki; bize Abdülhamîd... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o «Haccda tartışma yoktur.» kavli konusunda şöyle demiştir: Bu arkadaşını kızdırıncaya kadar onunla münâkaşa etmendir. Aynı isnâdla Ebu İshâk, Temîmî'den nakleder ki; o

şöyle demiştir: Ben Abdullah İbn Abbâs'a bu âyette yer alan “Cidâl” kelimesini sorduğumda, o bunun münâkaşa ve mücâdele demek olduğunu söyleyerek, senin arkadaşını kızdırıncaya kadar onunla münâkaşa etmendir, dedi. Miksem ve Dahhâk da İbn Abbâs'tan böyle rivayet etmişlerdir. Ebu'l-Âliye, Atâ, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Câbir İbn Zeyd, Atâ el-Horasânî, Mekhûl, Amr İbn Dînâr, Süddî, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, İbrahim el-Nehaî, Atâ İbn Yessâr, Hasan, Ka-tâde, Zührî ve Mukâtil İbn Hayyân'm da böyle dediği rivayet edilir.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o bu âyette yer alan “Cidâl” kelimesi hakkında şöyle demiştir: Bu tartışma ve münâkaşa etmektir. Senin kardeşin ve arkadaşını kızdırıncaya kadar tartışmandır ki Allah bunu yasaklamıştır.

İbrahim el-Nehaî bu âyet konusunda der ki; ashâb-ı güzîn hacda tartışmayı hoş karşılamazlardı. Muhammed İbn İshâk, Nâfi kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; buradaki “Cidâl” kelimesi küfür ve münâkaşadır.

Keza İbn Vehb... Abdullah İbn Ömer'den buradaki tartışmanın küfür, düşmanlık ve münazara olduğunu söylemiştir. İbn Ebu Hatim, Abdullah İbn Zübeyr, Hasan, İbrahim, Tâvûs ve Muhammed İbn Ka'b'ın buradaki tartışmanın münakaşa olduğunu söylediklerini nakleder. Abdullah İbn Mübarek... İkrime'den nakleder ki; hacc'daki tartışma, kızmadır. Senin bir müslümanı kızdırmandır. Ancak bir köleden hakaret görüp de; onu dövmeden kendisine kızmanda bir beis olmaz inşaallah. Ben derim ki; eğer köleyi dövecek olursan bu da caiz ve uygundur. Bunun delili şu hadîstir : İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Abdullah İbn Zübeyr'den, onun da babasından naklettiğine göre; Esma Bint Ebubekr şöyle demiştir : Biz hacc maksadıyla Rasûlullah (s.a.) ile birlikte çıktık. Nihayet A'rec'e (Mekke ile Medîne arasında bir yer) geldiğimizde, Rasûlullah (s.a.) bineğinden indi. Hz. Âişe Rasûlullah'ın yanına, ben de babamın yanına oturdum. Rasûlullah'ın bineği ile Ebu-bekir'in bineği Ebubekir'in kölesinin yanında idi. Ebubekir kölesini beklemek üzere oturdu. Ancak köle devesiz çıkageldi. Ebubekir, deven nerede?

deyince, o dün deveyi kaybettim, dedi. Ebubekir bir tek deve var, onu da kayıp mı ediyorsun? dedi ve az kalsın kölesini dövecekti. Rasûlullah (s.a.) tebessüm ederek, ona bakıyordu. Buyuruyordu ki; şu ihrâm-lıya bakın. İhrâmlı iken ne yapıyor? Ebu Dâvûd ve İbn Mace de bu hadîsi İbn İshâk'tan tahrîç ederler. (...)

Ancak Rasûlullah (s.a.) in Hz. Ebubekir'e hitaben «şu ihrâm-lıya bakın ne yapıyor?» sözünde bir nevî latif kınama mevcut olduğu için en iyisi bu tür davranışı terketmektir. Allah en iyisini bilendir. İmâm Abd İbn Humeyd Müsned'inde der ki; bize Ubeydullah İbn Mûsâ... Câbir İbn Abdulah'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Kim haccın menâsikini yerine getirir, müslümanlar da onun elinden ve dilinden salim olurlarsa, Allah onun geçmiş günâhlarını bağışlar.»

«Siz ne hayır yaparsanız Allah onu bilir.» Allah onları söz ve fiille kötülükleri işlemekten alıkoyduktan sonra, iyilikleri yapmaya teşvik ediyor ve Allah'ın bunu bildiğini, kıyamet gününde en

uygun mükâfatla mükâfatlandıracağını haber veriyor.

«Bir de azık edininiz. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır.» Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o şöyle demiştir :

«Bazı kişiler evlerinden yola çıkıyorlardı ve beraberlerine hiçbir azık almıyorlardı. Sonra da biz Allah'ın evini hacc ediyoruz ama o bizi doyurmuyor, diyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ sizi insanlardan alıkoyacak şeyleri azık edininiz, buyurmuştur.» İbn Ebu Hatim der ki; bize Muhammed İbn Abdullah... İkrime'den nakletti ki; o şöyle demiş : İnsanlar azıksız olarak hacc ediyorlardı. Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu. İbn Cerîr... İbn Uyeyne'den aynı şekilde rivayet etmiştir. İbn Ebu Hatim der ki; bu hadîsi Verkâ, Amr İbn Dinar'dan, o da İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Ancak İbn Uyeyne'nin naklettiği daha sahihtir. Ben derim ki; bu hadîsi Neseî, Saîd İbn Abdurrahmân el-Mahzûmî kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklederek şöyle der: Bazı Kişiler azıksız hacc ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Bir de

azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır» âyetini inzâi buyurdu. Ver-kâ'nîm hadîsini Buhârî Yahya İbn Bişir kanalıyla Şebâbe'den rivayet eder. Ebu Dâvûd da bu hadîsi, Ebu Mes'ûd Ahmed İbn Furât el-Râzî kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder ve der ki:

«Yemen halkı azıksız olarak hacca gidiyorlardı ve biz Allah'a tevekkül edenleriz, diyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Bir de azık edinin. Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır.» âyetini inzal buyurdu.» Bu hadîsi Abd İbn Humeyd, tefsirinde Şebâbe'den, İbn Hibbân da Sahîh'inde Şebâbe'den rivayet ederler.

İbn Cerîr ve İbn Merdûyeh, Amr İbn Abdülgaaffâr'ın Nâfi kanalıyla .. Abdullah İbn Ömer'den naklettiği hadîste rivayet eder ki, o şöyle demiştir: İnsanlar ihrama girdikleri zaman, beraberlerindeki azıklarını atarlar ve yeniden başka bir azık edinirlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurarak bu davranışlarını yasakladı. Onlara un ve kavut gibi azıklar edinmeyi emretti. İbn Zübeyr, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, İkrime, Şa'bî, Nehaî, Salim İbn Abdullah, Atâ el-Horasânî,

Katâde, Rebî' İbn Enes ve Mukâtil İbn Hayyân da böyle demişlerdir.

Saîd İbn Cübeyr, bu âyet konusunda der ki: Siz un, kavut ve çörek gibi azıklar edinin. Vekî de tefsirinde der ki; bize Süfyân, Saîd İbn Cübeyr*den bu âyet konusunda «hışknanç» kuru ekmek ve kavut gibi azıklar edinin dediğini, nakleder. Yine Vekî der ki; bize İbrâhîm el-Mekkî... Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini nakletti: Kişinin seferde iyi azığı olması kerîmliğine işarettir. Hammâd İbn Seleme, Ebu Rey-hâne'den naklederek, Abdullah İbn Ömer'in arkadaşlık edenlere suyu da şart koştığı ifâdesini, ekler.

«Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır.» Allah Teâlâ mü'min-lere dünya hayatında yolculuğa çıkarken azık edinmeyi emrettiği gibi, şimdi de âhiret azığına dikkatleri çekmektedir. Âhiretteki azık, Allah korkusudur. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Ey âdemoğulları ayıp yerinizi örtecek giyimlikle, sizi süsleyecek elbiseler indirdik. Takva örtüsü ise bunlardan daha hayırlıdır. Allah'ın bu âyetleri öğüt

almanız içindir.» (A'râf, 26) Allah Teâlâ bu âyette de hissî elbiseyi zikrettikten sonra, ma'nevî elbiseye dikkatleri çekmiştir ki; ma'nevî elbise huşu, itaat ve takvadır. Ma'nevî elbisenin maddî elbiseden daha iyi ve daha faydalı olduğunu da hatırlatmaktadır.

Atâ el-Horasânî der ki: «Şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır.» Yani âhiret azığıdır. Hafız Ebu Kasım Taberânî der ki; bize Âbdan... Cerir İbn Abdullah kanalıyla nakletti ki, Hz. Peygamber; kim bu dünyada azık edinirse bu ,ona âhirette fayda verir, buyurmuştur.

Mukâtil İbn Hayyân der ki; bu âyet-i kerîme nazil olunca, müs-lüman fakirlerden bir adam kalkıp dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü biz azık edinecek bir şey bulamıyoruz. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyur-u ki: Yüzünü halktan alıkoyacak bir şeyi azık edin. Şüphesiz ki sizin edindiğiniz azıkların en hayırlısı takva azığıdır. Bunu İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.

«Ey akıl sahipleri, Benden korkun.» Benim azabımdan, ikâbım-dan ve bana muhalefet edenlere

yapacağım işkenceden korkun. Ey akıl ve anlayış sahipleri, benim emrimi dinlemeyenleri, bekleyen şiddetli azâbtan sakının. [\[59\]](#)

198 — Rabbınızın lutfu keremini aramanızda bir günâh yoktur. Arafat'tan geri döndüğünüz zaman, Meş'ar-ı Harâm'ın yanında Allah'ı zikredin. O, sizi hidâyete ulaştırdığı gibi, siz de Onu zikredin. Nitekim siz bundan önce, sapıklardan idiniz.

Haccın Mânâsı

Buhârî der ki; bize Muhammed... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o şöyle demiş : Ukâz, Mecenne ve Zü'l-Mecâz, câhiliyet devri panayır-lanydı. Hacc mevsiminde araplar burada ticâret yapmayı günâh sayıyorlardı. Nihayet Allah Teâlâ hacc mevsiminde «Rabbınızın lutfu keremini aramanızda bir günâh yoktur» âyetini inzal buyurdu. Abdürrezzâk da bu hadîsi... Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder.

Bazıları da derler ki; İslâm geldiğinde bazıları hacc mevsiminde ticâret yapmayı kötü saydılar ve durumu Rasûlullah (s.a.) a sordu-jar. Bunun üzerine işbu âyet-i kerîme nazil oldu. İbn Cüreyo,

İbn Ab-tâsın şöyle dediğini rivayet eder : Câhiliyyet devrinde halkın ticâret peri, Ukâz, Mecenne, ve Zü'l-Mecâz panayırlarıydı. İslâm gelince burada ticâreti kötü karşılar gibi oldular. Nihayet bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Ebu Dâvûd ve diğerleri Yezîd İbn Ebu Ziyâd kanalıyla... İbn Ab-bâs'ın şöyle dediğini rivayet ettiler : Müslümanlar hacc mevsiminin Allah'ı anma günleri olduğunu söyleyerek, bu sırada ticâret ve alışverişten kaçınıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme' yi inzal buyurdu. İbn Cerîr de der ki; bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... İbn Abbâs'm şöyle dediğini nakletti: «Hacc mevsiminde Rabbınızın lutf-u keremini aramanızda bir günâh yoktur.» Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : İhramdan önce ve sonra alış-veriş yapmakta sizin, için bir günâh yoktur. Avfî de İbn Abbâs'tan aynı şekilde rivayet etmiştir.

Vekî' der ki; bize Talha İbn Amr... İbn Abbâs'ın bu âyeti şöyle okuduğunu rivayet etti: «Hacc mevsimlerinde Rabbınızın lutf-u keremini

aramanızda size bir günâh yoktur.» Bunu Abd İbn Hümejd... Ubeydullah İbn Ebu Ye-zîd'den naklede ki; o Abdullah İbn Zübeyr'in de böyle okuduğunu duydum, demiştir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Mansûr İbn Mu'temir, Katâde, İbrâhîm el-Nehaî, Rebî' İbn Enes ve diğerleri de böyle tefsir etmişlerdir.

İbn Cerîr Taberî der ki; bize Hasan İbn Urfe... Ebu Umeyme'den nakletti ki; o, ben Abdullah İbn Ömer'e, hacc'da ticâret yapan bir kişinin durumu sorulunca, onun bu âyet-i kerîme'yi okuduğunu duydum, demiştir. Bu rivayet mevkuf, ancak sağlamdır. Nitekim merfû' olarak Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Esbât... Ebu Umâme et-Teymî' den naklede ki; o şöyle demiş : Ben Abdullah İbn Ömer'e; biz kiralanarak iş yapıyoruz. Bizim haccımız olur mu? dedim. O, Kâ'be'yi tavaf etmiyor musunuz, Arafat'a gelmiyor musunuz? cemrelerde taş atmıyor musunuz? Başınızı tıraş etmiyor musunuz? dedi. Biz evet, dedik. Abdullah İbn Ömer bunun üzerine dedi ki: Adamın biri Hz. Peygambere geldi ve senin bana sorduğunu ona sordu. Fakat

Hız. Peygamber ona hemen cevap vermedi. Nihayet Cebrâil «Rabbınızın lutf-u keremini aramanızda bir günâh yoktur» âyetini getirdi. Rasûlullah (s.a.) adamı çağırdı ve siz hacılersınız, buyurdu.

Abdürrezzâk der ki; bize Sevrî... Benu Teym kabilesinden bir adamdan nakletti ki; birisi Abdullah İbn Ömer'e gelerek şöyle dedi: Ey Ebu Abdurrahmân, biz kiralanarak çalışan bir topluluğuz. Bizim haccımızın kabul olmayacağı iddia ediliyor. Abdullah İbn Ömer dedi ki: Siz onlar gibi ihram giymiyor musunuz? Onlar gibi tayâf etmiyor musunuz? Onlar gibi şeytân taşlamıyor musunuz? Adam, evet dedi. Abdullah İbn Ömer sen hacc yapıyorsun öyleyse dedi. Sonra ilâve olarak şunları söyledi: Adamın biri Rasûlullah (s.a.) a geldi. Senin bana sorduğın şeyi ona sordu. Bunun üzerine : «Rabbınızın lutf-u keremini aramanızda günâh yoktur» âyeti nazil oldu. Bu hadîsi Abd, Abdürrezzâk'dan rivayet eder. Keza İbn Huzeyfe, Sevri'den bu hadîsi merfû' olarak rivayet eder. Ayrıca bu hadîs başka yollarla merfû' olarak rivayet edilmiştir. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki;

bî2e Hasan İbn Urfe... Ebu Umâme el-Teymî'den nakletti ki, o şöyle demiş : Ben Abdullah İbn Ömer'e dedim ki, biz Mekke'ye kadar bu şekilde kiraya tutulan bir topluluğuz. Halk bizim haccımız hacc olmayacağı iddia ediyor, sen ne dersin? Bizim haccımız hacc olur mu? Abdullah İbri Ömer dedi ki; siz ihrama girmiyor musunuz? Kâ'be'yi tavaf etmiyor musunuz? Ve haccm menâsikini yerine getirmiyor musunuz? Adam, evet dedi. Bunun üzerine Abdullah İbn Ömer, öyleyse siz hacılersınız, dedi ve sonra şunları ekledi: Adamın biri Rasûlullah (s.a.) a geldi ve senin sorduğun şeyi ona sordu. Rasûlullah (s.a.) ona nasıl cevap vereceğini bilmiyordu. —veya ona hiçbir şey demedi— Nihayet bu âyet-i kerîme nazil oldu : «Rabbınızın lutf-u kereminden aramanızda bir günâh yoktur.» Rasûlullah adamı çağırdı ve ona bu âyeti okuyarak, siz hacılersınız, buyurdu. Mes'ûd İbn Sa'd... Â'lâ İbn Müseyyeb'den bu hadîsi merfû' olarak rivayet eder.

İbn Cerîr Tâberî der ki; bana Vasıflı Muhammed oğlu Talîk... Ebu Ümâme el-Teymî'den nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Abdullah İbn

Ömer'e, biz kiralanan bir topluluğuz; haccımız kabul mü? dedim. O, siz Kâ'be'yi tavaf etmiyor musunuz? Arafat'a çıkmıyor musunuz? Şeytân taşlamıyor musunuz? Başlarınızı tıraş etmiyor musunuz? dedi. Biz de evet, dedik. Bunun üzerine dedi ki: Adamın biri Hz. Peygambere geldi ve senin bana sorduğunu, ona suâl etti. O, ne diyeceğini bilmiyordu. Nihayet Cebrail (a.s.) bu âyet-i celîle'yi indirdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), siz hacılersınız, buyurdu. İbn Cerîr der ki; bana Ahmed İbn İshâk... Hz. Ömer'in kölesi Ebu Sâlih'den nakletti ki; o şöyle demiş : Ben, ey mü'minlerin emîri, siz hacda ticâret eder miydiniz? diye sordum. O, onların hacdan başka geçimlikleri var mıydı? dedi.

«Arafât'dan geri döndüğünüz zaman Meş'ar-i Harâm'ın yanında Allah'ı zikredin.» Arafat, müennes bir özel isim olmakla beraber mun-sarif olmuştur. Çünkü aslında «müslimât» ve «mu'minât» gibi cemî' dir. Ve bu belirli bir bölgenin adıdır. Dolayısıyla aslı nazar-ı itibâre alınarak, munsarif yapılmıştır. Ve haccm temel direğidir. Bunun için

İmâm Ahmed ile diğer Sünen sahipleri sahîh isnâdla Sevrî'nin... At>-durrahmân İbn Ya'mer'den naklettiği şu hadîsi rivayet ederler: Ab-durrahmân der ki: Ben Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu duydum : Hacc Arafat'tır. Bunu üç kerre tekrarladı. Kim fecir doğmadan önce Arefeye ulaşırsa, haccı idrâk etmiştir. Minâ günleri üçtür. Kim acele eder ve iki günde bitirirse, ona vebâi yoktur, kim de gecikirse ona da vabâl yoktur. Arafât'da vakfenin zamanı, Arefe gününden bayram günü ikinci fecrin doğuşuna kadardır. Çünkü Rasûlullah (s.a.) veda hacında, öğle namazını kıldıktan sonra Arafat'ta güneş batıncaya kadar vakfe yapmış ve hacc ibâdetlerinizi benden alın, buyurmuştur. Bu hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim önce are-feyi idrâk ederse, haccı idrâk etmiş olur. İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve Şafiî merhumun mezhebi böyledir. Allah'ın rahmeti onların üzerine olsun.

İmâm Ahmed İbn Hanbel ise, vakfe vaktinin arafa gününün evvelinden başladığını kabul eder. Ahmed İbn Hanbel, delil olarak Şa' bî'nin Urve İbn

Mudarris'den naklettiği hadîsi gösterir. Urve der ki: Ben Müzdelife'de Rasûlullah (s.a.) namaza çıktığında yanma geldim ve dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben Tay dağından geldim. Bineğimi sakatladım, kendimi yordum. Allah'a andolsun ki, her dağın üzerinde vakfe yaptım. Benim için hacc var mıdır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; kim bizim bu namazımızda hazır bulunur ve bizi gönderin-ceye kadar bizimle beraber durursa ve bundan önce Arafât'da bir gece veya gündüz durmuş ise; onun haccı tamâm olmuştur. Artık o ihramdan çıkabilir. Bu hadîsi İmâm Ahmed ve Sünen erbabı rivayet etmişler, Tirmizî de sahîh saymıştır.

Arafat'a bu adın neden verildiği konusunda Abdürrezzâk... Ali Tan Ebû Tâlib'ten rivayet eder ki; o şöyle demiştir: Allah (c.c.) Hz. Cebrail'i Hz. İbrahim'e gönderdi, Cebrâîl İbrâhîm ile birlikte hacc «ti. Arefeye geldiğinde, o bildim mânâsına “Araftu” dedi. Zîra o, önceden bir kerre daha hacc etmişti. İşte bunun için buraya bildi anla-THm (Arefe) adı verilmiştir. Abdullah îbn Mübarek,

Atâ'dan nakleder ki; o şöyle demiştir : Buraya «Arefe» adının verilmesi şundandır: Hı. Cebrâîl haccm erkânını Hz. İbrâhîm de bildim, bildim anlamına “Araftu” diyordu. Bunun ı için oraya «Arefe» adı verilmiştir. İbn Ab-aâs. İbn Ömer ve Ebu Miclez'den de aynı şekilde nakledilir. Allah en rrâini bilendir. Arafat'a, «Meş'ar-ı Halâl», «Meş'ar-ı Aksa» ve Hilâl vezinde «İlâl» adı verilir. Arafatm orta yerindeki dağa da Rahmet dağı adı

İbn Ebu Hatim der ki; bize Hammâd İbn Hasan... İbn Abbâs'tan »ilette ki; o şöyle demiş: Câhiliyet halkı Arafat'ta dururlardı. Güneş âğların tepesine ulaşınca —ki o, dağların başında bir sarık gibi olurdu— buradan ayrılırlardı. Rasûlullah (s.a.) Arafat'tan ayrılmayı günaşırı batışına kadar te'hîr etti. Bu hadîsi İbn Merdûyeh Zem'a İbn Sathin hadîsinden nakleder ve ilâve olarak şunları söyler: Sonra Mûz-Seüfede durdu. Sabah namazını Ğales'te kıldı. Her taraf ağannca, —fecrin son anı idi— Arafat'tan ayrıldı. Bu hadîsin isnadı hasendir.

İbn Cüreyc der ki; Muhammed İbn Kays, Misver İbn Mahreme' den nakletti ki; o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) Arafat'ta iken bize hutba okudu. Allah'a hamd ve sena etti, sonra dedi ki; İmdi — hutbe okuduğu zamanlar hep imdi diye başlardı— doğrusu bu gün en büyük hacc günüdür. İyi bilin ki; güneş dağların tepesinde, erkeklerin başındaki sarıklar gibi olunca şirk ehli putperestler güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılırlardı. Biz ise güneş battıktan sonra ayrılıyorz. Onlar Meş'ar-ı Harâm'dan güneş doğduktan sonra ayrılıyorlardı. Güneş dağların tepesinde erkeklerin sarıkları gibi olduğu zaman. Bizim kurbanımızın şirk ehlinin kurbanına aykırı olması için biz güneş doğmazdan önce ayrılıyorz. İbn Merdûyeh de böylece rivayet eder. Bu lâfız onundur. Hâkim Müstedrek'inde Abdurrahmân İbn Mübarek kanalıyla... İbn Cüreyc'den bu hadîsi rivayet ettikten sonra, bu hadîs Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir; ancak onlar tahrîç etmemişlerdir, der. Misver'in bizim zikrettiğimiz şekilde bu hadîsi Rasûlullah (s.a.) dan duyduğunun sübûtu sağlamdır. Yoksa

bazı arkadaşlarımızın ve tarafdârlarının vehmettiği gibi Misver, duymadan söyleyen kişilerden değildir.

Vekî' Şu'be kanalıyla... Marûr İbn Süveyd'den nakleder ki; o şöyle demiştir : Ben Hz. Ömer (r.a.) i Arafat'tan ayrıldığı zaman gördüm. Bakıyordum; o sanki başının saçı dökülmüş, devesinin üzerinde hızlıca gidiyor ve biz Arafat'tan geri dönmenin hızlıca koşu olduğunu gördük, diyordu. Müslim'in Sâhîh'inde vârid olan uzun bir hadîste Câbir İbn Abdullah şöyle diyor : Güneş batıp, sanlık kaybolup güneşin kursu yok oluncaya kadar Rasûlullah Arafat'ta vakfe yapıyordu. Güneşin kursu kaybolunca Üsâme'yi terkisine aldı ve Rasûlullah (s.a.) Kus-vâ'nın (devesi) yularını çekti. Devenin başı bineğinin üzengisine değe-yazıyordu. Bir taraftan devesini sürüyor, diğer taraftan şöyle diyordu : Ey insanlar, sakın olun, sakın olun. Bir dağa gelince devesini yavaşlatıyordu. Nihayet Müzdelife'ye geldi. Ve orada akşam namazıyla yatsı namazını bir ezan, iki kametle kıldı. Sonra Kusvâ'ya bindi ve Meş'ar-ı Harâm'a geldi. Orda Kible'ye yöneldi. Allah'a duâ etti, tekbîr, tehlîl getirdi ve

tevhîd okudu. Böylece tan kararınca kadar orda durup kaldı. Sonra güneş doğmazdan önce ayrıldı. Sahîh hadîste vârid olduğuna göre Üsâme İbn Zeyd'e Rasûlullah (s.a.) in Arafat'tan ayrılırken nasıl yürüdüğü sorulduğunda, o şöyle dedi: O yaya yürürdü. Bir geçit bulunca, üzerinden atlardı. İbn Ebu Hatim der ki; bana Şafî' nin kızının oğlu Ebu Muhammed yazdığı mektupta, babasından veya amcasından naklen der ki; Süfyân İbn Uyeyne; «Arafat'tan geri döndüğünüz zaman Meş'ar-ı Harâm'ın yanında Allah'ı zikredin» âyeti konusunda, bu zikrin iki namazı birlikte kılmak olduğunu söylemişti. Ebu İshâk el-Sebîi de Amr İbn Meymûn'darr naklen der ki; ben Abdullah İbn Amr'a; Meş'ar-ı Harâm'ı sorduğumda sustu. Nihayet bineklerimizin ayağı Müzdelife'ye bastığında, Meş'ar-ı Harâm'ı soran nerede? İşte Meş'ar-ı Haram budur, dedi. Abdürezzâk da der ki; bize Ma' mer. . İbn Ömer'in Meş'ar-ı Haram Müzdelife'nin tamâmıdır, dediğini nakletti. Hüseyim ise... Abdullah İbn Ömer'e bu âyet sorulunca; o, Arafat dağı ve çevresidir, dediğini nakletti.

Abdürrezzâk der ki; bize Ma' mer... İbrahim'den nakletti ki; o şöyle demiş: Abdullah İbn Ömer halkın Kuzah'ta (Müzdelif'e'de imâmın yanında durduğu yer) kaynaştığım görünce, bunlar niçin kaynaşıyorlar, buranın heryanı Meş'ar-ı harâm'dır, dedi. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Mücâhid, Süddî, Rebî' İbn Enes, Hasan, Katâde'nin de Meş'ar-ı Harâm'ın iki dağın arası olduğunu söyledikleri nakledilir.

İbn Cüreyc der ki; ben Atâ'ya Müzdelif'e neresidir? diye sordum. O, Arafat'ın iki geçidinden geçince burası Muhassîr'dir, bu iki geçit; Müzdelif'e'den Arafat'a giden geçit değildir, ikisinin dönüş yeridir, istersen bu ikisi arasında dur, dedi. Ben Kuzah'm biraz ilerisinde durmak isterim, dedim. Halk geçit vermek için bize biraz daha yaklaş, dedi. Ben derim kî: Meşâir; açık alâmetler demektir. Müzdelif'e'ye Meş'ar-ı Haram adı verilmesi; onun Harem-i Şerife dâhil olmasındandır. Ancak Kaffâl ve İbn Huzeyme'nin de arasında bulunduğu Şafiî fakîhlerinden bazıları ile Selef-i salibinden bir taifenin kanâatine göre;

Müzdelife'de durmak haccın bir rüknüdür. O olmadan hacc sahih olmaz. Çünkü Urve İbn Mudarris'in yukarda geçen hadîsinde bu husus belirtilmiştir. Diğer taraftan; bazıları da Müzdelife'de durmanın vâcib olduğunu söylerler ki, Şafiî'nin iki görüşünden birisi budur. Durulmadığı takdirde kan akıtmak gerekir. Bazıları da Müzdelife'de durmanın müstehab olduğunu, bunu terketmekle herhangi bir şey gerekmediğini söylerler. Bu konuda ulemâ arasında üç ayrı görüş vardır. Bunlar başka bir kitabımızda açıklandı. Allah en iyisini bilendir.

Abdullah İbn Mübarek, Süfyân el-Sevrî kanalıyla Zeyd İbn Es-lem'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Arafat'ın hertarafı vakfe yeridir. Ürene (Arafat'taki vakfe mahallerinden birinin adı) den atınızı koşturun. Cema' (Müzdelife) nin her tarafı Mu-hassir dışında vakfe mahallidir. Bu hadîs mürseldir. İmâm Ahmed İbn Hanbel... Cübeyr İbn Mut'im kanalıyla, Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakleder : Arafat'ın her yeri vakfe mahallidir. Urene'den

atınızı koşturun. Müzdelife'nin hepsi vakfe mahallidir. Muhassirden atınızı koşturun. Mekke'dek! her dere kurban kesme yeridir. Teşrik günlerinin hepsi kurban kesme vaktidir. Bu hadîs de munkatı'dır-. Çünkü burada râvîler arasında zikri geçen, Süleyman İbn Mûsâ, Cübeyr İbn Mutim'i görmemiştir. Ancak bu hadîsi, Velîd İbn Müslim... Cübeyr İbn Mut'im'in oğlu tarikiyle babasından nakleder. Keza Süveyd, Nâfi İbn Cübeyr İbn Mut'im'den, o da babasından, o da Rasû-lullah (s.a.) dan yukardaki hadîsi nakleder. Allah en iyisini bilendir

«O, sizi hidâyete ulaştırdığı gibi siz de O'nu zikredin.» Allah Tealft, burada müslümanlara lütfettiği hidâyet, beyân ve irşâd nimetini hatırlatıyor. Allah dostu İbrahim peygamberin yaptığı gibi haccın erkânını gösteriyor. Bunun için de «Bundan evvel siz sapıklardan idiniz» buyuruyor. Denildi ki, bu hidâyetten evvel, bu Kur'ân'dan evvel, bu Rasûl'den evvel sapıklardan idiniz, demektir. Hepsi de birbirine yakın anlamlardır ve birbirini gerektirir, her üç anlam da sahihtir. [\[60\]](#)

199 — Sonra insanların döndüğü yerden siz de dönün. Ve Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz ki, Allah. Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Buradaki «sonra» anlamına gelen “Sümme” edatı, haberin habere atfı ve ona dayandırılması içindir. Sanki Allah Teâlâ Arafat'ta vakfe yapan kişiye; Allah Teâlâ Meş'ar-ı Harâm'ın yanında kendisini zikretmek üzere Müzdelife'ye gitmesini emretmektedir. Bütün halkın Arafat'taki gibi vakfe yapmasını buyurmaktadır. Nitekim Kureyşlilerin dışında bütün halk Arafat'ta vakfe yapardı. Çünkü onlar haremden çıkmazlardı. Dağın alt kısmında Harem-i Şerifin bir kenarında durur ve biz Allah'ın beldesindeki Allah'ın halkıyız ve O'nun evinin bekçileriyiz, derlerdi.

Buhârî der ki, bize Ali İbn Abdullah... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet etti: Kureyşliler ve onların dinine bağlananlar Müzdelife'de vakfe yaparlar ve buna «Hums» adını verirlerdi. Diğer Araplar ise Arafat'ta vakfe yaparlardı. İslâm gelince Allah. Teâlâ Nebîyy-i Zîşft-mna Arafat'a gelmesini, orda vakfe yapmasını sonra oradan dönmesini

emretti. İşte Allah Teâlâ'nın «Sonra insanların döndüğü yerden siz de dönün» âyetinin mânâsı budur. İbn Abbâs, Mücfthid, Atâ, Ka-tâde, Süddî ve diğerleri de böyle demişlerdir. İbn Cerîr de bu görüşü benimseyerek bu konuda icmâ' olduğunu bildirmiştir. Allah hepsine rahmet etsin.

Ahmed İbn Hanbel der ki; bana Süfyân... Muhammed İbn Cübeyr İbn Muti'm'den rivayet etti ki; ona babası şöyle demiş : Arafat'ta devemi kaybettim, onu araştırıyordum. Baktım Rasûlullah (s.a.) vakfe yapıyor. Bu, • «humus» tur, burada yeri nedir? dedim. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim sahîh'lerinde tahrîç ederler. Sonra Buhârî, Mûsâ, İbn Ukbe kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder ki; buradaki dönüşten mak-sad Müzdelife'den taş atmak üzere Minâ'ya dönüş olduğunu gerektiren bir söz söylemiştir. En iyisini Allah bilir. Bunu İbn Cerîr de Dah-hâk İbn Müzâhim'den nakleder ve der ki; âyetteki «insanlardan» maksad, İbrahim (s.a.) dir. Dahhâk'tan bir başka rivayette insanlardan maksad, imamdır der. İbn Cerîr delillerin

bütünü bunun aksini göstermeseydi, elbette ki en çok tercih »lilen görüş bu olurdu, der.

«Ve Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Ra-hîm'dir.» Allah Teâlâ çoğunlukla ibâdetlerin yerine getirilmesinden sonra, Allah'ı zikretmeyi emreder. Bu sebeple Müslim'in Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.) in namazı bitirince üç kerre istiğfar ettiği belirtilir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde sabit olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) otuzüç kerre sübhânallah, otuzüç kerre Elhamdülillah, otuzüç kerre Allahü Ekber demeyi iyi sayardı. İbn Cerîr burada İbn Abbâs'ın Hz. Peygamberin ümmetine Arafe akşamı mağfiret dilemesi konusunda bir hadîs rivayet eder ki; biz bunu «Arafe Gününün Fazileti» bölümünde derledik. İbn Merdûyeh burada Buhârî'nin Şeddâd İbn Evs'den naklettiği bir hadîsi îrâd eder ve der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu :

«Mağfiret dilemenin en büyüğü şöyle demendir: Allah'ım Sen benim Rabbimsin. Senden başka İlâh yoktur. Beni Sen yarattın. Bense Senin kulunum. Gücüm yettiğince Senin ahdin, ve

va'din üzereyim. Yaptığım şeylerin kötülerinden sana sığınırım. Senin bana verdiğin nimetinle Sana yönelirim. Günâhlarımdan vazgeçerim. Beni bağışla. Çünkü günâhları Senden başkası bağışlayamaz. Kim bu duayı bir gece söyler ve o gece ölürse cennete girer. Kim de onu gündüzün söyler ve o gün ölürse cennete girer.»

Buhârî ile Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Amr'dan nakledilir ki; Hz. Ebubekir (r.a.) şöyle demiş :

Ey Allah'ın Rasûlü, bana namazda yapacağım bir duâ öğret. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki:

«Allah'ım ben kendime çok büyük bir zulmettim. Senden başkası günâhları affedemez. Kendi katından bir mağfiretle beni bağışla ve bana acı. Muhakkak ki Sensin Sen Ğafûr, Rahim.» İstiğfar konusunda pek çok hadîs-i şerîf vardır. [\[61\]](#)

200 — Hacc ibâdetinizi bitirince, atalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anıyla Allah'ı zikredin. İnsanlardan öylesi vardır ki, Ey Rabbımız, bize dünyada ver, der. Onun âhirette nasibi yoktur.

201 — Kimi de Ey Rabbımız, bize dünyada iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru, der.

202 — İşte onların kazandıklarından nasîbleri vardır. Ve Allah hesabı çok çabuk görendir.

Hacc İbâdeti

Allah Teâlâ haccı bitirince, zikri emrediyor. Âyet-i kerîme'de geçen «Atalarınızı andığınız gibi» kavli konusunda ihtilâf vardır. İbn Cüreyc, Atâ'dan nakleder ki o, bu ifâde çocuğun anacığım demesi gibidir. Yani çocuk anasının ve babasının adını söylemek için nasıl tekrarlarsa sizde öylece haccı bitirdikten sonra Allah'ın adını tekrarlayın demektir. Dahhâk ve Rebî' İbn Enes de böyle demiştir. İbn Cerîr, Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan böyle dediğini rivayet eder. Saîd İbn Cübeyr de İbn Abbâs'tan nakleder ki; câhiliyet halkı hacc mevsiminde durur ve içlerinden biri, babam şöyle yemek yedirirdi diyerek yaptıklarını tek tek sıralardı. Onlar atalarının yaptığından başka bir şeyi anmazlar-dı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz.

Muhammed (s.a.) e «Atalarınızı andığınız gibi hattâ daha kuvvetli bir anışla Allah'ı zikredin» buyurdu. İbn Ebu Hatim der ki; Enes İbn Mâlik, Ebu Vâil, Atâ İbn Ebu Rebâh —ona atfedilen iki sözden birinde— Saîd İbn Cübeyr, İkrime —ona atfedilen İM rivayetten birinde— Mücâhid, Süddî, Atâ el-Hora-sânî, Rebî' İbn Enes, Hasan, Katâde, Muhammed İbn Kâ'b ve Mukâtil İbn Hayyân'dan böyle dediklerini rivayet eder. İbn Cerîr de bir topluluktan aynı şekilde nakleder. Allah en iyisini bilendir.

Bu âyetin asıl maksadı; Allah Azze ve Celle'yi fazlaca zikretmeyi teşviktir. Bunun için “Ev eşedde zikran” ifâdesi gramer bakımından temyiz ve dolayısıyla mansûb olmuştur. Bu takdirde mânâ şöyledir: «Atalarınızı andığınız gibi hattâ daha kuvvetli bir anışla Allah'ı zikredin.» Buradaki “Ev” edatı haberdeki benzerliği gerçekleştirmek içindir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavî-i şeriflerinde olduğu gibi: «Sonra kalbiniz yine katılaştı. Taş gibi, hattâ daha da katı oldu.» (Bakara, 74), «Allah'tan korkar gibi, hattâ daha çok korkarlar.» (Nisa, 77), «Onu

yüzbin hattâ daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.» (Sâf-fât, 47). «Aralan iki yay aralığı kadar, hattâ daha yakın oldu.» (Necm, 9) Bu ifâdelerde kesinlikle şüpheyeye yer yoktur. Sadece haberin böyle veya daha fazla olduğunu belirtmek için; “Ev” veya edatı gelmektedir. Daha sonra Allah Teâlâ fazlasıyla zikretme emrini müteâkib duaya yöneltiyor. Çünkü duanın kabul edileceği umulur. Allah'tan dünya işlerinde istemeyenler kınanıyor. Çünkü onlar âhiretlerinden yüz çevirmektedirler. «İnsanlardan öylesi vardır ki; ey Rabbımız bize dünyada ver, der. Onun âhiretten nasibi yoktur.» Bu kınama aynı zamanda bu tip kimselere benzemekten de kaçındırmak içindir. Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Araplardan bir topluluk vakfe yerine geliyor ve diyorlardı ki; Allah'ım bu yılı yağmur, verimlilik ve güzel otlak yılı kıl. Âhiretten hiç bir şeyi zikretmiyorlardı. İşte bunlar hakkında Allah Teâlâ «İnsanlardan öylesi vardır ki; Rabbımız bize dünyada ver, der. Onun âhiretten nasibi yoktur.» Onlardan sonra başkaları da gelip diyorlardı ki

«Rabbımız, bize dünyada iyi hal ver. Âhirette de iyi hal ver. Ve bizi ateş azabından koru». Allah Teâlâ kullar hakkındaki hükmünü «İşte onların kazandıklarından nasibi vardır. Ve Allah hesabı çabuk görendir.» buyurarak bildiriyor. Ve hem dünya, hem de âhiret için isteyenleri medhediyor. «Ey Rabbımız bize dünyada iyi hal ver. Âhirette de iyi hal ver. Ve bizi ateş azabından koru» duasında dünyadaki bütün iyilikler birleştiriliyor ve bütün kötülükler de reddediliyor. Çünkü dünyadaki her türlü dünyevî istekleri içinde. Afiyet, bol ev, güzel kadın, geniş nızık, faydalı ilim, sâlih amel, rahat binek, güzel övgü ve daha benzeri, müfessirlerin ibarelerinde görülen her şey yer almaktadır. Bunların hiçbirisi arasında çelişki yoktur. Çünkü hepsi dünyadaki iyilikler arasında münderiştir. Âhiretteki iyiliklere gelince; bunun en ü*st deı ecesi cennete girmektir. Buna bağılı olarak, Arasat'taki büyük dehşetten kurtulmak, hesabı kolay vermek ve daha buna benzer âhiretteki iyi durumlar yer alır. Ateşten kurtulmak, dünyada onun için gerekli fiilleri yapmayı icâbet-tirir. Haramlardan

kaçınmak; günâhlardan uzak durmak, şüpheli şeyleri terketmektir. Kasım İbn Abdurrahmân der ki; kime şükreden bir kalb, zikreden bir dil, sabreden bir beden verilmişse ona dünyada da âhirette de iyilik verilmiştir ve cehennem azabından korunmuştur. Bunun için Sünnet-i Seniye'de bu duaya teşvik vârid olmuştur. Buhârî der ki; bize" Ebu Ma'mer... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'ım, Ratobımız bize dünyada iyi hal ver, Âhirette de iyi hal ver. Ve bizi ateş azabından koru. İbn Ebu Hatim de der ki; bana babam, Abdüsselâm İbn Şeddâd'tan nakletti ki; o şöyle demiştir: Ben Enes İbn Mâlik'in yanında bulunuyordum. Sabit ona dedi ki; kardeşlerim, kendilerine duâ etmeni istiyorlar. Enes dedi ki: Allah'ım, bize dünyada ve âhirette iyi hal ver. Ve bizi ateş azabından koru. Bir süre konuştular ve kalkmak istediklerinde Sabit; ey Ebu Hamza kardeşlerim kalkmak istiyorlar onlara duâ et, dedi. O size işleri zorlaştırmamı mı istiyorsunuz? Eğer Allah size dünyada iyi hal ve

âhirette de iyi hal verirse, ateş azabından da korursa, bütünüyle hayrı vermiş olur.

Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Muhammed İbn Ebu Adiyy... Enes'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) müslümanlardan civciv gibi zayıf düşmüş bir hastayı ziyarete gitmişti. Rasûlullah (s.a.) hastaya; Allah'tan istediğin bir şey var mıydı? demiş. O da evet, ben âhirette bana vereceğin mükâfatı bu dünyada çabucak ver dedim, karşılığını vermiş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Sübhânallah buna gücün yetmez. Veya buna takat yetiremezsin. Şöyle deseydin ya: Rabbımız bize dünyada iyilik ver, âhirette iyilik ver. Ve ateş azabından koru. Enes der ki; adam Allah'a duâ etti ve Allah da onun derdine şifâ verdi Bu hadisin tahrîcinde Müslim münferid kalmış ve İbn Ebu Adiyy kanalıyla Enes İbn Mâlik'ten rivayet etmiştir.

İmâm Şafî der ki; bize Saîd İbn Salim... Abdullah İbn Sâib'den nakletti ki; o, Rasûlullah'ın Rûkn el-Yemânî ile Rûkn el-Esved arasında şöyle dediğini duymuş: «Rabbımız bize dünyada iyi hal ver, âhirette iyi hal ver ve bizi ateş azabından koru.»

Bu hadîsi İbn Cüreyc, Sevrî'den bu şekilde nakleder. İbn Mace de Ebu Hüreyre'den aynı şekilde rivayet eder ki; bunun senedinde zayıflık vardır. Allah en iyisini bilendir.

İbn Merdûyeh der ki, bize Abdülbâki... ibn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûllulah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben Rûkn'ün yanına geldiğim her seferinde orada «âmîn» diyen bir melek gördüm. Siz de oradan geçerseniz, Rabbımız dünyada iyi hal ver, âhirette iyi hal ver ve bizi ateş azabından koru, deyin. Hâkim de Müstedrek'inde der ki; bize Ebu Zekerîyyâ... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki; o şöyle demiş:Adamın biri, İbn Abbâs'a gelerek şöyle dedi: Beni beraberlerinde hacca götürmeleri için bir topluluğa ücret verdim. Bu kâfi midir? dedi. İbn Ab-bâs dedi ki sen; Allah Teâlâ'nın «İşte onların kazandıklarından na-sîbleri vardır ve Allah hesabı, çabuk görendir.» buyurduğu kimselerdensin. Sonra Hâkim der ki; bu hadîs Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahihtir, ancak onlar, bunu tahrîç etmemişlerdir. [\[62\]](#)

203 — Sayılı günlerde Allah'ı zikredin. Kim iki günde acele ederse, ona günâh yoktur. Kim de geri kalırsa, ona günâh yoktur. Bu; takva sahibi olanlar içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki, şüphesiz siz, O'nun huzurunda toplanacaksınız.

Allah'ı Zikir

İbn Abbâs der ki; «Sayılı günler», teşrik günleridir. «Belirli günler» ise Zülhicce'nin on günüdür. İkrime der ki; «Sayılı günlerde Allah'ı zikredin.» âyetinden maksad; farz namazlardan sonra teşrik günlerinde Allahü Ekber, Allahü Ekber, diyerek tesbîh getirin, demektir. İmâm Ahmed der ki; bize Vekî'... Ali'den nakletti ki; o ben Ukbe İbn Âmir'in şöyle dediğini duydum, demiştir: Rasûlullah (s.a.) ey müslüman ahâlî; Arefe günü, kurban bayramı günü, teşrik günleri bizim bayramımızdır, buyurdu. Bu günler yeme ve içme günleridir. İmâm Ahmed ayrıca der ki; Hüseyim bize Nübeyşe el Hüzeli'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Teşrik günleri, yeme içme ve Allah'ı zikir günleridir. Bu hadîsi Müslim de rivayet eder. Cübeyr İbn Mut'im'in, Arefe bütünüyle vakfe,

teşrik günleri de bütünüyle kurban, kesmedir mealindeki hadîsi yukarda geçmişti. Ve yine Abdurrahmân İbn Ya'mer'in, Minâ günleri üç gündür. Kim çabuk davranır da iki günde bitirirse ona bir vebal yoktur. Kim de gecikirse ona bir günâh yoktur, hadîsi yukarda geçmişti.

İbn Cerîr der ki; bize İbrâhîm... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Teşrik günleri; yeme ve zikir günleridir. Hallâd İbn Eşlem... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Abdullah İbn Huzeyfe'yi Minâ'ya göndererek; bu gün oruç tutmayın. Çünkü yeme, içme ve Allah azze ve Celle'yi zikretme günüdür, diye gezdirdi. Ya'kub da der ki; bize Hüşeym... Zühri'den nakletti ki; Rasûlullah Abdullah İbn Huzeyfe'yi göndermiş ve teşrik gününde; bu günler, yeme, içme ve Allah'ı zikir günleridir. Sadece kurbandan dolayı üzerinde oruç borcu olanlar müstesnadır, diye ilân ettirmişti. Bu fazlalık, hasen olmakla beraber mürseldir. Hüşeym... Amr İbn Dinar'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Bişr İbn Suhaym'ı teşrik günlerinde göndererek şöyle ilân

ettirmiştir; Bu günler yeme, içme ve Allah'ı zikir günleridir.

Hüseyim... Hz. Âişe'den nakleder ki; o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) teşrik günleri oruç tutmaktan nehyetmiş ve bu günler yeme, içme ve Allah'ı zikir günleridir, buyurmuştur. Muhammed İbn İshâk... Mes'ûd İbn Hakem'den o da annesinden nakletti ki; annesi şöyle demiştir : Sanki ben Hz. Ali'yi Rasûlullah (s.a.) m bsyaz katırı üzerinde görüyordum.Nihâyet geldi ve Ansârın mahallesinde durdu. «Ey insanlar, bu günler oruç günleri değildir. Aksine yeme, içme ve zikir günleridir» diyordu. Miksem, İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Sayılı günler» teşrik günleridir. Bunlar kurban bayrajmı günüyle ondan sonraki üç gün olmak üzere dört gündür. Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Zü-beyr, Ebu Mûsâ, Atâ, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Mâlik, İbrâhîm el-Nehaî, Hasan, Katâde, Süddî, Zührî, Rebî' İbn Enes, Dah-hâk, Mukâtil İbn Hayyan, Ata el-Horasânî, Mâlik İbn Enes ve diğerlerinden de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Ali İbn Ebu Tâlib der ki; teşrik günleri; kurban günü ve ondan sonraki iki gün olmak üzere üç gündür. O günlerden istediğinde kurbanını kes. Ancak af dal olan, ilk gün kesmektir. Meşhur görüş birinci görüştür. Âyet-i kerîme'nin zahiri de buna delâlet etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ : «Kim iki günde acele ederse ona günâh yoktur. Kim de geri kalırsa ona da günâh yoktur.» buyuruyor. Bu da kurbandan sonra üç güne delâlet etmektedir.

«Sayılı günlerde Allah'ı zikredin» kavlinin içerisine, kurbanların üzerinde Allah'ı zikretmek de girer. Bu günler yukarda sayılmıştır. Şafiî merhumun mezhebinde tercih edilen görüş; kurban vaktinin kurban bayramının ilk gününden teşrik günlerinin sonuna kadar olmasıdır. Keza namazlardan sonraki belirli zikirler ile diğer zamanlarda yapılan genel anlamdaki zikirler bu zikir ifâdesinin içerisinde yer alır. Bu belirli günlerin vakti konusunda bilginler arasında ihtilâf vardır. En meşhur kavle göre bu, Arefe gününün sabah namazından teşrik günlerinden dördüncü günün ikindi namazına kadar olan zamandır. Bu ilk

umûmî ilândır. Bu konuda Dârekutnî bir hadîs rivayet ederse de merfû olduğu sahîh değildir. Allah en iyisini bilir. Hadîste sabit olduğuna göre; Hattâb oğlu Ömer (r.a.) kendi yakasında tekbîr getirirdi. Çarşı halkı da onun tekbîrine uyarak tekbîr getirirlerdi. Böylece Minâ, tekbîrlerle çınlardı. Buradaki zikir ifâdesi aynı zamanda teşrik günlerinden her gün ve cemre'de taş atarken yapılan zikir ve tekbîri de ihtiva eder. Nitekim Ebu Dâvûd ve diğerlerimin naklettikleri hadiste buyurulur ki: «Beytullah'ı tavaf, Safa ve Merve arasında sa'y taş atmak, Allah Azze ve Celle'nin zikrini yerine getirmek için konulmuştur.» Allah Teâlâ insanların hacc mevsiminde Meş'ar-ı Harâm'da ve vakfe yerlerinde toplandıktan sonra, dünyanın diğer iklim- ve bölgelerine gitmelerini bildiren ilk ve ikinci umûmî ilândan sonra buyuruyor ki: «Allah'tan korkun ve bilin ki şüphesiz siz onun huzurunda toplanacaksınız.» Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «De ki, sizi yerde yaratıp yayan O'dur. Ve O'nun huzurunda toplanacaksınız.» (Mülk, 24) [\[63\]](#)

204 — İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatına dâir sözü senin hoşuna gider. Ve kalbinde olana Allah'ı şâhid tutar. Halbuki o, düşmanların en yamanıdır.

205 — Ve o, yanından ayrılınca yeryüzünde fesâd çıkarmaya, harsı ve nesli kökünden kurutmaya çakşır. Allah fesadı sevmez,

206 — Ona «Allah'tan kork» denilince, gururu kendisini günâha sürükler. İşte ona cehennem yeter. O; ne kötü bir yataktır.

207 — İnsanlardan öylesi vardır ki; kendisini Allah'ın rızâsına satar. Ve Allah, kullarına çok merhametlidir.

İnsan Tipleri

Süddî der ki; bu âyet, Ahmed tbn Şüreyk el-Sakîfî hakkında nazil oldu. O Rasûlullah'a gelerek, içinden inanmadığı halde müslüman olduğunu izhâr etmişti. İbn Abbâs'tan nakledilir ki; bu âyet Recî' vakasında öldürülmüş olan Hubeyb ve arkadaşları hakkında söz söyleyip onları kınayan münafıklardan bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Allah münafıkları zemmetmiş Hubeyb ve

arkadaşlarını medhet-miştir. «İnsanlardan öylesi de Vardır ki, kendisini Allah'ın rızâsına satar.» Denildi ki, bu âyet bütününü mü'minler ve münafıkları içine alacak umumiyettedir. Katâde, Mücâhid, Rebî' İbn Enes ve bir başka kişi de böyle demişlerdir. Sahîh olan da budur.

İbn Cerîr der ki; bana Yûnus... Muhammed İbn Kâ'b'dan —ki bu eski kitapları okuyanlar arasındaydı— şöyle dediğini rivayet etti: Ben bu ümmetten bazı insanların niteliklerini Allah tarafından indirilmiş olan diğer kitaplarda görüyorum. Bu topluluk dinlerini dünyalarına değiştiriyorlar. Dilleri baldan tatlıdır. Kalpleri ise biberden daha acıdır. İnsanlara karşı koyun postu giyinirler, kalpleri ise kurt kalbidir. Allah Teâlâ onlar için buyurur ki: «Bana karşı cesur davranıyorsunuz. Bana karşı gururlanıyorsunuz. Onlara öyle bir fitne göndereceğim ki içlerinden ilim sahibi olanlar bile buna hayrette kalacaklardır.» diye ahdettim. Kurazî der ki; ben bunu Kur'an'da araştırdım ve bunların münafıklar olduğunu gördüm. Nitekim Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerîm'inde :

«İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına dâir sözü senin hoşuna gider...» buyuruyor.

Bana Muhammed İbn Ebu Ma'ser... Necîh'ten nakletti ki o şöyle demiş : Saîd el-Makberî'nin Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ile müzâkere ederken şöyle dediğini duydum : Bazı mukaddes kitaplarda, dilleri baldan daha tatlı, kalbleri biberden daha acı kullar bulunduğu yazılıdır. Onlar yumuşaklıkta, halka koyun postu giyinmiş gibi görünürler. Dinlerini dünyalarına satarlar. Allah Teâlâ onlara: «Bana karşı cüretkâr davranıyorsunuz. Bana karşı gururlanıyorsunuz. İzzetim hakkı için, onların üzerine öyle bir fitne gönderirim ki aralarındaki ilim sahipleri bile hayrette kalırlar.» Muhammed İbn Kâ'b, bu Allah'ın kitabında da var deyince; Saîd Alalh'm kitabının neresinde var? dedi. O da bu âyet-i kerîme'yi okudu. Saîd, bu âyetin kimler hakkında nazil olduğunu biliyor musun? dedi. Muhammed İbn Kâ'b bu âyet bir kişi hakkında nazil olmuştu. Ama bilâhere umûmileşti dedi. Kâ'b el-Kurazî' nin naklettiği bu rivayet sahihtir, hasendir.

«Ve kalbinde olana Allah'ı şâhid tutar.» İbn Muhaysın bu âyeti kalbinde olana Allah şâhid olur, anlamında “Veyeşheda’llâhe ala ma fi kalbihi” şeklinde okumuştur. Bu takdirde mânâ şöyle olur : O her ne kadar hîle yapsa da Allah onun kalbindeki kötülükleri bilir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavl-i celîli gibi: «Münafıklar sana gelince; senin şüphesiz Allah'ın peygamberi olduğuna şehâdet ederiz, derler. Allah senin kendisinin peygamberi olduğunu, bununla beraber münafıkların yalancı olduklarını bilir.» (Münâfikûn, 1) Cumhûr'un kırâeti ise «Kalbinde olana Allah'ı şâhid tutar» anlamına “Veyuşhidu’llâhe ala ma fi kalbihi” şeklindedir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Halka İslâm'ı, müslümanlığını izhâr eder ve Allah'ı kalbindeki küfür ve nifaka şâhid gösterir. Nitekim Allah Teâlâ : «İnsanlardan korkmaya çalışırlar da Allah'tan korkmaya çalışmazlar» buyurmaktadır. Bu mânâyı İbn İshâk... İbn Abbâs'tan rivayet eder.

Denildi ki; bu âyetin mânâsı şöyledir : Münafık, insanlara müslümanlık izhâr eder ve yemîn eder. Allah da onların yeminine şehâdet eder. Onlar,

kalplerindekinin dillerindekine uygun olduğu konusunda Allah'ı şâhid tutarlar. Bunu, Abdurrâhman İbn Zeyd İbn Eşlem söyler, İbn Cerîr Taberî tercih eder. Taberî onu İbn Abbâs'a izafe eder. Mücâ-hid'den de bu mânâya dâir bir rivayet nakleder. Allah en iyisini bilendir.

«Halbuki o düşmanların en yamanıdır.» âyet-i kerîme'de geçen “el-Eşed” kelimesi lügatta en kötü mânâsına gelir. Nitekim Allah Teâlâ «Onunla kötü bir kavmi uyarasın diye» buyurmaktadır. Münafık da düşmanlık halinde aynen böyledir. Yalan söyler, haktan ayrılır ve hak üzre yürümez. İftira eder ve fisk u fücra dalar. Nitekim sahih hadîste sabittir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Münafığın alâmeti üçtür. Konuşunca yalan söyler, sözleşince sözünü çigner, düşmanlık edince aşırı gider. Buhârî der ki; bize Kabîse... Ebu Müleyke kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; o şöyle demiştir : Kişiler içinde Allah'ın en çok buğz ettiği kimse; düşmanlıkta aşırı giden kimsedir. Buhârî der ki; Abdullah İbn Yezîd... Hz. Âişe'den Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakletti: Kişiler içinde Allah'ın en çok buğz ettiği;

düşmanlıkta aşırı gidendir. Bu hadîsi Abdürrezzâk Ma'mer kanalıyla İbn Cüreyc'den o da Ebu Müleyke kanalıyla Hz. Âişe'den rivayet etmiştir.

«Ve o, yanından ayrılınca yeryüzünde fesâd çıkarmaya, harsı ve nesli kökünden kurutmaya çalışır. Allah fesadı sevmez.» Münâfıkın sözü eğri büğrüdür, fiilleri çirkindir. İşte onun sözü ve işte fiili. Sözü yalan, inancı bozuk, fiilleri çirkindir.

Bu âyette geçen “Sea” kelimesi kasdetmek anlamındadır. Nitekim Allah Teâlâ Firavun'dan bahsederken bu kelimeyi aynı anlamda şöyle kullanır : «Geri dönüp yürüdü. Adamlarını toplayıp seslendi. Sizin en yüce Rabbiniz benim, dedi. Allah bunun üzerine onu dünya ve âhi-ret azabına uğrattı. Doğrusu bunda Allah'tan korkan kimseler için ibret vardır.» (Nâziât, 22 - 26) Yine Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme' de şöyle buyurur : «Ey îmân edenler, cum'a günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Bilseniz bu sizin için daha hayırlıdır.» (Cum'a, 9) Burada ki “Fes'av” kelimesi kasdedin ve cum'a namazına niyet ederek gelin manasınadır. Zîra

sünnet-i nebeviyye'de vârid olan «Namaza geldiğinizde koşarak gelmeyin. Üzerinizde sükûnet ve vakar olarak namaza gelin» buyurulduğundan koşmak yasaktır. İşte şu münafığın; yeryüzünü fesada vermek, harsı (ekinlerin ve meyvelerin gelişme yeri) ve nesli (insanların varlığını devam ettirdikleri canlı üreme mekanizması) mahvetmekten başka bir maksadı yoktur.

Mücâhid der ki; yeryüzünde münafıklar fesâd maksadıyla koştuklarından Allah yağmuru men'eder böylece ekinler ve nesiller helak olur. «Ve Allah fesadı sevmez.» Özellikleri fesâd olan ve kendisinden bu gibi fiiller sudur eden kişileri de sevmez.

«Ona Allah'tan kork, denilince gururu kendisini günâha sürükler.» Bu fâsık kimseye fiillerinden ve sözlerinden dolayı öğüt verilip, «Allah' tan kork, söz ve fiillerinden vazgeç ve hakka koş» dendiği zaman o bundan rahatsız olur. Bir nevi hamiyete kapılır. Günâhla gazaplanır. Öyle ki günâh onu çepeçevre kuşatmıştır. Allah Teâîâ'nın bu kavli şu âyet-i celîle'ye benzemektedir : «Onlara âyetlerimiz apaçık olarak okunduğu zaman, küfredenlerin yüzlerinden

küfürlerini anlarsın. Nerdey-se kendilerine âyetlerimizi okuyanlara saldıracaklar. De ki size bundan daha fenasını haber vereyim mi? Allah'ın kâfirlere va'd ettiği ateş. Ne kötü bir dönüş.» (Hacc, 72) Bunun için de Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de «İşte ona cehennem yeter. O ne kötü bir yataktır.» buyuruyor. Yani ceza olarak cehennem onun için kâfidir.

«İnsanlardan öylesi de vardır ki kendisini Allah'ın rızâsına satar.» Allah Teâlâ; münafıkları kötü nitelikleriyle anlattıktan sonra, mü'min-leri iyi nitelikleriyle zikretmeye başlıyor. İbn Abbâs, Enes İbn Mâlik, Saîd İbn Müseyyeb, Ebu Osman el-Nehdî, İkrime ve bir topluluk bu âyetin Süheyb İbn Sînân el-Rûmî hakkında nazil olduğunu söylerler. Şöyle ki Hz. Süheyb Mekke'de müslüman olup hicret etmek istediğinde, kâfirler onun malıyla birlikte hicret etmesine engel oldular. Ve isterse malından vazgeçip hicret edebileceğini söylediler. Ö da böyle yaptı ve Kureyşlilerden kurtuldu. Malını onlara bıraktı. İşte Allah Teâlâ onun hakkında bu âyeti inzal buyurdu. Ömer İbn el-Hattâb ve bir topluluk

onu Harre taraflarında karşılayarak kârlı alış-veriş, dediler; O, sizin ki de kârlı, dedi. Allah ticaretinizi eksik etmesin, nedir bu kârlı olan kazanç? dedi. Onlar da bu âyetin kendisi hakkında nazil olduğunu haber verdiler. Rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) Hz. Süheyb'e «kârlı alış-veriş Süheyb, kârlı alış-veriş Süheyb» demiştir.

İbn Merdûyeh der ki; bize Muhammed İbn İbrâhîm... Süheyb İbn Sînân el-Rûmî'den nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Mekke'den Rasûlullah (s.a.) a hicret etmek istediğimde, Kureyşliler bana dediler ki: Ey Süheyb bize geldiğinde hiç malm yoktu. Bizden ayrılınca malınla birlikte mi gideceksin? Allah'a andolsun ki bu kesinlikle olmaz. Ben onlara dedim ki: İsterseniz; ben size malımı bırakayım, siz de beni serbest bırakın? Onlar, peki dediler. Ben kendilerine malımı bıraktım. Onlar da beni serbest bıraktılar. Çıkıp Medine'ye geldim. Bu durum Ra-sûlullah (s.a.) a ulaşınca buyurdu ki: «Süheyb kâr etti, Süheyb kâr etti.» İki kerre tekrarladı.

Hammâd İbn Seleme... Saîd İbn Müseyyeb'den nakletti ki; o şöyle demiş : Süheyb muhacir olarak Hz. Peygamberin yanına geldi. Kureyş-lilerden bir topluluk onun peşine düştüler. Süheyb bineğinden indi ve ok çantasındaki oklarını çıkardı. Sonra ey Kureyşliler topluluğu, bilirsiniz ki ben sizin en iyi atıcılannızdanım. Allah'a andolsun ki, ben ok çantamdaki bütün okları atıp bitirmeden siz bir ok atamazsınız. Sonra elimde kalanları kılıcımla vururum. Bundan sonra siz istediğinizi yaparsınız. İsterseniz malımı ve Mekke'de kendim için ayırdığım şeyleri vereyim de siz'benim yolumu açınız. Onlar, peki dediler. Süheyb Hz. Peygamberin yanına gelince Rasûlullah (s.a.); kârlı alış-veriş, dedi. Saîd İbn Müseyyeb der ki; bu sırada «İnsanlardan öylesi de vardır ki kendisini Allah'ın rızâsına satar...» âyeti nazil oldu.

Ekseriyet ise bu âyetin Allah yolunda cihâd eden mücâhidler hakkında nazil olduğunu kabul ederler. Nitekim Allah Teâlâ mücâhidler hakkında şöyle buyuruyor : «Şüphesiz ki Allah, Allah yolunda savaşıp, öldüren ve öldürülen mü'minlerin

canlarım ve mallarını Tevrat, İncil ve Kur'an'da söz verilmiş bir hak olarak cennete karşılık satın almıştır. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse yaptığınız alış-verişe sevinin. Bu, büyük kurtuluştur.» (Tevbe, 111) Hişâm, İbn Âmir düşman safları içerisine saldırınca, halktan bir kısmı onu hoş-görmediler. Hoş karşılamayanları; Ömer İbn el-Hattâb, Ebu Hüreyre ve diğerleri «İnsanlardan öylesi de vardır ki kendisini Allah'ın rızâsına satar» âyetini okuyarak reddettiler. [\[64\]](#)

208 — Ey îmân edenler; hep birden barışa girin. Şeytânın adımlarına uymayın. Çünkü O, sizin için apaçık bir düşmandır.

209 — Size apaçık deliller geldikten sonra yine kayarsanız bilin ki Allah, şüphesiz- Azîz'dir. Hakîm'dir.

İslâm'da Barış

Allah Teâlâ, kendisine inanan ve Rasûlünü tasdik eden kullarına; İslâm'ın bütün hükümlerini ve prensiblerini benimsemelerini, bütün buyruklarını uygulamalarını ve yasaklarını —güçleri yettiğince— ter-ketmelerini emrediyor.

Avfî, İbn Abbâs, Mücâhid, Tâvûs, Dahhâk, İkrime, Katâde, Süddî, İbn Zeyd bu âyetteki «Sulh ve selâmetin» İslâm olduğunu söylediklerini bildirir. Dahhâk da İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes'in buradaki sulh ve selâmetin Allah'a itaat olduğunu söylediklerini bildirir.

«Hep birden» anlamına gelen “Kâffeten” kelimesinin topluca demek olduğunu İbn Abbâs, Mücâhid, Ebu'l-Âliye, İkrime, Rsbî', Süddî, Mu-kâtil İbn Hayyân, Katâde ve Dahhâk bildirirler. Mücâhid ise; bütün iyi davranışları ve iyilik şekillerini yerine getirin demek olduğunu, söyler. İkrime bu âyetin yahûdîlerden ve diğer dinlerden İslâm'a girmiş olan Abdullah İbn Selâm, Sa'lebe, Esed İbn Ubeyd gibi bir topluluk hakkında nazil olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca bir grup Rasûlullah (s.a.) dan cumartesi gününe riâyet etmek ve geceleyin Tevrat'ı okumak için izin istemişti. Allah Teâlâ bu âyette onlara İslâm'ın emirlerini yerine getirmelerini ve bunun dışında bir şeyle meşgul olmamalarını emretmiştir. Abdullah İbn Selâm'm bu kişilerle birlikte zikredilmiş olma hususunun üzerinde durulması

gerekir. Çünkü onun cumartesi gününe riâyet etmek istemesi uzak bir ihtimâldir. îmân tam olunca artık diğer günlerin anlamsızlığı kesinleşir ve yerine İslâm'ın bayramları geçer.

Müfessirlerden bir kısmı âyet-i kerîme'de geçen “Kâffeten” kelimesinin “Udhulu” kelimesinin hali olduğunu kabul ederler. Ve o zaman mânâ; hepiniz İslâm'a girin, şeklinde olur. Ancak sahîh olan birinci tefsirdir. Buna göre onlar, îmânın bütün şubeleriyle, İslâm'ın bütün hükümleriyle muhâtabtırlar. İslâm'ın hükümleri gerçekten pek çoktur. Ancak güçleri yettiğince o hükümleri uyguladılar. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ali İbn Hüseyin... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o bu âyetin ehl-i kitâb'dan îmân edenleri kastettiğini söylemiştir. Çünkü ehl-i kitâb'dan îmân edenlerin bir kısmı Allah'a îmân etmekle beraber, kendilerine indirilmiş olan şeriata ve Tevrat'ın bazı emirlerine bağlı bulunuyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ onlara; bütünüyle Hz. Muhammed'in şariatına girin ve onun hiçbir emrini terketmeyin. Bu sizin için

Tevrat'a ve onda bulunanlara î mân etmek gibidir, buyuruyor.

«Şeytânın adımlarına uymayın.» Yani Allah'ın emirlerini, yapın ve şeytânın emrettiği şeylerden kaçının. Çünkü şeytân «size kötülüğü, fuhşu ve Allah Teâlâ hakkında bilmeyeceğiniz şeyleri söylemenizi emreder. Bunun için Allah Teâlâ «Çünkü o sizin apaçık düşmanımızdır.» buyuruyor. Mutarrif der ki; Allah'ın yaratıklarından Allah'ın kullarına, en çok hîle yapan şeytândır.

«Size apaçık deliller geldikten sonra yine kayarsanız...» Bunca hüccetler gösterildikten sonra, tekrar haktan dönecek olursanız, bilin ki Allah intikamında Azîz'dir. Hiçbir kimse O'ndan kurtulamaz, hiçbir şey O'nu mağlûb edemez, hükümlerinde hikmet sahibidir. Hükümlerini bozar ve düzeltir. Bunun için Ebu'l-Âliye, Katâde ve Rebî' İbn Enes bu âyetin son kısmını «intikamında Azîz, emrinde Hakîm'dir», şeklinde tef-sîr etmişlerdir. Muhammed İbn İshâk ise dilediği zaman kendisine küfredenlere bile yardım etmekte İzzet sahibidir.

Kullarına karşı hüccetlerinde ve özürlerini kabulde hakîm'dir, diye tefsir etmiştir. [\[65\]](#)

210 — Onlar; Allah'ın buluttan gölgeler içinde, meleklerle birlikte kendilerine gelivermesini ve işlerini bitirivermesini mi bekliyorlar? Halbuki bütün işler Allah'a döndürülür.

Allah Teâlâ Hz.Muhammed (s.a.) i inkâr edenleri tehdîd ederek kıyamet gününde eskilerle yenilerin arasında hükmünü vermek, herkesi ameline göre mükâfatlandırmak.ve ameli uyarınca cezalandırmak üzere «Allah'ın buluttan gölgeler içerisinde meleklerle birlikte kendilerine gelivermesini ve işlerini bitirivermesini mi bekliyorlar? Hüküm verilmiş ve bütün işler Allah'a döndürülmüştür.» buyuruyor. Bir diğer âyet-i kerîme'de ise, «Ama yer çarpılıp, paralandığı zaman, melekler sıra sıra dizilip Rabbmın buyruğu gelince, o gün cehennem ortaya konur. O gün insan öğüt almaya çalışır, ama öğütten ona ne?» (Fecr, 21-23) «Onlar sadece kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbının gelmesini veya Rabbının bazı âyetlerinin gelmesini mi bekliyorlar?» (En'âm, 158)

İmâm Ebu Ca'f er İbn Tâberî bu âyetin tefsirinde «sûr» hadîsini zikreder. Hadîs meşhur olup sahabeden birden çok kişi tarafından zikredilmiş, ayrıca Müsned sahipleri ve diğer imamlar onu kaydetmişlerdir. Uzun olan hadîsin baş tarafında Ebu Hüreyre (r.a.) Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu nakleder : «İnsanlar Arasat'ta kendi durumlarından endişe edince, teker teker peygamberlerden şefaât dilerler. Hz. Âdem'den sonra gelen peygamberlere şefaât dilediklerinde, hepsi şefaât etmekten kaçınır. Nihayet Hz. Muhammed'e (Allah'ın salât ve selâmı onun'üzerine olsun) gelirler. Hz. Peygambere geldiklerinde Rasûlullah; «Ben, bunun içinim, ben bunun içinim.» buyurur. Arş'ın altına gider ve Allah'a secde eder. Allah'ın katında kulları arasında kesin hükmün verilmesi için şefaât diler. Allah onun şefaâtini kabul buyurur. Dünya göğü yarıldıktan ve ondaki melekler indikten sonra Allah Teâlâ buluttan gölgelikler içerisinde gelir. Göklerin yedisi de böylece yarılır. Arşı taşıyan ve «Kerrûbiyyân» adı verilen melekler yeryüzüne inerler. Daha sonra Cebbâr-ı

Zü'l-Celâl buluttan gölgelikler içerisinde meleklerle birlikte yeryüzüne iner. Melekler Allah'ı topluca hamd ve tesbîh ederek; «Mülk ve melekût sahibi olan ne yücedir. Bütün mahlûkâtı öldüren, kendisi ölmeyen ne yücedir. O Subhân ve Kuddûs'tur. Meleklerin ve Ruhun Rabbı'dır, o Kuddûstur. Tesbîh ederiz, en yüce Rabbımızı. Tesbîh ederiz saltanat ve azamet sahibini. Tesbîh ederiz ebediyyen onu» derler.

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde bu mevzu ile ilgili olarak pek çok gariplikleri bulunan hadîsler serdetmiştir. Allah en iyisini bilendir. Onun serdettiği hadîsler arasında Minhâl İbn Amr... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ öncekileri ve sonrakileri belirli bir günün vaktinde toparlar. Hepsi ayakta, gözleri semâya çevrilidir. Hükmün verilmesini beklerler. Allah Teâlâ buluttan gölgelikler içerisinde Arş'tan Kürsî'ye iner.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zür'a... Abdulah İbn Amr'dan bu âyetin tefsiri konusunda şunları nakletti: O ineceği zaman iner. O'nunla

yaratıkları arasında aydınlık, karanlık ve su bulunan yetmişbin perde vardır. Su bu karanlık içerisinde öyle bir ses çıkarır ki kalpler ona kapılıverir. İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Velîd'in şöyle dediğini nakletti: Ben Zübeyr İbn Muhammed'e Allah Teâlâ'nın «Buluttan gölgeler» kavlini sorduğumda dedi ki; buluttan gölgeler yakutla dizilmiştir, cevher ve zebercedle süslenmiştir. İbn Ebu Yezîd Mücâhid'den nakleder ki; «buluttan gölgeler» ta'bîri bizim bildiğimiz buluttan farklıdır. Bu gölgelik sadece çölde iken İsrâiloğullarının üzerinde görülmüştür. Ebu Ca'fer el-Râzî... Ebu'l-Âliye'den bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Melekler de buluttan gölgelikler içerisinde gelirler. Allah Teâlâ dilediği zaman gelir. Bu âyet bazı kırâette şeklinedir. Ve bu takdirde mânâ şu âyetteki gibi olur : «O gün gök, beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir.» (Furkân, 25) [\[66\]](#)

211 — Sor isrâiloğullarına onlara nice açık âyetler verdik. Kim kendisine gelen Allah'ın

nimetini değiştirirse, şüphesiz Allah'ın cezası pek şiddetlidir.

212 — Küfredenlere dünya hayatı pek süslendi. Ve onlar, î mân edenlerden kimiyle eğleniyorlar. Halbuki tak veya erenler kıyamet gününde onların üstündedirler. Allah, dilediğine hesâbsız rızık verir.

Kâfirlere Dünya Hayatı Pek Süslendi

Allah Teâlâ Hz. Musa'nın tsrâiloğullanna yed-r beyzâ, asâ, denizi yarma, taşa vurma, sıcak çölde buluttan gölgelikler, menn ve selva gibi yaratıcı irâdenin varlığına delâlet eden birçok mucizeler ve kendisinin getirdiğı gerçeğın doğruluğunu gösteren apaçık hüccetler gösterdiğini haber veriyor. Bu mucizeler onları gösteren kişinin doğruluğuna delâlet ediyordu. Ancak onlardan çoğı bu mucizelerden yüz çevirdiler ve Allah'ın î mân nimetini küfürle değiştirdiler, î mândan çıkıp küfre koştular. «Kim Allah'ın kendisine gelen nimetini değiştirirse şüphesiz Allah'ın cezası pek şiddetlidir.» Nitekim Allah Teâlâ Kureyşli kâfirlerden de aynı şekilde söz ederek şöyle buyurmaktadır: «Allah'ın

verdiği nimeti küfürle değiştirenleri ve kavimlerini helak olacakları yere; yaslanacakları cehenneme götürenleri görmüyor musun? Ne kötü bir duraktır.» (tbrâhîm, 28-29)

Sonra Allah Teâlâ dünya hayatını kâfirlere süslü gösterdiğini, onların bu hayata razı olup güvendiklerini, dünya hayatında mal, mülk toplamaya çalıştıklarını, fakat Allah'ın razı olacağı şekilde emrettiği yerlere harcamaktan kaçındıklarını, dünyadan yüz çeviren mü'minlerle alay ettiklerini, mü'minlerin Rablanna itaat için gelirlerinden infâk edip Allah nzâsı için sarfettiklerini görünce, onlarla alay ettiklerini haber veriyor. Ne var ki mü'minler, Allah'a döndükleri gün, hem bol kazanç, hem de mutlu makam içerisinde kurtuluşa ermiş olacaklardır. Mahşer'de ve neşir anında üstün derecelerde olacaklardır. Mü'minlerin gidiş yerleri ve âkibetleri onlardan iyidir. Çünkü A'lây-ı İliyyîn'de, dereceler içerisinde karâr kılacaklardır. Kâfirler ise Esfel-i Sâfilîn'de aşağı derecelerde ebediyyen azâblandınılacaklardır. Bunun için Allah Teâlâ «Allah dilediğine hesâbsız

rızık verir» buyuruyor. Allah dilediği mahlûkuna dilediği kadar rızık verir. Dünya ve âhirette sınırsız bol mükâfatlar ihsan eder. Nitekim hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur : Ey Âdemoğlu kendin için infâk et, infâk et. Rasûlullah (s.a.) bir başka hadîste ise şöyle buyuruyor : Ey Bilâl, infâk et. Korkma; Arşın sahibi azaltmaz. Allah Teâlâ ise bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Neyi infâk ederseniz arkadan gelir.» Sahih hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Doğrusu her sabah iki melek, gökten iner. Bunlardan birisi; «infâk edene devamlılık ver», der. Diğeri ise «Allah'ım infâk etmeyip tutana yokluk ver», der. Yine sahih hadîste vârid olur ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Âdemoğlu; malım, malım der. Senin malın; ancak yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin ve sadaka verip geçtiğindir. Bunun dışında kalan gidecek olan ve insanlara bırakacağındır, tmâm Ahmed îbn Hanbel'in Müsned'inde Rasûlullah (s.a.) dan şöyle buyurduğu nakledilir: Dünya; yurdu olmayanların yurdu, malı olmayanların malıdır. Aklı olmayan kişi dünya için toplar. [\[67\]](#)

213 — İnsanlar bir tek ümmetti. Allah müjdeleyici ve korkutucu peygamberler gönderdi ve onlarla beraber insanların ihtilafa düştükleri şeylerde, aralarında hüküm vermeleri için hak kitâblar indirdi. Halbuki kitâb verilmiş olanlar, kendilerine açık deliller geldikten sonra aralarındaki ihtirastan dolayı ihtilâfa düştüler. İşte Allah, kendi izniyle, imân edenleri, üzerinde ihtilâfa düştükleri Hakka ulaştırdı. Allah dilediğini doğru yola ulaştırır.

İnsanlığın Doğuşu

İbn Cerîr Taberî der ki; bize Muhammed tbn Beşşâr... İbn Abbâs' tan nakletti ki; o şöyle demiş : Âdem ile Hz. Nûh arasında on nesil vardır. Hepsi hak şeriat üzereydiler. İhtilâfa düştüler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, korkutucu ve müjdeleyici peygamberler gönderdi. İbn Cerîr der ki; bu âyet Abdullah'ın kırâetinde şöyledir : “”Bu hadîsi Hâkim Müstedrek'inde rivayet ettikten sonra, sahih olduğunu, ancak Buhârî ve Müslim'in tahrîç etmediklerini söyler. Ebu Ca'fer el-Râzî, Ebu'l-Âliye kanalıyla Übeyy İbn Kâ'b'ın bu âyeti şöyle

okuduğunu rivayet eder: “” «însanlar tek bir ümmettiler. İhtilâfa düştüler. Bunun üzerine Allah müjdeleyici ve korkutucu peygamberler gönderdi.» Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer, Katâde'den bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: İnsanlar tümüyle hidâyet üzereydiler. Sonra ihtilâfa düştüler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, müjdeleyici ve korkutucu peygamberler gönderdi. Gönderilen ilk peygamber Nûh (a.s.) dur. Az önce belirttiğimiz gibi İbn Abbâs böyle der. Mücâhid de aynı şeyi söyler. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; insanlar tek bir ümmetti. Ancak kâfir idiler. Allah onlara müjdeleyici ve korkutucu peygamberler gönderdi. İbn Abbâs'ın birinci görüşü sened ve mânâ bakımından daha sahihtir. Çünkü insanlar Âdem (a.s.) in dini üzereydiler. Nihayet putlara taptılar. Bunun üzerine Allah onlara Nûh (a,s.) u gönderdi. Allah'ın yeryüzüne gönderdiği ilk peygamber böylece Nûh oldu. Bunun için Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ve onlarla beraber insanların ihtilâfa düştükleri şeylerde aralarında hüküm vermeleri için hak kitâblar indirdik. Halbuki kitâb verilmiş olanlar

kendilerine apaçık deliller geldikten sonra aralarındaki ihtirastan dolayı ihtilâfa düştüler.» Tani kendilerine apaçık deliller gelmesine rağmen, onları bu ihtilâfa arvkeden şey birbirlerini çekememeleri ve ihtiraslarıydı. «İşte Allah, kenti izniyle îmân edenleri üzerinde ihtilâfa düştükleri hakka ulaştırdı. Al-jah dilediğini doğru yola ulaştırır.» Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer... Zbu Hüreyre'den «İşte Allah kendi izniyle îmân edenleri üzerinde ihti-Afa düştükleri hakka ulaştırdı» âyeti konusunda Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakleder : Biz kıyamet gününde hem sonuncularız, hem de ilkleriz. Biz cennete girme bakımından ilkleriz. Ancak onlara sizden önce kitap verilmiş ve biz onlardan sonra geldiğimiz için sonun-:ularız. Ne var ki onların ihtilâfa düştükleri konuda Allah Teâlâ bizi hak Izre hidâyete erdirdi. Onların ihtilâfa düştükleri bu gün hakkında bizi doğruya şevketti. Bu hususta insanlar bize tabidirler. Yarın yahûdîlerin, abur gün Hıristiyanlarındır. Sonra Abdürrezzâk Ma'mer kanalıyla... bu hadîsi Ebu Hüreyre'den rivayet eder.

İbn Vehb ise, Abdurrahmân İbn Zeyd İbri Eslem'den nakleder ki; tabası bu âyet-i kerîme konusunda şöyle demiş : İnsanlar Cum'a konusunda ihtilâfa düştüler. Yahudiler cumartesi gününü, Hıristiyanlar da pazar gününü mukaddes kabul ettiler. Allah ümmet-i Muhammed'e cum'a gününü gösterdi. İnsanlar Kible konusunda da ihtilâf ettiler. Hıristiyanlar Doğuya, Yahudiler Kudüs'e döndüler. Allah ümmet-i Mu-hammed'i Kâ'be'ye döndürdü. İnsanlar ibâdet konusunda da ihtilâfa düştüler. Kimileri rükû' eder, secde etmez, kimileri secde eder, rükû' etmez, kimileri ibâdet ederken konuşur, kimileri ibâdet ederken gezinir. Allah bu konuda da ümmet-i Muhammed'i hak yola şevketti. İnsanlar oruç konusunda da ihtilâfa düştüler. Kimileri günün bir kısmını oruçlu geçirir, kimileri bazı çeşit yemeklerden imtina' ederek oruç tuttuğunu sanır. Allah Mühammed ümmetini bu konuda da doğru yola hidâyet etti. İnsanlar İbrahim (a.s.) hakkında da ihtilâfa düştüler. Yahudiler onun yahûdî, Hıristiyanlar onun Hıristiyan olduğunu söylediler. Allah ise onun Hanîf

ve müslüman olduğunu bildirdi ve bu konuda da Mu-hammed ümmetini hak üzere doğru yola şevketti. İnsanlar îsâ (a.s.) konusunda da ihtilâfa düştüler. Yahudiler onu yalanladılar ve annesine iftira attılar. Hıristiyanlar ise onu tanrı ve tannının çocuğu yaptılar. Allah Teâlâ onu Ruh ve kelimesi kıldı ve Mühammed ümmetini bu konuda da hakka erdirdi.

Rebî' İbn Enes de «İşte Allah kendi izniyle îmân edenleri üzerinde ihtilâfa düştükleri hakka ulaştırdı» âyeti konusunda der ki; onlar önce peygamberlerin getirdikleri gerçekler konusunda ihtilâf ettiler. Mü'min-leri Allah bu konuda hakka ulaştırdı. Mti'minler Allah Azze ve Celle'ye ihlâsla ibâdet ettiler. O'na şirk koşmadılar, namaz kıldılar ve zekât verdiler. Böylece insanların ihtilâfa düştükleri durumdan önceki hal üzere devam ettiler ve ihtilâftan kaçındılar. Kıyamet gününde de Nûh, Hûd, Şuayb, Salih kavmine şâhid oldular. Firavun hanedanına da şehâdet ederek peygamberlerinin kendilerine hakkı tebliğ ettiğini, onların da peygamberleri tekzîb ettiklerini

bildirdiler. Übeyy tbn Kâ'b'ın kırâetin-debu âyette «Kıyamet günü insanlara şâhid olmaları için.» anlamında

bir ilâve kısım vardır. Ebu'l-Âliye bu âyetin şüphe, sapıklık ve fitnelerden kurtardığını söylemiştir.

Âyette geçen «Kendi izniyle» ta'bîri, onlara gösterdiği hidâyet yolundaki bilgisiyle demektir. İbn Cerîr böyle der. Ve Allah yaratıklarından dilediğini dosdoğru yola ulaştırır. Hüküm O'nundur, erişilmez delil O'nundur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Hz. Âişe (r.a.) den nakledilir ki :Rasûlullah (s.a.) geceleyin kalkıp namaz kılarken şöyle duâ edermiş.

«Allah'ım, 'Cebraîl'in, Mîkâîl'in ve İsrâfil'in Rabbi, göklerin ve yerin yaratanı. Görüleni ve görülmeyeni bilen. Sen kullarının arasında ihtilâfa düştükleri konuda hüküm verirsin. Beni insanların ihtilâfa düştükleri konuda izinle hakka hidâyet et. Doğrusu Sen, dilediğini dosdoğru yola ulaştırırsın.» Rasûlullah (s.a.) dan nakledilen dualar arasında şöyle buyurduğu mervîdir: «Allah'ım, bize hakkı

hak olarak göster ve ona uymayı nasîb et. Bâtılı bâtil olarak göster ve ondan sakınmaya muvaffak kıl. Onu bize karmaşık kılıp da sapıtmamızı önle. Ve bizi müttakîlere önder kıl.» [\[68\]](#)

Başlangıçta Bütün insanlar Tek Bir Ümmetti

İnsanlar bir tek ümmettiler. Bir tek dîne bağlıydılar. Denildi ki, bu, Hz. Âdem ve onun soyunun diniydi, hepsi de müslümandüar. Nihayet Kabil, Hâbil'i öldürdü. Böylece ihtilâfa düştüler. Denildi ki; insanlar Hz. Âdem'in gününden Nuh'un gönderilmesine değin hak ve hidâyet üzere tek bir şeriata bağlıydılar. Nihayet Allah Hz. Nuh'u peygamber olarak gönderdi. Gönderilen ilk peygamber Nuh'tur. Nuh'tan sonra daha başka peygamberler gönderilmiştir. Denildi ki; bu ümmet Nuh peygamberle birlikte gemiye binen halktır. Onunla birlikte gemiye binenler mü'mindiler. Onun vefatından sonra ihtilâfa düştüler. Denildi ki, araplar Hz. İbrahim'in dininde idiler. Nihayet Amr ibn Lûhay onların dinini değiştirdi. Ve denildi ki; Ahid almak Hz. Âdem'in belinden çıkarılıp da ben

sizin Rabbınız değilmiyim? diye sorulduğunda, kulluklarını itiraf edip «evet» dedikleri demde insanlık tek bir ümmetti. O günden başka hiçbir zaman tek bir ümmet olmamışlardır. Sonra varlık âlemine çıkınca, kıskançlık ve zulüm nedeniyle ihtilâfa düştüler. Denildi ki; Âdem tek başına bir ümmet idi. Yani imâm ve kendisine tâbi olunan önder. İhtilâf ondan sonra çıktı. Ve denildi ki; insanlar küfür ve bâtil üzere tek ümmettiler. Bu görüş, «Allah peygamberler gönderdi» kavliyle desteklenmek istenmiştir. Denilirse ki. aralarında Hâbil, Şît, İdrîs ve benzeri müslümanlar yok muydular? Cevap olarak denilir ki, o zaman çoğunluk küfürdeydi. Hüküm de çoğunluğa göre verilir. Denildi ki; âyet-i kerîme insanların bir tek ümmet olduğunu gösteriyor. Burada onların îmân veya küfür üzere oldukları belirtilmiyor. Binâenaleyh bu hârici bir delile dayanır. «Allah peygamberler gönderdi.» Bunların toplamı 124.000 peygamberdir. Bu peygamberlerden rasûl olarak gönderilenler 312 dir. Bunlardan Kur'an'da özel isim olarak zikri geçenler 28 peygamberdir. ^[69]

Muhyiddîn ibn el-Arabî şöyle diyor:

İnsanlar tek bir ümmettiler. Yani hak din ve fitrat üzereydiler. Nitekim Aleyhisselatüvesselâm efendimiz; her doğan islâm fitratı üzerine doğar, buyurmuştur. Bu doğuş gerçekte ilk fitrat zamanındaki doğuştur, yahut çocukluk zamanındaki doğuş, ya da Âdem (a.s.) in zamanındaki doğuştur. O zaman insanlar tek bir ümmettiler. Sonra tabiatlarının farklılığı nedeniyle, doğuşları da farklı oldu. Nefislerinin niteliklerinde gâlib gelen durumlar farklı oldu ve arzulan değişti. Çünkü bulundukları bölgelerin farklılığı nedeniyle bünyelerinin temellerindeki değişiklikler ve bedenlerinin merkezleriyle arzularındaki farklılıklar bunu gerektirmişti. Onların kendi menfaatlarına olan şeyleri elde edip kendilerinin zararına olan şeyleri atmaları şeklinde tabiatlarında yer eden duygular da bu yüzden farklıdır. Çünkü her birinin bedeninin maddesi ayrı ayrıydı. Ayrıca gelişme ve büyüme için yararlı olduğundan ilâhî hikmet böyle olmasını gerektiriyordu. Farklılık ve değişiklik bunun gereğiydi. Bu sebeple Allah onlara

peygamberler gönderdi ki, kendilerini ihtilâftan anlaşılmaya, çokluktan teklîğe, düşmanlıktan sevgiye çağırırsınlar. Bu sebeple onlar, bölük bölük olup kendi bölükleriyle temayüz ettiler. Tabiatlarında bâtılın sevgisi yer etmiş olan ve gönüllerine pasın gâlib geldiği kalbleri damgalı olan süflilere gelince; onların kaîbi kör olmuş, heveslerinin galebesi neticesinde istidattan yok olmuştur. Bu sebeple, onların ihtilâf ve inattan gittikçe artmıştır. Onlar peygamber gönderildiği ve o peygamber hakkı getirdikleri zaman ihtilâfa düşmüşlerdir. Halbuki kitab ve peygamber, hakkın ve anlaşmanın ortaya çıkmasının biricik nedenidir. Onlar ise kendiliklerinden, kendi arzu ve isteklerinin galebesiyle doğan hased yüzünden bu yolu seçmişlerdir. ^[70]

214 — Yoksa siz, sizden önce geçenlerin durumu başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk, öyle sıkıntı gelmiş ve sarsıntıya uğramışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki mü'min-'sr: Allah'ın

yardımı ne zaman? diyordu. Bilesiniz ki, Allah'ın yardımı pek yakındır.

İmân, Tecrübe ve İmtihan

Allah Teâlâ buyuruyor ki; sizden önce geçen milletlerin başına gelen olaylar sizin başınıza gelmeden tecrübe edinip denenmeden «Cennete girivereceğinizi mi sandınız?» Ve müteakiben de «onlara öyle yoksulluk, sıkıntı gelmiş ve sarsıntıya uğramışlardı ki.» buyuruyor. Bu, hastalık, dert, acı, musibet ve felâketler anlamınadır. İta Mes'ûd, İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Mürre el-Hemadânî, Hasan, Ka-tâde, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân bu âyetteki kelimesinin fakirlik anlamına geldiğini söylemişlerdir. İbn Abbâs da buradaki kelimesinin hastalık demek olduğunu bildirmiştir.

Onlar düşmanlarından korktukları için büyük bir sarsıntıya uğra« mışlar ve çok zor bir imtihan geçirmişlerdir. Nitekim sahih hadîste vâ-rid olduğuna göre Habbâb İbn Erett der ki:

Biz Rz. Peygambere; ey Allah'ın Rasûlü bizim için Allah'tan yardım istemeyecek misin? Bizim

için Allah'a duâ etmeyecek misin? dedik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizden önce geçenlerden birinin başının ortasına testere konur ve ayağına kadar kesilirdi de bu onu dininden döndürmezdi. Demirden taraklarla taranır, etiyle kemiği ayrılırdı da bu onu yine dininden döndürmezdi. Sonra Hz. Peygamber buyurdu ki: Allah'a andolsun ki, Allah Teâlâ bu dinin hâkim olmasını arzu etmektedir, öyle ki yolcu San* a'dan bineğine binecek Hadramût'a kadar gelecek, Allah'tan başkasından ve koyunları için de kurttan başkasından korkmayacak. Ne var ki siz çok acele davranan bir topluluksunuz.» Bir başka âyet-i kerîme'de ise Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Elif, Lâm, Mim andolsun ki biz kendilerinden öncekileri denemişken insanlar inandık deyince denenmeden bırakılacaklarını mı sanarlar? Allah elbette doğruları ortaya koyacak ve elbette yalancıları da ortaya çıkaracaktır.» (Ankebût, 1-3) Bu âyette söz konusu olan hususlardan bir çoğu sahâbe-i güzîn'in başına gelmiştir. Nitekim Allah Teâlâ Ahzâb gününden bahisle şöyle buyurur: «Onlar size

yukarınızdan ve aşağınızın altından gelmişlerdi, gözler de dönmüştü, yürekler ağızlara gelmişti, Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz. İşte orada inananlar denenmiş ve çok şiddetli sarsıntıya uğratılmışlardır. Münafıklar ve kalblerinde hastalık olanlar, Allah ve Ra-sûlü bize sadece kuru va'dlerde bulundu, diyorlardı...» (Ahzâb, 10-12)

Bizans imparatoru Heraklius Ebu Süfyân'a Hz. Peygamber hakkında suâl sorduğu zaman; onunla hiç savaştınız mı? demiş. O da evet savaştık, karşılığını vermişti. Heraklius, aranızdaki sava? nasıl oldu? dediğinde, Ebu Süfyân bazan biz yendik, bazan o yendi deyince, Heraklius peygamberler böylece denenirler, sonra neticede onlar kazanırlar, demiş.

«Sizden önce geçenlerin durumu başınıza gelmeden.» Yani onların başına gelen haller sizin başınıza gelmeden önce mi?

«Onlara öyle yoksulluk, sıkıntı gelmiş ve sarsıntıya uğramışlardır ki nihayet peygamber ve beraberindeki mü'minler, Allah'ın yardımını ne zaman? diyorlardı.» Düşmanlarına baskın gelmek

istiyorlardı. Kurtuluşun ve rahatlığın çabucak gelmesini arzu ediyorlardı. Sıkıntı ve şiddet anında ferahlık bekliyorlardı. İşte bunlara Hak Teftlft'nın cevabı: «Bilesiniz ki Allah'ın yardımı muhakkak pek yakındır.» Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmaktadır: «Her zorluğun bir kolaylığı vardır.» Şiddet ne derece fazla olursa, yardım da o derece çabuk gelir. Bunun için Allah Teâlâ «Bilesiniz ki Allah'ın yardımı muhakkak pek yakındır.» buyurmaktadır. Ebu Rezîn'in hadîsinde şöyle buyurulur: «Rabbı kulunun ümitsizliğine taaccüb eder. Halbuki Rabbının yardımı yakındır. Onların ümitsizliğe düştüğünü görür ve güler. Çünkü onların kurtuluşlarının yakın olduğunu bilir.» [\[71\]](#)

215 — Sana ne infâk edeceklerini soruyorlar. De ki: Hayırdan her ne infâk ederseniz, babanın, akrabanın, yetimlerin, yoksulların, yolcuların hakkıdır. Ve her ne ha yır işlerseniz, şüphesiz ki Allah, onu bilir.

Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bu âyet gönüllü ihsan konusundadır. Süddî ise bu âyetin zekât âyetiyle neshedildiğini söyler. Ancak bu görüş üzerinde

durulması gerekir. Âyetin anlamı şöyledir: Sana nasıl infâk edeceklerini soruyorlar? İbn Abbâs ve Mücâhid böyle tefsir etmişlerdir. Allah Teâlâ nasıl infâk edeceklerini âyetin devamında belirterek «Hayırdan infâk edeceğiniz; babanın, akrabanın, yetimlerin, yoksulların, yolcuların hakkıdır.» buyuruyor. Yani hayır yoluyla bu şekilde sarfedi-niz. Nitekim hadîs-i şerifte; anan ve baban, bacın ve kardeşin sonra sırasıyla sana yakın olanlar diye bu sıra belirtilmiştir. Me'mûn İbn Mihrân bu âyeti okuduktan sonra bu âyet infâk edilecek yerleri bildirmektedir. Burada ne davuldan, ne zurnadan, ne resimden, ne araçtan ne de duvarlardan bahis vardır, demiştir.

Allah Teâlâ âyetin devamında «Ve her ne hayır işlerseniz, şüphesiz ki Allah onu bilir.» buyurmaktadır. Yani sizden her ne türlü iyi fiil sâdır olursa muhakkak Allah onu bilir ve buna göre en uygun mükâfatı verir Doğrusu Allah hiç kimseye zerre miktarı zulmetmez. [\[72\]](#)

216 — Hoşunuza gitmediği halde, cihâd üzerinize farz kılınmıştır. Bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir. Bir şey de hoşunuza

gittiği halde sizin için kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Cihâd Farızası

Allah Teâlâ düşmanların şerrini İslâm diyarından defetmek için, müslümanlara cihadı farz kılmıştır. Zührî der ki, cihâd ister savaşsın, ister otursun, herkese vâcibtir. Oturan kendisinden yardım dilendiği zaman yardım etmek, imdat istendiği zaman imdada koşmak; savaşa katılması bildirildiği zaman savaşa gitmek zorundadır. Eğer kendisine ihtiyâç duyulmazsa ancak o zaman oturabilir.

Ben derim ki; (İbn Kesîr) Sahîh hadîste sabit olduğuna göre Rasû-lullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

«Kim savaşmadan veya kendini savaşa hazırlamadan ölürse câhi-liyyet ölümüyle ölür.» Rasûllulah (s.a.) Mekke'nin fethi günü de şöyle buyurmuştur: «Fetih gününden sonra hicret yoktur. Yalnızca cihâd ve niyet vardır. Siz savaşa çağırıldığınız zaman savaşa koşun.»

«Hoşunuza gitmez ama» sizin için zor ve meşakkatli bir iş olmakla beraber cihâd üzerinize farz kılınmıştır. Savaş hoşâ gitmez. Çünkü s&-vaştâ öldürölmek ve yaralanmak olduğu gibi, düşmanlarla didişmek ve yolculuğa katlanmak zarureti vardır.

«Bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir.» Savaş sizin için hayırlı olabilir. Çünkü ardından düşmanlara karşı zafer ve gâlibiyyet gelir. Onların ölkelerini, mallarını, çoluk-çocuklarını elde etmek mümkün olur. «Bir şey de hoşunuza gittiği halde sizin için kötü olabilir.» Bu her konuda böyledir. Dolayısıyla hüküm umûmîdir. Kişi bazan bir şeyi sever; ancak o şey kendisi için faydalı ve hayırlı olmaz. Savaşâ gitmeyip oturmakta bu şekildedir. Arkasından düşmanın ölkeyi istilâsı ve idareyi ele geçirmesi mümkün hale gelir. «Allah bilir, siz bilmezsiniz.» O sizin hakkınızdaki her şeyi en iyi bilendir. Sizin dünyanız ve âhiretiniz için neyin daha faydalı olduğunu en iyi o bilir, öyleyse onun buyruğuna uyarak emrine icabet edin ki doğru yolu bulmuş olasınız. [\[73\]](#)

217 — Sana haram aydan ve onda savaştan soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak; büyük bir günâhtır. Fakat insanları Allah yolundan alıkoymak ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'a gitmelerine engel olmak, onun ehlini oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günâhtır. Fitne, katilden de beterdir. Kâfirlerin: güçleri yetse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşa devam ederler. Sizden her kim dininden döner de kâfir olarak ölürse-, onların yaptığı ameller dünyada da, âhirette de boşa gitmiştir. Ve onlar cehennem ehlidirler, orada temelli kalacaklardır.

218 — Şüphe yok ki, imân edenler, hicret edip te Allah yolunda savaşanlar; işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah; Cafûr'dur, Rahîm'dir.

Haram Aylarda Savaşmak

İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... Cündeb îbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) başlannda da Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh olmak üzere bir grubu savaşa göndermiş. Bunlar savaş için yola çıkmak üzere iken sahabe ağlayarak Rasûlullah'm yanına gelip, oturmuş. Bunun

üzerine Allah'ın Rasûlü onun yerine Abdullah tbn Cahş'ı göndermiş ve ona bir mektup yazarak; falanca yere ulaşınca kadar bu mektubu okumamasını emretmiş. Sonra da şöyle buyurmuş: Arkadaşlarından hiç kimseyi birlikte yürümeye zorlama. Abdullah İbn Cahş mektubu okuyuncu «İnnâ Lillah ve İnna tleyhi Râciûn» deyip Allah ve Rasûlü-nün emri başımla gözüm üstüne, demiş. Rasûlullah'm emrini arkadaşlarına duyurup mektubu okumuş. İki kişi geri dönmüş, ötekiler kalmışlar. İbn el-Hadremî ile karşılaşp onu öldürmüşler. O günün Recep mi veya Cemâziyel evvel mi olduğunu bilmiyorlarmış. Bu sebeple müşrikler; müslümanlara, haram aylarda adam öldürdünüz, demişler. Bu vak'a üzerine Allah Teâlâ «Sana haram aydan ve onda savaştan soruyorlar. De ki o ayda savaşmak büyük günâhtır.» âyetini inzal buyurmuş.

Süddî, Ebu Mâlik, Ebu Salim kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan, Mürre kanalıyla da Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) bir seriyye göndermişti. Bu seriyye yedi

kişiydi. Başlarında Abdullah İbn Cahş vardı. Bu seriyyede Ammâr İbn Yâsir, Ebu Hüzeyfe, Sa'd İbn Ebu Vakkâs, Utbe İbn Ğazvân, Süheyl İbn Beyzâ, Amir İbn Führeyre ve Ömer İbn Hattâb'ın müttefiki Vâkîf İbn Abdullah el-Yerbûi bulunuyordu. Rasûlullah Abdullah İbn Cahş'a bir mektup yazdı ve ona Melel vadisine kadar (Medine'ye onyedî mil mesafede, Mekke ile Medine arasında bir yer) mektubu okumamasını emretti. Melel vadisine gelince, mektubu açtı. Mektubta «Nahle vadisine kadar in, arkadaşlarından ölümü isteyenler devam etsinler. Ve vasiyetlerini yapsınlar.» yazıyordu. Ben vasiyetimi yapıp Rasûlullah (s.a.) in emri doğrultusunda yürüyorum, dedi. Ve yürüdü. Sa'd İbn Ebu Vakkâs ve Utbe geri kaldılar. Bineklerini yitirmişlerdi. Buhran denilen yere gelip bineklerini aramaya koyuldular. Abdullah İbn Cahş Nahle vadisine doğru yürüdü. Orada Hâkem İbn Keysân ve Muğîre İbn Osman (ve Amr İbn Hadremî, Abdullah İbn Muğîre'yi) gördüler. Muğîre kaçıp kurtuldu. Amr öldürüldü. Onu Vâkid İbn Abdullah öldürmüştü. Bu olay peygamberin ashabının elde

ettiği ilk ganimet oldu. Medine'ye iki esir ve elde ettikleri mallarla döndüklerinde, Mekke halkı iki esirin değiştirilmesini istedi. Rasûlullah (s.a.) bakalım, diğer iki arkadaşınız ne oldu? dedi. Sa'd İbn Ebu Vakkâs ve arkadaşı gelince Rasûlullah iki esiri fidye mukabili salıverdi. Müşrikler buna karşı kötü davranarak dediler ki; Muhammed Allah'a itaat ettiğini sanıyor. Halbuki haram ayı ilkin helâl kılan odur. Ve o Recep ayında bizim arkadaşımızı öldürmüştür. Müslümanlar, hayır biz cumad el-âhir ayında öldürdük, dediler. Denilir ki bu cûmâd el-Âhir'in son gecesi ve Recebin'de ilk gecesiydi. Recep ayı girdiğinde kılıçlarını kınına soktular. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi inzal buyurarak Mekke halkını kınadı ve «Sana haram aydan ve onda savaştan soruyorlar. De ki o ayda savaşmak büyük bir günâhtır...» Helâl değildir, ancak ey müşrikler topluluğu; sizin Allah'a küfretmeniz, Rasûlünü ve onun ashabını Allah yolundan alıkoymanız, Mescid-i Haram halkını oradan çıkarmanız, haram ayda savaşmaktan çok daha büyük bir suçtur. Onların Hz. Mu-

hammed'i (s.a.) yurdundan çıkarmaları Allah katında savaştan daha büyüktür.

Avfî, îbn Abbâs'dan bu âyet-i kerîme'nin nüzulü konusunda şunlan nakleder : Müşrikler Rasûlullah'ı bir haram ayda doğru yoldan alıkoyarak Mescid-i şerife girmesini engellediler. Allah Teâlâ da ertesi yılın haram ayında nebiyyi Zîşânına fethi müyesser kıldı. Müşrikler haram ayda savaşmaktan dolayı Rasûlullah'ı kınadılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Fakat insanları Allah yolundan alıkoymak ve onu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'a girmelerine engel olmak ve onun ehlini oradan çıkarmak Allah katında daha büyük günâhtır.» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) bu sırada bir seriyye göndermişti. Seriyye cumâd'el-Âhir'in son gecesi ve Recep ayının ilk gecesi Tâif 'ten dönen Amr îbn Hadremî üe karşılaştı. Ancak Hz. Muhammed'in ashabı o gecenin cumad'el-Âhir olduğunu sanıyorlardı. Ne var ki Recebin ilk gecesi idi. Fakat bunu fark-etmemişlerdi. İçlerinden bir kişi Amr İbn Hadremî'yi öldürdü ve beraberinde bulunanları aldı. Müşrikler Hz. Peygamberi kınayan elçiler

gönderdiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Sana haram aydan ve onda savaştan soruyorlar...» âyetini inzal buyurdu. Allah yolundan alıkoymanız Allah'ı inkâr etmenizdir. Mescid-i Harâm'a mü'minleri girdirmemeniz, Mescid-i Harâm'ın halkını ordan çıkarmanız, Hz. Muhammed (s.a.) in ashabının yaptığından çok daha büyük bir suçtur. Şirk ise bütün bunlardan daha büyüktür. Ebu Saîd el-Bakkâl İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet Amr İbn Hadremî'nin öldürüldüğü Abdullah İbn Cahş seriyyesi hakkında nazil olmuştur.

Muhammed İbn İshâk da der ki; bana Muhammed İbn Saîd... İbn? Abbâs'tan nakletti ki; bu âyet-i kerîme Amr İbn Hadremî'nin öldürülmesi üzerine nazil olmuştur.

Sîret râvîsi Abdülmelik İbn Hişâm, Ziyâd İbn Abdullah el-Bekkâl kanalıyla Muhammed İbn İshâk'tan nakleder ki o, Sîret'inde şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) Abdullah İbn Cahş'ı birinci Bedir harbinden önce Recep ayında çevreye gönderdi. Beraberinde muhacirlerden de sekiz kişiyi gönderdi. İbn Cahş'a mektup vererek iki gün yol aldıktan

sonra, mektubu açıp bakarak emredileni yerine getirmesini bildirdi. Ay-nca arkadaşlarından hiçbir kimseyi de zorlamamasını buyurdu. Abdullah İbn Cahş'ın arkadaşları muhacirlerden ve Abdülmenâf oğlu Abd Şems oğullarından Ebu Hüzeyfe, İbn Utbe, İbn Rebîa, İbn Abd Şems, İbn Abdülmenâf ile onların müttefiki olan topluluğun emîri Abdullah İbn Cahş, Ukkâşe İbn Mihsen, ve onların müttefiki Huzeyme oğlu Esed oğullarından bir kişi, Abd Menaf oğlu Nevfel oğullarından Utbe İbn Ğazvân ve onların müttefiki Zühre İbn Kilâb oğullarından Sa'd İbn Ebu Vakkâs, Ali İbn Kâ'b oğullarından Âmir İbn Rebîa. Onların müttefiki Amr İbn Vâil, Vâkid İbn Abdullah İbn Abd Menâf ve onların müttefiki Hâlid İbn Bükeyr, Saîd İbn Leys kabilesinden ve onların müttefiki Haris İbn Pihir oğullarından Süheyl İbn Beyzâ idi.

Abdullah İbn Cahş iki gün gittikten sonra, mektubu açtı baktı ki; içinde şöyle yazılı: «Bu mektubumu açtığında Tâif ile Mekke arasında bulunan Nahle denilen yere varıncaya kadar yürü. Oradan Kureyş'i gözetle ve onların haberlerini

öğren.» Abdullah îbn Cahş, mektubu açınca, başımla gözüm üstüne dedi. Sonra arkadaşlarına Rasûlullah (s.a.) Nah-le'ye kadar gitmemi, orada Kureyş'i gözetlememi ve kendisine bir haber götürmemi emretti. Sizden herhangi bir kişiyi zorlamaktan beni neh-yetti. Kim şehâdet ister de arzu ederse yürüsün. Kim de nefret ederse dönsün. Bana gelince ben Rasûlullah (s.a.) in buyruğu doğrultusunda yürüyeceğim, dedi ve yürüdü. Onunla beraber arkadaşları da yürüdüler. Hiçbir kimse yanından ayrılmadı. Hicaz'a doğru yürüdü. Buhran denilen yere gelince Sa'd İbn Ebu Vakkâs ve Ukbe İbn Gazvân develerini yitirdiler. Ve develerini aramak için geride kaldılar. Abdullah îbn Cahş ve diğer arkadaşları Nahle'ye ininceye kadar yürüdüler. Burada üzüm ve yiyecek taşıyan ticâret kervanlarından bir Kureyş kervanına rastladılar. Kervanda Amr İbn Hadremî, Osman îbn Abdullah tbn Mu-ğîre, onun kardeşi Nevfel İbn Abdullah, Hişâm İbn Muğîre'nin kölesi Hakem İbn Keysân bulunuyordu. Topluluk onları görünce yakınlarında bir yere konaklamış olduklarından endîşe ettiler.

Ukkaşe İbn Mihsen başını tıraş etmişti, onları gözetledi. Topluluğu görünce, emîn oldular ve dediler ki; pek çoklar ama bize bir zarar gelmez. Topluluk onlar hakkında tartıştı. O gün Recebin son günüydü, dediler ki; Allah'a andolsun ki bu gece onları bırakırsanız haram aylar girer ve siz onlara saldırmaktan kaçınırsınız. Eğer öldürürseniz onları haram ayda öldürmüş olursunuz. Topluluk tereddüt etti ve onlara saldırmaktan çekindi. Sonra onları öldürmek üzere birleştiler. Öldürdüklerinin beraberindeki şeyleri alacaklardı. Vâkîd İbn Abdullah bir ok atarak Amr İbn Hadremî'yi öldürdü. Osman İbn Abdullah ve Hakem İbn Keysân'ı esir aldı. Nevfel İbn Abdullah'ı ise ellerinden kaçırdılar. Abdullah İbn Cahş ve arkadaşları iki esirle »birlikte Medine'ye Rasûlullah'm yanına geldiler.

İbn İshâk der ki; Abdullah İbn Cahş'ın ailesinden bazıları naklettiler ki, Abdullah arkadaşlarına şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bize elde ettiğimiz ganimetten beşte birini verecektir. Henüz ganimetlerle ilgili âyet gelmemiştir.

Rasûlullah (s.a.) kervanın beşte birini bıraktı, diğerlerini arkadaşları arasında taksim etti.

İbn îshâk der ki; Rasûlullah'm yanına geldiklerinde o, ben size haram ayda savaşmanızı emretmemiştim, dedi. Kervanı ve iki esîri durdurdu ve ganimeti almak istemedi. Rasûlullah (s.a.) böyle deyince topluluğun elindekiler yere düştü. Onlar helak olduklarını sandılar. Müslüman kardeşleri de yaptıklarından dolayı onları şiddetle azarladılar. Kureyş'liler ise dediler ki; Muhammed ve ashabı haram aylan helâl saydılar ve bu aylarda kan akıttılar, mal aldılar, erkekleri esir ettiler. Mekke'de bulunan müslümanlardan onlara karşılık veren birisi dedi ki; n& aldılarsa Şâbân ayında aldılar. Yahudilerden Hz. Peygamberin aleyhinde tefe'ül eden bir kişi dedi ki; Amr; harbi başlattı, Hadremî harbi hazırladı ve Vâkıd ibn Abdullah da harp ateşini yaktı. Ancak Allah bu savaşı onların lehine değil, aleyhine çevirdi. Halk bu konuda fazlaca soru sorunca Allah Teâlâ «Sana haram aydan ve onda savaştan soruyorlar...» âyetini inzal buyurdu. Eğer siz haram ayda onlardan bazı-lannı

öldürmüşseniz onlar da hem Allah'a küfrettiler, hem de sizi Allah yolundan ve Mescid-i Harâm'dan alıkoydular. Siz Mescid-i Harâm'm ehli iken buradan çıkarılmanız, Allah katında sizin içinizden bazı kimseleri öldürmenizden çok daha büyük bir suçtur, buyurdu. «Fitne katilden beterdir.» Onlar müslümanları dinlerinden döndürerek tekrar îmândan sonra küfre çevirmek istiyorlardı. Allah katında bu, katilden daha büyük bir suçtur. «Kâfirlerin güçleri yetse sizi dininizden dön-dürünceye kadar sizinle savaşa devam ederler.» Onlar tevbe etmeden, tuttukları yoldan dönmeden fenalık ve kötülükte ısrar ederler.

İbn İshak der ki; Kur'an-ı Kerîm bu emri getirip müslümanlarm üzerinde bulundukları korkuyu ferahlığa çevirince, Rasûllulah (s.a.) hem kervanı, hem de iki esîri aldı. Kureyşliler fidye karşılığı Osman İbn Abdullah ile Hakem İbn Keysân'ın serbest bırakılmasını istediler. Rasûllulah (s.a.) buyurdu ki: Sa'd İbn Ebu Vakkâs ve Ukbe İbn Gazvân gelinceye kadar, sizin esirlerinizi fidye karşılığı serbest bırakmayız. Çünkü onların sizin

yanınızda bulunmasından korkarız. Eğer siz bu iki arkadaşımızı öldürürseniz, biz de sizin iki arkadaşınızı öldürürüz. Sa'd ile İbn Ukbe gelince, Rasûlullah (s.a.) fidye karşılığı onları bıraktı. Hakem İbn Keysân bilâhere müslüman oldu ve İslâm'da güzel mertebelere erdi. Bi'r-i Mâune hâdisesinde şehîd olarak ölünceye kadar Rasûlullah'ın yanında kaldı. Osman İbn Abdullah ise Mekke'ye döndü. Ve orada kâfir olarak öldü.

İbn İshâk der ki; Kur'an âyeti nazil olup da Abdullah İbn Cahş ve arkadaşları hakkındaki hüküm açıklık kazanınca; onlar mükâfata tamah ettiler ve dediler ki; ey Allah'ın Rasûlü biz de mücâhidlerin mükâfatına nail olabileceğimiz bir savaş isteyemez miyiz? Bunun üzerine «Şüphe yok ki îmân edenler, hicret edip de Allah yolunda savaşanlar işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar.» âyeti nazil oldu. Ve Allah onlara istediklerinden daha önemlisini verdi. İbn İshâk, bu rivayeti Zührî, Ye-zîd İbn Rûmân ve Urve'den nakleder. Yûnus İbn Bükeyr de Muhammed İbn İshâk kanalıyla... Urve İbn Zübeyr'den bu hadîsi yakın bir ifâde ile

nakleder. Mûsâ İbn Ukbe Zührî'den aynı şekilde rivayet eder. Şuayb İbn Ebu Hamza.., Urve İbn Zübeyr'den aynı hadîsi rivayet eder. Ve der ki; Amr İbn Hadremî müslümanlarla müşrikler arasında öldürülen ilk ölüdür. Onun öldürülmesi üzerine Kureyş'den bir heyet gelip Rasûllulah (s.a.) a dediler ki; haram ayda öldürmek helâl midir? Bunun üzerine Allah Teâlâ «Sana haram aydan ve onda savaştan soruyorlar» âyetini inzal buyurdu. Bu vak'ayı Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî Delâil'ün-Nübüvve isimli kitabında geniş olarak anlatır.

İbn Hişâm, Ziyâd kanalıyla İbn İshâk'tan naklen der ki; Abdullah'ın ailesinden bazıları şöyle naklettiler : Allah, ganimetleri helâl kıldıktan sonra beşte dördünü o ganimeti elde edenlere, beşte birini de Allah'a ve Rasûlüne taksîm etti. Böylece Abdullah İbn Cahş'ın bu kervandaki taksimi gerçeğe uymuş oldu. İbn Hişâm der ki; bu müslümanların elde ettikleri ilk ganimettir. Amr İbn Hadremî de müslümanların öldürdükleri ilk ölüdür. Osman İbn Abdullah ve Hakem İbn Key-sân ise müslümanların esir aldıkları ilk esirlerdir.

İbn İshâk, der ki: Abdullah İbn Cahş, gazvesi üzerine Hz. Ebubekr el-Sıddîk (r.a.) şu şiiri yazdı:

Haram aylarda savaşı büyük günâh sayıyorsunuz.

Halbuki ondan daha büyük günâh; doğru görebilirse eğer kişi,

Muhammed'in söylediğini inkâr etmenizdir sizin,

Ona karşı çıkmanızdır ki Allah buna şâhiddir, görür.

Mescid-i Harâm'ın halkını oradan çıkarmanızdır;

Allah'ın evinde ona secde edenin güçlenmemesi için.

Her ne kadar siz o ayda adam öldürmekle bizi kınarsanız da,

Azgınlık ve kıskançlık İslâm'dan titreyip dururlar.

Hadramî'nin oğlunun kamyla oklarımızı buladık.

Nahle'de savaş ateşi yakıldıkta.

Abdullah'ın oğlu Osman da aramızda,

Sürekli kanayan yaradır ki tartışılır.»

Denilir ki; bu şiiri söyleyen Abdullah İbn Cahş'tır. Şöyle ki Ku-reyş'liler, Muhammed ve arkadaşları haram ayda helâl kıldılar ve onda kan akıtıp, mal aldılar, erkekleri esîr ettiler, deyince buna karşılık olarak Abdullah bu şiirle karşılık vermiştir. İbn Hişâm der ki; bu şiir Abdullah İbn Cahş'a aittir. [\[74\]](#)

219 — Sana içkiden ve kumardan soruyorlar. De ki: İkisinde de hem büyük günâh, hem de insanlar için (bazı) faydalar vardır. Günâhları ise, faydalarından daha büyüktür. Ve sana ne infâk edeceklerini soruyorlar. De ki: İhtiyâçlarınızdan artanı. Düşünesiniz diye Allah size âyetleri böyle açıklıyor.

220 — Dünya ve âhiret konusunda ve sana yetimlerden soruyorlar. De ki: Onlar için İslahta bulunmak hayırlıdır. Eğer kendileriyle bir arada yaşarsanız .onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah; bozguncularla islâhçı olanları bilir. Eğer Allah dileseydi, sizi muhakkak zahmete sokardı. Şüphe yok ki Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir.

İçki ve Kumar

îmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Halef İbn Velîd... Hz. Ömer (r.a.) den nakletti ki; o, içki yasağını bildiren âyet-i kerime nazil olunca; Allah'ım içki konusunda rahatlatıcı bir açıklama gönder demiş ve Bakara süresindeki «Sana içkiden ve kumardan soruyorlar...» âyeti nazil olmuş. Bunun üzerine Hz. Ömer çağınıp ona bu âyet okunmuş. Ömer yine; «Allah'ım bize içki konusunda rahatlatıcı bir açıklama gönder» demiş. Bunun üzerine Nisa süresindeki «Ey îmân etmiş olanlar sarhoş olarak namaza yaklaşmayın» âyeti nazil olmuş. Bunun üzerine Rasûlul-lah'ın görevlendirdiği bir münâdî namaz vakti sarhoşlar namaza yaklaşmasınlar diye haykırmış. Bunun üzerine yine Hz. Ömer çağırılıp ona bu âyet okunmuş. Hz. Ömer, «Allah'ım içki konusunda bizi rahatlatıcı bir açıklama gönder» demiş. Bunun üzerine Mâide süresindeki âyet nazil olmuş. Ömer çağınıp ona bu âyet okunmuş. Nihayet «Artık siz bundan vazgeçecek misiniz?» cümlesine gelince, Hz. Ömer «Vazgeçtik, vaz-geçtiK» demiş. Bu hadîsi Ebu Dâvûd,

Tirmizî, Neseî, değişik yollarla... Ebu İshâk'tan rivayet ederler. Keza İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûyeh Sevri yoluyla Ebu İshâk ve Ebu Meysere'den, onlar da Hz. Ömer'den rivayet ederler. Hz. Ömer ile Ebu Meysere arasında başka kimse yoktur. Ebu Zür'a der ki; Ebu Meysere Ömer'den onu dinlememiştir. En iyisini Allah bilir. Ali İbn el-Medînî bu isnadın sahîh olduğunu söyler. Tirmizî de onu sahîh kabul eder. İbn Ebu Hatim, «vazgeçtik» sözünden sonra «içki malı heba eder, aklı yok eder» ifâdesini ekler. Ahmed İbn Hanbel'in muhtelif yollarla Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği bu hadîs, Mâide sûresindeki içki âyeti açıklanırken gelecektir.

«Sana içkiden ve kumardan soruyorlar» burada geçen (^«Ji) kelimesi; Ömer İbn el-Hattâb'ın söylediği gibi, aklı karıştıran her şeydir. Nitekim bu konunun açıklanması Mâide sûresinde gelecektir. Kumar da orada açıklanacaktır.

«De ki ikisinde de hem büyük günâh, hem de insanlar için (bazı) faydalar vardır.» İkisinin de günâhı dinî, faydalan ise dünyevîdir. Çünkü içkide

bedene faydalı bazı unsurlar, yemeğin hazmedilmesi, fazlalıkların çıkarılması, zihnin bir süre dondurulması ve kendinden geçirici bir zevke ulaşılması gibi faydaları vardır. Nitekim Hasan İbn Sabit câhiliyet döneminde içki hakkında yazdığı bir şiirinde der ki: «Biz onu içeriz de her birimizi birer hükümdar yapar, karşılaşılmasından çekinil-meyen birer arslan yapar.» Satılması ve parasından faydalanılması da böyledir. Bazı kimselerin kumardan elde ettikleri paraları kendilerine ve ailelerine harcamaları da bir nevi faydadır. Ne var ki, bu gibi faydalanmaların zararlarına denk değildir. Akıl ve dinle ilgisi bakımından kötülükleri daha fazladır. Bunun için Allah Teâlâ «Günâhları ise faydalardan çok daha büyüktür.» buyuruyor. Bu âyet-i kerîme sarahaten değil ama, ta'rîz yoluyla içkinin yasaklanmasının başlangıcı idi. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) e bu âyet okununca, «Allah'ım içki konusunda bize rahatlatıcı bir açıklama gönder» demiştir. Ve böylece Mâide sûresindeki içkinin açıkça haram olduğunu bildiren âyet-i kerîme nazil olmuştur: «Ey îmân edenler içki, kumar, putlar ve ve fal

oklan şüphesiz şeytân işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki felaha eresiniz. Şeytân şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi? (Mâide, 90-91) İnşâallah bu konu Mâide sûresinde açıklanacaktır. Güvenimiz Allah'adır.

Abdullah İbn Ömer, Şa'bî, Mücâhid, Katâde, Rebî' İbn Enes, Ab-durrahmân İbn Eşlem derler ki; içki konusunda ilk nazil olan âyet bu» dur. Sonra Nisa sûresindeki âyet, sonra Mâide sûresindeki âyet nazil olmuş ve içkiyi haram kılmıştır. [\[75\]](#)

İçkinin Zararları

İçkinin akla zarar, herkes tarafından bilinmektedir. Bu zarar yalnızca sarhoş iken idrâk gücünü kaybetmekten ibaret değildir. Sarhoşluk düşünce gücünü dumura uğratar ve çoğu kerre kişiyi cinnete götürür. Ünlü bir Alman doktorunun şu sözü darb-ı mesel haline gelmiştir : «Bana meyhanelerin yansını kapatın. Ben size hastanelerin, hapishanelerin yansını kapamayı garanti edeyim.» Doktorlar derler ki; içki diğer gı-

dalar gibi hazmedildikten sonra kanaTcanşmaz. Aksine olduğu gibi du-rur ve kanın akışını sıklaştırmır. Böylece kan hızlı devir yapar. Bedenin muvâzenesi sarsılır, organlar vazifesini ya güçlükle yapar veya hiç yapamaz. Böylece beden dengeli, normal tabiatının dışına çıkar. İçki dilde tat alma duyusunu zayıflatır. Boğazda iltihap yapar. Midede hazmetmeyi sağlayan mide özsuğunu yayar. Neticede midenin dokusu kalınlaşır, hareket gücü zayıflar. Bazan da midede kasılma ve iltihâb meydana getirir. Bağırsaklarda yara açar, ciğeri yağlandırarak çalışmasına zorlaştırır. Bütün bu saydıklarımız hazım cihâziyle ilgili zararlarıdır. Kandaki etkisine gelince, alkol kana karışmakla onun normal akışın önler. Bazan da durdurur. Ve sarhoşlar aniden ölümle yüzyüze gelirler. Damarların elastikiyetini zayıflatır, bazan damar uzar, bazan da kasılır. Kanı bozar, öyleki bazı organlarda bozuk kanın cesedin bütününe gitmemesi için organın kesilmesini gerektiren kangren oluşmasına sebep olur. Damarların kasılması ise yaşlılığı ve güçsüzlüğü arttırır.

Alkolün teneffüs cihâzmdaki etkileri ise, hançerenin elastikiyetini gidermesi, nefes borularını tıkamasıdır. Bunun en basît zararı öksürük ve ses kısıklığı yapmasıdır. Etkisi arttıkça akciğerler kirlenir. Sinir sistemindeki zararlarına gelince, delilik doğurarak nesli mahveder. Sarhoş babaların çocukları sağlam bünyeli olmazlar. Torunları ise çocuklarından daha kötü olur. Beden ve akıl bakımından zayıf düşerler. Bu zayıflığın tevali etmesi bazan neslin bütünüyle kesilmesine neden olur. Bilhassa çocuklar babalarının yolunda yürüyecek olurlarsa. Nitekim çoğu kerre sarhoş babalann çocukları da sarhoş olurlar. Alkolün zararlarından biri de insanın davranışlarındaki tezahürüdür. Sarhoşların arasında tartışma ve düşmanlık çabucak yayılır. Onlarla ilişkide bulunanlar, en küçük bir meseleden dolayı birbirlerinin can düşmanı olurlar. Dinin nazarında alkolün yasaklanmasının en büyük nedenlerinden birisi budur. Bunun için Mâide sûresinde; «Şeytân, içki ve kumarla aranızda düşmanlık yaymak ister» buyurulmuştür. Alkolün sebep olduğu zararlardan

birisi de sırn fâşettirmesidir. Bu zarardan daha pek çok kötülükler doğar, özellikle devlet sırn ve askerî menfaatlar sözkonusu olunca bunun tehlikesi ortaya çıkar. Genellikle casuslar bu taraftan faydalanırlar, öte yandan alkol alan kişinin çevresi tarafından horlanması ve küçümsenmesi de ayrı bir zarardır. Çünkü sarhoş davranışı, sözü ve hareketleriyle çevresinde komik duruma düşer ve çocuklar dahil herkes onlarla alay eder. Sarhoş zekâ bakımından küçük çocuklardan daha geridedir. Hareket ve davranışlarındaki denge daha bozuktur. Fikir ve sözlerinde hâkimiyet hiç yoktur. Sarhoşlardan pek garîb olaylar nakledilir ki; bunlar alkolün aklı ve kişinin saygınlığını gidermesi bakımından önemlidir. Bu konuda sarhoşluk edebiyatı gelişmiş, konferanslar verilmiştir. Nitekim îbn Ebu Dünya'dan nakledilir ki, o bir sarhoşa rastgelmiş, eliyle idrar yapıyor ve abdest alırmış gibi yüzüne sürüyor ve «İslâm'ı nûr, suyu temizlik kılan Allah'a hamdoLsun» diyormuş Hattâ eski seçkin delilerden fesahat sahibi birine içki içmesi söylendiğinde deli şu cevâbı vermiş: Sen

içip benim gibi olmak istiyorsun. Ya ben kimin gibi olmak için içeyim? öte yandan sarhoşluk bütün suçları işlemeyi kolaylaştıran bir nedendir. Bilhassa zina ve öldürme suçlarının çoğu sarhoşluktan kaynaklanır... Malî zararlarına gelince; alkol malı tüketir, serveti yokeder... Alkolün serveti mahvedici özelliği günümüzde olduğu kadar hiçbir zaman açığa çıkmamıştır. İçki türleri pek çoktur. Kimisinin parası gerçekten pahalıdır. Çoğunlukla alkol satanlar beraberinde fuhşu da teşvik etmektedirler...

Alkolün dini bakımdan zararlarına gelince; kulun sarhoş olarak Allah'a yaklaşması ve ibâdetlerini yerine getirmesi mümkün değildir. Özellikle dinin gereği olan namazı ifâ etmesi imkânsızdır. Bu konu Mâide sûresinde tekrar ele alınacaktır...

Alkolde bahis konusu olan faydalara gelince; en önemlisi ticarî fay-dasıdır. Eskiden olduğu gibi, bugün de alkol büyük bir ticaret ve servet kaynağıdır. Eğer böyle olmasaydı frenk bilginleri içki satışını yasaklarlar ve müsâade etmezlerdi,

öteki yasak zevklerde olduğu gibi ancak gizlice içilmesine müsâade ederlerdi... Bira gibi bazı alkolü az maddelerin beslenme ve tahlil edici Özellikleri olduğu söylenmektedir. Bir Arap dergisinde anlatıldığına göre, gıda bakımından bir lokma ekmek, bir şişe biradan daha fazladır. Bir şişe su ise bir şişe biradan daha faydalıdır. Halbuki ekmek ve suda hiçbir zarar yoktur.

Kumarda bahis mevzuu olan faydalara gelince; bazı şans oyunları ile hastaneler ve okullar yapılmaktadır. Bugün başvurulacak yolların dışında araplar kumar oynarken parasızları gözetirlerdi. Kazanan kişilerin keyif ve rahatı da bu faydalar zümresindendir. Ne var ki bunun karşılığında çoğunluğu teşkil eden kaybedenlerin zararı yer almaktadır. Çağımızda kumar kazançlarının çoğunluğu kumar işlerini yürüten kumarhanelerin sahipleri tarafından elde edilmektedir. Kumarın bir diğer faydası da fakirin yorulmadan zahmet çekmeden zengin olmasıdır. Ancak bunun toplum hayatındaki zararları çok daha fazladır. Bazıları da derler ki; bu âyette sözkonusu edilen içki ve

kumarın faydalan Allah her ikisini de haram kıldıktan sonra yokolmuştur. Bu ma* kûl bir söz değildir, hiçbir delile dayanmaz. Hissi olarak da reddedilir-. Allah Teâlâ içki ve kuman yasakladıktan sonra halkı bu suçları işlemekten men'etmek için böyle bir takım iddialara başvurmaya hiç de gerek yoktur. Çünkü Allah, «günâhları faydalarından çok daha büyüktür» buyurmaktadır. Bu buyruk mü'minleri istidlal yoluna başvurmaya sevkettir ve onlar daha sonra İslâm'da yer etmiş olan şu iki kaideye yönelmelidirler. Birincisi, kötülöklere engel olmak, faydalan elde etmekten öncedir. İkinci kaide; iki zarardan mutlaka birine başvuru-lacaksa, daha az zararlı olana başvurmayı tercih etmek gerekir. Kaynaklar bu âyetin nüzûlüyle, bazıların içkiyi terkettiklerini bazıların da içmeye devam ettiklerini zikretmektedir.^[76]

Alkolün Sinir Sistemine Etkileri:

Alkolün ağızdan alınmasıyla mideye inmesi çok uzun sürmediği gibi, midede kalması da çok uzun sürmez. Zîrâ mideye inen alkolün 1/4'i burada, 3/4'ü

de ince bağırsaklardan kana kanşır. Bağırsakların üst kısmından kana karışan alkol, fayda değil zarar sağlar. Çünkü hazım faaliyetine tâbi olmadan sindirim yapmıştır. Bu duruma göre içki alındıktan beş dakika sonra kanda alkol tesbât etmek mümkün olur. Nitekim bu durumdan istifâde eden bazı daireler, şahsın sarhoş olup olmadığını yaptıkları kan tahlilinden öğrenmektedirler.

Alkolün midede yaptığı tahribat şu şekilde açıklanmaktadır: «Midede alkolün mevzii mühimdir; mide iç zarında (mukoza) sıcaklık yanma hissi, şiddetli tahriş ve ağrı yapar. Hücrelerin proteinini çökerterek tahrib eder ve gastrit, mide ülseri husule gelir. Sulu alkol mahlûlleri tükürük, mide, pankreas salgılarını tenbîh eder. (Bu bakımdan bazıları tarafından iştah açıcı olarak teklif edilmiştir; yanlıştır.) Çünkü alkol pepsini (mide hazım fermenti) ve tripsini (pankreas hazım fermenti) tahrib eder. Bu suretle hazımsızlıklara sebep olur. Midede asidi bol, hazım fermentleri az ifraz yaptırır. Bu asit fazlalığı alkol alan kimselerde mide ağrılarının ve mide ülserinin husulüne sebep olur. Alkol, midenin

bağırsağa birleştigi kısmı (pylor) tahriş ederek midenin geç boşalmasına da sebep olur.

Alkol bağırsağa geçince enterit (bağırsak iltihabı) ve ishaller ile vücûd için lüzumlu ve bağırsak muhteviyatında mevcûd olan gıdaların, vitaminlerin —bilhassa B kompleks vitaminleri— emilip vücûda dâhil olmasına mâni olur.

Alkol bağırsaktan sonra tamamen kana dâhil olur. Deveran ile bütün organlara te'sîr etmeye başlayacaktır. Fakat uzviyet, alkolü karaciğerde parçalamak, böbrek ve teneffüs yolu ile tard etmek için uğraşır...»

Kanda alkol tesbîti: «Rasyonel araştırmalar trafik kazalarının hemen hemen bir çoğunda alkolün ve sarhoşluğun itham edilebileceğini göstermiştir. Hattâ 1960 da Stockholm'da toplanan ilk alkol ve trafik kongresi milletler arası mâhiyyet almış ve çok ilgi çekici neticelerin aydınlatılmasına yaramıştır. Alkolün etkisiyle vukua gelen trafik kazaları ve kazâî ölümler hemen hemen her memlekette % 50 nin üzerindedir İçki ve sarhoşluğun sebep olduğu yüksek ölüm nisbeti, insanlığı alkol problemi üzerinde çok

ciddî olarak durmağa ve sosyal kanserin radikal tedavi çârelerini araştırmaya sürüklemiştir.

Bundan başka adlî tıp bakımından, suçun mâhiyyeti ve suçluyu belirtecek endekslere de ihtiyâç vardır. Birçok memleketlerde kanda alkol araştırılması ve dozajı yolu ile sarhoşluk testleri kanunî bir görünüm almıştır. Bu bakımdan alkol mes'elesi artık sadece bir fizyolo-jist, hijyenist veya toksikoloğ işi olmaktan çıkmıştır. Bugün bu mes'elede sosyolog kadar adliyecî, hâkim, avukat hattâ lejislâtör de ilgilenmekte ve hisse almak zorundadır. Yapılan anket ve istatistikler hattâ. % 97 kaza ve kazâî ölümün alkol faciasını dramatik muhayyile mahsûlü olarak görmeğe ve bu yolla teselli bulmağa çalışmak imkânsızdır...»

«...Şüphesiz akut bir alkol zehirlenmesinde bu üç halî ayırd edecek ciddî belirtiler mevcûd değildir. Şahsî bazı faktörler, tolerans gibi özellikler bu ayınım büsbütün güçleştirir. Fakat mes'elenin matematik cephesi sayılan alkoolemi ele alınınca bu üç fazı birbirinden ayırmak oldukça kolaylaşır, bir litre taze kan içinde veya pütrefaksiyona uğramamış iç

organlarda tesbît edilen alkol miktarı aşağıdaki halleri aydınlatır.^

1000 de 2: Belirli sarhoşluk.

1000 de 4: Koma hali

1000 de 5: Tam eliminasyondan önce âni olarak ölüm, tipik alkol zehirlenmesi ve ölümü. Sarhoşluğun kimya yoluyla teşhisinde genel olarak aşağıdaki kaideye uyulur:

Bir litre kanda tesbit edilen alkol miktarı, vücut ağırlığının 1 kilogramı tarafından absorbe edilen alkol miktarına eşittir.

Balthazart-Marcelle Lambert Kaidesi adı altında anılan bu kurala göre, meselâ: 60 kg. ağırlıkta olan bir şahısta kanda hacmen 1000 de 2 (1 litrede 2 cc) alkol tesbît edilecek olsa, bu şahsın tahminen 5-6 saat önce $60 \times 2 = 120$ cc. alkol almış olması lâzımdır. Bu hesap mutlak alkol cinsinden yapılmıştır. Bu miktar 10 derecelik bir şarapta takriben 1,5 litre, hafif bir bira (3-4 lük) da 3-4 litre ve 50 lik bir rakıda 12 küçük kadeh karşılığıdır.

İnsanda öldürücü doz, muhtelif araştırmacılara göre, oldukça farklı gösterilmiştir. Hugoumenq,

Hansen ve Viellent'e göre letal doz Kg. için 6-8 gr. dır. Witmark, 70 Kg. ağırlığında bir erkek için 179 - 298 gr. alkolün bir gün içinde alınmasını letal doz olarak belirtmiştir. 70 Kg. lık bir kadın için aynı şartlarda letal doz 154-231 gr. ve bir çocuk için ise, 16 gr. dır. Kanda alkol dozajı tesbiti yolu ile sarhoşluk teşhisi, diğer fizik metodlar yanında hemen en güvenilir usûl özelliğini taşır. Bilhassa Witmark Metodu bunların başında gelmektedir...»

Kanda alkolün tesbîti daha başka metodlarla da yapmak mümkündür. Hattâ son zamanlarda bu metodlara başvurulmadan nefes yolu ile de, kanda alkol tesbit edilmektedir.^[77]

Alkolün Beyin Üzerindeki Etkileri:

Alkolün sinir sistemi üzerinde yaptığı tahribata geçmeden, sarhoş- halinin erken veya geç uyanmasına yardım eden faktörleri de kısaca bilmiş olalım.

a — Alkolün te'sîri, muhtelif faktörlere tâbidir.

1 — Emilmenin sûrati: Alınan alkolün geç veya erken emilmesi mideye bağlıdır. Boş olan 'bir mide, alkolü kısa zamanda emer. Midenin dolu olması,

bilhassa yağlı gıdaların bulunması emmeyi güçlendirir. Yine bu meyanda soğuk içkiler de emmeyi geciktirir. Emmenin çabuk olması, şahsın kısa zamanda sarhoş olduğunu gösterir.

2 — Kesif alkollü içkiler : Bu tip içkiler de kısa zamanda emilerek sarhoşluk te'sîrini gösterirler.

3 — Vücûdun alkolü sarfetme kabiliyeti: Vücûd normal olarak saatte 10 cc. alkolü metabolize edebilecek durumdadır. Bu durum bazı kimselerde daha aşağı bir şekilde olduğu görülebilir. Alkol alınmaya devam
assûdıgi müddetçe kanda alkol miktarı da yükselir.

4 — Şahsın alkole karşı mukavemeti: Bav kimselerin alkole karşı modcivemeti az olduğundan, kana geçen alkol kısa zamanda şahsın zehirlenmesine, hattâ ölümüne sebebiyet verebilir.

Şimdi de alkolü alan şahsın, sarhoşluk halini objektif olarak tahlil etmeye çalışalım:

b — Sarhoşluk arazı ve alkol sarhoşluğunun safhaları:

1 — Ekstasyon safhası: «Az miktarda alkol alanlarda veya sarhoş-ir: başlangıcında, şahıslarda

bir neş'e ve hareket hali olur. Çok defa rjerini unuttur şakalar yaparlar. Cinsî arzular artar. Bazı kimseler--i depresyon yapar. Birinci safhada yüz ve gözler kızarır, görme hafif bulanıklaşır, gözler ve kaşlar üzerinde hafif ve tatlı bir ağırlık hissedilir; kulaklarda uğuldamalar olur.

2 — Konfüzyon Safhası: Daha fazla alkol alınmış ise, birinci safha kısa sürer ve sarhoşluk başlar, konuşma peltekleşir, adaleler gevşer, yürürken sendelemeler olur. (Ataksi), konfüzyon safhasındaki sarhoşlar konuşmalarını kontrol edemezler, dikkatleri zayıflamıştır. Görme kuvvetleri de azalır, düzgün yazı yazamazlar; yüksek sesle güler ve konuşurlar, sırlarım açığa vurur, garaz ve kinlerini belli ederler.

Büyüklük ve övünme jestleri aşikâr belli olur. Bu devirde utanma ve sıkılma hisleri azalır, tecavüzkâr ve kaba hareketler yapabilirler vs hattâ bu safhada suç işliyenler olur. Velhasıl konfüzyon devrinde büyük his ve hareketlerde bir koordinasyon bozukluğu aşikârdır.

3 — Stupor Safhası: Alkol daha fazla te'sîrini gösterir stupor safhası başlar. Sarhoş yarı mefluç bir vaziyette ve hareketsizdir, konuşamaz fakat henüz şuuru tamâmiyle kaybolmamıştır; sorulara zorla cevap verebilir, ismi ile çağmılsa seslenir.

4 — Koma Safhası: Fazla miktarda alkol alınmış ise, sonunda derin bir uyku başlar ve şuur kaybolur. Teneffüs ve deveren zaafı sebe biyle koma devresinde ölüm vuku bulabilir.

Kanda alkol nisbeti % 01 ise, birinci safha arazı görülür; kanda alkol nisbeti % 02 ise konfüzyon safhası arazı görülür. Kanda alkol nisbeti % 03 ise stupor arazı, % 04 civarında ise koma hali başlar. Kanda alkol seviyesi % 04 civannda ise koma hali başlar. Kanda alkol seviyesi % 05 i bulursa ölüm vuku bulur...»

Yukarıda geçen safhaların tedkîkinden anlaşılıyor ki, alkol, şahsa ve alındığı miktara göre etkiliyor. Bazılarında yalancı bir neş'e uyarırken, bazılarında da yalancı bir kedere sebep oluyor. Bu safha çok geçmeden yerini diğer bir safhaya terkeder. O da, şahsın alkole aklım sattığı safha diye tarif

edilebilir. Diğer safhalardakiler maddeten ve manen ölü sayılacaklarına göre onları tarife hacet yok.

Yalnız, alkolden mütevellid husule gelen (müzmin alkolizm) belirtilerini kısaca açıklamaya çalışalım:

c — Müzmin alkolizm: Uzun müddet alkol almaya devam edenlerde, bir ibtilâ hasıl olur. Sarhoşluk arazlarını bu gibi kimselerde görmek mümkündür. «Fakat bazı defalar bu müzmin alkolizm zemini üzerinde aşırı hecmeler husule gelir ve bu hecmeler esnasında alkolik, tam bir akıl hastası olur. Meselâ, müzmin alkolizm zemini üzerinde, günün birinde ehemmiyetsiz bir sebeble ki açlık, sefalet, verem, travmalar, sıcak ve güneş çarpmaları, üşütme ve ateşli hastalıklar te'sîriyle Delirium Teremens, Alkol Paranoia'sı, Alkol Hallusinasyonu, Bunama, Korsakof Deliliği ve Dipsomani gibi akıl hastalıkları zuhur edebilir.»

Delirium Tremens : Müzmin alkoliklerde bir anormallik ve bir hastalık başlamış demektir. Başın ağrması, heyecan ve korku duyması ve iç sıkıntılarının sık sık baş göstermesi bunun

alâmetlerinden sayılır. Uykusuzlukları esas olmakla beraber hissî ve hayâlî tarafları çok değişiktir. Her an rüya ve hayâller gördüklerini ileri sürerler.» Bütün vü-cûd titrer ve harareti yükselir. Muhtelif hallusinasyonlar arasında bilhassa görme hallusinasyonları fazladır. Etrafında hiç kimse bulunmadığı anda bile, sanki yanında birisi varmış ve o şahıs da ona küfür ediyormuş gibi sesler işitir ve ona karşı kendisini korumaya kalkışır. Herhangi bir cismi, korktuğu veya şüphelendiği bir varlığa benzetir ve feryadı basar. Bu devreyi yaşayanlar gerek zatûrri, gerekse başka bir hastalığa tutulmazlarsa, iyileşmeleri mümkündür.

Alkol Paranoiası: Bu hastalığın başlıca belirtilerinden biri şiddetli kıskançlıktır. Bu devreyi yaşayan bir şahıs, evinde ve yakınlarında çeşitli kötü hareketlerin döndüğü zehabına kapılır. Ona göre, ya karısı ya kızı veya kız kardeşi zina yapmaktadır. Bundan dolayı da aile içerisinde kendisine kötü gözle bakıldığını, hattâ öldürmek istediklerini vehmeder. Bu ve buna benzeyen hezeyanlarla dolu bir âlemin içinde kıvranmaktadır.

Alkol Hallusinasyonu : Bu da bilindiği gibi ortada hiç bir madde yok iken, her hangi bir maddeyi var olarak idrâk etme hastalığıdır. Meselâ alkolik, vücûdunda dolaşan küçük hayvanları gördüğünü iddia aier. Bilhassa görme, işitme ve temas hallusinasyonlan meydana çıkar.

Korsakof Deliliği: Bu hali yaşayan alkolikte, cinnet ile beraber sinir felçleri şeklinde organik değişmeler olur. Belirtileri ise şunlardır : Çok yakın bir zamanda yaşadığı hayatını unutmak, hâtıralarında yasılmak ve durmadan hayâl ve masallar uydurmak bunlar için adeta bir Kvkıtır. Korsakof deliliğinin bazan iyileştiği vâkidir.

Dipsomani Hastalığı: «İrsen müsâid ve bozuk dimağlı kimselerde. ıra sıra bir susuzluk gibi, içki susuzluğu olur; nöbetler dışında hastalar acnnal görünürler.

Dipsomani hastalığına tutulan şahıs, günlerce içer ve bir ara içki-te uzaklaşır. Bu hali görenler onun içkiyi terkettiğini zannederler. Fiiat aradan çok geçmez, yine bıraktığı yerden devam etmeye başlar. 3c hastalığa tutulanları kurtarmak çok zordur. Temiz

hava, bol gıda *>e durmadan yapılan telkin, hastayı belki kurtarır. Aksi halde mukadderatı beklemek zorundadır.

Yukarıda alkolün sinir sistemi üzerinde yaptığı belli başlı hastalık »s safhalardan birkaç tanesini izaha çalıştık; Şimdi de alkolün nelere Kjep olduğunu kısaca belirtelim :

1 — Genel Felç : Beyin sifilisinin ağır bir şeklidir. Rûh ve asab bo-gac'agunun başlamasıyla meydana çıkar. Çeşitli devreleri vardır. Bİ1-«Medico-Legal» adı verilen ilk devrede hasta, ahlâkî buhran geçimektedir. Utanma perdesinin kalktığı bu devrede, şahısta karakter değişimine rastlanır, her türlü kötü hareket beklenir.

2 — İhtiyarlık Bunaması: Beyin damarlarının sertleşmesiyle, hücreler dejenerasyona uğrar. Bu ise bunamanın başlangıcıdır. Çünkü sertleşen damarlar normal beslenememektedir. Bu hal hafızanın da kaybına sebep olur. Hayâl kurma, karakter değiştirme, deli gibi saldırma ve etrafı pisleme bakımından hastalık kolayca kendini tanıtmış olur. Bunun da çeşitli devreleri vardır.

3 — Mani ve Melankoli: Bu isimler hastalığın iki zıt ismi olarak bilinmekte ve bu isimler altında incelenmektedir. Çok defa bu hastalıklar, birbirini takip eden nöbetler halinde meydana çıkarlar. Aşırı hareketler yaparlar ve vurup-kırmak arzusunu duyarlar. Çok konuşup, alâkası olmayan kelimelerle kâfiye yapmak isteğine kapılırlar. Ses uyumu bakımından birbirlerine benzeyen kelimeleri dâima ters anlarlar. Klinik seyrine göre her ikisinin de, çeşitli şekilleri vardır.

4 — Erken Bunama: Gençlerde meydana gelen teessüriyet, ünsiyet ve ahlâkın bozulması ile kendini tanıtır. Hastalığın seyri ilerlediği vakit, o şahsı tam bir akıl hastası olarak görmek mümkündür. Bu hastalığın meydana gelmesine alkolle birlikte açlık, sefalet, aşk ve sevda gibi haller de yardımcı olur. Hastalığın muhtelif şekilleri ve safhaları vardır.

5— Paranoia : Hezeyanların devamlı sistematik bir halidir. Şüphe, emniyetsizlik, korku, hafıza ve fikir yoksunluğu başlıca belirtilerindendir.

Düşmanı tarafından takip edildiği zannına kapıldığından sık sık yer değiştirmek zorunda kalır.

Bir başka şekline tutulan hastalar, güzellik, asalet, büyüklük, kıskançlık ve m cidlik hezeyanında bulunurlar,

6 — Sar'a: Nöbet nöbet tutan ve  uurun kaybı ile kendini belli eden bir hastalık nev'id v Devamlı sar'a tutanlarda kendilerine mahsûs bir karakter hâkim olmaktadır. Hastalık; sıkıntı, huysuzluk, adale kasılmaları ve be  duyudan birinin önceden hissetmesiyle ba lar ve bir kaç saniye veya daha fazla sürer.  ırpınmalar içinde a ıza köpük gelir ve büyük bir horultu ile ayılır. Sonra da hasta kendisinde muazzam bir yorgunluk hisseder.

Alkol: Sinirlerde iltihâb (polinevrit) ve felçler yapar. Sinirlerde böyle bir hastalığın doğuşuna sebep de «B» grubu vitaminlerinin noksanlığından ileri geldiği söylenmektedir. Çünkü alkol alanlarda bağır-maktaki vitaminlerin emilmesi bozulmuş olduğundan, yeteri derecede sinirlerin ihtiya ı kar ılanmamı  oluyor.

V c dumuzu ayakta tutan organ, şüphesiz ki kalbtir. Bütün i  ve dış uzuvlar kan sayesinde, faaliyetini sağlamakta, kanı ise kalb idare etmektedir.

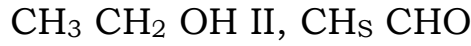
Kalbin çalışması bozulursa, kan da lâıyıkıyla dolaşıp vücûdumuzu besleyemez. Demek oluyor ki kalb, vücûd makinesinin benzin deposudur. Borulardaki bir tıkanıklık hayat motorunun susmasına sebep olur.

Devamlı alkol alanlarda kalb atışı dâima hızlıdır. Bu hızlılık ise kısa zamanda kalbin etrafında yağ bezleri meydana getirir. Her uzvun kendisine mahsûs olan hacim ve satırları anormalleşir ve şahsın normal teneffüsünü zorlaştırır. Zîrâ kalb etrafında yer alan yağ bezleri sadece teneffüsü ortadan kaldırmakla kalmaz, aynı zamanda damarların genişlemesine, sertleşmesine ve tansiyonun yükselmesine sebep olur. Normal çalışmasını kaybeden kalb, kısa zamanda durabilir. [\[78\]](#)

Alkolün Karaciğer Üzerindeki Etkileri -

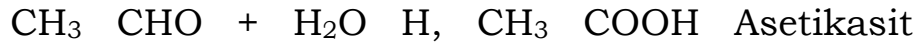
«Alkol karaciğerin glikoz deposunu azaltır, oksijenleşmesini bozar. Karaciğer hücresi oksijensizliğe karşı hassastır; karaciğer hücrelerinde yağlı dejenerasyon ve yağlanma olur ki, bu siroz hastalığının başlangıcıdır. Bu safhadan sonra karaciğer hücreleri nekrozu (ölümü) olur. Hücrelerin

yerini bağ dokusu alır ki bu safhada karaciğer sertleşmiştir. Ve artık siroz husule gelmiştir. O halde alkol, sirozun sebebidir Sirozun husule gelişinde alkoliklerdeki gıdasızlık (protein ve vitamin noksanlığı) diğer bir sebeptir. Ve bu isbât edilmiştir. Karaciğerin alkolü zararsız hale getirişi aşağıdaki formülde gösterildiği gibi alkolün oksidasyonu ile olmakta ve neticede karbondioksit ve su husule gelmektedir :

(Alkol) (Hidrojen Asetaldehit)

(Asetaldehit + Su — Hidrojen = Asetaldehit)

Karbondioksit Su $\text{CH}_3 \text{ COOH CO}_2 \text{ H}_2\text{O}$

Bu şekilde alkolün okside olarak parçalanmasının sağlam karaciğer için yük olmadığı söylenemez. Vücûdun her hücrelerine olduğu gibi alkol karaciğer hücrelerine de direkt te'sîr eder ve karaciğerde sirozun teşekkülüne sebep olur. Hasta karaciğer için alkolün zararı aşikârdır.

Karaciğer uzviyetin her organı gibi hârika bir husûsî yapıya sahiptir. Karaciğer hücrelerinin

rejenerasyon (yeniden karaciğer hücresi husule getirme) kabiliyeti yüksektir. Tahrib olan hücre yerine, hücre husule gelebilir. Hattâ ameliyat ile karaciğerin bir kısmı çıkarılırsa gene karaciğer fonksiyonlarında yetmezlik belirtileri görülmez. Halbuki alkoliklerde karaciğer hücreleri toptan zarar görmektedir. Karaciğer bunu telâfi etmeye çalışır. Eğer alkolik başka bir hastalıktan ölmezse, hayatının sonunda siroz olabilir. Bu hususu alkoliklerin otopsisindeki karaciğerin tedkiki isbâta kâfidir.

Kısaca bu görüşü şöyle özetleyebiliriz : Yediğimiz yemeklerden mühim bir kısmını vücûdumuza yararlı bir hale getirmeğe ve dışarıdan gelecek zararlı maddeleri, zararsız hale sevketmeye karaciğer vazifelidir. Karaciğer içki ile hırpalanacak olursa, bu vazifelerini lâıykıyla yerine getiremez; hazımsızlık artar ve dolayısıyla anormal bir çalışma-doğar

Devamlı alkol alanlarda karaciğer kolayca bozulur ve hastalanır. Bu hal ise kâfi derecede besin alamamaktan mütevellid bir hastalıktır. Çünkü böyle bir duruma düşen karaciğer sertleşir ve içerisinde bulunan süzgeç damarları vazifelerini îfâ edemez hale

gelir. Karaciğerin sertleşmesiyle içindeki damarların kanı geçirmemesi, kalbten gelen kanların kanna sızmasına vesile olur. Kan sebebiyle şişmeğe başlayan karın, sirozla etiketi takdim eder ve çok geçmeden de icraatını tamamlayarak ölümle vazifesini yerine getirir. Unutmayalım ki, alkolün ilk ateş edeceği yer Karaciğer'dir. [\[79\]](#)

Alkolün Böbrek Üzerindeki Etkileri:

Alkol alanların böbrek faaliyetlerinde, sıkı bir çalışma sistemi göze çarpar. Çünkü alkol organlara yaptığı zararları burada da yapmaya teşebbüs etmiştir. Bunu çok iyi bilen böbrek, bu kıymetli (!) misafirini daha fazla içinde tutmaya tahammül edemez. Aksi halde diğer organların başına gelen felâket bunun kapısını da çalar. Dikkat edilmişse, alkol alanlarda sık sık idrar ihtiyâcı vardır.

Böbreklerin bu derece vazifelerinde hassasiyet göstermelerine rağmen alkol nefrit dediğimiz böbrek iltihabına, glikozüri dediğimiz idrarda şekere, plüri dediğimiz idrarda cerahate ve silindirüri adı altında bildiğimiz, idrarda anormal görülen cisimlere yol açar. [\[80\]](#)

Alkolün Tenasül Hormonları Üzerindeki Etkileri:

Doktorların ekseriyetinin görüşleri içkinin tenasül guddeleri üzerine yaptığı zararın büyük olduğu noktasında toplanmaktadır. Şimdi bu zevattan bir kaçının görüşüyle mevzûumuzu açıklamaya çalışalım:

«Alkol alanlarda, tenâsülî iştiyak artar, fakat iktidar azalır. Alkol fuhşu teşvik etmesi ve bir çok zührevî hastalıkların buluşmasına zemîn hazırlaması bakımından fuhşun kötü arkadaşıdır. Alkol uzviyetin her hücrelerine yaptığı gibi cinsiyet hücreleri üzerinde de te'sîr eder. Erkek ve kadın cinsiyet hücrelerinde müstakbel yavruya, anne ve babadan geçen vasıflan taşıyan kromozomların tahribi ile iyi vasıfların bozulmasının sebebi midir? Bu husus henüz tamamıyla aydınlatılmamıştır. Fakat aşağıda zikredeceğimiz istatistiklerden anlaşılıyor ki, alkolik anne ve babadan doğan çocuklar aklî ve ahlâkî bakımdan tereddiye uğrarlar.

1 — Le Grain'in 215 ayyaş ailesinin 810 kişiden mürekkeb nesli üzerinde yaptığı inceleme şu neticeyi vermiştir:

Bedenî arızalar:

Vaktinden önce doğanlar % 4,5

Ölü doğanlar % 2

Erken ölenler % 15

Vereme müsâid % 4,5

Verem % 7,5

Erken ölmemiş 640 kişinin aklî bakımdan tedkîkinde :

Ayyaş 197

Dejenere, aptal 322

Suç işleyenler 62

Sar'alı ve histerik 131

Akıl Hastası 145

Aynı ferd muhtelif kısımlarda zikredildiği için yekûn 640 dan fazladır.

2 — Paris'de dejenere, aptal, sar'alı, akıl hastası çocuklara mahsûs bir müessesede 1000 çocuk üzerinde anne ve babanın alkol tutkusu nokta-i nazarından yapılan tedkîkte 660 çocuğun

ebeveyninin birinde veya ikisinde müzmin alkolizm tesbit edilmemiştir.

3 — 1740 da yaşamış serseri, ayyaş, hırsız bir kadının neslinden gelen 834 kişiden 709 u hakkında yapılan araştırmanın neticesi şöyledir:

Gayri meşru çocuk 106

Fahişe 181

Dilenci 142

Düşkünler yurdunda bakılan 61

Suçlu 72

Beşinci batından sonra bütün kadınlar fahişe olmuş, erkeklerin de ekserisi suç işlemişlerdi.

Netîce olarak şu anlaşılmıştır ki; alkolün içki olarak istimalinde zararı aşikârdır, tçki içen kimse nefesine, sıhhatine, ailesine, milletine hattâ beşeriyete faydalı olamaz. Aksine yük olur. Bunun için dünyada rahat yaşamak isteyenler hayırlı insan olmak isteyenler, ondan kaçınmalıdırlar.

Ünlü Alman hekimi Koch diyor ki; «İçkilerin mâhiyetini anlamak isteyenler, bunlarda beşer için ne gibi fayda bulunabileceğini yahut te-dâvî maksadıyla içilecek miktarın neden ibaret olacağını

veyahut da içindeki alkolün yüzde ne kadar olması lâzım geleceğini sormasınlar. Yalnız gerek fertleri gerek cemiyetleri itibariyle bütün insaniyete karşı alkolün verdiği çeşit çeşit cinayetlere dâir fetva istesinler...»

Alkollü içkiler, korkunç hastalık ordusunun çeşitli cinayet men-baından başka bir şey değildir. Sonra alkol öyle bir taundur ki, hürriyeti teşekkülünden evvel boğar. Çocuğu ya doğum veya gebelik esnasında öldürür; içlerinden diri doğabilecek olursa onun da beşiğine musallat olur. Şayet beşikteki taarruzundan da kurtulursa yaşar, amma en fecî hastalıklara ve en müzmin arızalara mahkûm olarak yaşar.

İçenlerin vücûdlarıyla ruhları üzerindeki te'sîrine gelince, kuvvetlerini bitirir; illetlerini arttırır, faaliyetlerini azaltır, irâdelerini felce uğratar, umûmî ve şahsî mes'ûliyetlere karşı şuursuz bırakır. Sonra frengi, verem gibi korkunç hastalıkların zuhuruna yardım eder; ya hastalan bir an evvel helak eder, yahut şifâ bulmalarına mâni olur.»

Meşhur bilgin Solivan, alkollü içkilerin ayyaşların zürriyetleri üzerindeki te'sîrlerini tedkîk etmiş, bunlara veremlilerin, bir de içmeyenlerin (yani sağlam kimselerin) nesilleri arasında mukayese yürüterek şu cetveli meydana getirmiştir:

Yüz Çocuğa Nisbetle

	Ayyaşla	Veremlil	İçmeyenl
rın	erin	erin	
Çocukl	Çocuklar	Çocukları	
arı	1		
Doğar	5,2	4,1	2,79
ken ölenler			
Bir	6.3	4,2	4
aylık			
ölenler			
Bir			
aylıktan			
beş			
aylığa	7,7	6	4,8
kadar			
ölenler			
Bir			

yaşından

beş

yaşına	14,6	9,3	7,5

kadar

ölenler

Yekûn	45.—	27,7	25,39

:

Mösyö Monseieur Le Grand Paris'te alkole mübtelâ 215 aileyi muayeneden geçirmiş; çocukların, % 21,7 doğarkan ölmüş.

% 78,6 muhtelif hastalıklara yakalanmış olarak yaşıyormuş.

% 50,5 ahmak.

% 30,8 ayyaş.

% 27 nikris (goutte) hastalığına ve adale hastalıklarına.

% 22,7 ruhî hastalıklara,

% 20,4 sar'a veya ruhî krizlere,

% 14 verem ve diğer uzvî hastalıklara mübtelâ,

% 9,7 cânî,

% 6,6 çocukluğundan (omurilik) iltihabı ile hastalanmış...»[\[81\]](#)

İslâm Hukukunda İçkinin Hükümü

Büyük hukuk bilgini Abdülkâdir Üdeh, İslâm Ceza Hukuku bakımından içki içmenin hükmünü detaylı olarak şöyle açıklıyor :

İslâm hukuku içkiyi kesin olarak yasaklamıştır. Çünkü İslâm İçkiyi bütün kötülüklerin anası olarak kabul eder. Akla, ruha, sıhhate ve mala zarar verici bir şey olarak görür. İslâm tâ ilk günden beri, insanlara; içkide her ne kadar —az miktarda— fayda unsuru bulunsa da büyük zararlar olduğunu açıklamaya dikkat etmiş ve bu hususta şöyle buyurmuştur: «Sana içki ve kumardan sorarlar. De ki, her ikisinde hem büyük bir günâh hem de insanlar için fayda vardır. Günâhları ise faydalarından daha büyüktür.»

İslâm şeriatı içkiyi 13 asır evvel yasaklamıştır. İçkiyi yasaklayan hükümler geldiği günden beri içki yasağı hükmünü tatbik sahasına koymuştur. 18. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarına değin İslâm ülkeleri içkiyi yasaklamakta idiler. Bu dönemden itibaren batı hukuk sistemlerini uygulamaya ve İslâm hukuk sistemini terketmeye başladılar. O günden bu

yana —Mısır'da olduğu gibi— içki mübâh ve normal kabul edilmiştir. İçki içene veya sarhoş olana hiç bir ceza verilmemiştir. Ancak sarhoş iken umûmî mahallerde rahatsızlık çıkaranlar cezalandırılmıştır. Eğer husûsî mahallerde bir insan içer ve sarhoş olursa hiçbir müeyyide uygulanmaz. Yani Mısır kanunlarının koymuş olduğu yasak, içki içmeye ve sarhoş olmaya dâir değil, umûmî mahallerde sarhoş gezinmeye dâirdir. İslâm'ın yasaklamasına rağmen, müslüman-ların normal kabul ettikleri ve cezalandırmadıkları içki konusunda; İslâm ülkeleri dışında büyük yasaklama kampanyaları açılmaktadır. İçkinin yasaklanmasını isteyen dernekler ve topluluklar her ülkede mevcuttur. Bu dernekler muhtelif vasıtalarla içkinin insan'ar üzerindeki büyük zararlarını ve toplumlar üzerindeki kötülüklerini anlatmaya çalışmaktadırlar. Tıbbın; içkinin sağlık için büyük bir zarar olduğunu, bedene ve beyine etki edip zayıflattığını ve bunun neticesinde de birçok delilik ve kısırlık vak'alarının ana sebebi olduğunu, kısırlaştırmağa bile neslin azalmasına, akıl ve beden yapısı bakımından dejenerasyonuna vesîle

olduğunu belirtmesinden sonra, dünyanın muhtelif memleketlerindeki bu dernekler (yeşilay) içkinin yasaklanması girişiminde bulunmuşlardır. İlmen içkinin üretimi düşürdüğü isbât edilmiştir. Bütün bu hususlar İslâm'ın içki konusundaki görüşünü destekleyici fak-törlerdir. Yüzyılımızda yeryüzünden içkinin yasaklanması konusundaki kuvvetli propagandalar neticesinde müslüman olmayan birçok devletler içki yasağını uygulama yoluna baş vurmuşlardır. Amerika Birleşik Devletleri yıllarca içkiyi bütünüyle yasaklayan kanunlar çıkarmıştır. İki yıldan beri Hindistan da aynı kanunu yürürlüğe koymuştur. (1949) Bu iki büyük devlet içkiyi tümüyle yasaklarken, birçok küçük devletler de içki yasağına kısmen uymuş ve umûmî mah&Uerde, günün muhtelif saatlerinde veya yılın belirli günlerinde içki alınmasını ve satılmasını yasaklamış ve muayyen yaşın altında kalanların içki almalarını ve satmalarını cezalandırmıştır. Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki; ilmen içkinin insan sağlığına büyük zararlar verdiği isbât edildikten sonra müslüman olmayan ülkelerin birçoğu bugün içki

yaşam fikren kabule hazır hale gelmiştir. Yasak doğrultusundaki görüşler hergün güçlenmekte ve gelişmektedir. Birçok bilgin ve devrimcilerin bu yolda adımlar attığı bilinmektedir, öyle sanıyoruz ki, bütün dünya milletlerinin içkiyi kesin olarak yasaklayacakları günler çok uzaklarda değildir. Görülüyor ki; 13 asır boyunca İslâm'ın koyduğu çizgide yürümeyen İslâm dışı ülkeler bugün İslâm'ın önemli görüşlerinden birisini kabule hazır hale gelmişlerdir.

Aslında bu durum İslâm ülkelerinin çabucak kendisine gelmesine ve İslâm'ın hükümlerini uygulama alanına koyarak içkiyi yasaklamalarına vesile olmalıydı. Ne var ki, müslümanlar hâlâ derin bir uykuya dalmış ve çevrelerinde olup bitenlerden habersiz bulunuyorlar. Hattâ kendilerini bile düşünmekten âcizler. Yakın bir gelecekte bütün dünya milletleri içkiyi yasaklayacaklar ve böylece İslâm'ın 13 asır evvel davet etmiş olduğu gerçek, tahakkuk imkânı bulacaktır, hem de İslâm'a bağlanmayan milletlerin eliyle. Hem de İslâm'ın her gerçeğinden habersiz kalan kitlelerin eliyle... [\[82\]](#)

İslâm Hukukuna Göre İçkinin Manâsı:

İçkinin manâsını ta'yîn hususunda İslâm hukukçuları ihtilaflıdır. İmâm Mâlik, Şafîî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre; sarhoşluk verici şeyleri içmek —ister adı rakı olsun ister başka bir şey olsun, ister üzüm suyu olsun ister hurma, kuru üzüm, arpa, yulaf, pirinç gibi diğer maddelerin suyu olsun —ister azı sarhoşluk versin, ister çoğu sarhoşluk versin haramdır. Ebu Hanîfe'ye göre; içki sadece rakı içmeye münhasırdır. İster çok ister az olsun rakı denilince içki kasdolunur. Ebu Hanîfe rakı ile aşağıdaki şeyleri kasteder :

a) Kaynayıp köpüren ve sıkılan üzüm suyu. Ebu Yûsuf ve Muhammed'e göre; üzüm suyu kaynayıp sıkıldığı zaman ister köpük salsın ister salmasın rakı olur.

b) Kaynayıp üçte ikisinden azı giden ve sarhoşluk veren üzüm suyu.

c) Suyu ıslatılmış ham hurma ve üzümün kaynatılarak sıkılıp köpük salan kısmı. Köpük salma şartı Ebu Hanîfe'ye göredir. Ebu Yûsuf ve Muhammed'e göre köpük salma şartı yoktur.

Hurmanın ham veya olgun olması arasında fark yoktur. Ebu Hanîfe'ye göre; bu üç nevî'nin dışında yapılan içki, rakı olarak kabul edilmez. Üzüm suyu üçte ikisi kadar kaynatılırsa, hurma ve incir suyu üçte ikisi gitmeyecek şekilde- kaynatılırsa; buğday, arpa ve diğer maddelerden —ister pişmiş ister ham olsun— sıkılan su; içki (rakı) olarak kabul edilmez ve sarhoşluk vermediği sürece içilmesi helâldir. Sarhoşluk verirse içildiği için cezalandırılmaz, ancak sarhoşluk verdiği için cezalandırılır. Ebu Hanîfe'nin bu görüşünü serdederken delili şudur: Rasûlullah (s.a.) hurma ve üzüm kütüğüne işaret ederek : «Rakı bu iki ağaçtandır.» buyurmuştur. Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Rakı bizatihi haram kılınmıştır, öteki içeceklerden de sarhoşluk veren şeyler.»

Şu halde Ebu Hanîfe; rakı ile sarhoşluk verici maddeleri ayırmaktadır. Ona göre; ister az olsun, ister çok olsun rakının içilmesi haramdır. Rakının dışında sarhoşluk veren öteki maddelere gelince; Ebu Hanîfe bunlara rakı değil, sarhoşluk verici madde adını takmaktadır. Ona göre; sarhoşluk verici maddelerin içilmesi halinde sopa cezası verilmez.

Ancak sarhoş olunması halinde sopa cezası verilir. Çünkü bunlarda haram olan, bizatihi sarhoşluk veren maddenin kendisi değil, sarhoşluğa vesile olan miktarıdır. Bu takdirde bir şahsın içkinin dışındaki içeceklerden üç bardak içse ve sarhoş olmasa dördüncü bardağı içince sarhoş olsa haram olan dördüncü bardaktır.

Ebu Hanîfe'nin rakı ile sarhoşluğu birbirinden ayırmasının neticesinde sarhoşlukla içkinin cezasını ayırma durumu ortaya çıkar. Bu yüzden Ebu Hanîfe haddin iki kısım olduğunu öne sürmektedir. Birincisi içki haddidir ve bu —ister içen sarhoş olsun, ister olmasın, ister az içsin ister çok içsin— içki haddi rakı içmeye münhasırdır. İkinci had sarhoşluk verici içecek içilip de sarhoş olunursa bu had gerekir, sarhoş olunmazsa gerekmez. Diğer imamlara göre; içki haddi birdir ve o da sarhoşluk verici maddeyi içmektir. Âdı ister rakı olsun, ister başka bir şey olsun, ister sarhoş etsin, ister sarhoş etmesin. Çoğu içildiğinde sarhoşluk veren maddeyi içen kişiye içki haddi vurulur. Onlara göre; çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır.

Üç imâmın öne sürdüğü görüş İslâm dünyasında benimsenen görüştür. Fakat biz Hanefîlerin görüşünü da açıklıyarak içki ve sarhoşluk haddi üzerinde durmayı uygun gördük. Kaldı ki öteki fakîhlerin tümü de sarhoş olan gayr-i müslimlere had vurmanın gerektiği görüşündedirler. Şu halde bu iki noktadan sarhoşluk haddi üzerinde söz etmek icâbetmektedir. Diğer bazı fakîhler zimmîlerin sarhoş olacak kadar içki içmeleri halinde ta'zîr cezasına çarptırılacağım öne sürerler.

İslâm hukukçularına göre, genel kaide şudur: Dinleri haram saymadığı sürece gayr-i müslimlerin içki içmesi mubahtır. Bu kaide Rasûlullah (a.s.) in şu hadîs-i şerifinin tatbikinden ibarettir : «Onları dinleriyle başbaşa bırakmakla emrolundum.» Lâkin sarhoşluğu bütün dinler yasaklarlar. Bunun için bazı İslâm fakîhleri, sarhoş olan gayr-i müslimlere had vurulmasını öngörürler. Diğer bazıları ise ta'zîr cezası verilmesini gerekli bulurlar. Gayr-i müslimlerin, açıktan açığa sarhoş olmasalar da içki içmeleri —içki kendileri için mubah olmasına rağmen— halinde tazîr cezasını öngörmektedirler. Bütün bunlann yanı-

sıra İslâm hukukunda gayr-i müslimlere içki içme müsâadesinin verilmesi halinde içtimâî bozukluklara ve dejenerasyona vesile olması yüzünden içki haddinin uygulanmasını önleyecek bir kaide yoktur. Şüphesiz ki; müslümanlara içki içmeyi yasaklayıp gayr-i müslimlere yasaklamamak toplumda infisaha vesile olur. Çünkü onlara içki içme müsâadesi tanındığı takdirde İslâm ülkesinde içkinin bulundurulması gerekecektir. Bu ise müslümanları içki içmeye teşvik edici bir faktör olacaktır. Ve İslâm'ın koyduğu içki yasağı prensibini kökten yıkmaya vesile olur. Günümüzde pekçok Hristiyan ve Budist devletler kendi Hristiyan, Budist ve Müslüman vatandaşlarına içkiyi yasakladıklarına göre; müslüman memleketlerin de hangi dinden ve mezhepten olursa olsun vatandaşlarına içki içmeyi yasaklaması gayet tabiidir. İçki suçunun dayandığı iki ana rükün vardır:

I — İçki içmek,

II — Suç kastı.

İmâm Mâlik, Şafiî ve Hanbel'e göre, içilen maddenin adına, ana maddesine bakılmaksızın

suçlunun sarhoşluk verici maddeyi içmesi halinde suçun bu rüknü ortaya çıkmış olur. Onlara göre, içilen maddenin üzümünden, hurmadan, arpadan, buğdaydan, şeker kamışından elmadan veya başka bir maddeden çıkarılmış olması önemli değildir. Keza içilen maddenin, sarhoşluk verici şeyin —fiilen sarhoşluk vermese bile— azı da haramdır. İçilen bir maddenin normal olarak on bardak veya daha fazla içilmesi halinde sarhoş edici olması durumundan tek bir bardağını bile içmek, sarhoş etmese dahi haramdır. Bir bardağın bir kısmını bile içmek yasaktır. Çoğu sarhoşluk veren maddenin azının içilmesi halinde içme rüknü oluşmuş sayılır. Çoğu sarhoşluk vermeyen şeyin azını içmek haram değildir.

Ebu Hanîfe'ye göre; içilen nesne rakı olmadığı takdirde içki rüknü oluşmuş olmaz. Yukarda Ebu Hanîfe'nin rakıdan neyi kastettiğini açıklamıştık. Ona göre içilen nesne rakı olmazsa içme rüknü oluşmamış sayılır. İsterse içilen nesne sarhoşluk verici olsun ve fiilen sarhoş etsin. İslâm hukukçular arasında ittifakla kabul edilmektedir ki; içki içme

rüknünün oluşması için, içkinin sarhoşluğa vesile olması şart değildir. İçilen miktarın sarhoş edici olması imkânsız dahi olsa suçun ortaya çıkması için, yalnızca içki içmek yeterlidir. Çünkü haram olan bi-zatihi içki içmektir. İçilen nesne sarhoşluk verici olmadığı takdirde, sarhoşluk verdiği zannıyla içilse bile ceza gerekmez. Ancak içen kişi günahkâr olur ve bu, kendisi ile Rabbı arasındadır. Sarhoşluk veren maddenin içilmiş olması şarttır. Eğer içilmiş değilse had gerekmez ancak ta'zîr gerekir, esrar ve haşhaş gibi. Sarhoşluk verici madde içme yolunun dışında ağıza ve karma girmiş olsa bile içki haddi vurulur. Sarhoşluk verici maddeyi, yemeğe katmak veya hamurla yoğurmak gibi.

Sarhoşluk verici madde; ana özelliğini koruduğu sürece —renk, koku, tat ve etki— su ile karıştırılmış olsa bile haramdır. Şayet sarhoşluk verici madde, bütün ana özelliklerini tamâmiyle yitirecek şekilde suya karıştırılacak olursa, karışım müskirattan sayılmaz. Ebu Hanîfe, Şafîi ve Hanbel'e göre su kabul edilir. Mâlikî mezhebinde kuvvetli bir görüş uyarınca;

sarhoşluk verici madde iyice kaybedilmiş olsa bile karışım müsrikâttan sayılır ve haramdır.

Suçlunun içki suçundan mes'ûl tutulması için, içilecek maddenin boğazına veya karnına ulaşması kâfidir. İçilen madde boğazına girmezse —ağızına doldurup sonra çıkarırsa— içki içmiş sayılmaz. Mâlikî-lerle Hanefiler; suçlunun suçu işlemiş sayılması için ağız yoluyla mideye ulaşmasını şart koşarlar. Eğer sarhoşluk verici madde burun veya damar yoluyla (şırınga etmek gibi) mideye ulaşacak olursa had vurulmaz. Çünkü şüphe söz konusudur. Şüphe haddi durdurursa da tabii ta'zîr cezasını önleyemez. Şafiî mezhebinde ise üç görüş vardır: Birinci görüş, Mâlikîlerin görüşünü benimser. İkinci görüşe göre; içki ağız yoluyla mideye ulaşmasa bile başka yollarla ulaştığı takdirde had vurulur. Üçüncü görüş, damarlara şırınga ile enjekte edilmesine haddin gerekmiyeceğini, burundan intikal halinde haddin gerekeceğini kabul eder.

Hanbelî mezhebinde ise iki görüş vardır : Boğaz yoluyla mideye ulaşan sarhoşluk verici maddeye had vurulur. —Ağız yoluyla içmek ve burun yoluyla

akıtmak gibi— Enjekte yoluyla mideye ulaşan sarhoşluk verici maddeye had gerekmez. İkinci görüş ise, her iki halde de had vurmak gerektiğini belirtir.

Rakıyı veya sarhoşluk verici maddeyi, susuzluğu gidermek için içen kimse, —su içme imkânı bulunduğu halde— içki içmiş sayılır. Fakat kederini defetmek için içmek zorunda ve mecburiyetinde kalan kimseye had vurulmaz çünkü zaruret vardır. Ancak ta'zîr cezası verilir. «Kim de mecbur kalırsa aşın gitmeksizin içecek olursa ona günah yoktur.» İkrâh olunanın durumu da aynıdır. İkrâh ister maddî olsun, ister manevî. Çünkü Allah'ın Rasûlü «Benim ümmetimden hatâ, unutma ve zorlandığı şey bağışlanmıştır.» buyurmuştur. Öldürücü susuzluğu gidermek için içki içen kimsenin durumu ihtilaflıdır. Malikî ve Şafiî mezhebinden kuvvetli bir görüş ile Hanefî mezhebine göre susuzluğunu defetmek için (öldürücü) içki içen kimseye had gerekmez.

İmâm Ahmed ibn Hanbel ise; susuzluğu gidermek için birtakım maddelerle karışık olarak içen kimselerle, susuzluğu gideren maddelerle karıştırıp içen kimseler arasında fark gözetmektedir.

Birincisine had cezası öngörülürken ikincisine bir şeyi gerekli bulmaz. Çünkü zarureti defetmek için içmiştir.

İçkiyle tedâvî konusunda ihtilâf vardır. Mâlikî ve Şafiî mezhebinde kuvvetli olan görüş, içkiyle tedavi yoluna başvuran kimseye had vurulmasını öngörür. Fakat hasta vücûdunu içki ile ovuşturursa had gerekmez. Allah Rasûlünden nakledilen bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: «Kim içkiyle tedavi olursa Allah ona şifâ vermez.»

«Muhakkak ki, Allah benim ümmetimin derdinin devasını; ona haram kıldığı şeylere vermemiştir.» Ebu Hanîfe tedavi için kullanılan içkinin mubah olduğu görüşündedir. İmâm Ahmed ise, tedavi için dahi olsa içki içmenin haram olduğunu ve had vurulacağını ifâde eder.

İçkinin mubah, sarhoşluğun haram olduğunu söyleyenlere göre; sarhoşluk için had gerekir. Bu husus gayr-i müslim ve Hanefilerin söylediğine göre içki dışı sarhoşluk verici maddeler için söz konusudur. İçki mubah olmazsa vurulan had sarhoşluk haddi değil, içki haddidir. İsterse içki

tümüyle sarhoş edici olsun. Şu halde sarhoşluk içkiden sonra gelen bir derecedir ve içkinin bir neticesidir. Bunun için sarhoşluk suçunun rükünleri arasında içki suçunun rükünlerinin bulunması gerektiği gibi, içmenin sarhoşluğa kadar varması icâbeder. Suçlu sarhoş olmak için içki içmese bile, içilen madde sarhoşluğa vesile olmayınca ne içmeye, ne de sarhoşluğa had icâbeder.

Suçlu sarhoşluk verici maddeyi, sarhoş edeceğini bile bile içer ve sarhoş olunca sarhoşluk haddi vurulur. İçki fiilen sarhoşluğa vesile olduğu müddetçe az bile içse had gerekir. Keza suçlu sarhoş olmak istemese dahi sarhoş olduğu müddetçe, had tatbik olunur. Çünkü suçlunun içtiği nesnenin sarhoşluğa vesile olacağını bilmesi gerekir. Haddi gerektiren sarhoşluk konusunda ihtilâf vardır. Ebu Hanife'ye göre; sarhoşluk aklı izâle eden haldir. Sarhoş kişi az veya çok hiçbir şey düşünemez. Gökke yeri, kadınla erkeği tefrik edemez.

Ebu Yûsuf ve Muhammed'e göre; sarhoş hezeyanın hâkim olduğu kişidir. Delilleri ise şu âyet-i celîle'dir: «Ey îmân edenler, siz ne dediğinizi bilinceye

kadar sarhoş iken namaza yaklaşmayınız.» Şu halde ne dediğini bilmeyen kişi bu âyetin hükmü gereğince sarhoştur. Ebu Yûsuf ve Muhammed'in görüşü diğer imamların görüşüne uymaktadır.

Bir kişi, rakı içtiği veya içtiği maddenin sarhoşluk verdiğini bile bile içerse suç kasdı mevcûd demektir. Sarhoşluk verici maddenin çoğunun sarhoş edici olacağını bilmeden içen kimseye, içtiği madde sarhoş etse bile had vurulmaz. Keza sarhoşluk verici bir madde olmadığı zannıyla sarhoşluk verici bir maddeyi içen kimseye had vurulmaz. Keza sarhoşluk verici bir madde olmadığı zannıyla sarhoşluk verici bir maddeyi içen kimseye had vurulmaz. Bu durumda suçluya ceza yoktur. İsterse suç büyük bir hatâ veya tedbirsizlik sonucu olsun. Çünkü kasıtlı suçun olabilmesi İçin; fiilde kasdın bulunması şarttır. Suçlu, içkinin haram olduğunu bilmeden içerse suç kasdı olmadığı kabul edilir. İsterse içilen nesnenin sarhoşluk verici olduğunu bilsin. Lâkin içki suçunda; müslüman memleketlerde doğup yetişmiş olan bir kimsenin; içkinin haram olduğunu bilmemesi mazeret olarak

kabul edilmez. Çünkü kişinin müslümanlar arasında doğup büyümesi prensib olarak içki yasağından haberdâr olması için yeter. Fakat müslüman olmayan ülkelerde doğup büyüyen kişinin içkinin haram olduğunu bilmediğini iddia etmesi mazeret olarak kabul edilir. İçkinin haram olduğunu gerçekten, bilmediği sabit olursa ceza verilmez. Lâkin İmâm Mâlik cezayı bilmemenin hüccet olarak öne sürebileceğini kabul eder. İçkinin haram olduğunu kaJbul edilmesini bilmemekle beraber cezâsmı bilmeme iddiası kabul edilmez. [\[83\]](#)

İçki İçmenin Cezası :

İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre içki içen kimseye seksen değnek sopa vurulur. İmâm Hanbel'in de bu görüşte olduğu bir rivayette naklölunur. Bir başka rivayete göre İmâm Hanbel'in ve İmâm Şafîi'nin de içki haddinin sadece kırk değnek olduğunu beyân ettikleri ifâde edilir. Lâkin içki içen kimseye —devlet reisi uygun gördüğü takdirde— seksen değnek sopa vurulmasında adı geçen imamlar bir beis görmezler. Bu takdirde içki haddi kırk değnek olmakta ve geriye kalan miktar ta'

zîr cezası hükmüne geçmektedir. Ebu Hanîfe'ye göre; sarhoşluğa içki cezasının aynısı verilir. Ona göre seksen değnek; hem içki, hem de sarhoşluk haddidir.

İslâm hukukçularının içki haddinin miktarı konusunda farklı görüşlere sahip olmalarının nedeni Kur'an-ı Kerîm'in içki cezâsmı kesin olarak ta'yîn etmemiş bulunmasıdır. İçki haddini Kur'an-ı Kerîm kesin olarak ta'yîn etmediği gibi sahabenin içki için vurulacak had konusunda bir görüş üzerinde icmâ' etmiş olduklarını belirten kesin bir rivayet de yoktur. Kur'an-ı Kerîm her ne kadar içkiyi yasaklamışsa da, Allah Rasûlü, içki haddi için bir sınır ta'yîn etmemiştir. Bazan az bazan çok sopa vurduğu vâridir. Lâkin kürkün üzerinden sopa vurmadığı bilinmektedir. Hz. Ebu Bekir döneminde içki haddi kırk değnek olarak vurulmuştur. Rivayet edilir ki, Hz. Ebu Bekir, Ashab-ı Güzîne, Hz. Peygamberin içki için kaç sopa vurduğunu sormuş ve onlar da kırk sopa vurduğunu nakletmişlerdir. Ebu Saîd el-Hudrî ve Hz. Ali (r.a.) den nakledilen bir rivayette Rasûllulah (a.s.) m içki için kırk değnek vurduğu belirtilir. Hz. Ömer döneminde içki konusu bir hayli kanşık bir durum

almış ve bunun üzerine Hz. Ömer, ashâb ile istişare etmiştir. Bu istişare esnasında Abdurrahmân ibn Avf demiş ki; «İçkiye en az haddi tatbik et ve seksen değnek vur.» Hz. Ömer, içki haddinin seksen değnek olduğunu, Hz. Hâlid'e, Şam'daki Ebu Übeyde'ye yazı ile bildirmiştir. Rivayet edildiğine göre bu istişare esnasında Hz. Ali (r.a.) şöyle demiş : «İçki içene seksen değnek vurulmalıdır. Çünkü içki içen sarhoş olur. Sarhoş olan hezeyan eder, hezeyan eden iftira eder ve iftira edene seksen değnek sopa gerekir.» Muâviye İbn Rakkâş'dan rivayet edilir ki, o Söyle demiş. tBen Hz. Osman (r.a.) a Ukbe oğlu Velîd'in getirildiğine şahid oldum. Üç kişi onun hakkında şehâdet etti, birisi içki içerken gördüğünü, diğeri kusarken gördüğünü söyledi. Bunun üzerine Hz. Osman Hz. Ali'ye buna had vur diye emîr verdi. Hz. Ali, Cafer oğlu Abdullah'a buna had vur, diye buyurdu. Abdullah eline kırbacı aldı ve Uk-be'ye vurmaya başladı. Hz. Ali, kırbacı sayıyordu. Kırka ulaşınca yeter, dedi. «Hz. Peygamber kırk sopa vurdu. Ebu Bekir kırk sopa vurdu, Ömer ise seksen sopa vurdu. Hepsi de sünnettir. Ama ben bunu tercih ediyorum.»

Hz. Ali (r.a.) den şöyle dediği rivayet edilir: «Ben bir kişiye had vurup da ölmesi halinde içimde hiçbir his duymam, ancak içki haddi müstesnadır. Eğer içki haddinden bir kimse ölürse onun diyeti gerekir. Çünkü Rasûlullah (a.s.) bize içki haddinin seksen olduğuna dair bir sünnet bırakmamıştır.»

islâm hukukçularından; içki haddinin seksen değnek olduğunu söyleyenler sahabenin bu miktarda icmâ' ettiğini kabul etmektedirler. Bilindiği gibi icmâ' yasal kaynaklardan birisidir. İçki haddinin kırk değnek olduğunu söyleyenler Hz. Ali (r.a.) nin Velîd İbn Ukbe'ye kırk değ-neK vurduğunu, Hz. Peygamberin kırk ve Ebu Bekir'in kırk, Ömer'in seksen değnek vurduğunu ve kendisinin ise kırkı tercih ettiğini söyleyen rivayetini gösterirler. Bu görüş taraftarları Hz. Peygamberin fiilinin bir hüccet olduğunu, başkasının fiili ile onun fiilinin terkedilemiye-ceğini, Hz. Peygamberin fiiline muhalif bir icmâ'ın yapılamıyacağını, Hz. Ebu Bekir'in Ali'nin yaptığı gibi kırk değnek vurduğunu belirtirler. Hz. Ömer'in vurduğu fazla miktarı ise, devlet reisinin gerekli gör-

düğü zaman uyguladığı ta'zîr cezası olarak değerlendirirler.

Prensib olarak had cezaları, af, sulh ve iskâtı kabul etmez. Allah'a âit hakları ilgilendiriyorsa bunu kimse affedemez, kaldıramaz. İçki haddi tamamen Allah'ın hukukunu ilgilendiren bir had olduğu için fertlerin veya toplumun onu isfcât veya affa hakkı yoktur. Biz İmâm Şafî' nin görüşünü kabul edecek olur ve haddin kırk değnek olduğunu, artan miktarın ta'zîr olduğunu benimser isek, devlet reisinin ta'zîr olarak kabul edilen miktarı tamamen veya kısmen affedebileceğini belirtebiliriz. Çünkü Şeriat, devlet reisine ta'zîr suçlarında cezayı ve suçu affetme hakkını vermiştir. Fakat had olarak kabul edilen miktarı af veya iskât imkânı yoktur.

Fukahâ tarafından ittifakla kabul edilmektedir ki; sarhoş ayılın-caya kadar ceza tatbik olunmaz. Çünkü ceza uslandırmak ve engellemek için konulmuştur. Sarhoş ise, kendisine ne yapıldığını tamamen farke-demez. Bazı fakîhlere göre; ayılmadan önce sopa vurulursa hüküm yerini bulmuş sayılmaz ve haddin yeniden tatbiki gerekir. Diğer bazı fa-kîhler

ise, suçlunun sopanın vurulması ânında, durumu ayırdedip etmediği arasında fark gözetirle!. Eğer ayırdedecek durumda ise hükmün yerini bulduğunu, ayırdedemiyecek durumda ise cezânın tekrarlanacağını belirtirler.

İçki ve sarhoşluk suçunda; suçlar birden fazla olursa ve birinin hükmü tatbik edilmemiş ise —ister hakkında hüküm verilsin ister verilmesin— suçlar; cezalardan birisinin tatbikinden önce işlenmiş olduğu müddetçe iç içe girerler. Ve sadece birinin tatbiki ile kifayet edilir, fakat cezanın tatbikinden sonra suç tekrarlanırsa yeni bir had icâbeder.

İçki suçlarında tedahül üç bakımdan mümkün olabilir:

a — Müteaddit suçların cezası, cezanın infazı ânına kadar iç içe girebilir.

b — Sarhoşluk suçunun cezası ile içki cezasının suçu iç içe girebilir. Meselâ bir zımmî sarhoş olur ve sarhoşluk için gereken ceza uygulanmazdan önce müslüman olur ve içki içerse bu durumda sarhoşluk haddi ile içki haddi iç içe girer. Hanefilere göre; içki haddi ile sarhoşluk haddi şu tür vak'alarda yine

tedahül eder. Bir şahıs sarhoş olsa ve sarhoşluğa dâir hüküm uygulanmazdan önce rakı içse bir tek had vurmakla yetinilir.

c — İçki haddi ile kısas olarak yapılan öldürme haddi iç içe girer. Öldürmenin bir insanın hakkına karşılık olmasıyla Allah'ın haddinin tatbiki arasında bir fark yoktur. Meselâ bir kişi içki içse ve evli olduğu halde zina yapsa veya içki içse ve bir şahsı öldürse, sadece öldürme cezası tatbik olunur ve içki için ceza gerekmez. Çünkü her cezadan mak-sad uslandırma ve diğerine engel olmaktır. Öldürme halinde ise engel olmanın gereği olmadığı gibi, öldürmenin altında kalan cezanın tatbikinde uslandırma söz konusu olmaz. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Hanbel'e göre; haddin meşru' kılındığı gaye ve fayda ortadan kalkınca uygulanması gayr-i meşru olur.

îmâm Şafî'ye göre; kati cezası, kendi altında kalan cezaları iskât etmez. Bunun için öldürmeden önce tüm cezaların infazı gerekir. Meselâ bir kişi içki içer, hırsızlık eder ve evli olduğu halde zina ederse, içki için sopa vurulur, hırsızlık için eli kesilir ve evli olarak zina ettiği için öldürülür.

Ebu Hanîfe ve Hanbel'e göre; içki haddi ölüm cezasının dışında diğer hiçbir ceza ile kesişmez. İmâm Mâlik'e göre; içki haddi iftira had-diyle kesişir, çünkü her ikisinin gereği de aynıdır. Ona göre genel kaide şudur : Hadlerin gerekleri birleşince, hadler de iç içe girer. [\[84\]](#)

Sopa Cezasının Uygulanma Şekli :

Sopa cezası, aynı zina cezasının uygulandığı gibi uygulanır. Bazı fakîhlere göre içki içmekten dolayı had vurulan kimsenin elbisesi soyulmaz. Çünkü içki haddi hadlerin en hafifidir, had vurulan kişinin elbiselerinin üzerinde bırakarak durumun hafif olduğunun izhârı gerekir. Lâkin kuvvetli görüş içki haddi ile diğer hadlerin infazı arasında bir fark olmadığı konusundadır. Şeriatı gönderen yaratıcı, farklılığı sopa sayısını azaltmakla göstermiştir.

Bazılarına göre; muhtelif cinsten hadler birleştiği zaman en son içki haddi vurulur. Çünkü içki haddi tilâvet olunmayan vahiy veya ic-mâ' ile sabit olmuştur. Bu görüş; Ebu Hanîfe'ye aittir. Lâkin bazı fakîh-ler içki haddinin diğer hadlerden önceye alınacağını kabul ederler. Fakat te'hîr edilmesi

halinde te'hîrin herhangi bir etkisi söz konusu olmaz. Bu görüş Şafîî ve Hanbel'e aittir. Onlar hafif cezadan önce daha hafifi uygulamayı öngörürler. İmâm Mâlik'e göre; hafifle ağır cezanın öne veya sonraya alınması arasında bir fark gözetmez. Devlet yöneticisi hangisini isterse önce onu uygular. [\[85\]](#)

Bağışlamak

Sana ne infâk edeceklerini de soruyorlar. De ki «ihtiyaçlarınızdan artanı.» Bu âyetteki (^ijJ* Ji) kelimesi mansûb ve merfû' okunmuştur. Her iki okunuş da güzel, doğru ve birbirine yakındır. İbn Ebu Hatim der ki; bize babam... Yahya'dan nakletti ki, ona şu haber ulaşmış : Muâz ibn Cebel ve Sa'lebe Rasûlullah (s.a.) a gelmişler ve demişler ki; ey Allah'ın Rasûlü bizim mal olarak kölelerimiz ve ailelerimiz var. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Sana ne infâk edeceklerini soruyorlar.» âyetini inzal buyurmuş. Hakem de der ki; Miksem, İbn Abbâs'tan nakletti ki, o «Sana ne infâk edeceklerini soruyorlar. De ki ihtiyâçlarınızdan artanı.» âyetini ailesinin ihtiyaç duyduğu kısımdan artanı, demek olduğunu bildirmiştir. Abdullah İbn Ömer, Mücâhid, Atâ, İkrime,

Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn Kâ'b, Hasan, Katâde, Kasım, Salim, Atâ el-Horasânî, Rebî' İbn Enes ve başka birçok kişinin buradaki (^i-J¹) kelimesinin fazlalık anlamına geldiğini söyledikleri rivayet edilir. Tâvûs, bu kelimenin her şeyden kolayca gelen, Rebî' İbn Enes ise malın en güzeli ve en sevimlisi demek olduğunu söylerler. Dolayısıyla mânâ yine fazlalık demek olur.

Abd İbn Humeyd tefsirinde der ki; Bize Hevze İbn Halîfe... Ha-san'dan nakleder ki; o bu âyet konusunda o şöyle demiştir : Malını zorla * dağıtıp sonra halktan oturup dilenmendir. Bu anlama delâlet eden bir rivayet de İbn Cerîr'in naklettiği şu hadîstir: Ali İbn Müslim... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o şöyle demiştir: Adamm biri; ey Allah'ın Rasûlü benim yanımda bir dînâr var. İnfâk edeyim mi? dedi. Rasûlullah; onu kendin için infâk et, dedi. Adam, bende bir başkası daha var, deyince Rasûlullah; onu ailen için infâk et, dedi. Adam, bende bir başkası daha var, deyince, çocuğun için infâk et, dedi. Adam bir başkası daha var deyince, Rasûlullah (s.a.), en

iyisini sen görürsün buyurdu. Bu hadîsi Müslim Sahîh'inde rivayet eder.

Yine Müslim, Câbir'den tahrîç eder ki; Rasûlullah (s.a.) bir adama şöyle buyurmuş : Önce kendinden başla ve nefsine sadaka ver. Eğer bir şey artarsa ailene sadaka ver. Eğer ailenden bir şey artarsa yakınlarına ver. Eğer yakınlarından bir şey artarsa böylece çevreye ver.

Ebu Hüreyre (r.a.) de der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Sadakanın hayırlısı, rahatlıkla çıkarılandır. Yüksek el, alçak elden daha hayırlıdır. Sana ihtiyâcı olandan vermeye başla.

Bir başka hadîste şöyle buyurulur : Ey Âdemoğlu, fazlalıklarını harcaman senin için daha hayırlı, tutman ise senin için daha şerlidir. Ancak kendi geçindiğin kadarından dolayı kınanmazsın.

Sonra denildi ki; bu âyet zekât âyetiyle neshedilmiştir. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî, İbn Abbâs'tan böyle rivayet ederler. Atâ el-Horâsânî ve Süddî de böyle demişlerdir. Sonra denildi ki; bu âyet zekât âyetiyle nesh değil beyân edilmiştir. Mücâhid ve diğerleri böyle derler ki bu en uygun izah tarzıdır.

«Dünya ve âhiret konusunda iyice düşünesiniz diye Allah size âyetlerini açıklıyor.» Yani; Allah size nasıl bu hükümleri açıklamış, izah etmiş ve bir bir saymışsa, diğer hükümlerini, va'd ve azablarını da açıklar ki dünya ve âhiret konusunda iyice düşünesiniz. Ali tbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan nakleder ki, o bu âyete, dünyanın zevalini ve fenasını, âhiretin ihmâl ve bakâsını düşünesiniz diye mânâ vermiştir. İbn Ebu Hatim de der ki; bana babam... Sa'd'dan nakletti ki; o şöyle demiş: Ben Hasan'ın Bakara sûresindeki «Dünya ve âhiret konusunda iyice düşünesiniz diye» âyetini okuduktan sonra şöyle dediğine şahid oldum: Bu âyet dünyanın belâ, imtihan ve fena yurdu olduğunu, âhiretin ise baka ve ceza diyarı olduğunu bilmek için düşünmeleri gerektiğini bildirmektedir. Katâde, İbn Cüreyc ve diğerleri de böyle demişlerdir. Abdürezzâk, Ma'mer'den o da Katâde'den bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Âhiretin dünyadan üstün olduğunu bilirsiniz diye. Katâde bir başka rivayette de Ahireti bu dünyaya tercih etmeleri için, şeklinde tef-sîr etmiştir.

«Ve sana yetimlerden soruyorlar. De ki; onlar için İslahta bulunmak hayırlıdır...» İbn Cerîr der ki; bize Süfyân İbn Vekî', İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Allah Teâlâ'nın En'âm sûresindeki: «Yetim erginlik çağına ulaşınca kadar en iyi şeklin dışında malına yaklaşmayın.» (En'âm, 152) Ve İsrâ sûresindeki «Yetimin malına erginlik çağına ulaşınca kadar en güzel şeklin dışında yaklaşmayın. Ahdi yerine getirin. Doğrusu verilen ahidde sorumluluk vardır.» (İsrâ, 34) Ve Nisa sûresindeki «Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler karınlarına ancak ateş tıkamış olurlar. Zaten onlar çılgın ateşe atılacaklardır.» (Nisa, 10) âyeti nazil olduğunda, yanında yetim bulunanlar onun yemeğini kendi yemeklerinden, içeceğini kendi içeceklerinden ayırdılar. Yetimin yemeği arttığı zaman kaldırıyorlardı. Sonra yetim ya o yemeği yiyor veya yemek bozuluyordu. Bu ise onlara ağır gelmeye başladı. Rasûlullah (s.a.) a durumu anlatınca Allah Teâlâ «Ve sana yetimlerden soruyorlar. De ki onlar için İslahta bulunmak daha hayırlıdır. Eğer kendileriyle birarada yaşarsanız onlar sizin

kardeşlerinizdir.» âyetini inzal buyurdu. Böylece yetimlerin yemeklerini ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerine karıştırdılar. Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Ebu Hatim, İbn Merdûyeh bu hadîsi bu şekilde rivayet ederler. Hâkim ise Müstedrek'inde muhtelif yollarla Atâ İbn Sâib' den bu hadîsi rivayet eder. Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan rivayet eder. Keza Süddî, bu hadîsi, Ebu Mâlik ve Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan, Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd'dan nakleder. Bu âyetin sebep-i nüzulü konusunda Mücâhid, Atâ, Şa'bî, İbn Ebu Leylâ, Ka-tâde ve seleften, haleften birçok kişi bu şekilde rivayet etmişlerdir.

«De ki onlar için İslahta bulunmak hayırlıdır. Eğer kendileriyle birarada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir.» Yiyeceklerini yiyeceğinize, içeceklerini içeceğinize karıştırmanızda bir beis yoktur. Çünkü onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bunun için Allah Teâlâ âyetin devamında «Allah bozguncularla islâhçı olanları bilir» buyuruyor. Kimin niyetinin bozuk ve maksadının fesâd olduğunu ve

kimin de is-lâh etmek niyetinde olduğunu Allah çok iyi bilir.

«Eğer Allah dileseydi sizi muhakkak zahmete sokardı. Şüphe yok ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» Eğer Allah dilemiş olsaydı sizi sıkıntıya sokar ve zorlardı. Ancak Allah size kolaylık ve bolluk dilemiş, en güzel biçimde yetimlerle birarada yaşamanızı mübâh kılmıştır. «Ve yetimin mauna en güzel şekilden başka yaklaşmayın» buyurmuştur. Fakir olanın ma'rûf biçimde onun malından yemesine cevaz vermiş, zengin olanın da bedelini ödemek şartıyla yiyebileceğini belirtmiştir. İnşâal-lah bu konunun açıklaması Nisa sûresinde gelecektir. Güvenimiz Allah'adır. [\[86\]](#)

221 — İmân edinceye kadar putperest kadınları nikahlamayın, imân eden bir câriye puta tapan bir kadından —o hoşunuza gitse de— daha iyidir. İmân edinceye kadar onları puta tapan erkeklerle de nikâh ettirmeyin. İmân eden bir köle, —hoşunuza gitse de— puta tapan erkekten, daha iyidir. Onlar sizi cehenneme çağırırlar. Allah ise cen-net'e ve mağfirete

çağırır ve öğüt alsınlar diye insanlara âyetlerini açıkça bildirir.

İnanan ve Şirk Koşan Kadınlar

Allah Teâlâ putperest kadınlarla evlenmeyi mü'minlere haram kılıyor. Ayrıca şayet âyetin umûmî oluşu kasdedilmişse kitabî olsun, putperest olsun bütün müşrik kadınlar bu âyetin hükmü içerisine girmektedirler.

(Bu âyetin umumî olan hükmü Mâide sûresinin beşinci âyeti ile tahsî3 edilmiştir.)

Ali ibn Ebu Talha, «îmân edinceye kadar putperest kadınları nikahlamayın.» âyeti hakkında, İbn Abbâs'ın; Allah Teâlâ ehl-i kitâb* tan olan kadınları bunun dışında tutmuştur, dediğini rivayet etmiştir.

Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Mekhûl, Hasan, Dahhâk, Zeyd İbn Eşlem, Rebî' İbn Enes ve başkaları da böyle demişlerdir. Bu âyet ile sadece (putperest) müşriklerin kasdedildiği, ehl-i kitâb'ın tamamıyla kasdedilmediği de söylenmiştir. Mânâ bu durumda birinciye yakındır. Allah, en iyi bilendir.

İbn Cerîr'in, Ubeyd İbn Âdem kanalıyla... Şehr İbn Havşeb'ten naklettiği rivayete göre, Abdulah İbn Abbâs der ki: Rasûlullah (s.a.) î mânlı muhacir kadınların dışında bir takım kadınlarla evlenmeyi yasakladı. İslâm'dan başka bir dine mensûb olan kadınları da haram kıldı. Allah Teâlâ : «Kim de î mânı inkâr ederse yaptıkları boşa gitmiştir.» (Mâide, 5) buyurmaktadır. Bunun üzerine Talha İbn Ubeydullah yahû-dî bir kadınla, Huzeyfe İbn el-Yemmân da hıristiyan bir kadınla nikahlandı. Ömer İbn el-Hattâb buna o kadar öfkeleni ki neredeyse onların üzerine atılacaktı. Talha ve Huzeyfe : Ey mü'mnlerin emîri, öfkelenme,, boşanz, dediler. Hz. Ömer (r.a.) : Eğer onları boşamak helâl olsaydı* muhakkak ki nikâhlanmaları da helâl olurdu. Ama ben onları sizden hakaretle ayıracağım, dedi.

Bu, hadîs garîb olduğu gibi Hz. Ömer'den böyle bir olayın sâdır olması da garîbtir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî; ehl-i kitâb'tan kadınlarla evlenmenin mübâh olduğuna dâir icmâ' bulunduğunu hikâye ettikten sonra Hz. Ömer bunu halk müslüman kadınlardan uzak durmasın diye ya da bunun

dışındaki başka sebeplerle hoş karşılamamıştır, diyor.

Ebu Küreyb'in... Şakîk'den rivayetine göre; o şöyle demiştir:Huzeyfe yahûdî bir kadınla evlendi. Bunun üzerine Ömer kendisine «Onu salıvermesini» yazdı. Huzeyfe Ömer'e: «Onun (evlenmenin) haram olduğumvmu iddia ediyorsun?, öyleyse onu serbest bırakayım?» diye karşılık verdi. Hz. Ömer şöyle cevap verdi: «Onun haram olduğunu iddia etmiyorum, fakat foen onlardan fuhşa meyyal olanları, almanızdan korkuyorum. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Hilâl de... Salt'den benzer bir rivayeti nakleder.

İbn Cerîr der ki; Mûsâ tbn Abdurrahmân... Zeyd İbn Vehb'in şöyle dediğirü bildirdi: Ömer İbn el-Hattâb : «Müslüman erkek hıristiyan kadınla evlenebilir, fakat hıristiyan erkek müslüman kadınla evlene-mez.» dedi. Bu hadîsin isnadı birincisinden daha sahihtir.

Yine İbn Cerîr der ki: İshâk el-Ezrakî'nin... Câbir İbn Abdullah' dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) :

«Biz ehl-i kitâb'ın kadınlarıyla evlenebiliriz, ama onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler.» buyurdu.

İbn Cerîr sonra şöyle der: Bu hadîsin isnadı hakkında bazı şeyler söylenmişse de bu görüşün doğruluğu hakkında icmâ-ı ümmet bulunduğu için söz (fetva) bununladır.

İbn Ebu Hatim der ki; Muhammed İbn İsmail'in... Meymûn İbn Mihrân'dan rivayetine göre, Abdullah İbn Ömer, «îmân edinceye kadar putperest kadınları nikahlamayın» âyetine dayanarak kitâb ehli kadınları nikâhlamaktan hoşlanmazdı.

Buhârî şöyle der: İbn Ömer: «Kadının Rabbı isa'dır» demenden daha büyük bir şirk tanımıyorum.» derdi.

Ebu Bekr el-Hallâl el-Hanbelî der ki: Muhammed İbn Harun'un İshâk İbn İbrahim'den, ayrıca Muhammed İbn Ali'nin sâlih İbn Ahmed'den rivayetlerine göre o ikisi, Ebu Abdullah Ahmed İbn Hanbel'e «îmân edinceye kadar putperest kadınları nikahlamayın» âyetini sordular, o da: «Putperest araplann müşrik kadınlarıdır» dedi.

«îmân eden bir cariye puta tapan bir kadından — o sizin hoşunuza gitse de— daha iyidir» âyetine gelince; Süddî şöyle der:

Bu âyet Abdullah İbn Revana hakkında nazil oldu. Abdullah'ın siyâhî (zenci) bir cariyesi vardı. Onu, kızarak tokatladı sonra endîşe etti ve Rasûlullah'a gelip olayı haber verdi. Rasûlullah kendisine : «O, nedir?» (hangi dindendir?) diye sordu. Abdullah: «Oruç tutar, namaz kılar, abdest alır, Allah'tan başka İlâh olmadığına ve senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet eder» diye cevap verdi. Rasûlullah : «Ey Ebu Abdullah bu kadın mü'mindir.» buyurdu. Bunun üzerine Abdullah: «Seni hak ile gönderen (Allah'a) yemîn ederim ki muhakkak onu âzâd eder, evlenirim.» dedi ve söylediğini yaptı.

Bunun üzerine bazı müslümanlar «Câriyesiyle evlendi» diyerek onu kınadılar. Onlar (cariyeleri) müşriklerle nikahlamak isterlerdi, kendileri de soyuna rağbetle onlarla (müşriklerle) nikahlanmak isterlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «îmân eden bir köle, —hoşunuza gitse de— puta tapan erkekten, daha iyidir.» âyetini indirdi.

Abd İbn Humeyd, Ca'fer İbn Avn kanalıyla... Abdullah İbn Ömer* den rivayet eder ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

«Kadınları, güzellikleri sebebiyle nikahlamayın; olur ki güzellikleri onları helak eder. Kadınları mallan için nikahlamayın; olur ki mallan azdırır. Onlan dinleri için nikahlayın. Muhakkak ki siyah, kısa saçlı dindar bir câriye daha üstündür» Hadîsin senedinde yer alan Abdur-rahmân İbn Ziyâd el-İfrîkî zayıf bir râvîdir.

Buhârî ve M\jslim'de vârid olan Ebu Hüreyre'den mervî bir hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur :

«Kadın dört şey için nikahlanır: Malı, soyu, güzelliği ve dini için, sen dindar olanı tercih et, ellerin bereketlensin.»

Müslim'de de Câbir'den rivayetle bu hadîsin bir benzeri vardır.

Yine Müslim'de İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadîste Rasûlullah (s.a.) :

«Dünya bir maldır (meta') dünyanın en hayırlı malı da sâliha bir kadındır» buyurdular.

Allah Teâlâ buyuruyor : «îmân edinceye kadar onları puta tapan erkeklerle nikâh ettirmeyin. Müşrik erkekleri, mü'min kadınlarla evlendirmeyin.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de : «Bunlar

onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar.» (Mümteherine, 10) buyurmaktadır.

Daha sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki: «îmân eden bir köle, —hoşunuza gitse de— puta tapan erkekten, daha iyidir.» Habeşli bir köle de olsa, mü'min bir erkek, reîs ve zengin olan müşrikten daha hayırlıdır. «Onlar sizi cehenneme çağırırlar». Onlarla birlikte düşüp kalkmak kişiyi dünya sevgisine, dünya malı toplamaya ve dünyayı âhirete tercihe sürükler ki bunun da sonu vahimdir. «Allah ise cennete ve mağfirete çağırır, şeriatı, emirleri ve yasakları ile ye öğüt alsınlar diye insanlara âyetlerini açıkça bildirir.»

[\[87\]](#)

222 — Sana âdet hâlinden de soruyorlar. De ki: O, bir ezadır. Onun için âdet halinde kadınlarınızdan ayrılın.

Te
mizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın. Şüphesiz ki Allah; hem çok tevbe edenleri sever, hem de çok temizlenenleri sever.

223 — Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın. Ve kendiniz için

önceden —iyi ameller— gönderin. Bir de Allah'tan korkun. Ve bilin ki siz, şüphesiz Ö'na kavuşacaksınız. îmân edenleri müjdele.

Kadınların Âdet Hali

İmâm Ahmed der ki; Abdurrahmân İbn Mehdî'nin... Enes İbn Mâ-lik'ten rivayetine göre Yahudiler kadınlarla onlar hayızlı iken birlikte yeyip içmezler ve evlerde bir arada bulunmazlardı. Ashâb-ı Kiram, Rasû-lulah (s.a.) dan bu durumu sorduklarında Allah Teâlâ : «Sana âdet halinden soruyorlar. De ki: O, bir ezadır. Onun için âdet halinde kadınlarınızdan ayrılın, temizleninceye kadar ^onlara yaklaşmayın» âyetini indirdi. Âyeti bitirince Rasûlullah (s.a.) :

«Nikâh (cima') hâriç her şeyi yapınız» buyurdular. Bu haber ya-hûdîlere ulaşınca, «bu adam, bizim durumumuzdan muhalefet etmedik hiçbir şey bırakmak istemiyor» dediler.

Üseyd İbn Hudayr ve Abbâd İbn Bîşr gelerek : «Ey Allah'ın Ra-sûlü, yahûdîler şöyle şöyle diyorlar. Âdet halindeki kadınlarla cima' etmeyelim mi?» dediler. Rasûlullah (s.a.) m yüzü öyle değişti ki,

onlara kızdığını sandık. İkisi çıktıklarında Rasûlullah (s.a.) a sütün (ma'mûl) bir hediye geldi. Rasûlullah (s.a.) bu hediye peşlerinden göndererek onlara ikram etti. Böylece Rasûlullah'ın kendilerine kızmadığını anlamış oldular.

Bu hadîsi Müslim de Hammâd İbn Zeyd tbn Seleme'den rivayet etmiştir.

Onun için, «âdet halinde kadınlarınızdan ayrılın» âyetinden, «Nikâh (cima') hariç olmak üzere her şeyi yapınız» hadisine binâen fere kasdedilmektedir. Bu sebeptendir ki; âlimlerden birçoğu ya da ekserisi fercin dışında olmak üzere âdet gören kadına yaklaşmanın caiz olduğu görüşündedirler.

Ebu Dâvûd da şöyle der: Bize Şa'bî'nin... Umâre İbn Ğarâb (veya Ğurâb) dan rivayet ettiğine göre, halası Hz. Âişe'ye, birimiz âdet görür, kendisi ve kocası için bir tek yataktan başka yatak bulunmazsa (ne yapalım) diye sorduk.

Hiz. Âişe şöyle dedi: «Sana Rasûlullah (s.a.) in ne yaptığını haber vereyim : (odaya) girdi, namaz kıldığını yere —Ebu Dâvûd der ki : Evinin mescidini, namaz kılınan yerini kasdediyor. —geçti ve gözlerine uyku

basıncaya ve kendileri soğuktan rahatsız oluncaya kadar oradan ayrılmadı. Sonra «Bana yaklaş» buyurdu. Ben : «Hayızlıyım» dedim. O : «Ayaklarını aç» buyurdu. Ben ayaklarımı açtım, O da yanağını ve göğsünü ayağıma koydu. Ben de üzerine eğildim, nihayet ısındı ve uyudu.»

Ebu Ca'fer İbn Cerîr diyor : Bize İbn Beşşâr... Ebu Kılâbe'den yazılı olarak nakletti ki Mesrûk Âişe'ye gitmiş ve: Rasûlullah'a ve ailesine selâm olsun, demiş. Hz. Âişe : Merhaba, hoşgeldin ey Ebu Âişe diye karşılık vermiş. Ona izin vermişler ve Hz. Âişe'nin yanına girmiş. Sana bir şey sormak istiyorum, ama utanıyorum, demiş ve Âişe.: Ben senin annenim, sen de benim oğlumsun deyince Mesrûk: «Eşi âdet görürken kadının kocası için ne vardır?» diye sormuş Hz. Âişe de : Kadının fer-ci dışında herşey, diye cevap vermiş.

Yine ibn Cerîr Humeyd'den rivayet eder ki... Mesrûk şöyle dedi: Hz. Âişe'ye : «Kadın hayızlı iken kocasına ne helâldir?» diye sordum. Hz. Âişe, cima' hâriç her şey, dedi. Bu rivayet İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve İkrime'nin kavlidir.

Yine İbn Cerîr, Ebu K re b kanalıyla... Meymûn  bn Mihrân'dan rivayet eder ki Hz.    e ona :  z nn üstünde olan diye cevap vermiştir.

Hz.    e şöyle der: Rasûlullah (s.a.) hayızlı iken bana emrederdi ba ını yıkardım. Ben hayızlı iken kucağıma (g    ) yaslanırdı ve Kur' an okurdu.

Yine Hz.    e'den rivayet edilen sahîh bir hadîs-i  erifte Hz. A  e şöyle der:

  Ben hayızlı iken; (yemekte) kemikten eti a zımla koparır, Rasûlullah (s.a.) a verirdim, o da benim a zımı koydu um yere ağzını koyardı. Bir şey içer ve o'na verirdim, o da benim i ti im yere ağzını koyardı (içerdi) .

Ebu Dâvûd Müsedded kanalıyla... Hal s'ın şöyle dediğini nakleder : Ben Hz.    e'nin şöyle dediğini duydum:

  Ben hayızlı olup temiz değilken Rasûlullah (s.a.) ile bir tek örtü içinde olurduk. Eğer benden ona (bedenine) bir şey bula ırsa sadece orayı yıkardı. Eğer elbisesine bir şey bula ırsa sadece bulaşan yeri yıkar ve o elbiseyle namaz kılarlardı. 

Ebu Davud'un, Saîd İbn Abdülcebbâr kanalıyla...
Ümmü Zerre'den naklettiğine göre Hz. Âişe (r.a.) nin :

«Ben hayız gördüğüm zaman, yataktan hasıra inerdim, Rasûlu'lah (s.a.) ile hayızdan temizleninceye kadar yakınlaşıp, birleşmezdik» sözüne gelince, bu Rasûlullah'ın ithiyâtına ve temizliğine hamledilmelidir.

Başkaları da dediler ki; örtünün altındaki hâriç hayızlı iken kadınla mübaşeret kocasına helâldir. Nitekim Buhar! ve Müslim'de, Meymûne Bint el-Hâris'den rivayet edilen bir hadîs-i şerifte şöyle denir: «Rasû-lullah (s.a.) hayızlı iken hanımlarından birine yaklaşmak istediğinde ona örtünmesini (izâr giymesini) emrederlerdi.» Hadîsin lafzı Buhârî' nindir. Buhârî ve Müslim'de buna benzer bir rivayet Hz. Âişe'den menkûldür.

İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Tirmizi ve İbn Mâce, A'lâ kanalıyla... Abdullah İbn Sa'd el-Ansârî'den rivayet ederler ki o, Rasûlullah (s.a.) a «Kadın hayızlı iken ondan bana ne helâldir?» diye sorduğunda Efendimiz : «İzârın üstündeki.» buyurmuştur.

Yine Ebu Dâvûd, Muâz İbn Cebel'den rivayet eder ki, o şöyle demiştir : «Rasûlullah (s.a.) a, eşim hayızlı iken bana nesi helâldir?» diye sordum. Rasûlullah: «îzânn üstündeki. Ama ondan da sakınmak ve çekinmek daha efdaldır» buyurdular. Daha önce de geçtiği gibi bu, Hz. Âişe, İbn Abbâs, Saîd İbn el-Müseyyeb ve Şüreyh'den rivayet edilmiştir.

Bu ve benzeri hadîsler kadının izârmm üstündeki kısmının kocasına helâl olduğu görüşünde olanların delilidir. Bu, Şafîî mezhebindeki iki kavilden biridir. Ayrıca Irâk'lıların birçoğunun ve diğer fakîhlerin terciî ettiğı görüş de budur. Bunların bu görüşlerinde hareket noktalarına gelince : İzâr cinsiyet organının hemen çevresi olup âlimlerin haram olduğunda icmâ' ettikleri cinsiyet organı ile yakın temasa sebep olabileceğı cihetle izâr'ın kapattığı bölge de haram sayılmıştır. Ayrıca bunu yapan kişı günâh işlemiş olur. Allah'a tevbe ederek bağışlanmasını dilemelidir. Keffâret gerekip gerekmediğı konusunda iki görüş vardır:

Birinci kanâate göre, keffâret gerekir. Nitekim İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri İbn Abbâs tarîkıyla naklederler ki, Rasûlullah (s.a.) «kansız hayızlı iken ona yaklaşan kimse bir, ya da yanm dînâr tasadduk eder.» buyurur. Tirmizî'nin lafzı ise: «Eğer kırmızı kan olursa bir dînâr, san kan olursa yanm dînâr.» şeklindedir.

Yine İmâm Ahmed, İbn Abbâs'dan rivayet eder ki Rasûlullah (s.a.) hayızlı iken hanımına yaklaşan kimseye bir dînâr, kan kesilip de henüz gusûl etmeden yaklaşan kimseye de yarım dînâr keffâret verdirmiştir.

İkinci görüş; Şafî mezhebinin yeni ve sahih görüşü olup, Cum-hûr'un kavlidir. Buna göre; keffâret gerekmez, sadece Allah'a istiğfarda bulunulur. Çünkü onlara göre; bu hadîsin merfû' oluşu sahih değildir. Daha önce de geçtiği gibi hadîs merfû' olarak da, mevkuf olarak da rivayet edilmiştir. Hadîs imâmlarından çoğuna göre sahih olan, hadîsin mevkuf olarak rivayetidir. Allah Teâlâ'nın «Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.» kavli «Adet halinde kadınlarınızdan ayrılın.» kısmının

tefsiridir. Bu âyet; hayızlı olduğu sürece kadınlara cima' ile yaklaşmanın yasaklanmasıdır. Bundan anlaşılan da âdet kesildiğinde ci-mâın helâl olmasıdır.

Allah Teâlâ'mın «İyice temizlendikleri vakit size emrettiği yerden onlara gidin» buyruğu, yıkandıktan sonra temasta bulunmanın men-dûb olduğunu göstermektedir.

İtan Hazm «İyice temizlendikleri vakit Allah'ın size emrettiği yerden onlara gidin.» âyeti sebebiyle her âdetten sonra cimâm vâcib olduğu görüşüne varmıştır. Fakat bu konuda onun dayanağı yoktur, çünkü bu yasaklamadan sonra vârid olan bir emirdir. Yasaktan sonra gelen emir konusunda fıkıh usûlü bilginlerinin görüşleri değişiktir. Bir kısım usûl bilgini, yasaktan sonraki emrin vücûb bakımından mutlak gibi olduğunu söylerler ki; bunlar, İbn Hazm'm cevâbına muhtaçtırlar.

Bir kısmı da emrin mubah oluş anlamına geldiğini söyleyerek emirden önceki yasaklamamanın vücûbu kaldıran bir karine olduğunu ileri sürmektedirler ki, bu da şüphelidir. Delilin

dayandınılabileceği nokta şudur, emrin gerektirdiği hüküm yasaklamadan önceki hale döndürülür. Eğer vâcib ise hüküm de vâcib olur. «Haram olan aylar çıkınca artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün...» (Tevbe, 5) âyetinde olduğu gibi. Mübâh ise, hüküm de mübâh olur. «İhramdan çıkınca avlanın.» (Mâide, 2) «Namaz bitince yeryüzüne dağılın.» (Cum'a, 10) âyetlerinde olduğu gibi. Deliller bu görüşte birleşmektedir. Bunu Gazâlî ve başkaları hikâye etmiş ve müteahhirîn imamlarından bir kısmı da bu görüşü tercih etmişlerdir, ki sahîh olan bu görüştür.

Kadın âdetten kesildiğinde gusletmedikçe, ya da guslün şartları uyarınca, gusûl yapmak imkânsız ise, teyemmüm etmedikçe helâl olmadığı konusunda fıkıh bilginleri müttefiktirler. Yalnız Ebu Hanîfe; âdetin en uzun süresinde bitmesi halinde birleşmenin —ki ona göre bu süre on gündür— kan kesildiğinde, sadece kanın kesilmesiyle helâl olacağı, gusle ihtiyâç bulunmayacağı görüşündedir.

İbn Abbâs «Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın» âyetinin, kanamadan temizleninceye kadar «iyice temizlendikleri vakit» âyetini de su ile

iyice temizlendikleri vakit şeklinde tefsir etmektedir ki Mücâhid, İkrime, Hasan, Mukâtil İbn Hayvan, L?ys İbn Sa'd ve başkaları da böyle tefsir etmişlerdir. İbn Abbâs, Mücâhid ve bazıları «Allah'ın size emrettiği yerden onlara gidin» âyeti hakkında şöyle der: «Yani fercden. Ondan başkasına tecâvüz etmeyin, bundan başka bir şey yapan haddi tecâvüz etmiş olur.»

İbn Abbâs, Mücâhid ve İkrime «Allah'ın size emrettiği yerden onlara gidin» âyetini ayrılmanızı emrettiği şeklinde anlamışlardır. İlerde geleceği gibi burada arkadan münasebetin haram kılındığına delâlet vardır.

Ebu Rezîn, İkrime, Dahhâk ve bazıları «Allah'ın size emrettiği yerden onlara gidin,» âyetini, hayızlı olmayıp temiz olduklarında onlara gidiniz şeklinde anlamışlardır. İşte bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Şüphesiz ki Allah (münâsebet tekrarlandığı takdirde) günâhlardan çok tevbe edenleri, hem de eziyet ve pisliklerden —ki bu eziyet ve pislik yasaklanmış olan hayızlı kadına yaklaşımdır— çok temizlenenleri, sakınanları sever.» buyurmaktadır.

«Kadınlarınız sizin için bir tarladır.» İbn Abbâs der ki; Hars Tarla; doğum mahallidir. «O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.» Bu konuda vârid olan hadîslerde de geçtiği gibi, bir tek noktadan olmak şartıyla ister ön taraftan ister arka taraftan dilediğiniz gibi tarlanıza varın, demektir.

Buhârî diyor ki, Ebu Nuaym... İbn el-Münkedir'den nakleder ki, o Câbir'in: «Yahudiler : Eğer kişi karısıyla arka taraftan cinsi münâsebette bulunursa çocuk şaşş olur derlerdi, bunun üzerine «Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.» âyeti nazil oldu.» dediğini duydum demiştir. Müslim ve Ebu Dâvûd da aynı hadîsi Süfyân el-Sevrî'den rivayet ederler.

İbn Ebu Hatim der ki, Yûnus İbn Abdü'l-Â'lâ... Câbir İbn Abdullah'tan haber veriyor ki, o şöyle demiş : Yahudiler müslümanlara : «Kim karısı arkasım dönmüş olarak onunla münâsebette bulunursa çocuk şaşş olur.» demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.» âyetini indirdi.

Bir hadîs-i şerifte İbn Cüreyc, Rasûlullah (s.a.) in : «Fercden olduktan sonra, önden veya arkadan...» buyurduğunu bildirir.

Behz İbn Hakim... babasından nakleder ki, dedesi şöyle demiş: «Ey Allah'ın Rasûlü, kadınlarımızın neresine varıp, neresine varmayalım?» dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : «(O) senin tarlandır, tarlana dilediğin gibi var. Şu kadar ki yüzüne vurma, çirkin olduğunu söyleme. Sadece yatakta onu terket» buyurdular. Bu hadîsi İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri rivayet etmişlerdir.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Yûnus ...Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: Himyerli bazı kimseler Rasûlullah (s.a.) a gelerek bazı şeyler sordular. Bir adam Rasûlullah'a : «Ben kadınlarla temasta bulunmuyorum, benim hakkımda ne dersin?» dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.» âyetini indirdi.

Ebu Ca'fer el-Tahâvî «Müşkil'ül-Hadîs» isimli eserinde der ki: Ah-med İbn Dâvûd... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki, adamın birisi bir kadınla arka

tarafından temasta bulunmuştu. İnsanlar bunu hoş görmediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Kadınlarınız sizin için bir tarladır» âyetini indirdi.

Hadîsi îbn Cerîr, Yûnus'dan o da Ya'kûb'dan rivayet etmiştir. Aynı hadîsi Hafız Ebu Ya'lâ da... Abdullah İbn Nâfi'den rivayet eder.

İmâm Ahmed der ki; bize Affân... Abdurrahmân îbn Sâbit'in şöyle dediğini nakletti: Ben Hz. Ebubekir'in torunu Hafsa'nın yanına girdim ve Sana bir şey soracağım, ama sormaktan utanıyorum, dedim. Hafsa : Ey kardeşimin oğlu utanma, dedi. Bunun üzerine kadınlara arka taraflarından yaklaşıp temas etmeyi sordum. O, şöyle dedi:

Bana Ümmü Seleme'nin haber verdiğine göre; Ansâr, kadınlarını emekler hale getirerek temas kurmazlarmış. Yahudiler de «Kim karısıyla emekler halde temasta bulunursa, çocuğu şaşı olur» derlermiş. Muhacirler Medine'ye gelip de Ansâr'm kadınları ile evlendiklerinde onları emekler hale getirerek temasta bulundular. Bir kadın kocasına karşı gelerek : Rasûlullah (s.a.) a varıp sormadıkça sen böyle yapmayacaksın, demiş ve Ümmü

Seleme'nin yanına girerek durumu anlatmış. Ümmü Seleme: Rasûlullah (s.a.) gelinceye kadar otur, demiş. Rasûlullah (s.a.) gelince Ansâr'lı kadın, Rasûlullah (s.a.) a (bunu) sormaktan utanarak çıkmış. Ümmü Seleme Rasûlullah'a (bu mes'eleyi) sorunca, Ra-sûli Ekrem «o Ansârlı kadını çağır.» buyurmuşlar. Ümmü Seleme de o kadını çağırmış. Rasûlullah (s.a.) : «Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.» âyetini okumuş. Tirmizî de bu hadîsi Bendâr kanalıyla Ebu Haysem'den rivayet eder ve hasendir, der.

Ben derim ki; ...Hammâd İbn Ebu Hanîfe kanalıyla... Ümmü'l-Mü' minîn Hafsa'dan rivayet edilir ki; bir kadın Hz. Hafsa'ya : «Kocam emekleyerek ve önden gelmek suretiyle benimle temasta bulunuyor. Ben de bundan hoşlanmıyorum.» demişdi. Bu durum Rasûlullah (s.a.) a bildirilince «aynı noktadan olursa bunda bir beis yoktur.» buyurmuşlar.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bana Hasan... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi. Ömer İbn Hattâb Rasûlullah (s.a.) a gelerek: «Ey Allah'ın Rasûlü helak

oldum.» dedi. Rasûlullah (s.a.) : «Seni helak eden şey nedir?» buyurdu. Hz. Ömer: Dün gece devemi ters çevirdim, dedi. (bununla eşine arka taraftan teması kasdediyordu) Rasûlullah (s.a.) ona cevap vermedi. Allah Teâlâ «Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.» âyetini vahyetti. İster ön tarafından, ister arka tarafından yaklaş, ancak hayızlı iken ve arkadan (dübür) sakın, buyurdu. Bu hadisi Abd İbn Humeyd kanalıyla Hasan İbn Musa'dan rivayet eden.Tirmizî, hasen, garîb bir hadîstir, der.

Hafız Ebu Ya'lâ der ki; Bize Haris İbn Şüreyh'in... Ebu Saîd'den rivayetine göre... o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) zamanında bir adam karısını öne eğerek (arkasından yaklaşıarak) onunla temasta bulundu.

«Falanca karısına şöyle şöyle yaklaşmış, temasta bulunmuş.» dediler de, Allah Teâlâ : «Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varım.» âyetini indirdi.

Ebu Dâvûd diyor ki; bana Abdülazîz İbn Yahya... tbn Abbas'dan nakletti ki; o şöyle demiş : İbn Ömer

—Allah onu bağışlasın— vehmediyor. Bu kabile Ansâr'dandır. Onlar putperest idiler ve ehl-i kitâb'tan olan yahûdî kabilesiyle birlikteydiler. Yahudileri ilimde kendilerinden üstün görerek birçok işlerinde onlara uyarlardı. Ehl-i kitâb, kadınlarına bir tek şekilde yaklaşırlardı, (temasta bulunurlardı) Bu da kadın için en ziyâde örtülü bir durumda olurdu. Ansânın bu kabilesi bu davranışı onlardan almışlardı. Kureyş'ten bu kabile ise, kadınlarını çirkin bir şekilde soyarlar ve onları öne arkaya çevirerek, uzatarak onlardan zevk alırlardı. Muhacirler Medine'ye geldiklerinde onlardan birisi, Ansâr'dan bir kadınla evlendi ve öyle yapmak istedi. Kadın buna karşı çıkarak: «Bize sadece bir tek şekilde yaklaşılr, sen de öyle yap, ya da benden uzak dur.» dedi. Bu karı kocanın durumu RasûlulJah (s.a.) a ulaşınca, Allah Teâlâ: «Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.» âyetini indirdi. Yani doğan yerden yaklaşmak şartıyla; ister önünden, ister arkasından, ister uzatarak. Bu hadisi sadece Ebu Dâvûd rivayet etmekle birlikte daha önce geçen hadîsler bunun sahih olduğunu göstermektedir,

özellikle Ümmü Seleme'nin rivayeti bu hadîsin siyakına benzemektedir.

Bu hadîsi Hafız Ebu'l-Kâsım Taberânî de Muhammed İbn İshâk tankıyla... Mücâhid'den rivayet eder. Mücâhid der ki: Mushafı Fatîha* dan sonuna kadar İbn Abbâs'a arzettim. Her âyette onu durdurarak o âyeti sordum. Nihayet «Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.» âyetine gelince, İbn Abbâs: «Kureyş' ten bu kabile Mekke'de iken kadınları soyarlar ve onlardan lezzet alırlardı...» dedi.

Ve bu akışıyla (bu şekliyle yukardaki) kıssanın tamâmını zikretti, İbn Abbâs'm İbn Ömer —Allah ondan razı olsun— vehmediyor? demesi de sanki Buhârî'nin şu rivayetine işaret etmektedir:

Bize İshâk... Nâfî'in şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ömer, Kuran okuduğunda bitirinceye kadar hiç konuşmazdı. Bir gün ona gittim. Bakara sûresini okudu ve bu âyete geldiğinde: «Neyin hakkında nâzil okiu biliyor musun?» dedi. Ben: Hayır, dedim. O: «Şunun ve şunun hakkında nazil oldu.» dedi ve okumaya devam etti.

Abdüssamed'in... İbn Ömer'den rivayetine göre o; «O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın» âyeti hakkında : «Kadının tercinden yaklaşmak, ona varmaktır» demiştir. Bu hadîsi bu şekliyle sadece Buhârî rivayet etmiştir.

İbn Cerîr der ki Ya'kûb İbn İbrahim... Nâfî'den nakletti ki; o şöyle demiş:

Bir gün «kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.» âyetini okudum. İbn Ömer : Ne hakkında nazil oldu biliyor musun?, dedi. Ben : Hayır, dedim. O: Kadınlara arka taraflarından yaklaşmak hakkında nazil oldu, dedi.

Ebu Kılâbe... İbn Ömer'den rivayet ediyor, o «tarlanıza dilediğiniz, gibi varın» âyeti, dübür hakkındadır demiştir. Bu hadîs, Mâlik, Nâfî, İbn Ömer senediyle rivayet edilmişse de sahih değildir.

Neseî... Zeyd İbn Eslem'den, o da Abdullah İbn Ömer'den rivayet ediyor ki; bir adam karısı ile dübüründen temasta bulunmuş. Allah Teâlâ: «Kadınlarınız sizin için tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın» âyetini inzal buyurmuş.

Ebu Hatim el-Râzî: Şayet bu hadîs Abdullah İbn Ömer'den rivayette Zeyd İbn Eslem'in yanında bulunsaydı, insanlar Nâfi'e bu kadar düşkün olmazlardı, demektedir ki, bu Ebu Hâtim'in hadîs hakkındaki bir ta'lîlidir.

Bu hadîsi Abdullah İbn Nâfi de... İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Bu hadîsi, daha önce geçen hadîslere hamlederek yorumlamak gerekir. Bu durumda kadınlara cinsel uzuvlarından olmak kaydı ile arka taraflarından yaklaşılabılır. Nitekim Neseî ayrıca Ali İbn Osman tarîki ile... Ebu Nadr'dan rivayet eder ki; Ebu Nadr Abdullah İbn Ömer'in kölesi Nâfi'e şöyle demiş : Senin aleyhinde çok şey söyleniyor. Sen İbn Ömer* den rivayetle onun kadınlar ile dübürlerinden temasta bulunulabilece-ğİne fetva verdiğini söylemişsin. Nâfi: Benim hakkımda yalan söylüyorlar (benim söylemediğim bir şeyi benim için söyledi diyorlar) fakat sana durumun nasıl olduğunu bildireyim: Bir gün İbn Ömer Mushaf ı ezberden okuyordu. «Kadınlarınız sizin için tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın» âyetine gelince: Ey Nâfi bu âyetin durumundan bir şey biliyor musun?

dedi. Ben : Hayır, dedim. O : Biz Kureyşliler, kadınlara emekler vaziyette yaklaşırdık. Medine'ye gelip de Ansâr kadınlarını nikahlayınca daha önce istediğimiz gibi onlardan da istedik (daha önce kadınlarımızla nasıl temasta bulunuyorsak onlarla da aym şekilde temasta bulunmak istedik.) Bu, onlara eziyet verdi ve bundan hoşlanmadılar. Ansâr kadınları yahûdîlerin halini almışlar ve sadece yanlarından (yanları üzere iken) temasta bulunmaya alışmışlardı. Allah Teâlâ da: «Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanı» dilediğiniz gibi vann.» âyetini indirdi. Bu rivayetin isnadı sahihtir. Bu hadîsi İbn Merdûyeh de Taberânî kanalıyla... Kâ'b İbn Alkame'den rivayet etmiştir.

Biz Abdullah İbn Ömer'den açık olarak bunun zıddına bir rivayeti de nakletmiş ve —ilerde geleceği gibi— bunun mübâh veya helâl olmadığını belirtmiştik.

Bu kavil her ne kadar Medine fukahâsından bir bölümüne ve başkalarına nisbet edilmişse ve bazıları da bu kavli İmâm Mâlik'e isnâd etmişlerse de, çoğunluk bu görüşün İmâm Mâlik'e isnadının

sıhhatini reddeder. Nitekim müteaddit tarîklardan gelen hadîş-i şeriflerde arkadan temas yapılması yasaklanmıştır. Hasan İbn Arefe diyor ki; İsmâîl İbn Ayyaş... Câbir'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) : «Onlar utanıyorlar, halbuki Allah gerçeklerden asla utanmaz. Kadınlara arkalarından (dübürlerinden) temasta bulunmak helâl değildir.» buyurmuştur.

İmâm Ahmed der ki; bize Abdurrahmân... Huzeyme İbn Sâbit'ten nakletti ki, Rasûlullah (s.a.), kişinin karısıyla dübüründen temasta bulunmasını yasaklamıştır.

İmâm Ahmed ayrıca diyor ki; bana Ya'kûb... Huzeyme İbn Sabit el-Hatmî'den haber verdiğine göre, Rasûlullah (s.a.) : «Onlar utandılar ama Allah gerçekleri (açıklamaktan) asla utanmaz, bunu üç kerre tekrarladılar ve kadınlarla arkalarından (dübürlerinden) temasta bulunmayınız.» buyurdular. Bu hadîsi Neseî ve İbn Mâce, Huzeyme İbn Sâ-bit'e varan muhtelif tarîklardan rivayet etmişlerdir, ancak onun isnadında birçok ihtilâflar vardır.

Ebu îsâ el-Tirmizî ve Neseî derler ki; bize Ebu Saîd... İbn Abbâs' tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) :

«Allah Teâlâ, bir kadınla ya da bir erkekle dübüründen temasta bulunan kişiye (kıyamet gününde) rahmet nazarıyla bakmaz.» buyurmuştur. Bilâhere Tirmizî: Bu hadîs ha-sen, garîb bir hadîstir, der. Bu hadîsi İbn Hifobân da Sahîh'inde bu şekilde tahrîc eder. Bu hadîsin sahih olduğunu İbn Hazm da söylemektedir. Sadece Neseî bu hadîsi Hennâd'dan, Vekî ve Dahhâk isnâdıyla mevkuf olarak rivayet etmiştir.

Abd ise şöyle diyor: Bize Abdürrezzâk... Tâvûs'dan o da babasından haber verdi ki; Bir adam, İbn Abbâs'a, kadınlarla dübüründen temasta bulunmayı sordu. İbn Abbâs: «Bana küfürden soruyorsun» diye cevap verdi. Bu hadîsin isnadı sahihtir. Neseî de, İbn'ül-Mübârek kanalıyla Ma'mer'den bu hadîsin bir benzerini rivayet etmiştir.

Abd İbn Humeyd tefsirinde şöyle der: Bize İbrâhîm İbn'ül-Hakîm, babacından, o da İkrime'den haber verdi ki; İkrime şöyle demiş: Bir adam İbn Abbâs'a geldi ve Ben eşim ile dübüründen temasta bulunurdum, Allah'ın «Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.»

âyetini İşittim de bunun bana helâl olduğunu zannettim, dedi. İbn Abbâs : Ey aptal, Allah'ın : «O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın.» âyeti, ön taraflarından (ferclerinden) olmak üzere ister ayakta, ister oturarak, ister önlerinden, ister arkalarından onlara varın anlamındadır, sakın başkasına tecâvüz etme, diye cevap verdi.

İmâm Ahmed diyor ki, bize Abdüssamed... Amr İbn Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) : «Kim karısı ile dübüründen temasta bulunursa, bu yaptığı küçük livâtadır (homoseksüelliktir) » buyurdular.

Abdullah ibn Ahmet diyorki; Hedbe... Hemmân'dan nakletti ki^ Katâde'ye karısıyla dübüründen temasta bulunan kişi hakkında sordular. Katâde şöyle dedi: Amr İbn Şuayb'm babasından, onun da dedesinden haber verdiğine göre Rasûlullah (s.a.) : «Bu küçük livâtadır (homoseksüelliktir)» buyurmuş.

Katâde der ki, Ukbe İbn Vessâc, Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini nakletti: «Bunu ancak kâfirler yapar.» Bu hadîs Yahya İbn Saîd el-Kattân tarîkiyla...

Abdullah İbn Amr İbn Âs'tan mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Bu rivayet daha sahihtir. Allah, en iyisini bilendir. Hadîsi Afod İbn Humeyd de... Abdullah İbn Amr'dan mevkuf olarak rivayet etmiştir.

Ca'fer el-Firyâbî diyor ki; bana Kuteybe... Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) :

«Yedi grup insan vardır ki kıyamet günü Allah onlara (rahmet nazariyle) bakmayacak, onları temize çıkarmayacak (tezkiye etmeyecek) ve onlara : «Cehenneme girenlerle birlikte siz de cehenneme (ateşe) gizin.» buyuracaktır. Bunlar : Bir (erkek)le temasta bulunan, kendisiyle temasta bulunan erkek (homoseksüelden her ikisi de), şehvetini eliyle gideren (mastürbasyon yapan), hayvan ile temasta bulunan, kadın ile dübüründen temasta bulunan, kadın ile kadının kızının arasını birleştiren (hem bir kadınla, hem de aynı kadının kızıyla temasta bulunan), komşusunun karısıyla zina eden ve komşusuna eziyet ederek onun kendisine la'net etmesine sebep olan kimsedir» Hadîsin senedinde yer alan tbn Lehîa ve şeyhi zayıftırlar.

İmâm Ahmed İbn Hanbel diyor ki; fcize Abdürrezzâk... Ali İbn Talk* m şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) kadınlarla dübürlerinden temasta bulunmayı yasakladı. Muhakkak ki Allah gerçeği (açıklamaktan) utanmaz. Bu hadîsi İmâm Ahmed İbn Hanbel ayrıca Ebu Muâviye ve Ebu îsâ el-Tirmizî'den, Ebu Muâviye tarîkıyla tahrîc etmiştir ve bunda ziyâdelik vardır. O şöyle der: Hadîs hasendir, bu hadîsi, İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde vâki' olduğu üzere Ali İbn Ebu Tâlib-den nakledenler varsa da sahih olan, Ali İbn Ebu Tâlib olmayıp râvînin Ali İbn Talk olduğudur.

İmâm Ahmed diyor ki: bana Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Karısıyla dübüründen temasta bulunan kişiye Allah (kıyamet gününde) asla (rahmet nazarıyla) bakmayacaktır.»

Bize Affân... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti M; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «Karısıyla dübüründen temas eden kişiye Allah rahmet nazarıyla bakmaz.» Bu hadîsi İbn Mâce de Süheyl tarîkıyla rivayet etmiştir.

Vekı... Ebu Hüreyre'den nakleder ki: Rasûlullah (s.a.); «Karısıyla dübüründen temasta bulunan kişi lâ'netlenmiştir.» buyurdular. Bunu Ebu Dâvûd ve Neseî de Vekî tarîkıyla rivayet etmişlerdir.

Hafız Ebu Nuaym el-îsfahânî diyor ki; bana Ahmed İbn Kasım... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Bir kadınla dübüründen temasta bulunan kişi lâ'netlenmiştir.»

Neseî'nin Sünen'inde bu hadîs böyle değildir. Neseî'nin Sünen'inde bulunan hadîs daha önce de geçtiği gibi Süheyl'den mervîdir. Şeyhimiz Hafız Ebu Abdullah el-Zehebî der ki; Ahmed İbn el-Kasım İbn ez-Zey-yân'ın bu hadîsi bu sened ile rivayeti onun kendi vehmidir. Nitekim bu zât zayıf kabul edilmiştir.

Hadîsin başka bir tarîktan rivayeti şöyledir; Müslim İbn Hâlid el-Zencî... Ebu Hüreyre'den rivayet ediyor ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Kadınlarla dübürlerinden temasta bulunan lâ'netlenmiştir.» Bu hadîsin senedinde yer alan Müslim İbn Hâlid hakkında (baza şeyler) söylenmiştir. Bu hadîsin bir başka rivayeti de, İmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin Hammâd İbn Seleme

kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklettikleri şu ifâdedir : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; «Kim hayızlı bir kadınla temasta bulunursa, ya da bir kadınla dübüründen temasta bulunursa, ya da kâhine giderek onun söylediğini doğrularsa Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur.» Tirmizî der ki: Buhârî; bu hadîsin zayıf olduğunu söylemiştir. Buhârî Hakîm'in Ebu Temîme'den rivayeti hakkında onun nakline uyulmaz, der. Bu hadîsin başka bir tarîktan rivayeti şöyledir : Neseî diyor ki; bana Osman İbn Abdullah... Ebu Hüreyre'den Rasûlullah (s.a.) in şöyle buyurduğunu nakletti:

«Allah'tan gerçek şekliyle utanın, haya edin, kadınlarla dübürlerinden temasta bulunmayın.» Bu hadîsi bu şekliyle sadece Neseî rivayet etmiştir.

Hafız Hamza İbn Muhammed el-Kinânî diyor ki, bu hadîs münker -e bâtıldır. Zührî, Ebu Seleme ve Saîd'in rivayetleri bâtıldır. Eğer Ab-dûlmelik bu hadîsi Saîd'den işitmişse bunu ancak ihtilâttan sonra işitmiştir. Halbuki, Tirmizî'nin Ebu Seleme'den rivayetine göre o, bundan rjehyeydiyordu. Hadîsin Ebu

Hüreyre kanalıyla Rasûlullah (s.a.) dan rivayeti ise hiç yoktur.

Hamza İbn Muhammed el-Kinânî güzel tenkitte bulunuyor. Şu kadar var ki Abdülmelik İbn Muhammed el-San'ânî'nin ihtilâta (karış-znnada) bulunduğu bilinmiyor. Bunu Hamza el-Kinanî'den başkası söylemiyor. O, ise Sika (güvenilir) bir kişidir. Ancak Dihyem, Ebu Hâlan ve İbn Hibbân onun aleyhinde konuşmuşlardır. İbn Hibbân, onun hadîsiyle delil getirmek caiz değildir, der. En doğrusunu Allah bilir.

Zeyd İbn Yahya İbn, Ubeyd, Saîd İbn Abdülazîz'den naklinde ona tabi olmuştur. Hadîs iki ayrı tarık ile Ebu Seleme'den rivayet edilmişse de hiçbirisi sahih değildir. Hadîsin başka bir. tarîktan rivayeti şöyledir :

Neseî diyor ki; bana İshâk İbn Mansûr... Ebu Hüreyre (r.a.) nin şöyle dediğini nakletti: «Erkeklerin kadınlarla dübûrlerinden temasta bulunmaları küfürdür.»

Ayrıca Neseî bu hadîsi Bündâr ve Abdurrahmân kanalıyla Ebu Hüreyre'den şu ifâde ile nakleder :

«Kim bir kadınla dübüründen temasta bulunursa, onun küfrünü elde etmiş olur.»

Neseî, bu hadîsi Sevrî tankıyla... Ebu Hüreyre'den mevkuf olarak rivayet etmiştir. Yine Neseî bu hadîsi, Ali İbn Bezîme tarîkıyla... Ebu Hüreyre'den mevkuf olarak rivayet etmiştir.'

Bekr İbn Huneys Ebu Hüreyre'den rivayet ediyor ki... Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

«Kim erkek ve kadınlarla dübûrlerinden temasta bulunursa kâfir olmuştur.»

Hadîsin mevkuf olan rivayeti daha sahihtir. Râvî Bekr İbn Huneys'i birçok imam zayıf görmüş, bir kısmı da terketmiştir. (hadîsi metruktür.)

Muhammed İbn Ebân el-Belhî diyor ki; bana Vekî'... Ömer İbn el-Hattâb'dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

«Muhakkak ki Allah Hak'dan (gerçekleri açıklamaktan) haya etmez; kadınlarla dübûrlerinden temasta bulunmayınız.»

Neseî Saîd İbn Ya'kûb kanalıyla... Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet eder : «Kadınlarla dübûrlerinden temasta bulunmayın.»

İshâk İbn İbrahim... Abdullah İbn el-Hâd'dan nakletti ki, Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiş: Allah'tan haya edin. Doğrusu Allah hak (ki açıklamak) tan haya etmez. Kadınlara dübûrlerinden yaklaşmayın» mevkuf olan bu rivayet daha sahihtir.

İmâm Ahmed diyor ki; bize öunder ve Muâz veya İbn Muâz... Talk İbn Yezîd, Yezîd İbn Talk'tan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

«Muhakkak ki Allah gerçekleri (açıklamaktan) haya etmez, kadınlara arkalarından (dübûrlerinden) yaklaşmayın.»

Aynı şekilde birçokları bu hadîsi Şu'be'den, Abdürrezzâk da... Talk tbn Ali'den rivayet etmişlerdir. Daha önce de geçtiği üzere bu, Talk İbn Ali değil, Ali İbn Talk olsa gerektir. Doğrusunu Allah bilir.

Ebu Bekr el-Esrem Sünen'inde diyor ki bize Ebu Müslim... İbn Mes'ûd'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Kadınların dü-bürleri haramdır.»

Bu hadîsi İsmâîl İbn Uleyye, Süfyân el-Sevri, Şu'be ve başkaları Ebu Abdullah el-Şakîri —ismi Seleme İbn Temmâm olup sika (güvenilir) bir râvîdir— kanalıyla Ebu Ka'lem ve İbn Mes'ûd'dan

mevkuf olarak rivayet etmişlerdir ki bu, daha sahihtir.

İbn Adiyy diyor ki; bana Ebu Abdullah... Abdullah İbn Mes'ûd kanalıyla nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Kadınlarla arkalarından temasta bulunmayınız.» Hadîsin senedindeki Muhammed İbn Hamza, Cezerî'dir ve onun ile şeyhi hakkında konuşulmuştur.

Bu hadîs, Übeyy İbn Kâ'b, Berrâ İbn Âzib, Ukbe İbn Âmir, Ebu Zerr ve başkalarından da rivayet edilmiştir. Ancak bunlardan (her bireri hakkında) hadîsin sıhhatına mâni olabilecek şeyler söylenmiştir. Allah en doğrusunu bilendir.

Seyri Salt İbn Behrâm kanalıyla... Ebu Cüveyriye'den naklediyor ki: Bir adam Hz. Âli'ye kadınla dübüründen temasta bulunmayı sormuş. Hz. Ali şöyle demiş: «Rezîl oldun, Allah seni rezîl etsin, Allah Teâlâ'nın: «Sizden önce dünyalarda hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı yapıyorsunuz?» (A'râf, 80) buyruğunu duymadın mı?»

Daha önce İbn Mes'ûd, Ebu'd-Derdâ, Ebu Hüreyre, İbn Abbâs ve Abdullah İbn Ömer'in bunun

haram kılındığına dâir sözleri geçmişti. Abdullah İbn Ömer'in de bunu haram saydığı sabittir.

Ebu Muhammed Abdurrahmân İbn Abdullah ed-Darîmî Müsned'in-de der ki: Bize Abdullah İbn Salih... Saîd İbn Yesâr Ebu'l-Habbâb'tan rivayet etti: Abdullah İbn Ömer'e : Cariyelerin tahmîz edilmeleri konusunda ne dersin? dedim. O: Tahmîz de ne ki? dedi. Bunun dübür olduğu zikredilince o: Bunu müslümanlardan hiçbir kimse yapar mı? dedi.

İbn Vehb ve Kuteybe de Leys'den bu şekilde rivayet ettiler. Bu rivayeti isnâd ve metin yönüyle sahih olup Abdullah İbn Ömer'in dübür-den teması haram kabul ettiğini açıkça göstermektedir. İbn Ömer'den başka manâlara muhtemel rivayetlerin tamamı bu muhkem olan rivayetine döndürülmelidir.

İbn Cerir der ki: Bana Abdurrahmân İbn Abdullah, Mâlik İbn Enes'den nakletti ki; Ona Ey Ebu Abdullah, İnsanlar Salim İbn Abdul-lah'dan kul veya yaramaz kişi Ebu Abdullah'a yalan söylüyor dediğini rivayet ediyorlar, dediler. Mâlik: «Yezîd İbn Rûmân'a şehâdet ederim ki, o bana Salim İbn Abdullah'dan, İbn Ömer'den Nâfî'nin söylediklerini

haber verdi.» dedi. Ona: Haris İbn Ya'kûb, Ebu'l-Habbâb Saîd İbn Yesâr*dan rivayet ediyor ki o İbn Ömer'e: Ey Ebu Abdurrahmân, biz cariyeler satın alıyoruz onlarla tahmîz de bulunalım mı? diye sordu. İbn Ömer: Tahmîz nedir? diye sordu. Ona, bunun dübürden münasebette bulunmak olduğunu söyledi. Bunun üzerine tbn Ömer:öf, öf, bunu, mü'min ya da müslüman kimse hiç yapar mı? diye cevap verdi, dediler.

Mâlik : Rabîa'ya şehâdetle bulunurum ki o, bana Ebu'l-Habbâb'dan, o da İbn Ömer'den, Nâfi'in söylediği gibi haber verdi, dedi.

Neseî, Rebi İbn Süleyman kanalıyla Afodtîrîrâman tbn Kasım'dan rivayet ediyor. O şöyle dedi:

Mâlik'e: «Mısır'da, bizim yanımızda Leys tbn Sa'd, Haris tbn Ya' kub Said tbn Yesâr tankıyla «İbn Ömer'in şöyle dediğini rivayet ediyor» dedim: Biz cariyeleri satın alıyoruz onlarla tahmîz de bulunalım mı? dedim. İbn Ömer: Tahmîz nedir? dedi. Ben : Onlarla dübürlerinden temasta bulunuruz, dedim. O : «Öf öf, bunu müslüman kişi hiç yapar mı?» dedi.

Mâlik bana dedi ki: Rabîa'ya şehâdetle bulunurum ki o bana Said tbn Yesâr'dan rivayet etti ki o tbn Ömer'e sormuş, tbn Ömer de : «Bunda bir beis yoktur.» demiş.

Neseî'nin Yezîd tbn Rûmân tankıyla Ubeydullah tbn Abdullah'dan rivayetine göre Abdullah tbn Ömer, kişinin kadın ile dübüründen temasta bulunmasında bir beis olmadığı kanâatinde imiş.

Ma'mer İbn îsâ ise Mâlik'den bunun haram olduğu (görüşünü) rivayet etmiştir.

Ebu Bekr tbn Ziyâd el-Neysabûrî der ki bana İsmâîl İbn Hasan Is-maîl İbn Revh'ten nakletti ki o şöyle demiş: Ben Mâlik tbn Enes'e;

Kadınlarınızla dübürlerinden temasta bulunma hakkında ne dersin? diye sordum. O : Siz arapsınız tarla diye ancak ekin yerine derler; o halde ferici tecâvüz etmeyiniz (yalnızca fercten temasta bulununuz) dedi. Ben : Ey Ebu Abdullah, senin böyle dediğin söyleniyor, dedim. O : Bana yalan söylüyorlar, bana yalan söylüyorlar, dedi. Ordan sabit olan ancak budur.

Bu, kesin olarak, Ebu Hanîfe, Şafiî, Ahmed tbn Hanbel ve arkadaşlarının görüşüdür. Aynı şekilde Saîd İbn el-Müseyyeb, Ebu Seleme, Ik-rime, Tâvûs, Atâ, Saîd İbn Cübeyr, Urve İbn'üz Zübeyr, Mücâhid İbn Cebr, Hasan ve seleften başkalarının da görüşü (kavli) budur. Onlar dübürden teması reddetmişlerdir. İçlerinde dübürden temas etmeyi küfür sayanlar da vardır ki bu Cumhûr-u Ulemânın görüşüdür.

Bu konuda Medine fakîhlerinin bazısından, hatta İmâm Mâlik'den başka görüşler de hikâye edilmişse de bu görüşlerin sıhhati şüphelidir.

Tahâvî der ki: Asbağ İbn'ül-Ferec, Abdurrahmân İbn Kasım'dan rivayet etti ki, o (kadın ile dübüründen temasta bulunmayı kastederek) r Bunun helâl olduğu şüphesini (yayan) dinimde kendisine uyacağım birisine rastlamadım, dedi. Sonra da: «Kadınlarınız sizin için bir tarladır...» âyetini okuyarak: Hangi şey bundan daha açıktır?, dedi. İşte Ta-hâvî'nin (anlattığı) budur.

Hâkim, Dârekutnî ve Hatîb el-Bağdâdî, İmâm Mâlik'den değişik tarîklerden bunun mübâh

olduğunu belirten şeyler rivayet ederler. Ancak isnâdlannda zayıflık vardır. Şeyhimiz Hafız Ebu Abdullah el-Ze-hebî topladığı cüzünde bunlan derinliğine incelemiştir. Allah en iyisini bilendir.

Tahâvî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Abdülhakem'in rivayet ettiğine göre, o Şafiî'nin: «Bunun helâl veya haram olmasına dâir Rasûlullah (s.a.)dan sahih bir hadîs rivayet edilmemiştir, kıyâsa göre ise helâldir.» dediğini işitmiş.

Ebu Bekr el-Hatîb de... Muhammed İbn Abdullah İbn Abdülhakem* den benzer bir rivayeti nakleder.

Ebu Nasr İbn el-Sabbâğ der ki:

Rebî', İbn Abdülhakem'in bu konuda Şafiî'ye yalan isnâd ettiğİ hususunda; kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederdi. Çünkü Şafiî kitaplarından altısında bunun haram kılındığını açıkça ifâde etmektedir. Allah en iyisini bilendir.

Allah Teâlâ buyuruyor: «Ve kendiniz için önceden iyi ameller gönderin» Allah'ın haramları terketmeye dâir emirlerine uyarak «Bir de Allah'tan korkun ve bilin ki siz, şüphesiz O'na kavuşacaksınız» Amellerinizin bütününden dolayı sizi hesaba çekecektir.

Emrettiklerine itaat eden ve yasakladıklarını terkedenlere müjdele.

İbn Cerîr der ki bize Kasım Atâ'dan İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti:

«Ve kendiniz için önceden iyi ameller gönderin»,
«Cinsî temas sırasında Bismillah deyin.»

Sahîh-i Buhârî'de, İbn Abbâs'dan rivayet edilir ki o şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) :

«Sizden birisi ehli ile münâsebette bulunmak istediğinde : «Allah'ın adıyla, Allah'ım bizden ve bize vereceğinden şeytânı uzaklaştır.» deseydi ve bu münâsebetten onlar için bir çocuk takdir edilseydi ebediyyen şeytân ona zarar veremezdi.» buyurdular.

[\[88\]](#)

Yani Allah'ı ve Rasûlünü tasdik edene değin kâfir kadınlarla evlenmeyin. Bize göre (şîa) bu hüküm ehl-i kitâb'tan ve diğerlerinden kâfirlerin hepsiyle evlenmenin haram olduğunu bildiren umûmî bir hükümdür. Ve ne neshedilmiştir, ne tahsîs edilmiştir. Ancak burada ihtilâf konusu müşrik ta'bîrindedir. Bir kısmı müşrik kelimesinin ehl-i kitâb için kullanılamayacağını belirtir. Çünkü Allah «ehl-i

kitâb'dan ve müşriklerden küfredenler» buyurarak ikisini birbirinden ayırmıştır. Ayrıca «ne ehl-i kitâb'dan, ne de müşriklerden küfredenler» buyurarak birbirinden ayırdığı gibi birini diğerine atfetmiştir. Binâenaleyh bu âyetin iükmü neshedilmediği gibi, tahsis de edilmemiştir. Bazıları da derler ki; âyet bütün kâfirleri içine alır. Çünkü şirk ta'bîri küfredenlerin hepsi için geçerlidir. Yüce peygamberimizin peygamberliğini inkâr eden, onun yüceliğini inkâr etmiş demektir. Bu da şirkin kendisidir. Bu görüşü benimseyenler de kendi aralarında ihtilaflıdırlar. Bir kısmı der ki; Mâide süresindeki «kitâb verilenlerden namuslu kadınlar» âyeti ile bu âyet neshedilmiştir. Bunu söyleyenler arasında İbn Abbâs, Hasan, Mücâhid bulunmaktadır. Bir kısmı da der ki; bu âyet kitâb ehli olmayanlara tahsis edilmiştir. Katâde ve Saîd İbn Cübeyr böyle derler. Bir kısmı da der ki; bu âyet zahirine hamledilmelidir ve ister ehl-i kitâb'tan olsun, ister müşriklerden olsun kâfirlerin nikâhının haram olduğunu bildirmektedir. Abdullah İbn Ömer ile Zeydîye'den bir kısmı böyle derler. Bu, bizim de (şîa)

mezhebimizdir. İnşâallah Mâide sûresinde bu konu açıklanacaktır.» [\[89\]](#)

[\[1\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/595-598.

[\[2\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/598-602.

[\[3\]](#) Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm, I, 91-92.

[\[4\]](#) Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, II, 4-6.

[\[5\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/606-609.

[\[6\]](#) Âlûsî, Rûh el-Meânî, II, 8.

[\[7\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/617-618.

[\[8\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/619.

[\[9\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/621-622.

[\[10\]](#) Âlûsî, Rûh el-Meânî, II, 15.

[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/623-624.

[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/624-626.

[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/626-628.

[14] Âlûsî, Rûh el-Meânî, II, 24.

[15] Reşîd Rıza, Tefsir el-Menâr, II, 38-39.

[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/633-636.

[17] Hâzin, Lübâb, I, 227.

[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/637-639.

[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/641-642.

[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/643-644.

[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/647-649.

[22] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm, I, 103.

[23] Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl II, 236.

[24] Hâzin, Lübbâb, I, 234.

[25] Tantâvî, Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, 1,145 - 147.

[26] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, II, 57 – 64.

[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/668-670.

[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/675-676.

[29] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/677-678.

[30] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/678-679.

[31] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/680-682.

[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/682-686.

[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/691-693.

[34] Kâdî Beydâvî, En-vâr'üt-Tenzîl, I, 252-253.

[35] Âlûsî, Rûh el-Meânî, II, 51.

[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/699-702

[37] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/703-708.

[38] Hâzin, Lübbâb, I, 256-257.

[39] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, II, 143 -144.

[40] Ebu Ali et-Tabressî, Mecma'ül-Beyân, I, 273 – 274.

[41] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/711-713.

[42] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/713-716.

[43] Ebu Ali Tabressî, Mecma'ül-Beyân, I, 277.

[44] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/717-721.

[45] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, II, 167 -172.

[46] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/728-734.

[47] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/734-738.

[48] Ebu Ali, et-Tabressî. Mecma'ül-Beyân, I, 281.

[49] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/741-742.

[50] Reşîd Rızâ, Tefsir, el-Menâr, II, 195-198.

[51] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/746-747.

[52] Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, I, 274.

[53] Âlûsî, Ruh el-Meânî, II, 71 – 72.

[54] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/755-760.

[55] Muhyiddîn ibn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm, I, 118.

[56] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/761-762.

[57] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/767-770.

[58] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/771-781.

[59] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/781-790.

[60] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/790-796.

[61] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/796-798.

[62] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/798-801.

[63] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/801-803.

[64] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/803-807.

[65] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/808-809.

[66] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/815-816.

[67] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/817.

[68] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/817-820.

[69] Hâzin, Lübâb, I, 311 – 312.

[70] Muh-yiddîn îbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an'il-Kerîm, 1,129 -130.

[71] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/831-832.

[72] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/833.

[73] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/834.

[74] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/835-840.

[75] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/842-843.

[76] Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, II, 326 – 332.

[77] Ömer Kılıç, Tıp ve islâm Gözüyle Alkol.

[78] Ömer Kılıç, Tıp ve islâm Gözüyle Alkol.

[79] Ömer Kılıç, Tıp ve islâm Gözüyle Alkol.

[80] Ömer Kılıç, Tıp ve islâm Gözüyle Alkol.

[81] Ömer Kılıç, Tıp ve islâm Gözüyle Alkol. 53-73; Dr. Nebîl et-Tavîl, el-Hamr'ü ve Me-darruha alâ'l-cism'i ve'l-Akl'i, 1 -16; Neil Kessel ve Henry Walton, Alkolizm, 9 -18.

[82] Abdülkadir Üdeh, et-Teşri'ül-Cinâîyyü'l İslâmî, II, 496-513, Kahire 1964; Türkçe çevirisi, Akif Nuri, İstanbul-1980.

[83] Abdülkadir Üdeh, et-Teşri'ül-Cinâîyyü'l İslâmî, II, 496-513, Kahire 1964; Türkçe çevirisi, Akif Nuri, İstanbul-1980.

[84] Abdülkadir Üdeh, et-Teşri'ül-Cinâîyyü'l İslâmî, II, 496-513, Kahire 1964; Türkçe çevirisi, Akif Nuri, İstanbul-1980.

[85] Abdülkadir Üdeh, et-Teşri'ül-Cinâîyyü'l İslâmî, II, 496-513, Kahire 1964; Türkçe çevirisi, Akif Nuri, İstanbul-1980.

[86] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/868-870.

[87] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/871-873.

[88] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/875-889.

[89] Ebu Ali el-Tabressî, Mecma'ül-Beyân, I, 318.

HADİSLERLE KURAN-I KERİM TEFSİRİ

BAKARA SURESİ 4.BÖLÜM

Mânâsız Yemin
İlâ ve Hükmü

224 — Yemînlerinizde; Allah'ı iyilik etmenize, fenalıktan sakınmanıza ve insanların arasını bulmaya engel yapmayın. Allah Semî'dir, Alîm'dir.

225 — Yemînlerinizdeki lağvden dolayı, Allah sizi sorumlu tutmaz. Ancak kalblerinizin kazandığı şeyden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah Ğafûr'dur, Halîm'dir.

Mânâsız Yemin

Allah Teâlâ: «Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar; yakınlarına,, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusur etmesinler, affetsinler, aldırış etmesinler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» (Nûr, 22) de olduğu gibi burada da :

«Allah adına yaptığınız yeminlerinizi, iyilik ve sıla-i rahim'e —bunları terketaneye yemin ettiğinizde— engel kılmayınız.» buyuruyor. Yemin üzere devam etmek; sahibi için keffâret vermek suretiyle ondan vazgeçmekten daha günâhtır.

Nitekim Buhâri der ki bize tshâk îbn İbrahim, Hemmâm İbn Mü- nebbihln şöyle dediğini nakletti:

Bu, Ebu Hüreyre'nin bize Rasûlul-lah (s.a.) dan rivayet ettiği (bir hadîs) dir ki, «o biz kıyamet günü ilkin gelecek sonuncularız» dedi. Rasûlullah (s.a.) : «Allah'a and olsun ki sizden birisinin ailesi hakkındaki yemininde ısrar edip diretmesi Allah katında, Allah'ın kendisine farz kılmış olduğu keffâreti vermesinden de daha fazla günâh kazandırıcıdır.» buyurdular.

Müslim de... Abdürrezzak'tan aynı hadîsi rivayet etmiştir. Ahmed de ondan aynı hadîsi rivayet eder.

Buhârî sonra şöyle der: İshâk İbn Mansûr Ebu Hüreyre'den, nakletti ki: Rasûlullah (s.a.) : «Kim ailesi hakkındaki yemininde ısrar ederse bu öyle büyük bir günâhtır ki buna keffâret bile yeterli olmaz.» buyurdular.

Ali İbn Ebu Talha der ki: «Allah'ı yeminlerinizde iyilik etmenize... engel yapmayın» âyeti hakkında tbn Abbâs şöyle dedi:

«Yeminini hayrı yapmamak için bir engel kılma. Aksine yemininin keffâretini ver ve hayrı işle.»

Mesrûk, Şa'bî, İbrahim el-Nehaî, Mücâhid, Tâvûs, Saîd tbn Cübeyr Atâ, İkrime, Mekhûl, Zührî,

Hasan, Katâde, Mukâtil tbn Hayyân, Rebî' İbn Enes, Dahhâk, Atâ el-Horasânî ve Süddî de böyle demişlerdir.

Bunların söylediklerini Buhârî ve Müslim'de, Ebu Mûsâ el-Eş'arî' den rivayet edilen şu hadîs kuvvetlendirmektedir: Ebu Mûsâ el-Eş'ari der ki; Rasûlullah (s.a.) : «Allah'a and olsun ki, inşaallah ben bir yemin eder ve ondan başkasını daha hayırlı görürsem o daha hayırlı olanı yapar ve yeminimi helâl kılarım» buyurdular.

Yine Buhârî ve Müslim'deki bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) Abdurrahmân tbn Semure'ye şöyle buyurdul

Eksik

olanı yap ve yemininin keffâretini ver.» buyurdular.

Müslim, Ebu Hüreyre'den rivayet eder ki Rasûlullah (s.a.) : «Kim bir yemin eder de bir başka şeyi ondan daha hayırlı görürse Temininin keffâretini versin ve daha hayırlı olan o şeyi yapsın» buyurdular.

İmâm Ahmed diyor ki, bana Benû Hâşim'in kölesi Ebu Saîd Amr İbn Şuayb'tan, o da babasından,

o da dedesinden olmak üzere rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) : «Kim bir yemin eder de bir başka şeyi ondan daha hayırlı görürse, onu terketmesi yeminin keffâretidir.» buyurdular.

Ebu Dâvûd, Ebu Ubeydullah tbn Ahnes tarîkıyla... rivayet eder ki Rasûlullah (s.a.) :

«Âdem oğlunun mâlik olmadığı (elinde olmayan) şeyde, Allah'a isyan ve akrabaya gidip gelmeme konusunda ne nezir (adak) ne de yemin vardır. Kim bir yemîn eder de ondan başkasını daha hayırlı görürse onu bıraksın ve daha hayırlı olanı yapsın. Zira yemîn ettiği şeyi bırakması, o yemininin keffâretidir.» buyurdular.

Sonra Ebu Dâvûd, Rasûlullah (s.a.) dan bu konuda nakledilen hadislerin hepsi «Yemininin keffâretini versin» şeklindedir ve sahih olanda budur, der.

İbn Cerîr diyor ki; bana Ali ibn Saîd el-Kindi Hz. Âişe'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) : «Kim sıla-i rahmi kesmek ve günah işlemek üzere yemîn ederse o kişinin iyiliği, bu yemininde yalan çıkması ve yemininden dönmesidir.» buyuruyor.

Bu zayıf bir hadîstir. Çünkü hadîsin isnâdındaki Harise İbn Mu-hammed metruk olup herkese göre zayıf bir râvîdir.

Sonra İbn Cerîr, İbn Abbâs'ın, Saîd İbn Müseyyeb'in, Mesrûk'un ve Şalri'nin: «Bir günahı işleme konusunda ne yemîn, ne de keffâret vardır.» dediklerini rivayet eder.

«Yemînlerinizdeki lağvden dolayı Allah sizi sorumlu tutmaz.» âyetine gelince, sizden sudur eden lağv yeminden dolayı sizi cezalandırıp sorumlu tutmaz. Lağv olan yemîn, andiçen kişinin maksadlı olarak söylemediği te'kîdli ve kuvvetli olmaksızın kişinin normal olarak yaptığı yeminlerdir.

Nitekim Buhârî ve Müslim'de... Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyor:

«Kim yemîn eder de yemininde «Lat ve Uzzâ adına» derse (hemen peşinden) «Allah'tan başka ilâh yoktur» desin.

Rasûlullah bunu, henüz câhiliyetten yeni kurtulup müslüman olan ve câhiliyet döneminde iken dilleri kasıtsız olarak Lât adına yemine alışmış

olanlara söylemiştir. Lât ile yemîn kelimesini kasıtları olmaksızın söyledikleri için ihlâs kelimesi daha önceki kasıtsız olarak söylemiş olduklarına karşılık olur. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Ancak sizi kalblerinizin kazandığı şeyden dolayı sorumlu tutar» buyurmaktadır. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur: «Ama bile bile ettiğiniz yeminden dolayı sorumlu tutar.» (Mâide, 89).

Ebu Dâvûd «lağv yemîn» i babında şöyle der: Bize Hameyd İbn. Mes'ade Hz. Âişe'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a.) : «Yeminde lağv, kişinin evinde «Hayır vallahi ve evet vallahi» demegidir.» buyurdular.

Sonra Ebu Dâvûd der ki: Bu hadîsi Dâvûd İbn Pürât... Hz. Âişe'den mevkuf olarak rivayet etmiştir.

Hadîsi Zühri de... Hz. Âişe'den mevkuf olarak rivayet eder.

Ben derim ki; hadîsi İbn Cüreyc ve İbn Ebu Leylâ, Atâ kanalıyla Hz. Âişe'den mevkuf olarak rivayet ederler.

tbn Cerîr... «Yemînlerinizdeki lağvden dolayı, Allah sizi sorumlu tutmaz.» âyeti hakkında Hz.

ÂiŖe'nin bunun: Hayır vallahi, evet vallahi demek olduğunu, söylediğini nakleder.

Ebu Dâvûd aynı hadîsi muhtelif tarîklerden (Muhammed İbn Hu-meyd ve İbn îshâk kanalıyla) Hz. ÂiŖe'ye dayanan senedlerle rivayet etmiştir.

Abdürrezzâk diyor ki:bize Ma'mer... «Yemînlerinizdeki lağvden dolayı, Allah sizi sorumlu tutmaz.» âyeti hakkında Hz. ÂiŖe'nin şöyle dediğini nakletti:

«Bu, bir konuda münâkaŖa eden bir topluluktur, Birisi: (hayır vallahi), evet vallahi, asla vallahi (kellâ vallahi) der. MünâkaŖa sırasında kalblerl ittifak etmeksizin bu lafızları kullanırlar.»

İbn Ebu Hatim diyor ki; Hârûn İbn İshâk... «Yemînlerinizdeki lağvden dolayı Allah sizi sorumlu tutmaz.» âyeti hakkında Hz. ÂiŖe'nin şöyle dediğini nakletti: «Bu bir adamın : Hayır vallahi, evet vallahi de-mesidir.»

Yine İbn Ebu Hatim rivayet ediyor:Bize babam... Urve'den nakletti ki Hz. ÂiŖe şöyle dermiş : «Lağv; Ŗaka ve latifede olur. Bu bir kiŖinin hayır vallahi, evet vallahi» demesidir. Bunun için keffâret yoktur.

Keffâret, kişinin kalbinde yapmak üzere niyetini kesinleştirip de sonra yapamadığı şeyde vardır.»

Sonra İbn Ebu Hatim der ki: Abdullah İbn Ömer'den, iki kavlinden birinde İbn Abbâs'dan ve Şa'bî'den, iki kavlinden birinde İkrime* den Urve İbn Zübeyr'den, Ebu Sâlih'den, iki kavlinden birinde Dahhâk' dan, Ebu Küâbe'den ve Zührî'den benzeri bir rivayet nakledilmiştir.

İkinci bir şekilde açıklama :

Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Hz. Âişe'nin «Yemînlerinizdeki lağvden dolayı, Allah sizi sorumlu tutmaz.» âyetini te'vîl edip şöyle dediğini nakleder:

«Sizden birinizin bir şeye sadece doğru olduğunu kabul ederek yemin edip sonra da o şeyin, kişinin yemininin dışında vukua gelmesidir.»

Sonra İbn Ebu Hatim şöyle dedi: Ebu Hüreyre'den» iki kavlinden birinde İbn Abbâs'tan, Süleyman İbn Yesâr'dan, Saîd İbn Cübeyr'den, iki kavlinden birinde Mücâhid'den, iki kavlinde birinde İbrahim el-Ne-haî'den, Hasen'den, Zürâre İbn Evfâ'dan Ebu Mâlik'den, Atâ el-Hora-sânî'den, Bekr tbn AbdullahMan, ütd kavlinden birinde İkrime'den,,

Ubeyd İbn Sâbit'ten, Süddî'den, Mekhûl'den, Mukâtil'den, Dâvûd'dan, Katâde'den, Rebî' İbn Enes'den, Yahya İbn Saîd'den ve Rabîa'dan benzer bir görüş rivayet edilmiştir.

İbn Cerîr diyor ki; Bana Muhammed İbn Musa... Hasan İbn Ebi'l-Hasan'dan nakletti: Rasûlullah (s.a.) ashabından birisi ile birlikte, ok atan (atışan) bir gruba rastladı. Ok atanlardan bir kişi Vallahi isabet ettirdim, vallahi isabet ettiremedin dedi. Rasûlullah'm yanında bulunan kişi, Efendimize : «Ey Allah'ın Rasûlü, bu adam hânis oldu (yeminini bozdu) dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : «Hayır ok atanların yeminleri lağvdır, keffâreti ve cezası yoktur.» buyurdu. Bu, Ha-san'dan, mürsel ve hasen bir hadîstir.

İbn Ebu Hatim diyor ki; «Bu görüşlerin ikisi de Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir.

Hişâm İbn Revvâd bize Hz. Âişe'den rivayet etti: O «Bu (lağv ye-mîni); kişinin doğru olduğunu sanarak Allah'a yemîn ederim ki hayır, Allah'a yemîn ederim ki evet dediği halde o şeyin öyle olmadığı (yemindir) .»

Abdürrezzâk Hüseyim'den, Muğîr'den
İbrahim'den : «Bu (lağv ye-mîni) bir kişinin bir şeye
yemîn etmesi sonra da onu unutmasıdır.» dediğini
naklediyor.

Zeyd İbn Eşlem de diyor ki: Bu, (lağ yemîni) bir
kişinin : Eğer şöyle şöyle yapmazsam Allah gözümü
kör etsin, eğer yarın sana gel-mezsem Allah beni
malımdan çıkarsın, demesidir.»

İbn Ebu Hatim diyor ki; Ali İbn Hüseyin., İbn
Abbâs'ın, şöyle dediğini bildiriyor: «Lağv yemîni,
kızgın olduğun halde yaptığın ye-mîndir.»

İbn Ebu Hatim diyor ki; bana babam... İbn
Abbas'tan şöyle dediğini nakletti: «Lağv yemîni,
Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi senin kendine haram
kılınandır. Bundan dolayı sana keffâret yoktur.» Saîd
İbn Cübeyr'den de böyle dediği rivayet edilmiştir.

Ebu Dâvûd; «Kızgınlık halinde yemîn etmek»
başlığını taşıyan bölümde Müseyyeb'den naklediyor:
Ansâr'dan iki kardeşin arasında mî-ras meselesi
vardı. Birisi diğer kardeşinden mîrâsı paylaşmalarını
istedi. O da : «Eğer bir daha mîrâsın paylaşılmasını
istersen bütün malım Kâ'be'nin kapısındadır.» dedi

Hız. Ömer kendisine şöyle dedi: Kâ' be senin malından zengindir (müstağnidir), yemîninin keffâretini ver ve kardeşinle konuş. Çünkü ben, Rasûlullah (s.a.) m : «Allah'a isyan konusunda sıla-i rahmi kesme hususunda ve sahip olmadığın (elinde olmayan) şeyde adak ve yemîn yoktur.» buyurduğunu işittim.

«Ancak sizi kalblerinizin kazandığı şeyden dolayı sorumlu tutar.» âyeti hakkında İbn Abbâs, Mücâhid ve başkaları şöyle dediler: Bu, kişinin yalan söylediğini bile bile yemîn etmesidir.»

Mücâhid ve başkaları da bu âyet, «Fakat bile bile ettiğiniz ye-mînden dolayı sorumlu tutar.» (Mâide, 89) âyeti gibidir, dediler.

«Allah Ğafûr'dur; Halîm'dir» kullarını bağışlar ve onlara karşı çok yumuşaktır. [\[1\]](#)

226 — Kadınlarına yaklaşmamaya yemîn edenler için, dört ay beklemek vardır. Eğer yeminlerinden dönerlerse

şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahim'dir.

227 — Şayet boşanmaya karar verirlerse, muhakkak Allah Semî'dir, Alîm'dir.

İlâ ve Hükümü

İlâ yemîn etmektir. Bir kimse, karısıyla cinsî münâsebette bulunmamak üzere yemin ederse, münâsebette bulunmamak üzere yemin ettiği süre ya dört aydan az, ya da çok olur. Şayet dört aydan az ise sürenin bitimini bekler, sonra karısıyla cinsî münâsebette bulunur. Bu süre içinde kadın da sabredecektir. Kocasıyla münâsebette bulunma istemeye hakkı yoktur.

Buhârî ve Müslim'de Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre, Rasû-lullah (s.a.) kadınlarıyla bir ay münâsebette bulunmamaya yemîn etmiş ve yirmidokuz gün sonra inerek «Ay yirmi dokuz gündür» buyurmuşlardır. Bu hadîsin bir benzeri, Buhârî ve Müslim'de Ömer İbn Hat-tâb'dan rivayet edilmiştir.

Sürenin dört aydan fazla olması halinde, dört aylık sürenin bitiminde kadın kocası İle münâsebette bulunmak

Eksik

yemîn edenler için bir ceza...» buyuruyor. Burada İlâ'nın cariyelere değil de, sadece zevcelere mahsûs

olduğuna delâlet vardır. Nitekim cumhûr'un mezhebi böyledir. «Dört ay beklemek vardır». Koca, yemîn ânından itibaren dört ay bekler. Sonra; ya zevcesiyle münâsebette bulunması, ya da onu boşaması istenilir. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Eğer yeminlerinden dönerlerse...»> buyuruyor. İbn Abbâs, Mesrûk Şa'bî', Saîd İbn Cübeyr ve aralarında tbn Cerîr'in de bulunduğu başkalarının söylediğime göre; «Daha önceki haline dönerlerse» demektir ki bu da cinsî münâsebetten kinaye-

dir. «Şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir» Yeminleri sebebiyle zevceleri hakkında yapmış oldukları kusurlarını bağışlayıcıdır.

«Eğer yeminlerinden dönerlerse şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir» âyetinde, ulemânın iki kavlinden birine delâlet vardır. Bu görüş Şafiî'den rivayet edilen eski görüşüdür. Buna göre karısı ile cinsî münâsebette bulunmamaya yemîn eden kişi; dört ay sonra yemininden dönerse üzerine keffâret gerekmez. Şafiî'nin bu görüşünü daha önceki âyette geçen ve Amr İbn Şuayb'dan rivayet edilen şu hadîs desteklemektedir : Rasûlullah (s.a.) : «Kim yemîn eder

de yemîn ettiğinden başkasını daha hayırlı görürse, yemininin keffâreti onu terket-mesidir.» buyurmuşlardır. Hadîsi Ahmed, Ebu Dâvûd ve Tirmizî de rivayet etmişlerdir.

Cumhûr'un görüşüne gelince —ki bu görüş Şafî mezhebinin de yeni görüşü (kavli) dür.— Buna göre, her yemîn edene keffâretin vâcib olması hükmünün umûmî oluşuna binaen bu kişiye de keffâret gerekir. Nitekim bu husus, sahîh hadîs-i şeriflerde daha önce geçmişti. Allah, en iyisini bilir.

îlâ yapan kişinin dört ay bekletilmesi konusunda fakîhler ve diğerleri; İmâm Mâlik İbn Enes'in el-Muvatta^f isimli eserinde Amr İbn Dinar'dan naklettiği şu hâdiseyi kaydederler: Ömer İbn el-Hattâb bir gece sokağa çıkmış ve bir kadının şöyle dediğini işitmiş :

Şu gece uzadı, her taraf karardı, Berbâd olmuşum, oynaşacak bir cân yok mu? Allah'a and olsun ki, eğer O'nu gözetmeseydim, Bu sedirden çevre kımıldanırdı.

Bunun üzerine Hz. Ömer, kızı Hafsa'ya, kadının kocasına ençok ne kadar sabredebileceğim sormuş, o

dört veya altı ay deyince Hz. Ömer, öyleyse hiçbir askeri bundan fazla tutmam, demiş.

Muhammed İbn İshâk, İbn Abbâs'ın kölesi Sâib İbn Cübeyr'den nakletti —ki o, peygamberin ashabına yetişmişti— o şöyle demiş : Ben Hz. Ömer'in olayını hep dinlerdim. Bir gece Ömer Medine'de gezinirken —ki pek çok kere gezinirdi— bir Arab kadına denk gelmiş, kadın kapısı kapalı şöyle diyormuş :

«Şu gece uzadı, her taraf dağıldı,

Berbâd oldum, birlikte oturacağımız biri yok mu ki, oynaşalım.

Çeşitli şekillerde oynaşalım onunla, tıpkı,

Gecenin karanlığında başını gösteren ay gibi.

Onun yakınında eğlenenin kendisiyle neşelendiği,

Vücûdu güzel, yakınları çevresini sarmayan.

Allah'a andolsun ki, Allah olmasaydı, ondan başka bir şey olmazdı, Bu sedirden onun çevresi bozulurdu. Fakat ben, bir gözeticiden korkuyorum,

Ki bizim üzerimizde görevli ve onun kâtibi de hiç bir zaman durmuyor.»

Sonra olayı yukardaki gibi veya benzer şekilde aktarmış. Bu rivayet meşhur olup birçok tarîk ile nakledilmiştir.

«Eğer boşanmaya karar verirlerse...» Buna göre, cumhûr'un dediği gibi— dört ayın geçmesiyle talâk (boşanma) vâki' olmaz.

Diğerleri de dört ayın geçmesiyle bir talâkın vâki' olacağı görüşündedirler. Bu görüş sahîh senedlerle Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, İbn Ömer ve Zeyd İbn Sâbit'den rivayet edilmiştir İbn Şîrîn, Mesrûk, Kasım, Salim, Hasan, Ebu Seleme, Katâde, Kadı Şüreyh, Kabîsa İbn Züeyb, Atâ, Ebu Seleme İbn Abdurrahmân, Süleyman İbn Tarhân el-Temîmî, İbrâhîm el-Nehaî, Rebî' İbn Enes, ve Süddî de böyle söylemişlerdir.

Bazıları da dört ayın geçmesiyle, kadının talâk-ı ric'î ile boşanmış olacağını söylerler ki bu görüş Saîd İbn Müseyyeb, Ebu Bekr İbn Abdurrahmân İbn Haris İbn Hişâm, Mekhûl, Rabîa, Zührî ve Mervân İbn Hakem'in görüşüdür.

Bazıları da dört ayın geçmesiyle kadının, talâk-ı bâin ile boşanmış olacağını söylerler. Bu görüş Hz.

Ali, İbn Mes'ûd, Osman, İbn Abbâs, İbn Ömer, ve Zeyd İbn Sâbit'den rivayet edilmiştir. Atâ, Câbir İbn Zeyd, Mesrûk, İkrime, Hasan, İbn Şîrîn, Muhammed İbn Hanefiyye, İbrâhîm, Kabîsa İbn Züeyb, Ebu Hanîfe, Sevrî ve Hasan İbn Salih bu görüşle fetva vermişlerdir.

Dört ayın geçmesiyle kadının boşanmış olacağını söyleyenlerin hepsi, kadına iddet süresince beklemenin vâcib olduğunu söylemektedirler. Ancak İbn Abbâs ve Ebu'sh-Şa'sâ'dan rivayet edildiğine göre; şayet kadın (o sırada) üç hayız görmüş ise ayrıca iddet beklemez. Bu, Şafiî'nin görüşüdür. Cumhûr-u ulemâdan müteahhîrin'in görüşüne göre ise; erkek tutulur, ya karısıyla münâsebette bulunması ya da boşanması istenir. Değilse sadece bu sürenin geçmesiyle kadın boşanmış olmaz.

Mâlik'in Nâfi'den, onun da Abdullah İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: «Bir kimse karısı ile cinsî münâsebette bulunmamaya yemîn ederse dört ay geçmiş bile olsa kadın boşanmış sayılmaz. Kocadan; ya karısını

boşaması, ya da onunla münâsebette bulunması istenir. Hadîsi Buhârî tahrîc etmiştir.

Şafîî der ki: Süfyân İbn Uyeyne Süleyman İbn Yesâr'm şöyle dediğini nakletti:

Rasûlullah'ın ashabından on şu kadar kişiye ulaştım. Hepsi de karısıyla cinsî münâsebette bulunmamaya yemîn eden kişiyi durduruyordu.

Şafîî der ki: Bunun en azı onüçtür.

Şafîî Hz. Ali'nin; karısıyla cinsî münâsebette bulunmamaya yemîn eden kişiyi durdurduğunu rivayet eder. Sonra Şafîî şöyle der: Biz de böyle söylüyoruz ki bu, Hz. Ömer, Abdullah İbn Ömer, Âişe, Osman, Zeyd İbn Sabit ve Rasûlullah (s.a.) in ashabından on küsur kişiden nakledilen hadîse de uygundur.

İbn Cerîr der ki: Bize İbn Ebu Meryem Süheyl İbn Ebu Sâlih'den, o da babasından, şöyle dediğini nakletti: Sahabeden oniki kişiye karısıyla cinsî münasebette bulunmamaya yemîn eden kişinin durumunu sordum. Hepsi de : «dört ay geçinceye kadar ona bir şey yoktur, bu sürenin sonunda tutulur, şayet dönerse ne alâ, değilse boşar» dediler.

Hadîsi Süheyl tankıyla Darekutnî rivayet etmiştir.

Ben derim ki: Bu görüş Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Ebu'd-Der-dâ, Hz. Âişe, İbn Ömer ve İbn Abbâs'dan rivayet edilmektedir. Saîd İbn Müşeyyeb, Ömer İbn Abdülazîz, Mücâhid, Tâvûs, Muhammed İbn Kâ'b ve Kâsım'ın görüşü de budur. Bu görüş, Mâlik, Şafiî, Ahmed İbn Han-bel ve ashabının da mezhepleri (görüşleri) dir. Ayrıca İbn Cerîr'in ter-cîh ettiği görüş de budur. Bu görüş Leys, İshâf İbn Rahûyeh, Ebu Ubeyd, Ebu Sevr ve Davud'un görüşleridir. Bunların hepsi şöyle der : Şayet karısı ile cinsî münâsebette bulunmazsa boşaması gerekir. Eğer boşamaz ise hâkim boşar. Bu boşama talâk-ı ric'î ile dir. Müddeti içinde dönebilir. Sadece Mâlik : Şayet iddeti içinde karısı ile cinsî münâsebette bulunmaz ise dönmesi caiz değildir, demektedir ki bu garîb bir görüştür. [\[2\]](#)

228 — Boşanmış kadınlar; -kendi kendilerine, üç âdet ve temizlenme müddeti beklerler. Eğer onlar, Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde j^arattıgımı gizlemeleri onlara helâl

olmaz. Eğer barışmak isterlerse, kocaları onları geri almaya daha lâyıktırlar. Erkeklerin kadınların üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır. Erkekler onların üzerinde bir dereceye sahiptirler. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

Boşanan Kadınların İddeti

Bu âyet âdet görme döneminde olup ta zifaf ve duhûl vâki olduktan sonra boşanan kadınların üç âdet süresi beklemeleri konusunda Allah Teâlâ'nın emridir, kocasının boşamasından sonra, böyle bir kadın üç hayız müddetince bekleyecek, sonra dilerse evlenecektir. Dört mez-heb imâmı boşandığı takdirde cariyeyi önemli olan bu hükmün dışında tutmuşlardır. Cârîye boşandığı zaman —onlara göre— iki hayız süresi iddet bekler. Çünkü cariyenin hükmü hür olan bir kadının hükmünün yarısıdır. Bir hayız bölünmeyeceği için de —birbuçuk hayız süresi değil de— iki hayız süresi bekler.

İbn Cerîr, Müzahir İbn Eşlem kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) :

«Cariyenin boşanması iki talâktır, iddeti de iki hayızdır» buyurmuşlardır.

Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Fakat hadîsin senedindeki Müzahir tamamen zayıftır. Hafız Dârekutnî ve başkaları derler ki: Sahîh olan, bu sözün bizzat Kasım İbn Muhammed'in sözü olduğudur. Bu hadîsi İbn Mâce, Atiyye el-Avfî tarîkıyla İbn Ömer' den merfû' olarak rivayet etmiştir.

Dârekutnî ise bu hadîsin Abdullah İbn Ömer'den mevkuf olarak rivayetinin —merfû' olarak değil— sahîh olduğunu söylemektedir. Ömer İbn el-Hattâb'dan da bu şekilde rivayet edilmiştir. Bu konuda sahabe arasında ihtilâf bulunduğunun bilinmediğini söylemişlerdir.

Seleften bazıları derler ki: Âyetin hükmü umûmî olduğu için cariyenin iddeti de hür kadınların iddeti gibidir. Çünkü bu konu fitrat ile ilgili bir konudur ve bu konuda hür kadınlarla cariyeler eşittir. Bu görüşü Muhammed İbn Şîrîn ve bazı zahir ulemâsından Şeyh Ebu Amr İbn Abdilberr hikâye etmiş ve bu görüşün zayıf olduğunu da kaydetmiştir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Amr İbn Munâcir'den, o da babasından .nakletti: Ansârdan,

Yezîd İbn Seken'in kızı Esmâ Rasûlullah (s.a.) zamanında boşanmıştı ve (o zaman) boşanan kadın için henüz iddet bekleme yoktu. Esmâ boşandığı zaman Allah Teâlâ boşanma için iddet hükmünü indirdi. Böylece talâktan dolayı hakkında iddet bekleme emri indirilen ilk kadın o oldu. (Yani Bakara sûresinin 228. âyeti indirilmişti) .

Bu hadîs, bu şekliyle garîb bir hadistir.

Âyetteki «kuru» kelimesinden neyin kastedildiği konusunda selef ve halef imamları iki görüş beyân ederek ihtilâf etmişlerdir:

1 — Kuru' kelimesinden maksad; temizliktir. İmâm Mâlik, Muvatta'mda, İbn Şihâb'ın Hz. Âişe'den rivayetinde der ki: Ebubekr oğlu Abdurrahmân'ın kızı Hafsa üçüncü hayızdan, kan gördüğü devreye girdiğinde başka bir kocaya gitmişti. Zührî der ki; Abdurrahmân kızı Ümre'ye söyledim o da : «Urve doğru söylemiş» dedi. Ancak bu konuda Hz. Âişe ile bazıları münâkaşa ederek dediler ki: Allah Teâlâ kitabında, «üç âdet sûresi» buyuruyor. Hz. Âişe : «Doğru söylersiniz, akrâ (nedir biliyor musunuz? Akrâ temizlik günleridir, dedi.

İmâm Mâlik İbn Şihâb'dan naklen diyor ki: Ebu Bekr İbn Abdur-rahmân'ı şöyle derken işittim : «Fakîhlerimizden kime yetiştiysem —Hz. Âişe'nin sözünü kastederek— bu sözü söylüyordu.

İmâm Mâlik Nâfi'den naklen diyor ki: Abdullah İbn Ömer şöyle derdi: «Birisi karısını boşadığında kadın üçüncü hayız kanını görmeye başladığında kocasından, kocası da ondan kurtulmuş olur.»

İmâm Mâlik diyor ki: Bizim görüşümüz de budur.

Bu görüşün aynı, İbn Abbâs, Zeyd İbn Sabit, Salim, Kasım, Urve, Süleyman İbn Yesâr, Ebu Bekr İbn Abdurrahmân, Ebân İbn Osman, Atâ İbn Ebu Rebâh, Katâde, Zührî ve fukaha-i seb'a'nın kalanlarından rivayet edilmiş olup Mâlik, Şafîî, Dâvûd, Ebu Sevr ve başkalarının da görüşüdür. Bu görüşü İmâm Ahmed de rivayet etmiştir.

Ebu Ubeyd ve diğerleri de bu görüşe delil olarak şâir A'sâ'nın Şiirini gösterirler. A'sâ bir şiirinde Arab emirlerinden bir emîrin oturma yerine savaşı tercih ederek bunun sonucu eşinin âdetten temizlenme vaktini yitirip onunla temas etmeyişiğini ifâde ediyor.

2 — Âyetteki «kuru'» lafzından murâd hayızdır. Kadının üçüncü hayzı bitip temizlenmedikçe iddeti sona ermez. Başkaları da kadının üçüncü hayzının bitiminde gusûl etmesiyle iddetinin biteceğini ilâve ederler. İddetinin bitiminde kadının sözünün doğrulanacağı (kabul edileceği) sürenin en azı 33 gün ve bir lahzadır.

Sevrî Mansûr'dan, O İbrahim'den, o da Alkame'den rivayet eder ki, Alkame şöyle demiştir: Biz Ömer İbn Hattâb'ın yanında idik, ona bir kadın geldi ve : «Kocam beni kendisinden bir ya da iki talâk ile ayırdı sonra bana geldi. Bende suyumu koydum elbisemi çıkardım ve kapıyı kapattım.»

Hız. Ömer, Abdullah İbn Mes'ûd'a : Ne dersin? diye sordu. O, kadına namaz helâl olmadıkça adamın karısı olduğu kanâatındayım, dedi. Hız. Ömer de : Ben de bu görüşteyim, dedi.

Hız. Ebu Bekir es-Sıddîk, Hız. Ömer, Hız. Osman, Hız. Ali, Ebu'd-Derdâ, Ubâde İbn Sâmit, Enes İbn Mâlik, İbn Mes'ûd, Muâz, Übsy İbn Kâ'b, Ebu Mûsâ el-Eş'arî, İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, Alkame, Esved, İb-râhîm, Mücâhid, Atâ, Tâvûs, Saîd İbn

Cübeyr, İkrime, Muhammed İbn Şîrîn, Hasan, Katâde, Şa'bî, Rebî', Mukâtil İbn Hayyân, Süddî, Mekhûl, Dahhâk, Atâ el-Horasânî'den de rivayet edilir ki, Âyetteki Kuru' lafzı hayız anlamındadır.

Bu görüş Ebu Hanîfe ve arkadaşlarının mezhebidir. İmâm Ahmed İbn Hanbel'den gelen iki rivayetin sahîh olanına göre o da bu görüştedir. Nitekim : Esrem'in hikâye ettiğine göre o şöyle demiştir: Rasû-lullah (s.a.) in ashabının büyükleri kuru' hayızdır, dediler.

Bu, Sevri, Evza'î, İbn Ebu Leylâ, İbn Şübrume, Hasan İbn Salih İbn Hayl, Ebu Übeyd ve İshâk İbn Rahûyeh'in mezhebidir.

Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Münzîr İbn Muğîre tarîkıyla rivayet ettikleri şu hadîs-i şerif de bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Ebu Hubeyş kızı Fâtıma Rasûlullah (s.a.) m, kendisine «Kuru'» günlerinde namazı bırak.» buyurduğunu belirtmiştir.

Şayet bu hadîs sahîh olsaydı kuru' kelimesinin hayız olduğuna dâir apaçık bir delil olurdu. Fakat hadîsin senedindeki Münzir hakkında, Ebu Hatmi: «Meçhul olup meşhur değildir» demektedir. İbn

Hibbân da kendisine güvenilir (sika) râvîler arasında zikretmektedir.

İbn Cerîr der ki: Kuru' kelimesinin aslı arap dilinde belli bir vakitte gelmesi alışılan şeyin gelme zamanı ve belli bir vakitte gitmesi alışılmış olan şeyin gitme vaktidir. Binâenaleyh, bu ifâde (kuru') kelimesinin hem hayız, hem de temizlik arasında müşterek bir lafız olmasını gerektiriyor ki bazı usûlcüler bu görüştedirler. Yani kuru' kelimesi müşterek bir lafızdır. En iyisini Allah bilir.

Esmâî'nin kavli budur. Buna göre kuru' kelimesi mutlak olarak vakittir.

Ebu Amr İbn A'lâ der ki: Araplar, hayza da, hayızdan temizlenmeye de temizlik ve hayzm ikisine birlikte de kuru' (-jji) adını verirler.

Şeyh Ebu Amr Abdü'l-Berr der ki: Arap dilcileri ve fakîhler kuru' kelimesiyle hayzm ve temizliğin kaydedildiğinde ihtilâf etmemişlerdir. Sadece onların ihtilâfı, bu âyette iki görüşten hangisinin kastedildiği konusundadır.

«Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz.» İbn Abbâs, Abdullah

İbn Ömer, Mücâhid, Şa'bî, Hakem İbn Üyey-ne, Rebî' İbn Enes, Dahhâk ve başkaları da böyle tefsir ettiler.

«Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa» hamile veya hayızlı olduklarını gizlememelidirler.

Bu âyet hilaf-ı hakikat bilgi vermelerine karşı Allah'ın onları tehdididir. Bu âyet de delâlet ediyor ki; bu konuda bilgisine başvurulacak kadınlardır. Çünkü bu husus ancak onlar tarafından (onların söyleme-leriyle) bilinebilir. Genellikle bu konuda bir belge, delil getirilmesi zordur. Dolayısıyla iş onlara döndürülecek ve onlara dayanacaktır. Bu se-beple gerek iddetin bir an önce bitmesini istemeleri ve gerekse kendilerince özel bir takım sebeplerle iddet süresini uzatmak için hilâf-ı ha-kîkat bilgi vermemeleri için bu âyetle kadınlar tehdîd edilmiş ve ne fazla, ne eksik olmamak üzere bu konuda doğru bilgi vermekle emrolun-muşlardır.

«Eğer barışmak isterlerse, kocaları onları geri almaya dana lâyıktırlar.»

Yani, onları boşayan kocaları, şayet niyetleri islâh ve hayır ise ve kadın da iddeti içinde ise onları geri almaya daha lâyıktırlar. Bu, ta-lâfc-ı ric'î ile

boşanan kadınlar hakkındadır. Talâk-ı bâinle boşanan kadınların durumu ise bu âyetin şümulüne girmez.

«Erkeklerin kadınların üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır.» Dolayısıyla her biri üzerlerine düşen görevleri güzelce yerine getirmelidirler.

Sahîh-i Müslim'de Câbir'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) Veda haccı hutbesinde şöyle buyurmuşlardır :

«Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz, onları Allah'ın emâneti ile aldınız, onları Allah adıyla helâl kıldınız. Sizin onların üzerindeki hakkınız; sizin hoşlanmadığınız hiç bir kimseyi yataklannıza bastırmamalarıdır. Eğer böyle yaparlarsa onları acıtmayacak şekilde dövünüz. Güzel bir şekilde onların rızıklarını ve giyeceklerini veriniz.»

Behz İbn Hakîm'in Muâviye İbn Hayde el-Kuşeyri'den onun da babasından, onun da dedesinden rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte; o Rasûlullah'a «Ey Allah'ın Rasûlü, bizden birinin üzerinde zevcesinin hakkı nedir?» diye sorar. Allah'ın

Rasûlü : «Yediğinden yedireceksin, giydiğinden giydireceksin, yüzüne vurmayacaksın, onun çirkin olduğunu söylemiyeceksin, evden başka yerde ondan ayrılmayacaksın.»

Vekî'in, Beşîr İbn Süleyman kanalıyla İkrime'den rivayetine göre İbn Abbâs : Kadının benim için süslenmesini sevdiğim gibi ben de kadın için süslenmeyi severim. Çünkü Allah Teâlâ : «Erkeklerin kadınların üzerinde, hakları olduğu gibi, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır» buyurmuştur.

Bu hadîsi İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim rivayet etmişlerdir.

«Erkekler, onların üzerinde bir dereceye sahiptirler.» Yani, yaratılıştaki, ahlâkta, derecede, emre itaatte, harcamada (infâkta) faydalı olan şeyleri yapmakta, dünya ve âhirete üstünlüğünde erkekler kadınlardan bir derece üstünlüğe sahiptirler. Nitekim Allah Teâlâ : «Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler. Çünkü Allah kimini kiminden üstün kılmıştır. Hemde erkekler, mallarından infâk etmektedirler.» (Nisa, 34) buyuruyor.

«Allah Azîz'dir", Hakîm'dir.» Emrine muhalefet eden ve kendisine isyan edenlerden intikam almakta izzetlidir. Emirlerinde, şeriatinde ve kaderinde de hikmet sahibidir. [\[3\]](#)

İslâm'da Kadın Hakları

«Kadınların hakları ma'rûf üzere vazifelerine denktir. Erkeklerin onlardan bir derece üstünlükleri vardır.» Bu, son derece yüce ifâdeler, kısa fakat büyük bir kitabda anlatılmayacak kadar tafsilâtı gözler önüne sermektedir. Bu küllî bir kaideyi haykırmaktadır : Kadın bütün haklarında erkeğe eşittir. Ancak bir konuda ondan farklıdır. Erkeklerin onlar üzerinde bir derece üstünlükleri vardır ki bunun açıklaması daha sonra gelecektir. Kadınların lehlerinde ve aleyhlerinde plan konuların belirtilmesi ise; insanlar arası münâsebet, muaşeret ve âilelerarası ilişkilere bırakılmıştır. Yani halkın örfüne terkedilmiştir. Örf ise din, inanç, edeb ve âdetlere bağlıdır. Bu cümle erkeğin eline bütün iş ve durumlarda eşiyle muamelesini ölçecek bir ölçü vermektedir. Erkekler kadınlarından herhangi bir şey istedikleri «aman, onun karşılığında kendilerinin de

görevleri bulunduğunu hatırlamalıdır. Bunun için Abdullah İbn Abbâs bu âyete binâen; «nasıl eşim benim için süsleniyorsa, ben de onun için süslenirim.» demiş... Maksad hakların aralarında eşit biçimde dağılmasıdır. Kadın erkek için ne iş yaparsa mutlaka erkek de onun mukabilini kadına yapmalıdır. O işin misli olmasa da, türü itibariyle aynı olmalıdır. Kadın hukuk ve işlerinde erkekle eşit olduğu gibi, his, şuur ve akıl bakımından da ona denktir. Her ikisi de tam bir aklî yapıya sahiptir. Menfaatlarını düşünür. Kendisi için uygun geleni seven bir gönlü vardır. Kendisine uygun düşmeyen şeyden kaçınır ve nefret eder. İki cinsten birinin diğerine tahakküm etmesi, onu köleleştirip menfaati için kullanması ve istismar etmesi adalet değildir. Özellikle nikâh akdinden sonra ortak hayata girmeyi müteakiben iki eşin birbirine karşı haklarını yerine getirip karşılıklı saygıyı benimsemelidirler ki mutlu olmaları mümkün olsun.

Muhammed Abduh der ki; İslâm'ın kadınlara verdiği bu yüksek dereceyi ondan önce hiçbir şariat ve hiçbir din vermemiştir. Hattâ İslâm'dan önce ve

sonra hiçbir millet kadını bu derece yükseltmemiştir. Teknik ve uygarlık alanında ilerlediği görülen Avrupa milletleri kadına saygı ve değer vermede, kadının modern bilgiler ve san'atlarla eğitilip yetiştirilmesinde bu derece ileri gitmiş olmalarına rağmen, henüz İslâm'm kadına verdiği üstün dereceyi ona verebilmiş değildirler. İslâm şeriatının yaklaşık onüçbuçuk asır önce, kadına tanımış olduğu, kocasının izni olmaksızın kendi malında tasarruf etme yetkisini ve daha buna benzer kadın haklarıyla ilgili hükümleri, hâlâ bu uygar ülkelerin kanunları kadınlardan esirgemektedir. Daha elli yıl öncesine değin Avrupa'da kadın köle mesâbesindeydi. Tıpkı arapların câhiliyyet döneminde olduğu gibi. Hattâ daha kötü durumdaydı. Biz Hristiyanlığın böyle bir durumu öngördüğünü söylemiyoruz. Çünkü Hz. îsâ'nın prensible-rinin bid'at ve tahriflerden uzak olarak Hristiyanlara ulaştığı kanâatın-da değiliz. Bilindiği gibi Hristiyanların kabul ettikleri Hristiyanlık, kadını hiçbir zaman tekâmüle sevketmemiş, ancak geçen yüzyılda modern teknolojinin gelişmesi

sonucunda kadın belirli oranda gelişme imkânına ulaşmıştır...

Allah Teâlâ erkeği aile reisliği gibi özel bir nitelikle temayüz ettirmenin dışında erkekle kadını aynı derecede kabul ettiğine göre; aile reisliğini ifâ etmenin gereği olarak erkeklerin kadınlara karşı görevlerini, kadınların da onlara karşı görevlerini iyice öğrenmeleri gerekir. Her iki cinsin birbirine karşı haklarına saygı göstermeleri ve birbirlerinin halklarını kullanma kolaylığı sağlamaları için bu gereklidir. Çünkü insan tabiat itibariyle kendisini küçümsemeyen, horlamayan ve yaptığı davranışlarda görevinin ne olduğunu bilen, saygılı, bilgili kişiye hürmet eder. [\[4\]](#)

Allah Teâlâ'nın «erkeklerin onların üzerinde bir derece üstünlükleri vardır» kavli kadına bir şey, erkeğe ise pekçok şey yüklemektedir. Bilindiği gibi, buradaki «derece», aile reisliği ve ailenin ihtiyâçlarını yerine getirme şeklinde tefsir edilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ Nisa süresindeki «Erkekler Allah'ın onları birbirine üstün kılması ve mallarından kadınlara harcamaları sebebiyle kadınların üzerine hâkim

kılmıştır.» kavli bu dereceyi yorumlamaktadır. Aile hayatı sosyal bir hayattır. Her sosyal hayatta topluma önderlik eden bir başın bulunması gerekir. Çünkü toplulukların bazı konularda arzu ve isteklerinin farklı olması gayet tabîdir. Ailenin menfaati ancak ihtilâf edilen konularda görüşüne müracaat edilen bir başın bulunması halinde gözetilebilir. Böylece herkes birbirinin aksine hareket ederek topluluğu bağlayan ana bağı kopması önlenir. Aksi takdirde düzen bozulur. Aile reisliğine erkek daha lâyıktır. Çünkü ailenin menfaatini en iyi o bilir. Gücünü ve malını en iyi o kullanabilir. Bu sebeple şariat kadının korunmasını ve geçimini erkeğin sırtına yüklemiştir.* Kadın ise ma'rûf biçimde kocasına itaat etmekle mükelleftir. Eğer kadın kocasının sözünü dinlemezse onu önce öğüt, sonra terk, sonra da acıtmayacak şekilde döverek te'dîb edebilir. Bu aile reisine, ailenin menfaati ve iyi geçimi için verilmiş bir yetkidir. Tıpkı toplumun menfaati için toplumun reisine veya askerinin komutanına verilen yetki gibi. Kadınlara tecâvüz ederek, onlara tahakküm etmek veya kin besletecek şekilde aşın

davranışlarda bulunmak ise hiçbir şekilde caiz değildir, bil'akis zulümdür. [\[5\]](#)

229 — Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle salmaktır. Onlara verdiğinizden birşeyi geri almanız sizlere helâl değildir. Meğer, erkekle kadın Allah'ın hududunu ikâme edemeyeceklerinden korkmuş olalar. Eğer siz de, onların Allah'ın hududunu ikâme edemeyeceklerinden korkarsanız, o halde fidye vermelerinde bir vebal yoktur. Bunlar Allah'ın hudududur. Onları aşmayın. Kim Allah'ın hududunu aşarsa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.

230 — Şayet erkek eşini bir daha (üçüncü kez) boşarsa; artık ondan sonra kadın, başka bir kocaya nikahlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz. Şayet bu koca da onu boşar ve onlar Allah'ın hududunu ikâme edeceklerini zannederlerse tekrar birbirlerine dönmelerinde her ikisi için de bir günâh yoktur. Bunlar Allah'ın hudududur. Bunları, bilen bir kavim için açıklıyor.

Boşama Miktarı

İslâm'ın başlangıcında, bir kişi iddet içinde olmak şartıyla yüz kere de boşamış olsa karısını geri alma hakkına sahipti. Elbette bunda eşler için zarar sözkonusu idi. İşte bu âyet-i kerîme İslâm'ın başlangıcındaki bu uygulamayı kaldırmış ve Allah Teâlâ talâkı (boşamayı) üçe has- retmiş ve kocanın aynı kadına dönmesine bir ve iki talâkta müsâade etmiş, üçüncüde ise ondan tamâmiyle uzaklaştırmıştır. Şöyleki:

«Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salmaktır.»

Ebu Dâvûd Sünen'inde Üç talâktan sonra ric'atin (dönmenin) neshi babında şöyle der : Bize Ahmed İbn Muhammed el-Mervezî... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki; «Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç âdet ve temizlenme müddeti bekler...» âyeti hakkında İbn Abbâs şöyle demiş : Birisi karısını, üç talâkla boşamış olsa bile tekrar almaya başkalarından daha lâyıktır. Bu âyet nesh edilerek «boşanma iki defadır» buyuruldu. Bu hadîsi Neseî de, Zekeriyâ İbn Yahya'dan rivayet etmiştir.

İbn Ebu Hatim der ki: Harun İbn İshâk... Urve'den, o da babasından bize rivayet etti ki, bir adam karısına : Seni asla boşamıyacağım ve sana ebediyyen dönmiyeceğim, dedi. Kadın : Bu nasıl olur? diye sordu. Adam : Seni boşayacağım, iddetin bitimi yaklaşınca da tekrar alacağım, dedi. Kadın Rasûlullah (s.a.) a gelerek durumu anlattı. Allah Teâlâ da «Boşanmak iki defadır...» âyetini indirdi. İbn Cerîr, tefsirinde, Cerîr İbn Abdülhamîd ve İbn İdrîs tarîkıyla bu hadîsi rivayet etmiştir. Abd İbn Humeyd de tefsirinde Ca'fer İbn Avn'dan bu şekilde rivayet etmiştir.

Bunların hepsi de Hişâm İbn Urve'den, o da babasından rivayet etmişlerdir. Hişâm'ın babası der ki;

Kişi, dilediği kadarıyla boşamış bile olsa karısını geri almaya daha lâyıktır. Ansârdan bir kişi karısına kızdı ve ona : Vallahi sana dönmeyeceğim, ve senden ayrılmayacağım, dedi. Kadın da : Bu nasıl olacak? diye sordu. Adam : «Seni boşayacağım, iddetin bitimi yaklaşınca seni geri alacağım, sonra tekrar boşayacağım, iddetin bitimi yaklaşınca yine geri

alacağım...» dedi. Kadın bunu Rasûlullah (s.a.) a anlatınca Allah Teâlâ: «Boşanmak iki defadır...» âyetini indirdi. Râvî der ki: Böylece boşamış olan da, boşamamış olan da boşanma ile karşılaştı.

Bunu Ebu Bekr İbn Merdûyeh de Muhammed İbn Süleyman tankıyla... Hz. Âişe'den rivayet eder.

Tirmizî de bu hadîsi Kuteybe'den rivayet etmiştir. Sonra Tirmizî Ebu Küreyb'den... mürsel olarak rivayet etmiş ve bu sahihtir, demiştir.

Hadîsi, Hâkim Müstedrek'inde, Ya'kûb İbn Humeyd İbn Kâsîp tarîkıyla rivayet etmiş ve «isnadı sahihtir» demiştir.

Sonra İbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İb-râhîm... Hz. Âişe'den rivayet etti ki o şöyle demiş; önceleri boşamanın bir vakti yoktu. Kişi karısını boşar, sonra iddeti bitmediği müddetçe geri alırdı. Ansâr'dan bir adam ile karısı arasında, insanların arasında

olan bazı şeyler olmuş ve o kişi: «Allah'a yemîn olsun ki seni terkede-ceğim, ne evli olacaksın, ne de kocan olacak» demişti. Sonra onu boşamış iddetinin bitmesi yaklaşınca geri almıştı ve bunu defalarca

yapmıştı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu konuda : «Boşanma iki defadır, ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salmaktır» âyetini indirdi ve böylece boşamayı üç talâk ile tahdîd etmiş oldu. Böylece başka bir kocayla ni-kâhlanmıca kadar üçten sonraki ric'at kalkmış oldu.

Katâde'den de mürsel olarak bu şekilde rivayet edilmiştir. Süddî, İbn Zeyd ve İbn Cerîr bunu zikrederler. İbn Cerîr bu âyetin tefsiri (açıklaması) olarak bu görüşü tercih etmiştir.

«Ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle salmaktır» Yani eşinizi bir ya da iki talâkla boşadığınızda, ya henüz iddeti içindeyken, aranızı düzeltmek ve ona iyilik yapmak niyetiyle onu geri almak, ya da hakkına tecâvüz etmemek ve bir zarar vermemek kaydıyla iddeti bitinceye kadar bekleyip böylece talâk-ı bâinle boşanmış olmasını sağlama/k arasında muhayyersiniz.

Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder: «Kişi, eşini iki talâk ile boşadığında üçüncü (talâkla boşama husûfeunda) Allah'tan korksun. Ya onu güzellikle tutsun ve onunla güzel

geçinsin, ya da güzellikle salıversin ve hakkını eksiltip te ona zulmetmesin.»

İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Rezîn* den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) a bir adam geldi ve : «Ey Allah'ın Ra-sûlü; Allah Teâlâ'nın: «Ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle salmaktır» sözünü görmez misin, üçüncüsü nerede? diye sordu. Allah Rasûlü : «Güzellikle salmaktır» buyurdu.

Hadîsi Abd İbn Humeyd tefsirinde rivayet etmiş olup onun lafzı şöyledir: Bize Yezîd İbn Ebu Hâkim... Ebu Rezîn el-Esedî'den rivayet etti ki : Bir adam : Ey Allah'ın Rasûlü^ Allah'ın : «Boşanmak iki defadır.» sözünü görmez misin? Üçüncüsü nerede? dedi. Allah Rasûlü : «Güzellikle bırakmak üçüncüsüdür» buyurdu. Bu hadîsi İmâm Ahmed de rivayet etmiştir.

Saîd İbn Mansûr da Hâlid İbn Abdullah kanalıyla... Ebu Rezîn' den bu şekilde rivayet etmiştir.

Bu hadîsi İbn Merdûyeh de Kays İbn Rebî' tarikiyle... Ebu Rezîn' den mürsel olarak rivayet eder.

Yine İbn Merdûyeh, bu hadîsi Abdülvâhid İbn Ziyâd tarîkıyla... Enes İbn Mâlik'den, rivayet etmiş, sonra şöyle demiştir : Bize Abdullah İbn Ahmed, Enes İbn Mâlik'den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Bir adam Rasûlullah (s.a.) a geldi ve : Ey Allah'ın Rasûlü; Allah talâkı (boşamayı) iki defa zikrediyor, üçüncüsü nerede? diye sordu. Allah'ın Rasûlü: «güzellikle tutmak, ya da güzellikle bırakmaktır» buyurdu.

«Onlara verdiğinizden bir şeyi geri almanız sizlere helâl değildir.»

Sizin, eşlerinize verdiğiniz mehirlerin hepsini, ya da bir kısmını onların size geri vermeleri suretiyle onları sıkıntıya sokmanız ve onları sıkıştırmanız helâl değildir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de : «Apaçık hayâsızlık etmedikçe onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın.» (Nisa, 19) buyuruyor. Ancak kadın kendi isteğiyle ve gönül rızasıyla kocasına bir şey verecek olursa, Allah Teâlâ bu hususta : «Şayet ondan bir kısmını gönül hoşluğu ile size bağışlar iseler, onu afiyetle yiyin.» (Nisa, 4) buyuruyor.

Karı kocanın birbiriyle anlaşmamaları ve kadının kocasının haklarını yerine getirmemesi, onu kızdırması ve onunla birlikte yaşamaya güç yetirememesi halinde kadın, kocasının kendisine verdiklerini fidiye olarak verme hakkına sahiptir. Bu konuda kadına herhangi bir sıkıntı, zorluk söz konusu değildir. Kocasını da onu kabul edebilir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Onlara verdiğiniz bir şeyi geri almanız sizlere helâl değildir. Meğer erkekle kadın, Allah'ın hududunu ikâme edemeyeceklerinden korkarsa, o halde fidiye vermelerinde bir vebal yoktur» buyuruyor.

Kadının herhangi bir özrü olmaksızın kocasından, fidiye vererek ayrılma istemesi haline gelince, İbn Cerîr bu konuda şöyle der: İbn Beşşâr... Sevbânî'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) «Lüzumsuz yere kocasından boşanmayı isteyen kadına cennet kokusu haramdır.» buyurmuştur. Tirmizî de bu hadîsi Bûndâr kanalıyla rivayet etmiştir.

Hasan der ki: Bu hadîs Eyyûb'dan, Ebu Katâde'den, Ebu Esmâ'-dan, Sevbân'dan rivayet

edilmiştir. Bazıları da bu hadîsi Eyyûb'dan bu isnâdla rivayet etmişler fakat senedi Rasûlullah (s.a.) a kadar ulaştırmamışlardır. Yani merfû' hadîs olarak değil mevkuf hadîs olarak rivayet etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki; bize Abdurrahmân... Sevbân'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Herhangi bir zarar söz konusu olmaksızın kocasından boşanmayı isteyen kadına cennet kokusu haramdır» hadîsi Ebu Dâvûd, İbn Mâce ve İbn Cerîr, Hammâd İbn Zeyd'in hadîsinden bu şekilde rivayet etmişlerdir. Hadîsin başka bir tarîktan rivayeti ise şöyledir : İbn Cerîr dedi ki: Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm... Rasûlullah (s.a.) m kölesi Sevbân'dan o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etti ki, Efendimiz :

«Herhangi bir beis olmaksızın kocasından boşanmayı isteyen kadına Allah cennet kokusunu haram kılar» buyurdular.

Yine Allah'ın Rasûlü : «Kocasından aldığı mallan (mehir), vermek suretiyle boşanan kadınlar münafıklardır» buyurdular.

Sonra İbn Cerîr ve Tirmizî birlikte, bu hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla Sevbân'dan rivayet ettiler. Buna göre Rasûlullah (s.a.) : «Kocasına, ondan aldığı mehri fidiye olarak verip boşanan kadınlar ancak münafık olanlardır» buyurdu.

Tirmizî sonra şöyle der: Hadîs, bu şekliyle garîbtir ve isnadı kuvvetli değildir. Bir diğer hadîsi şerifte ise, İbn Cerîr der ki: Bize, Ey-y b... Ukbe İbn  mir'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

«H l ' (kocasına mihri geri verme karşılığında) ile kocasından boşanan kadınlar ancak münafık olan kadınlardır.» Hadîs bu şekliyle ga-rib, zayıf bir hadîstir.

Bir diğer hadîs-i şerifte ise İmâm Ahmed diyor ki: Bize, Affân... Ebu Hüreyre'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet ettiler ki: «H l ' ile kocasından ve nikâh bağından boşanan kadınlar ancak münafıklardır.»

Bir diğer hadîs-i şerifte İbn Mâce der ki: Bize, Bekr İbn Halef Ebu Bişr... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : «Bir kadın kocasından haksız yere boşanmayı istemesin. Kim

böyle yaparsa cennetin kokusunu bulamaz. Halbuki onun kokusu kırk yıllık mesafeden, hissedilir.»

Sonra, seleften birçoğu ve halef imamları şöyle dediler : Hülû' (kadının kocasından aldığı mihri iade etmek) suretiyle ondan boşanmak-istemesi caiz değildir. Ancak ayrılık ve geçimsizliğin kadın tarafından gelmesi halinde caizdir. Bu durumda verilen fidyeyi erkeğin kabul etmesi caizdir. Bunlar, «Onlara verdiğiniz bir şeyi geri almanız sizlere helâl değildir. Eğer erkekle kadın, Allah'ın hududunu ikâme edemeyeceklerinden korkmuş olsalar...» âyetini görüşlerine delil olarak gösterirler ve şöyle derler: Hülû' ancak bu halde meşrû'dur, bunun dışında yalnızca delil ile caiz olur ki asi olan, hülû'un caiz olmamasıdır.

Bu görüşü benimseyenler, İbn Abbâs, Tâvûs, İbrâhîm, Atâ, Ha* san ve Cumhûr-u ulemâdır. İmâm Mâlik ve Evzaî ise şöyle derler: Şayet erkek kadından bir şey alıp da aldığı şey kadın için bir zarar olursa bu halde erkeğin aldığı şeyi kadına geri vermesi vâcibtir ve talâk da talâk-ı ric'î olur.

İmâm Mâlik der ki: Benim kendilerine yetiştigim insanların uygulamaları bu şekilde idi.

İmâm Şafiî de hülû'un uyuşmazlık hallerinde caiz olduğu görüşündedir. İttifak halinde ise daha bir evleviyetle hülû'un caiz olması gerekir.

Şafiî'nin bütün ashabının kavli (görüşü) budur. Şeyh Ebu Amr İbn Abd'ül-Berr Kitab'ül-İstizkâr'mda Bekr İbn Abdullah el-Müzenî'den hikâye eder ki, o hülû'un : «Öncekine yüklerle mihir vermiş olsanız bile, bir şey almayın.» (Nisa, 20) âyeti ile mensûb olduğunu söylemiştir. Bu görüşü İbn Cerîr rivayet eder. Ancak bu, zayıf bir kavil olup söyleyen geri çevrilir.

İbn Cerîr'in zikrettiğine göre bu âyet Sabit İbn Kays İbn Şemmâs ve karısı Habîbe bint Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'ün hakkında nazil olmuştur. Şimdi de bu konudaki hadîsin tarîklerini ve değişik lafızlarını zikredelim :

İmâm Ahmed «Muvatta» isimli eserinde der ki:

Yahya İbn Saîd... Habîbe bint Seni el-Ansârî'den nakletti ki, o Sabit İbn Kays İbn Şemmâs ile evliymiş. Rasûlullah (s.a.) (Bir gün) sabah namazına çıktığında

Habîbe bint Sehl'i alaca karanlıkta kapısının yanında görmüş ve ona : «Kimdir o» diye sormuş. Habîbe : «Ben Habîbe bint Sehl» im diye cevap vermiş. Rasûlullah (s.a.) «neyin var?» dedi. O da : (Kendisi ve kocasını kastederek) Ne ben, ne de Sabit İbn Kays dedi. Kocasını Sabit İbn Kays gelince, Rasûlullah (s.a.) : Habîbe söylemesi gerekenleri söyledi, dedi. Habîbe : Ey Allah'ın Rasûlü, onun bana vermiş olduğu her şey yanımdadır, dedi. Rasûlullah (s.a.) Sâfoit'e : Ondan al buyurdu. Sabit Habîbe'den onları (mihir olarak verdiklerini) aldı, kadın da gitti ailesinin yanına oturdu. Hadîsi bu şekliyle İmâm Ahmed Abdurrahmân İbn Mehdî'den, Mâlik'in isnâdıyla rivayet etmiştir. Bu hadîsi Ebu Dâvûd Ka'nebî'den, Neseî de Muhammed İbn Ateşleme' den rivayet etmişlerdir.

Bu konuda bir diğer hadîs-i şerif de Hz. Âişe'den menkûldür: Ebu Dâvûd ve İbn Cerîr derler ki: Bize Muhammed İbn Ma'mer... Hz, Âişe' den rivayet etti ki; Habîbe bint Sehl, Sabit İbn Kays İbn Şemmâs ile evliymiş, Sabit onu dövmüş ve bazı yerleri kırılmış. O da sabah (namazından sonra) Rasûlullah'a gelerek

kocasını şikâyet etmiş. Rasûlullah (s.a.) Sâbit'i çağırarak ona : Onun malının bir kısmını al ve ondan ayrıl, buyurmuş. Sabit: Ey Allah'ın Rasûlü, doğru olur mu? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.) «evet» buyurmuşlar. Saîd : Ben ona (şu anda) elinde bulunan iki bahçeyi mihir olarak vermiştim, demiş. Rasûlullah (s.a.) «O ikisini al ve ondan ayrıl» buyurmuş. Sabit de öyle yapmış. Hadîsin lafzı İbn Cerîr'e ait olup senedindeki Ebu Amr es-Sedûsî, Saîd İbn Seleme İbn Ebu Hüsâm'dır.

Bu konudaki diğer bir hadîs-i şerif de İbn Abbâs'tan menkûldür: Buhâri anlatıyor: Bize Ezher İbn Cemîl... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki, Sabit İbn Kays İbn Şammâs'ın karısı Rasûlullah (s.a.) a geldi ve : Ey Allah'ın Rasûlü, ben onu; ne ahlâkında, ne de dininde ayıplamıyorum, ancak İslâm'da küfürden hoşlanmıyorum, dedi. Rasûlullah (s.a.) «Bahçesini ona geri verir misin?» diye sordu. O da evet deyince, Rasûlullah (s.a.) : (Sâbit'e) «Bahçeyi kabul et ve onu bir talâk ile boşa» buyurdu Bu hadîsi Neseî de Ezher İbn Cemîl tarîkıyla rivayet etmiştir

Buhârî aynı hadîsi İshâk el-Vâsıtî tarîkıyla ve İbn Abbâs'a dayanan bir senetle rivayet etmiştir.

Hadîsi Buhârî muhtelif tanklardan rivayet etmiştir. Ancak Ey-yüb'un İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan naklettiği hadîsin bir kısmında Habîbe (Kocasına kızgınlığını kastederek) Ona tahammül edemiyorum, demiştir. Bu şekliyle hadîsi sadece Buhârî rivayet etmiştir. Bu* hârî sonra şöyle der : Bize Süleyman İbn Harb... Cemîle'den —ibarede olmakla beraber daha önce de geçtiği üzere ismi Cemile değil Habîbe'-dir— rivayet etti der ve hadîsi zikreder.

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde der ki; bana Mûsâ ibn Hârûn... İbn Abbâs'tan rivayet etti, Cemile bint Selûl Rasûlullah (s.a.) a geldi ve : Allah'a yemîn olsun ki ben Sabit İbn Kays'ı, ne dini, ne de ahlâkı konusunda ayıplamam, ancak ben, İslâm'da küfürden hoşlanmıyorum, ona kızarak dayanamıyorum, dedi. Rasûlullah (s.a.) kendisine : »Bahçesini ona geri verir misin?» dediğinde, o: evet diye cevap verdi. Rasûlullah (s.a.) da Sâbit'e ona

vermiş olduğu şeyi almasını ve da-ha fazla bir şey istememesini emretti.

Bu hadîsi İbn Mace de Ezher İbn Mervân'dan kendi isnâdıyla rivayet etmiştir. Bu isnâd iyi ve doğru bir isnâddır. Ebu Kasım el-Beğavî de... Abd'ül-A'lâ'dan aynı şekilde rivayet eder. Ancak İbn Cerîr der ki: Bize İbn Hamîd... Cemile bint Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'den rivayet etti ki, o Sabit İbn Kays ile evliymiş ve ondan kaçmış. Rasûlullah (s.a.) kendisini çağırarak: «Ey Cemile, Sâbit'in nesinden hoşlanmadın?» diye sormuş. Cemile: Allah'a yemîn olsun ki onun ne dininden, ne de ahlâkından hoşlanmamış değilim. Sadece onun çirkinliğinden hoşlanmıyorum, demiş. Rasûlullah (s.a.) Cemîle'ye «Bahçeyi ona geri verir misin?» diye sormuş. O da: evet demiş, bahçesini geri vermiş. Rasûlullah (s.a.) da onları ayırmış.

Yine İbn Cerîr şöyle der: Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Cerîr'den rivayet etti ki; o İkrime'ye hülû'un aslı var mıdır? diye sormuş. İkrime, Übeyy'in kızkardeşinde olmuştur. O, Rasûlullah (s.a.) a gelerek Ey Alah'ın Rasûlü, benim ile onun başını hiç

bir şey birleşti-remez. Ben, örtünün bir ucunu kaldırdım, o bir grup içinde geliyordu bir de ne göreyim o grubun içinde en siyahı, boyu en kısa olanı yüzü en çirkin olanı oydu, dedi. kocası Rasûlullah (s.a.) a Ey Allah'ın Rasûlü ben ona malımın en iyisini, en üstününü, kendime ait olan bir bahçeyi vermiştim, bahçem bana geri verilirse ne alâ, dedi. Rasûlullah (s.a.) (Kadına dönerek)': Ne dersin? diye sordu. Kadın: Evet isterse daha da artırırım, dedi. Râvî der ki: Rasûlullah (s.a.) aralarını ayırdı. Bir diğerk hadîs-i şerifte ibn Mâce der ki: Bize, Ebu Küreyb... Amr İbn Şu-ayb'dan o babasından o da dedesinden rivayet etti ki Habîbe bint Seni; Sabit İbn Kays İbn Şemmâs'ın nikâhı altında idi (onunla evliydi). Sabit çirkin bir adamdı. Kadu: Ey Allah'ın Rasûlü, Vallahi eğer Allah korkusu olmasaydı benim yanıma girdiğinde yüzüne tükürecektim, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Bahçesini ona geri verir misin? diye sordu. Kadın: Evet, diyerek bahçesini geri verdi. Râvî der ki Rasûlullah ikisinin arasını ayırdı.

İmamlar, erkeğın, verdiğı mihirden daha fazlasını almak suretiyle karısını bırakması (boşaması) nın

caiz olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Cumhûr'a göre: «O halde fidye vermelerinde bir vebal yoktur» âyetinin hükmü umûmî olduğu için caizdir.

İbn Cerîr der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrahim... Semure'nin kölesi Kesîr'den rivayet etti:

«Hz. Ömer'e kocasından ayrılan bir kadın getirildi. Ömer onun içinde gübre dolu bir eve konulmasını emretti. Sonra kadını çağırarak nasıl buldun? diye sordu. Kadın: (Kocamın) yanına geldiğimden beri sadece beni hapsedmiş olduğun bu gece rahat yüzü gördüm, diye cevap verdi. Ömer, kadının kocasına: Bir küpe karşılığında bile olsa bu kadından hülû' eyle dedi.

Hadîsi Abdürrezzâk da Ma'mer tarîkıyla... Semure'nin kölesi Kesîr'den rivayet etmiştir. Ancak onun rivayetinde fazla olarak «Hz. Ömer kadını üç gün o evde hapsetti» ifâdesi vardır.

Saîd İbn Ebu Arûbe Katâde kanalıyla Humeyd İbn Abdurrahmân' dan nakletti ki; bir kadın Ömer İbn Hattâb'a geldi ve kocasından şikâyet etti. Ömer, kadını bir gübrelikte geceletti, sabah olunca kadına : Yerini nasıl buldun? diye sordu. Kadın : Onun

yanında, bu geceden daha rahat bir gece geçirmedi, diye cevap verdi. Ömer: (Kadının kocasına) Bir saç bağı da olsa al, dedi.

Buhârî de der ki: Osman, kadının saç bağı dışında hülû'un caiz olduğunu söylemektedir.

Abdürrezzâk diyor ki: Bize Ma'mer... Abdullah İbn Muhammed İbn Akîl'den rivayet etti ki, kendisine Muavviz İbn Afrâ'nın kızı Rûbeyyi' anlatmış ve şöyle demiş: Benim bir kocam vardı, yanımda olduğunda hayrı az olduğu gibi, yanımda olmadığına da beni mahrum bırakırdı. Bir gün hatâ ettim ve ona: Sahip olduğum her şeyi alıp beni bırakır mısın? dedim. O : Evet, dedi. Ben de öyle yaptım. Amcam, Muâz İbn Afra Osman İbn Affân katında dâva açtı. Osman İbn Affân hülû'u caiz görerek (kocamın) basımdaki saç bağına ve daha ötesini almaşım emretti. Ya da basımdaki saç bağına dışında her şeyi almasını emretti, dedi.

Bunun mânâsı şudur: (Hülû' isteyen kadından kocasının) az veya çok kadının elinde olan her şeyi alması ve ona saç bağına dışında hiç bir şey bırakmaması caizdir.

Abdullah İbn Ömer, İbn Abbâs, Mücâhid, İbrâhîm el-Nehaî, Ka-iâsa İbn Züeyb, Hasan İbn Salih ve Osman el-Bettî de bu görüştedir.

İmâm Mâlik, Leys, Şafiî ve Ebu Sevrî bu mezhepte olduğu gibi İbn Cerîr'in de görüşü böyledir.

Ebu Hanîfe'nin ashabı (Hanefiler) ise şöyle derler : Eğer zarar verme kadın cihetinden ise, kocasının ona verdiğini alması caizdir. Ancak daha fazlasını almak caiz değildir, daha fazlasını isterse hüküm bakımından caiz olur. Şayet zarar verme erkek tarafından ise bu takdirde kadından bir şey alması caiz değildir. Eğer alırsa bu da ancak hüküm bakımından caiz olur.

İmâm Ahmed, Ebu Ubeyd ve İshâk İbn Rahûyeh derler ki: Erkeğin, kadına verdiğinden daha fazlasını alması caiz değildir.

Saîd İbn Müseyyeb, Atâ, Amr İbn Şuayb, Zührî, Tâvûs, Hasan, Şa'bî, Süleyman ve Rebî' İbn Enes de bu görüştedirler.

Ma'mer ve Hakem ise derler ki; Hz. Ali, «Erkek kendisinden hülû' yoluyla boşanan kadından, ona verdiğinden daha fazla bir şey almaz»

derdi.

Evza'î ise şöyle diyor: «Kadılar (hâkimler) erkeğin, kadına vermiş olduğu (mehirden) daha fazlasını almasına müsâade etmezler.

Ben derim ki: Bu görüşte olanlar, daha önce geçen Katâde'nin İkrime'den, İbn Abbâs'tan, Saîd İbn Kays'tan rivayet ettiği hadîsi delil getirirler ki, Rasûlullah (s.a.) Saîd İbn Kays'a bahçesini almasını ve bundan fazla bir şey istememesini emretmişti. Keza Abd İbn Humeyd' in rivayet ettiği şu hadîs-i şerifi delil olarak gösterirler : Bize Kabîsa... Atâ'dan rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) hülû' yoluyla boşanan kadının kocasının ona verdiğiinden daha fazlasını almasından hoşlanmazdı.

Bunlar, «O halde fidye vermelerinde bir vebal yoktur» âyetini daha önce geçen: «Onlara verdiğinizden bir şeyi geri almanız sizlere helâl değildir» âyeti ile birlikte değerlendirerek hülû' yoluyla boşanan kadından alınacak fidyenin, ancak, kocanın daha önce verdiği şey türünden olabileceği şeklinde anlarlar. Bu görüş İbn Cerîr tarafından rivayet edilmiştir. Yine bunun içindir ki (yani koca

sadece kadına daha önce vermiş, olduğu mihirden fidye alabileceği için) Allah Teâlâ âyetin sonunda: «Bunlar Allah'ın hudududur. Onları aşmayın. Kim Allah'ın hududunu aşarsa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir» buyurmaktadır.

İmâm Şafîî der ki: Ashabımız (Şâfiîler) hülû' konusunda ihtilâf

etmişlerdir.

Süfyân... İbn Abbâs'tan rivayet eder ki; karısını iki talâkla boşayıp sonra karısının kendisinden hülû' yoluyla ayrıldığı bir adam hakkında; bu kişi dilerse o kadınla tekrar evlenebilir. Çünkü Allah Teâlâ «Boşanma iki defadır... Tekrar birbirlerine dönmelerinde her ikisi için de bir vebal yoktur» buyuruyor, demiştir.

Şafîî diyor ki: Süfyân bize Amr kanalıyla İkrime'nin : «Malın caiz kıldığı hiç bir şey talâk (boşama) değildir.» dediğini rivayet ediyor.

Şafîî'den başkaları da Süfyân İbn Üyeyne kanalıyla... İbn Abbâs' dan rivayet ederler ki; İbrahim İbn Sa'd İbn Ebu Vakkas, İbn Abbâs'a sorarak şöyle dedi: «Bir adam karısını iki talâkla boşayıp sonra kadın hülû' ile ondan ayrılırsa o kişi, o kadınla tekrar

evlenebilir mi?» İbn Abbâs : «Evet» dedi. Hülû' talâk (boşama) değildir, çünkü Alah Teâlâ talâkı (boşamayı) âyetin başında ve sonunda, hülû'u da ikisinin arasında zikretmiştir, hülû' bir şey değildir. Sonra: «Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutmak, yahut ta güzellikle salmaktır.» Ve «Şayet erkek eşini bir daha (üçüncü kez) boşarsa, artık ondan sonra kadın başka bir kocaya nikahlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz.» âyetini okudu.

İbn Abbâs'ın bu kanâatına göre, hülû' talâk (boşama) olmayıp sadece evlilik akdinin feshidir (sadece bir ayrılımdır). Bu görüş Hz. Osman İbn Affân'dan ve İbn Ömer'den de rivayet edilmiştir. Tâvûs ve İkrime'nin kavli de budur.

Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Rahûyeh, Ebu Sevr ve Dâvûd İbn Ali el-Zâhirî bununla fetva vermişlerdir. Şafiî mezhebinin eski görüşü de budur ve âyet-i kerîme'nin zahirinden de bu anlaşılmaktadır.

Hülû' hakkındaki ikinci görüşe gelince; şayet erkek (hülû'u kabul etmek suretiyle) daha fazlasına niyet etmemiş ise bu takdirde hülû' ta-lâk-ı bâindir.

İmâm Mâlik diyor ki: Hişâm İbn Urve'den... Ümmü Bekr el-Eslemiyye'den nakletti. Ümmü Bekr el-Eslemiyye kocası Abdullah İbn Hâlid İbn Üseyyid'den hülû' yoluyla boşanmıştı. Onunla beraber bu konudaki hükmü öğrenmek üzere Osman İbn Affân'a geldiler. O : «Hülû' bir talâktır. Ancak eğer herhangi bir şey söylemişsen (talâk sayışım zikretmişsen) hülû' o zikrettiğin şeydir.» dedi. İmâm Şafiî : Hadîsin senedindeki Cuhmân'ı tanımıyorum, demiş. Ahmed İbn Hanbel de bu hadîsi zayıf saymıştır.

Bu hadîsin bir benzeri Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd ve İbn Ömer' den de rivayet edilmiştir. Saîd İbn Müseyyeb, Hasan, Atâ, Şüreyh, Şa'bî, İbrahim ve Câbir İbn Zeyd bununla fetva vermişlerdir. İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve ashabı, Sevrî, Evza'î, Ebu Osman el-Bettî ile yeni görüşünde Şafiî de buna zâhib olmuşlardır. Şu kadar yar ki; Hanefî'lere göre hülû' yoluyla karışım boşayan kişi; şayet bir veya iki talâka niyet eder, ya da sayı belirtmeksizin mutlak olarak talâka niyet ederse hülû' bir talâk-ı bâin sayılır. Ama üç talâka niyet ederse üç talâk vâkî' olur. Hülû' konusunda Şafiî'nin başka bir kavli daha

vardır ki buna göre; şa- yet hülû' talâk lafzını ihtiva etmiyorsa ve delil de yoksa hiç bir mânâ ifâde etmez. (Talâk değildir).

İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe, Şafî ile kendilerine gelen bir rivayette Ahmed ve İshâk ibn Rahûyeh —ki bu, meşhur olan rivayettir— hülû' yoluyla boşanan kadının iddetinin aynen diğer boşanan kadınlar gibi üç hayız süresi —şayet kadın hayız görüyor ise— olduğu görüşündedirler. Bu görüş Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah İbn Ömer'den rivayet edilmiştir. Saîd İbn Müseyyeb, Süleyman İbn Yesâr, Urve, Eâ'im Ebu Seleme, Ömer İbn Abdülazîz, İbn Şihâb, Hasan, Şa'bî, İbrâhîm el-Nehaî, Ebu İyâz, Cüllâs İbn Amr, Katâde, Süfyan el-Sevrî, Leys İbn Sa'd ve Ebu Übeyd bu kavi ile fetva vermişlerdir. .

Tirmizî diyor ki: Sahabe ve başkalarından ilim ehlinin çoğunda kavli budur. Bu konudaki dayanakları hülû' ile boşanan kadının diğer boşanmış kadınlar gibi iddet beklemesidir.

Bu konudaki ikinci kanâata göre ise, hülû' ile boşanan kadın bir hayız süresi iddet bekler ve böylece temizlenir.

İbn Ebu Şeybe diyor ki: Bana Yahya İbn Saîd... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki, Hübeyyi' kocasından hülû' ile boşanmıştı. Amcası Hz. Osman (r.a.) a geldi, Hz. Osman «Bir hayız süresince iddet bekler» dedi.

Râvî der ki, Abdullah İbn Ömer, Hz. Osman böyle söyleyinceye kadar hülû' ile boşanan kadının üç hayız iddet bekliyeceğini söylerdi. Bundan sonra ise Hz. Osman'ın bu sözü ile fetva verirdi. Ve: «Osman en hayırlımız ve en bilgili olanımızdır» derdi.

Abd... Abdullah İbn Ömer'in «Hülû' ile boşanan kadının iddeti bir hayızdır» dediğini rivayet eder. Abdurrahmân İbn Muhammed el-Mu-hâribî... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki, o «Hülû' ile boşanan kadının iddeti bir hayızdır» demiştir.

İkrime, Efoân İbn Osman ve daha önce ismi geçenlerden; hülû'un nikâh akdini feshetmek olduğunu» söyleyenler bununla fetva vermişlerdir. Bunlar delil olarak, Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin rivayet ettiği şu hadîsi almaktadırlar :

«Bize Muhammed İbn Abdurrahîm el-Bağdâdî... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) m

zamanında Sabit İbn Kays'ın karısı kocasından hülû' ile boşanmıştı. Rasûlullah (s.a.) kadının bir hayız süresince iddet beklemesini emretti. Sonra Tirmizî, bu hadîs hasendir, ga-ribdir der. Bu hadîsi Abdürrezzâk da... İkrime'den mürsel olarak rivayet etmiştir.

Tirmizî diyor ki: «Bize Mahmud İbn Ğıylân... Rübeyyi' bint Mu-avviz İbn Afrâ'dan rivayet etti ki o, Rasûlullah (g.a.) m zamanında kocasından hülû' ile boşanmıştı. Rasûlullah (s.a.) kendisine bîr hayız süresince iddet beklemesini emretti. Tirmizî diyor ki: «Sahîh olan şudur ki: «O, bir hayız süresince iddet beklemekle emrolunmuştur.» Hadîsin başka bir tarîktan rivayeti ise şöyledir : İbn Mâce diyor ki: Bize Ali İbn Seleme en-Neysâbûrî... Muavviz İbn Afrâ'nın kızı Rübeyyi'den rivayet etti. Ona: (Başına gelen olayı) bana anlatır mısın? dedim. Başladı anlatmaya : Kocamdan hülû' ile boşandım, sonra Osman'a giderek «Bana ne kadar iddet gerekiyor?» diye sordum. O : «Eğer seninle yeni (münâsebette) bulunmamışsa sana iddet yoktur. Onun yanında bir hayız görünceye kadar kal.» dedi. Rübeyyi' şöyle der : Hz. Osman bu konuda Ra-sûlullah (s.a.) m Meryem

el-Meğâliyye hakkındaki hükmüne uymuştu. O Sabit İbn Kays'ın nikâhı altında idi de ondan hülû' yoluyla boşanmıştı.

İbn Lehîa... Rübeyyi' bint Muavviz'den rivayet eder ki; o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) in, kocasından hülû' ile boşandığında, Sabit İbn Kays'ın karısına bir hayız süresince iddet beklemesini emrettiğini işittim.

Dört imâm ve cumhûr-u ulemâ'ya göre, eşini hülû' yolu ile boşayan kimse kadının rızâsı olmaksızın iddet içinde iken geri ona dönemez. Çünkü kadın, ona vermiş olduğu şeyler mukabilinde nefesine sahip olmuştur.

Abdullah İbn Ebu Evfâ, Mâhan el-Hanefî, Saîd İbn Müseyyeb ve Zührî'den rivayet edildiğine göre, onlar; karısını hülû" ile boşayan kişi, verdiklerini eşine tekrar iade ederse bu takdirde kadının rızâsı olmaksızın da iddet içinde ona geri dönebilir, demişlerdir. Bu, Ebu Sevr'in de tercih ettiği görüştür.

Süfyân el-Sevrî diyor ki: Talâk lafzı olmaksızın vuku' bulan hülû' bir ayrılıktır ve erkeğin kadına dönmesi sözkonusu değildir. Ancak erkek, hülû'

esnasında talâk lafzını zikretmişse kadın iddet içinde iken ona dönme hakkına sahiptir. Dâvûd İbn Ali el-Zâhirî de bu görüştedir. Ve Hülû' yoluyla ayrılan kişinin iddet esnasında eşine geri dönebileceği hususunda ulemâ arasında ittifak vardır.

Şeyh Ebu Ömer İbn Abdülberr bir gruptan hikâye eder ki, hülû' ile boşandığı kocaya da, başkasına da ric'at caiz değildir. Ancak bu görüş şâz ve reddedilmiş bir görüştür.

Karısını hülû' yoluyla boşayan kişi kadın iddeti içinde iken ona başka bir talâk verebilir mi? Bu konuda ulemânın üç farklı görüşü vardır :

1 — İddet esnasında başka bir talâk ile boşamaya hakkı yoktur. Çünkü kadın bu şekilde kendisine (nefsine) sahip olmuş ve kocasından ayrılmıştır (talâk-ı bâin vâki' olmuştur.)

İbn Abbâs, İbn Zübeyr, İkrime, Câbir İbn Zeyd, Hasan el-Basrî, Şafiî, Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Rahûyeh ve Ebu Sevr bununla fet-•â vermişlerdir.

2 — İmâm Mâlik der ki; eğer hülû'u kabul ettiğine dâir sözünden hemen sonra susmaksızın talâk lafzını da söylemiş ise, bu talâk da vâki olur.

Fakat ikisi arasında susmuş ise bu takdirde talâk vâki' olmaz.

Bu Hz. Osman'dan rivayet edilen görüşe benzemektedir.

3 — Kadın iddeti içinde olduğu sürece her halükârda verilen talâklar vâki' olur. Bu, Ebu Hanîfe ve ashabının, Sevrî'nin ve Evzaî'nin kavlidir. Saîd İbn Müseyyeb, Şureyh, Tâvûs, İbrahim, Zührî, Hâkim, Ha

kem, Hammâd İbn Süleyman da bu görüştedirler. Bu görüş İbn Mes'ûd ve Ebu'd-Derdâ'dan rivayet edilmişse de İbn Abdülberr «-Bu görüş İbn Mes'ûd ve Ebu'd-Derdâ'dan sabit değildir» demektedir.

Allah Teâlâ «Bunlar Allah'ın hudududur, onları aşmayın. Kim, Allah'ın hududunu aşarsa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir* buyuruyor. Bunlar Allah'ın sizin için koymuş olduğu esâslardır, Allah'ın hudududur, sakın onları aşmayın. Nitekim sahih bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulur :

«Allah'ın koymuş olduğu hudûdlar vardır onları aşmayın, Allah'ın koymuş olduğu farzlar vardır onları, kaybetmeyin, Allah'ın koymuş olduğu

haramlar vardır onları işlemeyin. Allah bazı şeyler hakkında da susmuş, hükmünü bildirmemiştir. Bunu unuttuğu için değil, size rahmet olsun diye yapmıştır ki onları da sormayın.»

Üç talâkı bir cümlede toplamanın (üç talâkı aynı anda vermenin) Saram olduğu görüşündekiler bu âyeti delil olarak getirirler. Nitekim Mâlikî mezhebi ve onlara uyanların görüşü budur. Onlara göre : «Boşama iki defadır...» âyeti sebebiyle talâkın tek tek verilmesi sünnettir.

Sonra Allah Teâlâ : «Bunlar Allah'ın hudududur, onları aşmayın. Kim Allah'ın hududunu aşarsa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir» buyurmaktadır.

Bu görüşte olanlar görüşlerini Neseî'nin Sünen'inde rivayet etmiş -iduğu Mahmûd İbn Lebîd'in şu hadîsi ile kuvvetlendirirler : Bize Süleyman İbn Dâvûd... Mahmûd İbn Lebîd'den rivayet etti ki, Rasûlullah s~a.) a; bir adamın karısını aynı anda üç talâkla boşadığı haber verildi. Sasûlullah (s.a.) öfkeli olarak kalktı ve : «Ben daha aranızda iken Al-Jah'ın kitabıyla mı oynanıyor?» buyurdu. Bir adam

.kalktı ve : «Ey Al-ah'm Rasûlü, onu öldüreyim mi?» dedi.

Bu hadîs munkatı' bir hadîstir.

«Şayet erkek eşini bir daha (Üçüncü kez) boşarsa, artık ondan son-rs kadın başka bir kocaya nikahlanıp varıncaya kadar ona helâl ol-~az.» Erkek daha önce vermiş olduğu iki talâktan sonra üçüncü bir ile karısını boşarsa, başka bir kocaya nikâhlanmadıkça, yani sahîh

nikâhla başka bir koca onunla cinsî münâsebette bulunmadıkça tekrar eski kocasına helâl olmaz. Nikâhsız olarak birisi o kadınla cinsî münasebette bulunsa —câriye edinerek de olsa— birinci kocasına helâl olmaz. Çünkü bu koca değildir. Kadın başka "bir erkekle evlense ve fakat evlendiği bu koca kendisiyle cinsî münasebette bulunmasa kadın yine de birinci kocasına (sadece başka bir kocayla nikahlanıp evlenmiş olmakla) helâl olmaz.

Saîd İbn Müseyyeb'in «Kadının ikinci bir kocayla sadece nikahlanmış olması kadının birinci kocaya helâl olması için yeterlidir» dediği fakîhlerden birçoğu arasında şöhret bulmuşsa da bunun Saîd İbn Mü-

seyyeb'den sâdır olduğu şüphelidir. Şu kadar var ki, Şeyh Ebu Ömer İbn Abdülberr, el-İstizkâr'mda Saîd İbn Müseyyeb'den bu görüşü nakletmektedir. Allah, en iyisini bilendir.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... Abdullah İbn Ömer'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) a sordular : Bir adam bir kadınla evlenir ve onunla cimâ'dan önce üç talâkla boşar, sonra o kadını bir başka koca alır ve onunla cimâ'dan önce boşarsa bu kadın birinci kocasına dönebilir mi? Rasûlullah (s.a.) : «hayır, buyurdular. Kadın erkeğin balçığından, erkek de kadının balçığından tatmadıkça olmaz. (Balçığından tatma ifâdesi arapçada cinsî temastan kinayedir.)»

Bu hadîsi İmâm Ahmed, Neseî, Ebu Dâvûd, Buhârî, Müslim değişik tarîklardan ve değişik lafızlarla rivayet etmişlerdir.

İbn Cerîr'in rivayeti böyledir. İmâm Ahmed ise şöyle rivayet eder: Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den «Bir kimsenin karısı iken onun boşandığı, sonra bir başkasının evlendiği ve zifaf vuku' bulmadan onun

da boşadığı ve ilk kocasına dönen bir kadın» hakkında rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : «Balçıktan tatmadıkça olmaz.» buyurmuştur. Hadîsi Neseî, Amr ibn Ali el-Felâs; İbn Mâce de Muhammed İbn Beşşâr Bündâr kanalıyla.... Şu'be'den rivayet etmişlerdir. Böylece bu hadîs Saîd İbn el-Müseyyeb' ce İbn Amr'dan merfû' olarak ondan nakledilenin hilâfına olarak rivayet edilmiştir ki dayanaksız olarak rivayet ettiğine muhalif olması uzaktır. En doğrusunu Allah bilir.

Ahmed, Neseî ve İbn Cerîr bu hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla... İbn Ömer'den rivayet etmişlerdir. Bu rivayette İbn Ömer der ki: Allah Rasûlü (s.a.) ne soruldu : «Bir adam kadınını üç talâk ile boşar, bir diğeri onunla evlenir, kapıyı kapatıp örtüyü indirir, sonra onunla temasta bulunmadan boşarsa ilk kocasına helâl olur mu?», «Balçıktan tatmadıkça hayır.» buyurdu. Ahmed'in rivayetinin lafzı böyledir. Ondan gelen rivayetlerden birinde isnâddaki Rezîn İbn Süleyman, Süleyman İbn Rezîn olarak verilmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Enes İbn Mâlik'ten rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) ne nikâhı

altında olan bir kadını üç ta-lâkla boşayan, ondan sonra birisiyle evlenen ve onun da duhûlden önce boşadığı kadının ilk kocasına helâl olup olmadığı sorulmuştur. «Diğeri (ikinci koca) kadının balçığından, kadın da onun balçığından tat-madıkça hayır.» buyurdu. Hadîsi bu şekliyle İbn Cerîr, Muhammed tbn İbrâhîm el-Ehmâtî kanalıyla.... Muhammed İbn Dinar'dan rivayetle zikretmiştir. Ben de derim ki: Muhammed İbn Dinar İbn Sandal Ebu Bekr el-Ezdî —(sonra) et-Tâhî el-Basrî İbn Ebu Furât denilir— hakkında ihtilâf edilmiş olup bazıları onu zayıf görürken diğer bazıları da onu kuvvetli görüp kabul etmişler (ve hadîsini) hasen bulmuşlardır. Ebu Dâvûd onun ölümünden önce değiştiğini de kaydeder. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Cerîr der ki: Bize Ubeyd İbn Âdem İbn Ebu İyâs el-Askalânî nin... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) kocasının üç talâkla boşadığı, bir başkasının kendisiyle evlenip zifaktan önce boşadığı, ilk kocasının kendisine dönmek istediği bir kadın hakkında : «Diğer (koca) onun balçığından tatmadıkça hayır (ona helâl olmaz).» buyurdu. Sonra

İbn Cerîr hadîsi başka bir şekliyle Şeybân İbn Abdurrahmân'dan da rivayet etmiştir. Hadîsin isnadında bulunan Ebu el-Hâ-ris tanınmıyor.

İbn Cerîr der ki: Bize Yahya'nın... (Hz.) Âişe'den rivayetine göre bir adam kadının üç talâkla boşamış, kadın (başka) bir kocayla evlenmiş, o da ona dokunmadan kendisini boşamıştı. Allah Rasûlü (s.a.) ne : İlkine helâl olur mu? diye soruldu da : «Birincisüvn tattığı gibi onun (kadının) balçığından tatmadıkça hayır.» buyurdu. Hadîsi Buhârî, Müslim ve Neseî muhtelif kanallardan olmak üzere Ubeydullah İbn Ömer el-ömerî'den, o el-Kâsım İbn Ebu Bükeyr'den, o da halası Hz. Âişe'den şeklinde bir isnâdla tahrîc etmişlerdir.

İbn Cerîr der ki: Bize Ubeydullah İbn Jsmâil ve Şüfyân İbn Vekî ve Ebu Hişâm er-Rifâî'nin... Âişe'den rivayetlerine göre o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e : Bir adam karısını boşar, kadın bir başka erkekle evlenir, adam onunla zifafa girer, sonra onunla temasta bulunmadan boşarsa, kadın ilk kocasına helâl olur mu? diye sorulmuştu. Allah Rasûlü (s.a.) : «Diğeri kadının balçığından, kadın da

onun balçığından tatmadıkça ilk kocasına helâl olmaz.» buyurdu. Hadîsi bu şekliyle Ebu Dâvûd, Müsedded; Neseî de Ebu Küreyb'den, bunlar İse Ebu Muâviye Muhammed İbn Hazım ed-Darîr'den rivayet etmişlerdir.

Müslim Sahîh'inde der ki: Bize Muhammed İbn el-Alâ' el-Heme-dânî'nin... Hz. Âişe'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) ne Birisinin evlenip boşadığı, sonra bir başkasıyla evlenip onun da zifâfdan ön* ce boşadığı bir kadının ilk kocasına helâl olup olmayacağı sorulmuştu. «Kadının balçığından tatmadıkça hayır.» buyurdu. Müslim.der ki: Bize hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe de... bu isnâdla Hişâm'dan rivayet etti. Hadîs Buhârî'ce Ebu Muâviye Muhammed İbn Hâzim kanalıyla Hişâm'dan rivayet edilmiştir. Diğer iki kanaldan hadîsi sadece Müslim rivayet etmiştir. Hadîsin bir mislini veya benzerini tbn Cerîr de Abdullah İbn el-Mübârek kanalıyla... Hz. Âişe'den merfû' olarak rivayet eder. Hadîsin isnadı ceyyiddir. Keza İbn Cerîr de hadîsin bir mislini Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân kanalıyla Hz. Âişe'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayet etmiş olup Buhârî'nin

rivayet etmiş olduğu ha-'dîsten muhtasardır. Yine Buhârî, hadîsi Amr İbn Ali kanalıyla... Hz. Âişe'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den merfû' olarak rivayet eder. (Buhârî'nin) Osman İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Âişe'den rivayetine göre Rifâa el-Kurazî bir kadınla evlenip sonra boşamıştı. Kadın, Hz. Peygamber (s.a.) e gelip onun kendisiyle temasta bulunmadığını ve erlik organının elbise püskülü gibi bir şey olduğunu anlatmıştı. Hz. Peygamber (s.a.) : «Sen onun balçığından, o da senin balçığından tatma-dıkça hayır.» buyurdu. Bu kanaldan rivayetinde o tek kalmıştır.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdü'l-A'lâ'mn... Âişe'den rivayetine göre o, şöyle anlatmıştır : Ben ve Ebu Bekir Hz. Peygamber (s.a.) in yanında iken Rifâa el-Kurazî'nin karısı girdi ve : Muhakkak ki Rifâa beni kesin bir talâkla (Talâku'l-bett) boşamış ve Abdurrahmân İbn Zübeyr benimle evlenmişti. Ancak onun yanındaki (erlik organı) püskül gibi bir şey, dedi ve örtüsünden bir püskül aldı. (Girmesine) izin verilmemiş olan Hâlid İbn Saîd İbn el-Âs kapıdaydı. Ey Ebubekir, şunun Hz. Peygamber (s.a.) in

huzurunda bu şeyleri açıkça söylemesine engel olmayacak mısın? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) tebessüm buyurup : «öyle görünüyor ki sen Rifâa'ya dönmek istiyorsun. Fakat sen onun, o da senin balçığından tatmadıkça olmaz.» buyurdu. Hadîsi bu şekliyle Buhârî, Abdullah İbn el-Mübârek; Müslim, Abdürrezzâk; Ne-seî, Yezîd İbn Zürey'den bunlar da Ma'mer'den rivayet etmişlerdir. Hadîsin Müslim'ce Abdürrezzâk'tan rivayetinde «Rifâa'mn onu üç talâktan sonuncusu (üçüncüsü) ile boşadığı tasrih edilmiştir. Ebu Dâ-vûd dışındaki bir cemâat Süfyân İbn Uyeyne, Buhârî, Ukayl, Müslim, Yûnus İbn Yezîd —Müslim'in rivayetinde üç talâktan sonuncusuyla boşadığı kaydı vardır—; Neseî, Eyyûb İbn Mûsâ kanalıyla... Âişe'den rivayet etmişlerdir.

Mâlik der ki: el-Misver İbn Rifâa el-Kurazî'den (onun da) Zübeyr İbn Abdurrahmân İbn Zübeyr'den rivayetine göre Rifâa İbn Semev'el, Allah Rasûlü (s.a.) zamanında karısı Temîme Bint Vehb'i üç talâkla boşamış ve kadın Abdurrahmân İbn Zübeyr ile nikahlanmış, ancak Abdurrahmân (bir hastalık neticesi) ona yaklaşımdan âciz kalmış ve onunla

temasta bulunamadan ondan ayrılmış (onu boşamıştı). Rifâa İbn Semev'el onu nikahlamak istedi. O, onu daha önce boşamış olan ilk kocasıydı. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.) e anlatıldı, onunla evlenmeyi Rifâa'ya yasakladı ve : «O (kadın) balçıktan tatmadıkça sana helâl olmaz.» buyurdu. Muvatta' ashabı hadîsi Mâlik'ten bu şekilde rivayet ederler. Fakat isnadında kopukluk vardır. Hadîsi İbrahim tbn Tahmân ve Abdullah tbn Vehb, Mâlik kanalıyla... Abdurrahmân İbn Zübeyr'den mevsûl olarak rivayet etmişlerdir. [\[6\]](#)

Sahte Evlilik (Hülle)

İkinci kocadan istenen; kadına arzulu olması ve aldığı kadınla devamlı bir arada kalmayı kastetmiş olmasıdır. Nitekim evlendirmekte meşru olan da budur. İmâm Mâlik bu şartla birlikte ikinci kocanın aldığı bu kadınla mübâh olarak (mübâh yollardan) cimâ'da bulunması şartını da getirir. Şayet ikinci koca yalnız kadın ile o (kadın) ihrâmlı, oruçlu, itikâfda iken ya da hayızh ve lohusa olduğu halde ya da koca oruçlu veya ihrâmlı, ya da i'tikâfda olduğu halde kadın ile temas ederse bu temas ile kadın

birinci kocaya helâl olmaz. Aynı şekilde şayet ikinci koca zımmî olursa bu nikahıyla kadın müslüman bir erkeğe helâl olmaz. Zîra İmâm Mâlik'e göre, kâfirlerin nikâhı bâtıldır.

Şeyh Ebu Ömer îbn Abdülberr'in rivayetine göre; Hasan el-Basri ikinci kocanın aldığı bu kadın ile birleşirken menisinin gelmesini de şart koşar. Hasan el-Basrî bununla Rasûlulah (s.a.) m «Sen onun balçığından, o da senin balçığından tadıncaya kadar (tatmadıkça) olmaz» sözünden anladığı mânâyâ bağlanmış oluyor. Buna göre, kadının menisinin de gelmiş olması gerekir. Halbuki İmâm Ahmed ve Neseî'nin Hz. Âişe'den rivayet ettikleri hadîs-i şerife göre, yukardaki hadîste geçen «balçık» dan maksad, menî değildir : Rasûlullah (s.a.) : (iL_x.) balçık cimâ'dır » buyurmuşlardır.

Şayet ikinci kocanın bu kadını almaktan maksadı; onun birinci kocası için helâl olmasını sağlamak işe, bu ikinci koca hadîs-i şerif lerde zemmedilen (kötülenen) ve la'net edilen kişidir. İmamların hepsine göre; şayet ikinci koca nikâh

akdindeki bu maksadım açıkça söylerse bu nikâh akdi bâtil olur.

Bu konuda vârid olan hadîs-i şerifler :

1 — İmâm Ahmed diyor ki: Bize Fadl İbn Dekîn... Abdullah tbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki:

Rasûlullah (s.a.) vücûduna dövme yapan ve yaptırana, saçını uzatan ve uzattırana^başkasınm saçını ekletene, bir kadının eski kocasına helâl olması için onu nikâhlayana ve bu işin kendisi için yapıldığı adama, faiz yiyen ve yedirene lâ'net etti.

Bu hadîsi İmâm Ahmed, Tirmizî ve Neseî başka şekillerde rivayet etmişler ve Tirmizî bu hadîs hasendir, sahihtir, demiştir. Sonra Tirmizî şöyle diyor : Sahabeden ilim ehlinin uygulaması şu şekildedir. Hz. Ömer, Hz. Osman ve İbn Ömer böyle tatbik etmişlerdir. Ayrıca tâbiî'nin fa-kîhlerinin kavli de budur ve bu görüş Hz. Ali, İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'dan da rivayet edilmiştir.

Bu hadîs başka bir tarîkla İbn Mes'ûd'a dayanan senedle merfû olarak rivayet edilmiştir.

Bu hadîsin başka bir tarîktan ve yine Abdullah İbn Mes'ûd'a dayanan, bir senedle rivayeti şöyledir:

İmâm Ahmed ve Neseî A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet ederler ki o şöyle demiştir: Faiz yiyen, faiz olduğunu bildikleri halde faize vekil olan şahitlik yapan, yazan, saçını uzatan ve uzattıran, zekâtı geciktiren, zekâta tecâvüz eden hicret ettikten sonra topukları üzre geri dönüp dinden çıkan, bir kadım üç talak ile boşayan, eski kocasına helâl olsun diye nikahlayan ve bu işin kendisi için yapıldığı kişi (ilk koca) kıyamet günü Muhammed (s.a.) in dilinden la'netlenmişlerdir.

2 — İmâm Ahmed diyor ki: Bize Abdürrezzâk... Hz. Ali'den rivayet etti ki o şöyle demiş : «Rasûlullah (s.a.) faiz yiyene, yedirene, şahidine ve kâtibine, güzellik için dövme yapan ve yaptırana, zekât vermeyene, bir kadının —daha önce üç talâk ile kendisini boşayan—eski kocasına helâl olması için nikâhlayana ve bu işin kendisi için yapıldığı kimseye la'net etmiştir. O, ölünün arkasından bağırıp çağırmaktan da nehy ederdi. .

İmâm Ahmed bu hadîsi Ğunder tarîkıyla... Hz. Ali'den rivayet etmiştir. Ayrıca İsmâîl İbn Ebu Hâlid kanalıyla... Şa'bî'den rivayet etmiştir.

Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce de Şa'bî'nin hadîsinden rivayet etmişlerdir. Ayrıca İmâm Ahmed der ki; bize Muhammed İbn Abdullah... Hz. Ali (r.a.) den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) faizciyi, faiz alanı yazanı, şahidini, hülle yapanı, hülle yaptıranı la'netlemiştir.

3 — Tirmizî diyor ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Hz. Ali'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.v.a.) «Bir kadını daha önce üç talâk ile boşayan kocası için helâl olsun diye nikâhlayana ve bu işin kendisi için yapıldığı kimseye eski kocaya Allah la'net eder», buyurmuşlardır.

Tirmizî: Hadîsin senedi sağlam değildir, zîra hadîsin senedindeki Mücâhid'i içlerinde Ahmed İbn Hanbel'iri de bulunduğu ilim erbabından bir çoğu zayıf görmüşlerdir... Birinci hadîs, daha sahihtir.

4 — İbn Mâce diyor ki: Bize Yahya İbn Osman İbn Salih el-Mısri... Ukbe İbn Âmir'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:

«Size ödünç alınan tekeyi haber vereyim mi?» Ashâb; evet ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Rasûlullah: «O kadını (kendisine üç talâk ile boşayan) eski

kocasına helâl olsun diye nikahlayan kişidir, Allah ona ve bu işin kendisi için yapıldığı kişiye la'net eder.» buyurdular.

Hadîsi yalnız İbn Mâce rivayet etmiştir. Bu hadîsi İbrâhîm İbn Ya' kûb el-Cüzcanî de rivayet etmişse de, hadîsin münker olduğunu söylemiştir. Ben derim ki: Bu hadîsin senedindeki Osman İbn Salih güvenilir râvîlerden birisidir, Buhârî de Sahîh'inde ondan rivayette bulunmuştur. Sonra başkaları da ona tâbi olmuşlardır. Bu hadîsi .Ca'fer el-Firyâbî de... Leys'den rivayet etmiştir. En iyisini Allah bilir.

5 — İbn Mâce der ki; bize Muhammed İbn Beşşâr... Abdulah İbn Abbâs'dan nakletti ki:

«Rasûlullah (s.a.), hülle yapan ve kendisi için hülle yapılanı, lanetlemiştir.» -

Bu hadîsin başka bir tarîkten rivayeti de şöyledir: Dimaşk hatibi }mâm ve hafız Ebu İshâk İbrahim İbn Ya'kûb el-Cüzcanî es-Sa'dî diyor ki: Bize İbn Ebu Meryem... İbn Abbâs'dan rivayet etti ki o şöyle demiştir :

Rasûlullah (s.a.) a «Muhallil»in (bir kadın, kendisini daha önce üç talâk ile boşayan kocasına

helâl olsun diye onu nikahlayan kişinin) nikâhı soruldu. O : «Hayır» buyurdular. «Allah'ın kitabı ile alay etmek ve hile için yapılan nikâh, nikâh değildir, ancak istek ve arzu ile yapılan nikâh nikâhtır, buyurdu ve sonra (bu ikinci koca) kadının bal-çığından tadacak, diye ekledi.

Bu iki hadisin isnadı, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Amr İbn Dinar'dan rivayet ettiği hadîs ile kuvvetlenmektedir. Bu mürsel-hadîslerden" biri diğerini takviye etmektedir. Allah en iyisini bilendir.

6 — İmâm Ahmed der ki, bize Ebu Âmir:.. Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) hülle yapanı ve kendisi için hülle yapılanı la'netlemiştir. Bu hadîsi Ebubekr İbn Ebu Şeybe, Cüzcanî, Beyhakî, Abdullah İbn Ca'fer kanalıyla rivayet etmişlerdir. Müslim de Sahîh'inde Osman İbn Muhammed kanalıyla Saîd el-Mahberî'den nakletti. Bu müttefakunaleyhtir.

7 — Hâkim, Müstedrek'inde diyor ki: Bize Ebu Abbâs el-Asamm... Nâfî'den rivayet ediyor ki o şöyle demiştir: Bir adam Abdullah İbn Ömer'e geldi; ve adam karısını üç talâk ile boşar sonra onun haberi

olmadan birisi, eski kocasına helâl olsun diye o kadınla evlenirse, bu ka- din ilk kocasına helâl olur mu? diye sordu. Abdullah İbn Ömer, hayır, dedi, ancak istek ve arzu ile yapılan nikâh sahih olur. Biz Rasûlullah (s.a.) in zamanında bunu zina sayardık. Sonra Hâkim şöyle der: Bu hadîsin isnadı sahihtir. Ama Buhârî ve Müslim kitaplarında tahrîc etmemişlerdir. Bu hadîsi Sevrî de... İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Hadîsin isnadı bunun merfû' olduğu hissini vermektedir.

Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe el-Cüzcânî, Harb el-Kirmânî ve Ebu Bekr

el-Esrem... Hz. Ömer'den rivayet ediyorlar ki; o şöyle demiş :Muhallil

(bir kadını, daha önce kendisini üç talâk ile boşayan kocasına helâl

olsun diye nikahlayan) ve kendisi için böyle nikâh yapılan kimse eğer

bana getirilirse onları recm ederim.

Beyhakî'nin... Süleyman İbn Yesâr'dan rivayet ettiğine göre Osman İbn Affân'a; bir kadını kocasına

helâl olsun .diye nikahlayan bir kişi getirildi. O da aralarını ayırdı.

Hz. Ali, İbn Abbâs ve Sahâbe'den birçoğundan da bu şekilde rivayet edilmiştir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki;

«Şayet bu ikinci koca da onu, kendisi cimâ'dan sonra onu boşar ve onlar da (kadın ve ilk kocası) Allah'ın hududunu ikâme edeceklerini (güzellikle geçineceklerini sanarlarsa —Mücâhid'e göre nikâhlarının hileli olmadığını sanarlarsa— tekrar birbirlerine dönmelerinde, her ikisi içinde bir vebal yoktur. Bunlar Allah'ın hudududur, (kanunları ve hükümleridir) Bilen bir kavim için açıklıyor.»

Mezheb imamları (Allah onlara rahmet etsin) bu konuda ihtilâf -etmişlerdir:

Bir kişi karısını, bir ya da iki talâkla boşar ve iddeti bitinceye kadar onu bırakırsa, sonra kadın başka bir koca ile evlenir ve cima' vâki' olduktan sonra bu yeni koca kadını boşarsa ve kadının iddeti biterse bundan sonra da kadın, yeniden ilk kocasıyla evlenirse bu durumda, îmâm Mâlik, Şafî, Ahmed İbn Hanbel —ki sahabeden bir grubun da görüşü

böyledir— in mezhebinde olduğu gibi, ilk koca için artık önceden üç talâktan arta kalan talâk (hakkı) mı vardır, yoksa Ebu Hanîfe ve ashabının mezhebinde olduğu gibi, ikinci koca ile evlenmiş olması, ilk kocanın talâk (hakk)ını ortadan kaldırmış olduğu için, ilk koca ile yeniden evlenince üç talâk hakkı da yeniden geri dönmüş mü olur? Hanefîlerin delili şudur: İkinci koca üç talâkı ortadan kaldırdığına göre onun gerisinde olanları kaldırması çok daha uygundur. Allah en iyisini bilir. [\[7\]](#)

Daha sonra Allah Teâlâ «boşama iki keredir» buyurarak boşamanın sayısını açıklamıştır. Yani dönülebilecek boşama iki defadır. Ancak bu konuda ihtilâf vardır. Bununla ilgili iki görüşten birincisine göre; bu âyet sünnete uygun boşamanın açıklamasından ibarettir. Şöyle ki; kişi eşini boşayacağı zaman önce onunla temas edip ilişki kurmadan önce bir talâk boşamalıdır. Sonra iddetten çıkıncaya veya âdet görüp temizleninceye kadar beklemeli, ikinci kez boşamalıdır. İbn Abbâs ve Mücâhid böyle der. İkinci görüş mensûblan ise burada âyetin ayrılmayı gerektiren boşanma ile,

gerektirmeyen boşanmanın sayısını bildirdiğini kabul etmektedirler. Âyet iki boşamadan sonra bâin talâkla ayrılmaktan başka bir şey olmayacağını ifâde etmektedir. [\[8\]](#)

231 — Ve kadınları boşadığınız zaman, iddetlerini bitirince artık onları ya iyilikle tutun veya iyilikle salıverin. Sırf zulmedebilmeniz için zararlarına onları tutuverme-yin. Kim böyle yaparsa muhakkak kendi nefesine zulm etmiş olur. Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın. Allah'ın üzerindeki nimetini ve size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti hatırlayın. Allah'tan korkun. Ve bilin ki Allah şüphesiz her şeyi Bilendir

Boşanan Kadınlara İyi Davranın

Allah'ın bu emri erkekler içindir. Erkek karısını boşadığı zaman, erkeğin kadına dönme hakkı ve ona güzel davranma zorunluluğu vardır. Kadının iddeti bitince kadın, kendisine kocasının dönmesi mümkün olacak kadar bir süre koca evinde kalabilir. Koca, ya onu evinde tutacak yani güzellekle onu nikâhı altına alacak —ki bu da ona dönmesini söyleyecek ve onunla güzellekle geçinmeye niyet edecektir— ya da

onu bırakacak ve iddetinin bitiminde kadını güzellikle evinden çıkaracaktır. Bu sırada kadına zulmetmiyecek, ona hasım olmayacak ve ona kötü davranmayacaktır. Allah Teâlâ : «Sırf zulmedebilmeniz için zararlarına onları tutuvermeyin.» buyuruyor.

İbn Abbâs, Mücâhid, Mesrûk, Hasan, Katâde, Dahhâk, Rebî', Mu-kâtil İbn Hayyân ve birçokları derler ki: Eskiden bir erkek karısını bo-şar ve iddetinin, bitimi yaklaştığında kadın başkasına gitmesin diye ve sırf ona zulmetmek, zarar vermek için tekrar kadına dönerdi. Sonra kadını tekrar boşar ve iddet beklemeye başlardı. Kadının iddetinin öitimi yaklaşıncâ, kadının iddeti uzasın diye tekrar boşardı. İşte Allah Teâlâ onları bundan men'edip tehditte bulunuyor ve : «Kim böyle yaparsa muhakkak ki (Allah'ın emrine muhalefet etmek suretiyle) kendi nefsine yazık etmiş olur.» buyuruyor.

Allah Teâlâ : «Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın» buruyor.

Bu âyetin tefsirinde İbn Cerîr der ki: Bize Ebu Küreyb... Efou Mû-sâ'dan rivayet etti ki, Rasûlullah

(s.a.) Eş'arî kabilesine kızdı. Ebu Mû-sâ Rasûlullah'a gelerek : «Ey Allah'ın Rasûlü, Eş'arî kabilesine kızdınız mı?» dedi. Rasûlullah (s.a.) : «Sizden birisi (karısına) boşadım, yeniden döndüm diyor. Bu müslümanların boşaması değildir. Kadını id-detinden önce boşayınız» buyurdular.

İbn Cerîr bu hadîsi Yezîd İbn Aibdurrahmân'dan başka bir şekilde rivayet etmiştir. Fakat bu rivayetin aleyhinde konuşulmuştur.

Mesrûk diyor ki: Rasûlullah (s.a.) m kasedettiği kişi karısının haberi olmadan onu boşayan, onu boşamaksızın iddeti uzasın diye karısına zarar veren kişidir.

Hasan, Katâde, Atâ el-Horasânî, Rebî', ve Mukâtil İbn Hayyân derler ki: Bu, karısını boşayan ve «eğlendim» diyerek köle azâd eden, ya da bir kadını nikahlayan ve «eğlenmişim» diyen kişidir. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın» âyetini indirdi. Böylece Allah onları buna mecbur etti.

İbn Merdûyeh diyor ki: Bize İbrahim İbn Muhammed... İbn Ab-bâs'dan rivayet etti ki o şöyle

demiş : Bir adam karısını boşadı halbuki o, eğleniyordu ve talâkı kasdetmiyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) da bu talâkı geçerli saydı.

İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Hişâm İbn Revvâd... Hasan el-Bas-rî'den rivayet ediyor ki o şöyle demiş: Adam, karısını boşar ve «Ben eğlenmişim» derdi. Kölesini azâd ederdi ve «eğlenmişim» derdi. Bir kadını nikâhlar ve «ben eğlenmişim» derdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) da: «Kim gerek ciddi gerekse oyun olarak bir kadını boşarşsa, ya da bir köleyi azâd ederse, ya da nikahlarsa onun hakkında bu âyet geçerli olur» buyurdular. Bu hadîsi İbn Cerîr, Zührî tarîkıyla ve Hasan'a dayanan bir senedle rivayet eder ki bu hadîs mürseldir.

Yine aynı hadîsi İbn Merdûyeh de Amr İbn Abîd tarîkıyla Ebu'd-Derdâ'dan mevkuf olarak rivayet etmiş ve şöyle demiştir : Bize Ahmed İbn Hasan İbn Eyyûb... «Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine

koymayın» âyeti hakkında Ubâde İbn Sâmit'ten rivayet eder ki o şöyle demiştir:

Rasûlullah (s.a.) in zamanında adam başka birisine : «Kızımı seninle evlendirdim» der. Sonra da: «Ben eğlenmişim» derdi. Yine bir adam kölesine : «Seni azâd ettim» der. Sonra da : «Eğlenmişim» derdi, Allah Teâlâ : «Allah'ın âyetlerini oyuncak yerine koymayın» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) da : «Üç şey vardır ki bunları kim oyun olarak ya da oyun olmaksızın (ciddî olarak) söylerse bunlar o kişi hakkında geçerli olur. Bunlar, boşama, azâd etme nikâhtır» buyurdular.

Bu konuda meşhur olan, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'nin Ab-durrahmân İbn Habîb tarikiyle... Ebu Hüreyre'den rivayet ettikleri hadîstir. Buna göre Rasûlullah (s.a.) :

«Üç şey vardır ki bunların ciddîsi de ciddî, şakası da ciddîdir : Nikâh, boşama ve ric'at (kocanın tekrar karısına dönmesi) dir» buyurdular. Tirmizî: «Hadîs, basendir, garîbtir.» demiştir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Alah*ın (Peygamberleri hidâyet ve bey-yineler ile size

göndermek suretiyle) üzerinizdeki nimetini ve (size emretmek, size yasaklamak ve haramları işlemenize karşı sizi korkutmak suretiyle) size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti (peygamberinin sünnetini) düşünün. (Yaptığınız ve yapmadığınız şeylerde) Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, şüphesiz her şeyi bilendir. (Sizin gizli ve açık hiç bir işiniz O'na gizli kalmaz ve bunlardan dolayı Allah sizi cezalandıracaktır.)». [\[9\]](#)

232 — Kadınları boşadığınız vakit, onlar iddetlerini bitirdiklerinde, aralarında güzelce anlaştıkları takdirde kocalarıyla tekrar evlenmelerine mâni olmayın. İşte sizden Allah'a ve âhiret gününe inanmış olanlara, bununla öğüt veriliyor. Bu, sizin için daha iyi, daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Ali İbn Ebu Talha. İbn Abbâs'tan rivayetle diyor ki; bu âyet-i kerîme, karışım bir, ya da iki talâkla boşayan ve kadının iddetinin bitiminde onunla tekrar evlenmek ve ona dönmek isteyen birisi hakkında nazil olmuştur. Kadın kocasıyla tekrar evlenmek istemesine rağmen, kadının akrabaları bunu

engellemişlerdi. Bu âyette Allah, kadının akrabalarını bundan men'etmiştir.

Avlî de Ali İbn Ebu Talha'dan ve İbn Abbâs'dan bu şekilde rivayet etmiştir:

Mesrûk, İbrahim el-Nehaî, Zührî ve Dahhâk da bu âyetin bu konuda nazil olduğunu söylemişlerdir. Ki onların söyledikleri âyetin zahirinden anlaşılmaktadır. Yine âyetten anlaşıldığına göre; kadın, kendi kendini evlendirme hakkına sahip değildir, kadının mutlaka bir velîsi olması gereklidir. Nitekim Tirmizî ve İbn Cerîr bu âyetin tefsirinde böyle söylemişlerdir. Bir hadîs-i şerifte de:

«Kadın kadını evlendiremez, kadın kendi kendini evlendiremez. Kendi kendisini evlendiren kadın ancak zina edendir.» buyurmaktadır.

Başka bir hadîsi şerifte de: «Yol gösterici bir velî ve adaletli iki şâhid bulunmadan nikâh olmaz.» buyurulmaktadır. Âlimler arasında bu konuda anlaşmazlık vardır ki bunlar, fûrû' kitaplarında yerlerinde yazılmıştır. Biz de bu konuyu «Kitab el-Ahkâm» da anlattık. Bu âyetin Ma'kil ibn-Yessâr el-Müzenî ve kızkardeşi hakkında indirildiği de rivayet

edilmiştir. Buhârî Sahîh'inde bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Abdullah İbn Saîd... Ma'kil İbn Yessâr'dan rivayet etti ki; o şöyle demiş : «Benim bir kızkardeşim vardı ve onu benden istediler.»

Buhârî diyor ki... Bize Yûnus, Hasan'dan rivayet etti ki, Ma'kil İbn Yassâr'ın kızkardeşini, kocası boşamış ve iddetinin bitiminde de kocası tekrar onunla evlenmek istemiş. Ama Ma'kil kızkardeşini vermemiş. Bunun üzerine «Aralarında güzelce anlaştıkları takdirde, kocalarıyla tekrar evlenmelerine engel olmayın.» âyeti nazil olmuş.

Ebu Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Ebu Hatim, İbn Cerîr ve İbn Merdûyeh müteaddit tanklarla ve Ma'kil İbn Yessâr'a dayanan sened-lerle bu hadîsi rivayet etmişlerdir. Tirmizî, bu hadîs sahihtir, demiştir. Tirmizî'nin rivayet ettiği hadîsin metni şöyledir: Ma'kil İbn Yessâr" dan : O, kızkardeşini Rasûlullah (s.a.) m zamanında müslümanlardan birisiyle evlendirmiş ve kızkardeşi kocasına vardıktan sonra kocası onu bir talâkla boşamıştı. İddeti esnasında kocası ona geri dönmemiş ve kadının iddeti bitmişti. Bundan sonra kocası onu o da

kocasını istemişti: Sonra kocası ona tâlib olunca Ma'kil: «Ey alçak oğlu alçak, ben onu sana ikram etmiş (ben seni onunla şereflendirmiş) ve seni onunla ev-lendirmiştim. Sen ise onu boşadın. Allah'a yemin olsun ki o ebediyyen sana dönmiyecektir» demişti. Râvî devamla şöyle anlatır: Allah kocasının ona, onun da kocasına olan ihtiyâcını biliyordu: «Ve kadınları boşadığınız zaman iddetlerini bitirince artık onları, ya iyilikle tutun veya iyilikle salıverin... Ve bilin ki Allah, şüphesiz her şeyi bilendir.» âyetini indirdi. Ma'kil bu âyeti işitince: Rabbımın emrini işittim ve O'na itaat ettim diyerek kızkardeşinin kocasını çağırdı ve: Seni evlendiriyor, onu sana veriyorum, dedi.

İbn Merdûyeh ayrıca Ma'kil'm: «Yeminimin keffâretini verdim» dediğini de ilâve etmektedir.

İbn Cerîr'in İbn Cüreyc'den rivayetine göre; Ma'kil'in kızkardeşi Cümmel Bint Yessâr olup Ebu'l-Beddâh'm nikâhı altında idi.

Seleften bir çoğunun rivayetine göre; bu âyet Ma'kil İbn Yessâr ve kızkardeşi hakkında indirilmiştir. Süddî ise bu âyetin Câbir İbn Abdullah

ve onun amcası kızı hakkında nazil olduğunu söylüyorsa da sahih olanı ilkidir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey insanlar «işte sizden Allah'a» ve Allah'ın şerîatine, «âhiret gününe inanmış» Ve Allah'ın o gündeki tehdidinden, azabından, o gündeki cezadan korkanlara «olanlara, bununla öğüt veriliyor» yani velîler; velîsi bulundukları kadınlar kocaları ile aralarında güzelce anlaştıkları takdirde, kocalarıyla evlenmelerine mâni olmaktan alıkonuluyorlar. Velîler, Allah'ın bu emrine uyup bu öğütle öğütlenecekler ve bunu uygulayacaklardır. «Bu» eski kocalarını isteyen kadınları onlara vermek ve bu konudaki hamîyyetlerini terket-mek suretiyle Allah'ın kanununa uymanız «sizin için daha iyi, daha temizdir. Allah bilir, siz ise» yaptığınız ve yapmadığınız şeylerden hangisinde hayır olduğunu «bilmezsiniz.» [\[10\]](#)

233 — Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyen içindir. Onların yiyeceği, giyeceği uygun şekilde çocuk kendisinden olana aittir. Kimse gücünün üstünde bir şeyle

mükellef olmaz. Ne anne çocuğu yüzünden, ne de baba çocuğu yüzünden zarara sokulmasın. Mirasçıya düşen de bunun gibidir. Eğer kendi aralarında anlaşp, danışarak çocuğu memeden kesmek isterlerse ikisine de bir vebal yoktur. Çocuklarınızı emzirtmek isterseniz, vereceğinizi güzelce teslim etmek şartıyla size yine bir vebal yoktur. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah yaptığınız şeyleri görendir.

Çocukları Emzirme :

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de; annelere, çocuklarını tartı olarak emzirmelerini öğütlüyor. Bu süre iki sene olup bundan sonra vâki' olacak emzirmelere itibâr edilmez. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyen içindir.» buyurmaktadır.

İmamların çoğu, sadece iki yaşından önceki emzirmenin evlenme- yi haram kılacağı görüşündedirler. İki yaşından büyük çocuk meme emecek olursa bu emiş ona hiçbir şeyi haram kılmaz.

Tirmizî, «İki yaşından küçük emzirmenin haram kılmayacağına dâir babında» diyor ki: Bize Kuteybe... Ümmü Seleme'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.)

şöyle buyurdular: «Ancak, memedeki damarların (sütünü) dağıtan emme evliliği haram kılar ki bu dönem süttten kesilmeden öncedir.» Tirmizî, bu, Hasen ve Sahih hadîstir, der. Buna göre Rasûlulah (s.a.) m ashabından ve başkalarından ilim ehlinin çoğunun ameli ancak iki seneden az olan emmenin evlenmeyi haram kıldığı şeklindedir, tki tam seneden sonraki emme ise herhangi bir şeyi haram kılmamaktadır. Hadîsin senedindeki Fâtıma Bint Münzir İbn Zü-beyr İbn Avvâm, Hişâm tbn Urve'nin karışıldır.

Ben de derim ki: Bu hadîsin rivayetinde Tirmizî münferid kalmıştır. İsnadının râvîleri Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur. «Ancak memede olan (vuku' bulan)» kısmının anlamına gelince; bu, iki seneden önceki emme yeridir. Nitekim İmâm Ahmed'in Vekî ve Ğunder kanalıyla... Berâ İbn Âzib'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) in oğlu İbrahim öldüğünde Hz. Peygamber (s.a.) : «Muhakkak ki onun için cennette bir emzirici vardır.» buyurmuştur. Hadîsi bu şekliyle Buhârî de Şu'be kanalıyla tahrîc etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) böyle

söylemiştir; çünkü oğlu îbrâhîm (a.s.) öldüğünde bir yıl altı aylıktı. O: «Muhakkak ki onun için cennette bir emzirici vardır.» buyurmuş ve bununla «Onun emmesini ikmal eden» anlamını kasdetmiştir. Bu görüşü Dâ-rekutnî'nin el-Heysem İbn Cemîl kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet etmiş olduğu ve Allah Rasûlü (s.a.) nün: «İki sene içinde olan dışında emme haram kılmaz.» buyurduğu hadîs de bunu te'yîd eder. Dârekut-nî, hadîsi İbn Uyeyne'den el-Heysem İbn Cemil'den başkasının müsned olarak rivayet etmediğini söyler. el-Heysem ise güvenilir, hafızdır.

Ben de derim ki: Hadîsi İmâm Mâlik Muvatta'ında Sevr İbn Zeyd'den, o ise İbn Abbâs'tan merfû olarak rivayet etmiştir. ed-Derâverdi ise Sevr kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetle hadîsi zikretmiş olup onda : «İki seneden sonra olan, bir şey değildir.» fazlalığı vardır ye bu daha sıhhatlidir.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Câbîr'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : «Sütten ayırmadan sonra (evliliği haram kılan) emme, bulûğa ermeden sonra yetimlik yoktur.» buyurmuştur. Bu hadîsin delâ-

letin daha geniş bir izahı «Sütten ayrılması iki senededir.» (Lokman, 14) Ve «Hamileliği ve sütten ayrılması otuz aydır.» (Ahkâf, 15) âyet-lerindedir.

İki seneden sonraki emmenin evliliği haram kılmayacağı görüşü Ali, İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, Câbîr, Ebu Hüreyre, İbn Ömer, Ümmü Seleme, Saîd İbn el-Müseyyeb, Ata ve CumhûrMan rivayet edilmiştir.

Bu görüş Şafiî, Ahmed İbn Hanbel, İshâk, Sevrî, Ebu Yûsuf ve Mu-hammed'in mezhebidir. İmâm Mâlik'den bu konuda iki sene, iki sene iki ay, iki sene üç ay olmak üzere değişik rivayetler nakledilir.

Ebu Hanîfe ise bu sürenin iki sene altı ay olduğunu söyler.

Züfer İbn Hüzeyl; çocuk meme emmeye devam ettiği sürece üç seneye kadar, demektedir. Bu görüş, Evzaî'den de rivayet edilmiştir.

İmâm Mâlik şöyle diyor: Çocuk iki seneden daha az bir zamanda sütten kesilse ve bu sütten ayrılmadan sonra onu başka bir kadın em-zirse, çocuk ona haram olmaz. Çünkü bu çocuk için bir

yiyecek durumundadır. Bu görüş Evza'î'den de rivayet edilmiştir.

Rivayete göre; Hz. Ömer ve Hz. Ali şöyle demişlerdir : Çocuğun sütten ayrılmasından sonra süt kardeşliği yoktur.

Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin bu söz ile iki seneyi kasdetmiş olmaları mümkündür. Nitekim Cumhûr'un kavli de böyledir. Onlar, bu sözleriyle bizzat emzirme işini kasdetmiş olabilirler ki İmâm Mâlik'in kavli de böyledir. Allah en iyisini bilendir.

Buhârî ve Müslim'de rivayet edildiğine göre, Hz. Âişe (r.a.) büyük çocuğun emzirilmesinin de evliliği haram kılmada te'sîrli olduğu görüşündedir.

Atâ İbn Ebu Rebâh ve Leys İbn Sa'd'm görüşü budur. Hz. Âişe; yanma girmesinde mahzur görmediği erkekler için, kadınlarından birisine onu emzirmesini emrederdi. Hz. Âişe'nin bu husustaki delili Ebu Hüzeyfe'nin kölesi Sâlim'in hadîsidir ki buna göre; Rasûlullah (s.a.) Ebu Hüzeyfe'nin karısına onu emzirmesini emretmişti. Halbuki o büyüktü. Bu emzirme ile köle onun yanına girip çıkardı. Rasûlullah (s.a.) in diğer hanımları bunu kabul etmez

ve onun durumunu özel bir durum olarak kabul ederlerdi.

Bu, Cumhûr'un kavlidir. Cumhûr'un bu konudaki delili —ki bunlar dört imâm, yedi fakih (fukaha-i seb'a), sahabenin büyükleri ve Hz. Âişe dışındaki Rasûlulah (s.a.) in diğer zevceleridir— Buhârî ve Müslim'de Hz. Âişe'den rivayet edilen şu hadîsi şeriftir: Rasûlullah (s.a) •Kardeşlerinize bakınız, sût kardeşliği ancak açlıktan dolayı sût emmedendir.» buyurmuşlardır.

Sût emme (sût kardeşliği) ve büyüğün emzirilmesi konusundaki bilgi Nisa sûresindeki 23. âyette gelecektir.

«Çocukların annelerinin yiyeceği, giyeceği uygun şekilde» (ülkelerinde emsalleri hakkında geçerli olan mikdarda, israf etmeksizin veya kısıntı yapmaksızın ve çocuğun babasının zenginliği ve orta halliliğine ve fakirliğine göre) çocuk kendisinden olana aittir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de : «Eli geniş olan genişliğine göre nafaka versin. Rızkı kendisine daraltılmış bulunan da, nafakayı Allah'ın kendi-sine verdiğiinden versin. Allah kimseyi

kendisine verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah, güçlüğün ardından bir kolaylık ihsan eder.» (Talâk, 7) buyurmaktadır.

Dahhâk diyor ki: Eğer erkek, karısını boşar ve karısından çocuğu varsa kadın çocuğu onun için emzirir. Bu durumda kadının geçimi ve giyimi uygun şekilde babaya aittir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Ne anne çocuğu yüzünden...» Yani çocuğun terbiyesini babaya yüklemek için çocuğun kadından alınması suretiyle. «Zarara sokulmasın...» Kadın çocuğu doğurduğunda şayet kadının sütünü emmeksizin yaşıyamıyacaksa kadının çocuğu babasına verme hakkı yoktur. Ancak ondan sonra (çocuğun yaşıyacağı kadar süt verdikten sonra) dilerse çocuğu, babasına verebilir. Ancak çocuğun verilmesi şayet babaya zararlı olacaksa, çocuğu babaya vermek kadına helâl değildir. Aynı şekilde kadına zarar vermek için çocuğun kadından çekilip alınması da helâl değildir. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Ne anne çocuğu yüzünden, ne de baba çocuğu yüzünden zarara sokulmasın.» buyurmaktadır. Yani sırf kadına zarar vermek için

çocuğun anneden çekilip alınmasını istemek doğru değildir. Bunu Mücâhid, Katâde, Dahhâk, Zühri, Süddî, Sevrî, İbn Zeyd ve başkaları söylemişlerdir. Allah Teâlâ: «Mirasçıya düşen de bunun gibidir» buyuruyor. Yani —Mücâhid, Şa'bî ve Dahhâk'a göre— akrabalarına zarar vermeme, onları zarara sokmama konusunda mirasçı da bu kurala dahildir.

Çocuğun annesine nafaka vermek, onun hukukuna riâyet etmek ve ona zarar vermemek konusunda çocuğun babasına düşen görev; aynen mirasçıya da düşer denilmiştir. Bu, Cumhûr'un kavlidir. İbn Cerîr tefsirinde bunu genişçe anlatır.

Hanefî ve Hanbelîlerden akrabaların bir kısmının nafakasının diğer bir kısmına vâcib olduğu görüşünde olanlar; bu görüşlerine bu âyeti delil getirirler. Bu görüş Ömer İbn el-Hattâb ve Selefin hepsinden rivayet edilmiştir. Hasan'ın Semure'den merfû' olarak rivayet ettiği «Kimin bir akrabası varsa onun üzerine o âzâd olunur...» hadîsiyle de bu görüş tercih edilmiştir.

İki seneden sonraki emzirmenin bazan çocuğun bedenine veya aklına zarar verdiği söylenmiştir.

Süfyân el-Sevrî... Alkame'den rivayetle şöyle der: Alkame, iki seneden sonra çocuğunu emziren bir kadın görür ve : «Onu emzirme» der.

Allah Teâlâ buyuruyor : «Eğer, kendi aralarında anlaşıp danışarak çocuğu memeden kesmek isterlerse ikisine de bir vebal yoktur.» Çocuğun anne ve babası, çocuğu sütten kesme konusunda fikir birliğiederlerse, bunda çocuk için fayda görürlerse bu konuda istişare ederek birleşirlerse bu takdirde onların ikisine de bir vebal yoktur.

Buradan anlaşıldığına göre; anne-babadan birinin bu görüşte olması yeterli değildir. Anne babadan birinin, diğeriyle istişare etmeksizin bu konuda katı davranması caiz değildir. Bu görüş Sevrî ve başkalarına aittir.

Elbette bunda çocuk için ihtiyatlı davranma ve çocuğun işlerini düşünme zorunluluğu vardır ki, bu da Allah'ın kullarına bir rahmetidir. Allah Teâlâ, anne babaya çocuklarını terbiye zorunluluğu getirmiş ve onları hem kendilerine, hem çocuğa uygun gelecek yola iletmiştir. Nitekim Talâk sûresinde de Allah Teâlâ: «Sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini

ödeyin. Aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer güçlüğe uğrarsanız çocuğu, bir başka kadın emzirir.» (Talâk, 6) buyurmaktadır.

«Çocuklarınızı emzirtmek isterseniz, vereceğinizi güzelce teslim etmek şartıyla size yine bir vebal yoktur.» Gerek annenin ve gerekse çocuğun bir özründen dolayı baba ve anne çocuğun anneden alınmasında fikir birliği ederlerse, bu konuda anne ve babaya bir vebal yoktur. Anneye geçmiş ücretleri uygun bir şekilde verilmek kaydıyla babanın bunu kabul etmesinde de bir beis yoktur. Baba, çocuğunu başkasına uygun bir ücretle emzirtir. Birçokları böyle demişlerdir.

«Allah'dan korkun ve bilin ki Allah, yaptığınız şeyleri görendir» sizin durum ve sözlerinizden hiç bir şey Allah'a gizli kalmaz. [\[11\]](#)

234 — İçinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşler; kendi kendilerine dört ay on gün beklerler. Bu müddeti bitirdikleri vakit onların, kendileri için uygun olanı yapmalarından dolayı size günâh yoktur. Ve Allah işlediklerinizden haberdârdır.

Bu, kocaları ölen kadınlara, Allah'ın dört ay on gün (gece) iddet beklemeleri konusunda bir emirdir. Bu hüküm icmâ' ile hem kendileriyle zifaf vuku' bulmuş ve hem de zifaf vuku' bulmamış zevceleri kapsamaktadır. Bu görüşün, kendileriyle zifaf vâki' olmamış kadınları da kapsadığının dayanağı âyet-i kerîme'nin umûmî oluşudur. Bir de bu konuda İmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin rivayet ettiği Tirmizî'nin de sahihtir dediği, şu hadîs-i şerîf vardır :

İbn Mes'ûd'a bir kadınla evlenen, sonra onunla zifafa girmeden ve ona bir mehir ta'yîn etmeden ölen adamın durumunu sordular ve bu konuda defalarca ona geldiler, tbn Mes'ûd : Bu konuda kendi görüşümü söyleyeceğim, doğru olursa Allah'dandır, hatalı olursa benden ve şeytândandır. Allah ve Rasûlü benim vereceğim bu hükümden beridirler demiş ve «mehir tam olarak kadınındır» diye eklemiş.

Hadisin başka lafızlarla olan bir rivayetinde ise şöyle demiştir: «Emsalinin mihri eksiksiz ve zulümsüz olarak kadının hakkıdır. Kadın iddet bekleyecektir ve onun miras hakkı vardır.» Ma'kıl İbn Yessâr el-Eşcaî kalktı ve : «Rasûlullah (s.a.) in Berva'

bint Vâşik hakkında aynı hükmü verdiğini işittim.» dedi ve Abdullah İbn Mes'ûd buna son derece sevindi.

Bu hadîsin başka bir rivayeti ise şöyledir : «Eşca' (kabilesinden) bazıları kalkıp «Rasûlullah (s.a.) in Berva' Bint Vâşik hakkında bu hükmü verdiğine şehâdet ederiz» dediler.

Sadece hâmile olduğu halde kocası ölen kadınlar bu hükmün dışındadır. Çünkü; «Gebe kadınların iddetleri ise, yüklerini vaz' etmeleridir.» (Talâk, 4) âyeti hükmünün umûmî olması sebebiyle bu kadınların iddeti çocuklarını doğurmaları ile biter. Velew ki doğumdan sonra bir an beklememiş bile olsalar. İbn Abbâs, hâmile iken kocası ölen kadınların, çocuğu doğurup dört ay on günlük iddetten hangisi daha uzunsa onu iddet olarak bekleyeceği görüşündedir. Böylece her iki âyetin hükmünü cem'etmiş olmaktadır. Şayet Buhârî ve Müslim'de tah-rîc edilen Sübey'a el-Eslemiye hakkındaki hadîs olmasaydı elbette onun dayanağı ve ta'kîb ettiği yol güzel, kuvvetli bir yol olurdu. Hadîs-i şerîf şöyledir: Sübey'a el-Eslemiye'nin kocası Sa'd İbn Havle karısı hâmile

iken vefat etmişti. Kocasının vefatından sonra çok geçmeden Sübey'a çocuğunu doğurdu. —Bir rivayette ise : Kocasının ölümünden birkaç gece sonra çocuğunu doğurdu.— Lohusalık süresi bitince kendisini istemeye gelecekler için süslendi. Ebu Senâbil İbn Ba'kek yanına girdi ve ona : Seni süslenmiş (güzelleşmiş) görüyorum, yoksa evlenmek mi istiyorsun? Allah'a yemin ederim ki senin üzerinden dört ay geçmedikçe evlenecek değilsin.» dedi. Sübey'a anlatıyor : Bana bunları söyleyince akşamleyin elbiselerimi topladım ve Rasûlullah (s.a.) a giderek bu durumu kendisinden sordum. Allah'ın Rasûlü «Çocuğumu doğurunca helâl olduğuna dâir fetva verdi ve uygun görürsem evlenmemi emretti.»

Ebu Ömer İbn Abdülberr der ki: Sübey'a hadîsi kendisine delil olarak getirildiğinde, İbn Abbâs'ın Sübey'a hadîsine döndüğü rivayet edilir. Ki bu da hadîsin sıhhatine delâlet eder. Aynı zamanda İbn Abbâs'ın arkadaşları da Sübay'a hadîsiyle fetva vermişlerdir. Ve bu görüş bütün ilim ehlinin görüşüdür.

Âyet-i kerîme'nin umûmî olan hükmünden câriye olan zevceler de istisna edilir. Çünkü bunların iddeti hür kadınların iddetinin yarısı kadar olup — Cumhûr'un görüşüne göre— iki ay beş gecedir. Mademki had konusunda cariyeler hür kadınların yarısıdır o halde iddet beklemede de onların yansı olmalıdır.

Ulemâdan Muhammed İbn Şîrîn ve Zahirîlerden bazı zevat âyet-î kerîme'nin hükmünün umûmî oluşu sebebiyle bu konuda hür ve câriye zevceleri eşit kabul etmektedirler. Çünkü iddet bekleme bütün yaratıkların müsâvî olduğu yaratılışla ilgili husustur.

Saîd İbn Müseyyeb, Ebu'l-Âliye ve başkaları da şöyle derler: «Kocası ölen kadının dört ay on gün iddet beklemesinin hikmeti, kadının rahminde çocuk olma ihtimâlidir. Bu süre beklenildiğinde şayet kadının rahminde çocuk varsa ortaya çıkacaktır. Nitekim Buhârî, Müslim ve diğer hadîs kitaplarında tahrîc edilen İbn Mes'ûd'un hadîsinde şöyle buyurulmaktadır : «Sizden birinin anne karnındaki varlığı kırk günde nutfe, bir o kadar zamanda alaka,

bir o kadar zamanda da mudğa (et parçası) olur. Sonra ona bir melek gönderilir de rûh üflenir.» İşte bu üç kerre kırk gün, dört aydır. Bundan sonra on günlük bir sürenin konulması ihtiyaten bazı ayların eksik olabileceğinden ve bir de çocuğa rûh üfürülmesinden sonra onda hareketlenmenin ortaya çıkışından dolayıdır.

Saîd İbn Ebu Arûbe, Katâde'den rivayetle şöyle der: Saîd İbn Mü-seyyeb'e : «Bu on gün de ne oluyor?» diye sordum. O : «Onda rûh üfü-rülür.» dedi.

Bu hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir. Bir rivayette, İmâm Ahmed buna dayanarak ümmü Veled cariyesinin iddetinin aynen hür olan kadınların iddeti gibi olduğu görüşüne zâhib olmuştur, çünkü câriye olan Ümmü Veled aynen hür kadınlar gibi zevce olmuştur.

Ayrıca İmâm Ahmed bu konuda Yezîd İbn Hârûn tarîkıyla... Amr İbn Âs'ın şöyle dediğini rivayet eder : Peygamberin sünnetini aleyhimizde (birbirine) karıştırmayınız, efendisi öldüğünde Ümmü Veled cariyesinin iddeti dört ay on gündür. Hadîsi Ebu Dâvûd da rivayet etmiştir.

İmâm Ahmed'in bu hadîsi münker saydığı da rivayet edilir.

Kabîsa'nın Amr'dan hadîs işitmediği de söylenmiştir.

Seleften bir grub bu hadîs ile fetva vermişlerdir. Saîd İbn Müsey-yefo, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, İbn Şîrîn, Ebu İyâz, Zührî ve Ömer İbn Abdülazîz bunlardandır. Yezîd İbn Abdülmelik İbn Mervân da bu şekilde emrederdi ve o mü'minlerin emîri (halife) idi. Evzaî, İs-hâk İbn Rahûyeh ve kendisinden gelen rivayetlerin birisinde Ahmed İbn Hanbel de böyle demişlerdir. Tâvûs ve Katâde şöyle diyorlar : Efendisi öldüğü zaman, Ümmü Veled cariyenin iddeti, hür kadının iddeti-nin yansı, yani iki ay beş gecedir.

Ebu Hanîfe ve ashabı, Sevrî ve Hasan İbn Salih «Üç hayız süresi iddet bekler» demişlerdir. Bu, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Atâ ve İbrahim el-Nehaî'nin de kavlidir.

İmâm Malik, Şafîi ve kendisinden gelen meşhur rivayetle Ahmed İbn Hanbel; «Onun iddeti bir hayız

süresidir» demişlerdir. Bu^ İbn Ömer, Şa'bî, Mekhûl, Leys, Ebu Ubeyd, Ebu Sevr ve cumhûr'un görüşüdür.

Leys şöyle der: «Şayet o hayızlı iken kocası ölürse bu (hayız) ona yeter.»

İmâm Mâlik ise şöyle diyor: «Şayet kocası ölen Ümmü Veled câriye; âdet görmüyorsa onun iddeti üç aydır.»

Şafîî ve Cumhûr-u Fukahâ ise süre bir aydır. Ancak üç ay bana daha güzel geliyor, demişlerdir.

Allah Teâlâ: «Bu, müddeti bitirdikleri vakit onların kendileri için uygun olanı yapmalarından dolayı size günâh yoktur.» buyuruyor. Buradan kocası vefat eden kadına iddeti süresince yas tutmanın vâcib olduğu anlaşılır. Nitekim Ümmül-mü'minîn Zeyneb Bint Cahş ve Ümmü Habîbe'den rivayet edilen, Buhârî ve Müslim'de mevcut şu hadîsi şerif de buna delâlet etmektedir : Rasûlullah (s.a.) :

«Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadının ölüye üç günden fazla yas tutması helâl değildir, ancak ölen kocası ise dört ay on gündür.» buyurdular.

Buhârî ve Müslim'de Ümmü Seleme'den rivayet edilen bir diğ er hadîs-i Şerif Şöyledir:

«Bir kadın Rasûlullah (s.a.) a gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü, k zımın kocası öldü ve k zımın gözü rahatsızlandı bunun gözüne sürme çekeyim mi? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) : «( ki ya da    kere) hayır buyurdular, dört ay on gün (yas s residir ve sürme çekilmez.) Sizden birisi câhiliye devrinde bir sene beklerdi.»

 mm  Seleme'nin k z  Zeyneb der ki: (Câhiliye devrinde) Bir kadının kocası öldüğünde kıldan bir çadıra girer, en kötü elbisesini giyer ve bir sene geçinceye kadar koku veya başka bir Şey s r nmezdi. Sonra çadırdan çıkar ve kendisine bir hayvan pisliğı verilir o da bunu atardı. Sonra ya bir merkep veya bir koyun, ya da bir kuş getirilir o bunu tercine sürerdi. Kadının böyle davrandığı hayvan çok kerre ölürdü.

Buradan hareketle âlimlerden  oğ  bu âyetin ilerde gelecek olan Bakara, 240.  yetini neshettiğı görüşüne zâhib olmuşlardır. Bu görüş İbn Abbâs ve

başkalarına aittir. Bu husus şüpheli olup ilerde tekrar gelecektir.

Burada yas tutmaktan maksad; koku sürünme, güzel elbise, süs eşyası ve benzeri şeylerle süslenmeyi terketmekten ibarettir ki bu, kocası vefat eden kadınlara iddeti süresince vâcibtir. Bu konudaki tek görüş budur. Yine tek bir görüş olarak talâk-ı ric'î ile boşanan kadının iddeti esnasında kadına yas tutmak gerekmez. Ancak talâkı bâin ile boşanan kadına iddeti esnasında yas tutmanın gerekip gerekmediği konusunda iki görüş vardır.

Âyetin hükmünün umûmî olması sebebiyle, kocası ölen kadınlar ister küçük, ister yaşlı (hayızdan ve nifâstan kesilmiş) ister hür, ister câriye, ister müslüman, ister kâfir olsunlar, hepsine de yas tutmak vâcibtir.

Sevrî, Ebu Hanîfe ve ashabı «Kâfir olan kadına ölen kocasından dolayı yas tutma yoktur» demişlerdir. Bu, Mâlik'in ashabından Eşheb ve îbn Nâfi'in de kavilleridir. Bu görüşte olanların delilleri, Rasûlullah (s.a.) in : Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadının ölüye üç günden fazla yas tutması helâl

değildir. Ancak ölen kocası ise dört ay on gündür.» hadîs-i şerifidir. Bunlar derler ki: Rasûlullah (s.a.) yas tutmayı teafobüdî (bir ibâdet olarak) koymuştur.

Ebu Hanîfe ve ashabı ile Sevrî, yas tutmayacaklar arasına kendilerine teklif olmadığından dolayı kocası ölen küçükleri de dâhil etmişlerdir. Ebu Hanîfe ve arkadaşları buna bir de iddeti noksan oldu-ğundan dolayı müslüman cariyeyi katarlar. Bu konuların tamâmı ahkâm ve fûrû' kitaplarında anlatılmıştır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Bu müddeti bitirdikleri vakit (Dahhâk, Retof îbn Enes'e göre iddetleri bittiğinde) onların kendileri için uygun olanı yapmalarından dolayı size (Zühri'ye göre kadının velîlerine) günâh yoktur.»

Avfî, tbn Abbâs'dan rivayetle der ki: Bir kadını kocası boşarsa veya kocası ölürse iddeti bittiğinde onun süslenmesi ve evlenmek üzere ya da evlendirilmek üzere kendini arzetmesinde herhangi bir günâh yoktur. Bu ma'ruf bir şeydir.

Mukâtil İbn Hayyân'dan da benzeri bir rivayet nakledilmiştir. Mü-câhid'den rivayetle İbn Cüreyc de böyle söylemiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Bu, müddeti bitirdikleri vakit onların kendileri için uygun olanı yapmalarından (Hasan, Zührî, Süddî ve benzerlerinden rivayete göre temiz ve helâl olan nikâhtan) dolayı size günâh yoktur.»

235 — Böyle (iddet bekleyen) kadınları nikahlamak isteğinizi bildirmenizden veya böyle bir arzuyu gönüllerinizde saklamanızdan dolayı size bir vebal yoktur. Allah bilmiştir ki, siz onları mutlaka hatırlayacaksınız, fakat uygun bir sözle söylemeniz müstesna, onlarla gizlice sözleş-meyin. İddeti nihayet bulmadıkça nikâh bağmı bağlamaya kalkmayın. Ve bilin ki; şüphesiz Allah, gönüllerinizde olan dar) ı bilir. Artık O'ndan sakının. Ve yine bilin ki; şüphesiz Allah Ğafur'dur, Rahîm'dir. [\[12\]](#)

Boşanan Kadınların Yeniden Evlenmesi

«(Kocaları öldüğü için iddet bekleyen) kadınları nikahlamak istediğinizde açıkça değil de dolaylı

olarak nikahlamak istediğinizi bildirmenizde... Size bir vebal yoktur.»

Sevrî, Şu'be, İbn Cerîr ve başkaları... «Böyle (iddet bekleyen) kadınları nikahlamanızı bildirmeden... dolayı size bir vebal yoktur.» Âyeti hakkında İbn Abbâs'dan rivayetle şöyle derler: (Ta'rîz) Kişinin «ben evlenmek istiyorum, şöyle şöyle olan bir kadınla evlenmek isterim, demesidir». Erkek, kadına bunu güzel bir sözle arzeder söyler. Başka bir rivayette ise İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Allah'ın beni bir kadınla nızıklandırmasını arzu ederim, severim.» Ya da benzeri bir söz söylemesidir. Ama nişan yapmaya kalkışmaz.

Başka bir rivayette de şöyle demiştir : «Allah dilerse senden başka bir kadınla evlenmek isleminiyorum. Ve isterdim ki sâliha bir kadın bulmuş olayım» demesidir. Fakat kadının iddeti esnasında nişan yapılmaz.

Buhârî de buna bağlı olarak şöyle der: Bana Talk İbn Ğannâm... İbn Abbâs'dan «Böyle iddet bekleyen kadınları nikahlamak istediğinizi bildirmenizden dolayı size bir vebal yoktur.» Âyeti hakkında «Ta'rîz,

kişinin : «Ben evlenmek istiyorum ve kadınlara ihtiyâcım var. İsterdim ki bana sâliha bir kadın müyesser olsun.» demesidir.

Mücâhid, Tâvûs; İkrime, Saîd İbn Cübeyr, İbrahim el-Nehaî, Şa' bî, Hasan, Katâde, Zührî, Yezâd İbn Kuseyt, Mukâtil İbn Hayyân, Kasım İbn Muhammed, Seleften birçokları ve imamlar nişanı açıkça be-lirtmeksizin kocası ölen kadınlara ta'rizin caiz olduğunu söylemişlerdir. Aynı şekilde üç talâkla boşanan kadınlar hakkında da ta'rizin caiz olduğuna hükmedilmiştir. Nitekim Ebu Amr İbn Hafs'ın kocası karısını üç talâkla boşamasının akabinde Rasûlullah (s.a.) Fâtıma Bint Kays' in İbn Ümmü Mektûm'un evinde iddet beklemesini emretmiş ve ona: «İddetin bittiğinde bana haber ver» demiştir. Fâtıma'nın iddeti bitince Rasûlullah (s.a.) in kölesi Üsâme İbn Zeyd ona tâlib olmuş, Rasûlullah (s.a.) da Fâtıma'yı onunla evlendirmiştir.

Talâk-ı ric'î ile boşanan kadına gelince : Kocasından başkasının, ne ta'rîz yoluyla, ne de açıkça onunla evlenmek istediğini bildirmesinin caiz olmadığı konusunda ihtilâf yoktur.

Allah Teâlâ: «...Veya böyle bir arzuyu (onlarla evlenmek istediğini) gönüllerinizde saklamanızdan dolayı size bir vebal yoktur» buyuruyor. Bu, Allah Teâlâ'mn: «Şüphesiz ki Rabbm onların göğüslerinin gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir.» (Nemi, 74), «Ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim.» (Mümtehine, 1) âyetleri gibidir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Allah bilmiştir ki, siz onları (kendi kendinize) mutlaka hatırlıyacaksınız» buyurmuştur. Bunun için sizden zorluğu kaldırmış. Sonra da: «Onlarla gizlice sözleşmeyin» buyurmuştur.

Ebu Miclez, Ebu Şa'sâ Câbir İbn Zeyd, Hasan el-Basrî, İbrahim el-Nehaî, Katâde, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Süleyman el-Teymî, Mukâtil İbn Hayyân ve Süddi bundan; zinanın kasdedildiğini söylemişlerdir. Avfi'nin İbn Abbâs'dan rivayeti de bu anlamdadır. İbn Cerîr bu görüşü tercih etmiştir.

Ali İbn Ebu Talha «Onlarla gizlice sözleşmeyim» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle demektedir: «Ona (kadına) : Ben (sana) âşığım, benden başkasıyla evlenmiyeceğine bana söz ver, tarzında sözler söylemektir.

Aynı şekilde Saîd İbn Cübeyr, Şa'bî, İkrime, Ebu'd-Duhâ, Dahhâk, Zührî, Mücâhid ve Sevrî'den de «Onlarla gizlice sözleşmeyim âyetinin kadından, kendisinden başkasıyla evlenmeyeceğine dâir söz almak anlamına geldiği rivayet edilmiştir.

Mücâhid'den gelen bir rivayette ise şöyle denilmektedir: Bu, erkeğin kadına: «Beni sakın mahrum etme, seni nikahlayacağım» de-mesidir.

Katâde ise şöyle der: «Bu, erkeğin, kadın henüz iddeti içinde iken kendisinden başkasıyla evlenmeyeceğine dâir kadından söz almasıdır ki Allah bunu yasaklamıştır. Nisam ve güzel sözle söylemeyi ise helâl kılmıştır.

İbn Zeyd «Onlarla gizlice sözleşmeyin» âyeti hakkında şöyle der : Bu, kadının iddeti esnasında gizlice onunla evlenip iddetinin sonunda da bu evliliği açığa vurmaktır.

Âyetin bütün bunlar hakkında umûmî olması da mümkündür ki Allah Teâlâ : «Fakat uygun bir sözle söylemeniz müstesnadır» buyurmuştur.

İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr Süddî ve Sevrî, İbn Zeyd bununla «Ben seni arzuluyorum.» Ve

benzeri sözlerle kadına evlenmek istediğini hissettirmenin mübâh olduğu kastedilmektedir, derler.

Muhammed İbn Şîrîn de der ki: Übeyde'ye «Fakat uygun bir sözle söylemeniz müstesna» âyetinin mânâsını sordum. Dedi ki: Kişinin, kadının velîsine, bana bildirmeden onu evlendirme, demesidir.

Bunu, İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.

«İddeti nihayet bulmadıkça nikâh bağım bağlamaya kalkmayın.»

Bu tefsir, İbn Abbâs, Mücâhid, Şa'bî, Atâ el-Horasânî, Süddî, Sevrî ve Dahhâk'ın tefsiridir.

Kadın iddetli iken nikâh akdinin yapılmasının caiz olmadığına âlimler icmâ' etmişlerdir. Ancak birisi kadını iddetli iken nikâhlar ve onunla temasta bulunursa, aralan ayrılır. Fakat kadın ona ebediyyen haram olur mu? Bu konuda iki görüş vardır :

Cumhûr'un kavline göre bu kadın o erkeğe haram olmaz; iddeti bittiği zaman erkek o kadını tekrar ister.

İmâm Mâlik ise bu durumda kadının o erkeğe ebediyyen haram olacağı görüşündedir. Bu görüşüne

de İbn Şihâb ve Süleyman İbn Yes-sâr'dan rivayet edilen şu hadîsi delil getirir: Hz. Ömer şöyle demiştir:

«İddeti içinde iken nikahlanan bir kadın şayet bu kocası onunla temasta bulunmamış ise araları ayrılır, sonra birinci kocasından olan id-detinin kalanını bekler ve bu nikâh, evlenen erkek için bir nişan sayılır; ama eğer onunla temasta bulunmuşsa aralan ayrılır, sonra birinci kocasından iddetinin kalanını tamâmlar, daha sonrada iddeti içindeyken onu nikahlayan kocasının iddetini bekler ve o kişi o kadını bir daha asla nikâhlayamaz.»

Bu görüş hakkında şöyle dediler : Bu görüşün kaynağı şudur : Madem ki, koca Allah'ın koyduğu sürede acele etmiştir o halde maksadının zıddıyla cezalandırılır ve ebediyen kadın ona haram kılınır. Tıpkı katilin öldürdüğü kişinin mirasından mahrum edilmesi gibi.

İmâm Şafiî bu hadîsi İmâm Mâlik'ten rivayet etmiştir.

Beyhakî der ki: O, eski görüşüne göre böyle söylemiş, ancak bilâ-here kadının o erkeğe helâl olacağı kavline dönmüştür.

Ben de derim ki: Bu hadîs'in Hz. Ömer'den nakli munkatı'dır. Ve Sevrî Eş'as tarîkıyla Mesrûk'tan rivayet ediyor ki; Hz. Ömer bu görüşünden dönmüş, kadına mehir kesmiş ve aralarını birleştirmiş (evlendirmiş) tir.

Allah Teâlâ: «Ve bilin ki; şüphesiz Allah, gönüllerinizde olanları bilir. Artık ondan sakının.» buyurarak «»kekleri, kadınlar konusunda gönüllerinden geçen şeylerde tehdîd etmiş ve onları kötülük değil de hayırlı niyetler beslemeye iletmiştir. Sonra da rahmetinden ümidini kesmemelerini bildirerek «Ve yine bilin ki Allah Ğafûr'dur, Rahim* dir.» buyurmuştur. [\[13\]](#)

236 — Temas etmediğiniz veya bir mehir kesmediğiniz kadınları boşamışsanız, size vebal yoktur. Şu kadar ki, zengin olan kudretince, darda bulunan da halince ma'rûf bir fayda ile onları faydalandırmalıdır. Bu, iyilik edenlerin üzerine bir borçtur.

Boşanan Kadına Geçim İmkânı Sağlanmalıdır

Allah Teâlâ, bir kadını nikâh akdi yapıldıktan sonra ve kendisiyle temasta bulunmadan önce boşamasını mübâh kılıyor.

İbn Abbâs, Tâvûs, İbrahim ve Hasan el-Basrî âyetteki “Mess” kelimesinin nikâh anlamında olduğunu söylemişlerdir. Erkeğin nikâh, akdi yaptığı kadını, onunla temas etmezden önce boşaması caizdir. Bu durumda, şayet kadına mehir ta'yîn edilmişse, tesbit edilen mehir kendisine verilir. Zîra temastan önce kadını boşamak onun kalbinin kırılmasına sebep olur. İşte bu sebeptendir ki Allah Teâlâ kadının faydalandırılmasını emretmektedir. Kadının faydalandırılması bir çeşit onun kocadan alamadığı şeyin karşılığı olacaktır. Bu ise kocanın zenginliğine göre değişir.

Süfyân el-Sevri, İsmâîl İbn Uyeyne kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet eder ki, o şöyle demiştir : Boşanan kadının faydalandırılmasının (boşamadan dolayı kadına verilecek şey) en üstünü kadına bir hizmetçi verilmesidir. Bundan aşağısı gümüş, bundan aşağısı da ona elbise verilmesidir.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle demektedir : Şayet koca zenginse kadına bir hizmetçi, ya da buna benzer bir şey verir. Fakir ise üç elbise verir.

Şa'bî: «Bunun ortası, kadına bir kadın elbisesi, bir baş örtüsü, bir çarşaf ve kadının evde giyeceği bir elbise (cilbâb) verilmesidir deyip «Şüreyh 500 (dirhem?) verirdi.» diye devam etmiştir.

Abdürrezzâk, Ma'mer'den rivayetle Eyyûb İbn Sîrîn'in hizmetçi, ya da nafaka (yiyecek), ya da elbise verdiğini söylemektedir. Yine Abdürrezzâk şöyle der : Hasan İbn Ali onbin (dirhem?) verirdi. Rivayete göre bir kadın şöyle demişti: Ayrılan bir sevgiliden ne az bir fayda.

Ebu Hanîfe'ye göre; karı-koca, kadına verilecek şeyin miktarında anlaşmadıkları takdirde erkeğin, mihr^i misl'in yarısını vermesi gerekir.

Şafiî de yeni görüşünde şöyle demektedir : Koca, fayda denebilecek şeyin en azından başka belli bir miktar vermeye mecbur edilemez. Bana göre kadına verilecek şeyin en azı kadının namazda giyebileceği bir şeyin ona verilmesidir. Şafiî eski görüşünde ise

şöyle demektedir: «Kadına verilecek şeyin miktarı konusunda bir şey bilmiyorum; şu kadar var ki otuz dirhem vermesi bana göre güzeldir.»

Bu konuda âlimler de ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki:

Faydalandırma, her boşanan kadın için gerekli midir; yoksa kendisine mehir ta'yîn edilmemiş ve kendisiyle temasta bulunulmamış kadın için mi gereklidir? Bu konudaki görüşler şöyledir :

1 — «Boşanan kadınlar için uygun şekilde geçimlerini sağlamak vardır. Bu, müttakiler için bir vazifedir.» (Bakara, 241)

«Ey Peygamber, eşlerine de ki: «Eğer dünya hayatım ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim.» (Ahzâb, 28) âyetleri hükümlerinin umûmî olması sebebiyle, her boşanan kadını faydalandırma gereklidir. İkinci âyet-i kerîme Rasûlullah (s.a.) in hanımları hakkında olup hepsine de mehir ta'yîn edilmiş ve kendileriyle temasta bulunulmuştu. Bu görüş Saîd İbn Cübeyr, Ebu' l-Âliye ve Hasan el-Basrî'ye aittir. Bu görüş, aynı zamanda Şafiî'nin iki kavlinden birisidir. Bazıları

bu görüşün, Şafî'nin yeni ve sahîh görüşü olduğunu söylerler.

2 — «Ey îmân etmiş olanlar, mü'min kadınları nikahlayıp sonra onlarla temasta bulunmadan önce boşadığınızda, artık onlar için iddet saymanıza lüzum yoktur. Kendilerini geçindirir ve güzellikle serbest bırakın.» (Ahzâb, 49) âyetine göre; kendilerine mehir ta'yîn edilen ve temasta bulunulmadan boşanan kadınları faydalandırma gerekir.

Şu'be ve başkaları... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayetle şöyle derler : Ahzâb süresindeki 49. âyet Bakara süresindeki bu âyeti neshetmiştir.

Buhârî Sahîh'inde Seni İbn Sâ'd ve Ebu Useyd'den rivayet eder ki, onlar şöyle demişlerdir: «Rasûlullah (s.a.) Şürahbil'in kızı Ümeyme ile evlendi. Ümeyme Rasûlullah (s.a.) in yanına konulduğunda Efendimiz elini ona uzattı o da bundan hoşlanmadı. Bunun üzerine Rasûlullah Useyd'e Ümeyme'nin tecrîz edilmesini (çeyizinin hazırlanmasını) ve kendisine mavi iki elbise giydirilmesini emretti.

3 — Şayet mehir ta'yîn edilmemiş ve kendisiyle temasta bulunulmamış (duhûl vâki' olmamış) sa

böyle boşanan kadının faydalandırılması gerekir. Eğer duhûl vâki' olmuşsa, kadına mehir ta'yîn edilmemişse mehr-d misil; eğer mehir ta'yîn edilmiş ve dühûldan önce boşamışsa ta'yîn edilen mehrin yarısı, eğer duhûl vâki olmuşsa ta'yîn edilen mehrin tamâmını kadına vermek gerekir. İşte bu (mehir) faydalanmaya mukabildir. Kendisi faydalandırılacak kadın, kendisine mehir ta'yîn edilmemiş ve dühûldan önce boşanmış olmalıdır. Faydalandırmanın vâcib olduğunu bildiren bu âyet-i kerîme'nin delâlet ettiği anlam budur. Bu, İbn Ömer ve Mücâhid'in kavilleridir.

Duhûlden önce ve kendisine mehir ta'yîn edilmeksizin ayrılan kadınların dışında her boşanan kadının faydalandırılmasının müstehab olduğu görüşünde olan âlimler de vardır. Bu, reddedilmiş bir görüş olmayıp Ahzâb süresindeki «tahyîr» âyeti de buna hamledilmektedir. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Şu kadar var ki zengin olan kud-retince, darda olan. da halince ma'rûf bir fayda ile onları faydalandırmak. Bu iyilik edenlerin üzerine bir borçtur.» Ve «Boşanan kadınlar için uygun şekilde

geçimlerini sağlamak vardır. Bu, müttakîler için bir vazifedir.» (Bakara, 241) buyurmaktadır.

Âlimlerden; faydalandırmanın mutlak olarak müstehab olduğunu söyleyenler de vardır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize Kesîr İbn Şihâb' in... Şa'bî'den rivayet ettiğine göre, ona faydalandırmayı konu ederek «Şayet koca faydalandırmazsa bu sebeple hapsedilir mi» diye sordular. Şa'bî: «Şu kadar var ki, zengin olan kudretince, darda bulunan da halince ma'rûf bir fayda ile onları faydalandırman.» âyetini okudu ve şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki, bu konuda kocayı hapseden kimseyi görmedim; şayet vâcib olsaydı kadılar bu konuda kocaları hapsederlerdi. [\[14\]](#)

237 — Bir mehir kestiğiniz takdirde temas etmeden önce onları boşarsanız; kestiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Meğer, kendileri bağışlamış, veya nikâh düğümü elinde bulunan kimse bağışlamış ola; bağışlamanız takvaya daha yakındır. Aranızdaki fazileti unutmayın. Şüphesiz Allah yaptığınız şeyleri görendir.

Her Zaman ölçü, Fazilet Olmalıdır

Bu âyet-i kerîme faydalandırmanın bundan önceki âyet-i kerîme' nin delâlet ettiği konulara mahsûs olduğuna işaret etmektedir. Zîra bu âyet-i kerîme; mehir ta'yîn edilen zevcesini dühûldan önce boşayan kocanın, ona ta'yîn edilen mehrin yansını vermesini vâcib kılmaktadır. Şayet bu verilenin dışında başka bir faydalandırma daha vâcib olsaydı bu âyet-i kerîme'de beyân edilirdi. Kaldı ki, faydalandırma âyeti ile hemen yan yana gelmiştir. Allah en iyi bilir.

Bu durumda mehrin yarısının boşanan kadına verilmesi konusunda âlimler icmâ' etmişlerdir ve bu konuda aralarında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Koca karışma mehri ta'yîn etmiş ve onunla temasta bulunmadan önce aynlmışsa ta'yîn edilen mehrin yansını kadına vermek vaciptir. Şu kadar var ki, koca kansı ile başbaşa kalmış ve temas etmemişse bu durumda mehrin tamamını vermesi güzel olur. Bu, üç imâma göredir. İmâm Şafîî'nin de eski görüşü böyledir ve Hu- lefâ-i Râşidîn de böyle hükmetmişlerdir. Ama Şafü der ki: Bize Müslim İbn Hâlid... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki; o bir kadınla

evlenen, sonra onunla yalnız kalıp kendisiyle temasta bulunmadan onu boşa-yan birisi hakkında şöyle dedi: Mehrin yarısından başka kadına ve rilecek bir şey yoktur. Çünkü Allah Teâlâ : «Bir mehir kestiğiniz takdirde temas etmeden önce onları boşarsanız; kestiğiniz mehrin yansı onlarıdır.» buyuruyor. Şafîî: «Ben de bununla fetva veriyorum» demiştir. Ve bu, kitabın zahiridir. Bu görüş İbn Ebu Talha hadîsinde İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir.

İbn Ebu Talha, Allah Teâlâ'nın «Meğer kendileri vazgeçmiş olalar.» âyeti hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediğini zikreder: «Meğer, boşanan kadınlar haklarından vazgeçmiş olalar.»

İmâm Ebu Muhammed İbn Ebu Hatim şöyle diyor: Şüreyh, Saîd İbn Müseyyeb, İkrime, Mücâhid, Şa'bî, Hasan, Nâfi, Katâde, Câbir İbn Zeyd, Atâ el-Horasânî, Dahhâk, Zührî, Mukâtil İbn Hayyân, İbn Şîrîn, Rebî' İbn Enes ve Süddî'den de bunun benzeri rivayet edilmiştir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî bunlara muhalefetle âyeti şöyle açıklamaktadır: «Meğer erkekler vazgeçmiş olalar.» Ancak bu, şaz bir

görüş olup bu görüşe uyan olmamıştır. İbn Ebu Hâtîm'in sözü burada bitiyor.

Allah Teâlâ : «Veya nikâh düğümü elinde bulunan kimse bağışlamış ola.» buyurmaktadır.

İbn Ebu Hatim der ki: İbn Lehîa... Amr İbn Şuayb'ın babasından, o da dedesinden rivayet etti ki Rasûlullah (s,a.) şöyle buyurmuş : •Nikâh düğümünün sahibi, kocadır.»

Bu hadîsi İbn Merdûyeh ve İbn Cerîr de Abdullah İbn Leyhîa'ya varan senedlerle müsned olarak rivayet etmişlerdir. En iyisini Allah

SÜİT.

İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Yûnus İbn Habîb... İsmâ İbn Âsim' lan rivayet etti ki; İsmâ İbn Âsim şöyle demiş : Şüreyh'in şöyle dedi-rini işittim : Ali İbn Ebu Tâlib bana nikâh düğümünü elinde bulun-rırandan sordu. Ben de ona : O, kadının velîsidir, dedim. Ali (r.a.) : Hayır, o kocadır, dedi. İbn Ebu Hatim şöyle devam ediyor : Kendisin-âen nakledilen rivayetlerden birinde İbn Abbâs, Cübeyr İbn Mut'im, Said İbn Müseyyeb iki kavlınden birinde Şüreyh, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Şa'bî, İkrime, Nâfî, Muhammed İbn

Şîrîn, Dahhâk, Muhammed ibn Kâ'b el-Kurazî, Câbir İbn Zeyd, Ebu Miclez, Rebî* İbn Enes, İtiz İbn Muâviye, Mekhûl ve Mukâtil İbn Hayyân'dan gelen riyâyet-ezt göre nikâh düğümünü elinde bulunduran kişi, kocadır.

Ben de derim ki: Bu görüş, Şafiî'nin iki kavlinden yeni olanıdır. St: Hanîfe ve arkadaşlarının, Sevrî'nin İbn Şübrûme'nin ve Evzaî' un mezhepleri de böyledir. İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir.

Nikâh düğümünü elinde bulunduran kişinin koca olduğu görüşünün dayanağı şudur: Nikâhı akdetme, sağlamlaştırma ve bozma kocanın elindedir. Velî, velîsi olduğu kadının malından başkasına bir şey veremediği gibi, mehirde de durum aynıdır.

Nikâh düğümünü elinde bulunduran kişinin kim olduğuna dâir ikinci görüş şöyledir :

İbn Ebu Hatim der ki; bana babam... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki o Allah'ın nikâh düğümünü elinde bulunduran kişi olarak zikrettiği kimse hakkında şöyle demiştir: Bu kişi, kadının ya babası, ya erkek kardeşi, ya da kadının ancak kendi izniyle nikâhlanabileceği kişidir.

Alkame, Hasan, Atâ, Tâvûs, Zühri, Rebîa, Zeyd İbn Eşlem, İbrâ-hîm el-Nehaî, —iki kavlinden birinde— İkrime, —iki kavlinden birinde— ve Muhammed İbn Sîrîn'den rivayet edildiğine göre, nikâh düğümünü elinde bulunduran kişi (kadının) velîsidir.

İmâm Mâlik ve eski görüşüne göre Şafiî'nin kavilleri de böyledir. Bu görüşün kaynağı şudur: Kadını kocaya kazandıran velîdir, o halde —kadının diğer mallarının aksine— mehir üzerindeki tasarruf hakkı da velîye ait olmalıdır.

İbn Cerîr diyor ki: Bize Saîd İbn Rebî' er-Râzî... İkrime'den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Allah bağışlamaya izin verdi ve bunu emretti. Eğer kadın (bağışlarsa onun bu bağışlaması geçerli olur. Ama kadın bu konuda cimri davranırsa (onun yerine) velîsi bağışlar ve velînin bu bağışlaması geçerli olur.

Bu görüş rüşdüne ermiş de olsa velînin bağışlamasının sahîh olmasını gerektirir ki bu görüş Şüreyh'den rivayet edilmiştir. Fakat Şa'bî bunu kabul etmemektedir. Sonra bu görüşten dönmüş ve nikâh

düğümünü elinde bulunduranın koca olduğunu söylemiştir ki bununla iftihar ederdi.

Allah Teâlâ : «Bağışlamanız takvâ'ya daha yakındır» buyuruyor. İbn Cerîr'in bazılarından rivayetle söylediğine göre burada hitap hem erkeklere hem de kadınlardır. Yine İbn Cerîr'in Yûnus kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayetine göre, o bu âyet hakkında şöyle demiştir: «Karı ve kocadan takvaya en yakın olanı bağışlayandır.» Bu görüş Şa'bî ve başkalarından da rivayet edilmiştir.

Mücâhid, Nehaî, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân, Rebî' İbn Enes ve Sevrî şöyle diyorlar: Buradaki üstünlük (fazilet) ya kadının meh-rinin yansını bağışlaması ya da erkeğin mehri tam olarak (yarısını değil) vermesidir. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Aranızdaki fa-zîleti (iyiliği ve ihsanı) unutmayın» buyurmaktadır. Bu açıklama Saîd'e aittir.

Dahhâk, Katâde, Süddî ve Ebu Vâil âyetteki fazileti iyilik olarak anlamakta ve şöyle açıklamaktadırlar: «İyiliği ihmâl etmeyin ve aranızda bunu kullanın (birbirinize iyilik edin).»

Ebu Bekr İbn Merdûyeh şöyle diyor: Bize Muhammed İbn Ah-med İbn İbrahim... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: İnsanların başına öyle bir sıkıntılı bir zaman gelecek ki, mü'min kişi elinde olana sımsıkı sarılacak ve fazileti (iyiliği) unutacak. Halbuki Allah Teâlâ : «Aranızdaki fazileti unutmayın» buyurmaktadır. Kötüler o kimselerdir ki zor durumda olan kişilerle alış-veriş yaparlar (onların mallarını alırlar). Halbuki Allah Rasûlü (s.a.) zor durumda bulunan kişiden bir şey satın almayı (onunla alış-veriş yapmayı) ve içinde aldatma olan alış-verişi yasaklamıştır. Şayet sende bir hayır varsa onu kardeşine de götür, onun helakine bir helak de sen katma. Zira müslüman müslümanın kardeşidir; onu üzmez ve onu mahrum etmez.

Süfyân, Ebu Harun'dan rivayetle şöyle diyor: Avn İbn Abdullah Kurazî'nin meclisinde gördüm; Avn hadîs rivayet ediyor ve ağlamaktan sakalları dağılıyordu. O şöyle diyordu : Zenginlerle birlikte oldum; onları güzel elbiseler ve güzel kokular içinde, güzel binitleriyle gördüğüm zaman aralarında en çok

üzülen ben oldum. Fakirlerle birlikte oturdum ve onların yanında kendimi rahat hissettim. Şöyle devam etti: «Aranızdaki fazileti unutmayın.» kendisine bir dilenci gelen kişi eğer yanında ona verecek bir şey yoksa ona duâ etsin.

Bu hadîsi İbn Ebu Hatim rivayet etmiştir.

Allah Teâlâ : «Şüphesiz ki Allah yaptığınız şeyleri görendir.» buyuruyor. Sizin işlerinizden ve durumlarınızdan O'na hiç bir şey gizli kalmaz ve Allah her iyi amel işleyenin mükâfatını verir. [\[15\]](#)

238 — Namazlara ve orta namaza devam edin. Ve Allah'ın divânına huşu' ile durun.

239 — Eğer korkarsanız yaya veya binmiş olarak kılın. Emîn olduğunuz vakitte de Allah'ın size bilmediğiniz şeyleri öğrettiği şekilde Allah'ı zikredin.

Orta Namaz — Korku Namazı

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de namazların vakitlerinde edâ edilmesini emrediyor. Namazların şartlarına riâyet edip vakitlerinde kılmaya dikkat edilmesi belirtiliyor. Nitekim Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir :

Rasûlullah (s.a.) a : Amellerin hangisi en afdaldır? diye sordum. Efendimiz : Vaktinde kılman namazdır» buyurdular. Ben : Sonra hangisi? diye sordum. O : «Allah yolunda cihâddır» buyurdu. Ben yine: Sonra hangisi? diye sordum. Efendimiz : «Anne babaya iyiliktir» buyurdular. İbn Mes'ûd şöyle devam etti: Bunları bana Allah Rasûlü haber verdi; eğer artırımını isteseydim bana artırırđı.

İmâm Ahmed şöyle diyor: Bize Yûnus... Ümmü Perve'den —ki o Rasûlullah (s.a.) a bîat eden kadınlardandı— rivayet etti ki, o Rasûlullah (s.a.) in amelleri zikrettiğini işitmişti. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular : «Amellerin Allah'a en sevgili olanı namazın ilk vaktinde kılınanıdır.»

Bu hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî de rivayet etmişlerdir. İmâm Ahmed sonra şöyle der: Bu hadîsi sadece el-Ömerî tankıyla biliyoruz ki o da hadîs ehli katında kuvvetli bir râvî değildir.

Allah Teâlâ namazlar içinde orta namazın üzerinde daha fazla durmaktadır. Selef ve halef âlimleri orta namazın hangi namaz olduğu konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Bu namazın sabah

namazı olduğu söylenmiştir. Bu görüş Mâlik tarafından Muvattâ'ında Hz. Ali ve İbn Abbâs'a dayanan senedlerle rivayet edilmiştir.

Hüseyim, İbn Uleyye, Ğunder, İbn Ebu Adiyy, Abdülvehhâb ve Şüreyk ile başkaları Avf el-A'râbî'den, o da Ebu Recâ el-Utâridî'den rivayetle şöyle demişlerdir : Ebu Recâ diyor ki: İbn Abbâs'm arkasında sabah namazı kıldım; Kunût yaptı ve iki ellerini kaldırdı, sonra şöyle dedi: Allah'ın huzurunda huşu' ile durmamızın emredildiği orta namaz işte budur.

Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir. Yine aynı hadîs, Avf tarafından İbn Abbâs'a dayanan bir senedle rivayet edilmiştir.

İbn Cerîr der ki: Bize İbn Beşşâr... İbn Abbâs'tan rivayet etti ki, İbn Abbâs, Basra camiinde sabah namazını kıldı, rükû'dan önce kunût yaptı ve : Allah Teâlâ'nın kitabında «namazlara ve orta namaza devam edin ve Allah'ın dîvânına tam huşu' ile durun» buyurarak zikretmiş olduğu orta namaz işte budur, dedi.

Yine İbn Cerîr diyor ki: Bize Muhammed İbn İ   ... Ebu'l-   ye' den rivayet etti ki o    yle demi   : «Basra'da Abdullah İbn Kays'ın arkasında sabah namazı kıldım. Ras  lullah (s.a.) in ashabından yanımda duran bir adama : Orta namazı hangisidir? diye sordum. O da : «Bu namazdır» diye cevap verdi.

   n Cerîr der ki; bize İbn Be    r... C   ir İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, orta namaz sabah namazıdır, demi  tir. Bunu tbn Ebu Hatim, İbn    mer'den, Ebu Um   me'den, Enes'ten, Ebu'l-     ye'den, Ubeyd   den, At  'dan, M   c   hid'den, C    ir İbn Zeyd'den,    krime'den, Reb  ' İbn Enes'ten nakletmi  tir. İbn Cerîr de Abdullah İbn    edd  d'dan rivayet etmi  tir.

     m    af    «Ve Allah'ın div  nına tam hu   u ile durun»    yetini delil getirmek suretiyle bu namazın sabah namazı ve Kun  t'un da sabah namazında oldu  ğunu s   ylemektedir. Bu konuda bazıları       le derler : Sabah namazı orta namazıdır. Z   ra o (seferde) kısaltılmaz ve yine sabah namazı d   rt rek'atlı olup da kısaltılan iki namaz arasındadır.

Sabah namazı orta namazıdır. Çünkü o kırâetin cehrî olduğu iki namaz ile kırâetin gizli olduğu iki gündüz namazının ortasındadır, denilmiştir.

Orta namazının öğle namazı olduğu da söylenmiştir. Ebu Dâvûd Tayâlisî Müsned'inde der ki: Bize İbn Ebu Zi'b... Zühre İbn Ma'bed|. den rivayet etti ki o şöyle demiş: Biz Zeyd İbn Sâbit'in yanında oturuyorduk. Üsâme'ye haber göndererek kendisine orta namazı sordular o da: Orta namazı, öğle namazıdır; Rasûlullah (s.a.) onu sıcakta kılardı, diye cevap verdi. \

Ahmed İbn Hanbel diyor ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Zeyd İbn Sâbit'ten rivayet etti ki, o şöyle demiştir: «Rasûlullah (s.a.) öğle namazını sıcakta kılardı. O, ashabına bundan daha ağır gelen bir namaz kıldırılmamıştı. Bunun üzerine: «Namazlar ve orta namaza devam edin ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun.» âyeti nazil oldu. Ve şöyle devam etti: «Ondan önce de sonra da iki namaz vardır.» Bu hadîsi Ebu Dâvûd da Sünen'inde Şu'be'den rivayet etmiştir.

Yine Ahmed İbn Hanbel diyor ki: Bize Yezîd... Zeberkân'dan rivayet etti: Zeyd İbn Sabit Kureyş'den bir gruba uğradı. Kureyşliler kendisine iki köle göndererek orta namazı sordular. O: «Orta namazı ikindi namazıdır» dedi. Kureyşlilerden ikisi kalkarak ona sordular. O da : «O, öğle namazıdır» diye cevap verdi. Bu iki kişi daha sonra Üsâme İbn Zeyd'e giderek ona sordular. Üsâme: «O, öğledir; Rasûlullah (s.a.) öğleyi sıcakta kılardı. Arkasında ya bir saf ya da iki saf olurdu. İnsanlar ya öğle uykusunda olurlar ya da ticâretlerinde olurlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Namazlara ve orta namaza devam edin ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) da: «İnsanlar ya bunu terkederler (öğle namazına gelmemeyi) ya da evlerini yakarım» buyurdu, dedi.

Hadîsin isnâdındaki Zeberkân, İbn Amr, İbn Ümeyye ed-Damrî olup sahabeden kimseye yetişmemiştir. Hadîsin Urve İbn Zübeyr ve Zühre İbn Ma'bed'den rivayeti sahihtir.

Şu'be ve Hammâm... Zeyd İbn Sâbit'ten rivayetle onun şöyle dediğini söylerler : «Orta namazı, öğle namazıdır.»

()

Orta namazın öğle namazı olduğu değişik rivayetlerle İbn Ömer, Ebu Saîd ve Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir. Bu görüş Urve İbn Zübeyr ve Abdullah İbn Şeddâd İbn Hâd'm görüşleridir ve Ebu Hânife'den de rivayet edilmiştir.

Orta namazın ikindi namazı olduğu da söylenmiştir. Tirmizî ve Beğavî şöyle diyorlar: Bu (orta namazının ikindi namazı olması), sahabenin âlimlerinin çoğunun ve başkalarının kavlidir.

Kadı Mâverdî: «Bu, tabiûn'un cumhûr'unun kavlidir» diyor.'

Hafız Ebu Ömer İbn Abdilberr de bu görüşün hadîs ehlinin çoğunun kavli olduğunu söylemektedir.

Ebu Muhammed İbn Atiyye de tefsirinde bu görüşün cumhûr'un kavli olduğunu söylemektedir.

Hafız Ebu Muhammed Abdülmü'min İbn Halef ed-Dimyatî «Keşf'ül -Muğattâ fî Tebyîn is-Salât'il-Vüstâ» isimli eserinde orta namazın; ikindi namazı

olduğunu kesinlikle belirtmekte ve bu görüşünü Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Ebu Eyyûb, Abdullah İbn Amr, Semure İbn Cündeb, Ebu Hüreyre, Ebu Saîd, Hz. Hafsa, Hz. Ümmü Habîbe, Hz. Ümmü Seleme, İbn Ömer, İbn Âbbâs, ve Hz. Âişe'den sahîh senedlerle rivayet etmektedir.

Ubeyde, İbrâhîm en-Nehaî, Zerr İbn Hübeyş, Saîd İbn Cübeyr, İbn Şîrîn, Hasan, Katâde, Dahhâk, Kelbî, Mukâtil, Ubeyd İbn Meryem ve başkaları da böyle fetva vermişlerdir. Bu Ahmed İbn Hanbel'in de mezhebidir.

Kadı Mâverdî ve Şafîî de böyle söylemişlerdir.

İbn Münzir diyor ki: Ebu Hanîfe, Ebu Yûsuf ve Muhammed'den gelen rivayetlerin sahîh olanı da budur ve İbn Habîb el-Malikî de bu görüşü tercih etmiştir. Allah hepsine rahmet eylesin. Bu görüşün deliline gelince; İmâm Ahmed diyor ki: Bize Ebu Muâviye... Ali'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) Ahzâb günü (Hendek muharebesi) şöyle buyurdular: «Onlar bizi orta namazdan, ikindi namazından alıkoydu- lar. Allah da onlann kalblerini ve evlerini

ateşle doldursun.» Sonra bu namazı akşam ve yatsı arasında kıldı.

Hadîs, Müslim, Neseî tarafından... Ali İbn Ebu Tâlib'e varan se-nedlerle rivayet edilmiştir.

Hadîsi Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî, Müsned, Sünen ve Sıhâh sahîblerinden birçoğu muhtelif tarîklarla Hz. Ali'ye varan senetlerle tahrîc etmişlerdir. Hadîsi Tirmizî ve Neseî de Hasan el-Basrî tarîkıyla Hz. Ali'den rivayet etmişler ve Tirmizî: «Hasan el-Basrî'nin ondan hadîs işittiği bilinmiyor.» demiştir.

İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Ahmed İbn Sinan... Zirr'den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Übeyde'ye, Hz. Ali'ye orta namazı sor, dedim. O da sordu ve Hz. Ali şöyle dedi: «Rasûlullah (s.a.) Ahzâb günü «Onlar bizi orta namazı, ikinci namazını kılmaktan alıkoydular. Allah da onlann kabirlerini ve karınlarını ya da evlerini ateşle doldursun» bu-yuruncaya kadar biz onun, sabah namazı olduğunu sanırdık.»

Hadîsi, İbn Cerîr Bündâr'dan, o da İbn Mehdî'den rivayet etmiştir.

Ahzâb günü hadîsi, müşriklerin Rasûlullah (s.a.) ve ashabını ikindi namazını eda etmekten alıkoymaları sahabeden bir cemâat tarafından rivayet edilmiştir ki burada zikri uzun sürer. Burada bize gerekli olan bu rivâyetlerdeki orta namazın ikindi namazı olmasıdır.

Bu hadîs Müslim tarafından tbn Mes'ûd ve Berrâ İbn Âzib'e dayanan senedlerle rivayet edilmiştir.

Bir diğer hadîs-i şerifte İmâm Ahmed diyor ki: Bize Affân... Se-mure'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) : «Namazlara ve orta namaza devam edin.» âyetini okuyarak, bu namazın ikindi namazı olduğunu söylemiştir.

()

Bu hadîsler bu konuda ihtimali ortadan kaldıracak kesinlikte olup buna devam edilmesi emri de bu hususu pekiştirmektedir. Rasûlullah (s.a.) Zührî'nin rivayet ettiği sahîh bir hadîs-i şerifte: «Kim ikindi namazını geçirirse sanki ailesini ve malını terketmiş gibi olur.» buyurması da konuyu pekiştirmektedir.

Evzaî'nin... Büreyre İbn Husayb'dan rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: «Bulutlu günde namazı erken kılınız. Kim ikindi namazını terk ederse ameli boşa gitmiş olur.» İmâm Ahmed diyor ki: «Bize Yahya İbn İshâk... Ebu Basra el-Ğıfârî'-den rivayet etti ki o şöyle demiştir: «Rasûlullah (s.a.) bize el-Hamîz adı verilen bir vadide ikindi namazı kıldırıldı ve : «Bu namaz sizden öncekilere arzedildi de onlar bunu zayi' ettiler. Dikkatli olunuz! Kim onu kılsa ecri iki katına çıkarılır. Uyanık olun, siz şahidi görünceye kadar bundan sonra namaz yoktur.» buyurdular.

İmâm Ahmed İbn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadîs'i şerîfde İs-hâk... Hz. Âişe'nin kölesi Ebu Yûnus'tan rivayet eder ki o şöyle demiştir : Âişe bana, kendisine bir mushaf yazmamı emretti ve : «Namazlara ve orta namaza devam edin.» âyetine ulaşınca bana haber ver, dedi. Bu âyete varınca kendisine haber verdim. Bana şu şekilde yazdırdı: «Namazlara ve orta namaza, ikindi namazına devam edin ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun.» Sonra şöyle dedi: «Bunu, Rasûlullah (s.a.) dan işittim.»

Müslim de Yahya îbn Yahya'dan... Mâlik'in isnâdıyla aynı hadîsi rivayet etmiştir. İbn Cerîr diyor ki: Bize îbn el-Müsennâ... Urve'-den rivayet etti ki, o şöyle demiştir: (Bu âyet) Âişe'nin mushafında «namazlara ve orta namaza devam edin. Bu ikinci namazıdır.» şeklinde idi.

İbn Cerîr, Hasan el-Basrî tarîki ile Rasûlullah (s.a.) in âyeti bu şekilde okuduğunu rivayet etmiştir.

İmâm Mâlik de Zeyd İbn Eşlem kanalıyla Amr İbn Râfî'den rivayet ediyor ki Amr îbn Râfî şöyle demiştir: «Rasûlullah (s.a.) in zevcesi Hafsa için bir mushaf yazıyordum, bana : «Namazlara ve orta namaza devam edin» âyetine geldiğinde haber ver» dedi. Ben de bu âyete geldiğimde kendisine haber verdim. Bana şöyle yazdırdı: «Namazlara ve orta namaza; ikinci namazına devam edin. Ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun.» Hadîsi Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali kanalıyla... Ömer îbn Nâfî'den rivayet eden Muhammed tbn İshâk'm rivayetinde şu ilâve vardır : «Hz. Peygamıber'den ezberlediğim gibi.»

()

Orta namazın akşam namazı olduğu da söylenmiştir. Bu.görüş İbn Abbâs'tan İbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilmiştir; ancak isnadı şüphelidir: İbn Ebu Hatim, babasından o da... İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki: O, «Orta namaz, akşam namazıdır» demiştir.

Bu görüş İbn Cerîr tarafından Kâbîsa İbn Züeyb'den rivayet edilmiştir.

Farklı rivayetleri olmakla birlikte, aynı görüş Katâde'den de rivayet edilmiştir. Bu görüşün tevcîhi şöyledir: Akşam namazı, dört ve iki rek'âtli namazların ortasındadır, farz namazlar içinde tek rek'âtli olanı da odur ve faziletine dâir hadîs-i şerifler vârid olmuştur. Allah en iyi bilir.

Bir görüşe göre de; orta namaz yatsı namazıdır. Ali İbn Ahmed el-Vahidî meşhur tefsîrinde bu görüşü tercîh etmiştir.

Orta namaz beş vakit namazdan birisidir. Nasıl kadîr gecesine busene, ya da bir ay, ya da Ramazân'm son on gününde gizlenmişse bu da beş vakit namaz içinde gizlenmiştir, diyenler de olmuştur. Bu söz Saîd İbn el-Müseyyeb, Kadı Şüreyh, İbn Ömer'in kölesi

Nâfl ve Rebî' İbn Hayşem'den rivayet edilmiştir. Aynı görüş Zeyd İbn Sâbit'ten de nakledilmiş olup İmam'ül-Harameyn el-Cüveynî el-Nihâye'sinde bu görüşü tercih etmiştir.

Orta namazın beş vakit namazın toplamı olduğu da söylenmiş olup bu görüş İbn Ömer'den tbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilmiştir. Ancak bunun da sıhhati şüphelidir. Gariptir ki bu görüş, Mâverâ'ül-Bahr (?) İmâmı Şeyh Ebu Amr İbn Abd'ül-Berr en-Nemîrî tarafından da tercih edilmiştir.

Ebu Amr bu görüşü incelemesinin genişliği ve hıfzına rağmen hakkında ne kitapta, ne sünnette, ne de eserde bir delil olmaksızın tercih etmiştir.

Orta namaz hakkındaki diğer görüşler sırasıyla şöyledir :

Orta namaz; yatsı ve sabah namazlarıdır.

Cemâatle kılınan namazdır.

Cum'a namazıdır.

Korku namazıdır. (Salat'ül-Havf)

Ramazân Bayramı namazıdır.

Kurban Bayramı namazıdır.

Vitir namazıdır.

Kuşluk namazıdır.

Bazı âlimler de ellerindeki deliller muhtelif olup birini diğerine tercih edemedikleri için bu konuda görüş beyân etmemişlerdir ve bir görüş üzerinde icmâ' vâki' olmamıştır; bil'akis sahabe devrinden bugü-ne kadar konu münakaşalı olarak devam edegelmiştir.

İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed İbn Beşşâr... Saîd İbn Müsey-yeb'den rivayet etti ki o şöyle demiştir : «Rasûlullah (s.a.) in ashabı orta namaz konusunda böylece ihtilaflı idiler, ve o parmaklarını birbirine geçirdi. Bu görüşlerin hepsi de bir öncekine nazaran zayıftır. Ancak münâkaşaya medar olabilecek görüşler sabah ve ikindi namazlarında toplanmaktadır. Orta namazın ikindi namazı olduğu konusunda sünnet sabit olmuş ve görüşler o noktada taayyün etmiştir.

«Şafiî'nin Faziletleri» kitabında İmâm Ebu Muhammed Abdurrah-mân İbn Ebu Hatim el-Râzî rivayet eder ki: İmâm Şafiî şöyle demiş: Söylediklerimin hepsi şu kadardır : Rasûlullah (s.a.) dan şu benim söylediğimin aksi vârid ise Rasûlullah

(s.a.) in hadîsi daha evlâdır onu alınız ve beni taklîd etmeyiniz.

Rebî', Za'ferânî ve Ahmed İbn Hanbel de Şafîî'den böyle rivayet ettiler. Şafîî'den naklen Musa Ebu'l-Velîd İbn Ebu Carût şöyle dedi: Hadîs sahîh olur ve ben bir söz söylemiş olursam ben sözümünden dönüp bu hadîsi şerifi söylerim. Bu, İmâm Şafîî'nin büyüklüğüne ve emâne- tine delâlet eder. Nitekim kardeşleri olan diğer imamlar da aynı şeyi yapmışlardır. Allah cümlesine rahmet eylesin ve hepsinden razı olsun. Buradan hareketle Kâdî el-Mâverdî, Şafîî mezhebinin yeni görüşüyle başkalarının görüşüne göre orta namaz sabah namazıdır, denil-mişse bile orta namazın ikindi olduğuna dâir hadîslerin sıhhatine binâen Şafîî mezhebine göre orta namazın ikindi namazı olduğunu kesinlikle belirtmektedir.

Şafîî mezhebinin muhaddislerinden bir grup bu konuda Kâdî Mâ-verdî'ye uymuşlardır. Ancak Şafîî mezhebinin fakîhlerinden, Şafîî mezhebine göre orta namazın ikindi olduğunu kabul etmeyip tek bir kavil

üzere onun sabah namazı olduğunu söyleyenler de vardır.

Mâverdi diyor ki: Bu mes'elede iki kavli de rivayet edenler vardır. Bu konudaki münâkaşaların ve cevapların yeri başka bir yerdir. Biz bu konuyu başlı başına başka bir yerde ele aldık. Hamd ve minnet Allah'adır.

Allah Teâlâ: «Ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun» buyurmaktadır ki kul Allah'ın huzurunda zelîl ve kendini alçak görerek durmalıdır.

Bu emir; namazda uygun düşmediği için konuşmanın terkedilme-sini gerektirir. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.) namazda iken kendisine selâm veren Abdullah İbn Mes'ûd'un selâmına karşılık vermemiş ve bundan dolayı kendisine özür beyân ederek : «Muhakkak ki namazda meşguliyet vardır.» buyurmuştur.

Müslim'in sahîh'inde ise Rasûlullah (s.a.) namazda iken konuşan Muâviye İbn Hakem'e şöyle söylemişlerdir: «Muhakkak ki namazda insanların sözlerinden olan bir şey söylemek doğru değildir. Namaz tes-bîhtir, tekbîrdir ve Allah'ı zikretmektir.»

îmâm Ahmed İbn Hanbel diyor ki: Bize Yahya İbn Saîd... Zeyd İbn Erkam'dan rivayet etti ki, o şöyle demiş: «Rasûlullah (s.a.) in zamanında «Allah'ın divânına tam huşu' ile durun.» âyeti ininceye kadar kişi namazda arkadaşıyla herhangi bir ihtiyâcı konusunda konuşurdu. Bu âyette susmakla emrolunduk.»

İbn Mâce dışındaki hadîsçiler bu hadîsi muhtelif tanklarla İsmail'den rivayet etmişlerdir.

Bu hadîs; hadîs âlimlerinden bir gruba göre müşkildir. Çünkü namazda konuşmanın Medine-i Münevvere'ye hicretten önce ve Habeşistan'a hicretten sonra Mekke-i Mükerreme'de haram kılındığına dâir ellerinde deliller vardır.

Nitekim İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen sahîh bir hadîs-i şerifte İbn Mes'ûd şöyle demektedir: «Biz, Habeşistan'a hicret etmezden önce Rasûlullah (s.a.) namazda iken kendisine selâm verirdik. O da selâmımızı alırdı.» İbn Mes'ûd devam ediyor: «Habeşistan'dan döndüğümüzde Rasûlullah (s.a.) a selâm verdim; selâmımı almadı. Düşünmeye başladım. Rasûlullah (s.a.) namazı bitirip selâm

verince şöyle buyurdular: «Namazda olduğum için selâmını almadım. Allah işlerinden dilediğini ihdas eder. Namazda iken konuşmamanız da koyduğu işlerdendir.»

İbn Mes'ûd ilk müslûman olanlardan ve Habeşistan'a hicret edenlerdendir. Sonra oradan Mekke-i Mükەرreme'ye dönenlerle birlikte o da dönmüş ve Medîne-i Münevvere'ye hicret etmiştir. «Ve Allah'ın divânına tam huşu' ile durun.» âyeti ihtilafsız olarak Msdîne-i Münev-vere'de nazil olmuştur. Bazıları şöyle diyorlar: Zeyd İbn Erkam «Kişi namazda iken kardeşiyle herhangi bir ihtiyâcı konusunda konuşurdu» sözüyle kelâmın cinsinden haber vermekte ve âyetten anladığı kadarıyla bu âyetin bunu haram kıldığı neticesini çıkarmaktadır. En iyisini Allah bilir.

Başkalan da şöyle diyorlar: Zeyd İbn Erkam bu sözüyle Medîne-i Münevvere'ye hicretten sonra bu olayın orada meydana geldiğini kastetmektedir ve bu, iki kerre mübâh kılınmış ve iki kerre haram kılınmıştır.

Nitekim ashabımızdan bir grup ve başkaları bu görüşü tercih etmişlerdir. Ancak birincisi daha uygundur. Allah en iyisini bilendir.

Hafız Ebu Ya'lâ diyor ki: Bize Bişr ibn Velîd... Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayet etti ki, o şöyle demiştir: «Biz namazda iken birbirimize selâm verirdik, Rasûlullah (s.a.) a uğradım ve ona selâm verdim. Selâmımı almadı. Kendi kendime bu konuda bir şey (âyet) indiğini düşündüm. Rasûlullah (s.a.) namazını bitirince şöyle buyurdu : «Selâm ve Allah'ın Rahmeti sana da olsun ey müslûman, Allah işlerinden dilediğini koyar (ihdas eder). Siz namazda olduğunuz zaman susunuz ve konuşmayınız.»

«Eğer, korkarsanız yaya veya binmiş olarak kılın. Emîn olduğunuz vakitte de Allah'ın size bilmediğiniz şeyleri öğrettiği şekilde Allah'ı zikredin.»' âyetine gelince :

Allah Teâlâ kullarına namazlara devam ve namazın erkânına riâyeti emredip bunu kuvvetlice zikrettikten sonra kişinin namazı mükemmel bir şekilde edâ edemeyeceği durumları zikrediyor ki bu da harp ve göğüs göğüse muharebe halidir. Allah

Teâlâ: «Eğer korkarsanız yaya veya binmiş olarak kılın» buyuruyor. Binitli ya da yaya bile olsanız namazı mutlaka kılın, ister kıbleye dönmüş, ister kıbleye dönmemiş halde, ama mutlaka kılın. Nitekim Nâfi'den rivayetle Mâlik şöyle der: İbn Ömer'e korku namazı sorulduğunda onu anlattı, sonra şöyle dedi: Eğer korku bundan da şiddetli olursa namazı ayakta ayaklarınızın üzerinde, ya da ister kıbleye karşı, ister kıbleye dönmemiş olarak binitli halde kılınız.

Nâfi der ki: İbn Ömer'in bunu Rasûlullah (s.a.) dan naklen zikrettiğini sanıyorum.

Bu hadîsi, Buharî de rivayet etmiştir. Ancak hadîsin lafzı Müslim'indir. Bu hadîsi Buhârî başka bir şekliyle İbn Cüreyc'den... O, İbn Ömer'den, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etmiştir.

Yine Müslim'in Abdullah İbn Ömer'den rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte İbn Ömer şöyle diyor: «Eğer korku bundan da şiddetli olursa, namazı binitli ya da ayakta i'mâ ile kılın.»

Rasûlullah (s.a.) in arefe veya arafât taraflarında bulunan Hâlid ibn Süfyân el-Hüzeylî'yi öldürmek üzere göndermiş olduğu Abdullah İbn Enîs, Hâlid İbn

Süfyân ile karşılaştığında ikindi namazı vakti gelmişti. Abdullah İbn Enîs anlatır ve şöyle der: «Namazı kaçırmaktan korktum ve i'mâ ile kılmaya başladım.»

Hadîsi uzun şekliyle ve sağlam bir isnâd ile Ahmed ve Ebu Dâvûd rivayet ederler.

Bu, Allah'ın kulları üzerindeki ağırlık ve bağları kaldırması kabilinden olup kullarına tanımış olduğu ruhsatlarındandır.

Bu âyet hakkında İbn Ebu Hatim... Şebîb İbn Bişr kanalıyla İbn Abbâs'dan rivayet eder ki o şöyle demiştir: Bu âyet, binitli olan hayvanın üzerinde, yaya olan da ayakları üzerinde namazını kılar.

İbn Ebu Hatim şöyle devam eder: Bu görüşün benzeri Hasan, Mü-câhid, Mekhûl, Süddî, Hakem, Mâlik, Evzaî, Sevrî ve Hasan İbn Sâlih'-den de rivayet edilmiştir. Şunu da ilâve eder : Ne tarafa dönerse dönsün başı ile i'mâ ederek namazı 'kılar. Sonra şöyle der : Bana babamın... Câbir İbn Abdullah'dan rivayetinde o şöyle dedi: Göğüs göğüse çarpışmalarda kişi, yüzü ne tarafa olursa olsun, başı ile i'mâ ederek namaz kılsın. Allah Teâlâ'mn: «Yaya veya binmiş olarak namazınızı kılın» âyetinin meali budur.

Hasan, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Atiyye, Hakem, Hammâd ve Katâde'den bunun benzeri rivayet edilmiştir.

İmâm Ahmed; iki ordu göğüs göğüse çarpıştığı sırada bazan korku namazının bir rek'at olarak kılınabileceği görüşündedir.

Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Mâce ve İbn Cerîr'in Ebu Avâne kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet ettikleri şu hadîs-i şerif buna delâlet etmektedir: İbn Abbâs şöyle diyor : «Peygamberinizin diliyle Allah Teâlâ namazı barışta dört, yolculukta iki ve korku halinde bir rek'at olarak farz kılmıştır»

Hasan el-Basrî, Katâde, Dahhâk ve başkaları da böyle söylemişlerdir.

İbn Cerîr diyor ki: Bize İbn Beşşâr... Şu'be'den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Hakem, Hammâd ve Katâde'ye kılıç kılıca vuruşmasında kılınacak namazı sordum. Onlar bu namazın bir rek'at olduğunu söylediler. Sevrî de aynı zâtlardan aynı rivayeti nakletmiştir.

Yine İbn Cerîr der ki: Bana Saîd İbn Amr... Câbir tbn Abdullah'tan rivayet etti ki o : «Korku namazı bir rek'attır.» demiştir.

Bu görüş İbn Cerîr tarafından tercih edilmiştir. . Buhârî bu konuya «Muhasara savaşlan ve düşmanla karşılaşılması hallerinde kılınacak namaz» başlığı ile ayrı bir bab ayırmıştır.

Evza i şöyle diyor : Fetih hazır ise ve namaz kılmaya güçleri yetmiyorsa herkes kendisi için (cem aatle değil) i'm  ile namaz n  k ls n; i'm  ile namaz kılmaya da güçleri yetmiyorsa vuruşma açıklık kaza-n ncaya ve emîn oluncaya kadar namazı geciktirsinler ve iki rek'at olarak k ls nlar. Eğer buna da güçleri yetmiyorsa bir rek'at ve iki sec-del  olarak k ls nlar. Eğer buna da güçleri yetmiyorsa sadece tekbîr getirmek kâfi gelmeyeceğ  için kendilerini emniyette hissedinceye kadar namazı geciktirirler.

Mekhûl da böyle söylemektedir.

Enes İbn Mâlik şöyle diyor : Tüster kalesi savaşında bulundum. Tüster kalesi fecir ayd nland ğ  sırada kuşatılmış ve harp şiddetlenmiş idi. Müslümanlar namaz k lamamışlar idi. Ancak gün

yükseldikten sonradır ki namaz kılabilirdik. Namaz kılarken Ebu Mûsâ da bizimle idi ve fetih nasîb oldu. Enes diyor ki; dünya ve içindekiler beni, o namaz kadar huzurlu kılmazdı.

Hadîsin lafzı Buhârî'nindir.

Sonra buna delil olarak Rasûlullah (s.a.) in Hendek muharebesi günü muharebe sebebiyle ikindi namazını güneşin batışına kadar te'-hîr etmesini içeren hadîs ile, Rasûlullah (s.a.) m ashabını Kurayza oğullan üzerine gönderirken : «Sizden hiç kimse Kurayza oğullarına varmadan ikindiye kılmasın.» emrini göstermektedirler. Onlardan bir kısmı yolda iken ikindi namazı vakti geldiği için namaz kılmış ve : «Rasûlullah (s.a.) bu sözüyle bizim hızlı gitmemizi kastetmiştir.» demişti. Bazıları da ikindi vakti geldiği halde güneş batıncaya ve Kurayza oğullarının mahallesine varıncaya kadar namaz kılmamışlardır. Rasûlullah her iki gruba da kızmamışlardır.

Bu, Buhârî'nin bu kavli tercih ettiğine delâlet eder.

Cumhur ise bunun tersine olarak şöyle demektedir: Kur'an'da Nisa sûresinde vârid olduğu

üzere ve hadîs-i şerifteki şekliyle korku namazı Hendek muharebesinde henüz emrolunmamıştı. Ondan sonra bu emir gelmiştir. Bu,husus Ebu Saîd ve başkalarının hadîslerinde açıkça görülmektedir.

Mekhûl, Evzaî ve Buhârî buna cevap olarak derler ki: «Korku namazının bundan sonra emredilmiş olması bunun cevâzma mâni değildir. Çünkü bu durum nâdir ve özel bir durumdur; bunun benzeri haller ve Hz. Ömer'in zamanında Tüster kalesinin fethinde sahabenin uygulaması bize delil olabilir. Bu olay meşhurdur ve kimse de inkâr etmemiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki;

«Emîn olduğunuz vakitte de Allah'ın size bilmediğiniz şeyleri öğrettiği şekilde» nitekim Allah size nimetler bahşetmiş, size îmân yolunu göstermiş, size dünya ve âhirette faydası dokunacak şeyleri öğret-, mistir. Bunları şükürle ve zikirle karşılayınız. Allah'ı zikredin namazlarınızı emredildiğiniz şekilde; rûkû', secde, kıyam ve ka'de'lerini tam olarak yapmak suretiyle huşu' içinde kılınız.

Nitekim Allah Teâlâ korku namazını zikrettikten sonra şöyle buyurmaktadır :

«Emniyete kavuştuğunuzda namazı dosdoğru kılın. Namaz, şüphesiz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur.» (Nisa, 103)

Korku namazı ve nasıl kılınacağı konusundaki hadîs-i şerifler Nisa sûresindeki;

«Sen onlann içinde olup da namazlarını kıldırдыңın zaman.» (Nisa, 102) âyetinde gelecektir. [\[16\]](#)

240 — İçinizden vefat edip de eşlerini geride bırakanlar; bir seneye kadar eşlerinin evlerinden çıkanlmayarak geçimlerinin sağlanmasını vasiyyet etmiş olmalıdırlar. Şayet kendileri çıkarlarsa, artık onların ma'rûf şekilde yapacaklarından dolayı size mes'ûliyet yoktur. Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir.

241 — Boşanan kadınlar için uygun şekilde geçimlerini sağlamak vardır. Bu, müttakîler için bir vazifedir.

242 — işte Allah, aklınız ersin diye âyetlerini bu şekilde beyân ediyor.

Boşanmanın Kuralı

Birçokları bu âyetin «Kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.» (Bakara, 234) âyetiyle mensûh olduğunu söylemektedirler. Buhârî diyor ki: Bize Ümeyye... İbn Zübeyr'den rivayet etti ki o şöyle demiştir : «İçinizden vefat edip de eşlerini geride bırakanlar...» âyeti bir diğer âyetle neshedilmiştir, niçin yazıyorsun da terketmiyorsun? diye Osman İbn Affân'a sordum. O : «Ey kardeşimin oğlu, ben ondan (Kur'an'dan) hiç bir şeyin yerini değiştirmem.» diye cevap verdi.

İbn Zübeyr'in Osman'a bu mes'eleyi sormasının anlamı şudur : Bu âyetin hükmü dört ay on gün iddet bekleme âyeti ile kaldırılmış ise hükmü kaldırılmış olmakla birlikte mushafta bırakmanın hikmeti nedir? Bu âyeti nesheden âyetten sonra mushaftan kaldırılmayıp ibkâ edilmesi onun hükmünün de baki olduğu zannını vermez mi?

Mü'minlerin emîri Hz. Osman buna cevap verir ve şöyle der: «Bu, Tevkîfî bir iştir. Ben bu âyeti kendisinden sonraki âyetle birlikte mushafta buldum ve bulduğum yere de onu koydum, (yerleştirdim)»

İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Hasan İbn Muhammed İbn Sab-bâh... «İçinizden vefat edip de eşlerini geride bırakanlar» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayet etti ki; kocası ölen kadın nafakası ve barındırılması te'mîn edilmek suretiyle kocasının evinde bir sene kalırdı. Bu, mîras âyeti ile kaldırıldı ve kocasının bıraktığı mîrastan sekizde biri, ya da dörtte biri onlara ayrıldı.

Sonra şöyle diyor : Ebu Mûsâ el-Eş'arî, İbn Zübeyr, Mücâhid, İbrâ-hîm, Atâ, Hasan, İkrime, Katâde, Dahhâk, Zeyd İbn Eşlem, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân, Atâ el-Horasânî ve Rebî' İbn Enes'den rivayet edildiğine göre bu âyet mensûhtur.

Ali İbn Ebu Talha tarîkıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: «Birisi ölüp de karısını geride bıraktığında kadın onun evinde kocanın malından nafakası te'mîn edilmek suretiyle bir sene iddet beklerdi.» Sonra Allah Teâlâ :

«İçinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşler; kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.» (Bakara, 234) âyetini indirdi. İşte kocası ölen kadının iddeti

budur. Ancak kadın hâmile ise onun iddeti çocuğunu doğuruncaya kadardır. Allah Teâlâ :

«Çocuğunuz yoksa, sizin bıraktıklarınızın dörtte biri eşlerinizin-dir. Şayet çocuğunuz varsa, bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır.» (Nisa, 12) buyurmak suretiyle kadının mirasını açıklamış, vasiyet ve nafakayı kaldırmıştır.

Mücâhid, Hasan, İkrime, Dahhâk, Rebî' ve Mukâtil İbn Hayyân bu âyetin Bakara sûresi 234. âyeti ile mensûh olduğunu söylemişlerdir.

Saîd İbn Müseyyeb'den rivayete göre o, bu âyetin «Ey îmân etmiş olanlar, mü'min kadınları nikahlayıp sonra onlarla temasta bulunmadan önce boşadığınızda...» (Ahzâb, 49) âyeti ile mensûh olduğunu söylemektedir.

Ben de derim ki: Mukâtil ve Katâde'den bu âyetin miras âyeti ile mensûh olduğu rivayet edilmiştir.

Buhârî diyor ki:

İshâk İbn Mansûr... «İçinizden vefat edip de eşlerini geride bırakanlar...» âyeti hakkında Mücâhid'in şöyle dediğini rivayet eder : Bu, iddet

bekleyen kadınlar hakkındadır; onun, kocası ailesinin yanında iddet beklemesi vacip idi. Allah Teâlâ : «İçinizden vefat edip de eşlerini geride bırakanlar; bir seneye kadar eşlerinin evlerinden çıkarıl-mayarak geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etmiş olmalıdırlar. Şayet kendileri çıkarlarsa, artık onların ma'rûf şekilde yapacaklarından dolayı size mes'ûliyet yoktur.» (Bakara, 240) âyetini indirdi. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme ile yedi ay yirmi yedi gece ilâvesiyle tam bir sene vasiyeti koymuş oldu. Kadın dilerse kocasının ailesi yanında kalır; dilerse çıkar. İşte Allah Teâlâ'nın... «Bir seneye kadar eşlerinin evlerinden çıkarılmayarak geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etmiş olmalıdırlar. Şayet kendileri çıkarlarsa... Size mes'ûliyet yoktur.» âyetinin anlamı budur. İddet ise elbette kadın üzerine vaciptir.

Buhârî, bunun Mücâhid'den rivayet edildiğini sanmıştır.

Atâ, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini söylüyor: Bu âyet kadının kocasının ailesi yanında iddet beklemesini kaldırmıştır. Kadın dilediği yerde iddet

bekler. Allah Teâlâ'nın : «... Eşlerinin evlerinden çıkarılmayarak...» kelâmının anlamı budur.

Atâ diyor ki: «Kadın, dilerse kocasının ailesi yanında iddet bekler ve vasiyet edildiği şekilde orada kalır. Dilerse Allah Teâlâ'nın «Şayet kendileri çıkarlarsa artık onların ma'rûf şekilde yapacaklarından dolayı size mes'ûliyet yoktur.» âyeti gereğince çıkabilir.

Atâ diyor ki: «Sonra mîras âyeti geldi ve kadının kocasının evinde kalması kaldırıldı. Kadın dilediği yerde iddet bekler ve kocanın ailesi tarafından ev te'mîn edilmesi de sözkonusu değildir.»

Sonra Buhârî bu görüşün benzerini İbn Abbâs'dan müsned olarak rivayet eder ki Mücâhid ve Atâ bu görüşü tercih etmektedirler. Buna göre, bu âyet bir sene süreyle iddet beklemenin —Cumhûr'un zannı hilâfına— vâcib olduğuna delâlet etmez ve bu âyet, dört ay on gün iddet bekleme âyeti ile neshedilmiştir. Bu âyet-i kerîme olsa olsa karılarına kocalarının vasiyette bulunarak eğer onlar da isterlerse ölümlerinden sonra koca evlerinde tam bir sene barındırılmalarının sağlanmasına delâlet

edebilir. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Vasiyet etmiş olmalıdırlar.» buyurmaktadır. Yani, Allah sizin onlar hakkında vasiyette bulunmanızı tavsiye eder.

Âyet-i kerîme'deki “Vasiyyet” kelimesinin «Onlara vasiyette bulununuz» mânâsına olmak üzere mansûb olduğu söylenmiştir. Bazıları da «Size, vasiyette bulunmak farz kılındı.» mânâsında olmak üzere bu kelimenin merfû olduğunu söylemişlerdir. Nitekim İbn Cerîr bu kırâeti tercîh etmiştir.

Bu durumdaki kadınlar «Eşlerinin evlerinden çıkarılmayarak...» âyeti gereğince koca evlerinde kalmaktan men'edilemezler. Ama dört ay on gün iddet beklemekle ya da hâmileliklerinin son bulmasıyla id-detleri bitince ve koca evlerinden ayrılarak bu evden başka bir eve geçmek istediklerinde aynı şekilde «Şayet kendileri çıkarlarsa, artık onların ma'rûf şekilde yapacaklarından dolayı size mes'ûliyet yoktur.» âyet-i kerîme'si gereğince bundan da men'edilemezler.

Âyet-i kerîme'nin bu şekilde anlaşılmasına lafız müsaittir ve içlerinde Ebu Abbâs İbn Teymiye'nin de bulunduğu bir grup bunu tercîh etmiştir. İçlerinde

Şeyh Ebu Ömer İbn Abdülberr'in de bulunduğu bir grub ise bu görüşü kabul etmezler.

Atâ ve ona uyanlar: «Bu âyet, mîras âyetiyle mensûhtur.» derken bununla dört ay on günlük süreden fazlasını kastediyorlarsa bu müsellemdir. Ama dört ay on günlük sürede koca evinde barındırılmalarının ölünün terekesinden karşılanması gerekmez demek istiyorlarsa, işte bu imamlar arasında ihtilâf konusudur ve bu iki görüş İmâm Şafî'ye aittir.

İmâm Mâlik'in Muvattâ'ında rivayet ettiği şu hadîs-i şerifi kadının koca evinde barındırılmasının vâcib olduğuna delil getirmişlerdir :

Sa'd İbn İshâk İbn Kâ'b İbn Acre'den... Füreya Bint Mâlik İbn Sînân —Ebu Saîd el-Hudrî'nin kızkardeşi— haber veriyor ki o Rasûlullah (s.a.) a gelerek Hudre oğulları içindeki ailesine dönmek istediğini bildirdi. Kocasını kaçan kölelerinin peşinden gitmiş ve kocası kadûm (Medine'ye 6 mil mesafede bir yer adı) dolaylarında iken köleler yeti-, şerek onu öldürmüşlerdi. O şöyle diyor : Rasûlullah (s.a.) a «Hudre oğullarındaki aileme dönmek istiyorum.

Kocam bana sahip olduğu bir mesken ve nafaka bırakmadı.» dedim. Rasûlullah (s.a.) : «Evet (dönebilirsin) » buyurdular.

Fürey'a devamla diyor ki: Oradan ayrılıp odama döndüğümde Rasûlullah (s.a.) beni çağırdı ya da yanına çağrılmamı emretti: «Nasıl demiştin?» buyurdular. Ben de kocamın durumu ile ilgili olarak anlattıklarımı tekrarladım. «İddetin bitinceye kadar evinde kal.» buyurdular. Ben de orada dört ay on gün iddet bekledim.

Fürey'a der ki: Osman İbn Affân halîfe olunca bana haber göndererek bu olayı sordu. Ben de olduğu şekilde haber verdim. Buna uydu ve bununla hükmetti.

Hadîs Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî tarafından Mâlik'ten, Neseî ve İbn Mâce tarafından da muhtelif tarîklerle Sa'd İbn İshâk'tan rivayet edilmiş ve Tirmizî: «Hadîs hasendir, sahihtir.» demiştir.

- «Boşanan kadınlar için uygun şekilde geçimlerini sağlamak vardır. Bu müttâkîler için bir vazifedir.» âyetine gelince : Abdurrahman İbn Zeyd İbn Eşlem diyor ki: «Bu, iyilik edenlerin üzerine bir

borçtur.» âyeti nazil olunca bir adam : «Dilersem iyilik eder ve bunu yaparım; dilersem yapmam.» dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Boşanan kadınlar için uygun şekilde geçimlerini sağlamak vardır. Bu, müttâkîler için bir vazifedir» âyet-i kerîme'sini indirdi. İster kendisine mehir tayîn edilmiş olsun, ister mehri tayin edilmemiş olsun, ister kendisi ile münâsebette bulunulmadan boşanmış olsun, ister duhûl vâki' olduktan sonra boşanmış olsun. Her boşanan kadını faydalandırmanın vâcib olduğu görüşündeki âlimler bu âyeti delil getirirler. Bu görüş Şafî'den rivayet edilmiştir.

Seleften Saîd İbn Cübeyr ve başkaları bu görüşe zâhib olduğu gibi İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir. Mutlak vücûbu kabul etmiyen-ler ise bu âyetin umûmî hükmünün «Temas etmediğiniz veya bir mehir kesmediğiniz kadınları boşamışsanız, size vebal yoktur. Şu kadar ki, zengin olan kudretince, darda bulunan da ma'rûf bir fayda ile onları faydalandırmalıdır. Bu, iyilik edenlerin üzerine bir borçtur.» (Bakara, 236) âyet-i kerîme'si ile tahsis edildiğini söylemektedirler. Birinci görüşün sahipleri

ise bunun, umûmun ferdlerinden bazısının zikri kabildinden olduğu, hakkında nass bulunan meşhurun tahsîs edilemeyeceği cevâbını vermektedirler. Allah en iyisini bilendir.

Allah Teâlâ : «İşte Allah, aklınız ersin diye» emir ve yasakların-dâki helâl kılma, haram kılma, farzları ve hadleri konusundaki âyetlerini bu şekilde beyân ediyor. Açıklamaya ihtiyâcınız olduğu zamanlarda açıklamaya ihtiyâç duyulan şeyleri mücmel ve kapalı bırakmıyor, açıklayıp tefsir ediyor. Umulur ki siz de anlayıp düşünürsünüz. [\[17\]](#)

243 — Binlerce oldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara «ölün» dedi. Sonra da onları diriltti. Şüphesiz ki, Allah insanlara karşı lütuf sahibidir. Ama insanların pek çoğu şükretmezler.

244 — Allah yolunda savaşm ve bilin ki Allah Semî'dir. Alîm'dir.

245 — Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin. Allah, hem darlaştırır, hem de bollaştırır. Ve O'na döndürüleceksiniz.

İmân Ve Ölüm Korkusu

İbn Abbâs'tan burada bahis mevzuu edilenlerin dört ya da sekiz bin oldukları rivayet edilmiştir. Ebu Salih ise dokuzbin olduklarını söyler. Yine İbn Abbâs'tan bunların kırkbin oldukları rivayeti vardır. Vehb İbn Münebbih ve Ebu Mâlik ise otuzbin küsur olduklarını söylerler.

İbn Ebu Hatim, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet eder: Bunlar, Dâverdân adı verilen bir köy halkı idiler.

Süddî ve Ebu Salih de bu köyün Vâsıt taraflarında olduğunu ilâve eder.

Saîd İbn Abdülazîz bunların Ezriât halkından olduklarını söylemektedir. Atâ'dan rivayetle İbn Cüreyc bunun bir darb-ı mesel olduğunu, vuku bulmuş bir olay olmadığını söylemektedir. Ali İbn Âsim der ki: «Bunlar Vâsıt'a bir fersah mesafedeki Dâverdân köyü halkından idiler.»

Vekî' İbn Cerrah tefsirinde şöyle diyor : Bize Süfyân... «Binlerce oldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi?» âyeti hakkmda İbn Abbâs'tan rivayet etti ki; o şöyle demiştir : «Bun-

lar, dört bin kişi idiler. Taundan kaçarak köylerinden çıkmışlardı ve ölüm olmayan bir yere gidelim diyorlardı. Bir yere gelince Allah Teâ-lâ : «Onlara ölünüz» dedi. Ve onlar da öldüler. Peygamberlerden birisi onlara uğradı ve Rabbma duâ ederek onları diriltmesini istedi. Allah da onları diriltti. İşte «Binlerce oldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi?...» âyetinin anlamı budur.

Seleften bazılarının anlattığına göre; bu kavim İsrâiloğullarından bir peygamberin zamanında bir belde halkı olup yerlerini tehlikeli görmüşlerdi. Orada kendilerine şiddetli bir veba gelmişti. Onlar da ölüm-den kaçarak memleketlerinden ayrıldılar ve boş çöle kaçtılar. Açık bir vâdiye inip iki tarafını doldurdular. Allah Teâlâ onların ürerine biri vadinin altından, diğeri yukarısından olmak üzere iki melek gönderdi. MelelÖer onlara bir bağırış bağırdılar ki son ferdine varıncaya kadar öldüler ve çukurlara sürüklendiler, üzerlerine duvarlar örüldü. Yok oldular, parçalanıp dağıldılar. Aradan bir asır geçtikten sonra İsrâiloğullarından Hazkıyel adındaki bir peygamber

onların bulunduğu yere uğradı ve Allah'dan onların diriltilmelerini diledi. Allah Teâlâ onun duasını kabul buyurarak : «Ey çürümüş kemikler, Allah toplanmanızı emrediyor.» demesini emretti. Her bir cesedin kemikleri biraraya toplandı. Sonra Allah Teâlâ : «Ey kemikler, Allah sizin et, sinir ve deri ile örtülmenizi emrediyor.» diye nida etmesini emretti ve öylece oldu. Bunu peygamber görüyordu. Sonra Allah Teâlâ : «Ey ruhlar, Allah Teâlâ daha önce bulunduğunuz cesedlere dönmenizi emrediyor.» diye nida etmesini emretti. Onlar etraflarına bakar oldukları halde dirilerek kalktılar. Allah Teâlâ onları uzun uykularından sonra diriltmişti ve onlar şöyle diyorlardı: «Seni tesbîh ederiz ey Allah'ımız, Senden başka İlâh yoktur.»

Onların diriltilmelerinde hem bir ibret ve hem de kıyamet günü cismânî dirilmenin vuku' bulacağına kesin bir delîl vardır. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Şüphesiz ki Allah kendilerine parlak âyetler, kesin hüccetler ve çürütülemez deliller göstermek suretiyle, insanlara karşı lütuf sahibidir. Ama insanların pek çoğu şükretmezler.» Gerek dinlerini ve

gerekse dünyaları ile ilgili olarak Allah'ın kendilerine verdiklerinin şükrünü yerine getirmezler, buyurmaktadır.

Yine bu kıssada hem bir ibret ve hem de korkunun kadere fayda vermediğine ve Allah'tan, ancak Allah'a kaçılabilceğine bir delil vardır. Bunlar uzun bir hayat isteğiyle vebadan kaçarak memleketlerinden çıkmışlardı. Ama maksadlarının tersi ile muamele gördüler ve bir anda ölüm onlara geliverdi.

İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu sahîh hadîs-i şerîf de bu kabildendir. Bize İshâk İbn îsâ... Abdullah İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki :

«Ömer İbn el-Hattâb Şam'a doğru yola çıktı. Serg denilen yere (Tebûk vadisinde bir yer adı) geldiğinde ordu komutanlarından Ebu Übeyde İbn Cerrah ve arkadaşları gelerek Şam'da veba olduğunu haber verdiler. O da yukardaki hadîsi hatırladı. Bazı ihtiyâçlarından dolayı ayrılmış olan Abdurrahmân İbn Avf gelerek : «Bu konuda bende bilgi var. Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işittim : «Bir yerde veba olur ve siz de orada bulunursanız, ondan

kaçarak çıkmayınız. Bir yerde vebanın olduğunu işitirseniz oraya gitmeyiniz» dedi. Ömer Allah'a hamd ederek oradan ayrıldı.»

Buhârî ve Müslim başka bir tarîkten Zührî hadîsinin bir kısmını tahrîç etmişlerdir.

Ahmed diyor ki: Bize Haccâc ve Yezîd el-Ammî... Abdullah İbn Âmir İbn Rabîa'dan rivayet ediyorlar ki; Abdurrahmân İbn Avf Şâm-da bulunan Hz. Ömer'e Rasûlullah (s.a.) in : «Sizden önceki ümmetler, bu hastalık ile azâb gördüler. Bu hastalığın bir yerde olduğunu işitirseniz oraya girmeyin; sizin bulunduğunuz yerde olursa ondan kaçarak bulunduğunuz yerden çıkmayın.» buyurduğunu haber verdi. Ömer de Şâm'dan geri döndü.

Buhârî ve Müslim bunu Sahîh'lerinde tahrîç etmişlerdir.

Allah Teâlâ: «Allah yolunda savaşın ve bilin ki; Allah Semî'dir, Alîm'dir.» buyuruyor. Yani nasıl ki korkunun kadere faydası yoktur, cihâddan kaçma ve kaçınma da böyledir; eceli ne yaklaştırır, ne de uzaklaştırır. Ecel kesindir. Rızık taksîm edilmiştir. Mukadderdir ve kanunlaşmıştır. Onda ne artma ne

de eksilme olmaz. Nitekim Allah Teâlâ kendileri oturarak kardeşleri için : «Bize uysalardı öldürülmezlerdi.» diyenlere, de ki: «Şayet sâdıklardan iseniz kendi nefislerinizden ölümü geri çevirin.» (ÂM İmrân, 168) buyuruyor.

Bunlar : «Ey Rabbımız, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bırakaydın.» dediler. Onlara de ki: «Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise müttakîler için elbette daha hayırlıdır ve kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız.», «Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahî olsanız ölüm sizi bulacaktır.» (Nisa, 77 - 78) buyurmaktadır.

Ordular kumandanı, askerler öncüsü, İslâm diyarının hâmisi ve Allah'ın düşmanlarına karşı çekilmiş kılıcı Ebu Süleyman Hâlid İbn Velîd'in ölüm öncesinde şöyle dediği bize rivayet edildi: «Şu ve şu savaşlara katıldım. Organlarımdan hiç birisi yok ki onda bir kılıç ya da bir mızrak, ya da bir ok yarası bulunmasın. Ama şimdi bakın ki ben develer gibi yatağında uzanmış ölüyorum. Korkakların gözüne uyku girmesin!»

Bu sözleriyle o, harpte şehîd olarak ölmediğine üzülüyor, buna esef ediyor ve yatakta ölmekten dolayı acı çekiyordu..

Allah Teâlâ _ «Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» buyurmak suretiyle kullarını Allah yolunda infâka teşvik ediyor.

Allah Teâlâ bu âyeti yüce kitabında birçok yerde tekrarlamaktadır. Nüzul hadîsinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Kim hak yemeksizin ve zulmetmeksizin Allah'a borç verirse...»

İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Hasan İbn Arefe... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki; o şöyle demiştir : «Kimdir o ki, Allah'a *gü*-zel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» âyeti nazil olunca Ebu ed-Dehdâh el-Ansârî, Ey Allah'ın Rasûlü, Allah bizden borç mu istiyor? diye sordu. Allah Rasûlü : «Evet, ey Ebu Dehdîh» buyurdular. O : Elini bana göster ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Rasûlullah (s.a.) in elini tuttu ve : «Bostanımı (bahçemi) yüce Rabbıma verdim.» dedi. Altı yüz hurma ağacı olan bir bahçesi vardı ki tımmü Dehdâh ve ailesi oradaydılar. Ebu

Dehdâh geldi ve Ümmü Dehdâh'a : Ey Ümmü ed-Dehdâh diye seslendi. O da : Buyur, dedi. Ebu Dehdâh : (Oradan) çık; orayı yüce Rabbıma borç verdim, dedi.

Bu hadîs-i şerifin bir benzeri İbn Merdûyeh tarafından Abdurrah-mân İbn Zeyd İbn Eşlem tarîkıyla... Hz. Ömer'den merfû' olarak rivayet edilmiştir.

Hız. Ömer ve Seleften başkalarından rivayete göre; âyet-i kerîme'-deki «Güzel bir borç» dan maksad Allah yolunda harcamadır. Aileye harcama, tesbîh ve takdis anlamlarına geldiği de söylenilmiştir.

«Allah onu kat kat fazlasıyla ödesin.» âyet-i kerîme'si «Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir.» (Bakara, 261) âyet-i kerîme'si gibidir ki bu konu ilerde tekrar gelecektir.

İmâm Ahmed diyor ki: Bize Yezîd... Ebu Osman el-Nehdî'den rivayet ediyor ki o şöyle demiştir: Ebu Hüreyre'ye gelerek ona : «Senin, bir iyiliğın bin kere bin kat arttırılacağını söylediğın bana ulaştı.» dedim.

Ebu Hüreyre : Bu seni şaşırtmasın; ben Rasûlullah (s.a.) in : «Allah iyiliği iki bin kere bin kat artırır» buyurduğunu işittim, dedi.

Bu, garîb bir hadîstir ve hadîsin senedindeki Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân'm münker hadîs rivayetleri vardır. Ancak bu hadîsi ibn Ebu Hatim başka bir şekilde rivayet etmiş ve şöyle demiştir : Bize Ebu Hal-lâd Süleyman İbn Hallâd el-Müeddib... Ebu Osman el-Nehdî'den rivayet ediyor ki o şöyle demiştir : Benden daha çok Ebu Hüreyre ile birlikte oturan kimse yoktur. O benden önce hacca gitti. Ben de ondan sonra yola çıktım. Basra halkının, onun şöyle dediğini rivayet ettiklerini duydum : Rasûlullah (s.a.) in : «Allah iyiliği bin kere bin kat artırır» buyurduğunu işittim. Ben : «Yazıklar olsun size, benden daha çok Ebu Hüreyre ile birlikte oturan kimse yoktur ve ben bu hadîs-i şerifi işitme- dim» dedim. Ebu Osman el-Nehdî devamla şöyle anlatır : Ona yetişmek üzere yola çıktım ve onun hacca gittiğini gördüm. Kendisinden bu hadîsi almak için ben de hacca gittim ve onunla buluşarak : Ey Ebu Hüreyre, Basra halkının senden rivayet ettiklerini işittiğim hadîs ne

oluyor? dedim. O : O da ne ki? dedi. Ben : Onlar, senin : «Allah iyiliği bin kere bin kat artırır» dediğini iddia ediyorlar, dedim. Ebu Hüreyre : «Ey Ebu Osman, buna şaşma; Allah Teâlâ : «Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» ve : «Halbuki dünya hayatımın geçimi âhiretin yanında pek azdır.» (Tevbe, 38) buyurmaktadır. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki Rasûlullah (s.a.) m: «Allah iyiliği iki bin kerre bin kat arttırır.» buyurduğunu işittim.»

Tirmizî ve başkalarının Amr İbn Dînâr tarîkıyla... Abdullah İbn Ömer İbn Hattâb'dan rivayet ettikleri şu hadîs-i şerif de bu anlamdadır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: «Kim çarşılardan bir çarşıya girer de «tek ve şeriki olmayan Allah'dan başka İlâh yoktur, mülk ve hamd O'nadır. O, her şeye Kâdir'dir.» derse Allah ona bin kerre bin iyilik yazar ve bin kerre bin kötülüğünü siler.»

İbn Ebu Hatim diyor ki; bize Ebu Zür'â... İbn Ömer'den rivayet etti ki o şöyle demiştir : «Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren

tanenin durumu gibidir.» (Bakara, 261) âyeti nazil olunca Allah Rasûlü: . «Rabbım, ümmetime arttır» buyurdular. Bunun üzerine, «Kimdir p ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» âyeti nazil oldu. Allah Rasûlü: «Rabbım, ümmetime arttır.» buyurdular. Bunun üzerine : «Yalnız sabredenlere ecirleri hesapsız olarak ödenecektir.» (Zümer, 10) âyet-i kerîme'si nazil oldu.

Yine İbn Ebu Hatim, Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet ediyor ki ona bir adam gelerek : Bir adamın : «Kim ihlâs sûresini bir kere okursa Allah cennette ona inci ve yakuttan onbin kere bin oda bina eder.» dediğini işittim. Onu doğrulayım mı? diye sordu. O da : Evet, buna hayret mi ettin diye sordu. Adam: Evet, dedi. Yirmi bin kere bin, otuz bin kere bin ve ancak Allah'ın sayabileceği kadar. Ve : «Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» âyetini okudu. Allah'dan olan çok ise sayılamaz.

Allah Teâlâ buyuruyor : «Allah kısar da, açar da.» Siz harcayın ve aldırmayın. Rızık veren ancak Allah'tır; kullarından dilediğinin rızkını daraltır ve

dilediği başkalarınınkini de genişletir. Bu konudaki yüce hikmet Allah'ındır. «O'na döndürüleceksiniz.» Kıyamet gününde. [\[18\]](#)

246 — Musa'dan sonra îsrâiloğullarından bir cemâate bakmadın mı? Hani, onlar peygamberlerine; bize bir hükümdar gönder ki, Allah yolunda savaşalım, dediler. Peygamberleri de: Üzerinize savaş farz edilir de ya savaşmazsanız? dedi. Onlar dediler ki: Biz Allah yolunda neden savaşmayalım? Hem yurtlarımızdan çıkarıldık, hem de oğullarımızdan (ayrıldık). Fakat onların üzerine savaş farzedildiği vakit, içlerinden pek azı müstesna hep geri döndüler. Allah, zâlimleri çok iyi Bilendir.

Yahudi'lerden Bir Topluluk

Ma'mer'den, o da Katâde'den rivayetle Abdürrezzâk diyor ki: «Bu peygamber Yûşa' İbn Nûn'dur.»

İbn Cerîr der ki: «Bu âyette İbn Efrayim İbn Yûsuf İbn Ya'kûb kastediliyor.»

Bu söz (doğru olmaktan) uzaktır. Çünkü bu olay Hz. Musa'dan uzun bir zaman sonra meydana gelmiştir. Halbuki bu olay açıkça belirtildiği üzere,

Dâvûd (a.s.) zamanındadır. Dâvûd ve Mûsâ arasında ise bin kûsur sene vardır.

Süddî bu peygamberin Şem'ûn olduğunu; Mücâhid ise Şemuyel (a.s.) olduğunu söylemektedirler.

Vehb İbn Münebbih'ten Muhammed İbn İshâk şöyle diyor : Bu peygamber Şemuyel ben Bâli, ben Alkame, ben Yerhâm, ben İlîhu, ben Tehos, ben Sûf, ben Alkame, ben Amersa, ben Azriya, ben Safiyye, ben Alkame, ben Ebu Yasef, ben Kârûn, ben Yashun, ben Kâhes, ben Lavî, ben Ya'kûb, ben İshâk, ben İbrâhîm (a.s.) dir.

Vehb İbn Münebbih ve başkaları şöyle diyorlar : Hz. Musa'dan sonra İsrâiloğulları bir süre doğru yolda kaldılar. Sonra birtakım yeni şeyler icâd ettiler ve bazıları putlara taptı. Bu yaptıklarına gelinceye kadar aralarında kendilerine iyiliği emredip kötülükten alıkoyan peygamberler vardı. Bundan sonra Allah düşmanlarını üzerlerine musallat etti de birçokları öldürüldü, birçokları esir alındı ve düşmanları kendilerinden birçok memleketi aldılar. Onlarla kim savaştıysa kendilerine gâlib geldi. Eski

zamanlardan Hz. Musa'ya gelinceye kadar nesilden nesile mîrâs kalan Tâbut ve Tevrat ellerindeydi. Onlar bu şekilde sapıklıkta devam edegeldiler ve nihayet bir harbte krallardan birisi kendilerinden Tâbût'u ve ellerinden Tevrat'ı alıverdi. İçlerinden Tevrat'ı muhafaza eden çok az kişi kaldı ve soylarından peygamberlik kesildi. İçlerinden peygamberler çıkan Lavî kabilesinden kocası öldürülmüş hâmile bir tek kadın kalmıştı. Onu da alıp bir evde hapsettiler. Allah'ın ona peygamber olacak bir çocuk vereceği ümidiyle onu muhafaza ediyorlardı. Kadın; kendisine bir erkek çocuk vermesi için Allah'a devamlı duâ ediyordu. Allah; kadının duasına icabet buyurarak kendisine bir erkek çocuk bahşeyledi. O da çocuğuna : «Allah duamı kabul buyurdu» anlamında olmak üzere Şemuyel adını verdi. Bazıları yine aynı anlamda olmak üzere çocuğa Şem'ûn diyorlardı. Çocuk işlerinde büyüyüp yetişti ve iyi bir çocuk oldu. Çocuk peygamberlik yaşına gelince, Allah kendisine vahyederek insanları Allah'ın birliğine da'veti emreyledi. O da İsrâiloğullannı çağırdı. İsrâiloğulları kendisinden, bir- likte düşmanlarıyla savaşıacak bir

kral nasbetmesini istediler. O sıralarda aralarında bir de kral zuhur etmişti. Peygamber onlara dedi ki: Allah size bir kral nasbeder de onunla birlikte savaşma va'dine vefa göstermiyerek savaşmaz iseniz (ne olacak?). «Onlar dediler ki: Biz Allah yolunda neden savaşmayalım? Hem yurtlarımızdan çıkarıldık, hem de oğullarımızdan ayrıldık (oğullarımız esîr edildi)» Allah Teâlâ şöyle buyurdu : «Fakat onların üzerine savaş farz edildiği vakit içlerinden pek azı müstesna hep geri döndüler. Va'dlerinde durmadılar ve çoğunluğu Allah yolunda savaştan yüz çevirdi. Allah, o zâlimleri çok iyi bilendir.»^[19]

247 — Onlara peygamberleri dedi ki: işte Allah hükümdar olarak size Tâlût'u gönderdi. Onlar: Biz hükümdarlığa ondan daha lââyık iken ve ona malca bolluk da verilmemişken nasıl olur da bizim başımıza hükümdar olabilir? dediler. Peygamberleri de dedi ki: Allah onu sizin üstünüze beğenip seçmiştir. O'na bilgice ve vücûdça da bir üstünlük vermiştir. Şüphesiz ki Allah; mülkünü dilediğine verir. Ve Allah Vasi'dir, Alîm'dir.

Tâlût ve Câlût

Onlar peygamberlerinden; kendilerine, aralarından birini kral ta-yîn etmesini istediklerinde Tâlût kral tayîn edildi. Tâlût bir asker olup kral ailesinden değildi. Krallık Yahûdâ kabilesinde idi ve Tâlût da bu kabileden değildi. Bunun içindir ki onlar: «Biz hükümdarlığa ondan daha lââyık iken ve ona malca bolluk da verilmemişken nasıl olur da bizim başımıza hükümdar olabilir?» dediler. Yani hükümdar seçilmekle birlikte o fakirdi ve hükümdarlığı yürütecek varlığı yoktu. Bazılarının zikrettiğine göre o sucu; bazılarının dediğine göre de tabak idi. Bu davranış, peygamberlerine bir karşı çıkma ve isyan idi. Halbuki onlara itaat etmek ve güzel söz söylemek düşerdi sadece. Peygamberleri onlara cevaben şöyle dediler: «Allah onu sizin üstünüze beğenip seçmiştir.» Allah onu sizin için yine sizin aranızdan seçmiştir ve onu sizden daha iyi bilmektedir. Onu kendi kendime ben seçmiş değilim. Benden vâki' isteğiniz üzerine Allah bunu bana emretmiştir. «Ona bilgide de vücûdça da bir üstünlük vermiştir.» Bununla birlikte Tâlût sizden daha güçlü,

sabırlı ve bilgilidir. İlim ve boyca sizden daha mükemmeldir.

Buradan hareketle hükümdar olan kişinin ilim, güzel bir şekil sahibi ve bedence kuvvetli olması gereklidir.

Peygamberleri sonra şöyle devam etti: «Şüphesiz ki Allah; mülkünü dilediğine verir.» O dilediğini yapan bir hakîm'dir. Yaptıklarından sorulmaz. Ama yaratıklarına rahmetinden ve-hikmetinden dolayı, bir de ilmi icâbı onlar yaptıklarından sorulacaklardır. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Ve Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.» buyurmaktadır. O'nun fazileti geniştir; rahmetini dilediğine bahşeder. Hükümdarlığa kimin kimden daha müstehak olduğunu da en iyi O bilir. [\[20\]](#)

248 — Peygamberi onlara dedi ki: Gerçekten onun hükümdarlığının alâmeti size Tâbût'un gelmesidir ki, onda Rabbmızdan bir «Sekine» ve Mûsâ hanedanıyla Harun hanedanının terkettiklerinden bir kalıntı vardır. Melekler onu yüklenecektir. Şayet inananlardan iseniz şüphe yok ki, bunda sizfn için kesin bir âyet vardır.

Peygamberleri onlara şöyle der: «Tâlût'un hükümdarlığının bereketinin alâmeti, sizden daha önce alınmış olan Tâbût'u Allah'ın size geri vermesidir.»

«Ki onda Rabbımızdan bir sekînet vardır.» Âyet-i kerîme'deki se-kînet kelimesinin yakar ve yücelik anlamında olduğu söylenmiştir.

Ma'mer kanalıyla Katâde'den rivayetle Abdürrezzâk bu kelimenin vakar anlamında olduğunu; Rebî* ise rahmet anlamında olduğunu söylemektedir. Bu sonuncu anlam Avfî'den ve İbn Abbâs'dan da rivayet edilmiştir.

İbn Cüreyc der ki: «Onda Rabbımızdan bir sekînet... vardır.» âyetini Atâ'ya sordum. «Allah'ın âyetlerinden bilip de kendisinde huzur ve sükûn bulduklarınızda*.» diye cevap verdi. Hasan el-Basrî de böyle söylemiştir.

“Es-Sekinetu” nin altından bir tas olduğu ve içinde peygamberlerin kalblerinin yıkandığı da söylenmiştir. Allah Teâlâ onu Mûsâ (a.s.) ya vermiş o da levhaları onun içine koymuştu.

Bu görüşü Süddî... İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir.

Süfyân el-Sevrî... Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivayet eder: «İnsan yüzü gibi bir yüzü vardır. Sonra o hafif bir ruhtur.»

İbn Cerîr diyor ki: «Bana Müsennâ... Ali'den rivayet etti ki o şöyle demiştir : «Sekînet, şiddetli bir rüzgârdır ve onun iki başı vardır.»

Mücâhid de «onun iki kanadı ve bir kuyruğu vardır,» demektedir.

Muhammed İbn İshâk, Vehb İbn Münebbih'den rivayetle şöyle diyor : «Sekînet, ölü bir kedi başıdır. Tâbutta kedi haykırmasıyla haykırdığı zaman zafere ulaşacaklarını anlarlar ve onlara zafer nasîb olurdu.»

Abdürrezzâk... Vehb İbn Münebbih'in şöyle dediğini söylüyor : Sekînet, Allah'dan bir ruhtur ki konuşurdu. Herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düştüklerinde konuşur ve arzuladıkları şeyin açıklamasını onlara bildirirdi.

«Mûsâ hanedanıyla, Hârûn hanedanının terkettiklerinden bir kalıntı vardır.» âyet-i kerîme'sine gelince; İbn Cerîr der ki: Bize İbn Müsennâ... «Mûsâ

hanedanı ile Hârûn hanedanının terk ettiklerinden bir kalıntı vardır.» Âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti: «Bunlar, Hz. Mûsâ (a.s.) nın asası ve levhaların parçalandır.»

Katâde, Süddî, Rebî' İbn Enes ve İkrime de böyle söylemişler, İkrime ayrıca Tevrat'ı da ilâve etmiştir.

Ebu Salih «Mûsâ hanedanıyla, Hârûn hanedanının terkettiklerinden bir kalıntı vardır.» âyeti hakkında : Hz. Musa'nın ve Harun'un asaları ile Tevrât'dan iki levha ve menn'dir, demiştir.

Atiyye İbn Sa'd ise : Mûsâ ve Harun'un asaları, Mûsâ ve Harun'un elbiseleri ve levhaların parçalarıdır, diyor.

Abdürezzâk der ki: «Mûsâ hanedanıyla Hârûn hanedanının terkettiklerinden bir kalıntı vardır» âyetini Sevrî'ye sordum; şöyle dedi: Onun menn'den bir ölçek ve levhaların parçalan olduğunu söyleyenlerin yanında asâ ve na'leyn olduğunu söyleyenler de vardır.

«Melekler onu yüklenecektir.» âyetine gelince; İbn Cüreyc, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: «Melekler Tâbût'u gökle yer arasında taşıyarak

geldiler ve insanlar bakıp dururken onu Tâlût'un önüne koydular.

Süddî der ki: Tâbut, Tâlût'un evinde idi ve onlar da Şem'ûn'un peygamberliğine inanarak Tâlût'a itaat ettiler.

Sevrî'den, onun da bazı şeyhlerinden rivayetinde Abdürrezzâk diyor ki: «Melekler Tâbût'u bir ineğin çektiği araba üzerinde getirdiler.» İki ineğin çektiği bir araba üzerinde olduğu da söylenmiştir.

Bir başkası da şöyle anlatır: «Tâbut Eriha'da idi. Müşrikler orayı aldıklarında Tâbût'u ilâhlarının evinde büyük putun altına koymuşlardı. Tâbut putun başına çıktı, indirip tekrar altına koydular, yine aynısı oldu. Onu putun altına çaktılar, bu sefer de putun ayakları parçalanarak etrafa saçıldı. Böylece bunun Allah'ın işi olduğunu ve kendilerine uğur getirmeyeceğini anladılar ve Tâbût'u memleketlerinden çıkararak köylerden birine koydular. O köy ahâlisinin boyunlarında bir hastalık meydana geldi.

İsrâiloğullarından esîr almış oldukları bir câriye bu hastalıktan kurtulmaları için onu İsrâiloğullarına

geri vermelerini önerdi. Onlar da Tâbût'u iki ineğe yükleyerek yola çıkardılar. İsrâiloğullan memleketine yaklaşınca kadar ona kim yaklaştı ise öldü. İsrâiloğullan memleketine yaklaşınca inekler boyunduruklarını kırarak geri döndüler. İsrâiloğullan da gelerek Tâbût'u aldılar.

Tâbût'u Dâvûd (a.s.) un, ya da içlerinden iki gencin teslim aldığı söylenir. Tâbût'un Filistin köylerinden Ezded köyünde olduğu da söylenmiştir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Şayet Allah'a ve âhiret gününe inananlardan iseniz şüphe yok ki bunda sizin için getirmiş olduğum peygamberliğimde ve Tâlût'a itaat konusunda size emrettiklerimde doğru olduğuma kesin bir delil vardır.» [\[21\]](#)

249 — Tâlût orduyla birlikte ayrılıp çıktığı vakit dedi ki: Allah sizi bir ırmakla deneyecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Kim de ondan tatmazsa şüphesiz ki bendendir. Eliyle bir avuç alanlar başka. Derken onlardan birazı müstesna olmak üzere hepsi de ondan içiverdiler.

Tâlût ve beraberindeki mü'minler ırmağı geçtikleri vakit, bizim bugün Câlût ve ordusuna karşı

(koyacak) gücümüz yoktur, dediler. Mutlaka Allah'a kavuşacaklarını bilenler-se dediler ki: Nice az topluluk, Allah'ın izniyle pek çok topluluğu yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir.

Allah .Teâlâ bu âyet-i kerîme'de İsrâiloğullarının kralı Tâlût'tan haber veriyor. Tâlût, ordusu ye İsrâiloğullarıdan kendisine itaat edenlerle birlikte çıkmıştı. Süddî'nin zikrettiğine göre, o günde ordusunun sayısı seksenbin idi ki Allah en iyisini bilir. O şöyle demişti: «Allah sizi bir ırmakla deneyecektir.»

İbn Abbâs ve başkaları meşhur şerîa nehrini kasdederek bu nehrin Ürdün ve Filistin arasında bir nehir olduğunu söylerler.

Tâlût şöyle devam etmişti:

«Kim ondan içerse benden değildir.» Bu şekilde bugün benimle birlikte olmasın. «Kim de ondan tatmaz ise şüphesiz ki bendendir. Eliyle bir avuç alanlar başka.» Bunun bir zararı yoktur.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Derken onlardan birazı müstesna olmak üzere hepsi de ondan içiverdiler.»

İbn Cüreyc, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini söylemektedir : «Ondan eliyle bir avuç alan kandı, içen ise kanmadı.» Aynı sözleri Süddî de Ebu Mâlik'ten, o da İbn Abbâs'tan rivayet etmiş, Katâde ve İbn Şevzeb de aynı şeyi söylemişlerdir.

Süddî diyor ki: Ordu seksen bin kişiydi. Bunlardan yetmişaltı bin kişisi nehirden içti ve Tâlût ile birlikte dörtbin kişi kaldı.

İbn Cerîr; İsrail, Süfyân es-Sevrî ve Mis'âr İbn Kedâm kanalıyla... Berâ İbn Âzib'den rivayet ediyor ki; o şöyle demiştir : Biz Bedir günündeki Muhammed (s.a.) in ashabından bahsediyorduk. Onlar Tâlût ile birlikte nehri geçenlerin sayısı gibi üçyüz on küsur kişi idiler. Tâlût ile nehri ancak mü'min olanlar geçmişlerdi.

Buhârî de bu hadîsi Abdullah İbn Recâ tarîkıyla... Berâ'dan rivayet etmiştir.

Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Tâlût ile beraberindeki mü'minler ırmağı geçtikleri vakit, bizim bugün Câlût ve ordusuna karşı gücümüz yoktur.» Onlar düşmanlarının çokluğundan dolayı düşmanla karşılaşmak için kendilerini az gördüler. Bilginleri ise

Allah'ın vaadinin hak öduğunu, zaferin Allah katından olduğunu, sayı ve hazırlığın çokluğuna dayanmadığını söyleyerek onları cesaretlendiriyor: «Nice az topluluk, Allah'ın izniyle pek çok topluluğu yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir.» diyorlardı. [\[22\]](#)

250 — Câlût ve askerlerine karşı çıktıkları zaman dediler ki: Ey Rabbımız, üzerimize sabır yağdır, ayaklarımıza sebat ver ve bizi kafirler gûruhuna karşı muzaffer kıl.

251 — Allah'ın izniyle onları hemen hezimete uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah ona mülk ve hikmet verdi. Dilemekte olduğunu da ona öğretti. Şayet Allah'ın insanları birbiriyle defedip savması olmasaydı yeryüzü muhakkak fesada uğrardı. Ancak Allah, âlemler üzerine lütuf sahibidir.

252 — İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana hak olarak okuyoruz. Şüphesiz ki sen (tarafımızdan) gönderilmiş peygamberlerdensin.

Sayıca az olan Tâlût'un îmânlı ordusu, sayıca çok olan Câlût'un ordusundan müteşekkil

düşmanlarıyla karşılaştıklarında «Eyt Rabbımız, kendi katından üzerimize sabır yağdır.» Düşmanla karşılaşmamızda «ayaklarımıza sebat ver,» bizi acizlik ve kaçırmaktan koru «ve bizi kâfirler güruhuna karşı muzaffer kıl.» dediler.

Allah Teâlâ buyuruyor: «(Allah'ın yardımıyla) onları hemen hezimete uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü.»

İsrâiliyâta zikredildiğine göre Hz. Dâvûd Câlût'u elindeki bir sapanla öldürmüştü. Attığı sapan ona isabet ederek öldürülmüştü. Tâlût, Câlût'u öldüreni kızıyla evlendireceğini, nimetleriyle sevindireceğini ve işlerinde kendisini ortak edeceği va'dinde bulunmuş. Bu sözünde durmuş, sonra hükümdarlık Allah'ın kendisine verdiği büyük peygamberlikle birlikte Dâvûd (a.s.) a intikâl etmiş. Bunun içindir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: Tâlût'un elinde olan «Mülkü ve hikmeti» Şemûyelden sonra peygamberliği «ona verdi. Dilemekte olduğunu da ona öğretti.» Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor :

«Şayet Allah insanları birbiriyle defedip savmasaydı yeryüzü muhakkak ki fesada uğrardı.»

Tâlût'un muharebesi ve Davud'un kahramanlığı ile isrâiloğullarının başından düşmanlarını savdığı gibi, eğer Allah bir kavimden başka kavimleri defedip savmasaydı elbette helak olurlardı. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır: «Şüphesiz ki Allah insanların bir kısmını diğerleriyle bertaraf etmeseydi manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan camiler yıkılır giderdi.» (Hacc, 40)

İbn Cerîr diyor ki: Bana Ebu Humeyd el-Hımsî... İbn Ömer'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Şüphesiz ki bir sâlih müslüman ile Allah Teâlâ ona komşu olan yüz hâne halkından belâyı savar.» Sonra İbn Ömer: «Şayet Allah insanları birbiriyle defedip savmasaydı yeryüzü muhakkak ki fesada uğrardı.» âyet-i kerîme'-sini okudu.

Bu hadîsin isnadı zayıftır. Çünkü seneddeki Yahya İbn Saîd —ki İbn Attâr el-Hımsî'dir— son derece zayıf bir râvîdir.

Yine İbn Cerîr şöyle der: Bize Ebu Humeyd el-Hımsî... Câbir İbn Abdullah'dan rivayetle Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu haber verdi: «Şüphesiz ki

Allah Teâlâ sâlih bir müslüman adam ile onun çocuklarını, çocuklarının çocuklarını, ev halkını ve civarlarında olan hanelerin halklarını düzeltir. O kişi aralarında olduğu sürece hepsi de Allah'ın hıfzı, emâneti altındadırlar.»

Yukardaki sebebe istinaden bu hadîs de garîb ve zayıf bir hadîstir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor ki: «Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm... Sevbân'dan merfû' olarak şu hadîs-i şerifi haber verdi: «Allah'ın emri gelinceye kadar (kıyamete kadar) içinde yedi sınıf insan bulunacak; onlarla zafer bulacaksınız, onlarla yağmura nail olacaksınız ve onlarla rızıklanacaksınız.»

Yine İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Muhmmmed İbn Ahmed... Ubâ-de İbn Sâmit'ten rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Ümmetim içinde ebdâl otuz kişidir; onlar sayesinde rızıklanırsınız, onlar sayesinde size yağmur verilir ve onlar sayesinde zafere kavuşturulursunuz.» Katâde der ki: Hasan'm onlardan olduğunu umarım.

Allah Teâlâ buyuruyor : «Ancak Allah âlemler üzerine lütuf sahibidir.» Onlara rahmet ve iyilik sahibidir. Bazısını bazısıyla defeder, savar. Bütün işlerinde ve sözlerinde yaratıklarına karşı hüküm, hikmet ve hüccet sahibidir. Sonra Allah Teâlâ : «İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana hak olarak okuyoruz.» buyuruyor. Yani geçmişlerin durumlarından sana anlattığımız şeyler Allah'ın âyetleridir ve îs-râiloğullan bilginlerinin bildiklerine de mutabık ve uygun vakıalar-dır bunlar. «Ve sen ey Muhammed tarafımızdan gönderilmiş peygamberlerdensin.» [\[23\]](#)

İşaret kabilinden bu âyet şöyle tefsir edilir: Kalb Musa'sından sonra gelen beden yahûdilerinden güçlü bir topluluğu gördün mü? Hani onlar, akıl peygamberlerine diyorlardı ki; bize Allah yolunda savaşabileceğimiz bir hükümdar gönder. O, ya üzerinize savaş farz kılındığı takdirde savaşmazsanız? Çünkü tabiat çirkeflerine batıp daldığınız için savaşabileceğinizi ümid etmiyorum, demişti. Onlar da Allah'a gidiş yolunda niçin savaşmayalım? Biz aslî istidatlarımızın yurdundan çıkarılmış bulunuyoruz.

Çünkü orayı arzu ediyoruz. Kemâl çocuklarımızdan yabancı düştük, sürekli ağlayarak onları bekliyoruz demişlerdi. Kendilerini gurbete düşüren ve hayretten hayrete sev-keden düşmanlarıyla savaşma buyruğu gelince pek azı müstesna, o peygamberin taraftarlarının safından çıkıp savaşmaktan kaçınmışlardı. Savaşanlar sadece isti'dâtlı güçlerdi. Allah kendi kismetlerini azaltan zâlimleri çok iyi bilir. Peygamberleri kendilerine demişti ki: Allah Teâlâ size, insanî rûh olan Tâlût'u, ilâhî nurlarla taçlanmış Samadânî tedbîrlerin tahtına oturmuş olarak kral yaptı. Onlar enâniyet perde siyle perdelendikleri, hakkaniyet bilgilerinden gafil kaldıkları için; aslî âlemden kesafet âlemine inmiş olması sebebiyle mertebesi düşük olduğu ve bize benzer yanı bulunmadığı halde o bizim üzerimizde nasıl kral olur? dediler. Ve devamla, biz kendi âlemimize iştirak ettiğimiz, birbirimize benzediğimiz için hükümdarlığa daha çok lâyıkHz, dediler. Bilindiği gibi bir şeyin benzeri ona daha çok meyyaldir. Ve kişi benzerine daha çok uyar. Her şeyin felâketi de kendi cinsindendir. Kaldı ki o hükümdara tasarruf

mülkünden bir genişlik de verilmiş değildi. Zîrâ vasıtasız tasarruf yapılamaz. Peygamberleri onlara dedi ki: Allah onun basitliği, sizin bileşikliğiniz nedeniyle onu size hükümdar kıldı. İlâhi bilgide genişlik, rûhânî zâtta kuvvet verdi ona. Allah mülkünü dilediğine verir ve o kimse Allah'ın mülkünü Allah'ın izniyle yönetir. Allah mutlak genişlikle her şeyi kuşatmıştır. Zuhur gerektiren Esmâ'-nın zuhûruyla, tecellîyi icâbettiren hükmüyle bilgi sahibidir. Peygamberleri onlara dedi ki: Onun sizin üzerinizdeki hükümdarlığı ve Rab tarafından size halîfe ta'yîn edildiğinin işareti, göğün tâbutunu getirmesidir. Onda Rabbmız tarafından gönderilmiş bir sükûnet ve huzur vardır. Sekînet îmânla huzur, Allah ile ûnsiyettir. Ayrıca o tabutta kalb Musa'sının ve sır sahibi Hârûn ailesinin bıraktığı kalıntılar vardır. Bunlar tevhîd ve La İlahe İllallah asâsıdır ki; o nefis sıfatlarının büyülerinin en büyüğünü kapıp kaçar. O tabutta peygamberlerin gönüllerinin yıkandığı nûr tecellilerinin atası vardır. Bir de ilham Tevrat'ından bölümler vardır ki, onu ruh tâbutunun huzuruna istîdat melekleri taşır ve o zaman

kendisine hilâfet teslim edilir, bütün insan sıfatlarının kabileleri ona boyun eğer. Tâlût ve askerleri, akıl veziri, kalp müşiri, anlayış müdebbiri ve duyu nizâmıyla ayrılınca, Allah onları şehvet sularıyla, cismânî tabiat nehriyle tecrübe edeceğini bildirdi. Kim o sudan içer ve susuzluğunu gidermek için avuçlarsa, ruhanîler âleminin sıfat mûkâşefesinin mensûblarından teşekkül eden benim topluluğuma dâhil olmazlar. Kim de o sudan tatmaz ve içmezse o, kud-sî yüceliklerin sakinlerinden ve ünsiyyet tahtının gelinlerinin cilvesini görenlerden olur. Kim de eliyle bir avuç avuçlar ve zaruret miktarıyla yetinirse] hırsa düşmeksizin ve aşırıya gitmeksizin ihtiyâç için avuçla-yacak olursa onlar müstesnadır, dedi. Ne var ki onlar bu sudan içtiler, avuçladılar ve pek azı müstesna suyun içine dalıp çıktılar. Müstesna olanlar tabiat kirliliklerinden arınmış, kirli elbiselerinden temizlenmiş, hilelerden' uzaklaşmış olan bir azınlıktı ve bunların sayısı çok azdı. Rûh Tâlûfu, tabiat nehrini geçip beraberinde kalb, akıl ve müzik ile diğer ştâhiDer^ olduğu halde, inananlarla birlikte bu nehri aşınca, temkin

makamına ulaşmamış olan zayıflardan müteşekkil bir grup dediler ki: Bu gün bizini nefs Câlût'una ve onun adamlarına karşı savaşıacak gücümüz yoktur. Çünkü onlar hîle ve desiseleri çok iyi bilirler. Allah'a dönerek onunla mülâki olacaklarına kesinkes inananlar da dediler ki; nice az bir topluluk pek çok topluluğu yenip ezmiştir. Onların topluluğu Allah'ın izniyle yokolup gitmiştir. Allah onlara hâs tecellileri ile sabredenlerle beraberdir. Onlar Câlût ve askerleriyle savaşı tutuşunca, her türlü güç ve kuvvetten sıyrılıp, Rabbımız bize sabır ve istikâmet ver. Cihâd meydanında ayalkarımıza direnç ver ki, bir daha mağlûb olarak geri dönmeyelim, hakkı gizleyen düşmanlarımıza karşı bizi muzaffer kıl, dediler. Bu düşmanlar nefs-i emmâre ve onun sıfatlarıdır. Allah'ın izniyle onlar bu düşmanlarını yenip kırana uğrattılar. Kalb Davud'u nefs Câlût'unu öldürdü. Hepsi temkin makamına vâsıl oldular. Bir daha geri dönmekten korkmaz ve çekinmez oldular. Kalb Dâ-vûd'u, nefs Câlût'unu teslim taşı ile rızâ balyozları arasında ezdi. Allah'tan başkasına iltifatı terketti. Böylece onun heves beynine isabet ettirdi ve

onu baygın olarak yere düşürdü. Allah Teâlâ ona hilâfet mülkünün Dâvûd'luğunu verdi, ilham hikmetlerini, lütfetti, harb elbiselerini yapmayı ve varidat kuşlarının dilini öğretti. Beden dağlarının teşbihini belletti. Şayet Allah Teâlâ talep erbabı gibi bazı insanları, «vâsılîn» zümresine eren meşâyih gibi bazılarıyla defetmeseydi, en güzel biçimde yaratılmış olan insanların isti'dâd toprakları nefis Câ-lût'unun isti'lâsı sırasında fesada uğrardı. Ne var ki Allah âlemlere lütuf ve ihsan sahibidir. Talîblerin talep silsilesi ve onların ilham esrarı ile kâmil şeyhlerin irâdesini harekete geçirir. Onları terbiye eteklerine sararak, hareket tepelerini aşmalarında başanya ulaştırması da Allah'ın lutf-u keremine işarettir. Cimri davranmayan cömerdi, isteyen ve istemeyen herkese lütfeden lütuf sahibini (Allah Teâlâ'yı) tenzih ederiz. [\[24\]](#)

Abd İbn Humeyd- ve tbn el-Münzir, İbn Abbâs'dan naklederler ki: Ona Hz. Mûsâ'riin elinde bulunan tâbutun genişliği sorulduğunda o «iki zira' idî» demiştir. İbn el-Münzir ve İbn Ebu Hatim, naklederler ki, İbn Abbâs «sekîn» e rahmettir,

demoştir. İbn Ebu Hatim ve Ebu Şeyh İbn Abbâs'tan rivayet ederler ki o, «sekine» huzur ve itmi'-nândır, demoştir. İbn el-Münzir ve İbn Ebu Hatim, İbn Abbâs'dan naklederler ki; o «sekine» kedi büyüklüğünde bir hayvandır. İki gözünden şualar fışkırır, demoştir. İki ordu karşı karşıya geldiğinde o hayvan elini çıkarır ve orduya bakar, ordu korkusundan mağlûb olurdu demoştir. Taberânî zayıf bir senedle Hz. Ali'den nakleder ki, o «sekine» bir rüzgârdır. Onun iki başı vardır, demoştir. Abdürrezzâk, Ebu Ubeyy, Abd İbn Humeyd, İbn Cerîr, İbn Münzir, İbn Ebu Hatim ve Hâkim, sahîh olarak Hz. Ali'den tahrîç ederler ki, o «sekine» insan yüzü gibi yüzü olan bir şeydir. Ayrıca o bir rüzgârdır, demoştir. Abd İbn Humeyd, İbn Cerîr, İbn Ebu Hatim ve Beyhakî Mücâhid'den naklederler ki o «sekîne» Allah tarafından gönderilen rüzgâr şeklinde bir şeydir. Kedi gibi yüzleri vardır. İki kanadı ve kedi kuyruğuna benzer kuyruğu vardır, demoştir. Saîd İbn Mansûr, Ali İbn Humeyd, İbn Cerîr, İbn Abbâs' tan naklederler ki, o «sekîne», cennette altından bir tastır. İlâhi levhaların verildiği peygamberlerin kalbi onunla

yıkanır, demiştir. Abd İbn Humejd, İbn Cerîr, İbn Ebu Hatim, Vehb İbn Münebbih'ten naklederler ki, o «sekîne» Allah tarafından bir ruhtur, konuşmaz, insanlar bir şeyde ihtilâf ederlerse konuşur ve insanların sözünü ettikleri konunun açıklamasını bildirir, demiştir. İbn Ebu Hatim, Hasan'dan nakleder ki, o «sekîne» insanın kalbinin huzur bulduğu sözdür, demiştir. Abdürrezzâk Katâde'den nakleder ki o, «sekîne» vakâr'dır, demiştir.

Ben derim ki: Bu birbiriyle çelişik olan tefsirler bu büyük kişilere yahûdîlerden ulaşmış olan bilgilerdir. Allah onları kahretsin. Onlar bu gibi şeyleri müslümanların dinleriyle oynamak ve şüphe saçmak için müslümanların arasına sokuşturmuşlardır. Bakın ki; bazan «sekîne» yi bir hayvan, bazan katı bir madde, bazan da akılsız bir şey şeklinde takdîm etmişlerdir. Mücâhid'in söylediğine bakılacak olursa, o kedi yüzü gibi 1)ir yüzü olan iki kanatlı ve kedi kuyruğuna benzer kuyruğu olan bir rûzgâr şeklindedir. İsrâiloğullarından nakledilen bütün bilgiler çoğunlukla akıl almaz şeylerden ibaret olup birbiriyle çelişiktir. Bu gibi

çelişik rivayetlerin Hz. Peygamberden nakledilmesi sahîh olmadığı gibi, onu söyleyen kişilerin de görüşü olamaz. Çünkü onlar kendi görüşleriyle tefsire başvurmayacak ve içtihad konusu olmayan konulara dalmayacak derecede değerli kimselerdir.

Bu senin için kesinlik kazandıysa, bilirsin ki bu noktada başvurulması gereken kaynak sekine kelimesinin lügat bakımından anlamıdır. Bu, lügatta bilinen bir kelimedir. Lügat bilgisi dururken bu gibi çelişik ve zorlamalı şeylere başvurmaya gerek yoktur. Allah bu konuda bizim için geniş bir yol halketmiştir. Eğer sekine konusunda Hz. Peygamberden nakledilmiş bir tefsir bulunsaydı bizim onun görüşüne uymamız gerekirdi. Halbuki ondan bu konuda hiçbir rivayet nakledilme-miştir.» [\[25\]](#)

253 — Bu peygamberlerden kimini kiminden üstün kıldık. Allah, onlardan kimiyle söyleşmiş, kimini de derecelerle yükseltmiştir. Meryem oğlu îsâ'ya. da açık deliller verdik. Ve onu Rûh'ul-Kudûs ile destekledik. Eğer Allah dileseydi onların arkasındakiler; kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ihtilâfa

düştüler, sonra onlardan kimi inandı, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Ancak Allah istediğini yapar.

Peygamberler ve Peygamberlik

Allah Teâlâ «Andolsun ki Biz peygamberlerden bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. Davud'a da Zebur'u verdik.» (İsrâ, 55) âyet-i kerî-me'sinde de işaret buyurduğu üzere, burada peygamberlerin bazısını bazısından üstün kıldığını haber vermektedir. Şöyle buyuruyor: «Bu peygamberlerden kimini kiminden üstün kıldık.» Muhammed, Mûsâ, — İbn Hibbân'm sahîh'inde Ebu Zerr'den rivayet edilen hâdis-i şerife göre— Âdem (a.s.) ile olduğu gibi «Allah onlardan kimiyle söyleşmiş, kimini de derecelerle yükseltmiştir.» Nitekim İsrâ hadîsinde sabit olduğu üzere Rasûlullah (s.a.) göklerde peygamberleri Allah katındaki derecelerinin farklılığına göre görmüştür.

Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Ebu Hüreyre şöyle diyor: Bir müslüman ile bir Yahûdî münâkaşa ettiler ve yahûdî yemin ederek: «Mûsâyı âlemlerden üstün kılan Allah'a yemîn olsun ki hayır dedi.» Müslüman elini

kaldırdı ve yahû-dînin yüzüne bir tokat attı ve : «Ey habîs, Muhammed'den de mi üstün?» dedi. Yahûdî, Rasûlullah (s.a.) a gelerek bu müslümanı şikâyet etti. Rasûlullah (s.a.) : «Beni peygamberlerden üstün tutmayınız, insanlar kıyamet günü ölecekler ve ilk uyanan ben olacağım da Musa'yı arşın direğine tutunmuş olarak bulacağım. Bilmiyorum benden önce mi uyanmış olacak yoksa Tûr'un yıkılmasına mı karşılık verilmişti? Beni peygamberlerden üstün tutmayınız.» Başka bir rivayette de şöyle buyurmuştur: «Peygamberler arasında üstünlük iddiasında bulunmayınız.»

Bu hadîs-i şerif ile âyet-i kerîme arasını nasıl cemedeceğiz diye sorulursa buna muhtelif şekillerde cevap verebiliriz. Şöyle ki:

1 — Hadîs-i şerifin vürûdu bu âyet-i kerîme'nin nüzulünden öncedir. Ancak bu görüş şüphelidir.

2 — Rasûlullah (s.a.) bu sözü tevâzû kabilinden söylemiştir.

3 — Rasûlullah (s.a.) bu sözü düşmanlık ve münâkaşa hallerinde bu tür üstünlük iddialarını yasaklama sadedinde söylemiştir.

4 — Rasûlullah (s.a.) bu sözü ile mücerred görüşler ve asabiyet (kabilecilik) ile bu tür üstünlük iddialarında bulunmayınız, demek istemiştir.

5 — Peygamberlerden birini diğerinden üstün tutma sizin işiniz değildir; bu Allah'a âit bir iştir. Size düşen ona boyun eğme, teslim olma ve îmandır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki; «Meryem oğlu îsâ'ya da» Allah'ın kulu ve kendilerine Allah'ın bir peygamberi olduğu konusunda İsrâilogul-larına söylediklerinin sıhhatine dâir «açık deliller verdik. Ve onu Rûh'ül -Kudûs (Cebrail) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi onların arkasındakiler; kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ihtilâfa düştüler, sonra onlardan kimi inandı, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi.» Bütün bunlar Allah'ın kaza ve kaderi gereğidir «ancak Allah istediğini yapar.» [\[26\]](#)

254 — Ey îmân edenler, alış-verişin, dostluğun ve şe fâatin olmadığı gün gelmezden evvel size verdiğimiz rızık-lardan infâk edin. Kâfirler, işte zâlimlerin kendileridir.

Allah Teâlâ kullarına kendilerine vermiş olduğu nızıklardan Allah yolunda, hayır yolunda infâkta bulunmayı emrediyor. Rablan katında bunların sevabını biriktirmeleri ve dünya hayatında bu işlere koşmaları için şöyle buyuruyor: «Ey î mân edenler, alış-verişin, dostluğun ve şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmezden evvel size verdiğimiz n-aklardan infâk edin.» O günde hiç kimse kendisini, istediğı kadar bolca verse de malıyla kurtaramıyacak, isterse yer dolusu altın versin. Hiç kimsenin dostluğu ve hiç kimseye soyluluğı fayda vermeyecek. Bir başka âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ :

«Sûr'a üflendiğı zaman o gün aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şey de soramazlar.» (Mü'minûn, 101) buyurmaktadır. O günde şefaât edenlerin şefaati de kimseye fayda vermeyecektir.

Allah Teâlâ: «Kâfirler, işte zulmedenlerin kendileridir.» buyurmaktadır. O günde, Allah'ın kâfir olarak çıkardıklarından daha zâlim kimse olmayacaktır.

İbn Ebu Hatim, Atâ tbn Dinar'ın şöyle dediğini rivayet ediyor : Allah'a hamdolsun ki, «Kâfirler, işte zulmedenlerin kendileridir» buyurdu da : «Zulmedenler, işte kâfirlerin kendileridir» buyurmadı.

[\[27\]](#)

255 — Allah O'dur ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. Hayy ve Kayyûm'dur. O'nu dalgınlık ve uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi de O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaât edecek kimdir? Önlerinde ve arkalarında ne varsa bilir. Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. Kürsî'si gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları koruyup gözetmek O'na ağırlık vermez. O, öyle ulu, öyle yücedir.

Âyet el-Kürsî

Bu, âyet el-Kürsî'dir ve sâni yücedir. Sahîh bir hadîs-i şerifte bu âyetin Allah'ın kitabındaki en faziletli âyet olduğu belirtilmiştir.

İmâm Ahmed diyor ki: Bize Abdürrezzâk... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) kendisine: «Allah'ın kitabında hangi âyet en büyüktür?» diye sordu. O : Allah ve Rasûlü daha iyi

bilir, diye cevap verdi. Rasûlullah (s.a.) bunu defalarca tekrarlayıp sonra : «Âyet el-Kürsî»dir, buyurarak devamla : «Bu ilim sana mübarek olsun ey Ebu Münzir, nefsim kudret elinde olana yemin ederim ki onun bir dili ve iki dudağı var ve Arş'm yamnda Melîk'i (Allah'ı) takdis eder, (ulular).» buyurdular.

Hafız Ebu Ya'lâ diyor ki: Bize Ahmed İbn İbrâhîm... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivayet etti ki; kendisinin bir hurma curunu (deposu) vardı ve ona sık sık gider gelirdi. Bu gidiş gelişlerinde onun eksildiğini gördü ve bir gece başında beklemeye başladı. Beklerken yetişkin bir çocuğa benzer bir hayvan çıkageldi.

Diyor ki; ona selâm, verdim, selâmımı aldı. Ben sordum : Sen nesin, cin misin, insan mısın? O : «Cinnîyim.» diye cevap verdi. Ben : Elini bana ver, dedim, o da elini bana verdi. Eli köpek eli, kılları köpek kıllarıydı. Sordum: Cinlerin yaratılışı böyle midir? Ben cinlcri benden daha güçlü olarak bilirdim. Devâmen sordum: Seni böyle davranmaya sevkeden nedir? Şöyle cevap verdi: «Senin sadakayı seven birisi

olduğunu öğrendim ve senin yiyeceğinden nasibimi almak istedim.» Tekrar sordum: «Bizi sizden ne korur?» «Âyet el-Kürsî.» diye cevap verdi.

Sonra Übeyy Rasûlullah (s.a.) a giderek olayı haber verdi. Rasû-iullah (s.a.) : «Habis doğru söylemiş» buyurdular. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tayâlisî'den almak suretiyle Hâkim Müstedrek'inde rivayet etmiş ve isnadının sahih olduğunu, Buhârî ve Müslim'in tahrîç etmediklerini söylemiştir.

Îmâm Ahmed diyor: Bize Muhammed İbn Ca'fer haber verdi... Ebu's-SelîPden işittim şöyle diyordu : «Rasûlullah (s.a.) in ashabından bir adam insanlara hadîs rivayet ediyordu. Etrafında o kadar çok kişi toplandı ki evin yüksek bir yerine çıktı ve oradan hadîs rivayetine devam etti. Şöyle diyordu: Rasûlullah (s.a.) : «Kur'an-ı Kerîm'deki en büyük âyet hangisidir?» buyurdular. Bir adam : «Allah, O'dur ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur...» âyetidir dedi. Ebu's-Selîl der ki: «Elini iki küreğimin arasına koydu. Elinin soğukluğunu göğsümde hissettim.» Ya da şöyle söyledi: «Elini iki mememin arasına koydu, soğukluğunu iki küreğim arasında hissettim» ve şöyle

devam etti: «Bu ilim sana mübarek olsun ey Ebu Münzir.»

Hafız Ebu Kasım Taberânî diyor ki: Bize Ebu Yezîd el-Karâtî... Eskâ el-Bekrî'den haber verdi ki; o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) muhacirlerin sofasında yanlanna geldi. Birisi kendilerine: «Kur'an-ı Kerîm'deki en büyük âyet hangisidir?» diye sordu. Rasûlullah (s.a.) «Allah, O'dur ki, kendisinden başka hiç bir İlâh yoktur...» âyetidir buyurup âyeti sonuna kadar okudu.

İmâm Ahmed diyor ki: Bize Abdullah İbn Haris... Enes İbn Mâ-lik'den rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.), ashabından birisine, «Ey filan, evlendin mi?» diye sordular. O kişi: Hayır, yanımda evlenebileceğim bir şey (mal) yok, dedi. Rasûlullah (s.a.) : «Sende “Kul hüvellahu ehad yok mu?» diye sordular. Adam evet deyince de: «O, Kur'an'ın dörtte biridir.» buyurdu. «Sen de Kâfirûn sûresi yok mu?» diye sordular. Adam evet deyince de: «O, Kur'an'ın dörtte biridir» buyurarak: «Sen de Zilzâl sûresi yok mu?» diye sordular. Adam evet deyince «O, Kur'an'ın dörtte biridir.» «Sende Nasr sûresi yok mu?» diye sordular.

Adam evet deyince : «O, Kur'an'ın dörtte biridir. Sende âyet el-Kürsî «Allah O'dur ki, kendisinden başka hiçbir İlâh yoktur...» yok mu?» buyurdular. Adam evet deyince de: «O, Kur'an'ın dörtte biridir» buyurdular.

Ebu Zerr Cündeb tbn Cünâde'den rivayet edilen bir hadîs şöyledir :

îmâm Ahmed der ki: Bize Vekî İbn Cerrah... Ebu Zerr'den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) mescidde iken yanına vardım ve oturdum. «Ey Ebu Zerr, namaz kildin mı?» buyurdular. Ben hayır, deyince «Kalk namaz kıl.» buyurdular. Ben kalkıp namaz kıldım. Sonra yine oturdum. «Ey Ebu Zerr, insan ve cin şeytânlarının kötülüklerinden Allah'a sığın» buyurdular. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, insanların da şeytânları var mı? diye sordum. «Evet» buyurdular. Ben : Namaz ile mi sığınayım? Ey Allah'ın Rasûlü, diye sordum. «O konulmuş bir hayırdır; dileyen azaltsın, dileyen çoğaltsın.» buyurdular. Ben: Oruç ile mi Ey Allah'ın Rasûlü? dedim. «Mükâfatı verilmiş bir farzdır o. Ve Allah katında fazlasıyla bulunacaktır» buyurdular. Ben: Ey

Allah'ın Rasûlü, hangisi en üstündür? diye sordum. «Bir yoksulun diğer bir yoksula yapmış olduğu iyiliktir.» buyurdular. Ben yine sordum: Ey Allah'ın Rasûlü, peygamberlerin hangisi ilktir? «Âdem'dir.» buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, peygamber miydi? dedim. Efendimiz : «Evet, o Allah'ın kendisiyle konuştuğu bir peygamberdi» buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü peygamberler kaçtır? diye sordum. «Üçyüzon küsur topluluktur» buyurdular. Bir keresinde de «Onbeş» buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, sana indirilenlerin hangisi en büyüktür? diye sordum. Efendimiz : Âyet el-Kürsî, «Allah O'dur ki, kendisinden başka hiçbir İlâh yoktur...» buyurdular.

Hadîsi Neseî rivayet etmiştir.

Ebu Eyyûb Hâlid İbn Zeyd el-Ansârî'den rivayet edilen bir hadîs-i şerîf şöyledir:

İmâm Ahmed diyor ki: Bize Süfyân... Ebu Eyyûb'dan rivayet etti ki o evinde iken bir cinn gelip kendisini tutuyordu. Onu Rasûlullah (s.a.) a şikâyet etti. Rasûlullah (s.a.) : «Onu gördüğünde Bismillah, Allah'ın Rasûlüne icabet et, de.» buyurdular. Ravî devamla şöyle anlatır :

Cinn geldi ve Ebu Eyyûb, kendisine Rasûlullah'm söylediklerini söyledi ve onu yakaladı. Cinn : «Sana bir daha gelmiyeceğim» deyince, bıraktı ve Rasûlullah'm yanına geldi. Efendimiz : «Esirini ne yaptın?» diye sordular. O da: Yakaladım, sana bir daha dönmiyeceğim, deyince bıraktım dedi. Rasûlullah (s.a.) : «O sana dönecektir.» buyurdular.

Ebu Eyyûb anlatmaya devam ediyor : «Onu iki, yada üç kere yakaladım. Her seferinde: «dönmiyeceğim» diyor. Rasûlullah (s.a.) a geliyorum : «esirin ne yapıyor?» diye soruyor. Ben de : Onu yakalıyorum, «dönmiyeceğim» diyor, diyorum. Efendimiz de «Sana dönecektir» buyuruyordu.

Onu tekrar yakaladım. Bana: «Beni bırak, sana öyle bir şey öğreteceğim ki onu söylediğinde sana hiç bir şey yaklaşılamıyacak. O Âyet el-Kürsî'dir.» dedi.

Rasûlullah (s.a.) a geldim ve durumu anlattım. Efendimiz : «O bir yalancıdır. Ama doğru söylemiş.» buyurdular.

Hadîsi Tirmizî Pezâil'ül-Kur'an'da Bündâr'dan o da Ebu Ahmed ez-Zübeyrî'den rivayet etmiş ve hasendir, garîbdir demiştir.

Bu olayı Buhârî Ebu Hüreyre'den rivayetle Sahîh'inde «Fezâil'ül-Kur'an, Kitab'ül-Vekâle ve Sıfatü İblis» bölümlerinde zikretmektedir. Şöyle ki:

Osman îbn el-Heysem... Ebu Hüreyre'den, nakletti ki o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) beni Ramazân'da zekâtı korumakla görevlendirmişti. Birisi geldi ve yiyecekten avuçlarıyla almaya başladı. Ben onu yakaladım ve : Seni Allah Rasûlünürî katına çıkaracağım, dedim. O: Beni bırak, muhtacım, ailem var ve şiddetli bir ihtiyâç içindeyim-, dedi. Serbest bıraktım. Sabah olunca Rasûlullah (s.a.) : «Ey Ebu Hü-reyre dün esirin ne yaptı?» buyurdular. Ben de : Ey Allah'ın Rasûlü, bana şiddetli ihtiyâcından ve ailesi olduğundan şikâyet etti, acıdım ve serbest bıraktım, diye cevap verdim. Rasûlullah (s.a.) : «Muhakkak ki o sana yalan söyledi ve geri dönecektir» buyurdular. Rasûlullah (s.a.) : «Muhakkak ki o geri dönecektir» buyurdıkları için onun geri döneceğini anladım ve gözetlemeye başladım. Gelerek yiyecekten avuçlarıyla almaya başladı, yakaladım ve : Seni muhakkak Allah'ın Rasûlüne götüreceğim, dedim. O : Beni bırak,

muhtacım, ailem var, geri dönmeyeceğim, dedi ve acıyarak yine serbest bıraktım. Sabah olunca Allah Rasûlü bana : «Ey Ebu Hüreyre, dün esirin ne yaptı?» diye sordular. Ben de : Ey Allah'ın Rasûlü, ailesi olduğunu ve ihtiyâcı bulunduğunu söyledi, acıdım ve serbest bıraktım, dedim. Allah'ın Rasû'ü: «Şüphe yok ki o sana yalan söyledi ve geri dönecektir» buyurdular. Üçüncü kerre onu gözlemeye başladım. Yine gelerek yiyecekten avuçlamaya başladı. Onu yakaladım ve : Seni muhakkak Allah Rasûlüne götüreceğim. Bu üçüncü keredir ki dönmeyeceğini söylüyor, sonra dönüyorsun, dedim. O : Beni bırak, sana Allah'ın kendisiyle fayda vereceği birtakım kelimeler öğretirim, dedi. Ben : Onlar nedir? diye sordum. Şöyle cevapladı : Yatağına girdiğinde Âyet el-Kürsî'yi sonuna kadar oku. Sabaha kadar senin üzerine Allah katından bir koruyucu bulunur ve şeytân sana yaklaşamaz. Ben de yine serbest bıraktım. Sabah olunca Allah Rasûlü bana: «Dün esirin ne yaptı?» diye sordu. Ben de : Ey Allah'ın Rasûlü, o, bana öyle kelimeler öğreteceğini söyledi ki o kelimelerle Allah bana fayda sağlayacakmış. Ben de

serbest bıraktım, dsdim. Efendimiz : «Onlar nedir?» buyurdular. Bana dedi ki: «Yatağına girdiğinde Âyet el-Kürsî'yi başından sonuna kadar oku. Allah katından sana bir muhafız bulunur da sabaha kadar sana şeytân yaklaşamaz.» Rasûlullah (s.a.) in ashabı hayır konusunda son derece haris idiler. Rasû-lullah (s.a.) : «O sana doğru söylemiş, halbuki o yalancıdır. Ey Ebu Hüreyre... üç gecedir kiminle konuştuğunu biliyor musun?» buyurdular. Ben hayır deyince de : «O, şeytândır» buyurdular.

Hadîsi Buhârî muallak olarak ve cezm sîgasıyla rivayet etmiştir.

Hadîsi Neseî «Gece ve gündüz» bahsinde İbrâhîm îbn Ya'küb'dan o da Osman İbn Heysem'den rivayet etmiştir.

Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh tefsirinde şöyle diyor : Bize Muham-med İbn Abdullah İbn Amreveyh es-Saffâr... Ebu'l-Mütevekkil el Naci' den rivayet etti ki Ebu Hüreyre'nin yanında zekât mallarının toplandığı evin anahtarı vardı ve evde hurma bulunuyordu. Ebu Hüreyre bir gün gidip kapıyı açtığı anda hurmadan bir avuç dolusu alındığını gördü. Başka

bir gün eve girdiğinde yine bir avuç dolusu alınmış gördü. Üçüncü kerre başka bir gün girdiğinde yine hurmadan aynı şekilde bir avuç alınmış olduğunu görerek Rasûlullah (s.a.) a durumu haber verdi. Rasûlullah (s.a.) kendisine : «Bunu yapanı yakalamayı ister misin?» buyurdular. Onun evet cevabı üzerine : Kapıyı açtığında : «Seni Muhammed'e boyun eğdirene tesbîh ederim» de buyurdular.

Ebu Hüreyre gidip kapıyı açtı ve : «Seni Muhammed'e boyun eğdirene tesbîh ederim “Subhaneke men sehhareke Muhammeden” dedi ve onu önünde dikilir buldu. Ebu Hüreyre ona şöyle dedi: Ey Allah'ın düşmanı, bunu yapan sen misin? O : Evet, beni bırak, muhakkak ki bir daha dönmeyeceğim. Ben sadece fakîr cinnî ailem için almıştım, dedi ve Ebu Hüreyre de onu sebest bıraktı. Ancak o ikinci ve üçüncü kerre yine döndü.

Ebu Hüreyre anlatmaya şöyle devam eder : Ben : Sen dönmeyeceğine dâir bana söz vermemiş miydin? Bugün seni bırakmıyacağım ve Rasûlullah (s.a.) a götüreceğim dedim. O : Yapma, dedi. Eğer beni

bırakırsan sana bazı kelimeler öğretirim; sen onları söylediğinde cin-lerin, ne büyüğü, ne küçüğü, ne erkeği, ne dişisi, hiç birisi sana yaklaşmaz. Ben : Bunu gerçekten yapar mısın? deyince o, evet dedi. Ben: Nedir onlar? diye sordum. O : «Allah, O'dur ki, kendisinden başka hiç bir İlâh yoktur...» diyerek âyet el-Kürsî'yi okudu. Ebu Hüreyre onu bıraktı ve o da gitti ve bir daha dönmedi.

Ebu Hüreyre bunları Rasûlullah (s.a.) a anlatınca Efendimiz: «Bunun böyle olduğunu bilmedin mi?» buyurdular. Bû hadîsi Neseî Ahmed İbn Muhammed İbn Ubeydullah'dan... O da Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir.

Buna benzer bir olay da Übeyy İbn Kâ'b'ın başından geçmiştir. İşte bu konuda geçen üç olay budur.

Ebu Übeyd «Kitâb'ül-Garîb»inde şöyle diyor: Bize Ebu Muâviye... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki, o şöyle demiştir: İnsanlardan bir adam çıktığında cinlerden birisine rastladı. Cinnî kendisine : Benimle güreşir misin? Eğer beni yıkarsan sana bir âyet öğretirim; o âyeti okuyup da evine girdiğinde evine

şeytân girmez, dedi. Güreştiler ve cinnîyi yendi. Adam : Görüyorum ki sen çelimsiz ve zayıfsın. Kolların sanki köpek kolları gibi. Ey cinnî hepiniz böyle misiniz? Yoksa sadece sen mi böylesin? dedi. Cinnî şöyle dedi: Ben onların arasında güçlüyüm. Benimle tekrar güreşir misin? Adam, onunla güreşti ve yine yendi. Cinnî, Âyet el-Kürsî'yi okursun. Onu kim okur da evine girerse şeytân oradan çıkar. Çıkarken eşek yellenmesine benzer bir sesi vardır, dedi.

İbn Mes'ûd'a : O (cinnî ile güreşen) kişi Ömer mi? diye sordular. O : Ömer'den başka kim olabilir? diye cevap verdi.

Hâkim Ebu Abdullah Müstedrek'inde şöyle diyor: Bize Ali İbn Hemşâz... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Bakara sûresinde Kur'an âyetlerinin efendisi vardır. İçinde şeytân olan bir evde okunduğunda şeytân oradan çıkar. Bu âyet, Âyet el-Kürsî'dir. Hadîsi Hâkim başka bir tarîktan ve Zâide'den, o da Hâkim İbn Cübeyr'den rivayet etmiş ve : İsnadı sahihtir. Buhârî ve Müslim tahrîç etmemişlerdir, demiştir. Aynı hadîsin Tirmizî

tarafından ve Zâide'den rivâyetindeki lafzı şöyledir: Her şeyin bir zirvesi vardır. Kur'an'ın zirvesi de Bakara süresidir. Onda Kur'an âyetlerinin efendisi vardır ki o da Âyet el-Kürsî'dir.» Sonra Tirmizî: Hadîs, garîb-tir. Bunu sadece Hâkim İbn Cübeyr hadîsinden biliyoruz. Ve Şu'be onun zayıf olduğunu söylemiştir, der.

Ben de derim ki: Hâkim İbn Cübeyr'in zayıf olduğunu Ahmed, Yahya İbn Maîn ve diğer imamlar da söylemişler, İbn Mehdî onun hadîsinin metruk olduğunu söylerken Sa'dî de yalancı olduğunu kaydetmektedir.

İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Abdülbâki İbn Nâfi... Ömer İbn el-Hattâb'dan rivayet etti ki o bir gün grup grup dizilmiş insanların yanına çıktı ve Kur'an'daki en büyük âyeti bana hanginiz haber verecek? dedi. İbn Mes'ûd Rasûlullah (s.a.) ı: Kur'an'daki en büyük âyet: «Allah O'dur ki, kendisinden başka hiç bir İlâh yoktur... Hayy ve Kayyûm'dur...» âyetidir, derken işittim, diye cevapladı.

îmâm Ahmed diyor ki; bize Muhammed İbn Bekr... Yezîd İbn Se-ken'in kızı Esmâ'dan rivayet etti

ki o, şöyle demiştir: Âyet el-Kürsî ve Âl-i îmrân sûresinin birinci âyeti hakkında Rasûlullah (s.a.) in : «Bu ikisinde Allah'ın en yüce ismi vardır.» buyurduğunu işittim.

Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce değişik tarîklardan rivayet etmişler ve Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.

İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Abdullah İbn Nümejr... Ebu Ümâ-me'den merfû' olarak rivayet etti ki, o şöyle demiştir: Allah'a kendisiyle duâ edildiğinde icabet ettiği en yüce ismi üç yerdedir : Bakara, Âl-i îmrân ve Tâhâ sûreleri.

Dimaşk hatibi Hişâm İbn Ammâr şöyle der: «Bakara sûresindeki Âyet el-Kürsî'dir. Âl-i tmrân sûresindeki birinci âyettir, Tâhâ sûresindeki bu sûrenin yüzonbirinci âyetidir.»

Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor ki, bize Muhammed... Ebu Ümâ-me'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: «Kim her farz namazdan sonra Âyet el-Kürsî'yi okursa onu cennete girmekten ölümden başka hiçbir şey alıkoyamaz.»

Hadîsi Neseî de rivayet etmiş ve İbn Hibbân Sahîh'inde Buhârî'-nin ricalinden müteşekkil bir senedle hadîsi tahrîç etmiştir. Hadîsin isnadı Buhârî'nin şartlarına uygundur. Ebu'l-Ferec İbn el-Cevzî ise bu hadîsin uydurma olduğunu iddia etmiştir ki en doğrusunu Allah bilir. Bu hadîsin bir benzerini İbn Merdûyeh Ali, Muğîre İbn Şu'be ve Câbir İbn Abdullah'dan da rivayet etmiştir. Ancak her birinin isnadında zayıflık vardır.

Yine İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Muhammed İbn Hasan İbn Zi-yâd el-Mukrî... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : «Allah Teâlâ îmrân oğlu Mûsâ (a.s.) ya :. «Her farz namazın sonunda Âyet el-Kürsî'yi oku; kim her farz namazın sonunda bunu okursa, onun için şükredenlerin kalbini, zikredenlerin dilini, peygamberlerin sevabını ve siddîklann amellerini halkederim. Buna ancak bir peygamber, ya da bir siddîk, ya da kalbi îmân için denenen bir kul, ya da Allah yolunda öldürölmesi dilenen kişi devam eder.» diye vahyetti. Bu da gerçekten münker bir hadîstir.

Ebu îsâ el-Tirmizî diyor "ki: Bize Yahya İbn Muğîre Ebu Seleme el-Mahzûmî el-Medînî... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: «Kim sabahleyin mü'min sûresinin ilk üç âyeti ile Âyet el-Kürsî'yi okursa akşama kadar bu ikisinin koruması altındadır. Kim bu ikisini akşamleyin okursa sabaha kadar bu ikisinin koruması altında olur.»

Sonra Tirmizî şöyle der: Bu garîb bir hadîstir ve hıfzı yönü ile Abdurrahmân İbn Ebu Bekr İbn Ebu Müleyke hakkında ilim erbabınca konuşulmuştur.

Âyet el-Kürsî'nin faziletine dâir başka hadîs-i şerifler varsa da gerek sahîh olmadıklarından ve gerekse isnâdlarında za'fiyet bulunduğundan dolayı bunları almıyoruz. Misâl olarak vermek gerekirse: Hacamat (kan aldırma) sırasında Âyet el-Kürsî'yi okumanın iki hacamat yerine kâim olduğuna dâir Hz. Ali'den nakledilen hadîsi, sağ ele Âyet el-Kürsî'nin za'ferân ile 7 kere yazılmasının hafızayı kuvvetlendirip unutmayı kaldıracağına dâir Ebu Hüreyre hadîsi.

Bu iki hadîsi İbn Merdûyeh zikretmiştir.

Bu âyet-i kerîme on müstakil cümleyi ihtiva etmektedir. Şöyle ki:

«Allah O'dur ki, kendisinden başka hiçbir İlâh yoktur.» kısmı Allah'ın bütün yaratıklar için İlâh olmada tek olduğunu haber vermek-cedir.

«Hayy ve Kayyûm'dur.» O, asla ölmez. Kendiliğinden diridir, başkalarını görüp, gözetendir. Bütün varlıklar O'na muhtaçtır, O ise bunlara muhtaç değildir. O'nun emri olmaksızın varlıkların düzeni olamaz. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır :

«Göğün ve yerin O'nun emri ile ayakta durması da yine O'nun âyetlerindendir.» (Rûm, 25)

«O'nu dalgınlık ve uyku tutmaz.» O'na bir noksanlık ânz olmaz. Yaratıklarından asla gafil değildir, onları asla unutmaz, herkesi kazandıkları mukabilinde görüp gözetidir, her şeyi görür, O'na hiçbir şey gizli kalmaz. O'nun uyumaması ve uykusunun gelmemesi O'nun, kayyûm olmasını tamamlayıcı bir unsurdur. Bu kısımdaki “Sinetun” kelimesi hafif uyku, uyuşukluk ve uykunun başlangıcı anlamına gelmektedir ki bundan sonra

“Nevm” kelimesi zikredilmiştir. Uyku anlamındaki bu kelime bundan önceki “Sinetun” kelimesinden daha kuvvetlidir.

Ebu Musa'dan rivayet edilen sahîh bir hadîste o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) aramızda kalkarak şu dört kelimeyi söylediler: «Allah uyumaz ve O'na uyumak da yaraşmaz. Kısmeti azaltır, çoğaltır. Gündüzün amelleri gecenin amellerinden önce, gecenin amelleri de gündüzün amellerinden önce O'na yükseltilir. Örtüsü (perdesi) nûr veya ateştir. Şayet onu açacak olursa yüzünün nûr ve azameti yaratıklarından O'nu görecek olanı yakar, kavurur.»

Abdürrezzâk diyor ki: Bize Ma'mer'in... «Onu dalgınlık ve uyku sin O'nun kulu olduğunu, herşeyin O'nun mülkünde ve hükümrânlığı altında olduğunu haber vermektedir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: «Çünkü göklerde ve yerde olan herşey Rahmân'a mutlaka kul olagelecektir. Andolsun ki ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Kıyamet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 93 - 95)

«O'nun izni olmadan katında şefaath edecek kimdir?» sözü; «Göklerde nice melek vardır ki, Allah dileyacağı ve razı olacağı kimseler için izin vermedikçe onların şefaath hiçbir şeye yaramaz.» (Necm, 26)' ve;

«Onlar Allah'ın hoşnûd olduğu kimseden başkasına şefaath edemezler.» (Enbiyâ, 28) sözleri gibidir. Allah'ın kendilerine şefaath etme izni verdikleri hâriç, katında hiç kimsenin şefaath etmeye cesaret edememesi Allah Teâlâ'nın büyüklüğü ve ululuğundandır. Nitekim şefaath hadisinde şöyle buyurulmaktadır :

«Arş'in altına geleceğim ve secdeye kapanacağım. Allah Teâlâ dilediği kadar secdede kaldıktan sonra, bana : «Kaldır başını; söyle, dinleneceksin, şefaatte bulun, şefaathın kabul edilecek.» denilecek ve bana bir had ta'yîn edilecek de onları cennete girdireceğim.»

«Önlerinde ve arkalarında ne varsa bilir.» ilmi bütün kâinatı geçmişiyile, hali hazır durumuyla ve geleceği ile kapladığının bir delilidir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ meleklerden bahs ederek şöyle buyurur: «Biz ancak Rabbmm emriyle

ineriz, önümüzdeki, arkamızdaki ve bunun arkasındakileri bilmek yalnız O'na mahsûstur. Ve Rabbın unutkan değildir.» (Meryem, 64)

«Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiçbir şey kavraya-mazlar.» Allah Teâlâ'nın bildirip muttali' kıldıkları dışında Allah'ın ilminden hiç kimse hiçbir şeye muttali' olamaz.

«Onların hiçbirinin ilmi asla bunu kavrayamaz.» (Tâhâ, 110) Âyet-i kerîme'sinde de belirtildiği üzere «Allah'ın bildirdikleri dışında O'nun zât ve sıfatları hakkında hiçbir şeye muttali' olamazlar.» anlamının da kastedilmiş olması ihtimâl dahilindedir.

«Kürsîsi gökleri ve yeri kaplamıştır.»

İbn Ebu Hatim diyor ki: «Kürsîsi gökleri ve yeri kaplamıştır.» âyet-i kerîme'si hakkmda Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Abbâs'ın: «Kürsî ilmidir.» dediğini bize rivayet etmiştir.

Aynı görüş İbn Cerîr tarafından da rivayet edilmiştir.

İbn Ebu Hatim aynı görüşün Saîd İbn Cübeyr'den de rivayet edildiğini söylemektedir.

İbn Cerîr şöyle diyor: Başkaları da Kürsî'nin iki ayağın bastığı yer anlamına geldiğini söylediler. Sonra İbn Cerîr bu görüşü Ebu Mûsâ, Süddî, Dahhâk ve Müslim'den de rivayet etmiştir.

Şücâ İbn Mahled tefsirinde der ki: Bize Ebu Âsım'ın... İbn Ab-bâs'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) a «Kürsîsi gökleri ve yeri kaplamıştır.» âyet-i kerîme'si soruldu. Şöyle buyurdular : «Kürsî ayakların yeridir. Arş'ın değerini ise Allahtan başka kimse takdir edemez.»

Bu hadîsi Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, Şücâ İbn Mahled tarî-kıyla zikrederse de bu, hatalıdır.

Bu ifâdeyi vekî tefsirinde, Süfyân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet eder.

Hâkim de Müstedrek'inde bu hadîsi yine İbn Abbâs'tan mevkuf olarak rivayet etmiş ve şöyle demiştir: «Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Ancak onlar tahrîç etmemişlerdir.»

Aynı hadîsi İbn Merdûyeh tarafından ve merfû' olarak Ebu Hü-reyre'den rivayeti ise sahih değildir.

Ebu Mâlik'den rivayetle Süddî şöyle diyor: Kürsî, arş'ın altındadır.

Yine Süddî: «Gökler ve yer kürsînin ortasında (içinde), kürsî de arş'ın önündedir.» demiştir.

İbn Abbâs'tan rivayetle Dahhâk şöyle diyor: «Yedi gök ve yedi yer yayılıp biribirine eklenselerdi Kürsî'nin genişliği yanında'ancak çöldeki bir halka durumunda olurlardı.»

Bu hadîs İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilmiştir.

İbn Cerîr diyor ki: Bana Yûnus... İbn Zeyd'den, o da babasından rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: «Kürsî'ye göre yedi gök, ancak bir kalkan üzerine atılmış yedi dirhem mesabesindedir.»

Ebu Zerr de der ki: Rasûlullah (s.a.) in : «Arş'a göre kürsî, yeryüzündeki bir çölün ortasına atılmış demirden bir halka mesabesindedir.» buyurduklarını işittim.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Süleyman İbn Ahmed'in... Ebu Zerr el-Ğıfârî'den rivayetine göre o, Rasûlullah (s.a.) a Kürsî'yi sordu. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: «Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki Kürsî'nin yanında yedi gök ve yedi yer, bir çöle atılmış halka gibidirler. Arş'ın

Kürsî'ye olan üstünlüğü de çölün bu halkaya olan üstünlüğü gibidir.» .

Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsîlî Müsned'inde şöyle diyor: Bize Züheyir... Ömer (r.a.) den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) a bir kadın gelerek: Allah'ın beni cennete koymasj için dua buyur, dedi. Rasûlullah (s.a.) Rabbını ta'zîm ettikten sonra şöyle bu- yurdular : «Allah'ın Kürsî'si gökleri ve yeri kaplamıştır. Kürsî'nin toy bir devenin yükün ağırlığından inlemesi gibi inlemesi vardır.»

Hafız el-Bezzâr meşhur Müsned'inde, Abd İbn Humeyd ve İbn Ce-rîr tefsirlerinde, Taberânî ve İbn Ebu Âsim el-Sünne kitaplarında ve Hafız Ziya «el-Muhtâr» adlı kitabında... Abdullah İbn Halîfe'den bunu rivayet etmişlerdir. Ancak bu meşhur değildir. Ve onun, Ömer (r.a.) den hadîs işitmiş olması da şüphelidir. Bazıları bunu Hz. Ömer'den mevkuf olarak, bazıları mürsel olarak rivayet etmiş; bazıları hadîsin metnine garîb ilâveler yapmış, bazıları da metni eksiltmişlerdir. Bundan daha garibi de Cübeyr İbn Mut'im'in Arş'ın sıfatına dâir rivayet etmiş olduğu

hadîsi şeriftir ki bunu Ebu Dâvûd Sünen'inde rivayet etmiştir.

İbn Merdûyeh ve başkaları «Kürsî'nin kıyamet günü hükümlerin ayrılması için konulacağına dâir Büreyde, Câbir ve başkalarından bir takım hadîsler rivayet etmişlerse de bunların bu âyet-i kerîme'de zikredilmemiş olduğu açıktır.

Bazı müslüman hey'et (astronomi) bilginleri Kürsî'nin sekizinci gök olduğunu sanmışlardır. Bu, üzerinde dokuzuncu göğün bulunduğu sabit yıldızlar göğüdür. Bu, esîr adı verilen gök olup Atlas da denilmektedir.

Ancak diğer bazıları da bu görüşleri reddetmişlerdir.

İbn Cerîr, Cüveybir tarîki ile Hasan el-Basrî'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir : «Kürsî Arş'tır.» Ancak sahîh olan şudur ki Kürsî Arş'tan başkadır ve Arş, Kürsî'den daha büyüktür. Nitekim hadîs ve haberler buna delâlet etmektedir. İbn Cerîr, Abdullah İbn Halîfe'nin Ömer'den bu konuda rivayet ettiği hadîse dayanmaktadır. Bana göre bu hadîsin sıhhati şüphelidir.

«Onları koruyup gözetmek O'na ağırlık vermez.»
Gökleri ve yeri, onlarda ve onların arasında olan şeyleri korumak O'na ağır gelmez. Bilakis bunlar O'na kolaydır. Herkesi ve herşeyi görüp gözetten, O'dur. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Her şey O'nun önünde küçüktür; zelildir. O'na muhtaçtır. O ise onlardan müstağnidir. Dilediğini yapar; yaptığından asla sorulmaz. Halbuki onlar yaptıklarından sorulacaklardır. O her şeye güç yetirendir. Her şeyi hesaba katandır. Yüce gözetleyi-cidir. O'ndan başka İlâh ve O'ndan başka Rab yoktur.

«O, öyle ulu, öyle yücedir.» kısmı;

«Yücelerin yücesidir O.» (Ra'd, 9) âyet-i kerîme'sinde buyruldu-ğu gibidir.

Bu âyetler ve bu anlamdaki sahîh hadîs-i şeriflerde selef-i sâli-hînin tutmuş olduğu yol; bunların nasıl olduklarını araştırmadan ve teşbihe kaçmadan îmân etmektir. [\[28\]](#)

Allah, O'ndan başka varlıkta hiçbir ilâh yoktur. Varlıkta O'ndan başka kendisine tapılan herkese yapılan ibâdet, yalnızca O'na vuku' bulmuştur. O ister bilsin, ister bilmesin, yalnız ve yalnız O'na

ibâdet edilir. Çünkü O'ndan başka ma'bûd yoktur, mevcûd yoktur. O, hayatı aynıyla kendisi olan bir dirilikle diridir. Diri olan her şey ancak O'nun hayatından hayat kazanmıştır. O Kayyûm'dur, kendi nefsiyle kâimdir. Ayakta duran her şey O'nunla kâim olur. O'nun kıyamı olmasaydı varlıkta hiçbir şey kâim olmazdı. O'nu, uyku ve uyuklama tutmaz. Diğer canlılarda iradî şekilde olmayan uyku gibi uykusu yoktur. Çünkü uyku ve uyuma ancak hayatı geçici olanlar için sözkonusudur. Bunlar, kendi özel halleri ve tabiatlarının gâlib gelmesi nedeniyle istirahat ve dinlenme arzu ederler (...). O'nun kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır. Yani bilgisi. Çünkü kürsî ilmin mekânı olan kalbdır. Nitekim Ebu Yezîd el-Bistâmî Rahmetullah der ki: Eğer Âlem ve onun içerisinde bulunan her şey, binlerce kerre arifin kalbinin köşesinden bir köşeye yerleşmiş olsaydı, arifin kalbinin eşsiz genişliği nedeniyle arif onu hissetmezdi bile. Bunun için Hasan el-Basrî, O'nun kürsî'si arş'idir demiştir. Bunu da Aleyhisselatü Vesselam efendimizin, «mü'-minin kalbi, Allah'ın arş'ındandır» buyruğundan almıştır. Kürsî lûgat-ta küçük bir

arş'tır. Oturanın oturmasından fazla olmayacak küçük bir sınır. Kalb kürsîye benzetilmiştir, azameti ve genişliğini tasvir ve tahayyül bakımından. En büyük necibin arş'ma gelince; o ilk ruhtur. Onun sureti ve misâli ise en yüce feleğin şahidinde bellidir.[\[29\]](#)

Uyku canlılarda baştan yükselen buhârlann te'sîriyle beynin sinirlerinin gevşemesinden dolayı ortaya çıkan bir hâldir. Uyku esnasında beş duyu doğrudan doğruya algılamaktan uzak durur.[\[30\]](#)

Kürsî'nin aslı; lügatta bir şeyin üstüste binmesi ta'bîrinden alınmıştır. Yapraklarından bir kısmı bir kısmının üzerine bindiği için defter anlamına kullanılan “El-Kurasetu” kelimesi de buradan alınmıştır. Kürsî örfte üzerine oturan şeye verilen addır. Çünkü Kürsî'nin de ağaçlar birbiri üzerine biner. Buradaki Kürsî konusunda dört ayrı görüş bulunmaktadır:

1 — Kürsî, Arş'ın kendisidir. Çünkü kürsî, üzerinde sağlamca durulan şeyin adıdır.

2 — Kürsî, Arş'tan ayrı ve onun önündedir. Arş'tan ayn ve yedi kat göğün üzerindedir. Süddî der

ki; gökler ve yeryüzü Kürsî'nin içerisinde çöle atılmış bir halka gibidir. Kürsî de Arş'ın yanında çöle atılmış bir halka gibidir. Abdullah İbn Abbas der ki; yedi kat gök, Kürsî'nin yanında kalkanın içine atılmış yedi dirhem (para) gibidir. Denildi ki; Kürsî'nin ayaklanndan her birinin uzunluğu gökler ve yer gibidir.

3 — Kürsî, Arş'ın önünde bulunur ve onu dört melek taşır. Her meleğin dört yüzü vardır. Ayakları yedi kat yerin altında bulunan kayanın üzerindedir. Meleklerden birisi insanlığın atası Âdem şeklindedir. Ve o, yıldan yıla Âdemoğulları için rızık ve yağmur ister. Meleklerden bir diğeri yırtıcı kuş gagası şeklindedir. O da yıldan yıla kuşların rızkını ister. Meleklerden birisi de öküz şeklindedir. O da yıldan yıla hayvanlar için rızık ister. Bir diğeri de yırtıcı canavar şeklindedir. O da yıldan yıla yabanî hayvanların rızkını ister. Bazı haberlerde vârid olduğuna göre; Arş'ı taşıyan meleklerle Kürsî'yi taşıyan melekler arasında yetmiş karanlık, yetmiş nûr olmak üzere perde vardır. Her perdenin arası beşyüz yıl mesafedir. Eğer böyle olmasa Kürsî'yi taşıyanlar

Arş'ı taşıyanların nurundan yanar giderlerdi, İbn Abbâs der ki; Allah'ın Kürsî'si, bilgisi demektir.

4 — Kürsî'den maksad mülk, saltanat ve kudrettir. Çünkü kürsî hükümdarlık ve saltanat yeridir. Mecazî olarak, hükümdara Kürsî denmesi uzak karşılanamaz.^[31]

256 — Dinde zorlama yoktur. Gerçekten hak, bâtıldan iyice ayrılmıştır. Tâğût'u inkâr edip, Allah'a inanan kimse, kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarılmıştır. Ve Allah Semî'dir, Alîm'dir.

Dinde Zorlama Yoktur

Allah Teâlâ : «Dinde zorlama yoktur.» Yani kimseyi İslâm dînine girmeye zorlamayınız, buyurmaktadır. Çünkü bu din son derece açıktır, burhanları ve delilleri açık olduğundan kimsenin ona girmeye zorlanmasına ihtiyâcı yoktur. Allah'ın İslâm'a ilettiği, göğsünü açtığı ve basiretini aydınlattığı kişiler İslâm'a kendiliklerinden girerler. Allah'ın kalblerini körelttiği, gözlerine ve kulaklarına damga vurduğu kişilerin ise zorlanma ile bu dîne girmeleri bir anlam taşımaz.

Her ne kadar bu âyet-i kerîme'nin hükmü umûmî ise de bu âyetin Ansâr'dan bir grup hakkında nazil olduğu zikredilmektedir.

İbn Cerîr diyor ki: Bize İbn Yessâr'ın... İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir :

Ansâr'dan bazı kadınlar, çocukları olup da öldüğünde kendi kendilerine şayet çocukları yaşarsa onu Yahûdileştirecekleri adağında bulunurlardı. Nadîr oğulları yerlerinden çıkarılıp, sürüldüklerinde yanlarında Ansâr'ın çocukları da vardı. Ansâr: «Çocuklarımızı bırakmayız» dediler. Allah Teâlâ'da: «Dinde zorlama yoktur. Gerçekten hak, bâtıldan iyice ayrılmıştır.» âyet-i kerîme'sini indirdi. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Ne-seî, İbn Ebu Hatim ve İbn Hibbân sahîh'inde rivayet etmişlerdir.

Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Şa'bî, Hasan el-Basrî ve başkaları bu âyetin zikredilen olay hakkında nazil olduğunu zikretmişlerdir.

Muhâmmed İbn İshâk... İbn Abbas'ın «Dinde zorlama yoktur...» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle dediğini rivayet eder: Bu âyet-i kerîme Husayn denilen ve Salim İbn Avf oğullarından olan Ansâr'dan

birisi hakkında nazil olmuştur. Onun iki Hristiyan oğlu vardı ve kendisi müslüman idi. Rasûlullah (s.a.) a: «Onlan zorlamıyayım mı? Çünkü onlar Hristiyan kalmakta diretiyorlar.» diye sordu. Allah Teâlâ da bu konuda bu âyet-i kerîme'yi indirdi. Hadîsi İbn Cerîr rivayet etmiştir. Süddî'nin rivayetinde şu fazlalık vardır :

«Bu çocuklar Şam'dan kuru üzüm getiren tacirler tarafından Hıristiyanlaştırılmışlardı. Onlarla birlikte gitmeye kalkışınca babalan onlan zorlamak istedi ve Rasûlullah (s.a.) dan, onların peşinden birisini gönderme talebinde bulundu. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.»

İbn Ebu Hatim diyor ki: Bana babamın... Üsak'dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Ben, Ömer İbn Hattâb'ın Hristiyan bir kö-lesiydim. Bana İslâm'ı arzeder, ben de kabul etmezdim, «Dinde zorlama yoktur.» der ve şöyle eklerdi: «Ey Üsak, müslüman olsan da senden müslümanların bazı işlerinde yararlansak.»

Âlimlerden bir çoğu bunun, cizye vermeleri halinde ehl-i kitâb'a; nesih ve değiştirilmeden önce

onların dinine girenlere hamledileceği görüşündedirler.

Diğerleri de şöyle derler : Bu âyet-i kerîme, kıtal âyeti ile neshedil-miştir. Bütün ümmetlerin hanif dîni olan İslâm'a çağırılması gerekir. Onlardan birisi İslâm'a girmekten yüzçevirir, fidyе vermez ya da cizye vermez ise öldürölünceye kadar onunla harbedilir. İşte ikrahın anlamı budur. Nitekim Allah Teâlâ diğer âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurmaktadır : «Güçlü kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlar müslüman olana kadar savaşacaksınız.» (Feth, 16), «Ey peygamber, kâfirler ve münafıklar ile cihâd et ve onlara karşı çetin ol.» (Tev-be, 73), «Ey îmân edenler, kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın. Ve onlar sizde sertlik görsünler. Ve bilin ki Allah muhakkak müttakilerle beraberdir.» (Tevbe, 123)

Sahih bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulur :

«Rabbınız, zincirler içinde cennete götürölen bir kavme şaşar.»

Rasûlullah (s.a.) burada, İslâm diyarına bukağılar, zincirler ve bağlar içinde getirilen, bundan

sonra müslüman olan, işleri ve gönülleri düzelen ve böylece cennet ehlinden olan esirleri kastetmektedir.

İmâm Ahmed'in rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte Yahya... Enes'ten rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) bir adama : «Müslüman ol.» buyurdular. O da: «Ben bundan hoşlanmıyorum.» dedi. Rasûlullah (s.a.) : «Hoşlanmasan bile.» buyurdular.

Bu hadîs-i şerif sahihtir. Fakat bu kabilden değildir. Rasûlullah (s.a.) o kişiyi İslâm'a zorlamamış, bilakis onu İslâm'a davet etmiştir. Adam ise nefsinin bunu kabul etmediğini ve bundan hoşlanmadığını haber verince de : «Hoşlanmasan bile müslüman ol. Zîrâ Allah sana hüsnü niyyet ve ihlâs bahşedecektir.» buyurmuşlardır.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Tâğût'u inkâr edip, Allah'a inanan kimse, kopmak bilmeyen bir kulpa sarılmıştır. Ve Allah Semî'dir, Alîm'dir.» Kim putlardan ve eşlerden, şeytânın çağırmış olduğu Allah'tan başkasına ibâdetten kendini sıyrır, Allah'ı birler, yalnız O'na ibâdet eder ve O'ndan başka hiçbir İlâh olmadığına şehâdet ederse «Kopmak bilmeyen

sağlam bir kulpa sarılmıştır.» İşini doğrudan doğruya, en güzel ve doğru yolda olmuştur.

Ebu Kasım el-Beğavî der ki: Bize Ebu Ravh el-BeleSî... Ömer (r.a.) in şöyle dediğini rivayet eder :

«Cibt, sihirdir. Tâğût şeytândır. Cesaret ve korkaklık erkeklerde olan tabiatlardır. Cesur kişi, bilmediği ile vurur, korkak kişi ise annesinden bile kaçır. Kişinin şerefi dinidir. Soyluluğu ahlâkıdır. İster İran'lı, ister Nabat'lı olsun.»

İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim bu şekilde rivayet etmişlerdir. Tâğût' un şeytân olduğu sözü, gerçekten kuvvetlidir. Çünkü o, putlara tapma, onlarla hüküm verme ve onlardan yardım isteme gibi cahiliye devri halkının işlediği bütün kötülükleri içine almaktadır.

«Kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarılmıştır.» sözü; dinden en güçlü sebebe sarılmıştır, demektir. Bu, kopmayan, sağlam, bükülmüş, güçlü ve sıkıca bağlanmış bir ipe benzetilmiştir.

Âyet-i kerîme'de geçen ve sağlam kulp anlamına gelen “Urvetu'l-vuska” ta'bîrine ayrıca şu anlamlar verilmiştir :

İmândır. (Mücâhid),

İslâm'dır. (Süddî),
Kelime-i Tevhîd'dir. (Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk),
Kur'an'dır. (Enes İbn Mâlik),
Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir.
(Salim İbn Ebu Ca'd).

Bu sözlerin Hepsi de sahihtir ve aralarında herhangi bir çelişki yoktur.

Muâz İbn Cebel «Kopmak bilmeyen...» âyeti hakkında: «Cennete girmeden» kopma bilmez anlamını vermiştir.

Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr «Kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarılmıştır.» dedikten sonra: «Şüphesiz ki bir kavim kendini değiştirmedikçe Allah da onları değiştirmez.» (Ra'd, 11) âyet-i kerîme'sini okumuşlardır.

İmâm Ahmed diyor ki: Bize İshâk İbn Yûsuf'un... Muhammed İbn Kays İbn Ubâde'den rivayetine göre o şöyle demiştir :

Ben meşcidde idim; yüzünde huşu' eseri olan bir adam geldi ve kısa iki rek'at namaz kıldı. (Orada bulunan) topluluk : Bu, cennet ehlinden bir adamdır,

dediler. (Mescidden) çıkınca evine girinceye kadar peşinden gittim ve onunla birlikte eve girerek kendisiyle konuştum. Birbirimize ısınınca kendisine şöyle dedim : «Sen mescide girdiğinde as-hâb şöyle şöyle dedi.» Dedi ki: «Sübhânallah, kişinin bilmediği şeyi söylememesi gerekir. Niçin olduğunu sana anlatayım :

Rasûlullah (s.a.) zamanında bir rü'yâ gördüm. Ve kendilerine anlattım. Gördüm ki ben yemyeşil bir bahçedeyim. —İbn Avn bahçenin genişliği ve yeşilliğini de zikretti diyor— ortasında demirden bir direk var. Dip kısmı yerde, üst kısmı ise gökte. Tepesinde bir kulp var. Bana bu direğe çık denildi. Ben : «Gücüm yetmez.» diye cevap verdim.-Bir hizmetçi geldi ve elbisemi arkadan kaldırarak : «Çık» dedi. Çıktım ve kulpa yapıştım. Bana : «Kulpa yapış.» dedi. Bir de uyandım ki kulp elimdedir. Rasûlullah (s.a.) a giderek bunu kendilerine anlattım. Şöyle buyurdular : «Bahçe, İslâm bahçesidir. Direk, İslâm direğidir. Kulp, sağlam bir kulptur. Sen ölünceye kadar İslâm üzeresin.»

Ravî, bu kişinin Abdullah İbn Selâm olduğunu söylemektedir.

Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Abdullah İbn Avn'dan tah- rîç etmişlerdir. Ayrıca Buhârî bu hadîsi Muhammed İbn Sîrîn'den başka bir şekilde tahrîç etmiştir.

İmâm Ahmed diyor ki: Bize Hasan İbn Mûsâ ve Osman'ın... Ha-reşe İbn Hurr'den rivayetlerine göre o şöyle demiştir :

Medine'ye geldim ve Rasûlullah (s.a.) m mescidinde bir grup ihtiyarın yanına oturdum. Asasına dayanan bir ihtiyar geldi. Orada bulunanlar «Cennet ehlinden birine bakmak isteyen buna baksın.» dediler. O kişi bir direğin arkasında durdu ve iki rek'at namaz kıldı. Kendisine : «Kavmin bazıları şöyle şöyle dediler.» dedim. Bunun üzerine o kişi:

«Cennet Allah'ındır; oraya dilediğini koyar. Ben Rasûlullah (s.a.) in zamanında bir rü'yâ gördüm : Sanki bir adam bana geldi ve : «Gel (yürü)» dedi. Onunla birlikte gittim, beni büyük bir yola soktu. Bana solumdan bir yol göründü, ona girmek istedim. «Sen onun ehlinden değilsin.» dedi. Sonra sağımdan

bir yol göründü, o yola girdim ve sonunda kaygan bir dağa vardım. Elimden tuttu ve beni itti. Bir de ne göreyim; dağın zirvesindeyim. Duramıyorum, tutunamıyorum. Birden tepesinde altından bir kulp olan demirden bir direk gördüm. Elimden tutup beni itti ve kulpa yapıştım. Bana : «Yapıştın mı?» dedi. Ben de : «Evet» deyince direğe ayağıyla vurdu ve kulpa yapıştım.

Bunu Rasûlullah (s.a.) a anlattım. Şöyle buyurdular :

«Hayır gördün: Büyük yol mahşerdir. Sana solundan gösterilen yol cehennem ehlinin yoludur ki, sen onun ehlinden değilsin. Sağından gösterilen yol ise cennet ehlinin yoludur. Kaygan dağ şehîdlerin yeridir, (evidir). Yapıştığın kulp, İslâm kulpudur, ölünceye kadar ona yapış.»

Sonra ihtiyar: «Ben, cennet ehlinden olacağımı umarım.» dedi.

Ravî bu ihtiyarın Abdullah İbn Selâm olduğunu söylemektedir.

Hadis Neseî, İbn Mâce ve Müslim tarafından başka başka sened-lerle rivayet edilmiştir. [\[32\]](#)

257 — Allah, inananların dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Küfredenlerin dostları ise Tâğût'dur. Onları aydınlıktan karanlıklara çıkarırlar (sürükler), tş-te onlar ateş yaranıdır. Onlar orada temelli kalacaklardır.

Mü'minlerin Dostu Allah'tır

Allah Teâlâ burada rızasına uyarılan kurtuluş yollarına ileteceğini haber vermektedir. O, mü'min kullarını; küfür, şüphe karanlıklarından apaçık, kolay ve nurlu hakkın aydınlığına çıkaracaktır. Kâfirlerin dostları şeytândır. Şeytân, onların içinde bulunduktan bilgisizlik ve sapıklıkları kendilerine güzel gösterir. Onları hak yoldan çıkarır. Küfür ve iftira yollarına meylettirir. «İşte onlar, ateş yaranıdır. Onlar orada temelli kalacaklardır.»

Allah Teâlâ âyet-i kerîme'de aydınlık anlamına «Nûr» kelimesini tekil olarak, «karanlık» anlamına (zulmet) kelimesini de «Zulumât» şeklinde çoğul olarak getirmiştir. Çünkü hak; birdir; küfrün ise birçok cinsleri vardır ve hepsi de bâtıldır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurmaktadır: «Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru

yolumdur, ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki sonra sizi O'nun yolundan ayırır. İşte sakınasmız diye size bunları emretti.» (En'âm, 153), «Hamd,... karanlıkları ve aydınlığı vareden Allah'a mahsûstur.» (En'âm,1), «Sağından ve solundan...» (Kâf, 17)

Bu ve benzeri âyet-i kerîme'lerin lafızları hakkın tek, bâtılın ise yaygın ve şu'belere ayrılmış olduğuna işaret etmektedir.

İbn Ebu Hatim diyor ki: Bana babamın... Eyyûb İbn Hâlid'den rivayetine göre o şöyle demiştir: «Arzulanan sahipleri —ya da fitnelerin sahipleri— diriltilecek. Kimin arzusu îmân idiyse onun fitnesi beyaz ve aydınlatıcı; kimin de arzusu küfür idiyse fitnesi siyah ve karanlık olacak.» Sonra: «Allah, inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Küfredenlerin dostları ise Tâğût'tur. Onları aydınlıktan, karanlıklara sürükler. İşte onlar, ateş yaranıdır. Onlar orada temelli kalacaklardır.» âyet-i kerîme'sini okudu. [\[33\]](#)

258 — Allah kendisine mülk verdiği için, Rabbı hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? Hani îbrâhîm: Benim Rabbım öldüren ve diriltendir,

deyince o, ben de diriltir ve öldürürüm demişti. İbrâhîm: Allah güneşi Doğudan getirir. Haydi sen de onu Batıdan getir deyince, o, küfreden herif apışıp kaldı. Öyle ya, Allah zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.

Nemrûd'un Küfrü

Hız. İbrâhîm ile Rabbı konusunda tartışan, Bâbil kralı Nemrûd İbn Ken'ân İbn Kûş İbn Sâm İbn Nûh'dur. Nemrûd'un nesebinin şöyle olduğu da söylenmiştir: Nemrûd İbn Fâlih İbn Âbir İbn Salih İbn Er-f ahşez İbn Sâm İbn Nûh.

Birinci olarak zikredilen Nemrûd'un şeceresi, Mücâhid ve başkalarının kavlidir.

Mücâhid der ki: Dünyanın doğusuna ve batısına hâkim olmuş krallar dördtür. Bunlardan ikisi mü'min, ikisi kâfirdir. Mü'min olanları Süleyman İbn Dâvûd ve Zülkameyn'dir. Kâfir olanları ise Nemrûd ve Buh-tunnasr'dır.

Allah Teâlâ buyuruyor: «Allah kendisine mülk verdiği için Rabbı-nın (varlığı) hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? (kalbin ile bilmedin mi?)» Nemrûd kendisinden başka bir ilâh olduğunu inkâr

ediyordu. Nitekim ondan sonra gelen Firavun da halkına :

«(Sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum.» (Kasas, 38) demişti.

Nemrûd'u bu şekilde azgınlığa, ağır küfre ve şiddetli inatlaşmaya onun kibri ve hükümdarlıkta uzun süre kalması sürüklemişti. Söylendiğine göre o, dört yüz sene hükümdarlık etmişti. Bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Allah kendisine mülk verdiği için...» buyurmaktadır.

Nemrûd, İbrahim'den, davet etmiş olduğu Rabbin varlığına bir delil istemişti. Bunun üzerine İbrâhîm : «Benim Rabbim öldüren ve diriltendir.» Onun varlığına delil bu eşyanın sonradan var olması, yokluktan belirmesi ve varolduktan sonra yok olmasıdır, demiştir. Bu, muhtar bir yaratıcının zarurî delilidir. Çünkü eşya kendi kendine meydana gelemez. Onları var edecek bir yaratıcıya mutlaka ihtiyâç vardır. Bu da benim tek ve ortaksız olarak ibâdetine çağırdığım Rabdir demişti.

İşte burada, tartışmakta olan kişi —ki bu Nemrûd'dur— şöyle der: «Ben de diriltir ve öldürürüm.»

Katâde, Muhammed İbn İshâk, Süddî ve birçokları şöyle diyorlar :

(Nemrûd bunu şöyle açıklar) : «Bana öldürülmeyi hak etmiş iki adam getirilir; birinin öldürülmesini emrederim, o öldürülür. Diğerinin de affedilmesini emrederim, o öldürülmez. İşte diriltme ve öldürmenin anlamı budur.»

Açıkça görüldüğü üzere Nemrûd bu anlamı kastetmemiştir. Çünkü İbrahim'in söylediğine bu bir cevap teşkil etmez, bu mânâda değildir. Çünkü bu anlam bir yaratıcının .varlığına engel değildir. O, ancak inat ve muhalefeti sebebiyle yaratıcılık makamını kendisi için iddia etmek istemiş ve kendisinin bunu yapabileceğini; daha sonra Firavun da: «Sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum.» (Kasas, 38) dediği gibi kendisinin diriltip, öldürebileceğini sanmıştır. İşte bunun içindir ki o, bu inat ve muhalefetinde devam edince İbrâ-hîm (a.s.) :

«Allah güneşi Doğudan getirir. Haydi sen de onu Batıdan getir.» demiştir. Sen iddia ettiğin gibi diriltir ve öldürürsen; diriltir ve öldüren, varlıkların zâtlarını yaratma, yıldızları ve hareketlerini emri altına almada onlar üzerinde tasarruf sahibi olandır. İşte güneş her gün Doğudan doğar. Eğer iddia ettiğin gibi diriltir ve öldüren ilâh isen onu Batıdan getir.»

Nemrûd aczini ve bu konuda inatlaşmaya gücü yetmediğini anlayınca susar ve konuşmaz. Hüccet de yerini bulmuş olur. Allah Teâlâ burada buyurur ki: «Öyle ya, Allah zâlimler gürhunu hidâyete erdirmez.» Onlara ne bir hüccet, ne de bir burhan ilhanı etmez. Bilâkis onların hüccetleri Rableri katında hükümsüzdür. Allah'ın gazabı ve şiddetli azabı onlar içindir.

Âyet-i kerîme'yi bu şekilde anlamak mantıkçıların birçoğunun zikrettiği «İbrâhîm (a.s.) in birinci makamdan ikinci makama intikâli; bir delilden, ondan daha açık bir delile intikâldir.» şeklindeki açıklamalarından daha güzeldir. Mantıkçılardan bazıları daha basît îbâre-ler söylemişlerdir ki, durum onların söylediği gibi

değildir. Aksine birinci makam ikincisi için bir mukaddime gibidir. Ve gerek birincide, gerekse ikincide Nemrûd'un iddiasının bâtil olduğu beyân edilmektedir.

Süddî'nin zikrettiğine göre; İbrâhîm (a.s.) ile Nemrûd arasındaki bu tartışma İbrâhîm (a.s.) in ateşten çıkmasından sonra meydana gelmiştir. İbrâhîm (a.s.) sadece o gün kral ile bir araya gelmiş ve aralarında bu tartışma cereyan etmiştir.

Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Zeyd İbn Eslem'den rivayet ettiğine göre, Nemrûd'un yanında yiyecek vardı ve insanlar yiyecek almak üzere ona giderlerdi. İbrâhîm (a.s.) de yiyecek almaya giden topluluklardan birisi içinde ona gitmiş ve aralarında bu tartışma geçmişti. Nemrûd da öteki insanlara verdiği halde İbrâhîm (a.s.) e yiyecek vermemiş, yanında yiyecek olmaksızın dışarı çıkmıştı. Ailesine yaklaşıncı bir toprak tepesine yönelip ondan yükünü doldurdu. Ve : «Aileme varınca bununla ailemi meşgul ederim.» diye düşündü. Evine vannca yükünü koydu ve gelerek bir köşeye yaslandı, uyudu. Hanımı Sâre yüklere yöneldi ve her ikisini de güzel

yiyeceklerle dolu buldu. Yemek yaptı. İbrâhîm (a.s.) uyanınca yaptıkları yemeği gördü ve: «Bu size nereden geliyor?» diye sordu. Hanımı: «Getirdiklerinden» diye cevapladı. İbrâhîm (as.) de anladı ki bu, Allah'ın kendilerine bahşetmiş olduğu bir rızıktır.

Zeyd İbn Eşlem anlatıyor: Allah Teâlâ bu zâlim krala bir melek gönderdi de melek kendisine Allah'a îmân etmesini emretti. O kabul etmedi. Sonra melek ikinci kere îmâna da'vet etti, o yine kabullenmedi. Sonra üçüncü kere da'vette de kabullenmeyince : «Ordunu topla, ben de ordumu toplıyacağım.» dedi.

Bir güneş doğma vakti Nemrûd maiyyetini ve ordularını topladı. Allah Teâlâ da üzerlerine bir bölük sivrisinek gönderdi. O kadar çoktular ki Nemrûd ve etrafındakiler güneşi göremez oldular. Allah Teâlâ bu sinekleri onların üzerine musallat kıldı da sinekler onların etlerini ve kanlarını yedi bitirdi, onları çırılçıplak kemikler halinde bırakıverdi. Sivrisineklerden birisi kralın burun deliklerinden girerek orada dörtyüz sene kaldı. Allah Teâlâ Nemrûd'a bununla azâb etti. O bu süre içinde

Allah'ın kendisini helak etmesine kadar başım tokmaklarla dövdürürdü. [\[34\]](#)

259 — Yahut altı üstüne gelmiş bir kasabaya uğrayan kimse gibisini görmedin mi? Allah, bunu ölümünden sonra nasıl diriltecek? dedi. Bunun üzerine Allah, onu yüz sene ölü bıraktı, sonra diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. O da: Bir gün veya bir günden de az kaldım, dedi. Hayır, yüz yıl kaldın. Öyle iken yiyeceğine, içeceğine bak; henüz bozulmamış, bir de merkebine bak. Hem seni insanlara bir ibret kılacağız. Kemiklere bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyor ve sonra onlara nasıl et giydiriyoruz? dedi Bu hal ona apaçık belli olunca: Artık Allah'ın herşe-ye Kadir olduğunu biliyorum, dedi.

Altı Üstüne Gelmiş Bir Kasaba

Âyet-i kerîme'de zikredilen kasabaya, uğrayanın kim olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. İbn Ebu Hâtim'in... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet ettiğine göre o, bu kişinin Üzeyr (a.s.) olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr de aynı senedle bunu rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim aynı görüşü İbn Abbâs,

Hasan, Katâde, Süddî ve Süleyman İbn Büreyde'den de hikâye etmişlerdir. Bu, meşhur olan kavildir.

Vehb İbn Münebbih ve Abdullah İbn Ubeyd de bu kişinin Eremya İbn Halkiya olduğunu söylemişlerdir.

Muhammed İbn İshâk... Vehb İbn Münebbih'in «Bu, Hızır (a.s.) m ismidir» dediğini söylemektedir.

İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize babam... Şam halkından birinin şöyle dediğini rivayet etti: «Allah'ın yüz sene öldürüp, sonra dirilttiği kişinin ismi Hazkıyel İbn Bora'dır.»

Mücâhid İbn Cebr'de şöyle demektedir: O, İsrâiloğullarından birisidir. Âyet-i kerîme'de adı geçen köy ise mşshûr kavle göre Beyt'ül-Mak-dis'tir. Bu kişi Buhtunnasr'ın orayı tahrîb ve halkını öldürmesinden sonra oraya uğramıştır.

Allah Teâlâ : «Altı üstüne gelmiş (duvarları ve tavanları yerle bir olmuş) bir kasabaya uğrayan kimse gibisini görmedin mi?» buyuruyor. Bu kişi büyük bir i'mârdan sonra buranın almış olduğu hali düşünür durur. Bu şiddetli harâb olma ve yıkılmayı gördüğünde eski haline dönmenin ne kadar uzak

olduğunu düşünerek : «Allah, bunu ölümünden sonra nasıl diriltecek?» der.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Bunun üzerine Allah onu yüz sene ölü bıraktı, sonra diriltti.»

Râvî şöyle anlatıyor :

Onun ölümünden yetmiş sene sonra belde tekrar i'mâr edildi, sakinleri toplandı ve İsrâiloğulları oraya tekrar döndüler. Allah Teâlâ ölümünden sonra o kişiyi dirilttiğinde ilk önce Allah'ın yaptıklarını görebilmesi için gözlerine can verdi ki Allah bedenini nasıl diriltiyor görsün. Tamamen canlanıp kalkarak doğrulunca Allah Teâlâ vasıtasıyla kendisine sordu : «Ne kadar kaldın?» O kişi günün başlangıcında ölmüş olup Allah Teâlâ kendisini günün sonuna doğru diriltmişti. Güneşi hâlâ durur görünce zannetti ki aynı günün güneşidir ve şöyle cevap verdi: «Bir gün veya bir günden de az kaldım.» Allah Teâlâ'da : «Hayır yüz yıl kaldın. Öyle iken yiyeceğine, içeceğine bak. Henüz bozulmamış.» buyurdu. Zikredildiğine göre yanında üzüm, incir ve şıra vardı. Onları önceki hali üzre buldu. Hiçbir şey değişmemişti; şıra bozulmamış, incir ekşiyip kokmamış, üzüm

eksilmemişti. «Bir de merkebine bak.» Sen bakıyor olduğun halde Allah onu nasıl diriltiyor. «Hem seni insanlara bir ibret (ve ölümden sonra dirilmeye bir delil) kılacağım. Kemiklere bak, onları nasıl birleştirip, yerli yerine koyuyoruz...»

Süddî ve başkaları şöyle anlatırlar :

Merkebinin kemikleri sağında, solunda dağılmış durumdaydı. (Adam dirilince) onlara baktı. Kemikler bembeyaz parlıyordu. Allah Teâlâ bir rüzgâr gönderdi de rüzgâr kemikleri etraftan toparlayıp bira-raya getirdi. Sonra her bir kemik yerli yerine gelerek ayakta duran bir merkeb haline geldi. Ama sadece kemikten bir merkeb; üzerinde hiç et yok. Sonra Allah Teâlâ kemiklere et, sinir, damarlar ve deri giydirdi. Sonra bir melek gönderdi de melek merkebin burun kemiklerine üfürdü ve o da Allah'ın izniyle tām bir merkeb olarak anırdı. Bütün bunlar Üzeyr'in gözleri önünde cereyan etti. Bütün bunlar ona apaçık belli olunca: «Artık Allah'ın her şeye kadir olduğunu biliyorum.» Hepsini açıkça gördüm ve ben bu konuda zamanın halkının en çok bilgili olanıyım dedi. [\[35\]](#)

260 — Hani îbrâhîm: Rabbım, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, deyince. İnanmıyor musun? demişti. O da: Hayır, öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun, demişti. Öyleyse dört çeşit kuş al; onları kendine alıştır. Sonra her dağ başına onlardan birer parça koy. Sonra onları çağır. Koşarak sana gelirler. Ve bil ki şüphesiz Allah Azîz'-dir, Hakîm'dir.

Hz. İbrahim'in Delili

İbrahim (a.s.) in bu isteği için bir takım sebepler sıralarlar. Onlardan birisi şöyledir :

İbrahim (a.s.) Nemrûd'a: Benim Rabbım diriltten ve öldürenidir, dediğinde bu konuda ilme'l-yakîn derecesinden, ayne'l-yakîn derecesine yükselmek ve bunu bizzat gözleriyle görmek isteyip: Rabbım ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demiş. Allah Teâlâ da: «İnanmıyor musun?» demişti. O buna cevaben: Hayır, öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun, deyivermişti.

Buhârî'nin bu âyet-i kerîme'nin tefsirinde rivayet ettiği hadîs-i şerif şöyledir: Bize Ahmed İbn Salih... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular: «Biz şüphe etmeye İbrahim'den daha lâyığız. O: «Rabbım ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster.» deyince Allah Teâlâ : «İnanmıyor musun?» demişti. O da : «Hayır, öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun.» demişti.»

Hadîs Müslim tarafından da rivayet edilmiştir. Buradaki şüpheden bilgisizlerin anladığı şüphe kastedilmemektedir ve bu konuda ihtilâf da yoktur. Bu hadîs-i şerife muhtelif cevaplar verilmiştir.

Allah Teâlâ: «Öyleyse dört çeşit kuş al, onları kendine alıştır...» buyurur.

Her ne kadar tesbîtinde bir fayda yoksa da müfessirler bu dört kuşun neler olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Şayet mühim olsa idi Kur'an-ı Kerîm bunlann neler olduğunu belirtirdi.

İbn Abbâs'tan rivayete göre; o, bu. kuşlann kuğu, tavus, horoz ve güvercin olduklarını söylemiştir. Yine İbn Abbâs'tan rivayete göre İb-râhîm <a.s.) ördek, deve kuşu yavrusu, horoz ve tavus kuşlarını almıştı.

Mücâhid ve İkrime ise bu kuşlann güvercin, horoz, tavus ve karga olduğunu söylemiştir.

Avfî, «Onları kendine alıştır...» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle diyor:

«Onları kendine alıştır, güvendir. Sana alışınca onlan kes. Sonra her bir dağın başına onlardan bir parça koy.»

Anlatıldığına göre İbrahim (a.s.) dört kuş alıp, keser. Sonra onları parçalar, tüylerini yolar ve parça parça ederek parçaları birbirine karıştırır sonra tekrar bölümlere ayırarak bir kavle göre dört, başka bir kavle göre de yedi dağın başına birer parça koyar.

İbn Abbâs anlatıyor:

»Kuşların başlarını eline alır, sonra Allah Teâlâ kendisine kuşları çağırmasını emreder o da Allah Teâlâ'nın emrettiği üzere kuşları çağırır. Tüyler tüylere, kan kana, etler etlere ve her kuşun parçaları ait oldukları yerlere uçuşmaya başlar ve birbiriyle birleşerek her kuş başlı başına teşekkül ederek İbrahim (a.s.) in arzu etmiş olduğu görmenin daha belîğ olması için ona doğru yürümeye başlarlar. Her kuş İbrahim (a.s.) in elinde olan başım almak üzere ona doğru gelmeye başlar. Kuşlar kendilerine başka bir baş verilmek istendiğinde kabul etmez, ancak

kendi başı ona verildiğinde Allah'ın kudretiyle kendi başıyla vücûdu birleşir. İşte bunun içindir ki o şöyle der : «Ve biliyorum ki şüphesiz Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» öyle Azîz'dir ki hiçbir şey O'nu mağlûb edemez, dilediği şey, hiçbir engel olmadan meydana gelir. Çünkü O'nun her şeye gücü yeter. Sözlerinde, işlerinde, kanun koymasında ve takdirinde hikmet sahibidir

Abdürrezzâk diyor ki: ... Bize Ma'mer'in... «Hayır, öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun...» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir : «Kur'an'da bana göre bundan daha çok ümit verici başka bir âyet yoktur.»

İbn Cerîr der ki: Bana Muhammed İbn el-Müsennâ'nın... Saîd İbn el-Müseyyeb'den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Bizim gençlik zamanımızda Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Amr İbn el-As bira-rayaya gelip buluşma hususunda sözleştiler. Birisi diğerine dedi ki: «Sana göre Allah'ın kitabında bu ümmete en fazla ümit veren âyet hangisidir?» Abdullah İbn Amr : «De ki: Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi

kesmeyin. Muhakkak ki Allah bütün günâhları yarlıgar.» (Zümer, 53) âyetidir, dedi. İbn Abbâs da : Evet sen böyle diyorsun ama bana göre bu ümmet için İbrâhîm (a.s.) in şu sözü daha ümit vericidir: «Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, deyince «İnanmıyor musun?» demişti. O da : «Hayır, öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun» demişti.

Bu hadîsin değişik bir rivayeti Hâkim tarafından Müstedrek'de rivayet edilmiş ve Hâkim : «İsnadı sahihtir, ancak Buhârî ve Müslim tah-rîç etmemişlerdir.» [\[36\]](#)

Denildi ki; bu dört kuş tavus, horoz, karga ve güvercindir. Bazıları da güvercin yerine şahinin adını zikrederler. Bu âyette; ruhların ebedî hayatla dirilmesinin, ancak arzuların öldürülmesi ve tavus kuşunun niteliği olan şehvetlerin, süslerin yok edilmesiyle horozun özelliği olan saldırganlığın giderilmesiyle, karganın niteliği olan uzun emeller ve ruhî hasisliğin yokedilmesiyle, güvercinin özelliği olan arzuların peşinde koşuşmaktan vazgeçmekle mümkün olduğu i'mâ edilmektedir. Özellikle kuş bu konuda örnek olarak verilmiştir. Çünkü o, insana da-

ha yakın olan ve hayvânî özelliklerin hepsini kendinae toplayan bir hayvandır. [\[37\]](#)

Ruhun Bakâsı Problemi

İyi bil ki; bu kıssa ruhun bakî olduğunu göstermek için bir giriş mâhiyyetindedir. Bu sözler zahiri itibariyle herkese yöneltilmişse de, bâtını itibariyle yalnızca seçkinlere yöneltmiştir. Ruhun bakâsının delili ya aklî nazarla veya rûhbilimle olur. Aklî nazar ile ruhun bakâsının tesbîtinde üç yol vardır :

İbn Miskeveyh'in Tehzîb'ül-Ahlâk isimli kitabında anlattığına göre; ruhların bakâsı basît olarak şu şekilde açıklanmıştır: Ruh, ne cisimdir, ne de cismin üzerine geçmiş bir arazdır. Biz cismin bir tek şekli kabul ettiği ve aynı anda birden çok şekle yeterli olmadığını görüyoruz. Üçgen şeklinde olan bir cismin aynı anda dörtgen, altıgen olması kabil değildir. Cisim bir şekli atmadan bir başka şekli almaz. Dörtgen ise üçgen olabilmesi için, ancak o cismin kendi tabîatindeki dörtgenlik özelliğini atması gerekir. Ruhlara gelince, bunun tam tersine olduğu görülüyor. Şöyle ki biz aynı anda zihnimizde kızıllı,

yeşili, sarıyı ve maviyi, üçgeni, dâireyi, dörtgeni, uzunlu, kısayı, yükseği, alçağı, güzeli ve çirkini tasavvur edebiliyoruz. Bunun hepsi akılda birleşip saklanmıştır. Bunun da ötesinde biz pek çok bilgileri öğrenip tasarlayabiliyoruz. Halbuki cisim ancak bir şeyi kaldırabilir. Ve o özelliği attıktan sonra ancak bir başka özellik alabilir.

Keza görüyoruz ki; akıl maddî şeylere daldığı zaman, zihnî şeylerden uzaklaşıyor. Maddî şeylerden kaçındıkça zihnî şeylere yaklaşıyor. Yine görüyoruz ki, insanlar çok yedikçe ve çok içtikçe başkaları ondan nefret edip küçümsüyorlar. Buna karşılık çok bilen, herkes tarafından sevilmeştir. Diğer taraftan, biz cismin araçlarından olan gözümüzle güneşe baktığımız zaman gözümüz kamaşıyor ve görme gücü zayıflıyor. Ama aklımızla zor mes'eleleri çözdüğümüz zaman bu, kolay mes'e-leleri anlamak gücümüzü arttıran bir neden oluyor. İşte bütün bunlar nefsin tabiatının maddeden farklı olduğunu gösteriyor. Rûh; muhtelif şekilleri alabildiği halde beden alamıyor. Rûh; fazlalığı sevdiği halde beden fazlalıktan iğreniyor. Rûh; daha zor olanla uğraştığı

zaman daha da güçleniyor, beden ise zayıflıyor. Bu misâller rûh ve bedenın ayrı yapıya sahip olduğunu gösteren delillerdir. Öyleyse ruhun yapısı bedenlerin yapısından farklı bir mâhiyete sahiptir. Rûh; bileşik olmayan bâsît âlemin malıdır. Çünkü cisimler bileşiktir. Bizde düşünüp hükmeden güç, bedenden farklıdır. Eğer rûh bileşik olsaydı onun bir bölümünün bilgin, bir bölümünün câhil olması mümkün olurdu. Şöyle ki bir problemin bir kısmını öğrenmiş, bir kısmını bırakmış olabilirdi. Bu ise bilgi ve bilgisizlik gibi iki çelişik durumun birleşme-sidir ki bu, muhaldır.

İbn Miskeveyh'in «Ahlâk» kitabının başında zikrettiği bu delillerin hepsinin kesin burhanlar olduğunu söyleyerek zikretmiyorum. Sadece, ey akıl sahibi insan, İbrahim Halîl ile kuşlar konusunu anlayabilmen için delil metodunu sana öğretmeye çalışıyorum. İbn Miskeveyh rûh ile beden ayırımını mukayese ederek ilmî bir şekilde tahlil etmiştir...

Bir diğer görüş de büyük bilgin İbn Sina'nın ruhla beden ayırımı konusunda el-İşârât kitabında naklettiği görüştür. Bunun özeti şöyledir : İnsan, her

ne kadar öteki organlarının tümünü bilmesede kendi varlığını bilir. Şu halde bilinen kendi zâtıdır ve o bilinmeyenden farklıdır. Dolayısıyla kendi zâtı, cisminden başkası olmalıdır ki bu, «ben» derken kastettiği şeydir. Görmez misiniz insanın iki eli, iki ayağı kesilse ve derisi yüzülse o yine «ben» diyecektir. «Ben» derken neyi kastetmektedir? Kalb, ciğer, böbrek, dalak gibi iç organlarını mı? Bunları ancak teşrih yoluyla öğrenebilir. Halbuki biz, insanın kendisi hakkındaki her türlü bilgilerden uzak olduğunu farzetmiştik... Böylece İbn Sina'ya göre insanın «ben» derken ifâde ettiği şey, iç ve dış organlarının dışında bir şeydir ki bu cisim değil, ruhun kendisidir.

Üçüncü görüş, İbn Tufeyl'in Hayy İbn Yakzân isimli eserinde anlattığı görüştür. Bilindiği gibi İbn Tufeyl bu eserinde bir adada yalnız basma yetişen bir çocuğun; kendisi, kâinat ve Allah hakkındaki bilgilerin tekevvününden bahsetmektedir. [\[38\]](#)

261 — Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi

başak veren tanenin durumu gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Ve Allah Vâsi'dir, Alimdir.

İnfâk ve Sadaka

Bu, Allah'ın, kendi yolunda ve kendi rızâsı için infâk edenin sevabını artıracığına, iyiliğini on kattan yediyüz kata kadar artıracığına dâir vermiş olduğu bir örnektir. Şöyle buyuruyor : «Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu...»

Saîd İbn Cübeyr âyet-i kerîme'deki «Allah yolunda» kısmının «Allah'a ibâdet etmek» Mekhûl ise; «At yetiştirme, silâh hazırlama ve benzeri yollarla cihâd için harcamada bulunma.» anlamına geldiğini söylemektedirler.

Şebîb İbn Bişr, İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle diyor : «Cihâd ve hacc yolunda harcanan bir dirhem yediyüz katma kadar artar.» İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «... Her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir.» buyurmaktadır.

Bu örnek, yediyüz sayısının zikrinden gönüllerde daha tesirlidir. Çünkü bunda, sâlih amellerin Allah Teâlâ tarafından sahipleri için arttırılacağına işaret

vardır. Nasıl ki ekin.de tertemiz toprakta eken için artmaktadır.

İyiliklerin yediyüz katına kadar arttırılacağına dâir hadîs-i şerifler vârid olmuştur:

İmâm Ahmed diyor ki: Bize Ziyâd İbn Rebî' Ebu Hidâş'ın... İyâz İbn Ğatîf'den rivayetine göre o şöyle demiştir: Yan tarafına isabet eden bir hastalıktan dolayı Ebu Ubeyde'yi ziyaret etmek üzere yanına girmiştik. Hanımı Tuhayfe başucunda oturuyordu. Sorduk : Ebu Ubey-de geceyi nasıl geçirdi? Hanımı: Vallahi ecir ile geceledi, diye cevapladı. Ebu Ubeyde ise : Ecirle gecelemedim, dedi. Yüzü duvara dönük idi, yüzünü topluluğa doğru çevirdi ve şöyle dedi: Niçin böyle konuştuğumu sormayacak mısınız? Onlar: Söylediğin hoşumuza gitmedi ki ondan sana soralım, dediler. Şöyle konuştu : Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işitmiştim : «Kim yanında bulunan fazla maldan Allah yolunda harcarsa yediyüz, kim nefesine ve ailesine harcarsa *ya* da Ijir hastayı ziyaret ederse, *ya* da bir eziyeti kaldırırsa bu iyilik on katı artar. Bozulmadığı sürece oruç bir kalkandır. Allah kimi

cesedindeki bir belâ ile imtihan ederse bu, kendisinin günâhlarından bir eksiltmedir.»

Neseî bu hadîsin bir kısmını «oruç bölümünde» başka bir şekliyle ve mevkuf olarak rivayet etmiştir»

İmâm Ahmed diyor ki; bize Muhammed tbn Ca'fer'in... İbn Mes'ûd' dan rivayetine göre, bir adam Allah yolunda yuları üzerinde bir deve bağışladı. Allah Rasûlü şöyle buyurdular: «Muhakkak ki sana kıyamet günü yularları üzerinde yediyüz deve getirilecektir.»

Hadîs Müslim ve Neseî tarafından rivayet edilmiştir. Ancak Müslim'in lafzı değişiktir.

İmâm Ahmed diyor ki: Bize Amr İbn Mecma Ebu'l-Münzîr el-Kin-dî'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) : «Allah Teâlâ Âdemoğlunun iyiliğini on mislinden yediyüz misline kadar arttırdı. Ancak oruç hâriç. «Oruç Benim içindir ve onun karşılığını (mükâfatını) Ben veririm. Oruçlu için iki sevinç vardır : İftar ettiği sıradaki sevinci ve kıyamet günündeki sevinci» buyurmuştur. Oruçlunun ağız kokusu Allah

katında misk kokusundan daha güzeldir.» buyurmuşlardır.

Ebu Dâvûd diyor ki: bize Muhammed İbn Amr İbn Serh'in... Sehl İbn Muâz'dan, onun da babasından rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) : «Allah yolunda harcamaya ilâveten namaz, oruç ve zikir yediyüz kat arttırılır.» buyurmuşlardır.

İbn Ebu Hatim diyor ki; bize babamın... İmrân İbn Husayn'dan, onun da Rasûlullah (s.a.) tan rivayetinde o, şöyle buyurmuşlardır: «Kim Allah yolunda bir nafaka gönderir de kendisi evinde oturursa kıyamet günü onun her bir dirhemi için yediyüz dirhem; kim de Allah yolunda savaşır ve bu yolda infâkda bulunursa onun her bir dirhemi için yediyüz bin dirhem vardır.» Sonra Rasûlullah (s.a.) : «Allah, dilediğine kat kat verir...» âyeti kerîme'sini okudular.

İyiliklerin ikibin kere bin kat arttırılacağına dâir Ebu Osman en-Nehdî'nin Ebu Hüreyre'den rivayet etmiş olduğu hadîs-i şerîf (245) âyetin tefsirinde geçmişti.

İbn Merdûyeh diyor ki; bize Abdullah İbn Ubeydullah İbn el-Askerî el-Bezzâr'ın... İbn Ömer'den rivayetine göre «Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu...» (Bakara, 241) âyet-i kerîme'si nazil olunca Rasûlullah (s.a.) : «Rabbım ümmetim için arttır.» diye niyazda bulundu. Allah Teâlâ da : «Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç vesin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin.» (Bakara, 245) âyet-i kerîme'sini indirdi. Rasûlullah (s.a.) yine : «Rabbım, ümmetim için arttır.» dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ da: «Yalnız sabredenlere ecirleri hesapsız olarak ödenecektir.» (Zümer, 10) âyet-i kerîme'sini indirdi.

Hadîsi Ebu Hatim ve İbn Hibbân Sahîh'inde değişik bir senedle rivayet etmişlerdir.

Allah Teâlâ buyurur: «Allah, dilediğine (işindeki ihlâsına göre) kat kat verir. Ve Allah'ın, (fazlı bütün yaratıklarınkinden) geniştir ve Allah (kimin buna mütsehak olduğunu, kimin ise müstehak olmadığını) iyi bilendir.» [\[39\]](#)

262 — Mallarını Allah yolunda infâk edip de, sonra infâk ettikleri şeyin ardından başa kakmayan ve eziyet etmeyenlerin mükâfatı, Rabları katındadır.

Onlara korku yoktur. Ve mahzun da olacak değillerdir.

263 — Bir tatlı dil, bir de af, peşinden eziyet gelecek sadakadan daha hayırlıdır. Ve Allah Gani'dir, Halîm'dir.

264 — Ey îmân edenler, Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakma ve eziyet etmekle heder etmeyin. O gösteriş yapanın hali üzerinde toprak bulunan kayanındaki gibidir. Şiddetli bir yağmur isabet ettiğinde onu katı bir taş halinde bırakır. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfirler güruhunu hidâyete erdirmez.

Tatlı Dil ve Sadaka

Allah Teâlâ kendi yolunda bulunan ve sonra da hayır ve sadaka verdiği kimselerin başına kakmayan, yaptığından dolayı hiç kimseye ne sözle, ne de işiyle başa kakmayan kimseleri överek buyuruyor ki : «Mallarını Allah yolunda infâk edip de sonra infâk ettikleri şeyin ardından başa kakmayan ve (iyilik yaptıkları kimseye daha önceki iyiliğin ecrini

düşüren) eziyette bulunmayanların mükâfatı Rabları katmdadır. (Onların sevabı ancak Allah'adır, ondan başka hiç kimseye değil.) Onlara (kıyamet günü meydana gelecek kıyamet korkularından) hiç bir korku yoktur. (Geride bıraktıkları çocuklarından, dünya hayatı ve nimetlerinden dolayı) mahzun da olacak değillerdir. (Çünkü kendileri için bunlardan daha hayırlı olan şeylere kavuşacaklardır.)»

«Bir tatlı dil (güzel bir kelime, müslüman için bir duâ) ve (sözlü, ya da fiilî bir zulmü) affetmek, peşinden eziyet gelecek sadakadan daha iyidir.»

İbn Ebu Hatim diyor ki; bize babamın... Amr İbn Dinar'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Bize ulaştığına göre Allah Rasûlü : «Allah'a, güzel bir sözden daha sevimli gelen başka bir sadaka yoktur; Allah Teâlâ'nın şu sözünü işitmedin mi: «Bir tatlı dil, bir de af, peşinden eziyet gelecek sadakadan daha iyidir. Ve Allah ganî'dir, halîm'dir. (yumuşak davranır, bağışlar, affeder ve onların günâhlarından vazgeçer.)» buyurmaktadır,» demiştir.

Sadakayı başa kakmanın yasaklandığına dâir hadîs-i şerifler vârid olmuştur. Şöyle ki:

Müslim'in Sahîh'inde Şu'be'nin Ebu Zerr'den rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır :

«Üç sınıf insan vardır ki kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için elim bir azâb vardır : Verdiğini başa kakan, elbisesini kibir için yerlerde sürüyen ve malını yalan yeminle satan.»

İbn Merdûyeh diyor ki; bize Ahmed İbn Osman İbn Yahya'nın... Ebu'd-Derdâ'dan rivayetinde Rasûlullah (s.a.) :

«Ana babasına karşı gelen, başa kakıcı olan, devamlı içki içen ve kaderi yalanlayan cennete giremez.» buyurmuşlardır.

Bu hadîsin bir benzerini İmâm Ahmed, İbn-Mâce, Yûnus İbn Mey-sere hadîsinden rivayet etmişlerdir.

Sonra İbn Merdûyeh, İbn Hibbân, Hâkim Müstedrek'inde ve Neseî... Abdullah İbn Ömer'den rivayet ettiler ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

«Üç sınıf insan vardır ki kıyamet günü Allah Teâlâ onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz : Anne

babasına karşı gelen (isyan eden), devamlı içki içen ve verdiğini başa kakan.»

Bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler... sadakalarınızı başa kakma ve eziyet etmekle heder etmeyin.» buyurarak arkasından getirilen başa kakma ve eziyet ile sadakanın boşa gideceğini, sadaka sevabının başa kakma ve eziyetin günâhını karşılamayacağını haber vermektedir. Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor: «İnsanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi...» İnsanlara gösteriş için verilen sadakanın boşa gittiği gibi siz de sadakalarınızı başa kakma ve eziyetle boşa götürmeyin. Gösteriş için sadaka veren kişi Allah rızâsını kastederek bu işi yaptığını insanlara gösteriyor. Halbuki onun maksadı insanların kendisini övmesi, ya da insanlar arasında teşekküre şâyân görülmek için güzel sıfatlarla meşhur olması, ya da kendinin cömert olduğunun söylenmesi ve benzeri dünyevî maksadlardır. O hiçbir zaman Allah'ın rızâsını ve onun sevabını arzulamamaktadır. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp...» buyurmaktadır.

Sonra Allah Teâlâ gösteriş için malını harcayan —Dahhâk'e göre nafakasının peşinden başa kakıp eziyette bulunan— kimsenin durumuna bir misâl vererek şöyle buyuruyor : «Onun hali; üzerinde toprak bulunan kayanındaki gibidir. Şiddetli bir yağmur isabet ettiğinde (üzerinde bulunan toprağı gideriverir de) onu katı bir taş halinde bırakır. (İşte gösteriş yapanı

Eksik

hidâyete erdirmez.» [\[40\]](#)

265 — Allah'ın rızâsını kazanmak ve kalblerindeki sağlamlaştırmak için mallarını inf âk edenlerin hali, bir tepedeki güzel bir bahçenin haline benzer. Kuvvetli bir sağanak düşünce yemişlerini iki kat verir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisenti bulunur ve Allah işlediklerinizi görür.

İnanan ve İnanmayan Örneği

Bu, mallarım Allah'ın rızasını arzulayarak ve Allah Teâlâ'nın yaptıklarına karşı bol mükâfatı vereceğine inanarak harcayan mü'minlerin misâlidir.

Bu ifâdenin bir benzeri, sıhhatinde ittifak edilmiş olan şu hadîs-i şeriftir. «Kim îmân ederek ve sevabını

Allah'tan umarak Ramazân orucunu tutarsa...» Yani kim Ramazân orucunu Allah'ın farz kıldığına inanarak ve sevabını Allah'tan umarak tutarsa.

ŞaTrî: «Kalblerindeki sağlamaştırmak için...» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle diyor : «Tasdik ve yakînini sağlamak için»

Katâde, Ebu Salih ve İbn Zeyd de böyle söylemişler; İbn Cerîr de bu açıklamayı tercih etmiştir.

Mücâhid ve Hasan ise: «Sadakalarını nereye vereceklerini iyi tes-bît etmek için.» açıklamasını getirmişlerdir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: İşte bunların hali «Bir tepedeki —İbn Abbâs ve Dahhâk'ın ilâvesine göre içinden nehirler akan— güzel bir bahçenin haline benzer. Kuvvetli bir sağnak düşünce, yemişlerini (benzeri bahçelere göre) iki kat verir, (tepede olmasına rağmen asla kuraklık görmez. Çünkü bol yağmur yağmasa bile bir çisentisi bulunur. Bu çisenti bile ona yeter. İşte mü'minin ameli de böyledir; asla boşa gitmez. Bilakis Allah onu kabul eder, çoğaltır ve güzel amel işleyen herkesin amelini

niyetine göre arttırır.)» İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Ve Allah işlediklerinizi görür.» Kullarının amellerinden hiçbir şey O'na gizli kalmaz, buyurmaktadır. [\[41\]](#)

266 — Biriniz ister mi ki; hurmalardan ve üzümlerden bir bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın, içinde her çeşit meyve bulunsun da; kendisi ihtiyarlamış, çocukları da güçsüz kalmışken bahçesi ateşli bir kasırga ile yaniver-sin. Düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklar.

Bu âyetin tefsirinde Buhârî der ki: Bize İbrâhîm İbn Mûsâ'nm... Übeyd İbn Umeyr'den rivayetine göre o şöyle demiştir : Ömer İbn Hat-tâb bir gün Rasûlullah (s.a.) m ashabına : «Biriniz istermi ki; hurmalardan ve üzümlerden bir bahçesi olsun...» âyet-i kerîme'si kimin hakkında nazil olmuştur biliyor musunuz?» diye sordu. Onlar : Allah en iyi bilir, dediler. Ömer kızdı ve : Biliyoruz, ya da bilmiyoruz deyin, dedi. İbn Abbâs şöyle konuştu : Ey mü'minlerin emîri, bende bu konuda bir bilgi var. Ömer : Ey kardeşimin oğlu; söyle.ve kendini küçük görme, dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle konuştu

: Bu âyet bir amel için misâl olarak getirildi. Ömer sordu : Hangi amel? İbn Abbâs : «Zengin bir adam vardı; Allah'a itaat üzre idi. Sonra Allah ona şeytânı gönderdi de adam günâhlar işledi. O kadar ki eski amellerini tümüyle batırdı. İşte bu, o adamın ameli hakkındadır.» diye cevap verdi.

Bu hadîs-i şerîf —ki Buhârî bu hadîsi Hasan İbn Muhammed ez-Za'ferânî kanalıyla... İbn Cüreyc'den rivayet etmiştir— Buhârî'nin rivayetinde münferid kaldığı hadîs-i şeriflerdendir. Bu âyetin tefsirinde bu hadîs-i şerîf yeterlidir ve âyet-i kerîme'de verilen misâl açık seçik anlaşılmaktadır. Bir adam var; önce güzel ameller işler, sonra hareketleri değişir ve iyiliklerini kötülöklere çevirir. Böylece ikinci olarak yapmış olduğu işler daha önce yaptığı iyilikleri yok eder. Durumların en dar olanında, birinci yaptıklarından azıcık bir amele bile muhtaç duruma düşer. Elinde hiçbir şey kalmaz ve daha önceki durumundan daha muhtaç bir hale düşer. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : ((Kendisi ihtiyarlamış, çocukları da güçsüz kalmışken bahçesi ateşli bir kasırga ile yanıversin. (kasırgadaki alev bahçesinin

meyvelerini yaksın ve ağaçlarını yok etsin. Bunun hali nice dir?)» buyurmuştur.

İbn Ebu Hatim, Avfî tarîki ile İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki o şöyle demiştir: Allah güzel bir misâl verdi, O'nun her misâli güzeldir. Şöyle buyurdu : «(Gençliğindeki işini anlatarak) biriniz ister mi ki; hurmalardan ve üzümlerden bir bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın, içinde her çeşit meyve bulunsun da kendisi ihtiyarlamış, çocukları da güçsüz kalmışken (ömrünün sonlarına doğru olan halini anlatıyor.) bahçesi ateşli bir kasırga ile yanıversin.» Böyle bir bahçeyi yeniden dikecek kuvveti yoktur artık. Hayırlı bir nesil de bırakmamıştır ki bu bahçenin bir benzerini ona tekrar yapıversin. İşte kıyamet günü Allah Teâlâ'nın huzuruna getirilecek olan kâfirin durumu da böyledir : Allah'ın rızasını kazanacak bir hayrı yoktur. Nasıl ki bahçe sahibinin eski bahçenin bir benzerini ona tekrar yapıversin. İşte kıyamet günü Allah kendine dönecek bir hayır bulamayacaktır. Nasıl ki öteki çocuklarından bir fayda görememiştir. Kâfir en muhtaç olduğu dönemde ecirden mahrum kalacaktır.

Nasıl ki öteki de en muhtaç olduğu dönemde —ki ihtiyarlık ve çocuklarının zayıflığı dönemidir— bahçesinden mahrum ka-livermişti.

Hâkim de Müstedrek'inde rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) dualarında şöyle derdi: «Allah'ım yaşlılığında ve ömrümün bitiminde bana rızkımı geniş kıl.»

İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

«Düşünürsünüz (ibret alır, misâlleri ve mânâları anlar ve ne kastedildiğini kavrarınız.) diye Allah size âyetlerini böyle açıklar.»

Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmaktadır : «İşte misâller. Biz, onları insanlara anlatıyoruz. Onları ancak bilenler anlar.» (Ankebût, 43) [\[42\]](#)

267 — Ey îmân edenler, kazandıklarınızın iyilerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan infâk edin. Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin. Ve bilin ki Allah Gani'dir, Hamîd'dir.

— Şeytân sizi fakirlik ile korkutarak, çirkin şeyleri emreder. Allah ise size mağfiret ve bolluk va'deder. Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.

— Hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet verilmişse şüphesiz ki, ona pek çok hayır verilmiştir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar.

İnfâk ve Hikmet

Allah Teâlâ mü'min kullarına Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği, kazandıkları mallardan — Mücâhid'e göre ticâretten kazandıkları mallardan, Ali ve Süddî'ye göre altın ve gümüşten— ve Allah'ın kendileri için yeryüzünde bitirdiği meyve ve ekinlerden infâk etmeyi emrediyor. İbn Abbâs'a göre buradaki infâk ile zekât kastedilmektedir.

İbn Abbâs şöyle diyor :

«Allah Teâlâ mü'min kullarına, mallarının en temiz, en güzel olanlarından infâkta bulunmayı emrediyor; mallarının bayağı ve kötü olanlarını tasaddukdan da men'ediyor. Çünkü Allah Teâlâ temizdir ve ancak temiz olanı kabul eder. Bunun içindir ki «Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye kalkmayın.» Böyle şeyleri

kabulde Allah sizden daha müstağnidir. Dolayısıyla hoşlanmadığınız şeyleri Allah için vermeye kalkmayın.» buyurmaktadır.

«... Bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyet-i kerîme'sinin «infâkta bulunmak üzere helâl malı bırakıp da harama yönelmeyin.» anlamında olduğu söylenmişse de sahîh olan birinci görüştür.

Burada İmâm Ahmed'in rivayet ettiği şu hadîs-i şerifi zikretmek yerinde olacaktır.

Bize Muhammed İbn Ubeyd... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Allah Teâlâ azıklarınızı aranızda paylaştırdığı gibi huylarınızı da aranızda bölüştürmüştür. Allah dünyayı sevdiğine de, sevmediğine de verir. Dini ise sadece sevdiğine verir. Allah kime din vermiş ise muhakkak ki onu sevmiştir.. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki kul, kalbi ve dili müslüman olmadıkça müslüman olmuş olmaz. Komşusu kendisinin kötülüklerinden emîn olmadıkça kişi îmân etmiş olmaz.», «Ey Allah'ın Peygamberi kişinin komşusuna kötülükleri nedir?

sorusu üzerine Allah'ın Rasûlü : «Onu aldatması ve zulmüdür.» buyurarak şöyle devam ettiler : «Kul haramdan bir mal kazanır da ondan in-fâkda bulunursa kendisine bereketli kılınmaz, ondan tasadduk ederse kabul edilmez, arkasında bıraksa bile o ancak kendisini cehenneme götüren bir azık olur. Allah kötüyü kötü ile silmez; kötüyü ancak iyi, güzel ile siler. Kötü de kötüyü silmez, yok etmez.»

İbn Cerîr der ki: Bize Hüseyin İbn Ömer el-Abkârî'nin... «Ey îmân edenler, kazandıklarınızın iyilerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan infâk edin. Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyet-i kerîme'si hakkında Berrâ İbn Âzib'-den rivayetine göre o şöyle demiştir :

Bu âyet-i kerîme Ansâr hakkında nazil oldu. Ansâr, hurma kesme günleri gelince bahçelerinden taze hurmaları alır ve bunları Rasûlullah (s.a.) in mescidinde iki direk arasına gerilmiş bir ipe asarlardı. Muhacirlerin fakirleri de onlardan yedi. Ansârdan birisi kötü, âdi hurmaları aldı ve taze hurma salkımlarının arasına koydu. Bunun caiz

olduğunu sanıyordu. Böyle yapanlar hakkında Allah Teâlâ «... Bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyetini indirdi.

Hadîsi aynı sened ile İbn Cerîr, İbn Mâce, İbn Merdûyeh ve Hâkim Müstedrek'inde rivayet etmişlerdir. Hâkim bu hadîs hakkında : Buhar! ve Müslim'in şartlarına göre sahîhdir, ancak ikisi de bu hadîsi tahriç etmemişlerdir, demektedir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... Berâ'dan rivayetinde o şöyle demiştir: «Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyet-i kerîme'si bizim hakkımızda nazil oldu : Bizim hurmalarımız Vardı. Bizler çokluğuna ve azlığına göre hurmalıklarımızdan hurma salkımlarını getirir ve mescide asardık. Ehl-i Suffe'den —ki onların yiyecekleri yoktu— birisi acıktığı zaman gelir, asâsıyla bir salkıma vurur ve ondan düşen taze hurmaları yerdî. Hayırda gözü olmayan kişiler bozuk, âdi, kırılmış ve düşmüş hurma salkımlarını getirerek bunları asarlardı. Bunun üzerine «Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyeti nazil oldu.

Sizden birisi verdiğinin bir benzeri kendisine verilse göz yummadan ve utanmadan onu almaz. Bundan sonra bizler yanımızda olanların iyilerini getirirdik.

Aynı hadîs-i şerifi Tirmizî de değişik bir rivayet zinciriyle Berâ'dan rivayet etmiş ve : «Bu, hasen, garîb bir hadîstir.» demiştir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Sehl İbn Hanîf'ten o da babasından rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) iki çeşit âdi ve bozuk hurmadan nehyetti. İnsanlar meyvelerinin kötülerine yönelir ve zekât olarak bunları çıkarırlardı. Bunun üzerine : «Bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyeti nazil oldu.

Hadîsi «Müsned hadîs» olarak rivayet eden Ebu Davud'un lafa şöyledir: «Rasûlullah (s.a.), bozuk ve âdi hurmanın zekât olarak alınmasını yasakladı.»

Hadîs-i şerîf değişik tarîkla Neseî tarafından da rivayet edilmiştir.

Aynı hadîs İbn Vehb tarafından Abdülcelîl'den rivayet edilmiştir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... «Bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyeti hakkında Abdullah İbn Ma'kil'den rivayetine göre o şöyle

demiştir : «Müslümanın kazancı bayağı ve pis olmaz. Müslüman bozuk hurmayı, kanşık ve bozuk dirhemi ve kendisinde hayır olmayan şeyi sadaka olarak (ya da zekât olarak) vermez.»

İmâm Ahmed der ki: Bize, Ebu Saîd'in... Hz. Âişe'den rivayetinde o şöyle demiştir: «Rasûlullah (s.a.) a bir keler (bir çeşit sürüngen hayvan) getirildi, onu yemedi ve yenilmesini de yasaklamadı. Ben«Ey Allah'ın Rasûlü onu fakirlere yedirelim mi?» diye sordum, «Yemediğiniz şeylerden onlara yedirmeyiniz» buyurdular.

Sevrî der ki: Süddî kanalıyla... «Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız...» âyet-i kerîme'si hakkında Berâ'dan rivayete göre o şöyle demiş : «Bir adamın başka birisinden alacağı olsa, o da getirip bunu verse alıcısı onu alır. Ancak hakkının karşı tarafça eksiltilmiş olduğunu görerek kabul eder.» Bu hadîs İbn Cerîr tarafından rivayet edilmiştir.

Ali İbn Ebu Talha der ki: «Kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin.» âyet-i kerîme'si hakkında İbn Abbâs şöyle dedi:

«Sizin birinden alacağınız olsa, o da sizin hakkınızdan daha azını size getirse, iyi olması yönünden onu noksan bulmadan almazsınız, (alırsınız ama onu noksan bulur, noksan kabul edersiniz.) İşte Allah Teâlâ'nın «Kendiniz göz yummadan...» sözü böyledir. «Benim sizin üzerinizdeki hakkım mallarınızın en temiz ve en iyilerinden olduğu halde, kendiniz için razı olmadığınız bir şeye benim için nasıl razı olursunuz?» anlamındadır.

Hadîs İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr tarafından rivayet edilmiştir. İbn Cerîr şunu da ilâve eder : İşte bu Allah Teâlâ'nın : «Sevdiğiniz şeylerden (Allah için) infâk etmedikçe asla iyiliğe (birr'e) erişemezsiniz.» (Âl-i İmrân, 92) sözüdür.

Bu hadîsin benzeri Avfî ve başka tarîklarla İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir. Bir çokları da böylece zikretmişlerdir.

Allah Teâlâ : «Ve bilin ki Allah Ganî'dir, Hamîd'dir.» buyurmaktadır. Her ne kadar size, sadaka vermeyi ve mallarınızın temizlerinden vermeyi emretmişse de O, bundan müstağnidir. Bu, ancak

zenginle fakirin eşit kılınması içindir. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de : «Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır. Sizden O'na sadece takva ulaşır.» (Hacc, 37) buyurmaktadır. O, bütün yaratıklarından zengindir ve onlardan müstağnidir, bütün yaratıkları ise O'na muhtaçtırlar. O'nun lutfu geniştir, O'nun katında olanlar asla tükenmez. Kim temiz bir kazançtan sadaka verirse bilsin ki Allah zengindir, ihsanları geniştir, kerîm'dir, cömerttir, verdiği sadaka sebebiyle kulunu mükâfâtlandıracaktır ve bu yaptığını onun için kat kat arttırarak mükâfâtlandıracak-tır. Kim yoksul ve zulmedici olmaksızın borç verirse Allah Hamîd'dir. Yani bütün işlerinde, sözlerinde, kanun koymasında ve kaderinde övülmüştür. O'ndan başka İlâh yoktur. Yegâne Rab O'dur.

«Şeytan sizi fakirlik ile korkutarak, çirkin şeyleri emreder. Allah ise size mağfiret ve bolluk va'd eder. Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.»

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... Abdullah İbn Mes'ûd'-dan rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Muhakkak ki şeytân da

melek de Âdemoğlu ile ilgilenir. Şeytânın onunla ilgilenmesi onu kötülükle korkutup hakkı yalanlatmasıdır. Meleğin ilgilenmesi ise ona hayır müjdeleyip hakkı tasdik etmesidir. Bunu kendi nefsinde (gönlünde ve hatırında) bulan kişi, bu düşüncenin Allah'tan olduğunu bilsin ve Allah'a hamdetsin; diğerini bulan kimse ise şeytândan (Allah'a) sığınsın.» Sonra Rasûlullah (s.a.) : «Şeytân sizi fakirlik ile korkutarak, çirkin şeyleri emreder. Allah ise mağfiret ve bolluk va'd eder.» âyet-i kerîme'sini tilâvet buyurdular.

Hadîsi bu şekliyle Tirmizî ve Neseî Sünen'lerinin «Kitâb'üt-Tef-sîr» bölümlerinde rivayet etmişlerdir.

İbn Hibbân'da sahîh'inde Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'den, o da Hennâd' dan kendi senediyle aynı hadîsi tahrîç etmiştir.

Tirmizî: Hadîs hasendir, garîbtir. Ebu'l-Ahvas'ın rivayet ettiği bu hadîsi sadece onun rivayetinden merfû' olarak biliyoruz, demiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki:

«Şeytân (elinizde bulunan şeylere sıkı sıkıya yapışarak onları Allah'ın rızâsı yolunda infâk etmeyi

yasaklamakla kalmaz, size günâhları, haramları ve yüce yaratıcıya muhalefeti emretmek suretiyle) çirkin şeyleri de emreder. Allah ise (şeytânın size çirkin şeyleri emretmesine karşılık) mağfiret ve (şeytânın sizi fakirlikle korkutmasına karşılık) bolluk va'd eder. Allah Vâsî'dir, Alîm'dir.»

«Hikmeti dilediğine verir...» âyet-i kerîme'sindeki «Hikmet»in ne anlama geldiği konusunda muhtelif görüşler vardır : Şöyle ki:

Ali îbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivayetle hikmetin «Kur'an'ı; nâsih ve mensûhunu, muhkem ve müteşâbihini, başlangıç ve sonlarını, helâl ve haramın ve misâllerini bilmek,» olduğunu söylemektedir.

Cüveybir'in Dahhâk'dan, onun da İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivayet ettiğine göre hikmet; «Kur'an'dır. Yani tefsiridir.»

İbn Abbâs : «Muhakkak ki onu (Kur'an'ı) iyi de günahkâr da okur. (okumuştur).» demiştir. Bu, İbn Merdûyeh tarafından rivayet edilmiştir.

Mücâhid'den rivayetle İbn Ebu Necîh hikmetten, sözde isabetin (doğruluğun), kastedildiğini söylemiştir.

Mücâhid'den rivayetle Leys İbn Ebu Süleym; hikmetin; peygamberlik olmadığını fakat onun ilim, fıkıh ve Kur'an olduğunu söylemiştir.

Ebu'l-Âliye ise : «Hikmet; Allah korkusudur; gerçekten Allah korkusu her hikmetin başıdır.» demiştir.

İbn Merdûyeh... İbn Mes'ûd'dan merfû' olarak rivayet ediyor ki «Hikmetin başı Allah korkusudur.»

Yine İbn Mes'ûd'dan Ebu'l-Âliye rivayet eder ki, hikmet, «Kitâb ve anlayıştır.» İbrâhîm en-Nehâî hikmetin, anlayış olduğunu söylemiştir.

Ebu Mâlik hikmetin; sünnet olduğunu söylemiştir.

İbn Vehb, Mâlik'den rivayetle anlatıyor ki, Zeyd İbn Eşlem; hikmet akıldır, demiştir.

Mâlik şöyle diyor: «Bana öyle geliyor ki hikmet; Allah'ın dininde bir kavrayış ve Allah'ın rahmet ve fazlından kalblere koymuş olduğu bir şeydir. Bunu açıklayan durumlardandır ki sen bir adamı, dünya

işlerine baktığında akıllı bulursun. Bir diğerini de dünya işlerinde zayıf, dinin işlerinde basiretli ve bilgili bulursun. Allah bunu ona vermiş ve diğerinden de mahrum etmiştir. Hikmet, Allah'ın dininde bir kavrayıştır.»

Süddî der ki: «Hikmet; peygamberliktir.»

Cumhûr'un da söylediği gibi sahîh olan, hikmetin peygamberliğe hasredilemeyeceğidir. Bilakis hikmet, ondan daha geniştir, hikmetin en yücesi ise peygamberliktir, risâlet ise daha husûsîdir. Ancak peygamberlere tâbi olanların tebeaiyyet bakımından hayırda nasibi vardır. Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur :

«Kim Kur'an'ı ezberlerse kendisine vahiy gelmediği halde peygamberlik onun iki küreği arasında durulmuş, toplanmış olur.»

Bu hadîs-i şerifi Vekî İbn el-Cerrâh tefsirinde... Abdullah İbn Ömer'den rivayet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî ve Yezîd'in... İbn Mes'ûd'dan rivayetlerinde o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ı şöyle derken işittim :

. «Şu iki kişi hakkında olanı hâriç hased yoktur : Bir adam ki Allah kendisine mal vermiş ve onu hak yolda tüketiyor, bir adam ki Allah kendisine hikmet vermiş ve o da'bununla hükmediyor ve onu öğretiyor.» Bu hadîs-i şerifi Buhârî, Müslim, Neseî ve İbn Mâce müteaddit tanklardan olmak üzere İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den rivayet etmişlerdir. «Bunu ancak akıl sahipleri anlar.» Va'z ve zikir ancak akıl sahiplerine fayda verir. Va'z ve zikirle de hitap ve söylenen sözün anlamı kastedilmektedir. [\[43\]](#)

270 — Nafakadan ne harcadınız ise veya adaktan ne adadmızsa, şüphesiz ki Allah, onları bilir. Zulmedenlerin hiç yardımcıları yoktur.

271 — Sadakaları açıktan vererseniz ne güzel! Eğer onları gizler de fakirlere öyle vererseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Ve onunla günâhlarınızdan bir kısmını yarlıgar. Allah, her ne yaparsanız haberdârdır.

Gizli-Açık İnfâk

Allah Teâlâ, (sadaka) veren, infâkta ve adakta bulunanların bu yaptıklarını bildiğini haber

vermektedir. Bu, aynı zamanda va'dettik-lerini umarak, sadece O'nun rızâsını isteyerek çalışanlara en güzel mükâfatı vereceği müjdesiyle birlikte kendine itâatta bulunmayan, emrine muhalefet eden, haberini yalanlayan ve kendisiyle birlikte başkalarına da ibâdet edenlere bir tehdidi içermektedir. Allah Teâlâ bu anlamda : «Zulmedenlerin (kıyamet gününde kendilerini Allah'ın azabından ve öfkesinden kurtaracak) yardımcıları yoktur.» buyurmaktadır.

Allah Teâlâ : «Eğer onları (sadakaları) gizler de fakirlere öyle verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır.» buyurmaktadır. Burada, sadakayı gizlemenin açıktan verilmesinden daha faziletli', olduğuna delâlet vardır. Çünkü bu, riyadan uzaktır. Ancak insanların bu iyi hareketi benimsemesi gibi bir fayda söz konusu ise, bu takdirde açıkça verme daha iyi olur.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur :

«Kur'an'ı açıktan okuyan sadakayı açıktan veren; Kur'an'ı gizlice okuyan sadakayı gizlice veren gibidir.»

Aslolan şudur ki; bu âyete göre sadakanın gizli verilmesi daha faziletlidir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet edilen şu hadîsi

şerif de buna delâlet etmektedir: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

«Yedi sınıf insan vardır ki sadece Allah'ın (rahmet) gölgesinin olduğu günde —ki kıyamet günüdür— Allah onları kendi (rahmetinin) gölgesinde gölgelendirecektir: Adaletli devlet başkanı, Allah'ın ibadetiyle yetişen genç, Allah için birbirini seven; Allah sevgisi üzere biraraya gelen ve ayrılan iki kişi, mescidden çıktığı andan itibaren oraya dönünceye kadar kalbi mescide bağlı kalan, yalnız başına olduğu halde Allah'ı zikreden ve gözleri coşan kişi, makam ve güzellik sahibi bir kadın kendisini çağırdığında: «Âlemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım.» diyen kişi ve sadaka verdiğinde sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek derecede gizleyen kişi.»

İmâm Ahmed diyor ki: Bize Yezîd İbn Harun'un... Enes İbn Mâ-lik'den rivayetinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:

«Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığında o sallanmaya ve eğilmeye (deprenmeye) başladı. Allah da dağları yaratarak yeryüzüne attı ve yeryüzü istikrar kazandı. Melekler, dağların yaratılışına

şaşarak : Ey Rabbımız, yaratıkların içinde dağlardan daha şiddetli olanı var mıdır? diye sordular. O : Evet, demir var, buyurdu. Melekler: Ey Rabbımız yaratıkların arasında demirden daha şiddetli olanı var mıdır? diye sordular. O : «Evet, ateş.» buyurdu. Melekler: Ey Rabbımız yaratıkların arasında ateşten daha şiddetli bir şey var mı? diye sordular. O : «Evet, su.» buyurdu. Melekler: Ey Rabbımız, yaratıkların arasında sudan daha şiddetli olanı var mı? diye sordular. Allah Teâlâ : «Evet, buyurdu, rüzgâr daha şiddetlidir.» Meleklerin : Ey Rabbımız, yaratıkların arasında rüzgârdan daha şiddetli olanı var mı? sorusuna Allah Teâlâ : «Evet» buyurdu; sağ eliyle verdiği sadakayı sol elinden gizleyen Âdemoğlu.»

Bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulur : «Gizli verilen sadaka, Rab-bın öfkesini dindirir.»

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... «Sadakaları açıktan verirsiniz ne güzel. Eğer onları gizler de fukaraya öyle verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır.» âyet-i kerîme'si hakkında Âmir eş-Şa'bî'den rivayetine göre o şöyle demiştir: «Bu âyet, Ebu Bekir ve Ömer (r.a.) hakkında nazil oldu. Ömer,

malının yarısını getirip Rasûlullah (s.a.) a vermişti. Rasûlullah (s.a.) ona : «Arkanda ailen için ne bıraktın ey Ömer?» diye sorduklarında, Ömer: Onlara malımın yarısını bıraktım, demişti. Ebu Bekir'e gelince; o bütün malını getirmiş ve neredeyse kendi nefsinden bile gizleyerek Rasûlullah (s.a.) a vermişti. Rasûlullah (s.a.) ona da : «Ey Ebu Bekir, arkanda ailen için ne bıraktın?» sorusunu yönelttiğinde : Allah ve Rasûlünün va'dini bıraktım, diye cevaplamış ve Ömer (r.a.) ağlayarak : Babam ve anam sana feda olsun ey Ebu Bekir; Allah'a yemîn ederim ki ne zaman hayır konusunda seninle yarışsak mutlaka sen beni geçmişindir, deyivermişti.

Bu hadîs-i şerif Ömer (r.a.) den değişik şekilde rivayet edilmişse de biz burada Şa'bi'nin rivayetini kaydettik.

İster farz, ister mendûb olsun bu âyet-i kerîme sadakanın gizlenmesinin daha faziletli olduğu konusunda umûmîdir. Şu kadar var ki İbn Cerîr, Ali İbn Ebu Talha tarîki ile bu âyetin tefsirinde İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: «Allah Teâlâ nafilâ sadakanın gizli verilenini açıktan verileninden

yetmiş kat faziletli; farz olan sadakanın —ki zekâttır— açıkça verilenini de gizlice verileninden yirmibeş kat daha faziletli kıldı.»

Allah Teâlâ buyuruyor: «Ve onunla (özellikle gizli olarak verdiğiniz sadakalar karşılığında sizin derecelerinizi yükseltir ve) günâhlarınızdan bir kısmını yarılgar. Allah, her ne yaparsanız haberdârdır.»

Bunlardan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz ve size bunlar karşılığında mutlaka mükâfat verecektir. [\[44\]](#)

272 — Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir. Hayır nâmına ne infâk ederseniz kendinizdir. Zaten yalnız Allah rızâsını kazanmak için infâk edersiniz. Verdiğiniz her hayır tâm olarak size ödenir. Ve siz, haksızlığa uğratılmazsınız.

273 — Sadakalarınızı, kendilerini Allah yoluna vermiş olup da yeryüzünde dolaşmayan ve tanımayanların; hayalarından dolayı onları zengin zannettikleri yoksullara verin. Onları yüzlerinden tanırsın. Yüzsüzlük ederek insanlardan bir şey

istemezler. Hayırdan ne infâk ederseniz şüphesiz Allah onu bilir.

274 — Onlar ki, mallarını *gece* ve *gündüz*, gizli ve açık infâk ederler, işte onların mükâfatı; Rabları katındadır. Onlar için korku da yoktur, üzülecek de değildir.

Hidâyet ve İnfâk Psikolojisi

Ebu Abdurrahmân Neseî diyor ki: Bize Muhammed tbn Abdüs-selâm İbn Abdurrahîm'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle de mistir: Ashâb müşrik olan akrabalarına az da olsa sadaka vermekten hoşlanmıyorlardı. Bu konuyu sorduklarında kendilerine müsâade edil-di ve : «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir. Hayır namına ne infâk ederseniz kendinizdir. Zaten yalnız Allah rızâsını kazanmak için infâk edersiniz. Verdiğiniz her hayır tām olarak size ödenir ve siz, haksızlığa uğratılmazsınız» âyet-i kerîme'si nazil oldu.

Bu hadîsi Ebu Huzeyfe, İbn Mübarek, Ebu Ahmed ez-Zübeyrî ve Bbu Dâvûd el-Hadremî, Süfyân es-Sevrî'den rivayet etmişlerdir.

İbn Ebu Hatim diyor ki: Bize Ahmed İbn Kasım İbn Atiyye'nin... İbn Abbâs'tan, onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez...» âyet-i kerîme'si nazil oluncaya kadar ancak müslüman olanlara sadaka verilmesini emrederdi. Bu âyet-i kerime'nin nüzulünden sonra hangi dinden olursa olsun, isteyene sadaka verilmesini emrettiler. Esmâ Bint Sıddîk'in bu konudaki hadîsi, «Sizinle din uğrunda savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayanlara iyilik yapmanız ve âdil davranmanızı Allah yasaklamaz.» (Mümtehhine, 8) âyetinin tefsirinde gelecektir.

Allah Teâlâ'nın : «Hayır nâmına ne infâk ederseniz kendinizdir.» sözü: «Kim sâlih amel işlerse kendi lehinedir.» (Fussilet, 46) sözü gibidir ki Kur'an-ı Kerîm'de bunun benzerleri çoktur.

«Zâten yalnız Allah rızâsını kazanmak için infâk edersiniz.» âyet-i kerîme'si hakkında Hasan el-Basri: «Mü'minin nafakası kendisinedir; mü'min infâk ettiğinde sadece Allah rızâsını gözeterek infâkta bulunur.» derken Atâ el-Horasânî şöyle demektedir: Burada kastedilen şudur : «Sen, Allah rızâsı için

verdiğinde, verdiğin kişinin amelinden sen sorumlu değilsin.» Bu güzel bir anlamdır. Ve buradan çıkan netîce de şudur: Tasaddukda bulunan kişi Allah rızâsını gözeterek tasadduk ettiği zaman, ecri Allah'a aittir. İyiye, ya da günahkâra, ya da müstehak olana veya olmayana vermiş olmasından dolayı onun üzerine bir vebal yoktur. O, niyeti ile sevaba nail olacaktır. Bunun dayanağı ise âyet-i kerîme'nin devamıdır: «Verdiğiniz her hayır tâm olarak size ödenir. Ve siz, haksızlığa uğratılmazsınız.»

Ebu Zinâd, A'rec tarîki ile Ebu Hüreyre'den rivayet edilen ve Bu-hârî ile Müslim'de tahrîç olunan bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

«Bir adam: Bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim, diyerek çıktı ve sadakasını zina eden bir kadının eline koydu, (zina eden bir kadına sadaka verdi.) İnsanlar: Zina eden bir kadına sadaka verdi, diye konuşmaya başlayınca o kişi: Allah'ım, zina eden bir kadına sadakamı rast getirdiğin için sana hamdolsun. Bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim, dedi ve bir zengine sadaka verdi. İnsanlar bu sefer :

Bu gece bir zengine sadaka verdi, diye konuşmaya başladılar. O yine : Allah'ım sadakamı bir zengine rastlattığın için sana hamdolsun. Bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim, diyerek çıktı ve bir hırsızın eline sadakasını koydu. İnsanlar : Bu gece de bir hırsıza sadaka verdi, diye konuşmaya başladılar. O ise : Allah'ım, sadakamı zina eden bir kadına, bir zengine, ve bir hırsıza tesadüf ettirdiğin için sana hamdolsun, dedi ve geldiğinde kendisine: «Sadakaların kabul edildi, zina eden kadın olur ki verdiği sadaka ile zinadan kendisini alıkor, zengin olur ki ibret alır ve Allah'ın kendisine verdiklerinden infâkta bulunur, umulur ki hırsız senin verdiğiyle hırsızlığından kendisini kurtarmış olur, denildi.»

Allah Teâlâ'nın : «Sadakalarını, kendilerini Allah yoluna vermiş... yoksullara verin.» âyetiyle Medîne-i Münevvere'de oturup da iş ve güçlerini bırakıp Allah ve Rasûlü ile meşgul olan muhacirler kastedilmektedir. Maişetlerini te'mîn edecek bir sebep (meşguliyet) e sahip değillerdi. Onlar «(Geçimlerini aramak üzere) yeryüzünde dolaşmayan...» kimselerdi. «Onları tanımayanlarm (ve hallerini bilmeyenlerin

giyim-kuşam, durum ve sözlerindeki iffetlerinden dolayı) onları zengin sandıkları yoksullardı.»

Bu anlamda Ebu Hüreyre'den rivayet edilen ve sıhhatinde ittifak edilmiş olan bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır:

«Gerçek yoksul, şu kapı kapı dolaşan ve kendisine bir iki hurma, bir iki lokma ve bir iki yiyecek verilen kişi değildir. Gerçek yoksul; kendisine yetecek zenginliği olmayan, tanınıp da kendisine sadaka verilmeyen ve insanlardan hiçbir şey istemeyendir.»

İmâm Ahmed bu mânâyı İbn Mes'ûd hadîsinden rivayet etmiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Onları yüzlerinden (akıl sahiplerince görülen sıfatlarıyla) tanırsın :

Bu anlamda olmak üzere Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur :

«Onlar yüzlerindeki secde izinden tanınırlar.» (Feth, 29) «Sen onları sözlerinin üslûbundan da tanırsın.» (Muhammed, 30)

Sünen'lerde rivayet edilen bir hadîs-i şerifte de Rasûlullah (s.a.) : «Mü'minin ferasetinden

(anlayışından) korkunuz; zîra o, Allah'ın nuruyla bakar.» buyurup, «Bunda, görebilenler için âyetler vardır.» (Hicr, 75) âyet-i kerîme'sini okudular.»

Allah Teâlâ buyuruyor : «Yüzsüzlük ederek insanlardan birşey istemezler.» istemekte ısrar etmez ve ihtiyâçları olmayan şeyi insanlara yüklemeler. Kim dilencilik yapar ve yanında da dilencilik yapmasına gerek bırakmıyacak bir şey bulunursa işte bu kişi dilencilikte ısrar ve yüzsüzlük etmiştir.

Buhârî der ki: Bize İbn Ebu Meryem'in... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Rasûlullah (s.a.) :

«Gerçek yoksul kendisine bir iki hurma, bir iki lokma, gelen kişi değildir. Gerçek yoksul iffetli davranandır.» buyurup «Dilerseniz Allah Teâlâ'nın : «Yüzsüzlük ederek insanlardan bir şey istemezler.» sözünü okuyunuz» buyurdular.

İbn Ebu Hâtim'in Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Gerçek yoksul sizleri dolaşan ve sizin kendisine lokma lokma yiyecek yedirdiğiniz (dilenci) değildir.

Gerçek yoksul, yüz­süzlük ederek insanlardan birşey istemeyen iffetli kişidir.»

Yine İmâm Ahmed rivayet ediyor : Bize Ebu Bekr el-Hanefî... Mü-zeyne kabilesinden bir adamdan rivayet etti ki> annesi kendisine şöyle demişti: İnsanların istediği gibi sen de Rasûlullah (s.a.) a gidip, iste-sen ya. Şöyle anlatıyor :

Rasûlullah (s.a.) dan istemek üzere gittim. Ve onu kalkmış hutbe okurken buldum. Şöyle diyordu : «Kim iffetli davranırsa Allah Teâlâ onu iffetli kılar. Kim müstağni olursa Allah onu zengin kılar. Kim yanında beş ukkiyelik bir denk (yiyecek) olduğu halde insanlardan ister (ve dilencilik yaparsa), işte o kişi insanlardan yüz­süzlük ederek istemiş (ve dilencilik yapmış) olur.» Kendi kendime şöyle dedim : Bizim bir devemiz beş ukkiyeden daha hayırlıdır. Oğluna âit bir diğer deve de beş ukkiyeden daha hayırlıdır. Döndüm ve istemedim.

İmâm Ahmed der ki: Bize Kuteybe'nin... Abdurrahmân İbn Ebu Sadi'den, onun da babasından rivayetine göre; o şöyle demiştir: «(Yiyecek bir şeyler) istemek üzere annem beni

Rasûlullah (s.a.) a göndermişti. Rasûlullah (s.a.) a gittim ve oturdum. Bana döndü ve şöyle buyurdu :

«Kim kendini müstağni görürse Allah onu zengin kılar. Kim iffetli olmak isterse Allah kendisini iffetli kılar. Kim kendi kendine yeterli olmak isterse Allah o kişiyi kendi kendine yeterli kılar. Kim de kendisinin bir ukkiye değerinde malı olur. da dilencilik yaparsa o kişi yüzsüzlük etmiş olur.» Devem Yâkûte, bir ukkiye'den daha hayırlıdır, dedim ve ondan hiçbir şey istemiyerek geri döndüm.

Bir ukkiye, 40 dirhemdir.

Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'in... Abdullah İbn Mes'ûd'-dan rivayetinde Rasûlullah (s.a.) : «Kim kendisinin dilencilik yapmı-yacak kadar yiyeceği olur da yine dilencilik yaparsa, kıyamet günü onun dilencilik yaparak istemiş olduğu şey, yüzünde yara bere olarak gelir.» buyurdu. Ey Allah'ın Rasûlü ona yetecek miktar nedir? diye sordular. Efendimiz: «Elli dirhem, ya da onun miktârınca altın.» buyurdular.

Hadîsi dört Sünen sahibi, Hâkim İbn Cübeyr el-Esedî el-Kûfî'den rivayet etmişler, Şu'be İbn el-

Haccâc ise terketmiştir. İmamlardan bir çoğu da bu hadîsi, ifâdelerinden dolayı zayıf görmüşlerdir.

Hafız Ebu'l-Kâsım Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah el-Hadremî'nin... Muhammed İbn Sîrîn'den rivayetine göre o şöyle demiştir : Kureyş'ten olup da Şam'da ikâmet eden Hâris'e, Ebu Zerr'in ihtiyâç içinde olduğu haber verildi. O da kendisine 300 dînâr göndererek şöyle dedi: Abdullah, kendisine benden daha kolay birini bulmadı. Rasûlullah (s.a.) m şöyle buyurduğunu işittim: «Kim kendisinin 40 (dirhemi) olduğu halde ister (ve dilencilik yaparsa) yüzşüzlük etmiş olur.» Ebu Zerr ailesinin 40 dirhemi, 40 koyunu ve iki hizmetçisi var.

İbn Merdûyeh der ki: Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrahim'in... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular :

((Kim 40 dirhemi olduğu halde ister (ve dilencilik yaparsa) o kişi yüzşüzlük etmiştir ve yüzü kül renklidir.»

Bu hadîsin bir benzerini Neseî, Ahmed İbn Süleyman tarîki ile Süfyân İbn Uyeyne'den kendi isnadı ile rivayet etmiştir.

«Hayırdan ne infâk ederseniz şüphesiz Allah onu bilir.» O'na bunlardan hiçbirisi gizli kalmaz; en bol şekilde bunları mükâfatlandırır ve kıyamet günü ihtiyâç duyacağından daha fazlasıyla bunları tamâmlar.

Allah Teâlâ'nın: «Onlar ki, mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık infâk ederler, işte onların mükâfatı; Rabları katındadır. Onlar için korku da yoktur, üzülecek de değildir.» kavli gece ya da gündüz her zaman ve her halde O'nun yolunda ve O'nun rızâsını gözeterek infâkta bulunanlara Allah'ın bir övgüsüdür. Kendi ailesine infâkta bulunma bile bu hükme dâhildir. Nitekim Buhârî ve Müslim'de zikredildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) Mekke'nin fethi yılı —bir rivayete göre de veda haccı yılı— Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ı hastalığında ziyaret için gittiklerinde ona şöyle demişlerdi: «Allah'ın rızâsını dileyerek bir infâkta bulunduğunda, hanımının ağzına koyduğun

bir lokma bile olsa muhakkak ki onunla derecen ve yüksekliğin artar.»

İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer ve Behz'in... Ebu Mes'ûd'dan rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Müslüman ecrini Allah'tan umarak ailesine infâkta bulunduğu zaman bu, kendisi için bir sadakadır.»

Bu hadîsi Buhârî ve Müslim de Şu'be'den tahrîç etmişlerdir. İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Zür'a'nın... Üreyb el-Müleykî'den onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivayetine göre O, şöyle dedi: «Onlar ki, mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık infâk ederler...» âyet-i kerîme'si at sahipleri hakkında nazil olmuştur.

Bu âyet-i kerîme hakkında Habeş es-San'ânî, İbn Şihâb'dan, o da İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle demektedir : Onlar, Allah yolunda at besleyenlerdir.

Bu hadîsi İbn Ebu Hatim rivayet etmiş ve sonra şöyle demiştir: Aynı şey Ebu Ümâme, Saîd İbn Müseyyeb ve Mekhûl'den de rivayet edilmiştir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... İbn Cübeyr'-den, onun da babasından

rivayetinde o şöyle demiştir : Ali (r.a.) nin dört dirhemi vardı; bir dirhemi gece, bir dirhemi gündüz, bir dirhemi gizlice ve bir dirhemini de açıktan infâk etti ve : «Onlar ki, mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık infâk ederler...» âyet-i kerîme'si nazil oldu.

Bu hadîsi İbn Cerîr de Abdülvehhâb İbn Mücâhid —ki bu râvî zayıftır— tarîkıyla rivayet etmiştir.

Fakat İbn Merdûyeh başka bir şekilde ve İbn Abbâs'dan bu âyet-i kerîme'nin Ali İbn Ebu Tâlib hakkında nazil olduğunu rivayet eder.

Allah Teâlâ buyurur ki: «(Dünyada iken Allah'ın emrettiği yerlere infâkta bulunmalarına karşılık kıyamet günü) işte onlann mükâfatı : Rablan katındadır. Onlar için korku da yoktur, üzülecek de değillerdir.»[\[45\]](#)

275 — Faiz yiyenler ancak, şeytân çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların: Zaten alış-veriş faiz gibidir, demelerinden dolayıdır. Halbuki Allah, alış-veri-şi helâl, faizi haram kılmıştır. Kime Rabbından bir öğüt gelir de faizcilikten vazgeçerse, geçmiş olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm

Allah'a aittir. Kim de dönerse, onlar cehennem yaranıdırlar, orada temelli kalacaklardır.

Faiz ve Şeytân

Allah Teâlâ infâkda bulunan, zekâtlarını veren, her zaman ve her halde akrabalarına ve ihtiyâç sahiplerine iyilik ve tasaddukta bulunan iyileri zikrettikten sonra faiz ve insanların mallarını şüpheli yollarla haksız olarak yiyenlerin zikrine başlayıp kabirlerinden kalkacakları günden başlayarak onların diriltilmeleri ve mahşere toplanmaları gününden haber verip «Faiz yiyenler, ancak şeytân çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.» buyuruyor. Kıyamet günü onlar sar'alının sar'a halinde ve şeytân çarpmış gibi kabirlerinden kalkarlar. Onlar, çirkin bir şekilde kabirlerinden kalkacaklardır. İbn Abbâs şöyle diyor : Faiz yiyen kıyamet günü nefesi boğulmuş deli gibi kalkar Bu hadîsi İbn Ebu Hatim rivayet etmiş ve şöyle demiştir : Bu hadîsin benzeri Avf İbn Mâlik, Saîd İbn Cübeyr, Süddî, Rebî' İbn Enes, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da rivayet edilmiştir.

Abdullah İbn Abbâs, Ikrima, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan hikâye

edildiğine göre, onlar «faiz yiyenler ancak, şeytân çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.» âyet-i kerîme'si hakkında : Yani onlar, kıyamet günü kalkmayacaklardır, demişlerdir.

İbn Ebu Necîh de Mücâhid, Dahhâk ve İbn Zeyd'den rivayetle böyle söylemiştir.

İbn Cerîr der ki: Bana Müsennâ'nın... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o; «Kıyamet günü faiz yiyene : Savaş için silâhını al, denilir.» demiş ve «Faiz yiyenler ancak, şeytân çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.» âyeti kerîme'sini okuyarak «Ve bu, kabrinden kalktığı andadır.» diye eklemiştir.

Ebu Saîd'in İsrâ hakkında rivayet ettiği hadîs-i şerifte —ki bu, ayrıca İsrâ sûresinde zikredilecektir— şöyle buyrulur: O gece Rasû-lullah (s.a.) karınları evler gibi (kocaman) olan bir topluluğa uğrayarak onların kim olduklarını sorar. Ona : «Bunlar faiz yiyenlerdir.» denilir.

Bu hadîsi Beyhakî uzunca rivayet etmiştir.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«İsrâ gecesi karınları evler gibi olan ve karınlarının dışında yılanların dolaştığı bir topluluğa uğradım. Bunlar kimdir ey Cibril? diye sordum. O da : Bunlar faiz yiyenlerdir, cevabını verdi.»

Bu hadîsi İmâm Ahmed, Hasan ve Affân'dan, onlar da Hammâd İbn Seleme'den rivayet etmişse de isnadında zayıflık vardır.

Buhârî uzunca olan rû'ya (İsrâ) hadîsinde Semure İbn Cündüb'-ten rivayet ediyor :

«Bir nehre —zannediyorum ki kan gibi kırmızı da demişti— uğradım. Nehirde yüzen bir adam, nehrin kıyısında da yanma çokça taş toplamış bir adam vardı. Nehirdeki yüzerek taş toplamış olan adamın yanma geldi ve ağzım açtı, öteki de ağzına taş doldurdu.»

Bu kısmın tefsirinde nehirde yüzen kişinin faiz yeyici olduğu zikredilmiştir.

Allah Teâlâ : «Bu, onların: Zâten alış-veriş faiz gibidir, demelerinden dolayıdır. Halbuki, Allah, alış-verişi helâl, faizi, haram kılmıştır.» buyuruyor. Onlar, bunu (faizi) Allah'ın şeriatındaki hükümlerine karşı çıkmalarından dolayı caiz görmüşlerdir. Değilse bu,

faizi alış-verişe kıyâs etmelerinden doğmamıştır. Zîrâ müşrikler, Allah'ın Kur'an-ı Ke-rîm'de meşru olarak bildirdiği alış-verişin aslının meşru olduğunu ka- bul etmemektedirler. Şayet bu onların yapmış olduğu bir kıyâs olsaydı: «Faiz, alış-veriş gibidir.» Yani alış-veriş de faizin benzeridir; niçin bu haram kılındı da öteki mübâh kılındı, demişlerdir. Allah Teâlâ'nın : «Halbuki Allah, alış-verişi helâl, faizi haram kılmıştır.» kavli Allah Teâlâ'nın faizle alış-verişin hükmünü ayırdığını bilmelerine rağmen onların yapmış oldukları i'tirâzı reddetme makamında sözün tamamlayıcısı olsa gerektir. Allah Teâlâ Alîm'dir, hükmü asla değiştirilemeyecek olan bir Hâkim'dir. O, yaptığından sorulmayacaktır; halbuki onlar sorulacaklardır. Allah Teâlâ işlerin hakikatlerini ve faydalı olanlarını bilir. Kullarına faydalı olanları bilir ve bunları kullarına mübâh kılar. Onlara zarar verecekleri de bilir ve bunları yasaklar. O, kullarına, bir annenin yeni doğmuş çocuğuna acıyıp merhamet etmesinden daha çok acıyıp merhamet eder. Bunun içindir ki: «Kime Rabbından bir öğüt gelir de faizcilikten vazgeçerse, geçmiş olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm

Allah'a aittir.» buyurmaktadır. Allah'ın faizi yasaklaması haberi kime ulaşır da bu yasaklama kendisine ulaşır ulaşmaz faizden vazgeçerse daha önce yapmış olduğu bu tür muameleler kendisinedir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de; «Allah geçmiştekileri af-fetmiştir.» (Mâide, '95) buyururken Rasûlullah (s.a.) Mekke'nin fethi günü : «Câhiliye devrindeki bütün faizler iki ayağımın altındadır. Kaldıracağım ilk faiz de Abbâs'ın faizidir.» buyurmuş ve câhiliyet devrinden alınmış olan fazlalıkların geri verilmesini emretmeyerek geçenleri af-fetmiştir. Nitekim Allah Teâlâ burada: «... Geçmiş olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm de Allah'a aittir.» buyurmuştur.

Saîd İbn Cübeyr ve Süddî «Geçmiş olanlar kendisine.» âyet-i ke-rîme'sinin tefsirinde: «Haram kılınmadan önce yemiş olduğu faiz.» açıklamasını getirmişlerdir.

İbn Ebu Hatim der ki: Muhammed İbn Abdullah İbn Abdülhâkem bize İbn Vehb kanalıyla... Âliye Bint Eyfa'dan rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) m eşi Âişe'ye Zeyd İbn Erkam'ın Ümmü Veled cariyesi Üm-mü

Mahabbe şöyle demişti: Ey mü'minlerin annesi, Zeyd İbn Erkam'ı biliyor musun? O : Evet, deyince şöyle dedi: Ben ona (veresiye olarak) sekizyüz (dirheme) bir köle sattım. Parasına ihtiyâcı oldu ve va'desi gelmeden önce köleyi ondan altıyüz (dirheme) geri satın aldım. Hz. Âişe : «Ne kötü alış-veriş yaptın, o da ne kötü alış-veriş yaptı; Zeyd'e haber ver ki Rasûlullah (s.a.) ile yapmış olduğu cihâdı yok etti, eğer tevbe etmezse boşa gitti.» deyince Ümmü Mahabbe : «Ne dersin; iki yüzü bırakıp altıyüzü alayım mı?» dedi. Hz. Âişe de : «Evet, kime Rabbından bir öğüt gelir de vazgeçerse, geçmiş olanlar kendisine...» dedi.

Cevazına dâir Ahkâm kitaplarında zikredilen hadîsler olmakla birlikte, bir malın birisine vadeli olarak satılıp sonra vâdesi dolmadan daha ucuza geri alınmasının haram olduğuna delil olarak getirilen bu ha-dîs-i şerîf meşhurdur. Sonra Allah Teâlâ : «Kim de tekrar (faize) dönerse (Allah'ın faizi yasaklama emri kendisine ulaştıktan sonra faiz alırsa cezayı hak etmiş ve aleyhine delil kâim olmuş olur.) İşte onlar

cehennem yaranıdırlar, orada temelli kalacaklardır.» buyuruyor.

Ebu Dâvûd der ki: Bize Yahya Ebu Davud'un... Câbir'den rivayetine göre o şöyle demiştir: «Faiz yiyenler ancak, şeytan çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar.» âyet-i kerîme'si nazil olunca Allah Rasûlü : «Kim Muhabereyi (üçtebir, dörttebir pay karşılığı çiftçilik yapmak) terketmezse Allah ve Rasûlüne karşı harbe hazırlansın.» buyurmuşlardır.

Bunu, Ebu Haysem hadîsinden Müstedrek'ine alan Hâkim: «Müslim'in şartlarına göre sahihtir, ancak Buhârî ve Müslim bu hadîsi tah-rîç etmemişlerdir» der. Muhabere —ki yerden çıkacak mahsûlün bir kısmı mukabilinde ekin ekmek üzere ortaklık kurmaktır—, müzâbere —hurma ağaçlarındaki yeşil hurmaları yerdeki kuru hurmalar mukabilinde satın almaktır— ve muhâkele —ki tarladaki başaklarda bulunan taneleri yerdeki (kuru) taneler mukabilinde satın almaktır— haram kılınmıştır. Bu ve benzeri konular faizin kesinlikle önüne geçmek üzere haram kılınmışlardır. Çünkü kurumadan önce iki şey arasındaki eşitlik bilinemez.

Yine bunun içindir ki fakihler: «Denkliği bilmemek eşitsizliğin (denksizliğin) var olması gibidir.» demişler ve birtakım şeylerin faize götüren yolların daraltılması, ona götürecektir vesilelerin ortadan kaldırılması sadedinde olmak üzere haram olduğunu söylemişlerdir. Bu konudaki açıklamaları elbette Allah'ın kendilerine bahşetmiş olduğu ilme göre değişiktir. Nitekim Allah Teâlâ da : «Her ilim sahibinin fevkinde ondan daha çok bilen biri vardır.» buyurmaktadır. Faiz konusu, ilim ehlinde bir çoğuna en zor gelen konulardandır. Nitekim mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb şöyle demiştir: «Üç şey vardır ki Rasûlullah (s.a.) m bu konuda dayanacağımız bir vasiyyette bulunmasını arzuldum: Bunlar, kelâk (babası ve çocuğu olmadan ölen kişinin mirası), faize dâir bahislerdir. Hz. Ömer bu sonuncusu ile faiz şaibesi olan bazı meseleleri kasdetmektedir. İslâm şeriatına göre harama vesîle olan şeyler, sebep oldukları şeyler gibi haram sayılır. Çünkü harama götüren şeyler de haramdır. Tıpkı vacibin kendisiyle tamâm olduğu şeylerin vacip olması gibi.

Buhârî ve Müslim'de Nu'mân İbn Beşîr'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Helâl de açıktır, haram da açıktır. Bunların arasında şüpheli olan durumlar vardır. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa dinini ve ırzını temiz tutmuş olur, kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur. Birkorunun civarında hayvanlarını otlatan çoban gibi. Hayvanlar oraya dalabilir.»

Sünen kitaplarında Hasan İbn Ali (r.a.) den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) :

«Seni şüphelendireni bırak, şüphelendirmeyene bak» buyurmuştur.

Başka bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulur :

«Günâh, kalpte iz bırakan, gönlün tereddüt ettiği ve insanların muttali' olmasından hoşlanmadığı şeylerdir.»

Bir rivayette de : «İnsanlar sana fetva verseler dahî kalbinden fetva iste.» buyurulmuştur.

Sevrî'nin... tbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) a nazil olanların sonuncusu faiz âyetidir.

Bu hadîsi Buhârî, Kâbîsa'dan rivâyet^etmiştir.

Ahmed der ki: Yahya'nın... Saîd İbn Müseyyeb'den rivayetine göre Ömer şöyle demiştir: Faiz âyeti son nazil olan âyetlerdendir. Rasûlullah (s.a.) bize bu âyeti tefsir etmeden önce vefat buyurmuşlardır. O halde faizi ve şüpheli olan şeyleri terkediniz.

İbn Mâce ve İbn Merdûyeh'in değişik bir tarîkla ve Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet ettikleri bir hadîs-i şerifte Ebu Saîd el-Hudrî şöyle demiştir : Ömer İbn Hattâb bize hutbe okudu ve şöyle dedi:

«Size uygun gibi gelen şeyleri belki size yasaklayabilir ve size uygun gibi gelmeyen bazı şeyleri de size emredebilirim. Kur'an-ı Kerîm'in son nazil olan âyetlerinden biri de faiz âyetidir. Rasûlullah (s.a.) onu bize açıklamadan vefat buyurmuşlardır; size şüpheli gelen şeyleri bırakın ve şüpheli gelmeyen şeyleri alın.»

İbn Mâce Amr İbn Ali es-Suyrafî kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd' dan rivayet eder ki Rasûlullah (s.a.) :

«Faiz yetmişüç çeşittir.» buyurmuşlardır.

Hâkim de Müstedrek'inde kendi isnadı ile bu hadîsin benzerini rivayet etmiş ve şu ilâveyi de zikretmiştir: «Bunun en hafîfi, kişinin annesi ile zina etmesidir ve faizin en şiddetlisi müslüman kişinin ırzıdır.»

İbn Mâce hadîsi rivayetden sonra : «Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre bu hadîs sahihtir, fakat onlar tahrîç etmemişlerdir, demiştir.

İbn Mâce der ki, Abdullah İbn Saîd... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Faiz yetmiş çeşittir, en basiti kişinin annesi ile evlenmesidir.»

İmâm Ahmed der ki: Bize Hüseyim'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«İnsanların üzerine öyle bir zaman gelecek ki o günde faiz yiyecekler.» Birisi «Bütün insanlar mı?» diye sordu. Cevap olarak şöyle buyurdular: «Onlardan faiz yemeyene (hiç olmazsa) tozu bulaşacaktır.»

Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce değişik bir şekilde ve değişik bir isnâd ile rivayet etmişlerdir.

Harama götüren yolların haram kılınması da bu kabilden olup buna örnek olarak İmâm Ahmed'in rivayet etmiş olduğu şu hadîs-i şerifi buraya alıyoruz :

Bize Ebu Muâviye... Âişe'den rivayet etti ki, o şöyle demiştir: Bakara sûresinin sonlarında faiz âyeti nazil olunca Rasûlullah (s.a.) mescide çıkarak bunları okudu ve içki ticâretini haram kıldı.

Bu hadîsi Tirmizî'nin hâricinde. bir cemâat tahrîç etmiştir.

Bu hadîs hakkında konuşan imamlardan bazısı şöyle demişlerdir : Faiz ve faize giden yollar haram kılınınca içki ve içkiye sebep olan içki ticâreti de haram kılınmıştır.

Üzerinde ittifak edilmiş olan bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.â.) şöyle buyurmuşlardır :

«Allah Yahudilere la'net etsin; iç yağı kendilerine haram kılındı da onu eriterek yağın çıkardılar ve satarak parasını yediler.»

Rasûlullah (s.a.) m : «Allah faiz yiyen ve yedirene, ona şâhid olana ve yazana la'net etsin.» sözü daha önce (Bakara, 230) âyet-i kerîme' sinin tefsirinde

geçmiş idi. Bu konuda diyorlar ki: Böyle bir ahde şâhid olunmaz ve yazılmaz; şu kadar var ki şer'î bir akid şeklinde gösterilir ve içerdiği şey fasit olursa, bu durumda mânâsına i'tibâr edilir, şekline değil. Çünkü ameller niyetlere göredir. Sahîh bir hadîs-i şerifte : «Allah Teâlâ sizin şekillerinize ve mallarınıza değil, kalblerinize ve amellerinize bakar,» buyurulmuştur.

İbn Teymiye Tahlilin (hüllenin) ibtâli konusunda bir kitap yazmış olup bu kitabta bâtıla götüren vesilelerin alışkanlık haline getirilmesinin yasaklandığını açıklamıştır. (Allah'ın rahmeti onun üstüne olsun) [\[46\]](#)

276 — Allah faizi mahveder, sadakaları arttırır. Ve Allah hiçbir günahkâr kâfiri sevmez..

277 — îmân edip sâlih amel işleyenlerin, namaz kılıp zekât verenlerin Rabları katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur ve üzülecek de değillerdir.

Faiz Belâsı

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde faizi mahvedeceğini; ya sahibinin elinden tamamiyle

gidereceğini, ya da malının bereketinden mahrum kılarak ondan faydalanmayacağını, dünyada yok ederek yaptığı işten dolayı kıyamet gününde azaba dûçâr kılacağını haber vermektedir. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «De ki: Murdarın çokluğu hoşunuza gitse de; murdarla temiz bir olmaz.» (Mâide, 100), «Murdarı birbiri üstüne koyup" topunu birden yığsın da cehenneme atsın diye...» (Enfâl, 37), «İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz faiz Allah katında artmaz.» (Rûm, 39)

«Allah, faizi mahveder...» âyet-i kerîme'si hakkında İbn Cerîr şöyle demektedir : Bu âyet-i kerîme Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen ve : «Ne kadar artsa da faizin sonu azlıktır.» hadîs-i şerifinin bir benzeridir. Ve bu hadîs-i şerifi İmâm Ahmed Müsned'inde Haccac tarîki ile İbn Mes'ûd'dan, o da Rasûlullah (s.a.) dan rivayet etmişlerdir.

Hadîsin İbn Mâce tarafından ve Abbâs İbn Ca'fer tarîki ile İbn Mes'ûd'dan rivayeti ise şöyledir: «Malmı faiz ile çoğaltan hiç kimse yoktur ki sonu azlık

(fakirlik) olmasın.» Bu, kişinin arzusunun zıddı ile muameleye ma'rûz kalması kabîlindendir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim oğullarının kölesi Ebu Saîd'in... Osman'ın kölesi Ferrûh'dan rivayetine göre mü'minlerin emîri Hz. Ömer, bir gün mescidden çıktığında yayılmış yiyecekler gördü ve : Bu yiyecekler nedir? diye sordu. Bize getirilmiş yiyecektir, denilince : Allah bunları ve bunları getirenleri mübarek kılsın (bereketlendirsın) dedi. Ey mü'minlerin emîri bu, ihtikâr edilmiş maldır, denilince Ömer bunları kimin ihtikâr ettiğini sordu. Etrafındakiler: Osman'ın kölesi Ferrûh ve Ömer'in kölesi falanca, dediler. Ömer her ikisini de çağırıp : Sizi müslümanların yiyeceğini ihtikâr etmeye sevkeden nedir? diye sordu. Onlar: Ey mü'minlerin emîri, biz bunları mallarımızla satın alıp satıyoruz, diye cevap verdiler. Ömer : «Rasûlullah (s.a.) in : «Kim müs-lümanlara karşı onların yiyeceklerini ihtikâr ederse Allah onların başına ya iflâs ya da cüzzâm verir.» buyurduklarını işittim.» deyince Ferrûh : Allah'a ve sana and veririm ki ebediyyen bu yiyeceğe dönmeyeceğim, dedi. Ömer'in kölesi ise : Biz bunları

kendi mallarımızla satın alıp, satıyoruz, dedi. (ve aldırmadı) Ebu Yahya : Ömer'in kölesini cüz-zâmlı olarak gördüm, der.

Hadîsi değişik bir lafızla ve değişik bir sened ile İbn Mâce de rivayet etmiştir.

Allah Teâlâ'nın «... Sadakaları arttırır.» kavli hakkında Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Kesîr'in... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Ra-sûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Kim temiz kazançtan bir denk hurma tasadduk ederse —zaten Allah ancak temiz olanı kabul eder— Allah onu eliyle (sağ eliyle) kabul buyurur ve nasıl ki sizden birisi tayını dağ gibi oluncaya kadar yetiştirip, büyütürse Allah Teâlâ da bu sadakayı sahibi için büyütür (arttırır) .»

Hadîsi Buhârî kitâb'üz-Zekât'ta rivayet etmiş, ayrıca kitâb'üt-Tev-hid'de değişik bir sened ile hadîsin bir benzerini zikretmiştir.

Hadîs Müslim tarafından da zekât konusunda değişik bir senedle rivayet edilmiştir.

Buhârî bu hadîs-i

Eksik

ile yine Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. Bu şekliyle hadîs, Hafız Ebu Bekr el-Beyhâkî tarafından Müs-ned olarak rivayet edilmiştir.

Beyhâkî'nin rivayetine göre hadîsin lafzı şöyledir:

((Kim temiz bir kazançtan bir denk hurma tasadduk ederse —ki Allah'a sadece temiz olanlar yükselir— Allah Teâlâ bu sadakayı sağ eliyle kabul eder ise sizden birisinin tayını uhud (dağı) gibi oluncaya kadar yetiştirip büyütmesi gibi Allah Teâlâ da bu- sadakayı sahibi için büyültür (arttırır.)»

Bu hadîs-i şerîf'i Müslim, Tirmizî ve Neseî birlikte Kuteybe tarikiyle Saîd'den rivayet etmişlerdir.

Hadîsi Mâlik'in rivayeti ile Ebu Hüreyre'den Neseî de tahrîç etmiştir.

İbn Ebu Hatim der ki; bize Amr İbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

«Allah Teâlâ sadakayı kabul buyurup sağ eliyle alır ve sizden birinin tayını yetiştirip büyüttüğü gibi bu sadakayı sahibi için arttırır. O kadar ki bir lokma uhud (dağı) gibi olur.» Bunun Allah'ın kitâ-bındaki

tasdiki: «Allah, faizi mahveder, sadakaları arttırır.»
âyet-i ke-rîme'sidir.

Hadîsi İmâm Ahmed de Vekî'den rivayet etmiştir.
Bu hadis Vekî'-in tefsirinde yeralmaktadır.

Hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla Vekî'den rivayet eden Tirmizâ bu hadîsin «Hasen, sahih» olduğunu söylemiştir.

Hadîsi Tirmizî, Âbbâd İbn Mansûr kanalıyla; İmâm Ahmed ise Halef İbn el-Velîd kanalıyla... Kâsım'dan rivayet etmişlerdir.

İbn Cerîr'in Muhammed İbn Abdülmelik İbn İshâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: «Kul, temiz (kazançtan) tasadduk ettiğinde Allah Teâlâ onun sadakasını kabul buyurur, onu sağ eliyle alıp sizden birinin tayım veya buzağısını büyüttüğü gibi büyütüp arttırır. Kişi bir lokma sadaka verir de bu Allah'ın indinde Uhud (dağı) gibi oluncaya kadar artar. Tasadduk ediniz.» Hadîsi İmâm Ahmed de Abdürrezzâk kanalıyla rivayet etmiştir. Bu rivayet garîb ve fakat isnadı sıhhatli bir kanaldan olmakla birlikte lafzında

tutarsızlıklar vardır. Mahfuz olanı biraz önce verdiğimiz İbn Cerîr rivayetidir.

 m m Ahmed'in Abdüssamed kanalıyla... Mü'minlerin annesi Hz.    e'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s,a.)   yle buyurmuştur: «Allah Teâlâ sizden birisi için (tasadduk etmiş olduğu) bir hurma ve lokmayı sizden birinin tayını veya buza ısını büyütmesi gibi büyütüp arttırır da, sonunda Uhud kadar olur.» Hadîsi bu kanaldan sadece  m m Ahmed rivayet etmiştir.

Bezzâr der ki: Bize Yahya İbn Muallâ İbn Mansûr'un... Hz.    e'den; Dahhâk İbn Osman'ın Ebu Hüreyre'den, onlann da Hz. Peygamber (s.a.) den rivayetlerine göre o, şöyle buyurmuştur : «Muhakkak ki kişi temiz kazançtan bir sadaka verdiğinde —ki z ten Allah ancak temizi kabul buyurur— Rahman onu sa  eliyle karşılayıp kabul buyurur ve sizden birinin tayını veya çocuğunu —veya buza ısını de-mi tir— b y tt  u gibi büyütüp arttırır.» Hadîsi rivayetten sonra Bezzâr: Hadîsi Yahya İbn Saîd'den, o da Amre'den...  eklinde bir isnâdla Ebu Üveys'ten başkasının rivayet ettiğini bilmiyoruz, der.

Allah Teâlâ : «Ve Allah hiçbir günahkâr kâfiri sevmez.» buyurur ki O, kalbi küfür dolu, söz ve işlerinde günahkâr olanları sevmez. Âyetin bu şekilde bitirilmesinin bir münâsebeti olmalıdır ki, şöyledir: Faizci Allah'ın kendisi için ayırmış olduğu helâl (kazanç) a razı olmaz, kendisi için meşru' kılınmış olan mübâh kazançla yetinmez; aksine insanların mallarını bâtıl yollarla, çirkin kazanç çeşitleriyle yemeye uğraşır. O; içinde bulunduğu nimeti inkâr edendir. İnsanların mallarını bâtıl yollarla yemesiyle zâlim ve günahkârdır.

Allah Teâlâ bundan sonra Rablanna îmân eden, emirlerine itaat eden, O'na şükürlerini edâ eden, namaz kılmak ve zekât vermekle yaratıklarına iyilik edenleri över ve onlara hazırladığı şerefi haber verir. Onlar kıyamet gününün zorluklarına ve meşakkatlerine karşı emniyet içindedirler. O, şöyle buyurur: «îmân edip sâlih amel işleyenlerin, namaz kılıp zekât verenlerin Rabları katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur ve üzülecek de değildir.» [\[47\]](#)

278 — Ey îmân edenler; Allah'tan korkun. Eğer mü'minlerden iseniz, faizden kalanı bırakın.

279 — Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve peygambere karşı bir harb olduğunu bilin. Şayet tevbe ederseniz, sermâyeniz sizindir. Hem haksızlık yapmamış, hem de haksızlığa uğratılmamış olursunuz.

280 — Borçlu darda ise, kolaylığa kadar beklemelidir. Eğer bilerseniz, sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.

281 — Hem öyle bir günden sakının ki, o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı tamâmîyle ödenecek; onlara haksızlık edilmeyecektir.

Faiz ve îmân

Allah Teâlâ mü'min kullarını, ilâhî gazaba yaklaştıran ve Allah'ın rızâsından uzaklaştıran şeyleri yasaklayıp kendisinden korkmalarını öğütlüyor ve : «Ey îmân edenler; Allah'tan korkun (yaptığınız her işte onu gözetin. Allah'ın alış-verişi helâl kılması, faizi haram kılması vs. sizin için koymuş olduğu kanunlara inanan) mü'min-lerden iseniz, faizden

kalânı bırakın» ana paranızın üzerindeki fazlalıkları terkedin, almayın.

Zeyd İbn Eslem, İbn Cüreyc, Mukâtil İbn Hayyân ve Süddî'nin anlattığına göre bu âyet-i kerîme câhiliye devrinde iken aralarında faiz bulunan Sakîf kabilesinden Amr İbn Umeyr oğulları ile Manzum oğulları kabilesinden Muğîre oğulları hakkında nazil olmuştur. İslâm gelince bu kabileler müslüman oldular. Sakîf kabilesi câhiliye devrindeki faiz alacaklarını almak istedi. Aralarında da müşavere eden Muğîre oğulları İslâmî devrede kazandıklarından ve müslüman oldukları için faizi vermeyeceklerini söylediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) in Mekke valisi Attâb İbn Üseyd konuyu Rasûlullah (s.a.) a ilettiler ve bu âyet-i kerîme nazil oldu. Rasûlullah (s.a.) da valisine : «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun. Eğer mü'minlerden iseniz faizden kalânı bırakın. Böyle yapmazsanız onun Allah'a ve peygambere karşı bir harb olduğunu bilin...» diye yazdı. Onlar da : Allah'a tevbe ediyor ve kalan faizleri terk ediyoruz, diyerek hepsi faiz alacaklarını bıraktılar.

Bu, tehditten sonra faiz alıp vermeye devam eden kimseler için yeni bir şiddetli tehdid ve kuvvetli bir vaid'dir.

Rabîa İbn Külsûm kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o: «Kıyamet günü faiz yiyen kimseye : Savaş için silâhını al, denilecek» demiş sonra : «Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve Peygamber'e karşı bir harb olduğunu bilin» âyetini okumuştur.

İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha «Böyle yapmazsanız bunun Allah'a ve Peygamber'e karşı bir harb olduğunu bilin.» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle demiştir :

Kim faize devam eder ve bırakmazsa müslümanların imamının onu tevbeye davet etme hakkı vardır. Bırakırsa ne âlâ, yoksa boynu vurulur.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Hüseyin... Hasan ve İbn Sî-rîn'in şöyle dediklerini rivayet etti: Allah'a yemîn olsun ki sarraflar faiz yiyicilerdir ve onlar Allah ve Rasûlüne harb ilân etmişlerdir. Şayet insanların başında adaletli bir imâm olsaydı onları

tevbe etmeye davet ederdi. Tevbe ederlerse ne âlâ, değilse onlar hakkında silâhı ortaya koyardı.

Katâde der ki: Allah onları işittikleri gibi öldürme ile tehdîd etmiş ve nereye giderlerse gitsinler onları bayağı ve âdî kılmıştır. Alış -verişlerinizi faizle karıştırmaktan sakının. Allah helâli genişletmiş ve temiz kılmıştır. Hiçbir darlık sizi bu günâha itmesin.

Katâde'nin bu sözü İbn Ebu Hatim tarafından rivayet edilmiştir.

()

Süheylî der ki: Yine bunun için mü'minlerin annesi Hz. Âişe, va'deli olarak satılan bir malın va'desi dolmadan daha düşük bir fiyatla geri alınması meselesinde, Zeyd İbn Erkam'm cariyesi Ümmü Mahabbe'ye: «Tevbe etmemesi halinde Rasûlullah (s.a.) ile birlikte yapmış olduğu cihâdı boşa gitmiştir.» demiş ve cihâdı özellikle zikretmiştir. Çünkü bu, «Bunun Allah'a ve Peygambere karşı bir harb olduğunu bilin.» âyet-i kerîme'sinin zıddıdır.

Hadîsin İbn Cerir tarafından ve Muhammed İbn Abdülmelik İbn îshâk tarîkıyla Ebu Hüreyre'den rivayeti şöyledir :

«Kul temiz kazançtan tasaddukta bulunduğunda Allah Teâlâ bunu kabul buyurur ve sağ eliyle alarak sizden birinin tayını ya da danasını büyüttüğü gibi büyütüp artırır. Bir adam bir lokma tasaddukta bulunduğunda bu sadaka Allah'ın elinde —ya da avucunda— Uhud dağı gibi oluncaya kadar artar. Tasaddukta bulununuz.»

Hadîsi tmâm Ahmed, Abdürrezzâk'dan rivayet etmişse de bu tarîk garîb, fakat isnadı sahihtir. Ancak lafzı garîbtir. Mahfuz olan daha önce geçen şeklidir. Keza hadîs mü'minlerin annesi Hz. Âişe'-den de rivayet edilmiş olup İmâm Ahmed'in Abdüssamed tarîkıyla naklettiği hadîs-i bu şekliyle sadece tmâm Ahmed rivayet etmiştir.

Allah Teâlâ: «Ve Allah, hiçbir günahkâr kâfiri (kalbi küfür dolu, sözü ve işiyle günahkârı) sevmez.» buyuruyor. Âyet-i kerîme'yi böyle bir sıfatla bitirmenin bir münâsebeti olsa gerektir ki o da şöyle açıklanabilir:

Faizcilik yapan kişi Allah'ın kendisi için helâlden ayırdığı paya razı olmuyor, Allah'ın kendisi için koyduğu ve meşru kıldığı yollardan mübâh kazançla

yetinmiyor; bilakis insanların mallarını bâtil yollarla, çeşitli çirkin kazançlarla yemeye çalışıyor. O,

Eksik

Allah'ın yaratıklarına iyilikte bulunan kullarını medhede-rek, onların kıyamet gününde güç durumlarından emin olduklarını, kendilerine şerefler hazırladıklarını haber vererek şöyle buyurur: «îmân edip, sâlih amel işleyenlerin, namaz kılıp zekât verenlerin Rab-lan katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur ve üzülecek de değildir.»

Bu mânâ bir çokları tarafından zikredilmekle birlikte bu sözün Hz. Âişe'ye isnadı zayıftır.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Şayet tevbe ederseniz, sermâyeniz sizindir. Hem (fazla olanı almamak suretiyle) haksızlık yapmamış, hem de (ana paranızı bırakmamak, verdiğinizizi fazla ve noksan olmaksızın almak suretiyle) haksızlığa uğratılmamış olursunuz.»

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Muhammed İbn Hüseyin İbn İşkâb'-ın... Süleyman İbn Amr İbn el-Ahvas'dan onun da babasından rivayetinde o şöyle

demoştir: Rasûlullah (s.a.) veda haccında hutbe okudu ve şöyle buyurdu :

«Dikkat ediniz câhiliye devrindeki bütün faizler kaldırılmıştır. Ana paralarınız ise sizindir. Haksızlık yapmaz ve haksızlığa da uğratılmazsınız. Kaldırılan ilk faiz Abdûlmuttalib oğlu Abbâs'ın faizidir. Tamâmı kaldırılmıştır.»

Bu hadîsin bir benzeri İbn Merdûyeh tarafından da rivayet edilmiştir.

Allah Teâlâ : «Borçlu darda ise, kolaylığa (eli genişleyinceye) kadar beklemelidir. Eğer bilerseniz, sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.» buyurmak suretiyle elinin dar olması sebebiyle borcunu ödemeyen kimselere karşı sabrı emrederek : «Borçlu darda ise kolaylığa kadar beklemelidir.» buyuruyor. Halbuki câhiliye devrindekiler borcun vakti geldiğinde borçluya : Ya borcunu ödersin, ya da artırırsın, derlerdi.

Sonra Allah Teâlâ borcu bağışlamaya davetle buna karşı hayır ve sevabı va'd ederek : «Eğer bilerseniz (ana paranızı da tamamıyla bırakarak borçludan istememek suretiyle) sadaka olarak

bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.» buyurmuştur.

Bu konuda Rasûlullah (s.a.) dan muhtelif tarîklardan hadîs-i şe-r rîfler rivayet edilmiştir.

Taberânî der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed İbn Şuayb el-Mer-cânî'nin... Ebu Ümâme Es'ad İbn Zürâre'den rivayetinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Kim Allah'ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı günde Allah'ın kendisini gölgelendirmesini isterse darda olan borçlusuna kolaylık göstere, ya da alacağından vazgeçiversin.»

İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Büreyde'den rivayetine göre o şöyle demiştir : Bir keresinde Rasûlullah (s.a.) m : «Kim darda olana mühlet verirse onun için her bir gün karşılığında onun iki misli sadaka sevabı vardır.» buyurduklarını işittim ve : Ey Allah'ın Rasûlü, senin : «Kim darda olana mühlet verirse ona her bir gün karşılığında onun bir misli sadaka sevabı vardır.» buyurduğunu; sonra da «iki misli sevabı vardır.» buyurduğunu işittim, dedim. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:

«Onun için, borcun va'desi gelmeden önce herbir gün için onun bir misli sadaka sevabı vardır. Borcun va'desi gelip de mühlet verdiğinde geçen herbir gün karşılığında onun iki misli sadaka sevabı vardır.»

İmâm Ahmed der ki: Bize Hammâd İbn Seleme'nin... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivayet ettiğine göre Ebu Katâde Haris İbn Rib'î el-Ansârî'nin bir adamdan alacağı vardı. Alacağını istemek üzere gittiğinde, adam kendisinden gizlenirdi. Bir gün gittiğinde evden bir çocuk çıktı ve o da borçlusunu çocuktan sordu. Çocuk : Evet, o evdedir, bulamaç yiyor, diye cevap verdi. Ebu Katâde ona seslenerek : Ey falan, çık, senin burada olduğunu haber aldım, dedi. Adam çıkıp gelince : Seni benden gizleyen nedir? diye sordu. Adam : Ben dardayım ve yanımda hiçbir şey yok, diye cevap verdi. Ebu Katâde : Allah için söyle, sen darda mısın? diye sordu. Adam da evet deyince, Ebu Katâde ağladı, sonra şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.) in şöyle dediğini işittim :

«Kim borçlusuna mühlet verir ya da borcunu siliverirse kıyamet günü arş'ın gölgesinde gölgelenir.»

Hadîsi Müslim Sahîh'inde rivayet etmiştir.

Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsîlî der ki: Bize Ahmed İbn İmrân'ın... Huzeyfe İbn Yemân'dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Kıyamet günü Allah Teâlâ'ya kullarından birisi getirilir. Allah Teâlâ : «Dünyada benim için ne yaptın?» diye sorar. O kul: «Ey Rab-bım, dünyada iken senin rızânı umabileceğim zerre ağırlığınca birşey yapmadım.» der ve bunu üç kere tekrarlar. Sonunda da şöyle der: «Ey Rabbım, sen bana fazla mal vermiştin ve ben insanlarla alış-ve-riş ederdim. Müsamahalı olmak benim huylarımdandı. Eli bol olana kolaylık gösterir, darda olana mühlet verir, borcunu ertelerdim.» Allah Teâlâ da o kuluna şöyle buyurur: «Ben elbette kolaylaştırmaya daha lâıyım, gir cennete.»

Hadîsi Buhârî, Müslim, İbn Mâce değişik tanklardan ve Huzey-fe'den rivayet etmişlerdir. Buhârî'nin lafzı ise Ebu Hüreyre'den rivayete göre şöyledir :

«Tacirin birisi insanlara va'deli mal verirdi. Darda olan birini gördüğü zaman yanında çalışanlara: «Onu

bağışlayın; umulur ki Allah da bizi bağışlar» derdi ve Allah onu bağışladı.»

Hâkim Müstedrek'inde der ki: Bize Ebu Abdullah Muhammed İbn Ya'kûb'un... Sehl İbn Hanîf'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

«Kim Allah yolunda savaşıyor bir mücâhide, ya da gâziye, ya da darlık içindeki bir borçluya, efendisine belli bir miktar para ödemek şartıyla kölelikten azâd edilmek üzere efendisiyle anlaşmış olan köleye yardım ederse Allah Teâlâ sadece kendi gölgesinin olduğu bir günde onu kendi gölgesinde gölgelendirir.»

Daha sonra Hâkim : «İsnadı sahihtir, Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîç etmemişlerdir.» der.

İmâm Ahmed der ki: Bize Muhammed İbn Ubeyd'in... İbn Ömer*- den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

«Kim dualarına icabet edilmesini ve sıkıntılarının gitmesini arzularsa sıkıntıda olan birini ferahlığa kavuştursun.»

Bu hadîsi sadece İmâm Ahmed tahrîç etmiştir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdullah İbn Yezîd'in... İbn Abbâs'-tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) eliyle şöyle yaparak —Abdurrahmân eliyle yeri işaret etti— mescide çıktı ve şöyle buyurdu :

«Kim darda olan birine borcu için mühlet verir, ya da alacağından vazgeçerse Allah Teâlâ onu cehennem ateşinden korur. Dikkat ediniz cennet işi sarp bir tepedeki taş gibidir. Rasûlullah (s.a.) bunu üç kerre tekrarladı. «Cehennem işi ise ovada, düz yerdeki kolay bir iştir. Mutlu kişi kendini fitnelerden koruyan kişidir. Kulun gizlediği, yuttuğu öfke yudumundan Allah'a daha sevimli gelen başka bir yudum yoktur. Kul, Allah için öfkesini yuttuğunda Allah onun karnını îmânla doldurur.»

Bu hadîsi sadece İmâm Ahmed rivayet etmiştir.

Hadîsin başka bir tarîktan rivayeti ise şöyledir :

Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed el-Burânî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: «Kim eli bollaşıncaya kadar darda olan birine borcu için

mühlet verirse, Allah Teâlâ ona günâhları için tevbe edinceye kadar mühlet verir.»

Sonra Allah Teâlâ kullarına nasîhatta bulunarak, dünyanın sona ereceğini, ondaki her şeyin ve malların yok olacağını, âhiretin geleceğini, kendisine dönüleceğini, işledikleri yüzünden yaratıklarını hesaba çekeceğini, hayır ya da şer olarak kazandıkları mukabilinde onları cezalandıracağını hatırlatıp azabından sakındırarak şöyle buyuruyor : «Hem öyle bir günden sakının ki, o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı tamamıyla ödenecektir. Onlara haksızlık edilmeyecektir.»

Rivayet edildiğine göre bu âyet, Kur'an'dan son nazil olan âyettir.

İbn Lehîa... Saîd İbn Cübeyr'in : «Bütününüyle Kur'an'dan son nazil olan «Hem öyle bir günden sakının ki, o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı tamâmiyle ödenecek. Onlara haksızlık edilmeyecektir.» âyetidir. Bu âyetin nüzulünden sonra Allah Ra-sûlü 9 gece yaşamış ve Rebîülevvel ayından iki gecp geçmiş iken —Re-bîülevvel'in

üçüncü günü oluyor— bir pazartesi günü vefat etmiştir.» dediğini rivayet etmiştir.

Bu hadîsi İbn Ebu Hatim de rivayet etmiştir.

Sevrî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre bu âyet-i kerîme'nin nüzulü ile Rasûlullah (s.a.) in vefatı arasında 31 gün vardır.

İbn Güreye Rasûlullah (s.a.) m bu âyetin nüzulünden sonra dokuz gece yaşadığını, hastalığının cumartesi günü başlayıp pazartesi günü vefat ettiğini rivayet etmiştir. [\[48\]](#)

Tarihî Seyri İçinde Faiz Anlayışı:

«En eski tarihî ma'lûmât bize gösteriyor ki, ciddiyeti ile tanınmış bütün mütefekkirler faiz almayı kötölemişlerdir. Bunu söylerken de istihlâk için alınan ödünçlerde mevzûubahis faizin yasak edildiği ilkel cemiyetleri kasdetmediğimizi belirtmek isteriz.

a) Eski Yunan'da Faiz :

Misâl olarak eski Yunanlıları ele alalım. Faizli para ödünçleri Yunanlılarda yasaklanmıştı. Kendinden sonraki nesillere fikirleriyle hayli" te'sîr etmiş olan Aristo, faiz almayı en ağır kelimelerle itham eden görüşler ileri sürmüştür. Aristo parayı,

yumurta vermeyen kısır bir tavuğa benzetmektedir. Ona nazaran paranın kullanılmasındaki yegâne gaye, değiş tokuşu kolaylaştırması ve insan arzu ve isteklerine en kuvvetli devayı getirmesinden

Eksik

lanı teşkil eder. Bir para ile diğer bir para kazanılma-ması Aristo doktrininin esâsını teşkil eder. Şurası sarihtir ki faiz, açıkça bir adaletsizlik konusudur.^[49] Keza Platon da faizi mahkûm etmiş bulunmaktadır.^[50]

b) Roma'da Faiz :

Roma İmparatorluğunun ilk devirlerinde faiz men'edilmişti. Fakat imparatorluğun gitgide genişlemesi ve tedricen tüccar tabakasının doğumu iledir ki faiz de ortada gözükmeye başlamıştır. Bu arada sert ve kat'î bir şekilde tatbik edilen faiz hadlerini lahdîd edici hükûm- ler vaz'edilmiştir. Romalılar borçlunun himâyesi zımında tarihte ilk kanun ve kaideleri vaz'etmiş kimselerdir.

c) Orta Çağda Faiz :

Orta Çağda para ödünçlerinden faiz ödenmesi, ribâ olarak isimlendirilmiş ve faiz şartı kanunlar ile

kat'î ve sert bir şekilde yasaklanmıştır. Hattâ bu nevî yasaklan mahzâ dinî dogmalar olarak kabul ve ilân, günlük hâdiseler olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Ciddî bir araştırmacı olan Profesör Tewney de bu hâdiseye işaretle şöyle demektedir : «Bütün faiz meselelerini ve faaliyetlerini içine alan kıymetler hierarşisinin bir kısmını teşkil eden iktisadî problemleri kendine konu edinen Orta Çağ düşüncesinin umûmî yapısına hâkim olan şey dinî havadır. Fakat herhangi bir kimse kalkıp, Orta Çağ mütefekkirlerinin eşyanın mâhiyeti üzerinde acaba sonraki nesillerin sahip olduğundan daha mükemmel bir bilgiye sahip olup olmadıkları hakkında bir suâl sorabilir.

Bu münâsebetle aşağıda nakledeceğimiz Lord Keynes'in mülâhazaları kayda değer mâhiyyettedir. O, Orta Çağ'da rastlanan ribâ yasağı vak'asının temelinde iktisadî saik ve sebeplerin de bulunduğu inanmaktadır. «Bir zamanlar ben, Orta Çağ kilisesinin faiz hadlerine dâir davranışının tamamen saçma ve para ödünçlerinden gelen gelirleri, faal ticâretten gelen gelirlerden ayırma gayesini güden

hesaplı münâkaşaların, cezvit papazlarının boş bir nazariyeden kurtuluş için pratik çâreler araştırması olduğu şeklinde bir inanç taşıyordum. Fakat şimdi bu eski münâkaşaları; klâsik teorinin tamamen birbirine karıştırmış olduğu şeyi, yani faiz haddi ile sermâyenin marginal mües-siriyetini yekdiğerinden bitaraf ve ilmî bir şekilde ayırmak için sa-mîmî bir münevver sıfatıyla okudum. Bugün açıkça görülmektedir ki; bu hususu te'mîn için mezkûr ilim adamları, sermâyenin marginal müessiriyetini yüksek, ister örf ve âdet ve ister dînî kanunlarla olsun faiz haddinin düşük tutulduğu ta'rifeleri mümkün kılan bir formülün bulunması için gayret sarf etmekte idiler.»[\[51\]](#)

13. asrın sonlarına doğru Kilise hâkimiyetinin en yüksek seviyede olduğu bir sırada faiz şartının belirlenmesi kat'î ve sert bir şekilde men'edilmiştir. Şurası dikkati çekmektedir ki, arazî gayri menkûllerinin kiralanmasından yahut kira akdine konu olabilen şâir eşyanın kiralanmasından gelen gelirlere karşı Kilise ve Kilise Hukuku menfî bir hükümde bulunmamıştır.

Bütün bu duruma rağmen 13. asrın sonralarından itibaren Ortodoks Kilisesinin nüfuz ve te'sirini epey azaltan âmiller ortaya çıkmıştır. Reformist grub, başlannda Luther ve Zwingly olduğu halde, insan zafiyetini büsbütün arttıran faizli muamelelerin gayrı meşruluğu üzerinde mutabakata vardılar. Kilisenin zamanla kuvvet ve nüfuzunu kaybetmesi ve seküler kuvvetlerin ortaya çıkmasıyla ki, faizli ödünç muameleleri de müsâade ve tolerans kazanmaya başlamıştır. Bu uzlaştırıcı durum, Bacon'un şu sözlerinden kolaylıkla anlaşılmaktadır :

«İnsanlar için ödünç alma veyahut da ödünç vermenin zarurî bir ihtiyâç olması ve yine insan denen mahlûkun katı yürekli olması dolayısıyla ödünç vermeye yanaşmaması, başka bir çâre olmaması hali ile birleşince faize müsâade edilmesi bir mecburiyet halini almaktadır.» Netice olarak da hırs ve temâî temsîl eden kuvvetler başıboş kalmış ve hadsiz hesâbsız kötülükler zuhur etmiştir.

Ribâdan farklı olarak faiz kelimesi, para ödünçlerinde nisbeten az bir faiz şartını ifâde

ediyordu. Keza yine bu devirde faizin a'zanî miktarını tesbît yolunda adımlar bile atılmıştır. VIII. Henry'nin saltanatı boyunca tesbît edilen a'zamî faiz miktarı %10 idi. Bu devrin câlib-i dikkat sımalarından olan Francis Bacon Sir Josiah Cheld ve Sir Thomas Clupper bizzat faiz ödenmesine ,karşı olmaktan ziyâde yüksek hadlerde ödenen faiz şartına karşı idiler.

Uzun seneler boyunca insan cinsinin haşinlik ve bencilliğe dayanan temayülleri, din kuvveti sayesinde baskı ve fren altında tutulabil-miştir. Hâlihazırda kilisenin kuvvet ve kudretinde zamanla husule gelen azalma ve bencil hislerin kilisenin kuvvetli tazyiki altından kurtulması neticesi, halk da kendi devirlerinde, hâkini olan istikâmetlerde olmak üzere bu bencil ve egoist hislerle hareket eder olmuştur. Nihayet öyle bir devir gelmiştir ki, faiz meselesi üzerindeki yasak kaidesi gevşemiş ve sonunda faiz hadlerini kontrol ve tahdîd etme imkânları tamamen ortadan kalkmıştır. İşte bu devirdedir ki nakit para, geniş surette ticarî muamelelerde kullanılmaya ve nakde dayanan muameleler takasın yerini almaya

başlamıştır. Merkantilist (XVI -XVII. asırlar) devirde, paranın bir arada toplanması ve hazîneler meydana getirilmesi, millî bir gaye ve politika olmuş ve bu suretle kıymetli madenlerin toplanması için her çeşit gayret sarfedilmiştir.

Hükümetlerin bütün politikası, artık altın ve gümüşün toplanmasına doğru çevrilmiştir. Merkantilistler, para ile sermâyeyi aynı şey addetmişlerdir. «Onlara nazaran para, toprak gibi aynı neviden bu günkü ta'birle, bir istihsâl vâsıtası addedilmiş ve bazen tabîî servetlerden ayrı, sun'î bir servet olarak görülmüş, netîce olarak sermâyeden alınan faiz, arazî kirası, benzeri nakit paranın kirası olarak kabul edilmiştir.»^[52]

İlk Merkantilistler ticâreti teşvik gayesiyle düşük nisbetlerdeki faizin müdâfaasını yapmışlardır. Böylece onlar, düşük hadlerdeki faizin kanun yoluyla tesbitinin de müdâfaasına hararetle girişmişlerdir. 1668 senesine doğru ribâ üzerinde bir münâkaşanın zuhur ettiğini görüyoruz. Sir Thomas Culpeper, Mun adlı mütefekkirin görüşlerinin aksini müdâfaa eden ve düşük hadli faiz lehinde iki risale

kaleme aldı. Onu müteâkib aynı zâtın oğlu neşrettiği «Discours» adlı eserinde ribâyâ hücumlarda bulunmuştur. Fakat belki bu mefhûmun en meşhur temsilcisi olarak Sir Josiah Cheld gösterilebilir. Bu zât düşük haddeki faizin gerek iktisâd ve gerekse sanayiin en tabii anası mevkiinde olduğunu müdâfaa etmiş ve faizin sermâyeyi ucuzlatması dolayısıyla, ticâretin adımlarını kendine çekebileceğini ve nihayet küçük «istifâde ve kârlar» sağlamak suretiyle iktisadiyâtı tahrik ve teş-vîk edeceği, tezini ileri sürmüştür. Şayet faiz haddi yüksek seviyede olacak olursa bu, paranın piyasada azalmasına sebep olacaktır. Çünkü az veya çok bir miktar parayı bir araya getiren kimse, bu nakdi sarrafa (kuyumcuya) gönderecektir. Bu tarz muhakemelerin bütün ağırlığı, «biz asla Hollandalılarla, gerek bizim onlara ve gerekse onların bize ödediği faiz, aynı olana kadar ticarî hayatta onlarla aynı seviyede olamayız» hükmüne dayanmaktaydı.^[53] Aynı şekilde Davenent, faiz alan kimselere karşı hücumlarda bulunmuştur.

Bütün bu kimselerin çoğu, faiz haddinin indirilmesini derpiş eden bir kanunun gayet faydalı

ve verimli olacağını ve parayı ucuzlatacağını düşünmüşlerdir. Açıkça, onlar atı arabanın arkasına koşmuşlar yani neticeyi sebep olarak görmüşlerdir. Bütün bunlar göstermektedir ki; o devirde sermâye ile paranın hakîkî fonksiyonunu idrâkde eksik bir taraf bulunmaktaydı.

Diğer taraftan öyle kimseler vardı ki bunlar, ribâ münâkaşalarında Mun adlı mütefekkirin safını tutmuşlardır. Bunlardan Thomas Manley kendi fikrini şöyle ifâde etmektedir:»... İşte paramn (ve ödünç para verenlerin) piyasadan azalması sebebiyledir ki faiz haddi yükselir. O halde paranın bollandırılması ve birkaç ödünç verenin zuhûruyle, para ile ilgili hadler derhâl düşecektir.» John Locke dahi, paranın değerine te'sîr eden âmilleri anlayamamış olarak «piyasada düşük hadli faizin bulunması, bol miktarda paranın piyasaya te'mîn edilmesindendir» kanâatinde bulunmaktadır. Aynı şekilde Sir Dudley North bu görüşün taraftarları arasında yer alarak «bol miktarda mev-cûd stok ve emniyet havasının Hollanda'da faiz hadlerinin alçak

seviyede olmasını sağlayacağı» tezini ileri sürmektedir.

Bütün bu mütefekkirlerin gayret ve emeğine rağmen Merkantilizm, faiz hadlerini düşük seviyede tutmaya muvaffak olamamıştır.

Ve daha sonralarıdır ki faiz hadleri, arz ve talebin te'siri altında kendi kendini tahdit ve ta'yîn etmeye bırakılmıştır.

Klâsik Faiz Nazariyesi:

İngiliz kültürünün te'siri altında faaliyet gösteren hemen hemen bütün üniversite muhitlerinde öğretimine büyük bir ehemmiyet ve yer verilmiş olması ve iktisâd ilmine bizzat şekil ve istikâmet vermiş en meşhur âlimlerin ekolü olması hasebiyle, klâsik faiz nazariyesine nisbeten geniş yer verilmiştir. Adam Smith, Robert Thomas Malthus ve Davit Ricardo, umumiyetle bu mektebin kurucuları sayılırlarsa da John Stuart Mili, Edgeworth, Marshall ve Pfgou gibi müellifler de birçok yetkili tarafından bugün bu gruba dâhil edilmektedirler.

Eksik

dığı parayı kullanmaktan mütevellid edindiği kazanca mukabil, ödünç verene ödediği bir bedeldir. Bu iki müellif faizi sermâyeden elde edilen gayri safî kazançdan açıkça ayırmamaktadırlar. Acaba bunlar sermâyeden ne anlamaktadırlar? Bunu görelim : Adam Smith «sermâye» yi, bir ferdin istihlâk için değil de, daha ziyâde kendisine para, kazanç veya fayda sağlayan servetinden bir kısım olarak anlamakta ve ona bu mânâyı vermektedir. Bu sermâyeye makinalar, iptidâi maddeler, gayri menkûller, yiyecek ve giyecek eşya girmektedir. Her ne kadar yiyecek ve giyecek eşya, cemiyet nokta-i nazarından sermâye değil ise de ferdî zaviyeden bunlar da sermâye mefhûmuna dâhildirler. Çünkü bunların sahibi, yiyecek ve giyeceği işçilere, istihsâlde bulunurken ödünç olarak verebilir ve bundan bir kazanç sağlar. Ricardo'nun da görüşleri tatbikî noktadan aynı mâhiyyettedir.

Stokun yahut sermâyenin meydana getirilmesi bir tasarrufun neticesidir. Tasarruf ise, yapılan bu fedakârlığa mukabil bir fayda sağlanacağı hesâblanmaksızın tahakkuk ettirilemez. Bu yüzden

bu iki müellife göre faiz; evvelce yapılmış bu tasarruflar için ödenen bir mükâfat yahut bir teşvik vasıtasıdır. Smith'e göre elde edilen kazançların *esks* kaynağı, sermâyenin kullanılması neticesi istihsâl edilen şeylerin kıymetinde, emek kıymeti üstünde meydana gelen artış vak'a-sıdır; binâenaleyh emeğin istismarı diye bir şey düşünmek muhaldir. Ricardo ise bütün sermâyeyi, emeğin biriktirilip saklanmış bir şekli saydığı için bütün değeri emeğe vermektedir. İşte onun bu görüşü esâs alınarak, Kari Marx tarafından «kapitalist iktisadî sistemde emeğin istismarı teorisi» meydana gelmiştir. Adam Smith ve Ricardo, faiz haddi meselesine dâir müşterek müşahede ve izahta bulunmak-

tadırlar : «Ne zaman ki parayı kullanmakla büyük bir ticarî kazanç elde edilir, o vakit bu kullanışa mukabil o nisbette yüksek bir bedel (kâr) ödenmelidir.» Daniel Hoare, faiz haddi ile para miktarı arasında ilişki görmeyen bir izah tarzı tutturmaktadır. Ona göre para miktarında meydana gelen artma, fiatları arttırır. Ricardo da bu fikre iş-

tirak ederek meşhur «paranın mikdar-ı nazariyesini ortaya atmıştır.

John Stuart Mili ise, faiz nazariyesi meselesinde herhangi bir kayda değer fikre sâhib olmayıp, kendisi sadece Adam Smith ve Ri-cardo'nun nazariyelerini tasnife tâbi tutmuş ve gayrı safî kârlar mevzuunda çeşitli unsurların tahlilini başarılı biçimde yapmıştır.

Aynı faiz meselesinde Marshall'ın çalışmaları ve görüşleri faiz hadlerinin taayyün etmesinde âmil olan arz ve talebin her ikisi üzerinde toplanmaktadır. Marshall'dan önce muktedir bir diğer İngiliz iktisatçısı olan Nassu Senior faizin asıl sebebi olarak «imsak» «nefsini çekme» yi göstermektedir. Onun bu görüşüne bir çok i'tirâz ve muhalefet vuku bulmuştur. Bu arada Marshall aynı konuda «imsak» yerine, «intizâr = bekleme» yi ikâme etmiştir. Ona göre faiz, tedârik eden nokta-i nazarından «tasarrufda bulunma»nın yahut «bekleme» fedakârlığını göstermenin bir mükâfatıdır. Sermâye için talepte bulunma onun marginal verimliliğinden doğmaktadır. Ve netice olarak faiz nisbeti, muayyen bir haddeki faizli sermâyeye olan piyasada mevcut

talebin aynı faiz haddi altında bu piyasaya sürülmüş mevcut sermâyeye eşitliği şeklinde bir denkleşmeye dayanır.^[54]

.Esasen Marshall tarafından da izah edilip tamamlandığı gibi klâsik nazariyeye göre faiz haddi, tasarruflara karşı olan arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada hudûtlanıp kalmaktadır. Şayet piyasaya arzedi-len tasarrufların miktarı, çeşitli yatırımlarda kullanmak için buna olan talepten fazla ise, bu halde faiz haddi düşüktür. Ve netice olarak tasarruflar ile yatırımlar arasında tekrar bir muvâzene teessüs edene kadar yatırımlarda bir artış müşahade olunacaktır. Aynı şekilde tasarruflara olan talep, şayet bunlar arzdan daha çok ise bu halde faiz haddi yüksektir. Netice olarak bu ikisi arasında yeniden bir muvâzene teessüs edene kadar yatırımlarda bir azalma olacaktır.

Tasarruflar üzerinde klâsik nazariyenin temel görüşü bunların faiz hadleriyle taayyün ettiği merkezindedir. Son senelerde faiz hadlerinde vukûbulan müthiş düşüşe rağmen, tasarrufların azalacağı yerde tam aksine, ehemmiyetli bir artışa

uğradığı müşahede edilmektedir. Lord Keynes'in de klâsik nazariyeyi tenkîd ederken pek yerinde tesbît ettiği gibi «faiz, tasarrufların bir mükâfatı addolunamaz; çünkü herhangi bir kimse faizle ödünç vermediği halde tasarrufda bulunabilir. Yine bir kimse kendi biriktirmediği ve fakat miras yoluyla elde ettiği parayı da faizsiz olarak ödünç verebilir.» Bilhassa bu tasarruflar yığınının insanların ferdî sa'y ve gayretlerinden doğmadığı, daha ziyâde müşterek tasarrufların câri olduğu ve kredinin banka müessesesi tarafından yaratıldığı modern cemiyetlerde, tasarruflar faizle taayyün etmez.

Klâsik nazariyeyi benimseyen iktisatçılara göre, faiz hadleri tasarruflar ile yatırımlar arasında bir muvâzenenin doğmasında yapıcı rol oynar. Şayet tasarruflar yatırımlardan fazla ise, faiz haddi düşer. Ve bu ikisi arasında bir muvâzene ve eşitlik kurulana kadar yatırımlarda bir hareketlilik ve fazlalık gözüktür. İşte Lord Keynes haklı olarak bu noktada i'tirâzlarını serdetmektedir. Ona göre bu mezkûr muvâzeneyi meydana getiren, faiz haddi olmaktan ziyâde «gelir» seviyesidir. Tasarruflar, hem

istihdamın, hem de gelirlerin seviyesine dayanmaktadır. Lord Keynes iddialarında daha da ileri giderek şu neticeye varmaktadır; piyasaya tasarrufların arzı, müstakil bir vakıa olmayıp, tamamen yatırımlarla bağlantılı bir meseledir. Kendisi neticede şu hükme ulaşmaktadır : «Bu meselede insiyatif, yatırımlarda bulunan müteşebbisin elinde olup asla tasarrufta bulunanlarla bir ilgisi yoktur. Her ne kadar herkes arzu ettiği miktarda tasarrufda bulunabilirse de tasarruf sahipleri, bir zümre olarak zikrolunan teşebbüslerin avucunda pek bîçare vaziyettedirler.»

Klâsik nazariyenin sakat tarafı, gelir seviyesinin hiç değişmediği gerçek dışı bir cemiyet faraziyesine istinâd ettirilmiş olmasıdır. Fazla olarak tasarruflar, yalnızca faiz hadleriyle tahdîd edilmemiştir. Bu münâsebetle büyük bir otorite olan profesör Gustave Cassel'in şu müşahedelerini zikretmeden geçemeyeceğiz. Ona göre : «Fertlerin sahip olduğu gelirlerden arttırmış, tasarruf etmiş oldukları miktarların, faiz hadlerinde vukûbulan değişikliklerle umumiyetle bir ilgisi yoktur. Faiz hadlerinde ortaya

çıkan bir artma, bazıları üzerinde de evvelkinden daha az tasarrufta bulunma te'sîri husule getirir. Tasarruf vakıasının arkasında mevcut sâikler çok çeşitli ve karışıktır. Bir cemiyetin tasarruf ettiği gelirin nisbet ve miktarı, gelirlerinin yüksekliğine, emniyet altında ve kudretli olma arzusuna ve nihayet hal ile istikbâl arasında bir tercihte bulunma hâlet-i rûhiyesine sıkı sıkıya bağlıdır. İşte bu yüzdendir ki, hakîkî tasarruflar, faiz hadlerindeki değişikliklerden pek az nis-bette müteessir olmaktadır.»

Faizle ilgili klâsik nazariyenin en önemli eksikliği; «mekanik bir cemiyet» görüşüne sahip olmasıdır. Bizatihi tasarruflarda husule gelen bir artmanın yatırımların da artmasına te'sîr edeceği ve aynı şekilde, alçalan ve yükselen faizlerin, yatırımların artmasına veya azalmasına bizatihi yol açacağı kat'î ve zarurî değildir. Bu gruba giren tenkîd ve muhalefetlerin bir hakikat olduğu vâk'ası iktisadî buhran ve sarsıntı devrelerinde gün gibi ortaya çıkmış bulunmaktadır. Meselâ bunlardan sonuncusunda (1930) faiz hadlerinden ortaya çıkan

artışa rağmen bunun yatırımlar üzerinde hiçbir te'siri olmamıştır.

Klâsik nazariyede diğer bir câlib-i dikkat noksan; onun, tasarrufların âtıl ve hareketsiz olarak define şeklinde kalabilmesi ve yatırımlara doğru akamayabilmesi olayını izah edemeyişinde gözüktür. Bugün yeryüzünün dörtte üçünden fazlasında tasarruflar, hareketsiz ve âtıl bir vaziyette define şeklinde durup kalmaktadır. Hatta geri kalan dörtte bir dünya, yani, Amerika ve Avrupa gibi memleketlerde dahi tasarruflar, geniş meblâğlar şeklinde beyhude birikinti olarak yatıp durmaktadırlar. Fazla olarak faiz haddinin sermâyenin marginal verimliliği ile taayyün edeceği şeklindeki bir hüküm bizi bizzat marginal verimliliğin de faiz hadleriyle taayyün edeceği şeklinde bir neticeye varmaya zorlamaktadır. Yine bu klâsik nazariye müntesibi iktisatçıların para miktarının faiz haddi ile hiçbir alâkası olmadığı şeklindeki hükümleri de yanlıştır.» [\[55\]](#)

Keynes'in Faiz Hakkındaki Görüşleri:

Zengin bir cemiyette yeni değişik yatırımlar için zuhur eden fırsatlar, faiz haddinin elverişli bir hadde düşmesine kadar, fazla câzib şeyler değildir. Keynes, faiz haddinde zuhur eden artışların tasarrufları tahrik ve teşcî, edeceğini savunan Marshall doktrinini şiddetle reddetmektedir. Şayet faiz haddinde meydana gelen bir artış halkın eline geçen gelirlerden daha fazla nisbette bir tasarrufta bulunmaya onları sevkederse bile şundan emin olmalıyız ki, faiz haddinde meydana gelen bu artış (yatırımlara olan talep grafiğinde lehde bir değişiklik olmadığını farzedersenek) mevcûd tasarrufların umûmî yekûnunda bir azalma meydana getirecektir. Aynı muhakeme tarzı, faiz haddinde ne miktar bir artışın gelirleri (diğer şartlar da uygun düşerse) ne nisbette azaltacağını bize gösterebilir. Zîra (istihlâke karşı duyulan mevcut marjinal müessiriyeti ile de) husule gelen bir artışın, yatırımları azaltacak olan bu faiz miktarı vasıtasıyla ve yine tasarrufları azaltması istenen aynı faiz miktarı sayesinde, gelirler düşmeye (veya inkısama uğramaya) mecbur olacaktır.

Faiz haddinde husule gelecek olan bir artış, gelirlerimiz değişme-mişse, bizi daha fazla bir tasarrufda bulunmaya sevkedecektir. Ancak daha yüksek faiz hadli yatırımları yavaşlatacak olursa, bizim gelirlerimiz esasen değişemeyecektir. Daha yüksek faiz nisbetlerinin ortaya çıkardığı tasarrufda bulunma hırs ve temayülünü, tasarrufda bulunma kapasitesindeki azalma, kâfi derecede muvâzelendirip sükûna kavuş-turuncaya kadar, bu gelirlerde mutlaka bir azalma meydana gelecektir. Gerek millî ve gerekse ferdî mâliyemize müteallik meselelerimizde ne kadar özenli, ne kadar sıkı bir şekilde tasarrufa riayetkar olsak şayet faiz haddi sermâyenin marginal müessiriyetine kıyasen yükseliyorsa, o nisbette gelirlerimizde bir düşme husule gelecektir. Bu hususta gösterilen inat ve ısrar bir kazanç değil, sadece bir zarar husule getirecektir.

Keynes'in ortaya attığı böylesine bir hüküm ve netice diğer meşhur bir iktisatçı olan profesör Cassel tarafından daha derinlemesine olarak «Nature and Necessity of Interest» adlı eserinde, ele alınmıştır. Ona göre, muayyen bir gelirden tasarruf edilen

miktar, faiz haddinde husule gelen artışa muvazi bir artış ta'kîb edecek değildir; çünkü faiz hadlerinin artışı neticesi, yatırımlara ait talep eğrisi düşecektir; bunda kimsenin şüphesi yoktur.

Eserindeki uzun münâkaşalardan sonra .Keynes şu neticeye varmaktadır : «Faiz haddi son derece psikolojik bir vakıadır.» Fakat bir sayfa sonra bu fikrini nakzedecek. olan şu beyânda bulunmaktadır: «Belki şurasını belirtmek yerinde ve doğru olur ki; faiz haddi daha ziyâde psikolojik bir husus olmaktan öte, tarafların anlaşmalarına dayanan bir vakıadır. Çünkü faizin hâli hazır değeri, onun ne değerde olması lâzım geldiği şeklinde hâkim ve yaygın görüşlerle ta'yîn olunur.» Yine Keynes şu fikirleri de ileri sürer: «Arzu ve matlûba muvafık surette teşekkül etmiş olan makbul bir faiz seviyesi içinde çeşitli değişiklikler, tahavvüller cereyan etmekte olan bir cemiyette, tabiatıyla devamlı surette, dalgalanmalara konu teşkil edecektir. • Zîra normal olarak tahmin edilip beklenen seviye, çok muhtelif sebeb ve sâiklerle çevrilidir.»

İslâm'ın getirdiği en büyük fayda, onun faiz mevzuunda psikolojik görüşü tamamen değiştirip bertaraf etmesinde ve normal olarak tah-mîn edilip beklenen faiz haddinin sıfıra irca etmesinde görülür ve taraftarlarına İslâm, bu sıfır haddinin normal had olduğu inanç ve kanâatim verir.

Keynes de ticaret ve iş faaliyetlerinin canlanması için tasarrufların artmasını esaslı bir âmil addeden eski Marshall nazariyesini reddeder ve der ki: «Bugünkü hayatta bir kimsenin biriktirmeye dâir bir karar alması, ilerdeki muayyen bir istihlâkin yerini alması neticesini doğurmaz, fakat esâs olarak bu çeşit bir karâr, hâli hazır için bir istihlâk kararından vazgeçme manasınadır. İstihlâkde bulunma ümid ve ihtimâlleri, istihdamın yegâne mevcudiyet ve varlık sebebi olduğuna göre, şu neticeye varmada hiçbir paradoksal durum yoktur : Piyasanın istihlâk kapasitesinde vuku bulacak bir azalma, istihdamda sarsıntılı neticeler doğuracaktır.»

Keynes kitabının ortalarına doğru «sermâyenin tabiat ve mâhiyeti» başlığını taşıyan bölümünde tslâmî nokta-i nazara çok yakın bir fikir ileri

sürmektedir. Ona göre : «Devamlı ve yaygın bir şekilde hareket ve tekâmül halinde olan bir cemiyette faiz nisbeti «sıfır» olabilecek ve aynı zamanda çeşitli teşebbüslere girişmesi neticesi fertler servet elde edebileceklerdir.» Aşağıda ayrıca aldığımız şu kendi cümleleri hayli mânîdâr ifâdelere sahiptir :

«Devamlı ve yaygın bir şekilde hareket ve tekâmül halinde olan ve modern teknik, vâsıta ve çârelerle mücehhez bir cemiyette (nüfusu da çok çabuk artmamak şartıyla) sermâyenin marginal müessiriyeti-nin sadece bir nesil içinde yaklaşık olarak «sıfır» muvâzenesine ulaşabileceği muhakkaktır. Bu hâle göre içinde gerek değişiklik ve gerekse tekâmülün tahakkuku, teknik, nüfûs, müesseseler ve zevklerde yapılacak değişikliklerle mümkün olabilecek olan yarı müstakârr cemiyet şartlarına ulaşmak mecburiyetindeyiz ki, böyle bir cemiyette sermâyenin meydana getirdiği mahsûller, emek vs. faktörlerle tenâsüb halinde muvâzeneleşmek suretiyle teşekkül etmiş bir fiyattan satılır. Bu gibi sermâye mahsûllerinde, sermâye arzedilen kimselerin pek az müessir olduğu istihlâk

emtiyası fiyatlarına hâkim olan tamamen aynı prensipler mündemiçtir.»

«Sermaye mallarını iyice bollaştırmak suretiyle sermâyenin marginal müessiriyetinin sıfır olmasının nisbeten kolay olacağını düşünmemde şayet isabet varsa bu nokta, kapitalizme karşı yöneltilen bir çok itirazların önünün alınmasında en hassas çâre olabilecektir. Çünkü birikmiş servetlerden gelen gelir haddinin tedricen azalması halinde ne kadar muazzam içtimâi değişikliklerin zuhur edeceğini sathî bir tedkîk gösterecektir. Bu halde bile, elde ettiği gelirleri biriktirme ve onu ileriki bir tarihte sarfetme arzusuna kapılan bir kimse bu isteğinde hür bırakılacaktır ve fakat onun bu birikintisi artık artmayacaktır. Böyle bir kimsenin durumu, işinden ayrıldıktan sonra Twichenham'-daki köşküne bir sandık dolusu para ile çekilen ve geçim masrafları için her istediği zaman buradan para çeken Papanın vaziyetinden daha ileri gidemeyecektir.

«Gerçi irâd sahipleri kaybolacak olsalar dahî bu halde bile herkesin üzerinde değişik fikirler ileri sürdüğü müstakbel ve muhtemel gelir ve mahsûllerin

önceden tahmininde hüner göstermek ve teşebbüs-lerde bulunma, imkân dahilinde kalacaktır. Çünkü yukardaki bu nokta, risk ve buna benzer hususlardan ayrı, evvelemirde sırf faiz haddi ile irtibatlıdır ve risk ile ilgili yolda normal olarak dönüp gelen gelirleri içine alan gayrı safi sermâye ve servet miktarı ile alâkası yoktur. Sırf faiz haddi bir kenara, bunlar, negatif sahada (borçlar) yer işgal ederlerse de muhtemel ve şüpheli gelir sahasını da İçine alan ferdî servet ve gelirlerde müsbet bir kazanç sahası yok olmuş değildir. Riski göze almada muayyen ve ölçülü bir isteksizlik mevcûd olmakla beraber, be- lirli bir zamandan sonra bu nevî servet yığınlarından pozitif net bir mahsûl elde etme sahası da mevzûubahis olabilecektir. Fakat bu nokta, bu gibi hallerde kazanç ihtimâli az olan yatırımlardan gelir ve kazanç elde etme arzu ve hırsı, umûmî yekûnda negatif net bir saha teşkil eder demek değildir.»^[56]

Keynes, dünyanın mâlî vâsıta ve kaynaklar sahasında, içinde bulunduğu fakirliğin en esaslı sebeplerinden birinin paraya yüksek prim verme olduğuna inanmaktadır.

Ona göre, binlerce seneden beri devamlı ferdî tasarruflara rağmen birikmiş sermâye malları içinde umumiyetle dünyanın hâlâ çok fakîr ve muhtaç durumda olması şöyle izah edilebilir: Bir kere bu husus, ne insanoğlunun ihtiyatsız ve düşüncesiz temayülleri ve ne de harplerin getirdiği tahribat ile izah edilebilir : Bunların dışında evvelce «arazî» ye şimdi de «para» ya atfedilmiş yüksek likidite primleri bu izâhda kâfi addedilmelidir. Kendisi bu mevzuda, Marshall tarafından ortaya atılmış olan alışılmamış dogmatik eski görüşten farklı fikirler ileri sürmüş olmaktadır. Marshall şöyle der: «Herkesin ma'lûmudur ki servet birikmesi ve aynı şekilde faiz haddi, geniş halk yığınlarının hâli hazır-dakini sonraya te'hîr edilmiş nimetlere tercih etmesi neticesi, diğer bir ifâdeyle beklemeye istekli olmamaları sebebiyle, olduğu yerde durup kalmıştır.^[57]

İslâm bilhassa zekât müessesesini ortaya atmak ve bunu îmânın en esaslı rükünlerinden biri yapmak suretiyle bu mevzuda önemli bir hamlede bulunmuştur. Bu bakımdan sathî bir tahlil neticesi

hemen diyebiliriz ki zekât; hareketsiz kalmış âtıl servetler üzerinde hayli ağır bir yük olacak şekilde yani % 2,5 nisbetinde alınan bir vergiden ibarettir. Bu vergi ile bu nevî servet sahipleri, cemiyet için fayda mülâhaza ettikleri yer ve gayelere bu servetleri sarfa zorlanmış olurlar. Birçok memleketler para biriktirme mevzuunda aşın gitmiş olmanın ızdırâ-bını çekmiş bulunmaktadır. İspanya'nın XV yy. sonları ve XVI yy. içi iktisat tarihi, bize kıymetli madenlerde aşın bîr bolluğun, bir memleketin dış ticâretini ücret birimine te'sîr etmek suretiyle nasıl olup da tahrib edeceğine dâir bir misâl teşkil etmektedir. Keza Birinci Cihan Harbine takaddüm eden senelerde İngiltere'de memleket hâricine ödünç para vermeler ve arazî ahm-satımı hususunda mevcûd aşın kolaylıklar, memleket dâhilinde işsizliği tâm manâsıyla önleyici gözüyle bakılan yerli faiz hadlerinin düşüşü ile yakından alâkalı bulunmaktadır. Hindistan'ın her devirdeki tarihî seyri ise, hakîkaten çok kuvvetle, adetâ bir hırs derecesindeki likiditeyi tercihin bir memleketi fakîrleştir- diği, o kadar ki kıymetli madenlerin

muazzam ve devamlı akıntı halinde olmasının bile faiz hadlerini hakîkî bir servet artışı ile uygun seviyeye indirmeye kâfi gelmeyişi ispatlayan bir memleket misâli olarak gözler önüne sermektedir.

Faiz haddi, halk tabakalarının zannettiğinin aksine, büyük sermâye kazançları sağlamaktan tamamen uzak, dünyamızın en iyi ve mükemmel bir yolda inkişâfında bir mania rolünü oynamaktadır. Hemen müteâkib cümlelerde nakledeceğimiz Keynes'in bu mevzûdaki müşahedeleri hakîkaten manidar addedilmelidir. Ona göre işletme sonucu sermâyede meydana gelen hakîkî artış, nakit şeklindeki faiz hadleriyle zaptedilip durdurulmaktadır. Artışa karşı işleyen bu fren, şayet çözülecek olursa, modern dünyada hakîkî sermâye artışı o kadar çabuk husule gelecektir ki; sıfır nisbetindeki nakit şeklinde bir faiz haddi hemen değilse bile nisbeten kısa bir müddetin geçmesini müteâkib gerçekleştirebilecektir. Burada ilk lüzumlu hareket, nakit şeklindeki faiz hadlerini azaltmak olacaktır. Bununda tahakkuku, Keynes'e göre diğer birçok emtia stoklarının olduğu gibi paraya da

birtakım masraflar yüklemek suretiyle mümkün olabilecektir.

Daha evvel de zikrettiğim gibi İslâm, bu nevî âtıl ve donmuş emtia üzerinde zekât ve % 2,5 nisbetinde bir yük vaz'etmiş bulunmaktadır. O bununla, hareketsiz ve donuk sermâye ve servet biriktirme temayülüne mâni olmakta ve nihayet bu nevî hareketsiz servetlerin yatırımlara sevk edilmesi için esaslı bir müşevvik olmaktadır. Bu müşevvik, ticarî kâra ve sırf sermâye ile iştirak edebilen şirketlere İslâm'ın müsâade etmesi vakıası iledir ki ayrıca daha ileri ve daha müessir bir vasıf kazanmaktadır.

Tasarruflar ve Faiz :

Klâsik Mektep iktisatçıları modern cemiyetlerde tasarrufların ehemmiyetini pek ziyâde belirtmişlerdir. Ve onlar, tasarruflann arttırılması için yegâne çâre olarak faiz hadlerinin arttırılması lâzım geldiğini müdâfaa etmişlerdir. Bunlara göre; düşük faiz hadleri tasarrufların artmasını yavaşlatıp geciktirecektir. Hassaten bu konuda «Faiz şartını tatbikattan kaldıran îslâmî sistem, modern insan topluluklarında çalışır bir sistem değildir.» şeklinde

sözler söylenmiş ve sebep olarak faiz yasağının tasarrufta bulunanlara ciddi surette set çekeceği hususu gösterilmiş, bunun toplumu fakîrleştireceği ve sermâye mallarında yoksunluk doğuracağı ileri sürülmüştür.

Faiz haddinin düşük seviyede olmasının tasarruflara manî olacağı safsatası ilk dünya savaşında Amerika'da faiz haddi % 1'e düştüğü halde tasarruf miktarının, o devre kadar faiz hadlerinin en yüksek olduğu devreden de daha büyük meblağlara varması gibi bir vakıa ile çürütül-müş ve fiilen aksi isbatlanmış bulunmaktadır. Modern iktisâd teorisi, tasarrufların faiz hadleriyle taayyün etmediğini, aksine onların yatırımların miktarıyla taayyün ettiğini göstermiş bulunmaktadır. İslâmî nokta-i nazarın en çok medhedilecek tarafı; onun faizi lağvetmek suretiyle fertleri mümkün olan en ileri haddinde yatırımların neticesi olan tasarrufların bir araya gelip toplanması için kafi ve yeter himaye sağlanmış olmasıdır. Bu meselede Keynes'in müşahedeleri yine çok ilgi çekicidir. Çünkü bunlar İslâm tarafından onüç asır kadar evvel ortaya atılmış

görüş ve prensiplere uygun ve onları te'yîd ve takviye eder mâ-hiyyettedir.

Keynes, «tasarruflarda husule gelen artmaların yatırımlarda da artmalar meydana getireceği» şeklindeki bir görüşün safsata olduğunu ortaya koymaktadır : Herhangi bir ferd, kendi tasarruf miktarlarını arttırmakla, diğer kimselerin tasarruflarını eksiltmektedir. Böylelikle o ferd, toplumun tasarruf miktarına yeni ilâvelerde bulunmamakta ve bu yüzden esham ve tahvilâta olan talebe yeni bir şey ilâve edememektedir. Bir ferd olarak tasarrufta bulunan kimse, yatırım miktarına, ister hisse senedi ve tahvil satın alsın ister almasın, doğrudan doğruya te'sîr etme gücüne sâhib değildir. Hisse senedi ve tahvil satın alma veya na-kid tasarruflarına yenilerini ilâve etme gibi herhangi bir tercihte bulunabilir; fakat diğer fertler, daha az tasarrufta bulunacakları için, evvelce aldıklarından daha az miktarda hisse senedi ve tahvil satın alacaklardır. İster nakit şeklinde, ister hisse senedi ve tahvil şeklinde olsun, servetin nasıl elde edileceği meselesi yatırım ve tasarrufun karşılıklı

etkileşmeleriyle sadece pek sathî bir alâka ve münâsebetе sahiptir. Herhangi bir kimse masraflarında kısıntı yapmak suretiyle en kısa zamanda tasarruflarını arttırsa, diğer insanların gelirleri düşecek ve onlar bu zâtın fazla tasarrufda bulunduğu nisbette daha az tasarrufda bulunacaklardır.

Hulâsa olarak şuhu söyleyebiliriz : Yatırımlar arttığı zaman gelirler öyle bir seviyeye yükselir ki, bu seviyede tasarruflar da buna paralel olarak artar. Fakat tasarrufta bulunma arzu ve isteği yalnız başına artmaya devam edecek olursa, bu halde gelirler düşük bir seviyeye iner ki, artık bu seviye asla başlangıçtaki seviyeden daha yukarda değildir. İşte gelirdе meydana gelen değişiklikler vasıtasıyla, tasarruf ve yatırımların eşitliği (muvâzenesi) sağlanmış ve devam ettirilmiş olmaktadır. Gelir seviyesi, yatırımların miktarı ve tasarrufta bulunma arzusıyla taayyün etmektedir. Muayyen bir tasarruf arzusu muvacehesinde gelir seviyesi, yatırım miktarının te'siri altında kalacaktır. Ve yine muayyen

bir yatırım miktarı muvacehesinde gelir seviyesi, tasarrufta bulunma arzusuyla taayyün edecektir.

Tasarruf arzusunda husule gelebilecek bir değişiklik, cemiyetinyaptığı fiilî tasarruf miktarında esaslı bir te'sîr husule getirmekten prensib olarak uzaktır; çünkü fiilî tasarruf miktarı, başlanmış yatırımların miktar ve nisbeti ile taayyün etmektedir. Yatırım miktarı tasarruf miktarını ta'yîn eder. Ve yine muayyen bir yatırım miktarı muvacehesinde tasarrufta bulunma arzusu, gelir seviyesini ta'yîn edecektir. Gelir seviyesi, her zaman tasarruf seviyesinin yatırım miktarına eşit olmasını sağlayacaktır. Tasarruflarda vâki bir artış, tek başına sermâye birikmesinde bir artış doğuramaz.

«Acaba faiz niçin ve hangi sebebden dolayı ödenir?» şeklinde basit bir suâlin cevaplandırılmasında bile, umumiyetle iktisadî görüşler mevzuunda Batıdaki nazariyeleri tahlil edecek olursak; bunların temsilcileri mevkiindeki iktisâdçılar arasında derin farklar müşahede ederiz.

Faiz mevzuunda en yeni nazariye Keynes'in ortaya attığıdır. Faizi tamamen akdî ve rızâî

mâhiyette bir vakıa olarak gören ve yüksek nis-bette faizin dünya sulh ve selâmeti, tekâmülü ve inkişâfı için bir mania teşkil ettiğini iddia eden bu görüşü geniş olarak göstermiş bulunuyoruz. Şurası gayet acayıptır ki, Lord Keynes gibi derin vukuf ve araştırma sahibi bir kimse ve diğer düşünürler, içinde bulundukları kendi şartlarının esîri olup, burunlarının ucundan öteyi görememektedirler. Lord Keynes, kitabını neşrettiği zaman İngiltere'de faiz % 3 haddin-deydi ve Keynes işte bu % 3 haddine ma'kûl, had nazariyle bakmaktaydı. Bu hale göre Haydarâbâd hükûmeti, hâli hazırdaki (1947) ödünç para faizlerini % 2,5 dan yukarı çıkarabilir demektir. Bu arada zikre delim ki; Amerika Birleşik Devletlerinde uzun va'deli resmî ödünç faizleri, yıllık % 1,5 haddindedir.

Keynes, hakkıyla ve tam manâsıyla inkişâf ve çalışma halinde bulunan bir toplumun muhtemelen faiz hadlerini % 0 a düşürmeye muvaffak olabileceğini: kabul etmektedir. Evvelce de gösterdiğim gibi Amerika harb esnasında ödünçlerdeki faiz hadlerini *Jp* 1 e düşürmüş bu-

lunuyordu. Acaba bu nominal nisbet daha da düşük bir seviyeye indirilemez mi? Ben öyle zannediyorum ki Keynes, kendi cemiyet şartları ve muhitinin kurbânı olarak, faiz vaz'etmeyi külllyen itham etmeye cesaret edememiştir. Halbuki onun faiz nazariyesi, onu buna zorlamaktadır. Şurası şüphesizdir ki; evvelen belki sabit faiz hadleri, dünyanın tekâmül ve inkişâfında son derece muzır ve tehlikeli bir rol oynamaktadır. [\[58\]](#)

Faizin Cemiyette Meydana Getirdiği Te'sîr ve Neticeler:

Faizin ve istihlâk gayesiyle alınan ödünçlerin cemiyette yarattığı belli te'sîr ve neticeler, burada teferruatıyla zikre ihtiyâç bırakmayacak kadar çoğumuzun ma'lûmudur. Herkes bilir ki; böyle ödünçler, sadece ödünç alanı (müstekrizi) baltalamamakta aynı zamanda ödünç veren (mukrizin) de ma'neviyat ve ahlâkını çökertmektedir. Hindistan'da şöyle bir tekerlemeye rastlanır: «Köylü borç içinde doğar, borçlu yaşar ve borç içinde ölür.»[\[59\]](#) şayet bir kimse tefecinin pençesine bir defa düşecek olursa, burada devamlı olarak kalır ve bu

halde de faiz ödemeye devam eder. Öyle ki, faiz olarak ödemiş olduğu meblağ birçok hallerde ödünç olarak alınmış miktarın birkaç mislini bulur. Fakat bu pek ağır ödeme şartları altında bile esas borcu ödeme imkânına kavuşamaz. Sir Malcolm Loyal Darling, te'lîf etmiş olduğu «Punjab Peasant in Prosperity and Debt» adlı klâsik eserinde Pencap bölgesi çiftçi ve köylülerinin ödemiş oldukları faizin, arazîden gelen gelirin tamâmının iki misli olduğuna dikkati çekmektedir. Pencab köylülerinin içinde bulundukları fakirlik ve sefalet ile tefecilerin refah ve saadetini mukayese eden müellif, şehirlerde rastlanan en iyi evlerin umumiyetle tefecilere âit olduğu müşahedesinde bulunmaktadır.^[60] Şüphesiz ki bu para ödünçleri, memleketin zırâî ekonomisinde çok faydalı bir hizmet görmekte ve ihtiyâç zamanlarında çiftçilere yardım etmektedirler. Fakat bu yardımın bedeli görülen hizmetle nisbet kabul etmeyecek şekilde mübalağalıdır. Bu durum şu sözle pek münâsib bir şekilde ifâde edilmiş bulunmaktadır : «verilen kredi, ödünç alanı, i'dâm edilmiş bir

kimseyi dara-ğacına bağlayan ip benzeri asıp dik tutmaktadır.»

Şurası gayet acâyibtir ki devlet, sosyal hizmetlerin karşılanmasında epey para harcayıp gerek ücretsiz ve gerekse i'tibârî fiyat üzerinden zarurî maddeleri te'mîn ettiği, medenî seviyesi hayli yüksek Batı memleketlerinde ve Birleşik Amerika'da ihtiyâç sahiplerine, faizsiz ödünçler sağlama sisteminin veyahut da normal resmî banka haddi üzerinden ödünç verme sisteminin kurulması için hiçbir tanzim hareketinde bulunmamıştır. Bu gibi muhtaç ve talihsiz kimseler, rehinle ödünç para veren tefecilere müracaat etmek ve en iyi en kıymetli mallarını (ki bunlar bazı hallerde şahsî giyim eşyaları gibi zarurî ihtiyâç maddeleri de olabilir) bu tefecilere kaptırmak mecburiyetinde kalırlar. Ve netî-cede kanunen de te'yîd edilen, inanılması çok güç faiz hadleri mukabilinde ödünç ararlar. İngiltere'de tefecilerin % 48 faiz almalarına müsâade olunmuştur. Amerika Birleşik Devletlerinde ise eyâletten eyâlete değişmekte olan bu faiz haddi, % 30 ilâ % 60 arasında oynamaktadır.

Burada bilhassa cemiyetin alt sınıfları üzerinde faizin böylesine aşırı ve yüksek oluşunun fecî te'sîr ve neticelerini tasvir edip anlatmayı son derece zarurî bulmaktayız. Bu tip ödünçler borç alanları dejenere etmekte ve ödünç verenlerde ise menfaatperest, haris, egoist ve sempatik olmayan bir hayat görüş ve anlayışı yaratmaktadır. Bu durum sadece fakîr memleketlerde değil, aynı zamanda İngiltere ve Amerika gibi zengin devletler dâhilinde de mevcûd bulunmaktadır. Aşağıda Mr. Ryan tarafından verilen ma'lûmât, faiz ve istihlâk ödünçlerinin en medenî memleketlerde kullanılışı üzerindedir. Alâka ile okunacağını umarız :

«Şu vakıa üzerinde şüphe yoktur ki, mütekâmil ve gelişmiş bir bankacılık sistemine sâhib İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi memleketlerde çalışan halk tabakası, günümüzde pek az ve ehemmiyetsiz bir şekilde banka kredisi kolaylıklarından istifâde etmektedirler. Bunlar çoğu defa, krediye olan acele ve ağır ihtiyâçla-nnı çeşitli diğer yollardan karşılamaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinde kazandıkları ücretle hayatlarını idâme ettiren halkın yarısı, Bergengren'in tahminine göre, banka kredi kolaylıklarından mahrum bulunmaktadır. Diğer bir selâhiyetlinin tahmin ve ifâdesine göre, 1911 senesinde oy verme hakkına sâhib halkın % 20 si murabahacı ve tefecilerden borç para almaktaydı. Amerika Birleşik Devletlerinde kredi teşkilâtının kifayetsizliği anlaşılmış bulunmaktadır. Ve bu memleket çalışma bakanlığının neşrettiği resmî bültende : «Bir müessese olarak bankanın dar gelirli insanlar kütlesine inemediği» i'tirâf ve kabul edilmektedir. «Mâlî sıkıntı ve krizler esnasında bu tabaka insanların çoğu, kurtuluşu iki istikâmette görmektedirler : Sadaka veya alacaklıyı dolandırma.»,

Almanya'da modern bankacılık meselelerine acıklı nazarlarla bakan kimseler de «Alman Kredi Bankasının, çalışan ve küçük sanâyî erbabına şimdiye kadar pek az şey yaptığı» neticesine varmışlardır. Almanya'da neşredilen istatistikler bu hükmü tam olarak te'yîd etmektedir.

«Küçük ödünç talepleri, umumiyetle acele ihtiyâçlardan doğmaktadır. Hayatta ölüm, hastalık, kaza gibi elde hazır para olsun olmasın derhal para sarfını icâbettiren birçok ânî ve beklenmedik felâketler vardır. Bunlardan ayn bugün, ücret şeklindeki gelirlerle te'mîni güç, uzun müddet isti'mâl edilecek ev eşyası, kumaşlar gibi pahalı emtiayı aylıklı veya emekli fertlerin satın alması gayet zordur. Netîce olarak, mağazalardan veresiye ahş-verişte bulunma uzun zamandan beri yerleşmiş bir tatbikattır. Ve son zamanlarda veresiye satış, yerini buna benzer daha geniş, bir sisteme bırakmıştır; yani «taksitle satış» sistemi ki Amerika Birleşik Devletlerinde yıllık milyonlarca dolar hacminde olan bu satış E5temi açıkça bugün krediye ne derece ihtiyâç duyulduğunu bize isbât ekenektedir. Bu nevî satışlara karşı duyulan ihtiyâç, İngiltere'de tak- sitli satışlar meselesi dolayısıyla kooperatif teşkilâtının ve bunun politikasının yeniden gözden geçirilmesiyle aşikâr bir halde meydana çıkmıştır. İngiltere'de uzun bir mazisi olan ve Rochdale Pioneers tarafından temeli atılmış bu müesseseler bile, peşin satış

esâsına istinâd eden sert ve muhafazakâr metodlardan gitgide ayrılmaktadır.

«Pek yaygın olan taksitle satış ve onun getirdiği mahzurları bertaraf etmek ve kredi kolaylıkları sağlamak üzere, husûsî bir mâlî teşkilât ve müessese ihdas etmek zahiren en iyi usûl gibi gözüdürse de bugün şahsî ihtiyâçlara kredi verme teşkilâtı hâlâ başlangıç safhasındadır. Çünkü şahsî ihtiyâç kredisi talep eden kimseler, çalışan halk tabakasına mensûb kimselerdir ki, kendilerine ödünç verilmesinde fazla bir te'mînâta sâhib bulunmamaktadırlar. İşte bu yüzdendir ki, bu gibi kimseler, faiz tehlikesine tam olarak ma'rûz bulunmaktadırlar. Ve sadece kanun yoluyla değil, aynı zamanda özel kredi müesseseleri şeklinde bazı koruma vasıtalarının bu halk tabakası için bulunup ortaya atılması zarurîdir.»

Faizin Getirdiği Felâketler

Aşağıda gösterdiğimiz İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan vesâir yerlerden aldığımız misâller faizle mücâdele etmenin ne kadar zarurî ve âcil olduğunu açıkça isbât etmektedir.

İngiltere'de Faiz :

Faizin İngiltere'de meydana getirdiği geniş çaptaki te'sîr ve neticeleri Lordlar ve Avam Kamarası tarafından ihdas edilen «Joint Select Committee»nin Tefeciler Kanunu (1925) hakkında hazırlamış olduğu bir rapordan ve ayrıca 1924 de Liverpool'da para ödünççülüğünün mahzur ve zararları üzerinde yapılmış olan bir soruşturmadan yararlanarak izah edebiliriz.

İngiltere'de para ödünççülüğü işinin büyümesinde halkın da rolü olmaktadır. Tefeciler Birliği temsilcisinin, mezkûr Joint Select Committee'ye verdiği izahata göre : «Para ödünççülüğü geniş çapta bir ticâret sahasıdır. Size bazı rakamlar vereceğim: Acaba sizlere bu memlekette 30.000 müseccel tefecinin bulunduğunu söylersem, bunu öğrenmekle şaşırır mısınız?»[\[61\]](#)

Aynı şekilde Liverpool'da yapılan araştırmada meydana çıkarıldığına göre (Bu soruşturma 1.924 de Liverpool Kadın Hemşehriler Birliğinin sosyal ve sanayi reformu komitesi tarafından yönetilmiştir), Liverpool ve Birkenhead'de 1.005.900 nüfusa isabet eden müseccel tefeci sayısı 1.380 idi ki 730 kişiye bir

para ödünççüsü düşmektedir. Tatbik edilen faiz hadleri ise korkunçtur. Home Office'nin eski daimî sekreteri

Sir Mackenzie Chalmers'in Joint Select Committee'ye beyân ettiğine göre, çalışan halk tabakasının ödünç alırken tâbi tutuldukları faiz haddi şöyledir:.

«Kâideten iki te'mînât yolu mevcuttur. Şöyle ki: 5 sterlin için ilâve bir senet imzalanır ve bunu ta'kîben 4,10 sterlin ödünç olarak tes-lîm edilir. Borcun tamâmını veya taksitlerini ödemekten imtina ve kusur etme gibi bir halde ise, «borcun tamâmı» ödünççü lehine matlûb hale gelir ve haftada 1 şilin üzerinden yarım peni nisbetinde faiz ödemek mecburiyeti doğar. Hesâb ettiğime göre bu faiz % 250-260 arasında bir had demek oluyor. Fakat tefecilere ödenen faiz haddi ekseriye % 400 den fazladır. Yapılan araştırmalar LiverpooPda yüz kadın tefeci tarafından borçluya yüklenen mutâd faiz haddi 1 şilin üzerinden haftada 1 peni olmak üzeredir. İstisnâen tatbik edilen haftada 2 ve hattâ 3 penilik faizi nazara almazsak, bu 1 penilik faizin mânâsı yılda % 433 haddi üzerinden faiz ödemek demek olur.»[\[62\]](#)

Kolayca ödünç alma hemen müzminleşir ve ödünç alan ekseriya ilk aldığı borcu ödeyebilmek için ikinci bir borç almak mecburiyetinde kalır. Bu halde alınmış olan ilk borç ikinci alınandan tenzil edilir ve neticede bu ilki ödeyebilmek için ikincisi; iki misline varan bir miktarda alınacaktır. Hazırlanan raporda ümitsiz ve perişan hale düşmüş birçok müstakriz (ödünç alan) numuneleri verilmektedir. Bu komitenin zikrettiği bazı vak'alar hakîkaten inanılması güç hallerdir. Meselâ Mrs. K. bu sisteme göre ödünç almış ve bunu ödeyebilmek için beş yılda altı defa borç almak mecburiyetinde kalmıştır. İlk aldığı borç miktarı 6 sterlin olmasına rağmen vâdesi gelip çıktığında 9 sterlin ödemek mecburiyetinde kalmış ve her defasında bir evvelkini ödemek için ilkinden daha fazla ödünç ala ala neticede cebine 30 sterlin net ödünç para girdiği halde yukarıda izah ettiğimiz ödünç sistemi içinde neticede 110 sterlin ödemeye mecbur kalmıştır.

Burada işaret edilecek çok enteresan bir nokta vardır ki, hali vakti yerinde olanlara borç veren ile, fakirlere veren olmak üzere değişik tip tefeciler

vardır. Fakîr tabakaya verilen ödünçler daha yüksek bir faiz nisbetine tâbi tutulurlar. Liverpool Komitesi, tefecilerin bu farklı tiplerini de bulup çıkartmıştır: Birinci nevî ödünççüler zenginlere borç para te'mîn eder ve yıllık asgarî % 22 haddinde bir faiz tahsil eder. Mezkûr Komite uzun müddet araştırma ve tazyîk icra etmesi neticesi mevzuu bahis meselede bazı ma'lûmât toplayabilmiştir. Bu ödünççü-lerin ifâdelerine göre; birçok hîleci müstakrizin mevzuu bahis olduğu vak'alar vardır ve bu yüzden ciddî zararlara uğramışlardır. Onlara göre tatbik ettikleri ödünç akdi; şartlan, diğer ödünççülerinkinden daha kolay yerine getirilebilir ve daha yumuşak niteliktedir. İkinci nevî ödünçler fakîr muhitlerde çalışmakta ve mezkûr komite araştırmacılarının tedkîk ettiği her vak'ada tatbik edilmiş faiz haddi haftada 1 şilin üzerine 1, 2, 3 peni arasında değişmektedir. (Bu had sıra ile % 433, % 866, % 1300 haddindeki faiz tatbikatına eşit bir haddir.)^[63]

İngiliz Sendika komitesinin umûmî heyet başkanı tarafından 1930 senesinde aynı mevzuda yazılmış bir makaleden anladığımıza göre, bu

raporun neşrini müteâklb, durumda pek fazla bir iyileşme vuku bulmamıştır. Müellif makalesinde faizin çalışan halk tabakasını kuşatmış belâ ve kötülüklerin en fenası olduğunu ifşa ve beyân etmeketdir. Ona göre, «Bir çok fabrikalarda tefeci bulunmaktadır. Bu fabrika tefecisi bir diğer kimseye karşı hıyanet suçunu işleyen ve fabrikadaki işlere burnunu sokmasına müsâade edilmemesi lâzım gelen bir kimsedir. Fabrikadaki mes'ûllerin vazife ve işi, bir derdi olan işçiyi dikkatle gözetlemek ve bu talihsiz kimsenin ödünç almak üzere kendisine gelmesini kollaması lâzımdır. Ben öyle vak'alar bilirim ki bunda, 5 sterlin borç için şilin başına 1 peni haddinden faiz ödenmektedir. Haftadan haftaya faizin artmasına rağmen, borç tutarı da gitgide azalmakta ve fakat bu gayet yavaş bir şekilde cereyan etmektedir. Çok fakîr bir kadının çalıştığı Londra'daki bir fabrikada cereyan eden şu vak'a açıklanmış bulunmaktadır : Anlaşıldığına göre bu kadın, iki senede almış olduğu 5 sterlin ödünce mukabil 12 sterlinden fazla mukrize tediye bulunmaya mecbur kalmıştı. Old Street Mahkemesi hakimi Mr. Clark Hail, bu

vak'ada % 180 faiz ödendiğini öğrenince tehevür ve öfkeye kapılmıştır. Aynı hâkim yüzde ikiyüz, hatta üçyüz haddinde faizlere mâni olma hususundaki acizliğini öğrenmiş olsaydı, daha da feverana kapılırdı.»[\[64\]](#)

Geçen asırdan beri İngiltere gibi ileri bir cemiyette, faize karşı girişilen mücâdele sonunda müşahede edilen, yukarda naklettiğimiz vak'a ile yine aynı İngiltere'de çalışan halkın 1846 yılında rehin mukabili ödünç veren tefecilere % 100 den aşağı olmamak üzere faiz ödenmesi vak'asmı mukayese etmek suretiyle aradan geçen zamana rağmen ne kadar az bir tekâmül vukûbulduğunu görebilmemiz mümkün olmaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinde Faiz :

Amerika'daki durum İngiltere'dekinden daha iyi değildir. Paraya karşı kuvvetli bir hırs ve arzu hâkimdir. Epey miktarda da tefeci mevcuttur ve ödünç peşinde koşan müstakriz eksik olmamaktadır. New-York Russell Sağı Vakfı, Acü Ödünçler Dairesi Müdürü Mr. Ham 1911 senesinde irâd etmiş olduğu bir konuşmada «30.000 den ziyâde nüfûsa sâhib bir

kasaba ve şehirde her 5.000 kişiye bir tefecinin isabet ettiğini» beyân etmiştir. Bu konuşmadan sonra durum daha da kötüye yönelmiştir.

Bugün Birleşik Amerika'da rastlanan para ikrazı işi gayet karışık bir yapıya sahiptir ve pratik olarak her şehir ve kasabada mevcûddur. Çok geniş teşkilât ve sistematik bir iş tekniğine sâhibdir; kanuna muğâyir olduğundan hiç değilse fiilen çalışır. Sadece «murabahacılar» diğer bir deyişle «tefeciler» değil, fakat bazı bankalar dahi aym insafsız ve zâlimce faiz nisbetlerini tatbik eder olmuşlardır. 1915 de Amerika'nın tedavüldeki para işleri müşaviri ve murakıbbı Mr. J. S. Wilüams'ın beyân ettiğine göre, Alaska müstesna, Amerika Birleşik Devletlerinin % 36 sim kaplayan 36 eyâlette mevcûd 1247 banka 2 Eylül 1915 de —ye-mîn ile te'yîd edilen bir bildiriden anlaşıldığına göre— vermiş oldukları bazı ödünçlerde kendi eyâlet ve Birleşik Devletlerin kanunlarının mü-sâade ettiği a'zamî faiz haddinden de yukarıda hadleri tatbik etmişlerdir. 25 eyâlette mevcut 1022 millî banka yeminle müeyyed diğer bir bildiride, verdikleri bütün ödünçlerde vasatı % 10 dan aşağı

olmamak üzere hattâ bazı hallerde % İ8 e kadar faiz haddi tatbik ettiklerini beyân etmişlerdir.

Yine onun işaret ettiğine göre; yirmi adet büyük teşkilâta sâhib banka tarafından tatbik edilen faiz haddi, yıllık % 100 veya bundan da yukardaki nisbetlere varmaktadır. Bankalara karşı serdedilen bu murabahacıların iddiası, Amerika Temsilciler Meclisi tarafından 1916 yılında tahkik edilmiş ve neticede; bu aşın faizlerin iyice yerine yerleşmiş ve kolayca tatbik edilen bir şey olduğu anlaşılmıştır.

Aşın faizli muameleler sadece müemmen iş ve ticâret konulannda tatbik edilmez, aynı zamanda rehin ve ipotek mevzûlannda da faize rastlanır. 1921 senesinde New-York şehrinin ikâmet ve bannma güçlüklerini tesbît ile vazifeli Lockwood Komitesi tarafından bu durum meydana çıkarılmış ve tesadüfen gizlenememiş bir yığın vak'a gözler önüne serilmiştir. % 20 ilâ % 50 arasında değişen New-York eyâleti faizcileri kanunlara tamamen aykırı faiz hadleri tatbik etmekteydiler.

Kendi ta'biriyle «maaş satışı» (salary purchasing) işinde ise faizin mahzur ve zaran son derece tehlikeli

bir şekilde kendini göstermektedir. Tanzim edilen bir raporda «maaş satışı» vak'ası aşağıda aynen naklettığımız şekilde tavsif ve izah edilmiştir :

«Ücret (maaş) satışı denen şey basit bir muameledir... Ödünç alacak olan kimse, bir dolandırıcı —tefecinin— yazıhanesine gider ve burada iki taraflı ve ortası zımbalı bir kâğıdı imzalar. Zımbanın bir tarafı «ücret (veya maaş) hesabı satışı talepnameşi» başlığını taşımakta ve diğer tarafı ise alelade bir satış senedi şeklindedir. Satış senedi tarafının en alt kısmını ödünç talep eden : «Bu bir satıştır, ödünç değildir» şeklinde doldurmaya mecburdur. Esasen ücret almaya başlamış olanlar böyle bir ödünç almaya müemmen ve lâayık görülebilirler. Satış senedi mucibince satılan ücretin teslîmi ve aynı senedle ödünççünün ödeme günündeki iskontosu talep edilecektir. Tarih hanesi ise boş bırakılır. Şayet ödünç alan, iade gününde gelip hesabım temizlemeyecek olursa, tefeci o sıradaki tarihi doldurur ve borçlunun yanında çalıştığı patronuna hitaben, müstahdemin gelecek maaşının doğruca kendisine teslim edilmesini ister.

Bu durumda faiz yıllık olarak hesaplanırsa % 260 m altına düşmemekte ve hattâ ekseri hallerde daha yüksek olabilmektedir.»

United Charities of Chicago umûm idarecisi Joel D. Hunter, maaşların tefeciler tarafından satın alınması işi üzerinde 1926 da yapılmış bir araştırmada şu sonuca varmaktadır: «Öyle haller vardır ki bunlarda faiz haddi takriben ayda % 40 ı bulmaktadır. Bu işlerle meşgul şirketler, hemen tamamen pençelerine almış oldukları ücretle çalışan kimselerin borçlarını ödeyememeleri neticesi, bu ücretlerini kaybetmeleri ihtimâlinde doğan korkularına dayanmaktadırlar.»

Bu iğfal ve sûistimâllere rağmen bu resmî ve' müseccel tefeciler, muhakkak ki cemiyette bir iktisadî iş ve vazife görmektedir. Bunlar sert tedbîrlerle bertaraf edilemeyen kredi taleplerine istinâd etmektedirler. Bunun bir hakikat olduğu Massachussettes ödünç Acenteleri Murakıbının hazırladığı rapordan da anlaşılmaktadır. [\[65\]](#)

282 — Ey îmân edenler, muayyen bir va'd ile borçlandığınız zaman, onu yazın. Aranızda bir kâtib

de doğrulukla yazsın. Yazan, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın. Hak kendi üzerinde olan da yazdırsın. Rabbı olan Allah'tan korksun da ondan birşey eksiltmesin. Şayet borçlu şefih (beyinsiz), küçük veya kendisi söyleyip yazdıramıyacak durumda ise velisi dosdoğru yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahid yapın. Eğer iki erkek bulamazsa şahidlerden razı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir. Şahidler çağırıldıklarında çekinmesinler. Borç, büyük veya küçük olsun onu müddeti ile beraber yazmaktan üşenmesin. Bu, Allah yanında adalete daha uygun, şahidlik için daha sağlam, şüpheyi düşmemenize de daha yakındır. Ancak aranızda peşin alış-veriş olursa onu yazmamanızda size bir günâh yoktur. Alış-veriş yaptığınızda şahid tutun. Yazana da şe-hâdet edene de zarar verilmesin. Şayet zarar verecek olursanız, o zaman kendinize dokunacak bir kötülük olur. Allah'tan korkun. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi bilir.

Borçlanmada Yazışma Prensibi

Bu âyet, Kur'an-ı Kerîm'deki en uzun âyettir.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Yûnus'un... Saîd İbn Mü-seyyeb'den rivayetinde ona ulaştığına göre Arş'ta Kur'an'ın en yeni âyeti «borçlanma âyeti» dir.

İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre borç (borçlanma) âyeti nazil olduğunda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

«İlk inkâr eden Âdem (a.s.) dir. Allah Teâlâ Âdem'i yarattığında sırtını mesnetti (sıvazladı) ve kıyamete kadar onun hoşlanmayacağı şeyleri ondan çıkardı. Sonra zürriyetini ona arzermeye (göstermeye) başladı. Âdem (a.s.) onların arasında yüzü parlayan bir adam görerek : Ey Rabbim, bu kimdir? diye sordu. Allah Teâlâ : «O, oğlun Dâvûd'dur.» buyurdu. Âdem : Ey Rabbim, ömrü ne kadardır? diye sordu. Allah Teâlâ : «60 yıl.» buyuranca Âdem: Rabbim, ömrünü arttır, dedi. Allah Teâlâ: «Hayır, ancak senin ömründen alıp, onunkini arttırırım.» buyurdu. Âdem (a.s.) in ömrü 1000 sene idi. Allah Teâlâ Davud'un ömrünü 40 sene uzatarak bunu yazdı ve melekleri de

buna şâhid tuttu. Âdem (a.s.) in ölüm vakti gelip çatınca ve melekler kendisine gelince : Benim ömrümden daha 40 yıl kaldı, dedi. Kendisine : Sen onu oğlun Davud'a vermiştin, denildi. Âdem: Yapmadım, deyince Allah Teâlâ yazıyı gösterdi ve melekleri buna şâhid tuttu.»

Esved İbn Âmir'in Hammâd İbn Seleme'den rivayetinde şu fazlalık vardır :

«Allah Teâlâ Davud'un ömrünü 100'e Âdem'in ömrünü de 1000 seneye tamamladı.» İbn Ebu Hatim de bu hadîsi Yûnus İbn Habîb kanalıyla... Hammâd İbn Seleme'den rivayet eder.

Bu hadîs, gerçekten garîbtir. Râvîler arasında yeralan Ali İbn Zeyd' in hadîsleri münkerdir.

Allah Teâlâ'nın : «Ey îmân edenler, muayyen bir va'de ile borçlandığınız zaman onu yazın.» buyruğu mü'min kullarına, va'deli muamelede bulunduklarında bunu yazmaları konusunda bir irşaddır. Bu, borcun miktarı, zamanı için daha sağlam ve buna şâhid olan için de daha mazbuttur. Allah Teâlâ âyet-i kerîme'nin sonunda buna işaretle : «Bu, Allah yanında adalete daha uygun, şâhidlik için

daha sağlam, şüpheye düşmemenize de daha yakındır.» buyuruyor.

Süfyân el-Sevrî... «Ey îmân edenler, muayyen bir va'de ile borçlandığınız zaman onu yazın.» âyet-i kerîme'si hakkında İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki o şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme belli bir va'de ile yapılan selef (va'deli satış) hakkında nazil olmuştur.

Katâde... İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki o: «Ben şehâdet ederim ki belli bir va'de taşıyan selef (va'deli satış) i Allah Teâlâ helâl kılmış ve buna izin vermiştir.» deyip, sonra da : «Ey îmân edenler, muayyen bir va'de ile borçlandığınız zaman, onu yazın.» âyet-i kerîme'sini okumuştur.

Bu hadîsi Buhâri rivayet eder.

Süfyân İbn Uyeyne tarîkıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir :

Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde Medîne'liler bir, iki ve üç senenin meyvesinden selef (va'deli satış) yapıyorlardı. (Parayı peşin alarak bir, iki ve üç senenin mahsûlünü satıyorlardı.) Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:

«Kim selef yaparsa belli bir ölçü, belli bir ağırlık ve belli bir va'de ile selef yapsın.»

Buhârî ve Müslim bu hadîsi rivayet ederler.

Allah Teâlâ'nın: «Onu yazın.» kavli güven ve muhafaza için yazma emrini içermektedir. Buna i'tirâzla Buhârî ve Müslim'de Abdullah İbn Ömer'den rivayet edilen Rasûlullah (s.a.) in: «Biz, ümmî bir ümmetiz; yazmayız ve hesap yapmayız (yazı ve hesap bilmeyiz)» sözü ser-dedilirse Rasûlullah (s.a.) m bu sözü ile Allah Teâlâ'nın yazma emrinin arasını nasıl cem'ederiz?

Buna şöyle cevap veririz : Din, aslında yazıya muhtaç değildir; çünkü Allah Teâlâ kitabullahı kolaylaştırmış, insanlara ezberlenmesini kolaylaştırmıştır. Sünnetler de Rasûlullah (s.a.) dan ezberlenmiştir. Allah'ın yazılmasını istediği şeyler ise insanlar arasında vuku bulan cüz'î şeylerdir. İnsanlar bunların yazılmasıyla irşâd sâdedinde emredilmişlerdir. Değilse bazılarının sandığı gibi bağlayıcı bir emir değildir.

İbn Cüreyc der ki: Kim borçlanırsa yazsın, kim alış-veriş yaparsa şâhid tutsun.

Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre, Ebu Süleyman el-Mar'aşî Kâ'b'a arkadaşlık eden birisiydi. Bir gün arkadaşlarına şöyle sordu : Rabbına duâ ettiğinde duasına icabet edilmeyen mazlumu biliyor musunuz? Bu nasıl olur? diye sorduklarında : «Bir adam ki belli bir va'de ile satış yapar, şâhid tutmaz ve yazmaz. Malının zamanı gelince sahibi bunu inkâr eder. O da Rabbına duâ eder, ama duasına icabet edilmez. Çünkü o, Rabbına isyan etmiştir.» dedi.

Ebu Saîd, Şa'bî, Rebî' İbn Enes, Hasan, İbn Cüreyc, İbn Zeyd ve başkalarının söylediğine göre bu (borcu yazma) vâcibtir. Sonra Allah Teâlâ'nın : «Şayet birbirinize güvenirsiniz, güvenilen kimse... borcunu ödesin.» (Bakara, 283) âyeti ile neshedilmiştir.

Yazmama ve şâhid göstermemenin inkâr edilmediği ve bizden öncekilerin şeriatından bizim dinimizde de kabul edilen hususların bulunduğu hikâye edilen şu hadîs-i şerif de buna delildir :

İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus İbn Muhammed'in... Ebu Hürey-re'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

«İsrâiloğullanndan birisi, yine İsrâiloğullanndan bir adamdan kendisine 1000 dinar borç vermesini istedi. O kişi: Bana şâhidler getir de onları şâhid tutalım, deyince istekli: Şâhid olarak Allah yeter, dedi. Öteki: Bana bir kefil getir, deyince de : Kefil olarak Allah yeter, dedi. Karşısındaki: Doğru söyledin, diyerek kendisine belli bir zamana kadar 1000 dînâr vçrdi. O kişi deniz yolculuğu yaparak ihtiyâcını giderdi. Sonra aralarında konuşmuş oldukları zamanda alacaklıya gitmek üzere bir binit aradı, fakat bulamadı. Bir ağaç aldı, onu oydu, içine bin dînâr ve sahibine* yazılmış bir mektub koydu. Sonra oyduğu yeri düzeltti ve onu denize getirerek: «Allah'ım, sen biliyorsun ki ben falancadan bin dînâr boçç istedim. O benden kefil istedi. Ben kefil olarak Allah yeter, dedim. O buna razı oldu; benden şâhid istedi. Ben şâhid olarak Allah yeter, dedim. Buna da razı oldu. Onun bana verdiği kendisine götürmek üzere bir binit bulmaya çalıştım. Ama bir binit bulamadım. Şimdi ben onu sana emânet ediyorum.» dedi ve odunu denize attı. Odun denize batıp

kaybolunca oradan ayrıldı ve memleketine gitmek üzere bir binit aramaya devam etti.

Ona borç veren adam malını belki kendisine getirecek bir binit görürüm umuduyla çıktı ve içinde malının bulunduğu odunu gördü. Onu ailesine yakacak olmak üzere aldı. Kırınca da malını ve mektubu buldu.

Daha sonra kendisinden borç almış olan adam gelerek kendisine bin dînârı getirdi ve : Allah'a yemîn ederim ki malım sana getirmek üzere bir binit bulmaya çok çalıştım. Ancak geldiğim binitten önce başka bir binit bulamadım, dedi. Alacaklı .olan : Şçn bana bir şey göndermiş miydin? diye sordu. O : Sana söylemedim mi; gelmiş olduğum binitten önce hiçbir binit bulamadım, dedi. Alacaklı kişi: Muhakkak ki Allah, senin borcunu, senin odun içinde gönderdiğinle ödedi. Bin dînâ-rını al git, dedi.»

Bu hadîsin isnadı sahih olup, Buhâri yedi yerde muhtelif ve sahîh tanklardan cezm sîgasıyla muallak olarak bu hadîsi rivayet etmiştir.

Buhârî, bu hadîsin bazı kısımlarını Leys İbn Saîd'in kâtibi Abdullah İbn Salih'ten rivayet etmiştir.

Allah Teâlâ buyuruyor: «Aranızda bir kâtib -de doğrulukla (hak üzere) yazsın. Yazarken kimseye ihanet etmesin. Ne eksik ne fazla; tarafların ittifak ettiği şeyi yazsın. Yazan Allah'ın kendisine (bilmediği şeyleri) öğrettiği gibi (herhangi bir zaruret olmasa da insanlar kendisinden bir şey yazmasını istedikleri vakit) yazmaktan çekinmesin ve yazsın.» Böylece güzel yazamayan kimselere tasaddukda bulunsun ve yazsın.

Nitekim bir hadîs-i şerifte : «Bir iş yapana yardım etmen ya da câhil (ve âciz) kişiye bir iş yapıvermen sadakadandır.» buyurulmuştur. Diğer bir hadîs-i şerifte de : «Kim Allah'ın kendisine öğrettiği bir ilmi gizlerse kıyamet günü ateşten bir gem ile gemlenir.» buyurulmuştur.

Mücâhid ve Atâ yazmanın kâtib üzerine vâcib olduğunu söylemişlerdir.

Allah Teâlâ buyuruyor: «Hak kendi üzerinde olan (borçlu da zimmetinde olan borcu) yazdırsın. Rabbı olan Allah'dan korksun da ondan bir şey (gizleyip) eksiltmesin. Şayet borçlu beyinsiz sefih, küçük (ya da deli) veya (konuşamama ya da yanlıştan doğruyu

ayıramıyacak derecede câhil olması sebebiyle) kendisi söyleyip yazdıramayacak du-rumdaysa velîsi dosdoğru yazdırsın.»

Allah Teâlâ'nın : «Erkeklerinizden iki de şâhid yapın.» sözü yazıyla birlikte daha sağlam olması için şâhid tutmayı emretmektedir. «Eğer iki erkek bulunmazsa... bir erkek... iki kadın olabilir.» Bu durum ancak mallarda ve kendisiyle malın kastolunduğu şeylerde (akidlerde) olabilir. Kadının akli eksik olduğundan dolayıdır ki iki kadın, bir erkek yerine kabul edilmiştir. Nitekim Müslim Sahîh'inde şöyle demektedir : Bize Kuteybe... Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

«Ey kadınlar topluluğu, tasaddukta bulunun ve çokça istiğfar edin; muhakkak ki ben sizi cehennem halkının çoğunluğu olarak gördüm. Kadınların arasından dirayetli bir kadın : Ey Allah'ın Rasûlü biz niye cehennem halkının çoğu olalım? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) : Çokça la'-net eder ve kocalarınıza küfrân-ı nimette bulunursunuz. Akıl sahipleri içinde

sizden daha çok akıllı ve dini eksik olanı görmedim, buyurdu.

Kadın: Ey Allah'ın Rasûlü akıl ve dinin eksikliği nedir? diye sorduğunda Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Aklının noksanlığı şudur ki, iki kadının şâhidliği bir erkeğin şâhidliğine denktir. Nice geceler oturur da namaz kılmaz ve Ramazânda (hayız günlerinde) oruç tutmaz. İşte dinin eksikliği de budur.»

Allah Teâlâ : «... Şâhidlerden razı olacağınız bir erkek...» buyurur ki burada şâhidlikte adaletin şart koşulacağına delâlet vardır ve bu sınırlayıcı olup İmâm Şafiî Kur'an-ı Kerîm'de mutlak olarak gelen bütün şâhid tutma emirlerini bununla kayıtlamıştır. Durumu açıklıkla belli olmayan ve adaleti bilinmeyen kişinin şâhidliğini kabul etmiyen-ler; şahidin adaletli ve razı olunan bir kişi olması gerekliliğine delâlet eden bu âyeti delil getirmektedirler.

Allah Teâlâ buyuruyor:»... Biri (şâhidliği) unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak (ve unutan kadın da böylece hatırlamış olacak) iki kadın olabilir.»

Bazıları da şöyle demişlerdir: Bir kadının ikinci kadınla birlikte şehâdeti onun şahitliğini bir erkeğin şâhidliği gibi kılar. Fakat bu izah uzak olup mealin içinde verdiğimiz açıklama daha sıhhatlidir.

Allah Teâlâ buyuruyor: «Şâhidler (şâhidliği yüklenmek, bir olaya, bir akde şâhid olmak üzere) çağırıldıklarında çekinmesinler (ve icabet etsinler.)»

Şâhidlerin, şâhidlik etmeye çağırıldıklarında icabet etmeleri gerektiği anlamı Katâde ve Rebî' İbn Enes'in kavlidir. Bu, «Yazan Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın.» âyet-i kerîme'-si gibidir. Buradan anlaşılıyor ki; şâhidlik etme işi farz-ı kifâyedir. Bu görüşün Cumhûr'un mezhebi olduğu da söylenmiştir.

«Şâhidler çağırıldıklarında çekinmesinler» âyet-i kerîme'sinden maksad; «Şâhidler» kelimesi hakikat anlamında olduğu için —ki şâhid kelimesi şâhidliği yüklenen kişi hakkında hakikattir (mecaz değildir)— «Şâhidler (şâhidliklerini edâ etmeye) çağırıldıklarında çekinmesinler.» anlamıdır. Şâhid belli olduğunda ve şâhidliği yerine getirmeye çağırıldığında icabet etmesi

gerekir. Eğer şâhidlik yapacak kişi belli değilse ancak bu durumda şâhidlik bir farz-ı kifâyedir.

Mücâhid, Ebu Miclez ve birçokları şöyle diyorlar : Şâhidlik yapmak üzere çağırıldığın zaman sen muhayyersin; eğer şâhid olmuş ve çağınılmışsan (olayı görmüş ve şâhidlik yapmak üzere çağırılmış isen) bu çağrıya uy.

Müslim'in Sahîh'inde ve Sünen'lerde Mâlik tarîki ile... Zeyd İbn Hâ-lid'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Size şâhidlerin en hayırlısını haber vereyim mi? Kendisinden sorulmadan gelip şâhidlik yapan kişidir.»

Buhârî ve Müslim'deki diğer bir hadîs-i şerifte de şöyle buyrulur.

(fSize şâhidlerin en kötüsünü haber vereyim mi? Bunlar, kendilerinden şâhidlik istenmeden önce şâhidlik yapanlardır.)»

Bu hadîs-i şerif : «Sonra öyle bir kavim gelecek ki şâhidliklerinden önce yemîn edecekler; yeminlerinden önce de şâhidlikde bulunacaklardır» kavli gibidir.

Bir rivayette de şöyle buyurulmuştur :

«Sonra öyle bir kavim gelecek ki şâhidlik yapmaları istenmediği halde şâhidlik yapacaklar. İşte bunlar yalancı şâhidlerdir.»

İbn Abbâs ve Hasan el-Basrî'den rivayete göre bu âyet-i kerime hem .şâhidliği yüklenmeyi ve hem de şâhidliği yerine getirmeyi içermektedir.

«Borç büyük veya küçük olsun onu müddeti ile beraber yazmaktan üşenmeyin.» emri yapılan irşâd ve yol göstermenin mütemmimi durumundadır. Ki borç küçük ya da büyük olsun olduğu gibi yazılacaktır. Azlığına ve çokluğuna bakılmaksızın va'desi ile birlikte yazılmaktan kaçınılmayacaktır ki «Bu, Allah yanında adalete daha uygun, şâhidlik için daha sağlam (ki yazıya döküldüğü durumda şâhid unut-sa bile yazdığına bakarak hatırlayabilecektir.) Şüpheyeye düşmemenize de daha yakındır. (Tartışma halinde yazılan şeye müracaat edilecek ve şüpheyeye mahal kalmaksızın tartışma ortadan kaldırılacaktır.)»

Allah Teâlâ buyuruyor : «Ancak aranızda peşin alış-veriş olursa onu yazmamanızda size bir günâh yoktur.» Eğer hazır olan bir mal elden ele (mal ve para peşin) satılıyor ise bu durumda yazmanın

terkinden doğacak mahzurlar olmadığı için yazmamakta bir beis yoktur.

Ancak alış-verişte şâhid bulundurma konusuna gelince Allah Teâlâ : «Alış-veriş yaptığınızda şâhid tutun.» buyurmaktadır.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a'nın... «Alış-veriş yaptığınızda şâhid tutun.» âyet-i kerîme'si hakkında Saîd İbn Cübeyr'den rivayet ettiğine göre, buradan şu anlam kastedilmektedir:

Va'deli olsun olmasın hakkınıza şâhid tutunuz. Her durumda hakkınıza (alacağınıza) şâhidler bulundurunuz.

Câbir İbn Zeyd, Mücâhid, Atâ ve Dahhâk'dan bu açıklamanın bir benzeri rivayet edilmiştir.

Şa'bî ve Hasan ise bu emrin : «Şayet birbirinize güvenerseniz, güvenilen kimse Rabbi olan Allah'tan korksun da borcunu ödesin.» (Bakara, 283) âyet-i kerîme'si ile mensûh olduğunu söylemişlerdir. Bu emir Cumhûr'a göre irşâd ve mendûp olarak kabul edilir, vacib olarak değil. İmâm Ahmed'in Huzeyme İbn Sabit el-Ansârî'den rivayet ettiği şu hadîs-i şerif de buna delildir :

Bize Ebu'l-Yemân... İmâre İbn Huzeyme, el-Ansârî'nin amcasından —ki bu kişi Rasûlullah (s.a.) in ashâbındandır.— rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.) bir Bedevi'den bir kısrağ satın aldı. Ve kısrağın parasını ödemek üzere Bedevinin kendisini izlemesini istedi. Rasûlullah (s.a.) hızlıca giderken Bedevi yavaş gidiyordu. Bedevi'nin önüne bazıları çıkarak onunla kısrağını satın almak üzere pazarlık yapmaya başladılar. Rasûlullah (s.a.) in onu satın aldığını bilmiyorlardı. Nihayet pazarlıkta Rasûlullah (s.a.) in satın almış olduğu fiyattan fazla fiyat biçenler olunca Bedevi Rasûlullah (s.a.) a seslenerek : Bu kısrağı satın alıyorsan al, değilse onu satıyorum, dedi. Bedevi'nin bu çağırmasını duyunca Rasûlullah (s.a.) dikilip : «Ben onu senden satın almadım mı?» buyurdu. Bedevi: Hayır, Allah'a yemin ederim ki sana satmadım, dedi. Rasûlullah (s.a.) ise : «Bilakis ben onu senden satın aldım» buyurdu. Rasûlullah (s.a.) ve Bedevi bu şekilde münâkaşa ederlerken yanlarına insanlar birikmeye başladı. Bedevi: Benim sana sattığıma dâir şâhidlik edecek bir şâhid getir bakalım, demeye başladı. Müslümanlardan oraya

gelen birisi Bedevi'ye : Yazıklar olsun sana, Rasûlullah (s.a.) haktan başka bir şey söyleyecek değildir, diye çıkıştı ve nihayet oraya gelerek Rasûlullah (s.a.) ile Haydi bakalım bunu sana sattığıma şâhidlik edecek bir şâhid getir, diyen Bedevinin münâkaşasını işiten Huzeyme : Ben şâhidlik ederim ki sen ona sattın, dedi. Rasûlullah (s.a.) Huzeyme'ye dönerek : «Neye şâhidlik ediyorsun?» buyurdular. Huzeyme : Seni doğrulamaya ey Allah'ın Rasûlü, dedi ve Rasûlullah (s.a.) Huzeyme'nin şâhidliğini iki erkeğin şâhidliği yerinde tuttu.

Ebu Dâvûd ve Neseî de bu hadîsin bir benzerini Zührî'den rivayet etmişlerdir. Ancak Hafız Ebu Bekr İbn Merdûyeh ve Hâkim'in Müstedrek'inde rivayet ettikleri şu hadîs-i şerife istinaden ihtiyatlı olmak gereklidir.

Muâz İbn Muâz el-Anberî... Ebu Musa'dan rivayet ediyor ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

«Üç kişi vardır ki Allah'a duâ eder de dualarına icabet buyurulmaz : Kötü huylu olan karışım boşamayan adam, yetimin malını yetim bulûğa

ermeden veren adam, birisine borç verdiği zaman şâhid tutmayan adam.»

Sonra Hâkim şöyle demektedir : Bu hadîsin isnadı Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Ancak Şu'be'nin arkadaşları bu hadîsi Ebu Musa'dan mevkuf olarak rivayet ettikleri için tahrîç etmemişlerdir. Ancak Şu'be'nin aynı isnâd ile rivayet ettiği «Üç kişi vardır ki ecirlerini iki kere (iki misli) alacaklardır.» hadîsinin müsned hadîs olduğunda icmâ' etmişlerdir.

«Yazana da şehâdet edene de zarar verilmesin.» âyetinin anlamı: «Ne kâtib ne de şâhid zarar vermesin; kâtib kendisine yazdırılmak istenenin tersini yazmak, şâhid de işittiğinin tersine şehâdette bulunmak, ya da bütünüyle gizlemek suretiyle ihanette bulunmasın, zarar vermesin.» şeklindedir, denilmiş olup bu görüş; Hasan, Katâde ve başkalarına aittir. Bu âyetin : «Yazana da şehâdet edene de zarar verilmesin.» anlamında olduğu da söylenmiştir.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Üseyd İbn Âsım'ın... «Yazana da, şehâdet edene de zarar verilmesin.» âyeti

hakkında İbn Abbâs'dan rivayetine göre o, şöyle demiştir :

«Kişi gelir ve onları (kâtib ve şâhid) yazmaya ve şahitliğe çağırır. Onlar: «Bizim işimiz var.» dediklerinde, onları çağırın kişi: «Siz bu çağrıya icabet etmekle emrolundunuz.» der. Halbuki o ikisine zarar vermeye hakkı yoktur.»

İbn Ebu Hatim sonra şöyle demektedir: Bu görüşün bir benzeri İkrime, Mücâhid, Tâvûs, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Atiyye, Mukâtil İbn Hayyân, Rebî' İbn Enes ve Süddî'den de rivayet edilmiştir.

«Şayet zarar verecek olursanız, o zaman kendinize dokunacak bir kötülük olur.» Şayet emredildiğiniz şeyin zıddını yapar, ya da size yasaklanan bir şeyi işlerseniz bu kötülük, günahkârlık olur. Günahkârlık size bulaşır da ondan meyledemez ve ayıramazsınız. «Allah'tan korkun.» Allah'ı gözetin, emrine uyun ve yasakladıklarını terkedin.

Allah Teâlâ'nın : «Allah size öğretiyor.» kavli «Ey îmân edenler, Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırdedecek güç verir.» (En-fâl, 29), «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve peygamberine inanın ki,

size rahmetini iki kat versin. Ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lütfetsin...» (Hadîd, 28) âyetleri gibidir.

«Allah her şeyi bilir.» İşlerin hakikatlerini, faydalı olanlarını ve neticelerini bilir. Eşyadan hiçbir şey O'na gizli değildir, bilakis O'nun ilmi bütün varlıkları ihata etmiş (kuşatmış) tır. [\[66\]](#)

283 — Eğer seferde olur da yazacak kimse bulamazsanız alınan rehinler yeter. Şayet birbirinize güvenirseniz güvenilen kimse Rabbı olan Allah'tan korksun da borcunu ödesin. Bir de şehâdeti gizlemeyin. Onu gizleyenin kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı bilir.

Allah Teâlâ buyuruyor: «Eğer seferde olur (ve belli bir va'de ile borçlanır) da yazacak kimse bulamazsanız (İbn Abbas'a göre kâtip bulur da kâğıt ya da divit, ya da kalem bulamazsanız) alınan rehinler yeter. (Hak sahibince alınmış rehinler yazmanın bedeli olsun.)»

Rehin ancak kabz (alma) ile lâzım olacağına «Alınan rehinler yeter.» âyet-i kerîme'si delil olarak getirilmiştir. N.tîkim Şâfil ve Cum-hûr'un mezhebi

budur. Diğerleri ise bu âyet-i kerime'yi delil getirerek rehinin mutlaka rehin alan kişi tarafından kabzedilmiş olması gerekliliğini ileri sürerler. Bu, İmâm Ahmed'den rivayet edildiği gibi bir grup da buna zâhib olmuştur.

Seleften diğer bazıları da bu âyeti delil getirerek rehinin sadece seferde (yolculukta) meşru' olduğunu söylerler. Bu görüş Mücâhid ve başkaları tarafından ileri sürülmüştür. Buhârî ve Müslim'de Enes'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) vefat buyurduklarında zırhı Rasûlullah (s.a.) in, ailesi için yiyecek olarak aldığı 30 vesak arpa karşılığında bir yahûdinin yanında rehin idi. Bir rivayette bu kişinin Medine yahûdilerinden olduğu söylenirken Şafî'nin rivayetine göre Ebu Şahm adındaki bir yahûdinin yanında rehinde idi. Bu konular Kitib'ül -Ahkâm el-Kebîr'de anlatılmıştır. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur ve ancak O'ndan yardım istenilir.

İbn Ebu Hatim sağlam bir isnâd ile Ebu Saîd el-Hudrî'nin : Bu âyet kendinden önceki âyeti neshetmiştir, dediğini rivayet etmiştir.

Şa'bî de şöyle demiştir: Şayet birbirinize güvenirsiniz yazmamanızda ya da şâhid tutmamanızda bir beis yoktur.

Allah Teâlâ : «Güvenilen kimse Rabbı olan Allah'tan korksun.» buyurmaktadır. İmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin Katâde'den... onun da Semure'den rivayet ettiklerine göre Rasûlullah (s.a.) : «ödeyinceye kadar aldığı şey elin üzerindedir,» buyurmuşlardır.

Allah Teâlâ buyuruyor: «Bir de şehâdeti gizlemeyin.» Onu gizlemeyin, haddi aşmayın ve şâhidliği arkanıza atıvermeyin (hafife almayın).

İbn Abbâs ve başkalan : «Yalan şâhidlik büyük günâhların en bü-yüklerindendir. Gizlenmesi de böyledir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Onu gizleyenin kalbi günahkârdır.» buyurmuştur. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Allah'ın şâhidliğini gizlemeyeceğiz. Yoksa elbette günahkârlardan oluruz.» (Mâide, 106), «Ey îmân edenler, kendiniz, ana-babanız ve yakınlarınız aleyhinde de olsa Allah için şâhid olarak adaleti gözetin. İster zengin, ister fakîr olsun, onları

Allah'ın koruması daha uygundur. Adaletinizde heveslere uymayın. Eğer doğru söylemekte dilinizi bükerseniz veya şâhidlikten yüz çevirirseniz Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» (Nisa, 135). Burada da: «Bir de şehâdeti gizlemeyin. Onu gizleyenin kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı bilir.» buyurmuştur.

284 — Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır, içinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğini azâb-landırır. Ve Allah herşeye Kâdir'dir. [\[67\]](#)

Göklerin ve Yerin Hâkimi Allah'tır

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de göklerin, yerin, göklerde ve yerde olanların, ikisinin arasında olan şeylerin hükümranlılığının kendisine âit ve bunlarda olanların kendisinin bilgisi dâhilinde olduğunu, ne kadar ince ve gizli olursa olsun açık, gizli kapaklı hiçbir şeyin ona gizli kalmayacağını, yaptıklarından ve kalplerinde gizlediklerinden dolayı kullarını hesaba çekeceğini haber vermektedir. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «De ki: İçinizde olanı gizleseniz de

açıklasanız da Allah bilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsini O, bilir. Allah, herşeye Kâdir'dir.» (Âl-i İmrân, 29), «Şüphesiz ki O, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.» (Tâhâ, 7)

Bu konudaki âyetler gerçekten çoktur. Bu âyet-i kerîme'de ise Allah Teâlâ gizli ve açık her şeyi bildiğine ilâveten bunlardan dolayı kullarını hesaba çekeceğini de haber vermiştir. Bunun içindir ki bu âyet-i kerîme nazil olunca ashaba çok zor ve ağır geldi. Yapılan iş büyük olsun, küçük olsun, Allah'ın kendilerini bunlardan hesaba çekmesinden (çekeceğinden) korktular. Bu korkulan onların îmânlarının ve yakîn-lerinin kuvvetinden ileri geliyordu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'm... Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) a: «Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. İçinizdek'ini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğini azâblandırır. Ve Allah her şeye Kâdir'dir.» âyeti nazil olunca bu Rasûlullah (s.a.) m ashabına ağır geldi. Rasûlullah (s.a.) in yanına

gelerek diz çöktüler ve : Ey Allah'ın Rasûlü, biz (daha önce) gücümüzün yeteyeceği namaz, oruç, cihâd ve sadaka gibi ameller ije mükellef tutulduk. (Şimdi ise) sana bu âyet nazil oldu ve bizim buna gücümüz yetmez, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Sizden önceki ehl-i kitâb'ın (Ya-hûdî ve Hıristiyanların) dediği gibi «İşittik ve isyan ettik.» demek mi istiyorsunuz. Bilakis siz: «İşittik ve itaat ettik. Affını dileriz ey Rabbı-mız, dönüş ve varış Sanadır.» deyiniz. «Kavim böyle söyleyip dilleri alışınca Allah Teâlâ bu âyetin peşinden : «Peygamber de, îmân eanenler de ona indirilene inandı. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitâblarına, peygamberlerine îmân etti. O'nun peygamberlerinden hiçbirinin arasını tefrik etmeyiz. İşittik ve itaat ettik, affını dileriz ey Rabbımız, dönüş Sanadır, dediler.» âyetini indirdi. Böyle yaptıklarında Allah Teâlâ bu âyeti neshetti ve : «Allah kimseye gücünün yeteyeceğinden fazlasını yüklemes. Kazandığı lehine yüklendiği aleyhinedir...» âyetini indirdi.

Bu hadîsi yalnız Müslim, Yezîd İbn Zürey' tarîkıyla Ebu Hüreyre'-den rivayet etmiş olup, Müslim'in rivayet ettiği hadîsin lafzı şöyledir:

Onlar (sahabe) böyle yapınca (Rasûlullah'ın telkîn ettiği cümleyi söyleyince) Allah bunu (Bakara, 284. âyeti) neshederek «Allah kimseye gücünün yeteyeğinden

Eksik

«Pekiye» buyurdu. «Ey Rabbımız, bize gücümüzün yetmeyeceğini yükleme.» Allah Teâlâ : «Pekiye» buyurdu. «Affet bizi. Bağışla bizi. Acı bize, Sen Mevlâmızsın; kâfirler güruhuna karşı yardım et bize.» Allah Teâlâ : «Pekiye» buyurdu.» âyetini indirdi. '

İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'in... İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: «İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyeti nazil olunca, kalblerine; başka hiç birşeyden gelmeyen şeyler geldi.

Rasûlullah (s.a.) : «İşittik, itaat ettik ve teslim olduk.» deyiniz buyurdu ve Allah Teâlâ onların kalblerine îmânı doldurdu : «Peygamber de îmân edenler de O'na indirilene inandı. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitâblarına, peygamberlerine îmân etti. O'nun peygamberlerinden hiçbirinin arasını tefrik etmeyiz. İşittik ve itaat ettik, affını dileriz. Ey

Rabbımız dönüş Sanadır, dediler... Sen Mevlâmızsın. Kâfirler güruhuna karşı yardım et bize.» âyetini indirdi.

Bu hadîsi Ebu Bekr İbn Şeybe tarîkıyla rivayet eden Müslim'de şu fazlalık vardır:

Kul: «Ey Rabbımız, unuttuk veya yanıldıysak sorumlu tutma bizi.» dediğinde Allah Teâlâ : «Öyle yaptım.» buyurdu. «Ey Rabbımız, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme.» dediğinde Allah Teâlâ : «Öyle yaptım.» buyurdu. «Ey Rabbımız, bize gücümüzün yetmiyeceğini yükleme.» dediğinde Allah Teâlâ : «Öyle yaptım.» buyurdu. «Affet bizi. Bağışla bizi. Sen Mevlâmızsın. Kâfirler güruhuna karşı yardım et bize.» dediğinde Allah Teâlâ : «Öyle yaptım.» buyurdu.

Bu hadîsin yine İmâm Ahmed tarafından ve İbn Abbâs'dan rivayet edilen bir diğer tarîki şöyledir :

Mücâhid'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir : İbn Abbâs'ınyanma girdim ve : Ey Ebu Abbâs, Abdullah İbn Ömer'in yanındaydım. Şu âyeti okudu ve ağladı, dedim. İbn Abbâs : Hangi âyeti? diye sordu. Ben: «İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de

Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyetini, dedim. İbn Abbâs şöyle dedi:

Bu âyet indirildiğinde Rasûlullah (s.a.) in ashabım çok üzdü ve : Ey Allah'ın Rasûlü helak olduk (mahvolduk). Konuştuğumuz ve yaptığımız şeylerden dolayı hesaba çekilsek haydi ne ise; ama kalplerimiz bizim elimizde değil ki, dediler. Rasûlullah (s.a.) da onlara : «İşittik ve itaat ettik, deyiniz.» buyurdu. Onlar da : «İşittik ve itaat ettik.» dediler. Bu âyet-i kerîme'yi «Peygamber de îmân edenler de ona indirilene inandı... Allah kimseye gücünün yeteyeğinden fazlasını yüklemes. Kazandığı lehine yüklendiği aleyhinedir...» âyet-i kerîme'leri neshetti. Onların kalblerinden geçenler affolundu ve ancak işlediklerinden sorumlu oldular.

İbn Cerîr der ki: Bana Yûnus'un... Saîd İbn Mercâne'den rivayetine göre o (bir gün) Abdullah İbn Ömer ile birlikte otururken Abdullah İbn Ömer : «Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar.» âyetini okumuş ve «Allah'a yemîn olsun ki şayet Allah Teâlâ

bizi bununla muaheze ederse muhakkak helak oluruz.» deyip o kadar ağlamış ki hıçkırıkları işitilmiş. İbn Mercâne şöyle anlatır : Kalkıp İbn Abbâs'a vardım ve ona İbn Ömer'in söylediklerini, âyeti okuduğunda ne yaptığını anlattım. Abdullah İbn Abbâs : Allah Ebu Abdurrahmân'ı bağışlasın. Yemîn ederim ki müslümanlar bu âyet indiğinde Abdullah İbn Ömer'in hissettiklerini hissettiler de Allah Teâlâ bu âyetten sonra sûrenin sonuna kadar olmak üzere «Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.» âyetini indirdi, deyip şöyle devam etti: «Şu vesvese, müslümanların güç yetireceklerinden değildi. Sonunda iş Allah'ın verdiği hükme vardı ki, söz ve fiillerden kazandıkları lehine, aleyhine kazandıkları da aleyhinedir.»

İbn Cerîr der ki: Bana Müsennâ'nın... Sâlim'den rivayetine göre babası «İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyetini okumuş ve gözleri yaşarmış. Onun bu yaptığı İbn Abbâs'a ulaştığında şöyle demiş : Allah Ebu Abdurrahmân'a merhamet eylesin. O aynen Allah Rasûlü (s.a.) nün ashabının (bu) âyet nazil ol-

duğunda yaptıklarım yapmış. Onu kendisinden sonraki: «Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemes.» âyeti neshetmiştir.

Bütün bu hadîslerin İbn Abbâs'a varan kanallardan rivayetleri sahihtir. İbn Abbâs'tan sabit olduğu gibi İbn Ömer'den de sabit olmuştur. Buhârî der ki: Bize İshâk'm... Hz. Peygamber (s.a.) m ahabından birisinden —öyle sanıyorum İbn Ömer'dir— rivayetine göre O, «riçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de...» âyetini kendisinden son-

raki âyetin neshettiğini söylemiştir. Aynı şekilde Ali, İbn Mes'ûd, Kâ'b el-Ahbâr, Şa'bî, Nehaî, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, İkrime, Saîd İbn Cübeyr ve Katâde'den de bu âyetin kendinden sonraki âyetle men-sûh olduğu rivayet edilmiştir.

Kütüb-ü Sitte'de bir cemâatin Katâde tarîki ile Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

«Konuşmadıkları ya da işlemedikleri sürece Allah Teâlâ ümmetimin kalbinden geçen şeyleri bağışlamıştır.»

Buhâil ve Müslim'de Süfyân İbn Uyeyne tarîki ile... Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Allah Teâlâ buyurdu ki: «Kulum bir kötülük yapmaya niyetlendiğinde bunu onun aleyhine yazmayınız. Eğer onu işlerse bir kötülük olarak yazınız. Bir iyilik yapmaya niyet eder de işlemez ise onu bir iyilik olarak; eğer işlerse on iyilik olarak yazınız.» Hadîsin İsmâil İbn Ca'-fer tarîki ile sadece Müslim tarafından rivayetinin lafzı ise şöyledir :

«Allah Teâlâ buyurdu ki: «Kulum bir iyilik yapmaya niyet eder de yapmazsa bunu, ona bir iyilik olarak; eğer yaparsa bunu onun için on iyilikden yediyüz katına kadar olmak üzere yazarım. Bir kötülük yapmaya niyet eder de işlemez ise bunu, onun için yazmam, eğer işlerse tek bir kötülük olarak yazarım.»

Abdürrezzâk diyor ki: Bize Ma'mer'in... Ebu Hüreyre'den, onun da Rasûlullah (s.a.) dan rivayetine göre o, şöyle buyurmuştur:

«Allah Teâlâ buyurdu ki: «Kulum bir iyilik yapmayı gönlünden geçirdiğinde, işlemediği sürece

onu bir iyilik olarak yazarım. Bir kötülük yapmayı gönlünden geçirdiğinde onu işlemediği sürece bağışlarım. Eğer işlerse onu bir misliyle yazarım.»

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdular:

Melekler: «Ey Rabbım, Senin kulun bir kötülük işlemek istiyor.» derler. Allah Teâlâ bunu en iyi gören olduğu halde : «Onu gözetin; eğer işlerse bunu onun hakkında misli ile yazın. Ama terkederse bunu onun için bir iyilik olarak yazın. Çünkü bunu ancak Benim için terketmiş-tir.» buyurur.

Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki: «Kişinin İslâm'ı güzel olduğunda, işlemiş olduğu her bir iyilik, onun için on mislinden yediyüz katmakadar yazılır. Bir kötülüğü ise misli ile yazılır. Allah'a kavuşuncaya kadar bu böylece devam eder.»

Süheyl'in babasından, onun da Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) in ashabından bir kısmı gelerek ona şöyle sordular: «Biz içimizde bizden birinin söyleyemeyeceği (söylemenin kendisine zor geleceği) şeyler buluyoruz.» Rasûlullah (s.a.): «Onu gerçekten buldunuz mu?

(Hissettiniz mi?)» diye sordular. Onlar, evet deyince şöyle buyurdular: «Bu, apaçık (sarih) îmândır.»

Yine Müslim Muğîre tarîkıyla Abdullah'dan rivayet ediyor ki o şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) a vesveseyi sordular. O da : «Bu apaçık îmândır.» buyurdular.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'dan rivayetle «İçinizdekini açıkla-sanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyet-i kerîme'-sinin neshedilmediğini söyler. Allah Teâlâ kıyamet günü yaratıkları topladığında : «İçinizde gizleyip de meleklerimin muttali' olmadığı şeyleri size haber vereyim.» buyuracak. Mü'minlerinkini haber verecek ve içlerinden geçirdiklerini bağışlayacak. «Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyetinin anlamı işte budur. Şek ve şüphe sahiplerine gelince; onların da içlerinde gizledikleri yalanlamayı onlara haber verecek. «Sonra dilediğini bağışlar, dilediğini azâblandırır.» Ve «Fakat kalblerinizin kazandığı dolayısıyla sizi hesaba çeker.» âyetlerinin anlamı işte budur.

Avfî ve Dahhâk da buna yakın bir ibare ile rivayet etmişlerdir.

Mücâhid ve Dahhâk'dan bunun bir benzerini İbn Cerîr rivayet etmiştir.

Hasan el-Basrî'den rivayet edildiğine göre o, bu âyetin muhkem olup, neshedilmediğini söylemiştir. Bu görüşü tercih eden İbn Cerîr'e göre hesaba çekilme, mutlaka azâb edilmeyi gerektirmez. Çünkü Allah Teâlâ hesaba çekip, bağışlayabilir, hesaba çekip, azâblandırabilir. İbn Cerîr'in bu görüşüne delil, bu âyeti zikrederken getirmiş olduğu şu ha-dîs-i şeriftir:

Bize İbn Beşşâr... Safvân İbn Muhriz'tien rivayet etti ki o şöyle demiştir: Biz Abdullah İbn Ömer ile birlikte Kâ'be'yi tavaf ederken bir adam onun karşısına gelerek : Ey İbn Ömer, içten geçen düşünceler konusunda Rasûlullah (s.a.) dan ne işittin? diye sordu. İbn Ömer şöyle cevap verdi: Rasûlullah (s.a.) in: «Mü'min Azîz ve Celîl olan Rabbına yaklaşıp. O da kuluna merhamet buyurarak günâhlarını sayar ve şöyle buyurur: «Bunları biliyor musun?» Kul:- «Rabbım, biliyorum.» der. Bu iki kere olur ve nihayet Allah'ın ulaşmasını dilediğine varılınca şöyle buyurur : «Bunları dünyada iken

senin için gizledim. İşte bu gün de yine senin için bağışlıyorum.» Ve Allah o kulun iyiliklerinin yazılı olduğu sayfayı, ya da kitabı sağından verir. Kâfir ve münafıklara gelince; herkesin gözü önünde çağırılırlar ve : «İşte Rablarına karşı yalan söyleyenler, bunlardır. Dikkat ediniz; Allah'ın la'neti zâlimleredir» denilir.»

Bu hadîs-i şerîf Buhârî ve Müslim ile başka kitaplarda müteaddit tarîklarla Katâde'den rivayetle tahrîç olunmuştur.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Ali İbn Zeyd'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o, şöyle demiştir: Hz. Âişe'ye «İçiniz-dekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyetini sordum. Şöyle dedi: «Bunu Rasûlullah (s.a.) a sorduğumdan bu tarafa bana hiç kimse sormamıştı. Bu, Allah'ın kulu ile sözleşmesi-dir. Ona bir humma, bir felâket, bir meşakkat isabet eder, malının pek az bir bölümünü gömleğinin yenine koyar, (onu da kaybetmiş sanıp) araştırır ve ona yanar. Sonra onun böğrü ile koltuğunun altında bulur. En sonunda tıpkı

kızıl altının ateşten arınıp çıkması gibi mü'min de günâhlarından arınıp çıkar.»

Tirmizî ve İbn Cerîr, Hammâd İbn Seleme tarîki ile böyle rivayet ederler. Ancak Tirmizî: Bu hadîs garîbtir, sadece Hammâd İbn Seleme tarîkıyla bilmekteyiz, demektedir. Ben de derim ki; Hammâd İbn Sele-me'nin şeyhi Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân zayıf bir râvîdir ve rivayetlerinde garîblikler vardır. O bu hadîsi babasının hanımını (üvey annesi) Ümeyye Bint Abdullah'dan o da Âişe'den rivayet etmektedir. Ve onun kitaplarda Hz. Âişe'den başkaca bir rivayeti de yoktur. [\[68\]](#)

İyi bil, Allah seni muvaffak kılsın. İnsanların akılları; renkleri ve şekilleri gibi farklı farklıdır. Beyaz insanların beyazlıkta birleştiklerini, ancak hiçbirinin beyazlığının diğerinin beyazlığına benzemediğini görürsünüz. Bütün insanların iki gözü, bir burnu, kaşları ve ağzı vardır. Ama basit biçimde birbirine benzeyen hiçbir insan yoktur. Gerçekte hepsi birbirinden ayrıdır. İnsanların hepsi akıl sahibi bulunmakla beraber, aklî yetenekleri ve isti'dâtları bakımından birbirinden ayrılırlar. O kadar değişik

akıllar vardır ki, bilginlerin elinde her birini tasnife tâbi tutacak bir âlet yoktur. Ailah bölgeleri de muhtelif yaratmıştır. Her toprak, ancak kendi kâbiliyeti nisbetinde bitki yetiştirir. Bazı bitki ancak suyun altında yetişir. Şeker kamışı ve pirinç, nilüfer ve benzerleri gibi. Bazı bitki kayanın yüzünde yeşerir... Allah her'bölgeye değişik bitkiler yetiştirme kâbiliyeti vermiştir. Sözelimi Fransa'da830, Avusturya'da 601, Mısır'da 430 tür bitki yetişmektedir. (...)

Allah Teâlâ hikmeti gereği, her şeyi ihtiyâc nisbetinde vermiştir. Hava azdır. Su ondan da az, bitki ondan da az, maden ve metaller ise yiyeceklerden daha azdır. Değerli cevherler diğerlerinden daha azdır. Müthiş bir kuvvete sahip olan radyum tabiatta çok az bulunur. Buna göre diyoruz ki; Allah Teâlâ insan türünü, fitrattan uyarınca bedenî işlere tahsis etmiştir ve bunların sayılan çoğunluktadır. Bunlar da kendi aralarında bölümlere ayrılırlar. Kim daha çok düşünebiliyorsa sayısı daha azdır. Nitekim maharet isteyen teknik bilgiler de böyledir. Madenler içerisinde radyum ne

kadar az ise; bilginler, filozoflar, peygamberler de insanlar arasında o kadar azdır. Allah Teâlâ her şeyin bir ölçüsü olmasını istemiş: Akılların da birbirinden farklı olmasını murâd etmiştir. (...)

Müslümanlar için gereken bilgi, iki kısımdır. Bir kısmı farz-ı ayn, diğeri de farz-ı kifâyedir. Farz-ı kifâye; bütün İslâm ümmetine farz olan ve hepsi terkettiği takdirde cezayı gerektiren, bilgi türüdür. Buna karşılık ümmetin içerisinde bazı kişiler bu bilgileri elde ederse diğerlerinden sorumluluk kalkar. Farz-ı ayn ise namaz, oruç, hacc gibi kişilere teker teker farz olan ibâdetlerdir. Matematik, geometri, astronomi, tabiat ilimleri, metalürji, botanik, jeoloji, insan ilimleri, ışık, manyetik alan, ısı, elektrik gibi riyâzî bilgiler ile kitâb, sünnet, icmâ' ve kıyas gibi usûl adı verilen dînî ilimler ve fûrû' adı verilen ahlâkî şer'î ilimler, tasavvuf ve fıkıh gibi ilimler farz-ı kifâyedir. Lügat, sarf, nahiv, beyân, bedî', maânî, hat, imlâ, inşâ, kıraat ve harflerin mahreci, Kur'an tefsiri, hadîs gibi ilimler ise başlangıç ilimleri olarak kabul edilir. Şu halde dînî ilimlerin usûl, fûrû', başlangıç ve tamamlayıcı olmak üzere tasnifi mümkündür. Dikkat

edin; sarf, nahiv gibi başlangıç bilimleriyle uğraşıp ta dînî fazîletleri ve İslâmî mükemmellikleri elde etmemiş olan kimseler; balta, kazma" gibi âletlere sahip olup da onları olduğu yerde bırakıp, toprağı işlememiş olan kimselere benzerler. Saban ve buharlı makinalar, su motorları tarımın yapılabilmesi için gerekli olan âletlerdir. Ama bunlar tanı ürününü elde etmek için kâfi değildir. Bu âletler gibi gramer, sarf, nahiv, belagat ilimleri de ancak dînî ilimlerin başlangıcıdır. Dînî ilimler değildir. İyi bil ki; Allah Azze ve Celle, insanlara sıcak, soğuk, yırtıcı hayvan, hırsız ve benzeri düşmanlar musallat etmiştir. Böylece insanlar yün örmek, çadır dokumak zorunda kalmışlardır (...). İnsanlık ilerledikçe, medeniyet geliştikçe, insanın ihtiyaçları da artmıştır. Eskiden tabii bir hayat yaşadığı için gıda olarak meyve ve ağaç yaprakları, giyim olarak hayvan derileri, konut olarak mağaralar ona yetiyordu. Onun tabiatında saklı bulunan duygular, aklının yardımıyla bu hayatın düzen, okul, bilgi olmadan elde edilebileceğini öğretmişti. Dünyada yaşamak için, bundan daha fazla bir şeye gerek duymuyordu. İnsanlar

kentlere yerleşince durumları değişti, bir takım sorumluluklar ve görevler üstlendiler. Yapma ve yontma işleri gelişti. Özellikle günümüzde yüzlerce, binlerce ihtiyâç alanları doğdu. Görmüyor musunuz eskiden deveyle, merkeble, katırla veya gemiyle yapılan yolculukların yerini bu gün buharlı araçlar, koca bir kent gibi akıp giden büyük transatlantikler, demir yollar, denizaltılar ve uçaklar aldı. Bütün bunlar telgraf hatlarını gerektirdi. Manyetik ve elektroniğin doğmasını sağladı.

Eskiden annenin çocuğunu yetiştirmek için sütle beslemesi yeterliyken, bu gün medeniyet yeni problemler doğurdu. Şehirlerde hava kirliliği başladı, insanlar topluca yaşamak zorunda kaldılar. Ahlâk bozuldu .eğitim ve öğretim doğdu. İlim, san'at ve ma'rifet gereği duyuldu. Ve herkes kendi gücü nisbetinde özel işler yapmak zorunluluğunu hissetti. Hail ve akd ehli olan kişilerin İslâm ümmetini, kendi halleriyle başbaşa bırakmaya hakları yoktur. Onların, milletin ihtiyâcını karşılayacak şekilde, muhtelif bilimlerde ve san'atlarda mahir kişiler yetiştirmeleri gerekir. Sözelimi bizim ülkemiz Mısır, zavallı ve geri

bir ülkedir. Avrupa'da yeni gelişen teknikleri bilmemekte, bu yüzden de fakîr ve geri kalmaktadır. Hukuk, İslâm Fıkıhı ve avukatlık alanında eleman pek çoktur. Diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi Mısır'da da halk kendi haline terkedilmiştir. Hukuk fakülteleri ve dînî enstitüler pek çoktur. Bunlar diğer ilim dallannın aksine, halkın ihtiyâcının çok üstünde eleman yetiştirmektedirler. Şer'î ve aklî bilgilere sahip her bilginin günlük hayatını tamamlamak, kişiliğini korumak ve bedenini güçlendirmek için ticâret, marangozluk, demircilik, elektronik gibi bazı san'atları öğrenmesi gerekir. Atış, güreş ve benzeri sporlar önemli işler olmalıdır.

Peki, fıkıh ilmi bütün müslümanlara farz değil mi? Elektronik ve gramer, tren makinistliği ve gemi kaptanlığı gibi onu da niçin farz-ı kifâye olan ilimlerden sayıyorsun? diyebilirsiniz. Ben derim ki; biz, bilginlerin farz-ı ayn konusundaki ihtilâflarını bırakalım. Çünkü onlar bir noktada ittifak edememişlerdir. Tevhîd bilginleri diyorlar ki, farz-ı ayn olan bilgi bizim ilmimizdir. Fıkıh bilginleri kendi ilimlerinin, tef-sîrciler kendi ilimlerinin, hadîsçiler

kendi ilimlerinin, tasavvufçular kendi ilimlerinin farz-ı ayn olduğunu söylüyorlar. Ebu Tâlib el-Mekkî de İslâm'ın temel esâslannı öğreten ilmin, farz-ı ayn olduğunu bildirmektedir. Gerçeği söylemek gerekirse her ferдин hem kendini, hem de aklını ve dinini muhafaza etmesi gerekir. İnsanın kendisini koruması, tabiat yoluyla gerçekleşmektedir. Zîrâ elbise giymeyecek olursa sıcaktan veya soğuktan rahatsız olacaktır. Ev yapmayacak olursa felâketlere ma'rûz kalacaktır. Kaldı ki biz, kendini korumayan kişiyi kendisini koruması için zorlanz. Kendini öldürmek isteyen veya aşın sarhoş olan kimseyi, kendi nefsinı koruması için teşvik ederiz. Kişinin mükellef olduğu konular, yapması ve yapmaması gereken şeylerdir. İnançlar Allah'a ve Rasûlüne îmân ile İslâm kaideleridir. Ki Allah'ın emirlerini yapmak, yasaklarından korunmak zorundadır. Fıkıh ilmine gelince İslâm bilginlerinin en çok meşgul oldukları ilim budur. Nitekim bu konuda İmâm Gazzâli şöyle diyor: Yaralama, hadler ve borçlanmalar, düşmanlıkların ayırd edilmesi ve benzeri konular, yönetim kurallarıyla ilgili kurallar olup, toplumların

heveslerine kapılarak tartıştıkları hususları kontrol etmek için konmuş esâslardır. Fakîh; halkın yönetilmesinde hükümdarın uyması gereken kuralları gösteren öğretmenidir. Bu ise gerçekte din ve dünyanın bekçiliği demek olur ki din dünya ile tamamlanır. Öyleyse İslâm'da fıkıh, kanun ilmidir ve kanun kulların ve ülkenin korunması için konur. Öyleyse görülüyor ki; fıkıhta namaz, oruç, zekât, helâl ve haram konulan birbirinden ayrılan konular değildir. Bütün bu konularda fakîhin görüşü uhrevî değil, dünyevîdir (...).

Yukarda fıkıh ilminin ülkenin yönetimini kontrol için konmuş olduğunu zikrettim ve dedim ki; Mısır'da yetişen öğretmenlerin çoğunluğu bu ilimde gelişmişlerdir. Câmî'ül-Ezher'de bu ilim okutulmaktadır. Buna bağlı olarak Dimyat, Reşîd Zekâzık, İskenderiye, Asyot gibi şehirlerde binlerce talebe, şer'î okullarda ve resmî hukuk fakültelerinde, Fransa'nın ülkemizde kurmuş olduğu hukuk mekteplerinde fıkıh'ı okumaktadırlar. Bu okulların bir tek amacı vardır; o da toplumu yönetmek. O halde bir başka ifâdeyle İslâm hukuku ve usûlü fetva ve

mahkemeler için öğrenilmektedir. Mahkemede Fransız kanunu, usûlü uygulanmaktadır. Bu okullara giden öğrenciler mal ve makam elde etmek için bu okullara koşmaktadırlar. Halbuki Mısır halkı ilim ve san' atlarda geri, zavallı bir topluluktur. San'atlarda geriliğimiz çok açıktır. Çünkü her şeyde Avrupa'ya muhtacız. Hattâ bir kısım zengin hanımların tarakları Fransız, terzileri Fransız, hizmetçileri Fransız, dadıları Fransızdır. Teknikteki gerilik bütün müslümanları huzursuz kılan nedenlerin başında gelir. Pozitif bilimlere gelince; biz bu konuda da çok geriyiz. Biyoloji, Zooloji, Botanik, Metalürji, Astronomi dersleri liselerimizde yoktu. Ancak geçen yüzyılın başında okullarımıza bu dersler konu... Müslümanlar Avrupa'da çok gelişmiş olan harp tekniklerinden posta, telefon, telgraf, zirâat metodlarmdan çoğunu bilmemektedirler. Ülkemiz cehaletin kara bulutlan altındadır. Diğer İslâm ülkeleri de bu konuda pek farklı değildir. Ama her şeye rağmen hukuk ve fıkıh dalında en çok öğrenci yetiştirmektediriz. Gerek bu bilimlere fazlasıyla dalmak, gerekse öteki teknik ve pozitif bilimleri

terketmek hail ve akd ehli olanlara haramdır. Aksine akli başında olan hail ve akd ehlinin «Allah herkese ancak taşıyacağı kadar yük verir» kavliyle amel etmeleri gerekir. Belirli grupların bu ilim ve tekniklere tahsis edilmesi icâb eder. Yoksa milletin kendi haline terkedilmesi haramdır ve bundan dolayı ceza vardır. Bunun cezasını dünyada rüsvâyılıkla çekeriz. Firenkler bizi cehaletimiz yüzünden ezerler. Âhirette de durağımız cehennem olur. Orası ne kötü duraktır. (...)

Ey müslümanlar; gençler sizin gözbebeğinizdir. Onlar bir şey okuyorlar ama ne okuduklarını biliyor musunuz? Kimya, fizik, ve benzeri konulardan ufak tefek şeyleri öğreniyorlar. Bunlar bu ilimlerin sonuçları değil, başlangıçlarıdır. Ve öğrendikleri şeyler de; hiçbir acı doyurup semirtmeyen atıntılardır. Tabiat güzelliklerini, bitki nizâmını, hayvan türlerini, dünyanın hârikalarını, gökyüzünün güzelliklerini, manzaraların güzelliklerini öğrenmiyorlar. İlmi zevk ve sevinçle okumuyorlar. İsteyerek eğitim görmüyorlar.

Ey müslümanlar, ey Mısırlılar, sizin dininiz güzelliğe davet eder, tabiatı anlamaya davet eder... İmâm Gazzâlî İhyâ'da diyor ki: Siz fa-kîhe liân, zihâr ve remy gibi hususları sorsanız size ciltlerce .detaylı bilgiler verir. Bu verdikleri ince ma'lûmâtın üzerinden asırlar geçer de ona kimse ihtiyâç duymaz. İhtiyâç duyulacak olursa ülkede o ihtiyâcı giderecek kişiler pek çoktur. Buna karşılık bu öğrencilerin eline zahmetlere katlanmış olmaktan başka bir şey geçmez. Kendisine bu konuda başvurulduğunda, din ilmi ve farz-ı kifâye olduğu için fıkıhla meşgul oluyorum, der. Hem kendini hem de başkalarını bu öğrendiği konuda aldatır. Zeki kişi bilir ki, maksadı farz-ı kifâye ile ilgili ilâhî bir emri yerine getirmek olsaydı, farz-ı kifâyeden önce farz-ı ayn'a başvururdu. Kaldı ki bundan önce pek çok farz-ı kifâye bulunmaktadır. Nice yerler var ki zımmiler doktorluk yapmaktadırlar. Halbuki ahkâmıyla ilgili tıbbî konularda zımmîlerin şehâdetleri caiz değildir. Ne var ki onunla uğraşan bir kişiyi göremiyorum. Ama herkes fıkıh ilmine dalıyor. Özellikle hilâfiyât ve «debiyâta. Ülke, olaylara fetva veren fakîhlerle dolup

taşmış durumda. Dinde fakîh olanlar, yığınlarca insanın yerine getirdiği farz-ı kifâyeyle meşgul olup ta, kimsenin yapmadığı konuları ihmâl hususunda nasıl bir ruhsat elde etmişlerdir? Bunun bir başka sebebi mi var? Yegâne sebebi; tıb yoluyla evkaf ve onların vasiyyetlerini elde ederek yetim mallarının gözeticiliğini, hüküm ve kadılık makamını elde ederek akrânlanm geçmenin mümkün olmayışıdır. Ne yazık ki din ilmi, kötü bilginlerin aldatmacası sonucu yıkılmıştır. Yardım Allah'tan dilenir. Rahmanı kızdıran ve şeytânı sevindiren bu gururdan bizi kurtarması için Allah'a sığınırız.

Ben de bu gün diyorum ki; ey imâm, senin bu kitabı te'lif ettiğin zamandan bu yana 900 sene geçmiş bulunuyor. Müslümanlar hâlâ uy-kudalar. İslâm ülkelerinin başında yer alan Mısır hâlâ senin İslâm'ı bıraktığın dönemdeki hâli yaşıyor. Mısır'daki dinî bilimler enstitüleri hâlâ aynı gaflet içerisinde. Hukuk ve hâkimlik mekteplerinden başka okullara, kimse gitmiyor. Maksad üstün gelmek, avukat olmak, hâkim olmak. Öbür san'atlara ve bilimlere gelince, çok az eleman yetişiyor. Hele aramızda

seçkinleri hiç yok. Avrupa bu konuda ölüdürücü araçları ezici gereçleriyle bizi fersahlarca geçmiş. Buna rağmen bizim okullarımızda eğitim sadece sözden ibaret. Gençlerde ilim ve araştırma aşkı yok. Okullarımız rûhdan yoksun durumda. İşte yabancı sömürgesi altına düşmemizin sebebi bu.

Gazzâlî'nin dediği gibi, ülke fakîhlerle dolup taşıyor da bir tabîb yok. Ve müslümanları uyaran Gazzâlî din elden gidiyor, niçin gidiyor? Çünkü ülkede milletin ihtiyâçlarını karşılayan kimseler yok ondan, diye ekliyor. Ben de bugün diyorum ki; ey müslümanlar fırsat kaçıyor, ey İmâm Gazzâlî müslümanlar hâlâ senin bıraktığın yerde duruyorlar. Fakîhler, Kur'an hafızları dolup taşıyor memlekette. Elektronik, metalürji bilginlerine gelince bunlar bizim ülkemizde değil, Avrupa'da yaşıyorlar. Ey imâm, sen din kayboldu diyorsun. Ben de sana diyorum ki; benim ülkemin halkının çoğunluğu bunun dinen yasak olduğunu dahî bilmiyor. Bizim dinimizin modern harb san'atlarını terketmeyi, demir yolu yapımını bırakmayı, metalürji vb. ilimleri öğrenmemeyi haram saydığım dahî kabul etmiyor.

Halkın çoğunluğu fıkıh ilmi gibi, bu konularda da ilmin farz olduğunu bile düşünmüyor. Daha ötesini de söyleyeyim : Çinli bir bilgin, oradaki İslâm âlimlerinin çağdaş bilimlerin Kur'an'a aykırı olduğunu iddia ettiğini söyledi. Bu nedenle Çin'deki müslümanlar, putperestlerden çok geri kalmışlar. Onların nazarında İslâm, ilme engel teşkil ediyormuş. Oradaki müslümanların sayısı yetmiş milyona ulaşıyor. Bana bir seferinde Hindistan'dan Cemâleddin isminde bir devlet adamı geldi, coğrafya, tarih ilmiyle uğraşmanın caiz olup olmadığı hususunda benden fetva istedi. Ben de bu ilimlerin farz-ı kifâye olduğunu söyledim. O, benim ülkemin bilginleri bu ilimleri yasakladı, dedi. Bu yıl Tunus'lu bir bilginle karşılaştım» O dedi ki; bazı bilginler fıkıh ilminden başka bir ilimle uğraşmaya gerek yok diyorlar. İnsanın gözüyle ulvî âlemlere bakması yeterlidir, bilgiye ihtiyâç yoktur, diyorlar. İslâm günümüzde her zamankinden daha zayıf durumda.

İşte bu sebeple ben, elinden gelen herkesten bu konuda düşünüp taşınmasını, aklıyla doğruyu bulup müslümanlar için vâcib olan ilimleri öğrenerek devlet

adamlarına göstermelerini istiyorum. Söylediklerimizden din ilimlerinin yalnızca fıkha hâs olmadığı açığa çıkmıştır. Bütün ilimler ve san'atlar, insan hayatı denilen bir tek ağacın dalları durumundadırlar. Bugün içinde bulunduğumuz durum eski yanlış anlayışlardan kaynaklanmıştır, öyleyse din eğitimi veren kurumların öğretim programları bizim dediğimiz şekilde değişsin. Modern okulların programları da değişsin. [\[69\]](#)

285 — Peygamber de, imân edenler de O'na indirilene inandı. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitâblanna, peygamberlerine imân etti. O'nun peygamberlerinden hiçbirinin arasını tefrik etmeyiz. İşittik ve itaat ettik. Affını dileriz, ey Rabbımız. Dönüş Sana'dır, dediler.

286 — Allah, kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemes. Kazandığı lehine, yüklendiği aleyhinedir. Ey Rabbımız, unuttuk veya yanıldıysak sorumlu tutma bizi. Ey Rabbımız, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Ey Rabbımız, bize gücümüzün yetmeyeceğini yükleme.

Affet bizi, bağışla bizi. Sen Mevlâmızsın. Kâfirler
güruhuna karşı yardım et bize.

îmân ve Mükellefiyet

Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Kesîr'in...
İbn Mes'ûd'dan, onun da Rasûlullah (s.a.) dan
rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır :

«Kim Bakara sûresinin sonundan iki âyeti bir
gecede okursa bu iki âyet kendisine yeter.»

Îmâm Ahmed diyor ki: Bize Hüseyin'in... Ebu
Zerr'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle
buyurmuşlardır :

«Bana Arş'ın altındaki hazînelerden Bakara
sûresinin sonları verildi ki, bunlar benden önce
hiçbir peygambere verilmemiştir.»

Müslim diyor ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu
Şeybe'nin... Abdullah'dan rivayet ettiğine göre o şöyle
demiştir :

Rasûlullah (s.a.), mi'râca çıktığında Sidret'ül-
Müntehâ'ya vardı. O, yedinci gökteredir; yerden
yükselen her şey oraya ulaşır ve orada saklanır,
alınır. Üstünden inen, düşen şeyler de oraya ulaşır ve
orada tutulur, alınır. Allah Teâlâ : «O zaman Sidre'yi

bürümekte olan buruyordu.» (Necm, 16) buyurmaktadır. O, altından bir yataktır. Orada Rasûlullah (s.a.) a üç şey verildi: «Beş vakit namaz, Bakara sûresinin sonları, ümmetinden Allah'a hiçbir şeyle şirk koşmamış olanların cehennemden yakıcı azabım gerektiren günâhlarının bağışlanması.»

İmâm Ahmed diyor ki: Bize İshâk İbn İbrâhîm el-Râzî'nin... Ukbe İbn Âmir el-Cühenî'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Bakara sûresinin sonundan iki âyeti oku. Muhakkak ki onlar bana Arş'ın altındaki hazînedan verilmiştir.»

Bu hadîsin isnadı hasendir, fakat tahrîc edilmemiştir.

İbn Merdûyeh diyor ki «Bize Ahmed İbn Kâmû'in... Huzeyfe'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Bizim insanlara üstünlüğümüz üç şey iledir: Bana, Bakara sûresinin sonundaki bu âyetler Arş'ın altındaki bir hazînedan verilmiştir. Benden önce hiç kimseye bunlar verilmedi, benden sonra da hiç kimseye verilmeyecek.»

İbn Merdûyeh diyor ki: Bize AbdülbâkUbn Nâfî'nin... Ali'den rivayet ettiğine göre o, şöyle demiştir :

«İslâm'ı anlayıp da Âyet el-Kürsî ve Bakara sûresinin sonlarını okumadan uyuyan hiç kimse görmedim. Bunlar peygamberinize Arş'ın altındaki bir hazîneden verilmiştir.»

Ebu îsâ el-Tirmizî der ki: Bize Bündâr... Nu'mân İbn Beşîr'den, rivayet etti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmadan ikibin yıl önce bir kitap yazdı, ondan iki âyet indirerek Bakara sûresini bunlarla bitirdi. Bir evde üç gece bunlar okunmaz ise oraya şeytân yaklaşır.»

Sonra Tirmizî, bu hadîsin garîb bir hadîs olduğunu söyler.

Aynı hadîsi Hammftd İbn Seleme'den Müstedrek'inde rivayet eden Hâkim, Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu, fakat Buhârî ve Müslim'in bu hadîsi tahrîç etmediklerini söylemektedir.

İbn Merdûyeh der ki: Bize Abdurrahmân İbn Muhammed İbn Medîn'in... İbn Abbâs'dan rivayet ettiğine göre o, şöyle demiştir:

«Rasûlullah (s.a.) Bakara sûresinin sonunu ve Âyet el-Kürsî'yi okur, güler ve : «Bu ikisi Rahmân'ın Arş'in altındaki hazinesindendir.» buyurur : «Kim kötü bir iş yaparsa cezasını görür.» (Nisa, 123). «Ve insan için, çalıştığından başkası yoktur. Ve onun çalışması ilerde görülecektir.» (Necm, 39-40) âyetlerini okuduklarında da «İnnâ Lillâhi ve İnnâ İleyhi Râciûn» buyurur ve boyun eğerlerdi.»

İbn Merdûyeh diyor ki: Bize Abdullah İbn Muhammed İbn Kûfî'nin... Mâ'kıl İbn Yesâr'dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

«Arş'in altından bana, Fatiha ve Bakara sûresinin sonları verildi...

Abdullah İbn îsâ İbn Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'nın... İbn Ab-bâs'tan rivayetine göre o şöyle demiştir :

«Cibril Rasûlullah (s.a.) m yanında bulunduğu bir sırada yukardan bir ses işitti. Cibril gözünü göğe

çevirerek (kaldırarak) : «Bu, gökten açılan bir kapıdır, hiç açılmamıştı.» dedi. Ondan bir melek indi ve Rasûlullah (s.a.) a gelerek :

«Müjdeler olsun, senden önce hiçbir peygambere verilmemiş olan iki nûr sana verildi: Bunlar Fatiha ve Bakara sûresinin son âyetleri. Onlardan bir harf okumazsın ki sana verilmemiş olsun.»

Bu hadîsi Müslim ve Neseî rivayet etmişlerdir.

Bu hadîs-i şerif daha önce Fâtiha'nın faziletlerinde de geçmişti.

«Peygamber... ona indirilene inandı.» âyet-i kerîme'si Rasûlullah (s.a.) in bu îmânını haber vermektedir.

İbn Cerîr der ki: Bize Bişr'in... Katâde'den rivayet ettiğine göre o, şöyle demiştir : Bize anlatıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) a bu âyet nazil olunca : «Ona îmân etmek yaraşır.» buyurmuşlardır.

Âyet-i kerîme'deki «îmân edenler» kısmı, «Peygamber» e atfedilmiş ve sonra bütününden haber verilerek : «Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitâblarına, peygamberlerine îmân etti. O'nun peygamberlerinden hiçbirinin arasını tefrik etmeyiz.» buyurulmuştur.

Mü'minler Allah'ın bir tek, Samed olduğuna, ondan başka İlâh ve Rab olmadığına î mân ederler. Bütün peygamberleri, Rasûlleri, Allah'ın kullan olan peygamberlere ve Rasûllere gökten indirilen kitâbları tasdik ederler. Bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmek suretiyle, onlardan hiçbirinin arasını ayırmazlar. Bir kısmı, diğer bir kısmının şeriatını Allah'ın izniyle nes-hetmişse de, hattâ şeriatı kıyamet kopuncaya kadar devam edecek ve ümmetinden bir grubun hak üzere kalacağı, peygamberlerin sonuncusu Muhammed (s.a.) in şeriatıyla diğerlerinin şeriatları nesholunmuş olsa dahî, onlara göre peygamberlerin hepsi de doğrudur, iyidirler, doğru yoldadırlar, hayır yoluna delâlet ve irşâd edicidirler.

Onlar: «(Ey Rabbımız, senin sözünü) işittik (anladık) ve itaat ettik. (Onun gereğince amel ettik ve gereğini yerine getirdik) affını dileriz ey Rabbımız.» derler.

İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ali İbn Harb'in... İbn Abbâs'tan rivayetine göre o, «Peygamber de î mân edenler de ona indirilene inandı... Ey Rabbımız, dönüş Sanadır, dediler.» âyet-i kerîme'si hakkında

şöyle demiştir : «Allah Teâlâ da : «Sizi bağışladım, (affettim)» buyurur.»

İbn Cerîr der ki: Bize İbn Humeyd'in... Câbir'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir :

«Rasûlullah (s.a.) a «Peygamber de, îmân edenler de ona indirilene inandı... Ey Rabbımız dönüş Sanadır, dediler.» âyeti kerîme'si nazil olunca Cibril: «Allah Teâlâ seni ve ümmetini övdü. İşte, sana verilecek.» dedi. O da : «Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yük-lemes... Kâfirler güruhuna karşı yardım et bize.» diye istekde bulundu.

«Allah, kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemes.» Bu, Allah Teâlâ'mn yaratıklarına lutfundan, acımasından ve onlara ihsanda bulunmasındandır. «İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.» âyet-i kerîme'si nazil olduğunda sahabe-i kirâm'ın korkularını kaldıran da bu âyet-i kerîme'dir. Yani Allah Teâlâ hesaba çekecek ve soracaktır ama, sadece kişinin terkedebileceği (yapmama gücünün kendisinde bulunduğu ve buna rağmen yaptığı) şeylerden dolayı azâblandıracaktır. Kişinin

defedemiyeceği vesvese ve içinden geçirdiği şeylere gelince; bunlarla mükellef tutulmayacaktır. Kötü vesveseden hoşlanmamak da imândandır.

«(Hayırdan) kazandığı lehine, (kötülükten) yüklendiği de aleyhinedir.» Bu da teklif altında bulunan ameller hakkındadır.

Sonra Allah Teâlâ icabet edeceği garantisiyle birlikte, kendilerine irşâdda bulunduğu ve öğrettiği şekilde kullarının kendisinden istemelerini bildirerek şöyle demelerini emretmektedir: «Ey Rabbımız, unuttuk (unutarak bir farzı terkettik, ya da aynı şekilde bir haram işledik, ya da şer-i şerife uygun şeklini bilmediğimizden bir amelin doğruluğunda hatâ ettik) veya yanıldıysak sorumlu tutma bizi.»

Daha önce Müslim'in Sahîh'inde rivayet edildiğini söylediğimiz Ebu Hüreyre hadîsine göre, Allah Teâlâ bu isteğe karşı: «Evet»; İbn Abbâs hadîsine göre de : «Öylece yaptım.» buyuracaktır.

İbn Mâce'nin Sünen'inde, İbn Hibbân'ın Sahîh'inde, Taberânî ve İbn Hibbân'ın İbn Abbâs'tan rivayet ettiklerine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

«Allah Teâlâ, ümmetimden hatâ, unutma ve zorlandıkları şeylerin günâhlarını kaldırmıştır.»

«Ey Rabbımız, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme.» Her ne kadar gücümüz yetse bile, bizden önce geçen ümmetlere ağır yükler yüklediğin gibi bizi de zor amellerle mükellef tutma, öyle zor ameller ki Sen, rahmet peygamberi olan, peygamberin Mu-hammed'i göndermiş olduğun kolay, hoş görülü, Hanîf dini ile bunları kaldırmak üzere göndermiştin.

«Ey Rabbımız, bize gücümüzün yetmiyeceği (teklifler, musibetler, belâlar) yükleme (bizi gücümüzün yetmiyeceği şeylerle imtihan etme.)»

İbn Ebu Hâtim'in rivayet ettiğine göre «Ey Rabbımız, bize gücümüzün yetmeyeceğini yükleme.» âyet-i kerîme'si hakkında Mekhûl şöyle demiştir: «Bu, eşi (kocasına ya da karısına) olmamak ve şiddetli cima' arzusu.»

Bu duaya karşı Allah Teâlâ «Evet» bir diğer hadise göre ise «Öyle yaptım.» buyuracaktır.

«(Bildiğim ve sizinle aramızda olan husus ve hatâlarımızı) affet. (Bizimle.kulların arasında olan

suçlarımızı) bağışla. (Kullarını bizim günâhlarımıza ve çirkin amellerimize muttali' kılma. Acı, merhamet et bize. (Gelecekte Senin tevfikin ile bizi başka günâhlara düşürme.))»

Bunun içindir ki şöyle demişlerdir: «Günahkâr kişi üç şeye muhtaçtır : Kendisi ile Allah arasında olan şeylerde Allah'ın kendisini affetmesine, onu kullarından gizleyerek (günâhını örterek) kullan arasında rezîl etmemesine, Allah'ın kendisini koruyarak benzer bir günâha tekrar düşürmemesine.»

Hadîste daha önce de geçtiği üzere Allah Teâlâ bu duâ'ya da: «Evet»; bir diğer hadîste de : «öyle yaptım.» diye icabet buyuracaktır.

«Sen Mevlâmızsın (bizim velîmiz, sahibimiz ve yardımcımız Sensin; Sana tevekkül ettik. Ancak Senden yardım istenilir ve Sana tevekkül edilir. Bizim ancak Seninle güç ve kuvvetimiz vardır. Senin dinini, Senin birliğini ve risâletini inkâr eden, Senden başkasına kulluk eden, Sana şirk koşan kâfirler gûruhuna karşı bize yardım et. (Dünyada ve âhirette bizleri onlara karşı muzaffer kıl.))»

Allah Teâlâ bu duaya da: «Evet»; Müslim'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte de: «öylece yaptım.» diye icabette bulunacaktır.

İbn Cerîr der ki: Bize Müsennâ İbn İbrahim'in... Ebu İshâk'dan rivayet ettiğine göre Muâz (r.a.) bu sûreyi bitirdiğinde : «Amîn» derdi.

Vekî'de Süfyân kanalıyla... Muâz İbn Cebel'den rivayetine göre o, Bakara sûresini bitirince «âmin!» derdi. [\[70\]](#)

[\[1\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/890-895.

[\[2\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/895-898.

[\[3\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/899-903.

[\[4\]](#) Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, II, 375 – 377.

[\[5\]](#) Reşîd Rızâ, Tefsir el-Menâr, II, 379 – 380.

[\[6\]](#) Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/905-921.

[7] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/921-924.

[8] Ebu Ali el-Tabressî, Mecma'ül-Beyân, I, 329.

[9] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/926-928.

[10] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/926-928.

[11] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/933-937.

[12] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/937-942.

[13] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/942-945.

[14] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/945-948.

[15] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/948-951.

[16] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/952-962.

[17] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/963-966.

[18] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/967-971.

[19] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/976-978.

[20] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/978-979.

[21] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/979-981.

[22] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/982.

[23] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/983-985.

[24] Âlûsî, Ruh el-Meânî; II, 175 -176.

[25] Şevkânî, Feth'ül-Kadîr, I, 267.

[26] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/988-989.

[27] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/997

[28] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/997-1008

[29] Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsir el-Kur'an el-Kerîm, I, 142 -143.

[30] Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, I, 396.

[31] Hâzin, Lübbâb, I, 399.

[32] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1023-1026

[33] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1027.

[34] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1030-1032.

[35] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1032-1034.

[36] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1034-1036.

[37] Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, I, 412.

[38] Tantâvî, Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, I, 257.

[39] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1038-1040.

[40] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1043-1044.

[41] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1045.

[42] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1046-1047.

[43] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1048-1052.

[44] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1055-1057.

[45] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1057-1063.

[46] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1063-1068.

[47] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1069-1072.

[48] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1072-1078.

[49] Aristoteles, Politika, Kitap 1. bölüm 10.

[50] Platon, Kanunlar, Kitap V.

[51] Keynes, J. M. Theory of Interest, Money and Employment, 351-352.

[52] Heckscher, E. F. - «Mercantilism», cilt, II, 200.

[53] Discourse on Trade, 27, 29, 167 ve önsöz.

[54] Marshall, Principles, 534.

[55] Enver İkbâl Kureşî, Faiz Nazariyesi ve İslâm, 22-30.

[56] Keynes, Genel İktisâd Teorisi, 221.

[57] Marshall, Ekonominin Prensipleri, 581.

[58] Enver İkbâl Kureşî, Faiz Nazariyesi ve İslâm, Türkçe çev. Salih Tuğ, 37 - 47, İst. – 1966.

[59] Report of the Royal Comission on Agriculture in India.

[60] Darling, M.L. «The Punjab Peasants in Prosperity and Debt. Oxford University Press.

[61] Report of ^Toint Select Committee, H.M.S.O. London, 1925.

[62] Bu naklettiğimiz ifade Sir Mackenzie Chalmers'in mezkûr Joint Select Committee huzurunda söylediği sözlerdir.

[63] Naklettiğimiz bu rakamlar «Evils of Money Lending» adını taşıyan mezkûr Liverpool Committee'nin hazırladığı rapordan alınmıştır.

[64] Daily Herald, 6 Ağustos 1930.

[65] Enver İkbâl Kureşî, Faiz Nazariyesi ve İslâm, 133 – 140.

[66] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1118-1125.

[67] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1125-1126.

[68] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1127-1132.

[69] Tantâvî Cevheri, Tefsir el-Cevâhir, I, 280-290.

[70] Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları: 3/1138-1142.